

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kyrgyz-Turkish Manas University Scientific Publication Office

**MANAS Journal of Social Studies
MJSS**

Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi

**MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
MSAD**

International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)

Yayın Türü
Yaygın Süreli

Yayın Dili
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça

Publication Frequency
Four times annually in January, April, July, October

Publication Type
Serial, Quarterly

Publication Language
Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

OWNERS

Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Sebahattin BALCI
Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ – *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

EDITOR IN CHIEF

YARDIMCI EDİTÖR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA – *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

ASSOCIATE EDITOR

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Din Bilimleri / Theology

Assoc. Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ - *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turkey*

Eğitim, Psikoloji / Education, Psychology

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL - *Ahi Evran University, Turkey*

Güzel Sanatlar / Fine Arts

Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ - *Akdeniz University, Turkey*

İşletme, Yönetim ve Organizasyon / Business, Management and Organization

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri / Accounting and Finance, Management Information Systems

Assist. Prof. Dr. Emin YÜREKLİ - *Pamukkale Üniversitesi, Turkey*

Spor Bilimleri / Sport Sciences

Assoc. Prof. Dr. Bilal DEMİRHAN - *Ondokuz Mayıs University, Turkey*

Tarih, Sosyoloji / History, Sociology

Assoc. Prof. Dr. Cengiz BUYAR - *Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan*

Turizm / Tourism

Assoc. Prof. Dr. Barış ERDEM - *Balıkesir University, Turkey*

Türk Dili / Turkish Language

Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - *Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey*

Uluslararası İlişkiler, Kamu Yönetimi / International Relations, Public Administration

Assoc. Prof. Dr. Mustafa BIYIKLI - *Kütahya Dumlupınar University, Turkey*

YAYIN KURULU

Başkan / Chief - Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU
Assoc. Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ
Assist. Prof. Dr. Culus GANİEV
Assist. Prof. Dr. Uğur ÜNAL

EDITORIAL BOARD

Kütahya Dumlupınar University, Turkey
Recep Tayyip Erdoğan University, Turkey
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

BİLİM DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Ali ABISHEV
Prof. Dr. Alisher RASULEV
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV
Prof. Dr. Engin YILDIRIM
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Prof. Dr. Hakan TAŞ
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR
Prof. Dr. Hasan VERGİL
Prof. Dr. Joginder SINGH
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEVA
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA
Prof. Dr. Levent ALTINAY
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN
Prof. Dr. Meltem ONAY
Prof. Dr. Muammer YAYLALI
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV
Prof. Dr. Orazaly SABDEN
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV
Prof. Dr. Selahattin SARI
Prof. Dr. Selçuk EMSEN
Prof. Dr. Shakir ULLAH
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Ankara University, Turkey
Turkish Academy of Sciences, Turkey
Yeditepe University, Turkey
Kazakh Economics University, Kazakhstan
Institute of Economics, Uzbekistan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
T.C. Anayasa Mahkemesi, Turkey
University of South Carolina, USA
Penn State University, USA
University of Central Florida, USA
Pamukkale University, Turkey
University of Mohaghegh Ardabili, Iran
Kilis 7 Aralık University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Marmara University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
İstanbul University, Turkey
Centre for Agricultural Research, India
M. V. Lomonosov Moscow State University, Russia
Institute of Economics, Tajikistan
Balıkesir University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Oxford Brookes University, UK
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Eastern Mediterranean University, North Cyprus
Gazi University, Turkey
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Turkey
Dokuz Eylül University, Turkey
Erzurum Technical University, Turkey
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan
Manisa Celal Bayar University, Turkey
Virginia Polytechnic Institute, USA
Tajikistan Academy of Sciences, Tajikistan
Institute of Economics, Kazakhstan
Academy of Labour and Social Relations, Russia
Turan University, Kazakhstan
Beykent University, Turkey
Atatürk University, Turkey
Stratford University, USA
Academy of Economic Studies of Moldova, Moldova
Turan University, Kazakhstan
National Academy of Sciences, Kyrgyzstan
Oxford Brookes University, UK

REDAKSİYON**Türkçe**

Fatih ÇELİK, Bilal BAĞLAN, Memet SALDIRAN

Kırgızca

Rayhan TAŞTEMİROVA, Saatkan NARKULOVA

İngilizce

İrfan ARIK, Aida ASİLBEKOVA

Rusça

Svetlana PARMANASOVA

REDACTION**Turkish***Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kyrgyz***Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***English***Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Russian***Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***TEKNİK DESTEK****TECHNICAL ASSISTANTS**

Jumagul NURAKUN KYZY, Kayahan KÜÇÜK, Baktıgül ERMATOVA, Şuhrat DAULYATOV

ADRES**CORRESPONDENCE ADDRESS**Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/KırgızistanKyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan**İLETİŞİM****CONTACTS**

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI**WEB PAGE**<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2019, Cilt: 8, Sayı: 3

ISSUE REVIEWERS
2019, Volume: 8, Issue: 3

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Prof. Dr. Aydın SARI
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Prof. Dr. Coşkun ARSLAN
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Prof. Dr. Erdal HAMARTA
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA
Prof. Dr. İlhan TOKSÖZ
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN
Prof. Dr. Mahmut YARDIMCIOĞLU
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Metin KARADAĞ
Prof. Dr. Necmettin ALKAN
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Prof. Dr. Seyfi YILDIZ
Prof. Dr. Süleyman UYAR
Prof. Dr. Yavuz DEMİREL
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ

Doç. Dr. Ahmet YAYLA
Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE
Doç. Dr. Aslıhan SABAN
Doç. Dr. Bahadır KILCAN
Doç. Dr. Erdal BAY
Doç. Dr. Fatih TÜRKMEN
Doç. Dr. Faysal ATASOY
Doç. Dr. Firdevs SAVI
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ
Doç. Dr. Hasan GÜL
Doç. Dr. Hasan YILMAZ
Doç. Dr. Hüseyin AVUNDUK
Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK
Doç. Dr. Menderes ÜNAL
Doç. Dr. Murat Ozan BAŞKOL
Doç. Dr. Mustafa ALTUN
Doç. Dr. Nevzat TETİK
Doç. Dr. Nuraydın TOPCU
Doç. Dr. Ramazan GÖRAL
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU
Doç. Dr. Serdar GERİ
Doç. Dr. Tezcan ABASIZ
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA
Doç. Dr. Tuncer ÖZDİL
Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Doç. Dr. Zeliha TRAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Alper SAYIN
Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN
Dr. Öğr. Üyesi Aliye AKIN
Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayça BÜYÜKCEBECİ
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Azamat MAKSÜDÜNOV
Dr. Öğr. Üyesi Aziz ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Bilal SOLAK
Dr. Öğr. Üyesi Burulça SULAYMANOVA
Dr. Öğr. Üyesi Çağatay BAŞARIR
Dr. Öğr. Üyesi Cemal İNCE
Dr. Öğr. Üyesi Daimi KOÇAK
Dr. Öğr. Üyesi Damira BAIGONUSHOVA
Dr. Öğr. Üyesi Dastan ASEİNOV
Dr. Öğr. Üyesi Emin YÜREKLİ
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AKGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi Fatih YAŞARTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Galip Afşin RAVANOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Güldener ALBAYRAK
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÇELİKKOL
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı BAĞCI
Dr. Öğr. Üyesi Halim SARICAOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hande AKYURT KURNAZ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ALPAGU
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZTEKE KOZAN
Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin KESGINGÖZ
Dr. Öğr. Üyesi İlker DERE
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit FİŞNE
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZALP
Dr. Öğr. Üyesi Raziya ABDİEVA
Dr. Öğr. Üyesi Rumeysa AKGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Serkan AKGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Serpil KIR
Dr. Öğr. Üyesi Servet TİKEN
Dr. Öğr. Üyesi Seven ERDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Şahin ÇETİNKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Tolga GÖK
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz TOPKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ

Dr. Ali AYCI
Dr. Ali ÖZCAN
Dr. İrfan ARIK
Dr. Mehmet GÜL
Dr. Muratali ABDILDAEV

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi
Dizinleme

MANAS Journal of Social Studies (MJSS)
is indexed and abstracted in

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the Humanities and
the Social Sciences (ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

EBSCOhost

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2019

8

3

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

(In Alphabetical Order)

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author

Başlık / Title

Sayfa/Page

EDEBİYAT

Sagıp ATLI

DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK’TEKİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE YAPILAN BİR ÇALIŞMA: ABDÜLAHAD NÜRİ VE “ATALAR SÖZÜ” A STUDY
ON PROVERBS IN DIVANU LUGATI’T TURK: ABDULAHAD NURI AND “ATALAR SOZU”

2243-2279

Zeynep Zeliha BAYAZIT

DİLBİLİMSEL AÇIDAN YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN BİREYLERİN YAPTIKLARI ÇEVİRİ HATALARI
A LINGUISTIC PERSPECTIVE OF TRANSLATION ERRORS OF TURKISH LEARNERS AS A FOREIGN LANGUAGE

2280-2293

EĞİTİM

Ahmet KARA
Ahmet ALTINOK
Cengiz ŞAHİN

ÜNİVERSİTE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İŞSİZLİK KAYGILARININ YORDAYICISI OLARAK KARİYER UYUM YETENEKLERİ VE KARİYER ARZUSU
CAREER ADAPT-ABILITIES AND CAREER CALLING AS A PREDICTOR OF UNEMPLOYMENT CONCERNS FOR UNIVERSITY SENIOR GRADE STUDENTS

2294-2307

Ali ÜNAL
Sadi ÜREYEN

MÜDÜR YARDIMCILARININ GÖZÜYLE ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİ PANSİYONLARINDA YAŞANAN SORUNLAR (KARAMAN İLİ ÖRNEĞİ)
PROBLEMS ENCOUNTERED IN PUBLIC HIGH SCHOOL DORMITORIES THROUGH THE EYES OF DEPUTY PRINCIPALS: A CASE STUDY OF KARAMAN

2308-2335

Ayşegül ÇELİK
Turhan ÇETİN

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİMİNDE EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ’NİN KULLANIMI
THE USE OF EVLIYA ÇELEBI SEYAHATNAMESI IN SOCIAL STUDIES TEACHING

2336-2359

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Gülşen KESER Zeliha TRAŞ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKILCI OLMAYAN İNANÇ EMPATİK EĞİLİM VE DUYGUSAL ZEKÂ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ <i>INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' IRRATIONAL BELIEF, EMPATHIC TENDENCY AND EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS</i>	2360-2380
Halim SARICAOĞLU Coşkun ARSLAN	BİLİNÇLİ ÖZ-ANLAYIŞ PROGRAMININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-ANLAYIŞINA ETKİSİ <i>EFFECTS OF THE MINDFUL SELF-COMPASSION PROGRAM ON THE UNIVERSITY STUDENT'S SELF-COMPASSION</i>	2381-2399
İlker DERE Muhammet YAVUZAY	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL VATANDAŞLIK GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ <i>EXAMINATION OF PROSPECTIVE SOCIAL STUDIES TEACHERS THROUGH DIGITAL CITIZENSHIP INDICATORS</i>	2400-2414
İrem ALTUNOK ÇAL Rüştü YEŞİL	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SORUMLU DAVRANMA DÜZEYLERİNİ BELİRLEME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI <i>THE SCALE OF DETERMINING THE RESPONSIBLE BEHAVIOR LEVEL OF PRESCHOOL CHILDREN: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY</i>	2415-2431
Nuri ERDEMİR Ezgi SUMBAS Zeynep UMUR Hulisi GENÇ Ash TUNCA	ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN VE ÖĞRETMENLERİNİN PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİ SERVİSİNDEN BEKLENTİLERİ (MALATYA İLİ) <i>EXPECTATIONS OF SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS AND TEACHERS FROM PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES (MALATYA PROVINCE)</i>	2432-2443
Rifat Yusuf BAHADIR Abdullah SÜRÜCÜ	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNE BABA TUTUMLARININ KARİYER KARARI YETKİNLİK BEKLENTİSİNİ YORDAYICI GÜCÜ <i>THE PREDICTIVE POWER OF ATTITUDES OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PARENTS FOR CAREER DECISION SELF-EFFICACY</i>	2444-2461
Rüştü YEŞİL Mehmet KART	MÜSLÜMAN TÜRK MEDENİYETİ İNŞASINDA BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AHİLİK <i>AKHISM AS A NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION IN BUILDING OF MUSLIM TURKISH CIVILIZATION</i>	2462-2483
Selahattin AVŞAROĞLU	MERHAMET EĞİTİMİ PROGRAMININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MERHAMETLİ OLMA DÜZEYLERİNE ETKİSİ <i>THE EFFECT OF THE COMPASSION EDUCATION PROGRAM ON COMPASSION LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS</i>	2484-2500
Selcan KİLİS Ahmet Murat UZUN	VALIDITY AND RELIABILITY OF STUDENT PERCEPTIONS OF POWERPOINT EFFICACY SCALE <i>ÖĞRENCİLERİN POWERPOINT ETKİLİLİĞE DAİR ALGILARI ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI</i>	2501-2516

İKTİSAT

Arif İÇDELİ	AR-GE VE EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ <i>THE IMPACT OF R&D AND EDUCATION EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY</i>	2517-2538
Dicle ÖZDEMİR	İŞSİZLİĞİN AZALTILMASINDA KAMUSAL BİR İSTİHDAM MODELİ OLARAK NİHAİ İŞVEREN PROGRAMI <i>EMPLOYER OF LAST RESORT AS A PUBLIC EMPLOYMENT PROGRAM TO REDUCE UNEMPLOYMENT</i>	2539-2558
Hamza ÇEŞTEPE Selcen ZORLU	COMPARATIVE ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF SHANGAI COOPERATION ORGANIZATION MEMBERS AND TURKEY <i>ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİ VE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRMALI REKABET GÜCÜ ANALİZİ</i>	2559-2578
Mustafa BAYLAN	IMPACT OF SOCIAL SECURITY EXPENDITURES ON INCOME DISTRIBUTION: CASE OF TURKEY <i>SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ</i>	2579-2593
Ulvi SANDALCI Güner TUNCER	OBEZİTE VERGİSİNİN KABUL EDİLEBİLİRLİĞİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA <i>AN APPLICATION FOR ANALYSIS OF FACTORS DETERMINING THE ACCEPTABILITY OF FAT TAX</i>	2594-2634

İŞLETME - YÖNETİM VE ORGANİZASYON

Ali AYCI Dilek DEMİRBAŞ Safa DEMİRBAŞ	ETKİN DEVLET PERSPEKTİFİNDEN KOSGEB MARKALAŞMA VE KURUMSALLAŞMA PROGRAMININ İNCELENMESİ <i>AN EXAMINATION OF KOSGEB-BACKED BRANDING AND INSTITUTIONALISATION PROJECT SUPPORT PROGRAMME FROM THE EFFECTIVENESS OF STATE PERSPECTIVE</i>	2635-2661
Arzu YİĞİT Ferhan GÜVEN Mine ALAOĞLU	SAĞLIK HİZMETLERİNDE LİDERLİK DAVRANIŞLARININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI <i>ORGANIZATIONAL COMMITMENT EFFECTS OF LEADERSHIP BEHAVIOR IN HEALTH SERVICES: A META-ANALYSIS STUDY</i>	2662-2678
Aziz ÖZTÜRK	FAST FOOD RESTORANLARININ TERCİH EDİLMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN AHS METODU İLE ÖNCELİKLENDİRİLMESİ <i>PRIORITIZATION OF THE FACTORS AFFECTING THE PREFERENCE OF FAST FOOD RESTAURANTS WITH AHS METHOD</i>	2679-2695
Çağlar DOĞRU	DESTEKLEYİCİ ÖRGÜT İKLİMİ, İŞE BAĞLILIK VE BİREYSEL UYUM PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ <i>ANALYZING THE RELATIONSHIPS BETWEEN SUPPORTIVE ORGANIZATIONAL CLIMATE, JOB INVOLVEMENT AND INDIVIDUAL ADAPTIVE PERFORMANCE</i>	2696-2713

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Ebru AYKAN Hanife AKGÜL	ÖRGÜTSEL DESTEĞİN İŞE GÖMÜLMÜŞLÜK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İŞGÖREN AVUKATLIĞININ ARACILIK ROLÜ: KAYSERİ LOJİSTİK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE ADVOCACY ON THE RELATION BETWEEN ORGANIZATIONAL SUPPORT AND JOB EMBEDDEDNESS: A RESEARCH ON EMPLOYEES IN LOGISTICS SECTOR OF KAYSERİ</i>	2714-2733
İdris KARSLIOĞLU	GRİ PAZARLAMA VE PARALEL İTHALAT ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA <i>A RESEARCH ON GRAY MARKETING AND PARALLEL IMPORT</i>	2734-2754
Nevzat TETİK	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ <i>INVESTIGATION OF FINANCIAL LITERACY LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS: INONU UNIVERSITY EXAMPLE</i>	2755-2774
Ömer Faruk GÖRÇÜN	ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN LOJİSTİK VE TAŞIMACILIK PERFORMANSLARI VE VERİMLİLİKLERİNİN ANALİZİ İÇİN HİBRİD BİRÇOK KRİTERLİ KARAR VERME MODELİ <i>A HYBRID MCDM MODEL FOR PERFORMANCE AND PRODUCTIVITY ANALYSIS OF LOGISTICS AND TRANSPORTATION PERFORMANCE OF CENTRAL ASIAN TURK REPUBLICS</i>	2775-2798
Serdar SÜNNETÇİOĞLU Hacı Mehmet YILDIRIM	SOKAK YİYECEKLERİNİN TÜKETİMİNDE SATICIYA OLAN GÜVEN, ALGILANAN RİSK, ALGILANAN FAYDA, TUTUM VE SATIN ALMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ <i>AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST, PERCEIVED RISK, PERCEIVED BENEFIT, ATTITUDE AND PURCHASE INTENTION IN CONSUMPTION OF STREET FOODS</i>	2799-2818
Zeki YÜKSEKBİLGİLİ	AUTOFLEX: OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA ESNEKLİĞİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GÜVENİRLİK VE GEÇERLİLİK ÇALIŞMASI <i>ADAPTATION OF AUTOFLEX: MARKETING FLEXIBILITY MEASUREMENT SCALE FOR AUTOMOBILE COMPANIES TO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY</i>	2819-2833
KAMU YÖNETİMİ		
Senem NART	KAMU KURUMLARININ DNA'SI DİJİTAL DÖNÜŞÜME HAZIR MI? MERİTOKRASİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME <i>IS THE DNA OF PUBLIC INSTITUTIONS READY FOR DIGITAL TRANSFORMATION? AN EVALUATION ON MERITOCRACY</i>	2834-2851
MEDYA VE İLETİŞİM		
Menderes AKDAĞ	REALİST RUS EDEBİYATINDAN ERKEN DÖNEM SOVYET SİNEMASINA GERÇEKÇİ MEKÂN KULLANIMI <i>REALISTIC VENUE USE FROM REALIST RUSSIAN LITERATURE TO EARLY SOVIET CINEMA</i>	2852-2874

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Uğur BALOĞLU	YAŞAM BİÇİMLERİNİN TELEVİZYON DİZİLERİNDE YANSITILMASI: BİZİMKİLER ÖRNEĞİ <i>HOW MODE OF LIFE IS PROJECTED IN TV SERIES IN TURKEY: CASE OF BİZİMKİLER</i>	2875-2897
MUHASEBE-FİNANSMAN		
Mithat RASGEN Seçkin GÖNEN	ENDÜSTRİ 4.0 VE MUHASEBENİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ <i>INDUSTRIAL 4.0 AND DIGITAL TRANSFORMATION OF ACCOUNTING</i>	2898-2917
Murat KARAHAN	YOLSUZLUKLA MÜCADELEDE DENETİMİN ROLÜ <i>THE ROLE OF AUDITING IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION</i>	2918-2933
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ		
Hasan ACAR	TÜRK SİYASAL HAYATINDA ŞEYH SAİT İSYANI <i>SHEIKH SAID REBELLION IN TURKISH POLITICAL LIFE</i>	2934-2952
SOSYOLOJİ		
Güney ÇETİNKAYA Seden SÖYLER Ece ÖMÜRİŞ	ZİYARETÇİLERİN PARK KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN GENEL PARK KULLANIM MEMNUNİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ <i>THE EFFECT OF VISITORS' PARK USAGE CHARACTERISTICS ON OVERALL PARK USAGE SATISFACTION</i>	2953-2966
Vefa TAŞDELEN	NECMETTİN TOZLU'NUN ESERLERİNDE DÜŞÜNCE, DEĞER VE OTANTİSİTE <i>THOUGHT, VALUE AND AUTHENTICITY IN THE WORKS OF NECMETTİN TOZLU</i>	2967-2978
SPOR BİLİMLERİ		
Akan BAYRAKDAR Bilal DEMİRHAN Erdal ZORBA	THE EFFECT OF CALISTHENICS EXERCISES OF PERFORMED ON STABLE AND UNSTABLE GROUND ON BODY FAT PERCENTAGE AND PERFORMANCE IN SWIMMERS <i>YÜZÜCÜLERDE STABİL VE STABİL OLMAYAN ZEMİNDE YAPILAN KALİSTENİK EGZERSİZLERİN VÜCUT YAĞ ORANINA VE PERFORMANSA ETKİSİ</i>	2979-2992
Ercüment ERDOĞAN İbrahim Can NEFESOĞLU Cihan GÜRBÜZ	FARKLI BRANŞLARDAKİ ALTYAPI SPORCULARININ SOMATOTİP ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI <i>COMPARISON OF SOMATOTYPE PROPERTIES OF YOUNG ATHLETES OF DIFFERENT BRANCHES</i>	2993-3002
TURİZM		
Ayhan GÖKDENİZ	TURİSTİK DESTİNASYONLARDA SOSYAL TAŞIMA KAPASİTESİ ALGISI VE TEKRAR ZİYARET NİYETİNE ETKİSİ: AYVALIK ARAŞTIRMASI <i>THE PERCEPTION OF SOCIAL CARRYING CAPACITY OF TOURISTIC DESTINATIONS AND ITS EFFECT ON THE INTENTION OF REVISITS: AYVALIK RESEARCH</i>	3003-3031

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
Mehmet Fatih ÖZTARSU	A PRAGMATIC POLICY CASE: US-AZERBAIJAN RELATIONS <i>BİR PRAGMATİST POLİTİKA KONUSU: ABD-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ</i>	3046-3063
Nurgül BEKAR	KÜLTÜREL DİPLOMASİ AÇISINDAN BATI BALKANLARDA TÜRKİYE VE ALMANYA (2000-2015) <i>FROM TH EPERSPECTIVE OF CULTURAL DIPLOMACY OF GERMANY AND TURKEY IN THE WEST BALKAN IN 2000-2015</i>	3064-3084
DİĞER		
Mahmut VURAL Gulnara KARADENİZ Gulmira ADZHYGULOVA Sabira OSMONGAZİEVA Kasiet ZHANYBEKOVA Burul BEKTUR KYZY	KONUT SEÇİMİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLERİNE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER <i>FACTORS INFLUENCING HOUSING CHOICE OF UNIVERSITY STUDENTS</i>	3032-3045

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Atlı, S. (2019). “Dîvânu Lugâti’t-Türk’teki Atasözleri Üzerine Yapılan Bir Çalışma: Abdülahad Nûrî ve “Atalar Sözü”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2243-2279.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.03.2019

Araştırma Makalesi

DÎVÂNU LUGÂTİ’T-TÜRK’TEKİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE YAPILAN BİR ÇALIşMA: ABDÜLAHAD NÛRÎ VE “ATALAR SÖZÜ”

Sagıp ATLI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

sagipatli@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2692-5194

Öz

Türk kültür tarihinin en temel yazılı kaynaklarından birisi *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’tür. *Dîvânu Lugâti’t-Türk*, muhtevası ve yazılış amacı bakımından sözlük ve dilbilgisi kitabı olmasının yanında Türk tarihi ve coğrafyası, çeşitli halk bilgisi ürünleri (halk etimolojisi, destan, halk hekimliği, oyun, halk takvimi vb.) gibi farklı birçok hususta örnekleriyle bilgi veren ansiklopedi niteliğinde bir eserdir. Farklı pek çok konuda bilgi içeren bu eser, atasözleri bakımından da zengin bir kaynaktır. Atasözleri, bir milletin düşünce yapısı, yaratıcılığı, kıvrak zekâsı ve kültürel katmanları gibi birçok konuda bilgi barındıran, halkın ortak ürünü olan kalıplaşmış sözlerdir. Anonim bir özelliğe sahip olan atasözleri, yazılı ve sözlü kaynaklar vasıtasıyla günümüze kadar aktarılmıştır. Bu yazıda ilk önce konuya giriş mahiyetinde *Dîvânu Lugâti’t-Türk* ve atasözleri hakkında genel bilgi verilecektir. Ardından *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’teki atasözleri üzerine yapılan çalışmalar kronolojik sıraya göre aktarıldıktan sonra kısa bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bilgilerden sonra çalışmanın temelini oluşturan Abdülahad Nûrî ve onun “*Atalar Sözü*” isimli eseri üzerinde durulacaktır. Bu bölümde önce Abdülahad Nûrî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra *Atalar Sözü*’nün şekil, dil ve üslup yönünden incelemesi yapılacaktır. Çalışmanın sonunda ise adı geçen eserin giriş bölümü ile metin kısmındaki atasözleri günümüz Türkçesine aktarımıyla birlikte verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti’t-Türk, Abdülahad Nûrî, Atalar Sözü

A STUDY ON PROVERBS IN DIVANU LUGATI'T TURK: ABDULAHAD NURI AND “ATALAR SOZU”

Abstract

One of the most basic written sources of Turkish cultural history is *Dîvânu Lugâti’t-Türk*. In addition to being a dictionary and grammar book in terms of its content and purpose, *Dîvânu Lugâti’t-Türk* is an informative encyclopedia with the examples of many different subjects such as Turkish history and geography, and various products of folklore (folk etymology, epic, folk medicine, play, folk calendar etc.). This work, which contains information on many different topics, is also a rich source in terms of proverbs. Proverbs are the formulaic phrases which are common products of the public and which contain information on many subjects such as a nation’s mentality, creativity, mental agility, and cultural layers. Proverbs, which are anonymous, have been conveyed to the present day through written and oral sources. In this article, first of all, general information about *Dîvânu Lugâti’t-Türk* and the proverbs will be given as an introduction to the subject. Next, a short evaluation will be made after the studies on the proverbs in *Dîvânu Lugâti’t-Türk* is listed in a chronological order. After this information, Abdülahad Nûrî and his work “*Atalar Sözü*”, which is the basis of the study, will be focused on. In this section, after giving information about the life and works of Abdülahad Nûrî, *Atalar Sözü* will be examined in terms of form, language and style. At the end of the study, the

introduction section of the abovementioned work and the proverbs in the next section will be given together with their current Turkish translation.

Keywords: Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Abdülahad Nûrî, Atalar Sözü

1. GİRİŞ

Türk kültür tarihinin en temel yazılı kaynaklarından birisi olan *Dîvânu Lugâti't-Türk* (DLT), muhtevası ve yazılış amacı bakımından sözlük ve dilbilgisi kitabı olmasının yanında Türk tarihi ve coğrafyası, çeşitli halk bilgisi ürünleri (halk etimolojisi, destan, halk hekimliği, oyun, halk takvimi vb.) gibi farklı birçok hususta örnekleriyle birlikte bilgi veren ansiklopedi niteliğinde bir eserdir. Farklı pek çok konuda bilgi içeren bu eser, atasözleri bakımından da zengin bir kaynaktır. Atasözleri, bir milletin düşünce yapısı, yaratıcılığı, kıvrak zekâsı ve kültürel katmanları gibi birçok konuda bilgi barındıran, halkın ortak ürünü olan kalıplaşmış sözlerdir. Anonim bir özelliğe sahip olan atasözleri, eski ve yeni konuşma dillerinde, manzum ve mensur yazılar arasında kullanılmış/kullanılmakta olup birçok kişi tarafından derlenerek kitap hâlinde yayımlanmıştır. Ayrıca bir kısmı da sözlü kaynaklar vasıtasıyla günümüze kadar aktarılmıştır (Aksoy, 1988: 131).

Atasözlerinin yer verildiği yazılı kaynaklardan birisi *Dîvânu Lugâti't-Türk'tür*. DLT'nin 1912 yılında Ali Emîrî Efendi tarafından bulunup 1915'te Kilisli Muallif Rıfat tarafından ilim âlemine tanıtılmasından itibaren üzerinde farklı konu ve alanlarda çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. DLT'deki atasözleri üzerine müstakil olarak yapılan ilk çalışmalardan biri Abdülahad Nûrî'nin ilk formalarını 1334'te (R. 1336/M. 1918) Yeni Osmanlı Matbaası'nda bastırıldığı ve çeşitli sebeplerden dolayı devamını getiremediği, 1339'da (1920/1921) ise tamamını Kastamonu Matbaası'nda "*Atalar Sözü*" ismiyle yayımladığı eseridir. Bu tarihten sonra farklı araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Kaşgarlı Mahmud, eserinin başında kitabını nasıl hazırladığını açıklarken "*Kitabı sözlük harfleri sırasına göre düzenledim. [4] Zorlukları yumuşasın, derinlikleri ve en dipdeki noktaları açıklansın diye hikmetler, seciler, atasözleri, şiiirler, recezler ve nesirlerle süsledim...*" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 2) ifadesini kullanmaktadır. Buradan hareketle Kaşgarlı Mahmud'un eserinde atasözlerine bilinçli olarak bir işlev yüklediği anlaşılmaktadır.

Bu yazıda *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki* atasözleri üzerine yapılan çalışmalar kronolojik sıraya göre aktarıldıktan sonra kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bilgilerden sonra çalışmanın temelini oluşturan Abdülahad Nûrî ve onun "*Atalar Sözü*" isimli eseri üzerinde durulacaktır. Bu bölümde önce Abdülahad Nûrî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra *Atalar Sözü* adlı eser şekil, dil ve üslup yönünden incelenecektir. Çalışmanın

sonunda ise adı geçen eserin giriş bölümü ile metin kısmındaki atasözlerinin günümüz Türkçesine aktarımı verilecektir.

2. DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK'TEKİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

DLT'nin 1912 yılında Ali Emîrî Efendi tarafından bulunup 1915'te Kilisli Muallim Rıfat tarafından ilim âlemine tanıtılmasından sonra üzerinde farklı konu ve alanlarda çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Yapılan çalışmaları genel olarak beş başlıkta toplamak mümkündür: 1- Metin neşri ve tercümelemleri, tıpkıbasımları, dizinler, 2- DLT'deki kelimelerin tamamını içine alan çalışmalar, 3- DLT'deki şiir ve atasözlerini toplayan çalışmalar, 4- DLT'yi esas alan tematik eserler, 5- DLT ile ilgili makale ve bildiriler (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: XIX).

Eserdeki atasözleri hakkında müstakil olarak yapılan ilk çalışma R.1334/ H.1336-1918 yılında Abdülahad Nûrî tarafından kaleme alınmış fakat basımı bu yıllarda gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte tespit edebildiğimiz kadarıyla DLT'deki atasözlerinin tamamı ya da bir bölümüyle ilgili olarak şimdiye kadar kitap, tez, makale ve tebliğ boyutunda yapılan 20 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların künyeleri yıl sırasına göre aşağıda verilmiştir:

- Abdülahad Nûrî, *Atalar Sözü*, İstanbul: Yeni Osmanlı Matbaası R.1334/H.1336; Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1339.
- Carl Brockelmann, "Eski Türkistan Halk Edebiyatı", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, çev: Köprülüzâde Ahmet Cemal, Sene: 3, Sayı: 2-3, Ağustos-Teşrin-i Evvel 339, 1339/1920/1921, ss. 109-148. (Yazının aslı "Alturkestanische Volksweisheit" adıyla Ostasiatische Zeitschrift dergisinde 1338-1919/1920 yılında Almanca olarak yayımlanmıştır.)
- Necib Âsım, *Divânu Lügâti't-Türk'ten Me'hûz Eski Savlar*, Dersa'âdet, 1338-1919/1920, 56 s.
- Ferit Birtek, *Divan-ı Lügat-it Türk'ten Derlemeler I: En Eski Türk Savları*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1944, 122 s.
- Nevin Aybars, *Divan-ü Lügât-it-Türk'deki İlk Türk Ata Sözlere ve Öğütler (Transliterasyon-Tercüme-Mevzularına Göre Tasnif)*, 1948-1949 Mezuniyet Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1949, 165 s.
- Osman Fikri Sertkaya, "Eski Türk Atasözleri Üzerine", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi, 1983, ss. 275-291.

- Kaya Türkay, “Kaşgarlı’dan Günümüze Gelen Atasözleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981*, Ankara: TDK Yayınları, 1983, ss. 39-42.
- Saim Sakaoğlu, “Divânü Lügati’t-Türk’teki Bazı Atasözleri Üzerine”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1997, ss. 261-267.
- Saim Sakaoğlu, “Dîvânü Lûgati’t-Türk’teki Atasözlerinin Anadolu’daki İzleri”, *Dîvânü Lûgati’t-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Türksoy Yayınları, 1999, ss. 36-46.
- Huziahmet Mahmutov, “Dîvânü Lügati’t-Türk’teki Atasözleri ve Onların Bugünkü Versiyonları”, *Dîvânü Lûgati’t-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Türksoy Yayınları, 1999, ss. 84-89.
- Ayşe Yıldız, “Seci Kavramı ve Secinin Divânü Lugâti’t-Türk’teki Savlarda İncelenmesi”, *Millî Folklor*, Yıl: 16, Sayı: 64, 2004, ss. 107-122.
- Yücel İpek, “Divanü Lügati’t-Türk’te Yer Alan Atasözleri”, *Erciyes*, Yıl: 27, Sayı: 315, Mart 2004, ss. 14-17.
- Ahmet Günşen, “Dîvânü Lügâti’t-Türk’teki Savların Cümle Yapısı”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) -Bildiriler-*, (Editörler: Fikret Türkmen-Gürer Gülsevin), Cilt: III, Ankara: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yay., ss. 1041-1054.
- Hatice Korkmaz, *Divânü Lûgat-it-Türk’teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, 285 s.
- Nadir İlhan, “Divanü Lügati’t- Türk’ten Gaziantep Ağzına Atasözleri”, *Akpınar*, Sayı: 18, Kasım-Aralık 2008, ss. 4-10.
- Atiye Nazlı, “Divânü Lugâti’t-Türk’ten Günümüze Süzülen Atasözleri”, *Merhaba Akademik Sayfalar*, Cilt: 8, Sayı: 23, Haziran 2008, ss. 380-384.
- Mehmet Ölmez, “Divânü Lugâti’t-Türk’teki Atasözleri Üzerine”, *Türk Dili*, Sayı: 683, Kasım 2008, ss. 533-535.
- Özen Yaylagül, “Divânü Lugâti’t-Türk’te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar”, *Millî Folklor*, Yıl: 22, Sayı: 85, 2010, ss. 112-121.
- Adnan Rüştü Karabeyoğlu, *Divânü Lugâti’t-Türk’te Savlar ve Kültürel Kavramlaştırma*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015, 198 s.
- Gürkan Gümüştam, “Divanü Lûgati’t-Türk’ün İzinde En Eski Kıbrıs Türk Atasözleri”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 21, Sayı: 84, 2015/4, ss. 145-157.

▪ Serdar Bulut, "Divânü Ligâti't-Türk'ten Ahıska Türkleri Yazılı ve Sözlü Diline Geçen Atasözleri", *Littera Turca*, Cilt: 2, Sayı: 3, Yaz 2016, ss. 95-112.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Divânü Lugâti't-Türk'te bulunan atasözlerinin sayısı konusunda ortak bir sayı belirtilmemiştir. Aşağıdaki tabloda yıl sırasına göre hangi araştırmacının DLT'de kaç atasözü olduğuna dair görüşleri yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmacıların Divânü Lügâti't-Türk'teki Atasözlerinin Sayısı Hakkında Verdikleri Rakamlar

Sıra No	Araştırmacı	Çalışmanın Yapıldığı Tarih	DLT'deki Atasözü Sayısı
1.	Abdülahad Nûrî	1918	252
2.	Necib Âsım	1919/1920	264
3.	Carl Brockelmann	1920/1921	290
4.	Ali Ulvi Elöve	1935	266
5.	Ferit Birtek	1944	291
6.	Nevin Aybars	1949	301
7.	Kaya Türkay	1983	300'e yakın
8.	Huziahmed Mahmutov	1999	319
9.	Saim Sakaoğlu	1999	250'den fazla
10.	Yücel İpek	2004	252
11.	Ahmet Günşen	2006	268
12.	Hatice Korkmaz	2007	293
13.	Serdar Bulut	2016	268

Yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi araştırmacıların DLT'deki atasözlerinin sayısı hakkında ortak bir görüşü yoktur. Yapılan çalışmaların sadece 13'ünde DLT'deki atasözlerinin sayısı konusunda görüş bildirilmiştir. Bunlardan en düşük sayıyı 252 ile Abdülahad Nûrî verirken en yüksek olanı da 319 ile Huziahmed Mahmutov belirtmiştir. İki araştırmacı ise kesin bir sayı vermek yerine ortalama bir rakam belirtmiştir.

Bizim yaptığımız tarama sonucunda ise DLT'de tekrar edilenlerin dışında "atasözü" olarak geçen 282 ifade bulunmaktadır. Bunlar arasından kitapta birden çok yerde geçen ve aynı olmasına karşın bir veya birkaç kelime farklılıkları bulunan atasözleri de vardır. DLT'de; "Tüzün birle uruş, ütun birle üsterme. (Yumuşak huylu kimseyle vuruş çünkü o sana tahammül eder; alçak kimseyle zıtlama çünkü o kabarıp kötülük eder.)" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 106); "Tüzün birle uruş ütun birle titreşme. (Yumuşak huylu kimseyle vuruş çünkü o sana tahammül eder; alçak ve sefih kimseyle zıtlama çünkü o seni yener.)" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 179) örneklerindeki "üsterme/titreşme" gibi sadece kelime farklılıkları olan atasözleri bulunmaktadır.

DLT'deki üç atasözü de daha önce geçen bir atasözünün bir bölümünü oluşturmaktadır. Örneğin; "Oglak yiliksiz, oylan biligsiz. (Oğlağın kemiğinde ilik olmadığı gibi çocukta da akıl yoktur.)" (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 59) bu atasözünün ikinci bölümü

DLT’de “*Oglan biligsiz. (Çocuklarda akıl yoktur.)*” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 166) şeklinde yer almaktadır. Bu sebeple bunlar bir atasözü olarak kabul edilmiştir.

DLT’de yer alan iki atasözü de bir diğ erinin bölümlerinin yer değiştirilmiş hâlidir. Örneğin; “*Söğüt sölişe, kağına kâsıña. (Söğüde tazelik, taravet yakışır; kayın ağacına kartlık yakışır.)*” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 153, 442) bu atasözü kitabın ilerleyen bölümünde “*Kağına kâsıña, söğüt sölişe. (Söğüde tazelik, taravet yakışır; kayın ağacına kartlık yakışır.)*” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 497).

Yukarıda verilen açıklamaları kapsayan 16 örnek bulunmaktadır. Bunlar toplam atasözü sayısından çıkartıldığında ise DLT’de atasözü olarak geçen 266 farklı ifade bulunduğu söylenebilir.

3. ABDÜLAHAD NÛRÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

3.1. Hayatı¹

Abdülahad Nûrî, 1865 yılında Boyabat’ın Tepe Mahallesi’nde doğmuştur. Adı ve lakabı Nâib Hasan Râcî Efendizâde Abdülahad Nûrî’dir (Seymen, 2004: 55). Dedesi Boyabat eşrafından Hacı Yusuf Efendi, babası ise uzun yıllar Şer’iyye Mahkemesi kadılığı yapan Hasan Râcî Efendi’dir. İki erkek ve bir kız kardeşi olan Abdülahad Nûrî’nin evlilik yapıp yapmadığıyla ilgili bilgi mevcut değildir (Yakupoğlu, 2007: 170). İlk eğitimini (ibtidâî) Boyabat ve Demirci’de almıştır. Florina, Vezirköprü, İstanbul Valide Sultan ve Boyabat rüştiye mekteplerinde eğitimine devam etmiş ve buralarda Arapça, Farsça, coğrafya, matematik, hat, inşa ve imlâ dersleri almıştır. Okul haricinde Arapça, Farsça, Rumca, Fransızca, Ermenice okumuş; hukuk, telgrafçılık ve eski eserler üzerinde çalışma yapabilmek için eğitim almıştır. Farsçayı konuşup eser verecek kadar iyi bilmektedir (Seymen, 2004: 55).

1889-1990 yıllarında İstanbul’da askerlik vazifesini yerine getiren Abdülahad Nûrî, 1891’de İdare-i Mahsusa Meclisi bünyesinde Başkâtip Muavini olarak çalışmaya başlar. Aynı yıllarda İstanbul’daki gazete ve dergilerde yazılar kaleme alır. II. Abdülhamid döneminde istibdada karşı Mektepliler Cemiyeti’ne üye olduğu gerekçesiyle 1894’te Kastamonu’ya sürgüne gönderilir. Kastamonu’da avukatlık yaparak geçimini temin ederken şehirdeki faaliyetleri yüzünden Cide’ye sürgüne gönderilir. Cide’de bulunduğu yıllarda “*Sakinâme-i Nûrî*” isimli eserini kaleme alır. Sürgün hayatı biten Abdülahad Nûrî, Kastamonu’ya dönerek avukatlık mesleğini yapmaya devam eder. II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesinden sonra sırasıyla Selanik Vilayeti Nevrekob kaymakamı ve Osmanlı Seyr-i Sefâin İdaresi’nde Muhaberât Müdürü olarak çalışır. Bu yıllarda Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp ve I. Balkan

¹ Abdülahad Nûrî’nin hayatı hakkında kendi el yazısıyla hazırladığı memuriyet sicil evrakındaki ayrıntılı bilgi için bk. İ. Lütfi Seymen, “Kastamonu Basın Tarihinden: Doğu Mecmuası ve Abdülahad Nuri Bey (1865-1927)”, *Müteferrika Kitabiyat Dergisi*, Sayı: 26, Kış 2004, ss. 55-59.

Savaşı yenilgilerinin ardından Türkçülük fikirleri etrafında *Sabah Gazetesi*'nde yazılar yazmaya başlar. Ancak aynı yıllarda "beyanname dağıtmak" suçundan tekrar 1913'te Kastamonu'ya sürgüne gönderilir. Sürgün hayatından sonra 1914'te eski görevi Muhaberat Müdürlüğü'ne, 1915'te Sevkıyat Müdürü olarak Halep'e, 1918'de Adana Vilayeti İlaş Müdürlüğü'ne görevlendirilir. 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından 1920'de İngiliz işgal kuvvetleri tarafından tehcir suçu işlediği gerekçesiyle tutuklanarak hapse atılır. Abdülahad Nûrî hapisteyken yüz felci sebebiyle hastaneye götürülürken Dr. Derviş Bey ve arkadaşları tarafından tekne ile kaçırılarak İnebolu'ya getirilir. İnebolu'dan Kastamonu'ya geçen Abdülahad Nûrî, burada ikamet ettiği 1921-1923 yılları arasında *Açıksöz Gazetesi*'nde yazılar yazar, Kastamonu'nun aydın kesimini oluşturan İsmail Habib (Sevük), Hüsnü (Açıksöz), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Arif Nihat (Asya), Orhan Şaik (Gökyay), Talat Mümtaz (Yaman) gibi kişilerle çalışmıştır. Ayrıca Abdülahad Nûrî öncülüğünde 1 Ocak-15 Nisan 1922 arasında "*Doğu*" isimli sekizinci sayıya kadar çıkan bir mecmua yayımlamıştır (Yakupoglu, 2007: 170-178).

Abdülahad Nûrî, Kastamonu'da Millî Mücadele ile ilgili çalışmalara destek vermiştir. Millî Mücadele başarıyla sonuçlandıktan sonra daha önce çalıştığı İstanbul'daki Seyr-i Sefâin İdaresi'ndeki Evrak Müdürlüğü'ne geri dönmüştür. Ağustos 1927 yılında İstanbul'da vefat eden Abdülahad Nûrî'nin mezarı Beşiktaş'taki Maçka Mezarlığı'nda bulunmaktadır (Yakupoglu, 2007: 178).

3.2. Eserleri

Abdülahad Nûrî'nin manzum ve mensur olmak üzere yirmiden fazla eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğu Türkçe olmasının yanında Farsça olanları da vardır. Yazarın eserleri; "*Tembellik Yâhud Gayrete Teşvik* (1304/1886-87), *Münşeât-ı Kavânîn* (1305/1887-1888), *Teshil-i Tahsil* (1306/1888-1889), *Kürt Düğünü* (1306/1888-1889)², *Ölen Kızım* (1307/1889-1890), *Deâvi-i Hukûkîyede Şâhidlik*, *Dârü'l-aceze ve Mükrimîn-i Müslimîn* (1311/1893-1894), *Sâkî-nâme-i Nûrî* (1325/1907-1908)³, *Nidâ-yı İntikâm* (1331/1912-1913), *Şehid Kızı* (1336/1917-1918), *İçki* (1337/1918-1919), *Yunan Harbi Destanı* (1339/1920-1921)⁴, *Atalar Sözü* (1334/1915-1916; 1339/1920-1921), *Millî Destanlar*, *İnşâ-ı Umûmî*, *İsfendiyaroğulları Meskûkâtı*, *Halep Kitâbeleri*, *Edirne Tarihi*, *Sa'dî ve Gülistân*, *Harf ve Edât*, *Misâllü Mecelle*"⁵, *Doğu* (1 Ocak 1922-15 Nisan 1922 arasında 8 sayı olarak

² Eserin tanıtımı için bk. Mehmet Bayrak, "Kürt Düğünü", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 218, Şubat 2001, ss. 63-64.

³ Bu eser hakkında bilgi için bk. Köksal, *age*, ss. 165-193.

⁴ Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Abdulahad Nûrî'nin Yunan Harbi Destanı", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara: Akademi Kitabevi, 1997, ss. 64-93.

⁵ Bu eserlerin listesi muharririn *Atalar Sözü* isimli eserinin sonunda "Merhûmun Âsârı" başlığı altında liste hâlinde verilmiştir. Abdülahad Nûrî, *Atalar Sözü*, Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1339, s. 70.

çıkmiştir.)⁶, *Mev'ize-i Hasene* (1310/1892-1893)⁷, *Âdâb-ı Aklâm, Metrûke, Türkiye Seyr ü Sefâin Tarihçesi* (1926)" (Seymen, 2004: 60-61), dergi ve gazetelerdeki yazı ve şiirleridir.⁸

3.2.1. Atalar Sözü

Atalar Sözü, R.1334-H.1336/1918'de basım aşamasına girmesine rağmen 1339/1920-1921'de tam metin olarak basılabilmiştir. Abdülahad Nûrî, İstanbul'da eserini hazırlamaya başladıktan sonra ilk önce 1334 yılında formalar hâlinde çalışmasını bastırmaya başlamış ve ikinci formasını yayımladığı dönemde İstanbul, İngilizler tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte çalışmanın basımı yazarın Kastamonu'ya geleceği zamana kadar sekteye uğramıştır. Abdülahad Nûrî, Kastamonu'ya geldiğinde dönemin valisi Ali Süleyman Necmi Beyefendi'nin desteğiyle 1339/1920-1921'de kitabın basımını Kastamonu Matbaası'ndan yaptırmıştır (Abdülahad Nûrî, 1339: 33).

Şekil Özellikleri

İncelememizde esas aldığımız eser, "*Atalar Sözü*" isimli eserin 1339/1920-1921 yılında Kastamonu Matbaası'ndaki tam metin olarak yayımlanmış hâlidir. Yukarıda belirtildiği gibi iki farklı tarihte ve yerde basım sürecine giren eserin son baskısının başında iki farklı kapak yer almaktadır. Her iki kapakta ortak olanlar "*Atalar Sözü*" başlığı ve onun altında "*Kadîm Türkçe gâyet müfîd, muhtasar 'sav-mesel'leri, İstanbul Türkçemizde bulunabilen mukâbillerini, münâsebet-i darb ve irâdlarını ve ba'z-ı mütâla'ât-ı münâsebeyi hâvîdir*" ifadesidir. Burada yazar, Türkçenin atasözleri açısından ne kadar zengin olduğunu ifade etmektedir. İlk baskısının kapağında bu ifadeden sonra "*Abdülahad Nûri, Her hakkı mahfuzdur, Dersa'âdet Yeni 'Osmânlı Matba'ası, 1334*" bilgileri yer almaktadır. Çalışmanın başında ikinci baskıya ait olan kapakta ise "*Abdülahad Nûri, Kastamonu Da'va Vekilleri Barosu Reis-i Sânisî, Her hakkı mahfuzdur, Kastamonu Matba'ası, Mâli 1339*" bilgileri verilmiştir. Kitabın son sayfasında yazarın 21 eserinin listesi yer almaktadır. Ardından "*Bedeli 20 guruşdur. İçki on, Yunân Harbi Destâni beş buçuk guruşa Gündoğdu, kitapçı Hamdi, kırtasiyecî Hilmi Efendilerin mağazalarında satılmaktadır.*" açıklaması vardır.

Kitap, 70 sayfadan oluşmakta, giriş ve inceleme olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Çalışmanın dördüncü sayfasından itibaren yaprakların üst kısmına sayfa numarası verilmeye başlanmıştır. Eserin altmış dokuzuncu sayfası boş olup son sayfada yazarın eserlerinin listesi bulunmaktadır. Yazar, üçüncü sayfada başlayan giriş bölümüne

⁶ Doğu mecmuasında yer alan yazılar ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Seymen, **agm**, ss. 53-66; Vehbi Kahveci, **Abdülahad Nuri'nin Kastamonu'daki Yayın Çalışmaları (1921-1923)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 191-223.

⁷ Bu eser hakkında bilgi için bk. M. Fatih Köksal, **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 168.

⁸ Abdülahad Nûrî'nin gazete ve dergilerdeki yazı ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kahveci, **agt**, ss. 49-223; Yakupoğlu, **agm**, ss. 181-183.

herhangi bir isim vermeden “*Bismillahirrahmanirrahim*” ifadesiyle başlamıştır. İnceleme kısmı altıncı sayfada başlamakta ve bu kısma “*Atalar Sözü*” başlığını vererek devam etmiştir. Bu bölümde DLT’de tespit ettiği atasözlerini numaralandırarak çalışmasında yer vermiştir. Atasözleri DLT’deki sırasına göre değil Arap alfabesindeki harf sırasına göre numaralandırılmıştır. Eserde toplam 252 atasözü yer almasına karşın numaralandırmada hata yapılmış ve “202” ifadesi iki sefer kullanılmıştır. Bu şekilde sıralama 251’de bitmektedir. Atasözlerini birbirinden ayırt etmek için numaraların dışında her atasözü metninin arasına yıldız işareti de eklenmiştir.

Dil ve Üslup Özellikleri

Bir eserin özgün olmasını sağlayan hususlardan birisi yazarının kullandığı dil, üslup ve anlatım teknikleridir. Bu sebeple dil, üslup ve anlatım teknikleri her yazarın karakteristik özelliğini ortaya koyması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Yazarın dil ve üslubunu etkileyen hususlardan birisi ele alınan konudur. Çünkü yazar, ele aldığı konuya/duruma göre dil ve üslubunu belirlemektedir. İncelemesini yaptığımız metinde de bu farklılık açık şekilde görülmektedir. Bu bakımdan metin incelemelerinde dil ve üslup hususiyetlerinin ayrıca ele alınması elzemdir.

Yazar, çalışmasının giriş kısmında atasözlerini çalışmasına dâhil ederken nelere dikkat ettiğini, hangi imla hususiyetlerini neden tercih ettiğini gerekçeleriyle birlikte ayrıntılı olarak izah eder:

“Bunları hurûf-ı hece üzerine dizdim. Şu kadar ki tertîp-i hecâide asıllarındaki harflere ri‘âyet etdim. Tarafımdan ‘ilâve olunanı hurûf-ı sâiteyi tertîbe katmadım. Bu sâitlerin ‘ilâvesi zarûrî idi. Çünkü ana dilimizin ba‘zı kelimeleri İstanbul Türkçesiyle mütekellim pek çoğumuza yabancılaşmış lafızlardır. Keyfiyet-i telaffuzları ya harekât-ı resmiye yâhûd hurûf-ı hareke ile gösterilmedikçe kariîn-i kirâmdan birçoğunun kıraatları teshîl edilememiş olacaktır. Harekât-ı resmiyeyi ihtiyâr edemedim. Kâğıt fiyatının pek yüksek olduğu şu zamânda, harekât-ı resmiye de mürettib masrafını çoğaltacaktı. Eski Türkçe yazımızda atalarımızın hurûf-ı sâite isti‘mâl etdikleri gibi ‘sav-mesel’lerin asıllarını hurûf-ı sâite ile harekelendirerek yazdım. Yalnız ‘er’ ve ‘lök’ gibi pek zâhir ve ma‘rûf olan şeylerin başka türlü okunmak ihtimâlleri olmadığı için görüldükleri gibi yazıyorum.

Her savın altına şimdi İstanbulda söylediğimiz Türkçemizle meâlen -ta‘bîr câiz ise- tercümesini yazdım. Sonra icâb eden yerlerde meselin ne münâsebetle darb edildiğini gösterdim. Ve şâmil olduğu nükte ile ba‘z-ı mütâla‘ât derc etdim. En sonra da bu Türkçe savın [5] lisân-ı ‘Osmaniyemizde mukâbili veya ona benzer, o nükteyi imâ eder meselimiz olup olmadığını beyân eyledim.” (Abdülahad Nûrî, 1339: 4-5).

Abdülahad Nûrî, çalışmasının ortalarında eseri hazırlama ve yayımlama sürecini “İsritrâd” başlığı altında şu şekilde izah etmektedir:

“Bu meselleri dört buçuk sene evvel İstanbul’da toplamış ve bir müddetçik sonra bastırmaya başlamışdım. İkinci forma basıldı. İngilizler de İstanbul’a ayak bastılar. İlerisinin tab’i mümkün olamadı. Matbu’ formaları da saklamak icap etdi. Öyle yaptım.

Geçen sene sevgili Kastamonu’ya gelebildiğimde tab’ ve ikmaline tevessül etdim. Meclis-i umûmînin matbaa mürettiblerine indirdiği darbe-i elîme mani’ oldu. Bir sene daha beklemeye mecbur oldum.

Vali ‘Âli Süleyman Necmi Beyefendi hazretlerinin ahiren matbaa-i vilâyete bahşetdikleri intizâm ve ittisa’ sayesinde bu defa ikinci formadan sonrasının tabii müyesser oluyor. Müşarünileyh hazretlerine vecibe-i şükranımı takdim ederim.

(Asâ en tekrahu!...) ⁹ Âyet-i celîlesi mefhum-ı münîfince kitabın mukaddes vatanımda Müslüman elleriyle hüsn-i ihtitâmından dolayı da memnûniyetimi ketm edemem.

Cem’ edilen mesellerin mecmuu –mukaddimedede arz edildiği vechle- 253 adet idi. Bu def’a müveddeleri gözden geçirdiğimde iki tanesinin münasebet ibradında isâbet göremeyerek çıkardım. Bu kadarının kabul ve mütalaasına rağbet buyurmalarını erbab-ı itikatdan ricâ eylerim. İstitrâd bitdi.” (Abdülahad Nûrî, 1339: 33).

Çalışmanın inceleme kısmında önce atasözünün DLT’teki şekli verilmiş, ardından birebir Türkiye Türkçesine aktarımıyla birlikte sonra açıklaması yapılmıştır. Yazar, atasözlerinin çoğunda bunların hangi durumlarda söylendiğini, Osmanlı Türkçesi ve İstanbul Türkçesinde aynılarının ya da benzerlerinin olup olmadığını belirterek varsa örneklerini vermiştir.

“115- Tapug tâş yerer, tâş başıg yarar. (Hizmet taş yarar, taş baş yarar.)

Hizmet ve muâvenet taş yürekli kimseleri, düşmanları bile hâdimine imâle etdirir mevkiinde darb olunuyor. Bu da emsâli bulunmayan savlardandır. İstanbul Türkçemize intikâl edememiş idi. İnşallah bundan sonra darb edildiğini işitiriz.” (Abdülahad Nûrî, 1339: 36).

Yazar, atasözlerinin hangi durumlarda niçin söylendiğini izah ederken “hakkında darb olunuyor, için darb olunur, darb edilir, mevkiinde darb edilmiş, makamında darb olunur, darb ve irâd olunur, meâlinde darb olunur, sadedinde darb olunuyor, tergebinde darb olunuyor, zemininde darb ediliyor, emrinde darb olunuyor, diye darb olunuyor” gibi ifadeleri kullanmıştır.

⁹ “Kur’ân-ı Kerîm, 2/Bakara, 216: “Hoşunuza gitmediği hâlde...”.

Müellif, bazı atasözlerinde yukarıda verilen açıklamaların dışında atasözlerinde geçen kelimelerin anlamlarını izah etmiş, sözcüklerin hangi yörede nasıl kullanıldığını açıklayarak örnek vermiş ve atasözlerinden hareketle birtakım inanç ve uygulamalara da değinmiştir.

"61- *Elig tutgınça ot tut. (Ateş tutmak, kefil olmaktan hayırlıdır.) meâlinededir.*

Kefâlete Türkçe 'el tutmak' deniliyor. Kefâletin ateşden beter olduğu cümlece malumdur. Kefâlete ragbet edilmemesi hakkında 'Osmânlıcamızda da meseller vardır.' (Abdülahad Nûrî, 1339: 22).

"109- *Taz keligi börkçike.*

'Taz' diye başı kel olana deniliyor. 'Abrâş' ma'nâsına da gelir ama burada 'kel' demektir. Mesel 'Kelin gelişi (insan yanına çıkması) başı örtülü olaktır.' meâlinededir. Başı kel olanlar başı örtüsüz nâs yanına çıkamazlar. Ayıplar, saklanılır demek istiyor.

'Gelin' gelmek fiilinden mastar-ı muzâf geliş, huzur, çıkmak. Bu meseli 'Kele külâh lazımdır' diye ihtisâr mümkündür. (Abdülahad Nûrî, 1339: 35).

Yazar metin içerisinde okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla bazı kelimelerin nasıl okunması gerektiğini "elifin fethi, rânın kesri, kafın sükûnu..." gibi ifadelerle tarif etmiştir. Bu şekilde okuyucunun kelimeleri doğru okuyup anlamlandırmasına yardımcı olmuştur.

"29- *İrig irini yâgılg ermegü başı kanlıg. (İş bilip yapan, çalışkan adamın dudağı yağlı, tenbelin başı kanlı)*

Elifin fethi, rânın kesri, kefin sükûnu ve ikinci elifin fethi ve rânın sükûnuyla (erk er) celâdetli, işe akli eren adama deniyor. Bu meselde ma'nâ ma'lûm olduğu için (er) hazf edilerek yalnız 'erik' denmiştir. 'İren' ise rânın da kesriyle dudak demektir. 'Ermegü' 'Arapçanın 'keslân' ı bizim tenbel dediğimizdir.

Çalışkan güzel yiyecek, içecek tedârik ederek vücûdu, bu miyânda dudakları yağlanır. Tenbel zarurete düçâr olarak aczinden kan beynine sıçrar demek isteniliyor.

Çalışkanlığa, metânete teşvik ve tenbellikten tahzîr için darb olunur, güzide, münakkah bir meseldir. Aynen olmayıp meâlini okşar 'Osmânlıca mesellerimiz vardır.' (Abdülahad Nûrî, 1339: 13).

"83- *İş yaragında sart (Sinin fethi, re ve te'nin sükûnlarıyla tâcir demektir.) asıgında. (İş fırsatında, tavında, tâcir kârında.)*

Tüccarın ticâret tavını gördüğü vakit en muhabbet etdiği malını bile satar idügi hakkında darb olunur. Bu da 'Osmânlılığa itikâl edemeyen zâyiamızdandır. Ma'nidârdır.' (Abdülahad Nûrî, 1339: 28).

Yazar, metin içerisinde gerekli gördüğü bazı yerlerde dipnot yöntemine başvurmuş ve toplamda 5 dipnot kullanmıştır. Bu dipnotlarda sırasıyla “Kaşgar, anaç, kemiş, er/erenler, yalñuk” kelimeleri açıklanmıştır.

Hem sözlü anlatmalarda hem de yazılı kaynaklarda yer verilen ara söz; “ana temadan sapan bir pasaj” veya “ana konudan ayrılma, ana konudan uzaklaşma” şeklinde tarif edilmektedir. Genel olarak arasözler; açıklayıcı ve öğretici, görüş, yorum ve eleştiriyle ilgili, şahsi serzeniş ve itiraf olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (Başgöz, 2006: 322-326). Yazar, metin içerisinde açıklayıcı, eleştirici vb. arasözler de kullanmıştır. Abdülhad Nûrî, çalışmasının ortasında “İstitrâd” başlığı altında eseri hazırlama ve özellikle de yayımlama süreci hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Aşağıda verilen örnekte ise atasözlerini aktarırken yaptığı sıralama hatasını izah etmiştir:

“87- *Atan yüki aş bolsa açka az körnür. (Atmış deve yükü aş olsa açka az görünür.)*

[*Bu mesel yukarıda sırasında yazılmak lazımdı. Unutulmuş. Elif harfinin nihâyetine, buraya derç edildi.*] ‘*Aç doymam zanneder.*’ Mesellerimizle mürâdif sayılabilir. Bunda ‘*deve yükü*’ demekle bir ifrât noktası mevcuttur ki yerinde isti ‘*mâl edilmiştir.*’ (Abdülhad Nûrî, 1339: 29).

Abdülhad Nûrî çalışmasında açıklayıcı ara sözlerinin dışında eleştirici arasözler de kullanmıştır. Aşağıda verilen örnekte DLT’de bulunan “*Bilmiş yek bilmedük kişiden yig (Bildik şeytan yabancı adamdan iyidir.)*” atasözünün unutulmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir: “‘*Osmânlıcamıza intikâl edemeyenlerdendir. İntikâl etmiş olsa idi böyle olmazdık.*’ (Abdülhad Nûrî, 1339: 31). Yazar aynı şekilde “*At töküzlüki ây bolmas (Atın yüzündeki aklık ay yerine geçmez)*” atasözünün de unutulmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir: “*Bu mesel de zâyiâtdandır. ‘Osmânlıcada aynı yoktur. Hâlbuki kuvvetli, güzel bir ma’nâyı müştemildir.*’ (Abdülhad Nûrî, 1339: 7).

Yazar, çalışmasında verdiği 252 atasözünün 21’inde sadece birebir Türkiye Türkçesine aktarımıyla bir cümlelik kısa açıklamaya yer vermiştir: “*Edgülikün kel isizlikin kelme (Hayır ile gel, şerle gelme), ‘Osmânlıcamızda bunun da tıpkısı yoktur.*’ (Abdülhad Nûrî, 1339: 9).

Yazar, 231 atasözünde bunların hangi durumda söylendiğini, varsa benzer ya da aynı anlamdaki karşılıklarını; “*İwek sinek sûtke tüşür (Aceleci sinek suda düşer), Aceleyi terk etmek hakkında darb olunur. ‘Osmânlıcamızda bu mesele yakın güzel mesellerimiz vardır. Tıpkısı değildir.*’ (Abdülhad Nûrî, 1339: 29) örneğinde olduğu gibi vermiştir. Geri kalan atasözlerinin açıklamaları diğerlerine göre daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur.

Eserde yer alan 252 atasözünün yaklaşık elli beş tanesinin açıklamasında bu atasözlerinin Osmanlı Türkçesindeki benzerleri ya da yakın anlamlı olanlarından örnek verilmiştir. Bazılarında ise sadece “*Osmanlı Türkçesinden bu atasözüyle yakın anlamlı ya da benzerleri vardır.*” gibi ifadelerle yetinilmiştir. Bu durumu yazar şu şekilde değerlendirir: “*Görülecektir ki bu risâleye toplanılan (atalar sözü)nden ancak yüzde onu miktarının ‘Osmânlıcaları bulunabiliyor. Mütebâkîsi Türk babalarımızın Türkçe söyledikleri kıymetdâr sözler olduğu hâlde ekserimizin işitmediğimiz, görmediğimiz mesellerdir.*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 5).

Abdülahad Nûrî, atasözlerinin açıklama kısımlarında yer yer Arapça ibarelere de yer vermiştir. Yazar atasözü açıklamalarını yaparken anlama uygun olarak şiir örnekleriyle anlatımı zenginleştirmiştir:

“163- Kut belgüsi bilig. (Sa ‘âdet emâresi ‘ilm ve ‘akıldır.)

Kadîm Türklerde, Türklükte şu cümle-i celîle gibi meseller darb olunması, Türklüğün ‘aleyhinde cehlen yâhûd kasten idâre-i kelâm edenler için son derece bilig bir cevaptır. Tanrımıza hamd olsun. Şu güzel beyti burada yazmadan geçemeyeceğim:

‘Bilge erin edgü tutup sözün işit

Er zemîni öğreniben ışga sora’

“‘Âlim ve ‘âkil olan zevâtı iyi, hoş tut. Sözüünü işit, ondan edebi öğren. Öğrendiğin gice ‘amel eyle” demektir.” (Abdülahad Nûrî, 1339: 49).

3.2.2. Eserde Yer Alan Atasözleri

Eserin bu bölümünde eserin başında bulunan giriş kısmıyla eserde yer alan atasözleri ve onların Türkiye Türkçesine aktarılmış hâli verilmiştir. Bu şekilde Abdülahad Nûrî’nin DLT’deki hangi metinleri atasözü olarak kabul edip çalışmasına dâhil ettiği anlaşılabilir. Yazarın atasözlerinin diğer açıklama ve yorumlarına çalışmanın hacmini aşacağından dolayı yer verilememiştir. Makalenin inceleme kısmında gerekli açıklamalarla birlikte metinden örnekler aktarılmıştır. Metin içerisinde DLT’de olmayıp da yazarın ilave ettiği kısımlar ve farklı okunan kelimeler ise dipnotta belirtilmiştir.

Yazar, eserini hazırlarken DLT’de var olan bazı harfleri değiştirerek çalışmasına dâhil etmiştir. Biz ise *Atalar Sözü*’ndeki sadece atasözlerini –açıklama kısmı hariç- aktarırken DLT’deki şekillerini esas aldık. Bunu tercih etme sebebimiz ise daha önce yapılan çalışmalarda günümüz imlasına dönüştürülmeye çalışmasından dolayı bazı aksaklık ve karışıklıkların yaşanmış olmasıdır. Atasözlerindeki transkripsiyonda ise Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu’nun neşrinde kullandıkları işaretleri esas aldık. Bu bağlamda “đ; yazmada zel (ذ) ile gösterilen dişler arası d, x; yazmada hı (ح) harfi ile gösterilen sızıcı h,

ņ; yazmada nun-kef (ك) veya sadece kef (ك) ile gösterilen gösterilen damak n'si, w; yazmada üç noktalı f (ف) ile gösterilen b-f arası çift dudak ünsüzü, è; yazmada üstünlü harf-ye ile gösterilen kapalı e, -; ünlüler üzerine konur ve uzun telaffuzu ifade eder". Bunun dışında ayın (ع) harfi de belirtilmiştir. Metinde okunamayan kısımların asılları metin içinde verilmiştir.

DLT'de olup Abdülahad Nûrî'nin eserinde yer vermediği atasözleri de vardır. Bunlara örnek olarak; “*Alın arslan tutar kûçin sıçgan tutmas. (Hileyle aslan tutmak mümkündür; zorla sıçan bile tutulmaz.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 519), “*Ālın arslan tutar kûçün oyuk tutmas. (Hile ile aslan tutulabilir; fakat kuvvetle, bostan korkuluğu bile tutulmaz.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 39) verilebilir. Bunun dışında DLT'de atasözü olarak geçmeyip yazarın eserinde atasözü olarak kabul ettiği beş tane atasözü vardır. Bunlar; “*Ölüg yüzi tumlug. (Ölü yüzü soğuk.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 23), “*Umunç Tenrike tut. (Rıcanı Allah'a (celle celâlühü) yap.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 25), “*Kuş balası kusunçig, it balası oxşançig. (Kuşun (henüz tüyü bitmemiş) yavrusu iğrenç, köpek yavrusu okşanacak kadar sevimli olur.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 52), “*Kılnu bilse kızıl keçer yaranu bilse yaşıl keçer. (Kadın zevceyle) hüsn-i mu'âşereti isterse kırmızı renk ipekli giyer, nâz ve 'işve yapmak isterse yeşil renk ipekli giyinir.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 54), “*Kamug kişi tüz ermes. (Herkes bir (seviyede) olmaz.)*” (Abdülahad Nûrî, 1339: 55).

Metin

[3] “Bismillâhirrahmanirrahim

Aslından Kaşgarlı¹⁰ olduğu hâlde ‘Arabistân’dan neşet eden fuzalâ-yı ‘ulemâdan Mahmûd bin el-Hüseyin bin Mehemmed (rahimahullâh) hicret-i seniyye-i Nebeviyyenin 466 târihinde “Dîvânu Lugâti’t-Türk” adını verdiği üç büyük ciltten mürekkebe bir kitâp te’lîf etmiş. Fevâid-i külliyyeyi câmi’ bu eserin müellifi merhûmun hattıyla muharrir nüshasından, Muhammed bin Ebubekir bin Ebû'l-feth es-Sâvî sümme ed-Dımişkî hattıyla 664 tarihinde istinsâh edilen bir takımı, Halep defterdâr-ı esbâkı Diyârbekirli ‘Ali Emîri Efendi hazretlerinin kütüphanelerine intikâl etmiş.

Bu yegâne kitâp ol vakit dâhiliye nâzır-ı ‘âlîsi bulunan sadr-ı celîl-i hâzır Tal‘at Paşa hazretlerinin manzûr u rehin-i takdîr-i sâmilîleri olup Kastamonu meb‘ûsu ve sâbık ma‘ârif nâzır Şükrü Bey Efendi hazretlerinin zamân-ı nezâret-i celîlelerinde Kilisli Mu‘allim Rif‘at Efendi hocanın istinsâh ve tashihâtına himmetleriyle bastırdılar. Geçende son üçüncü cildi mevki-i intişâra vaz‘ olundu.

¹⁰ Kaşgar: Hâl-i hâzırda Çin’e tâbi’ Türkistan şarkının merkezidir. Kaşgar deryâ denilen suyun üzerinde, sath-ı bahirden 220 metre irtifâ’ında elli bin nüfusu câmi’ bir şehirdir. -Kâmusu'l-'alâm-

Ana dilimiz olan Türkçenin her meftûnu bu üç ciltten 'ibâret, nâdirü'l-misâl mecelleyi baştan ayağa kadar okuyup istifâde etmemek mümkün değildir. Çünkü Türk olduğumuz hâlde Türkçemizin kavâ'id ü fevâ'idi hakkında izâhât-ı lâzimeyi câmi' böyle bir eser görmemiş idik.

Mütâla'a-ı 'âcizânem esnâsında muhterem müellifin esmâ vü ef'âle misâl olarak kaydettiği "sav-mesel"ler, ta'bîr-i diğerle "atalar sözü" nazar-ı dikkatimi celb etdiler. Son derece veciz, delâletleri büyük, tefehhüm ve intikâlleri kolay, ma'nâları kuvvetli; ba'zılarında gâyet ince nükteler, ma'nâ-yı kesîre gizlenmiş. Teessüfler olunur ki bu kıymetdâr mirâslarımızın kısm-ı küllisi, güzel dilimizin tatlı lügatlarının pek çoğu gibi -Garbda mütemekkin Türkler için- dokuz 'asra yakın bir müddet kehf-i nisyâna atılmışlar. Deveden kulak bir miktarı câme-i elfâz u şivelerini değiştirerek bize kadar gelebilmişler. "Emsâl-i Osmâniye" sırasına geçmişler. Kemâl Paşa, şâ'ir Nedîm, Şinâsi ve Ebu'z-Ziyâ Tefvîk Bey merhûmlar misillü kıymet-şinâsânın cem' ü neşr ettikleri "emsâl-i Osmâniye" miyânında görülmüyorlar.

Bir kavmin "atalar sözü" ef'âl ve harekâtının âyinesidir. İkmâl-i hikemîye kuvvet ü i'timâda [4] rivâyât-ı tarihiye derecesinden pek yüksektirler. Tarihi -ulu şâibe-i taraf-gîriden âzâde olsun- bir kişi zabt edebilir. Fakat bir "sav"ın kâ'ili bir milletin vicdân-ı 'umûmiyesidir. Batından batına söylene gelerek vüsûk ve mevcûdiyetini muhâfaza eder. Ve her zamân her yerde ilk söylendiği şekil ve hey'etin muhteviyâtını 'aynen tarihe mâl edebilir.

"Atalar sözü" âsâr-ı 'atîkâdan mücessem bir masnû'un, bir kitâbenin delâletinden de bilig, mevsûk bir kuvve-i cismâniye ve hakîkiyeyi hâizdirler. Bunların İtalya'da fabrikaları, Beyrut'ta, 'Irak'ta taklidkâr bâzîrgânları yoktur. Erbâb-ı vukûf cânibinden tetkîke, hurde-bîni mu'âyenâta ihtiyâçdan müstagnîdirler. Hava ve rutubetden mütessir olmuş kıyılar, köşeler, silikler, düşükler ve çatlakları olmaz. Bila'kis irâd edildikleri günden beri mensûp oldukları milletin dilinden, dimağından kayd-ı hayat almışlar. Hâfıza-i i'tinâ ve i'tibârlarında kemâl-i zindegî ile yaşamışlardır. İlk söylendikleri gün ne gibi mizâc ve tabi'ata istinâd etdirilmişlerse bu gün de öylece hakâyık-ı millîyeyi isbât ve ityân eder. Kırksız, kusursuz çelikten yapılmış birer âbidedirler.

"Dîvânu Lugâti't-Türk"teki "atalar sözü", ahlâkî, felsefî, tecrübî birçok ahkâm-ı mutazammın, haddizâtında lisân-ı 'avâmdan tevârüd etmişlerse de kelâm-ı kibârlar kadar kıymet-i me'âniyi şâmil, girân-baha bu güvâherin mecmu'ı 253 'adede balığ olabiliyor. İşte şu elfâz-ı kalîlede; Türkçemize, kıyâfet-i milliyemize, i'tikâta, 'âdete, ahlâka, tefe'ül ve tetayyure, iktisâdiyata, tedbîr-i menzile, 'âile münâsebetine, hıfz-ı emânete, tehlikeden hazere, ibtâl-ı mâ-lâ-ya'nîye, tahsîl-i ma'rifete, meyl-i mehâsine, incâz-ı va'de, istinâd-ı Hakka,

hukûka riâyete, misâfirperverliğe, ‘ahde vefâya, teşvîk-i mesâ‘iye, sıyânet-i süferâyâ, büyüğe itâ‘ate, büyüklüğe hürmete, küçüğe mu‘âvenete, taltîf-i zu‘âfaya, infâk-ı fukâraya, tekrîm-i ekâbire, ta‘addüd-ü zevcâta, cündîliğe, kahramanlığa, vücûb-ı meşverete, hubb-ı vatana, idâre-i memlekete, tedâbîr-i siyâsiyyeye, istikâmet, şefkat, sehâya, ‘azm ü celâdete, kudret-i İlahiyeyi tevkîre, evâmîr-i Rabbâniyyeye mutâva‘ata mütedâir pek çok nükteler olduğunu gördüm, topladım.

Bunları hurûf-ı hece üzerine dizdim. Şu kadar ki tertîp-i hecâide asıllarındaki harflere ri‘âyet etdim. Tarafımdan ‘ilâve olunan hurûf-ı sâiteyi tertîbe katmadım. Bu sâitlerin ‘ilâvesi zarûrî idi. Çünkü ana dilimizin ba‘zı kelimeleri İstanbul Türkçesiyle mütakellim pek çoğumuza yabancılaşmış lafızlardır. Keyfiyet-i telaffuzları ya harekât-ı resmiye yâhûd hurûf-ı hareke ile gösterilmedikçe kârîin-i kirâmdan birçoğunun kırâatları teshîl edilememiş olacaktır. Harekât-ı resmiyyeyi ihtiyâr edemedim. Kâğıt fiatının pek yüksek olduğu şu zamânda, harekât-ı resmiyyede mürettib masrafını çoğaltacaktı. Eski Türkçe yazımızda atalarımızın hurûf-ı sâite isti‘mâl ettikleri gibi “sav-mesel”lerin asıllarını hurûf-ı sâite ile harekelendirerek yazdım. Yalnız “er” ve “lök” gibi pek zâhir ve ma‘rûf olan şeylerin başka türlü okunmak ihtimâlleri olmadığı için görüldükleri gibi yazıyorum.

Her savın altına şimdi İstanbul’da söylediğimiz Türkçemizle meâlen -ta‘bîr câiz ise- tercümesini yazdım. Sonra îcâb eden yerlerde meselin ne münâsebetle darb edildiğini gösterdim. Ve şâmil olduğu nükte ile ba‘z-ı mütâla‘ât derc etdim. En sonra da bu Türkçe savın [5] lisân-ı ‘Osmaniyyemizde mukâbili veya ona benzer, o nükteyi imâ eder meselimiz olup olmadığını beyân eyledim.

Görülecektir ki bu risâleye toplanılan “atalar sözü”nden ancak yüzde onu miktarının ‘Osmânlıcaları bulunabiliyor. Mütebâkîsi Türk babalarımızın Türkçe söyledikleri kıymetdâr sözler olduğu hâlde ekserimizin işitmediğimiz, görmediğimiz mesellerdir.

Üç a‘lâmı medeniyete vâsıl olmuş bir milletin hikemiyyât-ı ‘âliyyesinden bahsetmiyoruz. Türklerin ‘avâm lisânından asgarîsi bundan 870 sene evvel -me‘hazımız olan Dîvânü Lugâti’t-Türk’ün 466 senesinde yazıldığı yukarıda ‘arz edilmiştir.- söylenen sözler toplanılmıştır. Fakat bu sözlerdeki ‘ulviyyet-i eş‘âr, ebkâr-ı efkârın herkes tarafından tasdik edileceğinden eminim. Cem‘ ü teliflerinde, tercüme ve tensiklerinde görülecek noksân muharrir-i ‘âcize ‘âitdir. Erbâb-ı kemâlden ‘afv u islâhlarını niyâz etmeyi unutamam. Onların asla atalar sözündeki nezâhet ve letâfete şümûlleri olamaz.

Mahmûd bin el-Hüseyin bin Mehemmed Kaşgarî, merhûmun rûh-ı pâkini Fâtîha-ı hayr ile yâd ettikten sonra müşârünileyhim sadr-ı sâmi-i kıymetdân hazretleri ve ‘Ali Emîrî

Efendi ve Şükrü Bey Efendi hazretiyle muallim-i muhterem Rif'at Efendiye 'arz-ı şükrânı vecîbeden 'addeylerim.

Nûr-ı Osmaniye, 20 Ramazân 1336

29 Hazirân 1334

'Abdülahad Nûri [6]

Atalar Sözü

1- Oprak yasıkdın tözlug yâ çıkar.

"Yayıq kuyusu (sinirlerle sarılıp tahkim edilmiş) yırtık yaydandan çıkar."

2- Ata¹¹ oğlu ataç togar.

"Oğul (hîn-i rüşünde) ahlâken babaya benzer."

3- Ata tönü ogulka yarasa atasın tilemes.

"Babanın rubası oğluna yarasa babasını dilemez." [7]

4- It ısırmas, at tepmes tîme.

"İt ısırmas, at tepmez deme."

5- Ata¹² acıg alımla yîse¹³ oğlının tîşî kamar.

"Babası acı elma yir oğlunun dişî kamaşır."

6- Anası tewlüg yuwka yapar, oğlu têtig koşa kapar.

"Anası hileci (etmeği) yufka yapar, oğlu kurnaz ikişer kapar."

7- Otagka öpkelep sūke sözlemedük.

"Çadıra (çadırdaki halka) öfkelenip askere söylemedik."

8- At töküzlüki āy bolmas.

"Atın yüzündeki aklık ay yerine geçmez." [8]

9- It çakırı atka tegir, at çakırı itka tegmes.

"İt çakırı ata değer, atınki ite değmez."

10- Itka uwut atsa uldañ yîmes.

"İt utansa mest (lapçın) altı yemez."

11- Ötug ođ guç birle öçürmes.

"Ateş yalınıla (alev ile) söndürülmez."

12- Etlî tırnaklı adırmas.

"Et tırnaktan ayrılmaz."

13- Aç îwek tok tölek.

"Aç (yemek için) acele eder, tok (kemâl-i sükûn ile) durur." [9]

¹¹ "Anaç" anasının huyuna ve halkına çeken kimseye denir. Yeni Muhitü'l-Maârif.

¹² "Ata": "Atası" DLT.

¹³ î: uzun "i"yi belirtmek için kullanılmıştır.

14- Açıklığı er şebük karımas.¹⁴

“Besili adam çabuk kocamaz.”

15- Āç nē yîmes, tok nē tîmes.

“Aç ne yemez, tok ne demez.”

16- Edgü er süñüki erir, atı kalır.

“İyi adamın (ba‘de‘l-vefât) kemiği erir, adı (ezkâr cemilesi) kalır.”

17- Edgülükün kel isizliğin kelme.

“Hayır ile gel, şerle gelme.”

18- Edgülükni suw ağakında kemiş başında tile.¹⁵ [10]

“Hayr ü ihsânını suyun ayağında yap, kuyu başında dile, bul.”

19- Ödlek karıtmışka boğug talkımas.

“Zamânın kocalatdığına (kocalatdığı insâna) boya ayıplanmaz.”

20- Er oğlu muñadmas, it oğlu kölermes.

“Er oğlu (hiçbir şeyde) çâresiz kalmaz (Ne yapıp yapar, çalışıp çabalar, icâp ederse hile ile o çâresizliğin içinden çıkar.) köpek oğlu (atlar gibi karın şişkinliğinden ve sâireden dolayı asla) yüz üstü dönmediği misillü.” [11]

21- Arpasız at aşumas, arkasız alp çerig sıyumas.

“Arpasız at aşımaz (dere tepe aşamaz), arkasız bahâdır (kumandan) düşman saf harbini yaramaz.”

22- Ortak erden artuk almas.

“Ortak, ortaktan fazla (pay) almaz.”

23- Erdem başı tıl.

“Terbiye (menkabe)nin başı dil.”

24- Ersek erke tegmes, îwek ewke tegmes.

“Erkekçi kadın (meşru) er bulamaz, aceleci eve varamaz.” [12]

25- Arslan karısa sıçgan ūtin küdezür.

“Arslan kocarsa fare deliğini gözetir.”

26- Arslan kökrese at ağakı tuşanur.

“Arslan kökrese atın ayağı kösteklenir.”

27- Er sözi bir edüz¹⁶ köki üç.

“Er sözü bir, eğer bağı üç.”

28- Erke muñ tegir tåg señiriñe yêl tegir.

¹⁴ “er şebük”: “terk” DLT.

¹⁵ Kemiş –yâhüd me‘haz imlâsıyla- “Kemiş”, “Kemişmek” mastarından tarh et, vaz‘ et, kavî ma‘nâsına emr-i hâzırdır.

¹⁶ “edüz”: “eder” DLT.

"Adama mihnet düşer, değer, dağ burnuna yel." [13]

29- İrig irini yağlıg ermegü başı kanlıg.

"İş bilip yapan, çalışkan adamın dudağı yağlı, tenbelin başı kanlı"

30- Erkeç eti em bolur eçkü eti yil bolur.

"Erkeç eti ilaç, marya eti yel olur." [14]

31- Ermegüke eşik art bolur.

"Tenbele eşik, yokuş olur, görünür."

32- Ermenke elig karı bözün ūm tükemes.

"Bekâr adam elli arşın bezden don dikemez." [15]

33- Orı kopsa oğuş aklışur yağı kelse imrem tepreşür.

"Birisi haykırsa kavim, kabile akışıp toplanırlar, düşman gelse (bütün) aşiret (halkı) teprenir. Gizlik cem' olurlar."

34- Arı kawçıtısa ısrur.

"Arı öfkelenendirilirse ısırır, sokar." [16]

35- Azuklug aruk ermes.

"Azığı olan (yolda) zayıflamaz, yorulmaz."

36- İzlik bolsa er uldımas, içlik bolsa at yağrımaz.

"İzlik (deve derisinden ma'mûl ayakkabı) olsa insanın ayağı aşınmaz, (yol yürümekten kabarmaz), iç keçesi olursa at (sırtı) yağır olmaz."

37- Us üşkürse ölür.

"Kerkes (bir adamın yüzüne karşı) ötse (o adam) ölür." [17]

38- Usukmıška sâkıg kamug suw körünür.

"Susamışa serâbın hepsi su görünür."

39- Esen¹⁷ îwek yök.

"Selâmetde acele yok."

40- Aş tatgı tüz yogrın yîmes.

"Yemeğin tadı tuz, fakat (münferiden) tas ile yenmez."

41- Eşiç ayur tûpüm altun kamiç ayur men kanda men.

"Çömlek dim altın (dimde altın var) der (övünür), kepçe [de ben neredeyim der.]" [18]

42- Eşyek (Eşek¹⁸) ayur başım bolsa sondurıda suw içgey men.

"Eşek denizin suyunu içecek kadar başım (başım selâmet) olsa dermiş."

¹⁷ "Esen": "Esende" DLT.

¹⁸ "Eşek" ifadesi DLT'de bulunmamaktadır.

43- Ağız yise köz uyağur.

“Ağız yese göz utanır.”

44- Oglak yiliksiz, oğlan biligsiz.

“Oğlak iliksiz, oğlan (sabi) bilig(ilim)siz.” [19]

45- Oğlan (Sabi¹⁹) ĩşı ĩş bolmas, oglak münzi sap bolmas.

“Çocuğun yapığı ĩş olmaz, oğlak boynuzundan sap olmadığı gibi.”

Teşrihinden sarf-ı nazar zarûrîdir. Zülf-i yâre dokunmak, çam devirmekten farksızdır.

46- Oğlan suw töker ulug yâni sınır.

“Çocuk (bir yere) su döker, büyük adamın (ayağı kayar) uyluğunun üstü (ucası) kırılır.”

47- Ağılda oglak toğsa, arıkda otı öner.

“Ağılda oğlak doğsa arkta (çay kenarında, su cedvelinde) otu (rızkı) biter.”

48- Egir bolsa er ölmes.

“Egir (denilen ilaç) olsa insan (karın ağrısından) ölmez.” [20]

49- Öküç adakı bolgınça buzagu başı bolsa yîg.

“Öküç ayağı olmaktan buzağı başı olmak iyidir, hayırlıdır.”

50- Ögüngüçi üminde artatur.

“Kendini meth eden donunu pisler.”

51- İkki bugra iğesür otra kökegün yençilür.

“İki boğa güreşir, ortada gök sinek sıkışır, incinir.”

52- İki koçnar başı bir eşiçde bışmas.

“İki koç başı bir çömlekte pişmez.”

53- Ula bolsa yöl azmas, bilig bolsa söz yazmas.

“Alâmet taşları (irimler) olsa yol azmaz, aklı olan sözünde hata etmez.” [21]

54- Alp erig yawrıtma ıkılaç arkasın yagrıtma.

“Yiğidi zayıflatma, yürürken atın arkasını yagır etme.”

55- Alp çerigde bilge tirigde.

“Bahâdır harpde, ‘akıl dernekte (belli olur).”

56- Alplar birle uruşma begler birle turuşma.

“Yiğitlerle vuruşma, beylerle duruşma, mu‘ânedeye kalkışma.”

57- Alp yağıda alçak çoğıda.

“Bahâdır düşman karşısında, halîm çekişde (belli olur).”

58- Öldeçi sıçgan müş taşakı kaşır.

¹⁹ “Sabi” ifadesi DLT’de bulunmamaktadır.

"Ölümü yaklaşmış (eceli gelmiş) fare, kedi hayası kaşır." [22]

59- Ulugnu uluglasa kut bulur.

"Sinnen kendinden büyüğe hürmet eden sa'âdet bulur."

60- Oluk yağırı ogulka kalır.

"Kürek altı yağrı oğla kalır."

61- Elig tutgınça ot tut.

"Ateş tutmak, kefil olmaktan hayırlıdır." meâlinededir.

62- Ol keçişni suw iletdi.

"O geçidi su götürdü." [23]

63- Ölüg yüzi tumlug.²⁰

"Ölü yüzü soğuk."

64- Alımçı arslan bîrimçi sıçgan.

"Alacaklı arslan, verecekli fare."

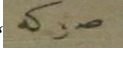
65- Alım kîç kalsa adaklanur.

"Borç geç kalırsa ayaklanır."

66- Üme kelse kut kelir.

"Misafir nasibiyle gelir." [24]

67- Umayka tapınsa ogul bulur.

" hizmet ederse oğlu olur."

68- İm bilse er ölmes.

"Parolayı bilen ölmez."

69- Emgek eginde kalmas.

"Muhannet omuzda kalmaz." [25]

70- Umunç Tenrike tut.²¹

"Ricanı Allah'a (celâlühü) yap."

71- Endik üme ewligni ağırlar.

"Ahmak misafir ev sahibine ikrâm eder." [26]

72- Anuk utru tutsa yökka sänmas.

"Hazır ikrâm (misâfire) ziyâfet verilmedi sayılmaz."

73- İngen ıñrasa botu (botuk²²) bozlar.

"Deve inlerse hemcinsleri cevap verirler."

²⁰ Bu ifade DLT'de atasözü olarak belirtilmemiştir.

²¹ Bu ifade DLT'de atasözü olarak belirtilmemiştir.

²² "botuk" ifadesi DLT'de bulunmamaktadır.

74- Añduz bolsa at ölmes.

“Andız olsa at –karın ağrısından- ölmez.”

75- Õt tütünsüz bolmas, yigit yāzuksuz bolmas.

“Ateş dumansız, genç günahsız (kabahatsiz) olmaz.”

76- Õt tise ağız küymes.

“Ateş demekle ağız yanmaz.” [27]

77- Ütlüg yinçü yirde kalmas.

“Delik inci yerde kalmaz (bir alan olur).”

78- Awçı neçe āl bilse ağıg anca yōl bilir.

“Avcı ne kadar hile bilse ayı o kadar (kaçacak) yol bilir.”

79- Öđ keçer kişi tuymas yalñuk oğı menğü kalmas.

“Zamān geçer, insān doymaz, insanoğlu ebedi yaşamaz.”

80- Evdeki buzagu öküz bolmas.

“Evdeki buzağı öküz olmaz.”

81- Ewlig toğgursa közi yolka bolur.

“Ev sahibi (yolcuyu) ne kadar doyursa gözü yoldadır. (Gitmek, yoluna devam etmek ister.)” [28]

82- Ay tolun bolsa eligin imlemes.

“Bedr hâlindeki aya el ile işâret istemez.”

83- İş yaragında sart (Sinin fethi, re ve te'nin sükûnlarıyla “tâcir” demektir.) asıgında.

“İş fırsatında, tavında, tâcir kârında.”

84- Uygur yıgaç uzun kes temür kısıga kes.

“Keseceğın ağacı uzun, demiri kısa kes.”

85- İl kalır²³ törü kalmas.

“Vilayetden vazgeçilir, töre, âdetden vazgeçilmez.” [29]

86- İwek sinek sûtke tüşür.

“Aceleci sinek süte düşer.”

87- Atan yüki aş bolsa açka az körnür.

“Atmış deve yükü aş olsa açka az görünür.”

88- Bār bakır yök altun.

“Var bakır, yok altın.”

89- Bütün ümlüg kança kolsa olturur.

“Şervâli sağlam olan nerde olsa oturabilir.”

²³ “kalır”: “kaldı” AS.

90- Barçın yamağı barçınka kars yamağı karska.

"Atlas parçasını atlasa, sûf parçasını sûfa (yamamak muvâfıktır)" [30]

91- Böri koşnısın yîmes.

"Kurt komşusunu yemez."

92-Böriniñ ortakı kuzgunnuñ yığaç başında.

"Kurdun ortağı kuzgun ağaç başında."

93- Boşlaglansa boxsuklanur.

"Öfkelenip söz dinlemeyenin eli boynuna lâlelenür."

94- Buşmasar boz kuş tutar iwmeser ürün kuş tutar.

"Gönlü dar olmayan boz kuş tutar, fakat acele etmeyen en güzel doğanı bile avlar." [31]

95- Boş neñke içi bolmas.

"Boş şeyin sahibi olmaz."

96- Bugday katında sarkıç suwalur.

"Buğday yanında (tarlasında) acı ot (da) sulanır."

97- Boldacı buzağı öküz ara belgülüg.

"Öküzlerin arasındaki yetişkin buzağıdan öküzlük beklenir."

98- Balık suwda közi taştın.

"Balık suda, gözü dışarıda."

99- Bilmiş yek bilmedük kişiden yig.

"Bildik şeytan yabancı adamdan iyidir." [32]

100- Bor bolmadıp sirke bolma.

"Şarap olmadan sirke olma!"

101- Būzdan suw tamar.

"Buzdan su damlar."

102- Bu kök kirsün kızıl çıksun.²⁴ [33]

Bu cümle emsâlden ma'dûd değıldir. Bir kimseye yemin verilmek istenildiği vakit önüne bir kılıç konulur. Ve kılıca işaretle bu cümle irâd etdiriliyor. Türklerde demir ve kılıca hürmet pek kadîm. Şu tarz tahlîf İslâmiyeti kabullerden evvelki zamanlardan kalmış olacaktır.

103- Bir toyın başı agrısa kamug toyın başı agrımas.

"Bir papazın başı agrısa cümlesinin başı agrımaz." [34]

104- Bir tilkü terisin iki la soymas.

"Bir tilki derisi iki def'a soyulmaz."

²⁴ Bu ifade DLT'de atasözü olarak belirtilmemiştir.

105- Bir karga birle kış kelmes.

“Bir karga ile kış gelmez.”

106- Bîş ernek tüz ermes.

“Beş parmak düz (hepsi bir boyda) olmaz.”

107- Birin birin miñ bolur, tama tama köl bolur.

“Birer birer bin olur, damlaya damlaya göl olur.”

108- Tatsız Türk bolmas başsız börk bolmas.

“Acem ve Kürtsüz Türk olmaz, başsız külah olmaz.” [35]

109- Taz keligi börkçike.

“Kelin gelişi (insan yanına çıkması) başı örtülü olaraktır.”

110- Tāşığ ısrumasa öpmiş kerek.

“Isıramadığı taşı öpmek lazım.”

111- Tāg tāgka kawuşmas, kişi kişike kawuşur.

“Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.” [36]

112- Taz at tawarçı bolmas.

“Âbrâş atın kiracısı olmaz.”

113- Tāğığ ukrukın egmes, teñizni kaygıkın böğmes.

“Dağı kement eğmez, denizi kayık böğmez (sed etmez).”

114- Tay atatsa at tınur ogul ereğse ata tınur.

“Tay at olursa (yetiştirse) at, oğul yetiştirse baba dinlenir.”

115- Tapug tās yerer, tās başığ yarar.

“Hizmet taş yarar, taş baş yarar.”

116- Toyın tapugsak Teñri sewinçsiz.

“Papaz Allah’a (celle celâlühü) tapar, Cenâb-ı Hak sevinmez, müstağnîdir.”

[37]

117- Tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe açılmas.

“Nizâ‘ olmayınca sulh olmaz, esmeyince (hava) açılmaz.”

118- Tütün kopursa ışlanur.

“Dumanı (üfleyip) depreten dumanlanır, tütsülenir.”

119- Tirig esen bolsa tañ üküş körür.

“İnsan diri ve sağlam (esen) oldukça ne acayip şeyler görür.”

120- Tezek kârda yatmas edgü isiz katmas.

"Hayvan tersi karın altında yanmaz. (Hararetinden dolayı üzerine yağan kar erir. Biri soğuk diğeri sıcak ikisi bir yerde olamazlar.) –bunun gibi- hayır ile şer katışmaz. (ikisi bir yerde olamazlar.)"

121- Teşük suwda belgürer.

"Deşik (fitik-kavuç) suda (soyunup suya girince) belli olur. [38] görünür."

122- Tokum yüzüp kudrukta biçek sîma.

"Deveyi yüzüp kuyruğunda bıçağı kırma!"

123- Tegme kişi öz bolmas, yât yaguk tüz bolmas.

"Degme kişi (her adam) kendin gibi olmaz, yabancı ile yakın bir olmaz."

124- Tikmeginçe önmes tilemeginçe bulmas.

"Dikmeyince bitmez, dilemeyince bulunmaz." [39]

125- Tegirmende toğmuş sıçgan kök kökregiçe korkmas.

"Değirmende doğmuş fare, gök gürleyince korkmaz."

126- Tulum anutsa kulun bulur, tulum unutsa bulun bolur.

"Silah saplayan (iyi silah kullanan) kulun (tay, at yavrusu) bulur. İsti'dâdını unutan esir olur."

127- Telim sözüg ukxa bolmas yalın kaya yıksa bolmas.

"Çok söz anlaşılmaz, yalın kaya yıkılmaz."

128- Tilkü öz inke²⁵ ūrse uduz bolur.

"Tilki kendi etine ursa uyuz olur." [40]

129- Tılın tırgike tegir.

"Dilin yemeğine (ni'metine) değer –yâhûd- ni'mete kelâm-ı latîf ile nâil olunur."

130- Tılın tügmişini tışın yazmas.

"Dilin düğümlediğini diş açmaz."

131- Tamu kapugın açar tawar.

"Rüşvet cehennem kapısını açar." [41]

132- Teşsizde tegirmen turgursa yaragsızda yâr barır.

"Münâsîp olmayan yerde kurulan değirmen bendinden yıkılır, yar husûle gelir."

133- Tünle yorup kündüz sewnür, kiçigde ewlenip ulgağu sewnür.

"Gece (yol) yürüyen gündüz ferâhlanır, küçükken evlenen ihtiyarlıkta rahat eder."

²⁵ "inke": "yinike" DLT.

134- Tüzün birle uruş, ütun birle üsterme.

“Halîm ile uruş, ‘arsıza i ‘tirâz etme.”

135- Tawgaç xänniñ torkosı telim teñlemeđip bıçmas.

“Tawgaç hânın (Çin hakanı) ipeklisi çoktur, fakat lüzumundan fazla bıçmaz.”

[42]

136- Tewe bedük erse mayakı bedük ermes.

“Deve iri olmakla tersi iri olmaz.”

137- Tewe silkinse eşekke yük çıkar.

“Deve silkinse eşeğe yük çıkar.”

138- Tewe yük kötürse kamıç yeme kötürür.

“Deve yük götürürse kepçe yem götürür.”

139- Taygan yügürgenni²⁶ tilkü sewmes.

“Tazının yügürgeni (çok koşanını) tilki sevmez.”

140- Tayak bile taymas tanuk sözün bütmes.

“Elinde asa, baston olan (çamurlu, kaypak yerde) kaymaz, düşmez. [43] şahidin sözü (şehâdetini ifaden evvel) bilinmez.”

141- Çaxşak üze ot bolmas, çakrak bile uwut bolmas.

“Dağ kayalığı üzerinde ot, kelde (başının kel olduğundan dolayı) sıkılmak olmaz.”

142- Çaksa tutnur, çalsa bilnür.

“(Çakmak) çakılırsa (kav yanar) tüter, (söz kulağa) işitdirilirse (maksat) bilinir.”

143- Xân işi bolsa kätun işi kalır.

“Padişah işi olursa hatunun işi (geri) kalır.” [44]

144- Sāwın sagrakka tegir.

“Sözünü kadehe değdir, ulaştır.”

145- Suburganda ew bolmas, topurganda aw bolmas.

“Eski mezarlıkta ev, yumuşak yerde av olmaz.”

146- Sabanda sandruş bolsa örtgünde irteş bolmas.

“Serperken (ekerken) güzelliğe bağlanırsa harmanda çeç başında kavga olmaz.” [45]

147-Saçratgudın korkmuş kuş kırk yıl adrı yıgaç üze konmas.

“Faktan korkmuş kuş kırk yıl eğri ağaç üzerine konmaz.”

²⁶“yügürgenni”: “yügrükün” DTL.

148- Sartnıñ azukı arıg bolsa yöl üze yir.

"Tâcirin azığı temiz (iyi, celb-i iştiâ) olursa yol üzerinde yer."

149- Süsegen uçka Teñri müñüz birmes.

"Süsen (boynuzuyla dâima uran) öküze cenâb-ı Hak (celle celâlühü) boynuz vermez."

150- Sakak oxşar, sakal bıçar.²⁷

"Çeneyi ohşar, sakalı biçer." [46]

151- Sınamasa arsızkar sakınmasa utsukar.

"Tecrübesiz aldanır, tedbirsiz yenilir."

152- Sandılaç işi ermes örtgün tepmek.

"Harman döğmek yund kuşunun işi değildir."

153- Suw içürmeske²⁸ sût bîr.

"Su içirmeyene sût ver!"

154- Sözke süçünse bulun barır.

"Sözü tatlı bulursa köle gider, köle olur." [47]

155- Sökşüp urşur otra tön titişür.

"Sögüşüp uruşmakta don (pantolon, şalvar) yırtılır."

156- Suw körmeginçe etük tartma.

"Suyu görmeden edik (ayakkabı) çıkarma."

157- Kara bulıtıg yıl açar, urunç bile il açar.

"Kara bulutu yel açar, rüşvet vilâyet feth eder."

158- Kara muñ kelmeginçe Kara Yalga keçme.

"Büyük bir dert ('azîm bir zulm) görüp mecbûr olmadıkça kara yalgadan geçme." [48]

159- Karga karısın kim bilir kişi alasin kim tapar.

"Karganın ihtiyarını, kocalamışını, gizlik insanın muzmerini, içindekini kim bilir?"

160- Kâz kopsa ördek kölüg igenür.

"Kaz gidince ördek gölü temellük eder."

161- Kâgun karma bolsa idisi ikki elgin tegir.

"Kavun yağma olunursa sahibi iki eliyle kapar."

162- Kânıg kân bile yūmas.

²⁷ Bu atasözü DLT'te "Sakak bıçar, sakal oxşar" şekliyle de geçmektedir. Bk. Ercilasun-Akkoyunlu, **age**, s. 125.

²⁸ "içürmeske": "birmeske" DLT.

“*Kan, kan ile yıkanmaz.*” [49]

163- Kut belgüsi bilig.

“*Sa ‘âdet emâresi ‘ilm ve ‘akıldır.*”

164- Kutsuz kuğugka kirse kum yağar.

“*Düşkün, bahtsız kuyuya girse (üzerine) kum yağar.*”

165- Kutlugka koşa yağar.

“*Devlet ü sa ‘adet aslen ulu olanlara yağar.*”

166- Kaçış bolsa kaya körmes.

“*Kaçan (düşman önünde dağılan) kavmin yükseği alçağı görünmez. Hepsi bir seviyeye iner.*” [50]

167- Kağaş timiş kaymaduk kağın timiş kaymış.

“*Kardeş ve akraba-i kârîbe iltifât olmadık, akraba-i sıhriye iltifât olunduk derlermiş.*”

168- Kuğugda suw bār it burnı tegmes.

“*Kuyuda su var, it burunı degmez*”

169- Kurtga büğig bilmes yirim tār tır.

“*Geçkin kadın oynamak bilmez, yerim dar der.*”

170- Kardunı yinçü sakınmağ

Tuzgunı mañçu sizinmeğ

Bulmaduk nēñke sewinmeğ

Bilgeler anı yirer²⁹

“*Kışın su üstüne gelen buz parçalarını inci sanma, gelen hedâyeyi atılmayı el emeğin zannetme, eline girmeyen şeye sevinme, hükemâ onu (bu gibi hâlâtı) yırar [51] (takbih eder)*”

171- Karga kâzka ötgünse butı sınır.

“*Karga, kaza (kuvvet ve tayerânından bahisle) övünse (kendini medh etse) butu (bacağı) kırılır.*”

172- Kurug yıgaç egilmes, kurmuş kiriş tügülmes.³⁰

“*Kuru ağaç eğilmez, kurumuş kiriş düğümlenmez.*”

173- Kuruk kaşuk ağızka yaramas kurug söz kulakka yakışmas.

“*Kuru (boş) kamış ağıza yaramaz, boş laf kulağa yakışmaz.*”

²⁹ Bu dörtlük DLT’de atasözü olarak değil, şiir olarak belirtilmektedir. Fakat yazar ilk üç satırın atasözünü andırđıđı düşünceyle çalışmasına dâhil etmiştir.

³⁰ Bu atasözünün bir benzeri de DLT’de “Kurmuş kiriş tügülmes ukrukun tåg egilmes” şeklinde vardır. Bk. Ercilasun-Akkoyunlu, *age*, s. 440.

174- Korkmuş kişiye köy başı kōş körünür.

"Korkmuş adama koyun başı çift görünür." [52]

175- Kırk yılka bāy çığay tüzlinür.

"Kırk yıla değin (kadar) zengin ile fakir bir olur."

176- Kuzda kār eksümez köyda yāğ eksümez.

"Kuz dağda kar, koyunda yağ eksik olmaz."

177- Kuş balası kusınçığ, ıt balası oxşançığ.³¹

"Kuşun (henüz tüyü bitmemiş) yavrusu iğrenç, köpek yavrusu okşanacak kadar sevimli olur."

178- Kuş tōrka (tuzakka³²) meñ için ilinür.

"Kuş tuzağa yem için tutulur."

179- Koş kılıç kınka sığmas.

"İki kılıç bir kına sığmaz."

180- Kış konukı öt.

"Kış ziyâfeti ateşledir." [53]

181- Kuş yawuzı sagzıgan yıgaç yawuzı azgan yir yawuzı kazgan bodun yawuzı Barsgan.

"Kuşun fenâsı saksığan, ağacın azgân, yerin kazgân (delik deşik ma'mâfih taşlı, çakıllı yer), insânın fenâsı da bir Barsgân halkıdır." deniliyor.

182- Kulak eşitse köñül bilir köz körse üdig kelir.

"Kulak eşitse gönül bilir, göz (mahbûb bir şeyi) görse şevk gelir."

183- Kulan kuğugka tüşse kur baka aygır bolur.

"Eşek kuyuya düşse kurbağa (üzerine çıkar) aygır olur."

184- Karı sâwı kalmas kağıl bāğı yazılmas.

"Şeyh sözü mühmel kalmaz, isti'mâl olunur. Yaş söğüt dalının düğümü (kurduktan sonra) açılmaz." [54]

185- Kalın bulutug tüpi sürer karañku ışığ urunç açar.

"Kalın bulutu tipi (fitına) sürer (götürür); karanlık işi rüşvet açar."

186- Kalın kâz kulavuzsuz bolmas.

"Kaz sürüsü kılavuzsuz olmaz."

187- Kalın kulan çuwgasız bolmas.

"Eşek sürüsü çobansız olmaz."

³¹ Bu ifade DLT'de atasözü olarak belirtilmemiştir.

³² "tuzakka" ifadesi DLT'de yoktur.

188- Kılını bilse kızıl keçer yaranu bilse yaşıl keçer.

“(Kadın zevceyle) hüsn-i mu‘âşereti isterse kırmızı renk ipekli giyer, nâz ve ‘işve yapmak isterse yeşil renk ipekli giyinir.” [55]

189- Kılıç tatıksa iş yunçır, er tatıksa et tunçır.

“Kılıç küflense (sahibi olan) yiğidin hâli fenalaşır, er ‘acemileşse atı mütegayyir olur.”

190- Kul yağı, ıt böri.

“Köle düşman, it (erin) kurdudur.”

191- Kamug kişi tüz ermes.³³

“Herkes bir (seviyede) olmaz.”

192- Konak başı sedreki yig.

“Kara darı başağının seyreği iyidir.”

193- Kağdaş kama urur öğdaş örü tartar.

“Ana ayrı kardeşler, birbirini döğerler (beyinlerinde buğz cârî olur), [56] ana bir, baba ayrı kardeşler yekdiğere muâvenet ve muhabbet ederler.”

194- Kuş kanatın er atın.

“Kuş kanadıyla, insân atıyla (merâm ve murâdlarına vâsıl olurlar).”

195- Kowı er kuğugka kirse yil alır.

“Tali ‘siz adam kuyuya girse yel alır.”

196- Kız birle küreşme, kısırak birle yarışma.

“Kızla güreşme, kısırakla yarışma.”

197- Kız kişi sâwı yörıglı bolmas.

“Cimri dillenmez, (onun senâsı, nâmı) dilden dile gezmez.” [57]

198- Kaynar ügüz keçisiz bolmas.

“Taşkın ırmak geçitsiz olmaz.”

199- Köp söğütke kuş konar, körklüg kişike söz kelir.

“Köp (çok dallı) söğüde kuş konar. Güzellere muhabbetnâme gelir.”

200- Kiçig ulugka turuşmas kırguy suñkurka karışmas.

“Küçük büyükle dürüşmez (kavga etmez), atmaca büyük doğana karşı gelmez.”

201- Kiçigde katıglansa ulgağu sewnür.

“Küçüklüğünde tahsîl-i ‘ilim ve emvâl eden ihtiyarlıkta rahat eder.”

202- Keğüklüg ölimes küweçlig kürimes.

“Kepenekli (yağmurluk) ıslanmaz, dizginli (at) sıçrayıp tepmez.”

³³ Bu ifade DLT’de atasözü olarak belirtilmemiştir.

202- Közegü uzun bolsa elig küymes.

"Maşa uzun olursa eli yakmaz (el yanmaz)." [58]

203- Kizlençü kelinde.

"Örtü gelinde."

204- Kişi alası içtin yilkı alası taşın.

"İnsânın alacası içinde, hayvanın dışında."

205- Kişi eti tirigle tatır.

"İnsân eti sağlıkta tadar."

206- Kişi sözleşü yilkı yıdlaşu.

"İnsân söyleşmek, hayvân koklaşmak ile (tanışirlar)."

207- Küg kördi keregü yüğti.

"(O kadar) mihnet gördü (ne kışlık) çadırı (sırtına) yüklendi (tebdil-i mekân, hicret etdi)." [59]

208- Kül ürginçe köz ürse yig.

"Küle (ateş külüne) üflemekten (köze, ateş koruna) üflemek iyidir, nafi'dir."

209- Kümüş künke ursa altun ağakın kelir.

"Gümüş güneşe ursa (güneş vuran yere serpse) ayağıyla (yürüyerek) altın gelir."

210- Künde irük yok begde kıyık yök.

"Güneşde (kurs-ı şemste) gedik, beyde sözünden dönmek yok."

211- Künke baksa köz kamar.

"Güneşe bakanın gözü kamaşır."

212- Köni barır keyikniñ közinde ağın başı yok.

"Doğru giden (geçen) geyiğin gözünden başka yerinde cürha yok." [60]

213- Küniniñ küline tegü yağı.

"Kumanın (ortak zevce gülü ne kadar düşman (gözüne dolar)."

214- Kūç eldin kirse törü tünlükten çıkar.

"Zor, evin önünden girse resm ve 'âdet ışıklıktan çıkar."

215- Közden yırasa köñülde yeme yırar.

"Gözden uzaklaşsa gönülden de uzaklaşır."

216- Kūz keligi yazın belgölüg.³⁴

"Güzün gelişi yazdan bellidir." [61]

217- Kōk temür kerü turmas.

³⁴ "belgölüg": "belgürer" DLT.

“Gök demir geri durmaz (neye isabet ederse keser. Kılıç kastediliyor.)”

218- Kōkke sagursa yūzke tūşūr.

“Gōge (semâya doğru) türkürse yüzüne düşer.”

219- Keşeşlig bilig üdreşür keşeşsiz bilig opraşur.

“Meşveretli tedbîr güzel netice verir, meşveretsizi mahv olur.”

220- Kîñ tōn opramas keşeşlig bilig artamas.

“Geniş rûbâ yırtılmaz, müşâvereli ‘akıl (karar, tedbir) fâsid olmaz.”

221- Mūş oğlu muyavu togar.

“Kediden miyavlayan yavru doğar.” [62]

222- Mūş yakrika teğişmes ayur kişi neñi yaraşmas.

“Kedi, iç yağına uzanamayınca nâsın malı bana yaraşmaz der.”

223- Neçe yitiğ biçek erse õz sapın yonumas.

“Bıçak ne kadar keskin olsa kendi sapını yontamaz.”

224- Neçe me oprak keğük erse yağmurka yarar.

“Kepebek (yağmurluk) ne kadar eski olsa yağmura yarar.”

225- Neçe munduz erse iş edğü, nece egri erse yōl edğü.

“Yola giderken ahmak da olsa arkadaş, yalnızlıktan hayırlıdır. Gizlik eğri yollarda binmekten yürümek hayırlıdır.”

226- Yâtnıñ yağlıg tiküsinden õznüñ kânlıg yuğruk yig.

“Yabancıñ yağlı tiküsinden (lokmasından) akrabanın yumruğu hayırlıdır.”

[63]

227- Yāzın katıglansa kışın sewnür.

“Yaza çalışıp yiyeceğini tedarik eden kışın rahat eder.”

228- Yaş ot küymes yalawar ölmes.

“Yaş ot yanmaz, elçi öldürülmez.”

229- Yıparlıg kesürgüdin yıpar kitse yıdı kalır.

“Misk dağarcığından misk gitse (boşaltılsa) kokusu kalır.”

230- Yitüklüg anası koyun açar.

“Şakîye anası koynunu açar.” [64]

231- Yadağ atı çaruk kūçi azuk.

“Yayanın atı çarık, kuvveti azık.”

232- Yırak yir sāwın arkış keldürür.

“Uzak yerin haberini kervân getirir.”

233- Bart³⁵ kiçig bolsa ajuıt bedük ür.

"Kova küçük olsa kadehin büyüğünü sal (doldur)."

234- Yazmas atım bolmas, yañılmas bilge bolmas.

"Hatasız atım (atmaktan) olmaz, yanılmaz 'âlim olmaz."

235- Yazmas atım yağmur yañılmas bilge yañku.

"Şaşmaz atım yağmur, yanılmaz 'âlim (geri gelen) ses." [65]

236- Yazıda böri ulisa ewde ıt bagrı tartısur.

"Yazıda (kııda) kurt ulusa evde itin yağrı sızlar."

237- Yazıdaki süwlin eğer geli ewdeki takagu içginma.

"Yazıdaki sülünü avlayacağım diye evdeki tavuğu salıverme."

238- Yıgaç uçıña yıl tegir körklüg kişike söz kelir.

"Ağaç ucuna yel değer, güzele (muhabbetnâme) gelir."

239- Yogurkanda artuk ağak kösülse üşiyür.

"Yorgandan (artık) ziyâde uzatılan ayak üşür." [66]

240- Yağını aşaklasa başka çıkar.

"Düşmanı küçük görürse başına çıkar."

241- Yöwüşlüg kelin küdegü yawaş bulur.

"Akrabası tarafından ikrâm olunan (çok hediye gönderilen) gelinin güveyisi (erkeği) yaraş (münkâd) olur."

242- Yakadakı yalgagalı eligdeki içginur.

"Yakasına döküleni yalarken elindekini döker, düşürür, uçurur."

243- Yılan kendi egrisin bilmes, tewe böynın egri tîr.

"Yılan kendi eğrisini bilmez. Devenin boynu eğri der."

244- Yılan yarpuzdın kaçır kaçır barsa yarpuz utru kelür.

"Yılan sansardan (yâhûd firavun faresinden) kaçır, nereye gitse sansar [67] (fare) üzerine gelir."

245- Yalksa yeme yâg eğgü küyse yeme kün eğgü.

"(Çok yemekten imtilâda hâsıl olsa) katıksız tuzlu ekmekten yağ hayırlı, (gizlik güneş insânı yaksa da) pusuruk dumanlı havadan güneş hayırlıdır."

246- Yalñus kâz ötmes.

"Yalnız kaz ötmez."

247- Yalñuk oğlı münsüz bolmas.

"Âdemoğlu ayıbsız, dertsiz olmaz."

³⁵ "Bart": "Yurt" AS.

248- Yaljuk menğü tirilmes sınka kirip kirü yanmas.

“İnsân ebedî yaşamaz, mezâra girildikten sonra geri gelmez.” [68]

249- Yaljuk³⁶ oğlu yökadur edğü atı kalır.

“Âdemoğlu ölür, yok olur. İyi, hayırlı adı kalır.”

250- Yüzke körme erdem tile.

“Kişinin yüzüne (güzelliğine, çirkinliğine) bakma, edeb ile terbiyesine bak.”

251- Yir basruki tâg boğun basruki bēg.

“Yerin ağırlığı (direği) dağ, insânın bey.”

4. SONUÇ

Bu yazıda Dîvânu Lugâti't-Türk'teki atasözleri hakkında müstakil olarak yapılan çalışmaların kısa bir değerlendirilmesi ve bu hususta kaleme alınmış ilk çalışma olan Abdülahad Nûrî'nin *Atalar Sözü* isimli eseri tanıtılmış ve incelenmiştir. Bu eser, DLT'deki atasözleri hakkında müstakil olarak yapılan ilk çalışma olması, yazarın atasözlerinin açıklamasını yaparken kendi yorumlarını katması ve varsa Osmanlı Türkçesindeki yakın ve benzerlerinin verilmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Eserin giriş kısmında Abdülahad Nûrî, Kaşgarlı Mahmûd ve DLT'nin yazım süreci ve içeriğinden kısaca bahsetmiştir. Ardından çalışmaya nasıl başladığını, atasözlerinin önemini ve değerini, DLT'teki atasözlerinin sayısını ve bunların hangi konularda söylendiğini, atasözlerini çalışmasına dâhil ederken hangi imlâ hususiyetlerini neden tercih ettiğini izah etmiş, sonra Kaşgarlı Mahmud, Ali Emîrî Efendi ve Şükrü Bey'e teşekkürlerini sunmuştur. Abdülahad Nûrî, DLT'de 252 atasözü olduğunu tespit etmiştir. DLT'de atasözü olarak geçmeyen dört ifadeyi de atasözü kabul edip çalışmasına dâhil etmiştir. Yazar, çalışmasında verdiği 252 atasözünün 21'inde sadece birebir Türkiye Türkçesine aktarımıyla bir cümlelik kısa açıklamaya; 231 atasözünde bunların hangi durumda söylendiğini, varsa benzer ya da aynı anlamdaki karşılıklarını vermiştir. Geri kalan atasözlerinin açıklamaları diğerlerine göre daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Eserde yer alan 252 atasözünün yaklaşık elli beşinin açıklamasında bu atasözlerinin Osmanlı Türkçesindeki benzerleri ya da yakın anlamlı olanlarından örnek verilmiştir. Bazılarında ise sadece “Osmanlı Türkçesinden bu atasözleriyle yakın anlamlı ya da benzerleri vardır.” gibi ifadelerle yetinilmiştir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalar neticesinde araştırmacıların DLT'deki atasözlerinin sayısı konusunda ortak bir görüşü yoktur. Yapılan çalışmaların sadece 13'ünde DLT'deki

³⁶ Yaljuk, Hazreti Âdem'in ism-i şerifi olduğu gibi “benî âdem, beşer” ma'nâsına ismü'l-cem'i de oluyor. Şu beyitte bulunduğu misillü:

Yağı erür yaljukun nēñi tawar

Bilig eri yağısın nēlük sever

“İnsanın ne malı varsa düşmanıdır. ‘Akıl ve ‘ilim sahibi düşmanını nasıl sever.’ demektir.

atasözlerinin sayısı konusunda görüş bildirilmiştir. Bunlardan en düşük sayıyı 252 ile Abdülahad Nûrî verirken en yüksek olanı da 319 ile Huziahmed Mahmutov belirtmiştir. İki araştırmacı ise net bir sayı vermek yerine ortalama bir rakam telaffuz etmiştir. Bizim yaptığımız tarama sonucunda ise DLT'de tekrar edilenlerin dışında "atasözü" olarak geçen 282 ifade bulunmaktadır. Bunlar arasından kitapta birden çok yerde geçen ve aynı olmasına karşın ek ve kelime farklılıkları olan, daha önce geçen bir atasözünün bir bölümünü oluşturan, bir başka atasözünün bölümlerinin yer değiştirilmiş hâliyle bulunan atasözleri de vardır. Bunlar toplam sayıdan çıkarıldığında DLT'de atasözü olarak geçen 266 ifade yer aldığı söylenebilir. Ayrıca DLT'de atasözü olarak geçmeyen fakat anlam olarak atasözünü andıran ifadeler de bulunmaktadır. Bunların atasözü kabul edilip edilmemesi konusundaki tasarruf ise okuyucuya aittir.

KAYNAKLAR

- Abdülahad Nûrî. (1339), **Atalar Sözü**, Kastamonu: Kastamonu Matbaası.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. (1997). "Abdülahad Nûrî'nin Yunan Harbi Destanı", **Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları**, Ankara: Akademi Kitabevi, ss. 64-93.
- Aksoy, Ömer Asım. (1988). "Atasözleri-Deyimler", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962**, ss. 131-166.
- Aybars, Nevin. (1948/1949). **Divan-ü Lügât-it-Türk'deki İlk Türk Ata Sözlere ve Öğütler (Transliterasyon-Tercüme-Mevzularına Göre Tasnif)**, 1948-1949 Mezuniyet Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Başgöz, İlhan. (2006). "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi", Çev. Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1**, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 320-348.
- Bayrak, Mehmet. (2001). "Kürd Düğünü", **Tarih ve Toplum**, Sayı: 218, Şubat, ss. 63-64.
- Birtek, Ferit. (1944). **Divan-ı Lügât-it Türk'ten Derlemeler I: En Eski Türk Sözlere**, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Brockelmann, Carl. (1339/1923) "Eski Türkistan Halk Edebiyatı", **Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, çev. Köprülüzâde Ahmet Cemal, Sene: 3, Sayı: 2-3, Ağustos-Teşrin-i Evvel 339, ss. 109-148. (Yazının orijinali "Altürkestanische Volksweisheit" adıyla *Ostasiatische Zeitschrift* dergisinde 1338-1919/1920 yılında Almanca olarak yayımlanmıştır.)
- Bulut, Serdar. (2016). "Divânü Lügâti't-Türk'ten Ahıska Türkleri Yazılı ve Sözlü Diline Geçen Atasözleri", **Littera Turca**, Cilt: 2, Sayı: 3, Yaz, ss. 95-112.
- Ercilasun, A. Bican - Akkoyunlu, Ziyat. (2014). **Divânu Lügâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gümüştam, Gürkan. (2015). "Divanu Lügâti't-Türk'ün İzinde En Eski Kıbrıs Türk Atasözleri", **Folklor/Edebiyat**, Cilt: 21, Sayı: 84, ss. 145-157.
- İlhan, Nadir. (2008). "Divanü Lügâti't- Türk'ten Gaziantep Ağzına Atasözleri", **Akpınar**, Sayı: 18, Kasım-Aralık, ss. 4-10.
- İpek, Yücel. (2004). "Divanü Lügâti't-Türk'te Yer Alan Atasözleri", **Erciyes**, Yıl: 27, Sayı: 315, Mart, ss. 14-17.
- Kahveci, Vehbi. (2015). **Abdülahad Nuri'nin Kastamonu'daki Yayın Çalışmaları (1921-1923)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabeyoğlu, Adnan Rüştü. (2015). **Divânu Lügâti't-Türk'te Savlar ve Kültürel Kavramlaştırma**, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Korkmaz, Hatice. (2007). **Divânü Lügât-it-Türk'teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından İncelenmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köksal, M. Fatih. (2005). **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mahmutov, Huziahmet. (1999). "Divânü Lügâti't-Türk'teki Atasözleri ve Onların Bugünkü Versiyonları", **Divânü Lügâti't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: Türksoy Yayınları, ss. 84-89.
- Nazlı, Atiye. (2008). "Divânü Lügâti't-Türk'ten Günümüze Süzülen Atasözleri", **Merhaba Akademik Sayfalar**, Cilt: 8, Sayı: 23, Haziran, ss. 380-384.
- Necib Âsım. (1338-1919/1920), **Divânu Lügâti't-Türk'ten Me'hûz Eski Savlar**, Dersa'âdet.

- Ölmez, Mehmet. (2008). "Divânü Lugâti't-Türk'teki Atasözleri Üzerine", **Türk Dili**, Sayı: 683, Kasım, ss. 533-535.
- Sakaoğlu, Saim. (1997). "Divânü Lügati't-Türk'teki Bazı Atasözleri Üzerine", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss. 261-267.
- Sakaoğlu, Saim. (1999). "Divânü Lügati't-Türk'teki Atasözlerinin Anadolu'daki İzleri", **Divânü Lügati't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri**, Ankara: Türksoy Yayınları, ss. 36-46.
- Sertkaya, Osman Fikri. (1983). "Eski Türk Atasözleri Üzerine", **Şükrü Elçin Armağanı**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi, ss. 275-291.
- Seymen, Lütfi. (2004). "Kastamonu Basın Tarihinden: Doğu Mecmuası ve Abdülhad Nuri Bey (1865-1927)", **Müteferrika Kitabiyat Dergisi**, Sayı: 26, Kış, ss. 53-66.
- Türkay, Kaya. (1983). "Kaşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1980-1981**, Ankara: TDK Yayınları, ss. 39-42.
- Yakupoğlu, Cevdet. (2007). "Bir Sürgün Kahramanı Abdülhad Nuri Bey: Hayatı, Eserleri ve Selçuklu-Beylikler Tarihi Üzerine Çalışmaları", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 21, Bahar, ss. 169-189.
- Yaylagül, Özen. (2010). "Divânü Lugâti't-Türk'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar", **Millî Folklor**, Yıl: 22, Sayı: 85, ss. 112-121.
- Yıldız, Ayşe. (2004). "Seci Kavramı ve Secinin Divânü Lugâti't-Türk'teki Savlarda İncelenmesi", **Millî Folklor**, Yıl: 16, Sayı: 64, ss. 107-122.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most basic written sources of Turkish cultural history is *Divânü Lugâti't-Türk*. In addition to being a dictionary and grammar book in terms of its content and purpose, *Divânü Lugâti't-Türk* is an informative encyclopedia with the examples of many different subjects such as Turkish history and geography, and various products of folklore (folk etymology, epic, folk medicine, play, folk calendar etc.). This work, which contains information on many different topics, is also a rich source in terms of proverbs.

In this article, a brief evaluation of the studies on the proverbs of *Divânü Lugâti't-Türk*, and *Abdulahad Nûrî's Atalar Sözü* (1865-1927) which is the first study written in this regard, is introduced and examined. This work is of particular importance in terms of being the first study on the proverbs in the DLT, having author's comments in the description of the proverbs, and giving their close and similar examples in Ottoman Turkish, if any.

Although *Atalar Sözü* was in the process of publication in R.1334-H.1336/1918, it was published as a full text in 1339/1920-1921. After *Abdulahad Nuri* started to prepare his work in Istanbul, he first began to publish his work in forms in 1334, and during the period when his second form was released, Istanbul began to be occupied by the British. In this process, the publication of the work was interrupted until the time when the writer arrived in Kastamonu. When *Abdulahad Nuri* came to Kastamonu, the book was published by Kastamonu Printing House in 1339/1920-1921 with the support of the governor of the period, *Ali Süleyman Necmi Bey*.

Abdulahad Nuri briefly mentioned *Kasgarlı Mahmûd* and the writing process and content of DLT in the introduction of his work. He then explained how he started his work, the

importance and value of proverbs, the number of proverbs in the DLT and what subjects they were said, why he preferred to spelling characteristics by including the proverbs in his work, and then he thanked Kasgarlı Mahmud, Ali Emîrî Efendi and Sükrü Bey. Abdülahad Nûrî found that there were 252 proverbs in DLT. He also accepted four expressions, which were not a proverb in the DLT, as a proverb and included them in his work. In his study, the writer gave a short expression for the 21 of 252 proverbs with one-to-one transfer of Turkish, explained 231 proverbs in which cases they were said, and stated their same or similar equivalents, if any. The descriptions of the remaining proverbs were presented in more detail than the others. In the description of about 55 of the 252 proverbs in the work, examples of these proverbs were given from the equivalents of Ottoman Turkish or the ones that were near synonymous. In some of them, such statements were made as "there is a close or similar meaning to this proverb in Ottoman Turkish."

The first study on the proverbs in the book was written by Abdülahad Nûrî in R.1334 / H.1336-1918 but its publication could not be realized during these years. However, as far as we can determine, there are 20 studies in the dimension of books, theses, articles and declarations about the whole or part of the proverbs in DLT. As a result of the studies done so far, researchers have no common opinion about the number of proverbs in DLT. Only 13 of the studies reported the number of proverbs in DLT. The number of the proverbs in DLT was determined as 252 by Abdülahad Nûrî, 264 by Necib Âsım, 290 by Carl Brockelmann, 266 by Ali Ulvi Elöve, 291 by Ferit Birtek, 301 by Nevin Aybars, nearly 300 by Kaya Türkay, 319 by Huziahmed Mahmutov, more than 250 by Saim Sakaoğlu, 252 by Yücel Ipek, 268 by Ahmet Günsen, 293 by Hatice Korkmaz, 268 by Serdar Bulut, respectively. Among them, the lowest number is stated by Abdülahad Nûrî as 252 while the highest number is given by Huziahmed Mahmutov as 319. Two researchers have determined an average figure rather than a net figure. As a result of our screening, there are 282 expressions which are called "proverb" except those repeated in DLT. Among these, there are proverbs which are found in more than one place in the book, which have additional and word differences even if they are same, and which form a part of an above mentioned proverb, and also which are found in the parts of another proverb which have been replaced. When these are subtracted from the total number, it can be said that there are 266 expressions described as a proverb in the DLT. In addition, there are expressions that do not appear as proverbs in the DLT but resemble proverbs as meaning. The attitude on whether they are accepted as proverbs or not belongs to the reader.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Sonkaya, Z. Z. (2019). “Dilbilimsel Açıdan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Bireylerin Yaptıkları Çeviri Hataları”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2280-2293.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.04.2019

Araştırma Makalesi

DİLBİLİMSEL AÇIDAN YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN BİREYLERİN YAPTIKLARI ÇEVİRİ HATALARI

Dr. Zeynep Zeliha SONKAYA

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

zeliha.bayazit@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5307-1791

Öz

Alan yazında özellikle de yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen ve anadili İngilizce olan bireylerin iki dil arasında daha çok karşılaştırma yaptıkları, dahası çoğu zaman da kendi anadillerinde düşünerek dilsel hatalar yaptıkları belirtilmektedir. Bu anlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sorun odaklı yaklaşımlara yönelik araştırmalar oldukça önem kazanmaktadır. Sorun odaklı yaklaşımlardan biri olan hata analizi yöntemi, ikinci dil öğrenme sürecinin incelenmesi açısından oldukça önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle bu çalışmada, anadili İngilizce olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler ile ikinci yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin en çok yaptıkları dilbilimsel hataları, hata analizi bulgularından yararlanarak belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma, 2018-2019 Eğitim öğretim döneminde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1-B2 seviyesindeki 80 birey üzerinde yürütülmüştür. Öğrenci hatalarını saptamak için öğrencilere “New to Turkey” başlıklı İngilizce metin verilmiş ve öğrencilerden bu metni Türkçeye çevirmeleri istenmiştir. İçerik analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmanın sonunda öğrencilerin daha çok sözdizimsel ve dilbilgisel yanlışlardan kaynaklı dilbilimsel hatalar yaptığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Dilbilim, Hata Analizi, Yabancı Dil Olarak Türkçe

A LINGUISTIC PERSPECTIVE OF TRANSLATION ERRORS OF TURKISH LEARNERS AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract

In the literature, especially it is stated that individuals who learn Turkish as a foreign language and native speakers of English make more comparisons between two languages, and they make more often linguistics errors by thinking in their mother tongue. In this sense, studies on problem-oriented approaches in teaching Turkish as a foreign language become important. The error analysis method, which is one of the problem-oriented approaches, provides an important clue for the second language learning process. Therefore, in this study, it is aimed to determine the most common linguistic errors by English native speaker learners of Turkish as a foreign language and learners Turkish as a second language by using error analysis findings. This study was conducted on 40 learners of Turkish as a second foreign language in B1-B2 level from Middle East Technical University Department of Turkish Language and 40 native speakers of English who are B1-B2 level students at Indiana University Program of Turkish Flagship. In order to determine student errors, the English text “New to Turkey” was given to students and they translated it from English to Turkish. At the result, it was seen that students mostly made linguistic errors which are syntactic and grammatical.

Keywords: Translation, Linguistics, Error Anlysis, Turkish as a Foreign Language

1. GİRİŞ

Türkçeye artan ilgi, Türkçe öğretimini bir program, teknik ve yöntemler çerçevesinde gerçekleşmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde, bireylerin gerek kendi ana dillerinden getirdiği gerekse de hedef dilde karşılaştıkları güçlüklerden kaynaklanan sorunlarının belirlenmesinin önem taşıdığı söylenebilir. Bu sorunların belirlenmesi ve çözümlenmesi sürecinde çeşitli yöntemler denenmektedir. Bu yöntemlerden dilbilim alanında geliştirilen, özellikle de ana dil ile hedef dilin benzer ve farklı yönlerini inceleyen karşıtsal dilbilim (contrastive linguistics) uygulamaları dikkat çekicidir.

Türkçe ve diğer pek çok dilde, tümcenin anlamının belirlenmesinde, sözcüklerin düzenlenmesi çok önemli bir faktördür. Bir dilin çözümlenmesi bütünüyle olmasa bile, büyük ölçüde sözdizimi sorunlarının açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır. Bu nedenle sözdizimi çalışmaları günümüzde de güncelliğini korumaktadır (Atabay, Özel ve Çam, 1981). Anadili konuşucuları, dilin sözdizim kurallarını bilinçaltı yoluyla diğer bir ifadeyle kuralların varlığından habersiz olarak edinmektedirler; ancak söz konusu ikinci dil öğrencileri olduğunda, durum değişmektedir. Çünkü ikinci dil öğrencileri, sözcükleri bir arada tutan bu kuralların farkında olarak ve hatta bu kurallara özel bir çaba göstererek ikinci bir dili öğrenmeye çalışmaktadırlar (Brooks, 1964).

Karşıtsal dilbilim verileri doğrultusunda yapılan uygulamalı çalışmalarda genellikle hata analizi yöntemi kullanılmakta ve araç olarak da çeviri tekniğinden yararlanılmaktadır (Duruhan ve Şad, 2010). Nitekim, Thornton-Smith (1967) de yabancı dili öğrenme sürecinin zihinsel düzeyde büyük ölçüde öğrencinin anadili yardımıyla gerçekleştiğini ve genellikle zihindeki dillerden birinin diğerine göre daha baskın olmasından dolayı düşünce ve anlam aktarımının yani çevirinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır (Thornton-Smith, 1967). Yine çevirinin düşük seviyelerde bile öğrencilere öğrendiklerini eleştirel bir şekilde analiz etme ve sentezleme olanağı tanınması, ek olarak etkili bir sınama yöntemi olması bu tekniğin yabancı dil öğretiminde oldukça yararlı sonuçlar sunduğu belirtilmektedir (Mills, 1977). Zira bu görüşle doğru orantılı olarak Hervey ve Higgins (2002) de yabancı dil öğretim programlarında karşılaştırmalı analiz ve çevirinin önemli bir role sahip olduğuna dikkat çekmektedir (Hervey ve Higgins, 2002).

Genelde yabancı dil öğretimi özelde ise Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında çevirinin yabancı dil öğretimine etkisi üzerine yapılmış yabancı kaynaklı çalışmalara rastlanmakla birlikte (Snell-Hornby, 2006) yapılan alan yazın taramasında konuyla ilgili çok fazla Türkçe çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle çalışmamızda alan yazındaki bu boşluğa

katkı sağlayabilmek için anadili veya ikinci dili İngilizce olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yaptıkları çeviri hatalarının dilbilimsel açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, betimsel modelde desenlenmiş bir özaktarım (self-reporting) araştırmasıdır. Özaktarım araştırmalarında veriler, örnekleme yer alan bireylerin kendilerinden bilgi alınarak toplanmaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma, 2018-2019 Eğitim-öğretim döneminde anadili (Grup 1) veya ikinci dili İngilizce (Grup 2) olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen B1-B2 seviyesindeki seviyesindeki (intermediate level) 80 (40 Grup 1+ 40 Grup 2) birey üzerinde yürütülmüştür. Seçkisiz örneklem alma yaklaşımına göre belirlenen katılımcılar Ö1, Ö2... şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Grup 1’deki Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B1-B2 Seviyesindeki Katılımcıların Özellikleri

Ülkesi	Anadili	Öğrenci Sayısı	Ülkesi	Anadili	Öğrenci Sayısı
ABD	İngilizce	8	ABD	İngilizce	3
ABD	İngilizce	7	ABD	İngilizce	2
ABD	İngilizce	5	ABD	İngilizce	2
ABD	İngilizce	3			

Tablo 2. Grup 2’deki Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B1-B2 Seviyesindeki Katılımcıların Özellikleri

Ülkesi	Anadili	Bildiği Yabancı Diller (C1-C2 Düzey)	Öğrenci Sayısı
Afganistan	Peştü	İngilizce	2
Hollanda	Hollandaca	İngilizce	4
Kazakistan	Kazakça	İngilizce	5
Zimbabve	Shona	İngilizce	1
Ürdün	Arapça	İngilizce	2
Nijerya	Hausaca	İngilizce	1
Almanya	Almanca	İngilizce	2
Arnavutluk	Arnavutça	İngilizce	5
Güney Kore	Korece	İngilizce	1
Kırgızistan	Kırgızca	İngilizce	3
Rusya	Rusça	İngilizce	2
Suriye	Arapça	İngilizce	4
Bangladeş	Bengalce	İngilizce	1
Mısır	Arapça	İngilizce	3
Güney Afrika	Sotho	İngilizce	1
Pakistan	Urduca	İngilizce	2
Hindistan	Hintçe	İngilizce	2

Uygulama için gerekli izinler alınmıştır. Uygulama öncesinde katılımcılar veri toplama aracı, uygulama ve uygulama süresi olmak üzere çalışmanın bütün aşamaları hakkında yazılı ve sözlü olarak bilgilendirilmiştir. Tüm katılımcılar, aydınlatılmış gönüllü formunu okuyup imzaladıktan sonra araştırmaya dahil edilmişlerdir.

2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında “New to Turkey” başlıklı metinden yararlanılmıştır. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman cümlelerinden oluşan bu İngilizce metin öğrencilere dağıtılmış ve öğrencilerden bu metni Türkçeye çevirmeleri istenmiştir. Çeviri sırasında, sözlük kullanımı serbest bırakılmış ve bu sürece herhangi bir müdahâlede bulunulmamıştır. Tüm çeviriler tek tek incelenerek, sözdizimsel hatalar saptanmıştır. Birinci veya ikinci dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin çevirileri önce kendi içinde ayrı ayrı temalar şeklinde değerlendirilmiş daha sonra da öğrenci hataları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanması (Yıldırım ve Şimşek, 2006); verilerin tanımlanması, kodlanması ve kategorileştirilmesi sürecidir (Patton, 1990). İçerik analizi tekniği, nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Robson ve McCartan, 2016).

Özaktarım araştırmalarında veri analizi, odakları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu amaçla yapılan içerik analizinde verinin kavramsallaştırılması, odakları ve anlamları tanımlayabilecek temaların ortaya çıkarılması çabası vardır. Sonuçlar betimsel bir anlatım ile sunulur ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilir. Bunun yanında ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Robson ve McCartan, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Araştırmamızda içerik analizi türlerinden kategorisel analiz kullanılmıştır. Kategorisel analiz, genel olarak belirli bir iletinin önce birimlere bölünmesi ve ardından bu birimlerin önceden saptanmış ölçütlere göre kategoriler hâlinde gruplandırılmasıdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Kategorisel analizde önce veriler kodlanmıştır. Kodlar, hataları sınıflandırmak ya da gruplandırmak için kullanılan sembollerini temsil etmektedir.

Araştırmamızın veri işleme sürecinde kodlama, daha önceden belirlenmiş ölçütlerin (sentaktik, morfolojik hatalar vb.) yanı sıra verilerin incelenmesi sırasında ortaya çıkan yeni ölçütler de ilave edilerek yapılmıştır. Ardından kodları genel düzeyde açıklayan kategoriler belirlenmiş ve bulgular bu doğrultuda yorumlanmıştır. Bununla birlikte değerlendirmede

öğrencilerin yaptığı hatalar öncelikle sıklık (n) cinsinden ifade edilmiş ardından bu hatalara ilişkin örnekler bire bir verilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmamızda öğrenci hatalarını saptamak amacıyla anadili (Grup 1) veya ikinci dili İngilizce (Grup 2) olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen B1-B2 seviyesindeki öğrencilerin İngilizceden Türkçeye yaptıkları çeviri metni içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Öğrenciler tarafından yapılan hatalar doğrultusunda “Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan temel hatalar” teması elde edilmiş ve bu tema kapsamında da “Sözdizim Hataları”, “Morfolojik Hatalar”, “Sözcük Hataları” ve “Yazım Hataları” kategorilerine ulaşılmıştır. Öğrencilerin “Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapılan hatalar” temasına ilişkin hata türleri sıklık durumuna göre Tablo 3’ te gösterilmektedir.

Araştırma verileri çözümlenirken anadili İngilizce olan bireylerin yaptıkları çeviriler İ1, İ2,İ3..şeklinde, birinci yabancı dili İngilizce olan bireylerin yaptıkları çeviriler ise O1,O2,O3.. şeklinde kodlanmıştır. Çevirilerin tamamı incelendiğinde, tüm kategorilerde Grup 1’deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı 367 Grup 2’deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı ise 390 bulunmuştur.

Tablo 3. Grup 1 ve Grup 2’deki Öğrencilerin Kategorilere Göre Yaptıkları Toplam Hatalar

Hata Türü	Grup 1	Grup 2
	Hata sayısı (N)	Hata sayısı (n)
Sözdizim Hataları	102	116
Morfolojik Hatalar	107	98
Sözcüksel Hatalar	92	87
Yazım Hataları	75	80
Toplam Hata	367	390

Tablo 3’te belirtildiği gibi her iki grupta en çok hatanın sözdizim kategorisinde yapıldığı görülmüştür. Grup 1 ve Grup 2’deki öğrencilerin yaptıkları Türkçe sözdizim hatalarına ilişkin veriler Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Grup 1 ve Grup 2’deki Öğrencilerin Yaptıkları Sözdizim Hataları

Sözdizim Hataları	Grup 1	Grup 2
	Hata sayısı (N)	Hata sayısı (n)
Sözcüklerin yanlış dizimi	44	56
Zamirlerin yanlış kullanımı	22	23
Bağlaçların yanlış kullanımı	20	17
Edatların yanlış kullanımı	14	16
Diğer sözdizimsel hatalar	2	4
Toplam Hata	102	116

“Sözdizim Hataları” kategorisinde Grup 1’deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı 102, Grup 2’deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı ise 116 bulunmuştur. Verilerimiz sözdizim hatalarının büyük bir bölümünün sözcüklerin yanlış dizilimi ile zamir, bağlaç ve edatların yanlış kullanımından kaynaklandığını göstermiştir.

Araştırmamızda öğrencilerin yaptıkları sözdizim hatalarının en çok sözcüklerin yanlış diziliminden kaynaklandığı görülmüştür. Gruplar kendi içinde incelendiğinde Grup 2’deki öğrencilerin sözcüklerin dizilişinde Grup 1’deki öğrencilere göre daha fazla hata yaptıkları tespit edilmiştir. Her gruptaki öğrencilerin sözcüklerin dizilişine ilişkin yaptıkları hata örnekleri aşağıda yer almaktadır.

O2: O köpek tarefa gitti intikam almak için

O3: O, onun tek şey dünyada

O8: Yanında kendi 8 yaşında çocuk getirmiş da

O15: Nancy yeni geldi Turkey

O21: Türkyeye de getirdim O sekiz yaşındası

O35: Onun anadili sadece konuşmayı geldi Türkiye

İ7: Sonra komşunun kopet indi çatiden

İ4: O tek şeydi tüm dünyada

İ15: Komşorın köpiği jump yaptı fenslerin ustunden

İ18: Durdu kopek çünkü Nancyçok bardı o zaman

İ31: Nancy’nin oğlusuna koştı kopek

Yine öğrencilerin önemli bir bölümü de Türkçe zamir, bağlaç ve edatların kullanımında hata yapmışlardır:

(Zamir hataları)

O13: Dünyada sadece benim osu vardı

O33: Sekiz yaşında oğlunu onuyla getirdi

İ39: Sadece kendisi kendine anne dilisi konuşuyordu.

(Bağlaç hataları)

İ1: Nancyde cucuga aldi ve kendisini kopegi ve cucugun ortasına girdi ve kopekte onu bagariyerek gordu zaman kacti

İ2: Nancy türkiyeye yeni geldi ama sadece kendinin anne dilini konuşuyordu.

O38: Sekiz yaşındaki oğlunude getirdi yanında

(Edat hataları)

O20: Oğluli gelmiş.

O27: O Nancynin dünyadaki tek bir şeysiydi

Araştırmamızın verileri her iki gruptaki öğrencilerin neredeyse hemen hepsinin sıklıkla morfolojik hatalar yaptıklarını ortaya koymuştur. Grup 1 ve Grup 2'deki öğrencilerin yaptıkları morfolojik hatalara ilişkin veriler Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Grup 1 ve Grup 2'deki Öğrencilerin Yaptıkları Morfolojik Hatalar

	Grup 1	Grup 2
Morfolojik Hatalar	Hata sayısı (N)	Hata sayısı (n)
Zaman eklerinin yanlış kullanımı	45	38
Durum eklerinin yanlış kullanımı	30	28
Tamlama eklerinin yanlış kullanımı	27	24
Diğer morfolojik hatalar	5	8
Toplam Hata	107	98

“Morfolojik Hatalar” kategorisinde Grup 1'deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı 107 Grup 2'deki öğrencilerin yaptığı toplam hata sayısı ise 98 bulunmuştur. Grup 1'deki öğrencilerin morfeplerin doğru kullanımında Grup 2'deki öğrencilere göre daha başarısız oldukları görülmüştür. Verilerimiz morfolojik hataların büyük bir bölümünün zaman, durum ve tamlama eklerinin yanlış kullanımından kaynaklandığını göstermiştir. Her gruptaki öğrencilerin zaman, durum ve tamlama eklerinin yanlış kullanımına ilişkin yaptıkları hata örnekleri aşağıda yer almaktadır.

(Zaman eklerinin yanlış kullanımı)

İ2: Nancy türkiyeye **yeni gelir** ve sadece kendi anne dilisi **konusur**

İ10: Onlar bir apartmen **buldumuşlar**

İ27: İki ay sonra bir komşunun köpeği **atlıyor**

İ29: Ankarada bir apartman **bulurmuşlar**

07: Oğluyu onunla **getirmiş**

022: O çocuk Nancy için dünyada en **önemlidir**

028: Sadece iki aydır orada **kalabilirdi**

(Durum eklerinin yanlış kullanımı)

İ1: Nancyde **cucuga** aldı ve kendisini kopegi ve cucugun ortasına girdi ve kopekte onu bagariyerek gordu zaman kacti

İ3: Kopep Nancy'nin oğlunun **tarafıta** doğru koştu

İ8: Köpek Nancy nin **çocuğu** doğru gitmeye başladı

İ28: Köpek onların **daire** girmiş

018: Nancy **Türkiy**'de yeni gelmiş

020: **Ona** çok seviyordu.

025: Nancy cocuğunu korumak için onların **arasında** girdi

Tamlama eklerinin yanlış kullanımı

08: *Onun komşunun köpek onların daire girmiş.*

025: *Onun 8 yaşında oğlusunu onunla getirdi*

Bunun dışında verilerimiz az sayıda da olsa öğrencilerin özne-yüklem uyumsuzluğu, eklerin yanlış dizilimi veya eklerin eksik kullanılması gibi bir takım dil içi morfolojik hatalar yaptıklarını da ortaya koymuştur.

İ1: *Nancyde cucuga aldı ve kendisini kopeği ve cucugun ortasına girdi ve kopekte onu bagariyerek gordu zaman kacti*

İ19: *O Ankarada bir ev boldular*

020: *O ev'de iki ay oturyormuşler*

Çalışmamızda her iki gruptaki öğrencilerin önemli bir bölümünün sözcük hataları yaptığı görülmüştür. Grup 1 ve Grup 2'deki öğrencilerin yaptıkları sözcüksel hatalara ilişkin veriler Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Grup 1 ve Grup 2'deki Öğrencilerin Yaptıkları Morfolojik Hatalar

	Grup 1	Grup 2
Sözcük Hataları	Hata sayısı (N)	Hata sayısı (n)
Sözcüğün yanlış kullanımı	87	92
Toplam Hata	87	92

Araştırmamızda öğrencilerin yaptıkları sözcük hatalarının tamamının sözcüğün yanlış kullanımından kaynaklandığı görülmüştür. Gruplar kendi içinde incelendiğinde Grup 2'deki öğrencilerin Grup 1'deki öğrencilere göre daha fazla sözcük hatası yaptığı tespit edilmiştir. Her gruptaki öğrencilerin sözcüğün yanlış kullanımına ilişkin yaptıkları hata örnekleri aşağıda yer almaktadır.

03: *O Türkiye 'ye geldi sadece anası dili konuşuyordu.*

06: *Nancy kendi vücudunu köpeği ve oğlunun arasında yerleştirdi*

07: *Onun anadili dışında başka bir dil söylemiyor 8 yaşlı oğlu ile beraber geldi*

010: *Ordan komşu evin köpeği çitten atladığı zaman göç etti*

017: *O köpeğin burnuna dövme istedi*

020: *Nancy kopek'e ses yapmaya başladı*

021: *İki ay orada yaşarken bir köpek evi bahçesiye bindi*

022: *İlk ay sonra komşunun köpeği onları atak etti*

028: *Nancy köpeğin burnu vuracaktı ama köpek kendini dönüştürüp başka yere gitti*

İ1: *Nancy çocukun ve köpekin arasında duyuyordu*

İ3: *Nancy, onun vücüdü kopep ve çocuk Arasında Tükendi*

İ8: *O Turkey gelince sadece kendi anne dili biliyördü*

İ10: *Kendi vücudunu çocuk ve köpek arasına bıraktı*

İ21: Nancy köpek ve onun oğlusu arasında kendini söktü

İ27: Yanina sekiz yaşlı çocuğunu götürdü.

İ30: Köpek duruktu

Son olarak çalışmamızda öğrencilerin yaptıkları yazım (imla) hataları incelenmiştir. Araştırmamızın bulguları her iki gruptaki öğrencilerin büyük bir bölümünün Türkçe yazım kurallarına ilişkin hatalar yaptığını göstermiştir. Grup 1 ve Grup 2'deki öğrencilerin yaptıkları yazım hatalarına ilişkin veriler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Grup 1 ve Grup 2'deki Öğrencilerin Yaptıkları Yazım Hataları

Yazım (İmla) Hataları	Grup 1	Grup 2
	Hata sayısı (N)	Hata sayısı (n)
Harf hataları	67	76
Noktalama hataları	8	4
Toplam Hata	75	80

Çalışmamızın verileri öğrencilerin genellikle harf hatalarından kaynaklı yazım yanlışları yaptıklarını göstermiştir. Gruplar kendi içinde incelendiğinde Grup 2'deki öğrencilerin Grup 1'deki öğrencilere nazaran daha fazla harf hatası yaptığı tespit edilmiştir. Her iki gruptaki öğrencilerin harf hatalarından kaynaklı yazım yanlışlarına ilişkin yaptıkları hata örnekleri aşağıda yer almaktadır.

O2: O köpek **tarefa** gitti intikam almak için

O3: Nancy ses **çıkıyorken** köpek durdu

O8: Köpek kadın **bağrmaya doyunca dordu**

O10: O Türkiyeye **geldiyinde** tek kendi anadilini biliyordu

O11: Nancy **Turkeyye** yeni gelmiş.

O15: Ankar da bir **appartmeni** buldu

O18: O köpek Nancy **tarafya koşdı**

O23: Köpek **çocukun** yanına **kaçmak** başladı

O29: **Kopek dündü**

İ3: Nancy, onun vücüdü kopep ve çocuk **Arasında Tükendi**

İ4: Sonra **komşusun kopep çatiden** indi

İ7: Nancy, onun vücüdü **kopep** ve **çocuk** **Arasında Tükendi**

İ8: **Bü** dünya da onun tek **varliyin** tek **çöcüktü**

İ15: Nancy yeni geldi **türkie**'ye

İ19: Köpek o yerden **getti**

İ28: Nancy köpeği burundan vurmaya **çaliti** ki köpek geri **dondü**

Bunun dışında verilerimiz öğrencilerin bir takım noktalama işaretlerinin yanlış kullanımından kaynaklı hatalar yaptıklarını da ortaya koymuştur.

Noktalama hataları

İ1: *O Ankarada bir ev boldular*

İ18: *Nancy türkiye'de yeni gelmiş*

İ39: *Nancy Türki'yeye yeni Gel'miş*

O18: *O köpek. Nancy tarafya koşdı*

O20: *O ev'de iki ay oturyormuşler*

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkçe ve diğer pek çok dilde, tümcenin anlamının belirlenmesinde, sözcüklerin düzenlenmesi çok önemli bir faktördür. Bir dilin çözümlenmesi bütünüyle olmasa bile, büyük ölçüde sözdizimi sorunlarının açıklığa kavuşturulmasına bağlıdır. Bu nedenle sözdizimi çalışmaları günümüzde de güncelliğini korumaktadır (Atabay vd., 1981). Sözdizim hataları, daha çok dil öğreniminin ilk aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda öğrenilen hedef dil ile geçirilen sürenin arttıkça yapılan sözdizimsel hataların azalması beklenmektedir. Nitekim temel seviyenin bir üst kademesi olan B1-B2 düzeyinde sözdizimsel hataların aksine hedef dilin dilsel yapılarıyla ilgili hatalar kendini daha çok hissettirmektedir (Bölükbaş ve Yargin, 2012).

Uzun yıllar boyunca hedef dilde yapılan sözdizimsel hataların tek nedeninin öğrencinin ana dili olduğu düşünülmüş, bu nedenle de yabancı dil öğretiminde pek çok araç ve gereç bu görüşe göre hazırlanmıştır. Daha sonra yapılan deneysel çalışmalar, öğrencilerin yaptıkları hataların tek nedeninin öğrencinin ana dilinin olmadığını, başka faktörlerin de incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sözdizimsel hataların yerini sadece dil içi hatalara bırakması beklenen B1-B2 düzeyindeki öğrenciler üzerinde yaptığımız bu çalışmadan elde edilen bulgular da bu görüşü destekler niteliktedir. Zira çalışmamızda öğrencilerin, tüm kategoriler arasında en çok Türkçe sözdizimine yönelik hatalar yaptıkları tespit edilmiştir. Özellikle de birinci yabancı dili İngilizce olan öğrencilerin anadili İngilizce olan bireylere göre daha fazla Türkçe sözdizimsel hata yaptıkları görülmüştür. Bu durumun her iki gruba uygulanan eğitim programlarındaki farklılıklarla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Türkçe sözdiziminin en göze çarpan özelliği, yüklemün tümce sonunda yer almasıdır. Bu özellik, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaşanan sorunların en önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkan ve Musa, 2004; Yıldız, Tunçel, 2012). Alanyazında özellikle de yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen ve anadili İngilizce olan bireylerin iki dil arasında daha çok karşılaştırma yaptıkları, dahası çoğu zaman da kendi

anadillerinde düşünerek sözdizimsel hatalar yaptıkları belirtilmektedir (Bayazıt, 2019; Özyürek, 2009). Bu anlamda çalışmamızın bulguları alan yazınla örtüşür niteliktedir. Zira anadili İngilizce olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin çoğunun çeviri yaparken yüklemi cümle ortasında kullandıkları görülmüştür. Türkçe söz dizilişine ilişkin yapılan bu hataların Türkçe ve İngilizcenin farklı sözdizimi yapısına ait olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim bu düşünceyi destekler şekilde Huang (2001) da anadili Çince olan ve yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin tümce üretirken genellikle Çince sözdiziminin etkisinden kurtulamadıklarını ve bu nedenle de dil aktarım hataları yaptıklarını belirtmiştir (Huang, 2001). Huang'ı (2001) destekler şekilde Şahin (2013) de yabancı dil olarak Türkçe öğrenen farklı anadili konuşurlarından Özbek, Kazak ve Tatar öğrencilerin Rus öğrenciler gibi, Rusçanın sözdizimi yapısına uygun cümleler kurduklarını belirtmiş ve bu durumu da belirli bir derecede anadillerinde konuşmalar bile Rusça eğitim aldıkları için Rusça düşünceleri ile ilişkilendirmiştir (Şahin, 2013).

Öğrencilerin yaptıkları çeviriler incelendiğinde, her iki grupta da dilbilgisel kaynaklı hataların sıkça yapıldığı görülmüştür. Bulgularımızla örtüşür şekilde Nurlu ve Kutlu (2015) tarafından yabancı dil olarak Türkçe öğrenen A1 seviyesindeki Afganlı öğrenciler üzerinde yapılan çalışma (Nurlu ve Kutlu, 2015) ile yine Bayazıt (2019) tarafından anadili İngilizce olan ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler üzerinde yapılan çalışmada da öğrencilerin sıklıkla dilbilgisel hatalar yaptıkları belirtilmiştir (Bayazıt, 2019). Yabancı dilin eksik ya da yanlış öğrenilmesinden kaynaklandığı düşünülen bu hataların yanısıra çalışmamızda, az da olsa dilbilgisel olarak doğru ancak iletişimin içeriğine uygun olmayan gizli hataların da yapıldığı gözlenmiştir. Bu durumun öğrencilerin yeterince tecrübe kazanmadan hedef dile ilişkin genellemeler yapmaları sonucu ortaya çıkan dil içi aktarımlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmamızda şaşırtıcı bir şekilde, ikinci bir yabancı dili öğrenen öğrencilerin kendi anadilleri yerine daha çok birinci yabancı dilleri olan İngilizcenin mantığına göre Türkçeye çeviri yaptıkları görülmüştür. Bunun nedeni daha önce öğrenilmiş bir kuralın daha sonraki öğrenme aşamalarına aktarılmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Oysa bizim bulgularımızın aksine Alan (2017) tarafından birinci yabancı dili İngilizce olan ve ikinci yabancı dil olarak da Fransızca öğrenen Türk öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin daha çok kendi anadilleri olan Türkçenin etkisinde kaldıkları belirtilmiştir (Alan, 2017). Bulgular arasındaki bu değişkenlik, çalışmalar arasındaki metodolojik farklılıktan kaynaklanabileceği gibi örneklem gruplarını oluşturan öğrencilerin birinci yabancı dil

öğrenme başarılarının ikinci yabancı dil öğrenme stratejilerini etkilediği şeklinde de yorumlanabilir.

Sonuç olarak yabancı dil olarak Türkçe öğrenen ve anadili İngilizce olan bireylerin, kendi anadillerinde olmayan Türkçe yapıları ve sözdizimini öğrenmede güçlük çektikleri görülmüştür. Bu nedenle daha geniş örnek gruplarında yapılacak karşılaştırmalı analiz ve hata analizi çalışmalarıyla, öğrencilerin en çok yaptıkları hataların belirlenebileceği ve buna yönelik farklı öğretim tekniklerinin geliştirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Alan, S. (2017). Fransızca Öğrenen Türklerin Yaptıkları Sözdizimsel Yanlıların Çözümlemesi. *TÖMER Dil Dergisi*, 168(2).
- Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (1981). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* (Vol. 472): Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayazıt, Z. Z. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Bireylerin Yaptıkları Sözdizimi Hatalarının İncelenmesi. *Anadili Eğitim Dergisi*, 7(1).
- Bölükbaş, F., & Yargin, A. (2012). Error analysis in usage of basic tenses in Turkish by Kirgiz students. *J Studia uralo-altaica*, 49, 143-151.
- Brooks, N. (1964). Language and Language Learning, theory and practice.
- Duruhan, K., & Şad, S. N. (2010). Çevirinin Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılması: Deneysel Bir Çalışma. *J Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 145-174.
- Hervey, S., & Higgins, I. (2002). *Thinking translation: A course in translation method: French to English*: Routledge.
- Huang, L. S. (2001). Knowledge of English Collocations: An Analysis of Taiwanese EFL Learners. *Texas Papers in Foreign Language Education*.
- Mills, G. (1977). Contrastive analysis and translation in second-language teaching. *J Canadian Modern Language Review*, 33(5), 732-745.
- Nurlu, M. ve Kutlu, A. (2015). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Temel Seviye A1 Yazma Sorunları: Afganistan Örneği. *J Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 25(2), 67-87.
- Özkan, F. ve Musa, B. (2004). Yabancı dillerin Türkçenin söz dizimi üzerindeki etkisi. *J Bilig* 30, 95-139.
- Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *Journal of Turkish Studies*, 4(3), 1819-1862.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*: SAGE Publications, inc.
- Robson, C., & McCartan, K. (2016). *Real world research*: John Wiley & Sons.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?* (Vol. 66): John Benjamins Publishing.
- Tavşancıl, E ve Aslan, E. (2001). *Content analyse and application examples*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Thornton-Smith, C. (1967). A Case for Translation. *J Babel*, 3(3), 7-11.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

As it is well known, language is taking part the central in our lives. In the global society, this is the case not only of our mother tongue, but also of other second languages required to communicate within the international society in specialized contexts.

Learning a new language is a difficult feat for which people have to develop a complex set of linguistic skills, including encoding the words of the new language, learning syntactic structure, and integrating the resulting representations with existing language knowledge. Especially in adulthood, L2 learning process is notoriously difficult as opposed to first

language (L1) acquisition or child L2 acquisition (Bayazit, 2019). Therefore, in recent years, foreign language education has been focusing on learning styles.

Foreign language learning is certainly among the most frequently investigated research topics. The process of mother tongue acquisition and foreign language learning has been analyzed and it has been intended to help students to get the most efficient results in this process from past to present.

The most important point in the foreign language education is development of the four major skills, which are listening, speaking, reading and writing for effective communication. Recently, the teachers are avoiding the use of translation. This is due to translation being confused with the Grammar Translation Method. However, the translation that we discuss here in refers to the translation activity, which is foreseen to be used as an activity and a tool in foreign language courses. Translation is unavoidable in the foreign language process. Integration of translation into foreign language courses ensures numerous contributions to the student in addition to having positive reflections on the teacher-student interaction. Use of translation ensures language awareness and helps to improvement.

Unlike many other languages, syntax in Turkish is different. English and Turkish are taking part in different language group in terms of head-last or head-first, SVO or SOV, subject drop or non-drop languages. Therefore, especially English native speaking learners of Turkish have difficulties in particular with the word order and grammatical aspects of Turkish syntax.

Errors are a natural and inevitable part of the language learning process. Although many recent studies have been conducted (but mostly on English as the target language) using an error analysis approach (Gonual, 2012; Llach, 2011), few studies (Kang and Chang, 2014) have adopted this approach to less commonly taught languages. This is unfortunate, because an error analysis approach can be highly useful in examining the acquisition of agglutinating languages such as Turkish in which morphology and syntax have been shown to be a source of great difficulty. On the other hand, it is frequently stated that individuals who learn Turkish as a foreign language and native speakers of English make more comparisons between two languages, and they make more often morphologic and syntactic errors by thinking in their mother tongue. In this sense, studies on problem-oriented approaches in teaching Turkish as a foreign language become important. The error analysis method, which is one of the problem-oriented approaches, provides an important clue for the second language learning process. Therefore, in this study, it is aimed to determine the most common linguistic errors by English native speaker learners of Turkish as a foreign language and learners Turkish as a second language by using error analysis findings. This study was conducted on 40 learners of

Turkish as a second foreign language in B1-B2 level from Middle East Technical University Department of Turkish Language and 40 native speakers of English who are B1-B2 level students at Indiana University Program of Turkish Flagship. In order to determine student errors, the English text “New to Turkey” was given to students and they translated it from English to Turkish. At the result, it was seen that students mostly made linguistic errors which kind of syntactic and grammatical.

Syntax has been shown to be an area of persistent difficulty for foreign language learners. It is no different for English native speaking learners of Turkish. Indeed, English native speaking learners of Turkish have difficulties especially with the grammatical aspects of Turkish syntax (Gonulal, 2012). In line with previous Turkish studies (Şahin, 2013; Bölükbaş, 2012) we found that some of the errors detected in this study can likely be attributed to the fact that Turkish is agglutinative language while English is to a large extent isolating. In addition, the roots of some of other grammatical errors such as subject-verb agreement and singular/plural errors might be attributed to negative transfer between English and Turkish. To sum up, in this study it was seen that students mostly made linguistic errors which kind of morphological and grammatical and also word order.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kara, A., Altınok, A. ve Şahin, C. (2019). “Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İşsizlik Kaygılarının Yordayıcısı Olarak Kariyer Uyum Yetenekleri ve Kariyer Arzusu”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2294-2307.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.05.2019

Araştırma Makalesi

ÜNİVERSİTE SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İŞSİZLİK KAYGILARININ YORDAYICISI OLARAK KARIYER UYUM YETENEKLERİ VE KARIYER ARZUSU¹

Arş. Gör. Ahmet KARA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eskişehir/Türkiye
ahmetkara9126@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1155-619X

Öğr. Gör. Ahmet ALTINOK

Anadolu Üniversitesi, Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Eskişehir/Türkiye
ahmet8619@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8168-2792

Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kırşehir/Türkiye
csahin40@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4875-4883

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite son sınıf öğrencilerin işsizlik kaygıları ile kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzuları arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinin ve kariyer arzularının, işsizlik kaygılarını yordaması değerlendirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, yaşları 20 ile 28 arasında değişen ($\bar{X}=22.57$, $Ss=1.33$) 212 üniversite son sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, işsizlik kaygısı düzeyini belirlemek için “İşsizlik Kaygısına İlişkin Sosyometrik Sorular”, kariyer uyum yeteneklerini belirlemek için “Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği” ve kariyer arzusu düzeylerini belirlemek için “Kariyer Arzusu Ölçeği” uygulanmıştır. Verilerin analizi hiyerarşik regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, kariyer uyum yetenekleri, ilgi ve kontrol alt boyutlarının üniversite son sınıf öğrencilerinin işsizlik kaygılarını negatif olarak yordadığı, ancak kariyer arzusunun alt boyutlarının işsizlik kaygısının anlamlı bir yordayıcısı olmadığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, ilgili literatür çerçevesinde tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Kaygısı, Kariyer Uyum Yetenekleri, Kariyer Arzusu

¹ Bu çalışma, 23.03.2018-25.03.2018 tarihleri arasında Afyon’da düzenlenen “International Congress on Science and Education” kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

CAREER ADAPT-ABILITIES AND CAREER CALLING AS A PREDICTOR OF UNEMPLOYMENT CONCERNS FOR UNIVERSITY SENIOR GRADE STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to reveal the relationships between unemployment anxiety, career calling and career adapt-abilities in university senior students. For this purpose, it was evaluated that career adapt-abilities and career calling of university senior students predicted unemployment concerns. The study group consisted of 212 university senior students aged between 20 and 28 years ($\bar{X} = 22.57$, $SD = 1.33$). Sociometric Questions on Unemployment Anxiety, Career Adapt-Abilities Scale, and Career Calling Scale were used as data collection tool. As a result of hierarchical regression analysis, it was determined that career adapt-abilities, interest and control sub-dimensions negatively predicted unemployment concerns of university senior students, but the sub-dimensions of career aspiration were not a significant predictor of unemployment anxiety. The findings of the study were discussed and recommendations were made within the framework of the related literature.

Key Words: Unemployment Anxiety, Career Adapt- Abilities, Career Calling

1. GİRİŞ

Günümüzde işsizlik, birçok toplum için ekonomik, sosyal ve psikolojik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada bu işsizlik sorunu ekonomik krizlerle birlikte artarak devam etmektedir (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 535). Literatürde işsizlik çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Örneğin, Dursun ve Aytaç (2009: 72) tarafından işsizlik, bireyin belirli bir ücret karşılığında çalışmak istediği halde kendisine iş bulamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca ILO tarafından işsizlik kavramı “Belli bir yaşta, belli bir zaman diliminde: “iş olmayan”, ör. ücretli bir işte veya kendi işinde çalışmayan; “o sırada iş için uygun”, ör. belli bir zaman diliminde ücretli iş veya kendisi için uygun; “iş arayan”, ör. belli bir zaman döneminde iş bulmak için belli girişimlerde bulunmuş tüm kişileri kapsamaktadır” olarak tanımlanmıştır (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 537). Öte yandan işsizlik, çeşitli gelişim dönemlerinde farklı isimlerle ifade edilmektedir. Örneğin; 15-24 yaş aralığındaki gelişim döneminde iş bulamayan kişiler genç işsiz olarak belirtilmektedir (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 537).

Genç işsizlik, çalışma isteği ve gücünde olan ancak kendisine uygun iş bulamayan 15-24 yaş arasındaki kişileri kapsamaktadır (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 537). Bununla birlikte 20-24 yaş aralığı, işsizlik oranı açısından değerlendirildiğinde hem toplumsal kalkınma hem de bireysel gelişim açısından kaygı verici bir yaş aralığıdır. Çünkü 20-24 yaş aralığı işsizlik oranının en yüksek olduğu dönemdir (TÜİK, 2018). Öte yandan aşağıda 2014-2018 yılları arasında kapsayan tüm yaş grubundaki bireylerin ve 15-24 yaş grubu gençlerin eğitim durumuna göre işsizlik oranları sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 1. 2014-2018 Yıllar Arası Yaş Grupları Açısından İşsizlik Oranları

Yaş Grupları	2018	2017	2016	2015	2014
15-19	17.1	17	16.2	16.5	16.1
20-24	22	22.8	21.5	19.7	18.9
25-29	15.1	14.5	14.6	13.2	13
30-34	10	9.8	10.1	8.9	8.8
35-39	8.8	8.9	8.7	8.2	7.7
40-44	7.7	7.7	8	7.8	7.1
45-49	7.7	7.4	7.8	7	6.9
50-54	7.8	7.6	7.8	8.3	7.8
55-59	7.9	7.5	6.6	7.2	6.7
60-64	5	4.9	5.6	5.8	4.7
65+	2.7	2.2	2.6	2.5	2.1

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de 2014-2018 yıllar arasında her yıl işsizliğin en çok etkilediği kesim 20-24 yaş aralığındaki genç nüfustur (TUİK, 2018).

Tablo 2. 15-24 Yaş Grubu Gençlerin Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları

	2018	2017	2016	2015	2014
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Okuma-Yazma Bilmeyen	12	12.1	13.4	7.9	12.1
Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	18.7	16.1	15	14.1	15
İlkokul	14.7	14.1	16.5	16.3	16
İlköğretim	17	16.2	15.8	15.6	14.8
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	14.3	13.8	14.1	14	13.1
Genel Lise	23.5	24.4	22.8	22.2	20.4
Lise Dengi Mesleki Okul	21.3	21.8	21	18.1	19.3
Yüksek Öğretim	30.6	34.4	30.8	29.5	28.3

Tablo 2 değerlendirildiğinde üniversite eğitimi almış kişilerin bütün yıllarda işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. İşsizlik oranları üniversite öğrencilerinde daha yüksek olduğu bulunmuştur (TUİK, 2018). Eğitim düzeyi arttıkça işsizlik oranı da artmaktadır. Gençler arasında işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi nedeni, üniversite öğrencileri mezun olduktan sonra iş bulup bulamayacağı endişesine kapılması, onların

geleceğe yönelik kaygı düzeylerinin artmasına ve bu durumdan psikolojik olarak yıpranmalarına yol açabilmektedir (Şahin, 2014).

Yükseköğretim eğitimi küreselleşmeyle birlikte giderek artmaktadır. Ayrıca üniversite eğitimi alanların sayısı artmaktadır. Ancak istihdam alanları mezun olan öğrencileri için yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte üniversiteden mezun olan öğrencilerin bir işe yerleşme sürelerini uzamaktadır (Tektaş, 2014: 245). Sonuç olarak Türkiye’de üniversiteli işsiz ordusu sayısı giderek artmakta ve üniversite bitirmenin iş bulmayı kolaylaştıracağı düşüncesi etkisini yitirmektedir. Bu düşünce bireylerin birtakım psikolojik problemler yaşamasına neden olmaktadır. Bu problemlerden birisi de “işsizlik kaygısı”dır. İşsizlik kaygısı, bireyin mezun olacağı bölümle ilgili iş bulamayacağını düşünmesi, geleceğe dair belirsizliklerden endişe duyması ve kendisini güvende hissedememesi olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 2014).

İşsizlik kaygısını etkileyen birtakım psikolojik faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de kariyer uyum yetenekleridir. Kariyer uyum yetenekleri, bireylerin şu anda ve gelecekte yapması beklenen kariyer gelişim görevlerini yerine getirebilmelerinde ve kariyer geçişlerinde ortaya çıkabilecek olası değişimlerine ve değişikliklere uyum sağlamalarına yardım eden koruyucu bir faktör olarak tanımlanmaktadır (Savickas, 2005: 51). Bu koruyucu faktörler, kariyer kontrol, kariyer merak, kariyer güven, kariyer ilgi olarak ifade edilmektedir. Kariyer ilgi, bireyin gelecekteki kariyer gelişimine yönelik planlama yapmasını içermektedir. Kariyer merak, bireyin benlik yapısı ile mesleği arasındaki uygunluğunu araştırması olarak açıklanmaktadır. Kariyer güven, bireyin kariyer gelişim sürecindeki değişimler ve değişiklikler karşısında problem çözme becerisini yansıtmaktadır. Son olarak kariyer kontrol, bireyin kariyer gelişim sürecinde karar verme ve sorumluluk alma becerisini kapsamaktadır (Savickas ve Porfeli, 2012: 663).

İşsizlik kaygısını etkileyen bir diğer psikolojik faktör ise kariyer arzudur. Kariyer arzusu, bireyin kariyer gelişim sürecini kişisel olarak anlamlı bulması ve bu süreçte çevresine yardım etmeye yönelik çaba içerisinde olmasını içeren bir kariyer hedefidir (Duffy ve Sedlacek, 2007: 591). Duffy ve Sedlacek (2007: 591) tarafından kariyer arzusu, üç ögeden oluşan psiko-sosyal yapı olarak ele alınmaktadır. Bu üç ögenin birincisi bireyin kariyer gelişim sürecini yapılandırmasında onu motive edici bir unsurun olmasıdır. İkincisi bireyin kariyer gelişim sürecine anlam yüklemesidir. Üçüncüsü ise bireyin çevresine yararlı olma konusunda istekli olmasıdır.

TÜİK (2018) verilerine göre işsizlik oranının en yüksek olduğu kesim 20- 24 yaş arasındaki genç nüfustur. Gençler ve üniversite mezunları arasında işsizliğin yaygın olması, üniversite sayılarının hızla çoğalması, mezun sayılarının hızla artması, işe giriş önceliği

konusunda binlerce gençle rekabet edebilecek düzeyde kendilerini yetiştirmenin öneminin giderek kavranması, işgücü piyasasındaki deneyim, işsizlik ve işe karşı algılamaları işsizlik kaygı düzeyinin daha da artmasına neden olmakta, işsizlik hata ve beceriksizlik ya da utanç kaynağı olan bir kusur gibi değerlendirilmektedir (Dursun ve Aytaç, 2009: 74). Ayrıca üniversiteden mezun olarak işgücü niteliğini artırmanın iyi bir iş için yeterli olmaması gençlerdeki gelecek belirsizliğini artırmaktadır. Buna ek olarak üniversite mezunlarının daha iyi ücret ve güvenceli bir işte çalışmak istemeleri niteliksiz iş gücüne göre işsizlik süresini uzatmaktadır. Sonuç olarak bu anılan durumlar üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı yaşamlarına neden olmaktadır (Dursun ve Aytaç, 2009: 74; Dereli ve Kabataş, 2009: 32; Ersoy-Kart ve Erdost, 2008: 275; Gizir, 2005: 204; Mütevellioğlu, Zambak ve Mert, 2010: 219). Tüm bunlara ek olarak üniversite öğrencilerinde, en büyük kaygı kaynağı gelecek endişesi ve bununla bağlantılı olarak işsizlik kaygısı olduğu belirtilmektedir (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 538). Sonuç olarak bu araştırma üniversite öğrencilerinin yaşadığı en önemli kaygı olan işsizlik kaygısının dinamiğini etkileyen faktörlerinin ortaya konulması açısından son derece önemlidir.

Literatüre incelendiğinde işsizlik kaygısı pek çok değişkenle ilişkili bir kavramdır. Örneğin; işsizlik kaygısı ile kaygı, depresyon ve stres (Tayfun ve Korkmaz, 2016: 548); umutsuzluk (Dereli ve Kabataş, 2009: 32); cinsiyet, gelir düzeyi, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi (Mütevellioğlu Zambak ve Mert, 2010: 218), sosyal yapı, sağlık ve yaşam tarzı özellikleri (Deveci, Çalmaz ve Açık, 2012: 192) gibi değişkenlerle çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Öte yandan literatürde kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzu ile işsizlik kaygısı arasında ilişkileri inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Sonuç olarak bu çalışmada kariyer uyum yetenekleri, kariyer arzu ve işsizlik kaygısının birlikte ele alınması literatürdeki boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin kendilerini gerçekleştirdikleri alanlardan biri de bireylerin sahip oldukları meslekleri ve bu mesleklere uygun işler yapmalarıdır (Maslov, 1971). Fakat eğitilmiş işgücünün istihdam olanaklarının düşük olması ve işsizlik oranlarının yüksek olması üniversite öğrencilerinin mezun olduktan sonra iş bulamama kaygısı yaşamlarına neden olmaktadır. Yaşanan bu işsizlik kaygısı bireylerin hem mesleklerini icra edebilmelerine engellemekte hem de bireylerin psikolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Dereli ve Kabataş, 2009: 32). Öte yandan eğitim sürecinde bireylere mesleklerine yönelik önemli noktaları gösterilmesi, kendi özelliklerini keşfetmelerini sağlanması ve mesleklerine yönelik anlamlı arayışlar içinde olmalarına yönelik farkındalık kazandırılması hem mesleki gelişim hem de ruh sağlığı gelişimi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu anılan ihtiyacı

karşılama için bireylerin kariyer gelişim süreçlerindeki koruyucu faktörlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu koruyucu faktörlerin bireylere kazandırılmasıyla birlikte bireylerin kariyer umutları, kariyer memnuniyetleri ve kariyer yönetme becerileri gelişmektedir. Benzer şekilde bireylerin kendisine uygun iş bulma ihtimalini, kendini ve mesleki kimliğini keşfetmesini, özyeterlilik ve karar verme becerisini arttırmaktadır (Duffy, Douglass ve Autin, 2015: 49; Hirschi, 2010: 229; Koen, Klehe ve Vianen, 2012: 404; Rottinghaus, Buelow, Matyja ve Schneider, 2012: 125). Sonuç olarak üniversite son sınıf öğrencilerinin işsizlik kaygılarını etkileyen koruyucu faktörlerinin tespit edilmesine yönelik araştırmaların yapılması, bireysel ve toplumsal anlamda olumlu katkılar sağlayabilir. Türkiye’de öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin (Şahin, 2011: 1179) işsizlik kaygıları üzerinde kısıtlı çalışmalar yapılmaktadır. Üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzu ile işsizlik kaygısı arasında ilişkileri inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Sonuç olarak bu çalışmanın amacı üniversite son sınıf öğrencilerin işsizlik kaygıları ile kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzuları arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, üniversite son öğrencilerinin işsizlik kaygıları ile kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzuları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan korelasyonel bir çalışmadır. Araştırma betimsel nitelikte olup, değişkenler arasındaki ilişkiyi durumsal olarak, yani zamana bağlı değişimi dikkate almadan ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında toplanan verilerin analiz edilmesinde, hiyerarşik doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Regresyon analizine geçilmeden önce, çoklu doğrusallık ve normal dağılım varsayımları değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Eskişehir’de 2016-2017 eğitim öğretim yılı güz döneminde, devlet üniversitelerinde öğrenim gören 212 üniversite son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Bu öğrenciler seçilirken uygun örneklem yöntemine başvurulmuştur (Franklen ve Wallen, 1993: 90). Çalışma grubunun 117’si (% 55,2) kadındır, 95’i (% 44,8) erkektir. Bu öğrencilerin yaş ortalaması 22.57’dir (Sd=1.33).

2.3. Ölçme Araçları

2.3.1. İşsizlik Kaygısına İlişkin Sosyometrik Sorular: Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygılarını belirlemek için Ersoy-Kart ve Erdost (2008: 275) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte, her biri, Tamamen Katılıyorum (1) ile Hiç Katılmıyorum (5) şeklinde

beşli Likert olarak puanlanan 12 madde bulunmaktadır. Ölçek tek boyutlu yapıdadır ve ölçekten alınan puanların artması işsizlik kaygısının arttığı anlamına gelmektedir. Orijinal formu için iç tutarlık katsayısı belirtilmemiştir. Bu araştırma için ise iç tutarlık katsayısı .63 olarak hesaplanmıştır.

2.3.2. Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği: Kariyer uyum yeteneklerini belirlemek için Savickas ve Porfeli (2012: 665) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışmaları Kanten (2012: 199) tarafından kariyer uyum yetenekleri ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, ilgi, kontrol, merak ve güven olmak üzere dört alt boyut ve 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte bulunan her bir madde Kesinlikle Katılmıyorum (1) ve Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde, beşli Likert olarak puanlanmaktadır. Her bir alt boyuttan alınan puanların artması, o alt boyutla ilgili yetenek algısının arttığı anlamına gelmektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının .61 ile .81 arasında değiştiği belirtilmiştir. Bu araştırma için ise, ölçeğin iç tutarlık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır.

2.3.3. Kariyer Arzusu Ölçeği: Genç yetişkinlik dönemindeki bireylerin kariyer arzularını değerlendirmek için Praskova, Creed ve Hood (2015: 98) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışmaları Seymenler, Küçü ve Siyez (2015: 910) tarafından yapılmıştır. Ölçek, kişisel anlam, diğerlerine yönelik anlam ve aktif yönelik olmak üzere üç alt boyut ve 15 madde bulunmaktadır. Ölçekte bulunan maddelerin her biri, altılı Likert olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayılarının .80 ile .88 arasında değiştiği belirtilmiştir. Bu çalışma için, ölçeğe ilişkin hesaplanan iç tutarlık katsayısı .81'dir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında, regresyon analizine geçilmeden önce, ön analizler yapılmış, regresyon modelinde yer alan değişkenler arası ilişkiler ve betimleyici istatistikler değerlendirilmiştir. Değişkenlere ilişkin çarpıklık değerlerinin .01 ile .80; basıklık değerlerinin ise .04 ile 1.10 arasında değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca, normal dağılımın göstergesi olarak, araştırma kapsamında ele alınan değişkenler için Mahalonobis uzaklığı değerlendirilmiş; elde edilen analiz sonuçları Mahalonobis uzaklığının istenen aralıkta olduğunu göstermiştir ($\chi^2(9) = 21.75, p < .05$). Buna göre ön analiz sonuçları, verilerin normal dağılımdan sapma göstermediğini göstermektedir. Araştırma kapsamında ele alınan bağımsız değişkenler arası ilişkilerin ise, .03 ile .49 arasında değiştiği gözlenmiştir (Tablo 3). Değişkenler arası ilişki değerlerinin, çoklu doğrusallık problemi göstergesi olarak kabul edilen .70'in altında olduğu, dolayısıyla değişkenler arasında çoklu doğrusallık probleminin olmadığı ifade edilebilir.

Tablo 3. Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin, İşsizlik Kaygıları, Kariyer Uyum Yetenekleri ve Kariyer Arzuları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	\bar{X}	S	1	2	3	4	5	6	7	8
1. İşsizlik Kaygısı	34.76	6.66	-							
Uyum Yetenekleri										
2. İlgi	12.13	1.87	-.16*	-						
3. Kontrol	19.76	2.85	-.17*	.41*	-					
4. Merak	20.16	2.87	-.04	.63*	.44*	-				
5. Güven	25.91	3.19	-.12	.43*	.31*	.56*	-			
Kariyer Arzusu										
6. Diğerlerine Yönelik Anlam	25.13	3.57	-.03	.26*	.29*	.23*	.33*	-		
7. Kişisel Anlam	22.01	3.34	-.03	.27*	.49*	.24*	.23*	.39*	-	
8. Aktif Yönelim	20.74	4.23	-.06	.34*	.49*	.36*	.24*	.41*	.44*	-

*p<.05, **p<.01

Tablo 4. Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin, Cinsiyet, Yaş, Kariyer Uyum Yetenekleri ve Kariyer Arzularının İşsizlik Kaygıları Üzerindeki Yordayıcılığına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Modeller	B	SHB	β	T	R ²	R ² Δ	F
1 (Sabit)	25.09	8.17		3.07**			
Cinsiyet***	1.29	1.02	.09	1.27	.01		1.53
Yaş	.39	.35	.08	1.10			
2 (Sabit)	27.09	9.20		2.95**			
Cinsiyet***	1.35	1.03	.09	1.31			
Yaş	.40	.36	.08	1.13			
Diğerlerine Yönelik Anlam	-.01	.15	.00	-.04	.02	.01	.67
Kişisel Anlam	-.01	.16	-.01	-.06			
Aktif Yönelim	-.10	.13	-.06	-.76			
3 (Sabit)	36.66	9.54		3.84**			
Cinsiyet***	1.54	1.02	.11	1.51			
Yaş	.29	.36	.06	.81			
Diğerlerine Yönelik Anlam	.07	.15	.04	.46			
Kişisel Anlam	.16	.17	.08	.97	.08*	.07*	1.97*
Aktif Yönelim	.02	.13	.01	.13			
İlgi	-.75	.32	-.21	-2.33*			
Kontrol	-.47	.21	-.20	-2.28*			
Merak	.44	.24	.19	1.88			
Güven	-.22	.18	-.11	-1.22			

*p<.05, **p<.001, *** Erkek:0, Kadın:1 olarak kodlanmıştır.

Tablo 4’te verilen hiyerarşik regresyon analizinin ilk bloğunda öğrencilerin cinsiyetleri ve yaşları girilmiştir. Model gözlenen varyansın yaklaşık olarak % 1’ini açıklamıştır [$F=1.53$, $p>.05$]. Üniversite son sınıf öğrencilerinin cinsiyetlerinin ($\beta=.09$, $p>.05$) ve yaşlarının ($\beta=.08$, $p>.05$), işsizlik kaygılarının yordanmasında anlamlı bir katkısının olmadığı belirlenmiştir. İkinci blokta kariyer arzusu ölçeği alt boyutlarından alınan puanlar modele eklenmiş, model gözlenen varyansın % 2’sini açıklamıştır [$F=.67$, $p>.05$]. Kariyer arzusu alt puanlarının modele etkilerinin ($p>.05$) ve modeldeki değişime katkılarının ($R^2\Delta=.01$, $p>.05$) anlamlı olmadığı görülmüştür. Üçüncü, dolayısıyla son blokta ise kariyer uyum yetenekleri ölçeği alt boyutlarından alınan puanlar modele eklenmiş, model gözlenen varyansın % 8’ini açıklamıştır [$F=1.97$, $p<.05$]. Kariyer uyum yetenekleri alt boyutlarından ilgi ($\beta=-.21$, $p<.05$) ve kontrol ($\beta=-.20$, $p<.05$) puanlarının modele etkilerinin ve modeldeki değişime katkılarının ($R^2\Delta=.07$, $p<.05$) anlamlı olduğu belirlenmiştir. Kariyer uyum yeteneklerinin diğer alt boyutlarının ise modele anlamlı bir katkıının olmadığı görülmektedir. Buna göre, kariyer uyum yeteneklerinden ilgi ve kontrol boyutlarından alınan puanlar arttıkça işsizlik kaygısının düştüğü ifade edilebilir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma, üniversite son sınıf öğrencilerinin işsizlik kaygıları ile kariyer uyum yetenekleri ve kariyer arzuları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinden ilgi ve kontrol boyutlarından alınan puanlar arttıkça işsizlik kaygısının düştüğü bulunmuştur.

Literatürde yapılan çalışmalar, kariyer uyum yetenekleri ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişkileri doğrudan ölçmemektedir. Ancak, işsizlik kaygısının bir boyutu olarak dolaylı bir şekilde yeteneklerin ele alındığı görülmektedir. Örneğin Fryer (1986: 3) aracılık teorisinde işsizlik kaygısını azaltan yeteneklerden biri olarak plan yapmayı ele almaktadır. Benzer şekilde Feather (1992: 315) tarafından işsizlik kaygısını etkileyen bir faktör olarak plan yapma incelenmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma literatürde dolaylı olarak incelenen değişkenler arasındaki ilişkiyi doğrudan incelediği için literatüre katkı sağlamıştır denilebilir.

Bu çalışma sonuçlarından birincisi üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinden ilgi boyutundan alınan puanlar arttıkça işsizlik kaygısı azalmaktadır. Bu bulgular, Savickas’ın Kariyer Yapılandırma Kuramı açıklar niteliktedir. Savickas’ın Kariyer Yapılandırma Kuramında ilgi, bireylerin kariyer gelişimlerinde planlama yeterliliklerine sahip olmalarını gösteren bir koruyucu faktör olarak bilinir (Savickas, 2005: 52). Diğer bir deyişle ilgi boyutu, bireylerin kariyer gelişimlerinde kariyer planı yapmalarına yönelik tutum ve inançlarından oluşmaktadır. Bireyler, kariyer gelişim süreçlerindeki kariyer geçişlerinde,

kariyer krizlerinde, geleceğe yönelik belirsizliklerinde ve geleceğe yönelik kötümser bakış açısıyla başa çıkmada kariyer planını, koruyucu bir faktör olarak kullanılmaktadırlar. Böylece bireyler kariyer gelişimlerdeki engelleri ve zorlukları aşarak kariyer uyum yetenekleri yükselmektedir (Savickas, 2005: 52). Sonuç olarak plan yapmayı içerisinde barındıran kariyer uyum yetenekleri bu noktada işsizlik kaygısını ortadan kaldıran bir faktör olarak da değerlendirilebilir.

Bu çalışma sonuçlarından ikincisi üniversite son sınıf öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinden kontrol boyutundan alınan puanlar arttıkça işsizlik kaygısı azalmaktadır. Literatürde kariyer uyum yeteneklerinden kontrol ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişkileri inceleyen doğrudan çalışmalar bulunmamaktadır. Ancak, işsizlik kaygısı ile kontrol odağı inancı ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır (Tiggemann ve Winefield, 1984: 33; Ersoy-Kart ve Erdost, 2008: 275). Bu çalışmaların sonuçlarına göre; dış kontrol odağına sahip bireylerin daha çok işsizlik kaygısı yaşadığı ve işsizliğin olumsuz sonuçlarından daha çok etkilendiğini bulunmuştur. Bu bulgu, bu çalışmanın sonuçlarıyla dolaylı olarak örtüşmektedir. Bu sonuçlar, Savickas'ın Kariyer Yapılandırma Kuramıyla açıklanabilir. Savickas'ın Kariyer Yapılandırma Kuramında kontrol boyutu, bireylerin kariyer gelişim süreçlerinde karar verme yeterliliklerini ifade eden koruyucu faktör olarak ifade edilir. Karar verme yeterliliği yüksek olan bireyler, kariyer gelişimlerinde ne yapmak istediklerini kolayca belirleyebilirler, disiplinli hareket ederler ve problemlerin ortaya çıkmasını engelleyebileceklerine inanırlar (Savickas, 2005: 55). Bu noktada işsiz kalma durumu üniversite öğrencileri için önemli bir risk faktörü olarak ortaya çıkarken, bir başa çıkma kaynağı olan karar verme yeterliliğini karşılık gelen kontrol ise gençleri bu risk karşısında yaşamaları muhtemel kaygıyı azaltma yönünde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak bireylere kariyer gelişim süreçlerinde kontrol yeteneğini kazandırmak işsizlik kaygısını önleyen faktör olarak yorumlanabilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular üniversite psikolojik danışma merkezinde ya da kariyer merkezlerinde çalışanlar uzmanlar için bilgi kaynağı sağlayabilir. Bu çalışma üniversite son sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer çalışmaların farklı sınıf düzeyleri üzerinde gerçekleştirilmesi faydalı olabilir. Örneğin; üniversite birinci sınıftan itibaren işsizlik kaygısı yaşamaya başlayan üniversite öğrencilerinin akademik başarıları, mesleklerine yönelik tutumları ve ruh sağlıkları bundan olumsuz etkilenebilir. Bu çalışmada işsizlik kaygısını etkileyebilecek, sadece işsizlik açısından değil genel olarak da kaygıyı olma gibi bireysel faktörler değerlendirilmeye alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Dereli, F., & Kabataş, S. (2009), Sağlık Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulma Endişeleri ve Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 26, 31- 36.
- Deveci, S. E., Çalmaz, A. & Açık, Y. (2012). Doğu Anadolu’da Yeni Açılan Bir Üniversitenin Öğrencilerinde Kaygı Düzeylerinin Sağlık, Sosyal ve Demografik Faktörlerle İlişkisi, *Dicle Tıp Dergisi*, 39(2), 189-196.
- Duffy, R. D., & Sedlacek, W. E. (2007). The Presence of and Search for A Calling: Connections To Career Development. *Journal of Vocational Behavior*, 70(3), 590-601.
- Duffy, R. D., Douglass, R. P., & Autin, K. L. (2015). Career Adaptability and Academic Satisfaction: Examining Work Volition and Self-Efficacy as Mediators. *Journal of Vocational Behavior*, 90, 46-54.
- Dursun, S., & Aytaç, S. (2009), Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 71-84.
- Ersoy-Kart, M., & Erdost, H. E. (2008), Unemployment Worries among Turkish University Students. *Social Behaviour and Personality*, 36(2), 275-288.
- Feather, N. T. (1992). Expectancy-Value Theory and Unemployment Effects. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65(4), 315-330.
- Fraenkel J. R., & Wallen N. E. (1993). How to Design and Evaluate Research In Education (2nd ed.). Singopore: McGraw-Hill.
- Fryer, D. (1986). Employment Deprivation and Personal Agency During Unemployment: A Critical Discussion of Jahoda’s Explanation of the Psychological Effects of Unemployment. *Social Behaviour*, 1(1), 3-23.
- Gizir, C. A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 196-213.
- Hirschi, A. (2010). Vocational Interests and Career Goals: Development and Relations to Personality In Middle Adolescence. *Journal of Career Assessment*, 18(3), 223-238.
- Kanten, S. (2012). Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği: Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16), 191-205.
- Koen, J., Klehe, U-C., & Van Vianen, A. E. M. (2012). Training Career Adaptability to Facilitate A Successful School-to-Work Transition. *Journal of Vocational Behavior*, 81, 395-408.
- Maslow, A. (1971). The Farther Reaches of Human Nature. New York: The Viking Press.
- Mütevellioğlu, N., Zambak, M. & Mert, M. (2010), İşsizlik, Üniversiteli Gençlik ve Gelecek: Bir Alan Araştırmasının Bulguları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 207-229.
- Praskova, A., Creed, P. A., & Hood, M. (2015). The Development and Initial Validation of A Career Calling Scale for emerging adults. *Journal of Career Assessment*, 23(1), 91-106. <http://doi.org/10.1177/1069072714523089>.
- Rottinghaus, P. J., Buelow, K., Matyja, A., & Schneider, M. (2012). The Career Futures Inventory-Revised: Assessing Multiple Dimensions of Career Adaptability. *Journal of Career Assessment*, 20, 123-139.
- Savickas, M. L. (2005). The Theory and Practice of Career Construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career Development and Counselling: Putting Theory and Research to Work* (pp. 42-70). Hoboken: Wiley.
- Savickas, M. L., & Porfeli, J. E. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, Reliability, and Measurement Equivalence Across 13 Countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 661-673.
- Şahin, I. (2011). Prospective Teachers' Ideas about Teacher Recruitment and Their Professional Future. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11(3), 1179-1184.
- Şahin, A. (2014). Üniversiteli Gençlerde İşsizlik Kaygısı. http://www.milliyet.com.tr/universiteligenclerde_issizlik_kaygisi_universite-888633/ adresinden erişilmiştir.
- Seymenler, S., Küçü, E., & Siyez, D. M. (2015). Beliren Yetişkinler İçin Kariyer Arzusu Ölçeğinin Türkçe 'Ye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları. 13. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 7- 9 Ekim (s. 910-914). Mersin, Türkiye.
- Tayfun, A. & Korkmaz, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 534-558.
- Tektaş, N. (2014). Üniversite Mezunlarının Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı*, 243-253.
- Tiggemann, M. , & Winefield, A. H. (1984). The effects of Unemployment on the Mood, Self-Esteem, Locus of Control and Depressive Affect of School Leavers. *Journal of Occupational Psychology*, 57, 33-42.
- TUİK (2018). 2014-2018 Yılları arasında 15-24 Yaş Grubu Gençlerin Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden erişilmiştir.
- TUİK (2018). 2014-2018 Yılları arasında Tüm Yaş Gruplarının İşsizlik Oranları. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden erişilmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Today, unemployment is an economic, social and psychological problem for many societies. In the globalized world, this unemployment problem continues with the economic crises. In the literature, unemployment is defined in various ways. Youth unemployment includes persons aged between 15-24 who have the will and power to work but cannot find suitable employment. However, when the 15-24 age range is evaluated in terms of the unemployment rate, it is an alarming age range for both social development and individual development. Because the 15-24 age range is the period when the unemployment rate is the highest.

One of the areas in which individuals perform themselves is the occupation of the individuals and the jobs they do. However, the low employment opportunities and high unemployment rates of the educated labour force cause university students to worry about not finding a job after graduation. These unemployment concerns prevent individuals from exercising their profession and affect their psychological health negatively. On the other hand, in the process of education, it is of utmost importance for the individuals to show important points about their profession, to make them discover their characteristics and to make them aware of the meaningful search for their profession both in terms of professional development and mental health development. In order to meet this need, protective factors of individuals in career development processes need to be demonstrated. With the introduction of these protective factors to individuals, career hopes, career satisfaction and career management skills of individuals are developing.

Similarly, it increases the likelihood of finding a suitable job for him/herself, his / her self and professional identity, and the ability to make self-efficacy and decision-making. As a result, researching to determine the protective factors affecting seniority students' unemployment concerns may contribute positively to the individual and social aspects. Unemployment concerns of teachers and teachers in Turkey are made on limited studies. There were no studies investigating the relationship between career adaptation skills of university senior students and career desire and unemployment anxiety. In conclusion, the aim of this study is to determine the relationship between unemployment anxiety and career adaptation skills and career aspirations of senior students.

This research is a correlational study aimed at examining the relationships between the students' adaptation skills and career aspirations with the unemployment students. The research has a descriptive nature and aims to reveal the relationship between variables situationally, i.e. without considering the time-dependent change. Hierarchical linear

regression analysis was used to analyze the data collected during the study. Before regression analysis, multiple linearities and normal distribution assumptions were evaluated.

The study group of the study is consisting of 212 university final year students who study in state universities in the fall semester of the 2016-2017 academic year. The appropriate sampling method was applied to these students. Of the study group, 117 (55.2%) were female, and 95 (44.8%) were male. The mean age of these students was 22.57 (SD = 1.33).

This study aimed to investigate the relationship between unemployment anxiety, career aspirations and career adaptation abilities of senior university students. According to the results of the research, it was found that unemployment anxiety decreased as the scores obtained from the careers control and care dimensions of senior university students increased. As the first one of the results of this study increases the points taken from the careers dimension of the university senior students' careers ability, unemployment anxiety decreases. These findings explain Savickas's Career Constructivist Theory. In Savickas' Career Constructivist Theory, interest is known as a protective factor that shows that individuals have planning competencies in their career development. In other words, the dimension of interest consists of the attitudes and beliefs of the individuals in their career development. Individuals are used as a protective factor in their career paths in career development processes, in career crises, in their uncertainties for the future and in their coping with the pessimistic outlook for the future. Thus, individuals can overcome their obstacles and difficulties in their career development and their career adaptability skills are increasing. As a result, career adaptability capabilities that involve planning are also considered as a factor that eliminates unemployment anxiety.

As the results of the study indicate that the scores obtained from the career adaptability abilities of the university students of the last year of higher education have increased, unemployment anxiety decreases. In the literature, there are no direct studies examining the relationship between career adaptation skills and unemployment anxiety. However, there are studies about unemployment anxiety and belief in the locus of control. According to the results of these studies; It has been found that individuals with an external locus of control are more affected by unemployment concerns and more affected by the negative consequences of unemployment. This finding indirectly coincides with the results of this study. These results can be explained by Savickas's Career Constructivist Theory. In Savickas' Career Constructivist Theory, the control dimension is expressed as a protective factor that expresses the ability of individuals to make decisions in their career development process. Individuals with high decision-making skills can easily identify what they want to do in their career

development, act disciplined and believe that they can prevent the emergence of problems. At this point, the situation of unemployed people emerges as an important risk factor for university students, while the corresponding control is a coping source and the corresponding control emerges as an important factor in reducing the possible anxiety that young people face. As a result, gaining control ability in career development processes can be interpreted as a factor preventing unemployment anxiety.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Ünal, A. ve Üreyen, S. (2019). “Müdür Yardımcılarının Gözüyle Ortaöğretim Öğrenci Pansiyonlarında Yaşanan Sorunlar (Karaman İli Örneği)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2308-2335.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.03.2019

Araştırma Makalesi

MÜDÜR YARDIMCILARININ GÖZÜYLE ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİ PANSİYONLARINDA YAŞANAN SORUNLAR (KARAMAN İLİ ÖRNEĞİ)

Ali ÜNAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

aliunal37@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2967-2444

Sadi ÜREYEN

Milli Eğitim Bakanlığı - Öğretmen

sadi07gs@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3270-702X

Öz

Türkiye’de fırsat ve imkân eşitliğini sağlamak için yapılan uygulamalardan birisi, kırsal bölgelerde yaşayan öğrencilerin eğitim görebilmeleri için yatılı ve pansiyonlu okulların açılmasıdır. Bu kapsamda ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrenciler, pansiyonlu okullara yerleştirilmektedir. Bu araştırmada Karaman İli ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunları tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseninde yürütülmüştür. Veriler, Karaman İlinde pansiyonlu okullarda görev yapan, pansiyondan sorumlu 17 müdür yardımcısından toplanmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme ile toplanmış olup, içerik analiziyle çözümlenmiştir. Karaman’da ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunlar, fiziki sorunlar, insan kaynaklarıyla ilgili sorunlar ve mevzuattan kaynaklanan sorunlar olarak üç temada bütünleştirilmiştir. Fiziki sorunlar temasının altında pansiyonun projelendirilmesi ve binalarda kullanılan cihaz ve malzemelerle ilgili sorunlar tespit edilmiştir. İnsan kaynaklarıyla ilgili sorunlar temasının altında personel eksikliği, personelin disiplin ve performans sorunları, personel eğitiminin yetersizliği ve okuldaki diğer yöneticilerle eş güdümlü çalışma sorunları tespit edilmiştir. Mevzuattan kaynaklanan sorunlar teması altında, bakım onarım bütçesinin olmaması, nöbetçi belletici öğretmen ücretleri, yemek ücretlerinin yetersizliği ve pansiyonda başka okulun öğrencilerinin kalması sorunları tespit edilmiştir. Yapılan tespitler doğrultusunda uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pansiyonlu Okul, Yatılı Okul, Fırsat ve İmkân Eşitliği

PROBLEMS ENCOUNTERED IN PUBLIC HIGH SCHOOL DORMITORIES THROUGH THE EYES OF DEPUTY PRINCIPALS: A CASE STUDY OF KARAMAN

Abstract

One of the services provided to ensure equality of opportunity in Turkey is the establishing of boarding schools for students living in rural areas. In this context, high school students are placed in boarding schools. The purpose of this study was to examine the problems encountered in the high school dormitories of Karaman. The study utilized the phenomenology pattern of qualitative research designs. The data were collected from 17 deputy principals in charge of dormitories by semi-structured interview, and analyzed by content analysis. The problems were integrated into three themes: physical problems, problems related to human resources and problems arising from legislation. Project designing of the dormitory, equipment and materials

used in buildings were identified under the theme of physical problems. Personnel shortages, personnel discipline and performance problems, insufficiency of personnel training and coordination problems with principals have been identified under the theme of problems related to human resources. The lack of maintenance and repair budget, the tutor fees, the inadequacy of food fees and the problem of other school students staying at dormitory were determined under the theme of the problems arising from the legislation. In line with the findings, suggestions were developed to the practitioners and researchers.

Keywords: School dormitory, boarding school, equality of opportunity in education

1. GİRİŞ

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (1973) yer alan, eğitimde fırsat ve imkân eşitliği ilkesi, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmeleri amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımların yapılmasını öngörmektedir. Bu kapsamda, cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, köylerde oturanlar ve nüfusun dağınık halde yerleştiği bölgelerde oturanlar için yatılı okullar açılmıştır. Bu okulların açılması gerekliliğini, Gazi Mustafa Kemal, 1 Mart 1923 tarihli TBBM açılış konuşmasında belirtmiştir. Yatılı okullar; ilk olarak 1923-1933 yılları arasında mali durumları yeterli illerde, 1933-1938 yıllarında nahiye ve kaza merkezlerinde, 1940'tan sonra ise büyük köylerde açılmaya başlanmıştır (Aralpcan, 1998; Özan, Sağlam ve Karaca, 2012: 127). Günümüzde, fırsat ve imkân eşitliğini sağlama adına, kırsal bölgede ikamet eden ve maddi imkânlardan yoksun ailelerin çocukları için öncelikle taşınmalı eğitim uygulaması yapılmaktadır. Kırsal kesimde yaşamının eğitime katılımı ve başarıda yarattığı dezavantaj, eğitime erişimi sağlamak için hayata geçirilen yatılı ve taşınmalı eğitim sayesinde özellikle kız çocuklar için azalmaktadır (Eğitim Reformu Girişimi [ERG], 2009: 11). Bununla birlikte, taşınmalı eğitim sisteminden yararlanamayan ya da daha iyi eğitim almak isteyen öğrenciler için yatılı bölge ortaokulları ve pansiyonlu ortaöğretim kurumları hizmet vermektedir. Kırsalda yaşayan öğrenciler bu okulların pansiyonlarında kalarak eğitimlerini sürdürebilmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016: 2).

MEB'in son yayınladığı verilere göre, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında ülke genelindeki pansiyonlu okul sayısı 3.053'tür. Bu okulların 313'ü ortaokul, 2.740'ı ortaöğretim düzeyindedir. Pansiyonların kapasitesi 547.068 iken bu pansiyonlarda 364.738 öğrenci barınmaktadır (MEB, 2018). Araştırmanın yapıldığı Karaman ili özelinde ise 22 resmi okul pansiyonu bulunmaktadır. Karaman'da, araştırmanın başladığı 2017-2018 eğitim öğretim yılında bu pansiyonlar 4.522 kapasiteye sahipken, pansiyonlarda 2.122 öğrenci barınmaktaydı. 2018-2019 eğitim-öğretim yılında ise pansiyonlarda 3.118 öğrenci barınmaktadır. Veriler incelendiğinde pansiyonların mevcut kapasitelerinin ülke genelinde % 66'sı, Karaman özelinde ise % 69'unun dolduğu görülmektedir (MEB, 2017: 214; MEB,

2018: 220-221). Pansiyonda kalan öğrenci sayısının 2.122'den 3.118'e çıkma nedeni, Karaman merkezde ortaöğretim kurumlarında taşınmalı eğitimin kaldırılıp bu öğrencilerin öğrenci pansiyonlarına yerleştirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamanın sonucu olarak okulların pansiyonunda kendi öğrencilerinin dışında başka okulların öğrencilerinin de kalması söz konusu olmuştur.

Öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi pansiyonlara paralı ve parasız yatılı olmak üzere iki şekilde yerleştirilmektedir. Ülke genelindeki pansiyonlarda 16,176 paralı yatılı, 348.562 parasız yatılı öğrenci barınmaktadır (MEB, 2018: 221). Öğrenci yerleştirme usulleri ve pansiyonlarla ilgili iş ve işlemler, 25.10.2016 tarih ve 29899 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Resmi Okullarda Yatılılık, Bursluluk, Sosyal Yardımlar ve Okul Pansiyonları Yönetmeliği'ne göre yürütülmektedir. Bu yönetmeliğe göre, başvuru ve kayıt kabul şartlarını taşıyan öğrenciler, kayıtlı buldukları okula ait pansiyonlara okul müdürlüklerince yerleştirilir. Boş kontenjanın kalması halinde, öncelikle pansiyonlu okulun bağlı bulunduğu genel müdürlük olmak üzere diğer ortaöğretim kurumlarının öğrencileri bir yıllığına pansiyona yerleştirilir. Bu öğrencilerin başvuru kabul ve yerleştirme işlemleri ise il veya ilçe yatılılık ve bursluluk komisyonları tarafından yapılmaktadır (MEB, 2016: 2-6).

Yönetmelik esaslarına göre öğrencilerin yemek, barınma, kırtasiye, muayene-tedavi, giyim gibi ihtiyaçları MEB tarafından karşılanmaktadır. Parasız yatılı öğrencilere eğitim araç ve gereçleri, giyecek ve diğer ihtiyaçları için her yıl eylül ayında sosyal yardım ödemesi; pansiyonda kaldığı süre boyunca da tatiller dâhil her ay için harçlık ödemesi yapılmaktadır (MEB, 2016: 10).

Yatılı okulların, gündüzlü okullarından belirgin farklılıkları vardır. Gündüz öğrenim gören öğrenciler günün az bir zamanını ders için okulda geçirirken günün sonunda evine dönerek ailesiyle yaşamaktadır. Yatılı öğrenciler ise eğitim-öğretim dönemindeki zamanlarının neredeyse hepsini okul ve pansiyonda geçirmek durumundadır (Karataş ve Atıcı, 2014: 168). Bu süreçte en çok vakit geçirdikleri kişiler olan arkadaşları ve öğretmenleriyle eğitimlerini sürdürmektedirler. Pansiyonlar okul hayatı boyunca yatılı öğrencilerin adeta barındıkları yeni evleridir (Özan vd., 2012: 127).

Pansiyonlu okulların öncelikli görevi öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını karşılamaktır. Fakat aynı zamanda bu öğrencilere, sosyal yaşam alanı ve aile sıcaklığı sunma, öğrencilerin kaldığı pansiyonu benimsemesini sağlama gibi önemli görevleri de vardır (Şenol ve Yıldız, 2009: 361). Çünkü pansiyon yaşamı; sosyalleşme, birlikte yaşama (Karataş ve Atıcı, 2014: 171), kendi kendine karar alabilme, (Sarıduman ve Kılıçoğlu, 2018: 1047), yalnızlık, ayrılıkla

baş etme gibi çeşitli süreçleri içerir (Uysal, 2016: 2). Pansiyonlu okulların yatılı öğrencilere söz konusu süreçleri başarıyla atlatması için destek olması beklenir. Bununla birlikte görece eski sayılabilecek bir araştırmada (Arıcı, 2005: 1) yatılı okulda kalan lise öğrencilerinin; ailesiyle kalanlara göre daha az atılgan, daha çekingen oldukları sonucu elde edilmiştir.

Pansiyonda kalan öğrenciler gündüzlü öğrencilerle aynı şartlara ve aynı olanaklara sahip değillerdir. Yatılı öğrenciler; aile özlemi, ebeveyn ilgisinden ve aile sıcaklığından yoksunluk (Yılmaz, 2012: 666), yaşadığı sosyal çevreden ayrı kalma gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu öğrencilerin aile eksikliğini fazla hissetmemeleri ve pansiyonda aile ortamının oluşturulmasında, belletici öğretmenlere ve okul yöneticilerine önemli görevler düşmektedir. Aksi durumda, eğitimde fırsat eşitliği ilkesiyle hizmet veren pansiyonlarda barınan öğrenciler, gündüzlü öğrencilere göre dezavantajlı duruma düşebilir. Bu da yeni bir fırsat eşitsizliği problemi doğuracaktır. Konu hakkında Karataş vd.nin (2014: 172) yaptığı araştırmada yatılı öğrenciler, öğretmenlerinin kendileriyle ilgilendiğini ve aile eksikliğini fazla hissettirmediklerini ifade etmişlerdir.

Pansiyonu olan okullarda müdür yardımcılarında birine pansiyon sorumluluğu verilmektedir. Pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının görevleri, Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Resmi Okullarda Yatılılık, Bursluluk, Sosyal Yardımlar ve Okul Pansiyonları Yönetmeliği ile (MEB, 2016: 14) düzenlenmiştir. Bu görevlerden bazıları şunlardır: Yatılı öğrencilerin pansiyon kurallarına uymalarını sağlamak için gerekli kontrolleri yapmak, etütlerin verimli bir şekilde yapılmasını sağlamak, öğrencilerin izin işlemlerini yapmak, pansiyonda barınan öğrencilerin sağlık işlerini yürütmek ve öğrencilerin harçlıkların ve sosyal yardımların dağıtılmasını sağlamaktır. Pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının, öğrencilerle ilgili bu görevlerinin yanında belletici ve nöbetçi belletici öğretmenlerin nöbet çizelgelerini hazırlama ve çalışmalarını denetleme, personelin ise görevlerine ilişkin takip ve kontrolü yapma sorumluluğu da vardır. Aynı zamanda gıdaların etkin bir şekilde kullanımının sağlanması, yemek listesinin hazırlanması ve uygulanması, yemek numunelerinin saklanması vb. görevleri bulunmaktadır.

Öğrenci pansiyonları, burada barına öğrenciler için sosyal yaşamın bir parçasıdır ve çeşitli nedenlerle sorunlar yaşanabilmektedir. Pansiyonların sağlıklı işleyebilmesi için bu sorunlar mümkün olduğu ölçüde çözüme ulaştırılmalıdır. Öğrenci, nöbetçi öğretmen, görevli personel, veli ve okul yönetimi paydaşlarından oluşan pansiyon sisteminin merkezinde pansiyondan sorumlu müdür yardımcısı olduğu için sorunların çözümünde asıl sorumluluk pansiyondan sorumlu müdür yardımcısına düşmektedir. Balay, Kaya ve Doğu'ya (2012:

104) göre sorunların çözümünde pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının yönetim kabiliyetleri, kişisel özellikleri, yetkinlikleri ve tecrübeleri oldukça önemlidir.

Alanyazında pansiyonlu okullarla ilgili çalışmaların büyük bir çoğunluğunun öğrenci kaynaklı sorunları konu edindiği görülmektedir (Acar, 2008; Balay vd. 2012; Çokomay, Çavdar ve Çok, 2014; İnal ve Sadık, 2014; Karataş vd., 2014; Uysal, 2016; Yılmaz, 2012; Yiğit, 2014). Pansiyonların yönetim sorunları üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır (Sarıduman vd., 2018; Özan vd., 2012). Yine çalışmaların, daha çok yatılı bölge ortaokulu sorunlarını ele aldığı görülmektedir. Ortaöğretim öğrenci pansiyonlarının sorunlarını bütünsel olarak ele alan çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu bağlamda, ortaöğretim öğrenci pansiyonlarının sorunlarını konu alan bir çalışmanın, politika belirleyicilere, pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarını başta olmak üzere okuldaki diğer yöneticilere veri sağlaması beklenebilir. Böyle bir çalışma, ayrıca pansiyonlu okullara araştırmacıların dikkatini çekebilir ve alanyazına katkı sağlayabilir. Araştırmanın amacı, Karaman ili ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunları tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Karaman'daki pansiyonlu okulların pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının bakış açısıyla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Okul pansiyonlarında yaşanan fiziki sorunlar nelerdir?
2. Okul pansiyonlarında yaşanan insan kaynakları sorunları nelerdir?
3. Okul pansiyonlarında yaşanan mevzuattan kaynaklanan sorunlar nelerdir?

2. YÖNTEM

Ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunları en çok bu okulların pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının deneyimlemesi olasıdır. Fenomenoloji araştırması, farklı kişilerin bir konu hakkındaki yaşam tecrübelerinden yararlanmak (Creswell, 2014: 77) ve etkili duygusal ve sıklıkla yoğun insan deneyimlerini çalışmak için uygundur (Merriam, 2013: 26). Bu nedenle, araştırma amacını gerçekleştirmek için ilgili müdür yardımcılarının deneyimlerinin belirlenmesinde en uygun yöntemin nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji tercih edilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Karaman genelinde 2018-2019 eğitim öğretim yılında hizmet veren 20 pansiyonlu resmi ortaöğretim kurumu vardır (MEB, 2018). Araştırmanın çalışma grubu için katılımcı seçimi yapılmamış olup, pansiyonlu ortaöğretim okullarındaki bütün pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarıyla tamsayım çalışması yapılmıştır. Bir yöneticinin askerlik görevinde bulunması, bir yöneticinin araştırmaya katılmak istememesi, bir yöneticinin de bu araştırmanın yürütücülerinden birisi olması nedeniyle çalışma grubu, 17 pansiyondan sorumlu

müdür yardımcısından oluşmuştur. Çalışma grubundaki yöneticilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Müdür Yardımcılarının Demografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Pansiyondan Sorumlu Olduğu Süre (Yıl)	Yatılılık Türü	Pansiyon Binası Hizmet Yılı	Yerleşim Yeri	Barınan öğrenci sayısı
Y1	Erkek	12	Karma	8	Merkez	190
Y2	Kadın	3	Karma	4	Merkez	180
Y3	Erkek	5	Erkek	51	Merkez	92
Y4	Kadın	1	Karma	19	Merkez	123
Y5	Kadın	1	Kız	3	Merkez	170
Y6	Erkek	2	Erkek	4	Merkez	153
Y7	Erkek	3	Erkek	27	Merkez	133
Y8	Kadın	1	Kız	1	Merkez	200
Y9	Erkek	2	Karma	5	Merkez	142
Y10	Erkek	2	Karma	5	Merkez	177
Y11	Erkek	6	Karma	5	Merkez	115
Y12	Erkek	1	Karma	19	Merkez	107
Y13	Kadın	3	Kız	10	Taşra	187
Y14	Kadın	5	Karma	15	Taşra	250
Y15	Kadın	3	Karma	8	Taşra	180
Y16	Erkek	1	Karma	13	Taşra	103
Y17	Kadın	3	Karma	3	Taşra	55

2.2. Verilerin Toplanması

Veriler, konunun dağılmaması ve önemli görülen yerlerin derinlemesine incelenebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır (Merriam, 2013: 87). Verilerin toplanabilmesi için Karaman İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izin alınmıştır. Katılımcılara yöneltilen soruların belirlenmesinde bir akademisyen, bir milli eğitim şube müdürü, pansiyondan sorumlu altı müdür yardımcısı ve dört belletici öğretmenin görüşüne başvurulmuştur. Katılımcılara, üç araştırma sorusunun aynen kendi okulları için sorulmasına karar verilmiştir. Örneğin, birinci alt probleme ilişkin olarak şu soru sorulmuştur: Okulunuzun pansiyonunda yaşanan fiziki sorunlar nelerdir?

Görüşmeler ikinci araştırmacı tarafından yapılmıştır. Öncelikle ilgili yöneticilerle irtibata geçilmiş, araştırmanın konusu hakkında katılımcılara bilgi verilmiş ve görüşme için randevu alınmıştır. Belirlenen zamanda izin belgesi yöneticilere takdim edildikten sonra görüşmeye geçilmiş ve görüşmeler; yöneticilerin odasında, yöneticilerin uygun zamanlarında

ve yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 45 dakika sürmüştür. 3 yönetici ses kaydı istemediği için not alma tekniği kullanılmış, diğer 14 yöneticiyle yapılan görüşme ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir.

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarıyla yapılan görüşmeler sonrası, ses kayıtları, kelime kelime yazıya dönüştürülmüştür. Ses kaydı olmayan üç görüşmenin notları ise görüşmeden hemen sonra düzenlenmiştir. Nitel araştırma yöntemiyle tasarlanan bu araştırmadaki veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle ikinci araştırmacı; yazılanları kodlamıştır. Sonrasında iki araştırmacı birlikte kodları kontrol ederek kodlara karar vermişlerdir. İkinci araştırmacı, kodların benzerliklerini dikkate alarak temalar oluşturmuş, birinci araştırmacı oluşturulan temaların uygunluğunu denetlemiş, araştırmacılar tartışarak temalara son şeklini birlikte vermişlerdir. Açıklandığı gibi, birinci araştırmacı, sanki araştırmacılar dışında bir uzman gibi incelemeler yaparak tutarlılığı sağlamaya çalışmıştır (Merriam, 2013: 195). Oluşturulan temalar katılımcılarla paylaşılmış, bu şekilde katılımcı teyidi alınarak, inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, katılımcıların duygu, düşünce ve betimlemeleri, ifade biçimleri korunup sunularak dış geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Bulguların okuyucu tarafından daha kolay takip edilebilmesi için ortaöğretim pansiyonlarında yaşanan sorunlarla ilgili yönetici görüşlerine dayalı olarak oluşturulan temalar Tablo 2’de özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 2. Yöneticilerin Gözüyle Ortaöğretim Pansiyonlarında Yaşanan Sorunlarla İlgili Oluşturulan Temalar

Fiziki Sorunlar	İnsan Kaynaklarıyla İlgili Sorunlar	Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar
<ul style="list-style-type: none"> ○ Projelendirme <ul style="list-style-type: none"> ● Mutfak ve Yemekhanenin Konumu ● Etüt Salonunun Yokluğu/Yetersizliği ● Sosyal Alanların Yetersizliği ○ Binalarda Kullanılan Cihaz ve Malzemelerle İlgili Sorunlar <ul style="list-style-type: none"> ● Arızalar ● Tamir Ve Onarım 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Belletmen Öğretmen ○ Personel <ul style="list-style-type: none"> ● Personel Eksikliği ● Personelin Disiplin ve Performans Sorunları ● Personel Eğitiminin Yetersizliği ○ Okuldaki Diğer Yöneticilerle Eş Güdümlü Çalışma 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Bütçe <ul style="list-style-type: none"> ● Bakım-Onarım Bütçesinin Olmaması ● Yemek Ücretlerinin Yetersizliği ○ Nöbetçi Belletici Öğretmen Ücretleri ○ Pansiyonda Başka Okulun Öğrencilerinin Kalmaması

3.1. Okul Pansiyonlarında Yaşanan Fiziki Sorunlarla İlgili Bulgular

Okul pansiyonlarında yaşanan fiziki sorunlarla ilgili bulgular, pansiyonun projelendirilmesi ve binalarda kullanılan cihaz ve malzemeler temalarında bütünleştirilmiş olup aşağıda açıklanmıştır.

3.1.1. Pansiyonun Projelendirilmesi

Araştırmaya katılan pansiyondan sorumlu müdür yardımcılara göre, pansiyon binalarında projelendirme kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar, mutfak ve yemekhanenin konumu, etüt salonunun yokluğu ya da yetersizliği ve sosyal alanların yetersizliği alt temalarında bütünleştirilmiştir.

3.1.1.1. Mutfak ve Yemekhanenin Konumu

Pansiyonlarda, mutfakların projelendirilmesinden kaynaklanan sorunlar vardır. Örneğin, mutfağın bodrum katta planlanması nedeniyle yemeklerin sunuma hazırlanması ve mutfağa erişimde güçlükler yaşanmakta, yemekleri asansörle taşımak gerektiği için fazladan asansör masrafı çıkmaktadır. Bir katılımcı (Y9), bu durumu “...mutfak da bu katta [yemekhanenin bulunduğu zemin katı kastediyor] olsa tabii ki de daha iyi olur. Yemekleri buraya getirmek, dağıtmak zor oluyor. Yemekleri mutfaktan asansörle taşıyoruz, asansör sürekli arıza veriyor ve buna masraf ediyoruz.” şeklinde ifade etmiştir.

Mutfağın bodrum katta projelendirmesinden kaynaklanan diğer sorun ise mutfakta nem ve haşere riskinin bulunması ve mutfağın temizliğinin zor olmasıdır. Aynı zamanda yöneticiler, bu risklere karşı sürekli önlem almak ve fazladan zaman harcamak durumunda kalmaktadırlar. Katılımcılar bu sorunu, “...mutfağı bodruma yapmışlar, sanki yer mi yok? Bodrumda nem daha çok oluyor, bir de bodrum orası, börtü böcek riski de var. Gerçi biz ilaçlama için firmayla anlaştık onlar gelip ayda bir ilaçlıyor.” (Y11) ve “Yemekhanemiz zemin katta iken mutfağımız bodrum katta. Bodrumda mutfak doğru değil hocam. Yemeğin yapıldığı yerle sunulduğu yer aynı katta olacak bence. ...temizliği zor oluyor bir defa. Bunun nemi var, onunla uğraşıp duruyorsun.” (Y1) şeklinde belirtmişlerdir.

Bazı pansiyonlarda ise mutfak ve yemekhane, ana binadan ayrı bahçe içerisinde başka bir yerde inşa edilmiş. Yemekhanenin binadan ayrı olması gece öğünlerinin dağıtımı, öğrencilerin yemeğe gidiş-gelişleri, belletici öğretmenlerin öğrenciyi kontrolü gibi konularda sorun oluşturmaktadır. Bir katılımcı, yemekhanenin ayrı yerde bulunmasının sebep olduğu sorunları şu şekilde ifade etmiştir: “Bizim en büyük sıkıntımız binalarımızın farklı yerlerde olması. Yemekhanemiz farklı bir yerde, kız ve erkek bölümümüz farklı yerlerde. Öğrencilerin kış aylarında yemekhaneye gidip gelmeleri zor oluyor. Gece öğününü saati 21.00’de olduğundan yiyeceklerini ana binalarda dağıtmak zorunda kalıyoruz. Bu da hijyen açısından

sorun yaratıyor. Aynı zamanda belleticilerin, öğrencilerin yemekhaneye giriş-çıkışını kontrol etmeleri, onları toplayıp tekrar pansiyona getirmeleri sorun oluyor.” (Y14)

3.1.1.2. Etüt Salonunun Yokluğu ya da Yetersizliği

Yatılı öğrencilerin ders çalışma yeri olan etüt salonları, özellikle son yıllarda yapılan pansiyonlarda, projelendirilmemiş ya da barınan öğrenci sayısına göre eksik projelendirilmiştir. Aynı bahçe içinde bulunan pansiyonlarda, öğrenciler okul binasındaki sınıflarda ders çalışmakta ve akşam etüt yapmaktadır. Y2 kodlu katılımcı bu durumu, “...120 kişi kapasiteli 4’ü kız, 4’ü erkek bölümünde olmak üzere toplamda 8 adet etüt salonumuz vardı. İhtiyacı karşılamadığı için [Pansiyonun mevcudu, 180’dir.] ütü odasını da etüt salonuna çevirdik. Öğrenci sayımız arttığı için salonlar tekrardan yetmez oldu. Artık etütleri okulda yapıyoruz. Pansiyonda kız ve erkek öğrenciler olduğundan öğrenci kontrolünde sorun oluyor, hocalar sayarak götürüp getiriyor” diyerek ifade etmiştir.

Etüt salonunun yokluğu ya da yetersizliği nedeniyle öğrenciler, özellikle kış ayları ve gece saatlerinde okula gitmekte zorlanmakta ve etüte katılmak istememektedirler. Bu durum aynı zamanda, belletici öğretmenler için öğrenci kontrolü sorununu da beraberinde getirmektedir. Y14 kodlu katılımcı bu sorunu, şu şekilde ifade etmiştir: “Pansiyon binasında etüt salonumuz var, fakat ihtiyacımızı karşılamıyor. Çözüm olarak etütleri okulda yapıyoruz. Farklı binaların olduğu bir bahçede 250 öğrencinin aynı anda etüte gitmesi bir kargaşa oluşturuyor. O gün nöbet tutan arkadaş öğrenciyi kontrol edemiyor, sıkıntı yaşıyor. Zaten akşam odalarından çıkıp okula etüte gitmek öğrencilere zor geliyor, bir de bunun kışı var. Kışın öğrenci üşüyor.”

Okul bahçesinin dışında uzak bir yerde bulunan pansiyonlarda ise etütlerin okul binasında yapılabilme imkânı ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin ders çalışabilmesi için pansiyon binalarının bazısında koridorda, bazısında sığınakta, bazısında yemekhane vb. yerlerde etüt yapılmaktadır. Fakat buraların amacı dışında kullanılması, sorun olmakta ve öğrencilerin ders çalışabilecekleri sağlıklı bir ortam oluşturulamamaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri şu şekildedir: “Pansiyonda etüt salonumuz yetersiz, 200 kişilik pansiyonumuzda 80 kişilik salon var. Pansiyonla uzak olduğundan etütleri okul binasında da yapamıyoruz. Öğrencilerimizin büyük çoğunluğu toplu olarak yemekhanede etüt yapıyor, bu sebeple gürültü oluyor ve öğrenciler sağlıklı ders çalışmıyor. Soruna bu şekilde çözüm bulabildik ama yemekhanede etüt yapılmasını tasvip etmiyorum, gürültü çok oluyor. O kalabalıkta nasıl ders çalışsınlar? Keşke etüt salonlarımız yeterli olsaydı.” (Y13)

“Pansiyonda etüt salonu yapılmamış ve uzak olduğu için etüt saatlerinde okulu kullanma

imkânımız yok. Erkek bölümünde boş odaları etüt salonu şeklinde düzenledik kız bölümünde ise sığınağı kullanıyoruz.” (Y16)

Ailesinden ayrı yaşayan yatılı öğrenciler için bir yaşam alanı olan pansiyonda sağlıklı ders çalışma imkânının olmaması, öğrencide bölünmüşlük hissi doğurmakta ve öğrencinin yaşadığı yeri benimsemesini engellemektedir. Bu durumu, Y15 kodlu katılımcı şu şekilde ifade etmiştir: *“Pansiyonda, çocuğa bir yaşam alanı oluşturuyorsun, burası sana ait oda, sosyal alan diyorsun ama çocuğu alıp ders çalışmaya okula getiriyorsun. Öğrenci yemeğini yemiş dinleniyor, zaten yorgun, tekrardan üzerini değiştirip okula gitmek zorunda kalıyor. Öğrenci bölünmüşlük yaşıyor ve bu durumda aidiyet hissi ortadan kalkıyor. Öğrenci pansiyonu benimseyemiyor...”*

3.1.1.3. Sosyal Alanların Yetersizliği

Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Resmi Okullarda Yatılılık, Bursluluk, Sosyal Yardımlar ve Okul Pansiyonları Yönetmeliği'nde de belirtildiği üzere (MEB, 2016: 1) okul pansiyonları, öğrencilerin barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarının yanında sosyal ihtiyaçlarını da karşılayan kurumlardır. Ailelerinden ayrı olduklarından yatılı öğrencilerin pansiyonun onlara sunduğu ortamlar dışında fazla alternatifleri yoktur. Bazı pansiyonların sosyal alanlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durumda, öğrenciler yeteri kadar sosyal ve sportif etkinliklerde bulunamamakta ve yatılı ortamdan sıkılmaktadır. Görev yaptığı pansiyonda ihtiyacı karşılayacak sosyal alanın bulunmadığını belirten bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir: *“Sosyal etkinlik yapılabilmesi için bir defa sosyal aktivite alanlarının yeterli olması lazım. ... ama bu öğrencilerin burada olduğu sürece pansiyon ve okul imkânları dışında hiçbir alternatifi yok. Bu okulda olan tek şey futbol sahası. Binanın içinde sadece televizyon salonu var. Mesela arada müzikal programlar ve dönemde iki defa eğlence programı yaparız, fakat uygun bir salonumuz olmadığı için yemekhaneyi kullanıyoruz, o da iyi olmuyor.” (Y15)* *“...mesela aynı odada kalan iki arkadaş sohbet edebiliyor, ama farklı odalarda kalanların beraber kullanabileceği ortak bir oturma, dinlenme bölümü yok.” (Y11)*

3.1.2. Binalarda Kullanılan Cihaz ve Malzemeler

Araştırmaya katılan pansiyondan sorumlu müdür yardımcılara göre, pansiyon binalarında kullanılan cihaz malzemelerle ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar, arızalar ve tamir-onarım alt temalarında bütünleştirilmiştir.

3.1.2.1. Arızalar

Çalışmaya katılan katılımcılara göre en önemli sorunlardan birisi binaların bakım ve onarımıdır. Özellikle kullanıma yeni açılan pansiyon binalarında, kalitesiz malzeme kullanımı, kötü ve özensiz işçilik gibi nedenlerden sürekli sorunlar yaşanmaktadır. Bazı

makine, cihaz ya da sistemler sık sık arızalanırken bazıları ise bozuk olduğu için hiç kullanılmadan yenisiyle değiştirilmektedir. Katılımcılar, teslim sürecinde ciddi anlamda denetim eksikliğinden kaynaklı sorunlar olduğunu düşünmektedir. Katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir: “Yaşadığımız en önemli sorun bu. Bina yeni olmasına rağmen maalesef kötü malzeme kullanımı ve özensiz işçilikten dolayı sürekli arıza olur. Mesela, su pompasını hiç kullanmadan değiştirdik, buna bizzat tanık oldum.” (Y6) “Pansiyon açılalı daha şurada 3 ay oldu. İnşaattan gelen eksikliler ve hatalı malzemeler var. Bulaşık makinası, fırın, ocak, hidrafor gibi cihazların tamiriyle uğraşıp duruyoruz. Direkt çalışmıyor ki. Tamir ediyorsun, olmadı değiştiriyorsun. Sanayi tipi elektrik gereken cihazlara ev tipi elektrik çekmiş adamlar. Günde 5-6 defa sigorta atıyor, cihazları kullanamıyoruz.” (Y8) “Binamız 3 yıllık olmasına rağmen sürekli arızalar oluyor. Bunun sorumlusu binayı yapan müteahhit midir? Kimdir bilmiyorum. Pansiyonu açtığımız ilk gün binayı pis su bastı. Tuvalet borularını dışarı çıkarıp toprağın içine bırakmışlar, rögarla bağlantısını yapmamışlar. ...yangın merdivenlerine çıkış kapısı yapmamışlar.” (Y17)

3.1.2.2. Tamir ve Onarım

Katılımcı görüşlerine göre yüklenici firmalar yeni yapılan binaların tesliminden sonra arızaları üstlenmemekte ya da üstlendiği arızaları zamanında tamir etmemektedir. Bu arızalardan dolayı pansiyonun işleyişinde oluşan aksaklıklar öğrencileri mağdur etmektedir. Katılımcılar, sorunları çözmek için gayret gösterse de mali eksiklikler ve yetkilerinin sınırlı olmasından çok zor durumda kalmaktadırlar. Kimi eksiklikler okulun imkânları dahilinde çözülürken kimisi de üst kurum olan Milli Eğitim Müdürlüklerine resmi yazıyla bildirilmektedir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir: “...binayı inşa eden firma arızaların çoğunu yüklenmiyor ve arızalar istenilen sürede giderilmiyor.” Hidraforlar hiç kullanılmadan arızalıydı. Yüklenici firma üstlenmedi. İlçemizde kalifiye usta da bulunmadığı için başka yerlerden usta getirerek sorunu çözebildik. ...örneğin amfi bozuldu firmaya tamiri için gönderdik, bir yıldır haber gelmiyor. Güneş enerji sistemimizdeki arızayı bildirmemize rağmen tamir etmediler.” (Y5) “...yüklenici firma eksikliklerin giderileceği söylüyor, ilgili kuruma da yazmamıza rağmen hala eksiklerimiz çoğu giderilmedi. Bu sürede bizler öğrencilerimize iyi hizmet sunamıyoruz ve enerjimizin büyük kısmını işimizin dışındaki bu sorunlara harcıyoruz.” (Y8)

Eski binalarda ise farklı türde sorunlarla karşılaşılmaktadır. Örneğin, tesisatlar çok uzun süredir kullanıldığı için arızalanmakta, yaşam alanlarını iyileştirme adına binada yapılan temizlik ve onarımlar, göze görünmemektedir. Çalışanların işe güdülenmesinin önünde bir engel olarak görülen bu durumu Y7 kodlu katılımcı, “Binamız eski olduğu için çeşitli

bölmelerinde dökülmeler oluyor. Kalorifer tesisatı eski olduğundan bazı bölgeleri ısıtamıyoruz. Pansiyonda dolapları, lavaboları değiştirdik; raf yaptırdık ama kendini göstermiyor ki. Arkadaşların gayretini ben görüyorum. Temizliyorsun, temizliyorsun kirli gibi duruyor, ya insanın hevesi kaçıyor.” şeklinde ifade etmiştir. Y3 kodlu katılımcı ise “...bina 51 yıl önce açılmış, burası en eski öğrenci pansiyonu. Su ve elektrik tesisatı hiç değişmemiş, haliyle arızalar oluyor. Su tesisatında metal borular kullanılmış ve çok eski olduğundan küf sorunu var. Aynı şekilde elektrik tesisatımız da çok eski, sistemin değişme imkânı yok, anca sıva üstü değişik yapılabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

3.2. İnsan Kaynaklarıyla İlgili Sorunlar Hakkında Bulgular

İnsan kaynaklarıyla ilgili yaşanan sorunlar belletici öğretmen, personel ve okuldaki diğer yöneticilerle eş güdümlü çalışma temalarında bütünleştirilmiş olup temalar aşağıda açıklanmıştır.

3.2.1. Belletici Öğretmen

Belletici öğretmen, okul pansiyonlarında görevli oldukları günlerde, yatılı öğrencilerin eğitim öğretim ve gözetimleri ile ilgili iş ve işlemleri yürüten öğretmendir (MEB, 2016: 1). Pansiyondan sorumlu müdür yardımcısı, pansiyonda nöbet tutacak belletici öğretmenlerin bulunmasında sorun yaşamaktadır. Erkek öğretmenler, pansiyonda belleticilik görevi almaya istekliken yeterli sayıda istekli kadın belletici öğretmen bulunamamaktadır. Kadın öğretmenlerin nöbet tutmak istememesi, sorumlu müdür yardımcılarını zor durumda bırakmaktadır. Belletici öğretmen ihtiyacının istekliler arasından karşılanamadığı durumlarda, katılımcılar başka okullardan irtibatla olduğu öğretmenlerden ricada bulunarak ya da resen görevlendirme yoluna giderek belletici ihtiyacını karşılamaktadırlar. Y12 kodlu katılımcı bu sorunu, “*Erkek belletici bulunuyor sorun yok ...bayan belletici öğretmen bulmada sıkıntı yaşıyoruz. Fakat diğer okullarla bağlantıya geçip arkadaşlardan rica ederek bu sorunu çözdük.*” şeklinde ifade ederken Y17 kodlu katılımcı, “*...gelip burada nöbet tutmak isteyen bayan hoca bulunmuyor. Buna bir çözüm bulamadık. Kaymakamlık, ilçedeki Kadın öğretmenleri hizmet puanı en düşük olandan başlayarak resen görevlendiriyor.*” şeklinde ifade etmiştir. Y4 kodlu katılımcı ise “*...Kadın belletici öğretmen bulamıyoruz. Kimi öğretmenlerin küçük çocuğu var, kimi ailesiyle vakit geçirmek istiyor. Gece ailesini, çocuğunu bırakıp nöbete gelmek istemiyor. Bence bu geçerli sebep.*” açıklamasıyla, kadın öğretmenlerin belletici olmak istememesini de haklı gördüğünü belirtmiştir.

Öğretmenlerin isteyerek nöbet tutması ya da öğretmenlere resen nöbet görevi verilmesiyle ilgili bazı okullarda sorun yaşanmaktadır. Resen görevlendirmeye isteksiz nöbet tutan öğretmenler, görevlerini ihmal edebilmekte ve nöbetlerinde daha özensiz

davranmaktadır. Y15 kodlu katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Gönüllü nöbet tutanlarla resen nöbet görevi verilen kişilerin nöbetleri arasında tabii ki de fark oluyor. İstekli nöbet tutanlar, görevlerini daha dikkatli yapıyorlar, öğrencilerle daha çok ilgileniyorlar.”*

Katılımcılar, belletici öğretmen bulmada sorun yaşamanın nedeni olarak pansiyon nöbet ücretlerinin özendiricilerin yetersiz olmasını görmekte-dirler. Hali hazırda öğretmenlere, nöbetçi belleticilik görevi için 7, belleticilik görevi için 4 saat ek ders ücreti ödemesi katılımcılara göre yetersizdir. Y7 kodlu katılımcı bu durumu, *“Öğretmenler özel yaşamlarından fedâkarlık yapıp gelip burada nöbet tutuyorlar. Buradaki bütün öğrencilerin sorumluluğunu alıyorlar. Mesela, öğrenci hastalanıyor onunla ilgileniyor, gece hastaneye gidiyor. Nöbetten sonra da derse gidiyorlar. Nöbetlerin cazip olabilmesi için ödenen ücret arttırılmalı. Bu durumda nöbet tutmak isteyenler artacaktır. Nöbetler daha çok gece tutulmasına rağmen gündüz ücreti ödeniyor, ücretlendirme gece saatine göre yapılmalı.”* şeklinde ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise sorunun çözümü için pansiyonlarda nöbet için ayrı kişilerin görevlendirilmesini ya da öğretmenlere artı hizmet puanı verilmesini önermektedirler. Katılımcılar bu durumu, *“...Pansiyonlarda nöbet için ayrı kişiler görevlendirilmeli. Ücretlerin arttırılmasının nöbetçi ihtiyacı sorununa çözüm olmayacağını düşünüyorum.”* (Y8), *“Nöbet tutan öğretmenlere DYK kurslarındaki gibi artı hizmet puanı verilmeli.”* (Y13), şeklinde ifade etmişlerdir.

3.2.2. Personel

Personel temasında bütünleştirilen sorunlar, personel eksikliği, personelin disiplin ve performans sorunları, personel eğitiminin yetersizliği ve okuldaki diğer yöneticilerle eş güdümlü çalışma alt temalarında bütünleştirilmiş olup aşağıda açıklanmıştır.

3.2.2.1. Personel Eksikliği

Katılımcılara göre, pansiyonların büyük çoğunluğunda mutfak personeli, temizlik personeli, teknisyen, sağlık görevlisi, güvenlik görevlisi, ambar memuru ihtiyacı vardır. Mutfak ve temizlik personeli bazı pansiyonlarda sayı olarak yetersizken ambar memuru, güvenlik görevlisi, sağlık görevlisi, teknisyen ise pansiyonların çoğunda bulunmamaktadır. Personel eksikliği işlerin aksamasına neden olmaktadır. Mevcut personel, daha çok çalışarak ve fazla mesai yaparak açığı gidermeye çalışmaktadır, bu nedenle mevcut personelin ve yöneticinin iş yükünü ciddi oranda artmaktadır. Katılımcıların konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir: *“Personel sayımız eksik. Okul ve pansiyon kaloriferine bakan arkadaş aynı kişi. Dolayısıyla bu adam gece uyumayıp pansiyonun kaloriferine mi baksın yoksa gündüz okula mı baksın? Bazen ısınmada sorun yaşıyoruz. Pansiyonumuzda teknisyen, ambar memuru yok.*

Temizliğe bakan arkadaş elinden geldiğince eksikleri onarmaya çalışıyor, tabii yeterli olmuyor. Mutlaka teknisyen ve ambar memuru olmalı.” (Y15) “Pansiyonumuz 3 ay önce açıldı. ...personel eksik değil, yok desek yeridir. Talep ediyoruz fakat personel görevlendirilmiyor. Okulda görevli personel hem okulun hem de pansiyonun işini yapıyor bu da çalışanlar için ciddi iş yükü demek.” (Y8) “...biz perişanız hocam. Personelimiz eksik, koskoca yurdu 4 personel idare ediyor. ...yemeği, bulaşığı ve pansiyonun temizliğini onlar götürmeye çalışıyor. ... 8 saat çalışmaları gerekirken sabah 7-8 gelip akşam 8 gidiyorlar. İşleri yetiştiremiyoruz hocam. Emin olun şu kolum kırılana kadar yemek dağıtıyordum. Öğle yemeğinde burada olsanız görürdünüz, memurumuz yemek dağıtıyordu.” (Y10)

Personel yetersizliği bulunan bir pansiyonda, çalışanların izinli ya da raporlu olması, personel yetersizliği ile ilgili sorunları daha da artırmaktadır. Bu duruma katılımcı Y3, şu ifadelerle dikkat çekmiştir: *“Toplamda 4 personelimiz var. Bu insanlar 4 katlı binayı temizliyor ve aynı zamanda yemek çıkartıp bulaşık yıkıyor. Zaten yetersiz, personelin izin ve rapor kullanımı durumunda ciddi sıkıntılar doğuyor, hizmetler aksıyor. Taşerondayken raporlu personelin yerine şirket başka biri gönderiyordu.”*

Pansiyonlarda teknik personel yokluğu, basit arızaların zamanında ve düşük maliyetle yapılmasını güçleştirmekte, öğrencilerin mağdur olmasına neden olmaktadır. Katılımcı Y2, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Su ve kalorifer tesisatı ile kapı, pencere gibi muhtelif parçalarda arızalar oluyor. Dışarıdan usta çağırarak arıza ve eksiklikleri gidermeye çalışıyoruz. Fakat ustalar her çağırdığımızda gelemiyor. ...sorunu zamanında çözemiyoruz. Öğrenciler mağdur oluyor. Ben, bir yönetici olarak bu durumdan rahatsız oluyorum, eve gidince huzursuz oluyorum. Aynı zamanda küçük arızalar için de tamirci çağırıyoruz, teknik personel yok. ...her gelişlerine servis ücreti yazıyorlar, yapılan işe göre fazla ücret ödediğimizi düşünüyorum. Pansiyonlu okullarda, en azından küçük arızaların tamiri için teknik personel görevlendirilmeli.”*

Pansiyonda güvenlik görevlisinin olmaması katılımcıları endişelendirmektedir. Sağlık personelinin olmaması ise küçük sorunlar için hastaneye gidilmesine neden olmakta, hastane dönüşünde sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunları, katılımcı Y15 şu şekilde ifade etmiştir: *“Burası ilçenin dışında bir yer. Görmüşsünüzdür bu bölgede 4 öğrenci pansiyonu var, buralarda ortalama 1000 öğrenci barınıyor. Ne sağlık çalışanımız var ne de bir güvenlik personeli. Burada, kız ya da erkek öğrenciler, ne kadar güvende olabilir? Bütün yük ve sorumluluk yönetici ve belleticilere kalıyor. Öğrencinin en küçük ağrısında ambulans çağırıyoruz, ambulans çocuğu ilçe merkezine götürüyor. Geri getirmediği için o da bir sorun. Taksi tutup öğrenciyi geri getiriyoruz bu da ciddi maddi yük oluşturuyor. Eğer burada 24*

saat hizmet veren prefabrik bile bir sağlık birimi olsa küçük rahatsızlıklarda öğrenciyi hastaneye göndermeyiz.”

3.2.2.2. Personelin Disiplin ve Performans Sorunları

Bu sorunlar, pansiyon personelinin iş yapmama, kendi aralarındaki geçimsizlik, farklı bağlantıları kullanma, iş ahlakına uygun davranmama şeklinde meydana gelmektedir. Örneğin Y11 kodlu katılımcı bu sorunu, “...iki insan varsa orada iki dünya var demektir hocam. Sorun yaşamamak elde değil, mutlaka yaşanır. Daha çok personel arasında sorunlar oluyor. Burada yaşanacak sorunlar insan ilişkileriyle ilgili.” şeklinde ifade etmiştir. Y5 kodlu katılımcı ise sorunu şu şekilde belirtmiştir: “...personelden kaynaklanan nedenler olarak ise eğitim seviyesi, iş ahlakı, akrabalık ilişkileri, personel seçiminde belirli kriterlerin olmamasını örnek verebilirim. ...işe almada belirli kriterler getirilmeli, akraba özellikle de karı koca aynı kurumda çalıştırılmamalıdır. Bir de personele günü kurtarma adına fazla imtiyaz tanınmamalıdır.”

Çalışanların taşerondan geçici işçi kadrosuna geçmesi, kimi personelin görevini yerine getirmeme ya da aksatma ve ‘tanıdık’ diye ifade edilen farklı bağlantıları kullanmaya çalışmaları, katılımcılar tarafından sorun olarak algılanmaktadır. Bu sorunların diğer çalışanların motivasyonunu da olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu durum, bir katılımcı tarafından “Personel taşeron işçi olarak çalışırken kayda değer problem yaşamıyorduk. Fakat personelin 2 Nisan’ da geçici işçi kadrosuna geçmesiyle birlikte hafta geçmeden sorunlar kendini hissettirmeye başladı. Şimdi ise iş yaptırılmada ciddi sorunlar yaşıyoruz.” (Y14), şeklinde ifade edilirken bir başka katılımcı, “Personel sayımız yeterli. ...personel arasında ciddi sıkıntılar var. Bu sorunlar personele kadro verildikten sonra arttı. Bazı personelin farklı bağları var ve bunu “Benim bilmem nerde şu tanıdığım var.” gibi ifadelerle kullanmaya çalışıyor. Bu sebeple benim ve personelin iş motivasyonu düşüyor.” (Y16) şeklinde ifade etmiştir.

3.2.2.3. Personel Eğitiminin Yetersizliği

Yöneticiler ve pansiyonda görevli memurlar, bir eğitim sürecinden geçmeden göreve başlatılmakta, kendi imkânlarıyla, deneme yanılma yöntemi ya da çevresindekilere danışarak işi öğrenmektedirler. Bu durum, beraberinde çeşitli sorunları doğurmakta, işe hâkim olmayan personel ve yöneticinin özellikle mali konularda hata yapma riskini arttırmaktadır. Katılımcılar bu sorunun çözümünü, pansiyon yönetiminin okuldan ayrılmasında, ayrı birim olarak yapılanmasında görmektedirler. Katılımcılara göre bu ayırım çalışanların uzmanlaşmasını sağlayacaktır. K1 kodlu katılımcı, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Kesinlikle pansiyon okuldan ayrılmalıdır. Kesinlikle ve kesinlikle ayrılmalı hocam! KYK gibi

ol-ma-lı-dır! Üniversite oluyorsa lisede niye olmasın? Ben bunu hep söylüyorum, KYK gibi profesyonelleşmelidir, ayrı bir birim kurulmalıdır. Oranın müdürü ayrı olacak, oranın kendine münhasır kadroları olacak. Mesela normal bir memur, bilmediği alana, ambar memurluğuna soyunmayacak. İhaleyi bilmiyor sonra yüklenici firmanın eline düşüyor adam hocam. Yüklenicinin eline düşen adam nasıl iş yapabilecek, devleti nasıl temsil edebilecek? Kaynakları nasıl verimli kullanabilir? Adam bilmiyor ki hocam, insan bilmediği şeyi nasıl doğru yapar? Yaşayarak, deneme yanılmayla öğreniyor. Biz de öyleyiz, sağa sola sorarak ya da deneme yanılmayla bir şeyleri öğreniyoruz. Bu süreçte çok yanlış iş yapılıyor.”

3.2.2.4. Okuldaki Diğer Yöneticilerle Eş Güdümlü Çalışma

Katılımcılar, araştırmanın diğer temaları üzerine görüşlerini rahat bir şekilde ifade ederken okuldaki diğer yöneticilerle olan koordinasyonları hakkında daha çekingen bir tavır sergilemişlerdir. Başlangıçta koordinasyon üzerine fazla konuşmak istememişler, görüşmecinin ek soruları üzerine çekinerek de olsa görüşlerini dile getirmişlerdir. Buna göre, pansiyondan sorumlu bazı müdür yardımcıları, okul müdürü ve okuldaki diğer idarecilerin pansiyonla ilgili sorun ve ihtiyaçları yeteri kadar anlayamadıklarını düşünmektedirler. Pansiyondan sorumlu müdür yardımcıları; veli, öğrenci ve personelden gelen talepler ile okul müdürü ve diğer idarecilerin kararları arasında kalmakta, çözilemeyen sorunlardan ise sorumlu tutulmaktan rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durum, kendilerinin deyimiyle motivasyon kaybı ve iş doyumunun azalmasına neden olmaktadır. Y1 kodlu katılımcı, bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “... çok koordinasyon sıkıntısı yaşadım, çok istifa ettim, hep geri döndürüldüm. Hocam biz müdür yardımcıları olarak (pansiyondan sorumlu müdür yardımcısını kastederek) aradayız. Öğrenci ve veli tarafından baskı uygulanır, üst kademedeki vatandaşlar (müdür ve diğer idareciler) da baskı uygular. Herkes bir şey istiyor, personel bir şey istiyor, öğrenci bir şey istiyor. ...makul karşılıyorum ben, bu uygulama pansiyonun gidişatı için güzel bir uygulama, yapılabilir diyorum. Bunu dile getiriyorsun, son karar mercii sen olmadığın için törpüleniyorsun, törpüleniyorsun... doğru anlaşılammak, olayı anlayammak, çünkü olayı sen yaşıyorsun mutfakta sensin. Üst taraf, aman o gün bir şey olmasın da, sıkıntısız geçsin de... onun derdi odur...” Y14 kodlu katılımcı da şu şekilde açıklamıştır: “...illa ki yaşanıyor. Mesela, yemek listesini değiştirmek isterim, farklı çeşitli yemekler olsun isterim. Ama farklı yemekler yapma noktasında neyiz olur? Sıkıntılarımız olur. ...kesinlikle var olan düzeni değiştirmeyelim. ...farklılık yok (burada biraz gülüyor). Düz, her zaman ne pişiyorsa, sıradan, onlar pişecek mantığıyla... Sonra çocuk geliyor ‘Hocaaam neden biz farklı bir şey yemiyoruz? Neden farklılık olmuyor?’ diyor. Çocuğa açıklayamıyorsun ki bunu. Ne diyeceksin çocuğa, ne diyebilirim? Sonra da ne oluyorsunuz?”

Sadece gidip gelen, var olan ortak işleri yapan, sorun dinleyen, ama çözüm olmayan şekilde bir tabloda hayatınızı idame ettiriyorsunuz. Haa bu mutlu ediyor mu insanı? Tabii ki de hayır. Bir şevkle başladığın işte motivasyonun günden güne düşüyor, sönmeye başlıyorsun, duruluyorsun...”

3.3. Mevzuattan Kaynaklanan Sorunlar Hakkında Bulgular

Okul pansiyonlarında mevzuattan kaynaklanan sorunlarla ilgili bulgular; bakım onarım bütçesinin olmaması, nöbetçi belletici öğretmen ücretleri, yemek ücretlerinin yetersizliği ve pansiyonda başka okulun öğrencilerinin kalması temalarında bütünleştirilmiş olup aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1. Bakım Onarım Bütçesinin Olmaması

Katılımcılardan elde edilen verilere göre, mevzuattan kaynaklanan öncelikli ve en önemli sorun, pansiyon bütçesinde bakım ve onarım için bir ödeme kaleminin bulunmamasıdır. Pansiyon bütçesinde yemek, ulaştırma ve PTT, temizlik malzemesi, jeneratör yakıtı ve sağlık araç gereç gideri vb. olmak üzere toplamda 12 gider kalemi vardır. Bütçenin geneli için ayrılan ödeneğin çok büyük oranda yeterli olduğu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Fakat pansiyonun çeşitli bölümlerinde sıkça arıza ve eksiklikler olmaktadır. Mevcut durumda eksikliklerin giderilebilmesi için pansiyon bütçesinde, bakım ve onarım için bir kalem ayrılmamıştır. İhtiyaçlar, okul aile birliği ve % 12’ler (Muhasebe veya mal müdürlüğü veznelere yatırılan paralı yatılı öğrenci ücretleri ve ücretli yiyenlerin yemek ücretlerinin % 12’si) aracılığıyla giderilmeye çalışılsa da bu kanallar sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Bakım ve onarımda gecikmeler yaşanmakta, öğrenciler mağdur olmaktadır. Yöneticiler ise sorunlar zamanında çözülemediği için zor durumda kalmaktadırlar. Y4 kodlu katılımcı, bu durumu, “ ...fakat bakım onarım kaleminde herhangi bir ödenek yok. % 12’den gelen miktarı bu bölümde kullanabiliyoruz fakat o da çok az bir bölüme yetiyor. Okul aile birliğinden destek alıyoruz, ee o da yetersiz kalıyor. Bina eski olduğu için sürekli arızalar oluyor. Arızalar zamanında giderilmediğinde öğrenciler hizmet nasıl verilecek? Öğrenciler mağdur oluyor işte. Bütçeye bakım onarım için bir kalem daha eklenmeli. Bu sorunları daha kolay ve şeffaf bir şekilde çözmek istiyoruz.” diyerek ifade etmiştir. Y1 kodlu katılımcı da sorunu şu şekilde açıklamıştır: “ ...cam, kapı kolu, duş bataryası, lamba, dolap kilidi falan sürekli kırılıyor ya da arızalanıyor malum. ...problemleri zamanında çözemiyoruz, hep gecikme oluyor. Akan bir tuvaleti para yok diye bekletebilir misin? Yemek paralarından gelen % 12’ler, neye yetsin? Kesinlikle yetersiz. Pansiyona bütçesinde bakım onarıma belirli bir miktar ayrılmalı. Pansiyon yönetimi bu konuda kimseye muhtaç bırakılmamalı ve yasal olarak ihtiyaçlarını karşılayabilmeli.”

3.3.2. Nöbetçi Belletici Öğretmen Ücretleri

Mevzuat kaynaklı diğer sorun ise belleticilik görevi alan öğretmenlere ödenen ücretin aylık 48 saat ek ders ile sınırlı olmasıdır. Öğrenci pansiyonlarında gece dâhil görev yapan belletici öğretmenler, nöbetçi belletici öğretmen olarak adlandırılmaktadır. Şöyle ki belletici öğretmenlerin görevi, 22.00 gibi sona ererken nöbetçi belletici öğretmenler ise geceyi pansiyonda geçirmektedirler (MEB, 2016: 1-2). Milli Eğitim Bakanlığının Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar'ın (MEB, 2006: 8) 13. Maddesine göre nöbetçi belletici öğretmenlere 6, belletici öğretmenler ise 4 ek ders ücreti ödenmektedir. Aynı maddeye göre belleticilik görevi yapanlara bir ayda en fazla 48 saat ek ders ücreti ödenebilmektedir. 25/08/2017 tarih ve 30165 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 4. Dönem Toplu Sözleşme metninin 2. Bölüm 12. Maddesi ile nöbetçi belleticilik görevi verilen öğretmenlerin ek ders ücreti 1 saat artırılarak 7 ek ders saati olmuştur.

İstekli öğretmenlere, önceden 8 nöbetçi belleticilik görevi ($8 \times 6 = 48$) verilebilmekteydi. İlgili ek ders kararı ödenebilecek ücreti 48 saatle sınırladığından 4. Toplu Sözleşme'den sonra 8 görev ($8 \times 7 = 56$), 48 saat sınırını aştığı için bu olanaksız hale gelmiştir. Öğretmen ayda en fazla 6 nöbetçi belleticilik görevi alabilmektedir. Bu durum, öğretmen sayısının yetersiz olduğu okullarda, pansiyondan sorumlu müdür yardımcıları için belletici öğretmen bulmada sorun oluşturmaktadır. Bu durumu Y11 kodlu katılımcı açık bir şekilde ifade etmiştir: *“Burada iki mantık hatası var. ... İkincisi toplu sözleşmede nöbet ücretleri 6 saatten 7' ye çıkarıldı fakat ilgili yönetmelik en fazla 48 saat ödeyebiliyorsun diyor. Biz önceden isteyene 8 görev yazıyorduk. Öğretmen 48 saat ücretini alıyordu. Şimdi ise en çok 6 nöbet tutup 42 saat ücret alabiliyor. Öğretmeni teşvik etmek için alınan toplu sözleşme kararının ne anlamı oldu? Ben de bu durumda isteyen öğretmene 8 görev yazamıyorum. Eksiği tamamlamak için nöbetçi arayacağım, bizim için de iyi olmadı. 48 saat ek ders sınırlandırması kalkmalı, yine istekli olana 8 görev verebilelim.”*

3.3.3. Yemek Ücretlerinin Yetersizliği

Katılımcılara göre, öğrencilere yemek için ayrılan bütçe yetersizdir. Öğrencilerin çoğunun hafta sonu evci iznine çıktığı pansiyonlarda, bu günlerde izne çıkan öğrenci sayısı kadar daha az yemek yapıldığı için doğal olarak bir tasarruf oluşmaktadır. Hafta sonu yapılan bu tasarruf sayesinde hafta içi yemeklerinde sorun yaşanmamakla birlikte, öğrencilerin izne çıkmadığı ya da çok azının çıktığı pansiyonlarda ise yemek ücreti yetersiz kalmaktadır. Y9 kodlu katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“ Şimdi şeye göre, öğrencilere yemek için gelen para yetmez. 8,5 lira gibi bir şey. Bizim burada verdiğimiz yemeğe baktığımızda o yeterli bir para değil. Ha biz nasıl işin içinden çıkıyoruz? Onu ben de bilmiyorum. ... Eğer bir*

resmi tatil falan yoksa öğrencimizin büyük çoğunluğu ortalama 100 tanesi falan hafta sonları burada kalır.” Y10 kodlu katılımcı da konuyu benzer şekilde ifade etmiştir: “ Yemek parası bence yetersiz hocam. Günlük çocuklara dört öğün yemek çıkarıyoruz: Sabah kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği ve gece ara öğünü. Gelen paraya bakıyorsun çok komik bir rakam. Bu rakama rağmen çarkı güzel de döndürüyoruz aslında. ... Yazılıların durumuna göre değişiyor ya... Ama hocam ortalama 120 öğrenci falan kalıyor hafta sonları (pansiyondaki mevcut öğrenci 177). Hafta sonu kurslarımız da var tabii.”

3.3.4. Pansiyonda Başka Okulun Öğrencilerinin Kalması

Ortaöğretim öğrenci pansiyonları, bağımsız bir kurum olmayıp bir okul müdürlüğü bünyesinde faaliyetini sürdürmektedir. Pansiyonlarda sadece bağlı olduğu okulun öğrencileri değil, pansiyonu olmayan okulların öğrencileri de kalmaktadır. Katılımcılar; başka okuldan gelen öğrencilerin pansiyonu benimsememesini, aidiyet duygusunun oluşmamasını, öğrencilerin takibini yapamamayı, farklı akademik düzeydeki öğrencilerin uyumsuzluğunu ve akran zorbalığını pansiyonda başka okulların öğrencilerinin kalmasından kaynaklı sorunlar olarak algılamaktadır. Örneğin, Y11 kodlu katılımcı bu durumu “*Burada sekiz farklı okuldan öğrenci var. ... en büyük sorun farklı akademik düzeydeki çocukların uyumsuzluğu oluyor. Bu durum bazen espri konusu oluyor ve uzun vadede akran zorbalığına gidebiliyor. ... öğrencilerin hedefleri, çalışma düzeyleri farklı ama aynı yerde çalışmak zorunda kalıyorlar. Benzer hedefteki ve akademik başarıdaki öğrenciler birlikte kalsalar daha iyi olur. Bence en önemlisi de öğrenci yurdu benimsemiyor, aidiyet duygusu oluşmuyor, başka okulun yurdu olarak bakıyor. Hatta okul idaresinin bile yurda bakışı değişiyor. ...yurt kredi yurtlar kurumu gibi oldu aslında, eskisi gibi bizim yurdumuz değil herkesin yurdu oldu, okulun yurdu değil artık.”* şeklinde ifade etmiştir. Bir başka katılımcı da (Y5) sorunu şu şekilde ifade etmiştir: “*Pansiyonumuzda 13 farklı okuldan öğrenci var. Zaman zaman dışardan gelenlerin uyum sorunu oldu ama aşıldı. ... başka okuldan gelen öğrencilerin takibini yapamıyoruz. Mesela, öğrenci sabah okula diye çıkıyor ama okula gidip gitmediğini bilemiyoruz, idareci olarak bilmek isterim. ...”*

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Karaman ili ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunları belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, yaşanan sorunlar; fiziki, insan kaynakları ve mevzuat kaynaklı olarak üç boyutta tespit edilmiştir. Fiziki durumdan kaynaklanan sorunlar değerlendirildiğinde, pansiyonların projelendirme ve bakım onarım konularında sorunlar olduğu görülmektedir. Bazı pansiyon binalarında mutfak, bodrum katta projelendirildiği için yemeklerin sunuma hazırlanması ve mutfaka erişimde güçlükler yaşanmaktadır. Aynı

zamanda nem ve haşere riskinden dolayı mutfakın temizliğinin zor olduğu ve yöneticilerin sürekli önlem almak, çalışanların ise temizlik için fazladan zaman harcamak durumunda kaldığı vurgulanmıştır. Mutfak ve yemekhane bölümünün binadan ayrı bahçe içerisinde başka bir yerde olduğu pansiyonlarda, gece saatlerinde verilen ara öğünün dağıtımı, öğrencilerin yemeğe geliş gidişleri, belletici öğretmenlerin öğrenciyi kontrolü konularında sorun yaşanmaktadır.

Projelendirmeyle ilgili dikkat çeken diğer hususlar ise etüt salonlarının ve sosyal alanların yetersizliğidir. Özellikle yeni yapılan pansiyonlarda, yatılı bir öğrencinin ders çalışma alanı olan etüt salonları, hiç düşünülmemiş ya da öğrenci sayısına göre yetersiz yapılmıştır. Pansiyon binasının okul bahçesinde olduğu yerlerde, ders çalışma ve akşam etütleri için okul binasını kullanılmaktadır. Fakat öğrenciler, kış ayları ve akşam saatlerinde yaşam alanlarından ayrılıp okula gitmek istememekte, pansiyonu benimseyememekte; nöbetçi öğretmenler ise öğrenci kontrolünde sıkıntı yaşamaktadır. Uysal'ın (2016: 44) pansiyonlardaki etüt ve çalışma salonlarının eksikliğine dikkat çektiği araştırması, bu araştırmayla paralellik göstermektedir.

Katılımcılara göre, bazı pansiyonların fiziki yapısı, öğrencilerin sosyal etkinlik (spor, müzik, eğlence vb.) yapmaları için yetersizdir. Yeteri kadar sosyal ve sportif uğraşlarda bulunamayan öğrenciler, okul stresini atamamakta ve pansiyon yaşamından sıkılmaktadır.

Araştırmanın en dikkat çeken sonuçlarından birisi, pansiyon binalarının ve bu binalarda kullanılan malzeme ve cihazların kullanımında yaşanan sorunlardır. Özellikle son yıllarda hizmete açılan binalarda kalitesiz malzeme kullanımı, kötü ve özensiz işçilik gibi nedenlerden sürekli arızalar yaşanmakta bazı cihazlar ise çalışmamaktadır. Binaların teslim sürecinde ciddi anlamda denetim eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Yüklenici firmalar, binayı teslim ettikten sonra eksiklikleri çoğunlukla üstlenmemekte ya da zamanında etkin bir şekilde gidermemektedirler. Bu eksiklikler, pansiyonun işleyişini önemli ölçüde etkilemekte mali anlamda ise okul bütçesi için çok ciddi bir yük oluşturmaktadır. Sınırlı yetkiye sahip yöneticilerin, bu arıza ve eksikliklerin giderilmesinde zor durumda kaldığı anlaşılmaktadır. Çok eski pansiyon binalarında ise elektrik, su ve kalorifer tesisatları çok uzun süredir kullanıldığı için sık sık arıza oluşmakta, binada yapılan temizlik ve bakım beklenen değişikliği yaratmamaktadır. Bu durum personelin iş motivasyonunu düşürürken öğrencilerin ise olumsuz şartlarda barınmasına neden olmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularına göre, insan kaynaklarında belletici öğretmen nöbetleri, personel yetersizliği, personel yönetimi ve eşgüdüm konularında yaşanan sorunlar ön plana çıkmaktadır. Alan yazındaki benzer çalışmalarda da (Özan vd., 2012: 136; Sarıduman vd.,

2018: 1059-1060) belirtildiği üzere öğrenci pansiyonlarında nöbet tutacak belletici öğretmen konusu genel bir sorundur. Erkek nöbetçi ihtiyacı başka okullardan istekli öğretmenlerle karşılanabilirken kadın nöbetçi ihtiyacı karşılanamamaktadır. İlgili yönetmelik (MEB, 2016), öncelikle pansiyonun bağlı bulunduğu okulda görevli öğretmenler olmak üzere okulun bulunduğu yerleşim birimindeki diğer öğretmenlerden de resen görevlendirmeye imkân vermektedir. Bazı katılımcılar, resen nöbet görevi verilen öğretmenlerin isteksiz davranarak görevlerini ihmal ettiğini düşünmektedir. Sarıduman vd. (2018: 1060), istekli olanların resen görevlendirilenlere göre daha iyi nöbet tuttukları sonucuna varmışlardır. Katılımcılar, nöbet ücretlerinin yetersizliği konusunda hemfikirken belletici sorununun çözümüne dair; belleticilik ücretlerinin artırılması, ücretli öğretmenlerin belleticilik yapabilmesi, belletici öğretmenlere ek hizmet puanı verilmesi ve pansiyonlarda belleticilik yapacak özel görevlilerin olması gibi öneriler getirmişlerdir. Getirilen önerilerin teker teker ya da bütün olarak sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Katılımcıların üzerinde durduğu önemli sorunlardan birisi de personel yetersizliğidir. Mutfak ve temizlik personeli bazı pansiyonlarda sayı olarak yetersizken ambar memuru, güvenlik görevlisi, sağlık görevlisi, teknisyen ise pansiyonların çoğunda bulunmamaktadır. Personelin eksikliği işlerin aksamasına neden olmakta, öğrenciler ise bu durumda mağdur olmaktadır. Mevcut personel; daha çok çalışarak, mesaiye kalarak ve uhdesinde olmayan işleri yaparak açığı gidermeye çalışmaktadır. Zaten yetersiz olan personelin, birinin izinli veya raporlu olduğu günlerinde ise işler aksamaktadır. Sağlık personeli olmadığından öğrencilerin ilaçlarıyla, sağlık sorunlarıyla belletici öğretmen ilgilenmektedir. Özellikle gece acil durumlarda öğrenciyle hastaneye giden nöbetçilerin, bir gün sonrasında yorgun ve uykusuz derse gitmek durumunda kalmaları söz konusu olabilir. Pansiyonlar, 7/24 kullanıma açık kurumlardır, her an ve sıkça küçük bir arızanın çıkması muhtemeldir. Teknik personel bulunmadığından usta bulmanın zorluğu ve maliyetinden bu arızalara mevcut personel elinden geldiğince müdahale ettiği fakat bunun istenilen çözüm olmadığı anlaşılmaktadır. Özkan vd. (2012: 136) ve Uysal (2006: 46) tarafından yapılan araştırmalar da aynı sorunlara dikkat çekmektedir. Bu durum personel yetersizliği ya da yokluğunun geçmişte ve başka kurumlarda da sorun olduğunu göstermektedir.

Bazı pansiyonlarda personellerde iş yapmama, kendi aralarındaki geçimsizlik, iş ahlakı ve disiplinine uygun davranmama gibi sorunlar yaşanmaktadır. Katılımcılar bu sorunları çeşitli şekillerde çözebildiklerini belirtmişlerdir. Ancak kimi personelin ilişki gücünü kullanarak görevini yerine getirmeme ya da aksatmalarının söz konusu olduğu, katılımcıların açıkça ifade etmeseler de bu sorunla baş etmekte güçlük yaşadıkları

anlaşılmıştır. Bu durumun, hem yöneticileri güç durumda bıraktığı hem de kurumdaki diğer çalışanların motivasyonunu düşürdüğü katılımcılar tarafından açıkça ifade edilmiştir. Katılımcılar ilişki gücünü kullanarak görevi aksatma ya da yerine getirmemeye yönelik davranışların taşeron işçi olarak çalışanların kadroya geçmesi sonrasında arttığını belirtmişlerdir. Bu durum Türkiye’de çalışanların iş güvencesinin olmasının performans düşmesine neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tespit edilen sorunlardan bir tanesi personel eğitiminin yetersizliğidir. Buradaki eğitim yetersizliği hem yöneticileri hem de çalışanları kapsamaktadır. Katılımcılara göre yöneticiler ve diğer çalışanlar, bir eğitim sürecinden geçmeden göreve başlatılmakta, kendi imkânlarıyla, deneme yanılma yoluyla ya da çevresindekilere danışarak işi öğrenmektedirler. Bu öğrenme sürecinde iş sahiplerinin ya da üstlerinin etkilerine açık olmaları söz konusudur. Bu durum, çalışanların özellikle mali konularda hata yapma riskini arttırmaktadır. Katılımcılar özellikle belirtmemekle birlikte, yöneticilerin özellikle mali konularda hata yapmaktan, soruşturma geçirmekten belki de görevden alınmaktan çekindikleri anlaşılmaktadır. Bunun dışında, devletin kaynaklarını usulsüz ya da gereksiz yere kullandıklarına ilişkin kaygı yaşadıklarından da bahsedilebilir.

Personel temasında bütünleştirilen bir başka bulgu pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının diğer yöneticilerle eş güdümlü çalışmasında sorunlar olduğudur. Pansiyondan sorumlu bazı müdür yardımcıları, okul müdürü ve okuldaki diğer idarecilerin pansiyonla ilgili sorun ve ihtiyaçları yeteri kadar anlayamadıklarını düşünmektedirler. Görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla, pansiyondan sorumlu müdür yardımcıları pansiyon işlerini benimsemekte, kendilerini pansiyon işlerine adayarak daha sorumlu, belki de tek sorumlu hissetmektedirler. Bu durumun nedeni olarak öğrenci, veli, belletici öğretmen ve tedarikçilerin, daha çok müdür yardımcılarıyla muhatap olmasının sonucunda onları bağımsız bir müdür gibi algılamalarının etkisi de olabilir. Kaldı ki bu kişiler her türlü sorunların çözümünü yetkisi olmadığı halde pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarında beklemekte, çözülemeyen sorunlardan da onları sorumlu tutmaktadırlar. Bu durumun sonucu olarak sorumlu müdür yardımcılarının karar mercii olmamaktan dolayı hayal kırıklığı yaşamaları olasıdır. Hem her şeyden sorumlu olmak hem de son karar mercii olmamaktan rahatsız oldukları söylenebilir.

Mevzuattan kaynaklanan sorunlarla ilgili olarak öğrenci pansiyonlarında cam, kapı kolu, duş bataryası, lamba, dolap kilidi gibi parçalarda arıza, kırılma olduğunda, pansiyon bütçesinde bu eksikliklerin giderilmesi için bir ödenek kalemi olmaması sorun olarak görülmektedir. Yöneticiler, eksiklikleri muhasebe müdürlüğüne yatırılan %12’ler (Muhasebe

veya mal müdürlüğü veznelere yatırılan paralı yatılı öğrenci ücretleri ve ücretli yiyenlerin yemek ücretlerinin %12'si) ve okul aile birliği aracılığıyla legal yollardan giderilmeye çalışsalar da bu yolların sorunları çözmede yetersiz kaldığından yakınmaktadırlar. Katılımcılar, bu ihtiyaçların ivedi ve etkin bir şekilde giderilmesi için pansiyon bütçesinde faturalama yöntemiyle hızlı bir şekilde kullanılabilir bir kalem ayrılmasını talep etmektedir. Katılımcıların anlattıklarına göre pansiyondaki bakım onarım işlerinin zamanında öğrenciler mağdur edilmeden yapılmasında sorun var görünmektedir. Katılımcıların söylediklerinin satır aralarından, bakım, onarım harcamalarını, tam da yasal olmayan şekilde sanki diğer kalemlerden yapılmış gibi göstererek sorunu çözdükleri gibi bir intiba edinilmiştir. Bu intiba doğruysa, pansiyon yöneticileri, pansiyon sorunlarını çözmek için zorunlu olarak mevzuat dışına çıkma riskini almak zorunda kalmakta/bırakılmaktadır denilebilir.

Katılımcılara göre, öğrenci başına gönderilen günlük yemek ücreti, öğrencilerin sağlıklı beslenmesi için yetersizdir. Bazı pansiyonlarda yemek ücretinin yetersizliğine rağmen öğrencisinin çoğu evci iznine gittiğinden hafta sonları daha az yemek çıkarılmakta, bu şekilde yapılan tasarrufla sorun yaşanmamaktadır. Öğrencilerin çok azının hafta sonları evci iznine çıktığı pansiyonlarda yemek ücretinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Yemek, fiyat ve beslenme bakımından teknik bir konu olup bu araştırma kapsamında değerlendirmek güçtür. Bununla birlikte katılımcıların görüşlerinin MEB tarafından dikkate alınması gerektiği söylenebilir.

Katılımcılara göre, mevzuat kaynaklı diğer sorun, belleticilik görevi alan öğretmenlere ödenen ücretin, MEB Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karara göre aylık 48 saat ek ders ile sınırlandırılmış olmasıdır. 25.08.2017 tarih ve 30165 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 4. Dönem Toplu Sözleşme metninin 2. Bölüm 12. Maddesi ile nöbetçi belleticilik görevi verilen öğretmenlerin ek ders ücreti günlük 7 saate çıkarılmıştır. Bu durumda bir öğretmene aylık en fazla 6 nöbetçi belleticilik görevi verilebilmektedir. Daha fazla verildiği zaman aylık 48 saati geçmektedir. Pansiyonda belletici öğretmen bulmanın güç olduğu durumlarda, daha fazla süre nöbetçi belletici olmak isteyen öğretmenler olması durumunda bunlara ücret verilememesinin gerçekten bir sorun olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarının, görevleri dışında olan fiziki eksiklikler ve personel yetersizliği gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı, vakitlerinin büyük bölümünü buraya ayırdıkları için öncelikli sayılabilecek öğrenci, belletici ve personel ve sorunları gibi görevlere yeteri ölçüde yoğunlaşamadıkları söylenebilir. Bu durumun da sonuçta okul pansiyonlarında yaşanan bir sorun olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, uygulayıcılara yönelik olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Yeni inşa edilecek öğrenci pansiyonlarında kapasiteyi karşılayacak etüt salonu planlanmalı, mevcut binalarda mümkün olması halinde kapasite azaltılarak bu bölümler etüt ve çalışma odalarına dönüştürülmelidir.
- Pansiyon binaları yapılırken mutfak, bodrumda olmamalı mutlaka ana bina içerisinde yeterli ölçüde ışık alabilen, ferah bir yerde yemekhaneye beraber planlanmalıdır.
- Öğrencilerin sosyal-kültürel ve sportif faaliyetlerde bulunabileceği sosyal alanlar oluşturulmalı/ arttırılmalıdır.
- Pansiyon binalarının yapımında ve tesliminde denetim daha etkin yapılmalı ve bu süreçte mutlaka MEB, il/ ilçe MEM ya da binaların kullanıcısı konumunda olan okul/pansiyon yetkilisi bulunmalıdır.
- Nöbetçi öğretmen sorununun çözümü adına, ücretli öğretmenlerin belleticilik yapabilmesi, belletici öğretmenlere ek hizmet puanı verilmesi veya pansiyonlarda belleticilik yapacak özel görevlilerin olması seçenekleri değerlendirilebilir.
- Öğrenci pansiyonlarına mutlaka ambar memuru, güvenlik görevlisi, sağlık görevlisi ve teknisyen görevlendirilmelidir.
- Pansiyon yönetimi profesyonelleşmeli, özellikle mali konular olmak üzere personel ve yöneticiler bir eğitimden geçtikten sonra işe başlatılmalı ve görev süreleri içerisinde de eğitim ve rehberlik, yardım hizmeti devam etmelidir.
- Bağlı olduğu okulun dışında farklı okulların da öğrencilerini barındıran öğrenci pansiyonları KYK modelindeki gibi bağımsız kurum olarak yapılandırılabilir.
- Pansiyon bütçesinde, bakım-onarım ve tamir için ihaleye gerek kalmadan fatura yöntemiyle hızlı şekilde harcanabilecek bir ödeme kalemi oluşturulabilir.
- İlgili ek ders kararındaki belleticilik görevi alan öğretmene ayda en fazla 48 ek ders ücreti ödenir ifadesi kaldırılabilir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, araştırmacılara yönelik olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Bu çalışmada, Karaman ilindeki ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunlar tespit edilmiştir. Diğer illerde ya da tüm Türkiye’de var olan sorunları tespit etmek için yeni araştırmalar yapılabilir.

• Bu araştırmanın verileri pansiyondan sorumlu müdür yardımcılarında toplanmıştır. Sorunların; öğrenci, veli, öğretmen ya da diğer yöneticilerden veri toplanarak farklı bakış açılarıyla belirleneceği araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (2008). *Samsun ili yatılı ilköğretim bölge okulu (YİBO) öğrencilerinin spor yapma alışkanlıkları ve şiddete uğrama durumlarının değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Aralpınar, H. (1998). *Yatılı ilköğretim bölge okullarının sayısal gelişimi ve hizmet sunduğu çevre: Kulu ilçesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arıcı, M. (2005). *Yatılı ve ailesi ile kalan lise öğrencilerinin atılganlık, sosyal destek ve başarılarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balay, R. Kaya, A., & Doğu, Z. (2012). Ortaöğretim Pansiyonlarında Kalan Lise Öğrencilerinin Öğretmen Öğrenci İlişisine İlişkin Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 103-128.
- Çokamay, G., Çavdar, D. & Çok, F. (2014). Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) Öğrencilerinin Gelişim Gereksinimleri ve Yaşam Koşulları: Öğretmen Görüşlerine Dayalı Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 19-42.
- ERG (Eğitim Reformu Girişimi) (2009). Eğitimde eşitlik politika analizi ve öneriler. Erişim: <http://www.egitimreformugirisimi.org/>
- İnal, U., & Sadık, F. (2014). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Okul Yaşam Kalitesine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(3), 169-194.
- Karataş, S., Atıcı, M. (2014). Sınavla Öğrenci Alan Ortaöğretim Okullarının Pansiyonunda Kalan Öğrencilerin Pansiyonla İlgili Görüşleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4 (2), 167-177.
- MEB, (1973). *Millî Eğitim Temel Kanunu*. Erişim: <http://mevzuat.meb.gov.tr>
- MEB, (2006). *Millî Eğitim Bakanlığının Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar*. Erişim: <http://mevzuat.meb.gov.tr>
- MEB, (2016). *Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Resmi Okullarda Yatılılık, Bursluluk, Sosyal Yardımlar ve Okul Pansiyonları Yönetmeliği*. Erişim: <http://ogm.meb.gov.tr>
- MEB, (2017). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016-2017 Yılı*. Erişim: <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler>
- MEB, (2018). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017-2018 Yılı*, Erişim: <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çev. Ed. Bütün M. ve Demir, S. B. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Nobel.
- Özan, M. B., Sağlam, H., & Karaca, M. (2012). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Pansiyon Yönetimde Karşılaşılan Sorunlar (Malatya-Diyarbakır İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 126-138.
- Uysal, İ. (2016). *Pansiyonlu okullardaki öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve başarılarına etkisi* (Tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Sarıduman, S., & Kılıçoğlu, G. (2018). Yatılı Ortaöğretim Okullarının Pansiyonlarında Yaşanan Sorunlara İlişkin Yöneticilerin Görüşlerinin İncelenmesi Nitel Bir Araştırma. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1045-1065.
- Şenol, D., & Yıldız, S. (2009). Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Öğrenci Öğretmen ve Aile Etkileşimi Diyarbakır ve Erzurum Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 359-376.
- Yılmaz, A. (2012). Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Sorunlarının Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(3), 659-679.
- Yiğit, Y. (2014). *Yatılı öğrencilerin dini ahlaki tutumları ve din öğretimi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

EXTENDED ABSTRACT

The principle of equality of opportunity in education in the Basic Law of National Education (1973) stipulates the provision of free assistance, scholarships, loans and other means to help the successful students who lack the financial means to study at primary, secondary and higher education levels. In this context, since the first years of the Turkish Republic, boarding schools have been established for residents of the villages and countryside. Today, transportational educational services are provided for all students who live in countryside and lack the financial means in order to ensure the equality of opportunity. However, boarding secondary schools of a district and high schools with dormitories provide services for students who cannot benefit from the transportational educational services or who want to get better education. The purpose of this study was to examine the problems encountered in the high school dormitories of Karaman.

The problems encountered in high school dormitories are most likely to be experienced by the deputy principals in charge of dormitories. For this reason, phenomenology is preferred among qualitative research design of the most appropriate method to determine the experience of the deputy principals in order to examine the purpose of the study.

The unit of analysis and the population of the study were 17 deputy principals in charge of dormitories in Karaman.

The data were collected through semi-structured interview technique so that the subject was not dispersed and the important points were examined in depth.

The data in this research, which was designed by qualitative research method, was analyzed by content analysis.

Findings about the physical problems in the school dormitories were integrated into the project designing, equipment and materials used in buildings. The problems arising from the project were determined as the location of the kitchen and dining hall, the absence or lack of the studying hall and the inadequacy of the social areas. Because of the planning of the kitchen in the basement floor, difficulties in preparing meals and accessing the kitchen, and the extra costs for transporting the meals by elevator are the problems arising from the projecting of kitchens in the dormitories. Another problem arising from the project of the kitchen on the basement floor is that there is a risk of moisture and pest, and the cleanliness of the kitchen is difficult.

Especially in the dormitories built in recent years, the studying halls of the boarding students have not been designed or missing projected compared to the number of students.

The social areas of some of the dormitories are insufficient. Therefore, students are not able to perform enough social and sporting activities, and they are bored with the boarding environment.

The problems related to the equipment and materials used in dormitory buildings were integrated into the faults and maintenance-repair sub-themes. According to the participants, one of the major problems is the maintenance and repairing of the buildings. Especially in the newly founded dormitory buildings, problems such as poor quality, poor and sloppy workmanship are constantly being experienced.

The problems related to human resources are integrated in the themes of coordinated work with the teachers, staffs and school principals. The deputy principals in charge of the dormitory have problems in finding the teachers who will keep watch on the dormitory.

The problems integrated in the staff contact were integrated into the sub-themes of the lack of staff, the discipline and performance problems of the staff, the inadequacy of the staff training and the coordinated work with the principals in the school. Participants consider that kitchen staffs, cleaning staffs, technicians, health officers, security officers and warehouse officers are needed in the majority of the dormitories.

The lack of staff leads to disruption of jobs. The discipline and performance problems of the staff occur in the form of not doing own business, the conflict between staffs, using different connections, not behaving in accordance with professional ethics.

Administrators and officers in charge of dormitories are assigned to work without a training process, and learn the work by their own means, by trial and error, or by consulting the people they work with. This situation raises various problems, and increases the risk of unskilled staff and administrators making mistakes, especially in financial matters.

Some deputy principals in charge of the dormitories think that the school principals and other administrators in the school cannot adequately grasp the problems and needs of the dormitories.

The findings related to the legislative problems in school dormitory are integrated into the following themes: the lack of a maintenance and repair budget, the fees of the teachers on duty, the inadequacy of food fees and the stay of other students at the dormitory.

The primary and most important issue arising from the legislation is the lack of a payment budget for maintenance and repairs. The fee paid to teachers who will be assigned as tutors is limited to 48-hours additional lessons per month. This situation causes that voluntary teachers have a maximum of six tutorial duties per month.

According to the participants, the food budget allocated for students is insufficient. The dormitory does not only have students of the school it belongs to, but also students of other schools without boarding houses. Participants consider that this situation causes the following problems: students from another school cannot adopt boarding and do not have a sense of belonging, administrators cannot follow the students, and making the compliance difficult.

In this study which aims to develop suggestions to solve the problems by identifying the problems encountered in the high school dormitories of Karaman, the problems were determined in three dimensions; physical, human resources and legislation. Deputy principals in charge of the dormitories encounter problems such as physical deficiencies and personnel shortages, since they allocate most of their time dormitories, they cannot concentrate enough on their tasks such as students, tutors and staffs. At the end of the study, suggestions for solving problems were developed.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Çelik, A. ve Çetin, T. (2019). “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Kullanımı”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2336-2359.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.03.2019

Araştırma Makalesi

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİMİNDE EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ’NİN KULLANIMI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÇELİK

Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

aysegull_clk@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9310-2350

Prof. Dr. Turhan ÇETİN

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

cerin.turhan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2229-5255

Öz

Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan ve durum çalışması deseni kullanılan araştırmanın temel amacı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi içeriğinin sosyal bilgiler dersi 5. sınıf, 6. sınıf ve 7. sınıf öğretim programında yer alan kazanımlara göre incelemektir. Araştırmada, tek bir durum üzerine odaklanıldığı için durum çalışması deseni kullanılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin, sosyal bilgiler öğretim programında (2014) yer alan kazanımlara göre incelenmesinde, en uygun veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında, 4000 sayfalık Yapı Kredi Yayınlarına ait on ciltlik Evliya Çelebi Seyahatnamesi (2013) araştırmacı tarafından bir yılda okunmuş, veriler incelenmiş ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin her sayfasının analizi yapılmıştır. Daha sonra, sosyal bilgiler dersi öğretim programından 5. sınıf, 6. sınıf ve 7. sınıf olmak üzere araştırmada kullanılmak üzere kazanımlar belirlenmiştir. Kazanımlar doğrultusunda kodlar ve kategoriler oluşturulduktan sonra, bunların geçerliğı ve güvenilirliğı uzmanlar tarafından kontrol edildikten sonra doküman incelemesi ile veriler, kodlar ve kategorilere göre toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, kodlar ve kategoriler oluşturulduğu için içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuca göre Evliya Çelebi Seyahatnamesi, sosyal bilgiler öğretim programında yer alan belirli kazanımlar ile birlikte kullanılabilirliğı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Edebi Ürün

THE USE OF EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ IN SOCIAL STUDIES TEACHING

Abstract

The primary purpose of this study, which employs the qualitative research model and applies the case study design, is to examine the content of Evliya Çelebi Seyahatnamesi based on the acquisitions contained in the 5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade Social Studies Curriculum. The study group consists of 10-volume Evliya Çelebi Seyahatnamesi and the acquisitions in the 5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade Social Studies Curriculum. Document review was used for data collection. At the data collection stage, the researcher read 4,000-page, 10-volume Evliya Çelebi Seyahatnamesi published by Yapı Kredi Publications (2013) in one year. The researcher

¹ Bu makale, yazar Ayşegül Çelik’in, “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Kullanımı” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

examined and analyzed each page of Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Then based on the concepts formed, 40 acquisitions were determined from the Social Studies curriculum (5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade). Following the creation of categories and codes based on the acquisitions, their validity and reliability was checked by experts. Then the data were collected based on the categories and codes through document review. As the acquisitions were determined based on the concepts formed according to Evliya Çelebi Seyahatnamesi and then categories and codes were created, the obtained data were analyzed through content analysis. The study found out that Evliya Çelebi Seyahatnamesi can be used with acquisitions determined.

Keywords: Social Studies Curriculum, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Literary Product.

1. GİRİŞ

Son zamanlarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yapılandırmacı eğitimde edebi ürünlerin kullanımı ön plana çıkmaktadır. Bilindiği gibi sosyal bilgiler dersi öğretiminde, söz konusu dersin amacını gerçekleştirmek için pek çok akademik çalışma yapılmaktadır ve bu çalışmalarda son dönemlerde öne çıkan eğitim materyallerinden birisi de edebi ürünler olmuştur. Bu doğrultuda, sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin kullanımı yapılandırmacı eğitim anlayışına uygun bir materyal olabilir. Edebi ürünler içerisinde yer alan seyahatnameleri, dersin amacına uygun olarak kullanmak ise, öğrencilere verilmek istenen sosyal bilgiler dersi öğretim programında MEB (2014), yer alan çeşitli kazanımların, değerlerin ve becerilerin kazandırılmasında yardımcı olabilir. Seyahatnameler içerisinde hiç kuşkusuz gerek nitelik gerekse nicelik açısından ilk akla gelen eser ise, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’dir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, edebi ürün olarak içerdiği disiplinler bakış açısı bakımından sosyal bilgiler dersinde kaynak eser niteliğinde kullanılabilen bir materyaldir.

Evliya Çelebi, bir rüya ile gezi serüvenine nasıl başladığını seyahatnamesinin ilk cildinde uzun bir şekilde anlatmaktadır. Evliya Çelebi’nin seyahati, rüyasında Hz. Peygamber’i görmesi ve ardından gördüğü bu rüyayı yorumlatmasıyla başlar (Kahraman, Dağlı, 2013). Evliya Çelebi, Osmanlı Devleti’nin her tarafının sosyal ve kültürel yaşamında önemli yer edinen yerlerine, dillerine, gittiği yerlerde kullanılan müzik aletlerine kadar seyahatlerinde gördüğü herşeyi anlatmıştır (Erduran, 2006; Gül, 2006). Evliya Çelebi, aynı zamanda toplumların sosyal yaşamında önemli yere sahip olan aile yapısı başta olmak üzere çok farklı konulara değinmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Osmanlı sarayı evlilikleri hakkında ayrıntılı bir kaynak olmasının yanı sıra, sosyal yaşamın önemli bir parçası olan, gittiği yerlerin birbirinden farklı yemek kültürünü ve hatta mutfakta kullanılan araç ve gereçlerine kadar ayrıntılı bilgi vermiştir (Dankoff, 1991; Kalpaklı, 2012; Yerasimos, 2012). Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde bu kadar ayrıntılı bilgi vermesi, R. Dankoff’un sözcükleriyle seyahatname belki de dünya edebiyatının en uzun ve en ayrıntılı seyahat kitabı

yapmaktadır (İnalçık, 2012: 41). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda seyahatnamenin içeriğini, Evliya Çelebi'nin toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, dini, siyasi, dil ve pek çok alanda olmak üzere gözlemlerini aktarmış olduğu görülmektedir.

Evliya Çelebi, seyahatnamesini hazırlarken sadece gördüklerini yazmamıştır. Aynı zamanda gezinde anlattıklarını gözlem ve görüşme yöntemi ile zenginleştirmiştir. Bunların yanı sıra, çeşitli kaynaklardan da faydalanmıştır. Yaşadığı yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda, yazılı kültür ortamında büyüyen Evliya Çelebi, Kuran-ı Kerim, dini kaynaklar ve ulaşabildiği kadı sicillerinden de seyahatnamesini yazarken faydalanmıştır (Akman, 2012; Ekici, 2012).

Genel anlamda seyahatnameler olduğu dönem ve zaman göz önünde bulundurulduğunda, tarih, coğrafya ve kültür alanında önemli kaynak eserlerdir (Ortaylı, 2010). Seyahatnamelerin yazılış amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (Altunbay, 2013; Baykara, 2013; Usta, 2013):

1. Uzak diyarları, yeni ve farklı yerleri görme isteği.
2. Ülkeler arasındaki elçilik görevleri.
3. Seyyahların haber edinme ve devlet görevlisi olmaları.
4. Bilimsel araştırma yapmak üzere yapılan seyahatler.

Seyahatnamelerde asıl amaç edebi bir ürün ortaya koymaktır. Ancak bazı seyyahlar gezdiği yerlerle ilgili önceden bilgi sahibi olmadıkları için yazarken objektif olamamışlardır. Bu bağlamda her ne kadar seyahatnamelerde yazar objektif olmaya çalışsa da, özünde bir edebi ürün olduğu için yazarın duygu, düşünce ve görüşlerini eserde yakalamak mümkündür (Aytaç, 2013; Uysal, 2013).

Seyahatnameler sosyal bilgiler dersinde bir öğretim materyali olarak kullanılabilir. Ata (2013) araştırmasında, seyahatnameler sınıfta kullanılırken çeşitli öğretim teknikleriyle harmanlanarak öğrencilere sunulursa, sosyal bilgiler dersi öğretiminde öğrenme alanları, beceriler, kazanımlar ve değerleri kazandırmada katkı sağlamanın yanı sıra pek çok vatandaşlık becerisinin gelişmesini de sağlayabileceğini belirtmiştir. Ceran ve Deniz'in (2015) yaptığı çalışmada, dil becerilerinin geliştirilmesinin sadece Türkçe dersi ile sınırlı tutulmaması ve aynı zamanda disiplinlerarası yaklaşım ile diğer derslerle birlikte kullanılmasının öğrenciye olumlu katkısı olduğunu vurgulanmıştır. Aksoy (2013) yaptığı çalışmada, çocukların ahlaki gelişimini teşvik etmenin diğer yolu olarak ahlaki davranışlar modeli olmayı vurgulamıştır. Bu doğrultuda seyahatnamenin yanı sıra Evliya Çelebi'nin tarihi bir karakter olarak çeşitli öğretim teknikleriyle harmanlanarak derste kullanımı çocuklarda ahlaki davranışların gelişimi için uygun bir rol model olabilir. Önal ve Kaya'nın (2006)

vurguladığı gibi, sosyal bilgiler dersi içeriğinde toplumların sosyal yaşamındaki her türlü ilke ve genellemeleri barındırmaktadır. Dönemin güncel sosyal yaşamını konu edinen Evliya Çelebi Seyahatnamesi, sosyal bilgiler dersinde önemli bir kaynak eser olarak kullanılabilir.

Toplumların uzun yıllar boyunca oluşturmuş oldukları maddi ve manevi kültür ürünlerinin aktarılmasında, eğitim sürecinin önemli katkısı vardır (Mindivanlı, Küçük ve Aktaş, 2012). Evliya Çelebi Seyahatnamesi’de bir kültür ürünü olarak sosyal bilgiler dersi öğretiminde kullanılabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, bir edebi ürün olmakla beraber içeriğinde antropoloji, sosyoloji, ekonomi, tarih, coğrafya gibi pek çok sosyal bilim dalına ışık tutacak bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi öğretiminde Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin kullanımı, dersin amacını gerçekleştirmenin yanı sıra öğretim ortamına zenginlik sağlar ve sınıf iklimini de olumlu etkileyebilir.

2011 yılının UNESCO tarafından, “Uluslararası Evliya Çelebi’yi Anma Yılı” ilan edilmesiyle beraber, ulusal ve uluslararası alanda Evliya Çelebi ve Seyahatnamesine yönelik bilimsel çalışmalarda da artış görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan ve durum çalışması deseni kullanılan araştırmanın temel amacı, Evliya Çelebi Seyahatnamesi içeriğinin sosyal bilgiler öğretim programında MEB (2014), yer alan kazanımlara göre incelemektir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri toplama araçları, verilerin analizi, verilerin geçerliği ve güvenilirliği yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin sosyal bilgiler dersi öğretiminde hangi kazanımlar doğrultusunda kullanılacağını belirlemek için nitel yöntem seçilmiştir. Araştırmada, tek bir durum üzerine odaklanıldığı için durum çalışması deseni kullanılmıştır. Creswell (2007) durum çalışmasını, belirli bir zaman dilimi içerisinde araştırmacı tarafından bir durumun çeşitli şekillerden incelenmesi şeklinde belirtmiştir. Durum çalışmasında çalışılan olgu için farklı türde ve çeşitlikte veri bulunmaktadır (Yin, 1994). Durum çalışması desenini, Merriam’ın (1998) fenomen üzerine odaklanmak şeklindeki açıklamasından başka çeşitli tanımlamalarda bulunmaktadır. Genel olarak, durum çalışmasını bir duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri üzerine odaklanılır şeklinde tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 83).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu seçkisiz olmayan örnekleme grubundan amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde yer alan maksimum çeşitlilik örneklemesine göre seçilmiş olan, Yapı Kredi Yayınlarına ait; Kahraman ve Dağlı (2013) tarafından günümüz Türkçesiyle hazırlanan Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1, 2, 3, 4 cilt), Kahraman (2013) tarafından günümüz Türkçesiyle hazırlanan Evliya Çelebi Seyahatnamesi (5, 6, 7, 8, 9, 10 cilt) ve sosyal bilgiler dersi öğretim programında MEB (2014) yer alan kazanımlar oluşturmaktadır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde araştırmacı, çok çeşitli özelliklere sahip, farklı birimleri örneklem kapsamına almaktadır (Baş ve Akturan, 2013: 199). Araştırmada, farklı türden çalışma grubu oluşturulmak amaçlandığı için maksimum çeşitlilik örnekleme seçilmiştir.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin, sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan kazanımlara göre incelenmesinde, en uygun veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitekim, hem Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin hem de sosyal bilgiler dersi öğretim programının incelenmesi için doküman incelemesinin veri toplama aracı olarak araştırmanın amacına en uygun seçim olduğu düşünülmüştür. Seyahatnamenin içeriğini oluşturan bilgilerin pek çok sosyal bilim disiplini ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan hangi kazanımlarla örtüştüğünü tespit edebilmek için araştırmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Buradaki temel amaç dokümanın ayrıntıları ile çözümlenmesidir (Patton, 1990). Doküman incelemesinde, verilere ulaşmak araştırmacı için daha kolay olmasının yanı sıra, kullanılan dokümanlar araştırmada istenen bilgileri taşımaktadır (Merriam, 2013).

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında, Kahraman ve Dağlı (2013) tarafından günümüz Türkçesi ile hazırlanmış Yapı Kredi Yayınlarına ait on ciltlik Evliya Çelebi Seyahatnamesi araştırmacı tarafından 1 yılda okunmuş, veriler incelenmiş ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin her bir sayfasının ayrı ayrı analizi yapılmıştır. Elde edilen veri setinden, kazanımlara göre oluşturulan kodlamaların daha rahat gerçekleştirilebilmesi için, kavramlar oluşturulmuştur. Bu kavramlardan yola çıkarak sosyal bilgiler dersi öğretim programından yer alan ve araştırmada kullanılan kazanımlar belirlenmiştir. Belirlenen bu kazanımlar doğrultusunda kategoriler ve kodlar oluşturulduktan sonra, veriler toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre oluşturulan yani verilerden çıkarılan kavramlar doğrultusunda araştırmada kullanılan kazanımlar belirlenip,

daha sonra araştırmacı tarafından kategoriler ve kodlar oluşturulduğu için içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde kategoriler ve kodlar sayesinde verilerin açıklanması sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için, konuyla ilgili literatür taranmıştır ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kendi içerisinde anlamlılığı ve tutarlılığı incelenen bulguların, oluşturulan kavramsal çerçeve ile bütünlüğüne dikkat edilmiştir. Ayrıca bulguların sosyal bilgiler dersi öğretim programına uygunluğuna da dikkat edilmiştir. Araştırmanın dış geçerliğinde, yöntem ve bulguları başka araştırmalara ışık tutabilecek düzeyde ayrıntılı açıklanmıştır. Araştırmanın iç güvenirliğinde ise araştırmacı tarafından oluşturulan kategoriler ve kodlar alan uzmanları tarafından kontrol edilmiştir. Daha sonra araştırmada kullanılan kategorilere ve kodlara karar verilmiştir. Araştırmanın geçerliğini ve güvenirliğini sağlamak için, araştırmada oluşturulan kategorilerin ve kodların, söz konusu verileri toplamak için yeterli olup olmadığını belirlemek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü ve araştırmacının oluşturduğu kategoriler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, Miles ve Huberman'ın (1994) formülü [$\text{Görüş Birliği}/(\text{Görüş Birliği}+\text{Görüş Ayrılığı}).100$] kullanılarak hesaplanmıştır. Uzman ve araştırmacı tarafından yapılan değerlendirme sonucu, kategorilerde % 85 düzeyinde güvenirlilik sağlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile ilgili elde edilen bulgular yer almaktadır. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan toplam 15 kazanım için, 6 kategori ve 19 kod kullanılmıştır.

3.1. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Kazanımlar ve Kategori - Kodlar

Bu bölümde, 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki 5 kazanıma ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu kazanımlarla ilişkili toplam 4 kategori ve 11 kod oluşturulmuştur.

Tablo 1. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla İlişkili Kategori ve Kodlar

	Kategori			
	Sosyal İlişki	Coğrafi Özellikler	Ekonomik Faaliyetler	Teknoloji
Kod	Kültürel Özellikler	Madenler	Türkiye’de Ekonomik Faaliyetler	Geçmişte Teknoloji ve Bilim
		Ulaşım-Ekonomi		
		Tarım Ürünleri		
		Doğal Afetler		
		İklim		
		İnsan ve Doğal		
		Çevre		
		Bitki Örtüsü ve		
		Doğal Güzellikler		
		Akarsu, Göller,		
		Ilıcalar/Kaplıcalar		

Tablo 1’e göre, beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan 5 kazanıma yönelik 4 kategori ve 11 kod oluşturulmuştur. Kazanımlar, kategori ve kodlar şu şekildedir:

Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir kazanımına yönelik; sosyal ilişki kategorisi, kültürel özellikler kodu oluşturulmuştur.

Yaşadığı bölgedeki insanların yoğun olarak yaşadıkları yerlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir kazanımına yönelik; coğrafi özellikler kategorisi, iklim, akarsu, göller/kaplıcalar, ılıcalar, madenler, ulaşım ve ekonomi, tarım ürünleri, bitki örtüsü ve doğal güzellikler, insan ve doğal çevre kodları oluşturulmuştur.

Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetleri fark eder kazanımına yönelik; ekonomik faaliyetler kategorisi, Türkiye’de ekonomik faaliyetler kodu oluşturulmuştur.

Buluşlarla teknolojik gelişmeleri ilişkilendirir kazanımına yönelik; teknoloji kategorisi, geçmişte teknoloji ve bilim kodu oluşturulmuştur.

Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir kazanımına yönelik; tarih kategorisi, ortak miras kodu oluşturulmuştur.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki her bir kazanımla ilişkilendirilen kategori ve kodlara ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

3.1.1. Kazanım: Ülkemizin Çeşitli Yerlerindeki Kültürel Özelliklere Örnekler Verir

Bu kazanım ile ilgili sosyal ilişki kategorisi ve kültürel özellikler kodu oluşturulmuştur.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Birinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Sosyal İlişki Kategorisi	Kültürel Özellikler

Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılacak bölümler tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Kültürel Özellikler Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf Birinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt
Ülkemizin Çeşitli Yerlerindeki Kültürel Özelliklere Örnekler Verir	232.s, 416.s	16.s

3.1.2. Kazanım: Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 7 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 4. Beşinci Sınıf İkinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Coğrafi Özellikler	İklim
	Akarsu, Göller/Kaplıcalar, Ilıcalar
	Madenler
	Ulaşım, Ekonomi
	Tarım Ürünleri
	Bitki Örtüsü ve Doğal Güzellikler
	İnsan ve Doğal Çevre

Yaşadığı bölgedeki insanların yoğun olarak yaşadıkları yerlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılacak bölümler Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9, Tablo 10 ve Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 5. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, İklim Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	3. Cilt	4. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	142.s, 342.s	158.s, 8.s

Tablo 6. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen ,Akarsu/Göller, Kaplıcalar/Ilıcalar Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt	9. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	232.s,245.s, 246.s, 274.s, 285.s, 285.s.	3.s, 13.s, 52.s, 117.s,132.s, 144.s, 262.s	174.s, 196.s	168.s

Tablo 7. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Madenler Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	23.s, 24.s, 270.s

Tablo 8. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Ulaşım-Ekonomi Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	269.s	3.s, 39.s, 49.s, 52.s

Tablo 9. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Tarım Ürünleri Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaralar

Kazanım	2. Cilt	3. Cilt	5. Cilt	8. Cilt	9. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	18.s, 19.s, 22.s, 40.s, 63.s, 136.s, 137.s, 138.s, 314.s	18.s, 19.s, 35.s, 39.s, 41.s, 119.s	173.s	408.s	14.s, 15.s, 20.s, 22.s, 25.s, 27.s, 30.s, 32.s, 37.s, 38.s, 39.s

Tablo 10. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Bitki Örtüsü ve Doğal Güzellikler Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	2. Cilt	3. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	18.s, 45.s, 65.s, 318.s	344.s

Tablo 11. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, İnsan ve Doğal Çevre Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki İnsanların Yoğun Olarak Yaşadıkları Yerlerle Coğrafi Özellikleri İlişkilendirir	232.s, 286.s, 287.s	20.s, 50.s, 134.s

3.1.3. Kazanım: Yaşadığı Bölgedeki Ekonomik Faaliyetleri Fark Eder

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 12. Beşinci Sınıf Üçüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Ekonomik Faaliyetler	Türkiye'de Ekonomik Faaliyetler

Yaşadığı Bölgedeki Ekonomik Faaliyetleri Fark Eder kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilecek bölümler Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Türkiye'de Ekonomik Faaliyetler Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf Üçüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt	9. Cilt
Yaşadığı Bölgedeki Ekonomik Faaliyetleri Fark Eder	246.s, 252.s	52.s, 116.s, 136.s	41.s, 118.s	23.s

3.1.4. Kazanım: Buluşlarla Teknolojik Gelişmeleri İlişkilendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 14. Beşinci Sınıf Dördüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Teknoloji	Geçmişte Teknoloji ve Bilim

Buluşlarla Teknolojik Gelişmeleri İlişkilendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Geçmişte Teknoloji Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf Dördüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt
Buluşlarla Teknolojik Gelişmeleri İlişkilendirir	65.s, 74.s, 255.s

3.1.5. Kazanım: Çeşitli Ülkelerde Bulunan Ortak Miras Ögelerine Örnekler Verir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 16. Beşinci Sınıf Beşinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Tarih	Ortak Miras

Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras ögelerine örnekler verir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Ortak Miras Kodunun İçerisinde, Beşinci Sınıf Beşinci Kazanımda Kullanılan İçeriğin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	3. Cilt	5. Cilt	6. Cilt	8. Cilt
Çeşitli Ülkelerde Bulunan Ortak Miras Ögelerine Örnekler Verir	283.s, 293.s	286.s, 353.s	66.s, 135.s, 335.s	84.s, 262.s

3.2. Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Kazanımlar ve Kategori – Kodlar

Bu bölümde, 6. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki 4 kazanıma ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu kazanımlarla ilişkili toplam 5 kategori ve 5 kod oluşturulmuştur.

Tablo 18. Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla İlişkili Kategori ve Kodlar

Kategori						
	Sosyal İlişki	Coğrafi Özellikler	Ekonomik Faaliyetler	Tarih	Vatandaşlık	
Kod	Kültürel Özellikler	Ulaşım-Ekonomi	Türkiye'de Ekonomik Faaliyetler	Tarihi	Eserler	Vergi Vermek

Altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan 4 kazanıma yönelik 5 kategori ve 5 kod oluşturulmuştur. Tablo 18'e göre:

Türkler'in İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder kazanımına yönelik; *tarih* kategorisi, *tarihi eserler* kodu oluşturulmuştur.

Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir kazanımına yönelik; *sosyal ilişki* kategorisi, *kültürel özellikler* kodu oluşturulmuştur.

Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur kazanımına yönelik; *vatandaşlık* kategorisi, *vergi vermek* kodu oluşturulmuştur.

Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir kazanımına yönelik; *coğrafi özellikler* kategorisi, *ulaşım-ekonomi* kodu; *ekonomik faaliyetler* kategorisi, *Türkiye'de ekonomik faaliyetler* kodu oluşturulmuştur.

Altıncı sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki her bir kazanımla ilişkilendirilen kategori ve kodlara ilişkin bulgular aşağıdaki şekildedir.

3.2.1. Kazanım: Türkler'in İslamiyet'i Kabulleri ile Birlikte Siyasi, Sosyal ve Kültürel Alanlarda Meydana Gelen Değişimleri Fark Eder

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 19. Altıncı Sınıf Birinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Tarih	Tarihi Eserler

Türkler'in İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilecek bölümler tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Tarihi Eserler Kodunun İçerisinde, Altıncı Sınıf Birinci Kazanımda Kullanılan İçeriğin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt
Türkler'in İslamiyet'i Kabulleri ile Birlikte Siyasi, Sosyal ve Kültürel Alanlarda Meydana Gelen Değişimleri Fark Eder	110.s, 11.s, 112.s, 113.s, 172.s, 231.s	7.s, 8.s, 9.s	20.s, 21.s

3.2.2. Kazanım: Örnek İncelemeler Yoluyla Kutlama ve Törenlerimizdeki Uygulamaların Kültürümüzü Oluşturan Unsurlarla İlişisini Değişim ve Süreklilik Açısından Değerlendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 21. Altıncı Sınıf İkinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Sosyal İlişki	Kültürel özellikler

Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Kültürel Özellikler Kodunun İçerisinde, Altıncı Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	9. Cilt
Örnek İncelemeler Yoluyla Kutlama ve Törenlerimizdeki Uygulamaların Kültürümüzü Oluşturan Unsurlarla İlişisini Değişim ve Süreklilik Açısından Değerlendirir	27.s, 105.s

3.2.3. Kazanım: Vatandaşlık Sorumluluğu ve Ülke Ekonomisine Katkısı Açısından Vergi Vermenin Gereğini ve Önemini Savunur

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 23. Altıncı Sınıf Üçüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Vatandaşlık	Vergi Vermek

Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Vergi Kodunun İçerisinde, Altıncı Sınıf Üçüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	2. Cilt	3. Cilt	4. Cilt	9. Cilt
Vatandaşlık Sorumluluğu ve Ülke Ekonomisine Katkısı Açısından Vergi Vermenin Gereğini ve Önemini Savunur	221.s	38.s, 224.s	187.s, 3.s	135.s, 193.s

3.2.4. Kazanım: Ülkemizin Diğer Ülkelerle Olan Ekonomik İlişkilerini, Kaynaklar ve İhtiyaçlar Açısından Değerlendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 2 kategori ve 2 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 25. Altıncı Sınıf Dördüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Coğrafi Özellikler	Ulaşım-Ekonomi
Ekonomik Faaliyetler	Türkiye'de Ekonomik Faaliyetler

Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılacak bölümler tablo 26 ve tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 26. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Ulaşım-Ekonomi Kodunun İçerisinde, Altıncı Sınıf Dördüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	2. Cilt	9. Cilt
Ülkemizin Diğer Ülkelerle Olan Ekonomik İlişkilerini, Kaynaklar ve İhtiyaçlar Açısından Değerlendirir	49.s, 67.s	86.s, 126.s

Tablo 27. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Türkiye'de Ekonomik Faaliyetler Kodunun İçerisinde, Altıncı Sınıf Dördüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	2. Cilt	5. Cilt	8. Cilt
Ülkemizin Diğer Ülkelerle Olan Ekonomik İlişkilerini, Kaynaklar ve İhtiyaçlar Açısından Değerlendirir	266.s	46.s, 50.s	407.s

3.3. Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Kazanımlar ve Kategori - Kodlar

Bu bölümde, 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki 6 kazanıma ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu kazanımlarla ilişkili toplam 3 kategori ve 8 kod oluşturulmuştur.

Tablo 28. Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla İlişkili Kategori ve Kodlar

Kategori			
	Sosyal İlişki	Coğrafi Özellikler	Tarih
	Meslek/Meslek Grupları Vakıflar/İmaretler	Su Değirmenleri	Ortak Miras
Kod	Kültürel Özellikler		Tarihi Eserler
	Hoşgörü		Osmanlı Devleti

Yedinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan 6 kazanıma yönelik 3 kategori ve 8 kod oluşturulmuştur. Tablo 28'e göre:

Kanıtlara dayanarak Osmanlı devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkışını etkileyen faktörleri açıklar kazanımına yönelik; *tarih* kategorisi, *Osmanlı Devleti* kodu oluşturulmuştur.

Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir kazanımına yönelik; *sosyal ilişki* kategorisi, *hoşgörü* kodu oluşturulmuştur.

Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir kazanımına yönelik; *tarih* kategorisinde, *ortak miras ve tarihi eserler* kodu oluşturulmuştur.

Seyahatnamelerden hareketle türk kültürüne ait unsurları örneklendirir kazanımına yönelik; *sosyal ilişki* kategorisi, *kültürel özellikler* kodu oluşturulmuştur.

Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir kazanımına yönelik; *coğrafi özellikler* kategorisi, *su değirmenleri* kodu oluşturulmuştur.

Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir kazanımına yönelik; *sosyal ilişki* kategorisinde, *meslek, meslek grupları ve vakıflar, imaretler* kodu oluşturulmuştur.

3.3.1. Kazanım: Kanıtlara Dayanarak Osmanlı Devleti'nin Siyasi Güç Olarak Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörleri Açıklar

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 29. Yedinci Sınıf Birinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Tarih	Osmanlı Devleti

Kanıtlara dayanarak osmanlı devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkışını etkileyen faktörleri açıklar kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilecek bölümler Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Osmanlı Devleti Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Birinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt
Kanıtlara Dayanarak Osmanlı Devleti'nin Siyasi Güç Olarak Ortaya Çıkışını Etkileyen Faktörleri Açıklar	32.s, 33.s, 34.s, 35.s, 36.s, 37.s, 38.s, 39.s, 40.s

3.3.2. Kazanım: Osmanlı Toplumunda Hoşgörü ve Birlikte Yaşama Fikrinin Önemine Dayalı Kanıtlar Gösterir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 31. Yedinci Sınıf İkinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Sosyal İlişki	Hoşgörü

Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılacak bölümler Tablo 32'de verilmiştir.

Tablo 32. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Hoşgörü Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf İkinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt
Osmanlı Toplumunda Hoşgörü ve Birlikte Yaşama fikrinin Önemine Dayalı Kanıtlar Gösterir	252.s, 266.s	7.s	352.s

3.3.3. Kazanım: Şehir İncelemesi Yoluyla, Türk Kültür, Sanat ve Estetik Anlayışındaki Değişim ve Sürekliliğe İlişkin Kanıtlar Gösterir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 2 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 33. Yedinci Sınıf Üçüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Tarih	Ortak Miras
	Tarihi Eserler

Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılacak bölümler Tablo 34 ve Tablo 35'de verilmiştir.

Tablo 34. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Ortak Miras Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Üçüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	3. Cilt	5. Cilt	6. Cilt
Şehir İncelemesi Yoluyla, Türk Kültür, Sanat ve Estetik Anlayışındaki Değişim ve Sürekliliğe İlişkin Kanıtlar Gösterir	283.s, 293.s	286.s, 353.s	66.s

Tablo 35. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Tarihi Eserler Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Üçüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt	3. Cilt
Şehir İncelemesi Yoluyla, Türk Kültür, Sanat ve Estetik Anlayışındaki Değişim ve Sürekliliğe İlişkin Kanıtlar Gösterir	123.s, 172.s	134.s, 135.s, 225.s, 256.s, 287.s, 288.s	14.s, 115.s, 148.s, 156.s, 316.s, 317.s, 318.s, 319.s, 320.s, 321.s

3.3.4. Kazanım: Seyahatnamelerden Hareketle Türk Kültürüne Ait Unsurları Örneklendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 36. Yedinci Sınıf Dördüncü Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Sosyal İlişki Kategorisi	Kültürel Özellikler

Seyahatnamelerden hareketle Türk kültürüne ait unsurları örneklendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler Tablo 37'de verilmiştir.

Tablo 37. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Kültürel Özellikler Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Dördüncü Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	9. Cilt
Seyahatnamelerden Hareketle Türk Kültürüne Ait Unsurları Örneklendirir	23.s, 35.s, 92.s

3.3.5. Kazanım: Tarihten ve Günümüzden Örnekler Vererek Üretim Teknolojisindeki gelişmelerin Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkilerini Değerlendirir

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 38. Yedinci Sınıf Beşinci Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Coğrafi Özellikler	Su Değirmenleri

Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler Tablo 39'da verilmiştir.

Tablo 39. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Su Değirmenleri Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Beşinci Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	1. Cilt	2. Cilt
Tarihten ve Günümüzden Örnekler Vererek Üretim Teknolojisindeki Gelişmelerin Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkilerini Değerlendirir	318.s	13.s

3.3.6. Kazanım: *Vakıfların Çalışmalarına ve Sosyal Yaşamdaki Rolüne Tarihten ve Günümüzden Örnekler Verir*

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden elde edilen 1 kategori ve 1 kod bu kazanımla ilişkilidir.

Tablo 40. Yedinci Sınıf Altıncı Kazanımla İlişkili Kategori ve Kod

Kategori	Kod
Sosyal İlişki	Meslek/Meslek Grupları, Vakıflar/İmaretler

Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir kazanımı ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden kullanılabilir bölümler Tablo 41'de verilmiştir.

Tablo 41. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Elde Edilen, Meslek/Meslek Grupları, Vakıflar/İmaretler Kodunun İçerisinde, Yedinci Sınıf Altıncı Kazanımda Kullanılan İçeriğinin Cilt ve Sayfa Numaraları

Kazanım	3. Cilt
Vakıfların Çalışmalarına ve Sosyal Yaşamdaki Rolüne Tarihten ve Günümüzden Örnekler Verir	238.s, 326.s, 328.s

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, sosyal bilgiler öğretim programından 17 kazanım için, 6 kategori ve 19 kod oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kategori ve kodlar doğrultusunda, Evliya Çelebi Seyahatnamesi incelenmiştir. Seyahatnamedeki veriler; sosyal ilişki, coğrafi özellikler, tarih, ekonomik faaliyetler, vatandaşlık ve teknoloji kategorileri altında toplanmıştır. Edebi ürünler öğretim sürecinde bir kaynak eser, materyal olarak sosyal bilgiler dersinde kullanılabilir. Öğrencilere kültürel değerleri aktarabilecek metinlerin sosyal bilgiler ders kitaplarında daha

fazla yer alması gerektiği (Ulusoy, 2009:25) düşünüldüğünde, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin derste kullanımı, özellikle kültürel değerlerin aktarılmasıyla ilgili kazanımların verilmesine olanak sağlanabilir. Şavk'ın (2011) yapmış olduğu araştırmada belirttiği gibi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, gerek Türk milletinin gerekse diğer milletlerin kültürel özelliklerini ve değerlerini anlatımında önemli bir yere sahiptir. Kültürel değerlerle ilişkili kazanımların verilmesinde sadece gezip görmek yeterli olmayabilir. Bu durumda, sosyal bilgiler dersinde, Karlığa'nın (2013) uygarlığımızın sicil defteri dediği Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kullanımı, ilgili kazanımların verilmesine katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra öğrenciler, yazılı kültürümüzün önemli bir eseri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni de tanıma olanağı da bulabilir. Çetin ve Uygun'un (2011) yapmış olduğu araştırmada, kültür ve coğrafya toplumların yaşamlarını geçmişten günümüze çok boyutlu etkilemektedir. Bu doğrultuda Evliya Çelebi Seyahatnamesi incelendiğinde coğrafya ve kültürün birlikte aktarımıyla, şehirlerin hem coğrafyasını hem de kültürünü gözler önüne sermektedir. Yakar'ın (2013) da belirttiği gibi, Sosyal Bilgiler dersinde toplumsal ve kültürel içeriğe sahip konuların, kavramların ve değerlerin öğretiminde seyahatnamelerin kullanılması öğrenme sürecine olumlu yönde katkı sağlayabilir. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kültür ve coğrafya ile ilgili kazanımların verilmesinde Evliya Çelebi Seyahatnamesi kaynak eser olarak kullanılabilir.

Edebi ürün olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin derste kullanımı, bireyin toplumsal yaşam içerisindeki konumu ve bireylerin toplumsal yaşamdaki rolleri ile ilgili kazanımların verilmesine katkı sağlayabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin derste kullanımı ile birlikte, edebiyat ile sosyal bilgiler dersini disiplinlerarası yaklaşım ile birleştiren en güzel örneklerden birini oluşturacaktır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, sadece kültürel değerleri aktarmakla sınırlı kalmaz, vatandaşlık ile ilgili kazanımların verilmesine de katkı sağlayabilir. Sosyal Bilgiler dersinin disiplinleri içerisinde yer alan ekonomi ile ilgili, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde dönemin güncel yaşamını oluşturan ekonomik yaşam üzerine de bilgi bulmak mümkündür. Şencan (2010), Evliya Çelebi gittiği yerlerin mahalleleri, insanları, çarşıları, pazarları, hanları ve kervansarayları gibi dönemin aktif ekonomik yaşamında önemli bir yere sahip olan yerleri çalışmasında anlatmıştır. Bu doğrultuda, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde dönemin ekonomik yaşamı ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur. Sosyal bilgiler dersi öğretiminde ekonomi ile ilişkili kazanımların verilmesinde uygun bir kaynak eser olarak seyahatname kullanılabilir.

Koca ve Erol (2011) yaptığı araştırmada çevre ve toprağın korunması konusunda sosyal bilgiler dersi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerden birisi de, her sınıf düzeyinde toprağın korunmasına yönelik ders içeriğinin geliştirilmesidir. Bu bağlamda Evliya

Çelebi Seyahatnamesi'nden ilgili metinlerin derste kullanılması, çevre ve toprak konusunda içeriğin zenginleşmesine, geçmiş ve bugün bağlamında karşılaştırmalar yapılmasına ve böylelikle coğrafya içerisinde yer alan çevre ile ilgili kazanımların verilmesine katkı sağlayabilir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde farklı yörelerin iklimi ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Böylelikle, günümüz ile 400 yıl öncesinin iklimini karşılaştırma imkânı doğmaktadır. Doğal afetler toplum hayatını etkiler ve bu da doğrudan ya da dolaylı bir şekilde toplumların edebi ürünlerine yansır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de bu izleri bulmak mümkündür. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde yaşadığı dönemde görülen doğal afetler hakkında kısada olsa bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Bu doğrultuda yaklaşık 400 yıl öncesinde yaşanan bir doğal afetin coğrafi özelliklerle ilişkilendirilmesi ve günümüzle karşılaştırılarak derste kullanılması, doğal çevre ile insan arasındaki ilişki fark edilebilir, öğrencinin dikkati çekilebilir ve ilgili kazanımın verilmesini sağlanabilir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi sayesinde dönemin toplumlarının üretim teknolojileri ile ilgili bilgi sahibi olmak da mümkündür. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde 17. yy'ın bilimsel ve teknolojik gelişiminin açık ve net bir resmini çizmiştir. Dolayısıyla dönemin teknolojik gelişmeleri hakkında da bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu bağlamda seyahatnamede üretim teknolojileri ile ilgili bilgi bulmak da mümkündür. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin sosyal bilgiler dersi öğretiminde kullanılmasıyla öğrenci, geçmiş yaşantıları görerek teknolojik gelişme ve ekonomi arasındaki ilişki hakkında bilgi sahibi olabilir ve hem üretim teknolojileriyle hem de bilimsel gelişmelerle ilgili kazanımların verilmesinde derste kaynak eser olarak derste kullanılabilir.

Evliya Çelebi, eserinde gittiği yerlerin siyasal ve askeri yapısını anlatırken Osmanlı Devleti'nin sağlam bir sosyal yapı üzerinde yer alan hoşgörüsü hakkında da bilgi vermiştir. Bu bağlamda Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden öğretim programıyla ilişkili yerlerin seçilerek, uygun yöntem ve tekniklerle kullanılması, sosyal bilgiler dersi öğretiminde toplumu oluşturan bireylerin sosyal ilişkilerinde önemli rol oynayan hoşgörü ile ilgili kazanımın verilmesinde ve atalarımızın nasıl bir hoşgörü anlayışına sahip oldukları konusunda öğrencilere rol model olması konusunda katkı sağlayabilir.

Tarihi konuların edebi ürünle bütünleştirilip sunulması, öğrencinin dikkatini çekebilir ve dersin daha verimli geçmesini sağlayabilir. Bir edebi ürün olan hikayelerden çocuklar sadece bilgi edinmezler, daha da önemlisi eğlenerek öğrenmeyi, düşünce dünyalarının gelişmesine yararlı bir uğraş içinde olduklarını duyumsarlar denilebilir (Ciravoğlu, 1997: 77). Edebi ürün olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden seçilen tarih ile ilgili bölümleri hikayeleştirerek konuyu anlatmak sadece ilgili kazanımın verilmesini sağlamakla kalmaz aynı

zamanda öğrencinin eğlenerek öğrenmesini de sağlayabilir. Ata'da (2016) seyahatnamelerin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan öğrenme alanları doğrultusunda kullanmanın derse önemli katkı sağlayacağını vurgulamıştır.

Yapılan bu araştırmada sonucunda belirlenen kazanımlar doğrultusunda, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin kaynak eser olarak derste kullanılabilmesi tespit edilmiştir. Türk kültüründe kıymetli bir yere sahip olan Evliya Çelebi ve seyahatnamesi eğitim-öğretim sürecinde etkili bir biçimde kullanılmalıdır. Sosyal bilgiler öğretmenleri, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ni dersin içeriğine uygun olarak çeşitli yöntem ve tekniklerle sosyal bilgiler dersinde kullanmalıdırlar. Sadece eğitim alanında değil toplumsal alanda da tanınabilirliğini artırmak amacıyla çalışmalar yapılmalıdır. Bunlardan en önemlisi de çeşitli kurum ve kuruluşların desteği ile ülke genelinde Evliya Çelebi ve seyahatnamesi ile ilgili müzelerin açılmasıdır. Bu müze gezici özelliğe de sahip olabilir. Böylelikle toplumun her bir ferдинin Evliya Çelebi ve seyahatnamesi ile ilgili bilgi edinmeleri sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Akman, M. (2012). Bir Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Ed. Coşkun Yılmaz , Evliya Çelebi Atlası (s.402-405). İstanbul: MEDAM, Mahya.
- Aksoy, B. (2013). Problem Çözme Yönteminin Çevre Eğitiminde Uygulanması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 83-98.
- Altunbay, M. (2013). Pretextat Lecomte'nin Tespitleriyle XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Sanat Ve Zanaatlar. *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye Türk Yurdu Dergisi*. 30, 282-290.
- Ata, B. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Ve Seyahatnameler: "Çocuklar, Ninelerimiz Ve Dedelerimiz Çok Yardımseverdi". *Türk Yurdu Dergisi*. 30, 164-166.
- Ata, B. (2016). Seyahatnameler-Gezi Yazıları İle Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ed. Halil Tokcan. Sosyal Bilgilerde Sözlü ve Yazılı Edebiyat İncelemeleri (s.285-307). Ankara: Pegem.
- Aytaç, G. (2013). Seyahatname Geleneği İçinde Yabancı Seyyahlardan Ubucini'nin 1855'lerde Türkiye İzlenimleri. *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye Türk Yurdu Dergisi*. 30, 237-248.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo İle Nitel Veri Analizi, Örnekleme, Analiz, Yorum*. Ankara: Seçkin.
- Baykara, T. (2013). Seyyahlar (Gezinler) Yeni Yerler Görmeye Meraklı İnsanlar Mı? Devletlerin Haber Alma Görevlisi Mi? *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye Türk Yurdu Dergisi*. 30, 32-37.
- Ceran, D. ve Deniz, K. (2015). TEOG Sınavı Sorularının Okuma Becerisiyle Çözülebilme Düzeyi. *Anadil Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 92-109.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry Research Design*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ciravoğlu, Ö. (1997). *Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Esin.
- Çetin, T ve Uygun, K. (2011). Eşme Kilimi ve Turizm Potansiyeli. II. Uşak Sempozyumu bildiriler kitabı (s.23-43), Uşak.
- Dankoff, R. (1991). *The Intimate Life of an Ottoman Statesman*. Albany: State University of New York Press.
- Ekici, M. (2012). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Sözlü Ve Yazılı Metin İlişkisi. Haz. Öcal Oğuz, Yeliz Özay. Evliya Çelebi'nin Sözlü Kaynakları (s. 27-37). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Erduran, Z. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre İstanbul'da Esnaf, Zanaat Ve Ticaret (Açıklamalı Metin). Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Gül, M. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Başkasına Ait Söz ve Düşünce Aktarımı. Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- İnalçık, H. (2012). Bir Musahibin Anıları ve Seyahat Notları. Ed. Coşkun Yılmaz, Evliya Çelebi Atlası (s.34-41). İstanbul: MEDAM, Mahya.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (1, 2, 3, 4). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (5, 6, 7, 8, 9, 10). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kalpakkı, M. (2012). Bir Gurme Rehberi Olarak Seyahatname. Ed. Çoşkun Yılmaz. Evliya Çelebi Atlası (s.464-465). İstanbul: MEDAM, Mahya.
- Karlıağa, B. (2013). Bir Medeniyet Gezgininin İzinde. Ed. Zekeriya Kurşun, Çoşkun Yılmaz. Evliya Çelebi'nin Şehirleri (s. 5-10). İstanbul: Mahya.
- Koca, N. ve Erol, H. (2011). İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toprak ve Toprağın Korunmasının Yeri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (2), 151-166.
- MEB (2014). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı. 10 Eylül 2014 tarihinde <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-prgramlari/icerik/72> sayfasından erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*. San Francisco: Joss-Boss Publishers.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Çev. Ed. Selahattin Turan. Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mindivanlı, E., Küçük, B. ve Aktaş, E. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerlerin Aktarımında Atasözleri Ve Deyimlerin Kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 93-101.
- Ortaylı, İ. (2010). *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Önal, H. ve Kaya, N. (2006). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının (4. ve 5. Sınıf) Değerlendirilmesi. *BAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (6), 21-37.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation Research Methods*. Newbury Park: Sage Pub.
- Şavk, Ç.Ü. (2011). *Sorularla Evliya Çelebi İnsanlık Tarihine Yön Veren 20 Kişiden Biri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Şencan, E. E. (2010). Seyahatnameler Göre XVII. Yüzyılda Karadeniz Çevresinde Günlük Hayat. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ulusoy, K. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi Kültür Ve Miras Alanının İşlenişinin 4. Ve 5. Sınıf Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış*, 18, 1-26.
- Usta, V. (2013). Trabzon'dan Söz Eden Seyahatnameler Hakkında Bir Değerlendirme (MÖ 400-MS 1937). *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye Türk Yurdu Dergisi*, 30, 198-203.
- Uysal, B. (2013). Oradan Nasıl Görünüyorum? Bir Avusturya Sefirinin Gözünden Türkiye. *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye Türk Yurdu Dergisi*, 30, 85-89.
- Yakar, H. (2013). Cumhuriyetten Günümüze Uygulanmış Olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Programlarında Seyahatnamelerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Yerasimos, M. (2012). Yolcunun Mutfuğı. Ed. Çoşkun Yılmaz. Evliya Çelebi Atlası (s. 466-469). İstanbul: MEDAM, Mahya.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yin, R. K. (1994). *Case Study Research Design and Methods*. Newbury Park, CA: Sage.

EXTENDED ABSTRACT

Recently, the use of literary works in constructivist education has been coming to the fore in Turkey, just like in the entire world. As is known, a lot of academic activities are conducted to ensure the realization of the objectives of the Social Studies course, and literary works have been among the educational materials frequently used in these activities. In this regard, Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Evliya Çelebi's Book of Travels) may be a suitable material to be used in the Social Studies course in accordance with constructivist education approach. In the literature, there is no study about the use of Evliya Çelebi Seyahatnamesi in Social Studies teaching and this study is needed. The primary purpose of this study, which employs the qualitative research model and applies the case study design, is to examine the content of Evliya Çelebi Seyahatnamesi based on the acquisitions contained in the 5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade Social Studies Curriculum.

The study employed the qualitative method to determine the acquisitions in accordance with which Evliya Çelebi Seyahatnamesi can be used in teaching the Social Studies course. As the study focused on a single case, it applied the case study design. The study group was determined through maximum variation sampling, which is a non-random, purposeful sampling method. The study group consists of 10-volume Evliya Çelebi Seyahatnamesi and the acquisitions in the 5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade Social Studies Curriculum. Document review was used for data collection. At the data collection stage, the researcher read 4,000-page, 10-volume Evliya Çelebi Seyahatnamesi published by Yapı Kredi Publications in one year. The researcher examined and analyzed each page of Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Then based on the concepts formed, acquisitions were determined from the Social Studies curriculum (5th-grade, 6th-grade, and 7th-grade). Following the creation of categories and codes based on the acquisitions, their validity and reliability was checked by experts. Then the data were collected based on the categories and codes through document review. As the acquisitions were determined based on the concepts formed according to Evliya Çelebi Seyahatnamesi and then categories and codes were created, the obtained data were analyzed through content analysis. To ensure the validity and reliability of the study, expert opinion was obtained to determine whether the categories and codes created in the study were adequate for collecting the relevant data. The categories and codes created by the researcher were compared with the expert opinion. The study found out that Evliya Çelebi Seyahatnamesi can be used with 15 acquisitions determined. The integration of historical subjects with the literary product can attract the attention of the student and make the course more efficient. It can be understood from the researches that the use of Evliya Çelebi's travel book in the course can contribute to the achievement of the individual's position in the social life and the gains of individuals in social life. The use of Evliya Çelebi Seyahatnamesi in the course will be one of the best examples combining Literature and Social Studies with an interdisciplinary approach. Evliya Çelebi Travelogue is not limited to transferring cultural values, but can also contribute to the acquisition of citizenship-related gains. The selection of the places related to the curriculum in Evliya Çelebi Travel Book by using the appropriate methods and techniques in the teaching of Social Studies course can contribute to the fact that our ancestors have a understanding of tolerance. In the Social Studies course, Evliya Çelebi Seyahatnamesi may be an important source for the course. Thanks to Evliya Çelebi's travelogue, it is possible to have information about the production technologies of the societies of the period. Evliya Çelebi, in his Book of Travels, provided a clear and clear picture of the 17th century. Therefore, it is possible to have information about the

technological developments of the period. In this context, it is also possible to find information about production technologies in Seyahatname. Evliya Çelebi Seyahatnamesi can be used in the course with the help of various teaching methods and techniques. The interdisciplinary approach in constructivist Social Studies teaching plays an important role in teaching process. In this direction, literary works should be used as a cultural value in the course of teaching process. Evliya Çelebi, who has an important place in Turkish culture, and studies should be conducted in order to increase the recognition of the travel book not only in the educational environment but also in the social field. The most important of these is the opening of the museum related to Evliya Çelebi and his Travelogue with the support of various institutions and organizations, and making the researches related to this in social sense.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Keser, G. ve Traş, Z. (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnanç Empatik Eğilim ve Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2360-2380.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.03.2019

Araştırma Makalesi

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKILCI OLMAYAN İNANÇ EMPATİK EĞİLİM VE DUYGUSAL ZEKA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Psi. Dan. Gülşen KESER

Mustafa Necati İlkokulu, MEB, Konya/Türkiye

gulsenkayan@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3097-8582

Doç. Dr. Zeliha TRAŞ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

ztras@konya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2670-0868

Öz

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inanç düzeyleri, empatik eğilim ve duygusal zekâ arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmada veri toplama araçları olarak Empatik Eğilim Ölçeği, Bar-On Duygusal Zekâ Ölçeği, Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmaya 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 428 kız ve 172 erkek olmak üzere toplam 600 öğrenci katılmıştır. Verilerin analizi t-testi, Pearson momentler çarpım korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi tekniği ile yapılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni akılcı olmayan inançlar, bağımsız değişkenleri ise empatik eğilim ve duygusal zekâdır. Araştırmanın bulgularına göre erkek üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar alt boyutlarından suçlama eğilimi puanları kız öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Kız öğrencilerin akılcı olmayan inançlar alt boyutlarından aşırı kaygı ve bağımlı olma alt boyutu puanları erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutları, duygusal zekâ ölçeği ana alt boyutları ve empatik eğilim arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akılcı Olmayan İnançlar, Empatik Eğilim, Duygusal Zekâ, Üniversite Öğrencileri

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' IRRATIONAL BELIEF, EMPATHIC TENDENCY AND EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS

Abstract

The aim of this study is to examine the irrational belief levels of university students, empathic tendency and emotional intelligence in terms of some variables. The research was done in relational screening model. Empathic Tendency Scale, Bar-On Emotional Intelligence Scale, Irrational Beliefs Scale and personal information form were used as data collection tools. 428

Bu çalışma, Doç. Dr. Zeliha TRAŞ'ın danışmanlığında Gülşen Keser tarafından yürütölen yüksek lisans tezinden üretilmiştir. “4. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi”nde (11-14 Mayıs 2017, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye) sunulmuştur. Bu araştırma Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu'ndan 161310019 no ile desteklenmiştir.

female and 172 male students from Necmettin Erbakan University and Selcuk University participated in the study in 2016-2017 academic year. The data were analyzed by t-test, Pearson moment product correlation and multiple linear regression analysis. Dependent variable of the study is irrational beliefs and the independent variables are empathic tendency and emotional intelligence. According to the findings of the study, male university students' scores of blame tendency, which are sub-dimensions of irrational beliefs, were found to be significantly higher than female students. On the other hand, female students' scores of overanxiety and dependence, which are also sub-dimensions of irrational beliefs, were found to be significantly higher than the male students. Significant relationships were found between the sub-dimensions of the non-rational beliefs scale, the main sub-dimensions of the emotional intelligence scale, and the empathic tendency.

Keywords: Irrational Beliefs, Empathic Tendency, Emotional Intelligence, University Students

1. GİRİŞ

Akılcı olmayan inançlar Ellis'e göre bireylerin mutluluğunu, hayatta kalmalarını, temel hedef ve amaçları başarmalarını engelleyen inançlardır (Ellis, 1993: 200). Ellis düşünce ve duygunun birbirini kapsadığına, bunların iç içe olduğuna inanmaktadır. Ona göre, insanı mantıksızlığa iten güçlü biyolojik ve toplumsal etkenler vardır. Ancak insan her durumda mantıklı davranabilme potansiyeline sahiptir, bunlarla başa çıkabilir (Deniz, 2008: 381). Ruhsal bozuklukların temel nedeni, akılcı ve gerçekçi olmayan negatif düşünceler değiştirilebilir; böylelikle, bunların yol açtığı ruhsal sorunlar giderilebilir (Dökmen, 2005: 84).

Literatür incelendiğinde akılcı olmayan inançlar kavramı anababa tutumları (Yurtal, 1999), iletişim becerileri (Altıntaş, 2006), karar verme stilleri (Can, 2009), mesleki olgunluk ve mesleki kararsızlık (Hamamcı ve Çoban, 2012), duygusal ve davranışsal problemler (Silverman ve DiGiuseppe, 2001), mükemmeliyetçilik (Flett ve Hewitt, 2008) değişkenleri ile incelendiği görülmektedir. Akılcı olmayan inançlar kavramı üniversite öğrencileri (Yurtal, 1999; Can, 2009; Önem, 2010) ve lise öğrencileri (Altıntaş, 2006; Kartol, 2013), boşanmış ailelerden gelen çocuklardan (Yıldız, 2016) oluşan gruplarda incelenmiştir.

Yurtal'ın (1999) araştırmasında, üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar düzeyinde ana-baba tutumu, sosyal ya da fen bilimleri alanında olmaları ve cinsiyet açısından anlamlı farklılaşma bulunmuş; sınıf düzeyi ve yerleşim birimi açısından bir farklılık tespit edilmemiştir. Altıntaş (2006) liseli ergenlerin iletişim becerileri ile akılcı olmayan inanç düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Can (2009) üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar ile özsaygı karar verme stili arasında negatif; dikkatli, kaçınan, erteleyici ve panik karar verme stili arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuştur. Akılcı olmayan inanç ölçeği puanları düşük olan öğrencilerin karar verme ölçeği erteleyici, panik ve kaçınan alt boyutlarında negatif; özsaygı alt boyutunda pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hamamcı ve Çoban (2012) öğrencilerin meslek seçimine ilişkin sahip oldukları akılcı

olmayan inançların, mesleki kararsızlık ve mesleki olgunluk düzeyleri üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Silverman ve DiGiuseppe (2001) makalelerinde içselleşmiş ve dışsallaşmış akıldışı inançların, duygusal ve davranışsal problemlerle ilişkili olduğunu; duygusal ve davranışsal problemleri olan grubun akıldışı inanç ve negatif bilişsel düşüncelerinin, diğer gruplara göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Flett ve Hewitt (2008) akılcı olmayan inançlar ile kendine yönelik ve sosyal düzene yönelik mükemmeliyetçilik arasında pozitif ilişki olduğunu bulmuştur. Akılcı olmayan inançlar ve mükemmeliyetçiliğin psikolojik rahatsızlıkları pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Önem (2010) ise üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar ile öfke ve öfke ifade biçimleri arasında zayıf ilişki olduğu ayrıca akılcı olmayan inançların öfke ve öfke ifade biçimlerini anlamlı düzeyde açıklayabildiği bulgusuna ulaşmıştır. Kartol (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada lise son sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançlarının; duygusal zekâ alt boyutlarından kişisel beceriler, şartlara ve çevreye uyum, stres yönetimi, genel ruh hali alt boyutlarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Akılcı olmayan inanç düzeyleri ile duygusal zekânın tüm alt boyutları arasında ters yönde ilişki bulunmuştur. Yıldız (2016) boşanmış ailelerden gelen çocukların anneye ve babaya bağlanma düzeylerine göre akılcı olmayan inançlarının anlamlı olarak farklılaşmakta olduğunu bulmuştur.

Empati, geçici olarak kişilerin hayatını yaşama, yargılamadan onu nazikçe hissetme ve onu anlamak demektir (Rogers, 1983: 105). Empatik eğilim ise kişilerin günlük yaşamındaki empati kurma potansiyelini ve sosyal duyarlılık düzeylerini ifade etmektedir (Dökmen, 1988: 160). Birey karşısındaki kimsenin açısına göre bakıyor, dünyanın ona göre nasıl olduğunu hissediyor ise, duygularını ayırt edebiliyor ve bunu karşısındakine iletiyorsa, bu kimse empatik bir birey olarak tarif edilebilir (Egan, 1997: 57). İnsanlar, kendilerine empati kuran insanların, kendilerini anladığını ve önemsedğini hissederler. Bu, şüphesiz insanları rahatlatır ve kendilerini iyi hissetmelerine olanak verir. Bu yüzden, empati kurabilme yetisi, kişilerarası iletişimin kurulmasında önemli bir role sahiptir (Yüksel, 2004: 343). Önceleri empati doğuştan bir yetenek olarak görülmekte iken daha sonraları empatik iletişimi öğretilbilir ve öğrenilebilir bir beceri olarak görmektedirler (Pala, 2008: 14). Empati, bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır (Dökmen, 2005: 135).

Literatürde empatik eğilim kavramı çatışma çözme davranışı (Rehber, 2007), eleştirel düşünme eğilimi (Ekinci, 2009), denetim odağı (Kızılyar, 2010), stresle başa çıkma ve çatışma yönetim stratejileri (Aytaç, 2014), iletişim becerileri (Çelik, 2014), sınav kaygısı (Arslan, 2016) ile ilişkisinin incelendiği araştırmalara rastlanılmıştır. Empatik eğilim kavramı

ortaokul öğrencilerinde (Kızılyar, 2010), hemşirelerde (Seymen, 2007), ortaokul öğrencileri (Rehber, 2007), öğretmen adayları (Pala, 2008; Ekinci, 2009), YGS'ye giren öğrenciler (Arslan, 2016) gibi çeşitli çalışma gruplarında ele alınmıştır

Rehber'in (2007) çalışmasında, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinde empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık davranışları daha yüksek bulunmuştur. Empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin düşük olanlara göre problem çözme davranışlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre empatik eğilim ve problem çözme davranış düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Ekinci (2009), öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimi ve empatik eğilimi arasında pozitif yönlü düşük düzey anlamlı ilişki bulmuştur. Kızılyar (2010) empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin, denetim odağı aile ilişkileri, başarı, akran ilişkileri ve kader alt boyutlarında empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilere göre daha içten denetimli oldukları bulunmuştur. Öğrencilerin empatik eğilim düzeylerine göre denetim odağı batıl inanç alt boyutunda anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Empatik eğilim düzeyi düşük öğrencilerin, başarı talebi ve rahatlık talebine ilişkin mantıkdışı inançları, yüksek olan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Empatik eğilim düzeyleri yüksek olan öğrencilerin ise saygı talebine ilişkin mantıkdışı inançları, empatik eğilim düzeyi düşük öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Aytaç (2014) empatik eğilim ölçeği ile çatışma yönetim ölçeğinin alt boyutları arasında ve empatik eğilim ölçeği ile stresle başa çıkma alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Çatışma yönetim ölçeğinin alt boyutları ile stresle başa çıkma alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Çelik (2014) 8. sınıf öğrencilerinin empati becerileri ile iletişim becerileri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulmuştur. Arslan'ın (2016) araştırma bulgularına göre YGS'ye hazırlanan öğrencilerde sınav kaygısı ile empatik becerileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin var olduğu belirtilebilir. Seymen (2007) empatik eğilim düzeyinin kadın hemşirelerde erkek hemşirelerden daha yüksek olduğunu ayrıca 41 yaş ve üzerindeki hemşire grubunun empatik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Pala (2008), öğretmen adaylarının empati kurma düzeylerinin ortalamasını 3.5 bulmuş, öğrencilerin ekonomik durumu, lisans programı ve kitap okuma sıklığına göre bu düzeyin farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Akılcı olmayan inanç kavramı ile ilişkili olabileceği düşülen kavramlardan birisi olarak duygusal zeka kavramı ele alınmıştır. Duygusal zeka kendinin ve başkalarının duygularını izleterek düşünce ve davranışlarına yön verebilmek amacıyla kullanabilme yeteneğidir (Mayer ve Salovey, 1993: 431). Duygusal zekâ, kişinin ilişki kurduğu insanların duygularını fark etme, anlama, kendi duygusunu kontrol etme ve düzenleyebilme, diğerlerine

yönelik empatik olabilme, duygularını yönetebilme ve ilişkilerini sürdürebilme becerisidir (Acar, 2002: 55). Bireyin hem kendisini hem de diğer insanları etkili bir şekilde anlamasını sağlarken, aynı zamanda bireyin kendisini ifade etmesini, çevresindeki insanlarla ilişki kurabilmeyi ve yaşamındaki gereksinimleriyle en iyi şekilde başa çıkabilmesini sağlayan duygusal ve sosyal yetilerin bütünüdür (Bar-On, 2006: 18). Duygusal zeka; bireyin duygularını akıllıca, duyarlı, yararlı ve bilgece bir tarzda kullanma yetisidir (Yeşilyaprak, 2001: 141).

Duygusal zeka kavramı ile anababa tutumları ve doğum sırası (Şimşek, 2006), stresle başa çıkma (Göçet, 2006), yaşam doyumu (Özdemir, 2015), sosyal duygusal öğrenme (İşeri, 2016) arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar bulunmaktadır.

Şimşek (2006) demokratik ana-baba tutumları ile duygusal zekânın kişinin kendinin farkında olması, duygularının farkında olması, sosyal beceri, kişinin duygularını yönetmesi ve empati alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Göçet (2006) duygusal zekâ düzeyinin erkeklere göre kızlarda, sayısal bölüm öğrencilerine göre sözel bölüm öğrencilerinde, doğu bölgelerinden gelen öğrencilere göre batı bölgelerinden gelen öğrencilerde daha yüksek olduğunu bulmuştur. Duygusal zekâ alt boyutlarından iyimserlik, duygulardan faydalanma ve duyguların ifadesi ile stresle başa çıkma tutumları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Özdemir (2015), duygusal zeka ve yaşam doyumlarının eğitim fakültesi öğrencilerinde genel olarak ortalamanın üzerinde olduğunu bulmuştur. Öğrencilerin yaşam doyumları ile duygusal zeka toplam ve alt boyutları arasında pozitif ilişki bulunmuştur. İşeri (2016) duygusal zeka ve sosyal duygusal öğrenme yapılarının birbiriyle ilişkili olduklarını, lise öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile görev tanımlama , akran ilişkileri ve öz düzenleme alt boyutu arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuştur.

Literatür incelendiğinde akılcı olmayan inanç, empatik eğilim ve duygusal zeka arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamış böyle bir araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde akılcı olmayan inançlar ile empatik eğilim düzeyleri ve duygusal zeka arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma nicel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri duygusal zeka ve empatik eğilim, bağımlı değişkeni ise akılcı olmayan inançlardır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya 600 lisans öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya katılanların 428'i (% 71,3) kadın, 172'si (% 28,7) erkektir. Çalışma grubunun % 24,3'ünü 19 yaş; % 23,2'sini 20 yaş; % 24,7'sini 21 yaş ve % 27,8'ini 22 yaşındaki öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubunda anne eğitim durumuna bakıldığında 364 (% 60,7) ilköğretim, 84 (% 14) ortaöğretim ve 152 (% 25,3) yükseköğretimdir. Baba eğitim durumu 211 (% 35,2) ilköğretim, 99 (% 16,5) ortaöğretim ve 290 (% 48,3) yükseköğretimdir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği: Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışmaları Yurtal (1999) tarafından yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçek 100 madde ve 10 alt ölçekten oluşmakta iken yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 45'e ve alt ölçek sayısı 8'e indirilmiştir (Yurtal, 1999). Bu sekiz alt boyut: mükemmeliyetçilik, onaylanma ihtiyacı, bağımlı olma, yüksek beklentiler, duygusal sorumsuzluk, suçlama eğilimi, aşırı kaygı, ve çaresizlik olarak sıralanabilir. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik bölümünde okuyan 93 öğrenciye ölçeğin aracının üç hafta süreyle iki kez uygulanmasından elde edilen sonuçlara göre korelasyon katsayısı $r=.46$ ile $r=.82$ arasında değişen korelasyon katsayıları bulunmuştur. Alınan sonuçların yurt dışında yapılan güvenilirlik çalışmaları ile tutarlı olduğu söylenebilir (Yurtal,1999).

Ölçeğin tümü için bulunan iç tutarlılık katsayısı Akılcı Olmayan İnançların toplam puanı için $r=.74$ 'tür. Alt ölçekler için $r=.41$ ve $r=.90$ arasında değerler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre bulunan güvenilirlik katsayıları yeterli bulunmuş ve aracın araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir (Yurtal, 1999).

Empatik Eğilim Ölçeği: Dökmen (1988), Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) 'nin amacının kişilerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini ölçmek olduğunu belirtmektedir. Likert türü bir ölçek olarak hazırlanan EEÖ'nin maddelerinin yaklaşık yarısı, deneklerin "evet" deme eğilimlerini dengelemek için negatif yazılmıştır (Dökmen, 1988). 24 kişilik bir denek grubunun EEÖ'den ve Edwards Kişisel Tercih Envanteri'nin (Edwards Personal Preference Schedule) "Duyguları Anlama (intraception)" adlı bölümünden aldıkları puanlar arasında $r=.68$ düzeyinde ilişki bulunmuştur (Dökmen, 1988: 178). EEÖ, 70 kişilik bir öğrenci grubuna üç hafta arayla iki defa uygulanmış, bu iki uygulamadan elde edilen puanlar arasında $r=.82$ düzeyinde ilişki bulunmuştur. Deneklerin, ölçeğin tek ve çift maddelerinden, aldıkları puanlar arasındaki ilişki ise $r=.86$ 'dır (Dökmen, 1988). Ölçekten alınacak minimum puan 20, maksimum puan ise 100'dür. Puanın yüksek olması, empatik

eğilimin yüksek olduğu, düşük olması ise empatik eğilimin düşük olduğu anlamına gelmektedir (Dökmen, 1988) .

Bar-On Duygusal Zeka Ölçeği: Bu araştırmada Bar-On'un geliştirdiği, Acar (2001) tarafından Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Bar-On Duygusal Zeka Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek puanlaması 5'li Likert ölçeğinde "1-Tamamen katılıyorum ile 5-Kesinlikle katılmıyorum" arasında değişmektedir (Acar, 2001).

Ölçeğin güvenilirliğini artırmak amacıyla, Cronbach Alpha Coefficiency güvenilirlik analizi ile ölçeğin içinde yer alan önermeler arasında iç tutarlılık test edilmiştir. Buna göre, 87 ifadenin yer aldığı ölçeğin toplam boyutları itibarı ile Alpha katsayısı 92,12 olup, kabul edilebilir düzeydedir. Temel alt boyutlardan, *kişisel yetenekler* boyutunun Alpha katsayısı 83,73; *Kişilerarası yetenekler* boyutunun 77,87; *Uyumluluk* boyutunun 65,42; *Stresle başa çıkma* boyutunun 73,14; *Genel ruh durumu* boyutunun 75,06 olup, kabul edilebilir düzeydedir. Stresle başa çıkma boyutu içinde yer alan ölçeğin 80. ifadesinin güvenilirlik katsayısı düşük olduğu için, bu ifade ölçekten çıkartılmış ve değerlendirilmemiştir (Acar, 2001).

2.4. Verilerin Toplanması

Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği, Bar-On Duygusal Zeka Ölçeği ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Ölçekler katılımcılara araştırmacılar tarafından tek oturumda ve gönüllülük prensibine göre, yaklaşık olarak 30 dakikada uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Çözümlemesi

Veri analiz sürecinde ölçekleri boş veya eksik doldurmaları nedeniyle 45 ölçek formu analizden çıkarılmış ve tam doldurulduğu anlaşılan 600 ölçek formu analize dahil edilmiştir. Verilerin analizinde anlamlılık düzeyi $p < .05$ alınmıştır. Veriler Pearson Korelasyon Katsayısı, Çoklu Doğrusal Regresyon analizi, Bağımsız Gruplar için t-testi ile yapılmıştır.

Bu araştırmanın bağımsız değişkenleri; cinsiyet, duygusal zekâ ve empatik eğilimden oluşmaktadır. Duygusal zekâ ölçeği genel duygu durumu, stresle başa çıkma, uyumluluk, kişilerarası beceriler ve kişisel beceriler olmak üzere beş ana alt boyuttan meydana gelmektedir. Empatik eğilim ölçeğinin alt boyutu bulunmamaktadır. Araştırmanın bağımlı değişkeni üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inanç düzeyleridir. Akılcı olmayan inançlar ölçeği; onay ihtiyacı, duygusal sorumsuzluk, yüksek beklentiler, suçlama eğilimi, bağımlı olma, aşırı kaygı, çaresizlik, mükemmeliyetçilik olmak üzere sekiz alt boyuttan oluşmaktadır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre akılcı olmayan inançlar ölçeği puanlarına ilişkin betimsel istatistikleri ve t testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği Alt Boyut Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve t Testi Sonuçları

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Onay İhtiyacı	Kız	428	18.87	4.20	0.604	0.546
	Erkek	172	18.65	3.92		
Yüksek Beklentiler	Kız	428	22.29	3.48	1.022	0.307
	Erkek	172	21.98	3.20		
Suçlama Eğilimi	Kız	428	14.52	3.09	4.068	.00
	Erkek	172	15.66	3.13		
Duygusal Sorumsuzluk	Kız	428	21.08	4.42	1.245	0.214
	Erkek	172	20.59	4.03		
Aşırı Kaygı	Kız	428	15.79	2.65	2.113	0.035
	Erkek	172	15.29	2.62		
Bağımlı Olma	Kız	428	19.63	2.76	3.064	0.002
	Erkek	172	18.79	3.16		
Çaresizlik	Kız	428	16.03	2.41	1.696	0.09
	Erkek	172	15.65	2.61		
Mükemmeliyetçilik	Kız	428	12.99	1.98	0.006	0.99
	Erkek	172	12.99	2.03		

Erkek öğrencilerin suçlama eğilimi puan ortalaması 15,66 iken kızlarda 14,52’dir. Erkek öğrencilerin suçlama eğilimi puanlarının kız öğrencilerin suçlama eğilimi puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir ($p < .01$).

Erkek öğrencilerin aşırı kaygı puan ortalaması 15,29 iken kızlarda bu değer 15,79’dur. Kız öğrencilerin aşırı kaygı alt boyutu puanları erkek öğrencilerin aşırı kaygı alt boyutu puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($p < .05$).

Erkek öğrencilerin bağımlı olma puan ortalaması 18,79; kız öğrencilerin ki ise 19,63’tür. Kız öğrencilerin bağımlı olma puan ortalamaları erkek öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < .01$). Üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar ölçeği; onay ihtiyacı, yüksek beklentiler, duygusal sorumsuzluk, çaresizlik, mükemmeliyetçilik alt boyut puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 2. Akılcı Olmayan İnanç Alt Boyutları, Empatik Eğilim Ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyon Matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1.Mükemmeliyetçilik	1													
2.Çaresizlik	.00	1												
3.Bağımlı Olma	.04	.33**	1											
4.Aşırı Kaygı	.01	.23**	.20**	1										
5.Duygusal Sorumsuzluk	-.23**	-.03	-.20**	.01	1									
6.Suçlama Eğilimi	.03	.14**	.13**	-.01	-.21**	1								
7.Yüksek Beklentiler	-.05	.11**	.16**	.23**	.05	.08	1							
8.Onay İhtiyacı	.05	.19**	.37**	.13**	-.14**	.18**	.25**	1						
9. Empatik eğilim	-.01	-.09*	.09*	-.03	-.02	-.12**	-.08	.00	1					
10.Genel Ruh Durumu	.02	.01	-.08*	-.06	.03	.13**	-.00	-.01	-.22**	1				
11.Stresle Başa Çıkma	.01	.09*	.09*	.12**	.01	.05	.17**	.05	-.12**	.15*	1			
12.Kişisel Beceriler	.01	.03	.04	.04	.02	.11**	.03	.04	-.15**	.84*	.09*	1		
13.Uyumluluk	.02	.01	.06	.03	.02	.14**	.05	.01	-.17*	.76*	.25*	.78*	1	
14.Kişilerarası Beceriler	.00	.07	.13**	.09*	.01	.16**	.03	.05	-.18**	.85*	.04	.85*	.73*	1

P < ** 0.01 p < *0.05

Akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından mükemmeliyetçilik ile duygusal sorumsuzluk arasında ($r = -.23$) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Çaresizlik ile bağımlı olma ($r = .33$), aşırı kaygı ($r = .23$), suçlama eğilimi ($r = .14$), yüksek beklentiler ($r = .11$), onay ihtiyacı ($r = .19$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Bağımlı olma ile aşırı kaygı arasında ($r = .21$) pozitif yönlü; duygusal sorumsuzluk arasında ($r = -.20$) negatif yönlü; suçlama eğilimi ($r = .13$); yüksek beklentiler ($r = .16$); onay ihtiyacı arasında ($r = .37$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Aşırı kaygı ile yüksek beklentiler ($r = .23$); onay ihtiyacı ($r = .13$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Duygusal sorumsuzluk ile suçlama eğilimi ($r = -.21$) ve onay ihtiyacı ($r = -.14$) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Suçlama eğilimi ile onay ihtiyacı arasında ($r = .18$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. Yüksek beklentiler ile onay ihtiyacı arasında ($r = .25$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur. ($p < .01$).

Duygusal zekâ ana alt boyutlarından genel ruh durumu ile stresle başa çıkma arasında ($r = .15$) pozitif yönlü düşük; kişisel beceriler arasında ($r = .84$) pozitif yönlü yüksek;

uyumluluk arasında ($r = .76$) pozitif yönlü yüksek; kişilerarası beceriler arasında ($r = .85$) pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Genel ruh durumu ile empatik eğilim arasında ($r = -.22$) negatif yönlü düşük; akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından suçlama eğilimi arasında ($r = .13$) pozitif yönlü düşük olmak üzere anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur ($p < .01$). Genel ruh durumu ile akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından bağımlı olma arasında ($r = -.08$) negatif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .05$).

Duygusal zeka ana alt boyutlarından stresle başa çıkma boyutu ile uyumluluk boyutu arasında ($r = .25$) pozitif; empatik eğilim ölçeği puanı arasında ($r = -.13$) negatif; akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından aşırı kaygı arasında ($r = .12$) pozitif; akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından yüksek beklentiler arasında ($r = .17$) pozitif yönlü anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur ($p < .01$). Stresle başa çıkma ile kişisel beceriler arasında ($r = .09$) pozitif; akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından çaresizlik arasında ($r = .09$) pozitif; akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından bağımlı olma arasında ($r = .09$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .05$).

Kişisel beceriler ile uyumluluk ($r = .78$), kişilerarası beceriler ($r = .85$), akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından suçlama eğilimi arasında ($r = .11$) pozitif; empatik eğilim arasında ($r = -.15$) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .01$).

Uyumluluk ile kişilerarası beceriler ($r = .73$); empatik eğilim ($r = .17$) akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından suçlama eğilimi arasında ($r = .14$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .01$).

Kişilerarası beceriler boyutu ile empatik eğilim arasında ($r = -.18$), akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından bağımlı olma ($r = -.13$) arasında negatif; suçlama eğilimi arasında ($r = .16$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .01$). Kişilerarası beceriler ile akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından aşırı kaygı arasında ($r = -.09$) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .05$).

Empatik eğilim ile suçlama eğilimi arasında ($r = -.12$) negatif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .01$). Empatik eğilim ile akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından çaresizlik arasında ($r = -.09$) negatif; bağımlı olma arasında ($r = .09$) pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < .05$).

Tablo 3. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Onay İhtiyacını Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	0.154	0.024	2.386	6/593	16.24		8.110	0.00
Empatik Eğilim					-.002	-.004	-.094	.926
Kişilerarası Beceriler					-.068	-.243	-2.772	.006
Uyumluluk					-.012	-.022	-.312	.755
Kişisel Beceriler					.067	.276	3.053	.002
Stresle Başa Çıkma					.029	.047	1.071	.284
Genel Ruh Durumu					-.011	-.027	-.302	.763

Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, onay ihtiyacı ile anlamlı bir ilişki ($R=.154$, $R^2=.024$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=2.386$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları onay ihtiyacındaki toplam varyansın %2,4 ünü açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin onay ihtiyacı üzerindeki önem sırası; kişisel beceriler ($\beta=.276$), kişilerarası beceriler ($\beta=-.243$), stresle başa çıkma ($\beta=.047$), genel ruh durumu ($\beta=-.027$), uyumluluk ($\beta=-.022$), empatik eğilim ($\beta=-.004$) şeklinde sıralanmaktadır. Yordayıcı değişkenlerden kişilerarası beceriler ($p<.01$), kişisel beceriler ($p<.01$) değişkenlerinin, onay ihtiyacını anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 4. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Yüksek Beklentileri Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.204	.042	4.280	6/593	20.133		12.289	.000
Empatik Eğilim					-.029	-.069	-1.653	.099
Kişilerarası Beceriler					-.028	-.122	-1.400	.162
Uyumluluk					.018	.041	.581	.562
Kişisel Beceriler					.031	.152	1.700	.090
Stresle Başa Çıkma					.080	.158	3.667	.000
Genel Ruh Durumu					-.033	-.096	-1.089	.276

Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte yüksek beklentiler ile anlamlı bir ilişki ($R=.204$, $R^2=.042$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=4.280$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları yüksek beklentilerdeki toplam varyansın % 4,2'sini açıklamaktadır. Değişkenlerin, yüksek beklentiler üzerindeki önem sırası; stresle başa çıkma ($\beta=.158$), kişisel beceriler ($\beta=.152$), kişilerarası beceriler ($\beta=-.122$), genel ruh durumu ($\beta=-.096$), empatik eğilim ($\beta=-.069$) uyumluluk ($\beta=.041$) şeklinde sıralanmaktadır. Stresle başa çıkmanın ($p<.01$), yüksek beklentileri anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 5. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Suçlama Eğilimini Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.194	.038	3.864	6/593	15.469		10.196	.000
Empatik Eğilim					-.034	-.086	-2.063	.040
Kişilerarası Beceriler					.043	.203	2.324	.020
Uyumluluk					.032	.079	1.128	.260
Kişisel Beceriler					-.023	-.126	-1.403	.161
Stresle Başa Çıkma					.013	.027	.633	.527
Genel Ruh Durumu					-.006	-.019	-.213	.832

Empatik eğilim, duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, suçlama eğilimi ile anlamlı bir ilişki ($R=.194$, $R^2=.038$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=3,864$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları suçlama eğilimindeki toplam varyansın % 3.8'ini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin, suçlama eğilimi üzerindeki önem sırası; kişilerarası beceriler ($\beta=.203$), kişisel beceriler ($\beta=-.126$), empatik eğilim ($\beta=-.086$), uyumluluk ($\beta=.079$), stresle başa çıkma ($\beta=.027$), genel ruh durumu ($\beta=-.019$), şeklinde sıralanmaktadır. Empatik eğilim ($p<.05$) ve kişilerarası beceriler ($p<.05$) değişkenlerinin, suçlama eğilimini anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 6. Empatik Eğilim ve Duygusal Zeka Ana Alt Boyutlarının Duygusal Sorumsuzluğu Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.072	.005	.518	6/593	21.400		10.111	.000
Empatik Eğilim					-.007	-.012	-.286	.775
Kişilerarası Beceriler					-.038	-.130	-1.469	.142
Uyumluluk					.009	.016	.217	.828
Kişisel Beceriler					.004	.014	.154	.878
Stresle Başa Çıkma					-.017	-.027	-.615	.539
Genel Ruh Durumu					.051	.118	1.318	.188

Empatik eğilim, duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, duygusal sorumsuzluk ile anlamlı bir ilişki ($R=.072$, $R^2=.005$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=.518$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte duygusal sorumsuzluktaki toplam varyansın % 0.5'ini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin, duygusal sorumsuzluk üzerindeki önem sırası; kişilerarası beceriler ($\beta=-.130$), genel ruh durumu ($\beta=.118$), stresle başa çıkma ($\beta=-.027$), uyumluluk ($\beta=.016$), kişisel beceriler ($\beta=.014$), empatik eğilim ($\beta=-.012$) şeklinde sıralanmaktadır. Değişkenlerden hiçbirinin duygusal sorumsuzluğu anlamlı olarak yordamadığı görülmüştür.

Tablo 7. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Aşırı Kaygıyı Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.176	.031	3.154	6/593	14.739		11.490	.000
Empatik Eğilim					-.013	-.040	-.952	.341
Kişilerarası Beceriler					-.032	-.176	-2.013	.045
Uyumluluk					-.003	-.008	-.109	.913
Kişisel Beceriler					.024	.152	1.688	.092
Stresle Başa Çıkma					.048	.122	2.812	.005
Genel Ruh Durumu					-.016	-.061	-.683	.495

Empatik eğilim, duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, aşırı kaygı ile anlamlı bir ilişki ($R=.176$, $R^2=.031$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=3.154$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte aşırı kaygıdaki toplam varyansın % 3,1'ini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin aşırı kaygı üzerindeki önem sırası; kişilerarası beceriler ($\beta=-.176$), kişisel beceriler ($\beta=.152$), stresle başa çıkma ($\beta=.122$), genel ruh durumu ($\beta=-.061$), empatik eğilim ($\beta=-.040$), uyumluluk ($\beta=-.008$), şeklinde sıralanmaktadır. Yordayıcı değişkenlerden kişilerarası beceriler ($p<.05$), stresle başa çıkma ($p<.01$) değişkenlerinin, aşırı kaygıyı anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 8. Empatik Eğilim ve Duygusal Zeka Ana Alt Boyutlarının Bağımlı Olmayı Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.210	.044	4.569	6/593	15.715		11.252	.000
Empatik Eğilim					.029	.078	1.888	.060
Kişilerarası Beceriler					-.053	-.270	-3.110	.002
Uyumluluk					-.014	-.039	-.551	.582
Kişisel Beceriler					.040	.232	2.600	.010
Stresle Başa Çıkma					.044	.102	2.367	.018
Genel Ruh Durumu					-.005	-.017	-.195	.845

Empatik eğilim, duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, bağımlı olma ile anlamlı bir ilişki ($R=.210$, $R^2=.044$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=4.569$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları bağımlı olmadaki toplam varyansın % 4.4'ünü açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin, bağımlı olma üzerindeki önem sırası; kişilerarası beceriler ($\beta=-.270$), kişisel beceriler ($\beta=.232$), stresle başa çıkma ($\beta=.102$), empatik eğilim ($\beta=.078$), uyumluluk ($\beta=-.039$), genel ruh durumu ($\beta=-.017$), şeklinde sıralanmaktadır. Yordayıcı değişkenlerden kişilerarası beceriler ($p<.01$), kişisel beceriler ($p<.01$), stresle başa çıkma ($p<.05$), değişkenlerinin, bağımlı olmayı anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 9. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Çaresizliği Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.187	.035	3.574	6/593	17.120		14.301	.000
Empatik Eğilim					-.027	-.088	-2.098	.036
Kişilerarası Beceriler					-.047	-.278	-3.188	.002
Uyumluluk					-.005	-.015	-.208	.835
Kişisel Beceriler					.004	.026	.286	.775
Stresle Başa Çıkma					.020	.054	1.259	.209
Genel Ruh Durumu					.052	.208	2.359	.019

Empatik eğilim, duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, çaresizlik ile anlamlı bir ilişki ($R=.187$, $R^2=.035$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=3.574$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte çaresizlikteki toplam varyansın % 3.5'ini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin, çaresizlik üzerindeki önem sırası; kişilerarası beceriler ($\beta=-.278$), genel ruh durumu ($\beta=.208$), empatik eğilim ($\beta=-.088$) stresle başa çıkma ($\beta=.054$), kişisel beceriler ($\beta=.026$), uyumluluk ($\beta=-.015$) şeklinde sıralanmaktadır. Yordayıcı değişkenlerden empatik eğilim ($p<.05$), kişilerarası beceriler ($p<.01$), genel ruh durumu ($p<.05$) değişkenlerinin, çaresizliği anlamlı olarak yordadığı görülmüştür.

Tablo 10. Empatik Eğilim ve Duygusal Zekâ Ana Alt Boyutlarının Mükemmelliyeçiliği Açıklamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	R	R ²	F	df	B	β	t	p
Sabit	.060	.004	.362	6/593	13.336		13.610	.000
Empatik Eğilim					-.001	-.004	-.102	.919
Kişilerarası Beceriler					-.004	-.031	-.349	.727
Uyumluluk					-.014	-.054	-.760	.448
Kişisel Beceriler					-.005	-.041	-.451	.652
Stresle Başa Çıkma					.002	.008	.173	.863
Genel Ruh Durumu					.024	.118	1.316	.189

Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte, mükemmelliyeçilik ile anlamlı bir ilişki ($R=.060$, $R^2=.004$) sergilemişlerdir ($F_{(6/593)}=.362$, $p<.01$). Empatik eğilim ve duygusal zeka ana alt boyutları birlikte mükemmelliyeçilikteki toplam varyansın % 0.4'ünü açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin, mükemmelliyeçilik üzerindeki önem sırası; genel ruh durumu ($\beta=.118$), uyumluluk ($\beta=-.054$), kişisel beceriler ($\beta=-.041$), kişilerarası beceriler ($\beta=-.031$), stresle başa çıkma ($\beta=.008$), empatik eğilim ($\beta=-.004$) şeklinde sıralanmaktadır.

Yordayıcı değişkenlerden hiçbirinin, mükemmeliyetçiliği anlamlı olarak yordamadığı görülmüştür.

5. TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmanın sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlar ölçeği "onay ihtiyacı", "yüksek beklentiler", "duygusal sorumsuzluk", "çaresizlik" ve "mükemmeliyetçilik", alt boyutları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlar akılcı olmayan inançların cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşma olmadığı bulgusuna ulaşılan araştırmalarla paralellik göstermektedir (Yurtal, 1999; Bilge ve Arslan 2000; Yıldız, 2016; Alçay, 2015; Kartol, 2013). Bazı yurt dışında gerçekleştirilen araştırmalar da bu bulguyu desteklemekte ve akılcı olmayan inançların cinsiyete göre değişmediği sonucunu ortaya koymaktadır (Honglund ve Collison, 1989; Drum ve Stowers, 1998).

Akılcı olmayan inançların üniversite öğrencilerinde cinsiyete göre farklılık gösterdiğini kızlarda daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Gündüz, 2006; Altıntaş; 2006; Göller, 2010). Salameh (2010) ise erkeklerin kızlara göre akılcı olmayan inançları daha çok kabul ettikleri sonuca varmıştır.

Erkek öğrencilerin akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından "suçlama eğilimi" puanları kız öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Yurtal'ın araştırmasında da bu sonuca paralel bulgular elde edilmiş akılcı olmayan inançlarda diğer alt boyutlarda cinsiyete göre bir farklılık bulunmazken; erkeklerin suçlama eğilimi kızlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Yurtal, 1999). 18 yıl önce yapılan Yurtal'ın araştırmasıyla bu araştırmanın aynı bulguyu ortaya koymasının anlamlı ve önemli olduğu düşünülmektedir. Kız ve erkek üniversite öğrencilerinde suçlama eğiliminde bu şekilde bir farklılaşma olmasında toplumumuzun farklı cinsiyetteki bireylerden beklenti ve yetiştirme tarzındaki farklılıkların, cinsiyet rollerinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Uzun zaman sonra benzer sonuçlar elde edilmesinde de kültürel ve toplumsal yapının etkili olabileceği söylenebilir.

Kız öğrencilerin aşırı kaygı ve bağımlı olma akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutu puanları erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulguya göre kızların erkeklere göre daha kaygılı ve bağımlı bir yapı sergiledikleri söylenebilir. Kız ve erkek öğrencilerin onay ihtiyacı puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Kızlarda onay ihtiyacının daha yüksek olduğunu gösteren bazı araştırmalar bu sonucu desteklememektedir (Coleman ve Ganong, 1987; Lichtenberg ve Johnson, 1992; Eryüksel 1996). Akılcı olmayan inançlar alt boyutlarından kızlar aşırı kaygı ve bağımlı olma alt

boyutlarında; erkekler ise suçlama eğilimi alt boyutunda anlamlı derecede daha yüksek puanlar almışlardır.

Duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından genel ruh durumu boyutu ile stresle başa çıkma, kişisel beceriler, uyumluluk, kişilerarası beceriler, suçlama eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Stresle başa çıkma, kişisel beceriler, uyumluluk, kişilerarası beceriler ve suçlama eğilimi arttıkça genel ruh durumu puanları da artmaktadır. Aşırı kaygı puanı arttıkça stresle başa çıkma puanının da arttığı görülmektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, aşırı kaygı puanı yüksek olan kişilerin stresle başa çıkma becerilerine daha çok ihtiyaç duyacağı ve kişinin stresle başa çıkma puanının artmasında bunun bir etken olabileceği düşünülmektedir. Yüksek beklentiler ile aşırı kaygı arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yüksek beklentiler de kaygıyı artıran bir faktör olarak değerlendirilebilir ve aynı şekilde stresle başa çıkma becerilerine ihtiyaç duyan bireyin bu alt boyuttaki puanının artmasında etkili olabilir.

Kartol (2013) yaptığı analizlerde akılcı olmayan inanç düzeyleri ile duygusal zekânın tüm alt boyutları arasında ters yönde bir ilişkinin olduğunu bulmuştur. Bu çalışmada ise duygusal zeka ile akılcı olmayan inançlar alt boyutlarından genel ruh durumu ile suçlama eğilimi arasında; stresle başa çıkma ile aşırı kaygı, yüksek beklentiler, çaresizlik, bağımlı olma arasında; suçlama eğilimi ile kişisel beceriler, kişilerarası beceriler ve uyumluluk arasında aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur ve bu sonuçlar Kartol'un (2013) çalışmasındaki bulgulardan farklılaşmaktadır.

Göller (2010) çalışmasında ergenlerin Akılcı Olmayan İnançlar Ölçeği'nden elde ettikleri toplam puanlar ile depresyon ve umutsuzluk düzeylerine ilişkin puanları arasında aynı yönde, algılanan akademik başarı ile ters yönde anlamlı bir ilişki olduğunu bulmuştur. Yapılan araştırmalar duygusal zekanın, demokratik ana-baba tutumlarıyla (Şimşek, 2006), lise öğrencilerinin görev tanımlama, akran ilişkileri ve öz düzenleme alt boyutu ile (İşeri, 2016); empatik eğilimin, öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi ile (Ekinci, 2009), çatışma yönetim ölçeğinin alt boyutları ve stresle başa çıkma alt boyutları ile (Aytaç, 2014) 8. sınıf öğrencilerinin iletişim becerileri ile (Çelik, 2014), YGS'ye hazırlanan öğrencilerde sınav kaygısı ile (Arslan, 2016), eleştirel düşünme ile (Gülle, 2015) ; akılcı olmayan inançların; duygusal ve davranışsal problemlerle (Silverman ve DiGiuseppe, 2001), kendine yönelik ve sosyal düzene yönelik mükemmeliyetçilikle (Flett ve Hewitt, 2008), öfke ve öfke ifade biçimleri ile (Önem, 2010), ergenlerin öz-yeterlik düzeyleri (Alçay, 2015) ile arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz ününe alındığında, duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından kişilerarası beceriler ve kişisel beceriler akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından onay ihtiyacını anlamlı olarak yordamaktadır. Duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından stresle başa çıkma akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından yüksek beklentileri anlamlı olarak yordamaktadır. Empatik eğilimsve duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından kişilerarası beceriler, akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından suçlama eğilimini anlamlı olarak yordamaktadır. Duygusal zekâ ölçeği ana alt boyutlarından Kişilerarası beceriler ve stresle başa çıkma, akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından aşırı kaygıyı anlamlı olarak yordamaktadır. Duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından kişilerarası beceriler, kişisel beceriler ve stresle başa çıkma, akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından bağımlı olmayı anlamlı olarak yordamaktadır. Empatik eğilim ve duygusal zeka ölçeği ana alt boyutlarından kişilerarası beceriler, genel ruh durumu akılcı olmayan inançlar ölçeği alt boyutlarından çaresizlik alt boyutunu anlamlı olarak yordamaktadır. Yordayıcı değişkenlerden hiçbirinin, duygusal sorumsuzluğu ve mükemmelliyetçiliği anlamlı olarak yordamadığı görülmüştür.

Akılcı olmayan inançları yordayan bazı değişkenler Göller (2010) ve Yıldız'ın (2016) araştırmalarında ortaya konulmuştur. Göller (2010) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin Beck depresyon ölçeği ve Beck umutsuzluk ölçeğinden aldığı puanların, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenleri ile birlikte, akılcı olmayan inançlar ölçeği toplam puanlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Yıldız (2016) araştırmasında anneye ve babaya güvenli bağlanmanın çocukların akılcı olmayan inançlarını negatif yönde yordadığını, boşanmış ailede yaşayan çocukların ayrı ayrı anneye güvenli bağlanma ve babaya güvenli bağlanma düzeyleri artıka, akılcı olmayan düşüncelerin azaldığını göstermektedir.

6. ÖNERİLER

Akılcı olmayan inançların ruhsal sorunlar haline gelmesini önlemek adına akılcı olmayan inançlarla baş etmek konusunda üniversite öğrencilerine yönelik olarak çalışmalar ve programlar oluşturulmasının var olanların geliştirilmesinin ve uygulanmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir. Akılcı olmayan inançların yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediğinden yola çıkarak diğer eğitim seviyelerinde de yaşlara uygun olarak koruyucu ve önleyici anlamda akılcı olmayan inançlarla baş etmeye yönelik çalışmalar yapılmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir. Suçlama eğiliminin erkeklerde anlamlı düzeyde daha yüksek olmasında etkili olan faktörler araştırılabilir. Aşırı kaygı ve bağımlı olmanın kızlarda anlamlı düzeyde daha yüksek olmasında etkili olan faktörler araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, F. T. (2001). *Duygusal Zeka Yeteneklerinin Göreve Yönelik Ve İnsana Yönelik Liderlik Davranışları İle İlişkisi: Banka Şube Müdürleri Üzerine Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Acar, F. T. (2002). Duygusal Zeka ve Liderlik. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 53-68.
- Alçay, A. (2015). *Ergenlerin Öz-Yeterlikleri İle Mantıkdışı İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Altıntaş, G. (2006). *Liseli Ergenlerin Kişiler Arası İletişim Becerileri İle Akılcı Olmayan İnançları Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Arslan, T. (2016). *Yükseköğretime Geçiş Sınavına (YGS) Hazırlanan Öğrencilerin Kaygı Düzeyleri İle Empati Becerileri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Nişantaşı Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, M. (2014). *Yöneticilerin Empatik Eğilimleri Stresle Başa Çıkma Durumları Ve Çatışma Yönetim Stratejileri Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Bar-On, R. (2006). The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). *Psicothema*, 18:13-25.
- Bilge, F. ve Arslan, A. (2000). Akılcı Olmayan Düşünce Düzeyleri Farklı Üniversite Öğrencilerinin Problem Çözme Becerilerini Değerlendirmeleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (13), 7-18.
- Can, Ö. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançları Ve Karar Verme Stilllerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya
- Coleman, M., Ganong, L. H. (1987). Sex, sex-roles and irrational Beliefs. *Psychological Reports*. 61, 631-38.
- Çelik, M. E. (2014). *Ergenlerde internet Sosyal iletişim Ağlarının Kullanımı, Empati Ve iletişim Becerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Deniz, M. E. (2008). Psikoterapide Akılcı Duygusal Yaklaşım. (Edt: Ali Murat Sünbül) *Eğitime Yeni Bakışlar*, 2, 3. Baskı. S.380-381
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi Ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt:21 sayı:1 S.155-190
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık 32. Baskı
- Drum, M. ve Stowers, D. (1998). Just World Beliefs And Irrational Beliefs: A Sex Difference?. *Psychological Reports*. 83 .
- Egan, G. (1997). *Psikolojik Danışmaya Giriş*. Edt: Füsün Akkoyun (Çev. F Akkoyun, V. Duyan, B. Eylon, F. Korkut) S.57
- Ekinci, Ö. (2009). *Öğretmen Adaylarının Empatik Ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ellis, A. (1993). Reflections On Rational-Emotive Therapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2(61),199-201.
- Eryüksel, G. N. (1996). *Anababa Ver Ergen İlişkilerinin Problem Çözme, İletişim Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar Ve Aile Yapısı Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Flett, G. L., Hewitt P. L. ve Cheng, W. M. W. (2008). Perfectionism, Distress, And Irrational Beliefs İn High School Students: Analyses With An Abbreviated Survey Of Personal Beliefs For Adolescents. *Journal Of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 26(3), 194-205.
- Göçet, E. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Göller, L. (2010). *Ergenlerin Akılcı Olmayan İnançları İle Depresyon - Umutsuzluk Düzeyleri Ve Algıladıkları Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gülle, M. (2015). *Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Bölümlerine Göre Eleştirel Düşünme Ve Empati Kurma Düzeylerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gündüz, B. (2006). Öğretmenlerde Akılcı Olmayan İnançların Kişisel ve Mesleki Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 75- 95.
- Hoglund, C. L. ve Collison, B. B. (1989). Loneliness And Irrational Beliefs Among College Students. *Journal of College Student Development*, 30, 53-58.
- Hamamcı, Z. Ve Çoban, A. E. (2012). Mesleki Olgunluk Ve Mesleki Kararsızlığın Akılcı Olmayan İnançlarla İlişkisi. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 31-42.
- İşeri, İ. (2016). *Lise Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü

- Kartol, A. (2013). *Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Kızılyar, L. (2010). *İlköğretim 7. Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Denetim Odağı Boyutları Ve Akılcı Olmayan İnançlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Lichtenberg, J.; W., Johnson ve D. Devore. (1992). Physical Illness And Subscription To Ellis's Irrational Beliefs. *Journal Of Counseling And Development*, 71 (2), 157-163.
- Mayer, J. D. ve Salovey, P. (1993). The Intelligence of Emotional Intelligence, *Intelligence*, Vol:17, No:4, 420-443.
- Önem, Ç. (2010). *Üniversite Öğrencilerinin Öfke Ve Öfkeyi İfade Etme Biçimlerinin Akılcı Olmayan İnançlar Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Özdemir, M. (2015). *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Duygusal Zekaları İle Yaşam Doyumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Pala, A. (2008). Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Yıl 2008 (1) 23. Sayı S. 13-23.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rogers, C. R. (1983). Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Seklidir. (Çev. Füsün Akkoyun). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı16, S. 103-124.
- Salameh, E. M. (2010). Irrational Beliefs among Jordian College Students and Relationship with Self-Confidence. *Al-Balqa Applied University*. November 8 .7(5).
- Seymen, S. (2007). K. K. T. C. Gazimağusa Devlet Hastanesinde Çalışan Yüksek Hemşire Ve Hemşirelerin Empatik Eğilimleri İle Yatan Hastaların Hemşirelere Karşı Duydukları Memnuniyet Düzeyleri. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, K. K. T. C. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Silverman, S. ve Digiuseppe, R. (2001). Cognitive-Behavioral Constructs And Children's Behavioral And Emotional Problems. *Journal Of Rational-Emotive And Cognitive-Behavior Therapy* , 2(19), 119-134.
- Şimşek, A. (2006). *Duygusal zekanın ana-baba tutumunun ve doğum sırasının tercih edilen liderlik tarzına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeşilyaprak, B. (2001). Duygusal Zeka ve Eğitim Açısından Doğurguları. *Eğitim Yönetimi Dergisi*. Cilt: 7, Sayı:25:139-146.
- Yıldız, M. C. (2016) *Boşanmış Ailelerde Yetişen Çocukların Ebeveynlerine Bağlanma Düzeylerine Göre Akılcı Olmayan İnançlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Mersin.
- Yurtal (Dinç), F. (1999). *Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Yüksel, A. (2004). Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2) 341-354.

EXTENDED ABSTRACT

Irrational beliefs are beliefs that prevent individuals from achieving happiness, survival, and achieving basic goals and objectives according to Ellis (Ellis, 1993: 200). Empathic tendency refers to the potential of empathy and level of social sensitivity in people's daily lives (Dökmen,1988:160). Another variable of research, emotional intelligence, is the ability of a person to perceive the feelings of the people he / she is related to, understand, control and regulate their feelings, be empathic towards others, manage their emotions and maintain relationships (Acar, 2002:55). The aim of this study is to investigate the irrational belief levels of university students, empathic tendency and emotional intelligence in terms of some variables.

This research is a descriptive study of relational screening model using quantitative data

collection methods. 428 girls and 172 boys, total of 600 students studying at Necmettin Erbakan University and Selçuk University in 2016-2017 academic year participated in the study. The age range of the study group was 19-22 years.

Empathic Tendency Scale: Bar-On Emotional Intelligence Scale, Irrational Beliefs Scale and personal information form have been used as data collection tools. Non-Irritable Beliefs Scale: The adaptation of The Irrational Beliefs Scale to Turkish was done by Yurtal (1999). The scale of irrational beliefs consists of eight sub-dimensions such as the need for approval, emotional irresponsibility, high expectations, the tendency to blame, dependence, over anxiety, desperation, perfectionism. The scale used to consist of 100 items and 10 subscales; however, the number of items was reduced to 45 and the number of subscales was reduced to 8 as a result of the factor analysis (Yurtal, 1999). According to the results obtained from the application of the measurement instrument for three weeks to 93 students studying in Çukurova University, Faculty of Education, Department of Primary School Teaching and Psychological Counseling and Guidance, the correlation coefficients between the correlation coefficient $r = .46$ and $r = .82$ were found. It can be said that the results are consistent with the reliability studies conducted abroad (Yurtal, 1999).

The internal consistency coefficient for the whole scale is $r = .74$ for the total score of the irrational beliefs. For the subscales, values between $r = .41$ and $r = .90$ were found. According to these results, the reliability coefficients were found to be sufficient and the instrument was decided to be used in research.

Empathic Tendency Scale: Dökmen (1988) states that the purpose of the Empathic Tendency Scale (ETS) is to measure the potential of empathy of individuals in daily life. There is no sub-dimension of empathic tendency scale. Approximately half of the items of the ETS, prepared as a Likert type scale, were written negative to balance the tendency of the subjects to say yes (Dökmen, 1988). There was a $r = .68$ level of relationship between the scores of 24 subjects from ETS and Edwards Personal Preference Schedule's inception part (Dökmen, 1988: 178). The ETS was applied to a group of 70 students twice in three weeks intervals. There was a $r = .82$ relationship between the scores obtained from these two applications. The relationship between the scores of the subjects' single and double items is $r = .86$ (Dökmen, 1988). The minimum score to be taken from the scale is 20 and the maximum score is 100. The higher the score means to be the higher the empathic tendency and the lower refers the lower the empathic tendency (Dökmen, 1988).

Bar-On Emotional Intelligence Scale: In this study, Bar-On Emotional Intelligence Scale, which was developed by Bar-On and adapted to Turkish with the work of validity and

reliability by Acar (2001), was used. The emotional intelligence scale consists of five main dimensions: general mood, coping with stress, compatibility, interpersonal skills and personal skills. Scale scoring is in 5-point Likert scale and it changes from 1- Totally agree to 5- Strongly disagree (Acar, 2001).

In order to increase the reliability of the scale, internal consistency between Cronbach Alpha Coefficiency reliability analysis and the propositions included in the scale was tested. According to this, the alpha coefficient of the scale with 87 expressions is .92,12 and is acceptable. From the basic sub-dimensions, the Alpha coefficient of personal abilities dimension is .83,73; Interpersonal capabilities size .77,87; Compatibility size .65.42; Coping with stress .73,14; The overall mood size is .75,06 and is acceptable. Since the reliability coefficient of the 80th expression of the scale within the coping with stress dimension was low, this expression was excluded from the scale and not evaluated (Acar, 2001).

The data were analyzed by t-test, Pearson moment product correlation and multiple linear regression analysis. The dependent variable of the study is irrational beliefs, while the independent variables are empathic tendency and emotional intelligence.

According to the findings of the study, male university students' level of blaming tendencies which are sub-dimensions of irrational beliefs were found to be significantly higher than female students. Female students' scores of over-anxiety and dependence which are sub-dimensions of irrational beliefs were found to be significantly higher than the male students. The scale of irrational beliefs of university students; The need for approval, high expectations, emotional irresponsibility, desperation, perfectionism subscale scores do not differ significantly by gender. Significant relationships have been found between the sub-dimensions of the irrational beliefs scale, the main sub-dimensions of the emotional intelligence scale and the empathic tendency. The results show that some emotional intelligence sub-dimensions and empathic tendency predict some sub-dimensions of irrational beliefs. However, none of the predictive variables significantly predicts emotional irresponsibility and perfectionism.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Sarıcaoğlu, H. ve Arslan, C. (2019). “Bilinçli Öz-Anlayış Programının Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışına Etkisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2381-2399.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.04.2019

Araştırma Makalesi

BİLİNÇLİ ÖZ-ANLAYIŞ PROGRAMININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-ANLAYIŞINA ETKİSİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Halim SARICAOĞLU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

hsaricaoglu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2567-9641

Prof. Dr. Coşkun ARSLAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

coskunarslan@konya.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0247-9847

Öz

Bu araştırmanın amacı bireylerin öz-anlayış düzeylerini yükseltmeye yönelik bir psiko-eğitim programı geliştirilmesi ve geliştirilen programın üniversite öğrencileri üzerinde etkililiğinin deneysel olarak sınanmasıdır. Araştırmada deney-kontrol gruplu, ön-test, son-test ve izleme ölçümlü deneysel desen kullanılmış; deney grubundaki 13 öğrenciye 8 oturumluk “Bilinçli Öz-Anlayış Programı” uygulanmış, kontrol grubundaki 15 öğrenciye ise herhangi bir deneysel işlem uygulanmamıştır. Veri toplama aracı olarak “Öz-Anlayış Ölçeği” ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde betimsel istatistikler, Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi ve Mann Whitney U Testi kullanılmıştır. Deneysel işlem öncesinde deney ve kontrol gruplarının öz-anlayış puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı; deneysel işlem sonrasında deney grubundaki katılımcıların öz-anlayış puanlarının kontrol grubundaki katılımcıların dan anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür. Deneysel işlemden bir ay sonra uygulanan izleme ölçümünde; deney grubunun son-test puanları ile izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre Bilinçli Öz-Anlayış Programı’nın bireylerin öz-anlayış düzeylerini artırmada etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öz-Anlayış, Öz-Anlayış Programı, Psiko-Eğitim Programı

EFFECTS OF THE MINDFUL SELF-COMPASSION PROGRAM ON THE UNIVERSITY STUDENT'S SELF-COMPASSION

Abstract

The aim of this research is to develop a psycho-education program with the intention of increasing the individuals' level of self-compassion and test the aforementioned program's efficiency on the university students. An experimental design with experimental-control groups, pre-test, post-test and follow-up tests is used in the research. Mindful Self-Compassion Program, which is 8 session, is implemented on the experimental group, and for the control group, no experimental procedure is implemented. Self-Compassion Scale, which is developed by Neff and adapted to Turkish by Deniz, Kesici and Sümer, and personal information form, is used as data collection tool. Descriptive statistics, Wilcoxon Signed Rank Test, and Mann Whitney U Test were used when testing hypotheses. There is no significant difference between the experimental and control groups' self-compassion scores before the experimental procedure.

¹ Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında, birinci yazar tarafından yürütölen doktora tezinden hazırlanmış ve bir kısmı XIII. Ulusal PDR Kongresi’nde (7-9 Ekim 2015, Mersin) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

After the experimental procedure, participants' self-compassion scores in the experimental group were found to be significantly higher than those in the control group. In the follow-up measurement applied one month after the experimental procedure, there was no significant difference between the post-test scores of the experimental group and the follow-up test scores. According to these results, it can be said that the Mindful Self-Compassion Program is effective in increasing the self-compassion levels of the individuals.

Keywords: Self-Compassion, Self-Compassion Program, Psycho-Education Program

1. GİRİŞ

Bireyler yaşamın bazı zamanlarında yaşadıkları olaylar karşısında acı, keder, tükenmişlik ve başarısızlık gibi olumsuz duygular yaşarlar. Bu negatif duyguları kendine zarar vermeden aşabilmeleri ve rahatlama, olumsuz duygularla başa çıkabilmek için gereklidir. Öz-anlayış geliştirilerek yaşamdaki olumsuz duygulardan kurtulmak mümkün olabilir ve böylelikle yaşam daha sürdürülebilir hale getirilebilir. Anlayış, öz-anlayış kavramının temelindedir. Çünkü anlayış, başka insanların üzüntülerine duyarlı olmayı, diğer bireylerin acılarına ortak olmayı ve bunları acı ve üzüntüden izole olmadan yapmayı; diğerlerine şefkat göstermeyi, karşımızdaki insanları yargılamadan anlamayı içerir (Deniz, Kesici ve Sümer, 2008: 1152). Öz-anlayışın tanımı, anlayışın tanımıyla oldukça yakındır. Anlayış ve duyarlık; başka insanların üzüntülerinden etkilenmeyi, kaçınmadan veya uzaklaşmadan onların acılarının farkında olmayı kapsar. Ayrıca hata yapan veya başarısız olan birini, bu davranış veya hareketin tüm insanların yapabileceği yanlışlardan olabileceğini görerek yargılamadan anlamayı da içerir. Bu doğrultuda öz-anlayış başka insanların ve kendi üzüntülerinden etkilenmeyi ve onlara açık olmayı, aynı zamanda bundan kaçınmadan şefkatle bu üzüntüyü azaltmayı arzulamayı kapsamaktadır. Bunların yanında öz-anlayış kavramı bir insanın ıstıraplarını, yetersizliklerini veya başarısızlıklarını yargılamadan anlamayı da önerir. Bu anlayışın da, kişilerin, deneyimlerini bütün insanlığın yaşantısının bir parçası olarak görebilmelerini sağlayacağını ifade eder (Neff, 2003b: 224). Birçok psikoloji kuramı bu bireysel kavramların öncelikle bireylerin kendisiyle ilgili olmalarını ve diğerlerinden çok kendilerini düşündüklerini varsaymaktadır. Öz-anlayış ise tam aksine bireylerin sadece kendilerine değil, başkalarının da acılarına ve yaşantılarına uygun anlayış geliştirmelerini desteklemektedir.

Neff (2003b: 224) bireysel hatalarla veya acıyla yüzleştığımızde; öz-anlayışın 3 temel yapıyı ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bunlar: (a) öz-şefkat, kişilerin kendilerini sert bir yargılamalarına ve özeleştirme yapmaları yerine şefkat ve anlayışla yaklaşmaları; (b) ortak paydaşım (paylaşımların bilincinde olma), yaşadıklarını diğer insanların yaşantılarından ayıran veya yalıtılan bir şekilde algılaması yerine tüm insanlığın ortak yaşantılarının bir parçası

olarak görmek; (c) bilinçlilik, sıkıntılı düşüncelerini ve duygularını aşırı özdeşleştirmek yerine dengeli bir farkındalık içinde tutmasıdır.

Öz-şefkat, öz-yargılamanın tam tersidir. Kendilerine Şefkat gösteren bireyler, kendisine yönelik sert bir yargılama ve öz-eleştiri yapmazlar (Neff, 2003a: 89). Öz-şefkat bireyin ön yargısız olarak kendini anlamaya çalışması, benliğini sert biçimde yargılamak veya eleştirmek yerine kendine karşı kibar ve şefkatli davranması olarak tanımlanabilir (Akın, Akın ve Abacı, 2007: 2). Kişinin yaptığı hataya veya nasıl yaptığına odaklanmak yerine, kendinin mutlu ve iyi olmasını arzulamasını sağlamayı önerir (Kirkpatrick, 2005: 5). İşler yolunda gitmediğinde, bireyler kendilerini suçlamaya meyilli olurlar. Öz-anlayışa sahip olan bir birey ise, karşısına çıkan zorlukları ağır bir şekilde eleştirmekten çok, anlayışlı bir şekilde karşılar (Germer, 2009: 83). Öz-şefkat sahibi bireyler, kendisine yönelik sert bir yargılama ve öz-eleştiri yapmazlar (Neff, 2003a: 89; Neff, 2003b: 223; Neff, Hsieh ve Dejitterat, 2005: 264). Öz-anlayış bireyin standart ve beklentilerini elde edemediği durumlarda benliğini sert biçimde eleştirmemesini, kınamamasını ve değişim ve gelişim sağlaması adına benliğine zarar vermemesini gerektirir. Bunun yerine davranışlarının değişimi için, gayet kibar ve sabırlı biçimde benliğini cesaretlendirmesini önerir (Neff, 2003b: 224).

Öz-anlayışın ikinci alt boyutu ortak paydaşım; bireylerin yaşadıkları acı verici veya sıkıntılı bir durumun, sadece kendisine özgü değil de diğer tüm insanların benzer deneyimler yaşadıklarını fark etmesini içerir. Bu algı, tüm insanların kusurlu olabileceğini, her insanın başarısızlık veya acı yaşayabileceğini bilmeyi ve kendisi başarısız olduğu veya acı verici bir durum yaşadığında kendini aşırı şekilde eleştirmek yerine tüm insanlıkla ortak bir paydaşım içinde olduğunu fark etmesini kapsar (Neff, 2003b: 224). Olumsuz bir şey yaşadığımızda, dünyada bu acıyı yaşayan tek kişinin kendimiz olduğunu düşünebiliriz. Hatta bu durumun sorumlusu biz isek bundan dolayı utanç duyma eğiliminde olabilir. Hissettiğimiz utanç duygusu, bizi diğer insanlardan uzaklaştırmaya ve yalıtıma neden olabilir; ama eğer bu duygularımızdan arınıp olaya daha geniş bir açıdan bakabilir ve yaşanan durumun bizim hatamızdan çok evrensel olayların bir sonucu olduğu sonucuna ulaşabiliriz (Germer, 2009: 83). Tüm insanlığın ortak yaşantılarına dair bu farkındalık, bireyin benliğinin tüm insanlarla iletişimini ve insanlığın kendi içindeki bağlarını ortaya çıkarır (Kirkpatrick, 2005: 7). Ortak paydaşım, kişinin yaşadığı olumsuz duygulardan uzak durması yerine, duyguları olumlu ve kendisi yönünde düzenlemesidir. İnsanlar duygularını bu şekilde düzenlerken, öz-şefkat ve anlayıştan faydalanırlar. Aynı zamanda tüm insanlığın ortak yaşantılarının bilincinde olan bireyler, kültürel değerlere, eşitlik ve özgürlük gibi ilkelere sahip olurlar; bundan dolayı hem kendilerine hem de diğer insanlara karşı hoşgörülü ve anlayışlı davranırlar (Neff, Hsieh ve

Dejitterat, 2005: 265). Germer (2009: 83) yaşanan olayların birbirleriyle ilişki içinde ve kalıcı olmayan olaylar olduğunu, yaşadığımız olayların başkaları tarafından da yaşanmış olabileceğini söylemiştir. Bu durumun anlaşılması, insanlıktan yalıtılmışlık ve yalnızlık duygularını azaltacaktır. Böylelikle kişiler acı çektikleri veya başarısız oldukları bir durumda, kendilerini insanlıktan ayrı hissetmek yerine, bunu birçok insanın da yaşadığını ve bunun bir insan olmanın parçası olduğunu görecektir (Neff, 2003a: 87).

Bilinçlilik veya bilinçli farkındalık olarak Türkçeleştirilen kavram, kişinin olumsuz duygular hissettiğinde, onları olduğu gibi yani değiştirmeden veya bastırmadan, aynı zamanda onlardan kaçınmadan ve öz-yargılama yapmadan farkına varmak şeklinde tanımlanabilir (Neff, 2003b: 224). Bu bilinçlilik durumu, kişi yaşamında sıkıntılı veya acı verici bir durumda hissettiği duyguya kapılıp sürüklenmesini engelleyen ve olduğu gibi kabul etmesini sağlayan bir farkındalık durumudur (Neff, 2003a: 88). Çünkü bilinçli olmak, aşırı özdeşleşme veya izole olma şeklinde ortaya çıkan abartılı tutumları engellemeyi ve böylelikle duygusal veya düşünsel olguları olduğu gibi görüp kabullenmeyi gerektirir (Neff, 2003b: 225).

Bilinçlilik, bireylere şefkat, sevgi ve bağışlayıcı olmayı aşılıyarak öz-anlayışlı olmalarını sağlar (Germer, 2009: 89). Her ne kadar öz-anlayış kavramsal ve yaşantısal olarak farklılık gösteren üç alt boyuta sahip olsa da; bu boyutlar birbirleriyle etkileşim içindedir. Bu etkileşim içinde, bilinçlilik diğer boyutlara daha doğrudan bir katkı sağlamaktadır. Öz-anlayışlı bireyler acı ve sıkıntı veren bir sorun yaşadıklarında; bilinçlilik sayesinde sorun üzerine odaklanmak yerine farkındalık geliştirirler ve bu farkındalık olumsuz yargılamayı azalttığı gibi öz-eleştiriye de hafifletir ve öz-şefkati artırır (Neff, 2003a: 89). Bu da doğrudan öz-anlayışı artıran bir süreçtir.

Germer (2009: 101) öz-anlayışı geliştirmenin en iyi yolunun, bireylerin acılarını yatıştırmaya gönüllü olması olarak açıklamıştır. Bu basit arzu sayesinde kendimizi iyileştirmek için sayısız yöntem ve imkan ortaya çıkmaktadır. Öz-anlayış tam manasıyla uygulanmaya başlandığında, bireylerin daha çok yapası gelecektir. Bu şekilde pozitif bir döngü sağlanacak ve zaman geçtikçe öz-anlayışı geliştirmek için gerekli içsel güdülenme ortaya çıkacaktır. Öz-anlayışı geliştirmek için beş temel boyut vardır (Germer, 2009: 102): (a) Fiziksel, (b) Zihinsel, (c) Duygusal, (d) İlişkisel, (e) Manevi.

Fiziksel Öz-Anlayış Geliştirme: Stres yaratan durumlarda vücudumuz fiziksel olarak da gerilme tepkisini verir. Kaslar potansiyel tehlikelere karşı kasılarak kendini korumaya alır. Fakat beyin tehlikenin içerden mi dışardan mı geldiğini kolaylıkla ayırt edemez ve her duruma aynı tepkiyi verebilir. Belli bir zaman sonra kasılmış olan kaslar tüm vücudu etkileyerek gereksiz bir strese neden olur. İşte bu nedenle fiziksel gerginliği azaltmak,

stresimizi azaltmada ve öz-anlayışlı olmada önemlidir (Germer, 2009: 102). Fiziksel gerginliğin olduğu bölgeleri gevşetmek en önemli etkinliktir. Aynı şekilde nefes alışverişini de sakinleştirmek, öz-anlayışı geliştirmede önemlidir. Vücuttaki gerginliği azaltmak için yapılan her şey fiziksel öz-anlayışa uygundur (Germer, 2009: 103).

Zihinsel Öz-Anlayış Geliştirme: Zihin düşüncelerle boğuşurken veya meşgulken, onun ne derece korunduğu öz-anlayış açısından önemlidir. Bu durumlarda öz-anlayışlı olmanın gereği, düşüncelere karşı direnmekten vazgeçip geri adım atmak ve düşüncelerin gelip geçmesine izin vermektir. Can sıkıcı düşüncelerin kolaylıkla ve doğal bir şekilde akıp gitmesini sağlayacak bir zihinsel boşluk oluşturmak zihinsel öz-anlayışın uygulamasıdır (Germer, 2009: 105).

Duygusal Öz-Anlayış Geliştirme: Olumsuz yaşantılar yaşandığı zaman duygusal durumu kontrol altında tutmak için yapılması gereken öz-anlayış davranışı; acı veren duygularla barışık olmaktır, onlarla savaşmak değil. Bu davranışı ifade eden birçok kelime bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: empati, şefkat, tolerans, affedicilik, merhamet, düşüncelilik vb.

İlişkisel Öz-Anlayış Geliştirme: İnsanlarla iletişim halinde olarak yalıtılmışlıktan kurtulmak, öz-anlayışın bir parçasıdır. Diğer insanlarla kurulan iletişim, duygusal dünyada büyük etkiye sahiptir. İnsanlara karşı şefkatli olmak, onlara karşı iyilik yapmak ve zarar görmelerinden endişe duymaya neden olur. Başkalarına iyilik yapmak, insanların iyi hissetmesine ve böylelikle ilişkisel olarak öz-anlayışlarının gelişmesine neden olur (Germer, 2009: 108).

Manevi Öz-Anlayış Geliştirme: Maneviyat olarak bir şeylere bağlı olan bireyler değerleri doğrultusunda yaşamaya eğilimli olurlar. Eğer manevi olarak bağlı oldukları değerler yoksa tüketime yönelik materyalist veya hazzı değerlere yönelim ortaya çıkar. Bu durumda bireyler korumaya çalıştıkları değerler olmadığı için kendilerine karşı da anlayışlı olamayacaklardır (Germer, 2009: 110).

Araştırmanın temel kavramı olan öz-anlayış, uzak doğu felsefesinden yola çıkılarak 2000'li yılların başında batı kültürü içinde ilgi görmüş bir araştırma konusudur. Son yıllarda psikoloji alanının da ilgisini çekerek öz-anlayış veya öz-duyarlılık olarak adlandırılmış, insanoğlunun doğasını anlama çalışmaları içinde araştırılan bir konu olmuştur. Türkiye'de yapılan çalışmalarda, psikolojik iyi oluş (Sarıcaoğlu ve Arslan, 2013: 2087), yaşam doyumu (Deniz, Arslan, Özyeşil ve İzmirli, 2012: 428), stres, depresyon, anksiyete (Sümer, 2008: 5; Öveç, 2007: 2), yalnızlık (Akın, 2010: 702), sosyal destek (Akkaya, 2011: 3), anne-baba tutumları (Eker, 2011: 5) ve psikolojik sağlamlık (Bolat, 2013: 7) gibi birçok farklı psikoloji

kavramı öz-anlayış ile birlikte araştırılmıştır. Fakat yapılan çalışmaların çoğu ilişkiel tarama metoduyla yapılmıştır ve öz-anlayış bağımsız değişken olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

Yapılan çalışmalar sonucunda bireylerde öz-anlayış gelişiminin; insan ruh sağlığını olumsuz olarak etkileyen kaygı, stres, depresyon vb. kavramları azaltmada, pozitif psikoloji yaklaşımının vurgu yaptığı olumlu faktörler olarak kabul edilen psikolojik sağlıklı, psikolojik iyi oluş, yılmazlık gibi kavramları arttırmada etkili olduğu görülmüştür. Bireyler için böylesine faydalı olan bir yeterliliği geliştirmenin, bireyi geliştirmek için hizmet eden profesyonel yardım meslek elemanları tarafından kullanmaları gerekli ve önemlidir (Deniz, Kesici ve Sümer 2008: 1153).

Bu bağlamda, bu araştırmanın temel problemini, üniversite öğrencilerine yönelik olarak doğrudan öz-anlayışı geliştirmeye yönelik bir programın oluşturulması ve geliştirilen programın üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerine etkisinin sınanması oluşturmaktadır. Araştırmanın problemine bağlı olarak oluşturulan denenceler şunlardır:

Denence 1: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri, program öncesine göre anlamlı şekilde yüksektir.

Denence 2: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri, program öncesine göre anlamlı şekilde yüksektir.

Denence 3: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri ile öz-anlayış kalıcılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Denence 4: Kontrol grubundaki öğrencilerin program sonundaki öz-anlayış düzeyleri ile program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Denence 5: Kontrol grubundaki öğrencilerin program sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri ile program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Denence 6: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı öncesindeki öz-anlayış düzeyleri ile kontrol grubundaki öğrencilerin program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Denence 7: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri, kontrol grubundaki öğrencilerin program sonundaki öz-anlayış düzeylerinden anlamlı şekilde yüksektir.

Denence 8: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri, kontrol grubundaki öğrencilerin program sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeylerinden anlamlı şekilde yüksektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, “Bilinçli Öz-Anlayış Programı”nın, öz-anlayış üzerindeki etkisinin incelendiği deneysel bir çalışma niteliğindedir. Araştırmanın bağımsız değişkenini bilinçli öz-anlayış programı, bağımlı değişkenini ise deneklerin “Öz-Anlayış Ölçeği”ne verdikleri cevaplarından elde edilen öz-anlayış puanları oluşturmaktadır. Araştırmada deney-kontrol gruplu, ön-test, son-test ve izleme ölçümlü deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan deneysel desen aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 1. Deney Deseni

	Ön-Test	Deneysel İşlem	Son-Test	İzleme Ölçümü
Deney	X	Bilinçli Öz-Anlayış Programı	X	X
Kontrol	X	-	X	X

2.2. Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde öğrenimine devam eden gönüllü öğrenciler oluşturmaktadır. Gönüllü olarak katılım beyan eden öğrencilere, demografik bilgilerini öğrenme amaçlı bir bilgi formu, çalışmaya uygun olup olmadıklarını belirlemek amacıyla Beck Depresyon Envanteri ve Öz-Anlayış Ölçeği uygulanmıştır. Başvuranlar arasında depresyon düzeyleri düşük ve devam eden herhangi bir psikiyatrik rahatsızlığı olmayan bireyler çalışmaya dahil edilmiştir. Deney grubunda 14 katılımcı ile deneysel işleme başlanmış, ancak bir katılımcının gruptan ayrılması ile 13 katılımcı ile sonlandırılmıştır. Kontrol grubunda 15 katılımcı bulunmaktadır. Deney ve kontrol gruplarının öz-anlayış ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda deneysel işlem öncesinde deney ve kontrol gruplarının öz-anlayış puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarına Ait Öz-Anlayış Ön-Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Ön-Test	N	S.T.	S.O.	U	z	p
Deney	13	16.38	213.00			
Kontrol	15	12.87	193.00	73.000	-1.131	.258
Toplam	28					

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında araştırma grubunda yer alan öğrenciler hakkında demografik bilgileri edinmek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan “Bilgi Formu” ve öz-anlayış düzeylerini belirlemek için “Öz-Anlayış Ölçeği” (Deniz, Kesici ve Sümer, 2008: 1151) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş, geçmiş ve şimdiki yaşantıları (psikolojik destek, psikiyatrik tedavi, ilaç kullanımı vb.) ile ilgili soruların yer aldığı bir formdur.

Öz-Anlayış Ölçeği: Neff (2003b: 223) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008: 1151) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu 24 madde ve tek alt boyutlu olmak üzere beşli likert tipi değerlendirmeye sahiptir. Ölçeğin güvenirliği için madde analizine bağlı olarak hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .89; test-tekrar test korelasyon katsayısı ise .83 olarak bulunmuştur.

2.4. Deneysel İşlem

Bilinçli Öz-Anlayış Programı: Araştırma kapsamında geliştirilen program 8 oturumdan oluşmaktadır. Birinci oturum, programın yapısının anlatıldığı ve katılımcıların birbirini tanıması için bir fırsat sağlandığı ve öz-anlayış konusuna girişin yapıldığı bir oturumdur. İkinci oturum, katılımcıların bilinçli farkındalık çalışmalarını ve özellikle de nefes almanın önemini öğrendiği oturumdur. Bilinçli farkındalık bize öz-anlayış için gerekli bir önkoşul olan duygusal acı veya stres yaşandığı zamanı anlamada bize yardımcı olur. Üçüncü oturumda, programın temel egzersizi olan şefkatlilik/merhamet meditasyonu öğretilir. Dördüncü oturum, şefkatliliği günlük yaşama yaymayı ve zihnimizdeki günlük konuşmalarımızı buna nasıl uygulayacağımıza alıştıtırır. Tam bir şekilde öz-anlayışlı olmak için, hayatımızdaki neyin önemli olduğunu ve bu daha içsel ihtiyaçların karşılıklarını bilmemiz gerektiğinden; beşinci oturum temel değerler ve bağlılıklarımız üzerine odaklanır. Altıncı oturumda günlük yaşamdaki kişilerarası ilişkiler ve bu ilişkilerde yaşanan zorluklar üzerinde durulur. İlişkileri zora sokan duygusal anlaşmazlıklar ve hatalar keşfedilir. Yedinci oturum, katılımcıların kişisel özellikleri hakkında düşünmeye sevk eden ve bu özellikler arasından kendisinde ön plana çıktığını düşündüğü özellikleri hakkında konuşulur. Yaşam içinde karşılaşılan durumların zıtlıkları ve bu zıtlıkları olduğu gibi kabul etmek adına farkındalık kazandırılır. Sekizinci oturumda, dikkatimizi hayatımızın olumlu yönlerine yönlendirilir ve program bittikten sonra öz-anlayış konusunda katılımcıların neler edindiği tartışılarak sonlandırılır.

2.5. Verilerin Analizi

Hipotezlerin test edilmesinde betimsel istatistikler yanında; grup içinde ve gruplar arasında ön-test, son-test ve izleme ölçümleri arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi ve Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın denencelerine uygun olarak yapılan analizlerin detaylı sonuçları verilmiştir. Araştırmanın temel amacı, Bilinçli Öz-Anlayış Programı'nın öz-anlayış üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıda sırayla verilmiştir.

3.1. Öz-Anlayışa İlişkin Sonuçlar

Deney ve kontrol gruplarının ön-test, son-test ve izleme testi uygulamasında öz-anlayış ölçeğinden elde ettikleri puan ortalamaları ve standart sapmaları tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu, Ön-test, Son-test ve İzleme Testi Öz-Anlayış Puan Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Öz-Anlayış	Deney Grubu			Kontrol Grubu		
	N	\bar{x}	Ss.	N	\bar{x}	Ss.
Ön-Test	13	80.62	13.33	15	77.20	13.34
Son-Test	13	93.77	10.38	15	77.60	6.52
İzleme	13	90.46	11.40	15	62.93	6.53

3.2. Denencelere İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında oluşturulan denencelerin doğrulanması amacıyla yapılan istatistiksel analizlere ait sonuçlar sırayla verilmiştir.

Denence 1: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri program öncesine göre anlamlı şekilde yüksektir.

Araştırmanın ilk denencesinin sınanması için deney grubundaki bireylerin öz-anlayış ölçeğinden ön-test ve son-test uygulamalarında aldıkları puanlara ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Deney Grubunun Öz-Anlayış Ön-test ve Son-Test Puanlarının Karşılaştırılması

Puan	Sıralar	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Deney Grubu	Negatif Sıralar	1	1.00	1.00	-3.11	.00
	Pozitif Sıralar	12	7.50	90.00		
Ön-Test	Eşit	0				
Son-Test	Toplam	13				

Tabloda görüldüğü gibi, Bilinçli Öz-Anlayış eğitimine katılan deney grubunun öz-anlayış düzeyi ön-test (\bar{x} =80.62), son-test (\bar{x} =93.77) toplam puanları arasında son-test puanları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark ($z=-3.11$, $p<.05$) bulunmuştur. Bu bulgu Bilinçli Öz-Anlayış Programının üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeyini arttırdığını göstermektedir. Böylelikle araştırmanın ilk denencesi kabul edilmiştir.

Denence 2: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri program öncesine göre anlamlı şekilde yüksektir.

Araştırmanın ikinci denencesini sınamak amacıyla deney grubundaki bireylerin öz-anlayış ön-test puan ortalamalarıyla, izleme testi puan ortalamalarını karşılaştırılmasına ait analiz sonucu tabloda görülmektedir.

Tablo 5. Deney Grubunun Öz-Anlayış Ön-test ve İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Puan	Sıralar	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Deney Grubu	Negatif Sıralar	1	1.50	1.50	-3.08	.00
	Pozitif Sıralar	12	7.46	89.50		
Ön-Test	Eşit	0				
İzleme Testi	Toplam	13				

Tablodan ulaşılan sonuçlara göre, Öz-Anlayış eğitimine katılan deney grubunun öz-anlayış düzeyi ön-test puan ortalaması (\bar{x} =80.62) ile izleme testi puan ortalaması (\bar{x} =90.46) arasında izleme testi puanları yönünde anlamlı bir fark ($z= -3.08$, $p<.05$) bulunmuştur. Bu sonuç araştırmanın ikinci denencesini doğrulamaktadır.

Denence 3: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri ile öz-anlayış kalıcılık düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Üçüncü denence, deney grubu son-test puanları ile izleme testi puanlarının arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olacağı olarak belirlenmiştir. Bu denenceyi sınamak için yapılan analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Deney Grubunun Öz-Anlayış Son-test ve İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Puan	Sıralar	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Deney Grubu	Negatif Sıralar	8	7.63	61.00	-1.73	.08
	Pozitif Sıralar	4	4.25	17.11		
Son-Test	Eşit	1				
İzleme Testi	Toplam	13				

Araştırmanın üçüncü denencesi, deney grubu katılımcılarının son-test uygulamasından aldıkları puan ortalamaları ($\bar{x}=93.77$) ile izleme testi uygulamasından aldıkları puan ortalamaları ($\bar{x}=90.46$) arasındaki farkın anlamsız olacağını öne sürmüştür. Yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonucunda elde edilen bulgular ($z=-1.73$, $p>.05$), bu denenceyi destekler niteliktedir. Bu sonuç deney grubundaki bireylerin program ile yükseldiği tespit edilen öz-anlayış düzeylerinin kalıcılığının olduğunu göstermektedir.

Denence 4: Kontrol grubundaki öğrencilerin program sonundaki öz-anlayış düzeyleri ile program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Kontrol grubuna yönelik olan bu denence, kontrol grubundaki bireylerin ön-test ölçümü ile son-test ölçümünden elde edilen puan ortalamalarının farklılaşmadığını öne sürmektedir. Araştırmanın dördüncü denencesini sınamak için yapılan analiz sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 7. Kontrol Grubunun Öz-Anlayış Ön-test ve Son-Test Puanlarının Karşılaştırılması

Puan	Sıralar	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Kontrol Grubu	Negatif Sıralar	9	9.67	87.00	-1.53	.13
	Pozitif Sıralar	6	5.50	33.00		
Ön-Test	Eşit	0				
Son-Test	Toplam	15				

Araştırmanın kontrol grubundaki bireylerden elde edilen öz-anlayış ön-test ($\bar{x} = 77.20$) ve son-test ($\bar{x} = 77.60$) puan ortalamaları üzerinde yapılan analiz sonucunda ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olmadığı ($Z=-1.53$, $p>.05$) görülmüştür. Bu bulgu araştırmanın dördüncü denencesini doğrulamaktadır.

Denence 5: Kontrol grubundaki öğrencilerin program sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri ile program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Araştırmanın beşinci denencesi kontrol grubunun ön-test ve izleme testi sonuçlarını karşılaştırmaya yönelik olarak belirlenmiştir. Bu denencenin sınanmasına ilişkin analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Kontrol Grubunun Öz-Anlayış Ön-test ve İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Puan	Sıralar	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	z	p
Kontrol Grubu	Negatif Sıralar	13	7.85	102.00	-3.11	.00
	Pozitif Sıralar	1	3.00	3.00		
Ön-Test	Eşit	1				
İzleme Testi	Toplam	15				

Tabloda görüldüğü üzere, kontrol grubunun ön-test puan ortalaması ($\bar{x}=77.20$) ile izleme testi puan ortalaması ($\bar{x}=62.93$) arasında anlamlı ($z=-3.11$, $p<.05$) bir farklılık vardır. Bu farklılık çalışmanın beşinci denencesinde de belirtildiği gibi, izleme testi puan ortalamasının, ön-test puan ortalamasından düşük olması yönündedir. Bu bulgu da göstermektedir ki kontrol grubunda yer alan ve herhangi bir eğitime tabi tutulmayan bireylerin öz-anlayış düzeyleri zaman içinde düşmüştür. Elde edilen istatistiksel sonuç araştırmacının denencesini doğrular niteliktedir.

Denence 6: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı öncesindeki öz-anlayış düzeyleri ile kontrol grubundaki öğrencilerin program öncesindeki öz-anlayış düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

Araştırmanın altıncı denencesi Bilinçli Öz-Anlayış Programı öncesinde yapılan ön-test ölçümlerinin deney ve kontrol grupları açısından karşılaştırılmasıyla ilgilidir. Bu denenceyi test etmek amacıyla yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Deney ve Kontrol Grubunun Ön-Test Puanlarının Karşılaştırılması

Ön-Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Deney	13	16.38	213.00	73.00	-1.13	.26
Kontrol	15	12.87	193.00			
Toplam	28					

Tablo 9 incelendiğinde yapılan analiz sonucunda Bilinçli Öz-Anlayış programı öncesinde deney grubundaki bireylerin öz-anlayış toplam puanları ($\bar{x}=80.62$) ile eğitim verilmeyen kontrol grubundaki bireylerin öz-anlayış toplam puanları ($\bar{x}=77.20$) arasındaki farkın .05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir ($U=73.00$, $Z=-1.13$, $p>.05$). Bu sonuç araştırmanın altıncı denencesinde de beklendiği gibi deneysel işlem öncesi öz-anlayış puanlarının gruplar arasında anlamlı bir farka sahip olmadığını göstermiştir.

Denence 7: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonundaki öz-anlayış düzeyleri, kontrol grubundaki öğrencilerin program sonundaki öz-anlayış düzeylerinden anlamlı şekilde yüksektir.

Yedinci denence, son-test ölçümünden elde edilen öz-anlayış puan ortalamalarının deney ve kontrol grupları açısından karşılaştırılmasına ilişkindir. Denencenin sınanması için yapılan analiz sonucu tabloda yer almaktadır.

Tablo 10. Deney ve Kontrol Grubunun Son-Test Puanlarının Karşılaştırılması

Son-Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Deney	13	21.15	275.00			
Kontrol	15	8.73	131.00	11.00	-3.99	.00
Toplam	28					

Tabloya bakıldığında yapılan Mann-Whitney U analizi sonucunda Bilinçli Öz-Anlayış programına katılan deney grubundaki bireylerin öz-anlayış son-test toplam puanları ($\bar{x}=93.77$) ile eğitim verilmeyen kontrol grubundaki bireylerin öz-anlayış son-test toplam puanları ($\bar{x}=77.60$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($U=11.00$, $Z=-3.99$, $p<.05$). Bu sonuçtan deneysel işlem uygulanan deney grubundaki öz-anlayış düzeyinin yükselişinin program kaynaklı olduğunu göstermektedir. Ulaşılan bulgu araştırmanın yedinci denencesini de doğrulamıştır.

Denence 8: Deney grubundaki öğrencilerin bilinçli öz-anlayış programı sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeyleri, kontrol grubundaki öğrencilerin program sonrasındaki öz-anlayış kalıcılık düzeylerinden anlamlı şekilde yüksektir.

Araştırma kapsamında oluşturulan sekizinci denence, deney ve kontrol gruplarının izleme testi ölçümünden aldıkları öz-anlayış puan ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olacağını beklemektedir. Bu denencenin sınanması için yapılan Mann-Whitney U analizi sonuçları tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Deney ve Kontrol Grubunun İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

İzleme Testi	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Deney	13	21.08	274.00			
Kontrol	15	8.80	132.00	12.00	-3.95	.00
Toplam	28					

Tablo 11 incelendiğinde, Bilinçli Öz-Anlayış programının deney grubu izleme testi puan ortalaması ($\bar{x}=90.46$) ile kontrol grubu izleme testi puan ortalaması ($\bar{x}=62.93$) arasındaki fark .05 düzeyinde anlamlı ($U=12.00$, $Z=-3.95$, $p<.05$) bir farktır. Bu bulgu araştırmanın

sekizinci denencesini de doğrulamakta ve programa katılan deney grubundaki bireylerin öz-anlayış düzeylerinde yükselişin kalıcı olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın temel denencesi “Bilinçli öz-anlayış programına katılan deneklerin öz-anlayış düzeylerinde, kontrol grubunda yer alan deneklere göre, anlamlı düzeyde bir artma olacak ve bu artma uygulamaların tamamlanmasından bir ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir” olarak ifade edilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar, geliştirilen programın deney grubunda yer alan deneklerin öz-anlayış düzeylerindeki artışın kaynağı olduğunu ve bu artışın izleme ölçümünde de devam ettiğini göstermiştir. Aynı zamanda deney ve kontrol gruplarına ait denenceler de istatistiksel analizler sonucunda doğrulanmıştır.

Öz-anlayış ile ilgili deneysel çalışmalar alanyazında oldukça az sayıda bulunmaktadır. Yapılan ilk deneysel çalışma Neff danışmanlığında Kirkpatrick (2005: 31) tarafından yürütülmüş ve gestalt terapi tekniklerinden iki sandalye tekniği ile öz-anlayış geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların öz-anlayış düzeylerinde artış görülmüştür. Bir diğer deneysel çalışma Gilbert ve Procter (2006: 353) tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bu çalışma doğrudan öz-anlayışı geliştirmeye yönelik değil, öz-anlayış eğitimi vererek utangaçlık hastası olan bireylerin depresyon, anksiyete ve öz-eleştiri düzeylerini azaltmaya yönelik bir çalışmadır. Germer ve Neff (2013: 856) tarafından yapılan araştırma geliştirilen programın katılımcıların öz-anlayış düzeylerinde anlamlı bir artış olduğunu ortaya koymuş ve geçerli bir program geliştirildiğini göstermiştir.

Yurtiçinde yapılan çalışmalarda ise öz-anlayış ile ilgili deneysel olarak gerçekleştirilen iki çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Akın (2009: 4) tarafından yürütülen çalışmadır, ikincisi ise Duran (2014: 47) tarafından yapılan çalışmadır. Akın (2009: 153) tezinde akılcı duygusal davranışsal terapiye dayalı grup danışması yaparak, yapılan danışmanın katılımcıların psikolojik iyi olma ve öz-anlayış düzeylerindeki artışı araştırmış; çalışma sonucunda da katılımcıların grup danışması sayesinde öz-anlayış düzeylerinde artış olduğu ortaya konmuştur. Duran (2014: 47) ise zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerine yönelik bir program geliştirmiş ve uygulanan program sonucunda ebeveynlerin öz-anlayış düzeylerinde anlamlı bir yükseliş olduğunu göstermiştir.

Bu çalışma doğrudan öz-anlayış geliştirmeye yönelik bir program hazırlanması açısından Kirkpatrick (2005: 44) ve Germer ve Neff (2013: 859) tarafından yürütülen çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Geliştirilen programların veya müdahale yöntemlerinin doğrudan; diğer kuramsal temelde veya özel amaçlı gruplara yönelik hazırlanan

programların ise dolaylı olarak öz-anlayış düzeyinde yükselişe neden olduğu bilimsel olarak ispat edilmiştir. Araştırmacı tarafından yürütülen bu çalışma da geliştirilen program sayesinde katılımcıların öz-anlayış düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı bir artış sağlaması ile alanyazındaki çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir.

İlgili literatürde öz-anlayışın depresyon, anksiyete ve stres (Deniz ve Sümer, 2010: 122; Gilbert ve Procter, 2006: 370; Kirkpatrick, 2005: 56; Neff ve McGehee, 2010: 229; Neff, Pisitsungkagarn ve Hsieh, 2008: 273; Öveç, 2007: 93; Özyeşil ve Akbağ, 2013: 40; Terry, Leary ve Mehta, 2013: 282; Yamaguchi, Kim ve Akutsu, 2014: 69; Zhou vd., 2013: 1516), yaşam doyumu (Tel, 2011: 53), psikolojik iyi oluş (Sarıcaoğlu ve Arslan 2013: 2092; Kantaş, 2013: 56), duygusal zeka (Heffernan, Griffin, McNulty ve Fitzpatrick, 2010: 371; İkiz ve Totan, 2012: 59), değerler (Dilmaç, Deniz ve Deniz, 2009: 14), özgüven ve boyun eğici davranış (Eraydın, 2010: 68), sosyal destek ve akademik başarı (Akkaya, 2011: 57), psikolojik sağlamlık (Bolat, 2013: 75) ve ruminasyon (Smeets, Neff, Alberts ve Peters, 2014: 801) gibi birçok danışma ve eğitim psikolojisi kavramı ile çalışıldığı görülmüştür.

Araştırmaların sonuçlarında bu kavramların öz-anlayış ile pozitif veya negatif yönde ilişkili olduğu veya öz-anlayışın bu kavramlar üzerinde yordayıcı etkisi olduğu ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu bağlamda araştırma kapsamında geliştirilen program kullanılarak öz-anlayışın geliştirilmesiyle birlikte bu kavramlarda da istendik yönde değişimler sağlanabileceğini söylemek mümkündür. Çalışma alanının bu kadar geniş olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konan öz-anlayış kavramını geliştirmeye yönelik böyle bir programın hazırlanmış olması yerli literatür için bir kazanım olarak görülmektedir.

Çalışma sırasında ve sonrasında araştırmacı tarafından faydalı olabileceğini düşünülmüş öneriler şöyle sıralanmıştır.

1. Geliştirilen program, hem akademisyenlerin hem de alanda uygulayıcı olarak çalışan psikolojik danışmanların kolaylıkla kullanabileceği şekilde yazılmıştır. Dolayısıyla okullarda alan uygulayıcıları tarafından gerekli görülen durumlarda, akademisyenler tarafından ise çeşitli çalışmalarda kullanılacak bir program olduğu düşünülmektedir.

2. Çalışma öz-anlayış düzeyi düşük olan ve başka herhangi bir özel durumu olmayan üniversite öğrencileri genç yetişkinler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Programın özel gruplar veya ergen grupları gibi farklı özellikteki gruplarda yer alan bireyler üzerinde de etkisinin bilimsel olarak sınıdıktan sonra kullanılması etik açıdan daha uygun olacaktır.

3. Çalışma kapsamında geliştirilen program etkinliklerinin, okullarda uygulanan rehberlik programlarına dahil edilerek önleyici rehberlik hizmetleri kapsamında sunulması, eğitim politikaları açısından önemli görülen bir öneridir.

4. Öz-anlayış ile uyarlaması yapılmış farklı ölçekler alanyazında mevcuttur. Bu programın benzer gruplara uygulanarak farklı ölçme araçları ile etkisinin test edilmesi ve çalışma sonuçları ile karşılaştırılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Akın, A. (2009). *Akılcı duygusal davranışçı terapi odaklı grupla psikolojik danışmanın psikolojik iyi olma ve öz-duyarlık üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Akın, A. (2010). Self-compassion and loneliness. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2(3), 702–718.
- Akın, Ü., Akın, A., & Abacı, R. (2007). Öz-duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 01–10.
- Akkaya, Ç. (2011). *Ortaöğretim öğrencilerinde algılanan sosyal destek ve öz-duyarlık düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bolat, Z. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ve öz-anlayışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Deniz, M. E., Arslan, C., Özyeşil, Z., & İzmirli, M. (2012). Öz-Anlayış, Yaşam Doyumu, Negatif ve Pozitif Duygu: Türk ve Diğer Ülke Üniversite Öğrencileri Arasında Bir Karşılaştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 428–446.
- Deniz, M. E., Kesici, Ş., & Sümer, A. S. (2008). The validity and reliability of the Turkish version of the Self-Compassion Scale. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 36(9), 1151–1160. Scientific Journal Publishers.
- Deniz, M. E., & Sümer, A. S. (2010). Farklı Öz-anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresin Değerlendirilmesi. *Education and Science*, 35(158).
- Dilmaç, B., Deniz, M., & Deniz, M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışları İle Değer Tercihlerinin İncelenmesi, 18, 9–24.
- Duran, S. (2014). *Zihinsel engelli bireylerin ebeveynlerine verilen psikoeğitimin öznel iyi oluş ve öz duyarlılığa etkisinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eker, H. (2011). *Üniversite öğrencilerinin öz-duyarlık ve duyarlı sevgi düzeylerinin ebeveyn tutumları açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Eraydın, Ş. (2010). *Farklı müfredat programlarında öğrenim gören hemşirelik öğrencilerinin öz-duyarlık, öz güven ve boyun eğici davranışlarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Germer, C. (2009). *The mindful path to self-compassion: Freeing yourself from destructive thoughts and emotions.* Guilford Press.
- Germer, C. K., & Neff, K. D. (2013). Self-compassion in clinical practice. *Journal of Clinical Psychology*, 69(8), 856–867.
- Gilbert, P., & Procter, S. (2006). for People with High Shame and Self-Criticism : Overview and Pilot Study of a Group Therapy Approach. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 13, 353–379.
- Heffernan, M., Quinn Griffin, M. T., McNulty, S. R., & Fitzpatrick, J. J. (2010). Self-compassion and emotional intelligence in nurses. *International Journal of Nursing Practice*, 16(4), 366–373.
- İkiz, E., ve Totan, T. (2012). Üniversite öğrencilerinde öz-duyarlık ve duygusal zekânın incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 51–71.
- Kantaş, Ö. (2013). *Impact of relational and individuational self-orientations on the well-being of academicians: The roles of ego- or eco- system motivations, self-transcendence, self-compassion and burnout. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kirkpatrick, K. L. (2005). *Enhancing Self-Compassion Using a Gestalt Two-Chair Intervention Committee.* The University of Texas at Austin.
- Neff, K. (2003a). Self-Compassion : An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude Toward Oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85–101.
- Neff, K. D. (2003b). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and identity*, 2, 223–250.
- Neff, K. D., Hsieh, Y.-P., & DeJitterat, K. (2005). Self-compassion, Achievement Goals, and Coping with Academic Failure. *Self and Identity*, 4(3), 263–287.
- Neff, K. D., & McGehee, P. (2010). Self-compassion and Psychological Resilience Among Adolescents and Young Adults. *Self and Identity*, 9(3), 225–240.
- Neff, K. D., Pisitsungkagarn, K., & Hsieh, Y.-P. (2008). Self-Compassion and Self-Construal in the United States, Thailand, and Taiwan. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(3), 267–285.

- Öveç, Ü. (2007). *Öz-duyarlık ile öz-bilinç, depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özyeşil, Z., & Akbağ, M. (2013). Self-compassion as a protective factor for depression, anxiety and stress: A research on Turkish sample. *The Online Journal of Counseling and Education*, 2(2), 36–43.
- Sarıcaoğlu, H., & Arslan, C. (2013). An Investigation into Psychological Well-being Levels of Higher Education Students with Respect to Personality Traits and Self-compassion. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(4), 2097–2104.
- Smeets, E., Neff, K., Alberts, H., & Peters, M. (2014). Meeting suffering with kindness: Effects of a brief self-compassion intervention for female college students. *Journal of Clinical Psychology*, 70(9), 794–807.
- Sümer, A. S. (2008). *Farklı öz-anlayış (self-compassion) düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon anksiyete ve stresin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tel, F. D. (2011). *Üniversite öğrencilerinin yaşam doyum düzeyi ve öz duyarlık düzeyinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Terry, M. L., Leary, M. R., & Mehta, S. (2012). Self-compassion as a Buffer against Homesickness, Depression, and Dissatisfaction in the Transition to College. *Self and Identity*, 12(3), 1–13.
- Yamaguchi, A., Kim, M.-S., & Akutsu, S. (2014). The effects of self-construals, self-criticism, and self-compassion on depressive symptoms. *Personality and Individual Differences*, 68, 65–70.
- Zhou, L., Chen, J., Liu, X., Lu, D., & Su, L. (2013). Self-compassion and hopelessness depression. *Social Behavior and Personality*, 41(9), 1511–1518.

EXTENDED ABSTRACT

Neff (2003a) explains self-compassion as a term that involves being sensitive and thoughtful as well as touched by and open to one's own suffering in happenings ending up in failure or sadness instead of judgmental understanding and a critical approach to one's own pain, inadequacies and failures. As failure or pain, one experiences, are the things that any person can face so that one's experience is seen as part of the larger human experience. He continues that in such happenings, one should avoid negative thoughts and emotions and seek for solution. Neff (2003b) argues that when faced with experiences of personal failure or suffering, self-compassion results in three basic components: (a) self-kindness - extending kindness and understanding to oneself rather than rough judgment and self-criticism, (b) common humanity - seeing one's experiences as part of the larger human experience rather than seeing them as separating and isolating, and (c) mindfulness - holding one's painful thoughts and feelings in balanced awareness rather than over-identifying with them.

With the emergence of positive psychology, there have been considerable revolution in perspective of psychological health of people. Contrary to the old one, new perspective suggests that one's being healthy does not necessarily mean being unproblematic. Because the new definition highlights that one should also bear positive elements in life to be considered healthy. Self-compassion has its own place within this new perspective and emphasizes being sensitive and thoughtful one's own suffering in problematic situations or sadness instead of focusing on negative thoughts and emotions which means focusing on the positive sides of the happenings (Neff, 2003a). There have been varied studies on one's psychological well-being in Turkey (Sarıcaoğlu, 2013; Akın, 2009). These studies show that self-compassion is a

significant predictor of well-being as well as it has positive effect on one's well-being. In this regard, it can be argued that increasing one's self-compassion may positively contribute to one's psychological health. The main purpose of this research is to develop a psycho-education program with the intention of increasing the individuals' level of self-compassion and test the aforementioned program's efficiency on the university students.

An experimental design with experimental-control groups, pre-test, post-test and follow-up tests is used in the research. Research group of the study consists of volunteers amongst the undergraduate students of Faculty of Education in the Muğla Sıtkı Koçman University. Students who want to participate in the research are given a data collection tool, which includes a personal information form and a self-compassion scale, then experimental, and control groups are formed by evaluating these data on computers. Through the research, an 8 session Mindful Self-Compassion Program is implemented on the experimental group, as for the control group, no experimental procedure is implemented. The main hypothesis of the research is determined as: "There will be a significant amount of increase in the level of participant subject's self-compassion comparing with the control group and this increase will also be seen in the follow-up tests which will be performed one month after completing the implementations." Independent variable of the research is mindful self-compassion program and dependent variable of the research is self-compassion points derived from the answers of the subjects to the Self-Compassion Scale. Self-Compassion Scale, which is developed by Neff and adapted to Turkish by Deniz, Kesici and Sümer, is used as data collection tool. After studies of validity and reliability, Turkish form of the scale is shaped as a one dimensional and 24 items scale. While testing the hypotheses, along with descriptive statistics, Wilcoxon Signed Rank Test and Mann Whitney U Test are used in order to examine the relevance of variation amongst pre-test, post-test and follow up tests both within and between the groups.

These are the results of the research: (1) Before experimental procedures, there are no significant differences between the experimental and control groups' average self-compassion points. (2) There is a significant increase in the experimental group's self-compassion points after the experimental procedure. (3) There are no significant differences in the self-compassion points of control group after the experimental procedure and follow-up test performed one month later. (4) The average self-compassion points of the experimental group are significantly higher than the average self-compassion points of the control group after the experimental procedure. (5) There are no significant differences in the self-compassion levels of experimental group between the increased self-compassion level after the experimental procedure and self-compassion level obtained from the next month's follow-up tests. (6)

There is a significant amount of increase in the level of self-compassion of the subjects in the experimental group comparing with the subjects in the control group and this increase is also observed in the follow-up test performed one month after.

Related literature shows that self-compassion has been researched with varied consultation and education psychology concepts like depression, anxiety and stress (Deniz and Sümer, 2008; Gilbert and Procter, 2006; Kirkpatrick, 2005; Neff, 2003a; Neff, Pisitsungkagarn and Hsieh, 2008; Öveç, 2007; Özyeşil and Akbağ, 2013; Terry, Leary, and Mehta, 2013; Yamaguchi, Kim, and Akutsu, 2014; Zhou et al., 2013), life satisfaction (Neff, 2003a; Tel, 2011), psychological well-being (Akin, 2009; Kantaş, 2013; Neff and Mcgehee, 2010, Sarıcaoğlu and Arslan 2013), emotional intelligence (Heffernan, Griffin, McNulty, and Fitzpatrick, 2010; İkiz and Totan, 2012), values (Dilmaç, Deniz, and Deniz, 2009), self-confidence and submissive behavior (Eraydın, 2010), social support and academic achievement (Akkaya, 2011), resilience (Bolat, 2013), and rumination (Smeets, Neff, Alberts, and Peters, 2014). Findings of the above-named studies show that these concepts have negative and positive relations with self-compassion or self-compassion is a predictor of these concepts. Therefore, increasing self-compassion with the program developed through the current study can positively decrease depression in these concepts while it can promote psychological well-being.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2019). "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2400-2414.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.05.2019

Araştırma Makalesi

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL VATANDAŞLIK GÖSTERGELERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi İlker DERE

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

idere@erbakan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0993-7812

Muhammet YAVUZAY

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

muhammetyavuzay@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8823-2695

Öz

21. yüzyıl teknolojisi ile bireylerin çevrimiçi topluma katılması, "dijital vatandaş" kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijital ortamların vazgeçilmez hale gelmesi, dijital vatandaşlık eğitimi konusundaki çalışmalarını artırmıştır. Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergelerini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın örneklemini Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde okuyan 401 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Verileri toplamak için Som-Vural (2016) tarafından geliştirilen ve 23 maddeden oluşan "Dijital Vatandaşlık Ölçeği" adlı ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 23 Paket Programı ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda betimsel istatistiklerin (yüzde ve frekanslar) yanı sıra tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Post-Hoc testleri kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre; sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar ile okudukları üniversiteler ve günlük ortalama internet kullanım süreleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Buna karşın öğretmen adaylarının e-devlet kullanım sıklığına göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Vatandaşlık, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları, E-Devlet Uygulaması, İnternet Kullanımı

EXAMINATION OF PROSPECTIVE SOCIAL STUDIES TEACHERS THROUGH DIGITAL CITIZENSHIP INDICATORS

Abstract

Individuals joining the online community through the technology of the 21st century have led to the emergence of "digital citizen" concept. With digital media becoming essential, studies on digital citizenship training have increased. The aim of this study is to examine the digital citizenship indicators of prospective social studies teachers. In the study, the descriptive survey method, which is one of the quantitative research methods, has been used. The sample of this study consists of 401 prospective teachers that are studying in the Social Studies Teaching departments of Necmettin Erbakan University, Kastamonu University, Ege University, and Pamukkale University. The scale called the "Digital Citizenship Scale" developed by Som-Vural (2016) consisting of 23 items was used for collecting data. The obtained data was analyzed with the SPSS 23 Package Program. In this context, apart from descriptive statistics

(percentages and frequencies), one-way analysis of variance (ANOVA) and Post-Hoc tests were used. According to one-way analysis of variance results, no significant differences were found between the scores of the prospective social studies teachers from the digital citizenship scale and the universities they studied at and their daily average internet usage times. Nevertheless, significant differences were found between the e-government gateway application usage frequencies of groups. A number of suggestions were made based on the results of the study.

Keywords: Digital Citizenship, Prospective Social Studies Teachers, E-Government Gateway Application, Using Of Internet

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerin etkisi ile günümüzde dijitalleşen bir dünya düzenine geçilmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak büyüyen internet ağları, tüm dünya toplumlarını etkisi altına almış durumdadır. Özellikle internetin ortaya çıkışı ile birlikte, dijital ortamda bireylere faydalı veya zararlı olacak eylemler ölçülemeyecek bir büyüklüğe ulaşmıştır (İnci, Akpınar ve Kandır, 2017: 495). Yalnızca Türkiye’de 2018 TÜİK verilerine bakıldığında bile, 16-74 yaş grubundaki bireylerde bilgisayar (% 59,6) ve internet kullanımının (% 72,9) geldiği muazzam seviye görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2018).

21. yüzyılın gelişmiş teknolojisinin bir getirisi olarak dijital vatandaşlığın hâkim olduğu tüm dünyada, dijital vatandaşlık eğitimi de ivme kazanmaktadır. Dijital vatandaşlık eğitimi ile birlikte öğrencilere teknolojiyi uygun bir şekilde kullanmaları için ne bilmeleri gerektiğini aktarırken aktif bir şekilde kullanan toplum bireyleri olmaları amaçlanır (Digital Citizenship, 2018).

1.1. Dijital Vatandaşlık Kavramı ve Boyutları

Dijital vatandaşlık, sanal ortamda etkin bir birey olarak çevrimiçi topluma katılma davranışdır (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008: 1). Aynı zamanda dijital vatandaşlık, teknolojik ve sanal ortamlarda uygun ve sorumlu davranış normları olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlık kişilerin; bilgisayar, mobil cihazlar, cep telefonları ve tabletler gibi dijital araçlarda bulunan çalışma ortamlarındaki davranışlarını tanımlar. Eğitimciler ve politikacılar, dünya çapında giderek artış gösteren bu davranışları, olumlu boyutlara ve mümkün olan en güvenli ortamlara yönlendirmeye çalışmaktadır (Searson, Hancock, Soheil ve Shepherd, 2015: 730). Dijital vatandaşlığı kötü yönde veya yanlış kullanmayı önlemek için yapılan araştırmalarda, dijital vatandaşlığın doğru kullanılması gereken alanlarla ilgili 9 temel öge tespit edilmiştir. Bu temel öğeler aynı zamanda dijital vatandaşlığın alt boyutlarını ve türlerini de oluşturmaktadır. Bu öğeler şu şekildedir:

Dijital Erişim: Tam elektronik katılımdır. Üreten vatandaşlar olabilmek için, eşit bir şekilde teknolojik imkânlarla dijital erişim sağlanması anlamına gelir.

Dijital Ticaret: Online mal alım satımıdır. Yani dijital ortamlarda satma ve satın alma işlemlerini yapacak yeterliliğe sahip olma anlamına gelir.

Dijital İletişim: Elektronik bilgi alışveriştir. Kişiler, iletişim biçimlerinin değiştiğinin, artık elektronik araçlar vasıtasıyla iletişim kurulduğunun farkında olmalı ve bu araçları doğru bir şekilde kullanmalıdır.

Dijital Okuryazarlık: Dijital teknolojinin ne zaman ve nasıl kullanılabileceğinin bilinmesidir. Aynı zamanda kişilerin, eğitim faaliyetlerinin artık teknoloji kullanılarak da gerçekleştirildiğinin farkında olmasıdır.

Dijital Görgü Kuralları (Etik): Diğer dijital teknolojiler tarafından beklenen davranış standartlarıdır. Bununla birlikte bireylerin, sanal dünyada gösterilen davranışların bir elektronik standarda sahip olduğunun farkında olmasıdır.

Dijital Hukuk: Teknolojiyi yöneten yasal haklar ve kısıtlamalardır. Sanal ortamda yapılan işlerin elektronik sorumluluğunun olduğunu ve kanuni yaptırımı bulunduğunu bilmesi gerekir.

Dijital Hak ve Sorumluluklar: Tüm dijital kullanıcılara verilen ayrıcalıklar, özgürlükler ve onlarla birlikte gelen davranış beklentileridir.

Dijital Sağlık: Dijital dünyada fiziksel, ruhsal ve psikolojik yönden sağlığı direk ya da dolaylı olarak etkileyecek faktörlerin bulunduğunun farkında olunmasıdır.

Dijital Güvenlik: Tüm teknoloji kullanıcılarının kişisel güvenliklerini ve ağların güvenliğini sağlamak için alınması gereken önlemlerdir (Ribble ve Bailey, 2007: 9-10).

Bunlarla birlikte ülkemizde aktif bir şekilde kullanılmaya başlanan ve dijital vatandaşlığın faaliyet alanı olan ‘e-devlet’ uygulaması, vatandaşlara devlet tarafından verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunulmasını ifade etmektedir. Bu sayede devlet hizmetlerinin vatandaşa en kolay ve en etkin yoldan, kaliteli, hızlı, kesintisiz ve güvenli bir şekilde ulaştırılması hedeflenmektedir. Bürokratik ve klasik devlet kavramının yerini almaya başlayan e-devlet uygulamasıyla her kurumun ve her bireyin bilgi ve iletişim teknolojileri ile devlet kurumlarına ve kurumlarca sunulan hizmetlere kolayca erişilebilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2018).

1.2. Sosyal Bilgilerde Dijital Vatandaşlık Eğitimi

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında hazırlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının; bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimlerden, bireyin ve toplumun farklılaşan ihtiyaçlarından, öğrenme ve öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilikler ve gelişmelerden doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu değişimlerin bir sonucu olarak programlarla birlikte, bilgiyi üreten, onu işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen,

eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati kurabilen, topluma ve kültürüne katkı sağlayabilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca programın özel amaçlarında, *“Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları amaçlanmaktadır.”* ifadesi yer almıştır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yetkinlikler, değerler, kazanımlar ve becerilerle dijital vatandaşlık eğitimi arasında bazı ilişkiler kurulmuştur. Örneğin; kazandırılmak istenen becerilerden biri olan “dijital okuryazarlık”, dijital vatandaşlığın alt boyutlarından biridir. Aynı zamanda “araştırma”, “iletişim” ve “hukuk okuryazarlığı” gibi diğer beceriler, bu boyutla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca “Bilim, Teknoloji ve Toplum” adlı öğrenme alanına bakıldığında kazanımların ortak amacının; öğrencilerde yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncüyü geliştirmek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerden bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisi edinmeleri beklenmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 1-11).

Sosyal bilgiler programının temel yaklaşımı, bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli beceri, kavram ve değerlerle öğrenciyi donatarak aktif bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yetiştirmek olarak bilinir (Ata, 2015: 35). Bu amaçla birlikte sosyal bilgilerin doğasını oluşturan yaklaşımlardan “vatandaşlık bilgisi aktarımı olarak sosyal bilgiler”, sosyal bilgiler öğretiminin en eski yaklaşımlarından biridir (Öztürk, 2015: 5). Aynı zamanda sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve hedeflenen tüm kazanımların aktarımı sırasında bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanmayı amaçlar (Acun, 2015: 343-365). Bu durum, dijital vatandaşlığın bir getirisidir. Bu bağlamda alanyazında dijital vatandaşlık (konuları ve alt boyutları) ve sosyal bilgiler ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları incelenmiş ve değerlendirmeler aşağıda sırayla sunulmuştur.

İlk olarak Çarıkçı (2010: 119-121), yaptığı çalışmada katılımcıların e-devlet uygulamalarına ilişkin tutumlarını değerlendirmiştir. Araştırma sonuçları, katılımcıların e-devlet uygulamaları hakkındaki bilgi düzeyi arttıkça, daha olumlu tutumlar geliştirdiklerini, gelişmeleri yakından takip ettiklerini ve uygulamalardan faydalandıklarını göstermiştir. Aksine e-devlet hizmetlerinden faydalanmayanların uygulamaya ilişkin gelişmeleri takip etmedikleri ya da ilgilenmedikleri sonucuna varılmıştır. Ayrıca doğrudan dijital vatandaşlık ve sosyal bilgiler ilişkisini ele alan Karaduman ve Öztürk’ün (2014: 66-73) çalışmasında varılan sonuçlar, dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin sosyal bilgiler dersinde

kullanılmasının öğrencilerin dijital ortamdaki tutumlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Karaduman, Köse ve Eryılmaz'ın (2017: 265-268) araştırmasında öğretmen adayları, sosyal medyada bireylerin en çok “saygı”, “özel yaşamın gizliliği”, “tarafsızlık”, “sabırlı olma” gibi değerleri ihmal ettiklerini söylemişlerdir. Bir diğer dijital vatandaşlık ve sosyal bilgiler ilişkisini ele alan çalışmada Görmez (2017: 11), öğrenme alanlarıyla ilişkili ünite ve kazanımların dijital vatandaşlık ve onun alt boyutları açısından yeterli olmadığını tespit etmiştir.

Özer ve Albayrak-Özer (2017: 285), “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Eğitimi İhtiyaçları” adlı çalışmasında, sosyal bilgiler adaylarının dijital vatandaşlığı ağırlıklı olarak teknoloji kullanımı ve teknoloji kullanımı ve teknoloji kullanım kuralları olarak algıladıklarını ve dijital vatandaşlık eğitiminin gerekliliğine inandıklarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Çakmak ve Aslan'ın (2018: 92-94) çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar ile yaş, cinsiyet ve aile ortalama aylık geliri değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmadığı gözlemlenmiştir. Son olarak Som-Vural ve Kurt'un (2018: 75-77) çalışmasında; dijital vatandaşlık ortalamaları kadın üniversite öğrencilerinin lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir. Buna karşın adayların okudukları üniversiteler arasında anlamlı farklılıklar bulunurken, fakültelere göre dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, sanal ortamda bilinçli hareket edebilen ve teknolojiyi doğru kullanabilen vatandaş yetiştirme misyonunun sosyal bilgiler dersinin hedefleri içerisinde yer aldığı görülmektedir (Daşcıoğlu ve Şimşek, 2014: 23-35). Bu bilgiler ışığında sosyal bilgilerin dijital vatandaşlar yetiştirmek için önemli bir ders olduğu sonucuna varılmıştır. Gelecekte bu dersi okutacak ve dijital vatandaşları yetiştirecek sosyal bilgiler öğretmen adaylarının (Alkan, 2014: 99-110), dijital vatandaşlık ile ilgili davranışlarını incelemek önem arz etmektedir. Bu gerekçeyle Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanların üniversite, günlük ortalama internet kullanımı ve e-devlet kullanım sıklığına göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında üniversitelere göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında günlük ortalama internet kullanımına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında e-devlet kullanma sıklığına göre anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanır, herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, onu uygun bir biçimde ‘gözleyip’ belgeleyebilmektir (Karasar, 2018: 109). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergeleriyle ilgili mevcut durumu olduğu gibi yansıtmak ve büyük bir örneklem üzerinden genelleme yapabilmek için betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

2.1. Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi’nde sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde okuyan 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmaya toplamda 401 öğretmen adayı katılmıştır. Çalışmaya 160 (% 39,9) erkek ve 241 (% 60,1) kadın katılmıştır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminde kolayca ulaşılabilen, ihtiyaç duyulan büyüklükteki bir gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir yanıtlayıcıları hedef alan ve tasarruf sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2016: 92). Ayrıca Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı gereğince birinci sınıfta bilgisayar I-II, ikinci sınıfta vatandaşlık bilgisi ve temel hukuk, üçüncü sınıfta insan hakları ve demokrasi derslerini alan adayların dijital vatandaşlık göstergelerini incelemek için 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları örneklem olarak seçilmiştir (YÖK [Yükseköğretim Kurulu], 2006: 2).

2.2. Veri Toplama Araçları

Dijital Vatandaşlık Ölçeği

Araştırmada veri toplama aracı olarak Som-Vural (2016: 49-51) tarafından geliştirilen “Dijital Vatandaşlık Ölçeği” kullanılmıştır. 23 maddelik ölçek; doğru kullanım, çevrimiçi işlemler, erişim, sağlık ve toplumsal sorumluluk olmak üzere beş alt faktörden oluşmaktadır. Dijital Vatandaşlık Ölçeği’nin toplam puanına ilişkin Cronbach Alfa katsayısı .87 ve alt faktörlere ilişkin iç tutarlılık katsayısı sırasıyla doğru kullanım .85, çevrimiçi işlemler .62, erişim .73, sağlık .68 ve toplumsal sorumluluk .63 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin yapılan test tekrar test yöntemi sonucunda korelasyon katsayısı .70 olarak hesaplanmıştır. Beşli likert tipinde hazırlanan ölçek, “Kesinlikle katılıyorum=5”, “Katılıyorum=4”, “Kararsızım=3”, “Katılmıyorum=2” ve “Kesinlikle katılmıyorum=1”

şeklindeki seçeneklerden oluşmaktadır. Bu araştırmada kullanılan ölçeğin geneli için hesaplanan Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .78'dir.

Demografik Bilgi Formu

Bu çalışma kapsamında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının demografik bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından "Kişisel Bilgi Formu" oluşturulmuştur. Formun içeriğinde üniversite, günlük ortalama internet kullanımı ve e-devlet uygulaması kullanma sıklığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler, 2018-2019 eğitim ve öğretim döneminde Ege Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi'nde sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan ve amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen, 3. ve 4. sınıf öğretmen adaylarına uygulanan ölçekle elde edilmiştir. Ayrıca uygulanan ölçeğin girişinde geniş ve açıklayıcı bir yönergeye yer verilmiştir. Ölçek maddelerine ilişkin olası sorular için uygulamayı yardımcı olan diğer akademisyenlere açıklamalar yapılmıştır. Ancak araştırmanın veri toplama sürecinde araştırmacılar, öğretmen adaylarına işaretleyecekleri seçenek konusunda herhangi bir yönlendirme yapmamıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde demografik bilgiler için betimsel istatistikler; ölçeğin toplam puanı ve alt faktörlere ilişkin toplam puanlar için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu; üniversite düzeyi, günlük ortalama internet kullanımı ve e-devlet uygulaması kullanım sıklığı arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Post-Hoc testleri kullanılmıştır.

İstatistiksel analizlere geçmeden önce kayıp veriler incelenmiş ve tek-yönlü ANOVA'nın varsayımlarının karşılanması için gerekli analizler yapılmıştır. Araştırmaya toplamda 401 öğretmen adayı katılmış ve betimsel istatistiklere göre kişisel verilere ve ölçek maddelerine ilişkin kayıp verinin olmadığı anlaşılmıştır. Sonraki aşamada tek yönlü ANOVA'ya ilişkin varsayımlar incelenmiş ve şartlar sağlanmıştır. Öncelikli olarak, veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek için normallik testleri ve çarpıklık-basıklık katsayıları hesaplanmıştır. Normallik testleri ($p=.000$) ile çarpıklık (2,014) ve basıklık (8,108) katsayıları verinin normal dağılım göstermediğini ortaya koymuştur. Altı tane uç değer atılmasından sonra veri seti normal dağılım göstermiştir ($N=395$); basıklık (.602) ve çarpıklık (.268) değerleri beklenen değerler arasındadır. Levene testine göre varyansların eşit olduğu gözlenmiştir ($p=.64$).

3. BULGULAR

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının üniversitelere göre dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: Üniversitelere Göre Betimsel İstatistikler

Üniversite	N	\bar{X}	SS
Ege Üniversitesi	60	41,05	9,17
Kastamonu Üniversitesi	94	42,74	9,62
Necmettin Erbakan Üniversitesi	139	42,15	8,08
Pamukkale Üniversitesi	102	41,95	8,80
Toplam	395	42,07	8,80

Üniversitelere ilişkin betimsel veriler, dört farklı üniversitenin öğrenci profiline dair bilgi sunmaktadır. Bu tabloya göre; Ege Üniversitesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalaması ($X=41,05$) ve standart sapması ($ss=9,17$); Kastamonu Üniversitesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalaması ($X=42,74$) ve standart sapması ($ss=9,62$); Necmettin Erbakan Üniversitesi öğretmen adaylarının aritmetik ortalaması ($X=42,15$) ve standart sapması ($ss=8,08$); Pamukkale Üniversitesi Sosyal öğretmen adaylarının aritmetik ortalaması ($X=41,95$) ve standart sapması ($ss=8,80$) olarak hesaplanmıştır. Öğretmen adaylarının “Dijital Vatandaşlık Ölçeği”nden aldığı toplam puana ilişkin aritmetik ortalama ($X=42,07$) ve standart sapma ($ss=8,80$) olarak hesaplanmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık puanlarının üniversitelere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan tek yönlü varyans analiz (ANOVA) sonuçları, Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Üniversitelere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplararası	107,566	3	35,855	,461	,710
Gruplarıçi	30417305	391	77,794		
Toplam	30524,81	394			

Tablo 2’de görüldüğü gibi yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okudukları üniversitelere göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($F_{(3-391)}=,461$, $p>.05$). Diğer bir ifadeyle, dijital vatandaşlık puanları, üniversitelere göre farklılık göstermemektedir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının e-devlet kullanım sıklığına göre dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. E-devlet Kullanım Sıklığına İlişkin Betimsel İstatistikler

Kullanım Sıklığı	N	\bar{X}	SS
Hiç	18	42,72	11,39
Bazen	322	42,22	8,75
Sıklıkla	55	39,65	7,46
Toplam	395	42,07	8,80

E-devlet kullanım sıklığına göre betimsel bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur. Bu verilere göre e-devlet uygulamasını “hiç” kullanmayanların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=42,72$) ve standart sapması (ss=11,39); “bazen” kullananların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=42,22$) ve standart sapması (ss=8,75); “sıklıkla” kullananların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=39,65$) ve standart sapması (ss=7,46) olarak hesaplanmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin e-devlet kullanım sıklığı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçları, Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. E-devlet Kullanım Sıklığına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	η^2
Gruplararası	718,373	2	359,187	4,724	.009	,024
Gruplarıçi	29806,498	392	76,037			
Toplam	30524,871	396				

Tablo 4’te görüldüğü gibi yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının e-devlet kullanım sıklığına göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (F (2-392)=4,724, p<.05). Eta kare değeri düşük düzeyde yakın ilişkiyi göstermektedir ($\eta^2=,024$). Gruplar arası anlamlı farklılığın kaynağını belirlemek için LSD post-hoc testi kullanılmıştır. Bu testin sonuçlarına göre e-devlet uygulamasını sık kullananlar ($\bar{X}=39,7$) ile hiç kullanmayanlar ($\bar{X}=46,72$) arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Ancak e-devlet uygulamasını sık kullananlar ile bazen kullananlar; hiç kullanmayanlar ile bazen kullananlar arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ortalama internet kullanım sıklığına göre dijital vatandaşlık ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistikler Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Günlük Ortalama İnternet Kullanım Süresine İlişkin Betimsel İstatistikler

Saat	N	\bar{X}	SS
0-2	67	42,31	9,21
2-4	150	42,45	8,27
4-6	112	42,21	8,92
6+	66	41,74	9,45
Toplam	395	42,07	8,80

Günlük ortalama internet kullanım süresine göre betimsel bilgiler, Tablo 5’te sunulmuştur. Günlük ortalama internet kullanım süresine göre “0-2 saat” kullananların

aritmetik ortalaması ($\bar{X}=41,31$) ve standart sapması ($ss=9,21$); “2-4 saat” kullananların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=42,45$) ve standart sapması ($ss=8,27$); “4-6 saat” kullananların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=42,21$) ve standart sapması ($ss=8,92$); “6 saat ve üstü” kullananların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=41,74$) ve standart sapması ($ss=9,45$) olarak hesaplanmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin günlük ortalama internet kullanım süresi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analiz sonuçları, Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Günlük Ortalama İnternet Kullanım Süresine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplararası	69,801	3	23,267	299	.826
Gruplarıçi	30455,07	391	77,890		
Toplam	30524,871	394			

Tablo 6’da görüldüğü gibi yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının günlük ortalama internet kullanım süresine göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($F_{(3-391)}=,299, p>.05$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık göstergeleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda adaylara bir dijital vatandaşlık ölçeği uygulanmıştır. Yalnızca e-devlet uygulaması kullanım sıklığı değişkenine göre yapılan tek yönlü varyans analizine göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{(2-392)}=4,724, p<.05$). Ancak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okudukları üniversitelere ($F_{(3-391)}=,461, p>.05$) ve günlük ortalama internet kullanım süresine ($F_{(3-391)}=,299, p>.05$) göre gruplar arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Analiz sürecinde ilk olarak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık puanlarının üniversitelere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve dijital vatandaşlık puanlarının üniversitelere göre farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu durum, dört üniversitenin benzer sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrenciler, öğretim programı ve dijital olanaklara sahip olmasıyla açıklanabilir. Çünkü Yüksek Öğretim Kurumu, eğitim fakültelerinde sosyal bilgiler öğretmenliği bölümlerinde ortak program uygulamaktadır. Bu sonucun aksine, bu çalışmada kullanılan ölçeği çeşitli üniversitelerde uygulayan Som-Vural ve Kurt (2018: 75-77) tarafından yapılan çalışmada üniversitelere göre dijital vatandaşlığa ilişkin ortalamalarda anlamlı düzeyde farklılık tespit

edilmiştir. Araştırmacılar, bu sonucu bazı üniversitelerin teknolojik altyapı olanaklarının daha iyi durumda olmasıyla açıklamıştır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ortalama puanlarıyla e-devlet kullanım sıklığı arasındaki anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık puanları ile e-devlet kullanım sıklığı arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre, e-devlet uygulamasını “bazen” kullananlar ile “hiç” kullanmayanlar arasında farklılık bulunamamıştır. Anlamlılığını yönünün e-devlet uygulamasını “sıklıkla” kullananlar ile “hiç” kullanmayanlar arasında olduğu görülmüştür. Bu konuda alanyazındaki diğer çalışmalara bakıldığında, Çarıkçı (2010: 119-121), e-devlet uygulamalarından faydalanma düzeyi ile uygulamalarla ilgili tutumlar arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, e-devlet uygulamaları ile ilgili olarak geliştirilen tutumla e-devlet uygulamalarından faydalanma düzeyi arasında yakın bir ilişki bulmuştur. Bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital araçları ve imkânları kullanma ve kendini yeterli görme durumlarının e-devlet kullanım sıklığını ve uygulamadan yararlanma konusundaki tutumlarını etkilediğini söylemek mümkündür.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık puanları, günlük ortalama internet kullanım süresi değişkenine göre incelendiğinde, aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Bu durum, ilk bakışta beklenmeyen bir sonuçtur. Çünkü alanyazında Kocadağ (2012: 100-103), Sakallı ve Çiftçi (2016: 112-114), Çakmak ve Aslan (2018: 92-94) ve Onursoy (2018: 1007-1009) tarafından yapılan çalışmalarda ortalama internet kullanım süresiyle dijital vatandaşlık ölçeğinden alınan puanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. İlgili çalışmalarda dijital vatandaşlık puanı yüksek olanların uzun yıllardır internete bağlandığı ve ortalama internet kullanımının yüksek olduğu görülmektedir. Bu ilişki çalışmalarda, bireylerin çeşitli coğrafi ve sosyolojik durumlarının yanı sıra yaş ile ilgili olarak teknolojiye erişim ve kullanabilme özellikleriyle açıklanmıştır. Tüm bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde, bu çalışmada günlük ortalama internet kullanımı ile dijital vatandaşlık ölçeğinden alınan puanlar arasında farklılık görülmemesi, seçilen örneklemin heterojen olmaması veya benzer demografik özelliklere sahip olmasıyla açıklanabilir. Yani 1. ve 2. sınıflar da çalışmaya dâhil edilirse daha farklı bir sonuç beklenebilir.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda ileride yapılacak araştırmalara yönelik birtakım önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle ileride bu konuda yapılacak araştırmalara farklı branşlardan öğretmen adayları dâhil edilebilir. Üniversiteler seçilirken, sosyo-ekonomik düzey ve dijital imkânlar açısından farklı niteliklere sahip üniversiteler tercih

edilebilir. Çalışma grubu olarak, sosyal bilgiler öğretmenleri ve ortaokulda sosyal bilgiler dersini alan öğrenciler seçilebilir.

Bunların yanında öğretmen adaylarının çoğu, dijital ortamlardaki toplumsal sorumluluk projelerine katılma konusunda kararsız yönde görüş belirtmiştir. Bunun için dijital ortamlarda güvenli bir şekilde sosyal sorumluluk projelerine katılım sağlama konusunda yapılacak örnek projelerle farkındalık oluşturulabilir. Sosyal öğretmen adaylarının interneti bilinçli ve etkin bir şekilde kullanması için vatandaşlık ve insan hakları derslerinde bilişim teknolojilerine dayalı dijital vatandaşlık uygulamalarının yapılması gerekmektedir. Özellikle e-devlet uygulaması gibi vatandaşla devlet arasında bağ kuran uygulamalar ve platformların nasıl çalıştığına dair bilgilendirme yapılması, dijital vatandaşlık konusundaki algıların değişmesini sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Acun, İ. (2015). Bilgisayar Destekli Öğretim Uygulamaları. Ed. Cemil Öztürk, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (s. 343-365). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alkan, V. (2014). Öğretim Stratejileri. Ed. Süleyman İnan, Sosyal Bilgiler Öğretimine Giriş, Kavramlar, Yaklaşımlar, İlkeler (s. 99-110). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ata, B. (2015). Sosyal bilgiler öğretim programı. Ed. Cemil Öztürk, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (s. 33-47). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çakmak, Z. ve Aslan, S. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 72-99.
- Çarıkcı, O. (2010). Türkiye'de E-devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), 95-122.
- Daşcıoğlu, K. ve Şimşek, S. (2014). Müfredat (Öğretim Programı). Ed. Süleyman İnan, Sosyal Bilgiler Öğretimine Giriş, Kavramlar, Yaklaşımlar, İlkeler (s. 23-35). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Digital Citizenship, (2018). Digital Citizenship Today. 27 Aralık 2018 <http://www.digitalcitizenship.net/> adresten alınmıştır.
- Görmez, E. (2017). İlkokul Sosyal Bilgiler Programının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Açısından Yeterliliği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 60, 1-15.
- İnci, M. A., Akpınar, Ü. ve Kandır, A. (2017). Dijital Kültür Ve Eğitim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 493-522.
- Karaduman, H. ve Öztürk, C. (2014). Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları. *Journal of Social Studies Education Research*, 5(1), 38-78.
- Karaduman, H., Çengelci Köse, T. ve Eryılmaz, Ö. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre Sosyal Medyada Değerler. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(2), 250-271.
- Karasar, N. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar İlkeler Teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kocadağ, T. (2012). *Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. Ankara: Talim Kurulu Başkanlığı.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J. & McNeal, R. S. (2008). *Digital Citizenship: The Internet, Society, And Participation*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Onursoy, S. (2018). Üniversite Gençliğinin Dijital Okuryazarlık Düzeyleri: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 989-1013.
- Özer, Ü. ve Albayrak-Özer, E. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Eğitimi İhtiyaçları. *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

- Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Ed. Cemil Öztürk, Sosyal Bilgiler Öğretimi, Demokratik Vatandaşlık Eğitimi (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2007). Digital Citizenship İn Schools. Washington, DC: International Society for Technology in Education.
- Sakallı, H. ve Çiftçi, S. (2016). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Adnan Menderes Üniversitesi Örneği. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 6(2), 100-119.
- Searson, M., Hancock, M., Soheil, N. & Shepherd, G. (2015). Digital Citizenship within Global Contexts. *Education and Information Technologies*, 20, 729–741.
- Som-Vural, S. (2016). *Üniveriste Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Som-Vural, S. ve Kurt, A. A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 60-80.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2018). Sıkça Sorulan Sorular. 02.03.2019 tarihinde <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=sikcaSorulanlar> adlı adresten alınmıştır.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. TÜİK: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 adresinden alınmıştır.
- YÖK[Yükseköğretim Kurumu], (2006). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ders İçerikleri. 02.03.2019 tarihinde <https://www.anadolu.edu.tr/akademik/fakulteler/1989/sosyal-bilgiler-ogretmenligi-programi/dersler> adlı siteden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

With developing technology, people are actively taking part in virtual environments as much as in real life. This situation has carried citizenship responsibilities to digital media and the concept of digital citizenship was born. With digital citizenship becoming essential, the pursuit of digital citizenship training has increased. Digital citizenship training aims to enable students to use technology in a proper manner. In the Turkish education system, the social studies course has undertaken the role of raising citizens. When the scope of the course is examined, it is seen that the subjects of qualifications of digital citizenship, which is a new type of social citizenship, are among the learning outcomes. Especially the statement "It is aimed to enable the conscious use of information and communication technologies through comprehending the effects of the development process of science and technology on societal life." is a part of the special outcomes of 2017 Social Studies Curriculum. This statement indicates that individuals are a part of today's digital world with their actions and activities in the virtual media and that it is an area that must be considered in the process of raising an individual. Additionally, "digital literacy" which is one of the skills that must be taught in the Social Studies Curriculum, is directly one of the sub-aspects of digital citizenship. Also skills such as "research", "communication" and "legal literacy" are directly or indirectly related to these aspects. Finally, the common outcomes of the subject area of "Science, Technology and Society" is; to enable students to comprehend that the foundation of the development in science and technology is innovative, critical and scientific thought. In line with this purpose, information and communication technologies are effectively used during the teaching of

outcomes regarding citizenship education. This situation is a necessity of digital citizenship. Therefore, it is important to determine the views of prospective social studies teachers, who will teach this course in the future, regarding digital citizenship. Accordingly, the digital citizenship indicators of prospective social studies teachers were studied in terms of university, average daily internet use and frequency of e-government gateway application use. The descriptive survey method, which is one of the quantitative research methods, was used in this study. The "Digital Citizenship Scale" developed by Som-Vural (2016) was used for collecting data, and a "Personal Information Form" prepared by the researchers was used in order to collect demographic information. Within the form, there was information regarding university, daily average internet use and frequency of use of the e-government gateway application. The scale that has 23 items; consists of five sub-factors of proper use, online activities, access, health, and social responsibility. The data consists of 401 prospective social studies teachers that are studying at Necmettin Erbakan University, Kastamonu University, Ege University, and Pamukkale University within the 2018-2019 education period. The study group was selected among 3rd and 4th-year prospective teachers that have taken Computing I-II, Basic Law, Citizenship Knowledge, and Human Rights and Democracy courses in the previous years according to the purposeful sampling method. The obtained data were analyzed using the SPSS 23 Package Program. In the analysis of data, descriptive statistics were used for demographic information; Pearson Product-Moment Correlation was used for the total points regarding the points of the scale and the sub-factors; and the one-way analysis of variance (ANOVA) and Post-Hoc tests were used to study the differences between university level, daily average internet use, and frequency of use of the e-government gateway application.

In this study, the digital citizenship indicators of prospective social studies teachers that are studying in various universities throughout Turkey were examined. A digital citizenship scale was applied to the candidates in this regard. According to the obtained results using the one-way analysis of variance, a significant difference was found between the variable of frequency of use of the e-government gateway application among groups of prospective social studies teachers. In the study where the relationship between the level of utilization of e-government applications and the attitude towards the applications was analyzed, Çarıkçı (2010:119-121) found a close relationship between the attitude developed towards e-government gateway application and the level of utilization of the e-government gateway application. When these results are considered together, it is possible to say that the use of digital tools and opportunities by prospective social studies teachers and their state of finding

themselves adequate to do so affects their frequency of e-government gateway application use and their attitude towards utilization of applications.

No significant difference was found between the groups of prospective social studies teachers in regards to the universities they studied at. This situation can be explained by the four universities having students of similar socio-economic levels, curriculums, and digital opportunities. It is because the Higher Education Institution (YÖK) implements a common program in the social studies teaching departments of the faculties of education. In contrast to this result, Som-Vural and Kurt (2018: 75-77) who applied the scale used in this study on various universities, found a significant level of difference between the universities in terms of averages regarding digital citizenship in their study. Researchers explained these results as certain universities having better technological infrastructure possibilities.

Moreover, no significant difference was found among the groups of prospective social studies teachers in regards to the daily average internet using. In the literature, in contrast to this result, studies by Kocadağ (2012: 100-103), Sakallı and Çiftçi (2016: 112-114), Çakmak and Aslan (2018: 92-94), and Onursoy (2018: 1007-1009) have found significant differences between average internet use time and scores from the digital citizenship scale. In these studies, it is observed that those with high digital citizenship scores have been connected to the internet for many years and have a high average of internet utilization. This relationship is explained as the access to technology and the ability to use it in regards to age as well as the various geographical and sociological states of the individuals.

In accordance with the results obtained in the study, it is possible to make some suggestions regarding future studies. Firstly, teachers from different branches/majors may be included in the studies to be conducted regarding this issue in the future. In addition, universities that have different characteristics in terms of varying socioeconomic levels and digital opportunities can be preferred during the selection of universities. Additionally, secondary school students taking social studies classes can be selected in addition to social studies teachers for the study group.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Altunok Çal, İ. ve Yeşil, R. (2019). “Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sorumlu Davranma Düzeylerini Belirleme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2415-2431.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.03.2019

Araştırma Makalesi

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ SORUMLU DAVRANMA DÜZEYLERİNİ BELİRLEME ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI¹

İrem ALTUNOK ÇAL

EPÖ Bilim Uzmanı, Ankara Yeşilevler Anaokulu Öğretmeni

iremraika@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7476-5418

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL

Ahi Evran Üniversitesi/KTMÜ, Eğitim Bilimleri Bölümü

ryesil40@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8839-0431

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitim dönemindeki çocukların sorumlu davranma düzeylerini belirlemek üzere kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Araştırmanın çalışma grubunu, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 271 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma, nicel özellik taşıyan bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Araştırmanın verileri, “Sorumlu Davranışlar Taslak Ölçeği (SDTÖ)” ile toplanmıştır. Toplanan veriler üzerinde yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizleri, tek faktör altında toplanmış 44 maddeyi içeren bir ölçek yapısını göstermiştir. SDÖ’nün KMO değeri ,935; Bartlett testi değerlerinin ise χ^2 : 3732,870; sd: 465 ve $p < 0,001$ olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki maddeler genel varyansın % 49,09’unu açıklamaktadır. Madde-toplam korelasyonu katsayıları tüm maddeler için $p < 0,001$ düzeyinde anlamlıdır. SDÖ’nin güvenilirlik katsayısı olarak Cronbach alpha katsayısının 0,975; tüm maddelerin iki farklı zamanda uygulanmalarından elde edilen puanlar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı; başka bir ifade ile tutarlı ve kararlı ölçümler yapabildiği belirlenmiştir. Buna göre SDÖ’nün, okul öncesi dönem çocuklarının sorumlu davranma düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk Eğitimi, Okul Öncesi Eğitim, Sorumlu Davranış, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik

THE SCALE OF DETERMINING THE RESPONSIBLE BEHAVIOR LEVEL OF PRESCHOOL CHILDREN: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable scale that can be used to determine the level of responsibility of children in preschool education. The study group consists of 271 teachers working in pre-school education institutions. The research is a scale development study with quantitative characteristics. The data of the study were collected by Responsible Behaviors Draft Scale (SDTO). The validity and reliability analyze of the collected data showed a scale structure with 44 items collected under a single factor. The KMO value of the SDO is 0.940 and

¹ Bu çalışma, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak yapılan çalışmadan üretilmiştir.

Bartlett's test values were determined as χ^2 : 3732,870; df: 465 ve $p < 0,001$. The items in the scale explain 49,09% of the general variance. The item-total correlation coefficients were significant for all items at $p < 0,001$. The Cronbach's alpha coefficient was calculated to be 0.975; there were no significant differences between the scores obtained from the application of all items at two different times; in other words, it was determined that he could make consistent and stable measurements. According to this, it can be said that SDO is a valid and reliable scale that can be used to determine the level of responsibility of preschool children.

Keywords: Responsibility Education, Preschool Education, Responsible Behavior, Scale

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem olarak da bilinen 0-6 yaş dönemi, bireylerin hayatlarına dair ilk becerilerini keşfettikleri, ilk bilgilerini öğrendikleri ve ilk değerlerin kazanıldığı dönemdir. Değerler doğuştan gelmeyip eğitim yoluyla sonradan kazanılan özelliklerdir. Çocukluk dönemlerinden itibaren bireyler değerleri bir taraftan öğrenirken diğer taraftan da çağa uygun ve geleceğe yönelik yeni değerler ekleyerek geliştirmeye devam ederler. Erken çocukluk döneminde kendisini ve çevresini algılamaya başlayan çocuğun, ileride nasıl bir birey olacağı yine bu dönemdeki yaşantılarıyla belirlenir (Güneysu, 2001: 22; Çelebi Öncü, 2002: 15; Civelek, 2006: 21). Sorumlu davranmak ve sorumluluk bilinci ile hareket etmek de çocukların erken dönemde edindikleri önemli değer ve beceriler arasında sayılmaktadır (Oktay, 1999: 116-121; Sürücü, 2007: 16; Meriç ve Özyürek, 2018: 142).

Çocuğun sorumlu bir birey olarak yetişmesinde bazı kişi ve kurumların öncelikle görev üstlendiği ya da üstlenmesi gerektiği belirtilmelidir. Aile, okul ve sivil toplum kuruluşları ile ebeveyn, öğretmen ve kanaat önderleri görev üstlenenlerin başında geldiği ve çocuklar üzerindeki etkilerini eğitsel değer ve güçlerinden aldığı söylenebilir (Bulach ve Butler, 2002: 200-214; Dewey, 2010: 26-27; Karataş, 2013: 63-87; Kuşçu, Bozdaş ve Yıldırım Doğru, 2014: 307-322; Sürücü, 2007: 16).

Planlı ve en temel eğitim kurumu olarak okul öncesi eğitim kurumlarının ve bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin, diğerlerinde olduğu gibi bireylerdeki sorumluluk değer ve becerilerin temelinin atılması açısından da çok önemli olduğu alanyazında sıklıkla dile getirilmektedir (Gunnar ve Barr, 1998: 2-10; Seçer ve Sarı, 2006: 126-140; Uzun ve Köse, 2017: 306). Aile ve okulda ebeveyn ve öğretmenlerin eğitsel destek ve gayretleriyle çocuklara sorumluluk değer ve becerileri önemli ölçüde kazandırılabilir. Sorumluluk eğitimi almış çocukların; kendi kararlarını veren, elindeki imkanları karar alımı ve gereklilerini yerine getirmede etkin kullanabilen, kişisel ve diğer bireylerin değer yargılarını gözeten, bağımsız davranabilen, kendine güvenen, yaptığı işi sonuna kadar götüren ve yapmakta olduğu bir davranışın olası sonuçlarına katlanmayı göze alan; başkalarının haklarını

çığnmeden kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bireyler haline geleceklere ifade edilmektedir (Yaşar, 2011: 117-120; Çelik, 2014).

Milli Eğitim Bakanlığı, okul öncesi dönem çocuklarının sorumluluk eğitimi çerçevesindeki ihtiyaçlarını planlı bir şekilde karşılamak ve bu konuda eğitimcilerle rehberlik etmek üzere okul öncesi eğitim programını hazırlamış ve kurumlarda uygulamaktadır. Okul Öncesi Eğitim Programında (MEB, 2013) çocukların sorumluluk bilinç ve duyarlılığının kazandırılmasına dönük olarak bazı kazanım ve göstergelere yer verilmiştir. Bu kazanım ve göstergeler daha çok, sosyal duygusal gelişim ve öz bakım becerileri alanlarında ele alınmıştır.

Öğretmenler eğitim etkinliklerinde kazanım ve göstergelerine yer verirken planlama ve uygulamada da bazı ilkeler ve ölçütler çerçevesinde davranmak durumundadırlar. Her ne kadar programda bu doğrultuda açıklama ve yönlendirmeler bulunsa da öğretmenlerin bunları göz önünde bulundurması ve uygulamaya aktarmasının daha önemli olduğu belirtilmelidir. Yeşil (2014: 290-291) ve Özen (2016: 58-78), sorumluluk eğitimi amaçlı yapılan öğretim uygulamalarının yaşayarak öğrenme ağırlıklı, öğrenci merkezli, bilgi, duyu ve beceriyi bütün olarak geliştirmeyi hedefleyen; çocuğun kendini yönetmeyi öğrenmesine ve seçim yapmasına imkân sağlayan uygulamalar olması gerektiğini; bunların belirlenip uygulanmasında belirleyici olan kişilerin de öğretmenler olduklarını belirtmektedirler. Zembat (2003: 12-14) ve Acun Kapkıran (2006: 14-16), eğitim etkinlikleri çerçevesinde çocukların yaşadıkları sorunları çözmede sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi ve tercih ya da eylemlerinden kaynaklanan sorunlarla ilgili sorumluluk almayı öğreneceklerini belirtmektedirler.

Okul öncesi dönemde sorumluluk eğitiminin önemli bir boyutunu da ölçme ve değerlendirme uygulamalarının oluşturduğu ifade edilmelidir (MEB, 2013; Durukan ve Şahin, 2015: 535-550; Işıkoğlu Erdoğan ve Canbeldek, 2017: 1308-1320). Hendrick, ve Lomax (Akt. Oktay, 1999: 208) çalışmalarında değerlendirme yapmanın avantajlarına yer vermiştir. Buna göre; değerlendirmeler öğretmene çocuğu daha iyi anlama imkânı sağlarken aynı zamanda sayısal veriler toplamayı amaçlar. Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özelliklerinden dolayı, diğer eğitim kademelerinden farklı ölçme ve değerlendirme yaklaşım ve uygulamalarına yer verildiği gözlenmektedir (MEB, 2013). Henüz okuma ve yazma bilmediği gibi kendini ifade etmede de yeterli dil gelişimi seviyesine erişemeyen okul öncesi dönem çocuklarının değerlendirilmesinde çok yönlü veri toplama yaklaşım ve uygulamalarının izlenmesi/yapılmasının çok daha önemli olduğu belirtilmelidir (Wortham, Barbour ve Desjean-Perotta, 1998; Oktay, 1999: 208).

Programda yer alan kazanımların değerlendirilmesinde gelişim formları, gözlem kayıtları ve etkinlik sonrasında çocuklara sorulan değerlendirme soruları ile portfolyoların kullanılması önerilmektedir. Programdaki sorumluluk duygusunu geliştirmekle ilgili kazanımlara ulaşılma durumunun, eğitim uygulamaları ile yaşamdaki durumlar arasındaki ilişkilerin kurulmasına yönelik problem ve sorularla çocukların yüzleştirilmesi yoluyla değerlendirilmesi öngörülmektedir. Sorumluluk eğitimine yönelik yapılan uygulamalara ait kazanımlara ulaşılması etkinliğin yaşamla ilişkili kısmını ortaya çıkaracak şekilde çocuğun günlük hayatında da karşılaşılabileceği durumlara ve problemlere yönelik sorulara yer verilerek değerlendirilmesi öngörülmektedir (MEB, 2013).

Alanyazında, öğrencilerin farklı yönlerden gelişimlerini tespit etmeye dönük çok sayıda ölçek/veri toplama araçlarının kullanıldığı ve çok sayıda çalışmanın bulunduğu gözlenmektedir (Özen, Gülaçtı ve Çıkkılı, 2002: 45-58; Yeşil, 2003: 630-648; Yurtal ve Yontar, 2006: 411-420; Şahan, 2011; Aladağ, 2012: 123-146). Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders programları kapsamında ele alınan araştırmalar (Karaman Kepenekçi, 2003: 280-299; Şahan, 2011; Aladağ, 2012: 123-146; Aydoğan ve Gündoğdu, 2015: 1061-1088; Öztekin Ağır, 2017; Gündüz, 2018: 1374-1381; Gürsoy, 2018: 44-53; Demirci Güler ve Açıkgöz, 2019: 391-419) ya da ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin sorumlu davranma düzeylerine ve sorumluluk algılarına yönelik araştırmalar ve geliştirilen ölçekler bulunmaktadır (Hayta Önal, 2005; Yeşil, 2015: 630-652; Küçükşen ve Budak, 2017: 1813-1826). Bununla birlikte özellikle okul öncesi dönemi kapsayan sorumluluk eğitimi konulu alan taraması ya da ölçek geliştirme çalışmalarının daha sınırlı olduğu dikkati çekmektedir.

Okul öncesi dönemde sorumluluk eğitimine yönelik yapılan nadir çalışmalardan biri, Kısa (2009) tarafından yapılan okul öncesi öğretmenlerinin altı yaş çocuklarının sorumluluk eğitiminde başvurdukları disiplin yöntemlerine ilişkin görüşlerinin incelendiği çalışmadır. Diğer bir çalışma ise Şahan (2011b) tarafından okul öncesi 5-6 yaş grubu öğrencilerin sorumluluk kazanma düzeylerini veli ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirildiği çalışmadır. Ayrıca Kuşçu (2011: 307-322), Montessori eğitiminin; çocuklarda sorumluluk alma, sırasını bekleme, başladığı işi bitirme becerisine etkisini incelediği çalışmasında gözlem ve görüşme formunu kullanarak bir çalışma yürütmüştür. Sapsağlam (2017: 287-303) ise, çocukların çizdikleri resimlerden ve sözlü anlatımlarından yola çıkarak sorumluluk değerine yönelik algılarını incelemiştir.

Görüldüğü üzere yapılan çalışmaların çoğunun, ilköğretim ve üst öğretim kademelerinde ve sosyal sorumluluk, kişisel sorumluluk veya akademik sorumluluk gibi özel

alanlara yönelik olduğu söylenebilir. Okul öncesi kademesine dönük yapılan çalışmaların ise daha çok veli ya da öğretmen görüşlerine dayalı, disiplin anlayışlarına ve eğitim yaklaşımlarına odaklanıldığı dikkati çekmektedir. Buna göre, okul öncesi eğitim döneminde bulunan çocukların sorumlu davranma düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak bir ölçek/veri toplama aracının alanyazına ve araştırmacıların kullanımına kazandırılması önemli görülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı okul öncesi dönemde eğitim alan çocukların öğretmenlerin değerlendirmelerine göre yaşlarına ve seviyelerine uygun sorumlulukları yerine getirme düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Böylelikle okul öncesi dönem çocuklarının sorumlu davranma düzeylerini ya da gelişimlerini belirlemek ve eğitsel çerçevede gerekli ve doğru tedbirler almalarına yardımcı olabilecek geçerli ve güvenilir bir veri toplama/gözlem aracını öğretmen ve velilerin hizmetine sunulmuş olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, bu araç yardımıyla toplanan verilerin yalnızca çocukların değil; aynı zamanda öğretmenlerin eğitimcilik özelliklerinin ya da uygulanan programın niteliğine ilişkin değerlendirme yapabilmelerine de imkân vereceği belirtilmelidir. Bu amaç çerçevesinde araştırmada başlıca şu sorulara cevaplar aranmıştır:

Okul öncesi dönem çocuklarının sorumlu davranma düzeylerinin belirlenmesinde kullanılacak ölçeğin; 1) Kapsamında hangi davranışlar yer almaktadır/almalıdır. 2) Geçerlik özelliği nasıldır? 3) Güvenirlik özelliği nasıldır? 4) Puanlama ve yorumlama kuralları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma tarama modelinde yürütülmüş betimsel ve nicel bir ölçek geliştirme çalışması özelliği taşımaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin değerlendirmelerine dayanarak çocukların sorumlu davranma düzeylerini belirlemeye yönelik geçerlik ve güvenilirlik özelliklerine sahip bir ölçek geliştirilmiştir.

2.2. Çalışma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Nevşehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 271 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada çalışma evreninin tamamına ulaşılmaya çalışılmış; ancak öğretmenlerin 195'inden veri toplama aracının geri dönüşümü temin edilebilmiştir. Bu nedenle araştırmanın çalışma grubunun 195 öğretmenden oluştuğu belirtilmelidir. Öğretmenlerin bazı demografik değişkenler açısından özellikleri Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1. Örneklem Grubun Bazı Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

	Değişkenler	f	%
Cinsiyet	Kadın	186	95,3
	Erkek	9	4,6
Mesleki Kıdem	1-5 Yıl		
	6-10 Yıl	84	43,0
	11-15 Yıl	40	20,5
	16-20 Yıl	17	8,7
	21+	11	5,6
Eğitim Durumu	Ön Lisans	15	7,6
	Lisans	173	88,7
	Yüksek Lisans	7	3,5
Çalıştığı Kurumun Türü	İlkokula Bağlı Anasınıfı	91	46,7
	Ortaokula Bağlı Anasınıfı	26	13,3
	Bağımsız Anaokulu	78	40,0

2.3. Ölçeğin Geliştirilme Süreci

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde ilk olarak madde havuzu oluşturmak üzere iki farklı çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri, sorumluluk ve sorumluluk eğitimi kavramları çerçevesinde alanyazın taraması ile okulöncesi eğitim programının incelenmesi çalışmasıdır. 2013 yılında MEB tarafından revize edilmiş olan Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan kazanımlar tek tek göstergeleriyle birlikte analiz edilerek geniş bir madde havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra madde havuzundan çocuklara kazandırılması planlanan ve sorumluluk bilinci edindirilmesine yönelik maddeler seçilmiştir. İkinci olarak ise okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan 15 okul öncesi öğretmenine, sınıflarındaki çocukları genel olarak yaşlarına uygun sorumlulukları yerine getirme düzeyleri hakkında nasıl değerlendirdikleri sorularak görüşleri yazılı olarak toplanmıştır. Her iki kaynaktan derlenen bilgiler ölçek maddesi ifadesine dönüştürülmüş ve toplam 54 madde belirlenmiştir. Her bir maddenin karşısına (1) “Çok kötü”, (2) “Kötü”, (3) “Orta”, (4) “İyi”, (5) “Çok iyi” seçenekleri ve baş kısma yönerge eklenerek taslak ölçek oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak bir bütün olarak üç eğitimbilim uzmanına amaç ve kapsam özellikleri açısından incelenmiş ve birbiri ile binişik olan, sorumlulukla doğrudan ilişkili olmayan maddeler havuzdan çıkarılmıştır. Artakalan maddeler, iki dilbilim uzmanına incelenilerek yazım ve imla hataları, önerileri doğrultusunda giderilmiştir. Son şekliyle taslak ölçekte 44 maddeye yer verilmiş ve “Sorumlu Davranışlar Ölçeği” olarak adlandırılmıştır.

Taslak ölçek, gerekli resmi izinler alındıktan sonra örneklem grupta belirtilen öğretmenlere uygulanarak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 24.00 programına aktarılarak geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Geçerlik analizleri çerçevesinde veriler üzerinde yapı geçerliği ile madde ayırt edicilik güçlerinin incelenmesi teknikleri kullanılmıştır. Yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi;

ayrıt edicilik analizi için ise madde-toplam korelasyonu katsayılarının incelenmesi tekniği kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2012: 124; Eroğlu, 2008: 322-323; DeVellis, 2003: 80-81; Pallant, 2007: 127). Güvenirlik analizleri çerçevesinde ise iç tutarlılık ve kararlılık özellikleri incelenmiştir. İç tutarlılık katsayısı olarak Conbach alpha katsayısından yararlanılmıştır (Malhotra, 1999: 282; Kalaycı, 2010: 405). Ölçeğin kararlı ölçümler yapabilme özelliği ise, ilk uygulama sonuçları ile 6 hafta sonra 75 öğretmen üzerinde yapılan ikinci uygulama sonuçları arasındaki farklılaşma durumları incelenerek test edilmiştir (Büyüköztürk, 2012: 170-171).

3. BULGULAR

Ölçeğin uygulanması sonucunda toplanan veriler üzerinde yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri ile elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1. Ölçeğin Geçerliğine İlişkin Bulgular

Sorumlu Davranışlar Ölçeğinin (SDÖ) geçerlik çalışması çerçevesinde yapılan yapı geçerliği ve madde-toplam korelasyonu katsayılarının incelenmesi ile ilgili bulgular aşağıda sunulmuştur.

3.1.1. SDÖ'nün Yapı Geçerliği

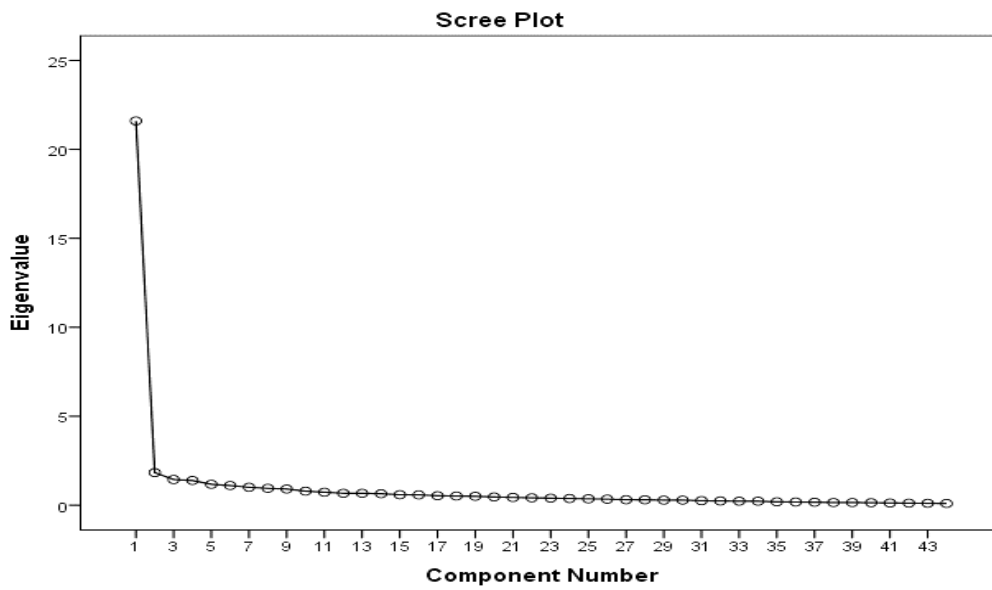
Yapı geçerliği analizi çerçevesinde SDÖ ile toplanan veriler üzerinde ilk olarak KMO ve Bartlett testi değerleri hesaplanmış ve faktör analizi yapabilme durumu incelenmiştir. Faktör analizinde aynı yapıyı ölçen maddeler çıkartılırken, yük değerleri yüksek olan maddelerin alınmasına dikkat edilmiştir. Faktör yük değeri, maddelerin faktörle ilişkisini açıklayan bir katsayıdır (Büyüköztürk, 2017: 134; Eroğlu, 2008). Analiz sonunda SDÖ'nün KMO değeri 0,940; Bartlett testi değerleri x^2 : 6639,855; sd: 1225 ve $p < 0,001$ olarak belirlenmiştir. KMO değerinin 0,60'dan yüksek olması nedeniyle (Büyüköztürk, 2012; Eroğlu, 2008; Gorsuch, 1983; Sarışan Tungaç, Devrim ve Ünaldı Coral, 2016) faktör analizi yapılmasına karar verilmiştir. Faktör analizi çerçevesinde Temel Bileşenler Analizi yapılmış, Varimax Dik Döndürme Tekniği kullanılmıştır. Faktör yükleri 0,30'un altında olan ya da binişiklik özelliği gösteren 8 madde analiz dışı bırakılıp analizler yinelenmiştir (Büyüköztürk, 2012: 124; Eroğlu, 2008: 322-323). Son durumda SDÖ'nün 44 maddeli ve tek faktörlü bir ölçek yapısına sahip olduğu belirlenmiştir. 44 maddelik ve tek faktörlü ölçek yapısının KMO değeri ,935; Bartlett testi değerlerinin ise x^2 : 3732,870; sd: 465 ve $p < 0,001$ olduğu gözlenmiştir. Ölçek ile toplanan veriler üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktöre göre maddelerin faktör yükleri, özdeğerleri ve varyansı açıklama miktarları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. SDÖ’de Yer Alan Maddelerin Faktör Yükleri

M.No	Maddeler	Faktör Yükleri
1	Temel güvenlik kurallarını bilir ve uygular.	0,796
2	Yetişkin yönlendirmesi olmadan kendi iradesiyle bir işe başlar, başladığı işi sürdürmek, zamanında bitirmek için çaba gösterir ve sorumluluk alır.	0,785
3	Haksızlığa uğradığında neler yapması gerektiğini bilir.	0,774
4	Sağlıklı olmak için yapılması gerekenleri bilir ve uygular	0,773
5	Başkalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeye gayret eder.	0,767
6	Kendisinin ve başkalarının hakları olduğunu söyler, saygılı davranır.	0,745
7	Kendisinin ve diğer insanların farklılıkları olduğunu kabul eder ve buna saygı gösterir.	0,742
8	Ödünç aldığı eşyayı zamanında getirmesi gerektiğini bilir ve buna uygun davranır.	0,742
9	Arkadaş seçiminde istikrar gösterir ve arkadaşlarıyla uyumludur	0,741
10	Etkinliklerde gerektiğinde liderlik rolü üstlenir veya liderin isteklerine uygun davranır.	0,739
11	Farklı ortamlardaki kuralların oluşturulmasıyla ilgili düşüncelerini özgürce söyler ve kuralların neden gerekli olduğunu açıklar.	0,737
12	Görgü kurallarını bilir ve bu kurallara uygun davranır.	0,737
13	Kendi ülkesine ait özelliklerin farkına varır ve bununla ilgili etkinliklerde görev alır.	0,729
14	Tehlikeli olabilecek kişileri ve alışkanlıkları bilir, onlardan uzak durur.	0,729
15	Toplumsal yaşamın, insanların üstlendiği sorumluluk ve görevlerle ilerlediğinin farkındadır.	0,724
16	Tehlike anında ne yapması gerektiğini, kimlerden yardım alması gerektiğini bilir.	0,722
17	Başkalarının ve kendisinin duygularının farkına varır, bunları özgürce ifade eder.	0,721
18	Başkalarının ve kendisinin hata yapabileceğini kabul eder, hata yapanları uygun şekilde uyarır.	0,719
19	Çevresindeki güzellikleri korumakla ilgili sorumluluklar alır.	0,717
20	Sınıfa geldiğinde veya okul bitişinde öğretmenlerine ve arkadaşlarına karşı selamlaşma sözcüklerini kullanır	0,711
21	Okulda sorumluluk almaya istekli olduğunu gösterir ve üstlendiği sorumluluğu yerine getirir.	0,709
22	Kurallara uymadığında arkadaşlarına uyarılarda bulunur.	0,704
23	Yaşamını sürdürmesi için gerekli olan varlıkları (su, toprak, enerji, gıda vb) verimli kullanmakla ilgili sorumluluklarını bilir.	0,703
24	Sınıfın ortak eşyalarını ve kendisine ait olan eşyaları paylaşır	0,702
25	Evde/okulda temizlik eşyalarının nasıl kullanılacağını bilir.	0,699
26	Tehlikeli durumların farkındadır ve kendine zarar verecek durumlardan kaçınır.	0,697
27	İstedikleriyle kurallar çeliştiğinde kurallara uygun davranır.	0,695
28	Bedeniyle ilgili temizlik kurallarını uygular, dişini fırçalar, elini yüzünü yıkar, tuvalet ihtiyacına yönelik işleri kendi kendine yapar	0,691
29	Günlük rutin içerisinde ve etkinliklerde sıra beklemenin önemini bilir ve sırasını bekler	0,680
30	Yorulduğunda dinlenmesi gerektiğini bilir ve kendini buna göre ayarlar.	0,672
31	Yemeklerini öğün zamanlarında yer ve öğünleri aksatmaz.	0,671
32	Sınıf temizliğinde ve toplanmasında sorumluluk almaya isteklidir.	0,667
33	Oyun ve etkinliklerde kurallara uygun davranır, mızıkçılık yapmaz.	0,666
34	Canlıların bakımını üstlenmekle ilgili sorumluluklar alır.	0,666
35	Okuldaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmediğinde olası sonuçları tahmin eder.	0,661
36	Yapmak istemediği bir şey olduğunda 'hayır' diyebilir.	0,655
37	Yiyecekleri yeterli miktarda yer/içer ve yemek yerken doyduğunu bilir.	0,642
38	Yemeğini yardım almadan hazırlayıp yer ve kaldırır.	0,637
39	Sağlığını bozacak yiyecek ve içecekleri bilir, tüketmekten kaçınır.	0,633
40	Başarısızlığa uğradığında bunun olabileceğini kabul eder ve öfkesini kontrol eder	0,629
41	Uyku saatlerini bilir ve buna uygun davranır	0,625
42	Hava şartlarına uygun kıyafetleri kendisi seçer ve giyer	0,616
43	Eve giderken ve okula gelirken eşyalarını kendisi taşır.	0,594
44	Yanlışlıkla döktüğü bir şey olduğunda kendisi temizler	0,586
Açıklanan Varyans Miktarı: % 49,09		Öz değeri: 21,06

Tablo 2’de görüldüğü gibi SDÖ, tek faktör altında toplanan 44 maddeyi kapsamaktadır. Faktör yükleri 0,586 ile 0,796 arasında değişen maddeleri içermektedir. Faktörün varyansı açıklama miktarı % 49,09; öz değeri ise 21,06’dır. Büyüköztürk (2017), ölçek geliştirme çalışmaları için faktör yükü 0,45’den yüksek olan maddelerin daha uygun olacağını belirtmektedir. Diğer taraftan davranış bilimleri açısından açıklanan varyansın %40 olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2012: 125; Eroğlu, 2008: 323). Buna göre SDÖ’nün yapı geçerliğine sahip olduğu söylenebilir.

SDÖ’deki faktör ve maddelerin etkileri çerçevesinde öz değerlere göre oluşan Scree Plot grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. SDÖ’ye Ait Scree Plot Grafiği

Şekil 1’deki Scree Plot grafiği incelendiğinde faktör sayısının 1 ile sınırlandırılmasının yeterli olduğu görülmektedir. Birinci faktörden sonra çizginin yatay bir hal alması, maddelerin tek faktör altında toplandığını ifade etmektedir. Temel bileşenler yöntemi sonrası maddelerin faktöre göre dağılımları incelendiğinde tüm maddelerin faktör yapıları bakımından mantıksal bütünlük sağladığı görülmüştür (Büyüköztürk, 2012: 125; Eroğlu, 2008: 323).

3.1.2. SDÖ’nün Madde Ayırt Ediciliği

Klasik Test Kuramı’na (KTK) göre korelasyon katsayısı şeklinde hesaplanan ayırt edicilik değeri (r değeri), -1 ile 1 arasında değer almaktadır. Düşük r değerine sahip maddelerin incelenmesi ve gerekli ise testten çıkarılması gerekmektedir (DeVellis, 2003; Pallant, 2007: 127). SDÖ’deki maddelerin düzeltilmiş madde-toplam korelasyon değerleri hesaplanmış ve Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. SDÖ'nün Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu Analizi Sonuçları

M. No	r	M. No	r	M. No	r	M. No	r
1	,690*	12	,741*	23	,597*	34	,688*
2	,744*	13	,697*	24	,678*	35	,633*
3	,768*	14	,724*	25	,674*	36	,623*
4	,765*	15	,712*	26	,691*	37	,721*
5	,721*	16	,741*	27	,678*	38	,638*
6	,698*	17	,722*	28	,718*	39	,656*
7	,708*	18	,750*	29	,772*	40	,734*
8	,649*	19	,689*	30	,703*	41	,739*
9	,688*	20	,646*	31	,761*	42	,593*
10	,671*	21	,671*	32	,602*	43	,691*
11	,721*	22	,613*	33	,701*	44	,686*

*: $p < ,001$; $N=193$

Tablo 3'te görüldüğü gibi maddelerin madde-toplam korelasyon katsayıları 0,593 ile 0,772 arasında değerler almıştır. Her bir madde için korelasyon değerleri $p < ,001$ düzeyinde anlamlıdır. Buna göre her bir maddenin içinde yer aldığı genel amacına anlamlı düzeyde hizmet ettiği (Pallant, 2007: 140) söylenebilir.

Sorumlu Davranışlar Ölçeği ile toplanan veriler üzerinde geçerlik analizleri çerçevesinde yapılan incelemeler sonunda gözlenen değerler, ölçeğin geçerlik özelliğine sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3.2. SDÖ'nün Güvenirlik Çalışması

SDÖ'nün güvenilir ölçümler yapabilme özelliği, tutarlılık ve kararlılık özelliklerinin incelenmesi ile test edilmiştir.

3.2.1. SDÖ'nün Tutarlılık Özelliğinin İncelenmesi

SDÖ'nün güvenilirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,975 olarak belirlenmiştir. Cronbach alpha değerinin 0,60 ve üzeri olması, ölçme aracının güvenilirliği için yeterli görülmektedir (Malhotra, 1999: 282; Kalaycı, 2010: 4405) Buna göre SDÖ'nin güvenilir (tutarlı) ölçümler yaptığı söylenebilir (Büyüköztürk, 2017).

3.2.2. SDÖ'nün Kararlılık Özelliğinin İncelenmesi

Ölçeğin farklı zamanlarda uygulanması sonucunda elde edilen verilerin birbiri ile aynı ya da yakın olması, kararlılık özelliği ile ifade edilmekte ve güvenilirliğin bir kriteri olarak değerlendirilmektedir (Balcı, 2015: 114). SDÖ'nün kararlı ölçüm yapabilme özelliğini belirlemek üzere 6 hafta arayla yapılan iki ölçüm yapılmış ve elde edilen veriler arasındaki farklılaşma incelenmiş; farklılaşmanın anlamlı olmaması, verilerin birbirine benzer olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Genel olarak kararlılık katsayısı hesaplanmasında korelasyon analizinin yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte, iki uygulamada aynı kişilerin görüşleri birebir eşleştirilemediği için bu çalışmada bağımsız örneklem t testi analizinin yapılması

uygun görülür. Yapılan analizler sonrasında elde edilen t değerleri ve anlamlılık düzeylerine ilişkin bulgular Tablo 4’te özetlenmiştir:

Tablo 4. SDÖ’nün Faktörlerine Göre Maddelerinin Kararlı Ölçüm Yapabilme Düzeyleri

M. No	t	M. No	t	M. No	t	M. No	t
1	-,046*	12	,013*	23	,605*	34	,288*
2	,022*	13	,356*	24	,986*	35	1,011*
3	,527*	14	,228*	25	1,151*	36	,210*
4	,602*	15	,194*	26	,652*	37	1,069*
5	,913*	16	,813*	27	,956*	38	,511*
6	,099*	17	,048*	28	,691*	39	,434*
7	,613*	18	,294*	29	,859*	40	,843*
8	,882*	19	,100*	30	,774*	41	,087*
9	,456*	20	,119*	31	,343*	42	,917*
10	,258*	21	,384*	32	,936*	43	,620*
11	,794*	22	,807*	33	,032*	44	,907*

Sorumlu Davranışlar Ölçeği Genel t=,818*

Sd: 266-268; *:p>,05

Tablo 4’te görüldüğü üzere SDÖ’nin 6 hafta zaman aralıklı olarak yapılan iki uygulaması sonlarında uygulamalar arasında hiçbir maddede açısından anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir ($p>,05$). t testi değerleri (kararlılık katsayıları); 0,022 ile 1,151 arasında değerler almaktadır. t değerlerinin hiçbiri anlamlı bir farklılaşmayı yansıtmamaktadır ($p>,05$). Ölçeğin geneli için de bu değer 0,818’dir ve anlamlı değildir ($p>,05$). Buna göre ölçekteki her bir maddenin, farklı zamanlarda uygulanması durumunda aynı ya da benzer sonuçlara ulaştırdığı; başka bir ifade ile kararlı ölçümler yapabildiği ve güvenilir olduğu (Büyüköztürk, 2017: 170-171; Balcı, 2015: 114) söylenebilir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların sorumlu davranma düzeylerini belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. “Sorumlu Davranışlar Ölçeği (SDÖ)” adı verilen ölçek, beşli likert tipi bir ölçek olup 1 faktör altında toplanan 44 maddeyi kapsamaktadır.

Faktörlerde yer alan maddelerin her biri; okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin, önermede verilen sorumluluk eğitimi uygulamasını yapma sıklıklarını belirlemek üzere “(1) Çok Kötü”, “(2) Kötü”, “(3) Orta”, “(4) İyi” ve “(5) Çok İyi” şeklinde derecelenmiştir. Elde edilecek puanlamalara ilişkin yorumlamalar aritmetik ortalama değerleri üzerinden yapılabileceği gibi, aşağıda verilen formülden yararlanılarak en düşüğü 20 ve en yükseği 100 puan olacak şekilde yapılandırılarak anlamlandırılması da mümkündür. Tablo 6’da ise aritmetik ortalama ve standart puanlar ile bunlara karşılık gelen anlamlar

özetlenmiştir:

$$X_{\text{standart.puan}} = \frac{X_{\text{faktörhampuan}}}{\text{Fak. Mad. Say.}} \times 20$$

Tablo 5. Ölçekten Elde Edilen Yüz Puan Üzerinden Standart Puan ve Aritmetik Ortalama Değerlerinin Anlamları

Her Bir Faktör İçin Puan Aralığı (100 Üzerinden)	Anlamı	Aritmetik Ortalama Aralığı
20-35	Çok Kötü	1,00 – 1,80
36-51	Kötü	1,81 – 2,60
52-67	Orta	2,61 – 3,40
68-83	İyi	3,41 – 4,20
84-100	Çok İyi	4,21 – 5,00

Ölçeğin geçerliği; (1) yapı geçerliği ve (2) ayırt edicilik geçerliği analizleri ile incelenmiştir. Yapı geçerliği çerçevesinde açımlayıcı faktör analizi tekniği kullanılmıştır. Ayırt edicilik geçerliği ise madde-toplam korelasyonlarının hesaplanması teknikleri ile test edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre SDÖ, toplam 44 madde ve 1 faktörden oluşmaktadır. SDÖ'nün KMO değeri ,935; Bartlett testi değerleri ise χ^2 : 3732,870; sd: 465 ve $p < 0,001$ 'dir. Ölçekteki maddelerin faktör yükleri 0,586 ile 0,796 arasında değişmektedir. Ölçek kapsamına alınan maddeler, toplam varyansın %49,09'unu açıklamaktadır. Davranış bilimleri açısından açıklanan varyans miktarının % 40 olması yeterlidir (Büyüköztürk, 2017: 125; Eroğlu, 2008: 323). Faktörlerdeki maddelerin faktör yükleri, öz değerleri ile toplam varyansı açıklama oranları incelendiğinde ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2017; Eroğlu, 2008: 323).

Klasik Test Kuramı çerçevesinde maddelerin ve faktörlerin her birinin ölçeğin genel amacına hizmet etme düzeylerini belirlemek üzere madde-toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin her bir maddesi ile içinde yer aldıkları faktörlerin toplam puanları arasında korelasyon katsayılarından yararlanılmıştır. Hesaplanan korelasyon değerlerinin her birinin $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı ve pozitif ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre ölçekte yer alan her bir maddenin ve her bir faktörün, ölçeğin geneli ile ölçülmek istenen özelliği ölçebilme amacına anlamlı düzeyde hizmet ettiği söylenebilir (Balcı, 2015: 116-117; Pallant, 2007: 140).

SDÖ'nün güvenilir ölçümler yapabilme özelliği, iç tutarlılık ve kararlılık katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. İç tutarlılık analizi çerçevesinde hesaplanan Cronbach alpha

güvenirlilik katsayısı 0,975'tir. Bu da Sorumlu Davranışlar Ölçeği'nin genelinin güvenilir (tutarlı) ölçümler yapabildiğini göstermektedir (Malhotra, 1999: 282; Kalaycı, 2010: 405).

Ölçeğin kararlı ölçüm yapabilme özelliğini belirlemek üzere test-tekrar test yöntemi uygulanmıştır. Altı haftalık arayla yapılan iki uygulama arasındaki farklılaşmanın anlamlı olma durumunu belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t testi, 44 maddenin hiçbirinde anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermiştir ($p>,05$). Başka bir ifade iki farklı zamanda uygulanmasına rağmen ölçek birbirine benzer ya da aynı sonuçlara ulaştığı belirlenmiştir. Buna göre ölçekteki her bir maddenin, faktörün ve ölçeğin genelinin zamana göre değişmezlik yönüyle kararlı ölçümler yapabildiği söylenebilir (Balcı, 2015: 114; Büyüköztürk, 2017: 170-171).

Sonuç olarak SDÖ'nün, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların sorumlu davranma düzeylerinin belirlenmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile, öğretmenlerin Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan sorumluluk eğitimine yönelik kazanımlara ulaşmada ne düzeyde başarılı olunduğu ya da hangilerinin kazandırılmasında sorunlarla karşılaştığı ile ilgili tespitlerin yapılmasında kullanılabilir. Ayrıca uygulanan ya da geliştirilecek yeni bir okul öncesi sorumluluk eğitimi programı hazırlanmasında ihtiyaç analizi çerçevesinde yapılacak araştırmalarda bilim insanları ya da program geliştirmecilere; eğitim çalışmalarında rol alan ebeveyn ve öğretmenlerden veri toplamak üzere kullanılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Acun Kapıkıran, N. (2006). Erken Çocukluk Eğitiminde Kuralları Nasıl Koyalım? *Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 14-16.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Bilişsel Düzeyde Kazanmalarına Etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 123-146.
- Aydoğan, R., & Gündoğdu, K. (2015). İlkokul Öğrencilerine Yönelik Hazırlanan Bir Sorumluluk Programının Yansımaları Bir Eylem Araştırması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 1061-1088.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bulach, C., & Butler, J. (2002). The Occurrence of Behaviors Associated with Sixteen Character Values. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 200-214.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Civelek, B. (2006). Çocuklara Sorumluluk Bilinci Kazandırmak. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 20-22.
- Cüceloğlu, D. (1999). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Çelebi Öncü, E. (2002). Erken Çocukluk Döneminde Sorumluluk Eğitimi. *Çoluk Çocuk Dergisi*, 14-17.
- Çelik, C. (2014). *Çocukların Problem Davranışlarına Pratik Çözüm Yolları*. Konya: Aile ve Toplum Eğitimi Derneği.
- Demirci Güler, M., & Açıkgöz, S. (2019). 2018 Yılı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının Sorumluluk Kazanımlarına Yer Vermesi Bakımından İncelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 391-419.
- DeVellis, R. (2003). *Scale Development: Theory and Application*. California: Sage Publications.
- Dewey, J. (2010). *Okul ve Toplum*. Ankara: Pegem Akademi.

- Durukan, H., & Şahin, M. (2015). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmeye Yönelik İnanç ve Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(2), 534-550.
- Eroğlu, A. (2008). Faktör Analizi. Ş. Kalaycı içinde, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (s. 231-331). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Gorsuch, R. (1983). *Factor Analysis*. New Jersey London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gunnar, M. R., & Barr, R. (1998). Stress, Early Brain Development, and Behavior. *Infants and young children*, 1(11), 1-14.
- Gündüz, M. (2018). Öğrencilerin Hayat Bilgisi Dersinde Yaptıkları Projelerin Sorumluluk Duygusuna Katkısı Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1374-1385.
- Güneysu, S. (2001). Neden Erken Çocukluk Eğitimi? *Çocuk Çocuk Dergisi*, 22-23.
- Gürsoy, E. (2018). Paylaşım Evimiz Uygulamasının Ortaokul Öğrencilerinin. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 1(1), 44-53.
- Hayta Önal, Ş. (2005). Bir Sorumluluk Eğitim Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Sorumluluk Düzeylerine Etkisi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Işıkoğlu Erdoğan, N., & Canbeldek, M. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Ölçme ve Değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1306-1327.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2003). İlköğretimde İnsan Hakları ve Sorumluluk Eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 280-299.
- Karataş, İ. (2013). Türk Eğitim Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Konumları ve İşlevlerine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 63-87.
- Kuşçu, Ö., Bozdaş, Y., & Yıldırım Doğru, S. (2014). Montessori Eğitiminin Çocuklarda Sorumluluk Alma, Sırasını Bekleme, Başladığı İş Bitirme Becerisine Etkisinin Değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 307-322.
- Küçükşen, K., & Budak, H. (2017). Lise Öğrencilerinin Sosyal Değer Tercihlerinin Küresel Sosyal Sorumluluk Düzeylerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1813-1826.
- Malhotra, N. (1999). *Marketing Research: An Applied Orientation*. New Jersey: Upper Saddle River Prentice Hall.
- MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Meriç, A., & Özyürek, A. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Bilgilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 139-166.
- Oktay, A. (1999). *Yaşamın Sihirli Yılları; Okul Öncesi Dönem*. İstanbul: Epsilon.
- Özen, Y. (2016). *Çocuklarda Sorumluluk Eğitimi*. Ankara: Yason Yayınları.
- Özen, Y., Gülaçtı, F., & Çıkılı, Y. (2002). İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri ile İç-Denetimsel Sorumluluk ile Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45-58.
- Öztekin Ağır, H. S. (2017, Haziran). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sorumluluk Değeri ile İlgili Kazanımların Gerçekleşme Düzeyi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survivalmanual: A step by step guide to data analysis using SPSS*. Sydney: Sabon by Bookhouse.
- Piaget, J., & İnhelder, B. (2016). *Çocuk Psikolojisi*. (O. Türkay, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Sapsağlam, Ö. (2016). *Okul Öncesi Dönemde Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Sapsağlam, Ö. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değer Algılarının Çizdikleri Resimler ve Sözlü Anlatımlarına Göre İncelenmesi: Sorumluluk Değeri Örneği. *Eğitim ve Bilim*, 42(189), 287-303.
- Sarışan Tungaç, A., Devrim, A., & Ünalı Coral, M. (2016). "Doğa Deneyimine Dayalı Çevre Eğitimi"ne Yönelik Özyeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 11(19), 694-708.
- Seçer, Z., & Sarı, H. (2006). Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden ve Etmeyen Çocukların Ahlaki ve Sosyal Kural Bilgilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırmalı Olarak Analizi. *Milli Eğitim*, 126-142.
- Sürücü, Ö. (2007). Çocuklarda Otokontrol ve Sorumluluk Bilinci. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 16-17.
- Şahan, E. (2011). İlköğretim 5. ve 8. Sınıf Ders Programlarındaki Sorumluluk Eğitimine Dönük Kazanımların Gerçekleşme Düzeyleri. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Uzun, M., & Köse, A. (2017). Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 305-338.
- Wortham, S., Barbour, A., & Desjean-Perotta, B. (1998). *Portfolio Assessment: A Handbook for Preschool and Elementary*. Olney: Association for Childhood Education International.
- Yaşar, V. (2011). *Çocuğumuzu Yetiştirirken*. İstanbul: Türdav Yayın.

- Yeşil, R. (2014). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Sorumluluk Eğitimi Stratejilerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 282-294.
- Yeşil, R. (2015). Lise Öğretmenlerinin Sorumluluk Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 630-652.
- Yurtal, F., & Yontar, A. (2006). Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerinden Bekledikleri Sorumluluklar ve Sorumluluk Kazandırmada Kullandıkları Yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 411-424.
- Zembat, R. (2003). Çocuğun Eğitimi Planlanırken. *Çocuk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi*, 12-14.

EXTENDED ABSTRACT

It is among the expectations of adults that the child is an individual who can make independent decisions in the community and acts with a sense of usefulness and responsibility. It should be noted that the acquisition of these characteristics is closely related to the child's educational processes in early childhood. The importance of educating the child in an environment where the child can freely recognize, take decisions and take responsibility in the preschool education period covering the whole childhood period should be emphasized. In the preschool period, the child should be given the opportunity to see the results of his decisions and to take responsibility for his daily life skills. In this context it can be said that, the responsibility education is all activities involving the problem-solving processes in a systematic plan which are applied for the child to be given responsibility and internalizing the responsible behavior.

Human beings feel only responsible for the actions caused by their internalized values. This internalization begins in the family and continues in school and in society. Family members and teachers responsible for the education of the child should prepare educational environments and make appropriate activities that will attract the child's attention, help the child take responsibility and feed the child's sense of responsibility. In this way, it is expected that the child who has gained a sense of responsibility in the preschool period will be able to complete the other development aspects in a healthier way.

Determining the level of responsibility of children is important in terms of giving scope and direction to the training activities that will be carried out. However, it should be noted that to have valid and reliable measurement instruments to be used in determination is as important as determining this level. When the literature is examined, it attracts the attention that the data collection tools for determining the responsible behavior gaining level of preschool children are very limited. This research mainly addresses this issue. The aim of the study is to develop a valid and reliable scale that can be used to determine the frequency of responsible behaviors of preschool children. In this way, it is aimed to give the literature, educators and education programmers a scale that they can use in research and program development processes.

This research is a descriptive and quantitative study conducted in the screening model. In the research process, quantitative analyzes were made by the teachers on the data collected from the scale. The sample of the study was 195 preschool teacher whom consists of 186 women and 9 men that are teachers of the schools in the Nevşehir. The data of the study were collected with a draft scale of 54 items from the sample group. There were five options for every questions; (1) "Very bad", (2) "Bad", (3) "Medium", (4) "Good", (5) "Very good". Based on expert opinions, the scope validity of the draft scale was ensured.

Validity and reliability analyze were performed on the collected data. To determine the validity of the scale, (1) construct validity analysis and (2) discriminant analysis were performed. KMO and Bartlett test results were determined by using the structure validity analysis. Exploratory factor analysis and Varimax vertical rotation technique were applied for construct validity. Substances with a factor load of less than 0.30 are excluded from the analysis. The discriminant feature of the scale was tested by examining item-total correlation coefficients. The reliability feature of the scale was also analyzed by internal consistency and stability coefficients. Stability coefficient was examined by test-retest method.

As a result of the validity and reliability analyzes, the scale was developed a 5-point Likert-type scale consisting of 44 items collected under a single factor emerged. The data of the study were collected by Responsible Behaviors Scale (SDO). The KMO value of the SDO is 0.935 and Bartlett's test values were determined as χ^2 : 3732,870; df: 465 and $p < 0,001$.

The validity of the scale was investigated by exploratory (1) factor analysis and (2) discriminant analysis. The fact that the factor loads are higher than 0.45 is a good limit for the scale. The factor loadings of the scale items are between 0,586 and 0,796. The total amount of variance explained was 49,09%. In terms of behavioral sciences, this value is considered enough to be 40%. The item-total correlation coefficients calculated for analyzing the discriminant properties of the scale were significant at $p < .001$ In other words, each substance can distinguish individuals in terms of measured features. The scale's ability to perform reliable measurements has been tested by reviewing the consistency and stability characteristics The Cronbach alpha internal coefficient of the scale was determined as 0.923. This value is above 0.60 and is considered enough. Stability analysis was tested with correlation examination between two measurement of scale application. At the end of the analysis, stability coefficients of each item and factors were found to be significant at $p < .001$. According to the factor analysis and discriminant results summarized above and consistency and stability analysis, it can be said that SDO is a valid and reliable scale that can be used in a study to determine the level of behaviors of preschool children. In other words, it should be

noted that the scale can also be used to collect data by researchers and educational scientists aiming to develop programs. Arithmetic mean values that will be obtained from the scale mean “very bad” for 1,0 – 1,80; “bad” for 1,81 - 2,60; “average” for 2,61 – 3,40; “good” for 3,41 – 4,2 and “very good” for 4,21 – 5,00. On the other hand, it should be noted that it would be useful to perform a similar study on the parents or to repeat it on different sample groups. Also, it should be noted that, especially if done on parents; retesting the validity of reliability features is necessary and it is necessary to repeat the reliability analysis if done on different pre-school teacher groups in different time periods.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Erdemir, N., Sumbas, E., Umur, Z., Genç, H. ve Tunca, A. (2019). “Ortaokul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerinin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Servisinden Beklentileri (Malatya İli)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2432-2443.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.28.2019

Araştırma Makalesi

ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN VE ÖĞRETMENLERİNİN PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİ SERVİSİNDEN BEKLENTİLERİ (MALATYA İLİ)¹

Öğr. Grv. Nuri ERDEMİR

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

nuri.ozdemir@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5106-7884

Arş. Grv. Ezgi SUMBAS

İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ezgi.sumbas@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5450-6400

Arş. Grv. Zeynep UMUR

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

z.umur@firat.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3576-8461

Hulisi GENÇ

Milli Eğitim Bakanlığı

hugenc44@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2115-4776

Aslı TUNCA

Milli Eğitim Bakanlığı

asli_hlvc@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5202-2496

Öz

Araştırmanın amacı ortaokullarda müdürü, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin psikolojik danışma ve rehberlik servisine yönelik görüşlerinin ve beklentilerinin değerlendirilmesidir. Bu araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini 2016-2017 Eğitim Öğretim yılında Malatya ili ve ilçelerinde ortaokullarda görev yapmakta olan 175 yönetici ve öğretmen oluşturmaktadır. İlk olarak “Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisi sizin için ne ifade ediyor?” sorusu kullanılmaktadır. Alınan cevaplar sonucunda; “Yol gösteren”, “Yardım eden”, “Yönlendiren”, “Bilgi veren”, “Önlem alan”, “Öğrenciyi tanıma faaliyetlerinde bulunan” ve “Öğretmen veli idare ilişkilerinde köprü / işbirliği sağlayan” temalarına ulaşılmıştır. İkinci olarak “Öğrencilerinizi okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisine hangi durumlarda yönlendiriyorsunuz?” sorusu kullanılmıştır. Cevaplar; “Sınıf rehber öğretmenini sorunu çözemediğinde”, “Sorunu olan öğrenciler”, “Sorunu olmayan öğrenciler” ve “Okul idaresi sorunu çözemediğinde” şeklindedir. Üçüncü olarak; “Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisinden mesleki, eğitsel ve kişisel rehberlik konusunda beklentileriniz nelerdir?” sorusu kullanılmıştır. Cevaplar; İşini severek yapma”, “Alanında uzmanlık”, “Daha çok mesleki rehberlik”, “Daha çok eğitsel rehberlik”, “Daha çok kişisel rehberlik”, “Velilerle daha çok iletişim” ve “Öğrencilere PDR servisinin ne olduğunu kavratma” şeklindedir. Müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin işbirliği içinde çalışması ve

¹ 13. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

beklentilerin karşılanabilmesi için; okul psikolojik danışmanlarının rehberlik servisini tanıtıcı hem okul yönetimi ve öğretmenler hem de öğrencileri kapsayan seminerler verebilir.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servisi, Yönetici, Öğretmen

EXPECTATIONS OF SECONDARY SCHOOL ADMINISTRATORS AND TEACHERS FROM PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES (MALATYA PROVINCE)

Abstract

The aim of the study is to evaluate the perception and expectations of the director, deputy director and teachers about the psychological counseling and guidance services in secondary schools. Descriptive screening method was used in this study. Sample of the study consists administrators and teachers who work in secondary schools in Malatya province and districts in the academic year 2016-2017. First question is "What does the school counseling and guidance service mean to you?". As a result of the answers received; Themes that provide guidance, help, directing, providing information, taking precautionary measures, learning activities of students, and providing bridge / cooperation in teacher-parent relations are reached. Second question is "In which situations are you directing your students to the school counseling and guidance services? Answers; When the class guidance counselor cannot solve the problem, students with the Problem are in the form of pupils without a Problem and when the School administration cannot resolve the problem. The third question is What are your expectations for vocational, educational and personal guidance from school counseling and guidance services? Answers; Doing his job, Loving his field, More vocational guidance, More educational guidance, More personal guidance, More communication with parents and Understanding what psychological counselling and guidance service is for students. In order for the manager, assistant manager and teachers to work in cooperation and meet the expectations; The school counseling and guidance services of the school counselors can be given both by the school administration and by teachers and teachers.

Keywords: Secondary School, Psychological Counseling and Guidance Service, Manager, Teacher

1. GİRİŞ

Eğitim, bireyin hayata hazırlanması amacıyla ihtiyaç duyulan tutum, beceri ve bilginin kazandırılması süreci olarak ifade edilir (Erdem, 2005: 2-3). Çağdaş eğitimin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar yönetim, öğretim ve öğrenci kişilik hizmetleridir. Yönetim, eğitim sürecindeki yetki ve sorumlulukların kullanımıyla; öğretim, planlı bir şekilde bireyin davranışlarında değişiklik meydana getirmeyle ilgilidir (Özabacı, Sakarya ve Doğan, 2008: 9). Öğrenci kişilik hizmetleri ise bireyin yani öğrencinin özgün bir biçimde bütün olarak gelişimiyle ilgilidir. Öğrenci kişilik hizmetleri özel eğitimi, eğitsel ve sosyal etkinlikleri, sağlık hizmetlerini, sosyal yardımları ve psikolojik danışma ve rehberlik faaliyetlerini kapsamaktadır (Çetinkaya, 2017: 3-4). Psikolojik danışma ve rehberlik öğrenci kişilik hizmetleri içerisinde çok önemli bir yere sahip ve bireyin bir bütün olarak gelişimi için doğrudan yardıma yönelik bir faaliyettir (Altıntaş, 2015: 6; Karataş ve Şahin-Baltacı, 2013). Psikolojik danışma ve rehberlik ilk 20. yy başlarında ABD’de ortaya çıkmıştır. Ülkemizde psikolojik danışma ve rehberlik kavramından söz edilmesi 2.dünya savaşı sonrasına denk

gelmektedir (Bakırcıoğlu, 2005: 39-40). 1970’li yıllarda ise psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri okullarda yerini almaya başlamıştır (Yavuzer, 2017: 22-24). Okullar, öğrencilerin her anlamda gelişimini desteklemeyi amaçlamanın yanı sıra onların ruh sağlığını koruma amacı da taşımaktadır. Bu durum okullarda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yer almasında etkili olmuştur (Canel, 2017: 118-119). Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri tüm eğitim kademelerinde verilen bir hizmettir. Her eğitim kademesinde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden amaç farklılık gösterebilmektedir. Ortaokulda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden beklenen çocuğun dengeli bir birey olması, sağlıklı gelişmesi ve çevresine uyumlu olabilmesi için çocuğa yardımcı olabilmektir (Yeşilyaprak, 2003: 48). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği’nde bu hizmetlerin yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Okul psikolojik danışmanı ile birlikte okul yöneticilerinin (müdür, müdür yardımcısı) ve öğretmenlerin de bu hizmetlere ilişkin görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri okul yöneticileri, öğretmenler ve okul psikolojik danışmanlarınca gerçekleştirilmektedir (Güven, 2009). Psikolojik danışma ve rehberlik (PDR) hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülmesinde bütün personelin etkin katılımı gereklidir. Okul personelinin işbirliği içerisinde ortak anlayışla, olumlu tutumlarla ve istekli olarak hareket etmesi PDR hizmetlerinin etkili yürütülebilmesi açısından oldukça önemlidir (Güven, 2009: 175; Korkut-Owen ve Owen, 2008: 210; Özabacı, Sakarya ve Doğan, 2008: 12). PDR uygulamaları okuldan okula amaç ve beklentilere göre farklılık göstermektedir. PDR hizmetlerinin yürütülmesinde psikolojik danışma ve rehberlik servisi kilit bir öneme sahiptir (Çam, 2015: 54). Okul PDR servisinde görevli bireyler okul psikolojik danışmanlarıdır (Kuzgun, 1992: 188). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin servis çalışanı olarak okul psikolojik danışmanlarından beklentileri söz konusu olmaktadır. Öğretmenlerin öğrencilerle yoğun ve uzun süreli etkileşimde bulunmaları, gelişimlerini takip etmeleri rehberlik çalışmalarında büyük rolleri olduğunu göstermektedir (Kaya ve Çivitçi, 2015: 276). Okulu amaçlarına ulaştırmak için eldeki tüm insan ve madde kaynağını bütünleştirmek, etkili biçimde kullanmak, amaçlara dönük politika ve kararları uygulamak okul yönetiminin görevi olduğundan, okul yönetiminin PDR servisinden beklentilerini belirlemek önemli hale gelmektedir. Diğer taraftan, okul denilen örgütün en işlevsel parçası öğretmenlerdir. Öğretmenler, öğrenciyle doğrudan etkileşim içinde bulduklarından, PDR servisi ile öğretmenlerin uyum içinde, işbirliği ile çalışmasını sağlamak gereklidir. Bu nedenle öğretmenlerin de PDR servisinden beklentilerinin belirlenmesi önemli olmaktadır. Beklentiler belirlemek yoluyla, okul psikolojik danışmanları ile okul yöneticileri ve öğretmenlerinin karşılıklı olarak birbirlerinin görevleri hakkında gerçekçi bir algı oluşturmaları böylelikle

okuldaki hizmetlerin etkili bir şekilde yürütülmesini sağlamak mümkündür. Bu nedenle bu araştırmanın alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1.1. Amaç

Bu çalışmada ortaokullarda görev yapan okul müdürleri, müdür yardımcıları ve öğretmenlerin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisine yönelik görüşlerinin ve beklentilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma betimsel tarama yönteminde bir çalışmadır. Bu çalışma ortaokullarda görev yapan okul müdürleri, müdür yardımcıları ve öğretmenlerin kendi okullarında sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin beklentilerinin belirlenmesine yöneliktir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini 2016-2017 Eğitim Öğretim yılında Malatya ili Battalgazi ve Yeşilyurt merkez ilçelerinde ortaokullarda görev yapmakta olan okul müdürleri, müdür yardımcıları ve öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini kolay ulaşılabilir yolla belirlenmiş olup toplam 30'u (% 17.1) müdür yardımcısı, 24'ü (% 13.7) müdür ve 121'i (% 69.2) öğretmen 175 kişiye ulaşılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verilerini toplamak için Meşeci, Özcan ve Bozdemir (2007: 170) tarafından hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu sorulardan oluşan bir anket biçiminde, hem öğretmenler hem de okul müdür ve müdür yardımcıları için uyarlanarak kullanılmıştır. Form üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda demografik özellikler hakkında bilgi toplamaya yönelik sorular, ikinci kısımda okul psikolojik danışma ve rehberlik servisi ile ilişkilere dair sorular, üçüncü kısımda ise okul psikolojik danışma ve rehberlik servisine yönelik algı ve beklentileri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Anketler katılımcılara araştırmacılar tarafından ulaştırılmış, araştırmanın amacı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve gönüllü olanlar tarafından anketler doldurulmuştur. Katılımcıların anketteki soruları cevaplamaları ortalama 15 dakika sürmüştür. Örneklemdeki katılımcılardan yazılı olarak toplanan verilerin araştırmacılar tarafından incelenerek yeterince açık ve anlaşılır ifadeler içermeyenler ayıklanmış ve kalan anketlerdeki cevaplar elektronik ortama aktarılarak içerik analizi yapılmıştır. Temaların ve kodların belirlenmesinin ardından kodlama bu araştırmayı yürüten iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Temaların oluşturulması sürecinde veri setini bilgisayara aktaran araştırmacı oluşabilecek kodları not almıştır. Daha sonra oluşturulan kodlar ve bunların içinde yer alabileceği üst temalar hakkında

PDR alanında başka bir uzmanla istişare edilmiştir. Oluşturulan kod listesi yardımıyla tüm veri setinden tesadüfi olarak seçilen 20 adet anket (yaklaşık % 25) iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Araştırmacılar arasındaki uzlaşma yüzdesi² % 88 $[(24/27)*100]$ olarak hesaplanmıştır. Araştırmacılar arasında kodlayıcı güvenilirliğinin sağlanması için bu oranın % 80'in üstünde olması önerilmektedir (Miles ve Huberman, 1994: 64). Oluşan görüş ayrılıkları araştırmacılar arasında istişare edilerek temalara son hali verilmiş ve veri setinin tamamı kodlanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 1. Rehberlik Servisine İlişkin Görüşler

Temalar	Okul Müdürü	Müdür Yardımcıları	Öğretmen
I. Yol gösteren / rehberlik eden	1	1	5
II. Yardım eden / destek olan	4	6	31
Öğrenciye	4	4	24
Öğretmenlere	1	1	13
Okul yönetimine	1	-	3
Velilere	1	1	6
III. Yönlendiren	4	6	6
IV. Bilgi veren / danışmanlık yapan	-	2	2
V. Önlem alan	1	1	3
VI. Öğrenciyi tanıma faaliyetlerinde bulunan	3	2	13
VII. Öğretmen veli idare ilişkilerinde köprü / işbirliği sağlayan	2	3	8

Araştırmanın birinci alt amacı “Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisi sizin için ne ifade ediyor?” şeklinde ifade edilen soruya yanıt bulmaktır. Müdür, müdür yardımcıları ve öğretmenlerin rehberlik servislerine ilişkin görüşleri 7 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “Yol gösteren / rehberlik eden”, “Yardım eden / destek olan”, “Yönlendiren”, “Bilgi veren / danışmanlık yapan”, “Önlem alan”, “Öğrenciyi tanıma faaliyetlerinde bulunan” ve “Öğretmen veli idare ilişkilerinde köprü / işbirliği sağlayan” şeklindedir. Bu temalar içinde en çok vurgu yapılan temanın “Yardım eden / destek olan” teması olduğu görülmektedir. Öğretmenler, müdürler ve müdür yardımcılarının çoğunun rehberlik servisini öğrencilere, öğretmenlere, okul yönetimine ve velilere yardım eden/ destek olan bir yapı olarak algıladıkları görülmektedir. Bu temaya ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Öğrenciyi tanıma ve problemlerini çözmeye yardımcı olur, sorunlara engel olur.”

M20

² Uzlaşma Yüzdesi = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) * 100

“Okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servisi branş öğretmenlere ve öğrencilere destek noktasında oluşturulmuş bir servistir” Y37

“Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yardımcı, her türlü konuda destek veren, verebilen yardımcı bir servis.” Ö114

3.2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 2. Rehberlik Servisine Yönlendirmeye Dair Görüşler

Temalar	Okul Müdürü	Müdür Yardımcıları	Öğretmen
I.Sınıf rehber öğretmeni sorunu çözemediğinde	1	1	8
II.Sorunu olan öğrenciler	3	8	40
Eğitsel sorunlar	1	-	10
Psikolojik / kişisel / ailevi sorunlar	2	8	30
III.Sorunu olmayan öğrenciler	1	-	4
Önleme		-	1
Yönlendirme		-	1
Destek olma	1	-	2
IV.Okul idaresi sorunu çözemediğinde	1	4	3

Araştırmanın ikinci alt amacı “Öğrencilerinizi okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisine hangi durumlarda yönlendiriyorsunuz?” biçiminde ifade edilen soruya yanıt aramaktır. Müdür, müdür yardımcıları ve öğretmenlerin rehberlik servislerine öğrencilerin yönlendirilmesine ilişkin görüşleri 4 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “*Sınıf rehber öğretmeni sorunu çözemediğinde*”, “*Sorunu olan öğrenciler*”, “*Sorunu olmayan öğrenciler*” ve “*Okul idaresi sorunu çözemediğinde*” şeklindedir. Bu temalar içinde en çok vurgu yapılan temanın “Sorunu olan öğrenciler” teması olduğu görülmektedir. Öğretmenler, müdürler ve müdür yardımcılarının çoğu sorunu olan öğrencileri rehberlik servisine yönlendirdiklerini ifade etmektedirler. Bununla birlikte öğretmenlik rehberlik servisinin önleyici unsuruna daha fazla dikkat ettikleri de tabloda görülmektedir.

“Sorunu olan öğrenciler” temasına ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Başarısızlık yaşayan, ailede sorunları olan, arkadaş sorunu olan vb. durumlarda yönlendiriliyor.” Y6

“Öğrencilerimizi dikkat dağınıklığı, psikolojik sorunlar, kendisi ile ailesi arasındaki problemler durumlarında rehberlik servisine yönlendiriyoruz.” Y25

“Öğrencilerde herhangi bir sorun, ailevi durum ve davranış bozukluğu olduğunda yönlendiriyorum.” Ö35

3.3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Tablo 3. Rehberlik Servisinden Beklentilere Dair Görüşler

Temalar	Okul Müdürü	Müdür Yardımcıları	Öğretmen
I.İşini severek / isteyerek yapma / duyarlı olma	2	-	1
II.Alanında uzmanlık	2	5	4
III.Daha çok mesleki rehberlik	2	7	18
IV.Daha çok eğitsel rehberlik	-	1	4
V.Daha çok kişisel rehberlik	1	-	10
VI.Velilerle daha çok iletişim /aileleri daha yakından tanıma	3	2	2
VII.Öğrencilere PDR servisinin ne olduğunu kavratma	2	-	1

Araştırmanın üçüncü alt amacı “Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri servisinden mesleki, eğitsel ve kişisel rehberlik konusunda beklentileriniz nelerdir?” biçiminde ifade edilen soruya yanıt aramaktır. Müdür, müdür yardımcıları ve öğretmenlerin rehberlik servisinden beklentilerine ilişkin görüşleri 7 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “İşini severek / isteyerek yapma / duyarlı olma”, “Alanında uzmanlık”, “Daha çok mesleki rehberlik”, “Daha çok eğitsel rehberlik”, “Daha çok kişisel rehberlik”, “Velilerle daha çok iletişim /aileleri daha yakından tanıma” ve “Öğrencilere PDR servisinin ne olduğunu kavratma” şeklindedir. Bu temalar içinde en çok vurgu yapılan temanın “Daha çok mesleki rehberlik” teması olduğu görülmektedir. Öğretmenler, müdürler ve müdür yardımcılarının çoğunun rehberlik servisinden beklentileri mesleki rehberliğe yöneliktir. Bu temaya ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

“Mesleki olarak öğrencilerin girebilecekleri burşluk gibi sınavlardan haberdar edip bilgilendirmeleri.” Ö51

“Okul başarısını artırabilmek için öğrencilerin sorunları araştırılmalı, öğretmenlerle birlikte çalışmalara yapılmalı. Mesleki seminerlerin daha sık yapılması.” Y25

“Öğrencilere yapılan mesleki rehberlik faaliyetlerinin yetersiz olduğunu düşünüyorum. Rehberlik servisinden beklentim; öğrencileri ilgi ve yeteneklerine, doğru bir şekilde yönlendirmesi.” M23

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada ortaokul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin psikolojik danışma ve rehberlik servisinden beklentilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Okul yöneticilerine ve öğretmenlerine okul psikolojik danışma ve rehberlik servisinin onlar için ne ifade ettiği sorulmuş ve okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerine ilişkin görüşler 7 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “Yol gösteren / rehberlik eden”, “Yardım eden / destek olan”, “Yönlendiren”, “Bilgi veren/danışmanlık yapan”, “Önlem alan”,

“Öğrenciyi tanıma faaliyetlerinde bulunan” ve “Öğretmen veli idare ilişkilerinde köprü / işbirliği sağlayan” şeklindedir. Bu temalar içinde en çok vurgu yapılanın “Yardım eden / destek olan” en az vurgu yapılanın ise “Bilgi veren / danışmanlık yapan” teması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre okul müdürlerinin, müdür yardımcılarının ve öğretmenlerin okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerini çoğunlukla okul yönetimine, velilere, öğretmenlere ve öğrencilere yardım eden / destek olan bir yapı olarak algıladıklarını söylemek mümkündür. Alan yazın incelendiğinde okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin PDR birimine ilişkin algılarının olumlu olduğu çalışmalar bulunmaktadır (Akpınar ve Bengisoy, 2017; Camadan ve Sezgin, 2012; Işıkgöz, 2017; Karataş ve Polat, 2013; Özabacı, Sakarya ve Doğan, 2008; Özdemir, 2001; Ünal, 2004).

Okul yöneticilerine ve öğretmenlere öğrencileri okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerine hangi durumlarda yönlendirdikleri sorulmuş ve görüşler 4 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “Sınıf rehber öğretmeni sorunu çözemediğinde”, “Sorunu olan öğrenciler”, “Sorunu olmayan öğrenciler” ve “Okul idaresi sorunu çözemediğinde” şeklindedir. Bu temalar içinde en fazla vurgu yapılan temanın “Sorunu olan öğrenciler” en az vurgu yapılan temanın ise “Okul idaresi sorunu çözemediğinde” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre okul müdürlerinin, müdür yardımcılarının ve öğretmenlerin çoğunluğunun okul psikolojik danışma ve rehberlik servislerine eğitsel ve kişisel sorunu olan öğrencileri yönlendirdiklerini söylemek mümkündür. Önleyici rehberlik anlayışı açısından bakıldığında sorunu çözemediklerinde değil sorun olabilecek durumları önceden belirleyerek rehberlik servisi ile işbirliği ile problem durumlarının yönetilmesi (Korkut, 2016) uygun olacaktır.

Okul yöneticilerine ve öğretmenlere okul psikolojik danışma ve rehberlik servisinden eğitsel, kişisel ve mesleki rehberlik konusundaki beklentileri sorulmuş ve görüşler 7 ana tema altında toplanmıştır. Bunlar; “İşini severek / isteyerek yapma / duyarlı olma”, “Alanında uzmanlık”, “Daha çok mesleki rehberlik”, “Daha çok eğitsel rehberlik”, “Daha çok kişisel rehberlik”, “Velilerle daha çok iletişim /aileleri daha yakından tanıma” ve “Öğrencilere PDR servisinin ne olduğunu kavratma” şeklinde olduğu görülmüştür. Bu temalar içinde en fazla vurgu yapılan temanın “Daha çok mesleki rehberlik” en az vurgu yapılanın ise “Öğrencilere PDR servisinin ne olduğunu kavratma” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre okul müdürlerinin, müdür yardımcılarının ve öğretmenlerin çoğunluğunun psikolojik danışma ve rehberlik servisinden beklentilerinin mesleki rehberlik amaçlı olduğu söylenebilir. Rehberlik servislerinin okula entegrasyonu sürecinde mesleki rehberliğin vurgulandığı bilinmektedir (Kuzgun, 1992: 16). Ergenlik dönemi ayrıca mesleki tercih ve ilgilerin belirginleştiği ve önem kazandığı bir dönemdir (Yeşilyaprak, 2003: 50; Yüksel-Şahin, 2008: 4). Bu açıdan

bakıldığında müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin beklentilerinin mesleki rehberlik olması şarttırıcı değildir.

5. ÖNERİLER

Bu araştırmada katılımcıların görüşlerinin açık uçlu sorular yardımıyla toplanmış olması çalışmanın en önemli kısıtlılığıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda görüşme tekniğinin kullanılması önerilebilir. Böylelikle daha derinlemesine bilgi toplamak mümkündür. Diğer taraftan beklentileri karşılaştırmak açısından okul psikolojik danışmanlarının okul yönetiminden beklentilerini konu edinen araştırmalar da yapılabilir. Müdür, müdür yardımcısı ve öğretmenlerin işbirliği içinde çalışması ve bu görüşün benimsenmesi ve beklentilerin karşılanabilmesi için; Okul psikolojik danışmanlarının rehberlik servisini tanıtıcı hem okul yönetimi ve öğretmenler hem de öğrencileri kapsayan seminerler verebilir. Okul psikolojik danışmanları beklentilere yönelik etkinliklerin sayısını artırabilir. Okul rehberlik servisi programları daha nitelikli hale getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. ve Bengisoy, A. (2017). Rehber öğretmenlerin okul müdürlerinin rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri. *Curr Res Educ*, 3(3), 129-141.
- Altıntaş, E. (2015). Çağdaş eğitim sisteminde öğrenci kişilik hizmetleri ve rehberlik (16.baskı). G.Can (Ed.) *Psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (s. 1-29). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bakırcıoğlu, R. (2005). *İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Camadan, F. ve Sezgin, F. (2012). İlköğretim okul müdürlerinin okul rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 199-211.
- Canel, N. (2017). Eğitimde rehberlik hizmetlerinin yeri ve önemi (7.baskı). B.Aydın (Ed.) *Rehberlik* içinde (s.117-151). Ankara: Pegem Akademi.
- Çetinkaya, B. (2017). Rehberlikte temel kavramlar (7.baskı). B.Aydın (Ed.) *Rehberlik* içinde (s.2-36). Ankara: Pegem Akademi.
- Çam, S. (2015). Okullarda rehberlik hizmet alanları-birimleri (16.baskı). G.Can (Ed.) *Psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (s. 53-80). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Erdem, A. R. (2005). Etkili ve verimli (nitelikli) eğitim. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven, M. (2009). Milli eğitim bakanlığı müfettişlerinin okul rehberlik hizmetleri ve denetimiyle ilgili görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 171-179.
- Işıkgöz, M. (2017). Okul yöneticilerinin rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Karataş, İ. H. Ve Polat, M. (2013). Okul yöneticilerinin rehberlik hizmetlerine bakış açıları üzerine okul rehber öğretmenlerinin görüşleri. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-124.
- Karataş, Z. ve Şahin Baltacı, H. (2013). Ortaöğretim kurumlarında yürütülen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine yönelik okul müdürü, sınıf rehber öğretmeni, öğrenci ve okul rehber öğretmenin (psikolojik danışman) görüşlerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 427-460.
- Kaya, A. ve Çivitçi, A. (2015). Okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarının geliştirilmesi (16.baskı). G. Can (Ed.). *Psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (s. 255-285). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Korkut, F. (2016). Okullarda önleyici rehberlik hizmetleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(20).
- Korkut-Owen, F., & Owen, D. (2008). Okul psikolojik danışmanlarının rol ve işlevleri: yöneticiler ve psikolojik danışmanların görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 41 (1), 207-221.
- Kuzgun, Y. (1992). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara : ÖSYM.
- Meşeci, F., Özcan, N., & Bozdemir, P. (2007). Öğretmen ve müdürlerin okul psikolojik danışma ve rehberlik servisine yönelik algıları. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), s. 157-171.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. (2nd ed.). Thousand .

- Özabacı, N., Sakarya, N. ve Doğan, M. (2008). Okul yöneticilerinin okuldaki psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 8-22.
- Özdemir, E. İ. (1991). Bazı Değişkenlerin Liselerdeki Öğrenci, Öğretmen, Danışman ve Yöneticilerin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinden Beklentilerinin Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Ünal, E. (2004). İlköğretim Okullarında Profesyonel Olmayan Rehberlik Çalışmaları Ve Eksikliği Hissedilen Hizmetler. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi: Malatya.
- Yavuzer, Y. (2017). Psikolojik danışma ve rehberlik: Temel kavramları, ilkeleri ve tarihçesi (11.baskı). M.E. Deniz ve A. Erözkan (Ed.) *Psikolojik danışma ve rehberlik* içinde (s.3-36). Ankara: Pegem Akademi.
- Yeşilyaprak, B. (2003). *Eğitimde rehberlik hizmetleri* (6.baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yüksel-Şahin, F. (2008). Ortaöğretimdeki öğrenci görüşlerine göre Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) hizmetlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-26.

EXTENDED ABSTRACT

Education is expressed as the process of gaining the attitudes, skills and knowledge needed to prepare individual for life (Erdem, 2005: 2-3). Contemporary education has three dimensions. These are management, teaching and student personality services. Student personality services are related to the development of the individual or the student as a whole. Student personality services include special education, educational and social activities, health services, social assistance and psychological counseling and guidance (Çetinkaya, 2017: 3-4). Psychological counseling and guidance is an activity that has a very important place among the student personality services and direct help for the development of the individual as a whole (Altıntaş, 2015: 6; Karataş & Şahin-Baltacı, 2013). In the 1970s, psychological counseling and guidance services began to take their place in schools (Yavuzer, 2017: 22-24). Schools aim to support the development of students in every sense as well as to protect their mental health. This situation has been effective in the inclusion of psychological counseling and guidance services in schools (Canel, 2017: 118-119). Psychological counseling and guidance services are provided in all levels of education. The purpose of psychological counseling and guidance services may vary in every level of education. To be able to help the child to be a balanced individual, to develop healthy and to be compatible with his / her environment (Yeşilyaprak, 2003: 48). School administrators and teachers have expectations from school counselors as service employees. The intense and long-term interaction of the students with the students and the follow-up of their development show that they have a great role in the guidance studies (Kaya & Çivitçi, 2015: 276). When psychological counselling and guidance services are considered at school, it is important to determine the expectations of school administrators and teachers from the psychological counselling and guidance service. Knowing what the expectations are by the school counselors is important in terms of increasing the success in psychological counseling and guidance services, preventing

misunderstandings and solving the problems and conducting the services efficiently. It is thought that determining the expectations of the school director, assistant director and teachers about the psychological counseling and guidance services of this study will contribute to the field.

This is a descriptive study. Study aims to determine the expectations of school principals, deputy principals and teachers working in secondary schools about the psychological counseling and guidance services offered in their schools. The study population of the study consists of the school principals, deputy principals and teachers who are working in middle schools in Malatya province in 2016-2017 Academic Year. The semi-structured interview form which was prepared by Meşeci, Özcan, and Bozdemir (2007: 170) to collect the data of the study was used in the form of a questionnaire consisting of open-ended questions and adapted for both teachers and school principals and assistant principals. Form consists of three parts. In the first part, questions about collecting information on demographic characteristics, questions about relations with school counseling and guidance services in the second part and questions about determining perception and expectations about school counseling and guidance service are included in the third part. After determining the themes and codes, the coding was done by two researchers who conducted this research. In the process of creating themes, the researcher who transferred the data set to the computer took note of the codes that may occur. Afterwards, another expert was consulted in the field of psychological counselling and guidance about the codes created and the top themes they could be involved in. 20 questionnaires (about 25 %) randomly selected from the whole data set were coded separately by the two researchers. The percentage of agreement between researchers was calculated as 88 % $[(24/27) * 100]$. It is suggested that this ratio should be over 80 % in order to ensure coder reliability among researchers (Miles & Huberman, 1994: 64). The disagreements between the researchers were consulted and the themes were finalized and the whole set of data was coded.

First question is "What does the school counseling and guidance service mean to you?". As a result of the answers received; Themes that provide guidance, help, directing, providing information, taking precautionary measures, learning activities of students, and providing bridge / cooperation in teacher-parent relations are reached. Second question is "In which situations are you directing your students to the school counseling and guidance services? Answers; When the class guidance counselor cannot solve the problem, students with the Problem are in the form of pupils without a Problem and when the School administration cannot resolve the problem. The third question is What are your expectations for vocational,

educational and personal guidance from school counseling and guidance services? Answers; Doing his job, Loving his field, More vocational guidance, More educational guidance, More personal guidance, More communication with parents and Understanding what psychological counselling and guidance service is for students.

In this study, it was aimed to evaluate the expectations of middle school administrators and teachers from psychological counseling and guidance services. For the first sub-problem of the study, it is possible to say that the school principals, deputy principals and teachers mostly perceive school counseling and guidance services as a structure which helps / supports school management, parents, teachers and students. Özdemir (1991) and Ünal (2004: 6-11) concluded that school administrators' perceptions about psychological counseling and guidance were positive.

For the second sub-problem of the research, it is possible to say that the majority of school principals, deputy principals and teachers lead the school counseling and guidance services to students with educational and personal problems.

Finally, it can be said that the expectations of the school principals, deputy principals and teachers from the psychological counseling and guidance service are for vocational guidance. In order for the director, assistant director and teachers to work in cooperation and to adopt this view and meet expectations; The school guidance and the guidance of the school counselors can be given by the school management and by providing seminars for both teachers and students. School counselors can increase the number of activities for expectations.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Bahadır, Y. ve Sürücü, A. (2019). "Lise Öğrencilerinin Anne Baba Tutumlarının Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisini Yordayıcı Gücü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2444-2461.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.03.2019

Araştırma Makalesi

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNE BABA TUTUMLARININ KARIYER KARARI YETKİNLİK BEKLENTİSİNİ YORDAYICI GÜCÜ*

Uzman Psikolojik Danışman Rifat Yusuf BAHADIR

MEB, Kırşehir İl Millî Eğitim Müdürlüğü

rybahadir@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3161-725X

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah SÜRÜCÜ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

asurucu@erbakan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1689-4366

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin anne baba tutumlarının kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordayıcı gücünü incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. 2105-2016 öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki Fen ve Anadolu Liselerinde öğrenim gören 198'i erkek, 201'i kız toplam 399 öğrenci araştırmanın araştırma gurubunu oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Anne Baba Tutumları Ölçeği (Küçüküran, 2005) ve Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği (Işık, 2010) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmada, anne baba tutumları alt boyutlarından sorumluluk ve kabulün, kariyer kararı yetkinlik beklentileri ölçeğinin alt boyutları olan "kendini doğru bir şekilde değerlendirme, mesleklerle ilgili bilgi toplama, hedef belirleme, plan yapma, problem çözme"nin anlamlı yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sorumluluk ve kabul ile birlikte otorite ve sorumluluğun "mesleklerle ilgili bilgi toplama"nın anlamlı yordayıcısı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencisi, kariyer kararı, yetkinlik beklentisi, anne baba tutumları

THE PREDICTIVE POWER OF ATTITUDES OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PARENTS FOR CAREER DECISION SELF-EFFICACY

Abstract

The purpose of this study is to investigate the predictor force of the career decision self-efficacy of the behavior of parents of high school students. In the research, quantitative research method was adopted. The study group of the research consists of 399 students in total, 198 of whom are male students and 201 of whom are female students of Science and Anatolian High Schools in Kırşehir city center in the 2015-2016 school year. As a data collection tool in this study, Parental Attitudes Scale (Küçüküran, 2005) and Career Decision Self-Efficacy Scale (Işık, 2010) were used. The relationships between the variables were examined by multiple regression analysis. In this study, it was determined that responsibility and acceptance which are sub-dimensions of the parental attitudes is a significant predictor of self-appraisal which is one of the sub-dimensions of the career decision self-efficacy scale, of occupational information, of goal selection, of planning, and of problem-solving. In addition, it was observed that authority and responsibility along with responsibility and acceptance is a significant predictor of occupational information.

Keywords: High school students, career decision, self-efficacy, parental attitude

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Sürücü'nün danışmanlığında yürütölen ve 28/02/2018 tarihinde kabul edilen S.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans tezinden hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Kariyer, özellikle 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan önemli bir kavram olarak dikkati çekmektedir. Birçok araştırmacının kendi bakış açısıyla kariyerle ilgili bazı tanımlamalar yaptıkları görülmektedir. Super'e (1957: 29) göre kariyer, bireyin hayatı boyunca işte, evde ve okulda geçirdiği yaşantıların toplamıdır. Niles ve Harris-Bowlsbey (2013: 9) kariyeri, bir yaşam biçimi olarak tanımlamıştır. Ginzberg (1971: 151) ise yaşam boyu devam eden bir süreç ve bu süreç içerisinde bireyin yaşadığı gelişimsel dönemler olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan yola çıkılarak kariyeri, bireyin bir mesleği tercih etmesi, başarılı olmak için çaba göstermesi ve bu süreçte yaşamı boyunca gerçekleştirdiği bütün faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.

Gati ve Asher (2001) ile Gati ve Tal'a (2008) göre karar verme becerisi, kariyer danışmanlığı alanı için en önemli beceriler arasındadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, bireylerin kariyer kararı verme becerileri sıklıkla araştırmalara konu olmaktadır (Gati, Krausz ve Osipow, 1996; Gati ve Tal, 2008). Karar verme bir süreçtir ve bu süreçte bireyler neyle karşılaşacaklarını ön görmeye çalışırlar. Bireylerin bir zorlukla karşıtıklarında nasıl davranmaları gerektiğinin farkında olmaları karar verme becerisi üzerinde etkilidir (Gati ve Asher, 2001).

Lent, Brown ve Hackett (1994) tarafından geliştirilen Sosyal Bilişsel Kariyer Kuramı [SBKK], insanların kendi kariyer davranışlarını yönlendirebilme kapasitelerine vurgu yapmaktadır (Akt: Işık, 2010: 13). Literatür incelendiğinde SBKK'nın, bireylerin kariyer gelişimlerinde yaşadıkları doğrudan ve dolaylı yaşantıların onların kuramın çıktılarını olarak ifade edilen yetkinlik beklentisi, sonuç beklentisi ve hedef belirlemeyle ilişkisine yoğunlaştıkları görülmektedir. İlk kez Bandura (1997) tarafından Sosyal Bilişsel Öğrenim Teorisi'nde [SBÖT] ortaya konan yetkinlik kavramı, SBKK içerisinde detaylandırılarak ele alınmıştır. Bu detaylandırmanın yoğun olarak yetkinlik ve sonuç beklentileri çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir (Lent ve Brown, 2006). Diğer bir ifadeyle kariyer yetkinlik beklentisi Gati ve Asher (2001) ile Gati ve Tal (2008) tarafından bir karar verme sürecinin sonucu olarak açıklanmaktadır.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi hem SBÖT'nin hem de SBKK'nın önemli kavramlarından birisidir. Bandura (1997: 1) bu kavramı, bireylerin günlük yaşamlarına ve onların bu yaşantıları kontrol etme çabasına vurgu yaparak açıklamıştır. Ona göre insan içinde yaşadığı çevre üstünde bir hakimiyet kurma çabası içerisinde. Bunu yaparak daha mutlu olacağını ve kendini daha güvende hissedeceğini düşünür. Özellikle bu çaba, onun olumsuz yaşantılardan kendisini korumak istemesinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Lent vd. (1994) yetkinlik beklentisini, bireyin bir engelle karşılaştığında harcadığı çaba, ısrar, düşünce öğeleri ve duygusal tepkiler, aktivite ve çevre seçimini belirleyen dinamik inançların bir bütünü olarak değerlendirmektedir (Akt: Işık, 2010: 18). SBKK yetkinlik beklentisi kavramını, bireyin bir performansı ortaya koyarken karşısına çıkan engelleri aşmak adına gösterdiği çaba ve ısrar olarak ortaya koymuştur. Ortaya konan çaba ve ısrar sürecinde iç ve dış dinamiklerin rolü de yetkinlik beklentisinin düzeyinin belirlenmesinde çok önemlidir (Işık, 2015).

Bandura (1997) da, yetkinlik beklentisinden bahsederken bir hedefe yönelme vurgusu yapmıştır. Bu vurgu bireyin bir performansı ortaya koyma sürecinde ortaya koyduğu çabayla ilişkilidir. Aynı zamanda ortaya koyacağı direncinde bir türüdür. Bu direnci belirleyen bireyin sahip olduğu bazı kişilik özellikleridir. Bunun yanında hedefe yönelme davranışı kendi içinde 3 temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki hedefe yönelme, sonraki hedeften kaçınma ve son olarak da hedefe ulaşmada ortaya konacak performans ile karşılaşılan zorluklara karşı direnç göstermedir.

Yetkinlik beklentisi, bilişsel süreçler doğrultusunda geçirilen olumlu ve olumsuz yaşantıları etkileyebilme kapasitesine sahiptir. Yetkinlik beklentisi bireyin geçirdiği yaşantıların sonuçlarına ve değerlendirilme biçimine göre artabilir ya da azalabilir. Bu olumlu veya olumsuz sonuç bireyin öğrenme kapasitesi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Olumlu sonuçlanan yaşantılar, yetkinlik beklentisini artırabileceği gibi olumsuz sonuçlanan deneyimler de yetkinlik beklentisi üzerinde olumsuz sonuçlanabilir (Lent, 2005).

Yapılan bazı araştırmalar göstermektedir ki, kişinin kariyer kararı yetkinlik beklenti düzeyi geliştikçe kariyer kimliğinin belirginleştiği (Chung, 2002), kariyer araştırma davranışlarının (Blustein, 1989) ve kariyer olgunluğunun arttığı (Patton ve Creed, 2001) ortaya konmuştur (Akt: Işık, 2010: 23). Bu bireylerin farkındalıkları yüksek olduğundan, kendilerine uygun hedefleri daha kolay belirleyebildikleri, plan yapabildikleri ve bunu gerçeğe dönüştürmek için çaba gösterdikleri düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle güçlü yetkinlik inancının, bireylerde hedefe ulaşmayı daha çok kolaylaştıracağı şeklinde bir yorum yapılabilir.

Bireylerin düşük yetkinlik beklentileri, sosyal cinsiyet rol algıları, düşük sosyo-ekonomik durum, aile tutumları ve eğitim olanakları gibi etkenlerden kaynaklanıyor olabilir. Örneğin, matematik dersinde erkeklerin başarılı olabileceği yönünde sürekli geri bildirim almış bir kız öğrenci, matematik konusunda düşük yetkinlik beklentisine ya da erkeklerin güçlü olup duygularını fazla paylaşmamaları gerektiğine inanan biri, sosyal ilişkiler konusunda düşük yetkinlik beklentisine sahip olabilir (Işık, 2010: 19).

Kariyer seçimine etki eden faktörler arasında yetenekler, ilgiler, değerler, cinsiyet ve aile sıralanmaktadır (Kuzgun, 2000; Doğan, 2000; Özyürek, 2013). Araştırma sonuçları, çocukların eğitim ve mesleki karar verirken en fazla anne babalarından etkilendiklerini göstermektedir. Anne babalar, çocuklarının benlik kavramlıklarının şekillenmesinde, ilgi ve değerlerinin oluşmasında, mesleklere ilişkin olumlu ve olumsuz tutum geliştirmesinde çok etkilidir (Doğan, 2000). Bir lise öğrencisinin kariyer kararı verme sürecinde etkili olan en önemli unsurların başında şüphesiz aile gelmektedir.

Çocuk yetiştirme biçimi kuşkusuz her aile içerisinde farklı yaklaşım ve tutumlarla gerçekleşmektedir. Hatta gelişim uzmanları her toplumun aile yapısının farklı olduğunu iddia ettiklerinden kültürel anlamda da çocuk yetiştirme biçimleri arasında ciddi farklılıkların olduğu görülmektedir (Kulaksızoğlu, 2004).

Çocuk yetiştirme tarzları her anne baba için farklı olabilmektedir. Bazı anne babalar daha kontrollü bir görüntü sergilerlerken, bazıları disiplin odaklı bir yetiştirme tarzı benimsemektedirler. Şüphesiz tüm bu yaklaşımların, çocuğun davranışları, hayata olan bakışı ve yetkinlikleri üzerinde bazı olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kulaksızoğlu, 2004; Aydın, 2005).

Alan yazında anne baba tutumlarının farklı araştırmacılar tarafından açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Baumrind'e (1966) göre anne babaların çocuklarına olan bakış açılarıyla farklılaşan üç ayrı yetiştirme biçimi bulunmaktadır. Bunlar demokratik, otoriter ve aşırı izin verici anne baba tutumlarıdır. Demokratik anlayışı benimseyen ebeveynler, çocuklarının davranışlarını değerlendirirken mantık vurgusuna dikkat ederler. Aynı şekilde onları bir davranışa yönlendirirken de, en mantıklı olana yönlendirme çabası içine girerler. Otoriter anne baba tutumunda, bazı katı sınırlamalar ve anti demokratik karar alma mekanizmaları söz konusu olmaktadır. Çocuğun davranışlarına yön veren bu kısıtlamalar çoğu zaman çocuğa açıklanmaz. Neden konulduğu ya da amacının ne olduğuyula ilgilenilmez. Çocuğun çoğunlukla sorgulamadan itaat etmesi beklenir. Ebeveynler tarafından çocuğa cezalar verilir. Cezalar, yaptırımları korumak için birer araç gibi kullanılır. Çoğunlukla çocuğun hoşlanmayacağı tarzda cezalar benimsenmektedir. Aşırı izin verici anne baba tutumunda ise otoriter ve demokratik anlayışa ters olarak, bireyin yaptığı davranışlara karşı anne babanın ilgisiz bir eğilimi söz konusudur. Bu ilgisizlik çocuk tarafından her şeye izin verildiği şeklinde algılanmaktadır. Bu anlayışı benimseyen anne babaların genellikle çocuklarına sorumluluk vermeme eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

Maccoby ve Martin'e (1983) göre de, çocuğun yetişme sürecinde karşılaştığı iki tür anne baba tutumu vardır. Bunlar talepkarlık ve duyarlık olarak adlandırılmaktadır. Talepkar

anne baba tutumu içerisinde demokratik tutum çok fazla yer almamaktadır. Anne babaların çocuklarından beklentilerinin düzeyi farklı farklıdır. Buradaki talepler, çocuklarının benlik algısıyla uyuzmaz. Aileler kendilerini veya bireysel çıkarlarını ön planda tutarak çocuklarından bazı yapamayacakları ya da zorlanacakları beklenti içerisinde olabilmektedirler. Anne babanın çocuğundan beklentileri, onun düzeyine uygun olarak gerçekleşmektedir. Burada ailenin çocuğunu tanıması, ona güvenmesi ve yapabileceklerine yönelik inançları ön planda yer almaktadır.

Anne baba tutumları kariyer uzmanları tarafından değerli görülen değişkenlerden birisi olarak dikkat çekmektedir. Bireyin içinde yetiştiği ailenin ona karşı tutumu ve yaklaşımıyla kariyer tercihleri ve tutumları arasında ilişki olduğunu gösteren bazı araştırmalar bulunmaktadır (Metheny ve McWhirter, 2013). Lent vd. (1996) de ailenin, bireyin kariyer kararı sürecinde önemli bir değişken olduğunun altını çizmişlerdir. Türkiye’de de ailelerin, ergenlerin meslek tercihi üzerinde etkili olduklarına dair bazı araştırma sonuçları bulunmaktadır (Akbayır, 2002; Bacanlı ve Sürücü, 2011). Bu araştırmalarda özellikle annenin bu süreçteki rolü ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin de meslek tercihlerine yön verdiği ortaya konmuştur. Dolayısıyla genelde ailenin, özelde anne baba tutumlarının çocuğun karar alma mekanizmaları üzerinde etkili olduğu dikkate alındığında, kariyer kararı yetkinlik beklentisi üzerinde de etkili olacağı düşünülebilir.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi, son yıllarda araştırmacıların üzerinde durduğu önemli değişkenler arasındadır. Özellikle kariyer kararı sürecinde olan ergenlerin beklenti düzeylerinin geliştirilmesi, kariyer alan uzmanlarınca değerli görülmektedir. Bu bağlamda, bu değişkenin hangi psikolojik faktörler tarafından açıklandığının ortaya konması literatür açısından değerli görülmektedir. Bu araştırmada anne baba tutumları ve başa çıkma biçimlerinin kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordama düzeyi ele alınmıştır.

Bireyin içerisinde bulunduğu gelişim dönemi dikkate alındığında ergenlik döneminde yapılacak kariyer tercihi büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada uzmanlar tarafından ergenliğin kariyer kararı verme sürecinde kritik bir dönem olduğu ifade edilmektedir (Betz, 2004; Felsman ve Blustein, 1999). Bu dönemde bireyin kariyer tercihine etki edecek değişkenlerin bilinmesi, onun daha doğru kararlar verebilme yeterliliğini geliştirmek açısından değerli görülmektedir. Bu sayede kariyer alan uzmanları da ergenlere yapacakları yardımları planlayacak bir bilgi birikiminden faydalanabileceklerdir.

1.1. Amaç

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin anne baba tutumlarının kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordayıcı gücünü incelemektir. Bu genel amaç doğrultusunda anne baba

tutumları ölçeği alt boyutları, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutları olan “kendini doğru bir şekilde değerlendirme, mesleklerle ilgili bilgi toplama, hedef belirleme, mesleki gerçekçi plan yapma ve problem çözüme”yi anlamlı düzeyde yordamakta mıdır? sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel (2008: 21), belirli bir yapı içindeki ilişkilerin incelenmesinde, farklı gruplar arasında karşılaştırmalar yapılmasında ve sonuçların genelleştirilmesinde nicel araştırmaların yapılmasının daha avantajlı olacağını ifade etmektedirler. Bu nedenle araştırma, nicel araştırma yönteminde dizayn edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada nicel araştırma modellerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2011) ilişkisel tarama modelini, iki ya da daha çok değişken arasında birlikte değişimin varlığını ya da derecesini betimlemeyi amaçlayan bir model olarak açıklamıştır. Araştırmada yordanan değişken kariyer kararı yetkinlik beklentisi, yordayan değişkenler ise anne baba tutumları olarak belirlenmiştir.

2.1. Araştırma Grubu

Bu araştırma, 2015-2016 eğitim ve öğretim yılında Kırşehir il merkezindeki resmi Fen Lisesi ve Anadolu Liselerinde öğrenim gören 399 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubundaki öğrencilerin 198’i (% 49,6) erkek, 201’i (% 50,4) kızlardan oluşmaktadır. Araştırma grubunun belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma için il merkezindeki liselerin başarı düzeyleri dikkate alınmış, başarısı yüksek, orta ve düşük düzeydeki liselerden olmak üzere üç lise belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen okullara araştırmacı tarafından bizzat gidilerek o sırada sınıfta bulunan öğrencilere ölçekler uygulanarak veriler toplanmıştır. Araştırma grubunda 9. sınıftan 118 (% 29,6), 10. sınıftan 107 (% 26,8), 11. sınıftan 95 (% 23,8), 12. sınıftan 79 (% 19,8) öğrenci bulunmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği ve Anne Baba Tutumları Ölçeği kullanılmıştır.

Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği: Betz, Klein ve Taylor, (1996) tarafından geliştirilen Career Decision Competency Expectation Scale (CDSS-SF), Işık (2010) tarafından Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği (KKYBÖ) olarak Türk kültürüne uyarlanmıştır. 5’li Likert tipindeki (Hiç güvenmiyorum-1 ifadesinden Çok güveniyorum-5 ifadesine) ölçek, toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .88 olarak belirlenmiştir. Yedi hafta ara ile yapılan test- tekrar test güvenilirlik

çalışmasında hesaplanan Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı .81 ($p < .01$) dir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçekten tek bir toplam puan (toplam varyansın %49'u açıklanmaktadır) elde etmenin mümkün olduğu belirlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinde ortaya çıkan uyum değerleri ise $\chi^2 = 336,73$, GFI=.90, CFI=.90, RMSEA=.048 ve SRMR=.078 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeydeki kariyer kararı yetkinlik beklentisi'ne işaret etmektedir (Işık, 2010).

Anne Baba Tutumları Ölçeği: Küçükturan (2005) tarafından geliştirilen Anne Baba Tutumları Ölçeği, çocukların anne babalarının değişen tutumlarına olan bakış açılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla 88 maddelik ölçek yaşları 9 ile 17 arasında değişen 588 çocuğa uygulanmıştır. Son halde 15 soruluk iki alt boyuta ulaşmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa değerleri, ilk faktör için .88, ikinci faktör için .85 ve ölçeğin tamamı için .79'dur. Ölçekten alınan puanların artması alt faktörlere olan inancın yükseldiğini göstermektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi sürecinde ilk olarak eksik ve hatalı veriler ayıklanmıştır. Uygulanan 450 ölçme aracından eksik ve hatalı işaretlenenler çıkarılmış, kalan 399 ölçek üzerinde analiz yapılmıştır. Veri analizi SPSS 18.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Daha sonra verilerin normal dağılım değerleri basıklık çarpıklık katsayıları hesaplanarak kontrol edilmiş ve verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Veriler, $p < .05$ ve $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğu kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Anne baba tutumları ölçeği alt boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutları olan “kendini doğru bir şekilde değerlendirme, mesleklerle ilgili bilgi toplama, hedef belirleme, mesleki gerçekçi plan yapma, problem çözme”yi anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin analiz sonuçları ayrı ayrı ele alınmış ve tablolar halinde gösterilmiştir.

Anne baba tutumları ölçeği boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi alt boyutlarından “kendini doğru bir şekilde değerlendirme” alt boyutunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kendini Doğru Bir Şekilde Değerlendirme Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t
Sabit	- 13.45	1.24		10.81*
Sorumluluk ve kabul	.08	.01	.25	5.19*
Otorite ve denetleme	.00	.01	.01	.21

*p<.01 R²=.143 ve düzeltilmiş R²=.132

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre kendini doğru şekilde değerlendirme boyutunu, anne baba tutumları ölçeği alt boyutu olan sorumluluk ve kabul'ün (t=5.19, p<.01) anlamlı düzeyde bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Kurulan modelin toplam varyansı açıklama oranı % 13'tür.

Anne baba tutumları ölçeği alt boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutlarından “mesleklerle ilgili bilgi toplama” alt boyutunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Mesleklerle İlgili Bilgi Toplama Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t
Sabit	- 12.37	1.30		9.46*
Sorumluluk ve kabul	.07	.01	.22	4.52*
Otorite ve denetleme	.02	.01	.08	1.62*

*p<.01 R²=.104 ve düzeltilmiş R²=.092

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre mesleklerle ilgili bilgi toplama boyutunu, anne baba tutumları ölçeği alt boyutları olan sorumluluk ve kabul (t=4.52, p<.01) ile otorite ve denetlemenin (t=1.62, p<.01) anlamlı düzeyde birer yordayıcı olduğu tespit edilmiştir. Kurulan modelin toplam varyansı açıklama oranı % 9’dur.

Anne baba tutumları ölçeği alt boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutlarından “hedef belirleme” alt boyutunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Hedef Belirleme Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t
Sabit	- 12.78	1.29		9.88*
Sorumluluk ve kabul	.08	.01	.23	4.69*
Otorite ve denetleme	-.00	.01	-.02	-.51

*p<.01 R²=.141 ve düzeltilmiş R²=.130

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre hedef belirleme boyutunu, anne baba tutumları ölçeği alt boyutu olan sorumluluk ve kabul'ün ($t=4.69$, $p<.01$) anlamlı düzeyde bir yordayıcı olduğu görülmüştür. Kurulan modelin toplam varyansı açıklama oranı %13'tür.

Anne baba tutumları ölçeği alt boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutlarından “mesleki gerçekçi plan yapma” alt boyutunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Gerçekçi Plan Yapma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t
Sabit	-	1.29		8.921*
	11.51			
Sorumluluk ve kabul	.08	.01	.24	5.05*
Otorite ve denetleme	.00	.01	.01	.27

* $p<.01$ $R^2=.174$ ve düzeltilmiş $R^2=.163$

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre gerçekçi plan yapma boyutunu, anne baba tutumları ölçeğinin alt boyutu olan sorumluluk ve kabul'ün ($t=5.05$, $p<.01$) anlamlı düzeyde bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Kurulan modelin toplam varyansı açıklama oranı % 16'dır.

Anne baba tutumları ölçeği alt boyutlarının, kariyeri kararı yetkinlik beklentisi ölçeği alt boyutlarından “problem çözme” alt boyutunu anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığına ilişkin analiz sonuçları Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. Problem Çözme Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu

Değişken	B	Standart Hata	β	t
Sabit	-	1.33		8.07*
	10.80			
Sorumluluk ve kabul	.09	.01	.25	5.08*
Otorite ve denetleme	.00	.01	.01	.25

* $p<.01$ $R^2=.147$ ve düzeltilmiş $R^2=.136$

Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre problem çözme boyutunu, anne baba tutumları ölçeğinin alt boyutu olan sorumluluk ve kabul'ün ($t=5.08$, $p<.01$) anlamlı bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Kurulan modelin toplam varyansı açıklama oranı % 14'tür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında kariyer kararı yetkinlik beklentisi alt boyutlarının anne baba tutumları tarafından ne düzeyde yordandığını belirlenmeye çalışılmıştır.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi “kendini doğru bir şekilde değerlendirme” alt boyutunun yordanmasına ilişkin bulguların tartışılması ve yorumlanması:

İlk olarak kendini doğru şekilde değerlendirme alt boyutunun anne baba tutumları alt boyutları tarafından ne düzeyde yordandığı incelenmiştir. Buna göre anne baba tutumları alt boyutu olan sorumluluk ve kabulün anlamlı bir yordayıcı olduğu ortaya konmuştur. Anne baba tutumlarıyla olan ilişki dikkate alındığında şu ifade edilebilir ki, ailenin çocuğuna karşı davranışlarında dikkatli ve ölçülü olması, ona güvenmesi bireyin kendilik algısı üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Baumrind, 1991). Kendini doğru şekilde değerlendirme, bireyin sahip olduğu dinamikleri tanıması, kariyer tercih sürecinde bu dinamikleri doğru ve etkili şekilde kullanabilmesi anlamına gelmektedir (Hargrove, Creagh ve Burgess, 2002). Nota, Ferrari, Solberg ve Soresi, (2007) bireyin kariyer sürecinde yapacağı seçimlerde kendi ilgi, yeterlik ve becerilerinin farkında olması ve bunları doğru yönde kullanabilmesinin başarılı kariyer tercihlerindeki önemine dikkati çekmektedir. Lent vd. (1996) benzer şekilde yetkinlik beklentisi ve bireyin kendini tanıması arasındaki ilişkiye dikkati çekerek; bireyin kendisine yönelik farkındalığının kariyer tercihinde önemli bir rolü olduğunu vurgulamıştır. Yine bu konu etrafında yapılan araştırmalar göstermektedir ki (Nota vd., 2007; Paa ve Mcwhirter, 2000; Ryan, Solberg ve Brown, 1996; Whiston, 1996), bireyin farkındalığının yüksek olması, başarılı bir kariyer kararı için çok önemlidir. Bu bilgiler ışığında ailenin bireyin kariyer kararı verme sürecinde takındığı tutumu ortaya koymaya yönelik önemli bir bulguya ulaşıldığı ifade edilebilir. Özellikle bu boyut anne babaların çocuklarını hangi durumda olurlarsa olsunlar kabul ettiklerini yansıtmaktadır (Günel, 2007). Yine bu boyutta puanların yükselmesi ile anne babaların çocuklarına güven duydukları ve güvendikleri sonucunu ortaya çıkmaktadır (Keskin ve Çam, 2008). Palut (2008) sorumluluk ve kabul boyutunu açıklarken çocuklar ve anne-babalar arasındaki destek ilişkisine dikkati çekmiş ve onlara alabilecekleri sorumluluklar verdiklerini, bunun da aralarındaki güven ilişkisini güçlendirdiğini belirtmiştir. Literatürde bu konuda yapılan araştırmalarda da anne baba desteği alan bireylerin daha başarılı kariyer seçimleri yaptıkları ortaya konmuştur. Dolayısıyla bulgular ile literatürün birbirini desteklediği görülmektedir.

Bu bulgulardan yola çıkılarak ifade edilebilir ki, kariyer kararı yetkinliğinin oluşması kapsamında bireyin kendini doğru şekilde değerlendirebilmesi için kendisiyle iletişimde açık, anlaşılır bir dil kullanan, güven duyan bir aileye ihtiyacı vardır. Bu şekilde bireyin kendilik duygusu gelişir ve kariyer yetkinliğini de olumlu yönde etkiler.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi “mesleklerle ilgili bilgi toplama” alt boyutunun yordanmasına ilişkin bulguların tartışılması ve yorumlanması:

Bir diğer araştırma bulgusuna göre bireyin mesleklerle ilgili bilgi toplama yetkinliği, anne baba tutumları alt boyutu olan sorumluluk ve kabul ile otorite ve denetleme tarafından anlamlı düzeyde yordanmaktadır. Sorumluluk ve kabul alt boyutu, bireyin ailesi tarafından doğru anlaşılması, güvenilmesi ve aşabileceği sorumluluklar verilmesi şeklinde yorumlanırsa ortaya çıkan bu sonuç manidar görülmektedir. Yapılan araştırmalar, mesleklerle ilgili bilgi toplama da çocukların farklı kaynaklardan (aile, öğretmen, arkadaş ve akraba) yararlandıklarını ortaya koymaktadır (Betz, 2004; Lent vd., 1996; Ryan vd., 1996). Ayrıca bu sürecin kariyer tercihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü bu süreçte yaşanabilecek olumsuz deneyimler kariyer tercihlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Dillard ve Campbell, 1981; Taylor, Harris ve Taylor, 2004). Bu noktada da ailenin anlayışı ve yol göstericiliği ön plana çıkmaktadır. Çocuğuna bu süreçte destek olan ailelerin, onların meslek seçim sürecindeki başarıları üzerinde etkisi olduğu kanıtlanmıştır (Nota vd., 2007). Dolayısıyla mesleklerin araştırılması, kariyer kararı yetkinliği için kritik aşamalardan birisidir. Yetkinlik inancının oluşmasında geçirilecek doğrudan ve dolaylı deneyimlerin etkisi çok önemlidir. Bu süreçte ailenin çocuğa güveni, onu olumlu yönde destekleyecektir. Aile desteğinin kariyer gelişimi sürecinde yarattığı olumlu etkiden daha önce de bahsedilmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan sonuç literatürle eşdeğer ve anlamlıdır. Bu bilgiler değerlendirildiğinde, kariyer kararı verirken yaşanan bilgi toplama süreci, bireyin direncinin ve araştırma isteğinin sınındığı önemli dönemlerden birisidir. Aile desteği çok önemlidir. Ailenin doğru yönlendirmesi ve bireyin sorumluluk almasını desteklemesi gerekir.

Tüm bunların aksine bireyin mesleklerle ilgili bilgi toplama yetkinliğinin, anne baba tutumlarından otorite ve denetleme alt boyutu tarafından anlamlı düzeyde yordanması beklenmedik bir durumdur. Ancak anne babanın otoriter davranışları ve denetleyici tutumu bireyin meslekleri daha fazla incelenmesine ve araştırmasına dolayısıyla mesleklerle ilgili daha fazla bilgi toplamasına sebep olabileceği düşünülmektedir. Baumrind (1966), otoriter tutuma sahip anne babaların, çocuğun davranışlarına yön verdiklerini ifade etmektedir. Buna göre otoriter tutuma sahip anne babaların, çocuğu meslekler hakkında bilgi toplamaya yönlendirdikleri söylenebilir.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi “hedef belirleme” alt boyutunun yordanmasına ilişkin bulguların tartışılması ve yorumlanması:

Araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer bulguya göre kariyer kararı yetkinlik beklentisi alt boyutlarından hedef belirleme alt boyutunun, sorumluluk ve kabul tarafından

anlamli düzeyde yordandığı belirlenmiştir. Hedef belirleme birçok kariyer uzmanı tarafından meslek seçimi sürecinde kritik dönem olarak kabul edilmektedir (Blustein, 1989; Lent vd., 1996; Betz, 2000). Betz (1992), hedef belirleme sürecinin kariyer kararı sürecinin önemli basamaklarından biri olduğunu belirtmiştir. Ryan vd. (1996) bireyin hedef belirleme geçirdiği yaşantıların önemine dikkat çekerek doğru hedef belirlemenin doğru kariyer tercihiyle önemli ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde görülmektedir ki (Bandura, 1986), hedef belirlemenin bireyin sahip olduğu içsel ve çevresel şartlardan, bunun yanında sosyo ekonomik koşullardan etkilenmektedir. Bu noktada kariyer kararı sürecinde hedef belirleme sürecine etki eden önemli faktörlerden birisinin de anne baba tutumları olduğu ifade edilebilir. Bu sürece anne babanın önemli etkisi olduğu, bazen verilen kararların bile aile tarafından değiştirilebildiği (Locke ve Latham, 1990), bireyin içinde büyüdüğü çevrenin bu sürece çoğu zaman yön verdiği (Gonzalez, Greenwood ve WenHsu, 2001) ortaya konmuştur. Sorumluluk ve kabul boyutu dikkate alındığında ortaya çıkan sonuç manidardır. Çünkü aile, kariyer sürecinin en önemli yön vericilerinden birisidir. Bu süreçte anne baba çocuğuna güvenini hissettirirse, çocuk da bu güven doğrultusunda kendisi için geçerli olan en iyi tercihi yapacaktır. Bunun içinde uygun hedefler belirleyebilecektir.

Bu bulgudan hareketle ifade edilebilir ki; hedef belirleme önemli bir kariyer kararı yetkinlik basamağıdır. Bireyin bu süreçte ailesinden güven mesajını alması onun kendisine uygun hedefleri seçmekte daha cesur olmasıyla sonuçlanacaktır. Bu da yetkinlik beklentisine olumlu katkılar yapacaktır.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi “gerçekçi plan yapma” alt boyutunun yordanmasına ilişkin bulguların tartışılması ve yorumlanması:

Bu araştırmayla ortaya konan bir diğer sonuç, kariyer kararı yetkinlik beklentisi alt boyutu olan gerçekçi plan yapma boyutuna ilişkindir. Buna göre anne baba tutumları alt boyutu olan sorumluluk ve kabul’ün anlamli bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Bu alt boyutun, bireyin ailesi tarafından sevilmesi, güvenilmesi ve aşabileceği oranda sorumluluklar alması sürecinde ailenin takındığı tutum olduğu ifade edilmektedir (Baumrind, 1991). Gerçekçi plan yapabilme, bireyin iç ve dış dinamikleri doğru bir şekilde değerlendirerek, kariyer kararı verebilmesini temsil eden önemli bir değişkendir (Lent vd., 1996; Betz, 2004). Bu süreçte birey kendisini, çevresini, ailesini tanıyarak, değerlendirir ve kariyer tercihleri içerisinde en uygun olanı seçmek üzere bir plan yapar. Günümüzde ergenlerin en önemli sorunlarından birisinin mesleki kararsızlık olduğu düşünüldüğünde (Metheny ve McWhirter, 2013; Sovet ve Metz, 2014) bu bulgunun değeri bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Çünkü bir kariyeri seçmek başarılı bir kariyere sahip olmanın en önemli aşamalarından birisidir (Betz,

1992). Bu noktada yapılan seçimin bireyin gerçeklerine ne derece uyumlu olduğu çok önemlidir. Taylor ve Betz (1983), meslek seçimiyle benlik arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Betz, Hammond ve Multon (2005) ise bireyin kendi sahip olduklarını doğru değerlendirmesinin, gelecekte yapacağı kariyer tercihlerini doğrudan etkileyeceğini belirtmiştir. Yine yapılan araştırmalar göstermektedir ki (Betz, 2000; Betz ve Luzzo, 1996), gerçekçi benlik algısına sahip bireyler kariyerlerinde daha başarılı olmaktadır. Bunlara ek olarak aile yaklaşımının olumlu ve destekleyici olmasıyla bireylerin daha gerçekçi bir benlik algısına sahip olduklarını vurgulayan araştırma sonuçları da bulunmaktadır (Baumrind, 1991; Günalp, 2007; Keskin ve Çam, 2008). Bu araştırmalar göstermektedir ki, benliğiyle uyumlu kariyer planı yapabilmekle, kariyer araştırma yetkinliğinin yükselmesi arasında önemli bir ilişki vardır. Bu araştırmanın bulguları da bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkılarak gerçekçi plan yapmanın sorumluluk bilinci kazandırılmış çocuklardan daha fazla beklenen bir yetkinlik olduğu ifade edilebilir.

Kariyer kararı yetkinlik beklentisi “problem çözme” alt boyutunun yordanmasına ilişkin bulguların tartışılması ve yorumlanması:

Araştırma kapsamında ulaşılan son bulgu, kariyer kararı yetkinlik beklentisi alt boyutu olan problem çözme yetkinliğine ilişkindir. Buna göre anne baba tutumları alt boyutu olan sorumluluk ve kabul anlamlı bir yordayıcı olarak belirlenmiştir. Anne babası tarafından yapacaklarına güvenilerek yetiştirilen, ne olursa olsun sonuçları hususunda anne baba tarafından desteklenen çocuklar problem çözme becerisi gelişen çocuklardır (Baumrind, 1991). Problem çözme kariyer alanı dışında da çalışılan önemli bir kavramdır. Kariyer kararı bağlamında değerlendirildiğinde bireyin bu önemli kararı alma sürecinde karşılaşacağı her türlü problemi nasıl aşacağına olan inancını temsil etmektedir (Betz, vd., 1996; Chartrand, Rose, Elliott, Marmarosh ve Caldwell, 1993). Kariyer kararı yetkinliğinin oluşması sürecinde birey doğrudan veya dolaylı olarak birçok yaşantı geçirebilir (Betz, 1992; Lent vd., 1996). Bu süreçte karşılaşılabilecek problemlerin (karar verememe, plan yapamama, bilgi toplayamama veya aile ile mutabık kalamama gibi) kariyer kararına etki edeceği şüphesiz bir gerçektir. Yine bu süreçte bireyin takınacağı tavır onun doğru tercih yapabilmesi açısından da önemli görülmektedir (Taylor ve Pompa, 1990). Ailesi tarafından sorumluluklarının bilincinde yetiştirilen ergenlerin daha yüksek benlik algısına (Baumrind, 1991), yetkinlik beklentisine (Turner, Chandler ve Heffer, 2009), plan yapabilme becerisine (Zimmerman, Bandura ve Martinez-Pons, 1992) ve problem çözme becerisine (King vd., 2010) sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu sonuçlar, araştırma bulgularını desteklemektedir.

Bu bulgular göstermektedir ki, anne baba tutumu, bireyin problem çözme yetkinliğinde de çocuğa verilen destek ve hissettirilen güvenle ilişkilidir. Anne babadan bu şekilde bir yaklaşım gören çocuk sorunlarla karşılaşmaktan korkmamaktadır ve buna inanmaktadır. Şunu bilmektedir ki sorun yaşarsam ailem benim arkamdadır. Buda yetkinlik beklentisini güçlendirmektedir.

5. ÖNERİLER

1. Lise öğrencilerinin kariyer kararı yetkinlik beklentilerini anne-baba tutumu dışında başka hangi psikolojik değişkenlerin etkilediği araştırılabilir.

2. Rehber öğretmenlerin, anne babaların çocuklarının kariyerleriyle ilgili sorumluluk almaları ve çocuklarına yardımcı olmaları için onlarla sürekli işbirliği içinde olmaları gerekir.

3. Anne babaların, çocukların kendilerine uygun kariyer kararı verebilmeleri konusunda çocuklarına yardımcı olmaları ve çocuklarının kariyer kararlarına saygı göstermeleri için anne babalara bu yönde eğitimler verilebilir, bireysel ve grup çalışmaları düzenlenebilir.

4. Anne babalar, çocuklarını ve potansiyellerini ortaya çıkarabilecek ortam ve fırsatlar hazırlayabildiklerinde ve çocuklarını olduğu gibi kabul ettiklerinde onların kendilerini daha iyi değerlendirmelerine destek olacaklardır. Bu nedenle anne babaların çocuklarına olan yaklaşımlarında daha çok potansiyellerini ortaya çıkartacak tutumlar benimsemeleri yönünde okul rehberlik servislerince bireysel veya grup çalışmaları, seminerler planlanabilir.

5. Kariyer kararı yetkinlik beklentisi üzerinde daha çok sorumluluk ve kabulün etkisi olduğuna göre anne babaların bu tutumu benimseyerek çocuk yetiştirmeleri konusunda hem eğitim kurumlarında hemde toplumun farklı kesimlerinde bu tutumu kazandırmaya yönelik ana baba eğitimlerinin düzenlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbayır, K. (2002). Öğretmenlik Mesleğine Yönelmede Ailenin ve Branş Seçiminde Cinsiyetin Rolü. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Dergisi*, 2, 1183-1188.
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. 2. Baskı. Ankara: Atlas Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, F. & Sürücü, M. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Kariyer Gelişimleri İle Ebeveyne Bağlanmaları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(4), 679-700.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Baumrind, D. (1966). Effects Of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind, D. (1991). Parenting Styles and Adolescent Development. *The Encyclopedia of Adolescence*, 2, 746-758.
- Betz, N. E. (1992). Counseling Uses of Career Self-Efficacy Theory. *Career Development Quarterly*, 41, 22-26.
- Betz, N. E. (2000). Self-Efficacy Theory as A Basis For Career Assessment. *Journal of Career Assessment*, 8, 205-222.
- Betz, N. E. (2004). Contributions of Self-Efficacy Theory yo Career Counseling: A Personal Perspective. *The Career Development Quarterly*, 52, 340-353.
- Betz, N. E., Hammond, M. S. & Multon, K. D. (2005). Reliability and Validity of Five-Level Response Continua for the Career Decision Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, 13(2), 131-149.

- Betz, N. E., Klein, K. L. & Taylor, K. M. (1996). Evaluation of A Short Form Of the Career Decision-Making Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, 4(1), 47-57.
- Betz, N. E. & Luzzo, D. A. (1996). Career Assessment and the Career Decision-Making Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, 4, 413-428.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chartrand, J. M., Rose, M. L., Elliott, T. R., Marmarosh, C. & Caldwell, S. (1993). Peeling Back the Onion: Personality, Problem Solving, and Career Decision-Making Style Correlates of Career Indecision. *Journal of Career Assessment*, 1(1), 66-82.
- Chung, Y. B. (2002). Career Decision-Making Self-Efficacy and Career Commitment Gender and Ethnic Differences Among College Students. *Journal of Career Development*, 28, 277-284.
- Dillard, J. M. & Campbell, N. (1981). Influences of Puerto Rican, Black, and Anglo Parents' Career Behavior on Their Adolescent Children's Career Development. *Vocational Guidance Quarterly*, 30(2), 139-148.
- Doğan, S. (2000). Psikolojik Danışman Eğitiminde Akreditasyonun Gereği ve Bir Model Önerisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 31-38.
- Felsman, D. E. & Blustein, D. L. (1999). The Role of Peer Relatedness in Late Adolescent Career Development. *Journal of Vocational Behavior*, 54(2), 279-295.
- Gati, I. & Asher, I. (2001). The PIC Model for Career Decision Making: Prescreening, In-Depth Exploration, and Choice. In F. T. L. Leong ve A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology* (pp. 7-54). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Gati, I., Krausz, M. & Osipow, S. H. (1996). A Taxonomy of Difficulties in Career Decision-Making. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 510-526.
- Gati, I. & Tal, S. (2008). Decision-Making Models and Career Guidance. In J. Athanasou, ve R. Van Esbroeck (Eds.), *International Handbook of Career Guidance* (pp. 157-185). Berlin, Germany: Springer.
- Ginzberg, E. (1971). *Career Guidance*. New York: McGraw- Hill.
- Gonzalez, A., Greenwood, G. & WenHsu, J. (2001). Undergraduate Students'goal Orientations and Their Relationship to Perceived Parenting Styles. *College Student Journal*, 35(2), 182-182.
- Günalp, A. (2007). *Farklı Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Öz güven Duygusunun Gelişimine Etkisi (Aksaray ili örneği)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Hargrove, B. K., Creagh, M. G. & Burgess, B. L. (2002). Family Interaction Patterns as Predictors of Vocational Identity and Career Decision-Making Self-Efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 61(2), 185-201.
- Işık, E. (2010). *Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi Temelli Bir Grup Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Kararı Yetkinlik ve Mesleki Sonuç Beklentisi Düzeylerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Işık, E. (2015). *Üniversiteye Yeni Başlayan Öğrenciler İçin Kariyer Kararı Verme Yetkinliği Programı*. Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Keskin, G. & Çam, O. (2008). Ergenlerin Ruhsal Durumları ve Anne Baba Tutumları İle Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(3), 139-147.
- King, D. K., Glasgow, R. E., Toobert, D. J., Strycker, L. A., Estabrooks, P. A., Osuna, D. & Faber, A. J. (2010). Self-Efficacy, Problem Solving, and Social-Environmental Support are Associated with Diabetes Self-Management Behaviors. *Diabetes Care*, 33(4), 751-753.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi* (6. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek Danışmanlığı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçükturen, G. (2005). Anne Baba Tutum Ölçeği. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 19, 238-250.
- Lent, R. W. (2005). A Social Cognitive View Of Career Development and Counseling. In S. D. Brown ve R. W. Lent (Eds.), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work* (pp. 101-127). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lent, R. W. & Brown, S. D. (2006). On Conceptualizing and Assessing Social Cognitive Constructs in Career Research: A Measurement Guide. *Journal Career Assessment*, 14, 12-35.
- Locke, E. A. & Latham, G. P. (1990). *A Theory of Goal Setting and Task Performance*. Prentice-Hall, Inc.
- Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). *Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. Handbook of Child Psychology: Formerly Carmichael's Manual of Child Psychology*/Paul H. Mussen, editor.
- Metheny, J. & McWhirter, E. H. (2013). Contributions of Social Status and Family Support to College Students' Career Decision Self-Efficacy and Outcome Expectations. *Journal of Career Assessment*, 21(3), 378-394.

- Niles, S. G. & Harris- Bowsbey, J. (2013). *21. Yüzyılda Kariyer Gelişim Müdahaleleri*. F. Korkut-Owen (Ed). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Nota, L., Ferrari, L., Solberg, V. S. H. & Soresi, S. (2007). Career Search Self-Efficacy, Family Support, and Career Indecision with Italian Youth. *Journal of Career Assessment*, 15, 181-193.
- Özyürek, R. (2013). *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Kuramları*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Paa, H. K. & McWhirter, E. H. (2000). Perceived Influences on High School Students' Current Career Expectations. *The Career Development Quarterly*, 49(1), 29-44.
- Palut, B. (2008). Düşünme Stilleri ve Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 01-11.
- Ryan, N. E., Solberg, V. S. & Brown, S. D. (1996). Family Dysfunction, Parental Attachment, and Career Search Self-Efficacy Among Community College Students. *Journal of Counseling Psychology*, 43(1), 84-89.
- Sovet, L. & Metz, A. J. (2014). Parenting Styles and Career Decision-Making Among French and Korean Adolescents. *Journal Of Vocational Behavior*, 84(3), 345-355.
- Super, D. (1957). *The Psychogy of Careers: An Introduction of Vocational Development*, New York: Harper ve Brothers.
- Şendil, G. & Kaya-Balkan, İ. (2005). *Anne Baba Olmak*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Taylor, K. M. & Betz, N. E. (1983). Applications of Self-Efficacy Theory to the Understanding and Treatment of Career Indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 22(1), 63-81.
- Taylor, J., Harris, M. B. & Taylor, S. (2004). Parents have Their Say... About Their College-Age Children's Career Decisions. *Nace Journal*, 64(2), 15-21.
- Taylor, K. M. & Pompa, J. (1990). An Examination of Relationships Among Career Decisionmaking Self-Efficacy, Career Salience, Locus of Control, and Vocational Indecision. *Journal of Vocational Behavior*, 37, 17-31.
- Turner, E. A., Chandler, M. & Heffer, R. W. (2009). The Influence of Parenting Styles, Achievement Motivation, and Self-Efficacy on Academic Performance in College Students. *Journal of College Student Development*, 50(3), 337-346.
- Whiston, S. C. (1996). The Relationship Among Family Interaction Patterns And Career Indecision and Career Decision-Making Self-Efficacy. *Journal of Career Development*, 23(2), 137-149.
- Zimmerman, B. J., Bandura, A. & Martinez-Pons, M. (1992). Self-Motivation for Academic Attainment: The Role of Self-Efficacy Beliefs and Personal Goal Setting. *American Educational Research Journal*, 29(3), 663-676.

EXTENDED ABSTRACT

It is possible to define the career, which is the process of professional development, as an individual choosing a profession, making an effort to be successful and all activities throughout the life. Decision-making is the foremost skill for career counseling. In the decision-making process, individuals should be aware of what they will be faced with and be aware of how they should behave when facing a challenge.

Social Cognitive Career Theory focuses on the expectation of competence in career development. The self-efficacy is the effort and persistence of the individual to overcome the obstacles he/she faces while presenting a performance. In this process, the role of internal and external dynamics has a great importance in determining the level of self-efficacy (Işık, 2015). The self-efficacy may increase or decrease according to the results of the individual and the way they are evaluated. Positive resulted experiences may increase the self-efficacy; on the contrary, negative resulted experiences may adversely affect it (Lent, 2005).

High level career decision self-efficacy means researching career areas appropriate to the person's characteristics and setting goals, planning to achieve the goals and be aware of the problem solving skills that will be used to solve the problems. Low level self-efficacy of

individuals may be caused by factors such as social gender perceptions, low socio-economic status, family attitudes and education opportunities (Işık, 2015).

Among the factors that influence career choice are talents, interests, values, gender and family. The research results show that children are most affected by their parents when making educational and professional decisions. Attitudes of parents are considered as significant variables by career experts (Lent et al., 1996).

Child-rearing styles can be different for every parent. While some parents are more focused on control, some adopt a discipline-oriented child-rearing style. According to Baumrind (1966), there are three different forms of child-rearing: democratic, authoritarian, and over-permissive parenting. Undoubtedly, all these approaches have some positive and negative effects on the child's behaviors, life perspective and competencies (Kulaksızoğlu, 2004; Aydın, 2005).

There are some studies showing that there is a relationship between the attitude and approach of the family in which the individual grows and their career preferences and attitudes (Metheny & McWhirter, 2013). There are also Turkish research results that families have an impact on the professional choice of adolescents (Akbayır, 2002; Bacanlı & Sürücü, 2011). In this study, the predictive level of attitudes and coping styles of parents for the career decision self-efficacy is discussed.

Knowing the variables that will affect the individual's career preference during adolescence is considered valuable in terms of improving the ability to make the right decisions. Thus, career professionals will benefit from this information when planning their guidance for adolescents. The aim of this study is to investigate the predictive power of high school students' parental attitudes for the career decision self-efficacy. The research question of the study is as follows: Does the sub-dimension of Parental Attitude Scale significantly predict the sub-dimensions of Career Decision Self-Efficacy Scale?

The study utilized the relational survey model. The study was carried out with 399 students studying at official high schools in the city center of Kırşehir. The study group was determined by convenience sampling method. In the study, Career Decision Self-Efficacy Scale and Parental Attitude Scale were used as data collection tools. Career Decision Self-Efficacy Scale developed by Betz, Klein and Taylor (1996) was adapted to Turkish culture by Işık (2010). The scale is 5-Likert type and consists of 25 items. Parental Attitude Scale was developed by Küçüküran (2005). The scale consists of 15 items. Data were analyzed by using SPSS Statistics 18.0 program. As a result of the analysis, it was concluded that the data

showed normal distribution. The correlations between the variables were examined by multiple regression analysis.

According to the results of the analysis, it was determined that the responsibility and acceptance sub-dimensions of Parental Attitude Scale significantly predicted the self-appraisal, goal selection, planning, and problem solving sub-dimensions of Career Decision Self-Efficacy Scale. It was found that the responsibility and acceptance, and authority and supervision sub-dimensions of Parental Attitude Scale significantly predicted occupational information sub-dimension of Career Decision Self-Efficacy Scale. Considering all these results, as Palut (2008) states, when parents support their children, give responsibilities to them and develop a relationship of trust with them, it is thought that the children's career decision self-efficacy levels will be high. In other words, it can be concluded that there is a need to develop positive relations at the level of responsibility and acceptance between the child and the parents.

It is possible to investigate the career decision self-efficacy of the high school students and the psychological variables except for parental attitude. In addition, it is considered that guidance teachers' continuous cooperation with parents will be useful in adopting the responsibility and acceptance of parents.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yeşil, R. ve Kart, M. (2019). "Müslüman Türk Medeniyeti İnşasında Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2462-2483.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.02.2019

Araştırma Makalesi

MÜSLÜMAN TÜRK MEDENİYETİ İNŞASINDA BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK AHİLİK¹

Prof. Dr. Rüştü YEŞİL

Ahi Evran Üniversitesi/KTMÜ, Eğitim Bilimleri Bölümü

ryesil40@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8839-0431

Mehmet KART

Kırşehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Ölçme Değerlendirme Merkezi

mehmetkartt@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1790-1270

Öz

Bu çalışmanın amacı, Müslüman Türk tarihi birikiminden yola çıkarak modern Türk toplumunda gelişim gösteren sivil toplum kuruluşlarının, yaşamın her alanında daha işlevsel hâle gelebilmesi için gerekli olan tarihî ve kültürel dokuya uygun bir sivil toplum kültürünün ve sivil toplum kuruluşu yapılarının oluşmasına zihinsel açıdan ve değer temelleri açısından katkı sunmaktır. Bu amaçla, tarihî mirasımızda var olan ve bilim insanlarının hemen hepsinin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda etkin bir yapıya sahip olduğu kabul edilen Ahilik müessesesinin, bir sivil toplum kuruluşu olarak yapılarına ilişkin tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden "doküman analizi" tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, yapılan incelemeler sonunda şu tespitlerin öne çıktığı söylenebilir: (1) Ahilik, başta Anadolu olmak üzere ülke coğrafyasında meydana gelen dinî ve siyasi olaylar ile savaş, göç, toplumsal bunalımlar gibi kriz dönemlerinde duyulan toplumsal ihtiyaçların doğal bir sonucu olarak çıkmıştır. (2) Modern sivil toplum kuruluşlarının yaşamış olduğu maddiyat ve insan kaynağı problemlerini kendi iç dinamikleri yoluyla aşabilmiştir. (3) Ekonomik ve insan kaynağını yetiştirme konusundaki başarısı, bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olma vasfını güçlendirmiştir. Bu ve benzeri tespitler, alanyazın eşliğinde tartışılmış ve günümüz Müslüman Türk toplumundaki sivil toplum yapılanmaları ve çalışmalarına ilişkin öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Medeniyet İnşası, Sivil Toplum Kuruluşu

AKHISM AS A NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION IN BUILDING OF MUSLIM TURKISH CIVILIZATION

Abstract

The primary goal of this study is to contribute to the formation of a civil society culture and NGO structures suitable for the historical and cultural textures necessary for the civil society organizations developing in modern Turkish society to be more functional in all areas of life. For this purpose, it has been tried to be determined about the structures of the Akhism, which is accepted to be an effective structure in the political, social, cultural and economic life and the structures that exist in our historical heritage. The study was carried out by using "document analysis technique". In this regard, it can be said that the following findings come to the

¹ Bu çalışma, 19-21 Eylül 2018 tarihleri arasında Bişkek/Kırgızistan'da düzenlenen "I. Uluslararası Türk Halklarının Felsefi Mirası Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

forefront: (1) Akhism came to existence as a result of the crisis caused by religious and political events, wars and migration in Anatolia. (2) It was able to overcome the problems of material and human resources experienced by modern non-governmental organizations through its internal dynamics. (3) Its success in the area of raising human resource strengthened its independent NGO statue. These and similar findings were discussed in the light of the literature and suggestions were made about the NGO structures and activities in the modern Turkish society.

Keywords: Akhism, Building of Civilization, Non-Governmental Organization

1. GİRİŞ

Sivilleşme ve sivil toplum kavramları, kökenleri oldukça eskiye dayanmakla birlikte 21. yüzyılda varlığını oldukça hissettiren ve son zamanlarda medyada, siyasi ortamlarda ve günlük yaşantıda çok sık ve güçlü şekilde gündeme gelip tartışılan kavramlar arasında yer almaktadır (Yeşil, 2018: 78). Sivil toplum kavramı, ortak bakış, ortak duyarlılık, ortak talep gibi temeller üzerinde kamu yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, demokratik bir işleyişe sahip olan, bürokratik donanımdan uzak ve gönüllü bireylerin oluşturduğu örgütlenme biçiminde tanımlanabilir (Ball ve Dunn, 1995: 18).

Devletlerin küçülmesi ve liberalleşme politikaları, ekonomide özelleştirmeler, yerel yönetimlere yetki aktarımı, farklı sosyal hareketlerin ortaya çıkması, sistemi tümüyle dönüştürmeye çalışan ideolojik grupların tasfiye edilmesi gibi nedenler sivil toplumun önünü açan daha da ön plana çıkaran iç dinamikler olmuştur. Özellikle düşünce, inanç ve girişim özgürlüğünü savunan düşünürlerin aydınlar arasında yaygınlaşması ve bu düşünceleri savunan aydınların üniversitelerde ve medyada boy göstermesi sivil toplum açısından önemli bir ivme kazandırmıştır (Hoff ve Hickling-Hudson, 2013: 189; Gündüz ve Kaya, 2014: 144; Tortajada, 2016: 267).

Toplumsal değişimin temel ve birincil aktörlerinden birisi olarak konumlandırılan sivil toplum, demokratikleşmenin, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal gelişimin önemli bir lokomotif olarak kabul edilmektedir. Günümüzde, sivil toplumun hem nicel hem de nitel olarak sayısının artışıyla birlikte toplum içerisinde farklı yapılanmalar şeklinde yaygınlaştığı da görülmektedir (Keyman, 2008: 1-2).

Sivil toplum kuruluşları (STK), toplumsal ihtiyaçlardan doğan ve bu ihtiyaçları gidermeyi hizmet alanı olarak değerlendiren örgütlü yapıları ifade etmektedir (Aytekin, 2013: 8). Buna göre toplumda devlet eliyle yapılamayan ya da yapmakta zorlanılan birtakım hizmet alanlarının, hem toplumun yaşadığı/yaşayabileceği sorunları hem de STK'ların hizmet alanları ile aynı ya da en azından çok benzer oldukları söylenebilir. Bu çerçevede STK eli ile çözüm üretilmeye çalışılan toplumsal sorun alanlarını ve STK'ların hizmet alanlarını; siyasal, sosyal, kültürel, eğitsel ve ekonomik boyutlar olarak gruplamak mümkündür.

Günümüz açısından özellikle Batı kaynaklı arayışların ve yorumlamanın etkisiyle Türkiye’de sivil toplum kuruluşu sayısı son otuz yıldır artmaktadır. Ancak bu sayısal artışa mukabil Türk toplumundaki STK’ların önemli kısmının, hizmet üretme ya da işlevsel olma yönüyle arzulanan seviyede olmadığı söylenebilir. STK’ların yaşadıkları sorunların belirlenmesinde alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde yapılan tespitleri şöyle sıralanabilir (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013: 18-26; Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı [TÜSEV], 2014; Yaşama Dair Vakıf [YADA], 2016: 25):

1. Yönetici seçimi mekanizması, yönetim süreçleri örgütlenme, karar mekanizmaları, şeffaflık ve hukuka uygunluk gibi konu alanlarını içeren yönetsel sorunlar.
2. Fiziki donanım ve faaliyetler için gerekli olan maddi kaynaklar gibi ekonomik sorunlar.
3. Yönetim, faaliyetler ve toplumla bütünleşme sürecinde gerek duyulan insan kaynağı sorunları.
4. Topluma ve yetkili mercilere hesap verme ve şeffaf olmayı içeren denetim sorunları.
5. Toplum tarafından kabul gören ve gönüllüler tarafından devam ettirilen bir örgütlenme için gerekli olan toplumla bütünleşebilme sorunu.

Günümüz STK’ları yukarıda belirtilen sorunlara bağlı olarak işlev bakımından yetersiz olsalar da diğer bir kısmının da toplum ve devlet mekanizmaları üzerinde zararlı etkilerinin olduğu belirtilmelidir. Kimi STK’lar, nüfuzlarını ve etki kaynaklarını kullanarak toplum ve devlet açısından zararlı faaliyetler içerisinde bulunabilmekte; yanlış yönlendirme ve yönelimler içerisinde girebilmektedirler. 2015 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişiminin arka planında STK görünümünde olan bir yapının yer almış olması, bu yargıyı teyit eder niteliktedir. Bu durumun yanı sıra batı menşeli değerler ve düşünceler üzerinde inşa olmuş bir sivilleşme ve STK yapısının, Müslüman Türk toplumunun değer ve düşünce yapısıyla tam olarak örtüşmeyişi, sorun alanlarından birisi olarak değerlendirilebilir.

Türk tarihinde ve kültüründe var olmuş STK yapı ve çalışmalarının bugünkü anlamı ve yapısıyla karşılaştırmalı olarak incelenmesi ile hem günümüz STK’larının yaşadıkları hem de STK’lar eli ile çözümler üretilebilecek toplumsal sorunlara ilişkin çözümler getirilebileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, Türk tarihinde ortaya koyduğu başarılı performansla incelenmeye ve yararlanmaya değer bir konum elde etmiş olan Ahiliğin, bir STK olarak incelenmesi ve hem günümüz STK sorunlarına hem de toplumsal sorunların çözümlerine ilişkin tespitlerin yapılmaya çalışılması bu çalışmanın temel sorununu oluşturmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Müslüman Türk tarihi birikiminden yola çıkarak modern Türk toplumunda neşvünema bulan STK'ların, hem kendi yaşadıkları sorunlara hem de toplumsal, yaşamın her alanında yaşanan sorunlara uygulanmış ve işlevselliği kanıtlanmış çözümlere ilişkin tespitlerde bulunmaktır. Böylelikle hem STK'ların birey, toplum ve devlet yaşamında daha etkin ve güçlü olabilmesinin hem de yaşanan toplumsal sorunlara daha etkin çözümler üretebilmesi konusunda alanyazına katkı sunmak amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda, tarihî mirasımızda var olan ve bilim insanlarının hemen hepsinin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamda etkin bir yapıya sahip olduğu kabul edilen Ahilik müessesesinin, bir STK olarak hem kendi sorunlarını aşma hem de toplumsal sorunların çözümüne katkı sunma bağlamında nasıl yapılandığı ve neler uyguladıkları ile ilgili yapılarına ilişkin tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Bu maksatla araştırmada başlıca şu sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Müslüman Türk medeniyetinin inşasında Ahiliğin ortaya çıkışını hazırlayan nedenler nelerdir?
2. Ahilik sistemindeki sivil toplum kuruluşu uygulamaları neleri kapsamaktadır?
 - 2.1. STK'ların kendi sorunlarını aşabilmesi çerçevesinde yaptıkları uygulamalar nelerdir?
 - 2.2. Toplumsal sorunlara çözümler üretme çerçevesinde yaptıkları uygulamalar nelerdir?
3. Modern STK uygulamaları ile Ahiliğin yansıttığı sivil toplum anlayışı arasında ne tür benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel ve nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmayı Yıldırım ve Şimşek (2013: 45); gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak tanımlamaktadırlar. Bu araştırmada kullanılan doküman analizi tekniği ise, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Karasar, 2009: 183). Bu tür çalışmalarda araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan tek başına bir veri toplama yöntemi olarak kullanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218-220).

Araştırma kapsamında, Ahilik ve STK konuları ile ilgili alanyazındaki bilimsel nitelikli eser ve dokümanlar çalışmanın amaçları doğrultusunda incelenerek analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, Ahilik sisteminin sivil toplum kuruluşu olma yönü çeşitli boyutları bakımından ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Ahiliğin, ortaya çıkışını hazırlayan nedenlere bu bölümde yer verilecektir.

3.1. Müslüman Türk Medeniyetinin İnşasında Ahiliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Nedenler

Ahilik, Anadolu'da yaşayan halkın; ekonomik düzen, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik, refah ve sosyal güvenlik gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından kurulmuştur (Çağatay, 1989: 50; Ekinci, 2008: 62). Ahiliğin doğuşunu hazırlayan toplumsal ve sosyal nedenleri, Anadolu topraklarında gerçekleşen tarihî olayların meydana getirdiği zorlukların oluşturduğu ileri sürülebilir.

Anadolu coğrafyasında meydana gelen zorluk ve sıkıntılara çözüm getirerek ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan dengenin sağlanması amacı, Ahiliğin gelişip örgütlenmesini hızlandırmıştır. Maveraünnehir civarında yaşamını sürdüren Türkler, Malazgirt Zaferi (1071) ile Orta Asya içlerinden büyük göç dalgaları hâlinde Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır (Çağatay, 1989: 27-28).

Bu gelenler arasında, yaşadıkları şehirlerde çeşitli sanat ve meslek alanlarında faaliyet gösteren demirci, dokumacı, derici ve terzi gibi meslek sahipleri; ticaret ile uğraşan tüccarlar ilim ve bilim ile meşgul olan âlimler de bulunuyordu. Orta Asya'nın içlerinden gelen ve İran üzerinden Anadolu'ya ulaşan Türkler, birbirinden tamamen farklı bir sosyal yapıya sahiptiler. Uzun yıllar boyu yerleşik hayat tecrübesi ile yaşayan şehir halkı ile aşiretçilik anlayışından kurtulamayan, yerleşik yaşam tarzını benimsemekte zorlanan grupların aynı bölgede toplanması aralarında husumet oluşturuyordu. Zamanın büyük Türk düşünürleri Anadolu halkını içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmak amacıyla örgütlendirme çalışmalarına başladılar. Böylece, Ahiliği benimseyen bu gruplar devlete karşı gelmiyor; aksine, oluşan bu iki grubu uzlaştırarak ülkede barışın ve huzurun tesis edilmesi amaçlanıyordu (Demir, 1998: 9).

Milletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında köklü değişikliklerin vukuu bulunduğu durumlarda, toplumda yaşayan bireylerin de farklı davranışlar göstermesi oldukça normaldir (Gülerman ve Taştekil, 1993: 4). Ahi Teşkilatı da, böylesine önemli toplumsal değişikliklerin meydana geldiği bir dönemde, birbirileriyle çatışma hâlinde olan gruplar arasında barışı sağlamak, etkisi gittikçe azalan aşiret bağlarının yerine; yerleşik hayata uygun koruyucu değerleri muhafaza eden ve toplumun huzurunu sağlamayı ilke edinen bir sivil toplum yapılanması anlayışı ile kurulmuştur (Ekinci, 2008: 64).

3.2. Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Ahilik Uygulamaları

Bu bölümde bir STK olarak Ahiliğin uygulamalarına ilişkin bulgular iki başlık halinde ele alınmıştır. Birincisi, günümüz STK'larının sorunlarına çözüm üretme çerçevesinde Ahilik sisteminde ne tür uygulamaların yapıldığı; ikincisi ise toplumsal sorunların çözümünde daha işlevsel bir anlayış çerçevesinde Ahilik sisteminde ne tür uygulamaların yapıldığını içermektedir.

3.2.1. Günümüz STK'larının Yaşadıkları Sorunlara Çözüm Üretme Çerçevesinde Ahilik Uygulamaları

Günümüz STK'larının yaşamış olduğu yönetim, bütçe, insan kaynağı, denetim ve toplumla bütünleşme gibi sorunların üzerinde ayrı başlıklar halinde bu bölümde durulacaktır.

3.2.1.1. Bir STK Olarak Ahiliğin Yönetim Sorunları ile İlgili Uygulamaları

Türk tarihi ile ilgili çok önemli bilgileri içeren Orhun Abidelerinde de yer aldığı gibi, Türklerde yöneticiler ile yönetilenler arasında üstünlük ve aşağılık anlamında bir ayrım bulunmamaktadır. Bu iki sınıf arasında karşılıklı etkileşime dayanan bir bütünleşme bulunmaktadır. Yöneticilere uyulmadığı ve çeşitli sorunlarla ondan uzaklaşıldığında milletin başına çeşitli felaketlerin geleceği Türklerin anlayışlarında yer almaktadır (Ekinci, 2008: 88). Ancak, yöneticilerin de yönetilenlere karşı sorumlu olduğu unutulmamalıdır. Bu liderlik anlayışı ile usta-kalfa-çırak-yamak gibi çalışanlar arasında bir baba oğul ilişkisi gibi içten ve samimi bir bağlılığın sağlandığı söylenebilir (Durak ve Yücel, 2010: 155).

Ahilik sistemine dâhil olan kimselerin düzenli bir kontrol altında bulunmaları ve güvenilir kişiler yönetiminde idare edilmeleri üzerinde önemle durulan bir husus olmuştur. Fütüvvetnâmelerde de yer aldığı üzere her çırağın iki “yol kardeşi” bir “yol atası” bir “üstadı” birde “pir” i bulunuyordu (Çağatay, 1989: 121). Bu bağlamda, Ahilerin bireylerin yansıttıkları otokontrolün yanı sıra bir üst seviyede yer alan kimseler tarafından da sevk ve idare edilmelerine olanak sağlayan bir yönetim anlayışını benimseyerek kişiler arası iletişim yoluyla sisteme bağlılık ve kurallara uyulması konusunda başarılı oldukları söylenebilir.

3.2.1.2. Bir STK Olarak Ahiliğin Ekonomik Sorunlarla İlgili Uygulamaları

Ahilik sisteminde hem dünya hem de ahireti birlikte düşünen bir anlayış görülmektedir. Ekonomi bir araç olarak görülerek amaç haline dönüştürülmesine izin verilmezdi. Yalnızca mal, servet ve kazanç sağlamak onlar için bir anlam taşımazdı. Bunlar, ancak başkalarına muhtaç olmadan yaşamak veya başkalarına yardım ederek onların sıkıntılarını gidermek gibi daha üstün bir anlayışla kullanıldığında anlamlı olurdu (Ekinci, 2008: 21).

Ahilik sisteminin önemli özelliklerinden biri de ekonomik hayatın Ahiliğin düşünce ve anlayışı doğrultusunda düzenlenmiş olmasıdır. Bu amaç doğrultusunda “orta sandıkları” oluşturulmuştur. Orta sandığının gelirleri, esnaf ve sanatkârların bağışları ile terfi edenlere ustalar tarafından verilen ve belirli zamanlarda toplanan paralardan oluşurdu. Giderleri ise Ahi birliklerine ait mülklerin tamir masraflarından, görevli maaşlarından, sosyal amaçlı toplantıların masraflarından, yoksullara yapılan yardımlardan, güçsüz, muhtaç, engelli ya da hasta esnaflara yapılan yardımlardan ibaretti (Uçma, 2011: 114).

Ahilerin, günümüz dünyasından STK’ların yaşamış olduğu ekonomik kaynaklı problemlere kendi iç dinamikleri yoluyla çözüm getirdiği belirtilebilir. Orta sandığı gibi uygulamalar sayesinde Ahilik sistemin ekonomik olarak dışa bağımlılığı engellenerek adeta bir sosyal yardım ve sigorta kurumu gibi işlevi üstlendiği ileri sürülebilir.

3.2.1.3. Bir STK Olarak Ahiliğin İnsan Kaynağı Sorunları ile İlgili Uygulamaları

Ahilikte insan sistemin merkezine oturtulmuş ve her şey onun dünya ve ahirette mutluluğu esas alınarak şekillendirilmiştir. Hiçbir şeye “eşref-i mahlûkat” kabul edilen insandan daha fazla değer verilmezdi. Ahilik insanı bir bütün olarak ele almış ve geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, bireylerin dıştan zorlamalarla kurallara uygun davranmalarını sağlamak yerine, nefis terbiyesi yoluyla onların beklenen tutum ve davranışları sergilemeleri esasını benimseyen bir insan yetiştirme anlayışları bulunuyordu (Ekinci, 2008: 19).

Ahilik felsefesine göre bütün insanlar, eşya, tabiat ve dünya, Allah’ın bütün insanlığa bahsettiği emanet konumundadır. Dolayısıyla emek gücünün, tüketicinin kısaca insanın ve tabiatın sömürülmemesi, aralarında adalet ve denge ilkeleri korunarak bireysel ve toplumsal refah ve huzurun sağlanması esastır (Durak ve Yücel, 2010: 152). Ahilikte insan, dayanışmacı bir ruha sahiptir. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler ve denge kurarak herkesin huzur içerisinde yaşaması hedeflenmiştir (Ekinci, 1990: 22). Ahilik, sisteme dâhil edeceği bireylerin yetiştirilmesi hususunda son derece hassas davranmıştır. STK’ların en önemli sorunlarından birisi olan insan kaynağı problemini Ahilikte görülen anlayışla ele almanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.2.1.4. Bir STK Olarak Ahiliğin Denetim Sorunları ile İlgili Uygulamaları

Ahiliğe mensup kimselerin, meslek ahlakına uygun tutum ve davranışlar içinde olup olmadıkları, teşkilât yöneticileri tarafından sıkı bir şekilde denetlenir, kurallara aykırı hareket edenler, kendilerine ders ve etrafa ibret olacak biçimde cezalandırılırdı. Asıl kontrolün bireylere dini değerlerin kazandırılması ile mümkün olacağı düşüncesi denetim anlayışının en temel prensibi olarak görülürdü (Bayram, 2012: 92).

Ahiliğe göre; dini duyguları kusursuz hâle gelen bireyler, her an Allah'ın kontrolünde olduğunu hissederek sahtekârlıktan uzak durmuş ve içsel odaklı bir otokontrol sistemini uygulamıştır (Erken, 2008: 128). Bu bağlamda, Ahilik Teşkilatı'nın denetimlerinin en temel amacını, suçu oluşmadan engelleme düşüncesinin oluşturduğu söylenebilir (Kart, 2017: 119).

Ahilikte denetimin etkili biçimde gerçekleştirilebilmesi maksadıyla şikâyet yolları herkese açık tutulmuştur. Tüm şikâyet yollarının herkese açık bırakılması ilkesinin etkili, tarafsız, ilkeli ve şeffaf bir denetim yapılabilmesinin önünü açmıştır (Kart, 2017: 121). Ayrıca, Ahilik sisteminde cezalar bir amaç değil, bireylerin kurallara uyması için gereken bir araç olarak değerlendirilirdi (Gülerman ve Taştekil, 1993: 20; Uçma, 2011: 168).

Ahi Teşkilatı tarafından uygulanan denetim-değerlendirme sistemi; Ahilerin, meslek ahlakına ve ilkelerine uygun tutum ve davranışları gösterip göstermediklerinin çıraktan kalfanın, kalfadan ustanın, ustadan Ahi Birlik Başkanı'nın sorumlu olduğu bir anlayışla sağlanmıştır. Denetim anlayışının, insan doğasına uyan, ahlaki değerleri önceleyen, otokontrol anlayışını sağlayan, yapıcı ve eğitici nitelikte olduğu; bireyleri tecrit etmek yerine, onlara hatalarını fark ettirip kazanmayı sağlayacak biçimde kurgulanmıştır (Kart, 2017: 123).

3.2.1.5. Bir STK Olarak Ahiliğin Toplumla Bütünleşme Sorunları ile İlgili Uygulamaları

Ahilik sistemi her konuda olduğu gibi, birey-toplum ilişkisinde de orta yolu bulmuş; toplum için bireyi, birey için de toplumu feda etmeyen bir anlayışı uygulamıştır. Bu doğrultuda, bireyler işçi-işveren, üretici-tüketici, kadın-erkek, genç-yaşlı gibi sınıflandırılarak birbirleriyle mücadeleye zorlanmayarak toplumun iç huzuru ve barışı sağlanmıştır (Ekinci, 2008: 20).

Türk toplumunun güvenini kazanmış, kamu imkânlarını kendi kişisel ya da politik amaçları doğrultusunda kullanmayan kimseler tarafından herhangi bir siyasal zümreye bağlı olmaksızın sırf toplumun çıkarlarını koruma amacıyla doğan Ahiliğin günümüz kuruluşlarına örnek olacak bir yapıda olduğu söylenebilir (Uçma, 2011: 164). Bu yapısı itibarıyla Ahiliğin, toplum tarafından ihtiyaç duyulan alanlara cevap verebilmesi yönüyle toplumla bütünleşmeyi kalıcı hâle getirdiği belirtilebilir.

Son olarak, Ahiler akşamları çeşitli kültürel ve eğitsel faaliyetlerin yapıldığı zaviyelerde bir araya gelerek hem kültürel mirasın devamlığına katkıda bulunmakta hem de bireyleri, toplumun sorunlarından ve gelişmelerinden haberdar etmekteydi (Uçma, 2011: 165). Böylece Ahiliğin toplumun farklı ihtiyaçlarına değinmesi yoluyla oldukça geniş bir kitleye hizmet ederek bütünleşmeyi sağladığı ve dönemin toplumu tarafından benimsendiği belirtilebilir.

3.2.2. Bir STK Olarak Ahiliğin Günümüz Toplumunda Yaşanan Bazı Sorunlara İlişkin Uygulamaları

Bu başlık altında Ahiliğin günümüz toplumunda yaşanan siyasal, sosyal, kültürel, ekonomi ve eğitim ile ilgili sorunlara yaklaşım tarzı ayrı bölümler halinde açıklanmıştır.

3.2.2.1. Toplumun Siyasi Sorunları ile İlgili Ahiliğin Uygulamaları

Devlet otoritesi dışında kurulup gelişen ve sivil bir yapı arz eden Ahilik sistemi, siyasal otoritenin henüz yeterince sağlanamadığı dönemde ve özellikle Moğol istilası sırasında yerel otorite birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, devlet otoritesinin zayıfladığı, karışıklık ve anarşinin baş gösterdiği geçiş dönemlerinde Ahiler, şehirlerin yönetimini üstlenerek ve yeni yönetime geçişlerde yaşanması muhtemel sorunları engellemeye ve toplumu bunlardan koruma işlevini de yerine getirmiştir (Uçma, 2011: 141).

Osmanlıların sefer sırasında ihtiyaç duyabileceği malzemeleri (yiyecek, giyecek, vb.) ordunun geçeceği güzergâh üzerinden temin edebileceği bir teşkilatlanmayı da üstlenen Ahiler, oldukça önemli bir siyasi fonksiyonu da yerine getirmişlerdir. Orduya ait sefer rotası önceden bildirilen Ahiler; fırıncı, nalbant, ayakkabı tamircisi gibi sanatkârlar yardımıyla ikmal ihtiyaçlarını karşılamıştır. Böylece Osmanlı ordusunun, ikmal kademelerini yanında taşıyan hantal bir ordu olmasının önüne geçilerek; önceden yollanmış ve yol boyunca hazırlanmış, çevik ve seri bir askeri güce dönüşmesine katkı sunulmuştur (Ekinci, 2008: 134).

3.2.2.2. Toplumun Sosyal Sorunları ile İlgili Ahiliğin Uygulamaları

Toplumlar, resmî hukuk ve yaptırımların dışında uyguladıkları ve nesilden nesle çeşitli vasıtalarla aktardıkları kurallar ile toplumsal kontrolü sağlarlar. Bu sosyal kontrol sayesinde, bireylerin diğerlerince beklenen tarz ve biçimde hareket etmeleri; böylece başka insanların da nasıl davranacaklarının önceden kestirilmesi, sosyal sistemin kalıcılığı ve düzenin tesis edilmesi ile toplumsal süreklilik sağlanmış olur. Toplumlar bu tür sosyal kontrol araçlarını kendi iç dinamikleriyle üreterek kurumsallaştırabilirler (Tekin, 2006: 219). Bu doğrultuda, Ahilik sisteminin toplumda uzun yıllar boyunca sosyal kontrol işlevini sağlayan ve toplumsal sürekliliği destekleyen etkin bir sivil toplum kuruluşu olduğu söylenebilir.

Ahiliğin sivil toplum yapısı, sosyal bir ahlak anlayışına dayanmaktadır. Ahiliğin ahlaki kuralları, bireyselliği öne çıkararak değil, bilakis bireylerin toplum içerisinde şahsiyetini koruyacak şekilde toplumcu bir yapıya sahiptir. Ahiliğin bu sosyal anlayışı neticesinde ne bireyler toplumu ne de toplum bireyleri ezebilmiştir. Ayrıca, Ahiliğin sosyal fonksiyonu, dayanışma kadar kontrol özelliği de yansıtarak toplumsal düzenin muhafaza görevini de yerine getirmiştir (Erken, 2008: 70-71).

3.2.2.3. Toplumun Kültürel Sorunları ile İlgili Ahilik Uygulamaları

Son yıllarda yerli ve yabancı birçok bilim adamının ilgisini çeken Ahilik, toplumun düzeni ile yakından ilgili olduğu için başta sosyoloji olmak üzere, iktisat, ilahiyat, felsefe, edebiyat, tarih ve siyaset gibi çok farklı bilim alanlarında çalışma konusu olarak görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Ahiliği; binlerce yıldan beri devam eden eski Türk kültür ve medeniyetinin, Anadolu'nun fethinden sonra yakınlaştığı İslam kültürü ile uyum sağlayıp kaynaşması neticesinde meydana gelen yeni bir kültür oluşumu biçiminde tanımlamak yerinde olacaktır. Bu kültürün ortaya çıkışında eski Anadolu, Roma, İran ve Hint kültürlerinin de etkisi vardır. Bu yaklaşımdan anlaşılacağı üzere Ahiliğin evrensel kültür niteliğinin yanında bu kültürün esas unsurunu eski Türk kültürü oluşturmaktadır (Demir, 1998: 7).

Kültürel mirasın diğer nesillere aktarılması hususunda oldukça önemli bir rol üstelenen Ahiliğin, bu fonksiyonu yerine getirirken işe koştuğu bazı uygulamalar oldukça dikkat çekicidir. “Ziyafet” ve “Üçgünler” toplantıları, “Yaren Sohbetleri” gibi sosyal etkinlikler yoluyla Ahilerin başıboşluktan kurtarılarak sanatta ustalaşmaları sağlanmış, manevi önderler vasıtasıyla da sosyal hayatın düzeni ve devamı için yönlendirilmeleri sağlanmıştır. Böylece, gençlerin bir araya gelme, birlik oluşturma eğilimleri toplumun menfaatleri doğrultusunda şekillendirilerek ahlaki açıdan gelişmiş, milli ve manevi değerlere sahip gençlerin yetiştirilebilmesi sağlanmıştır (Ekinci, 2008: 146; Uçma, 2011: 147).

3.2.2.4. Toplumun Ekonomik Sorunları ile İlgili Ahilik Uygulamaları

Sosyal hizmetlerin başarıya ulaşması, öncelikli olarak, toplumdaki bireylerin ihtiyaç duyduğu moral gücünün kazandırılmasına bağlıdır. Ahilik, bu görüş ekseninde esnaf ve sanatkârlara “mesleğe atılan ilk adımdan mezara atılacak son toprağa kadar” olan süreçte, akla gelebilecek her türlü yardım ve desteği sağlamıştır. Bu yardım ve desteğin öne çıkan unsurları şu şekilde ifade edilebilir (Soykut, 1978: 96-97): (1) İş yeri açılmasında ve araç-gerecin temininde, (2) İş kazaları, maluliyet, yaşlılık ve ölüm hâlleri ile yangın ve deprem gibi doğal afetlerde, (3) Ahi Babaların, kethüdaların, yiğitbaşlıların ve yaşlı ustaların sağladığı çeşitli imkânlar.

Ahilik, sosyal anlamda toplumu, tüketici ve hazırcı bir anlayıştan uzak tutarak, üretici ve çalışkan bir yapıyı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Ahilik, kendinden sonra gelen nesle mal, mülk gibi maddiyata dayalı miras bırakmak yerine, onlara zanaat ve hüner bırakmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım neticesinde Ahilik, Türk tarihinde ilk kez hem üretken toplum anlayışını yerleştirmiş hem de bir sivil toplum dayanışma hareketinin de öncüsü olmuştur (Gülvahaboğlu, 1991: 302). Ayrıca Ahiliğin, orta sandığı oluşturarak; hastalık, yaşlılık, malul olma, ölüm gibi durumlarda, yangın, sel, gibi felaketlerde toplumun yardımına koşan, ekonomik sorunlara çözüm sunan aktif bir sivil toplum örgütü fonksiyonunu üstlendiği ileri sürülebilir.

3.2.2.5. Toplumun Eğitim Sorunları ile İlgili Ahilik Uygulamaları

Ahilik; insanı bir bütün olarak ele alıp, onun tüm yönleriyle geliştirilmesini amaçlamıştır. Bu hedefe ulaşmak için bir eğitim kurumu görevi üstlenip eğitim ve öğretimi gerçekleştirmiştir. Ahilik eğitimi, hayat boyu devam eden bir süreç olarak algılanmış ve yüzyıllar süren deneyimler sonucunda birtakım ilkeleri ortaya koymuştur. Eğitimin henüz bir devlet görevi olarak kabul edilmediği bir dönemde Ahilik sistemi amaçlarını gerçekleştirmek için bireylerin eğitimlerine ayrı bir hassasiyet göstermiştir (Ekinci, 2008: 150; Yılmaz, 1995: 77; Yeşil ve Kart, 2018: 165).

İhtiyaç duyulan insan kaynağının doğru biçimde yetiştirilebilmesi amacıyla bazı karakteristik özellikleri ile dikkat çeken bir eğitim anlayışı ortaya konulmuştur. Bu özellikler, şöyle belirtilebilir (Gülerman ve Taştekil, 1993: 62; Ekinci, 2008: 151): (1) Bireyler, mesleki, dini, ahlaki ve sosyal açıdan bütüncül bir anlayışla eğitilmiştir. (2) İş başında verilen eğitimle iş dışında verilen eğitim birbirini tamamlayacak niteliktedir. (3) Eğitim belirli bir süreç ile kısıtlanan değil, hayat boyu devam eden bir faaliyettir. (4) Eğitim, köylere kadar varan geniş bir kapsayıcılıkla yürütülmüştür. (5) Ahilik ilkelerini kabul eden herkes dâhil olabilmıştır. (6) Dersler yetkili kimseler tarafından ücretsiz olarak verilmiştir.

İnsan ve toplumun yararına dair ne varsa Ahilerin, bunları planlı ve sistemli bir şekilde bireylerin yaşantısına yön verecek şekilde uyguladığı söylenebilir. Böylece, toplumsal düzeni sağlayarak uzun yıllar boyunca sosyal bir dayanışma sistemini devam ettirdikleri ve günümüz sivil toplum kuruluşu arayışlarına doyurucu bir karşılık verdikleri ileri sürülebilir.

3.3. Sivil Toplum Anlayışında Ahilik ve Modern Zaman

Geçmişten bugüne iktisadi, sosyal ve askeri alanda belli bir güce ulaşabilmiş bütün toplumların bu başarısının arkasında güçlü ve etkin bir sivil toplum yapısının olduğu söylenebilir. Çağımızda teknolojik gelişmeler, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme ile ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal alanlarda önemli değişiklikler meydana gelmektedir.

Geleneksel devlet anlayışının önce ulus-devlet anlayışına dönüşmesi, ardından ideolojilerin söntükleşmesi ve ekonomik, siyasi entegrasyon çabaları ile birlikte devlet doğasının ciddi ve daha derin bir dönüşüm süreci içine girmesi, neoliberal politikalar, sosyal devlet anlayışının aşınması, istihdam, işsizlik, yoksulluk ve açlık gibi sorunların sadece devlet eliyle aşılmasını imkânsız hâle getirmiştir (Gündüz ve Kaya, 2014: 144).

Sivil toplum kavramı, günümüz Türkiye'sinde, liberal politikalar ve demokrasi taleplerinin artışı ile birlikte 1980'lerin başlarında popüler olmuş ve kavram dönemin ruhuna uygun olarak özgün bir kullanım şekline bürünmüştür (Erözden, 2004: 61). 1990'larda ise birçok STK'nın, devletin sivil toplum örgütü gibi hareket ettiği ve demokrasinin kurumsallaştırması yerine anti-demokratik müdahalelerin aracı olarak kullanıldıkları görülmüştür. Öte yandan STK'ların devamı gönüllü destekçilerinin çabalarına bağlı olduğu hâlde Türkiye'deki STK'ların birçoğu devlet kaynaklarından yararlanarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu durum, sivil toplumun gelişmesini bizzat STK'ların engellediği iddiasını güçlendirmektedir (Aslan, 2010: 261).

Çaha da (2005: 704), Türkiye'de sivil toplumun önemli unsurlarını oluşturan sendika ve medya gruplarının demokratik Batılı ülkelerdeki sivil toplum misyonu yerine tamamen devletten rant bekleyen, devletçi refleksiyle hareket eden ve toplumsal inisiyatife karşı merkeziyetçi eğilimlerin yanında yer alan kapıkulu toplulukları rolünü üstlendiklerini ileri sürmektedir. Böylece, Ahilik sisteminin aksine dışarıdan desteklenen, etkilenen ve güdümlü bir sivil toplum yapısının Türkiye'de yaygın olduğu ileri sürülebilir.

STK'ların Türkiye'de popüler olmasında dış siyasi aktörlerin de etkisi olmuştur. Hem ABD hem de Avrupa Birliği Türkiye'de sivil toplum ile doğrudan ilişki kurmuş, zamanla bu ilişkilerin gelişmesi amacıyla kurumsal altyapılar hazırlanmaya çalışılmış ve bu kurumlara uluslararası meşruiyet zemini sağlanarak siyaset yapma imkânı verilmiştir (Çopur, 2009'dan aktaran Aslan, 2010: 276). Böylesi bir sivil toplum anlayışının ve örgütlenme alışkanlığının yetersiz oluşu, sağlıklı bir demokrasiye ulaşmayı zorlaştırdığı ve sivil örgütlerin yabancı STK'lar tarafından yönlendirilmesi riskini de taşıdığı söylenebilir (Doğan, 2007: 92).

Türkiye'de STK'ların örgütsel yaşama odaklandıkları, tüm dikkatlerini örgütsel ve finansal kapasite sorunlarını çözmeye verdikleri, fakat demokratikleşme süreçlerine katkı ve kamusal tartışma alanını genişletme işlevlerini gerçekleştirmede sınırlı kaldıkları görülmektedir (Keyman, 2008: 10). Bu durumun aksine, bir meslek örgütü olarak Ahilik, hem kendi iç dinamikleri açısından ticari alanda bir kontrol mekanizması sağlarken, hem de ahlaki açıdan müntesiplerinin değerleri öğrenmesine ve bunları hayata geçirmesine yardımcı olan bir

sivil toplum kuruluşu hüviyetine bürünmesi yönüyle modern uygulamalardan üstün bir konuma sahiptir (Sarıkaya, 1999: 50).

Bilindiği üzere AB, birlik içindeki STK'lar ile sürekli bir iletişim içindedir. Birlik, STK'lara gerek varlığını sürdürmesi gerekse proje üretimine katkıda bulunması adına fon sağlamaktadır. AB, Türkiye'deki sivil toplum projelerine 1990'lı yılların başından itibaren maddi kaynak sağlamaya başlamıştır (Tutar, Tutar ve Erkan, 2012: 449). AB'nin böylesi bir fon akışını ve maddi imkânları sunması görünürde bütçe, harcama ve çeşitli sosyal projeler bakımından STK'ların desteklediğini düşündürmektedir. Ancak, maddi açıdan destekleyerek denetime tabi hâle getirdiği STK'ları, AB'nin istediği gibi biçimlendirme ve yönlendirme çabasında da olduğu ileri sürülebilir.

Modern sivil toplumlarının yaşamış olduğu maddiyat ve nitelik kaynaklı problemlerini Ahilik sisteminin kendi içerisinde çözdüğü bilinmektedir. Sisteme küçük yaşlardan itibaren dâhil olan Ahilerin sanat erbabı ve meslek sahibi olmaları onların maddi açıdan herhangi bir zorluk çekmeden yaşamalarını sağlamıştır. Ahiler kendilerine tabi olanları, sosyal dayanışma ruhunu kazandırabilmek maksadıyla bünyelerine bağlamışlar ve sistem içerisinde yardımlaşma sandıkları kurmuşlardır. Ahiliğin sosyal fonksiyonu, dayanışma kadar kontrol özelliği de yansıtarak toplumsal düzenin muhafaza görevini de yerine getirmiştir (Erken, 2008: 70-71). Askeri faaliyetlerin yanı sıra Ahiler, aldıkları eğitim gereği gittikleri yerlerde iyilik, doğruluk ve çalışkanlık gibi özellikleriyle halkın gönlünü kazanıp, o beldenin ordulardan önce fethini sağlayarak farklı bir sivil toplum misyonunu da yerine getirmişlerdir (Cora, 1990: 47).

Günümüzde STK'ların en büyük sorunlarından birisi de kazanç elde etmek amacıyla kurulmuş olan, üyelerinin ve etkinliklerinin bilinmediği örgütlenmeler ile diğer STK'ların birbirinden tam olarak ayırt edilememesidir. STK'lar kamu yararı amacı ile kurulurlar. Kendi çıkarları için kâr elde etmek amaçlı kurulan kuruluşlar STK olarak tanımlanamaz. Şeffaflık STK'ların denetlenebilirliği ve her türlü soru karşısında hesap verebilirliği açısından önemlidir. Şeffaflık beraberinde STK'lara güvenilirliği de desteklemektedir (Aytekin, 2013: 8). Böylece, STK faaliyetlerine gönüllü katılımcı sayısı artarak toplumun geneline yayılmış bir sivil toplum yapılanmasından bahsedilmesi mümkün olabilir.

Sosyal kontrol, resmî kanun ve müeyyidelerin dışında insanların birbirlerini sosyal baskı oluşturarak denetlemeleri ve uyarmalarıdır. Özelde STK'da, genelde de toplumsal hayatta böyle bir denetim ve kontrol mekanizması geliştirilemediği için, bugün birçok sıkıntılar yaşanmaktadır (Kaya, 2013: 53). Ahilik, her aşamada uyguladığı eğitim ile sosyal kontrolün daha az sorunlu olarak işlenmesini temin ettiği gibi, bu kontrole gönüllü katılımın da

temel zeminini oluşturmuştur. Bu eğitim süreci ile üye, ilke ve normları yadsımadan içselleştirmiş, daha sonraki süreçte ise pratik olarak uygulamıştır. Bir üst makama olan bağlılık (usta-kalfa-çırak), Ahi'yi belli bir düzeye gelinceye kadar o kontrol mekanizması içerisinde sosyal normlarla uyumlu hâle getirmektedir (Tekin, 2006: 223-229).

Bu bağlamda, günümüz STK'larının da gönüllülerini etkin bir eğitim sürecinden geçirerek denetim ve kontrolü sağlayacağı düşünülmektedir. Ahiliğe mensup bireyler, belirli bir makama hesap verme durumunda olduklarından, kontrollü ve prensipli olma özelliklerini davranışlarına rahatlıkla yansıtabiliyordu (Demirci, 1992: 83). Ahiliğe göre, dini duyguları kusursuz hâle gelen bireyler, her an Allah'ın kontrolünde olduğunu hissederek ve sahtekârlıktan uzak durarak bir otokontrol uygulamışlardır (Erken, 2008: 128).

Ahilerin, gerek ahlaki faziletleri kazanması gerekse yüz kızartıcı işlerden uzak durması için toplum içinde dini, kanuni, toplumsal ve vicdani çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Herkesin çalışmasını istemek, işsize iş bulmak, herkesi meslek sahibi yapmak, muhtaçlara yardım etmek ve fütüvvetnâmelerde geçen ahlaki görevler çoğu zaman kanunsal bir müeyyide ile desteklenemezler. Bu görevler kişinin vicdanına bırakılırlar. Ahiler ise kendi aralarında kurmuş oldukları teşkilât sayesinde dini kuralları da kullanmak suretiyle sosyal müeyyideyi harekete geçirerek toplum içinde bir nevi otokontrolü sağlamıştır (Kaya, 2013: 52). Günümüz STK'ları açısından bu durum ele alındığında otokontrol ve içsel denetimin nasıl sağlanması gerektiğiyle ilgili bir yol haritası açıkça görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüzde yaşanan yoksulluk, işsizlik, eğitim, sağlık vb. sorunlar, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar gösterse de tüm dünya ülkelerinin önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım ve sosyal hizmet sektörlerinin kalitesi bir toplumun hem refahına hem de memnuniyet düzeyine etki eden oldukça önemli hizmet alanlarıdır. Dünya üzerinde pek çok ülke bu ve benzeri alanlarda kamu kaynakları ile istenilen başarıyı sağlamada yetersiz kalmaktadır. Bu ihtiyacın etkin biçimde karşılanabilmesi ve devletlere ait sosyal sorumluluk yüklerinin hafifletilebilmesi adına STK'lar oldukça önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

Böylesi bir ihtiyaç durumunda toplumun kendi içsel dinamiklerinden doğan Ahilik sistemi özgün bir sivil toplum kuruluşu yapısı ortaya koymuştur. Yalnızca bir konuya ilgi gösterip monotonlaşmak yerine dönemin toplumunda meydana gelen birçok sosyal soruna çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu maksatla, üyelerini zihinsel, duygusal, bedensel, estetik ve toplumsal algı boyutları bakımından birbirini tamamlayan ve kademe kademe ilerleyen biçimde geliştirerek tüm sosyal sorunlara karşı hazırlıklı olmalarını sağlamıştır.

Ahiliğin sahip olduğu sivil toplum anlayışında, sosyal birliktelik ve dayanışma anlayışı egemendir. Her esnaf, meslektaşlarını da en az kendisi kadar düşünmek gibi vicdani ve ahlaki bir sorumluluğu üstlenirdi. Paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, cömertliği terk eden bencil kimselerin kurumla ilişkisi kesilirdi. Ahilik kurumuna mensup esnaf ve sanatkarlar, sosyal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerini titizlikle uygulayarak topluma ve meslektaşlarına zarar verecek haksız rekabetten ve aşırı kazançtan kaçınırlardı (Çağatay, 1989: 152). Böylece mal, hizmet ve üretim sektörüyle yaşanması muhtemel sorunların da önüne geçilerek daha müreffeh bir toplumun inşa edildiği söylenebilir.

Ahiliğin sivil toplum anlayışı, devletin sahip çıkamadığı birey ve gruplara ulaşarak kimsesizin kimsesi olma anlayışı üzerine kuruludur. Bu bakımdan, Ahilikte sosyal yardımlaşma ve dayanışma, kardeşlik anlayışının zorunlu bir gereğidir. Ahinin üç şeyi açık, üç şeyi de kapalı olmalıdır. Eli açık yani cömert olmalıdır. İhtiyaç sahiplerine yardım etmeli, onlara destek olmalıdır. İkincisi, kapısı açık yani misafirperver olmalıdır. Üçüncüsü ise, sofrası açık olmalıdır. Aç geleni, tok göndermelidir. Buna karşın, gözü, dili ve beli de kapalı olmalıdır (Durak, 2016: 112).

Ahilik sisteminin günümüz modern toplumlarına örnek teşkil eden sivil toplum kuruluşu anlayışına ait temel özellikleri, modern sivil toplum yapılanmaları ve uygulamaları ile karşılaştırıldığında elde edilen tespitler şu şekilde özetlenebilir:

1. Ahilik, başta Anadolu olmak üzere ülke coğrafyasında meydana gelen dini ve siyasi olaylar ile savaş, göç, toplumsal bunalımlar gibi kriz dönemlerinde duyulan toplumsal ihtiyaçların doğal bir sonucudur (Çağatay, 1989: 50; Demir, 1998: 10; Ekinci, 2008: 62). Ahi Teşkilatı, önemli toplumsal değişikliklerin meydana geldiği bir dönemde, birbirleriyle çatışma hâlinde olan gruplar arasında barışı sağlamak, etkisi gittikçe azalan aşiret bağlarının yerine; yerleşik hayata uygun koruyucu değerleri muhafaza etmek ve Müslüman Türklerin menfaatlerini Bizanslılara karşı koruyup toplumun huzurunu sağlamak maksadıyla kurulmuştur (Ekinci, 2008: 64).

2. Ahilik, modern STK'ların yaşamış olduğu maddiyat ve insan kaynağı problemlerini kendi iç dinamikleri yoluyla aşabilmiştir (Öztürk, 2002; 7). Ahiliğin sosyal anlayışı neticesinde ne bireyler toplumu ne de toplum bireyleri ezabilmiştir. Kâr amaçlı olmayan sivil toplum uygulamalarında belirli hizmetlerin yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynağı kendilerinin yaratması vardır (Durak, 2016: 112). Bu doğrultuda, Ahiler kendilerine tabi olanları, sosyal dayanışma ruhunu kazandırabilmek maksadıyla teşkilata bağlamışlar, kendi bünyelerinde yardımlaşma sandıkları kurmuşlardır. Ahiler arasında var olan bu dayanışma ve sosyalleşme anlayışı, bütün faaliyetlerde görülecek şekilde yaygınlaştırılmıştır. Ahiliğin

sosyal fonksiyonu, dayanışma kadar kontrol özelliği de yansıtarak toplumsal düzenin muhafaza görevini de yerine getirmiştir (Erken, 2008: 70-71).

Ahi ahlakının temel gayesi, Ahilerin “insanlığa hizmet, Hakk’a hizmet” anlayışından ileri gelmektedir (Sancaklı, 2010: 909). Ahilikte insan, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptir (Durak ve Yücel, 2010: 152). Ahilik Teşkilatı’nda esnaf ve sanatkârlara, işyerlerinde, hiyerarşik bir biçimde sırasıyla yamak, çırak, kalfa ve ustalık aşamalarında mesleğin incelikleri öğretilmiş; akşamları ise Ahilerin misafir ağırlama ve toplantı mekânlarında ahlaki ve terbiyevi bir anlayışla eğitim uygulanmıştır. Bu sayede Türk esnaf ve sanatkârları arasında güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma tesis edilerek Bizans sanatkârlarıyla rekabeti sağlayabilecek bir teşkilat kurulmuştur (Çağatay, 1989: 85). Yukarıda ifade edilen tespitlerin neticesinde Ahilerin, modern STK’ların yaşamış olduğu insan kaynaklı problemlerin üstesinden kendi iç dinamikleri yoluyla geldiği düşünülmektedir.

3. Ekonomi ve insan kaynağı sorununu çözme başarısı ile bağımsız bir STK olma vasfını güçlendiren Ahilik, ilk başta ekonomik bir teşkilat olarak algılsa da Türklerin hayatında birlik, sosyal yardımlaşma-dayanışma, ekonomik düzen, refah ve sosyal güvenlik gibi pek çok ihtiyacı karşılayan çok yönlü bir sistemdir (Durak, 2016: 111). Böylece, bireylerin gelecek endişelerini ortadan kaldırarak boşlukta kalmaları engellenir ve gerçekleştirilebilir bir amaç doğrultusunda çalışmaları sağlanırdı. Ahi birliklerinde dayanışma ve sosyal desteğin en güzel örneği “Orta Sandıklarında” görülür. Teşkilatta “kazancın şahsiliği” prensibine pek rastlanmaz (Öztürk, 2002: 7).

Sivil toplum kuruluşu faaliyetleri gönüllülük esasına dayanan bir örgütlenme modeli iken, benzer biçimde Ahilik de devletin müdahalesinin olmadığı bir sivil teşkilatlanmadır. Her ikisinde de resmî otoritenin dışında sivil girişimler söz konusudur (Durak, 2016: 112). Bir sivil toplum kuruluşu olarak Ahiliğin, hibe, yardım, bağış ve devlet desteği gibi dışarıdan gelecek kaynaklardan çok, kendi kaynaklarını oluşturmasına yönelik faaliyetlerde bulunması bağımsız bir STK olduğunu doğrular niteliktedir.

4. Ahilik, toplum ile bütünleşme ve ondan destek alma konusunda günümüz STK’larına göre çok daha başarılı bir performans sergilemiştir. Ahilik teşkilatı, ilkel bir esnaf yapılanması olmanın ötesinde, bireylerin yaşantısının tamamını kapsayarak toplumsal kuralları, kendine özgü yöntem ve eğitim yoluyla aktaran, birleştirici ve dayanışmacı bir kültürün ürünüdür. Ahiliğin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı bir bütün olarak ele alıp bireyleri tüm yönleriyle hayata hazırlaması ve bunlara uyum sağlayacak biçimde yetiştirebilme başarısı, uygulamış olduğu eğitim ilkeleri bireylerin yaşantısıyla uyumlu

olmasına bağlıdır (Kart, 2017: 84). Ahiliğin sivil toplum anlayışını, sosyal ahlak kurallarına göre inşa ettiği söylenebilir.

5. Ahilik, yönetsel otoritenin sarsıldığı dönemlerde bireyleri devletin varlığı ve bekası konusunda örgütlenme ve üretim sürecine katmada oldukça başarılı olmuştur. Erken'in (2008: 67) belirttiği gibi, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında, Ahiliğin çok önemli rolü olmuştur. Elbette Ahilik bu görevi, askerlik faaliyetlerini de üstlenerek yerine getiriyordu. Devlet fetihle meşgul olurken Ahiler, içerde emniyeti sağlıyordu. Askeri faaliyetlerin yanı sıra Ahiler, aldıkları eğitim gereği gittikleri yerlerde iyilik, doğruluk ve çalışkanlık gibi özellikleriyle de halkın gönlünü kazanarak, o beldeyi ordulardan önce fethetmişlerdir (Cora, 1990: 47). Bununla birlikte, eğitimin bir devlet görevi olduğu anlayışının henüz hâkim olmadığı bir dönemde Ahilerin bireylerin eğitimlerini sağlaması, devletin henüz faaliyet göstermediği bir alanda sorumluluk üstlenmesi ve bu alanda öncülük etmesi modern STK'lara örnek olması bakımından oldukça önemlidir (Erken, 2008: 102).

Ayrıca Ahiler göç sonrası yerleşerek yurt edindikleri Anadolu'da, kendi ticari ve sanatsal faaliyetlere yeni yaşam alanları ve çalışma kültürü oluşturmuşlardır. Dolayısıyla önce bütün esnaf ve sanatkârlar tek bir örgüt altında toplanarak ahlaki, mesleki ve askeri bir eğitimden geçirilmişlerdir (Çağatay, 1989: 31; Ekinci, 1990: 22; Gülerman ve Taştekil, 1993: 4). Ahiliğin, kentleşme ve medeniyet inşa etme bakımından öncü olması, oldukça farklı alanlarda faaliyet gösteren çok yönlü bir sivil toplum kuruluşu olduğunu gösterir niteliktedir.

Ahilik sadece ekonomik amaçlı bir örgüt olmayıp sosyokültürel boyutları da olan, toplumun gelişmesini ve kalkınmasını bütüncül bir anlayışla değerlendiren bir kurum olma özelliğine sahiptir. Temelde iktisadi bir kurum olmakla birlikte toplumun din, eğitim ve ahlak gibi diğer boyutları ile iç içedir. Bu bakımdan Ahiler, dini ve ahlaki esaslar rehberliğinde devletin varlık gösteremediği tüm alanları kapsayan bir anlayışla o dönemin toplumuna önemli katkılar sunmuştur.

6. Ahilik, ülke ve toplum nezdinde yaşanan siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, dini, eğitsel ve ülke savunması odaklı sorunlara çözümler üreten iç mekanizmaları etkili şekilde kullanabilmiştir. Ahilik Teşkilatı, bünyesine kattığı esnaf ve sanatkârları mesleki, dini, ahlaki boyutun yanı sıra, askeri yönden de eğitmiştir. Ahiliğe kabul edilen bireylere, profesyonel bir asker kadar olmasa da kendi savunmasını yapabilecek düzeyde silah kullanma sanatı öğretilmiştir (Çağatay, 1989: 64). Bunların yanı sıra bireyler, ikmal ve destek hizmetleri, haberleşme şekilleri, açlığa ve susuzluğa dayanma, sır saklama gibi konularda da yetiştirilmiştir (Erken, 2008: 113). Burada ifade edilen tespitlerden de anlaşılacağı üzere

Ahiliğin, toplum içerisinde meydana gelen farklı sorunların üstesinden bireylerin çok boyutlu bir biçimde yetiştirilmesi esasından aldığı güçle geldiği belirtilebilir.

7. Ahilik, modern dönem STK'larının yaşamış olduğu denetim odaklı sorunlarına çözüm üreten işlevsel bir değerlendirme-denetleme mekanizması oluşturmuştur. Bu anlayış doğrultusunda düzenlenen törenler ve çeşitli ilkeler yoluyla bilinç tazelenmesi ve toplumsal hafızanın sürekliliği sağlanmıştır (Tekin, 2006: 233). Böylece, dışsal kontrolün yanı sıra içsel bir kontrol ile teşkilata bağlılık en üst düzeyde sağlanmaya çalışılmıştır (Durak, 2016: 112). Ahilik sadece ticari hayatla sınırlandırılacak bir teşkilat olmayıp politik, kültürel, sosyal vs. boyutları olan çok yönlü bir kurumdur. Öte yandan en küçük yerleşim birimlerine kadar yayılmış bir teşkilatlanma olmasının bu etkinliği daha da arttırdığı söylenebilir.

8. Günümüz dünyasında yaşanan hayat, parçalı bir biçimde ele alındığından ticaret ve toplum hayatı arasında anlamlı ve bütünlüklü bir ilişki kurulmasını zorlaştırarak sosyal kontrolün sağlanmasını da güçleştirmektedir. Ahilik fütüvvetnamelerdeki prensiplerin, en ücra köşelere kadar uygulanmasını bir teşkilat olarak denetlemiş, ceza ve ödüllendirme yöntemleriyle toplumun kültürel ve sosyal olarak düzeyinin yükseltilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur (Tekin, 2006: 222-233).

5. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak Ahiliğin yansıttığı sivil toplum anlayışı çerçevesinde, modern sivil toplum uygulamalarına katkı sunmak amacıyla şunlar önerilebilir:

1. Sivil toplum kuruluşu çalışmalarına Ahilikte görüldüğü gibi sosyal bir alanda gerçekten var olan bir ihtiyaç üzere başlanmalıdır. Nitelikten çok niceliği artırıcı bir anlayış ile STK'lar oluşturulmamalıdır.

2. STK'lar insan kaynaklı problemlerin üstesinden gelebilmek için gönüllü faaliyetlere katılacak kişilerin seçiminde oldukça hassas davranmalıdır. Bununla birlikte, STK'ların ekonomik anlamda özgür bir hareket alanına sahip olabilmesi için gönüllülerin hem maddi hem de manevi katkı sunduğu şeffaf bir örgütlenme yapısıyla kurulabilir.

3. STK'lar kendisine çalışma alanı olarak devletin varlık gösteremediği ya da beklentiyi karşılayamadığı sosyal sorunları belirlemelidir. Toplumun geneli tarafından hassas kabul edilen konularda birleştirici ve yönlendirici bir tutum takınmalıdır.

4. STK'lar; gönüllülerine hiçbir şekilde para, makam, mevki ya da ayrıcalık sunacak bir anlayışla yönetilmemelidir. Böylece, tek amacı sosyal sorunlara çözüm üretmek olan bireylerin örgütlenmesi sağlanarak sivil toplum kuruluşunun daha güçlü ve etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Aslan, S. (2010). Türkiye’de sivil toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Aytekin, S. (2013). *Yerel ekonomik kalkınmada Sivil toplum kuruluşlarının rolü: Kayseri örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı, Niğde.
- Ball, C. ve Dunn, L. L. (1995). *Non-Governmental Organisations: Guidelines for good policy and practice*. Commonwealth Foundation.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti’nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Ahilik teşkilâtı ve esnaf loncaları. *İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 81-115.
- Cora, İ. (1990). *Ahilik örgütünün Osmanlı toplumundaki yeri ve ahilik örgütü ilkelerinin günümüz esnaf ve zanaatkarlarına uygulanabilirliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk kurumu olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Sivil toplumun Türkiye’deki sorunları, (Editörler: Selahaddin Bakan, Adnan Küçük ve Ahmet Karadağ), 21. *Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat* içinde (s. 689-707). Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Çaha, Ö., Çaylak, A. ve Tutar, H. (2013). *Tra2 Sivil toplum kuruluşları profili*. Ankara: Serka Kalkınma Ajansı.
- Çopur, H. (2009). *Teoriden pratiğe sivil toplum*, <http://www.ekopolitik.org/public/page.aspx?id=615>. Erişim tarihi: 24.07.2018.
- Demir, G. (1998). *Türk kültürü Ahilik*. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (1992). Ahilik’te tasavvufî boyut: Fütüvvet. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 83-90.
- Doğan, İ. (2007). Türkiye’de çok partili dönemde sivil toplum gelişimi (1945-2000). *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül, 10(2), 83-97.
- Durak, İ. (2016). Sosyal girişimcilik ve Ahilik teşkilatı: teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 101-120.
- Durak, İ. ve Yücel A. (2010), “Ahiliğin sosyoekonomik etkileri ve günümüze yansımaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.
- Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve meslek eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ekinci, Y. (2008). *Ahilik* (10. Baskı). Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Erken, V. (2008). *Bir sivil örgütlenme modeli: Ahilik* (4. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Erözden, O. (2004). Sivil toplumun karanlık yüzü: demokrasiye geçiş sürecinde sivil toplumun farklı görünümleri, Hırvatistan örneği. *Sivil Toplum*, 2(5), 61-68.
- Gülberman, A. ve Taştekil, S. (1993). *Ahi Teşkilatının Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 194,16.
- Gülvahaboğlu, A. (1991). *Sosyal güvenlik öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik*. Ankara: Memleket Yayınları.
- Gündüz, A. Y. ve Kaya, M. (2014). Küresel dünyada sivil toplum kuruluşlarının ekonomik kalkınmadaki rolleri üzerine bir değerlendirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 6(10), 130-169.
- Hoff, L. ve Hickling-Hudson, A. (2013). The role of International Non-governmental organisations in promoting adult education for social change: A research agenda. *International Journal of Educational Development*, 31, 187-195.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kart, M. (2017). *Değerler eğitiminde bir model olarak Ahilik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kırşehir.
- Kaya, U. (2013). Değerler eğitiminde bir meslek teşkilatı: Ahilik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 41-69.
- Keyman, E. F. (20. 04. 2008). *Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum*. 17.07.2018 tarihinde Sivil Toplum Geliştirme Merkezi: <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc> adresinden alındı.
- Öztürk, N. (2002). Ahilik teşkilatı ve günümüz ekonomisi, çalışma hayatı ve iş ahlakı açısından değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 43-56.
- Sancaklı, S. (2010). Ahilik ahlâkının oluşumunda hadislerin etkisi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Sarıkaya, S. (1999). Osmanlı devletinin ilk asırlarında toplumun dini yapısına Ahilik açısından bir bakış denemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı), 49-67.
- Soykut, R. (1978). *Esnaf kimdir*. Ankara: Esnaf Araştırma-Eğitim Merkezi Yayınları.
- Tekin, M. (2006). Bir sosyal kontrol aracı olarak Ahilik ve toplumsal dinamikleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 219-235.
- Tortajada, C. (2016). Nongovernmental organizations and influence on global public policy. *Asia ve the Pacific Policy Studies*, 3(2), 266-274.

- Tutar, F., Tutar, E., ve Erkan, Ç. (2012). AB-Türkiye ilişkilerinde sivil toplum kuruluşlarının rolü. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10).
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı [TÜSEV]. (2014, Mayıs 16). Sivil toplum kuruluşlarının Ortak Sorunları. 20.07.2018 tarihinde Bianet.org: <http://bianet.org/bianet/toplum/155715-sivil-toplum-kuruluslarinin-sorunlari-ortak> adresinden alındı.
- Uçma, İ. (2011). “*Bir sosyal siyaset kurumu olarak Ahilik*” (1. Baskı). İstanbul: İşaret Yayınları, Akademik Dizi, 135.
- Yaşama Dair Vakıf [YADA]. (2016). Sivil toplum kuruluşlarına yönelik algı ve yaklaşımlar. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
- Yeşil, R. (2018). Sivilleşme algısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 77-88.
- Yeşil, R. ve Kart, M. (2018). Değer eğitimi modeli olarak Ahilik. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 161-177.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The history of civilization and civil society is based on old times, and it is one of the concepts that are discussed very often, especially in the second half of the 20th century. This was caused by the strengthening of the human rights, freedoms and rapid developments on political, social, cultural and economic life. NGOs which are concrete indicators of civil society structure are one of the most prominent tools used by ideological and institutional actors trying to shape the world. Today, the number of NGOs is increasing day by day especially by getting strength from the effects of comments and western-based searches. However, despite the increase of number of NGOs, the most of NGOs isn't at the desired level in terms of serving or being functional. Especially, it can be considered as one of the prominent reasons that NGO structure which is based on western-oriented values is not compromise with the values and the way of thinking of the Muslim Turkish society.

Within this framework, investigating the structure of NGOs and research comparatively in today's context which is generated in Turkish culture and history is a functional way to solve the problem by benefiting from determinations before. The primary goal of this study is to contribute to the formation of a civil society culture and NGO structures suitable for the historical and cultural textures necessary for the civil society organizations developing in modern Turkish society to be more functional in all areas of life. Herewith, it will be possible to put forward some reasonable and implementable conclusions regarding the aspects such as reformation of NGOs, active participation, satisfactory multidimensional contribution in the social life of Muslim Community especially in Turkey. Throughout the history, accepted as having a crucial effect on the political, social and economic life by most experts, Akhism, as an NGO, may be a great and logical contribution to the integration of it into today's contemporary society, if its structure and pillars are deeply analyzed.

The study was carried out by using “document analysis technique”. Document analysis is a research technique which includes collecting and analyzing documentary data related to events, cases or situations experienced in certain periods of history. Within the context of the study, scientific documents and documents related to the issues of Akhism and non-governmental organizations were analyzed and analyzed in accordance with the aims of the study. Historical information and documents, research findings about them and the information and findings obtained from the documents related to the structure and applications of modern civil society organizations have been analyzed comparatively and it has been tried to make inferences.

In this context, the aspect of the Akhism system being a non-governmental organization has been put forward in terms of its various dimensions. Although problems vary according to the level of development of countries, issues about poverty, unemployment, education and health seen as important problem areas in all countries of the world. The quality of education, health, transportation and social service sectors are very important service areas affecting both the welfare and satisfaction of a society. Many countries in the world are inadequate to provide the desired success with public resources in this and similar fields. The need for diversity in the social entrepreneurial activities and NGOs is crucial for maintaining the capability to handle the occurring conflicts. With the aim of meeting this need effectively and to alleviate the social responsibility burdens of the state, civil society organizations perform a very important function. It can be argued that the Akhism, which fulfilled the important functions in the solution of the problems in the social field at the time when it was active, presents a unique structure of non-governmental organization.

In this context, it can be said that the following findings come to the forefront: (1) Akhism came to existence as a result of the crisis caused by religious and political events, wars and migration in Anatolia. (2) It was able to overcome the problems of material and human resources experienced by modern non-governmental organizations through its internal dynamics. (3) Its success in the area of raising human resource strengthened its independent NGO statue. (4) It has performed more successful profile than present NGO's in terms of integration with the society and gaining its support. (5) It has achieved a great success in helping the societies, which are beyond the supervision of the public offices, to unite around the interests of the state. (6) It has used the inner mechanisms which produced solutions for not only political, social, cultural, economic, religious and educational problems but also defending the country. (7) A functional assessment-control mechanism has been developed to address the audit-oriented problems in modern NGOs.

By taking into consideration these and similar findings, the following activities can be proposed for the structuring of civil society organizations in today's Muslim Turkish society and for making the activities in this organization more qualified: (1) NGO attempts should be based on real needs and Akhism is an outstanding example for it. It can be suggested that real aim should be increasing the quality rather than the quantity. (2) NGOs should act responsibly when choosing the volunteers who will work for overcoming human driven problems. In addition to this, for NGO's being independent economically, it can be suggested that volunteers should support them both materially and spiritually. (3) NGOs should determine working fields which cannot be handled by the governments. They should adopt a connective manner on the subjects which are accepted as delicate subjects by the society. (4) NGOs shouldn't be administered by the understanding of offering money, position or privileges to the volunteers. In this way, people whose only aim is finding solutions to the social problems can come together be organized and their NGOs gets stronger and active.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Avşaroğlu, S. (2019). "Merhamet Eğitimi Programının Üniversite Öğrencilerinin Merhametli Olma Düzeylerine Etkisi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2484-2500.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.04.2019

Araştırma Makalesi

MERHAMET EĞİTİMİ PROGRAMININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MERHAMETLİ OLMA DÜZEYLERİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi / Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

seloavsar@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0953-2922

Öz

Merhamet, başkasının derdine ve çeşitli sıkıntılara ilgi gösterip bu durumlarına ortak olma, şefkat gösterme ve onunla beraber olma şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda diğerlerinin kendinden apayrı biri olduğunu bilerek, ona eşduyum gösterip hemhal olma düzeyidir. Bu çalışmada, merhamet eğitimi programının, üniversite öğrencilerinin merhametli olma düzeylerini etkileyip etkilemediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, ön-test son-test deney ve kontrol gruplu model kullanılmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkeni, merhamet eğitimi programı, bağımlı değişkeni ise merhametli olma düzeyidir. Merhamet eğitimi programı, deney grubuna haftada bir defa 75 dakikalık grup oturumları şeklinde, 8 hafta boyunca uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise ön-test ve son-test ölçümlerinden başka herhangi bir işlem yapılmamıştır. Çalışma, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin Ön-test, son-test merhamet puanlarının belirlenmesi için Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan "Merhamet Ölçeği" kullanılmıştır. Merhamet Ölçeği, likert formunda 24 ifadeden ve altı alt boyuttan oluşmaktadır. Elde edilen puanlara göre gruplama işlemi yapılmış ve 10 öğrenci deney, 10 öğrenci de kontrol grubuna seçilmiştir. Verilerinin analizinde, Mann-Whitney U Testi ile Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi kullanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında ise .05 anlamlılık düzeyi temel alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre deney ve kontrol grubunun ön-test puan ortalamaları benzerlik göstermesine rağmen son-test puan ortalamalarında deney grubu lehine anlamlı düzeyde yükseldiği görülmüştür. Deney grubu son-test puanlarının, ön-test puanlarına göre anlamlı düzeyde yükseldiği bulunmuştur. Kalıcılık testi açısından ise deney grubu izleme test puanlarının son-test puanları ile benzerlik taşıdığı ve merhamet eğitimi programının, öğrenciler üzerinde oldukça kalıcı olduğu anlaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre merhametli olma tutumunun, öğrenme ile ilişkili olduğu, çeşitli etkinliklerle geliştirildiği ve kalıcı hale gelebildiği gözlenmiştir. Araştırmanın bu bulguları ışığında, okullarda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri bünyesinde merhamet tutumlarını geliştirici etkinliklerin yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Merhamet, Merhametli Olma, Merhamet Eğitimi Programı, Şefkat Gösterme, Üniversite Öğrencileri

THE EFFECT OF THE COMPASSION EDUCATION PROGRAM ON COMPASSION LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

Compassion is defined as sharing and showing interest to others' troubles and problems, as well as feeling sorry and showing mercy. At the same time it is a level of sharing one and the same problem by showing empathy no matter the fact that he is different. The aim of this research is to test the impact of the compassion training program on the level of compassion of university students. This research was conducted by pre-test and post-test based experimental model. The independent variable of the study is the program of compassion education and the dependent

variable is the level of compassion. The Compassion Training Program was administered to the experimental group once a week for 75 minutes as group sessions and lasted 8 weeks. No action has been taken on the control group except pre-test and post-test measurements. The study was conducted on the students of Kyrgyz Turkish Manas University in 2017-2018 academic year. A compassion scale, adapted to Turkish by Akdeniz and Deniz (2016) were used to determine pre-test and post-test scores of the students. Compassion Scale consists of 24 expressions and six sub-dimensions in the likert form. Grouping was performed according to the obtained scores and 10 students were selected for the control and experimental groups each. Mann-Whitney U Test and Wilcoxon Signed Ranks Test were used in the analysis of the data. 0.05 significance level was taken into consideration in the interpretation of the results. According to the findings obtained in the study, although the pre-test mean scores of the experiment and control groups were similar, it was seen that the post-test mean scores increased significantly in favor of the experimental group. Experimental group post-test scores were found to be significantly increased compared to pre-test scores. In terms of retention test, it was found that experimental group test scores were similar to post-test scores and compassion training program was quite effective on students. According to the results of the study, it was observed that the attitude of compassion was related to learning, developed with various activities and became effective. According to these results, it can be said that it is important to conduct activities to improve the attitude of compassion in psychological counseling and guidance services in schools.

Keywords: Compassion, Compassionate, Compassion Program, Kindliness, University Students

1. GİRİŞ

Genel anlamda merhamet, içsel bir duygudur. Bireyde oluşan içsel bir duygudur ve geliştirilebilir özelliğindedir. Merhamet, sadece yakınlık duyulanlara değil herkese ve tüm canlılara karşı gösterilen bir tutumdur. Bireyin çevresindeki kişilerin sıkıntılarını fark ettiklerinde yardımseverliğe dönüşen bir tutumdur (Avşaroğlu ve Güleş 2015: 368). Yardımseverlik, iyi değerlerin ve sahip olunan imkânların paylaştıkça çoğalacağına inanan erdemli insanların ortaya koyabileceği bir davranış biçimidir (Çelik, 2014: 2). Gilbert ve Procter'e göre (2006: 354-355) merhamet; başkasının acısını ortadan kaldırma isteğidir. Türkçe sözlükte merhamet kelime olarak, bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan duyulan üzüntü ve acıma olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1979: 1009). Acının kaynağını anlamaya yönelik bilişsel, duyuşsal ve davranışsal süreci kapsamaktadır. Dolayısı ile merhamet; duygu, düşünce ve davranışın birleşimi ile oluşan bir tutumdur. Merhamet, diğerlerinin sıkıntılarını empatik bakma (Ersoy ve Köşger, 2016: 1) şefkat gösterme (Uslu ve Demir-Korkmaz, 2016: 109) ve ondan kurtulması için yardım etme sürecidir. Sadece hislerde ve düşüncelerde kalırsa merhamet olmaktan çıkar. Bu durum daha çok acıma olarak tanımlanır veya merhamet yorgunluğu (Şirin ve Yurttaş, 2015: 123-124) denilen bir tutuma dönüşebilir. Dolayısıyla merhametin en mühim özelliği ve diğer benzer kavramlardan farklı tarafı, sıkıntı ve acıları gidermeye dönük bir tutumun olmasıdır.

Merhamet, başkasının sıkıntılarını fark edip onunun derdine ortak olma, acıma, şefkat gösterme (Hökelekli, 2008: 78) olarak tanımlandığı zaman içinde birçok boyutu barındıran zengin bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Sayar ise (2015: 70) karşıdaki kişinin ayrı

olduğunun bilinmesine rağmen duygudaşlık yapabilme hali olarak tanımlamıştır. Merhamet kavramı, herkes için insani bir değerdir (Aktaş ve Bozdoğan, 2016: 40-42; Schopenhauer, 2014: 88). Bunu da vurgulamak için “insancıl” kavramı ile eş anlamlı görmüştür. Bu bağlamda insanlık için ve yaşam için oldukça gerekli bir kavram olduğu söylenebilir. Böylelikle yarara dönük çeşitli tutumlar geliştirilirken zarar ve acı verecek çeşitli durumlara da engel olma biçiminde anlamlaştırılarak zengin boyutları görülebilir.

Schopenhauer (2014: 88), merhamet kelimesini “insancıl” kelimesi ile eş anlamlı tutmuş ve tüm insanlık olarak görmüştür. Comte-Sponville (2004: 147-148) ise merhametin erdemlilik olduğunu vurgulamıştır. Tarhan’a (2011: 96) göre merhamet, mutluluk sağlayan bir duygudur. Gör (2013: 18) merhameti, başkasının zayıflık, sıkıntı ve sorunlarına yakınlık gösterme ve üstesinden gelmesi için destek sağlama olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda merhamet, yaşıyor olmanın ve verilen desteklerin karşılığında duyulan şükran olarak yansımasıdır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 3). Böylelikle minnettarlık, teşekkür etme, kadirşinaslık, kıymet bilme, vefa gibi diğer erdemli davranışlarla ilişkiler zenginleşmektedir.

Merhametli olmak, insanlara önyargı geliştirmeden davranmak (Deniz, Kesici ve Sümer, 2008: 1152) demektir. Kötülük yapan birinin ettiklerine rağmen görmezden gelmek ya da toleranslı olmaktır. Böylece merhamet başkasının acısından zevk duymanın tersi bir durumdur (Hökelekli, 2008: 79). İnsanlık, ahlaki ve insani değerleri görmezden gelmemelidir. İnsanın ahlaklı davranabilmesi için erdemli olması gerekmektedir (Uğurlu, 2015: 205). Merhamet, yardım etmeyi, affetmeyi, vefayı ve katkı sağlamayı gerektirir. Aynı zamanda bir incelik barındırır (Aydın, 2014: 5; Hökelekli, 2013a: 71; Hökelekli, 2013b: 189). Yani insan ilişkilerinde diğerlerine saygılı davranmayı ister. Bununla birlikte koşulsuz merhamet, sınırsız hoşgörü yaklaşımı yoktur. Dolayısıyla hukuk sisteminde suçluya merhamet edilmemesine rağmen adil davranılır. Merhametli davranıp suçun affedilmesi gibi bir yaklaşım yoktur (Aydın, 2014: 2). İslam kaynaklarında merhamet kelimesi, genellikle rahmet kelimesi ile birlikte kullanılır (Çağrı, 2004: 184). Rahmet; merhamet göstermek, sevme ve acıma ile koruma (Birşık, 2007: 419) olarak yaygın bir anlam taşımaktadır. Merhametin anlamını felsefi boyuttan açıklayan Comte-Sponville (2004: 142) merhameti insan olmakla eş değer olarak görmektedir.

Merhametli tutumun çeşitli kavramlarla ilişkisi söz konusudur (Akdeniz ve Deniz, 2016: 51). Bunlardan birisi toplumsal bir değer olan acıma kavramıdır. Acıma, Türkçe sözlükte, bir kişinin ya da canlının mutsuzluğuna karşı duyulan üzüntü olarak tanımlanmaktadır (Demiray, 1988: 4). İnsani özelliğini muhafaza eden bireyler, farklılıkları anlayabilirler. Acısı olanları fark edip görenler, onların sıkıntısını anlayabilirler. Dolayısıyla

bir insanın yaşam öyküsünü bilip anlamadan yorumlamak zor iştir (Sayar, 2015: 71). Bununla birlikte insanoğlu acıyı bireysel olarak algılayıp kendi acısını merkeze alma eğilimi vardır. Bunun için insanlığın ve bireyin acısını dindirecek ilacın merhamet olduğu söylenebilir (Uğurlu, 2015: 211). Merhamet, acıma davranış değildir. Acısı olana acırız ama ifade etmekte zorlanırız. Buna rağmen ona merhamet gösteririz (Hökelekli, 2013b: 192). Merhamet ile sevgi arasında da güçlü bir bağ vardır. Sevgi hayatın en temel duygularındandır ve yaşam için elzemdir (Özmen, 1999: 194-195). Sevgide koşulsuzluk vardır. Vermeyi, almayı, paylaşmayı, karşılıklılığı ve fedakârlığı barındırır (Ercan, 2014: 435). Bir insanın diğerlerini sevmesi için önde öz-sevgiyi yaşmalıdır. Öz-sevgisi olmayan birinin diğerlerini sevmesi mümkün değildir Aydın ve Gürler (2014: 45). İhtiyaçlar piramidinde de sevgi ihtiyacı üçüncü sırada yerini almaktadır. Sevgi ihtiyacını gideremeyen bireyin çeşitli patolojik belirtiler göstermesi kaçınılmazdır. Esasında tüm temel gereksinimlerin karşılanmaması durumunda çeşitli fizyolojik, fiziksek ve ruhsal şikâyetlerin olması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Merhamet kavramı ile şefkat arasında da çok sıkı bir ilişki vardır. Bu kavramların zaman zaman yerine kullanıldığı görülmektedir. Şefkat, Türkçe sözlükte, acıyıp esirgeme, sakınma olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1981: 926). Merhamet ve şefkatin birbirini tamamlayan kavramlar olduğu söylenebilir. Bu durumu, Hökelekli (2008: 79) merhametin büyük oranda şefkat içerdiğine değinmiştir. Acıma ve koruma duygusu ile sevmeye şefkat denir (Uslu ve Demir-Korkmaz, 2016: 109-110). Sevgi duygusu olmadan şefkat ve merhamet değerlerinden (Aydın, 2014: 3-4) söz etmek mümkün görünmemektedir. Merhameti besleyen kavramlardan biri de vicdandır. Vicdan; doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıran içsel bir denge ve bilinçtir (Doğan, 1981: 1025). Tarhan'a (2016a: 250) göre vicdan, insanın kötülük yapmasına engel koymaktadır. Vicdanlı davranış aynı zamanda iyi davranış olarak görülmektedir. Vicdanlı olma ile yoğun çıkarıcı davranışların önüne geçilebilir. Kendi değerlerini önemsemek kadar karşı tarafın ne düşündüğünün de farkında olarak yaşayıp davranışlar sergilemelidir (Schopenhauer, 2014: 52-53-55). Böylece kişi doruk yaşantılara ulaşarak huzura kavuşmaktadır.

Psikolojinin, insan ilişkilerinde olması gereken en önemli kavramlardan birinin empati olduğu vurgulaması kuramsal bir görüştür. Empatinin tanımındaki “duygudaşlık ve bunu karşıya yansıtabilme” düzeyi hesaba alındığında merhamet kavramı ile yakın ilişkisi olan bir kavram olduğu söylenebilir. Çünkü empati, insanın, kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını doğru yorumlamasıdır (Dökmen, 2013: 157). Bu yönüyle empatik tutum, bireyin kendini anlayan ve onu fark eden birilerinin olduğu duygusunu artıracaktır. Psikoloji alan yazında tanımlanan bir de sempati kavramı vardır. Empatik tutumla zaman zaman

kariştirılan bu kavram, karşıdaki kişinin yerine kendine koyma işlemidir (Dökmen, 2013: 161). Haliyle yanlı anlamalar ve davranışlar geliştirilebilir. Aynı zamanda ise o kişinin problemlerini üstlenmeye dönük bir duygu gelişebilir (Waal, 2014: 142). Merhamet kavramı ile ilişkisi olan kavramlardan biri de affediciliktir (Özteke-Kocan, Kesici ve Baloğlu, 2017: 195-196). Affetme olumlu bir kişilik özelliği (Sarıçam ve Biçer, 2015: 111) olarak kabul edilmektedir. Kişilik özelliği deyince psikoloji ve pedagojiyi de hesaba katmak gerekmektedir. Çünkü insanların gelişimini inceleyen bilim alanı psikolojidir. Dolayısıyla özü itibariyle merhamet kavramı psikolojik bir kavramdır (Hacıkeleşoğlu ve Kartopu, 2017: 204). İnsanın ruhsal açıdan karmaşık olduğu bununla birlikte öğrenmelere açık olmasından dolayı pedagojik yaklaşımların oldukça etkili olduğu gerçeğini bilmekte fayda vardır. Scobie ve Scobie'ye göre (1998) affediciliğin altında yatan temel güç sevgidir. Buna göre affedicilik; öfke duygularından vazgeçip yerine merhametli tutum geliştirme çabasıdır (Akt: Sarıçam ve Akın, 2013: 38). Affetme, oldukça etkili ve ülfetli (dostluk, kaynaşma) bir davranıştır. Kişi affetmeyi sağladığında psikolojik olarak doyum elde etmektedir (Halllowal, 2004: 18; Tarhan, 2016: 160). Hökeleli'ye (2013b: 297) göre affetme, öfke duygularından arınıp, empatiye dönüştürme sürecidir.

Merhametli davranış, sosyal çevre ile geliştirilebilir. Bunun yolu da eğitimidir (Aydın ve Gürler, 2014: 48). Eğitimin temel amacı, insanın yeti alanlarını geliştirmektir. Bu durum sadece öğretmekle değil eğitimin çeşitli boyutlarıyla sağlanabilir. Okul sisteminin en temel görevlerinden biri değerler eğitimidir (Ulusoy, 2007: 155). Böyle bir eğitimin sonunda öğrencilerin kendine güveni gelip saygınlık kazanacaktır. Dolayısıyla değerlerin öğretimine çağdaş eğitim sisteminde yer verilmelidir (Jazaieri, 2018: 24-26) Merhamet değeri, öğrencilerin ve öğretmenlerin olduğu ve toplu olarak zamanın geçtiği okul ikliminde şuurlu bir eğitim anlayışıyla geliştirilebilir (Aydın, 2014: 5). Bu tür insani tutumların geliştirilmesi ile sağlıklı bireylerin sayısı da artacaktır (Küçükaydın, 2015: 25). Bu sebeple değerlerin öğretilmesi, bireylerin içsel huzuru açısından da önemlidir (Yılmaz, 2014: 18). Bu tür eğitim çıktıları ile öğrenciler, insanların acılarından ve sıkıntılarında haberdar olup (Aydın ve Gürler, 2014: 44-45) uygun tutumlar geliştirilebilir. Eğitim çalışmaları ile bireylere farkındalık düzeyleri artırıcı bir bilinç kazandırılabilir. Merhametli bir kişinin farkındalığı da yüksektir. Hem kendine hem diğerlerine karşı geliştirebileceği erdemli bir davranıştır. Merhamet, başkalarının acısına duyarlı olmayı ve çözülmesi harekete geçmeyi gerektirir (Neff, 2003a: 224). Böylelikle kendine merhametli tutum sayesinde ruh sağlığını koruyabilir. Çeşitli olumsuzluklara karşı uyum becerisini artırarak psikolojik açıdan yaşamın anlamlarını daha açık ifade edebilir. Neff (2003a: 224) kendine merhametin, kendine anlayış olduğunu

vurgulamıştır. Bu boyutlardan çıkarılacak en mühim sonuç, olumlu bir benlik algısı geliştirmektir. Çünkü kişinin kendi duygularını objektif olarak kabul etmesi (Neff, Kirkpatrick ve Rude, 2007) durumu vardır. Bireyin zorlandıklarında ve zorlanmalarında kendini tolere (hoş görmek, tahammül etmek) etmesidir. Bunun için bireylerin özgüvenlerini (Deniz, Kesici ve Sümer, 2008: 1151) geliştirici aile, okul ve çevre sistemlerini geliştirmenin yararları olacaktır. Başkalarının çeşitli ıstıraplarını gören kişinin kendi acısında düşmeler görünmektedir (Schopenhauer, 2014: 41) Bu acıların giderilmesine dönük önlemlerin ve hizmetlerin olması ile toplumsal açıdan “sosyal ağ” ya da “paylaşım ağı” sayesinde insanlar daha güzel bir ortamda olmanın huzurunu yaşayacaklardır.

Alan yazında merhametin nasıl bir duygu olduğu, merhamet duygusunun davranışa dönüşmesinde nelerin etkili olduğu ve boyutlarında ne gibi kavramları barındırdığı alan yazın katkısıyla belirlenmiştir. Yapılan bu araştırmada ise gençliğin merhamet duyguları daha da artırılabilir mi düşüncesini test edilmiştir. Çünkü etkililik ve müdahale çalışmaları kazanımlara dönüktür. Bu kazanımlar öğrenmeye ve gelişmeye dönüktür. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerine yönelik olarak geliştirilen “Merhamet Eğitimi Programı”nın üniversite öğrencilerinin merhametli tutum düzeyleri üzerindeki etkisinin deneysel olarak sınanmasıdır. Araştırma, bu amaç doğrultusunda planlanmıştır. Merhamet eğitimi programı uygulanan deney grubu ile merhamet eğitimi programına katılmayan kontrol grubunun merhamet puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır? Bu amaca ulaşmak için analiz etmeye dönük aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

1. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin merhamet tutum ölçeği ön-test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.
2. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin merhamet tutum ölçeği son-test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır.
3. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin merhamet tutum ölçeği kalıcılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır.
4. Deney grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği ön-test son-test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır.
5. Deney grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği ön-test ve kalıcılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark vardır.
6. Deney grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği son-test ve kalıcılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.
7. Kontrol grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği ön-test son-test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.

8. Kontrol grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği ön-test ve kalıcılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.
9. Kontrol grubu öğrencilerinin, merhamet tutum ölçeği son-test ve kalıcılık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, “Merhamet Eğitimi Programı”nın, merhametli tutum üzerindeki etkisinin incelendiği deneysel bir çalışma niteliğindedir. Araştırmanın bağımsız değişkenini merhamet eğitimi programı, bağımlı değişkenini ise deneklerin “Merhamet Ölçeği”ne verdikleri cevaplarından elde edilen merhamet puanları oluşturmaktadır.

Araştırmada deney-kontrol gruplu, ön-test, son-test ve kalıcılık ölçümlü deneysel desen kullanılmıştır.

Tablo 1. Deneysel Desen

Ön-Test		Deneysel İşlem	Son-test	İzleme Ölçümü
Deney	X	Merhamet Eğitimi Programı	X	X
Kontrol	X	-----	X	X

2.1. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde bulunan Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğrencileri oluşturmuştur. Araştırma kapsamında çalışmaya katılmak isteyen öğrencilere kişisel bilgi formu ve merhamet ölçeği uygulanmış, ardından bu veriler bilgisayar ortamına aktararak değerlendirme yapılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarının merhamet ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Öğrencilerin merhamet ölçeğinden almış oldukları puanların, buldukları gruplara göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda, gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Bu sonuç, deneysel işlem öncesinde deney ve kontrol gruplarının benzer olduğunu göstermektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Merhamet Ölçeği

Araştırmada kullanılan ölçek, Pommier (2011) tarafından geliştirilmiş, (Akdeniz ve Deniz, 2016: 52) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Merhamet Ölçeği, 24 maddelik bir likert

tipi ölçektir. Ölçek 6 boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; sevecenlik, umursamazlık, paylaşımların bilincinde olma, bağlantısızlık, bilinçli farkındalık, ilişki kesme şeklindedir. Umursamazlık, bağlantısızlık, ilişki kesme alt boyutları tersten puanlanmaktadır. Diğer boyutlar ise olumlu cevap seçeneği 5, olumsuz cevap seçeneği 1 olacak şekilde puanlanmaktadır. Alt boyutların ayrı ayrı puanlanması gerektiği zaman tersten puanlama gerek görülmemiştir.

Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından gerçekleştirilen ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenirliği 0,60 ile 0,75 arasındadır. Cronbach Alfa analizlerine göre Sevecenlik alt ölçeği için .80, umursamazlık alt ölçeğinde .65, paylaşımların bilincinde olma .65, bağlantısızlık alt ölçeğinde .66, bilinçli farkındalık alt ölçeğinde .71, ilişki kesme alt ölçeğinde .70 ve ölçeğin bütününde ise .78 güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır (Akdeniz ve Deniz, 2016: 54-55).

2.3. Verilerin analizi

Hipotezlerin test edilmesinde; grup içinde ve gruplar arasında ön-test, son-test ve izleme ölçümleri arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi ve Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Ön-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ön-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
Deney	10	10.80	108.00	47.00	.819
Kontrol	10	10.20	102.00		

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test puanlarının anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($U=47.000$, $p>.05$). Deney grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test puanlarının sıra ortalaması 10.80 iken kontrol grubu öğrencilerinin sıra ortalamaları 10.20 olarak saptanmıştır. Buna göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin, merhametli tutum düzeylerine ilişkin farklılığın olmadığı gözlenmiş; deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin merhamet tutumu açısından benzer puanlar aldıkları görülmektedir.

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Son-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Son-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
Deney	10	15.50	155.00	.000	.000*

Kontrol	10	5.50	55.00
---------	----	------	-------

*P<.01

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği son-test puanlarının istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir (U=.000, p<.05). Tabloya göre deney grubu öğrencilerinin, Merhamet Tutum Ölçeği son-test puanlarının sıralar ortalaması 15.50 iken kontrol grubundaki öğrencilerin sıra ortalamaları 5.50 olarak saptanmıştır. Buna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin merhamet tutum düzeylerine ilişkin farklılık gözlenmiş; deney ve kontrol grubu öğrencilerinin merhamet tutumu açısından istatistiksel açıdan farklı oldukları görülmüştür. Buna göre merhamet eğitimi uygulanan deney grubu öğrencilerinin merhametli tutumları, kontrol grubu öğrencilerden daha yüksektir. Bu sonuç, merhamet eğitiminin, öğrencilerin merhametli tutumları üzerine olan olumlu etkisini göstermektedir.

Tablo 4. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Kalıcılık Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Son-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
Deney	10	15.50	155.00	.000	.000*
Kontrol	10	5.50	55.00		

*P<.01

Tablo 4 incelendiğinde, çalışmaya katılan deney ve kontrol grubu öğrencilerinin, Merhamet Tutum Ölçeği kalıcılık test puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur (U=.000, p<.05). Tablo incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin Merhamet Tutum Ölçeği son test puanlarının sıralar ortalaması 15.50 iken kontrol grubundaki öğrencilerin sıra ortalamaları 5.50 olarak saptanmıştır. Yukarıdaki tablo 3 ve 4'te deney grubunun son-test ve kalıcılık puanları ile kontrol grubunun son-testi ve kalıcılık puanları çok yakın olduğu için aynı çıkmış görünmektedir. Oysa puanlar farklı olmasına rağmen sıralama üzerinden analiz yapıldığı için sonuç aynı görülmektedir.

Tablo 5. Deney Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Ön-test – Son-test Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön-test Son-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	.00	.00	-2.810a	0.005*
Pozitif Sıra	10	5.50	55.00		
Eşit	0				

a: negatif sıralar temeline dayalı *p<.05

Tablo 5 incelendiğinde, çalışmaya katılan deney grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test, son-test puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği bulunmuştur ($z = -2.810$, $p < .05$). Puanların sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, bu farkın son-test lehine olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre deney grubundaki öğrencilerin tamamının Merhamet Tutum Ölçeği son-test puan ortalamalarının, ön-test puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde yükseldiği görülmektedir.

Tablo 6. Deney Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Ön-test - Kalıcılık Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön-test Son-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	.00	.00		
Pozitif Sıra	10	5.50	55.00	-2.810a	.005*
Eşit	0				

a: negatif sıralar temeline dayalı * $p < .05$

Tablo 6 incelendiğinde, araştırmaya katılan deney grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test, kalıcılık puanlarının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği bulunmuştur ($z = -2.810$, $p < .05$). Puanların sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında bu farkın kalıcılık testi lehine olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre deney grubundaki öğrencilerin tamamının Merhamet Tutum Ölçeği kalıcılık testi puan ortalamalarının, ön-test puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde yükseldiği belirlenmiştir.

Tablo 7. Deney Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Son-test – Kalıcılık Puan Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test- Kalıcılık	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	3.67	11.00		
Pozitif Sıra	2	2.00	4.00	-.966b	.334
Eşit	5				

b: pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 7 incelendiğinde, araştırmaya katılan deney grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği son-test - kalıcılık testi puanlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($z = -.966$, $p > .05$).

Tablo 8. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Ön-test – Son-test Puan Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön-test Son-test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	3	4.00	12.00		
Pozitif Sıra	4	4.00	16.00	-.378a	.705
Eşit	3				

a: negatif sıralar temeline dayalı

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılan kontrol grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test – son-test puanlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($z = -.378, p > .05$).

Tablo 9. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Ön-test - Kalıcılık Puan Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son-test Kalıcılık	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	2	2.00	4.00		
Pozitif Sıra	1	2.00	2.00	-.577b	.564
Eşit	7				

b: pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 9 incelendiğinde, araştırmaya katılan kontrol grubu öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği ön-test - kalıcılık puanlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($z = -.577, p > .05$).

Tablo 10. Kontrol Grubu Öğrencilerinin Merhamet Tutum Ölçeği Son-test – Kalıcılık Puan Puanlarına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son Test- Ön Test	n	Sıralar Ortalaması	Sıralar Toplamı	z	p
Negatif Sıra	4	3.50	14.00		
Pozitif Sıra	2	3.50	7.00	-.816b	.414
Eşit	4				

b: pozitif sıralar temeline dayalı

Tablo 10 incelendiğinde, araştırmaya katılan kontrol grubundaki öğrencilerin Merhamet Tutum Ölçeği son-test - kalıcılık puanlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($z = -.816, p > .05$).

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Modern insan yaşamı ile geleneksel anlayışlar arasında ilişkiler her geçen gün zayıflamaktadır. Geleneksel anlayışta örneğin “yardımlaşma” toplumsal yaşamın olmazsa olmazı olarak görülürken modern yaşam alanında artık yerini bireysel çabalar ve rekabetçi yaşam almıştır. Bu yüzden kentsel yaşamda “kimse kimseye değmeden yaşamak” istemektedir. Çünkü yakınlaşma için bazı bağların olması gerekmektedir. Bu bağların en güçlülerinden biri de güven ve sevgidir. Bunların yetersizliği ile duyarsızlaşma ve kendini geri çekme artmaktadır. Duyarsızlaşma arttıkça yardımlaşma azaldığı için toplumsal bağlar da zayıflamaktadır (Sayar, 2015: 77). İnsanlarda var olan kötü davranışları, erdemli olmaya götüren bir tutumu felsefi olarak sorgulayan Schopenhauer, bunun merhamet olduğunu savunmuştur. Böylece kişi bencillikten kurtulacak (Uğurlu, 2015: 204, 208, 209) ve gerçek

sevgiyi yaşayacaktır. Gerçek sevginin temelinde merhamet duygusu yatmaktadır (Schopenhauer, 2014: 59).

Bu araştırmada merhamet, deneysel olarak test edilmiştir. Başka bir ifadeyle Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından Türkçeye uyarlanmış merhamet ölçeği ile ön-test işleminde, belirlenmiş merhamet düzeyleri artırılabilir mi sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma ön-test, son-test kontrol gruplu deneysel model olarak oluşturulduğu için ön-test sonrası deney ve kontrol gruplarının oluşmasında puan ortalamaları dikkate alınmıştır. Deney ve kontrol gruplarının merhamet puan ortalamaları istatistiksel açıdan farklı değildir. Son-test ölçümlerinde, deney grubunun son-test puanlarının ön-test merhamet puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde arttığı söylenebilir. Kontrol grubu merhamet puan ortalamalarının ise anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen bu bulgulara göre merhametli tutumun geliştirilebileceği görüşü savunulabilir. Merhametli tutumların öğrenilmeye başlandığı ortamların en başında aile kurumu akla gelir. Bir annenin merhamet duygularıyla yavrusuna şefkat göstermesi onun en doğal davranışıdır. Çocuğun benliğini kazanması için bu davranışın bile bir ölçüsü vardır (Aydın, 2014: 1). Anne alturistik (özgecil) bir tutum göstermesi, çocuğun kişilik gelişiminde olumsuzluklar yaşamasına neden olabilir (Yavuzer, 2016: 107). Diğer taraftan gerektiği kadar sevgi, şefkat, bakım ve güven eğitimi verilirse çocuğun ilerleyen zamanlarda insani değerleri daha rahat sergileyeceği ve toplumsal yönünü paylaşma açacağı söylenebilir.

Merhamet kaynak olarak sadece bir duygu değildir. Diğer taraftan sadece bir eğitim, öğrenme ya da psikolojik telkin de değildir. Zaman zaman yanlış kullanıldığı gibi acıma ya özgecil bir davranış da değildir. Merhamet tüm canlılarda olan, insanlarda daha karmaşık bir yapı gösteren ve tüm kültürlerde olan duygu temelli bir erdemli bir davranıştır. Özellikle insanlar için gerekli ve önemli bir duygudur. Diğer taraftan ilahi bir katkısı olduğu (Topçu, 2005: 95). Hemen tüm canlılarda gözlemlendiği söylenebilir. Sayar ve Manisalıgil (2016: 492) de merhametin erdemli bir değer olduğunu ve bireyin içinden geldiğini savunmuşlardır. Merdin (2006: 10) yaratılışları gereği doğalarında merhametin olduğunu vurgulamaktadır. Buna bir neden bulmayı istersek sevgi temel kavramdır (Schopenhauer, 2014: 106-107).

Araştırmada, son-test ve kalıcılık testi merhamet puan ortalamaları arasında bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Araştırmada son-test merhamet değerlerinin, ön-test merhamet puan ortalamalarına göre anlamlı şekilde yükseldiği bulunmuştur. Bu artış, merhamet eğitim programının merhametli tutuma etki ettiği şeklinde açıklanabilir. Kalıcılık puanlarının, son-test puan ortalamalarına göre düşmemesi, öğrencilerin almış oldukları merhamet eğitimi programının yararlı olması ile açıklanabilir. Program sürecinde, farkındalık,

yüzleştirme, davranışa dönüştürme, ev ödevleri ve diğer oturumlarda duygudumlarının tartışılması gibi birçok etkinlikler yapılmıştır. Bir davranışın kalıcı hale gelmesi yani tutuma dönüşmesi için çeşitli yaşantılar gerçekleşir. Bu yaşantılar içerisinde duygusal ve bilişsel anlamda açığa kavuşmuş fikirler oluşur. Böylelikle birey kendi ve diğerleri ile ilgili daha naif düşünceler geliştirir. Schopenhauer, (2014: 81) kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyup merhamet duyması ile iyilik, merhamet ve cömertlik yaptıklarını vurgulamaktadır. O halde etkinliklerde, ev içi yaşamda, sosyal yaşam alanlarında, karar verirken ve tercihler yaparken “sen olsan ne yapardın” ile durumları önce iç muhasebede yani vicdan denilen mekanizma ile ilişkilendirmekte yarar olduğu söylenebilir. Bireylerin bu duyguları kazanmaları (Biberici, 2010: 118) için küçük yaşlardan itibaren sorumluluk verilebilir. Onların, zararsız evcil hayvanların bakımında etkinliği artırılabilir. Sosyal çevrede yardım kuruluşları, duyarlı ve farkındalığı pekiştiren öğrenci toplulukları, kurumsal proje ve etkinliklerin faydalı olduğu söylenebilir. Anne baba eğitimi çerçevesinde özellikle merhamet eğitimi verilmesi, anne-baba ve çocuk ilişkisi ile merhametli davranışların küçük yaşlardan itibaren pekiştirilmesi sağlanabilir. Okul müfredatında merhamet kavramına dönük içeriklerin zenginleştirilmesi, öğrenci ve doğa eğitimleri ile etkileşimin artırılması sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, S. (2014). *Farklı merhamet düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete, stres ve duygusal zekanın incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Akdeniz, S., ve Deniz, M.E. (2016). The Turkish adaptation of compassion scale: The validity and reliability study. *The Journal of Happiness Well-Being*, 4 (1), 50-61.
- Aktaş, Z., ve Bozdoğan, A.E. (2016). Fen bilimleri dersi insan ve çevre ünitesiyle bütünleştirilmiş etkinliklerin ortaokul öğrencilerinin merhamet değerini kazanmalarına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, (14)32, 39-57.
- Avşaroğlu, S., ve Güleş, E. (2019). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların yaşam doyumlarının öz-anlayış ve merhamet düzeyleri açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 365-376. DOI: 10.24106/kefdergi.2960
- Aydın, M.Z. (2014). *Merhamet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aydın, M.Z., ve Akyol-Gürler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi* (4. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Biberici, F. (2010). *2-7 yaş arası çocuklarda sevgi ve merhamet değerlerinin hadisler ışığında öğretimi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Birşik, A. (2007). *Rahmet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 34. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Comte-Sponville, A. (2004). *Büyük erdemler risalesi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çağrı, M. (2004). *Merhamet*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt: 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çelik, Z. (2014). *İlkokul 4. Sınıf öğrencilerinin yardımseverlik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Demiray, K. (1988). *Acıma maddesi*, Temel Türkçe Sözlük (3. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Deniz, M.E. , Kesici, Ş. ve Sümer, A.S. (2008). The validity and reliability of the turkish version of the self-compassion scale. *Social Behavior And Personality*, 36(9), 1151-1160.
- Doğan, D.M. (1981). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2013). *İletişim çatışmaları ve empati* (49. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Ercan, R. (2014). Öğretmenlerde çocuk sevgisi. *Electronic Turkish Studies*, 9(8), 435-444.
- Ersoy, E.G., ve Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve önemi, *Osmangazi Journal of Medicine*, 38, 1-9. DOI: <http://dx.doi.org/10.20515/otd.33993>
- Gilbert, P., & Procter, S. (2006). Compassionate mind training for people with high shame and self-criticism: overview and pilot study of a group therapy approach. *Clinical Psychology and Psychotherapy Clinical Psychology Psychother*, 13, 353-379. DOI: 10.1002/cpp.507
- Gör, F. (2013). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programında merhamet değeri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hacıkeleşoğlu, H., ve Kartopu, S. (2017). Merhamet ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine ampirik bir araştırma. *International Journal of Social Science Studies*, 59, 203-227. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7234>
- Hökelekli, H. (2008). Merhamet. *Dem Dergisi*, 1(4), 78-84.
- Hökelekli, H. (2013a). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013b). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Jazaieri, H. (2018) Compassionate education from preschool to graduate school: Bringing a culture of compassion into the classroom. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, 11(1), 22-66, <https://doi.org/10.1108/JRIT-08-2017-0017>
- Kardaş, F., Yalçın, İ. (2018). Şükran: Ruh sağlığı alanında güncel bir kavram. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 10(1), 1-18. doi: 10.18863/pgy.334494.
- Neff, K.D. (2003a). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2, 223-250.
- Neff, K.D. (2003b). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2, 85-101.
- Özmen, F. (1999). Etkili eğitimin gerçekleştirilmesinde duyuşsal alanın Önemi-sevgi eğitimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-198.
- Özteke-Kozan, H.İ., Kesici, Ş., ve Baloğlu, M. (2017) Affedicilik ve duyguları yönetme becerisi arasındaki çoklu ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 193-215.
- Sarıçam, H., ve Akın, A. (2013). Affedicilik ölçeğinin türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 37-46.
- Sarıçam, H., ve Biçer, B. (2015). Affedicilik üzerinde ahlaki değer ve öz-anlayışın açıklayıcı rolü. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 109-122.
- Sayar, K. (2015). *Merhamet*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2014). *Merhamet* (Çev:Z. Kocatürk). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şirin, M., ve Yurttaş, A. (2015). Hemşirelik bakımının bedeli: Merhamet yorgunluğu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 123-130.
- Tarhan, N. (2011). *Duyguların Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2015). *Aile Okulu* (21. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2016). *Değerler Psikolojisi ve İnsan* (9. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, (1932). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (2. Cilt).
- Uğurlu, A. (2015). *Istırap ve Merhamet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ulusoy, K. (2007). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih ve ahlak eğitimi ilişkisi üzerine görüşleri (Sakarya il örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 155-177.
- Uslu, Y., ve Demir-Korkmaz, F. (2016). Yoğun bakımda hemşirenin hissi tarafı "şefkat" ve bakım. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 20(2), 108-115.
- Waal, F. D. (2014). *Empati Çağı* (Çev: K. Yılmaz). Ankara: Akılçelen Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Compassion is one's spiritual feeling, which comes from within. The feeling and attitude of compassion can be improved. Compassion is a feeling, which is peculiar not only to human beings, but also to all living things. One's feeling of compassion turns to behavior, when he is aware of sufferings and frustration of others. Helping behavior within the frameworks of compassion feeling is an important aspect. Charity is a kind of behavior, which can be

formed by sincere people, who believe that opportunities increase as they are shared. Compassion is a desire to eliminate one's frustration. The compassion behavior includes cognitive, emotional and behavioral process of understanding the source of frustration. So, compassion is an attitude, which derives from the combination of feelings, thoughts and behavior. Compassion is a process of taking action to empathy for people's troubles, show compassion and make efforts to get rid of those troubles. Compassion is a rich concept, which includes many aspects, if it is defined as showing interest to others' troubles and problems, as well as feeling sorry and showing mercy. Although it is known that the other person is unique, it is a state of identification with him by showing empathy.

In fact, the concept of compassion is important for all mankind. Therefore, it might seem that it is synonymous to the concept of "humane". In this context, it can be said that it is a necessary concept for humanity and for life. In this way, while developing various helpful attitudes, the rich dimensions can be seen by making sense of the various situations that will cause harm and pain. In other words, emotional and virtue aspect of compassion should be focused on.

The aim of this research is to test the impact of the compassion training program on the level of compassion of university students. The hypotheses created for this purpose were analyzed and the effect of education of compassion on compassionate behavior was examined.

This research was conducted by pre-test and post-test based experimental model. Experimental model has experimental and control groups. Compassion education program was applied to experimental group and it lasted 8 weeks. The data collection tool used in the research is a compassion scale, which was originally developed by Pommier (2011) and adapted to Turkish by Akdeniz and Deniz (2016). No action has been taken on the control group in this process. The study group consists of students, studying at Psychological Counseling and Guidance department of Faculty of Humanities in Kyrgyz Turkish Manas University in 2017-2018 academic year. A form consisting of personal information form, compassion scale was applied to the students who wanted to participate in the study. This data was then computerized and evaluated. The Mann Whitney U test was used to determine whether there was a significant difference between the mean scores of the experimental and control groups on the compassion scale. According to the result of the Mann Whitney-U test, conducted to determine whether the scores of the students on the compassion scale differ significantly according to their groups, no significant difference between the groups was found. The experimental groups were divided into groups named as 10 experimental and 10 control groups.

In testing hypotheses; Wilcoxon Sequential Signs Test and Mann Whitney U Test were used to test the significance of the difference between pre-test, post-test and monitoring measurements among groups and between groups.

According to the results of the study, it was found that there was no significant difference in the Mercy Scale pre-test scores of the students in the experimental and control groups who participated in the study. According to this, it was observed that there was no difference in the levels of compassion between the experimental and control group students. It was found that there was a statistically significant difference in the Mercy Scale post-test scores of the experimental and control group students. Accordingly, there was a difference in the levels of compassion attitude of the students in the experimental and control groups; and it was observed that the experimental and control group students were statistically different in terms of the attitude of compassion. According to this, it can be said that the compassionate attitudes of the experimental group students, who participated in compassion education program, are higher than the control group students. This result shows the positive effect of compassion education on students' compassionate attitudes.

It was found that there was a significant difference between the experimental and control group students. It can be said that the compassionate attitudes of the experimental group students developed during the experimental process and when they reached the post-test, the levels of compassionate attitude significantly improved in comparison with the control group. At the same time, when the retentivity test was performed, the result of a similar test applied to the experimental group indicates that the compassion education program was effective. It can be said that the education given after the post-test is permanent and provides permanent effects on the students' compassionate behaviors in their daily lives.

Being compassionate means to have a non-judgmental understanding attitude towards people. It means to ignore or tolerate one's misdoings. Thus, compassion is the opposite of feeling pleasure in someone else's suffering. If humanity is concerned with the physical and ignores the moral ones, various problems will arise. Human beings have to give up their selfish feelings. During the course of compassion, all the elements that constitute conceptual compassion were taken into account. While giving compassion training every week, these gains were taken into consideration and students' feelings were increased and encouraged to turn into behavior. It has made the researcher and the participants even more happy to see that the procedures are psychologically effective.

Some suggestions can be developed basig on the results of the research. Throughout the study, it was observed that the sense of compassion was developed and these activities

worked while turning it into behavior. For this purpose, activities that increase feelings of compassion can be conducted. It was found that merciful behaviors such as doing goodness, helping others to solve their problems, charity and compassion give peace. For this, contributions can be made to parents and teachers in child development to help them organize school activities for compassionate attitude development. Psycho-educational programs and group guidance activities can be done to develop compassionate attitudes in school psychological counseling and guidance services.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kilis, S. ve Uzun, A. M. (2019). "Validity and Reliability of Student Perceptions of Powerpoint Efficacy Scale", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2501-2516.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.02.2019

Araştırma Makalesi

VALIDITY AND RELIABILITY OF STUDENT PERCEPTIONS OF POWERPOINT EFFICACY SCALE

Dr. Öğr. Üyesi Selcan KİLİS

Giresun University, Faculty of Education

k1selcan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5751-2363

Arş. Gör. Dr. Ahmet Murat UZUN

Afyon Kocatepe University, Faculty of Education

auzun@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1852-8802

Abstract

This study aimed to adapt the student perception of PowerPoint efficacy scale into Turkish and conduct its validity and reliability tests. The scale aims to probe into student perception of multimedia in undergraduate classroom. The scale included 19-items yielded in three factors in 5-point Likert type response format. The translation was completed by eight experts and back-translation by one language expert. For testing the Turkish-translated version, 261 undergraduate students educated in undergraduate programs selected with convenience sampling were studied. The data were collected online through Google Forms in the academic year 2017-2018. Confirmatory factor analysis for validity test indicated that the model fit the data well, having acceptable or perfect fit indices, $\chi^2/df = 2.04$, RMSEA = .06, RMR = .03, SRMR = .04, TLI = .94, CFI = .94, GFI = .89, AGFI = .86, and NFI = .90. Reliability tests indicated that coefficient alpha values of three factors were found to be .87 for the first factor, .89 for the second factor, .88 for the last factor, and .94 for the whole scale which yielded high reliability. Overall, the scale was found to be valid and reliable in Turkish culture.

Keywords: Confirmatory Factor Analysis, Validity, Reliability, PowerPoint Efficacy Scale

ÖĞRENCİLERİN POWERPOİNT ETKİLİLİĞE DAİR ALGILARI ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Öz

Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin PowerPoint'in etkililiğine dair algıları ölçeğini Türkçe diline uyarlayarak geçerlik ve güvenirlik testlerini yapmaktır. Ölçek, üniversite lisans öğrencilerinin çoklu ortam uygulamalarına dair algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçek 5'li Likert türünde 3 faktörden oluşan 19 madde içermektedir. Ölçeğin Türkçe diline uyarlanması 8 uzman tarafından, orijinal diline geri çevirme işlemi ise bir dil uzmanı tarafından yapılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik testlerini yapmak için, elverişli örnekleme yöntemiyle seçilen 261 lisans öğrencisinden veri toplanmıştır. Veriler 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Google Form aracılığıyla çevrimiçi olarak toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonunda elde edilen bulgulara göre, ölçeğin uyum iyilik endeksleri $\chi^2/df = 2.04$, RMSEA = .06, RMR = .03, SRMR = .04, TLI = .94, CFI = .94, GFI = .89, AGFI = .86 ve NFI = .90 olarak bulunmuş olup, istatistiksel olarak kabul edilir veya mükemmel seviyede olduğu görülmüştür. Güvenirlik testleri sonucuna göre, ölçeğin 3 faktörüne ait iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayıları ilk faktör için 0,87, ikinci faktör için 0,89 ve üçüncü faktör için 0,88; ölçeğin tamamı için ise

0,94 olarak bulunmuş olup, istatistiksel olarak yüksek seviyede güvenilir olduğu görülmüştür. Özetle, uyarlaması yapılan ölçek Türkçe dilinde geçerli ve güvenilir bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğrulayıcı Faktör Analizi, Geçerlik, Güvenirlik, PowerPoint Etkililik Ölçeği

1. INTRODUCTION

PowerPoint is one of the most frequently used software in today's classrooms, which has been frequently come across in any classroom at any level of educational settings (Hopper & Waugh, 2014: 29; Moulton, Türkay & Kosslyn, 2017: 1). In 2001, it was estimated that there were nearly 30 million slides in circulation. The rate of PowerPoint slides today may be unimaginable (Kosslyn et al., 2012: 1). Considering its prevalence, measuring its efficacy in different educational settings and then correct uses of the technology by the instructors in the classrooms appropriately have become important, since the literature includes two opposite sides of its effects on teaching and learning, referring its advantages and shortcomings.

Many scholars referred to the advantages of using PowerPoint in classroom. To Roblyer and Doering (2012: 128), PowerPoint has three dominant benefits: First, with the help of PowerPoint, teachers can organize what he or she is supposed to cover during the instruction. Presentation can amplify the speaker's message with its features of this software, if it is used correctly. Moreover, online presentation websites/tools such as Google Docs or Slideshare.net may enhance students' collaborative skills, where students can discuss on the presentations online and share their thoughts. Levasseur and Sawyer (2006: 108) reported that students believe PowerPoint slides may enhance the organization of the course. Slides can function as course notes after the instruction, being a portable and printable summary of lesson content as compared with books and e-books, etc. PowerPoint may also help note-taking during the course (Fritschi, 2008: 1). PowerPoint provides information through different modalities (i.e., visual and verbal) to learners with different needs (verbalizer and visualizer). It could make learning more enjoyable and stimulating based on the arousal theory (Levasseur & Sawyer, 2006: 14). Besides, Cognitive Theory of Multimedia Learning (CTML) postulates that learning is enhanced, when words and pictures are used together rather than words alone (Mayer, 2009: 1). Therefore, if used properly, PowerPoint enhances learning, based on CTML, as it provides information through different modalities (Atkinson & Mayer, 2004: 13).

Being an easy-to-use, simple and stable technology has led to the increase of its usage, particularly for technologically inexperienced instructors and learners as compared to other tools requiring complex technical knowledge to be used (Hertz, van Woerkum & Kerkhof,

2015: 1; Hopper & Waugh, 2014: 34). It makes information dissemination easier, which becomes important in crowded classrooms (Yilmazel-Sahin, 2009: 362). Moreover, it facilitates planning, preparing, and presenting their course materials (Levasseur & Sawyer, 2006: 108; Nouri & Shahid, 2005: 55) with saving their time.

PowerPoint has also some drawbacks and been criticized for some reasons. First, according to CTML, misuse of PowerPoint has led to violating some of the principles of CTML that could be listed as coherence, modality, redundancy, and segmenting. More specifically, the coherence principle is violated, when slides include unnecessary design elements. Modality principle of CTML may be violated, when the screen involves too much on-screen text instead of spoken text; and also redundancy may occur, if the instructor reads verbatim of the screen, which is very common in PowerPoint practices (Hill et al., 2012: 247). Segmenting principle could also be violated, if slides are presented without diving into smaller units (Atkinson & Mayer, 2004: 11). Another major criticism regarding PowerPoint is that learners passively consume the information in lectures that predominantly use PowerPoint. In other words, PowerPoint stimulates passivity placing instructors at the focal point of the action rather than actively engaging students in classroom discussion (Craig & Amernic, 2006: 154). If instructors heavily depend on the PowerPoint material in their instruction, students show fewer tendencies to ask question by interrupting their instructors (Nowaczyk et al., 1998: 378; Susskind, 2005: 213). Focusing too much on the screens (PowerPoint slides) could prevent learners focusing on what their instructor puts on emphasis during instruction (Levasseur & Sawyer, 2006: 112). It may lead learners lose their motivation or interest. Learners may miss some details of the contents covered by the instructors if they pay more attention to slides and less attention to instruction. PowerPoint could also hinder instructors' ability to use instructional methods, if they merely or heavily dependent upon presentations during lecturing, because it provides instructors ready to use contents that are read verbatim by the instructors during the instruction (Hill et al., 2010: 244; Wecker, 2012: 263). The ability and capability of the instructors could be affected negatively under this circumstance. Learning climate and learning correspondingly can also be affected negatively, because of not being able to catch up eye contact, body language, etc. during instruction (Hartnett, Römcke & Yap, 2003: 315). Furthermore, critical thinking skills, deep learning, brainstorming, interaction and communication could be hindered or affected negatively.

Taking altogether, it is evident that PowerPoint poses both advantages and disadvantages for teaching and learning, and both for teachers and for students. Although

PowerPoint is frequently criticized by the literature (e.g., Tufte, 2003) some scholars believed that the problem with PowerPoint could not wholly be attributed to the program itself (Shwom & Keller, 2003: 9 - 10). Instead, the efficacy of this presentation software depends on the appropriate usage of it, since PowerPoint is a medium and “the medium is not the entire message; any medium can be used effectively or ineffectively” (Kosslyn et al., 2012: 1). In sum, the efficacy and efficiency of the PowerPoint depend upon the effective and efficient use of it (Yilmazel-Sahin, 2009: 363). Therefore, scrutinizing how instructors’ PowerPoint practices in classroom could affect learning and deciding whether these practices contribute positively and negatively to the enhancement of learning are important steps to understand its mechanism. One way to understand the efficacy of PowerPoint is to take students’ perceptions. However, to our knowledge, there are only few measurement tools to probe into Turkish students’ perception of the efficacy of PowerPoint. In other words, there is a need for such a measurement tool to understand students’ perception of the efficacy of PowerPoint slides on presentation of the class material, its efficacy on understanding course material and classroom interactions (Nowaczyk et al., 1998: 370-381). In light of these issues, this study focuses on adapting student perceptions of PowerPoint efficacy scale and administers its validity and reliability tests to contribute to the literature in Turkish context. Understanding the efficacy or effective use of this presentation software in the eyes of the students may help instructors to revise their improper instructional practices mediated by this software.

2. METHODOLOGY

This study aims to adapt student perception of PowerPoint efficacy scale into Turkish and administers its validity and reliability testing. To this aim, the researchers referred to student perception of multimedia in the undergraduate classroom scale developed originally by Nowaczyk et al. (1998: 376).

2.1. Set of Participants

A non-random convenient sampling procedure was used to select the participants of the study. Researchers use convenient sampling, when they determine participants based on their availability, convenience, accessibility and voluntariness (Creswell, 2012: 145). The sample size was 261 undergraduate students educated at a public university in Turkey. Demographic information of the participants is provided in Table 1.

Table 1. Demographic Information of the Participants

Variable	Frequency	Percentage Value
Gender		
Female	167	64.0
Male	94	36.0
Department		
Psychological Counseling and Guidance	156	59.8
Turkish Education	71	27.2
Computer Education and Instructional Technology	34	13.0
Grade Level		
First year students	152	58.2
Second year students	76	29.1
Fourth year students	33	12.6
Age Range		
18-21	215	82.4
22-25	43	16.5
Higher than 25	3	1.1
Total	261	100.0

Of those students, 167 students (64 %) were female, while 94 (36 %) of them were male. As can be seen in Table 1, they were from three different departments; including Psychological Counseling and Guidance (n=156, ~60 %), Turkish Education (n=71, 27 %), and Computer Education and Instructional Technology (n=34, 13 %). There is again a variety in their grade level. They were mostly first year students (n=152, 58.2 %), followed by second year students (n=76, 29.1 %), and then fourth year students (n=33, 12.6 %). They were mostly at the ages of 18 to 21, followed by the range of 22 to 25. As can be inferred, their characteristics were different, which could increase the generalizability of the findings.

2.2. Original Instrument

During the adaptation of the scale, the researchers referred to student perception of multimedia scale originally developed by Nowaczyk et al. (1998: 376). The original instrument was developed to understand student perception of multimedia used in classroom. However, specifically, in this study, it was focused on taking student perception on the efficacy of PowerPoint as a multimedia tool. The scale basically has three factors and includes a total of 19 items. In the scale, students' perceptions of the PowerPoint efficacy were investigated under three sub dimensions. The first dimension of the scale concentrated on the effect of multimedia on the *presentation of the class material*, the second dimension was about the efficacy of multimedia on *understanding course materials* and the final dimension of the scale was about the effect of multimedia on *classroom interactions*. The first factor included seven items, the second factor included seven items and finally the last factor included five items. All the items were rated on a 5-point Likert type scale. The coefficient alpha values of three factors were changed in .65 to .87 (Nowaczyk et al., 1998: 375).

2.3. Translation Procedure

The procedure of translation of original scale was illustrated in Figure 1. As can be seen in Figure 1, the first step in the translation procedure is translation of scale items into Turkish. Eight experts, namely translators, completed translation of scale items separately. After eight experts translated scale items into Turkish by their own, in the second stage, all translations were compared and finalized by two translators that are more experienced in the topic and this process. When the scale items were finalized in the third stage, back-translation process started. One English language expert, who is also familiar with the topic completed back-translation of Turkish translated items into English. Then, back-translated items were compared with the original English items, whether they fit each other or not. The comparison indicated that no problem was detected in the translation of the items. After the process and translation of scale into Turkish were completed, in the last step, it was administered for its validity and reliability testing.

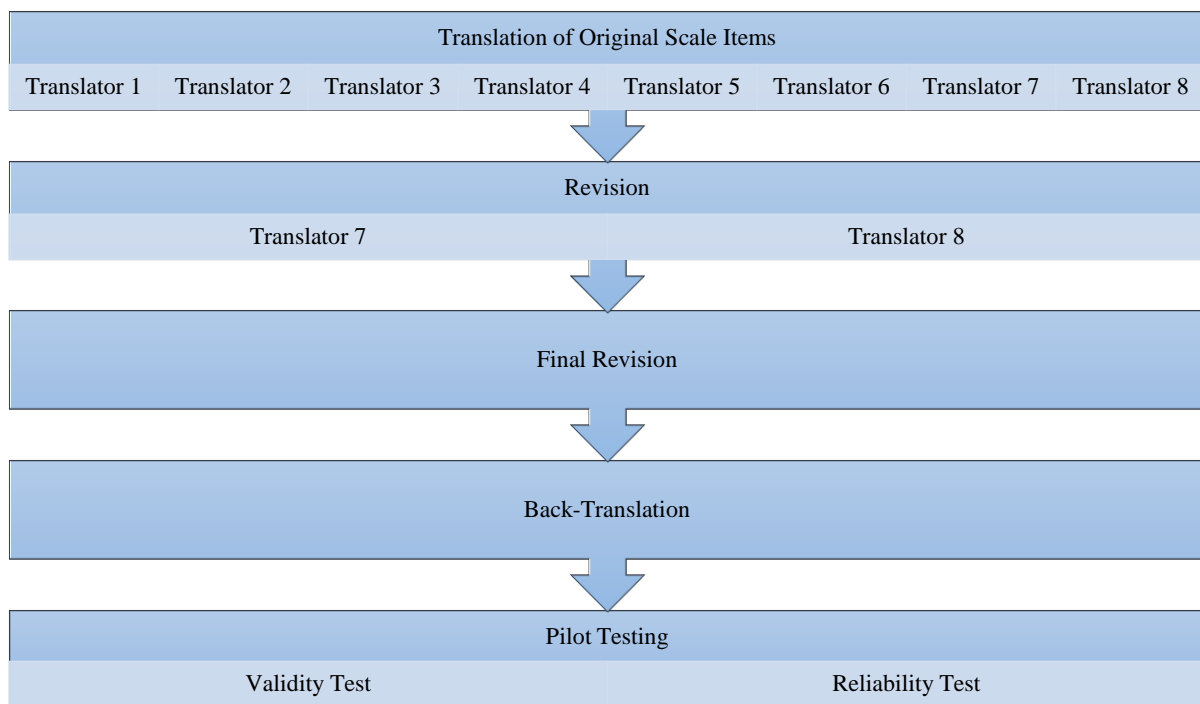

Figure 1. Translation Procedure

2.4. Data Collection

After the translation process was completed, Turkish-adapted scale items were prepared on Google Forms to collect data from students by means of the Internet. The data were collected online through Google Forms in the academic year of 2017-2018, spring semester. After data collection process finished, the process was continued with analysis of collected data, which is explained below.

2.5. Data Analysis

The collected data were entered to SPSS, version 24 to check the required assumptions and also to administer the reliability test, and then imported to AMOS version 21 to conduct confirmatory factor analysis (CFA) to administer validity test. CFA relied on a solid theoretical or empirical base and indicated how many factors there were and whether they were correlated or not (Stevens, 2009: 326). It also aimed to confirm a hypothesized factor structure with the data by forcing items to load only on a specific factor. A maximum likelihood estimation procedure was used in conducting CFA in order to examine psychometric properties of the scale and also test the strength of the factor solution put forth by the original scale. With the help of CFA, researchers could test the measurement model by testing the relationships between observed variables and the latent constructs, which are measured by these observed variables (Kline, 2015: 197).

Before the analysis, first the required assumptions were checked, whether they were met or violated. Firstly, adequate sample size was checked. According to Guilford (1954, as cited in MacCallum et al., 1999: 84), minimum sample size should be more than 200. Hair and her colleagues (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014: 100) declared that it should be 5 subjects per item, namely 95, since the scale includes 19 items. MacCallum and her colleagues (1999: 85) stated that it should be 10 subjects per item, namely 190. According to all different statements by different authors, since the data was collected with by participating 261 students, it could be inferred that the sample size for the study was sufficient to conduct confirmatory factor analysis. Secondly, missing cases were checked on SPSS and no missing case was found on the collected data. Thirdly, outliers were checked on SPSS with descriptive statistics and boxplots, and no outlier was detected. Fourthly, univariate and multivariate normality were checked with skewness, kurtosis, and Mardia's coefficient of multivariate normality. According to Kline (2015: 76-77) data distributions having a skewness value greater than 3 and a kurtosis value greater than 10 indicate a problem of normality. To George and Mallery (2010), skewness and kurtosis values should lay between -2 and +2. In the current study, all of the skewness and kurtosis values of the items were calculated to be not problematic lying within the threshold values. Multivariate normality was calculated by using Mardia's coefficient. Raykov and Marcoulides (2008: 81) suggested that a critical coefficient value is calculated by using the formula of " $p*(p + 2)$ ", where p is the number of the observed variables. Considering that the current scale has 19 items, this value was calculated as 399 (as measured by $19*21$). In the current study, the Mardia's coefficient value was calculated as 85.690 and this value did not exceed the critical value calculated (399) by the suggested

formula. Therefore, multivariate normality assumption has been established. In sum, the assumptions of the test were satisfied. Therefore, in the next phase, the main analyses of the CFA and reliability test were conducted, and their findings are presented in the next section.

3. RESULTS

The findings of the study were provided below in two sections; including validity results, and the reliability results. Confirmatory factor analysis was conducted based on three factors suggested by the original study. The three factors yielded in the scale were presented with F1 for the first factor, F2 for the second factor, and F3 for the third factor respectively.

3.1. Validity Results

Table 2. CFA Indices of Turkish Scale

Goodness of Fit Statistics	Perfect Value	Acceptable Value	Translated Version
χ^2/df	≤ 3	≤ 5	2.04
RMSEA	$\leq .05$	$\leq .08$.06
RMR	$\leq .05$	$\leq .08$.03
SRMR	$\leq .05$	$\leq .08$.04
TLI	$\geq .95$	$\geq .90$.94
CFI	$\geq .95$	$\geq .90$.94
GFI	$\geq .95$	$\geq .90$.89
AGFI	$\geq .90$	$\geq .85$.86
NFI	$\geq .95$	$\geq .90$.90

* $p < .01$, $N = 261$

Various fit indices could be used in order to test whether proposed model (measurement model) fit the data well or not. The perfect or acceptable values for fit indices were provided in Table 2. For the current study, the fit indices values were found to be $\chi^2/df = 2.04$, RMSEA = .06, RMR = .03, SRMR = .04, TLI = .94, CFI = .94, GFI = .89, AGFI = .86, and NFI = .90. Also as can be seen from Table 2 above, all observable fit values were within the range of the acceptable or perfect fit thresholds, which indicate that the data fit the measurement model well although only one (GFI) was not in the range but very close to the acceptable value (Çokluk, Şekercioğlu & Büyüköztürk, 2010: 271; Sümer, 2000: 60; Tabachnick & Fidell, 2013: 723-724).

Moreover, Figure 2 below indicates item-factor structure of the translated scale. From this figure, one could see the observed variables along with their relation to latent constructs. As can be seen in the figure, the highest amount of explained variance was calculated for the first factor (F1), which was named as “Presentation of the Class material with PowerPoint”. In this factor, the greatest amount of variance was explained by the F1G item, showing that 61% of the variance was explained by itself. The item includes the following statement: “PowerPoint makes me more attentive”. The lowest amount of explained variance belonged to F1C item with a value of 39 %, which refers to the following statement: “PowerPoint

results in more material being covered during a lecture”. The second factor (F2) was named as “Understanding the Course Material with PowerPoint”. In this factor, the F2G item, with a value of 62 %, explained the greatest amount of variance. The item refers to the following statement: “PowerPoint helps me to learn the material in a way that is comfortable”. In the second factor (F2), the lowest amounts of variances are explained by F2B and F2C, respectively. They explained almost equal variance (49 %). The item F2B refers to the statement of “PowerPoint allows me to better coordinate lecture material with text material”, whereas the F2C refers to “PowerPoint prepares me better for exams”. The last and third factor (F3) was named as “Effect of PowerPoint on Classroom Instructions”. In this factor, the greatest amount of variance was explained by the F3C item with a value of 76 %. This item includes the following statement: “PowerPoint makes me feel more of a participant in class”. On the other hand, the lowest variance was explained by the F3B with a value of 47 %. This item includes the statement of “PowerPoint facilitates class discussion”.

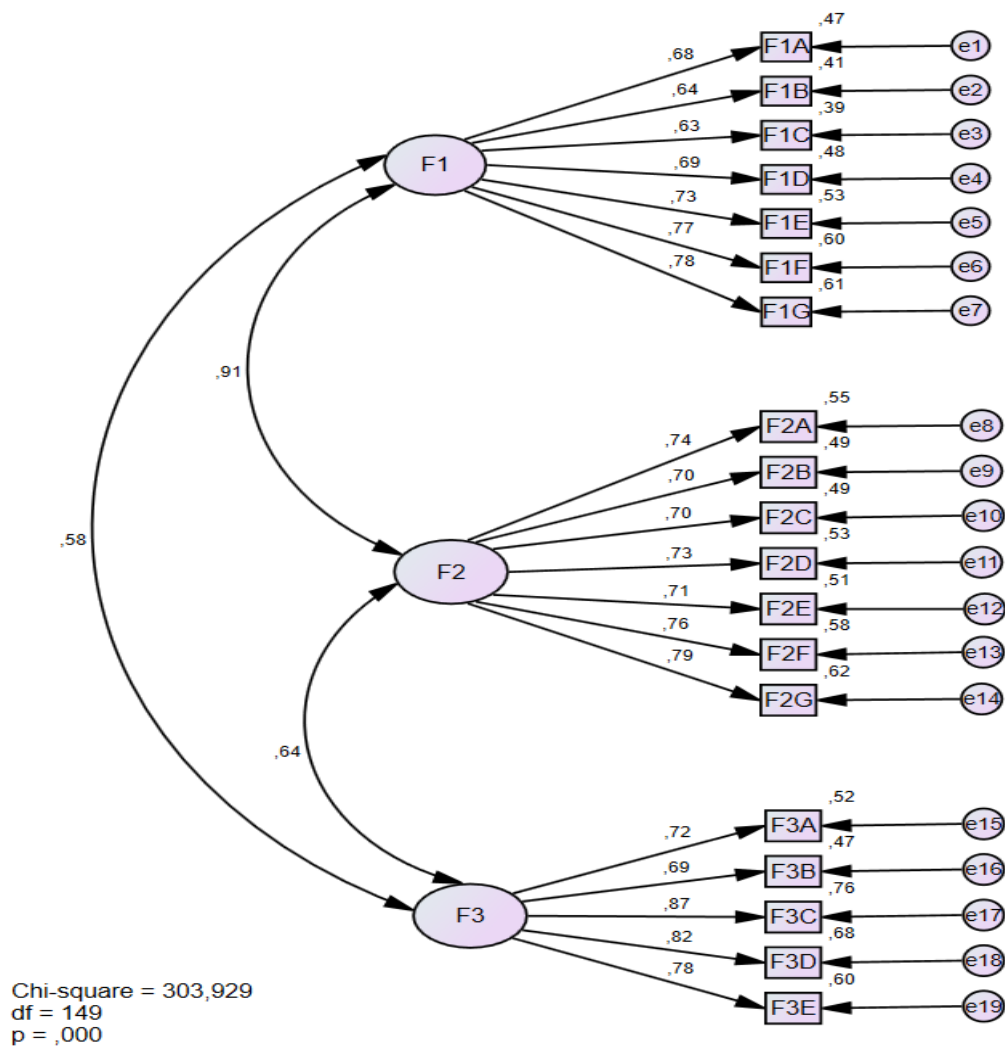

Figure 2. Item-Factor Structure of Turkish Scale

In addition to these, Figure 2 indicating item-factor structure of translated scale shows correlation among three factors. According to Figure 2, the highest correlation was observed between the first factor (F1), “Presentation of Class Material with PowerPoint”, and the second factor (F2), “Understanding Course material with PowerPoint”, with a value of .91. On the other hand, the lowest correlation was found between the first factor (F1) and the third factor (F3), “Effect of PowerPoint on Classroom Instructions”, with a value of .58.

In summary, results of the confirmatory factor analysis proved that the Turkish adapted scale was found to be valid. The findings of the reliability test of the adapted scale are provided below.

3.2. Reliability Results

Considering the reliability, internal consistency was assessed with Cronbach’s Alpha values. The results are illustrated in Table 3.

Table 3. Reliability Statistics of Three Factors of Turkish Scale

Factor	Cronbach’s Alpha
First factor (F1)	.87
Second factor (F2)	.89
Third factor (F3)	.88
Whole Scale	.94

* $p < .01$, $N = 261$

The coefficient alpha values of three factors in the original scale were changed in 0.65 to 0.87 (Nowaczyk et al., 1998: 375). In the Turkish adapted version, the coefficient alpha values of the factors of the instrument were found to be 0.87 for the first factor (Presentation of Class Material with PowerPoint), 0.89 for the second factor (Understanding Course material with PowerPoint), and 0.88 for the last factor (Effect of PowerPoint on Classroom Instructions). The reliability value of the whole scale was found as .94. Cronbach Alpha values over 0.70 indicate sufficient reliability (Hair et al. 2014: 90; Nunnally, 1978: 245). For the current study, all three factors’ alpha values were higher than 0.70 that indicates acceptable internal consistency values and therefore Turkish version of the adapted scale was reliable. In sum, when looking at validity and reliability test results, Turkish adapted version of the scale, which is provided in the Appendix, was proved to have adequate levels of validity and reliability values.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

This study aimed to adapt the student perception of PowerPoint efficacy scale into Turkish and administrate its validity and reliability tests. The scale was originally developed by Nowaczyk and her colleagues (1998: 376) to gauge student perception of multimedia in the undergraduate classroom. The original scale was also previously adapted by different

scholars to measure students' perception of the efficacy of PowerPoint (Burke & James, 2008: 282; Hill et al., 2012: 245). Turkish adapted version of the scale, therefore, could also be used in Turkish culture for similar purposes. With this aim, the scale items were translated into Turkish by eight experts and then back-translation was conducted with a language expert. Then, data was collected with 261 undergraduate students in a public university in Turkey, and then analyzed through SPSS version 24 and also AMOS version 21 for validity and reliability tests. The findings of statistical tests indicated that confirmatory factor analysis revealed acceptable or perfect fit indices indicating that the adapted version of the scale is valid and consisted with the measurement model put forth by the original study. The findings also indicated that coefficient alpha values for reliability of three factors and the whole scale were acceptable.

The Turkish adapted scale, which was proved its validity and reliability in this current study, could be used in Turkish context and by Turkish researchers and educators. Most of the literature on PowerPoint compared the software efficacy by testing the difference between conditions in which PowerPoint was used and those conditions in which PowerPoint was not used (c.f., Baker et al., 2018: 377-378). However, this methodological shortcoming is criticized by Moulton and colleagues (2017: 2-5), as most of the studies did not control potential biases such as presenters, audiences and so on. Therefore, in order to determine the efficacy of PowerPoint, comparing conditions, where PowerPoint is used to the conditions where it is not used could not be an appropriate method to understand its efficacy. Instead, either biases, which are confronted with media studies frequently (Moulton et al., 2017: 2-3), could be controlled or other methods should be used to determine the efficacy of PowerPoint. In other words, as mentioned before, PowerPoint is a medium and "the medium is not the entire message; any medium can be used effectively or ineffectively" (Kosslyn et al., 2012: 1). To be more precise, efficacy of PowerPoint depends on the effective use of it (Yilmazel-Sahin, 2009: 363). As Jordan and Papp (2014: 6) concluded it's not "yes" or "no" – it's "when" and "how": The problem with PowerPoint can be wholly attributed to the software itself, but the misuse of it may in fact be the primary reasons why debates on PowerPoint remain contentious. Gathering student perspective is one way to understand the efficacy of this technology. Since the scale has been originally developed in English language and there are only few measurement tools to probe into Turkish students' perception of the efficacy of PowerPoint, the current study contributes to the literature.

The current study has some limitations. First, in the measurement tool used in the current study, students' perceptions of the efficacy of PowerPoint were explored under three

sub dimensions including *presentation of class material, understanding course material and classroom discussions*. However, the scale did not deal with a specific operationalization of a learning theory. Future studies could scrutinize the effect of designing PowerPoint in accordance with a specific learning theory (e.g., CTML) on student perception of the efficacy of PowerPoint. That is, future studies could incorporate more specific items that are aligned with a sound learning theory. Second, as the measurement tool used in this study includes subjective items that are self-rated by the students, depending solely to the result of this measurement tool to determine the efficacy of PowerPoint may become misleading. Researchers may use the results obtained from students' perception of PowerPoint efficacy scale as an additional aid for the results of other measures, which could produce results that are more accurate.

To sum up, PowerPoint is one of the most frequently used software and ubiquitous tool for instructors (Baker et al., 2018: 376). The effect of PowerPoint on learning outcomes has been studied overwhelmingly, and the translated scale in this study could help to understand its effect on Turkish context. Moreover, the Turkish scale adapted into Turkish in this current study could support instructors in preparing course materials and measure its efficiency.

REFERENCES

- Atkinson, C., & Mayer, R. E. (2004). Five Ways To Reduce PowerPoint Overload. Retrieved from <https://www.Indezine.Com/Stuff/Atkinsonmaye.Pdf>.
- Baker, J. P., Goodboy, A. K., Bowman, N. D., & Wright, A. A. (2018). Does Teaching With PowerPoint Increase Students' Learning? A Meta-Analysis. *Computers & Education, 126*, 376-387.
- Burke, L. A., & James, K. E. (2008). PowerPoint-Based Lectures in Business Education: An Empirical Investigation of Student-Perceived Novelty and Effectiveness. *Business Communication Quarterly, 71*(3), 277-296.
- Craig, R. J., & Amernic, J. H. (2006). PowerPoint Presentation Technology And The Dynamics Of Teaching. *Innovative Higher Education, 31*(3), 147–160. <https://doi.org/10.1007/S10755-006-9017-5>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative And Qualitative Research* (4th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik [Multivariate Statistics for Social Sciences]*. Ankara, Pegem Yayıncılık.
- Fritsch, J. (2008). *Examining Pre-Service Instructors' Use of PowerPoint Based on Pre-Service Students' Perceptions: A Mixed Methods Study* (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Alabama at Birmingham.
- George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference 18.0 Update*. Prentice Hall Press Upper Saddle River, NJ, USA.
- Guilford, J. P. (1954). *Psychometric Methods* (2th Ed). New York: Mcgraw-Hill.
- Hair, J. F., Black, W. C., Tatham, R. L., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis: Pearson New International Edition* (7th Ed.). NJ: Pearson/Prentice Hall.
- Hartnett, N., Römcke, J., & Yap, C. (2003). Recognizing the Importance of Instruction Style to Students' Performance: Some Observations from Laboratory Research—A Research Note. *Accounting Education, 12*(3), 313-331.
- Hertz, B., Van Woerkum, C., & Kerkhof, P. (2015). Why Do Scholars Use PowerPoint The Way They Do?. *Business and Professional Communication Quarterly, 78*(3), 273-291.
- Hill, A., Arford, T., Lubitow, A., & Smollin, L. M. (2012). "I'm Ambivalent about It": The Dilemmas Of PowerPoint. *Teaching Sociology, 40*(3), 242-256.

- Hopper, K. B., & Waugh, J. B. (2014). PowerPoint: An Overused Technology Deserving Of Criticism, But Indispensable. *Educational Technology*, 29-34.
- Jordan, L. A., & Papp, R. (2014). PowerPoint®: It's Not Yes Or No – It's When and How. *Research in Higher Education Journal*, 22, 1–11.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. Guilford Publications.
- Kosslyn, S. M., & Kievit, R. A., Russell, A. G., & Shephard, J. M. (2012). PowerPoint® Presentation Flaws And Failures: A Psychological Analysis. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00230>
- Levasseur, D. G., & Sawyer, K. (2006). Pedagogy Meets PowerPoint: A Research Review of the Effects of Computer-Generated Slides in the Classroom. *The Review of Communication*, 6(1-2), 101-123.
- Maccallum, R. C., Widaman, K. F., Zhang, S., & Hong, S. (1999). Sample Size in Factor Analysis. *Psychological Methods*, 4(1), 84–99. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.1.84>
- Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2 Edition). New York, USA: Cambridge University Press.
- Moulton, S. T., Türkyay, S., & Kosslyn, S. M. (2017). Does A Presentation's Medium Affect Its Message? Powerpoint, Prezi, and Oral Presentations. *Plos One*, 12(7), E0178774.
- Nouri, H., & Shahid, A. (2005). The Effect of PowerPoint Presentations on Student Learning and Attitudes. *Global Perspectives on Accounting Education*, 2, 53.
- Nowaczyk, R. H., Santos, L. T., & Patton, C. (1998). Student Perception of Multimedia in the Undergraduate Classroom. *International Journal of Instructional Media*, 25(4), 367.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. New York: Mcgraw-Hill.
- Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2008). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis*. New York: Taylor and Francis.
- Roblyer, M. D., & Doering, A. H. (2012). *Integrating Educational Technology into Teaching* (6th Ed.). Allyn & Bacon.
- Shwom, B. L., & Keller, K. P. (2003). The Great Man Has Spoken. Now What Do I Do? A Response to Edward R. Tufte's. The Cognitive Style of PowerPoint. *Communication Insight*, 1(1), 2–16.
- Stevens, J. (2009). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences* (5th Ed.). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Susskind, J. E. (2005). PowerPoint's Power in the Classroom: Enhancing Students' Self-Efficacy and Attitudes. *Computers & Education*, 45(2), 203–215.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar [Structural Equation Modeling: Basic Concepts and Applications]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 74-79.
- Tufte, E. R. (2003). *The Cognitive Style of PowerPoint*. Cheshire, CT: Graphics Press.
- Wecker, C. (2012). Slide Presentations as Speech Suppressors: When and Why Learners Miss Oral Information. *Computers & Education*, 59(2), 260-273.
- Yilmazel-Sahin, Y. (2009). A Comparison of Graduate and Undergraduate Teacher Education Students' Perceptions of Their Instructors' Use Of Microsoft PowerPoint. *Technology, Pedagogy and Education*, 18(3), 361-380.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Öğretim elemanları öğrencilere sundukları öğretimsel iletilerin daha etkili ve verimli olmasını sağlamak için birçok materyalden yararlanmaktadır. Bu amaçla, en sık kullanılan araçlardan biri de PowerPoint sunum uygulamasıdır. Alan yazında PowerPoint sunum uygulamasının avantajlarının yanı sıra dezavantajlarından da bahsedilmiştir. Öte yandan bazı araştırmacılar, PowerPoint ile ilgili alan yazındaki eleştirilerin yersiz olduğunu belirtmiştir. Buna göre, asıl sorun PowerPoint sunum uygulaması ile ilgili olmayıp uygulamanın yanlış kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Yilmazel-Sahin, 2009: 363). Bu nedenle, öğretim elemanlarının PowerPoint sunum uygulaması kullanımına ilişkin uygulamalarının ne olduğu ve bu uygulamaların öğrenci algılarına nasıl etki ettiğinin araştırılması yararlı olacaktır. Ancak, alan yazında bu konuda öğrenci algılarını belirlemeye yönelik ölçme araçları yeterli

seviyede değildir. Bu anlamda, bu çalışmanın amacı, üniversite derslerde kullanılan PowerPoint sunum uygulamasının etkililiğine dair öğrenci algıları ölçeğini Türkçe diline uyarlamak ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik testlerini yapmaktır. Ölçeğin orijinali Nowaczyk ve arkadaşları (1998: 376) tarafından üniversite lisans öğrencilerinin çoklu ortam uygulamalarına dair algılarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinali İngilizce dilinde geliştirilmiştir. Ölçekte 5’li Likert türünde 19 madde yer almaktadır. Ölçek, üniversite öğrencilerinin derslerde kullanılan çoklu ortam sunumlarına dair algılarını etkileyen üç faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler sırasıyla *ders materyallerinin sunumu*, *ders materyallerini anlama* ve *sınıf içi etkileşim* olarak belirlenmiştir. Ölçeğin orijinalinin güvenirlik katsayıları, üç faktörü için 0,65 ile 0,87 arasında bulunmuştur (Nowaczyk vd., 1998: 375). Orijinali çoklu ortam sunumlarına dair öğrenci algılarını belirlemek olan bu ölçek Türk kültürüne “derslerde kullanılan PowerPoint sunumlarının etkililiğine” dair algıları olarak uyarlanmıştır.

Ölçeğin Türkçe diline uyarlanma süreci Şekil-1’de verilmiştir. Buna göre, ölçeğin Türkçe diline uyarlanması 8 uzman tarafından yapılmıştır. Ardından bir dil uzmanı tarafından orijinal diline geri çevirme işlemi yapılmıştır. Geçerlik ve güvenirlik testlerini yapmak amacıyla veri toplama aşamasına geçilmiştir. Çalışmaya katılım; elverişli ve erişilebilir olma, uygun ve gönüllü katılımcı olma hususlarına dayanmakta olup, katılımcılar elverişli örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitim gören 261 lisans öğrencisinden (167 kadın, 94 erkek) veri toplanmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre, katılımcılar Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü (n=156, % 60), Türkçe Eğitimi (n=71, % 27) ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü (n=34, %13) olmak üzere farklı disiplinlerdendir. Katılımcıların çoğunluğu birinci sınıf öğrencisi (n=152, % 58,2) iken, katılımcılar arasında ikinci sınıf öğrencileri (n=76, % 29) ve son sınıf öğrencileri de yer almaktadır (n=33, % 12,6). Katılımcıların çoğu 18-21 yaş aralığındadır.

Veriler 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında Google Form aracılığıyla çevrimiçi olarak toplanmıştır. Çalışma boyunca etik kurallara bağlı kalınmış, katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Ölçeğin geçerliği için AMOS’ta doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış, güvenirliğini test etmek için SPSS’te iç güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Analiz aşamasına geçmeden önce, gerekli varsayımlar test edilmiştir. Bu bağlamda DFA yapabilmek için minimum örneklem büyüklüğü ile ilgili, Guilford (1954 Akt: MacCallum vd., 1999: 84) örneklem büyüklüğünün en az 200 olması gerektiğini belirtmiştir. Bu hususta Hair ve arkadaşları (2014: 100) ise ölçekte yer alan madde sayısının en az 5 katı sayıda katılımcı

olması gerektiğini savunmaktadır. MacCallum ve arkadaşları (1999: 85) ise, ölçekteki madde sayısının 10 katı sayıda katılımcının olması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşler doğrultusunda, 19 madde içeren PowerPoint etkililik ölçeğinin geçerlik testi için bu çalışma kapsamında 261 katılımcı ile çalışılmış olup; minimum örneklem büyüklüğü varsayımı sağlanmıştır. Ayrıca eksik veriler ve aykırı değerler de kontrol edilmiştir.

Geçerlik testi için DFA'da Türkçe ölçeğin tahmin modeli için ki-kare iyilik uyumu (χ^2) ve uyum indeks değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ölçeğin uyum iyilik endeksleri $\chi^2/df = 2,04$, RMSEA = 0,06, RMR = 0,03, SRMR = 0,04, TLI = 0,94, CFI = 0,94, GFI = 0,89, AGFI = 0,86 ve NFI = 0,90 olarak bulunmuş olup (Tablo-2); elde edilen değerlerin istatistiksel olarak kabul edilir veya mükemmel seviyede olduğu görülmüştür. Ekte verilen Türkçe PowerPoint etkililik ölçeğinin madde-faktör yapısı Şekil 2'de verilmiş olup, faktör yükleri (standart regresyon ağırlığı) ve faktörler arasındaki korelasyon katsayıları da detaylı olarak görülmektedir.

Ölçek faktörleri, orijinaline uyumlu bir şekilde *PowerPoint ile ders materyallerinin sunumu*, *PowerPoint ile ders materyallerini anlama* ve *PowerPoint ile sınıf içi etkileşim* olarak adlandırılmıştır. Güvenirlik testleri sonucuna göre, ölçeğin üç faktörüne ait iç tutarlılığını gösteren Cronbach alfa katsayıları ilk faktör için 0,87, ikinci faktör için 0,89 ve üçüncü faktör için 0,88; ölçeğin tamamı için ise 0,94 olarak bulunmuştur (Tablo 3). Cronbach alfa katsayısının 0,70 ve üzerindeki değerler istatistiksel olarak kabul edilen değer (Hair vd., 2014: 90) olduğu için, ölçeğin tamamı ve bütün faktörleri mükemmel seviyede güvenilir bulunmuştur.

Geçerlik ve güvenilirlik testleri sonucunda elde edilen bulgular, uyarlaması yapılan ölçeğin Türkçe dilinde geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Türkçe PowerPoint etkililik ölçeğinin (Ek), Türk araştırmacılar ve eğitimciler tarafından üniversite öğrencilerinin öğrenme ortamlarında PowerPoint kullanılmasına dair algılarını ölçmek amacıyla kullanılması uygundur. Bununla birlikte, ölçeği kullanacak araştırmacıların ölçek ile ilgili sınırlılıkları da dikkate almalarında yarar vardır.

Appendix: The Turkish Form of the Student Perceptions of PowerPoint Efficacy Scale

	Tamamen Yanlış	Yanlış	Kısmen doğru	Doğru	Tamamen Doğru
POWERPOINT İLE DERS MATERYALLERİNİN SUNUMU					
Not almayı kolaylaştırır.					
Daha çok örnek verilmesini sağlar.					
Derste daha fazla konunun işlenmesini sağlar.					
Dersin akışı daha az bozulur.					
Derste verilen örnekleri daha açık hale getirir.					
Konuya karşı daha ilgili olmamı sağlar.					
Derse daha fazla dikkat kesilmemi sağlar.					
POWERPOINT İLE DERS MATERYALLERİNİ ANLAMA					
Dersteki kavramları anlamama yardımcı olur.					
Derste işlenen konu ile kitaptaki konu arasında daha iyi ilişki kurmamı sağlar.					
Sınavlara daha iyi hazırlanmamı sağlar.					
Bilgilerin daha kolay hatırlanmasını sağlar.					
Ders tekrarını ve çalışmayı daha kolay hale getirir.					
Öğrenme şeklime daha uygundur.					
Konuyu daha rahat bir şekilde öğrenmeme yardımcı olur.					
POWERPOINT İLE SINIF İÇİ ETKİLEŞİM					
Soru sormamı daha kolay hale getirir.					
Sınıf içi tartışmaları kolaylaştırır.					
Kendimi sınıfın bir parçası gibi daha çok hissetmemi sağlar.					
Sınıftaki diğer öğrencileri daha iyi tanımama yardım eder.					
Öğretim elemanı ve öğrenciler arasında daha iyi ilişki kurulmasını sağlar.					

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: İğdeli, A. (2019). “Ar-Ge ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2517-2538.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.03.2019

Araştırma Makalesi

AR-GE VE EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Arif İĞDELİ

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

arifigdeli@aksaray.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5926-425X

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1990-2016 döneminde Türkiye’de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu çalışmada eğitim harcamalarını temsilen eğitim harcamalarının GSYH’ya oranı ve yükseköğretim ile eğitim harcamalarının toplamının GSYH’ya oranı, Ar-Ge harcamalarını temsilen ise Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı kullanılmıştır. ARDL Sınır testi ile yapılan analizin bulgusunda Ar-Ge harcamaları, eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Analiz bulgularına göre Ar-Ge ve eğitim harcamaları uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir. Ayrıca Granger Nedensellik testi bulgularında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına ve Ar-Ge harcamalarından eğitim harcamalarına doğru % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Analiz bulgularının kontrolünü sağlamak için kurulan ikinci modelden elde edilen bulgular da sonuçları desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Harcamaları, Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi, Granger Nedensellik Testi

THE IMPACT OF R&D AND EDUCATION EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

Abstract

The aim of this study is to investigate the impact of R&D expenditures and education expenditures on economic growth in Turkey during the period of 1990-2016. In this study the ratio of education expenditures to GDP and the total of higher education expenditures and education expenditures to GDP represent the education expenditures. In addition the ratio of R&D expenditures to GDP represents the R&D expenditures. A long-term significant relationship was found between R&D expenditures, education expenditures and economic growth in the findings of ARDL Bound Test Analysis. According to the analysis findings, R&D and education expenditures affect economic growth positively in the long term. In addition, the findings of Granger Causality test indicate that there is an evidence of one way causality relationship from R&D expenditures to economic growth, from economic growth to education expenditures and from R&D expenditures to education expenditures at a level of 5% significance. The findings from the second model, which was established to ensure the control of the analysis findings, also support the results.

Keywords: R&D Expenditures, Education Expenditures, Economic Growth, ARDL Bound Test, Granger Causality Test

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden bu yana insanlık tarihine modern ekonomik büyüme olgusu hâkim olmuştur. Bu olgu zaman zaman popüler iken zaman zaman ise popülerliğini kaybetmiştir. Ekonomik büyüme konusunu gündeme ilk olarak Malthus, Smith ve Ricardo taşımıştır. Ancak 1870-1979 döneminde marjinalist iktisatçılar ekonomik büyüme konusundan uzaklaşp kaynakların etkin dağılımına odaklanmışlardır. 1929'da ortaya çıkan büyük bunalım ile birlikte ekonomik büyüme yeniden iktisatçıların dikkatini çekmiştir. 1940'lı yıllarda Roy Harrod ve Evsey Domar'ın çalışmaları ile ekonomik büyüme konusuna yeni bir bakış açısı getirilmiş ve Solow'un geliştireceği neo-klasik büyüme modellerinin temelleri atılmıştır (Cin ve Doğru, 2016: 403-404). Neoklasik büyüme teorileri ekonomik büyümeyi açıklamada işgücü, azalan verimler yasası, sermaye gibi faktörler üzerinde yoğunlaşırken, teknolojik yeniliği dışsal olarak ele almıştır. 1980'li yıllarda Romer ve Lucas'ın önderlik ettiği iktisatçılar neo-klasik büyüme modellerinin öngörülerinin gerçekleşmemesine kuramsal ve ampirik anlamda ciddi eleştiriler sunmuşlardır. Bu eleştiriler içsel büyüme modelinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. İçsel büyüme modelinde ekonomik büyümenin belirleyicileri arasına fiziksel sermayeye ek olarak beşeri sermaye de dâhil edilmiştir. Neo-klasik büyüme modeline göre fiziksel sermayede azalan verimler kanunu geçerliyken, içsel büyüme modeline göre ise beşeri sermayede artan verimler kanunu geçerlidir (Akıncı, 2017: 388).

İçsel büyüme modellerinde ülkelerin gelir düzeyini ve ekonomik büyümesini yansıtan ölçümlerde görülen farklılaşmanın kaynağı beşeri sermaye olarak görülmektedir. İçsel büyüme modelinin temel unsuru olan beşeri sermayenin gelişiminde önemli faktörlerin başında eğitim gelmektedir. Teorik gelişmeler ekonomik büyümeyi eğitime bağlar. Yaşanan bu gelişmeler iktisatçıları sürdürülebilir ekonomik büyümeyi açıklamada bir üretim faktörü olan eğitimin önemini vurgulamaya yönlendirmiştir. Lucas (1988), eğitimin beşeri sermayenin biriktiği ana kanal olduğunu ve sürdürülebilir büyümenin beşeri sermayenin birikmesinden kaynaklandığını iddia etmiştir. Ayrıca Lucas'a göre (1988) beşeri sermaye birikme oranı, eğitime harcanan zamana bağlıdır. Romer (1990) ise sürdürülebilir ekonomik büyümenin belirleyicisinin yenilik üreten beşeri sermaye olduğunu ve yenilikle sonucunda ortaya çıkan teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeye yol açtığını savunmuştur. Literatürde de belirtildiği gibi, eğitim beşeri sermaye birikimi ve emek verimliliğini artırmasının yanında, araştırma verimliliğini de artırmaktadır (Sarı ve Soytaş, 2006: 181).

Ekonomik büyümede eğitimin rolü ve önemi elbette yadsınamaz ancak ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için sadece eğitim yeterli değildir. Eğitim seviyesinin

yükselmesi sonucunda ortaya çıkan bilimsel bilgi kullanışlı ürün ve süreçlere dönüştürülmelidir. Bilginin katma değeri yüksek bir dönüşüm süreci olarak somut ürünler haline gelerek teknoloji yaratmasının yolu kaynakların araştırma ve geliştirmeye (Ar-Ge) tahsis edilmesinden geçmektedir (Krugman ve Wells, 2011: 239). Eğitimle birlikte Ar-ge yatırımları, bir ülkenin rekabet gücünün ve ekonomik gelişmenin değerlendirilmesinde temel ölçütlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ar-Ge yatırımlarının yenilik, sermaye birikimi ve beşeri sermayede gelişim gibi çok sayıda faktör üzerinden ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir (Korkmaz, 2010: 3321).

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeyi ve rekabet güçleri karşılaştırıldığında rekabet gücü yüksek olan ülkelerin gelir düzeylerinin de yüksek oldukları görülmektedir. Bu bağlamda ülkeler için gelir düzeylerini artırmanın yolu rekabet güçlerini yükseltmekten geçmektedir. Ülkelerin rekabet güçlerinin temel belirleyicileri ise ülkedeki firmaların ortaya çıkardıkları patentli buluşlar ve teknolojik ürünlerdir. İleri teknolojiye sahip ürünler üreten ülkelerin rekabet gücünün orta ve düşük teknolojiye sahip ürünler üreten ülkelere daha yüksek olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda gelir düzeyini yükseltmeyi amaçlayan ülkelerin ileri teknolojiye sahip ürünler üretmesi gerekmektedir. Günümüzde ileri teknolojiye sahip ürünler üreten ülkelere Ar-Ge ve eğitim harcamalarına ayrılan payın diğer ülkelere ayrılan paydan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ar-Ge ve eğitim yatırımlarının ileriye teknolojiye sahip ürünler üretmede önemli bir faktör olacağı ve ekonomik büyümeyi hızlandıracağı düşünülmektedir.

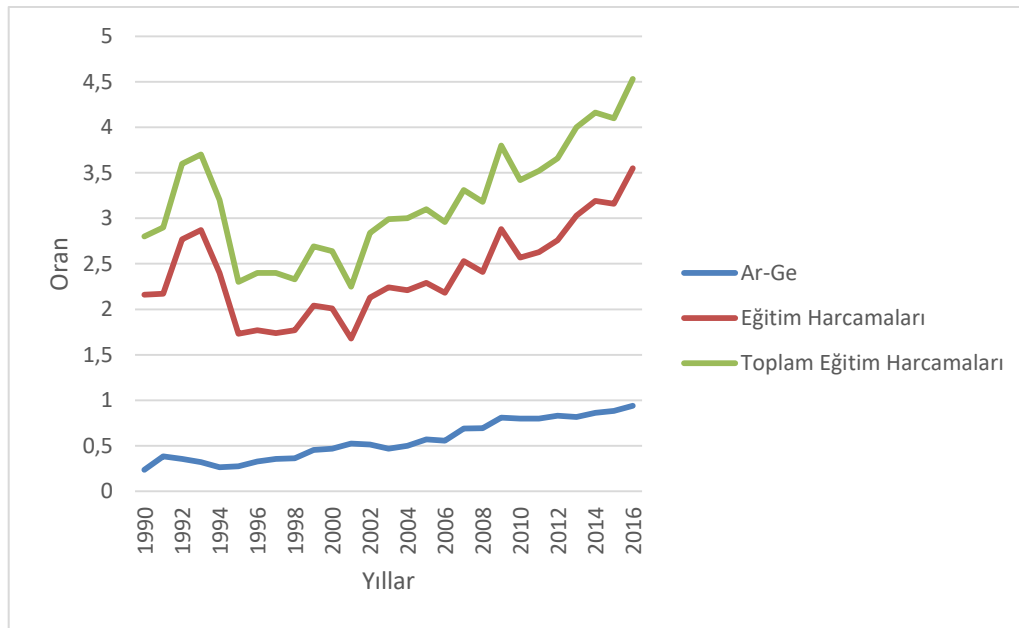
Bu çalışmada Türkiye’de Ar-Ge ve eğitime yapılan yatırımların kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi hızlandırıp hızlandırmayacağını gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 1990-2016 döneminde Türkiye’ye ait GSYH, Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı, eğitim harcamalarının GSYH’ya oranı, yükseköğretim ve eğitim harcamalarının toplamının GSYH’ya oranı serilerinin yıllık verilerinden faydalanarak Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. 1990 yılından önceki ve 2016 yılından sonraki verilere erişilememesinden dolayı çalışmada zaman kısıtı olarak 1990-2016 dönemi seçilmiştir. Bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan iki noktadan dolayı farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye Ar-Ge harcamalarının da ilave edilmesidir. Ar-Ge ve eğitim harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye örneğinde birlikte inceleyen çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. İkincisi ise mevcut çalışmalara göre kapsamının genişletilerek ve güncellenerek incelenmesidir. Son olarak Türkiye’de Ar-Ge ve

eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin analizinde dinamik bir yöntem olan ARDL Sınır testi ve Granger nedensellik testine başvurulmuştur.

Çalışmanın ikinci kısmında Türkiye’de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının seyrine yer verilmiştir. Üçüncü kısım ilgili literatür ve bu çalışmanın literatüre katkısına ayrılmıştır. Dördüncü kısımda model, veri ve tanımlanması verilmiş, daha sonra beşinci kısımda yöntem ve ampirik bulgular gösterilmiştir. Son kısımda ise politika önerileri ile birlikte sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE AR-GE VE EĞİTİM HARCAMALARININ SEYRİ

Şekil 1 incelendiğinde 1990 yılından itibaren Türkiye’de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının GSYH’ya oranlarının arttığı görülmektedir. Ar-Ge harcamalarının GSYH’dan aldığı parça 1990 yılında 0.236 oranında iken, bu oran 2016 yılında 0.94’e yükselmiştir. Bu artışa rağmen Ar-Ge harcamalarının GSYH’dan aldığı parça yine de OECD ortalamasının (% 2.3) oldukça gerisindedir.

Şekil 1. Türkiye’de Ar-Ge ve Eğitim Harcamalarının GSYH’ya Oranının Seyri

Eğitim harcamaları ve toplam eğitim harcamaları ilgili dönemde benzer seyir izlemektedirler. 1990 yılından itibaren Türkiye’de eğitim harcamalarının GSYH’dan aldığı payın bir artış sergilediği ancak yakalanan bu artış trendinin 1992-1995 döneminde tersine bir seyir izlediği Şekil 1’de görülmektedir. 1995 yılından itibaren eğitim harcamalarının GSYH’ya oranı artan bir trend eğilimi göstermektedir. 1990 yılında eğitim harcamalarına GSYH’dan % 2.16 pay ayrılırken, 2016 yılında eğitim harcamalarına GSYH’dan % 3.55 pay ayrılmıştır. Yükseköğretim harcamalarının da dâhil edilmesiyle hesaplanan toplam eğitim

harcamaları 1990 yılında % 2.8 GSYH'dan pay alırken, 2016 yılında % 4.53 GSYH'dan pay almıştır.

3. LİTERATÜR

Literatürde Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ayrı ayrı inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Literatürdeki çalışmalar arasında sadece Woo vd.'nin (2017) çalışmasında Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi birlikte incelenmiştir. Literatürdeki çalışmaların çoğunluğu yukarıda ifade edilen değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi panel veri ve zaman serisi yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. Tablo 1'de Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Dönem ve Örneklem	Yöntem	Bulgular
Güngör (1997)	1980-1990 (Türkiye'nin 67 ili)	Panel veri	Ekonomik büyüme üzerinde eğitim harcamalarının pozitif yönlü güçlü bir etkisine rastlanmıştır.
Taban ve Kar (2006)	1969-2001 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri	Eğitim indeksi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca bileşik okullaşma indeksinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi saptanmıştır.
Doğrul (2009)	1990-2001 (Türkiye'nin 81 ili)	Panel veri	Tüm bölgelerde ilköğretim ve ortaöğretim harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir. Ancak Güneydoğu bölgesinde ekonomik büyüme üzerinde ortaöğretim harcamalarının daha etkili olduğu, Marmara bölgesinde ise ilköğretim harcamalarının daha etkili olduğu tespit edilmiştir.
Altın ve Kaya (2009)	1990-2005 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemli bir ilişki saptanırken, kısa dönemli herhangi bir ilişki saptanmamıştır.
Afşar (2009)	1963-2005 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri	Eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir.
Özsoy (2009)	1923-2005 (Türkiye)	VAR analizi	İlköğretim öğrenci sayıları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik, ekonomik büyümeden ortaöğretim öğrenci sayılarına ve meslek lisesi öğrenci sayılarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Ancak yükseköğretim öğrenci sayıları ile ekonomik büyüme arasında Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Yaylalı vd. (2010)	1990-2009 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Ayrıca Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Korkmaz (2010)	1990-2008 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme testi	Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve kısa dönemli ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde Ar-ge harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Çalışkan vd. (2013)	1923-2011 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme testi	Orta öğretimdeki öğrenci sayısındaki %1'lik artış ekonomik büyümeyi %0.2, yükseköğretimdeki öğrenci sayısındaki %1'lik artış ise ekonomik büyümeyi %3 artırmaktadır.
Akçacı (2013)	1998Q1-2012Q3 (Türkiye)	Toda-Yamamoto nedensellik testi	Eğitim harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Pamuk ve Bektaş (2014)	1998Q1-2013Q2 (Türkiye)	ARDL ve Granger nedensellik testi	Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yakışık ve Çetin (2014)	1980-2012 (Türkiye)	ARDL	Patent, ortalama yaşam süresi ve ortaöğretim okullaşma oranı ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiye sahipken, yükseköğretim okullaşma oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi tespit edilememiştir.
Inekwe (2015)	2000-2009 (66 Gelişmekte olan ülke)	GMM	Ar-Ge harcamaları üst orta gelir grubundaki gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkiye sahipken, düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde önemsiz etkiye sahiptir.
Bozkurt (2015)	1998-2013 (Türkiye)	Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri	Ekonomik büyümeden Ar-Ge harcamalarına doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir
Başar vd. (2016)	1998Q1-2016Q1 (Türkiye)	ARDL	Eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli anlamlı bir etkisine bulgularda rastlanmazken, sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde artırıcı etkisine bulgularda rastlanılmıştır.
Nowak ve Dahal (2016)	1995-2013 (Nepal)	OLS ve Johansen eş bütünleşme testi	Nepal'da orta ve yükseköğretimdeki öğrenci sayısı ekonomik büyümeye güçlü pozitif bir katkı sağlarken, ilköğretimdeki öğrenci sayısı ekonomik büyümeye zayıf pozitif katkı sağlamaktadır.
Terzi ve Yurtkuran (2016)	1950-2012 (Türkiye)	Sims ve Toda Yamamoto Nedensellik testleri	Ekonomik büyümeden üniversite mezunu öğrenci sayısına ve genel lise- meslek lisesi mezunundan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Freimane ve	2000-2013	GMM	Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik artış kısa dönemde

Balina (2016) Tarı ve Alabaş (2017)	(27 Avrupa Birliği Ülkeleri) 1990-2014 (Türkiye)	ARDL	ekonomik büyüme üzerinde %0,02 oranında artışa, uzun dönemde ise %0,09 oranında artışa yol açar. Ar-Ge harcamaları kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir.
Taş (2017)	vd. 2001-2014 (Türkiye)	VAR ve Granger nedensellik testi	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Erdemli ve Çelik (2017)	ve 1996-2014 (G7 ülkeleri ve Türkiye)	Panel eş bütünleşme	Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik artış ekonomik büyümeyi %1.168 oranında artışına yol açmaktadır.
Kesikoğlu ve Saraç (2017)	ve 2010-2014 (Türkiye Düzey I 12 Bölge)	Çoklu regresyon	Bütün bölgelerde Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişkiye rastlanırken, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki en yüksek etki düzeyi Kuzey Doğu Anadolu'da tespit edilmiştir.
Durmuş (2017)	1999-2013 (Türkiye ve 4 komşu ülke)	Panel eş bütünleşme testi	Eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme arasında Türkiye ve İran için pozitif, Güney Kıbrıs için negatif, Azerbaycan ve Ermenistan için ise ilişki tespit edilememiştir.
Woo (2017)	vd. 1997-2009 (Güney Kore'nin 16 bölgesi)	Panel veri	Ar-Ge ve eğitim harcamaları ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olup, bölgesel farklılıkları azaltmaktadır.
Yalçınkaya ve Kaya (2017)	ve 1990-2014 (PISA katılımcısı ekonomilerde)	Panel SUR	Eğitim ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli pozitif etkiye sahiptir. Sınavdaki başarı düzeyleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.
Sağlam (2017)	vd. 1996-2014 (26 Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke)	Dinamik panel veri, Dumetriscu - Hurlin ve Emirmahmut oğlu-Köse panel nedensellik testleri	Ekonomik büyümenin Granger nedeni olarak Ar-Ge harcamaları tespit edilmiştir.
Sunde (2017)	1976-2016 (Mautius)	ARDL ve Granger nedensellik testi	Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde Granger nedensellik ilişkisine rastlanırken, kısa dönemde değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ayrıca uzun dönemde eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir.
Akıncı (2017)	2006:Q1-2017Q2 (Türkiye)	ARDL	Eğitim harcamalarındaki %1'lik artış ekonomik büyümeyi uzun dönemde %0,86'lık, kısa dönemde %0,23'lük bir artışa yol açmıştır
Köprücü ve Sarıtaş (2017)	ve 1980-2013 (Türkiye)	ARDL ve Toda Yamamoto nedensellik testi	Eğitim düzeyi ekonomik büyümenin nedeni iken, ekonomik büyüme eğitim düzeyinin nedeni değildir.

Yıldırım ve Kantarcı (2018)	1998-2013 (Gelişmekte olan 15 ülke)	Panel veri	Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur.
Baykul (2018)	2010-2014 (Türkiye - 12 Düzey I Bölge)	Panel veri	Ar-Ge harcamaları ve özellikle Ar-Ge istihdamı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
Ifa ve Guetat (2018)	1980-2015 (Tunus ve Fas)	ARDL	Fas'ta eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilirken, Tunus'ta negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Uçak vd. (2018)	1990-2016 (Türkiye)	ARDL	Uzun dönemde Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik artış ekonomik büyümeyi %5.92 artırmaktadır.

Çalışmanın konusu ile ilişkili iktisadi yazın incelendiğinde, konuyla ilgili yapılmış ampirik çalışmalarda uzlaşıya varılamamıştır. Çalışmaların bazılarında (Afşar (2009), Bozkurt (2015), Sağlam (2017), Taş vd. (2017)) değişkenler arasında tek yönlü bir ilişki geçerli iken, bazılarında (Taban ve Kar (2006), Özsoy (2009)) değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki, bazılarında (Yıldırım ve Kantarcı (2018)), ise değişkenler arasında anlamlı bir ilişki saptanılmamıştır. Ayrıca Tablo 1'de özet bilgileri sunulan çalışmalarda bir kısım iktisatçı (Özsoy (2009), Terzi ve Yurtkuran (2016), Köprücü ve Sarıtaş (2017) eğitimi temsilen ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrenci sayılarını tercih ederlerken, bir kısım iktisatçı (Doğrul (2009), Akçacı (2013), Pamuk ve Bektaş (2014), Akıncı (2017) ise eğitimi temsilen eğitim harcamalarını tercih etmişlerdir. Ar-Ge'yi temsilen ise çalışmalarında bazı iktisatçılar (Altın ve Kaya (2009), Taş vd. (2017) Ar-Ge harcamalarının GSYH'daki payını kullanırlarken, Baykul (2018) Ar-Ge personel sayısını kullanmıştır. Bu çalışmada literatürdeki genel eğilim doğrultusunda eğitimi temsilen eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı kullanılırken, Ar-Ge'yi temsilen Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı kullanılmıştır. Türkiye örneğinde bu iki değişkeninin birlikte kullanılarak ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile literatürdeki bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

4. MODEL, VERİ VE DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI

Türkiye'de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla, ekonometrik bir yöntem olan zaman serilerinden faydalanılacaktır. Bu çalışmada 1990-2016 dönemine ait yıllık verilerden faydalanarak Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Yıllık verilerin kullanıldığı bu çalışmada değişkenlerin kısaltmaları, açıklamaları ve elde edildiği kaynaklar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Kısaltmaları, Açıklamaları ve Kaynakları

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
GDP_t	1990-2016 döneminde Türkiye’de kişi başına GSYH’nın logaritması	OECD
$AR - GE_t$	1990-2016 döneminde Türkiye’de araştırma ve geliştirme harcamalarının GSYH’ya oranı	Dünya Bankası
EH_t	1990-2016 döneminde Türkiye’de eğitim harcamalarının (MEB harcamalarının) GSYH’ya oranı	MEB Yıllık İstatistikleri
TEH_t	1990-2016 döneminde Türkiye’de eğitim (MEB harcamalarının) ve YÖK harcamalarının toplamının GSYH’ya oranı	MEB Yıllık İstatistikleri

1990’dan önceki ve 2016’dan sonraki yıllara ilişkin Türkiye’ye ait Ar-Ge ve eğitim harcamaları verilerine erişilememesinden dolayı değişkenlere ait veriler 1990-2016 dönemini kapsamaktadır. Değişkenlere ilişkin veriler OECD, Dünya Bankası ve MEB veri tabanından derlenmiştir. Kişi başı düşen GSYH değerlerini yansıtan değişken dışında diğer değişkenler çalışmada orijinal değerleriyle kullanılmıştır. Kişi başı düşen GSYH değerlerinin ise logaritması alınmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edilmesinde Eviews 9.0 programından faydalanılmıştır.

Literatürde yer alan modellerden de faydalanarak Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkisi ARDL Sınır testi kullanılarak analiz edilmiştir. Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesinde literatürden faydalanarak iki farklı model kurulmuştur. Bu modellerin kurulmasında Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair literatürde yaygın olarak kabul edilen Woo vd.’nin (2017) çalışması referans alınmıştır. Bu çalışmanın referans alınan çalışmadan iki temel farkı bulunmaktadır. Bu farklardan ilki referans alınan çalışmada eğitimi temsilen üniversite mezunu çalışanlar için ortalama eğitim gördüğü yıl sayısı kullanılırken, çalışmada eğitimi temsilen eğitim harcamalarının GSYH’ya oranı kullanılmıştır. İkinci farkı ise referans alınan çalışmada Ar-Ge harcamalarını temsilen üniversitelerden, şirketlerden ve hükümetlerden üniversitelere transferde bulunan Ar-Ge harcamaları kullanılırken, bu çalışmada Ar-Ge harcamalarını temsilen Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı kullanılmıştır. Kurulan modellerin her ikisinde de bağımlı değişken olarak kişi başına GSYH’nın logaritması tercih edilmiştir. Birinci modelde bağımsız değişken olarak Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı ve MEB harcamalarının GSYH’ya oranı alınırken, ikinci modelde ise bağımsız değişken olarak Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı ve MEB ile YÖK harcamalarının toplamının GSYH’ya oranı alınmıştır.

$$\text{Model 1: } LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 EH_t + \beta_2 AR - GE_t + \varepsilon_t$$

$$\text{Model 2: } LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 TEH_t + \beta_2 AR - GE_t + \varepsilon_t$$

Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemeye yönelik kurulan bu modellerden ilki çalışmanın temel modelini oluştururken, ikinci model ise birinci modelin tutarlı sonuç verip vermediğini kontrol etmek amacıyla kurulmuştur.

5. YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Zaman serileri analizinde, serinin zaman içerisindeki seyrinin durağan olup olmadığı çok önem kazanmaktadır. Durağan seyir izlemeyen serilerle yapılan araştırmalarda değişkenlerin ilişki yapısı hakkında sahte sonuçlar ortaya çıkmakta ve tahminler güvenilirliğini kaybetmektedir. Bu yüzden analize başlamadan önce serilerin durağanlığın sınıması, mevsimsellik ve trend gibi bozucu etkiler araştırılarak varsa analize geçmeden düzeltmeler yapılmalıdır (Bozkurt, 2007: 27).

Birim kök testleri serilerin durağanlığının sınımasının yanında bütünleşme dereceleri hakkında da bilgi vermektedir. Eğer seriler düzeyde durağansa sıfırıncı dereceden bütünleşik $I(0)$, birinci dereceden farkı alındığında durağanlaşıyorsa birinci dereceden bütünleşik $I(1)$ olarak ele alınmaktadır. Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkinin incelenmesinde ve hangi yöntemlerin tercih edileceğinde serilerin bütünleşme derecelerinin bilinmesi gerekir. Engle ve Granger (1987) veya Johansen (1988; 1991; 1995) gibi standart eşbütünleşme testleri birinci dereceden bütünleşik $I(1)$ olan seriler arasında uygulanabilmektedir. Ancak yapısal kırılmalar gibi sebeplerden dolayı durağanlığı hakkında kesin bir yargıya varılamayan serilerin bütünleşme derecelerinden tam olarak emin olunamamasından dolayı bu testlerin eşbütünleşme araştırmalarında tercih edilmesi uygun olmamaktadır (Göktaş vd., 2018: 95-101). Bu gibi durumlarda zaman serileri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmada ARDL yöntemine başvurulmaktadır. ARDL yönteminin diğer yöntemlere göre en önemli avantajı modelde yer alan değişkenlere ait serilerin $I(0)$ ya da $I(1)$ düzeyinde eşbütünleşik olduğu durumda da uygulanabilmesidir (Pesaran vd, 2001: 290). Durağanlık düzeyleri hakkında belirsizlik barındıran ve farklı düzeyde bütünleşiklik sergileyen seriler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmada başarılı sonuçlar veren ARDL yöntemi üç aşamadan oluşur. İlk aşamada Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips Perron (PP) birim kök testleri yardımıyla serilerin durağanlık seviyeleri sınıdır. İkinci aşamada F testi yardımıyla seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılır ve son aşamada ise varlığı tespit edilen ilişki analiz edilir.

Serilerin durağanlığının belirlenmesinde kullanılan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride birim kök vardır.

H_a : Seride birim kök yoktur

Serilerin durağanlığını ortaya koymak amacıyla uygulanan ADF ve PP birim kök testinin bulguları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. ADF ve PP Birim Kök Test Bulguları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trendli	Sabit	Sabit ve Trendli
LGDP	0.302	-1.127	0.249	-1.127
AR-GE	0.701	-2.438	-0.141	-2.410
EH	-0.540	-2.236	-1.822	-2.525
TEH	-0.648	-2.341	-1.903	-2.620
Δ LGDP	-4.492***	-4.641***	-4.479***	-4.628 ***
Δ AR-GE	-6.554***	-5.432***	-6.347***	-6.595***
Δ EH	-5.804***	-5.766***	-5.846***	-6.691***
Δ TEH	-5.762***	-5.681***	-5.831***	-6.524**
Kritik Değerler				
% 1	-3.712	-4.339	-3.700	-4.339
% 5	-2.981	-3.588	-2.976	-3.588
% 10	-2.630	-3.229	-2.627	-3.229

Not:* %10 anlamlılık düzeyini, ** %5 anlamlılık düzeyini ve *** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Δ birinci dereceden farklı belirtmektedir

Tablo 3'teki seriler için sıfır hipotezi kabul edilmektedir. $I(0)$ düzeyinde durağan olmadığı anlaşılan bu serilerin farklarının alınmasının ardından ADF ve PP birim kök testi ile sınanması sonucunda bu serilerin birinci farkta $I(1)$ % 1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu değerler tabloda yer alan seriler arasında eşbütünleyen vektörün araştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda seriler arasında eşbütünleyen vektörün araştırılmasında Engle ve Granger (1987), Johansen (1988; 1991; 1995) ya da ARDL sınır testlerinden birinin tercih edilmesi gerekir. Modellerde ikiden daha fazla değişken bulunması ve serilerde görülen mevsimsellik, trend gibi bozucu faktörlere karşı daha iyi tahminde bulunma avantajından dolayı bu çalışmada ARDL Sınır testi tercih edilmiştir.

Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkinin araştırılmasında kullanılan ARDL sınır testinin analizinde kullanılan model 1 ve model 2 için kısıtlanmamış hata düzeltme modelinin görünümü aşağıda verilmiştir.

$$\Delta(LGDP_t) = \omega + \sum_{i=1}^p \varphi_i \Delta(LGDP_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_1} \alpha_{1i} \Delta(ARGE_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_2} \alpha_{2i} \Delta(EH_{t-i}) + \gamma_1 GDP_{t-1} + \gamma_2 AR - GE_{t-1} + \gamma_3 EH_{t-1} + \varepsilon_t \text{ (Model 1)}$$

$$\Delta(LGDP_t) = \omega + \sum_{i=1}^p \varphi_i \Delta(LGDP_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_1} \alpha_{1i} \Delta(ARGE_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_2} \alpha_{2i} \Delta(TEH_{t-i}) + \gamma_1 GDP_{t-1} + \gamma_2 AR - GE_{t-1} + \gamma_3 TEH_{t-1} + \varepsilon_t \text{ (Model 2)}$$

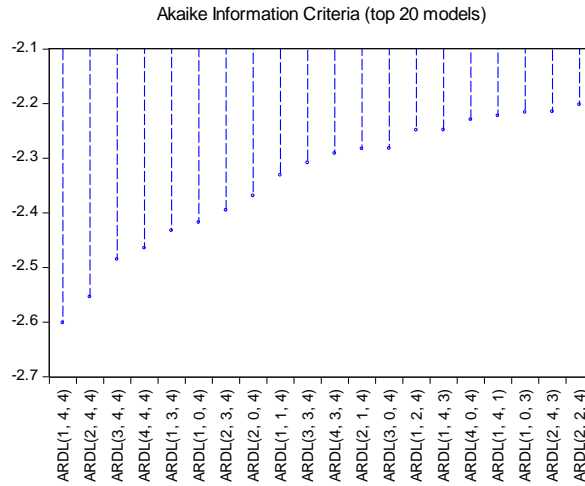
Yukarıdaki eşitliklerde Δ birinci fark operatörünü, ε_t otokorelasyonsuz beyaz gürültülü hata terimlerini, $\gamma_1, \dots, \gamma_4$ katsayıları uzun dönem ilişkilerini ve geri kalan ifadeler ise kısa dönem ilişkilerini göstermektedir.

Sınır testi yöntemi, eşbütünleşme analizi için F istatistiğini esas almaktadır. Yukarıdaki eşitliklerde "LGDP" bağımlı değişken, "AR-GE, EH ve TEH" bağımsız değişkenler olmak üzere modeller için eşbütünleşmenin olmadığını belirten sıfır hipotezi

$H_0: \gamma_1=\gamma_2=\gamma_3=0$, alternatif hipoteze $H_1: \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \gamma_3 \neq 0$ karşı $F(LGDP_t | AR - GE_t, EH_t)$ ile gösterilen F testi aracılığıyla test edilmektedir. F testinin istatistiklerinin dağılımı standart değildir ve Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) çalışmasında çeşitli anlamlılık düzeylerine göre ARDL modelinde yer alan değişkenlerin hepsinin I(0), diğeri ise değişkenlerin hepsinin I(1) olduğu varsayımı doğrultusunda hesaplanan iki kritik değer seti tablo halinde verilmiştir (Pesaran, 2015: 526-527).

Analiz sonucunda elde edilen F istatistik değeri tabloda bahsedilen alt sınır I(0) ve üst sınır I(1) değerleri ile karşılaştırılmaktadır. F istatistik değerinin tablodaki üst sınır değerinden büyük olması durumunda katsayıların aynı anda 0'a eşit olacağını iddia eden H_0 hipotezi reddedilecek ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını gösteren eşbütünleşme ilişkisi kabul edilecektir. Öte yandan F istatistik değerinin tablo da yer alan alt sınır değerinden küçük olması durumunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını savunan H_0 hipotezi kabul edilecektir. F istatistik değerinin alt ve üst sınır arasında olması ise eşbütünleşme testi için tutarlı bir sonuç olmadığını gösterecektir (Pesaran vd., 2001: 289-290).

ARDL Sınır Testi uygulamasında öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanılan model için en uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterleri kullanılarak belirlenmiştir.

Şekil 2. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Model 1)

Şekil 2, Akaike Bilgi Kriterlerinin yardımıyla model 1 için en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesini göstermektedir. Şekil 2'ye göre model 1 için en uygun gecikme uzunluğu ARDL (1, 4, 4)'tür.

Model 1 için gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından F testi yardımıyla seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Tablo 4, F testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. F Testi Bulguları (Model 1)

Test İstatistiği	Değer	k
F istatistik	8.711	2
Kritik Sınır Değerleri	10 Sınır	11 Sınır
% 10	3.17	4.14
% 5	3.79	4.85
% 1	5.15	6.36

H_0 : Seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır

Tablodaki F istatistiği değerinin kritik sınır değerlerinin üzerinde bulunmasından dolayı sıfır hipotezi reddedilmektedir. Tablo 4'e göre seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Seriler arasında varlığı tespit edilen uzun dönemli ilişki gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) ile analiz edilmiştir. Analiz bulguları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. ARDL Eş bütünleşme ve Uzun Dönem Formu (Model 1)

Eş Bütünleşme Formu				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
D(EH)	-0.074	0.074	-1.001	0.338
D(EH (-1))	-0.010	0.074	-0.138	0.893
D(EH(-2))	-0.040	0.071	-0.567	0.582
D(EH(-3))	-0.207	0.083	-2.466	0.031
D(AR-GE)	1.074	0.394	2.724	0.020
D(AR-GE (-1))	0.753	0.431	1.746	0.109
D(AR-GE (-2))	-0.427	0.409	-1.045	0.318
D(AR-GE (-3))	-0.489	0.273	-1.791	0.101
Eşbütünleşme (-1)	-0.832	0.184	-4.514	0.001

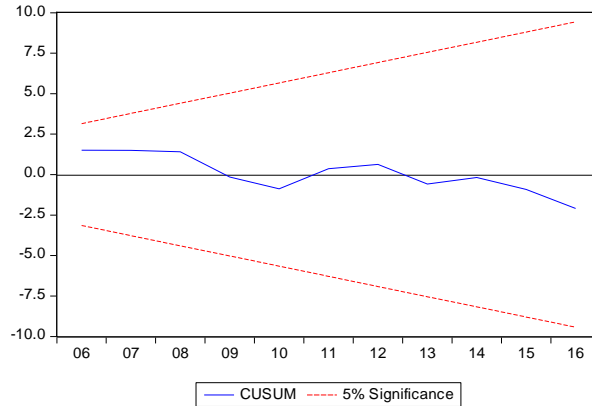
Eşbütünleşme = $LGDP - (0.404*EH + 1.435*AR-GE + 7.785)$

Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
EH	0.404	0.094	4.301	0.001
AR-GE	1.435	0.240	5.988	0.000
C	7.785	0.133	58.632	0.000

Tablo 5'de kısıtlanmamış hata düzeltme modeli çerçevesinde tahmin edilen model 1'in kısa ve uzun dönem ilişkileri gösterilmektedir. Hata düzeltme katsayısı istatistiksel olarak % 5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında değer alması ve istatistiksel olarak anlamlı çıkması iki sonucu ortaya çıkarmaktadır: İlki LGDP, AR-GE ve EH değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret eder. İkincisi de analizde ortaya çıkan sapmaların belli bir dönem sonunda ortadan kaybolacağını göstermektedir. Analizde hata düzeltme katsayısı -0.832 olarak tespit edilmiştir. Buna göre analizde ortaya çıkan sapmanın % 83.2'si birinci yılın sonu itibarıyla ortadan kalkmaktadır. Analiz bulgularına göre Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümeyi uzun dönemde % 143

oranında pozitif yönlü etkilerken, eğitim harcamaları % 40 oranında pozitif yönlü etkilemektedir. Bu bulgular doğrultusunda uzun dönemde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi eğitim harcamalarına göre daha belirgindir. Ayrıca analiz bulgusunda Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında sadece Ar-Ge harcamalarının düzeyi ve eğitim harcamalarının üçüncü gecikmesi ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemli ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemde Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilerken, kısa dönemde eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Bu bulgular ışığında Ar-Ge ve eğitime yapılan yatırımların uzun dönemde ekonomik büyümeyi artıracağı ifade edilebilir.

Analiz bulgularının istikrarlı olup olmadığını belirlemek için Cusum değerleri hesaplanmış ve Şekil 3'te gösterilmiştir. Şekil 3, birinci modelde herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığını ve modelin istikrarlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 3. CUSUM Testi (Model 1)

Model 1'in istikrarlı olduğunun belirlenmesinin ardından modelde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için Granger Nedensellik testine başvurulmuştur. Model 1 için Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Granger Nedensellik Testi Bulguları (Model 1)

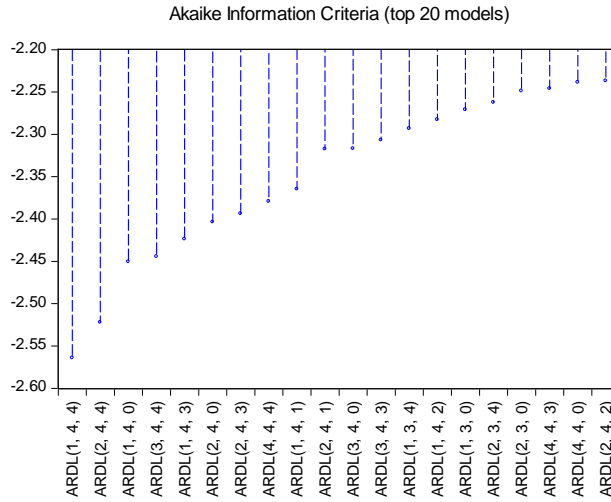
Boş Hipotez	Gözlem	İstatistik değeri	Olasılık değeri
LGDP, AR-GE'nin Granger nedeni değildir.	23	0.203	0.932
AR-GE, LGDP'nin Granger nedeni değildir.		3.910	0.024
GDP, EH'nin Granger nedeni değildir.	23	4.972	0.009
EH, LGDP'nin Granger nedeni değildir.		1.170	0.363
EH, AR-GE'nin Granger nedeni değildir.	23	0.542	0.708
AR-GE, EH'nin Granger nedeni değildir.		4.745	0.013

Tablo 6'da yer alan Granger nedensellik testi bulgularında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına ve son olarak da Ar-Ge harcamalarından eğitim harcamalarına doğru % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de 1990-2016 döneminde Ar-

Ge harcamaları ekonomik büyümenin, ekonomik büyüme eğitim harcamalarının ve Ar-Ge harcamaları eğitim harcamalarının Granger nedenidir.

Model 1'in analiz bulgularının doğruluğunu kontrol etmek için eğitim harcamalarını temsil eden başka bir değişkenin modele dâhil edilerek analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgularla ilk modelin analiz bulgularının mukayese edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda literatürde eğitim harcamaları yerine sıklıkla tercih edilen eğitim ve yükseköğretim harcamalarının toplamının kullanılmasıyla yeni bir model oluşturulmuştur. Oluşan bu modelin analiz edilmesi ile elde edilen bulgular kurulan ilk modelin analiz bulgularının doğruluğunu teyit edecektir.

Model 2'nin ARDL Sınır testi uygulamasında öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamak için en uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterleri kullanılarak belirlenmiştir.

Şekil 4. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Model 2)

Model 2 için en uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterleri ile belirlenmiş ve elde edilen bulgular şekil 4'te gösterilmektedir. Şekil 4'e göre model 2 için en uygun gecikme uzunluğu ARDL (1, 4, 4)'tür.

Model 2 için gecikme uzunluğunun belirlenmesinden sonra seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı F testi ile sınanmıştır. Tablo 7, F testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 7. F Testi Bulguları (Model 2)

Test İstatistiği	Değer	k
F istatistik	7.627	2
Kritik Sınır Değerleri	I0 Sınır	II Sınır
%10	3.17	4.14
%5	3.79	4.85
%1	5.15	6.36

H_0 : Seriler arasında uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır

Tablodaki F istatistiği değerinin kritik sınır değerlerinin üzerinde bulunmasından dolayı sıfır hipotezi reddedilmektedir. Tablo 7'ye göre seriler arasında uzun dönemli ilişki

bulunmaktadır. Seriler arasında varlığı tespit edilen uzun dönemli ilişki gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) ile analiz edilmiştir. Analiz bulguları tablo 8’de sunulmaktadır.

Tablo 8. ARDL Eşbütünleşme ve Uzun Dönem Formu (Model 2)

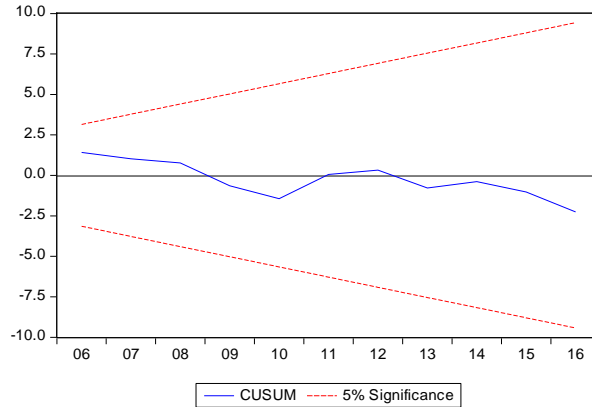
Eş Bütünleşme Formu				
Değişken	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
D(TEH)	-0.030	0.059	-0.515	0.617
D(TEH (-1))	-0.009	0.058	-0.150	0.883
D(TEH(-2))	-0.052	0.057	-0.913	0.381
D(TEH(-3))	-0.154	0.071	-2.176	0.052
D(AR-GE)	0.951	0.394	2.412	0.035
D(AR-GE (-1))	0.691	0.435	1.588	0.140
D(AR-GE (-2))	-0.373	0.422	-0.884	0.396
D(AR-GE (-3))	-0.468	0.279	-1.675	0.122
Eş bütünleşme(-1)	-0.855	0.196	-4.363	0.001

Eş bütünleşme = $GDP - (0.342*TEH + 1.320*AR-GE + 7.732)$

Uzun dönem katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
TEH	0.342	0.075	4.570	0.001
AR-GE	1.320	0.237	5.571	0.000
C	7.732	0.142	54.566	0.000

Tablo 8’de kısıtlanmamış hata düzeltme modeli çerçevesinde tahmin edilen model 2’in kısa ve uzun dönem ilişkileri gösterilmektedir. Hata düzeltme katsayısı istatistiksel olarak % 5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında değer alması ve istatistiksel olarak anlamlı çıkması iki sonucu ortaya çıkarmaktadır: İlki GDP, AR-GE ve TEH değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret eder. İkincisi de analizde ortaya çıkan sapmaların belli dönemde ortadan kaybolacağını göstermektedir. Analizde hata düzeltme katsayısı -0.855 olarak tespit edilmiştir. Buna göre analizde ortaya çıkan sapmanın % 85.5’i birinci yılın sonu itibariyle ortadan kalkmaktadır. Analiz bulgularına göre Ar-Ge uzun dönemde ekonomik büyümeyi % 132 oranında pozitif yönde etkilerken, toplam eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi uzun dönemde % 34 oranında pozitif yönde etkilemektedir. Bu bulgular doğrultusunda uzun dönemde Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi eğitim harcamalarına göre daha belirgindir. Ayrıca analiz bulgusunda Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında sadece Ar-Ge harcamalarının düzeyi ve eğitim harcamalarının üçüncü gecikmesi ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemli ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemde Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilerken, kısa dönemde eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Bu bulgular ışığında Ar-Ge ve eğitime yapılan yatırımların uzun dönemde ekonomik büyümeyi canlandıracağı ifade edilebilir. Birinci modelin analiz bulgularından farklı olarak ikinci modelin analiz bulgularında kısa dönemli ilişki de tespit

edilmiştir. Bu bulgu yükseköğretime yapılan harcamaların kısa dönemde de ekonomik büyüme üzerinde etkisi olacağını göstermektedir.

Şekil 5. CUSUM Testi (Model 2)

Birinci modelde olduğu gibi ikinci modelde de elde edilen bulguların istikrarlılığını tespit etmek için Cusum testine başvurulmuş ve elde edilen sonuçlar Şekil 5'te gösterilmiştir. Şekil 5, ikinci modelin herhangi bir yapısal kırılma göstermediğini ve istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu teyit etmektedir.

Tablo 9. Granger Nedensellik Testi Bulguları (Model 2)

Boş Hipotez	Gözlem	İstatistik değeri	Olasılık değeri
LGDP, AR-GE'nin Granger nedeni değildir.	23	0.203	0.932
AR-GE, LGDP'nin Granger nedeni değildir.		3.910	0.025
LGDP, TEH'nin Granger nedeni değildir.	23	4.868	0.010
TEH, LGDP'nin Granger nedeni değildir.		1.367	0.292
TEH, AR-GE'nin Granger nedeni değildir.	23	0.613	0.660
AR-GE, TEH'nin Granger nedeni değildir.		4.827	0.012

Tablo 9'da yer alan Granger nedensellik testi bulgularında Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyüme, ekonomik büyümeden toplam eğitim harcamalarına ve son olarak da Ar-Ge harcamalarından toplam eğitim harcamalarına doğru % 5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü Granger nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de 1990-2016 yılları arasında Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümenin, ekonomik büyüme toplam eğitim harcamalarının ve Ar-Ge harcamaları da toplam eğitim harcamalarının Granger nedenidir.

Analiz bulguları değerlendirildiğinde model 1 ve model 2 için elde edilen sonuçlar benzerlik taşımaktadır. Kısacası model 2'nin analiz bulguları model 1'in analiz bulgularının doğruluğunu teyit etmektedir. Analiz bulgularına göre Ar-Ge ve eğitim harcamaları uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemektedir. Ayrıca Granger nedensellik testi bulgularına göre Ar-Ge harcamaları ekonomik büyümenin ve eğitim harcamalarının Granger nedeni iken, ekonomik büyüme de toplam eğitim harcamalarının Granger nedenidir. Kısacası Granger nedensellik testinden elde edilen bulgular da ARDL Sınır testi bulgularını

desteklemektedir. Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde ekonomik büyümeyi canlandırmanın yollarından biri de Ar-Ge ve eğitime yatırım yapmaktan geçmektedir. Kısa dönemde ekonomik büyümeyi tetiklemenin yollarından biri de yükseköğretime yapılan yatırımlardır. Elde edilen bulguların tutarlılığını kontrol etmek için modellerin otokorelasyon ve değişen varyans içerip içermediği LM, Breusch-Pagan ve Harvey testleriyle sınanmıştır.

Tablo 10. ARDL Otokorelasyon ve Değişen Varyans Sınanması Test Bulguları

		Otokorelasyon testi		Değişen Varyans testi	
		LM test		Breusch-Pagan	ARCH
F istatistik	Model 1	0.856		1.522	0.735
	Model 2	0.908		1.549	1.156
Olasılık	Model 1	0.533		0.249	0.618
	Model 2	0.509		0.240	0.657

Tablo 10’da otokorelasyon sınaması için kullanılan LM testi sonuçlarına göre % 5 anlamlılık düzeyinde model 1 ve model 2 için belirlenen gecikmelere kadar bir otokorelasyon sorunu tespit edilmemiştir. Ayrıca Tablo 10’da değişen varyanslılık sınaması için kullanılan Breusch-Pagan ve Harvey testleri sonuçlarına göre % 5 anlamlılık düzeyinde model 1 ve model 2 için değişen varyansa rastlanılmamıştır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1980’li yıllardan itibaren ülkelerin gelir düzeylerini ve rekabet güçlerini farklı kılan temel unsurun beşeri sermaye olduğu iktisatçılar tarafından kabul edilmektedir. İktisatçılar sürdürülebilir ekonomik büyümenin ancak beşeri sermayenin birikmesi ile gerçekleşeceğini savunmaktadırlar. Beşeri sermayenin gelişiminde önemli faktörlerin başında ise eğitim gelmektedir. Ancak eğitim ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için tek başına yeterli değildir. Eğitim düzeyinin yükselmesi sonucunda ortaya çıkan bilimsel bilgi kullanışlı ürün ve süreçlere dönüştürülmelidir. Bilginin katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesinde Ar-Ge harcamaları önemli rol oynar. Bu doğrultuda sürdürülebilir büyüme için Ar-Ge ve eğitim harcamaları birbirini tamamlayan iki önemli etkidir. Bu bağlamda çalışmada 1990-2016 döneminde Türkiye’de Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ampirik olarak incelenmiştir. Ar-Ge harcamalarını temsilen Ar-Ge harcamalarının GSYH’ya oranı, eğitim harcamalarını temsilen MEB harcamalarının GSYH’ya oranı ve toplam eğitim harcamalarını temsilen MEB ve YÖK harcamalarının toplamının GSYH’ya oranının kullanıldığı bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkinin analizinde Gecikmesi Dağıtılmış Otokoregresif Model (ARDL) yöntemi ve Granger Nedensellik testi kullanılmıştır.

ARDL Sınır testi bulgularında Ar-Ge, eğitim ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Analiz bulgularına göre Ar-Ge ve eğitim harcamaları ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif yönlü etkilemektedir. Ayrıca analiz bulgusunda

Ar-Ge ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında sadece Ar-Ge harcamalarının düzeyi ve eğitim harcamalarının üçüncü gecikmesi ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemli ilişki tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi bulgularında ise Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına ve Ar-Ge harcamalarından eğitim harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Model 2'nin analiz bulguları da model 1'in analiz bulgularının doğruluğunu teyit etmektedir. Model 1 ve Model 2'nin analizinden elde edilen bulgular literatürdeki genel eğilim olan Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi olacağı hipotezini desteklemektedir.

Analiz bulguları politika yapıcılara, girişimcilere ve araştırmacılara bazı öneriler sunmaktadır: Uzun dönemde ekonomik büyümeyi artırmanın yolu Ar-Ge ve eğitime yapılan yatırımlardan geçmektedir. Ar-Ge'ye yapılan yatırımların uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde ciddi katkısı olacağı öngörülmektedir. Girişimcilerin Ar-Ge yatırımına ağırlık vermesinin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmacılar da Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini bölge veya iller bazında inceleyebilirler. Bu sayede Ar-Ge ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin bölge veya iller bazında farklılaşıp farklılaşmayacağı ortaya konabilir.

KAYNAKLAR

- Afşar, M. (2009). Türkiye'de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 85-98.
- Akçacı, T. (2013). Eğitim Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 65-79.
- Akıncı, A. (2017). Türkiye'de Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Maliye Dergisi*, 173, 387-397.
- Altın, O., & Kaya, A. (2009). Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 9(1), 251-259.
- Barro, R., & Lee, J. (1993). International Comparisons of Educational Attainment. *Journal of Monetary Economics*, 32, 363-394.
- Barro, R. J., & Lee, J. (1994). Sources of Economic Growth. *Carnegie- Rochester Conference Series on Public Policy*(40), 1-46.
- Barro, R. J., & Sala-i Martin, X. (1995). *Economic Growth*. Newyork: McGraw- Hill.
- Başar, S., Künu, S., & Bozma, G. (2016). Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 189-204.
- Baykul, A. (2018). Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Ar-Ge Faaliyetlerinin Etkileri: Türkiye'de Düzey I Bölgelerinde Ampirik Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 143-153.
- Bozkurt, C. (2015). R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 188-198.
- Bozkurt, H. (2007). *Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Brown, T., Mowen, J., Donavan, T., & Licata, J. (2002). The Customer Orientation of Service Workers: Personality Trait Effects on Self and Supervisor Performance Ratings. *Journal of Marketing Research*, 110-119.
- Cin, M. F., & Doğru, M. K. (2016). *Makroiktisat Alternatif Görüşlerle Teori ve Uygulama*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2013). Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.
- Durmuş, S. (2017). Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(629), 9-18.
- Engle, R. F., & Granger, C. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erdemli, M., & Çelik, H. (2017). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye ve G7 Ülkeleri için Bir Uygulama. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 122-137.
- Freimane, R., & Balina, S. (2016). Research and Development Expenditures and Economic Growth in the EU: A Panel Data Analysis. *Economics and Business*(29), 5-10.
- Göktaş, P., Pekmezci, A., & Bozkurt, K. (2018). *Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünlük ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkileri*. Ankara : Gazi Kitabevi.
- Ifa, A., & Guetat, I. (2018). Does Public Expenditure on Education Promote Tunisian and Moroccan GDP Per Capita? ARDL Approach. *The Journal of Finance and Data Science*, 4, 234-246.
- Inekwe, J. N. (2015). The Contribution of R&D Expenditure to Economic Growth in Developing Economies. *Social Indicator Research*(124), 727-745.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood- Based Inference in Co-Integrated Vector Autoregressive Models*. Oxford: Oxford University Press on Demand.
- Kesikoğlu, F., & Saraç, Ş. (2017). Ar-Ge Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi: İBBS Düzey I Bölgelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*, 617-627.
- Korkmaz, S. (2010). Türkiye'de Ar-ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3320-3330.
- Köprücü, Y., & Sarıtaş, T. (2017). Türkiye'de Eğitim ve Ekonomik Büyüme: Eşbütünlük Yaklaşımı. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 77-89.
- Krugman, P., & Wells, R. (2011). *Makroiktisat* (İkinci Baskı). (F. Oğuz, M. Arslan, K. Akkemik, & K. Göksal, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanism of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*(22), 3-42.
- Nowak, A., & Dahal, G. (2016). The Contribution of Education to Economic Growth: Evidence from Nepal. *International Journal of Economic Sciences*, 5(2), 22-41.
- Özsoy, C. (2009). Türkiye'de Eğitim ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 4, 71-83.
- Pamuk, M., & Bektaş, H. (2014). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Pesaran, M. H. (2015). *Time Series and Panel Data Econometrics*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bound Testing Approaches to The Analysis of Level Relationship. *Journal of Applied Econometrics*(16), 289-326.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, 1002-1037.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98, 71-102.
- Sağlam, Y., Egeli, H. A., & Egeli, P. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Sosyoekonomi*, 25(31), 149-165.
- Sarı, R., & Soytaş, U. (2006). Income and Education in Turkey: A Multivariate Analysis. *Education Economics*, 181-196.
- Sunde, T. (2017). Education Expenditure and Economic Growth in Mauritius: An Application of the Bounds Testing Approach. *European Scientific Journal*, 13(22), 70-81.
- Taban, S., & Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 159-182.
- Tarı, R., & Alabaş, M. M. (2017). Ar&Ge Harcamaları ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1990-2014). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 1-17.
- Taş, Ş., Taşar, İ., & Açı, Y. (2017). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 197-206.
- Teng, C.-C., & Barrows, C. (2009). Service Orientation: Antecedents, Outcomes, and Implications for Hospitality Research and Practice. *The Service Industries Journal*, 1413-1435.
- Terzi, H., & Yurtkuran, S. (2016). Türkiye'de Eğitim ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Sims ve Toda- Yamamoto Nedensellik Analizleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 7-24.
- Uçak, S., Kuvat, Ö., & Aytekin, A. (2018). Türkiye'de Arge Harcamaları- Büyüme ilişkisi: ARDL Yöntemi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 129-160.
- Woo, Y., Kim, E., & Lim, J. (2017). The Impact of Education and R&D Investment on Regional Economic Growth. *Sustainability*, 9(676), 1-18.

- Yakışık, H., & Çetin, A. (2014). Eğitim, Sağlık ve Teknoloji Düzeyinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Test Yaklaşımı. *Sosyoekonomi*(1), 169-186.
- Yalçınkaya, Ö., & Kaya, V. (2017). Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: PISA Katılımcıları Üzerinde Bir Uygulama (1990-2014). *Sosyoekonomi*, 25(33), 11-35.
- Yaylalı, M., Akan, Y., & Işık, C. (2010). Türkiye'de Ar&Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2019. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 5, 13-26.
- Yıldırım, D. Ç., & Kantarcı, T. (2018). Araştırma ve Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5), 661-670.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the short and long term relationship between education expenditure, R&D expenditure and economic growth in Turkey. Due to the inability to reach the data of education and R&D before 1990 and after 2016, 1990-2016 period was chosen as the time constraint in the study. In line with the general tendency of the literature, the share allocated to the Ministry of National Education from the GDP and the total shares of allocated to the Ministry of National Education and the Higher Education for the representation of education expenditures, the share allocated for R&D from the GDP is used to represent the R&D expenditures. In the literature, the relationship between economic growth and one of the variables of R&D and education expenditures has been investigated. There is no empirical study examining samples in Turkey about the impact on economic growth, along with the R&D and education expenditure. With this study, this deficiency in literature has been eliminated. The effects of R&D and education expenditures on economic growth were investigated using two different models. In the first model, the logarithm of per capita as a dependent variable, the share allocated from the GDP to the Ministry of National Education and the share allocated from the GDP to the R&D expenditures are used as independent variables. Different from the first model, the sum of the shares allocated to the Ministry of National Education and the Higher Education was used to represent the educational expenditures in the second model.

ARDL Boundary test was used to examine the long-term relationship between R&D expenditures, education expenditures and economic growth. This method was preferred in the study because of the advantage of having more than two variables in the models and better estimation against the disturbing factors such as seasonality and trend seen in the series. In addition, Granger causality test was used to reveal the causality between variables.

ARDL Boundary test findings show that there is long term relationship between R&D expenditures, education expenditures and economic growth for both model 1 and model 2. The coefficient of error correction of Model 1 was between 0 and -1, as expected and it was statistically significant. This situation cause two consequences. The first result is the long-

term relationship between R&D, education expenditures and economic growth, while the second is that the deviation in the analysis will eliminate 83.2% by the end of the first year. According to the findings of the analysis, R&D expenditures affect the economic growth positively by 143% in the long term, while the education expenditures affect the economic growth to positive direction by 40%. In the light of these findings, R&D expenditures have a stronger impact on economic growth in the long run compared to education expenditures. In addition, in the analysis, a short-term relationship was found between R&D expenditures, education expenditures and economic growth only between the level of R&D expenditures and the third delay of education expenditures to economic growth. In the short term, R&D expenditures have an increasing effect on economic growth, whereas in the short term, education expenditures have a reducing effect on economic growth. However, in the Granger causality model 1 findings, a one-way causality relationship was determined from R&D expenditures to economic growth, and from economic growth to education expenditures and from R&D expenditures to education expenditures. The analysis findings of the model 2, which was established by using the expenditures Ministry of National Education and Higher Education instead of Ministry of National Education expenditures, representing the education expenditures as an independent variable, also support the analysis results of model 1. Findings for model 1 and model 2 from the Granger causality test support the findings of ARDL analysis. The findings obtained from the analysis of model 1 and model 2 confirm the positive effect of R&D and education expenditures on economic growth.

The findings of the analysis offer some suggestions to entrepreneurs, researchers and policy makers: One of the ways to trigger economic growth in the long run is to increase R&D and Education expenditure. More importance should be given to R&D since it is more effective on economic growth. The fact that entrepreneurs focus on R&D investment will be more effective in economic growth in the long term. In addition, researchers can examine the effects of R&D and education expenditures on economic growth by region or provinces. In this way, it can be shown whether the effect of R&D and education expenditures on economic growth will be different in terms of regions or provinces.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Özdemir, D. (2019). “İşsizliğin Azaltılmasında Kamusal Bir İstihdam Modeli Olarak Nihai İşveren Programı”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2539-2558.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.03.2019

Araştırma Makalesi

İŞSİZLİĞİN AZALTILMASINDA KAMUSAL BİR İSTİHDAM MODELİ OLARAK NİHAİ İŞVEREN PROGRAMI

Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZDEMİR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

dicleozdemir@mu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7594-1054

Öz

Bu çalışmanın amacı, Hyman Minsky'nin fiyat istikrarı altında tam istihdama nasıl ulaşılabileceğine dair bir heterodoks politika önerisi olan devletin nihai işveren olma politikasını değerlendirmek ve bu yaklaşımın avantajlarını ve dezavantajlarını temel teorik çerçevede tartışmaktır. Program, hükümet tarafından finanse edilen ve iş arayan, ancak iş bulamayan ve kamu sektörü projelerinde çalışmaya hazır olan tüm işsizlerin işe alınarak sıfır işsizlik elde etmeyi amaçlayan bir kamu istihdam politikasıdır. Bu nedenle, bu çalışma, programın etkilerini analiz etmek için kavramsal bakış açısının kısa bir analizi ile başlamaktadır ve bunu yine bu programın sabit fiyat kuralı üzerinde çalışan bir tampon stok mekanizması olarak nasıl çalıştığı üzerine odaklanan bir analiz izleyecektir. Bu tür bir politika özellikle Türkiye gibi işgücünün çoğunluğunun gayri resmi sektörlerde sosyal güvence olmaksızın çalışmak zorunda kaldığı ülkeler için kritik öneme sahiptir zira etkin bir nihai işveren programı altında çalışmanın sosyal yardım ve güvenliğe katkı sağlayacağından ve yoksul kesim açısından işgücü piyasalarının etkinliğini arttıracığından şüphe yoktur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İstihdam, Post Keynesyen, Nihai İşveren

EMPLOYER OF LAST RESORT AS A PUBLIC EMPLOYMENT PROGRAM TO REDUCE UNEMPLOYMENT

Abstract

This paper objective is to assess Employer of Last Resort (ELR) program, a heterodox policy recommendation by Hyman Minsky on how full employment could be reached under price stability by governments, and discuss basic theoretical frameworks in order to facilitate capturing advantages and disadvantages of this approach. The program is a public-employment policy funded by government that aims to achieve zero unemployment by recruiting all (unemployed) workers who are willing and able to work but cannot find a job and ready to work in public sector projects. For this reason, the article begins with a brief analysis of conceptual perspective to analyze the implications of ELR, followed by an analysis on how this program operates as a buffer-stock mechanism operating on a fixed price/floating quantity rule. This kind of policy is crucial especially for developing countries as Turkey where the majority of labor is in the informal sector with no social protection and there is no doubt that working under an ELR program would contribute to social assistance and security and to making labor markets work more effectively for the poor.

Keywords: Unemployment, Employment, Post Keynesian, Employer of Last Resort

1. GİRİŞ

Ekonominin her zaman tam kapasitede çalıştığı düşüncesinin hâkim olduğu ortodoks yaklaşımda enflasyon problemi de ekonominin arz ve talep güçlerini dengeleme meselesi olarak kabul edilir. 90'lı yıllarda serbest piyasa politikaları ekonomik ve finansal serbestleşme ve küreselleşmenin teorik omurgasıydı. Ancak son yıllarda sık yaşanan finansal krizler ve sonrasında meydana gelen stagflasyon süreçleri dünya ticaret hacmini azaltıp işsizlik maliyetlerini de çok yükselttiğinden istihdam sorunu kronik bir sorun haline gelmiştir. 1970'lerde ABD'deki kriz ortamını tanımlamak için kullanılmış olan stagflasyon kavramı, bir ekonomide enflasyon ile durgunluğun aynı anda gerçekleştiği dönemleri ifade etmek için kullanılır. Buna göre, kâr oranı düştüğünde sermaye birikimi ve büyüme duracak ve böylece ekonomi uzun dönemde bir durgunluk sürecine girecektir.

Temelleri Keynesyen, Kartalist ve Lerner'in fonksiyonel maliye teorisine dayanan Modern Para Teorisi savunucuları, hükümetlerin Lerner tarafından belirlenen fonksiyonel maliye kurallarını izlemesi gerektiğini savunurlar (Wray, 1998: 75-77). Yine teorik altyapı itibarı ile Lerner'in fonksiyonel maliye teorisine dayanan nihai işveren programı savunucuları, hükümetin her zaman program için ödeme yapacak mali kapasiteye sahip olduğunu savunurlar.¹Lerner, sağlam kamu maliyesi prensibini reddederek kamu bütçesinin sadece geleneksel tahsis görevlerini yerine getirmesi değil, aynı zamanda ekonominin döngüsel eğiliminin istikrara kavuşması sorununu da dikkate alması gerektiğine ve kamu maliyesinin sistemin uzun dönemli işleyişine dayanması gerektiğine inanıyordu. Para, devletin harcamalar yaparak yarattığı bir şeydir ve hükümetin kendi parasını halktan “ödünç” alması gerekmez; aksine sistemden para çekmek ve tasarruf sahiplerine alternatif faizli tahviller vermek için “borç alır”. İşsizlik ise sadece “hükümet harcamaları özel tasarruflara göre yetersiz olduğu için” gelişir (Aktaran Kaboub, 2007a: 8-10). Devlet, mal ve hizmet satın almak için, yine tek tedarikçi olarak, para harcadığında özel sektöre vergi yükümlülüklerini karşılamak, tasarruf etmek ve işlem dengelerini korumak için gereken miktarda para sağlamış olur. Mantık ortodoks görüşten oldukça farklıdır; tam kapasite ve tam istihdam hükümet ve merkez bankaları için nihai hedefdir. Hükümetin harcamaları finanse etmek için vergilere de ihtiyacı yoktur; hükümetin ihtiyacı olan sadece değerini koruması için kendi yarattığı paranın toplum tarafından talep görmesine ihtiyacı vardır. Dolayısı ile para ihracı bağlamında tekel konumundaki devlet için bu konuda hiçbir finansal kısıtlama yoktur (Lerner, 1943: 40-43,

¹ Abba Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımında asıl hedef tam istihdam ve fiyat istikrarının eşanlı olarak sağlanabilmesidir ve bunun devletin sorumluluğu altında olduğu savunulur.

1947: 310-314). Nihai işveren ya da diğer adı ile iş garanti programlarının çıkış noktası da bu yaklaşımdır.

Son yıllarda, çeşitli araştırmacılar nihai işveren, iş garantisi, kamu hizmeti istihdamı veya tampon stok istihdam programı olarak adlandırılan bir iş yaratma programını savunmaktadır.² Altmışlı yılların ortalarında “Nihai İşveren” fikrini canlandıran ve sonraki 30 yıl boyunca bunu desteklemeye devam eden Hyman P. Minsky (1965, 1986) idi. Diğer nihai işveren politikası taraftarları arasında Mathew Forstater (1999, 2002), Wendell Gordon (1997), Philip Harvey (1989), Jan Kregel (1991, 1999), William Mitchell (1998), Edward Nell (1988), Dimitri Papadimitriou (1998), Raymond Majewski (2004) ve L. Randall Wray (1998) yer alır; ancak şimdiye kadar yapılan çalışmaların çoğu teorik düzeyde olmuştur. Onlara göre, tam istihdam devletin aktif bir müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilemez. Bu nedenle, Minsky'nin Devlet için öngördüğü üç eylem çizgisine geri dönmek yararlıdır: Nihai Borçlu, Devlet ve Nihai İşveren. Buna göre Minsky, devletin nihai işveren rolünü üstlenmesi ile kısa ya da uzun dönem kar beklentilerine bağlı olamayan ve asgari ya da minimum ücret seviyesinde sonsuz esnek bir işgücü talebi yaratılabileceğini öne sürer (Minsky, 1986: 308). Diğer bir ifade ile isteyen herkes için iş fırsatlarının var olmasını, bu eğitimin sağlanmasını ve işçilerin oldukları gibi alınmasını sağlamak; nihai işveren programının yapısal ve döngüsel işsizliği ortadan kaldırarak veya en aza indirerek “gerçek tam istihdam” sağlayabilecektir. Buna göre devlet, nihai işveren ya da iş garantisi programları adı altında yürütülen istihdam uygulamaları ile çalışmak isteyen herkese bir taban ücret verir. Devlet, tüm işsiz işçileri program ücretinde işe alır ve bu sayede etkili tam istihdam sağlar. Program ücreti geçerli özel sektör ücretlerinden daha düşüktür. Enflasyon ve işsizlik arasında bir ödün verme durumuna da gerek yoktur zira tam istihdam altında fiyat istikrarı mümkündür. Böyle bir istihdam politikası, eğer uygun bir şekilde tasarlanırsa, enflasyonist baskıları ortaya çıkarmaz ve ekonominin tamamında fiyatları dengelemeye yardımcı olur. Bununla birlikte devletin nihai işveren rolünü üstleneceği bir program sadece dalgalı kur rejimlerinde uygulanabileceği öngörülür; sabit kur rejimi ya da parasal birlik gibi durumlar için söz konusu değildir (Tcherneva ve Wray, 2005: 3).

Minsky'nin nihai işveren programı ile özel sektörün istihdam yaratamadığı durumlarda devlet asgari veya önceden belirleyeceği minimum ücretten çalışmaya gönüllü herkesi vasıfsız işçi olarak istihdam ederek istihdam oranını piyasaya bırakır ve bunu gerçekleştirirken vasıfsız işçilerin ücretini minimum düzeyde belirleyerek fiyat istikrarının

² Literatürde “Employer of Last Resort” olarak geçmektedir.

sağlanmasına da katkıda bulunur. Zira böyle bir programın uygulanması sırasında karşılaşılabilecek en büyük sorun, aynı zamanda bu programa yapılan eleştirilerin başında gelen, bu politikanın fiyat istikrarsızlığı ve yüksek enflasyona yol açabilecek olmasıdır. Esasen böyle bir politikanın esas gayesi piyasanın kısa ya da uzun dönem beklentilerine bağımlı olmayan sonsuz esnek bir işgücü talep eğrisi yaratabilmektir. Çünkü istihdam yaratılırken kârlılığı gözetmeyecek olan sadece devlet olabileceğinden, söz konusu sonsuz esnek bir talep koşullarını sağlamak da ancak devletin başarabileceği bir iştir (Minsky, 1986: 308).

Ekonomik kalkınmanın öncüsü olacak dengeli bir büyüme sürecinin ilk koşulu eşit ve verimli istihdam olanakları sağlamak olduğundan enflasyonist etkiler yaratmayan istihdam ve sosyal politikalar üretmek özellikle gelişmekte olan ülke ekonomiler için hayati önem arz eder. Kalkınma sürecini motive edecek böyle bir istihdam politikası uygulamalarından biri de devletin nihai işveren rolü ile sisteme dâhil edeceği programlardır. Bu çalışmanın esas amacı, dengeli ve adil bir büyüme sürecinin en temel şartlarından biri olan tam istihdam sürecinde devletin doğrudan rol almasının serbest piyasa ekonomilerindeki olası sonuçlarını literatürdeki tartışmalara istinaden yeniden analiz etmektir. Bu çalışmada öncelikle işsizliğin nedenlerine kısaca değinilerek, hükümetlerin işsizlik sorununa neden kalıcı bir çözüm bulamadıkları tartışılacaktır. Daha sonra heterodoks bir yaklaşım altında Hyman Minsky tarafından ortaya atılan ve işsizlik politikaları tartışmalarında önemli bir yer tutan ve devletin doğrudan istihdamını öngören “Nihai İşveren Programı” kavramsal olarak tartışılacak ve bu tür devlet garantili istihdam programlarına yöneltilen eleştirilere yer verilecektir. Son bölümde ise bu programların tipik birer örneğini temsil eden Arjantin ve Hindistan uygulamalarından kısaca bahsedilecektir.

2. İŞSİZLİĞİN NEDENLERİ

1970'lerin başına kadar, işsizlik çoğu ülke için bir sorun olarak kabul edilmezken daha sonraları iki petrol kriziyle birlikte işsizlik eğilimi neredeyse tüm AB ülkelerinde, ABD ve Japonya'da da çarpıcı bir artış göstermiştir. İşsizlik, Neoklasik ve Keynesyen (konjonktürel) olmak üzere iki ana teori altında açıklanabilir. Neoklasik teoride işsizliğin nedeni işgücü piyasasının sağlıklı bir şekilde çalışmasını engelleyen kısıtlamalar olarak kabul edilirken, Keynesyen teoride talepteki yetersizlikler eksik istihdama neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile neoklasik teori işsizliğin gönüllü olduğunu ve alınacak mikroekonomik tedbirlerle sorunların çözülebileceğini ileri sürerken, Keynesyenler için işsizlik ancak makroekonomik tedbirlerle toplam talebin yeterli seviyeye çıkartılarak çözümlenecek bir sorun olduğu öne sürülür.

Neoklasik istihdam kuramı temel olarak iki “nesnel varsayım” üzerine inşa edilmiştir; sabit sermaye ile çalışan emekçilerin sayısı arttıkça işgücünün marjinal verimliliği azalmaktadır ve her arz kendi talebini yaratır. Aşağı doğru eğimli bir işgücü talebi eğrisi teorisi klasik ve neoklasik iktisatçılar tarafından ileri sürülmüştür. İşgücünün azalan marjinal verimliliği ile rasyonel üreticiler, kâr maksimizasyonunu elde etmek için yalnızca işgücünün marjinal ürününe eşit miktarda ödeme yaparlar, bu nedenle de işgücü sayısı arttıkça üreticinin ödemeyi kabul ettiği ücret miktarı azalır. İşgücü arzını belirleyen tek değişken reel ücretin getirisi. İkinci varsayım ise Say yasası olarak adlandırılır; üretim eylemi eşanlı olarak aynı değerde gelir ve satın alma gücü yaratır. Üretilen miktar her ne olursa olsun, talep tarafından karşılandığı müddetçe üretim yalnızca işgücünün marjinal verimliliğindeki değişikliklerle ve işgücünün çalışma isteğiyle değişecektir. Söz konusu ikinci varsayım bu nedenden dolayı ki işsizliğin esas olarak gönüllü bir fenomen olduğu kritik neoklasik anlayışı meşrulaştırmaktadır. Keynesyen istihdam kuramının temelini ise neoklasik istihdam kuramına yöneltilen eleştiriler oluşturur ki bu eleştirilerin başında Neoklasik işgücü arzı teorisi ve Say yasası gelmektedir. Efektif talep prensibine dayanan Keynesyen kuramda işsizliğin temel nedeni efektif talep yetersizliğidir. Zira talep yetersizliği işgücü talebi yetersizliğine sebep olur; işgücünde eksik talep cari ücret seviyesinde çalışmak istedikleri halde iş bulamayan gönülsüz işsizler yaratır. Gerek nominal gerekse reel ücretlerin düşürülmesi işsizliği azaltmaz. Zaten ücretler yapışkan bir özellik gösterirler, özellikle güçlü işçi sendikalarının mevcut olduğu işgücü piyasasında işçiler ücret indirimlerine karşı koyarlar ve ücretler ve fiyatlar hızla ayarlanmaz. Efektif talep yetersizliğinden kaynaklanan eksik istihdam Say yasasının reddedilmesi anlamına da gelmektedir. Keynes esasen kendiliğinden dengeye gelen bir piyasa ekonomisine ve dolayısı ile tam istihdamın otomatik olarak sağlanabileceği düşüncesine tamamen reddeder ve bu sebeple eksik istihdam durumunda devletin toplam talebi arttırıcı politikalar izlemek zorunda olduğunu savunmuştur.

Bu noktada “tam istihdam” kavramının açıklanmasında da yarar vardır. Kavramsal olarak çalışmak isteyen tüm uygun kişilerin geçerli ücret oranlarında iş bulabilmesini ifade eden tam istihdam durumunda söz konusu seviye farklı iktisatçılarda farklı teorik varsayımlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Örneğin Wray “gerçek tam istihdam”, yani istemsiz işsizliğin ya da eksik istihdamın tam olarak yokluğuna işaret eder, ona göre tam istihdam “hazır, istekli ve çalışabilen” herkesin iş bulabilmesidir (Wray, 1998: 13-15). Friedman (1968) ve Phelps (1967) tarafından ileri sürülen “Doğal işsizlik oranı” (NAIRU)’yu temel alan tanımda ise enflasyonu hızlandırmayan bir işsizlik oranı ağırlık kazanır. Doğal İşsizlik Oranı, işgücü piyasasının dengede olduğu, yapısal faktörlerden kaynaklanan işsizlik

oranıdır. İstikrarlı bir enflasyon oranı ile uyumlu olan işsizlik oranı olarak da tanımlanmaktadır. Doğal işsizlik oranı, talep yönlü faktörlerden ziyade arz yönlü faktörlerin neden olduğu işsizlik olduğundan doğal oran, döngüsel dalgalanmaların yokluğunda ortaya çıkacak işsizlik oranı olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, doğal oran esasen yapısal ve arızı (friksiyonel) işsizliğin toplamıdır. Zaman içinde yapısal ve kurumsal faktörler değiştiği için, doğal işsizlik oranı da değişecektir. Burada döngüsel işsizlik, çalışmak isteyen herkes için yeterli işin bulunduğu halde yetersiz toplam talep (AD) nedeni ile oluşan ve ismini iş çevirilerinden alınan işsizlik türüdür. Buna göre, ekonomik durgunluklarda olduğu gibi toplam talepteki düşüşler, işgücü talebinde de genel bir düşüşe neden olmaktadır. Reel ücret oranı, bu değişen koşullara nispeten tepkisizdir; işgücü talebi azaldıkça reel ücretler düşmemektedir. Sonuç olarak, işsizlik meydana gelir. Reel ücretler, işgücü piyasasındaki bu değişmiş koşullara uyum sağlayabilirse, olası ekonomik durgunluk durumu işsizlik oranında gözle görülür bir artış yaratmayacaktır. Döngüsel işsizlik geçicidir ve talep koşulları önceki seviyelerine döndüğünde, fazla işgücü arzı da yok olur. Arızı işsizlik ise sağlıklı bir dinamik ekonomide gerçekleşen normal işgücü döngüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir zamanda çalışan işçiler iş değiştirir, işlerini kaybeder veya iş gücünden ayrılır. Benzer şekilde, işsiz işçiler iş bulabilir ya da iş aramaktan vazgeçmeye karar verebilir, ancak diğerleri işgücüne girebilir ya da yeniden girebilir. En iyi zamanlarda bile ekonomideki bu dinamik sürtünmeden kaynaklanan bir miktar işsizlik mevcuttur (Rissman, 1986: 3).

3. İŞSİZLİK SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE POLİTİKA YETERSİZLİĞİ

Serbest piyasa ekonomisi ile her ne kadar istihdam yaratılabilse de ABD ekonomisi de dâhil olmak üzere hiçbir döneminde isteyen herkes için yeterince iş yaratılamamıştır. Kâr maksimizasyonu amacının güdüldüğü serbest piyasalarda, çalışmaya hazır, istekli ve çalışabilecek bir işçi, ancak, firmaya getireceği marjinal gelirin, onu işe alma maliyetinden daha büyük veya eşitse işe alınır. Teorik olarak, neoklasik iktisat altında, işe alınmaya hazır işçilerin fazlalığı varsa, bu işçiler kendi aralarında rekabet edecek ve ücret oranını düşürecek, bu da firmaların daha fazla işçiyi işe almasının maliyetini düşürecektir. Ancak, bu aslında gerçek hayatta pek de olası bir durum değildir. Neoklasik teoriye göre sorun, firmaların ücretlerini sürekli olarak düşürememeleridir- ücretlerin belirli bir oranda olmasını gerektiren asgari ücret yasaları ve ücret katılıkları durumu vardır ve bu nedenle, bu ücretten daha yüksek bir marjinal ürün üretemeyen işçiler işsiz kalır. Dahası sendikalar, işsizliğin artması pahasına, ücretleri yükseltmek için firmalarla sık sık pazarlıklar kurarlar (Hargreaves-Heap, 1980: 615-20).

Ancak Keynesyen görüş serbest piyasa ekonomisinde istihdam ve işsizlik sorununu daha farklı ve kalıcı bir sorun olarak görür zira onlara göre eksik istihdamın ve dolayısı ile işsizliğin nedeni yetersiz talep koşullarıdır. Bir firmanın yeni işçileri ise alabilmesi için ürettiği ürünlere olan talebin artması gerekir; ancak ekonomik durgunluk söz konusu ise ürün talebi düşmekte çünkü tüketim azalmakta ve tasarruflar artmaktadır. Bu koşullar nihayetinde olumsuz tüketici beklentilerine de yol açabilmektedir. Talep eksikliğinden kaynaklanan bu durum, daha da olumsuz beklentilere yol açarak, ürün talebini daha da azaltıp işten çıkarmaları hızlandırarak negatif bir döngüye sebep olup işletmelerde daha fazla baskıya neden olmaktadır (Kaboub, 2008). Keynes gibi Minsky de merkezi olmayan, plansız, kapitalist ekonomilerde kendi kendini düzeltme mekanizmasının gerçekleşemeyeceğini savunur, zira esnek bir ücret, tam istihdamı garanti etmez; ekonominin normal yolu döngüseldir (Minsky, 1964). Dahası, modern kapitalist ekonominin işleyişi için gerekli olan finansal sistem, kendi içinde bir yatırım balonlaşması ile oluşacak genişleme potansiyeli barındırır. Bu nedenle Minsky, Keynes'in sosyalleştirilmiş yatırım çağrısına atıfta bulunarak bu görüşün devletin yatırımlarının önemli rol oynayacağı bir karma ekonomi çağrısı olarak yorumlar (Wray, 2007: 4).

Mevcut işsizlik sorununun ana akım bir perspektiften çözümü, devletin küresel ekonomik koşulların iyileştirilmesini, ülkenin rekabet gücünü artırmasını, devlet harcamalarını azaltmasını ve piyasaların gelişmesini beklemeyi öngörür. Sürekli kesintiler, ülke ekonomisini daha da durgunluğa sürükler. Bu daha fazla işsizlik demektir, vergilendirme daha da azalır ve harcama açığı genişler. Bankaların borç verme konusundaki isteksizliği göz önüne alındığında, bu döngünün yatırımın esas belirleyicisi olan toplam talebin uyarılmasıyla kırılması gerektiği açıktır (Keynes, 1936). Çözüm sadece hızlandırılmış yatırım ve büyümeye (vergi indirimleri vererek ve faiz oranlarını düşürerek) teşvik sağlamak ve vergi indirimleri, işsizlik sigortası veya başka bir harcama şekli yoluyla yeterli toplam talebi arttırmak değildir; zira Keynes'in de belirttiği üzere, işsizliğin nedeni toplam talepteki yetersizlikler değil, efektif talepteki eksikliklerdir. Bu nedenledir ki uygulanacak politikalar, istihdam düzeyini belirleyen marjinal tüketim eğilimi (MPC), paranın marjinal etkinliği (MEM) veya sermayenin marjinal etkinliği (MEC) gibi bağımsız faktörlere yönelik olmalıdır (Tcherneva, 2008: 7). Minsky'nin efektif talebi artırarak istihdam yaratımına yönelik politika önerisinin en somut örneğini de devletin nihai işveren olduğu program önerisinde görebiliriz. Buna göre Minsky, harcamaların öncelikle öncü sektörler yerine direk toplumun çalışmayan kesimini hedeflemesi gerektiğini ileri sürer. Bu nedenle, işçileri olduğu gibi çalıştırabilecek ve becerilerine uygun işler sunan bir nihai işveren programını savunur ve yalnızca devletin

işgücü için sonsuz esnek bir talep yaratabileceğini ve mevcut ücret seviyesinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabilmesini sağlayabileceğini iddia eder (Minsky, 1965, 1968, 1986).

4. DEVLETİN “NİHAİ İŞVEREN ROLÜ” NEDİR?

Devletin nihai işveren olma önerisinin kökleri Keynesyen ve neo-kartalist parasal düşüncenin (vergiye dayalı parasal yaklaşım) bileşimine dayanır. Keynesyen kısım, modern kapitalist ekonomilerin talep eksikliğinden dolayı işsizliği periyodik olarak ürettiğine dair inancı yansıtır, ancak nihai talep artışı sağlayacak önlemler yerine kamusal istihdam yaratılması esastır. Yeni iş olanaklarının yaratılması bütçe açığına neden olacak kamu harcamalarının arttırılması ile sağlanır ve bu durum enflasyona yol açmaz. Söz konusu ikinci iddia, programın neo-kartalist kısmı ile ilgilidir zira paranın devlet tarafından yaratıldığı görüşü nedeni ile vergiler yine devletin kendi bastığı para ile ödeneceğinden vergi yükümlülüklerinin yerine getirilebilmesi için hem işgücü arzı artacak hem de parasal taban azaltacaktır. Burada vergiler, devlet harcamalarını finanse etmekten ziyade devletin bastığı paraya olan talebin sürekliliğini sağlamaktır. Devletin nihai işveren politikasını savunanların niçin böyle bir programın enflasyonist etki yaratmayacağını ileri sürmelerinin nedeni de budur (Wray, 1998: 75). Kısaca devletin nihai işveren rolü ile yaratılan istihdam geliri arttırır, gelir arttıkça harcamalarda da artış olur ve söz konusu harcamalar yeni vergi yükümlülüklerini beraberinde getirir.³

Bu programda, hükümet, hazır, istekli ve çalışabilen, ancak özel veya kamu sektörlerinde başka bir yerde iş bulamayan herkesi istihdam edecek bir “nihai” işveren olarak hareket etmektedir. ELR, çalışanları olduğu gibi almaya çalışır, becerilerine ve yeteneklerine göre uyarlanmış üretken bir çalışma yapma fırsatı verir ve çalışmalarına istikrarlı bir gelir sağlar (Wray, 1998: 124). Nihai işveren programının esas amacı, işçiyi ilerisi için program dışındaki işlere hazırlamak; zira program bu amacı ile söz konusu resmi ve iş tecrübeli eğitim sunmaya çalışmaktadır. Böylelikle söz konusu programdan yararlanan işçiler ileri zamanlarda program dışında kamu veya özel sektörde iş bulabileceklerdir. Nihai işveren programı kapsamında yapılan işler ile özel ve kamu şirketlerinde sunulan işler arasındaki fark, program kapsamında yapılan işin parasal açıdan kârlı olması beklentisinden ziyade yapılan uzun vadede verimli olup olmayacağıdır. Genel olarak amaç işsizlikle bağlantılı sosyal maliyetlerin

³ Bu neo-kartalist bütçe açığı özelliği, otomatik bir dengeleyici mekanizma oluşabilmesi için özel sektörde istihdamı belirleyen Keynesyen talep yaklaşımı ile ortak hareket eder. Buna göre, özel sektör talebi düşük ve işsizlik yüksek olduğunda, nihai işveren programı uygulaması istihdamı arttırır. Bu sayede devlet bütçe harcamaları otomatik olarak artar, bu da üretim ve istihdamı yükselten özel sektör ekonomisinin canlanmasına yol açar.

azaltılması ve insanların istikrarlı bir geçim kaynağına erişimlerinin sağlanmasıdır (Wray, 1998: 124, 126-127).

Sonuç olarak program kapsamındaki işler kalıcı değildir; ancak kamu ve özel sektörün gelecekte ihtiyaç duyacağı kalifiye işler için bir havuz konumundadır. Program, hazır, istekli ve çalışabilecek herkesi işe alarak gönülsüz işsizliği sona erdirecektir zira program dahilinde bir işe sahip olmayan herkes, isteyerek ve bilerek iş gücünün dışında olduğu kabul edilecektir. İş çevrimleri devam ederken döngüsel işsizliğin de önüne geçilmiş olunacak çünkü işten çıkarılanlar hemen program kapsamında iş aramaya başlayabileceklerdir (Wray, 1998: 130-132). Buna göre program çalışanları, hem şehirlerarası hem de şehir içi altyapıyı inşa etme ve korumada aktif görev alabilir, mahalleleri ve diğer alanları temizlemeye yardımcı olabilir, eğitim veya kamu güvenliği gibi kamu hizmetlerine yardımcı olabilir, çöp veya geri dönüşüm gibi diğer kamu hizmetlerini yerine getirebilir, daha da ötesi sanat veya akademik araştırmalarda çalışabilirler. Kamu ve özel sektörde bir işe girme becerisine sahip olmayanlar, kendilerini olduğu gibi alan ve kendi özel becerilerine göre uyarlanmış bir nihai işveren programı kapsamında iş arayabildikleri için, program, yapısal işsizliğin sona erdirilmesine de önemli ölçüde katkı sağlayabilmektedir. Özel sektörde iş bulmalarına yardımcı olabilecek yeni aktarılabılır becerileri öğrenmek için ek bir fırsat (Wray, 1998: 142-143).

Wray bir nihai işveren programının Missouri-Kansas City Üniversitesi tarafından yürütülen deneysel “buckaroo” programına atıf yaparak nasıl çalıştığını göstermiştir. Programda, öğrenciler belirli bir toplumsal hizmet alma karşılığı üniversiteye ödemek zorunda Buckaroos (üniversite parası) kazanmak için yine toplumsal hizmet yapmakla yükümlüdür. Esasen hanehalkı bir nihai işveren programını desteklemek için gerekli olan vergileri ödemeye isteksiz olabilir. Aslında, kamu, bir nihai işveren programını desteklemek için gerekli olan vergileri ödemeye isteksiz olabilir. Ancak Buckaroo programında bu itiraz, öğrencilerin üniversite şartlarına uymak zorunda kalmaları nedeniyle geçerli değildir. Nihai işveren politikaları ile hükümetin neden hazır, istekli ve çalışabilen, ancak özel veya kamu sektörlerinde başka bir yerde iş bulamayan herkesi istihdam edecek bir artık işveren olarak hareket etmesi gerektiği yine “100 köpek 95 kemik” örneği ile açıklanabilir. Buna göre, bir bahçede 95 kemik gömülüdür ve bu kemikler için avlamak, onları kazmak ve onları kendi sahiplerine geri getirmek için 100 köpek eğitilmiştir. Kazma işlemi bittikten sonra köpeklerin 95'i sahiplerine kemik ile birlikte geri gelir, ancak beş tanesi hiçbir şey ile geri dönmez. Bu duruma istinaden sahipleri köpeklerini eğitmeye devam eder, fakat köpeklerin ne kadar iyi eğitildiğinin, ne kadar ödüllendirildiklerinin veya cezalandırıldıklarının bir önemi yoktur, her zaman kemiksiz geri dönen beş köpek vardır. Doğaldır ki köpekler ve yetersiz kemik

sorununa çözüm, avluya çıkıp beş adet kemiği gömmek, böylece her köpeğin bulması için her zaman bir kemik olmasıdır. Nihai işveren politikalarının altında yatan mantık da budur - aynı şekilde, eğer tüm iş arayanlar için yeterli sayıda işgücü olanağı yoksa çözüm daha fazla iş yaratmaktır (CoffEE, 2010). Sonuç olarak, nihai işveren programındaki işler kalıcı olmayacaktır, ancak - kâr güdümlü özel ve kamu sektörü şirketleri, programı işgücünü genişletmeleri gerektiğinde işe alınmaları için eğitilmiş, yetenekli, yedek emek stoku olarak kullanabileceklerdir. Programın büyüklüğü ve kapsamı döngüsel; genişleme dönemlerinde program kapsamındaki istihdam havuzu otomatik olarak azalırken, durgunluk dönemlerinde artacaktır (Wray, 1998, 135).

5. NİHAİ İŞVEREN PROGRAMININ AVANTAJLARI

Minsky'nin tam istihdam konusuna verdiği önemin nedeni yoksullukla mücadelede hayati bir öneme sahip olduğunu düşünmesidir (Minsky, 1965: 177). ABD Başkanı J. F. Kennedy'nin başlattığı Yoksullukla Mücadele'ye bir cevap olarak önerdiği Nihai İşveren politikaları ile Minsky aslında yoksulluğa karşı savaşı, radikallerin bir tür meydan okuması olarak görür; ona göre kapitalizm doğası gereği zorunlu olarak yoksulluk yaratır (Minsky, 1965: 175). Bu bağlamda yoksullukla mücadele kapsamında hayata geçirilen vergi indirimleri politikalarını şiddetle eleştirmekte ve tam istihdama ulaşabilmek ve yoksullukla mücadele edebilmek için tek yolun devlet eliyle yaratılacak istihdam olanakları olduğunu savunmaktadır. Minsky nihai işveren programının birçok avantajından bahseder (Wray, 2007: 13-15). Minsky'e göre program öncelikle, kırsal alanlar da dâhil olmak üzere, yeteri kadar istihdam yaratacağından istenmeyen kentsel göçü yavaşlatacaktır.

Nihai işveren politikalarının en büyük avantajı daha önce de değinildiği gibi tam istihdamın fiyat istikrarı ile birlikte sağlanabileceğini ileri sürmesidir. Mitchell (1998) bu durumu çok net bir şekilde açıklamaktadır. Buna göre nihai işveren programının uygulanması durumunda piyasada iki çeşit işgücü piyasası varolacaktır ki biri hali hazırda mevcut olan normal piyasa, diğer işi nihai işveren kapsamında oluşacak olan piyasadır. Normal piyasada ücretler piyasa koşulları ve sendikaların pazarlık gücüne tabi iken, nihai işveren sektörü piyasasında ücretler hükümet tarafından sabit bir oranda belirlenir. Buna göre program kapsamında işçi ücretleri asgari ücrete bağlanarak özel sektör ücret yapısının bozmayacak ve enflasyon için bir çapa görevi üstlenecektir. Mitchell'e göre göre, nihai işveren programı kapsamında işgücü piyasasında vasıfsız işçiler işsizlik tehdidiyle değil, her zaman kendileri yerine istihdam edilebilecek işçilerin varlığını bilerek disipline edilebilecektir. Daha vasıflı işçiler için, program, mevcut istihdamlarına göre gelirlerinde bir kaybı temsil edeceğinden

beceri düzeylerinde başka bir iş aradıklarında söz konusu iş arama dönemi bir nevi ücret talepleri disipline etmek için hareket edecektir (Mitchell, 1998: 550-553).

Nihai işveren politikalarının avantajları konusunda en kapsamlı çalışmayı Tchernava ve Wray yapmıştır (Tchernava ve Wray, 2005). Buna göre temel iki kurumsal özellik programın kendi başına enflasyonist etki yaratamayacağını göstergesidir; nihai işveren programının uygulanması bütçe açıklarının çok fazla veya çok küçük olmayacağını garanti etmesi ve program kapsamındaki ücretin hükümet tarafından dışsal olarak belirlenerek işgücü için mükemmel bir etkin minimum ücret ve istikrarlı fiyat göstergesi olmasıdır. Program, ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde güçlü bir döngüsel mali dengeleyici olarak hareket eder. Hükümet, ekonomik yavaşlama sırasında işsiz işçileri ise almak için program yöntemini karşı-döngüsel bir önlem olarak kullanır. Ancak, ekonomi iyileştikçe, nihai işveren program kapsamında ise alınan kişiler özel sektörde çalışmaya başlayabilir ve kamu harcamalarının azalmasına neden olabilir. Programın kapsamında sabit bir orandan belirlenen ücret, tamamen istikrarlı ve iş gücü için bir fiyat belirleyici mekanizma durumundadır. Dolayısıyla, Tchernava'ya göre, enflasyonun böyle bir sistem altında ücretle ilgili faktörlerden kaynaklanması muhtemel değildir. Böylece, önceden belirlenmiş ücret, bu şartlar altında, para biriminin bağlı olduğu bir çapa görevi da görür. Diğer bir ifade ile, işgücü, emtiada doğrudan ve dolaylı olarak kullanılan temel bir meta olduğu için, para biriminin değerini düzenlemek ve böylece fiyat seviyesini kontrol etmek için bir mekanizma sunar; para biriminin stabil duruma gelmesinde tampon görevini üstlenir. Bunların yanı sıra, programın, ekonomideki fiyatları dengelemesine yardımcı olmasının başka nedenleri de vardır. Bunlar arasında programın özel sektör verimliliğine olumlu etkisi, tam istihdam durumlarında dâhi yedek kapasitenin muhafaza edilebilmesi ve özel sektör istihdamının yüksek seviyeleriyle ilişkilendirilen enflasyonist darboğazları ve diğer katılıkları önleyebilmesidir (Tchernava ve Wray, 2005: 8-9).

Sonuç olarak, nihai işveren politikaları ile hükümetler bir fiyat çapası sağlayacak ve daha fazla fiyat istikrarına ortam yaratabilecektir. Nihai işveren programı, ekonominin durgunluk dönemlerinde özel sektör tarafından işlerine son verilmiş işgücü için istihdam olanağı yaratacak; genişleme dönemlerinde ise piyasadaki istihdam olanakları artacağından program dâhilinde çalışan işçi sayısını otomatik olarak azaltacaktır; bu nedenle nihai işveren programı bir tampon görevi görecektir. Tam esnek işgücü arzı eksik istihdam sorununun üstesinden gelmeye çalışırken program için belirlenen asgari ücret gerek özel sektörde ödenen ücretlerin gerekse fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı olmasına yol açabilecektir (Palley, 2001: 1-2).

6. NİHAİ İŞVEREN PROGRAMINA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Nihai işveren politikaları savunucularının temel iddiası, nihai işveren programı ile tam istihdam ve fiyat istikrarı sağlanacağı yönünde olmakla birlikte, ortodoks görüş, tam istihdam ve fiyat istikrarı arasında kaçınılmaz bir mübadele söz konusu olduğunu savunur. Ancak söz konusu program tarzındaki istihdam politikasına yönelik eleştirilere de literatürde sıkça rastlanmaktadır. Nihai işveren programı eleştiren yaklaşım genel olarak tam istihdam düşüncesini desteklemekle birlikte programın yapısal işsizlik, enflasyon ve lojistik sorunlarıyla başa çıkabilme yeteneğinden şüphe duymaktadır. Birçoğu, program altında yaratılacak işlerin ekonomik yararı ve program kapsamında öğrenilen becerilerin özel sektöre aktarılabilmesi konusuna temkinli yaklaşmaktadır (Kadmos ve O'Hara, 2000; Sawyer, 2003 ve 2005). Bu eleştirilerin başında yetersiz toplam talebin, işsizliğin sebeplerinden sadece bir tanesi olduğuna vurgu yapan Sawyer gelir. Sawyer'a göre fiyat istikrarı, üretim kapasitesinin eksikliği, enflasyonist baskı gibi yapısal sorunlar bu tip politikalar altında yürütülecek nihai işveren ya da iş garantisi programları ile iyileştirilemeyeceği gibi programların toplam talebi canlandırmaya yönelik bir "pompa hazırlama" girişiminin ötesinde de değildir. Bu nedenle, herhangi bir mali veya parasal genişleme politikası devletin bir işveren programı ile aynı etkiyi yaratacaktır (Sawyer, 2003: 904). Sawyer, program dâhilindeki sektörlere aktarılan işler aracılığıyla kamu sektörünün ücretlerinin azaldığını da ortaya koymuştur Sawyer (2003: 893). Bu noktada Seccareccia (2004) da benzer öngörüdedir; program kapsamında uygulanacak ücretin yüksek olması durumunda bir "ücret-ücret" sarmalına dönüşebileceğini ileri sürer. Program, ekonomik sistemi bozuk gelir dağılımı gibi sonuçlar doğuracak minimum ücretlendirmeye yatkınlaştıracaktır. Alternatif olarak, çok düşük bir program maaşı da zaten sorunlu olan gelir eşitsizliğini daha da arttırabilir ve böylece efektif talebi erozyona uğratar (Seccareccia, 2004: 34).

Kadmos and O'Hara nihai işveren programını daha teorik ve temelden bir yaklaşım ile eleştirirler. Onlara göre Wray'ın nihai işveren politikası yaklaşımı ve Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımı işsizlik kavramını farklı şekilde ele almaktadır. Buna göre, fonksiyonel maliye sadece arazi işsizlik olarak tanımlanan işsizliği ortadan kaldırmak için ele alınabilirken, Wray'ın hedefinde ise hem döngüsel hem de yapısal işsizliği kapsayan ve çalışmak isteyip de iş bulamayan tüm işgücü vardır. Ancak bu durum sorunludur zira Wray'ın vergiye dayalı devlet parası argümanı Lerner'in fonksiyonel maliye yaklaşımına dayanmaktadır ve bu nedenle bu tip tarz politikalar yerine ziyade daha geniş ve geniş çaplı kamu sektör yatırımlarının hayata geçirilmesi yerinde olacaktır zira uzun vadeli yapısal

işsizlik sorununun ancak bilgi, iletişim, altyapı, sosyal ve kurumsal ağ sermayelerinin inşası ile çözülebileceğini ileri sürmektedirler (Kadmos ve O'Hara, 2000: 16).

Minsky, programın enflasyonist sonuçlar doğurmayacağını savunur. Program hayata geçirildiği süreçte bazı ücret ve istihdam artışları görülecek olsa da enflasyonist bir ortamın oluşmayacağını ileri sürer. Ancak, tam istihdamın devamının sağlanması esnasındaki ile tam istihdama geçiş sırasındaki enflasyonist baskı aynı değildir. Diğer bir ifade ile toplam talebin savunma harcamaları ya da yatırım teşvikleri ile artırılması enflasyonist etki yaratacaktır ancak özellikle tam istihdamı belirli bir taban ücret uygulayarak koruma politikasının enflasyonist bir duruma yol açacağına dair kesin bulgular yoktur. Bu nedendir ki Minsky'ye göre nihai işveren programının bir müddet sonra asgari ücret seviyesini yükseltmesi ve talebi artırarak fiyatlar üzerinde baskı yaratması geçici bir durumdur. Devlet garantili ya da nihai işveren programı benzeri politikalar altında yürütülecek tam istihdam hedefi sürekli enflasyona yol açmayacaktır (Minsky, 1965). Nihai işveren politikası eleştirmenleri ise aksine genellikle programın işgücü pazarlık gücünü artıracığını, çünkü işsizlik tehdidini ortadan kaldırdığını ve böylece ücret enflasyon spirali üzerinde daha fazla baskı yaratacağını iddia etmektedir (Kaboub, 2007a: 12). Buna karşılık, program savunucuları, yetenekli işçilerden oluşacak bir işgücü havuzunun özel sektör çalışanlarına geleneksel işsizler kitlesinden daha büyük bir tehdit oluşturacağı görüşündedir. Bu nedenle, Wray'a göre, program kapsamında gizli enflasyon konusunda da bir endişeye gerek yoktur (Wray, 1998).

Programa yöneltilen eleştirilen bir başka odak noktası da programın getireceği maliyettir. Nihai işveren politikaları, tam istihdam için etkili ve cazip bir seçenektir, ancak tüm hükümet politikası önerileri gibi belirli bir maliyete yol açacaktır. Programa yöneltilen eleştirilerin en çok yoğun olduğu noktalardan biri de söz konusu yüksek maliyet sorunudur; özellikle yüksek bütçe açıkları yaşanan ekonomilerde bu tip bir programın hayata geçirilmesi yerinde olmayacaktır. Program gereği çalışmak isteyen herkese belirlenen sabit ücretten istihdam olanağı sağlanacağından programın maliyeti, ödenecek ücretin ne kadar olacağına ve programın işgücü havuzunda ne kadar işçi çalıştırılacağına bağlı olacaktır (Wray, 1998: 125, 128). Kartalist yaklaşım altında fonksiyonel maliye teorisinin nihai işveren politikalarının temelini oluşturması burada net bir şekilde kendini gösterir çünkü Wray'e göre kendi parasının tek tedarikçisi olan bir devlet açığa harcama yaparak, diğer bir ifade ile bütçe açığı vererek, böyle bir programın maliyetini rahatlıkla karşılayabilir (Wray, 1998: 4, 123). Vergilerin amacı da vatandaşların vergilerini ödeyebilmeleri için gerekli olan paraya için talep yaratmaktır. Hükümet açıkları, vatandaşlar vergiler ödemek zorunda olduklarından daha fazla para almaya karar verdiklerinde net kamu tasarruflarını temsil edecektir. Bu nedendir ki

paranın yaratılmasında piyasalara ihtiyaç yoktur; tüm proje ve programlar para basma yolu ile finanse edilebilir. Böylece, vergi ya da tasarruf ya da ek tüketim için para tutma arzusu yoluyla hükümetin yarattığı paraya talep devam ettiği müddetçe, bütçe açıkların büyüklüğünün fonksiyonel maliye teorisinde bir önemi yoktur (Wray, 1998: 4, 82-83).

7. DÜNYADAN ÖRNEK UYGULAMALAR

Nihai işveren politikaları için teorik argüman, ekonomide mevcut olandan daha fazla fiyat istikrarını korurken, istemsiz işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Teorik analiz önemli olmakla birlikte, programların gerçek hayatta işsizlik ve enflasyon sorununda ne derece etkili olduğunun anlaşılması için daha önce hayata geçirilmiş nihai işveren ve benzeri programlara değinmekte yarar vardır. Bu programların etkileri Arjantin'deki Jefes de Hogar programında, Amerika Birleşik Devletleri Yeni Anlaşması'nda, Hindistan'ın Ulusal Kırsal İstihdam Garantisinde ve Fransa'nın Profesyonel Geçiş Sözleşmelerinde görülebilir (UNCTAD, 2010) . Tüm bu programlar, hükümetin fiyat istikrarsızlığına yol açmadan iş sağlayabileceğini ve işsizliği azaltabileceğini göstermiştir ve genel kanaat diğer herhangi bir politika gibi, bu tür istihdam programların da lojistik sorunları olabileceği, ancak sosyal, politik, ekonomik ve çevresel faydaları maliyetlerine çok daha ağır bastığı yönündedir (Kaboub, 2008).

7.1. Arjantin Programı: Jefes de Hogar

1990'lı yıllarda başlayan ve kamunun küçültülmesi, finansal serbestlik, para kurulunun etkinliği gibi 10 yıl süren katı ortodoks politikaların ardından 2000'li yıllara gelindiğinde Arjantin'in ekonomisi çökmüş ve işsizlik % 20'nin üzerine çıkmıştır. Tüketici enflasyonu % 40'a ulaşırken, üretici fiyatları % 125 artmış, GSYİH önemli ölçüde düşmüş ve Arjantin para birimi Peso % 200'den fazla değer kaybetmiştir. Jefes de Hogar (Jefes on Home) planı da bu şartlar altında Nisan 2002'de yürürlüğe girmiştir. "Aile Reisleri" anlamına da gelen planda hedef kitle öncelikle ailelerine bakmakla yükümlü 18 yaş altı çocuk işçiler, engelliler ve hamile kadınlardır ve Jefes işçilerine, asgari ücretin dörtte üçü olan günde en az dört saat çalışma için ayda 150 peso ödenmiştir. Bu özellikleriyle Jefes tipi bir nihai işveren programı ile birebir örtüşmemektedir. Jefes planından yararlananların büyük bir kısmı tarımsal mikro işletmeler ve tarım sektöründe temizlik ve çevre desteği, kanalizasyon sistemleri ve şu drenajlarının iyileştirilmesi gibi çeşitli sosyal ve toplumsal hizmetleri içeren topluluk projelerinde istihdam edilmiştir (Kaboub, 2008; Tcherneva ve Wray, 2005).

Ancak nihai işveren programı savunucularının Jefes planı konusundaki endişeleri planın Dünya Bankası kredisi ile finanse edilmesi ve bu nedenle yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmek için tasarlanan toplum projelerinin geri ödeme için yeterli dolar getirisi elde

edemeyeceği idi (Galasso ve Ravallion, 2004: 367). Ancak Aralık 2005'te Arjantin, IMF'nin borçlarını zamanından önce ödeyeceğini ve uluslararası kuruluşlardan borç almayı durdurduğunu ve aynı zamanda Jefes'i uygulamaya devam edeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte, Jefes planı yoksulluk sınırının üstünde çıkarmasa da yoksul kesimin gelirini kısmen arttırmış, işsizlik bir yılda % 22'den % 17'ye ve üç yılda % 12'ye düşmüştür. Yine istihdamın sağlanmasına ek olarak Jefes planı, 750.000'den fazla işçinin Jefes dışındaki işlere geçişini de sağlamıştır. Dolayısıyla, nihai işveren programı savunucuları, Jefes'in sadece doğru yönde atılmış bir adım olduğunu ancak bazı ön koşulların da yerine getirilmesi gerektiğini savunmaktadır ki bunlar arasında hazır, istekli ve çalışabilecek herkesin katılımına izin vermek için genişletilmesi; asgari ücret seviyesinde ödeme ve mevcut ihtiyaçları karşılamak için eğitim ve öğretim bileşeninin artırılması sayılabilir (Tcherneva ve Wray, 2005).

7. 2. Hindistan Programı: Ulusal Kırsal İstihdam Garanti Yasası

Hindistan Parlamentosu, 2005 yılında yoksulluğu azaltma stratejisi olarak kamusal projelerini hızlandırdı ve kırsal kesimde yaşayan ve en az hanehalkı başına bir kişi olmak üzere kırsal kamu projelerinde yüz iş günü için çalışma vaat eden "Ulusal Kırsal İstihdam Garanti Yasası"nı (NREGA) uygulamaya koydu. Hindistan'ın en yoksul 200 ilçesinde 200'de başlamış ve 2007-2008 mali yılında bir 130 kırsal bölge daha eklenmiş ve 1 Nisan 2008 itibariyle geriye kalan 285 kırsal bölgeyi de kapsamıştır. Dünyadaki en büyük istihdam programı olarak da kabul edilen NREGA'da çalışanlar tarafından yapılan çalışmalar genellikle havza geliştirme, arazi üretimi, bina yolları, taşkın önleme, taşkın koruma ve çevre koruma gibi daha fazla yoksulluğun azaltılması ile ilgili kamu çalışma projelerinin inşasını ve geliştirilmesini kapsamaktadır (Chakraborty 2007; Ghuman and Dua 2008). Programın toplam maliyetinin 40.000 kron (7.24 milyar ABD Doları) veya Hindistan'ın GSYİH'nin % 1.3 olduğu tahmin edilmektedir ve 2008-2012 yılları arasında yılda yaklaşık 50 milyon haneye istihdam sağlamıştır (Kaboub, 2008).

NREGA'nın temel amacı kırsal alanlarda istihdam sağlayarak yoksulluğu azaltmak olsa da kırsal kesimde kazanç olanaklarının artırılması, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması amacı ile doğal kaynakların etkin kullanımı ve kadınların istihdam olanaklarının artırılması gibi başka hedefleri de vardı (Bhatia vd., 2016). NREGA, özellikle Hindistan'ın en az gelişmiş bölgelerinde, yolsuzluğun ve bürokrasinin önüne geçilmesinin neden olduğu engeller nedeni ile pek etkili olmadı. Bununla birlikte, program, birçok işçiye ek istihdam ve gelir sağlarken finansal olarak sürdürülebilir olduğunu kanıtladı ve uygulandığı bölgelerde büyümeye de katkıda bulunmuştur (Papadimitriou, 2008).

8. SONUÇ

Minsky tarafından öne sürülen ve daha sonraları Mitchell (1998), Wray (1998) ve Forstater (1998) tarafından yapılan ve temeli Modern Para Teorisine dayanan çalışmalarla birlikte kavramsal olarak literatürde sıkça tartışılan “Nihai işveren programı” eş zamanlı olarak tam istihdam ve fiyat istikrarı sağlayan, işgücü için sonsuz esnek bir talebi güvence altına alan ve merkezi olmayan bir istihdam yaratımını esas alan bir kalkınmayı kapsar. Buna göre, para birimleri üzerinde egemen kontrolü olan ulusal hükümetler, hazır, istekli ve çalışabilen herkese asgari ücretli bir iş garanti eden bir programlara dayalı son işveren olma rolü ile eksik istihdam ve işsizlik sorununa kalıcı çözüm sağlayabilir. Devletin nihai işveren olma politikasının altında yatan temel görüş, hükümetin özel sektörde iş bulamayan kişilere kamu sektörü işlerini sunarak işsizlik ve yapısal işsizlikle mücadele edebileceğidir. Program kapsamında ödenen ücret seviyesi tam istihdamın sürdürülebilmesi için bir nevi enflasyon kontrol mekanizması sağlar. Program çalışanları, mevcut özel sektör çalışanları için esasen tehdit oluşturabilmektedir zira programda yer alan işgücü ise alınabilecek sabit ücrete tabii hâlihazır bir işgücü stokunu temsil etmektedir. Böylelikle işverenlerin mevcut işgücünden gelen enflasyonist ücret taleplerine direnme olasılıkları daha yüksek olacaktır. Benzer şekilde enflasyonun hükümetin ilan edilen hedefini aşması halinde, uygulanacak sıkı makroekonomik politikalar ile birlikte işgücü yüksek ücretli özel sektör kesiminden program dâhilinde önerilen düşük ücretten program kapsamındaki alanlarda çalışmaya başlayacaklardır. Program daha çok düşük niteliklere veya becerilere sahip olan vasıfsız işgücünü istihdam edebilmek için tasarlanmıştır ve gerek ekonominin normal zamanlarında gerekse durgunluk dönemlerinde bir defa uygulanmaya başladıktan sonra kalıcı olabilmektedir. Bunun yanı sıra, program ücretine eşit ücret ödeyen özel sektör işverenleri, işlerini yeniden yapılandırmayı ve üretimde daha yüksek verimliliği sağlayabilecek işgücü için artan rekabetle karşı karşıya kalabilir.

Nihai işveren politikası, ekonominin otomatik dengeleyicisi olmayı hedeflemektedir; diğer bir ifade ile basit bir etkili talep teorisi (aktif maliye politikası) ile bu politika, istihdam düzeyini, üretim düzeyini, tüketim düzeyini ve ekonominin sosyal refahını korumak ve hatta yükseltmeyi önermektedir. Bu anlamda, bu politikası, iki şekilde otomatik bir dengeleyici olacaktır: istihdam düzeyini neredeyse tam istihdam düzeyinde tutabilecek ve aynı zamanda parasal ücretlerini ve tüketim düzeyini dengeleyebilecektir. Sonuç olarak, düzgün yapılandırılan ve yönetilen böyle bir program, kamu yararı için gereken, ancak özel sektör tarafından kâr kaygısı nedeni ile talep görmeyen işleri de kapsayabileceğinden toplum refahının arttırılmasına yönelik avantajları da göz ardı edilemez. Bununla birlikte, nihai

işveren politikalarının amacı sadece kamu işleri yaratmak ve tüketimi ve etkin talebi dengelemek değildir; özel sektörün toplam kârının ve verimliliğinin de artmasına yol açarak bir çarpan etkisi yaratabilmektedir. Burada gözardı edilmemesi gereken nokta nihai işveren tarzı istihdam politikalarının sosyal ihtiyaçlara öncelik verecek ve katma değer yaratacak alanlara yöneltilerek özellikle yerel yönetimlere odaklanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Bhatia, R, Chinoy, SL, Kaushish, B, Puri, J, Chahar ve Waddington, H. (2016). *Examining the evidence on the effectiveness of India's rural employment guarantee act*, 3ie Working Paper 27. New Delhi: International Initiative for Impact Evaluation (3ie)
- Chakraborty, P. (2007). *Implementation of the National Rural Employment Guarantee Act in India: Special Dimensions and Fiscal Implications*. Levy Institute of Bard College Working Paper no.505.
- CofFEE (2010). *Center of Full Employment and Equity*.
http://e1.newcastle.edu.au/coffee/job_guarantee/JobGuarantee.cfm
- CofFEE. (2018). *The Centre of Full Employment and Equity*, The University of Newcastle, Callaghan NSW 2308 Australia. http://e1.newcastle.edu.au/coffee/pubs/briefs/dogs/dogs_and_bones.cfm
- Forstater, M. (1999). Functional Finance and Full Employment: Lessons from Lerner for Today. *Journal of Economic Issues* 32(2): 475–482.
- Forstater, M. (2002). Full Employment Policies Must Consider Effective Demand and Structural and Technological Change: A Prime Point of Pasinetti's Political Economy. In *A Post Keynesian Perspective on 21st Century Economic Problems*, edited by Paul Davidson. Cheltenham, UK and Northampton, MA: Edward Elgar.
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *American Economic Review*, 58(1): 1-17.
- Ghuman, R. S. ve Dua, K. (2008). *NREGA and Rural Employment in Punjab: An Evaluative Study of Hoshiarpur District*. Presentation at Employment Opportunities and Public Employment Policy in Globalizing India.
- Gordon, W. (1997). Job Assurance – the Job Guarantee Revisited. *Journal of Economic Issues*. 31:826-34.
- Hargreaves Heap, S. (1980). Choosing the Wrong Natural Rate: Accelerating Inflation or Decelerating Employment and Growth? *Economic Journal*, 90 (359):611–620.
- Harvey, P. (1989). *Securing the Right to Employment: Social Welfare Policy and the Unemployed in the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kaboub, F. (2007a). *Employment Guarantee Programs: A Survey of Theories and Policy Experiences*, The Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper no: 498:1-23.
- Kaboub, F. (2007b). Institutional Adjustment Planning for Full Employment. *Journal of Economic Issues*, Vol. XLI, No. 2:495-502.
- Kaboub, F. (2008). Price vs. Quantity Adjustment. In William A. Darity, Jr. (ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd edition, Vol. 6, Detroit, MI: Macmillan Reference, USA.
- Kadmos, G. ve O'Hara, P. (2000). The Taxes-Drive-Money and Employer of Last Resort Approach to Government Policy. *Journal of Economic and Social Policy*, 5(1): 1-23.
- Keynes, John M., 1883-1946. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. London :Macmillan.
- Kregel, J. A. (1991). The Theory of Economic Breakdown, *Journal of Economic Issues, Taylor & Francis Journals*, 25(4):1177-1179.
- Kregel, J. (1999). Price Stability and Full Employment as Complements in a New Europe: A Market-Based Price Stabilization Policy for the New ECB. In *Full Employment and Price Stability in a Global Economy*, P. Davidson and J.Kregel, Edward Elgar.
- Lerner, A. (1943). Financial Finance and the Federal Debt. *Social Research*, 10 (February):38-57.
- Lerner, A. (1947). Money as a Creature of the State. *American Economic Review*. 37, 312-317.
- Majewski, R. (2004). Simulating an Employer of Last Resort Program. In *Growth, Distribution, and Effective Demand: Alternatives to Economic Orthodoxy*, Essays in Honor of Edward J. Nell, edited by George Argyrous, Mathew Forstater, and Gary Mongiovi. Armonk, NY: M.E. Sharpe Inc., 2004
- Minsky, H. P. (1965). *The Role of Employment Policy*. In M. S. Gordon, ed., *Poverty in America*. San Francisco: Chandler Publishing Company.
- Minsky, H. (1986). *Stabilizing and Unstable Economy*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mitchell, W.F. (1998). The buffer stock employment model: full employment without a NAIRU. *Journal of Economic Issues*, 32(2), 547–55.

- Nell, E. J. (1988). *Prosperity and Public Spending: Transformational Growth and the Role of Government*. Boston, MA: Unwin Hyman
- Phelps, E. S. (1967). Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time. *Economica*, 34(135): 254-81.
- Rissman, E.R. (1986). What is the natural rate of unemployment? *Economic Perspectives*, Federal Reserve Bank of Chicago, September: 3-17.
- Sawyer, M. (2003). Employer of last resort: could it deliver full employment and price stability? *Journal of Economic Issues*, 39, 881–907.
- Sawyer, M. (2005). Employer of Last Resort: A Response to My Critics. *Journal of Economic Issues*, 39 (1): 256–64.
- Palley, T. I. (2001). Government as Employer of Last Resort: Can It Work? *Industrial Relations Research Association. 53rd Annual Proceedings*, 269-274.
- Papadimitriou, D. B. (2008). Promoting Equality Through an Employment of Last Resort Policy, Working Paper no. 545, The Jerome Levy Economics Institute.
- Ravallion, M., Galasso, E. (2004). Social Protection in a Crisis: Argentina's Plan Jefes Y Jefas (November 5). *World Bank Economic Review*, 18(3) 367-399.
- Rissman, E. (1986). What is the Natural Rate of Unemployment? *Economic Perspectives*, 10, September/October.
- Seccareccia, M. (2004). What Type of Full Employment? A Critical Evaluation of Government as the Employer of Last Resort Policy Proposal. *Investigación Económica*, 63, (247): 15-43.
- Wray, R. L. (1998). *Understanding Modern Money*. Books, Edward Elgar Publishing, number 1668.
- Wray, R. L. (2007). The Employer of Last Resort Programme: Could It Work for Developing Countries? *Economic and Labour Market Papers*, International Labour Office, Geneva.
- Tcherneva, P. R. Ve Wray, L. R. (2005). *Is Jefes De Hogar an Employer of Last Resort Program? An Assessment of Argentina's Ability to Deliver the Promise of Full Employment and Price Stability* (August 1, 2005). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1009618> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1009618>
- Tcherneva, P. R. (2008). Keynes's Approach to Full Employment: Aggregate or Targeted Demand? (August 8). *Levy Economics Institute Working Paper No. 542*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1212982> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1212982>
- Tcherneva, P. R. (2012). Beyond Full Employment: The Employer of Last Resort as an Institution for Change (September 27, 2012). *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper No. 732*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2153220> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2153220>
- UNCTAD (2010). *Trade and Development Report. Employment, Globalization and Development*. Technical report. United Nations Conference on Trade And Development, Geneva.

EXTENDED ABSTRACT

This paper objective is to assess Employer of Last Resort (ELR) program, a heterodox policy recommendation by Hyman Minsky on how full employment could be reached under price stability by governments, and discuss basic theoretical frameworks in order to facilitate capturing advantages and disadvantages of this approach. The chiefly idea behind the Employer of Last Resort (ELR) policy is that the government can fight against unemployment and the structural unemployment by offering public sector jobs to the people who hasn't found a job in the private sector and at the same time this ELR policy seeks to be an automatic stabilizer of the economy. That is, with a simple theory of effective demand (active fiscal policy) this policy proposes to maintain and even to increase the level of employment, the level of production, the level of consumption and the social welfare of the economy. The proposal of this ELR policy is that the government can provide the opportunity to work to anyone unable to find a job in the private sector. That is, as long as they are willing and able

to work, they will be offered a job. May be that will not be the job they want but that job will provide them a living wage. In this sense, this ELR policy will be an automatic stabilizer in two ways: this policy can maintain the level of employment almost at the level of full employment and at the same time this policy can stabilize the money wages and the level of consumption (and welfare).

Nonetheless, the purpose of this ELR policy is not only to create public jobs and stabilize the consumption and the effective demand (demand for good and services). This ELR policy can also increase the multiplier effect on demand which at the same time can increase employment, output and profits in the private sector. That is, besides the other tools that the government has to stimulate economic growth, this ELR policy can maintain ongoing capacity utilization, a greater production and what is important as well, it can reduce the costs associated to the changing of employments. Another important aspect of the ELR program is that workers can not only maintain their skills as workers (they can maintain their work habits) but also they can upgrade their skills by receiving training and establishing work record. That is, when aggregate demand falls the young people with basic studies (for instance high school studies) and even the oldest one can receive training in the ELR program (computer languages, new machines, new procedures or regulations and so on), so in this way they can find much easily a good job when aggregate demand increases. This important aspect of the ELR program can help to update the population as a whole, especially among the older people who has a long experience.

Once the ELR program is working, it can ensure a greater level of employment for several channels, that is, the greater level of employment generated by the government and by the ELR program is likely to stimulate a greater private investment and employment; moreover, the ELR program creates a new spectrum of demands and economic activities that can demand more products and services from the private sector (material, blackboards, places, special kind of furniture, computers and so on). For the latter reason the private sector should not be afraid of a greater public spending, this sector should be afraid of a less spending and deflations just like the 30's.

In short, the level of employment, demand and consumption will be greater with a ELR program than without it. Furthermore, the government will buy additional goods from the private sector in the form of ELR investment. So the ELR boosts private output and employment compared to unemployment insurance as well as directly providing services and employment. Of course higher output and employment could also be achieved through conventional monetary or fiscal policy. The advantages of an ELR program lie in the fact that

the addition to effective demand is both automatic and stabilizing. It is stabilizing because the government budget moves in the opposite direction to private spending; it is automatic because workers laid off from their private sector jobs will be driven by self-interest to apply for ELR jobs. That is, ELR employment will rise automatically as private sector employment falls and will fall should private employment rise. Government spending will rise automatically and tax revenues decline as private spending falls off; vice versa if private spending rises.

Finally, we can conclude that this kind of policy is crucial especially for developing countries as Turkey where the majority of labor is in the informal sector with no social protection and there is no doubt that working under an ELR program would contribute to social assistance and security and to making labor markets work more effectively for the poor. A program like the ELR is necessary not only for the well-being of the capitalisms but it is also necessary as an important aspect of social justice and for the well-being of the true workers and their families.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Çeştepe, H. ve Zorlu, S. (2019). "Comparative Analysis of Competitiveness of Shanghai Cooperation Organization Members and Turkey", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2559-2578.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 12.03.2019

Araştırma Makalesi

COMPARATIVE ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION MEMBERS AND TURKEY¹

Hamza ÇEŞTEPE

Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
hamzac@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1541-5703

Selcen ZORLU

Zonguldak Bulent Ecevit University, Maritime Faculty
selcenzorlu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9508-8521

Abstract

The Shanghai Cooperation Organization (SCO) is a regional integration that emerged in the Central Asian region about 20 years ago and has been on the agenda of Turkey for the last few years. In particular, disputes between Turkey and EU in recent years have led the some people to express the SCO as an alternative to the EU in the future. In this study, the export specialization and competitiveness of the SCO members and Turkey are analysed in terms of products and Lall (2000) based technological categories. The comparative advantages of the SCO countries and Turkey are calculated using the Balassa index for the 1993-2016 period. Analysis revealed that Turkey has a comparative advantage in especially low and medium technology and resource based products. It is evident that while the Russian Federation, Kazakhstan and Kyrgyzstan have comparative advantage in primary and resource-based products, China in low and medium technology products, India in primary, resource-based and low-tech products and Pakistan in low technology and primary products. In other words Turkey and SCO countries possess a similar comparative advantage pattern with respect to the technological classification. Besides, both Turkey and SCO countries has revealed comparative disadvantage in high-tech products. Additionally, in the case of products in which Turkey has a strong comparative advantage, it is shown that the closest competitors are China, India and Pakistan.

Keywords: Competitiveness, Revealed Comparative Advantage, Balassa Index, Shanghai Cooperation Organization, Turkey

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİ VE TÜRKİYE’NİN KARŞILAŞTIRMALI REKABET GÜCÜ ANALİZİ

Öz

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) yaklaşık 20 yıl önce Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan ve son birkaç yıldır Türkiye’nin de gündeminde yer almaya başlayan bir bölgesel entegrasyon oluşumudur. Özellikle son dönemlerde Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan bazı sıkıntılar, çeşitli kesimler tarafından ŞİÖ’nün Türkiye için AB’ye ileride olası bir alternatif anlamında dillendirilmesine yol açmıştır. Bu çalışmada ŞİÖ bölgesi ülkeleriyle Türkiye’nin ihracat uzmanlaşma ve rekabet düzeyleri ürün ve Lall (2000) tabanlı teknolojik kategoriler açısından

¹ This paper is presented as a summary in International Conference of Management Economics and Business (ICMEB’17) held on 7-9 September 2017 in Zonguldak

karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada 1993-2015 yılları arasında ŞİÖ ülkeleri ve Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri Balassa endeksiyle hesaplanmıştır. Yapılan analizlerde, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün özellikle düşük ve orta teknoloji ürünlerle kaynak tabanlı ürünlerde olduğu görülmüştür. ŞİÖ üyelerine bakıldığında ise Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan'ın birincil ve kaynak tabanlı ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken; Çin'in düşük ve orta teknoloji ürünlerde, Hindistan'ın birincil, kaynak tabanlı ve düşük teknoloji ürünlerde, Pakistan'ın ise düşük teknoloji ile birincil ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye ve ŞİÖ ülkeleri teknolojik sınıflandırma açısından benzer bir karşılaştırmalı üstünlük modeline sahiptir. İleri teknoloji ürünlerde ise incelenen ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı belirlenmiştir. Buna ilaveten, Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde en yakın rakiplerinin Çin, Hindistan ve Pakistan olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük, Balassa Endeksi, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye

1. INTRODUCTION

The regionalization movements that first appeared in the world in the second half of the 19th century entered a period of rapid increase from the end of the 1980s, following a fluctuating course in later periods. This process, especially pioneered by the European Union, continues today and many developed and developing countries are actively involved in this process. Some of today's regional integration movements are relatively more regional unions, such as the customs union or free trade areas, while others are still co-operative. One of these co-operative movements is the Shanghai Cooperation Organization (SCO), which emerged in the Central Asian region about 20 years ago and has started to take place on the agenda of Turkey for the last few years.

There is no single reason why countries want to take part in a regional integration movement. These reasons, which are generally classified as economic and political vary from country to country and from region to region. Political reasons played a role in the establishment of European Union, and the economic reasons influenced the establishment of others such as EFTA and NAFTA. However, although political incentives may be the main reasons for establishing regional integration, economic factors have been determinant and the aim of developing extra-regional and intra-regional trade has become more prominent.

The purpose of this study is to analyse Turkey's competitiveness with the countries of the SCO, which is founded in the 1990s with security concerns and political reasons, but now attracting economic attention with the rapid economic development of some of the countries. This study would like to highlight similarities and differences of competitiveness between Turkey and SCO member countries.

Although there are some political and economic studies about Shanghai Cooperation Organization in the literature, there are no studies on the competitiveness of the countries in

the region. With this study, it is aimed to fill this gap in the literature and to guide the works to be done afterwards.

Balassa's Revealed Comparative Advantage Index is calculated in the study using the Standard International Trade Classification Revision 3 (SITC Rev. 3) three-digit trade data and presented according to Lall's (2000) technological classification of export for Turkey and the SCO member countries. In addition, the commodities in which Turkey possess strong comparative advantage for 2015-2016 period are compared according to the RCA index averages of SCO member countries to determine Turkey's competitors and their market potential in the region.

The rest of this study is structured as follows: The economic and commercial structure of the SCO and Turkey are set out statistically in Section 2. In Section 3, the study briefly summarizes the empirical studies. The data, methodology and empirical findings of the study is discussed in Section 4 and 5. Competitiveness of Turkey and SCO countries are compared in Section 6. The final section of the study summarizes the main results.

2. SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION MEMBERS' AND TURKEY'S ECONOMIC AND COMMERCIAL STRUCTURE

The basis of the SCO is the platform called Shanghai Five, which is established in 1996 to solve border disputes and build border security between Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan, neighbouring China. This formation is named SCO in 2001 with the participation of Uzbekistan. SCO, which is founded and managed only by Asian countries, is the first example of multilateral organizations independently developed by China (Grace, 2016: 1).

SCO, covering the Central Asian region except Turkmenistan and established entirely in line with China's initiative (Yıldırım, 2007), has gone to a significant diversification in its member profile on 9 June 2017. During the summit held in Astana, South Asia's two major countries, Pakistan and India, are declared full-fledged members of the SCO. The SCO currently comprises with eight member states represents nearly half of the world population, as well as economic and geographic size. Other than eight member countries SCO has four observer states (Islamic Republic of Afghanistan, the Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran and the Republic of Mongolia) and six dialogue partners (the Republic of Azerbaijan, the Republic of Armenia, the Kingdom of Cambodia, the Federal Democratic Republic of Nepal, the Republic of Turkey, and the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka).

Furthermore, the SCO has established links with international organizations such as the United Nations, the European Union, the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) and the Organization for Islamic Cooperation.

The organization's main objectives are to strengthen mutual trust and neighbourhood among member states; developing effective cooperation in politics, economics, research, technology and culture together with education, energy, environmental protection and other fields; to participate in the efforts to secure and maintain peace, security and stability in the region and to ensure that it moves towards a democratic, just and rational international political and economic order. However, after the statements of the Russian President Putin in 2007, although not being articulated openly, it is stated that the purpose of the organization evolved into becoming a separate bloc against the western bloc led by the United States of America (Eğilmez, 2016).

In 2016, SCO ranks third in terms of production with a \$ 12.712,5 billion total GDP (excluding India and Pakistan) after the US and the European Union. If we include India and Pakistan in 2017, the region reaches a GDP of \$ 15.252, 9 billion. However, it should not be forgotten that the total population of this region is almost half of the world population. Region countries are generally included in the group of middle income countries in terms of income per capita. As shown in Table 1, China, Russia and India are economically stronger than other countries in the region. Turkey is in a better situation in terms of per capita income from all SCO countries, but inflation and unemployment is relatively high in Turkey.

Table 1. Basic Macro Economic Indicators of SCO Members and Turkey (2016)

Country	Per Capita Income (USD)	Inflation (%)	Unemployment (%)	Public Debt / GDP (%)	Export / GDP	Current Account Balance / GDP (%)
China	8.123	2.0	4.0	46.2	19.6	1.7
Russian Fed.	8.748	7.0	5.5	17.0	25.7	1.7
Kazakhstan	7.510	14.5	5.0	21.0	32.6	-6.0
Kyrgyzstan	1.077	3.9	7.4	58.4	-	-9.3
Tajikistan	795	5.9	-	35.3	-	-5.0
Uzbekistan	2.110	7.9	-	11.5	20.6	1.3
India	1.709	4.8	-	69.5	19.2	-0.9
Pakistan	1.468	2.8	5.9	66.8	8.7	-1.1
Turkey	10.787	7.7	10.7	29.0	22.1	-3.8

Source: IMF (2017), World Economic Outlook, April 2017

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weoselgr.aspx>, 15.07.2017; The World Bank (2017), <http://data.worldbank.org/indicator>, 29.07.2017

In 2016 the foreign trade deficit of \$ 42 billion against the SCO member countries is 75% of Turkey's total foreign trade deficit. Turkey's share in total exports to the European Union (EU) member countries, which is Turkey's most important foreign trade partner, is

48%, whereas the share of exports to members of the SCO is 4.6%, the share of Turkey's total imports from the EU is 39%, whilst the share of imports from the members of the SCO is 24.5%. About 75% of the Turkey's total foreign trade deficit is due to members of the SCO and 16.3% of the trade deficit with the EU.

Table 2. Turkey's Foreign Trade with SCO, EU and World (2016, thousand USD)

Countries	Export	Import	Balance of Foreign Trade
Russian Federation	1,732,954	15,162,386	-13,429,432
Kazakhstan	623,715	1,093,897	-470,182
Uzbekistan	533,018	709,292	-176,274
Tajikistan	151,621	162,255	-10,634
Kyrgyzstan	308,933	101,067	207,866
Pakistan	346,896	263,354	83,542
India	651,703	5,757,246	-5,105,543
China	2,328,044	25,441,433	-23,113,389
Total (SCO)	6,676,884	48,690,930	-42,014,046
EU-28	68,343,908	77,501,203	-9,157,295
World	142,529,584	198,618,235	-56,088,651

Source: Turkish Statistical Institute (2017), Main Statistics, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 29.07.2017

3. EMPIRICAL LITERATURE SURVEY

It seems that studies on the comparison of competitiveness of Turkey and the other countries or groups of countries are usually made in the case of European Union countries. Among these studies, for example, in the study of Şimşek, Seymen and Utkulu (2010), the competitiveness of Turkey's in the EU market has been analysed using 3-digit foreign trade data for 1993-2005 period. In addition to the various RCA indices, other supplementary and complementary measures of competitiveness are also used in the study. Şimşek, Seymen and Utkulu pointed out that Turkey has a comparative advantage in exporting raw materials and labour intensive products and has a relatively high advantage in capital intensive goods. The study also finds that there is no comparative advantage of Turkey in both easy and difficult to imitate goods.

No similar work is found on the SCO region. However, there are some studies on the Central Asian region. In Lord's (2015) study, RCA index is calculated by using Harmonized System Codes (HS Code) for 2010-2013 period. As a result of the analysis, the main findings for each of the eight countries are listed as well as the comparative advantages of these countries in seven major commodity categories. Lord pointed out that primary agricultural products have the highest average RCA among the countries in the Central and South Asia. This sector is followed by textile-footwear and minerals. On the contrary, none of the

countries in the region have a comparative advantage in the wood and wood products sector. A summary of the other studies related to competitiveness is given in Table 3:

Table 3. Selected Studies Related to Competitiveness

Work	Content	Period	Conclusions
Şimşek, Şimşek, and Nurbayev (2017)	Kazakhstan and Eurasian Economic Union Market	1998-2014	The competitiveness of Kazakhstan in the Eurasian Economic Union market is measured using different trade indices. It is determined that Kazakhstan has a comparative advantage in raw material intensive products in the Eurasian Economic Union Market and comparative disadvantage in labour intensive products.
Şahin (2016)	Turkey and China	1992-2013	It is found that Turkey's competitiveness in exports is high in labour-intensive and capital intensive goods, and that China has a high RCA in labour intensive goods. Moreover, China's competitiveness in the exports of goods that are easy and difficult to imitate started to increase.
Çiçek and Bashimov (2016)	Central Asian Countries	2001-2012	Central Asian countries except Kazakhstan have a comparative advantage in cotton trade, but in the last decade there has been a decline in the RCA index of cotton and cotton products of Central Asian countries.
Raghuramapatruni (2015)	BRICS Countries	2001-2014	BRICS countries are complementary to each other rather than being competitive in the various sectors analysed in the study and the countries have given higher potential for the multilateral trading system.
Taneja and Wani (2014)	India and China	1995-2011	The SITC 1-digit data is used to calculate the RCA index of India and China as well as the Revealed Export Dependence index. The empirical results reveal that India and China have comparative advantage in the commodity groups such as raw materials, tropical agricultural products, animal products, cereals, capital intensive manufacturing and chemical substances.
Erkan (2012)	BRIC Countries and Turkey		It has been determined that BRIC economies specialize exports of raw materials and labour intensive products in general, whereas Turkey specializes in exports of labour and capital intensive products.
Kösekahyaoğlu and Özdamar (2011)	Turkey, China and India	1990-2009	It is seen that the competitiveness of the three countries is basically based on labour-intensive goods as expected, but in recent years the importance of especially capital-intensive goods for India has increased even more.
Shoufeng, Feng, and Zhang (2011)	China and Central Asian Countries	2002-2009	China and Central Asia countries have different superiorities, particularly in the agricultural commodity categories, which offer a wide bilateral trade potential on the basis of comparative advantage.
Şimşek and Sadat (2009)	Turkey and ECO Countries	1997-2005	Turkey has a revealed comparative advantage, in labour intensive goods, whereas it has revealed comparative disadvantage in raw material intensive goods.

Work	Content	Period	Conclusions
Veeramani (2008)	China and India	1980-2003	It has been found that China and India have comparative advantage over labour-intensive goods, their comparative advantages are low in technology-intensive goods, but the comparative advantage in technology-intensive goods gradually increases in both countries.
Khatibi (2008)	Kazakhstan and AB-27	1999-2006	Although Kazakhstan has competitiveness in various sectors, such as energy and manufacturing, it tends to decline in almost all sectors.
Tabata (2006)	Russian Federation	1994-2005	It is noted that the comparative advantage in oil and gas exports has increased and meat, plastics and automobiles have decreased in production and imports have increased in these products.
Kaya (2006)	Turkey and AB-15/AB-10, Some Candidate Countries	1991-2003	As regards Turkey's export specialization within the European Union, the manufacturing industry has become more specialized in the exports of labour-intensive and non-technological investment-free products.

4. DATA SET DESCRIPTION AND METHODOLOGY

The Standard International Trade Classification Revision 3 (SITC Rev. 3) 3-digit commodity group data for the period 1993-2016 has been downloaded from the UN Comtrade database. However, for Russian Federation this data set includes the 1996-2016 period, for Kazakhstan 1995-2016 period, for Kyrgyzstan 1995-2016 period except 1997 and 2014, and finally for Pakistan 1993-2016 except 1994.

For Tajikistan data set for only 2000 exists and there is no data from Uzbekistan. Consequently, Tajikistan and Uzbekistan are not included in the forthcoming analysis.

Since national data do not provide information on the technological development of countries according to years, it is necessary to use a technological classification. The commodity list (based on SITC Revision 3 (Lall, 2000) is used according to the technological categories listed on the <https://unctadstat.unctad.org>.

Accordingly, the products are classified as follows (Lall, 2000: 8-9):

1) Primary Products (PM): The products in this class do not need much analysis in terms of the technological basis of comparative advantage (e.g. fresh fruit, meat, rice, cocoa, tea, coffee, wood, coal, crude oil, gas).

2) Manufactured Products: Within export of these goods, technological categories and sub-categories are as follows:

- Resource Based Products (RB): The products in this class tend to be simple and labour-intensive (e.g. simple food or leather processing). There are segments using capital,

scale and skill-incentive technologies like oil refining or modern processed foods. There are two subcategories:

- Agriculture-based products (RB1): Prepared meats/fruit, beverages, wood products, vegetable oils etc.
- Other resource based products (RB2): Ore concentrates, petroleum/rubber products, cement, cut gems, glass etc.

- Low Technology Products (LT): This class primarily includes capital equipment. The lower limit of the class has relatively simple skill requirements. Many process products are not differentiated and compete on price. Therefore, labour costs become an important component of competitiveness. Scale economies and entry barriers are generally low. Subgroups;

- Textile, garment and footwear cluster (LT1): Textile fabrics, clothing, leather and manufactures of leather, travel goods etc.
- Other low technology products (LT2): Pottery, simple metal parts/structures, furniture, jewellery, toys, plastic products etc.

- Medium Technology Products (MT): They form the majority of skilful and scale intensive technologies in capital goods and intermediates, and are at the core of the industrial activities of mature economies. They tend to have complex technologies; R&D levels are moderately high, requiring high skills and long training durations. Products in the engineering and automotive sub-sectors are sector-linked and significant interaction is required between companies to achieve the best result. Thus, the medium technology products (MT) are divided into three subgroups:

- Automotive products (MT1): Motor vehicles for the transport of persons and goods, road motor vehicles etc.
- Process industries (MT2): Synthetic fibres, chemicals and dyes, fertilizers, plastics, iron, pipes/tubes etc.
- Engineering products (MT3): Agricultural machines, food-processing machines, metal working machinery and parts, optical goods etc.

While engineering products (MT3) focus on commodity design and development, the process industry (MT2) includes undifferentiated products and needs large scale installations.

- High-tech products (HT): They have advanced and fast changing technologies; high R&D investments and commodity design are of primary importance. The most advanced technologies require advanced technological infrastructure and highly specialized technical

skills. There is a close interaction between companies and between firms and universities or research institutions.

High technology products (HT) are divided into two subgroups:

- Electronics and electrical products (HT1): Office/data processing/telecommunication equipment, TV receivers etc.

- Other high-tech products (HT2): Pharmaceuticals, aerospace, optical/measuring instruments etc.

3) Other transactions (UNC): Electricity, motion picture films, printed material, 'special' transactions, gold, art, coins, pets. This class has not been included in this study.

Based on the idea of Liesner (1958)'s relative export performance, Balassa (1965) has renewed the idea of using export share rates as an index to calculate the comparative advantage. The Balassa index is one of the most used indices for measuring trade performance and is defined as:

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^n X_{ij}} \left(\frac{\sum_{j=1}^m X_{ij}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m X_{ij}} \right)^{-1}$$

Where X: exports, i: sector, j: country, n: total number of sectors and m: total number of countries.

The index can take values between zero and infinity. If $RCA > 1$ it is stated that this country has the revealed comparative advantage, whereas if $RCA < 1$, it has the revealed comparative disadvantage. This happens when the share of this commodity in the exports of the country exceeds the share of exports of the reference group.

The advantage of using this index is that it takes into account the main advantage of a given export commodity and is consistent with changes in the factor equipment and productivity of an economy (Doanh, 2011: 2).

In this study, a classification used by Hinloopen and Marrewijk (2001) is adopted and the RCA index is considered in 4 categories as follows:

$0 < RCA \leq 1$: Products without comparative advantage

$1 < RCA \leq 2$: Products with weak comparative advantage

$2 < RCA \leq 4$: Products with medium comparative advantage

$4 < RCA$: Products with strong comparative advantage

5. EXPORT SPECIALIZATION LEVELS

In this section, firstly, revealed comparative advantage index (RCA) for Turkey and SCO member countries during 1993-2016 period is calculated. In doing so, two-year averages

are presented considering that any random effect could affect the RCA values of a single year. The RCA index values for commodities are classified according to Hinloopen and Marrewijk classification.

In the frequency distributions table of the RCA index, the trimmed mean is also calculated. While calculating trimmed mean (TRMEAN), the maximum and minimum 10% values of the data are discarded and the average of the remaining data is calculated. In this way, the influence of extreme values are reduced (Van Belle, Fisher, Heagerty, & Lumley, 2004: 276).

Secondly, the percentage of products with comparative advantage is classified according to technological categories presented by Lall.

The revealed comparative advantage index (RCA) for Turkey is given in Table 4. About 73% of commodity categories in 1993-1994 has a RCA value greater or equal to unity. The number of such commodity categories has gradually decreased till 2015-2016 period. During these years, the ratio of products with weak comparative advantage increased from 6% to 11,7, and the commodity ratio with strong comparative advantage remained at 10%. The percentage of products with medium comparative advantage ranges from 10% to 15,6%.

Table 4. Frequency Distribution of Turkey's Rca Index

	1993- 1994	1995- 1996	1997- 1998	1999- 2000	2001- 2002	2003- 2004	2005- 2006	2007- 2008	2009- 2010	2011- 2012	2013- 2014	2015- 2016
0 < RCA ≤ 1	185	186	180	177	176	178	168	165	162	163	158	163
1 < RCA ≤ 2	16	19	26	27	31	26	34	31	34	33	37	30
2 < RCA ≤ 4	25	26	21	24	18	27	29	35	36	33	33	40
4 < RCA	26	26	29	29	30	26	26	24	25	27	28	22
TOTAL	252	257	256	257	255	257	257	255	257	256	256	255
Mean	1.42	1.40	1.40	1.40	1.30	1.30	1.37	1.30	1.41	1.46	1.50	1.38
TRMEAN %10	0.92	0.95	0.99	1.04	0.99	1.00	1.05	1.03	1.10	1.13	1.17	1.08
Maximum	20.31	18.84	17.58	15.88	11.62	10.86	19.84	14.1	18.26	19.55	20.15	22.34

Source: Calculated from UN Comtrade data

While the maximum values of the RCA index decreased in the period 1993-2004, it is increasing after 2004, except for the decrease in 2007-2008 period. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**5 presents SCO members' revealed comparative advantage index calculations. The share of Russian Federation's products with no comparative advantage is 83.46% in 1996-1997, and decreased to 78.82% in 2015-2016. For Russian Federation the ratio of commodities with a strong comparative advantage declined from 7.88% to 5.88% in the same period. The ratio of products with weak and medium comparative advantage for Russian Federation increased between 1996-1997 and 2015-2016.

Table 5. Frequency Distributions of the SCO Members' RCA Index

	Russian Fed.		China		India		Pakistan		Kazakhstan		Kyrgyzstan	
	1996-1997	2015-2016	1993-1994	2015-2016	1993-1994	2015-2016	1993-1995	2015-2016	1995-1996	2015-2016	1995-1996	2015-2016
0 < RCA ≤ 1	212	201	163	156	188	169	186	202	201	218	153	191
1 < RCA ≤ 2	14	21	41	66	24	46	8	8	12	6	27	16
2 < RCA ≤ 4	9	18	34	31	19	26	10	16	11	9	10	11
4 < RCA	19	15	19	3	20	17	17	23	24	19	22	12
TOTAL	254	255	257	256	251	258	221	249	248	252	212	230
Mean	0.88	0.84	1.26	0.96	1.28	1.30	1.24	1.86	1.60	1.48	2.45	0.91
TRMEAN %10	0.52	0.58	1.01	0.87	0.78	0.95	0.34	0.62	0.74	0.43	0.75	0.38
Maximum	21.39	12.67	22.27	5.59	21.46	17.87	38.80	73.99	39.80	83.81	80.98	34.42

Source: Calculated from UN Comtrade data

China's average RCA index between 1993-1994 and 2015-2016 observed that the share of products with strong comparative advantage decreased by 6.22%, while the rate of products with weak comparative advantage increased by 9.83%.

It is evident that, the share of the India's products with no comparative advantage decreased by a total amount of 10.66% from 1993-1994 to 2015-2016, whilst the ratio of commodity groups with weak and medium comparative advantage increased by 7.24% and 4.15%, respectively. The commodity ratio with strong comparative advantage decreased from 7.64% to 6.64% during these periods.

The share of products for which the Pakistan has no comparative advantage declined from 1993-1995 to 2015-2016. The ratio of products with medium and strong comparative advantage for Pakistan increased in the same period. On the other hand, considering the rate of increase in products Pakistan has comparative advantage, it seems that Pakistan is far behind India.

According to Kazakhstan's RCA values during 1995-1996 and 2015-2016, the number of products with comparative disadvantage increased. It is seen that there is an increase in the number of Kyrgyzstan's products with comparative disadvantage.

Table 6 gives the percentage of products with RCA index higher than unity according to the technology classification for Turkey. The table clearly shows that the proportion of products with revealed comparative advantage increased from 26.59% in 1993-1994 to 36.08% in 2015-2016. This means that there is a decrease in the commodity group which has the revealed comparative disadvantage. The greatest increase in the proportion of products with revealed comparative advantage is in low-tech products (with an increase of 4.23%). The amount of increase in the proportion of products with comparative advantage in the medium-technology products is 3.46% between 1993-1994 and 2015-2016. On the other hand, the

proportion of products with comparative advantage in high-tech products fluctuates between 0.39% and 0.78% during the periods 1993-1994 and 2015-2016.

Table 6. Turkey's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1993-1994	1995-1996	1997-1998	1999-2000	2001-2002	2003-2004	2005-2006	2007-2008	2009-2010	2011-2012	2013-2014	2015-2016
PM	5.95	5.84	6.64	5.84	5.49	5.45	5.84	5.10	5.45	4.69	5.08	5.49
RB	7.54	8.17	8.59	8.95	8.63	7.00	8.17	8.63	8.56	8.59	9.77	9.02
LT	7.14	8.17	8.59	9.34	9.80	10.12	11.28	10.98	11.28	12.11	11.72	11.37
MT	5.56	5.06	5.47	6.23	6.67	7.78	8.95	9.41	10.51	9.77	10.55	9.02
HT	0.40	0.39	0.39	0.78	0.39	0.39	0.39	0.78	0.78	0.78	0.78	0.78
Total	26.5	27.63	29.69	31.13	30.98	30.74	34.63	35.29	36.96	36.33	38.28	36.08

Source: Calculated from UN Comtrade data

In Table 7.7 it is seen that the share of goods for Russian Federation has revealed comparative advantage increased from 16.54% in to 21.18% in 2015-2016. Additionally, it is shown that the proportion of primary and resource based products with a revealed comparative advantage is also increased between these years. While it is noticed that there is no change in the comparative advantage rates in the high technology and low technology products, competitiveness in medium technology products has declined.

Table 7. Russian Federation's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity

	1996-1997	1998-1999	2000-2001	2002-2003	2004-2005	2006-2007	2008-2009	2010-2011	2012-2013	2014-2015	2015-2016
PM	5.91	5.88	4.71	4.37	4.35	4.76	4.78	6.30	7.84	7.45	8.24
RB	5.12	6.27	5.10	4.76	4.35	4.76	4.78	3.54	4.71	6.67	8.24
LT	1.18	2.35	1.57	1.19	1.19	1.19	1.20	0.79	1.18	1.18	1.18
MT	2.76	3.92	3.92	3.17	2.37	1.98	1.59	1.18	1.96	1.96	1.96
HT	0.79	1.18	0.78	1.59	0.79	0.40	0.40	0.39	0.39	0.78	0.78
Total	16.54	20.78	16.47	15.87	13.83	13.49	13.15	12.99	16.08	18.43	21.18

Source: Calculated from UN Comtrade data

In

Table 8., when comparing the proportions of products with comparative advantage of China, it is seen that there is a decrease in the number of products with comparative advantage in primary products and resource-based products from 1993-1994 to 2015-2016. On the other hand, the increase in the number of products with technology-based products is noticeable. Particularly, there is an increase of 7.44% in medium-technology products indicating that China has increased the number of products with comparative advantage in this commodity category.

Table 8. China's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1993- 1994	1995- 1996	1997- 1998	1999- 2000	2001- 2002	2003- 2004	2005- 2006	2007- 2008	2009- 2010	2011- 2012	2013- 2014	2015- 2016
PM	9.73	8.53	8.17	7.81	7.42	6.23	3.88	2.33	2.72	2.73	2.73	1.95
RB	7.78	6.98	6.61	5.47	5.47	5.45	6.20	6.23	6.23	7.03	6.64	6.25
LT	12.06	12.02	12.06	12.50	12.89	12.84	13.18	14.79	14.01	15.23	15.23	15.23
MT	3.89	4.65	5.45	6.64	6.25	5.84	8.14	8.95	9.73	11.33	11.33	11.33
HT	3.11	3.88	3.89	4.30	4.69	3.50	3.49	3.89	4.28	4.69	4.69	4.30
Total	36.58	36.43	36.58	37.11	37.50	33.85	34.88	36.19	36.96	41.02	40.63	39.06

Source: Calculated from UN Comtrade data

Table 9 shows the changes in the proportion of products with comparative advantage for India. Especially in medium-tech products, comparative advantage has reached 5.47% with a consistent increase starting from 1.99%. Similarly, there is an increase in comparative advantage for resource-based products. The number of products with comparative advantage in high technology products remained constant over the years.

Table 9. India's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1993- 1994	1995- 1996	1997- 1998	1999- 2000	2001- 2002	2003- 2004	2005- 2006	2007- 2008	2009- 2010	2011- 2012	2013- 2014	2015- 2016
PM	7.17	9.16	8.30	7.84	8.17	9.34	9.34	9.34	9.69	9.34	10.08	9.38
RB	5.18	6.77	5.93	7.06	8.17	8.95	8.95	8.95	8.14	8.56	8.91	9.38
LT	9.96	9.16	10.28	11.37	10.89	11.28	10.89	9.73	8.53	8.95	9.30	9.77
MT	1.99	2.79	1.98	2.75	3.11	4.28	4.28	5.06	4.65	5.06	5.04	5.47
HT	0.40	0.40	0.79	0.78	1.17	1.17	0.39	1.17	0.39	0.39	0.78	0.78
Total	25.10	28.69	27.67	30.20	31.91	35.80	35.02	35.02	32.17	32.68	34.50	35.16

Source: Calculated from UN Comtrade data

Pakistan doesn't have comparative advantage in high-tech products. Among the countries surveyed, Pakistan is the only country that does not have comparative advantage in high technology commodities.

Table 10. Pakistan's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1994- 1995	1996- 1997	1998- 1999	2000- 2001	2002- 2003	2004- 2005	2006- 2007	2008- 2009	2010- 2011	2012- 2013	2014- 2015	2015- 2016
PM	5.43	5.74	4.98	5.43	5.06	4.51	4.78	5.18	6.80	8.06	6.48	5.62
RB	2.26	2.39	3.17	3.17	3.38	5.33	4.78	3.59	5.20	4.44	4.45	4.42
LT	6.79	6.70	7.24	7.24	6.75	7.38	6.77	7.57	6.40	6.45	6.88	6.83
MT	1.36	1.44	1.36	1.81	2.53	2.87	2.79	2.39	2.40	2.42	2.43	2.01
HT	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Total	15.84	16.27	16.74	17.65	17.72	20.08	19.12	18.73	20.80	21.37	20.24	18.88

Source: Calculated from UN Comtrade data

It is also seen that there is a 5.46% decrease in total number of products in which Kazakhstan has comparative advantage (see

Table 1111).

Table 11. Kazakhstan's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1995-1996	1997-1998	1999-2000	2001-2002	2003-2004	2005-2006	2007-2008	2009-2010	2011-2012	2013-2014	2015-2016
PM	7.66	6.88	5.33	6.45	6.50	5.76	5.58	6.05	6.00	6.00	6.75
RB	6.45	4.86	4.10	4.84	5.28	4.12	4.78	4.44	3.20	3.20	4.37
LT	1.61	0.81	0.82	1.21	1.63	1.65	1.20	1.21	0.80	0.80	0.79
MT	2.82	2.43	1.23	1.21	1.22	1.23	0.80	0.81	0.80	0.80	0.79
HT	0.40	0.40	0.41	0.40	0.41	0.41	0.40	0.40	0.40	0.40	0.40
Total	18.95	15.79	12.70	14.52	15.85	13.58	13.15	13.31	11.60	11.20	13.49

Source: Calculated from UN Comtrade data

Table 12 shows the technological classification of products that Kyrgyzstan has comparative advantage. During the years 1995-1996 and 2015-2016, a decrease of 10.87% in total is observed, meaning that Kyrgyzstan has lost its competitiveness, especially in resource-based and low technology commodities.

Table 12. Kyrgyzstan's Proportion of Products with RCA Index Higher than Unity (%)

	1995-1996	1998-1999	2000-2001	2002-2003	2004-2005	2006-2007	2008-2009	2010-2011	2012-2013	2015-2016
PM	6.60	5.24	5.60	5.68	6.61	6.58	5.17	6.25	6.17	5.65
RB	9.91	6.55	6.47	6.99	5.73	7.02	5.17	5.36	6.61	4.78
LT	7.08	2.18	1.29	2.62	3.08	3.07	2.59	3.13	4.85	3.04
MT	2.83	3.06	2.16	0.87	1.32	1.32	0.00	0.89	2.64	2.17
HT	0.94	0.87	0.86	0.44	0.88	0.44	0.43	0.00	0.44	0.43
Total	27.83	19.21	17.24	17.47	18.50	19.30	14.66	16.96	21.59	16.96

Source: Calculated from UN Comtrade data

6. COMPARISON OF COMPARATIVE ADVANTAGES OF TURKEY AND SCO MEMBERS

Comparing Turkey's average RCA index during the period 2015-2016 with those of the SCO member's for products with strong comparative advantage is important in terms of determining the competitiveness of Turkey and its competitors in this market.

In

Table 1313, 22 products in which Turkey has strong comparative advantage are given alongside the average RCA index values of SCO countries during the 2015-2016 period. It can be seen that Russian Federation has comparative advantage in only 2 of these 22 products, 278 “other raw minerals and 676 “Iron or steel (alloyed, unalloyed) wire rods, rods and profiles”.

When Turkey and China are compared, it is seen that there are 14 products that Turkey shares comparative advantage with China. China has a RCA value of three in 4 of these products that is India also has a strong comparative advantage. These products can be listed as follows: 655 “Knitted or crocheted fabrics (including tubular knit fabrics, n.e.s., pile fabrics and openwork fabrics), n.e.s.”, 846 “clothing accessories, of textile fabrics, whether or not knitted or crocheted (other than those for babies)”, 652 “cotton fabrics, woven (not including narrow or special fabrics)”, 844 “under garments not knit”. Taking these figures into consideration, it can be concluded that Turkey competes with China in products especially in clothing and accessories.

When Turkey and India are put side by side, India has also comparative advantage in 13 out of 22 products in which Turkey has a strong comparative advantage. India has a RCA value of four in 2 of these products that is India also has a strong comparative advantage. These products are 659 “Floor coverings etc.” and 273 “Stone, sand and gravel”.

Looking at the RCA averages of Turkey and Pakistan, it is seen that Pakistan has comparative advantage in 13 of the products Turkey has strong comparative advantage. Of these 8, Pakistan has also strong comparative advantage. Among these products are 046 “Meal and flour of wheat and flour of meslin”, with a mean value of RCA of 57.94. The second and third highest average RCA values belong to 062 “Sugar confectionery” and 273 “Stone, sand and gravel”.

Turkey shares strong competitiveness only in 2 products with Kazakhstan. These are 046 “Meal and flour of wheat and flour of meslin” and 278 “Other crude minerals”. Other than these products Kazakhstan doesn't have competitiveness among the commodities Turkey has strong comparative advantage.

Kyrgyzstan has a comparative advantage in 5 out of 22 in which Turkey has a strong comparative advantage. These products consist of 661 “Lime, cement, natural stones, asphalt and related goods”, 273 “Stone, sand and gravel”, 057 “Fruit and nuts (excluding oil nuts), fresh or dried” and 278 “Other raw minerals”.

China, India and Pakistan are the main competitors in products where Turkey has a strong comparative advantage among low-tech, medium-technology products.

In the case of resource based products, it is seen that India and Pakistan have comparative advantage. In the case of primary products, Turkey competes with Kyrgyzstan.

Table 13. RCA Index Comparisons between Turkey and SCO Countries for 2015-2016

Commodity Codes	Class	Turkey	Russian Fed.	China	India	Pakistan	Kazakhstan	Kyrgyzstan
046	RB1	22.34	0.80	0.09	1.26	57.94	37.26	0.03
659	LT1	15.01	0.07	1.31	7.23	5.91	0.04	0.24
273	PM	11.76	0.18	0.30	5.74	13.88	0.61	2.87
025	PM	6.87	0.21	0.31	1.43	2.68	0.53	0.03
058	RB1	6.70	0.31	1.00	0.84	0.30	0.04	0.21
676	LT2	6.62	1.20	1.83	0.80	0.02	0.36	0.48
812	MT3	6.61	0.21	1.80	0.38	0.14	0.15	0.02
583	MT2	6.10	0.66	0.60	0.47	0.18	0.11	0.41
661	RB2	5.88	0.46	1.98	2.73	5.84	0.20	3.17
278	PM	5.18	1.04	1.07	2.38	4.82	4.18	2.12
047	RB1	5.05	0.54	0.01	1.57	2.25	0.71	0.01
655	LT1	4.80	0.02	3.12	0.45	0.88	0.00	0.07
057	PM	4.71	0.03	0.39	0.96	3.40	0.05	2.22
846	LT1	4.46	0.05	3.17	2.07	5.09	0.04	0.34
844	LT1	4.32	0.03	3.31	1.66	3.70	0.03	2.37
062	RB1	4.28	0.61	0.71	0.51	36.07	0.87	0.43
613	LT1	4.23	0.12	1.05	0.02	0.26	0.01	0.22
845	LT1	4.16	0.03	2.45	2.61	3.45	0.02	0.22
693	LT2	4.16	0.27	1.62	1.56	0.03	0.07	0.63
652	LT1	4.14	0.07	3.45	3.48	6.37	0.11	0.15
775	MT3	4.11	0.23	2.66	0.18	0.05	0.02	0.50
532	RB2	4.11	0.04	0.54	1.74	0.04	0.00	0.01

Source: Calculated from UN Comtrade data

7. CONCLUSION

SCO is an integration movement established in the 1990s with security concerns and political reasons, but nowadays attracting economic attention due to the rapid economic development of some of the countries in the region and has recently started to be on the agenda of Turkey.

China, Russia and India have a serious economic weight in the region which is the third biggest zone in terms of production after the US and the European Union. SCO, which does not have a large share in Turkey's exports, does have an important place in its imports.

In the study, Balassa's Revealed Comparative Advantage Index of Turkey and SCO countries is analysed by using the Standard International Trade Classification Revision 3 3-digit commodity group data and Lall's (2000) technology classification (SITC Rev. 3). According to empirical findings China, Turkey and India received the first three rankings in the proportion of number of commodities with RCA greater to unity to all products. In terms of technological subclasses, India, Turkey and Russia have highest proportion of products with RCA Index higher than unity in resource based commodities.

China, Turkey and India are the first 3 countries in the share of all products which possess comparative advantage for low technology and medium technology products. The ratio of products with RCA index higher than unity in high-technology products to all products is 4.08% in China while it is lower than 1% for Turkey and other SCO countries, and Pakistan has no comparative advantage in this commodity group. This is not surprising given China's 32.75% share of high-tech products in exports in 2016.

It is seen that China, India and Pakistan have also comparative advantage in low and medium technology products in which Turkey enjoy strong comparative advantage. For resource-based products where Turkey has a strong comparative advantage, India and Pakistan are among the countries with high RCA index averages; it is seen that Kyrgyzstan also holds high RCA index values for resource based products.

To summarize, the products and technological categories Turkey and SCO members compete carry similarities. Of the SCO members, only China is distinguished from Turkey and other SCO members by having comparative advantage in high technology products. The policies that China has developed to support high-tech industries are influential in its competitiveness. The ratio of China's expenditure on research and development (R&D) to GDP is 2.1% in 2016, more than Turkey and other SCO members. In the same period, Turkey's R&D expenditures are 0.94% of GDP. Russia, Kazakhstan and Kyrgyzstan are separated from Turkey and other members of SCO because of their comparatively low RCA index in low and medium technology products. Since Turkey has higher labour costs that

determine competitiveness in low-tech products, it is necessary to shift the production model towards medium and high-tech products rather than trying to maintain comparative advantage in low-tech products against China and India.

REFERENCES

- Balassa, B. (1965). Trade liberalisation and “revealed” comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2), 99-123.
- Çiçek, R., & Bashimov, G. (2016). Orta Asya'nın pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 1-14.
- Doanh, N. K. (2011). The dynamic patterns of Korea's export specialization. Vietnam: Thai Nguyen University of Economics and Business Administration, 177-198.
- Eğilmez, M. (2016). Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/11/sangay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye.html>, 25.08.2017
- Erkan, B. (2012). BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin ihracat uzmanlaşma ve rekabet düzeylerinin karşılaştırmalı analizi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Bahar 2012, 8(1), 101-131.
- Grace, A. (2016), Quantifying China's influence on the Shanghai Cooperation Organization, *Cornell International Affairs Review*, Vol.10, No.1, 1-3
- Hinloopen, J., & Van Marrewijk, C. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 137(1), 1-35.
- IMF (2017). *World Economic Outlook April 2017*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weoselgr.aspx>, 15.07.2017.
- Kaya, A. A. (2006). İmalat sanayi ihracatında uzmanlaşma: Türkiye-Avrupa Birliği analizi (1991–2003). *Ege Academic Review*, Vol.6, Issue 2, 73-82.
- Khatibi, A. (2008). Kazakhstan's revealed comparative advantage vis-à-vis the EU-27. ECIPE Working Paper No. 03/2008.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Özdamar, G. (2011). Türkiye, Çin ve Hindistan'ın sektörel rekabet gücü üzerine karşılaştırmalı bir inceleme, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 29-49.
- Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985-98. *Oxford development studies*, 28(3), 337-369.
- Liesner, H. H. (1958). The European common market and British industry. *The Economic Journal*, 68(270), 302-316.
- Lord, M. (2015). Regional economic integration in Central Asia and South Asia, MPRA Paper No. 66436.
- Raghuramapatruni, R. (2015). Revealed comparative advantage and competitiveness: A study on BRICS, *Arabian Journal of Business and Management Review*, 5(5), 1-7.
- Shoufeng, C., Feng, L., & Zhang, J. (2011). Export competitiveness of agri-products between China and central Asian countries: A comparative analysis. *Canadian Social Science*, 7(5), 129-134.
- Şahin, D. (2016). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile Türkiye ve Çin'in sektörel rekabet gücünün karşılaştırmalı analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 275-289.
- Şimşek, N., & Sadat, S. A. (2009). ECO pazarında Türkiye: 1997-2005 dönemi rekabet gücü analizi. *Sosyoekonomi*, 10(10), 135-157.
- Şimşek, N., Seymen, D. ve Utkulu, U. (2010). Turkey's competitiveness in the EU market: A comparison of different trade measures, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 107-139.
- Şimşek, N., Şimşek, H. A., & Nurbayev, D. (2017). Kazakhstan's competitiveness in the Eurasian Economic Union market. *Sosyoekonomi*, Vol. 25(33), 81-102.
- Tabata, S. (2006). Observations on changes in Russia's comparative advantage, 1994-2005. *Eurasian Geography and Economics*, 47(6), 747-759.
- Taneja, K., & Wani, N. U. H. (2014). Economic performance of Indo-China merchandise trade: An analysis of RCA and RID approaches. *Journal of International Economics*, 5(1), 88.
- The World Bank (2017). <http://data.worldbank.org/indicator>, 29.07.2017.
- Turkish Statistical Institute (2017), Main statistics, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 29.07.2017
- UN Comtrade (2017). <https://comtrade.un.org/data/>, 01.05.2017.
- UNCTADSTAT (2017), SITC rev.3 products, by technological categories (Lall (2000)), https://unctadstat.unctad.org/en/Classifications/DimSiteRev3Products_Ldc_Hierarchy.pdf
- Van Belle, G., Fisher, L. D., Heagerty, P. J., & Lumley, T. (2004). *Biostatistics: A methodology for the health sciences* (Vol. 519): John Wiley & Sons.

Veeramani, C. (2008). India and China changing patterns of comparative advantage? In R. Radhakrishna (Ed.), *India Development Report 2008*, (pp. 145-156). New Delhi, India: Oxford University Press.

Yıldırım, B. (2007). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye, 21.08.2017

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) yaklaşık 20 yıl önce Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan ve son birkaç yıldır Türkiye'nin de gündeminde yer almaya başlayan bir bölgesel entegrasyon oluşumudur. Üretim açısından dünyada ABD ve Avrupa Birliği'nden sonra üçüncü sırada gelen bölgenin Türkiye'nin ihracatında fazla bir payı olmamakla birlikte, ithalatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle son dönemlerde Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan bazı sıkıntılar, çeşitli kesimler tarafından ŞİÖ'nün Türkiye için AB'ye ileride olası bir alternatif anlamında dillendirilmesine yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, 1990'lı yıllarda Çin'in öncülüğünde güvenlik kaygısı ve siyasal nedenlerle kurulan, ancak günümüzde bölge ülkelerinin bazılarının hızlı ekonomik gelişimiyle birlikte ekonomik olarak da dikkat çeken Şanghay İşbirliği Örgütü bölgesi ülkeleriyle Türkiye'nin dış ticaretteki rekabet gücü benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır.

Çalışmada, ŞİÖ bölgesi ülkeleriyle Türkiye'nin ihracat uzmanlaşma ve rekabet düzeyleri, ürün ve Lall (2000) tabanlı teknolojik kategoriler açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi (RCA) kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucunda, RCA endeks ortalamaları birden büyük olan ürünlerin tüm ihracat ürünlerine oranlarında ilk üç sırayı Çin, Türkiye ve Hindistan'ın aldığı görülmüştür. Teknolojik alt sınıflara bakıldığında kaynak tabanlı mamul mallarda Hindistan, Türkiye ve Rusya lider konumdadır. Çin, Türkiye ve Hindistan, düşük teknoloji ve orta teknoloji ürünlerin tüm ürünlere paylarında da ilk üç ülkedir. İleri teknoloji ürünlerin tüm ürünlere oranı Çin'de % 4,08 iken, Türkiye ve diğer ŞİÖ ülkeleri için % 1'lerden düşük seviyededir. Pakistan'ın ise bu ürün grubundaki hiçbir üründe karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin RCA endeks ortalamalarının ŞİÖ üye ülkeleri ile karşılaştırılması, özellikle bu pazarda Türkiye'nin rakiplerinin ve pazardaki potansiyelinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Türkiye'nin RCA endeks ortalamalarına bakıldığında, güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu düşük ve orta teknoloji ürünlerde Çin, Hindistan ve Pakistan'ın da karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu görülmektedir. Türkiye'nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu kaynak tabanlı ürünlerde ise birden büyük RCA endeks ortalaması olan ülkeler Hindistan ve Pakistan iken; kaynak tabanlı ürünlerde bu özelliğe sahip ülkenin Kırgızistan olduğu göze çarpmaktadır.

Önemli rakibi durumunda olan Çin’le kıyaslandığında, Türkiye’nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu ürün sayısı 14’tür. Bu ürünler arasında, Çin’in orta karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler; 655 (ürün kodlu) “örme mensucat”, 846 “giyim eşyası, iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.)”, 844 “kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası”, 652 “pamuklu mensucat” ile 775 “evlerde kullanılan elektrikli veya elektriksiz diğer makineler” sektörleridir. Bu rakamlara bakılarak, özellikle giyim eşyaları ve aksesuarları ürün grubunda yer alan ürünlerde Türkiye’nin Çin ile rekabet ettiği sonucu çıkarılabilir. Türkiye ile Hindistan karşılaştırıldığında ise, Türkiye’nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu 22 üründen 13’ünde Hindistan’ın da üstünlüğü vardır. Bu ürünlerden iki tanesinde Hindistan’ın RCA değerinin de dörtten büyük olduğu görülmektedir. Bu ürünler 659 “Halılar ve diğer yer kaplamaları” ile 273 “Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum” dur. Türkiye ile Pakistan’ın RCA ortalamalarına bakıldığında, Pakistan’ın da 13 ürünle Türkiye’nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde karşılaştırmalı avantajının olduğu görülmektedir. Bunların sekiz tanesinde Pakistan da güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu ürünler arasında 046 “Buğday ve mahlût unu, bulgur, irmik ve pellet” 57,94’lük RCA ortalama değeriyle göze çarpmaktadır. 062 “Şeker mamulleri” ile 273 “Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum” ürünlerinin RCA ortalaması ilk üçte yer almaktadır. Örgütün diğer iki üyesinden Kırgızistan, Türkiye’nin güçlü karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu 22 üründen 5 tanesinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken; Kazakistan’ın iki ürün (046 “Buğday ve mahlût unu, bulgur, irmik ve pellet” ve 278 “Diğer ham mineraller”) dışında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu ürün bulunmamaktadır.

Türkiye ile ŞİÖ üyelerinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünler ve teknolojik sınıflar benzerlik arz etmektedir. ŞİÖ üyelerinden sadece Çin, ileri teknoloji ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün oranı ile Türkiye ve ŞİÖ üyelerinden ayrılmaktadır. Çin’in ileri teknoloji ürünlerdeki bu başarısında, bu tür ürün sanayilerinin desteklenmesine yönelik geliştirdiği politikaların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Çin’in araştırma ve geliştirmeye yaptığı harcamaların GSYH’ya oranı Türkiye ve diğer ŞİÖ üyelerinden fazladır. Düşük ve orta teknoloji ürünlerde de Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürün oranlarının düşük olması nedeniyle Türkiye ile diğer ŞİÖ üyelerinden ayrılmaktadır. Düşük teknoloji ürünlerde rekabeti belirleyen daha çok işçi maliyetleri olduğundan, Türkiye’nin özellikle Çin ve Hindistan’a karşı bu sınıflandırmaya sahip olan ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğünü korumaya çalışmak yerine, etkin araştırma-geliştirme ve yenilik politikalarıyla üretim modelini orta ve ileri teknoloji mamullere doğru kaydırması gerekmektedir.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Baylan, M. (2019). "Impact of Social Security Expenditures on Income Distribution: Case of Turkey", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2579-2593.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.11.2018

Araştırma Makalesi

IMPACT OF SOCIAL SECURITY EXPENDITURES ON INCOME DISTRIBUTION: CASE OF TURKEY¹

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa BAYLAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

m_baylan@ksu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8604-4634

Abstract

Income inequality is a significant hindrance to the growth and expansion of social welfare. Modern societies use many tools to overcome this hindrance. Social security system is one of the most known tools. The fact that social security spending improves the income distribution differently in each country, originating from the diversity of social security methods. In this study, the influence of social security expenditure on income distribution in Turkey is examined by Johansen and Juselius (JJ) Cointegration test for the period 1975-2010. The findings of the unit root tests show that all the variables are stationary at first difference and the findings of the cointegration test display that variables have a long run relationship. In addition, it is found that social security expenditure has a negative effect on income distribution in Turkey in the studied period, while economic growth has a positive effect on it.

Keywords: Social Security Models, Social Security Expenditure, Income Distribution, Turkey

SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öz

Gelir dağılımı bozukluğu, toplumsal refahın artması ve yayılmasının önünde önemli bir engeldir. Modern toplumlar bu engeli aşmak için birçok araç kullanmaktadırlar. Bu araçların başında da sosyal güvenlik sistemleri gelmektedir. Sosyal güvenlik harcamalarının her ülkede gelir dağılımını farklı derecede iyileştirmesi sosyal güvenlik yöntemlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi Johansen ve Juselius (JJ) Eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Birim kök testleri sonucuna göre değişkenler birinci farkta durağanlar ve koentegrasyon testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönem ilişki mevcuttur. Ayrıca, Türkiye’de sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımını olumsuz, büyümenin ise olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik Modelleri, Sosyal Güvenlik Harcamaları, Gelir Dağılımı, Türkiye

1. INTRODUCTION

It is considered to be a duty of social state to follow policies on reducing income inequality in order to build a peaceful society. Social security comes first among the tools used to that end. Social security is defined as the overall efforts to get in cash and kind

¹ This study is an enlarged abstract from the PhD dissertation "Influence of Social Security Spendings On Income Distribution" approved by Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences.

benefits in order to compensate for the income insufficiency, inability to access health services, insufficient family support for the addicts, general poverty, and exclusion, which are all caused by social risks. Social security existed in every point of human history. Previously, social security used to be ensured by traditional methods, and then it has been institutionalized after industrial revolution.

Although, there is a substantial number of empirical works examining social security, and income distribution from different aspects, there are almost no empirical studies investigating the influence of social security spendings of Turkey on income distribution, which made it worth being studied.

This study primarily dwells upon the relationship between social security method and social security spending. Having treated the social security in Turkey, literature containing theoretical and empirical works measuring the influence of social security spendings on income distribution has been reviewed, and the influence of social security spendings on income distribution has been examined by VAR method.

2. RELATION BETWEEN TYPES OF PROGRAMS AND EXPENDITURE IN SOCIAL SECURITY

Social security has a definitive function on income distribution through providing allowances in cash and kind. In case that social security is financed through premiums, it provides “positive transfer “ for the beneficiaries of the allowances while providing “negative transfer” for premium payers (Yazgan, 2011: 331). Premiums paid by the employer provide transfer from employer to employee; state contribution to social security system provides income transfer from government to people with low income. However, due to the reflections on premiums and taxes, it is not always easy to explain the clear influence of those transfers on income distribution. Strong employees leave all the burden on the back of working class, by making wage deduction in an amount equal to the premiums they paid. Also, state shifts the burden of social security on to the low income people, rather than high income people, through indirect taxes. Shortly, for enabling the net transfer of social security payments from high income people, to low income people, employers need not to reflect the premiums on the employees; and also the majority of the tax load must be constituted by direct taxes. Because beneficiaries of social security without premium have no contribution to the system, system provides only “positive transfer” to the beneficiaries.

Which segments of society will be covered by, or excluded from social security, is defined by types of social security programs. Accordingly, with types of social security programs to be followed, efficiency of the system on income distribution is defined too

(Lindert, 2002: 4). Governments usually devise three broad approaches for providing the benefits of social security to the individuals or the household. Those approaches are; employment-related, universal, and means-tested systems (ISSA, 2012: 2). At present, many countries prefer combination of those systems most appropriate to them, instead of implementing a plain system

There is a close connection between social security approaches and social security spendings. For instance, ILO World Social Security Report 2010/2011 shows that the countries, implementing universal program, allocate highest share from their national income to the social security. Among them, Sweden allocates the highest share to the social security system. Sweden also allocates 29.4 % of its GDP to social security. In that respect, Sweden is respectively followed by Denmark, Finland, and Norway. The countries allocating the second highest share, implement employment-related program. Allocating 29.2% of its GDP to social security, France comes first among those countries adopted employment-related program. France is followed respectively by Germany and Italy (ILO, 2010: 263). When compared to other methods, the countries, implementing means-tested programs allocating the lowest share because those programs cover a narrower segment of society.

There is no consensus among economists about influence of social security expenditure on income distribution. A group of economists assert that because public social security spendings make excessive financial burden on the state, they will not work for improving income distribution. They argue that, because the taxes will also increase as they are the source of funding the public social security spendings, it will grow unfair income distribution and poverty. Another group claims that market is insufficient to ameliorate income distribution, and that government plays an active role in improving social security spendings and income distribution. Yet, there are studies available supporting the views of the both groups.

Though the relation between social security spendings and income distribution is not clear, it is seen that the countries where the income distribution inequality is smallest, are the ones implementing universal program. According to the data by OECD, the countries with the best income distribution are Denmark, Sweden and Finland (OECD, 10.04.2013. www.stats.oecd.org). Those countries are followed by countries using employment-related program, such as Germany and France. According to Korpi and Palme, the main reason behind the aforementioned fact is the scope and budget extensity of social security. The fact that scope and budget is large, reduces the exclusion from the system, and improves income distribution (Korpi & Palme, 1998: 672-674).

3. SOCIAL SECURITY SYSTEM IN TURKEY

Social security system in Turkey used to exhibit an irregular structure due to different institution, law, norm and standards until single law and roof. Industrial workers since 1936; public employees since 1949; self-employed people since 1971; and agricultural workers since 1983, benefit from the system through paying premiums. Those people not covered by any social security program, benefit from voluntary insurance since 1979. Unemployment insurance has a shorter history. Low-income or without-income people get benefit from social security services without premium. In other words, only those workers, civil servants or self-employed who have a continuous and regular job have been registered in the social insurance programs. In May 2006, the separate systems for public and private-sector employees and the self-employed were merged into one under the newly created Social Security Institution. Nevertheless, universal coverage cannot be the case. Yet, Turkish social security system scope have been ever widening. As indicated in Table 1 rate of excluded population was 61% in 1975, 32% in 2005, and 17% in 2012. Between 1975- 2017, while the number of insured persons were grown by the rate 4,85, pensioners was grown nearly by the rate 16,4. In the same period, while the population of Turkey was grown by 1,87, Turkish social security system was quadrupled.

Table 1. Turkish Social Security System Coverage (1975-2017) (SGK, 28.06.2018, www.sgk.gov.tr)

	1975	1995	2005	2010	2015	2017
I- Insured Persons (Thousand)	3780	7952	11296	16196	20773	22280
II- Pensioners (Thousand)	635	4223	7580	9518	11384	12154
III- Dependents (Thousand)	11622	33546	31579	35470	34786	35522
IV-Funds (Thousand)	116	291	307	341	336	407
Social Security Coverage (I+II+III+IV)	16037	47833	52150	61526	67282	70463
Insured / Pensioner	5,95	1,9	1,5	1,83617	1,92	1,95
Population (Thousand)	40347	62304	68582	73722	78741	80810
Rate of Insured Population (%)	39	77	68	83	85,5	87,1
Rate of Unregistered Insured Population (%)	61	23	32	17	14,5	12,9

In Turkey, employment-related program combined with means-tested program is used for enabling households benefit from social security. Main source of financing for Turkish social security system are the premiums paid by employers and employees. Yet, premium incomes do not suffice to cover the expenses of the system. In addition to directly contributing to insurance premiums as employer, government also makes some transfers to insurance institutions, in order to cover institutional expenses and administrative expenses, and to close the gaps.

As seen in Figure 3.1, while the budgetary transfers to social security institutions has been three times in the last ten years, its share in GDP has not gotten the same level. Budget transfers in 2009 reached to the highest rate 5,26%. It declined in the following years, which was a significant incidence for budget balance, and weakened social aspect of the state. Including spendings on health, share of the social spendings on GDP was %12,8 by year 2009. This rate is much below the average of OECD countries, and falls much behind the European Countries, which are considered to be the representatives of social state (OECD, 2012).

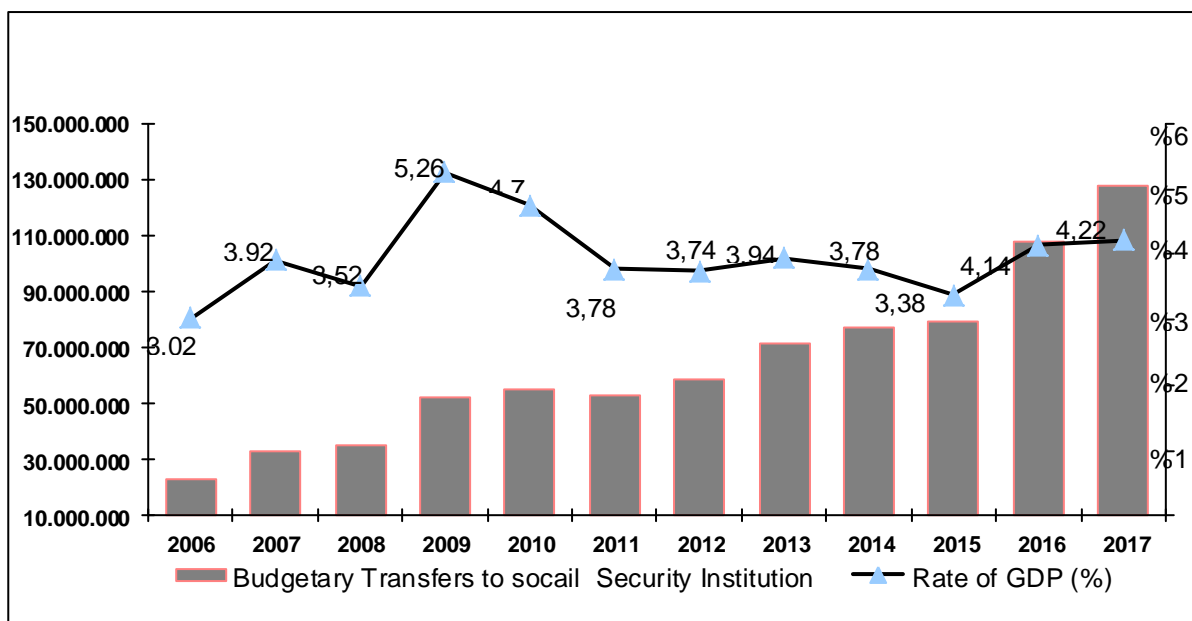

Figure 1. Budgetary Transfers to Social Security Institution, 2006-2017 (Thousand TL) and Rate of GDP(%) (SGK, 28.06.2018, www.sgk.gov.tr)

Unfair income distribution is a significant problem in the economy of Turkey as well as all other economies. However not continuous, there have been some improvements in some years. According the findings of Income and Life Conditions Survey 2012, average disposable income in Turkey was 11.859 TL in 2012, and it was 10.774 TL in 2011 and 9.735TL in 2010. It increased 10% in 2012, 10,7% in 2011, and 3, 6% in 2010.

According to the distribution of annual equivalised household disposable incomes in Turkey, while the poorest group's (20%) share in only 6,1% in 2015, this rate increased to 6,2 in 2016. Income level of the wealthiest group (20%) increased by 0,1 when compared to 2015, it shared 47,2% of the total annual disposable income in 2016. Accordingly, the share of the last 20% group in the total income is nearly 8 times higher than the share of the first 20% group (P80/P20 indicator). This amount was 7.6 in 2015. The difference between the

shares of the wealthiest and the poorest 20% groups in the overall income has been slightly increased.

4. LITERATURE REVIEW

Income distribution and social security spendings keeps its importance in the literature. Researches about income distribution and social security spending have gain significance in the periods when economic and social discontents grow. Research on this field varies according to the factors such as set of data used, reviewed country, number of countries, covered period, and application methods. Such that, studies concluding that social security spendings improve income distribution, and the ones concluding that the it destabilize the income distribution are almost in the same number. A few studies found out that social security spedings do not influence income distribution.

Among the latest studies, Dolls et al. (2011), underlines the fact that social security payments are more efficient than income tax in achieving disposable income stabilization for low income people. Immervoll and Richardson (2011) stated that in 29 countries of OECD, social security payments were more efficient than tax system in improving income distribution. Bargain et al. (2010) found that social security payments absorbed, and clearly reduced the losses in the incomes of the low-income workers. According to Kanbur (2010) social security influenced the income distribution, and income distribution influenced the social security; and in practice. Indeed, it is practically impossible to disentangle the two. One of them cannot be assessed without taking account of the other. Heathcote et al. (2009) show public transfers compensating for the income losses constitute a substantial part of the disposable income of households in the percentage of the lowest rank in USA. The transfers decrease the inequality in the income distribution. According to Neubourg et al. (2007) income inequality was much greater before tax and transfer in in the Countries of Continental Europe, when compared to the income inequality after tax and transfer. Authors concluded that in achieving fair income distribution, interventionist and universal social protection systems had a significant role. Smeeding (2004) detected that social insurances in Sweden, Belgium, and Germany, and social aid in Finland and England were more efficient in reducing poverty. Smeeding pointed out that in countries with well-functioning social insurance system, social aids were not much needed. According to Tafner (2007), social security programs in Brazil, had a significant play in reducing family poverty. Tafner argues that those programs needed to target the poorest people in order to get more strengthened. According to Barrientos and DeJong (2006), who examined the connection between the child and poverty, cash transfers reduced the child poverty to a significant extent. Conditional

targeted transfers were more efficient in reducing vertical poverty, and family benefits and child allowances were more efficient in reducing horizontal poverty. According to Oshio (2002), social security spendings eliminated inequality in inter and intra generation income distribution. Social security programs have much more achievement on inter-age redistribution. Yet, its inter generations is much more than its intra generations achievement on income distribution. Also, Oshio detected that in ensuring income justice, public pension regime played a greater role than that of employer's pension regime in Japan.

Also, the numbers of studies arguing that the social security spendings disrupted income distribution are also in a much considerable amount. Among such studies, Moura et al. (2013), in their study questioned if the social security system of Brazil produced positive net transfer or negative net transfer. According to the findings of the study, social security system in Brazil reduced the income inequality between 1987 and 1996 but only for the elderly. For the remaining age groups, there was not an improvement in income distribution. As for the years between 1996 and 2006, the system of Brazil did not provide an improvement regarding income inequality for all age groups. According to authors, the major reason behind the aforementioned situation was that the Brazilian social security system features a highly cost for the Brazilian economy. Brown et al. (2009) claims that social security disrupted income distribution while poors pay net taxes. Avram (2009) thinks that social relieves are not efficient in reducing income distribution and poverty. Conte-Ruiz and Profeta (2007), argues that social security spendings further deteriorate income distribution. According to Cremer and Pestieau (2003), because the poor people are financed by again poor people, social security expenditures negatively influenced the income distribution.

Gokhale and Kotlikoff (2002a) found that social security spendings increased Gini by 20%. They relate such increase to two factors. The first is the fact that welfare provided by social security, is transferred among the generations through inheritance. The second is that social security disrupted intra generational welfare distribution by creating tax advantage. Again according to Gokhale et al. (2001), social security system, disrupts income distribution between generations for low and middle income families in USA, because after paying social security premiums for low income families, no sufficient amount of income remains after paying social security payments. However, while high income families, paying higher premiums, leave heritage to next generations, they widen the gap between the low and middle income families through their current higher incomes.

Studies examining the influence of social security spendings on income distribution in Turkey by modern econometric method have different findings. Arabacı (2007), Kar and

Elveren (2008), Pehlivan (2009) and Hazman (2011) found that social security spendings disrupted income distribution. However, according to Sarısoy and Koç (2010) and Kurtipek (2011), social security spendings in Turkey improve income distribution.

5. DATA AND METHODOLOGY

For the analysis of connection between social security expenditures and income distribution, annual series covering the years 1975-2010 were used. In the study, GDP percentage of budget transfers made to social security institutions (SSE) has been taken as social security spending; and THEIL Index has been taken as a measure of income distribution. The reason why Theil has been chosen is that it offers principle of transfers, income scale independence, population and decomposability. Theil index is not estimated by Turkey Statistical Institute (TÜİK). Therefore, for the years 1975-2008, data from Theil² index included in the work by Elveren and Galbraith (2009), has been accessed. Indexes belonging to the years 2009 and 2010 have been estimated by Elveren.

Theil index, used in the study, is the index of remuneration inequality in manufacturing industry, and the index is estimated by Theil T statistics and reflects the general trend of income distribution. Remuneration has a share more than 40% in annual income distribution according to the types of income in Turkey (TÜİK, 2014). In that respect, remuneration constitutes a basic source of “income” for a significant segment of society.

Again, because the remuneration is a continuous part of income, it is a major indicator of general trend in income distribution. Also, because macro-economic policies differently influence the incomes of employees in different lines of work, trend of average incomes of people working in a certain industry will reflect a general income inequality prevalent in the related country (Galbraith, 2009: 189-206). Theil index is a commonly used method because it allows classification as inter group and intra group inequality within the overall inequality.

However, Theil index only indicates the inequality between the groups. As a growth variable, logarithmic difference of real GDP has been selected. In order to determine the influence of social security spendings on income distribution regression equation below has been formed.

$$\text{THEIL} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{SSE} + \alpha_2 \text{GDP} + \mu_t$$

SSE and GDP have been obtained from Development Ministry and Social Security Institution. “Log” put before the variables indicates that logarithms of the variables have been taken.

² The same data used in Elveren, Örnek and Akel (2012) “Internationalization, Growth and Pay Inequality: A Cointegration Analysis for Turkey, 1970–2007.”

Table 2. Definition of the Variables

Variables	Defination of Variables	Symbols
Social Security Expenditure	Budgetary Transfers to Social Security Institution / Gross Domestic Product	LogSSE
Income Disrtibition	Wages in Manufacturing Industry	LogTHEIL
Economic Growth	Gross Domestic Product (Based on current prices in 1998)	LogGDP

5.1. Unit Root Analysis

Economic time series are not usually stationary. Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Philips Perron (PP) tests were conducted to assess the stationarity of the series used in the study, in order to avoid from any spurious regression risk. Economic variables are not linear on their real values, and are usually linear on logarithmic values. Therefore, instead of real values of the series, logarithmic values are used (Şahin & Özenç, 2007: 208). In this study, logarithms of the series have been taken as well. When determining the most appropriate delay length, Akaike Information Criteria in ADF test, and New West estimator in PP test were applied to. For unit root test:

H_0 : Series contains unit root (not stationary)

H_1 : Series unit does not contain root (stationary)

have been hypothesized and tested. ADF and PP unit root testing results are given in Table 3 critical values were produced by Eviews 7 and the critical values were based on MacKinon value.

Table 3. Results of the Unit Root Tests

Variable	ADF		PP	
	Level Trend and Intercept	Difference Trend and Intercept	Level Trend and Intercept	Difference Trend and Intercept
LogTHEIL	-2,88	-5,48	-2,23	-5,49
LogSSE	-2,11	-5,57	-2,47	-5,57
LogGDP	-2,89	-6,22	-2,96	-6,22

Critical Values for ADF %1= -4,25; %5= -3,54; %10= -3,20

Critical Values for PP %1= -4,25; %5= -3,54; %10= -3,20

Because the same level of stationarity cannot be achieved for each three series during ADF and PP tests conducted on level, H_0 hypothesis (series is not stationary) has been accepted. When their first degree difference has been found, they exhibited stationarity at the same time. Therefore, it is accepted as I (1). Because for each of the three ADF and PP test statistics values, are smaller than 1%, 5%, and 10% critical value, H_1 hypothesis has been accepted, and stationarity was achieved. Because all the series are integrated to the same

degree, Johansen cointegration test as another phase of the analysis will be applied, and the existency of long term relationship between the variables will be researched.

Johansen's Co-integration Test (Assuming intercept (no trend) in co-integration equation and test VAR)

5.2. Johansen - Juselius Cointegration Method

In this part of the empirical study, existence of a relationship between Turkey's social security spendings, income distribution and growth variables will be questioned. In other words, existence of a cointegration relation among the variables will be searched.

In order to set the number of cointegrated vectors and to define the relevant error connection terms, Johansen (1988) and Johansen-Juselius (JJ) (1990), used multivariate cointegration test. For JJ test, vector autoregressive (VAR) model was used. Before moving on to the VAR model to be predicted, it is required to define delay length appropriate for the model.

LR (Likelihood), FPE (Final Prediction Error), AIC (Akaike Information Criterion), SC (Schwarz Information Criterion), HQ (Hannan- Quinn Information Criterion) were considered in order to determine the optimal VAR lag order selection.

Table 4. VAR Lag Selection Criteria

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-42.68235	NA	0.003488	2.855147	2.992560	2.900696
1	67.99755	193.6898*	6.09e-06*	-3.499847*	-2.950196*	-3.317653*
2	73.40812	8.454026	7.75e-06	-3.275508	-2.313619	-2.956669
3	77.83973	6.093464	1.08e-05	-2.989983	-1.615856	-2.534499
4	85.83966	9.499917	1.25e-05	-2.927479	-1.141113	-2.335349

*indicates lag order selected by the criterion

As seen on Table 4, 1 lag length is the most appropriate lag length. Because five criteria indicate 1 lag for optimum lag level. Therefore, the estimated value "1" will be used as a lag length in the analysis. Also, it has been detected through LM and White test that the model established on this lag length does not include autocorrelation and changing variance. In Table 5 below, for 1 lag value, JJ cointegrated test results are indicated.

Table 5. Johansen-Juselius Cointegration Tests Results

<i>Variables: LogTHEIL, LogSSE, LogGDP</i>			<i>Lag Order:1</i>		
Null Hypothesis	Eigenvalue	Trace Statistic	%5 Critical Value	Max-Eigen Statistic	%5 Critical Value
$r=0$	0.440571	28.10396*	24.27596	19.74849*	17.79730
$r\leq 1$	0.186806	8.355471	12.32090	7.030719	11.22480
$r\leq 2$	0.038214	1.324752	4.129906	1.324752	4.129906

In JJ test, in order to determine the number of cointegration vectors, track and maximum Eigen value statistics have been used. According to the test results, H_0 (null

hypothesis) indicating the existence of cointegration between three variables is rejected on 5% significance levels. Trace statistics is $28.10396 > 24.27596$, and maximum eigenvalue statistics is $19.74849 > 17.79730$. In other words, there is at least one cointegrating relationship between the variables.

Table 6. Normalized Cointegrating Coefficients

<i>LogTHEIL</i>	<i>LogSSE</i>	<i>LogGDP</i>	<i>LogC</i>
1.000000	-1.426192 (0.60240)	5.023638 (1.03471)	-3.691279 (1.61938)

Significance level %5, natural logarithms of the variables have been considered.

Note: Values within brackets show standard deviation.

$$\text{LogTHEILL} = 3,6912 + 1,4261\text{LogSSE} - 5,0236\text{LogGDP}$$

The results of normalized cointegration vector, obtained through JJ method, are given in Table 6. The results indicate that social security expenditure has a negative effect on income distribution in Turkey in the studied period, while economic growth has a positive effect on it. The estimated coefficients of social security expenditure and gross domestic product variables are statistically significant at 5% level.

6. CONCLUSION

Social security spendings influence country's economy from many aspects. In this study, impact of Turkey's social security spendings on income distribution have been investigated. Influence of Turkey's social security spendings on income distribution in years 1975-2010; and the long term relationship between the two have been analyzed through VAR Model. According to the results of the analysis, social security expenditure has a negative effect on income equality where as economic growth has a positive effect.

Given the structural nature of Turkish social security system, and of Turkish public revenues, such result of the analysis, supports theoretical and empirical studies. Such a result, mainly originates from the fact that employment-related method is preferred in enabling individuals to access social security benefits, and that the share allocated to the system from the budget is low. Also the fact that budget transfers make burden on the public, and that indirect taxes have a high share in total tax revenues might be predicted to be other factors accounting for the aforementioned result of the analysis. Therefore, so as to achieve a better income distribution in Turkey, first of all, it is needed to shift to the universal method in social security; to increase budget transfer as much as possible; and to increase the share of direct taxes in total taxes.

REFERENCES

ARABACI, R.Y., 2007. "Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Bursa.

- AVRAM, S. 2009. "The impact of social assistance schemes in Europe A cross-national analysis in 26 countries", http://www.eui.eu/Personal/Researchers/Avram/Index_files/Silvia%20AvramEU-SILC%20user%20conf%20paper.pdf (29.09.2013)
- BARGAIN, O., IMMVERVOLL, H., PEICHL, A. ve SIEGLOCH, S., 2010. "Who are the losers of the labour-market downturn? A scenario analysis for Germany", Paper presented at IZA / OECD Workshop, ss. 1-42.
- BARRIENTOS, A. ve DEJONG, J., 2006. "Reducing Child Poverty with Cash Transfers: A Sure Thing?", *Development Policy Review*, 24 (5), ss. 537-552.
- BROWN, J.R., CORONADO, J.L. ve FULLERTON D. 2009. "Is Social Security Part of the Social Safety Net?", NBER Working Paper No. 15070, ss. 139.
- CALLAN, T., NOLAN, B. ve WALSH, J., 2010. "The Economic Crisis, Public Sector Pay, and the Income Distribution", Paper presented at IZA / OECD Workshop, ss. 1-38.
- ELVEREN A.Y. ve GALBRAITH, J.K., 2009. "Pay Inequality in Turkey in the Neo-Liberal Era, 1980-2001", *European Journal of Comparative Economics*. 6(2), ss. 177-206.
- GALBRAITH, J. K. 2009. "Inequality, Unemployment and Growth: New Measures for Old Controversies", *Journal of Economic Inequality*, 7(2), ss. 189-206.
- GOKHALE, J., KOTLIKOFF, L.J. SEFTON, J. ve WEALE, M., 2001. "Simulating The Transmission of Wealth Inequality via Bequests", *Journal of Public Economics*, 79(1), ss. 93-128.
- GOKHALE, J. ve L. J. KOTLIKOFF, 2002. "The Impact of Social Security and Other Factors on the Distribution of Wealth", *The Distributional Aspects of Social Security and Social Security Reform*, Ed.: Feldstein, M. ve J. B. Liebman, Chicago: University of Chicago Press, ss. 85-114.
- HAZMAN, G.G., 2011. "Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), ss. 205-216.
- HEATHCOTE, J., PERRI, F. ve VIOLANTE, G., 2009. "Unequal We Stand: An Empirical Analysis of Economic Inequality in the US, 1967-2006", *Review of Economic Dynamics*, ss. 1-62.
- ILO, (International Labor Organization), 2010. *Extending Social Security To All: A Guide Through Challenges and Options*, Social Security Department. Geneva, 141s.
- IMMVERVOLL, H. ve RICHARDSON, L., 2011. "Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades?", *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 122,
- ISSA, (International Social Security Association), 2012. *Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2012*, SSA Publication No. 13-11801, <http://www.socialsecurity.gov/policy> (12.03.2013).
- KALKINMA BAKANLIĞI, 2013. *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, Ankara, 222s. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> (20.08.2013).
- KANBUR, R., 2010. "Conceptualising Social Security and Income Redistribution", <http://www.kanbur.dyson.cornell.edu/papers/ConceptualisingSocialSecurityAndIncomeRedistribution.pdf> (12.03.2013).
- KORPI, W. ve PALME, J. 1998. "The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, an Poverty in the Western Countries", *American Sociological Review*, 63(5), s. 661-687.
- KURTİPEK, R., 2011. "Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşumu İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi"; *Uzmanlık Tezi*, TC Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- LINDERT, L., 2002. *Survey of Social Assistance in OECD Countries* <http://info.worldbank.org> (12.04.2013).
- MOURA R.L., FILHO J.J., TAFNER P.S.B. ve OURIVES, C., 2013. "Social Security Effects On Income Distribution: A Counterfactual Analysis for Brazil", *Applied Economics Letters*, 20 (7), ss. 631-637.
- NEUBOURG C., CASTONGUAY, J. ve ROELEN, K., 2007. "Social Safety Nets and Targeted Social Assistance: Lessons from the European Experience", *Sp Discussion Paper No.0718*, Worldbank, ss. 1-39.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) , 2012. "Social Spending After the Crisis Social expenditure (SOCX) Data Update 2012",
- OSHIO, T., 2002. "Intra-age, Inter-age and Lifetime Income Redistribution", www.ipss.go.jp/webjad/WebJournal.files/SocialSecurity/2002/02AUG/oshio.pdf (17.6.2013).
- PEHLİVAN, M.S., 2009. "Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği", *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- SARISOY, İ. ve KOÇ, S., 2010. "Türkiye'de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi", *Maliye Dergisi*, 1(158), ss. 326-348.
- SGK (Sosyal Güvenlik Kurum), *İstatistik Yılı 2017*, Ankara, 190s. <http://www.sgk.gov.tr/> (28.06.2018).
- SMEEDING, T., 2004. "Public Policy and Economic Inequality: The United States in Comparative Perspective", *Luxembourg Income Study Working Paper Series*, Luxembourg Income Study (LIS), Working Paper No. 367, ss. 1-44.

- ŞAHİN, M., ve ÖZENÇ, Ç., 2007. “Kamu Harcamaları ile Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, Çanakkale Ondokuz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), ss.199-225.
- TAFNER, P. (2007). “Security in Brazil: Debates, Dilemmas and Choices”, IPEA, Cap.1., ss. 29-63.
- TARI, R., 2010. Ekonometri, Geleneksel Yöntemler, Zaman Serisi Analizi, Panel Veri Analizleri, Umuttepe Yayınları, Genişletilmiş 6. Baskı, Kocaeli, 518s.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2018. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları, 2016, Sayı: 24579
- YAZGAN, T., 2011. İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.502.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Dengeli bir gelir dağılımı, toplumların gelecekte birlikte yaşaması ve sosyal barışın tesis edilmesinde hayati önem taşıdığından gelir dağılımı adaletsizliği modern dünyanın çözmeye çalıştığı sorunların başında gelmektedir. Bundan dolayı her ülke gelir dağılımını iyileştirmek ve sosyo-ekonomik refahın artmak için farklı mekanizmalar yaratmaktadırlar.

Sosyal-refah devletleri, gelir dağılımını düzenlemek için sosyal politika araçlarını kullanmaktadırlar. Bu araçların başında da sosyal güvenlik sistemi gelmektedir. Sosyal güvenlik sistemi, insanların karşılaşmış oldukları sosyal riskler sonucunda yaşadıkları gelir kaybı veya kesintisi nedeniyle hayat standartlarının telafi edilmesini, ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasını, bireysel ve toplumsal refahın artırılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlayan bir sosyal politika aracıdır. Genel olarak, ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri kapsam, hak kazanma şartları ve fayda düzeylerine göre İskandinav model, korporatist model veya liberal model çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu modellerden İskandinav sosyal güvenlik modelinin en önemli özellikleri devletlik, evrensellik, eşitlik ve asgari gelirdir. İskandinav sosyal güvenlik modeli devletin geniş bir hâkimiyetine dayanmaktadır. Korporatist modelin en belirgin özelliği, aktif nüfusu kapsama almakta ve sosyal güvenlik hakkı belirli bir süre çalışma ile prim ödeme şartına bağlamaktadır. Sosyal sigorta tekniği ile çalışan model, prim ödeme gücü olmayı kapsam dışında bıraktığından doğrudan gelir dağılımında eşitsizliği ve buna bağlı olarak yoksulluğu azaltmayı doğrudan amaç edinmemektedir. Liberal model ise en alttakilere yapılacak yardımlar hariç olmak üzere sosyal güvenliğini tamamen piyasaya terk eden bir model olarak diğerlerinden farklılaşmaktadır.

Gelir dağılımı ekonomideki makro büyüklükler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Etkin bir gelir dağılımı politikasının uygulanabilmesi için gelir dağılımındaki bozulmanın derecesini ve nedenini doğru tespit edilmesi gerekir. Bu nedenle, dönemler arası gelir dağılımını karşılaştırmak ve değişmelerin nedenini daha iyi analiz etmek için nitelikli, sürekli ve sağlam verilere ve göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Gelir dağılımı göstergeleri içinden en çok Varyans, Gini, Yüzde Payları, Lorenz Eğrisi, Atkinson İndeksi ve Theil İndeksi

kullanılmaktadır. Göstergelerin birbirine karşı avantajları ve dezavantajları vardır. Ancak gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin sahip olması gereken özellikler açısından en avantajlı olan Theil İndeksidir.

Sosyal güvenlik harcamaları ile gelir dağılımı arasında güçlü ilişkiler bulunmasına rağmen ilişkinin sonucu ve nedenselliğin yönü hala net değildir. Sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi farklı ölçülmesinde seçilen sosyal güvenlik modelinin, formülasyon ve parametrelerin, sistemin finansman yapısının ve demografik yapının önemli etkisi vardır. Türkiye sosyal güvenlik sistemi korporatist model üzerine inşa edilmiştir. 1946 yılında İşçi Sigortaları Kurumunun, 1950’de Emekli Sandığının ve 1972’de Bağ-Kur’un kurulması, üniversal kapsayıcılığın olmaması, prim ödeme ve sistemde belirli bir süre kalma zorunluluğu, sistem ödemelerinde parametre ve hesaplama formülleri yardımıyla doğrudan ödenen primlere bağ kurulması ve sosyal sigortaların yönetiminde sosyal tarafların temsil edilmesi bunun en önemli göstergeleridir.

Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkisi 1975-2010 arası yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde sosyal güvenlik harcama değişkeni olarak sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı (SSE); gelir dağılımı değişkeni olarak Theil İndeksi ve büyüme değişkeni olarak da TÜİK verilerine göre uyumlaştırılmış 1998 fiyatlarıyla reel gayri safi yurtiçi hâsıla (GDP) kullanılmıştır. Sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılımı üzerinde etkisi belirlemek için aşağıdaki regresyon denklemi oluşturulmuştur.

$$THEIL = \alpha_0 + \alpha_1 SSE + \alpha_2 GDP + \mu_t$$

İktisadi zaman serilerinin genellikle durağan olmadıklarından Genişletilmiş Dickey – Fuller (ADF) ve Philips Perron (PP) birim kök testleri yapılmıştır. ADF ve PP birim kök testi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Table 1. Birim Kök Testleri Sonuçları

Variable	ADF		PP	
	Level Trend and Intercept	Difference Trend and Intercept	Level Trend and Intercept	Difference Trend and Intercept
LogTHEIL	-2,88	-5,48	-2,23	-5,49
LogSSE	-2,11	-5,57	-2,47	-5,57
LogGDP	-2,89	-6,22	-2,96	-6,22

ADF için Kritik Değerler %1= -4,25; %5= -3,54; %10= -3,20

PP için Kritik Değerler %1= -4,25; %5= -3,54; %10= -3,20

Seriler düzeyde durağan olmadığından, birinci derece farkları alındığında aynı anda durağanlık sağlanmıştır. Tüm serilerin aynı dereceden bütünleşik/entegre olmasından dolayı bu seriler arasında koentegrasyon testi yapılması mümkün olmaktadır. Bu durumda, analizin

diğer aşaması olan Johansen eş bütünleşim testi uygulanarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı araştırılacaktır.

Aşağıdaki Tablo 2’de 1 gecikme değeri için Johansen-Juselius eşbütünleşme test sonuçları gösterilmektedir.

Table 2. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Variables: LogTHEIL, LogSSE, LogGDP</i>			<i>Lag Order:1</i>		
Null Hypothesis	Eigenvalue	Trace Statistic	%5 Critical Value	Max-Eigen Statistic	%5 Critical Value
$r=0$	0.440571	28.10396*	24.27596	19.74849*	17.79730
$r\leq 1$	0.186806	8.355471	12.32090	7.030719	11.22480
$r\leq 2$	0.038214	1.324752	4.129906	1.324752	4.129906

İz istatistiği, $28.10396 > 24.27596$ ve maksimum özdeğer istatistiği, $19.74849 > 17.79730$ ’dir. Başka bir deyişle, denklemi oluşturan değişkenler arasında eşbütünleşim vardır.

Table 3. Normalize Edilmiş Denklem

<i>LogTHEIL</i>	<i>LogSSE</i>	<i>LogGDP</i>	<i>LogC</i>
1.000000	-1.426192 (0.60240)	5.023638 (1.03471)	-3.691279 (1.61938)

Anlamlılık düzeyi %5, değişkenlerin doğal logaritmaları dikkate alınmıştır.

Not: Parantez içindeki değerler standart sapmayı göstermektedir.

$$\text{LogTHEILL} = 3,6912 + 1,4261\text{LogSSE} - 5,0236\text{LogGDP}$$

Johansen-Juselius yöntemiyle elde edilen normalize edilmiş eşbütünleşme vektörü sonuçlarına göre sosyal güvenlik harcamaları, incelenen dönemde, Türkiye'deki gelir dağılımını olumsuz, ekonomik büyüme ise olumlu etkilemektedir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular teorik ve ampirik çalışmalarla desteklenmektedir. Böyle bir sonuç, sosyal güvenlik sisteminde istihdama dayalı metodun tercih edilmesinden ve sisteme bütçeden tahsis edilen payın düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bütçeden transferlerin kamu yükünü artırması ve dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içinde payının yüksek olması elde edilen sonucun diğer nedenleri arasında sayılabilir. Bu nedenle, sosyal güvenlikte İskandinav modele geçilmesi, bütçeden sisteme aktarılan payı çoğaltılması ve dolaysız vergilerin toplam vergi içindeki payını artırılması Türkiye’de gelir dağılımına daha iyi bir konuma getireceği düşünülmektedir.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Sandalci, U. ve Tuncer, G. (2019). “Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğini Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2594-2634.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.03.2019

Araştırma Makalesi

OBEZİTE VERGİSİNİN KABUL EDİLEBİLİRLİĞİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA¹

Ulvi SANDALCI

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1527-0815

Güner TUNCER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

guner.tuncer@dpu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5579-9436

Öz

Obeziteye neden olan gıdalar üzerinden ek bir vergi alınması olan obezite vergisi yoluyla bireylerin daha sağlıklı gıdalara yönelmesi ve bu yolla obezitenin azaltılması amaçlanmaktadır. Obezite vergisinin başarıya ulaşmasında birçok faktör etkili olmakla beraber bireylerin bu vergiyi kabul etmesi/benimsemesi önem arz etmektedir. Türkiye’de henüz uygulanmamakla beraber gelecekte uygulanması muhtemel obezite vergisinin kabul edilebilirliği demografik değişkenler itibarıyla ölçülerek bireylerin bu vergiyi kabul edilebilirlik düzeyleri ortaya çıkartılmıştır. Analiz sonucunda obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyi üzerinde ekonomik, siyasi, sosyo-psikolojik ve sağlık faktörlerinin etkili olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca halkın obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyleri düşük çıkmıştır. Kabul edilebilirlik düzeyi en yüksek cinsiyet kadın, medeni durum bekâr iken meslek grubu kamuda çalışanlardır. Yaş, eğitim, aylık gelir ile obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Buna karşılık Beden Kitle İndeksi ile kabul edilebilirlik arasında ters yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Obezite, Obezite Vergisi, Faktör Analizi

AN APPLICATION FOR ANALYSIS OF FACTORS DETERMINING THE ACCEPTABILITY OF FAT TAX

Abstract

Fat tax, which is an additional tax on the foods that cause obesity, aims to decrease the obesity by individuals. While many factors are effective in the success of fat tax, it is important that individuals accept / adopt this tax. The acceptability of tax possible future implementation obesity although not yet implemented in Turkey as individuals by measuring the level of demographic variables were uncovered admissibility of this tax. As a result of the analysis, it was found that economic, political, socio-psychological and health factors were effective on the fat tax acceptability level. In addition, public acceptance of fat tax was low. While the highest level of admissibility is female and the marital status is single, the occupational group is public employees. There is a direct relationship between age, education, monthly income, monthly food expenditure and the fat tax acceptability level. On the contrary, there has been an inverse relationship between body mass index and acceptability.

¹ Bu çalışma “Türkiye’de Obezite Vergisinin Kabul Edilebilirliğine İlişkin Bir Alan Araştırması” başlıklı Doktora Tezinden türetilmiştir.

Keywords: Obesity, Fat Tax, Factor Analysis

1. GİRİŞ

Obezite, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “sağlığı bozacak ölçüde vücutta aşırı yağ birikmesi” olarak tanımlanmaktadır (www.who.int, 2018). Yetişkin erkeklerin vücut ağırlığının ortalama % 15-20’sini yağ dokusu oluştururken bu oran kadınlarda % 25-30 seviyesindedir. Erkeklerin yağ dokusunun % 25’ten, kadınların ise % 30’dan yukarı çıkması obezite olarak tanımlanır. Günümüzde obezite hastalığı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir şekilde artmakta ve önemli sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Dünya sağlık örgütü tarafından en riskli 10 hastalık içinde yar alan obezite ulusal ve uluslararası alanda çözülmesi gereken acil konulardan biri olarak görülmektedir (www.who.int, 2018). Ölümcül bazı hastalıkların oluşmasına ve yaşam kalitesinin azalmasına neden olan obezite yetişkinlerle birlikte çocukluk çağındaki bireyleri de etkilemektedir. Bundan dolayı obezite uluslararası boyutta halk sağlığını tehdit eden bir hastalık olarak görülmekte ve önlenmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Devletlerin obezitenin önlenmesine ilişkin yaptığı çalışmaların başında obeziteye neden olan ürünler üzerine ek bir vergi koymak gelmektedir. Obezite vergisi olarak literatürde kabul görmüş bu vergilerle obezite hastalığına neden olan ürünler üzerinden tüketimi kısmak amaçlı ek dolaylı vergiler alınmaktadır. Dünya üzerinde birçok ülke tarafından uygulanan obezite vergileri ülkemizde de gelecek dönemlerde uygulanması muhtemel görülmektedir. Bundan dolayıdır ki çalışmamızda gelecek dönemde uygulanması düşünülen obezite vergisinin kabul edilebilirliği ölçülerek bireylerin bu vergiyi kabul edilebilirlik düzeyleri ortaya çıkartılmıştır. Buna ilişkin İBBS (İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması) Düzey1 Bölgesinde ulaştığımız 54 ilde ikamet eden toplam 1683 bireye anket uygulanmış ve buna ilişkin sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. OBEZİTE VERGİSİ

Obezite hastalığının zamanla bireysel bir sorundan çıkıp toplumsal bir halk sağlığı halini almasıyla birlikte sağlıklı gıdalar veya BKİ (Beden Kitle İndeksi) normalüstü olan bireyler üzerinden kilolarına göre ek bir vergi alma fikri uygulanmaya başlandı. Nitekim 2003 yılında Dünya Sağlık Örgütü raporunda birçok ulus devletinin obezite ile mücadele kapsamında sağlıklı yiyecekler üzerine ek bir vergi koyduğu veya koymayı düşündüğü bildirilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise obezite ile mücadele kapsamında birçok ülke mali önlemler kapsamında obezite vergisini caydırıcı veya teşvik edici mekanizma olarak kullanmaktadır.

Obezite vergisi, vücut sağlığını bozacak ölçüde yağ birikimine neden olan enerji yoğunluğu yüksek fakat besin değeri düşük sağlığa zararlı yiyecek ve içeceklerden veya BKİ normal oranların üzerinde olan bireylerden kilolarına göre ek bir vergi alınması olarak nitelendirilebilir. Obeziteyi önlemek amacıyla yüksek yağ ve şeker içerikli düşük gıdalardan ek bir vergi alınmakta ya da obez olan bireyler üzerine ek bir vergi konulmaktadır (Alemanno ve Carreno, 2013: 103). Ancak uygulamada obeziteye neden olan sağlıksız gıdalardan vergi alınması daha çok kullanılmaktadır.

Hükümetlerin obezite ile mücadele kapsamında obezite vergisini mali önlem olarak kullanmasının gerekçesi olarak obezite hastalığının gün geçtikçe daha fazla yaygınlık kazanması, toplumsal bir halk sağlığı sorunu haline alması ve bu hastalığın neden olduğu maliyetlerin ülkelerin bütçelerinde önemli bir yük ortaya çıkarmasını gösterebiliriz. Sağlıksız gıdalar üzerine uygulanacak vergilendirme politikalarının arkasında yatan teori, meşrubat ve yağ gibi enerji yoğun sağlıksız gıdaların fiyat trendlerinin enerjisi düşük fakat besin değeri yüksek gıdaların fiyatlarının trendlerinden daha düşük olduğudur. Sağlıklı gıdalar tüketmek isteyen bireylerin aylık gıda harcamalarının sağlıksız gıda tüketen bireylerden daha fazla olması vergileme yoluyla fiyatlama stratejilerinin uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu yolla sağlıksız gıdaların fiyatlarının sağlıklı gıdaların fiyatlarından nispeten daha fazla olması ve tüketicilerin tercihlerini değiştirmeleri amaçlanmaktadır (Timmins, 2011: 155).

Obezite ile mücadele kapsamında bazı devletlerin uygulamaya koyduğu, bazı devletlerin ise uygulamasını tartıştığı obezite vergisinin hastalıkla mücadeledeki etkisi şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Nitekim obezite vergisini uygulayan ve uygulamayı tartışan birçok devlet verginin hastalıkla mücadeledeki rolünü inceleyerek kamu politikası yürütmektedirler. Bu doğrultuda konunun hem kamu politika hem de halk sağlığı ve ekonomik boyutunun öneminden dolayı obezite vergisi ile ilgili yazında yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmına geçmeden önce konuyla ilgili yapılmış yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Obezite Vergisi Konusunda Yapılan Literatür Çalışmaları

Araştırmacı	Yapılan Çalışma	Sonuç
-------------	-----------------	-------

Schroeter vd., 2005	ABD’de 20-74 yaş arası yetişkinlerin gıda ürünleri ile ilgili fiyat artışlarına karşı göstereceği tepkiyi ölçmeye yönelik çalışma yapılmıştır.	Çalışmada şekerli içecekler üzerinden alınacak verginin kilo düşürücü etkisi olacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Mytton vd., 2007	İngilterede gıdaların tüketim miktarları ile KDV oranları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır.	Çalışmada bu tarz vergilerin gıda şirketlerinin direciyle karşılaşacağı, sağlık üzerindeki etkilerinin kesin olmadığı, yoksullar üzerindeki etkilerinin belirsiz olacağı ve obeziteye bağlı hastalıkları önlemede yetersiz kalacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Powell vd., 2009	ABD’de 1997-2006 yılları arasında vergi gelirleri ile Geleceği İzleme anketlerinden alınan ergenlere ilişkin bireysel düzeyde verilerden yararlanılarak yapılan çalışmada vergilerin ergenlerin kiloları üzerindeki etkileri araştırılmıştır.	Yapılan çalışma sonucunda söz konusu dönemde ABD’de yürürlükte bulunan eyalet vergilerinin ergenlerin obezite ve fazla kilolu oranını düşürmede etkili olmadığına ulaşılmıştır.
Nederkoorn vd., 2011	Bu çalışmada, yüksek kalorili yoğun gıdalara uygulanan yüksek bir obezite vergisinin, web tabanlı bir süpermarkette yüksek enerjili yoğun gıdaların satın alınan kalorilerini etkili bir şekilde azaltıp azaltmadığı 306 katılımcı ile gözlenmiştir.	306 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmanın sonucuna göre yüksek kalorili gıdalar üzerine konulan bir obezite vergisinin bireylerin daha az kalori tüketmeleri üzerinde etkisi olmuştur.
Rivard vd., 2012	Çalışmada ABD’de şekerle tatlandırılmış meşrubatlar üzerinden alınacak %20’lik bir obezite vergisinin halkın tüketimlerini nasıl etkileyeceği ile ilgili olarak 592 yetişkine telefon anketi uygulanmıştır.	Anket çalışması sonucunda ulaşılan bulgulara göre katılımcıların %39’u böyle bir vergi konulması durumunda tüketimlerini kısacaklarını, %20’si vergi konulmayan içecekler yönelerlerini, %37’si tüketimlerinde herhangi bir değişiklik yapmayacaklarını bildirmişlerdir.
Storom, 2012	Güney Afrika için obezite vergileri ile gıda tüketim alışkanlıkları ile sağlıksız gıdaların satın alınması arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik 451 kişiyle anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.	Anket uygulaması sonucunda ulaşılan bulgulara göre obezite vergisi uygulaması sonucu bu ürünlerin tüketiminde ve Güney Afrika’daki halkın obezite oranlarında azalmalar meydana gelmiştir.
Barry vd., 2013	Şekerle tatlandırılmış içecekler üzerinden alınacak bir obezite vergisi ile ilgili halkın görüşlerinin belirlenmesi amacıyla 1026 kişiye web tabanlı anket uygulaması yapılmıştır.	Anket çalışması sonucunda ulaşılan bulgulara göre katılımcıların %60’ı böyle bir verginin keyfi olduğunu, %58’i gelir elde etmek için alınacağını, %51’i düşük gelirli olumsuz etkileyeceğini, %53,8 müdahale amaçlı olduğunu, %49’u obeziteye en önemli neden olarak şekerli içeceklerin olduğunu, %41’i ise obezite ile mücadelede gelir sağlama aracı olarak gördüklerini açıklamışlardır.
Gergerlioğlu, 2014	İstanbul ilinde toplam 1018 bireye yapılan anket çalışması ile obezite vergisine ilişkin halkın düşünceleri araştırılmıştır.	Çalışmada ulaşılan sonuca göre katılımcıların %43’ü obeziteye neden olan sağlıksız ürünler üzerinden vergi alınmasını desteklemiştir.
Ayyıldız ve Demirli, 2015	Obezite vergisine ilişkin halkın düşüncelerini belirlemek amacıyla 20 ilde toplam 1126 bireye anket uygulanmıştır.	Çalışmada halkın obezite ile mücadelenin gerekliliğine inandığı ancak verginin fiskal amaçla alınacağı endişesi taşıdığından bu mücadelenin vergi dışı araçlarla yapılmasını arzuladığı tespit edilmiştir
Saruç vd., 2015	Maliye Akademisyenleri ve Sağlık Profesyonellerince Obezite Vergisi ve Bazı Kamu Politikalarının Kabul Edilebilirliği ve Algılanan Etkinliği ile ilgili çalışma kapsamında 184’ü maliye akademisyeni 262 ise sağlık Profesyoneli olmak üzere 447 katılımcıya anket uygulanmıştır.	Çalışmada ulaşılan sonuca göre Sağlık çalışanları ile Maliye akademisyenleri için yapılan anket çalışmasında katılımcılar arasında obezite vergilerinin kabul edilebilirliğinin yüksek olduğu gözlenmiştir.
Ajjaji ve	Hollanda’da şekerli meşrubatlar üzerinden	Anket çalışması sonucunda şekerli

Ong, 2015	alınan vergilerin etkilerini ölçmeye yönelik olarak yapılmış çalışmada 34'ü çocuklu, 43'ü çocuksuz olmak üzere 77 aile ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir.	meşrubatlara uygulanan obezite vergisi bu ürünlerin tüketiminde azalmaya neden olmuştur. Ayrıca şekerli meşrubatlara vergi uygulandıktan sonra çocuklu bireyler çocuksuz bireylere göre daha az şekerli ürün satın almışlardır.
Cornelsen ve Carreido, 2015	İngiltere'de obezite vergisine ilişkin halkın düşünceleri ve kabul edilebilirliğe ilişkin görüşleri araştırılmıştır.	Çalışma sonucunda katılımcıların %76'sının obezite vergisinin alışılmışın dışında bir uygulama olduğunu düşünmüştür. Ancak yine de verginin genel olarak kabul gördüğü ortaya çıkmıştır.
Tuncer ve Sandalci, 2018	TR33 Bölgesinde yaşayan bireylerin algılarını ve bu algıları belirleyen faktörler anket yardımıyla ölçülmüştür. Anket çalışması TR33 Bölgesinde yer alan (Manisa, Kütahya, Afyonkarahisar ve Uşak) illerinde 537 bireye uygulanmıştır.	Çalışmada obezite vergisi algısını belirleyen faktörler Ekonomik, sağlık, ahlaki- psikolojik, siyasi ve sosyal olmak üzere 5 başlık altında analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucuna göre, TR33 bölgesinde yaşayan bireylerin obezite vergisi algı düzeyi düşük çıkmıştır.

Kaynak: Çeşitli çalışmalardan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur

3. OBEZİTE VERGİSİNİN KABUL EDİLEBİLİRLİĞİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLERE İLİŞKİN ANKET ÇALIŞMASI

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda Rennis Likert tarafından geliştirilmiş 5'li Likert ölçeğine uygun 33 soru yer almaktadır. 2018 yılında İBBS Düzey 1 12 Bölge ikamet etmekte olan toplam 20 yaş üzeri 55.250.450 kişi vardır (www.tüik.gov.tr, 2018). TÜİK tarafından yaşlara göre tutulan nüfus istatistiklerinde 15-19 yaş aralığı toplu olarak verildiği için bu nüfusu 18 ve 19 yaşındaki bireyleri de eklediğimizde yaklaşık olarak araştırmanın evreni 58-60 milyon arasına denk gelmektedir. Çalışmamızda kaynakların kısıtlı olması ve ana kütlelin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle Tabakalı yöntemi seçilerek ana kütleliyi temsil eden 54 ile ulaşılmıştır. Tabakalı rassal örnekleme biçimi kullanılarak belirlenen 54 ildeki veri toplama çalışmaları sonucunda toplam 1832 katılımcıya ulaşılmıştır. Ulaşılan katılımcılardan elde edilen anketlerden 57 tanesi boş ya da eksik olduğundan ve 92 tanesi güvenilir bulunmadığından analiz dışında bırakılması sonucu, örneklem büyüklüğü olarak en az 384 hesaplanmış olmakla birlikte, 1683 kişilik bir örneklem sayısına ulaşılmıştır.

Tablo 2. Demografik Faktörler (n=1683)

	Değişken	Frekans	%		Değişken	Frekans	%
Medeni Durum	Evli	1370	81,4	Cinsiyet	Erkek	854	50,7
	Bekâr	313	18,6		Kadın	829	49,3
Yaş	18-25	237	14,1	Aylık Gıda Harcama	300 ve altı	360	21,4
	26-45	620	36,8		301-500 TL	793	47,1
	46 +	826	49,1		500 TL ve üstü	530	31,5
BKİ	Zayıf	26	1,5	Aylık Gelir	1500 TL'ye kadar	192	11,4
	Normal	579	34,4		1501-2500	600	35,7
	Fazla Kilolu	710	42,2		2501-4000	668	39,7
	1. Sınıf Obez	317	18,8		4001 TL ve üstü	223	13,3
	2. Sınıf Obez	51	3,0		Çalışmıyor	403	23,9
Eğitim Düzeyi	İlk Öğretim	791	47	Bağımsız Kendi İşinde Çalışan	370	22	
	Orta Öğretim	718	42,7	Mesleğininiz	Ücretli (Özel)	531	31,5
	Üniversite	137	8,1		Ücretli (Kamu)	195	11,6
	Lisans Üstü	37	2,2		Emekli	118	7
			Diğer		66	3,9	

3.1. Obezite Vergisi Kabul Edilebilirlik Düzeyi

Obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyini İBBS Düzey1 Bölgesinde ölçtüğümüz çalışmada bireylerin obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeylerine ait bir skor elde etmek amacıyla hem yurt dışında hem de ülkemizde daha önce yapılmış konuya ilişkin anketler incelenerek, obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyini ölçmek için 7 sorudan oluşan bir endeks geliştirilmiştir. İlgili soruların cevapları 5'li Likert ölçeğine göre, ters soruların cevapları yeniden kodlanarak hesaplanmıştır.

Obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyini ölçmeye yönelik seçilen sorular ve yeni kodlama şekillerine aşağıda gösterilmiştir.

1. *Türkiye'de obezite vergisi uygulanmalıdır (5 →1)*
2. *Obezite ile mücadelede vergiler kullanılmalıdır (5 →1)*
3. *Obezite ile mücadele vergi dışı araçlarla yapılmalıdır (1 →5)*
4. *Sağlıksız gıdalar üzerine ek bir vergi konulmalıdır (5 →1)*
5. *Obezite vergisine sağlığımız için olumlu bakmaktayım (5 →1)*
6. *Obezite vergisinin topluma faydalı olacağını düşünüyorum (5 →1)*
7. *Obezite vergisi sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi için önemli bir mücadele aracıdır (5 →1)*

İndeksteki sorulara verilen cevaplarda (5→1) şeklindeki kodlamalarda '5' Kesinlikle Katılıyorum seçeneğini, '1' ise Kesinlikle Katılmıyorum seçeneğini gösterecek şekilde kodlanmıştır. (1→5) şeklindeki kodlamalarda ise '1' Kesinlikle Katılıyorum seçeneğini, '5' ise Kesinlikle Katılmıyorum seçeneğini gösterecek şekilde kodlanmıştır.

Tablo 3'den de görüleceği üzere kabul edilebilirlik düzeyini ölçmek için geliştirilen endekse göre İBBS Düzey1 bölgesindeki halkın obezite vergisinin kabul edilebilirlik

düzeylerine ait skor 2,3846 olarak bulunmuştur. Araştırma anketinde kullanılan ölçeğin 5'li Likert ölçeği olması ve 3 değeri orta nokta (% 50) olarak kabul edilmesi, ankete katılan bireylerin obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeylerinin ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Buna göre, örnek kitlemizi temsil eden bireylerin obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyi düşük düzeydedir.

Tablo 3. Ankete Katılan Bireylerin Obezite Vergisi Kabul Edilebilirlik Düzeyi Skoru

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Obezite Vergisi Kabul Edilebilirlik Düzeyi	1.00	5.00	2,3846	0,74156

3.2. Güvenilirlik Analizi

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa (α) katsayısı ile ölçülmüştür. Alfa (α) katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. Cronbach Alfa katsayısının değerlendirilmesi ise şu şekilde yapılmaktadır: 0-0.4 güvenilir değil, 0.4-0.6 düşük güvenilirlik, 0.6-0.8 oldukça güvenilir, 0.8-1.0 yüksek güvenilirlik (Türk ve Gök, 2011:135).

Tablo 4. Tüm Anket Verileri Güvenilirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N=1683	,823	33

Güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha katsayısı 0,823 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç bize ölçeğin güvenilirlik düzeyinin “oldukça güvenilir” olduğunu göstermektedir.

3.3. Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktör analizinin uygulanacağı örneklemin yeterliliğinin ölçülmesi Kasier- Meyer-Olkin (KMO) ölçümü ve Bartlett's Testi ile yapılmaktadır. KMO değeri 1'e ne kadar yakın ise eldeki veri grubuna faktör analizi yapılmasının uygun olduğu anlaşılmaktadır. KMO değeri 0,05 değerinden küçük olduğunda ise eldeki verilerin faktör analizi uygulaması için uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır (Bayram, 2016: 206). Çalışmamızda KMO değeri 0,861 olarak bulunmuştur ve dolayısıyla eldeki veriler faktör analizi yapılması için uygundur sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda analizde korelasyon matrisinin birim matris olup olmadığına ilişkin bilgiyi veren Bartlett's Testi sonucuna göre de $p < 0,05$ olduğundan, korelasyon matrisi birim matris olduğu şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmiş ve veri grubuna faktör analizinin uygulanabileceği sonucuna varılmıştır.

Tablo 5. KMO and Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçümü	,861	p>0,6
---	-------------	-----------------

Bartlett's Testi	Yaklaşık χ^2	21673,111	
	df	1770	
	Sig.	0,000	p<0,05

Çalışmamızın uygulama kısmında obezite vergisinin kabul edilebilirliğini belirleyen faktörleri incelemek için farklı kaynaklardan yararlanarak oluşturduğumuz 33 anket sorusunun yukarıda saydığımız faktörlerin hangisi ile ilişkili olduğu yapılan faktör analizi ile belirlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçekteki soruların 5 boyutta toplandığı belirlenmiştir. Bu boyutlara ilişkin verilerin toplandığı faktör gruplarına ilişkin bilgiler Tablo 6'da verilmiştir; 1) Ekonomik Faktörler, 2) Sosyo-Psikolojik Faktörler, 3) Sağlık Faktörleri, 4) Siyasi Faktörler, 5) Kabul Faktörü.

Tablo 6. Faktör Analizi Sonucunda Soruların Toplandığı 5 Boyut ve Dönüşümlü Faktör Yükleri

	Structure Matrix				
	Component				
	Sosyo- Psikolojik Faktörler	Ekonomik Faktörler	Kabul	Siyasi Faktörler	Sağlık Faktörler
s6	,879				
s7	,883				
s8	,817				
s10	,718				
s13	,860				
s16	,501				
s17	,800				
s19	,458				
s20	,496				
s24		,726			
s9		,616			
s12		,484			
s14		,562			
s21		,461			
s22		,530			
s25		,607			
s26		,535			
s28		,635			
s30		,470			
s31		,582			
s1			,500		
s2			,739		
s3			,463		
s4			,525		
s11			,433		
s18			,652		
s23			,638		
s27				,927	
s35				,726	
s29				,923	
s5					,728
s32					,679
s33					,851

3.4. Faktörlerin Bağımsız Değişkenlerle Analizi

Bu bölümde obezite vergisinin kabul edilebilirliği için yaptığımız faktör analizi sonucu ortaya çıkan 5 boyutun uyguladığımız anket formunda bireylere sorulan BKİ, yaş, cinsiyet, meslek, medeni durum, eğitim durumu, gıda harcama durumu ve ailelerinin aylık gelirine göre analizi yapılmıştır.

3.4.1. Faktörlerin Cinsiyete Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Bağımsız İki Örneklem t – Testi yapılmış ve Cinsiyete göre boyutlar için yapılan Bağımsız örneklem T - testi için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = So

syo-psikolojik boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 7. Faktörlerin Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu

		Independent Samples Test				
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Sosyo_psikoloji	Equal variances assumed	7,946	,415	1,423	1681	,041
	Equal variances not assumed			1,422	1668,083	,042
Ekonomi	Equal variances assumed	6,058	,314	2,632	1681	,009
	Equal variances not assumed			2,635	1677,719	,008
Kabul	Equal variances assumed	4,144	,742	,967	1681	,034
	Equal variances not assumed			,968	1680,429	,033
Siyasi	Equal variances assumed	1,285	,257	-1,212	1681	,226
	Equal variances not assumed			-1,212	1680,927	,226
Sağlık	Equal variances assumed	,629	,428	-,415	1681	,378
	Equal variances not assumed			-,415	1675,297	,378

Tablo 7'ye göre sosyo-psikolojik, ekonomik ve kabul boyutta Kadın – Erkek arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından H_{1a} , H_{2a} ve H_{3a} hipotezi reddedilir. Buna göre, sosyo-psikolojik, ekonomik ve kabul Boyutta bireylerin cinsiyetine göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{1b} , H_{2b} ve H_{3b} hipotezleri kabul edilir. Siyasi boyut ile sağlık boyut açısından cinsiyete göre anlamlı istatistiksel bir ilişki ($\text{sig} > 0,05$) çıkmadığından H_{4b} ve H_{5b} hipotezleri reddedilir. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sosyo-psikolojik, ekonomik ve kabul boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 8'de cinsiyetlere göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 8. Faktörlerin Cinsiyete Göre Grup Ortalamaları

		Group Statistics	
	Cinsiyet	N	Mean
Sosyo_psikoloji	Kadın	829	3,5399
	Erkek	854	3,4872
Ekonomi	Kadın	829	3,2371
	Erkek	854	3,8934
Kabul	Kadın	829	2,6247
	Erkek	854	2,1322

Tabloya göre kadın bireylerin sosyo-psikolojik boyutu erkek bireylere göre daha yüksektir. Ekonomik boyuta baktığımızda ise erkek bireylerin ekonomik boyutu kadın bireylere göre daha yüksek çıkmaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen ekonomik faktörün etkisi en fazla erkek bireylerde sonrasında kadın bireylerde ortaya çıkmaktadır. Kabul boyutunda baktığımızda ise kadın bireylerin kabul

boyutu erkek bireylere göre daha yüksek çıkmaktadır. Buradan da obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi en yüksek cinsiyet grubu erkek bireylere nazaran kadın bireylerde ortaya çıkmaktadır.

3.4.2. Faktörlerin Yaşa Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Yaşa göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve yaşa göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 9. Faktörlerin Yaşa Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Sosyo_psikoloji	Between Groups	15,638	2	7,819	13,757	,000
	Within Groups	954,869	1680	,568		
	Total	970,507	1682			
Ekonomi	Between Groups	36,138	2	18,069	41,837	,000
	Within Groups	725,589	1680	,432		
	Total	761,727	1682			
Kabul	Between Groups	29,050	2	14,525	31,864	,000
	Within Groups	765,833	1680	,456		
	Total	794,883	1682			
Siyasi	Between Groups	,129	2	,065	,059	,943
	Within Groups	1837,211	1680	1,094		
	Total	1837,340	1682			
Sağlık	Between Groups	5,365	2	2,683	3,619	,027
	Within Groups	1245,397	1680	,741		
	Total	1250,763	1682			

Tablo 9'da % 5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde siyasi boyutta yaşlar arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından ($\text{sig}=0,943>0,05$) H_{4b} hipotezi reddedilir. Buna göre, siyasi boyutta bireylerin yaşlarına göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{4a} hipotezi

kabul edilir. Sosyo-psikolojik, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise yaşlar arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından H_{1a} , H_{2a} , H_{3a} ve H_{5a} hipotezi reddedilir. Buna göre, sosyo-psikolojik, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta bireylerin yaşlarına göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{1b} , H_{2b} , H_{3b} ve H_{5b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna sosyo-psikolojik, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hangi grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır. Homojenlik testi sonucuna göre hangi grup veya grupların diğerlerinden farklı olduğunun tespiti için çoklu karşılaştırma testi kullanılır.

Homojenlik testinin olasılık değeri $p > 0,05$ ise Tukey veya Scheffe, $0,05 > p$ ise Tamhanes T2 testleri kullanılmaktadır. Eğer bu testlerin olasılık değeri $0,05$ 'den büyük ise anakütle varyansları arasında fark yoktur; $0,05$ 'den küçük ise anakütle varyansları arasında fark vardır. Tablo 10'da ait homojenlik testinin sonucu verilmiştir.

Tablo 10. Boyutların Yaşlara Göre Homojenlik Testi Sonucu

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Sosyo_psikoloji	3,218	2	1680	,040
Ekonomi	10,558	2	1680	,000
Kabul	1,333	2	1680	,264
Sağlık	2,098	2	1680	,123

Tablo 10'daki homojenlik testi sonucuna göre sosyo-psikolojik ve ekonomi boyutunda $\text{sig.} < 0,05$ olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır. Kabul ve sağlık boyutunda $\text{sig.} > 0,05$ olduğundan anakütle varyansları arasında fark yoktur. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey testi kullanılır.

Tablo 11. Sosyo-Psikolojik ve Ekonomi Boyutta Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons					
Tamhane					
Dependent Variable	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Sosyo_psikoloji	16-25	26-45	,30167*	,05666	,000
		46+	,22727*	,05433	,000
	26-45	16-25	-,30167*	,05666	,000
		46+	-,07440	,04034	,183
	46+	16-25	-,22727*	,05433	,000
		26-45	,07440	,04034	,183
Ekonomi	16-25	26-45	-,35968*	,05429	,000
		46+	-,44237*	,05126	,000
	26-45	16-25	,35968*	,05429	,000
		46+	-,08270	,03497	,054
	46+	16-25	,44237*	,05126	,000
		26-45	,08270	,03497	,054

Tablo 11'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre sosyo-psikolojik boyutta 16-25 yaş aralığı ile 26-45 ve 46 ve üstü yaş aralığı arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 26-45 yaş aralığı ile 46 ve üstü yaş aralığı arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Ekonomik boyutta da sosyo-psikolojik boyuttaki gibi 16-25 yaş aralığı ile 26-45 ve 46 ve üstü yaş aralığı arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 26-45 yaş aralığı ile 46 ve üstü yaş aralığı arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 12'de yaşlara göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 12. Sosyo-Psikolojik ve Ekonomik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

Descriptives			
		N	Mean
Sosyo_psikoloji	16-25	237	3,8359
	26-45	620	3,1542
	46+	826	3,4086
	Total	1683	3,4508
Ekonomi	16-25	237	3,3597
	26-45	620	3,6103
	46+	826	3,7024
	Total	1683	3,5594

Tablo 12'ye göre sosyo-psikolojik boyutu en yüksek yaş aralığı 16-25, ikinci 46 ve üstü yaş aralığı iken sonuncu 26-45 yaş aralığı, ekonomik boyutu en yüksek yaş aralığı 46 ve üstü, ikinci 26-45 yaş aralığı iken son sırada 16-25 yaş aralığı yer almaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen sosyo-psikolojik faktörün etkisi en fazla 16-25 yaş arası bireylerde sonrasında 46 ve üstü ve en son olarak 26-45 yaş arası bireylerde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik faktörün etkisi en fazla 46 ve üstü yaş arası bireylerde sonrasında 26-45 yaş arası bireylerde ve en son olarak 16-25 yaş arası bireylerde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 13. Kabul ve Sağlık boyutta Tukey Testi Sonucu

Multiple Comparisons					
Tukey HSD					
Dependent Variable	(I) yaş	(J) yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Kabul	16-25	26-45	-,27369*	,05156	,000
		46+	-,39430*	,04975	,000
	26-45	16-25	,27369*	,05156	,000
		46+	-,12061*	,03588	,002
	46+	16-25	,39430*	,04975	,000
		26-45	,12061*	,03588	,002
Sağlık	16-25	26-45	-,11803	,06575	,172
		46+	-,16952*	,06345	,021
	26-45	16-25	,11803	,06575	,172
		46+	-,05149	,04575	,499
	46+	16-25	,16952*	,06345	,021
		26-45	,05149	,04575	,499

Tablo 13'deki Tukey test sonuçlarına göre kabul boyutta 16-25 yaş aralığı ile 26-45 ve 46 ve üstü yaş aralığı; 26-45 yaş aralığı ile 46 ve üstü yaş aralığı arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Sağlık boyutta 16-25 yaş aralığı ile 46 ve üstü yaş aralığı arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 26-45 yaş aralığı ile 46 ve üstü yaş aralığı ile 16-25 yaş aralığı arasında ise (sig>0,05) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan kabul ve sağlık boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 14'de yaşlara göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 14. Kabul ve Sağlık Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

Descriptives			
		N	Mean
Kabul	16-25	237	2,0639
	26-45	620	2,4876
	46+	826	2,6082
	Total	1683	2,3846
Sağlık	16-25	237	3,1123
	26-45	620	3,1903
	46+	826	3,5118
	Total	1683	3,2768

Tablo 14'e göre kabul boyutu en yüksek yaş aralığı 46 ve üstü, ikinci 26-45 yaş aralığı iken sonuncu 16-25 yaş aralığı, sağlık boyutu en yüksek yaş aralığı 46 ve üstü, ikinci 26-45 yaş aralığı iken son sırada 16-25 yaş aralığı yer almaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen kabul faktörün etkisi en fazla 46 ve üstü yaş arası bireylerde sonrasında 26-45 yaş arası ve en son olarak 16-25 yaş arası bireylerde ortaya çıkmaktadır. Sağlık faktörün etkisi en fazla 46 ve üstü yaş arası bireylerde sonrasında 26-45 yaş arası bireylerde ve en son olarak 16-25 yaş arası bireylerde ortaya çıkmaktadır.

3.4.3. Faktörlerin Eğitim Türüne Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Eğitim türüne göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve Eğitim türüne göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} =Sosyo-psikolojik boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} =Sosyo-psikolojik boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} =Ekonomik boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} =Ekonomik boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} =Kabul boyutu bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin eğitim türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

Tablo 15. Faktörlerin Eğitim türüne Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Sağlık	Between Groups	18,817	3	6,272	11,066	,000
	Within Groups	951,690	1679	,567		
	Total	970,507	1682			
Siyasi	Between Groups	2,912	3	,971	,888	,446
	Within Groups	1834,428	1679	1,093		
	Total	1837,340	1682			
Kabul	Between Groups	19,518	3	6,506	14,089	,000
	Within Groups	775,365	1679	,462		
	Total	794,883	1682			
Ekonomi	Between Groups	29,675	3	9,892	22,687	,000
	Within Groups	732,052	1679	,436		
	Total	761,727	1682			
Sosyo_psikoloji	Between Groups	3,787	3	1,262	1,700	,165
	Within Groups	1246,976	1679	,743		
	Total	1250,763	1682			

Tablo 15’de % 5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde siyasi ve sosyo-psikolojik boyutta eğitim türleri arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından ($\text{sig}>0,05$) H_{1b} ve H_{4b}

hipotezi reddedilir. Buna göre, siyasi ve sosyo-psikolojik boyutta bireylerin eğitim türlerine göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{1a} ve H_{4a} hipotezi kabul edilir. Ekonomi, kabul ve sağlık boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise eğitim türleri arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından H_{2a} , H_{3a} ve H_{5a} hipotezi reddedilir. Buna göre, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta bireylerin eğitim türlerine göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{2b} , H_{3b} ve H_{5b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna ekonomi, kabul ve sağlık boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hangi grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır.

Tablo 16. Boyutların Eğitim Türlerine Göre Homojenlik Testi Sonucu

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Sağlık	1,027	3	1679	,379
Kabul	2,578	3	1679	,052
Ekonomi	13,967	3	1679	,000

Tablo 16'daki homojenlik testi sonucuna göre ekonomi boyutunda $\text{sig.} < 0,05$ olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır. Kabul ve sağlık boyutunda $\text{sig.} > 0,05$ olduğundan anakütle varyansları arasında fark yoktur. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey testi kullanılır.

Tablo 17. Ekonomi boyutta Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons				
Dependent Variable: Ekonomi				
Tamhane				
(I) Eğitim	(J) eğitim	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
ilköğretim	Ortaöğretim(lise)	-,08872*	,03320	,045
	Üniversite	,22920*	,06357	,002
	Lisans üstü	,67499*	,17598	,003
Ortaöğretim(lise)	İlköğretim	,08872*	,03320	,045
	Üniversite	,31792*	,06383	,000
	Lisans üstü	,76371*	,07607	,001
Üniversite	İlköğretim	-,22920*	,06357	,002
	Ortaöğretim(lise)	-,31792*	,06383	,000
	Lisans üstü	,44579	,18423	,112
Lisans üstü	İlköğretim	-,67499*	,17598	,003
	Ortaöğretim(lise)	-,76371*	,17607	,001
	üniversite	-,44579	,18423	,112

Tablo 17'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre Ekonomik boyutta ilköğretim ile orta öğretim, üniversite ve lisansüstü; orta öğretim ile ilköğretim, üniversite ve lisansüstü; üniversite ile ilk öğretim ve orta öğretim; lisans üstü ile de ilk öğretim ve orta öğretim

arasında ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Üniversite ile lisansüstü arasında ise ($\text{sig} > 0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan ekonomik Boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 18’de eğitim türlerine göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 18. Ekonomik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

Descriptives		
Ekonomi	N	Mean
İlköğretim	791	3,2453
Ortaöğretim(lise)	718	3,4740
Üniversite	137	3,8361
Lisans üstü	37	3,6503
Total	1683	3,5594

Tablo 18’e göre ekonomik boyutu en yüksek öğrenim türü orta Üniversite, ikinci lisansüstü, üçüncü orta öğretim iken son sırada ilköğretim eğitim yer almaktadır. Buna göre ekonomik boyutta eğitim düzeyi arttıkça obezite vergi kabul düzeyi artmaktadır.

Tablo 19. Kabul ve Sağlık boyutta Tukey Testi Sonucu

Multiple Comparisons					
Tukey HSD	(I) Eğitim	(J) Eğitim	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Kabul	İlköğretim	Ortaöğretim(lise)	-,09794*	,03503	,027
		Üniversite	,18672*	,06289	,016
		Lisans üstü	,47350*	,11430	,000
	Ortaöğretim(lise)	İlköğretim	,09794*	,03503	,027
		Üniversite	,28465*	,06336	,000
		Lisans üstü	,57144*	,11456	,000
	Üniversite	İlköğretim	-,18672*	,06289	,016
		Ortaöğretim(lise)	-,28465*	,06336	,000
		Lisans üstü	,28679	,12590	,104
	Lisans üstü	İlköğretim	-,47350*	,11430	,000
		Ortaöğretim(lise)	-,57144*	,11456	,000
		Üniversite	-,28679	,12590	,104
Sağlık	İlköğretim	Ortaöğretim(lise)	,19567*	,03881	,000
		Üniversite	-,09415	,06967	,530
		Lisans üstü	,06890	,12663	,948
	Ortaöğretim(lise)	İlköğretim	-,19567*	,03881	,000
		Üniversite	-,28982*	,07019	,000
		Lisans üstü	-,12677	,12692	,750
	Üniversite	İlköğretim	,09415	,06967	,530
		Ortaöğretim(lise)	,28982*	,07019	,000
		Lisans üstü	,16305	,13949	,647
	Lisans üstü	İlköğretim	-,06890	,12663	,948
		Ortaöğretim(lise)	,12677	,12692	,750
		Üniversite	-,16305	,13949	,647

Tablo 19’daki Tukey test sonuçlarına göre kabul boyutta, ilköğretim ile orta öğretim, üniversite ve lisansüstü; orta öğretim ile ilköğretim, üniversite ve lisansüstü; üniversite ile ilköğretim ve orta öğretim; lisansüstü ile de ilköğretim ve orta öğretim arasında ($\text{sig} < 0,05$)

çıkıldığından anlamlı bir fark vardır. Üniversite ile lisansüstü arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Sağlık boyutta, ilköğretim ile ortaöğretim; ortaöğretim ile ilköğretim ve üniversite eğitimi arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. İlköğretim ile üniversite ve lisansüstü; ortaöğretim ile lisansüstü; üniversite ile ilköğretim ve lisansüstü; lisansüstü ile de ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite arasında ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan kabul ve sağlık Boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 20’de eğitim türlerine göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 20. Kabul ve Sağlık Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

		Descriptives	
		N	Mean
Kabul	İlköğretim	791	2,0320
	Ortaöğretim(lise)	718	2,1100
	Üniversite	137	2,5853
	Lisans üstü	37	2,8285
	Total	1683	2,3846
Sağlık	İlköğretim	791	3,0969
	Ortaöğretim(lise)	718	3,2548
	Üniversite	137	3,3613
	Lisans üstü	37	3,5479
	Total	1683	3,2768

Tablo 20’ye göre kabul boyutu en yüksek eğitim düzeyi lisansüstü, ikinci üniversite eğitimi, üçüncü ortaöğretim iken sonuncu ilköğretim eğitimi, sağlık boyutu en yüksek eğitim düzeyi lisansüstü, ikinci üniversite eğitimi, üçüncü ortaöğretim iken sonuncu sırada ilköğretim eğitimi yer almaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen kabul ve sağlık faktörü etkisi en fazla lisansüstü bireylerde sonrasında üniversite eğitimi alan bireylerde, sonrasında ortaöğretim ve en son olarak da ilköğretim eğitimi olan bireylerde ortaya çıkmaktadır. Kabul ve sağlık boyutta eğitim düzeyi arttıkça obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi artmaktadır.

3.4.4. Faktörlerin Aylık Gelire Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Aylık gelir türüne göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve Eğitim türüne göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} =Sosyo-psikolojik boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} =Sosyo-psikolojik boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{2a}=Ekonomik boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{2b}=Ekonomik boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{3a}=Kabul boyutu bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{3b}=Kabul boyutu bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{4a}=Siyasi boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{4b}= Siyasi boyut bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{5a}=Sağlık boyutu bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{5b}=Sağlık boyutu bireylerin aylık gelir türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 21. Faktörlerin Aylık Gelir Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Kabul	Between Groups	7,982	3	2,661	5,677	,001
	Within Groups	786,901	1679	,469		
	Total	794,883	1682			
Sosyo_psikoloji	Between Groups	11,219	3	3,740	6,545	,000
	Within Groups	959,289	1679	,571		
	Total	970,507	1682			
Ekonomi	Between Groups	12,565	3	4,188	9,387	,000
	Within Groups	749,162	1679	,446		
	Total	761,727	1682			
Siyasi	Between Groups	11,188	3	3,729	3,429	,016
	Within Groups	1826,152	1679	1,088		
	Total	1837,340	1682			
Sağlık	Between Groups	4,647	3	1,549	2,087	,100
	Within Groups	1246,115	1679	,742		
	Total	1250,763	1682			

Tablo 21’de % 5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde sağlık boyutta aylık gelir türleri arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından (sig>0,05) H_{5b} hipotezi reddedilir. Buna göre, sağlık boyutta bireylerin aylık gelir türlerine göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{5a} hipotezi kabul edilir. Ekonomi, siyasi, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise aylık gelir türleri arasında anlamlı bir ilişki (sig<0,05) çıktığından H_{1a}, H_{2a}, H_{3a} ve H_{4a} hipotezi reddedilir. Ekonomi, siyasi, kabul ve sosyo-psikolojik

boyutta bireylerin aylık gelir türlerine göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{1b} , H_{2b} , H_{3b} ve H_{4b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna ekonomi, siyasi, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hangi grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır.

Tablo 22. Boyutların Aylık Gelir Türlerine Göre Homojenlik Testi Sonucu

	Test of Homogeneity of Variances			
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kabul	3,966	3	1679	,008
Sosyo_psikoloji	6,826	3	1679	,000
Ekonomi	11,473	3	1679	,000
Siyasi	2,788	3	1679	,039

Tablo 22'deki homojenlik testi sonucuna göre tüm boyutlarda sig. < 0,05 olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır.

Tablo 23'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre kabul boyutta, 1500 e kadar ile 1501-2500 ve 2501-4000 aylık gelir arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 1500 e kadar ile 4001 ve üstü; 1501-2500 ile 2501-4000 ve 4001 ve üstü; 2501-4000 ile 1501-2500 ve 4001 ve üstü; 4001 ve üstü ile 1500 e kadar, 1501-2500 ve 2501-4000 aylık gelir arasında ise (sig>0,05) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Sosyo-psikolojik boyutta, 1500 e kadar ile 2501-4000; 1501-2500 ile 2501-4000; 2501-4000 ile 1500 e kadar, 1501-2500 ve 4001 ve üstü aylık gelir arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 1500 e kadar ile 1501-2500 ve 4001 ve üstü; 1501-2500 ile 1500 e kadar ve 4001 ve üstü; 4001 ve üstü ile 1500 e kadar ve 1501-2500 aylık gelir arasında ise (sig>0,05) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Ekonomi boyutta, 1500 e kadar ile 1501-2500 ve 1501-2500; 1501-2500 ile 1500 e kadar; 2501-4000 ile 1500 e kadar ve 4001 ve üstü; 4001 ve üstü ile 2501-4000 aylık gelir arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 1500 e kadar ile 4001 ve üstü; 1501-2500 ile 2501-4000 ve 4001 ve üstü; 2501-4000 ile 1501-2500; 4001 ve üstü ile 1500 e kadar, 1501-2500 ve 2501-4000 aylık gelir arasında ise (sig>0,05) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 23. Tüm Boyutlarda Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons						
Tamhane	Dependent Variable	(I) ort.gelir	(J) ort.gelir	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Kabul	1500 e kadar	1501-2500	2501-4000	-,17726*	,05369	,006
		4001 +	1500 e kadar	-,18853*	,05432	,004
		1501-2500	4001 +	-,04899	,06738	,977
	1501-2500	1500 e kadar	2501-4000	,17726*	,05369	,006
		4001 +	1500 e kadar	-,01127	,03820	1,000
		1501-2500	4001 +	,12827	,05521	,118
	2501-4000	1500 e kadar	1501-2500	,18853*	,05432	,004
		4001 +	1501-2500	,01127	,03820	1,000
		1501-2500	4001 +	,13954	,05583	,075
	4001 +	1500 e kadar	1501-2500	,04899	,06738	,977
		1501-2500	2501-4000	-,12827	,05521	,118
		2501-4000	2501-4000	-,13954	,05583	,075
Sosyo_psikoloji	1500 e kadar	1501-2500	2501-4000	,05867	,06037	,911
		4001 +	1500 e kadar	,19633*	,05895	,006
		1501-2500	4001 +	,00353	,07608	1,000
	1501-2500	1500 e kadar	2501-4000	-,05867	,06037	,911
		4001 +	1500 e kadar	,13767*	,04213	,007
		1501-2500	4001 +	-,05514	,06394	,948
	2501-4000	1500 e kadar	1501-2500	-,19633*	,05895	,006
		4001 +	1501-2500	-,13767*	,04213	,007
		1501-2500	4001 +	-,19280*	,06260	,013
	4001 +	1500 e kadar	1501-2500	-,00353	,07608	1,000
		1501-2500	2501-4000	,05514	,06394	,948
		2501-4000	2501-4000	,19280*	,06260	,013
Ekonomi	1500 e kadar	1501-2500	2501-4000	-,19473*	,05931	,007
		4001 +	1500 e kadar	-,23500*	,05916	,001
		1501-2500	4001 +	-,03886	,07606	,996
	1501-2500	1500 e kadar	1501-2500	,19473*	,05931	,007
		4001 +	1500 e kadar	-,04027	,03527	,827
		1501-2500	4001 +	,15587	,05941	,053
	2501-4000	1500 e kadar	1501-2500	,23500*	,05916	,001
		4001 +	1501-2500	,04027	,03527	,827
		1501-2500	4001 +	,19614*	,05926	,006
	4001 +	1500 e kadar	1501-2500	,03886	,07606	,996
		1501-2500	2501-4000	-,15587	,05941	,053
		2501-4000	2501-4000	-,19614*	,05926	,006
Siyasi	1500 e kadar	1501-2500	2501-4000	-,04056	,07930	,996
		4001 +	1500 e kadar	-,10338	,07771	,705
		1501-2500	4001 +	,15215	,09824	,542
	1501-2500	1500 e kadar	1501-2500	,04056	,07930	,996
		4001 +	1500 e kadar	-,06282	,05931	,872
		1501-2500	4001 +	,19271	,08444	,130
	2501-4000	1500 e kadar	1501-2500	,10338	,07771	,705
		4001 +	1501-2500	,06282	,05931	,872
		1501-2500	4001 +	,25553*	,08295	,013
	4001 +	1500 e kadar	1501-2500	-,15215	,09824	,542
		1501-2500	2501-4000	-,19271	,08444	,130
		2501-4000	2501-4000	-,25553*	,08295	,013

Siyasi boyutta, 2501-4000 ile 4001 ve üstü aylık gelir arasında ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 1500 e kadar ile 1501-2500, 1501-2500 ve 4001 ve üstü; 1501-2500

ile 1500 e kadar, 2501-4000 ile 4001 ve üstü; 2501-4000 ile 1500 e kadar ve 1501-2500; 4001 ve üstü ile 1500 e kadar ve 1501-2500 aylık gelir arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 24’de aylık gelire göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 24. Tüm Boyutlarda Tanımlayıcılar Tablosu

		Descriptives	
		N	Mean
Kabul	1500 e kadar	192	2,1737
	1501-2500	600	2,2910
	2501-4000	668	2,4722
	4001 +	223	2,5927
	Total	1683	2,3846
Sosyo_psikoloji	1500 e kadar	192	3,8690
	1501-2500	600	2,9738
	2501-4000	668	2,9162
	4001 +	223	3,9125
	Total	1683	3,4508
Ekonomi	1500 e kadar	192	3,1518
	1501-2500	600	3,7765
	2501-4000	668	4,0168
	4001 +	223	3,3206
	Total	1683	3,5594
Siyasi	1500 e kadar	192	3,1272
	1501-2500	600	3,1978
	2501-4000	668	3,2506
	4001 +	223	3,0951
	Total	1683	3,1732

Tablo 24’e göre kabul boyutu en yüksek aylık gelir düzeyi 4001 ve üstü, ikinci 2501-4000, üçüncü 1501-2500 iken sonuncu 1500 e kadar; Sosyo-psikolojik boyutta en yüksek gelir düzeyi 4001 ve üstü, ikinci 1500 e kadar, üçüncü 1501-2500 iken sonuncu 2501-4000; Ekonomik boyutta en yüksek gelir düzeyi 2501-4000, ikinci 1501-2500, üçüncü 4001 ve üstü iken sonuncu 1500 e kadar; Siyasi boyutta en yüksek gelir düzeyi 2501-4000, ikinci 1501-2500, üçüncü 1500 e kadar iken sonuncu sırada 1500 e kadar yer almaktadır. Buna göre tüm boyutlarda aylık gelir düzeyi arttıkça obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi de artmaktadır.

3.5.5. Faktörlerin BKİ Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların BKİ göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve BKİ göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin BKİ göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

Tablo 25. Faktörlerin BKİ Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Kabul	Between Groups	6,337	4	1,584	3,371	,009
	Within Groups	788,546	1678	,470		
	Total	794,883	1682			
Sosyo_psikoloji	Between Groups	11,781	4	2,945	5,155	,000
	Within Groups	958,726	1678	,571		
	Total	970,507	1682			
Ekonomi	Between Groups	9,721	4	2,430	5,423	,000
	Within Groups	752,006	1678	,448		
	Total	761,727	1682			
Siyasi	Between Groups	,914	4	,228	,209	,934
	Within Groups	1836,426	1678	1,094		
	Total	1837,340	1682			
Sağlık	Between Groups	9,083	4	2,271	3,069	,016
	Within Groups	1241,680	1678	,740		
	Total	1250,763	1682			

Tablo 25'de %5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde siyasi boyutta BKİ arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından ($\text{sig}>0,05$) H_{4b} hipotezi reddedilir. Buna göre, siyasi boyutta bireylerin BKİ ne göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{4a} hipotezi kabul edilir. Ekonomi, sağlık, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise BKİ türleri arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig}<0,05$) çıktığından H_{1a} , H_{2a} , H_{3a} ve H_{5a} hipotezi reddedilir. Ekonomi, sağlık, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta bireylerin BKİ göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{1b} , H_{2b} , H_{3b} ve H_{5b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna ekonomi, sağlık, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hangi grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır.

Tablo 26. Boyutların BKİ Göre Homojenlik Testi Sonucu

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kabul	1,593	4	1678	,174
Sosyo_psikoloji	1,797	4	1678	,127
Ekonomi	3,728	4	1678	,005
Saglık	3,408	4	1678	,009

Tablo 26'daki homojenlik testi sonucuna göre ekonomi ve sağlık boyutunda sig. < 0,05 olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır. Kabul ve sosyo-psikolojik boyutunda sig. > 0,05 olduğundan anakütle varyansları arasında fark yoktur. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey testi kullanılır.

Tablo 27. Ekonomi ve Sağlık boyutta Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons						
Tamhane	Dependent Variable	(I) BKİ	(J) BKİ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Ekonomi	Zayıf	Normal		,06180	,15465	1,000
		Fazla kilolu		-,07564	,15370	1,000
		1. sınıf obez		-,13199	,15548	,994
		2.sınıf obez		-,08454	,17765	1,000
		Zayıf		-,06180	,15465	1,000
		Fazla kilolu		-,13744*	,03862	,004
	Normal	1. sınıf obez		-,19379*	,04517	,000
		2.sınıf obez		-,14634	,09708	,771
		Zayıf		,07564	,15370	1,000
		Normal		,13744*	,03862	,004
		1. sınıf obez		-,05635	,04180	,859
		2.sınıf obez		-,00890	,09556	1,000
	Fazla kilolu	Zayıf		,13199	,15548	,994
		Normal		,19379*	,04517	,000
		Fazla kilolu		,05635	,04180	,859
		2.sınıf obez		,04745	,09839	1,000
		Zayıf		,08454	,17765	1,000
		Normal		,14634	,09708	,771
	1. sınıf obez	Fazla kilolu		,00890	,09556	1,000
		1. sınıf obez		-,04745	,09839	1,000
		Normal		,32483	,11340	,073
		Fazla kilolu		,42615*	,11331	,007
		1. sınıf obez		,29685	,11876	,158
		2.sınıf obez		,24535	,15825	,739
2.sınıf obez	Zayıf		-,32483	,11340	,073	
	Fazla kilolu		,10132	,04789	,297	
	1. sınıf obez		-,02798	,05966	1,000	
	2.sınıf obez		-,07948	,12040	,999	
	Zayıf		-,42615*	,11331	,007	
	Normal		-,10132	,04789	,297	
Fazla kilolu	1. sınıf obez		-,12929	,05949	,264	
	2.sınıf obez		-,18080	,12032	,774	
	Zayıf		-,29685	,11876	,158	
	Normal		,02798	,05966	1,000	
	Fazla kilolu		,12929	,05949	,264	
	2.sınıf obez		-,05150	,12547	1,000	
1. sınıf obez	Normal		,02798	,05966	1,000	
	Fazla kilolu		,12929	,05949	,264	
	2.sınıf obez		-,05150	,12547	1,000	
	Normal		,02798	,05966	1,000	
	Fazla kilolu		,12929	,05949	,264	
	2.sınıf obez		-,05150	,12547	1,000	

	Zayıf	-,24535	,15825	,739
2.sınıf obez	Normal	,07948	,12040	,999
	Fazla kilolu	,18080	,12032	,774
	1. sınıf obez	,05150	,12547	1,000

Tablo 27'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre ekonomik boyutta, normal kilolu ile fazla kilolu ve 1. sınıf obez arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Zayıf ile normal kilolu, fazla kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; Normal kilolu ile zayıf ve 2. sınıf obez; Fazla kilolu ile zayıf, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez arasında; 1. sınıf obez ile zayıf, fazla kilolu ve 2. sınıf obez arasında; 2. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu ve 1. sınıf obez arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Sağlık boyutta, zayıf ile fazla kilolu arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Zayıf ile normal kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; Normal kilolu ile zayıf, fazla kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; Fazla kilolu ile normal kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez arasında; 1. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu, fazla kilolu ve 2. sınıf obez arasında; 2. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu, fazla kilolu ve 1. sınıf obez arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sağlık ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 28'de BKİ göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 28. Sağlık ve Ekonomik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

		Descriptives	
		N	Mean
Ekonomi	Zayıf	26	4,0335
	Normal	579	3,8261
	Fazla kilolu	710	3,3572
	1. sınıf obez	317	3,5815
	2.sınıf obez	51	2,9797
	Total	1683	3,5594
Sağlık	Zayıf	26	3,4938
	Normal	579	3,1790
	Fazla kilolu	710	3,4185
	1. sınıf obez	317	3,2370
	2.sınıf obez	51	3,0577
	Total	1683	3,2768

Tablo 28'e göre ekonomi boyutu en yüksek BKİ zayıf, ikinci normal kilolu, üçüncü 1. Sınıf obez, dördüncü fazla kilolu iken sonuncu 2. sınıf obez, sağlık boyutu en yüksek BKİ zayıf, ikinci fazla kilolu, üçüncü 1. sınıf obez, dördüncü normal kilolu iken sonuncu sırada 2. sınıf obez yer almaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen ekonomi ve sağlık faktörü etkisi en fazla zayıf bireylerde sonrasında normal kilolu bireylerde, sonrasında ise fazla kilolu ve obez bireylerde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve sağlık boyutta BKİ düzeyi arttıkça obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi azalmaktadır.

Tablo 29. Kabul ve Sosyo-Psikolojik Boyutta Tukey Testi Sonucu

Multiple Comparisons					
Tukey HSD					
Dependent Variable	(I) BKİ	(J) BKİ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Kabul	Zayıf	Normal	-,07849	,13743	,979
		Fazla kilolu	-,11425	,13688	,920
		1. sınıf obez	-,23238	,13985	,458
		2.sınıf obez	-,26126	,16519	,509
	Normal	Zayıf	,07849	,13743	,979
		Fazla kilolu	-,03577	,03839	,885
		1. sınıf obez	-,15389*	,04790	,012
		2.sınıf obez	-,18277	,10013	,359
	Fazla kilolu	Zayıf	,11425	,13688	,920
		Normal	,03577	,03839	,885
		1. sınıf obez	-,11813	,04631	,080
		2.sınıf obez	-,14700	,09938	,576
	1. sınıf obez	Zayıf	,23238	,13985	,458
		Normal	,15389*	,04790	,012
		Fazla kilolu	,11813	,04631	,080
		2.sınıf obez	-,02888	,10343	,999
	2.sınıf obez	Zayıf	,26126	,16519	,509
		Normal	,18277	,10013	,359
		Fazla kilolu	,14700	,09938	,576
		1. sınıf obez	,02888	,10343	,999
Sosyo_psikoloji	Zayıf	Normal	,24339	,15153	,494
		Fazla kilolu	,40925	,15093	,053
		1. sınıf obez	,35246	,15420	,150
		2.sınıf obez	,33635	,18215	,347
	Normal	Zayıf	-,24339	,15153	,494
		Fazla kilolu	,16586*	,04233	,001
		1. sınıf obez	,10907	,05281	,236
		2.sınıf obez	,09296	,11041	,917
	Fazla kilolu	Zayıf	-,40925	,15093	,053
		Normal	-,16586*	,04233	,001
		1. sınıf obez	-,05679	,05106	,800
		2.sınıf obez	-,07290	,10958	,964
	1. sınıf obez	Zayıf	-,35246	,15420	,150
		Normal	-,10907	,05281	,236
		Fazla kilolu	,05679	,05106	,800
		2.sınıf obez	-,01611	,11404	1,000
	2.sınıf obez	Zayıf	-,33635	,18215	,347
		Normal	-,09296	,11041	,917
		Fazla kilolu	,07290	,10958	,964
		1. sınıf obez	,01611	,11404	1,000

Tablo 29'daki Tukey test sonuçlarına göre kabul boyutta, normal kilolu ile 1. sınıf obez arasında (sig<0,05) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Zayıf ile normal kilolu, fazla kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; normal kilolu ile zayıf, fazla kilolu ve 2. sınıf obez; fazla kilolu ile zayıf, normal kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez arasında; 1. sınıf obez ile zayıf, fazla kilolu ve 2. sınıf obez arasında; 2. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu, fazla kilolu ve 1. sınıf obez arasında ise (sig>0,05) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Sosyo-psikolojik boyutta, normal ile fazla kilolu arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Zayıf ile normal kilolu, fazla kilolu, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; normal kilolu ile zayıf, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez; fazla kilolu ile zayıf, 1. sınıf obez ve 2. sınıf obez arasında; 1. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu, fazla kilolu ve 2. sınıf obez arasında; 2. sınıf obez ile zayıf, normal kilolu, fazla kilolu ve 1. sınıf obez arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sağlık ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 30'da BKİ göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 30. Kabul ve Sosyo-Psikolojik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

		Descriptives	
		N	Mean
Kabul	Zayıf	26	2,8526
	Normal	579	2,5237
	Fazla kilolu	710	2,3382
	1. sınıf obez	317	2,1456
	2.sınıf obez	51	2,0498
	Total	1683	2,3846
Sosyo_psikoloji	Zayıf	26	3,9762
	Normal	579	3,5228
	Fazla kilolu	710	3,0969
	1. sınıf obez	317	3,3237
	2.sınıf obez	51	3,3598
	Total	1683	3,4508

Tablo 30'a göre kabul boyutu en yüksek BKİ zayıf, ikinci normal kilolu, üçüncü fazla kilolu, dördüncü 1. sınıf obez iken sonuncu 2. sınıf obez, sosyo-psikolojik boyutu en yüksek BKİ zayıf, ikinci normal kilolu, üçüncü 2. sınıf obez, dördüncü 1. sınıf obez iken sonuncu sırada fazla kilolu obez yer almaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen kabul ve sosyo-psikolojik faktörü etkisi en fazla zayıf bireylerde sonrasında normal kilolu bireylerde, sonrasında ise fazla kilolu ve obez bireylerde ortaya çıkmaktadır. Kabul ve sosyo-psikolojik boyutta BKİ düzeyi arttıkça obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi azalmaktadır.

3.5.6. Faktörlerin Medeni Duruma Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Bağımsız İki Örneklem t – Testi yapılmış ve Medeni duruma göre boyutlar için yapılan Bağımsız örneklem T - testi için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 31. Faktörlerin Medeni Duruma Göre Bağımsız Gruplar t Testi Sonucu

		Independent Samples Test				
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Sosyo_psiKol oji	Equal variances assumed	1,417	,234	-,674	1681	,501
	Equal variances not assumed			-,676	467,048	,499
Ekonomi	Equal variances assumed	9,998	,342	3,920	1681	,000
	Equal variances not assumed			3,668	434,621	,000
Kabul	Equal variances assumed	,138	,711	5,653	1681	,000
	Equal variances not assumed			5,735	472,934	,000
Siyasi	Equal variances assumed	,018	,594	-1,485	1681	,138
	Equal variances not assumed			-1,487	466,180	,138
Sağlık	Equal variances assumed	2,573	,109	1,677	1681	,034
	Equal variances not assumed			1,739	485,189	,023

Tablo 31'e göre ekonomik, kabul ve sağlık boyutta Evli – Bekar arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig} < 0,05$) çıktığından H_{2a} , H_{3a} ve H_{5a} hipotezi reddedilir. Buna göre, ekonomik, kabul ve sağlık boyutta bireylerin medeni duruma göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{2b} , H_{3b} ve H_{5b} hipotezleri kabul edilir. Sosyo-psikolojik boyut ile siyasi boyut açısından medeni duruma göre anlamlı istatistiksel bir ilişki ($\text{sig} > 0,05$) çıkmadığından H_{1b} ve H_{4b} hipotezleri reddedilir. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan ekonomik, kabul ve sağlık

boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 32’de medeni duruma göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 32. Faktörlerin Medeni Duruma Göre Grup Ortalamaları

Group Statistics			
	Medeni Durum	N	Mean
Sosyo_psikoloji	Evli	1370	3,2272
	Bekar	313	3,6893
Ekonomi	Evli	1370	3,1802
	Bekar	313	3,9157
Kabul	Evli	1370	2,1531
	Bekar	313	2,6118
Siyasi	Evli	1370	3,1345
	Bekar	313	3,2117
Sağlık	Evli	1370	3,2958
	Bekar	313	3,2652

Tabloya göre bekar bireylerin ekonomik boyutu evli bireylere göre daha yüksektir. Sağlık boyuta baktığımızda da aynı şekilde evli bireylerin ekonomik boyutu bekar bireylere göre daha yüksek çıkmaktadır. Buna göre obezite vergisinin kabul edilebilir düzeyini belirleyen sağlık faktörün etkisi en fazla evli bireylerde sonrasında bekar bireylerde ortaya çıkmaktadır. Kabul boyutunda baktığımızda ise bekar bireylerin kabul boyutu evli bireylere göre daha yüksek çıkmaktadır. Buradan da obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi en yüksek medeni durum grubu evli bireylere nazaran bekar bireylerde ortaya çıkmaktadır.

3.5.7. Faktörlerin Mesleki Duruma Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Mesleki Duruma göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve Mesleki Duruma göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin mesleki duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 33. Faktörlerin Mesleki Duruma Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Sağlık	Between Groups	14,280	5	2,856	5,009	,000
	Within Groups	956,227	1677	,570		
	Total	970,507	1682			
Ekonomi	Between Groups	18,934	5	3,787	8,550	,000
	Within Groups	742,793	1677	,443		
	Total	761,727	1682			
Siyasi	Between Groups	2,558	5	,512	,468	,801
	Within Groups	1834,782	1677	1,094		
	Total	1837,340	1682			
Sosyo_psikoloji	Between Groups	4,108	5	,822	1,105	,356
	Within Groups	1246,654	1677	,743		
	Total	1250,763	1682			
Kabul	Between Groups	12,084	5	2,417	3,427	,004
	Within Groups	1182,499	1677	,705		
	Total	1194,583	1682			

Tablo 33’de %5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde siyasi ve Sosyo-psikolojik boyutta meslekler arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından ($\text{sig}>0,05$) H_{1b} ve H_{4b} hipotezi reddedilir. Buna göre, siyasi ve sosyo-psikolojik boyut bireylerin mesleki durumlarına göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{1a} ve H_{4a} hipotezi kabul edilir. Ekonomi, kabul ve sağlık boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise meslekler arasında anlamlı bir ilişki ($\text{sig}<0,05$) çıktığından H_{2a} , H_{3a} ve H_{5a} hipotezi reddedilir. Buna göre, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta bireylerin mesleki durumlarına göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{2b} , H_{3b} ve H_{5b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna ekonomi, kabul ve sağlık boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hani grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır.

Tablo 34. Boyutların Mesleki Durumlarına Göre Homojenlik Testi Sonucu

Test of Homogeneity of Variances			
	Levene Statistic	df1	df2
			Sig.

Ekonomi	5,485	5	1677	,000
Kabul	6,668	5	1677	,000
Sağlık	3,053	5	1677	,009

Tablo 34'deki homojenlik testi sonucuna göre ekonomi, sağlık ve kabul boyutunda sig. <0,05 olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Bu sonuca göre tüm boyutlarda çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır.

Tablo 35. Ekonomi, Sağlık ve Kabul boyutta Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons					
Tamhane			Mean	Std. Error	Sig.
Dependent Variable	(I) meslek	(J) meslek	Difference (I-J)		
Ekonomi	Çalışmıyor	Bağımsız kendi işi	-,10358	,04328	,226
		Ücretli (Özel)	-,11111	,04313	,142
		Ücretli (kamu)	,13577	,06548	,449
		Emekli	-,16171	,05972	,105
		Diğer	,27887	,09870	,086
	Bağımsız kendi işi	Çalışmıyor	,10358	,04328	,226
		Ücretli (Özel)	-,00753	,04430	1,000
		Ücretli (kamu)	,23935*	,06626	,005
		Emekli	-,05813	,06057	,998
		Diğer	,38245*	,09921	,003
	Ücretli (Özel)	Çalışmıyor	,11111	,04313	,142
		Bağımsız kendi işi	,00753	,04430	1,000
		Ücretli (kamu)	,24688*	,06617	,003
		Emekli	-,05060	,06047	1,000
		Diğer	,38998*	,09915	,003
	Ücretli (kamu)	Çalışmıyor	-,13577	,06548	,449
		Bağımsız kendi işi	-,23935*	,06626	,005
		Ücretli (Özel)	-,24688*	,06617	,003
		Emekli	-,29748*	,07800	,002
		Diğer	,14310	,11072	,964
	Emekli	Çalışmıyor	,16171	,05972	,105
		Bağımsız kendi işi	,05813	,06057	,998
		Ücretli (Özel)	,05060	,06047	1,000
		Ücretli (kamu)	,29748*	,07800	,002
Diğer		,44058*	,10741	,001	
Diğer	Çalışmıyor	-,27887	,09870	,086	
	Bağımsız kendi işi	-,38245*	,09921	,003	
	Ücretli (Özel)	-,38998*	,09915	,003	
	Ücretli (kamu)	-,14310	,11072	,964	
	Emekli	-,44058*	,10741	,001	
Kabul	Çalışmıyor	Bağımsız kendi işi	,02823	,05773	1,000
		Ücretli (Özel)	,12309	,05554	,336
		Ücretli (kamu)	-,05748	,07148	1,000
		Emekli	,22266	,08383	,122
		Diğer	-,15315	,08137	,622
	Bağımsız kendi işi	Çalışmıyor	-,02823	,05773	1,000
		Ücretli (Özel)	,09486	,06177	,865
		Ücretli (kamu)	-,08571	,07643	,990
		Emekli	,19443	,08808	,351
		Diğer	-,18139	,08575	,427
	Ücretli (Özel)	Çalışmıyor	-,12309	,05554	,336
		Bağımsız kendi işi	-,09486	,06177	,865
		Ücretli (kamu)	-,18058	,07479	,218
		Emekli	,09957	,08666	,987
		Diğer	-,27625*	,08429	,021
	Ücretli (kamu)	Çalışmıyor	,05748	,07148	1,000
		Bağımsız kendi işi	,08571	,07643	,990
		Ücretli (Özel)	,18058	,07479	,218

	Emekli	,28015	,09765	,065
	Diğer	-,09567	,09555	,997
Emekli	Çalışmıyor	-,22266	,08383	,122
	Bağımsız kendi işi	-,19443	,08808	,351
	Ücretli (Özel)	-,09957	,08666	,987
	Ücretli (kamu)	-,28015	,09765	,065
	Diğer	-,37582*	,10511	,007
	Çalışmıyor	,15315	,08137	,622
Diğer	Bağımsız kendi işi	,18139	,08575	,427
	Ücretli (Özel)	,27625*	,08429	,021
	Ücretli (kamu)	,09567	,09555	,997
	Emekli	,37582*	,10511	,007
Çalışmıyor	Bağımsız kendi işi	,10538	,05175	,475
	Ücretli (Özel)	,13631	,04933	,084
	Ücretli (kamu)	-,02345	,06561	1,000
	Emekli	,08441	,07856	,993
Bağımsız kendi işi	Diğer	-,28678*	,08641	,019
	Çalışmıyor	-,10538	,05175	,475
	Ücretli (Özel)	,03092	,05356	1,000
	Ücretli (kamu)	-,12883	,06885	,618
Ücretli (Özel)	Emekli	-,02098	,08129	1,000
	Diğer	-,39216*	,08890	,000
	Çalışmıyor	-,13631	,04933	,084
	Bağımsız kendi işi	-,03092	,05356	1,000
Ücretli (kamu)	Ücretli (kamu)	-,15975	,06705	,235
	Emekli	-,05190	,07977	1,000
	Diğer	-,42309*	,08751	,000
	Çalışmıyor	,02345	,06561	1,000
Emekli	Bağımsız kendi işi	,12883	,06885	,618
	Ücretli (Özel)	,15975	,06705	,235
	Emekli	,10785	,09074	,982
	Diğer	-,26333	,09762	,112
Diğer	Çalışmıyor	-,08441	,07856	,993
	Bağımsız kendi işi	,02098	,08129	1,000
	Ücretli (Özel)	,05190	,07977	1,000
	Ücretli (kamu)	-,10785	,09074	,982
Diğer	Diğer	-,37119*	,10676	,010
	Çalışmıyor	,28678*	,08641	,019
	Bağımsız kendi işi	,39216*	,08890	,000
	Ücretli (Özel)	,42309*	,08751	,000
Diğer	Ücretli (kamu)	,26333	,09762	,112
	Emekli	,37119*	,10676	,010

Tablo 35'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre ekonomik boyutta, bağımsız kendi işinde çalışan ile ücretli kamu ve diğer; ücretli özel ile ücretli kamu ve diğer; ücretli kamu ile bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve emekli; emekli ile ücretli kamu ve diğer; diğer çalışan ile bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve emekli arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Çalışmıyor ile bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel, ücretli kamu, emekli ve diğer, bağımsız kendi işinde çalışıyor ile çalışmıyor, ücretli özel ve emekli; Ücretli özel ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve diğer; Ücretli kamu ile çalışmıyor, ücretli kamu ve diğer; emekli ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan ve ücretli özel; diğer çalışan ile çalışmıyor ve ücretli kamu arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Kabul boyutta, ücretli özel ile diğer; emekli ile diğer arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Çalışmıyor ile bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel, ücretli kamu, emekli ve diğer, bağımsız kendi işinde çalışıyor ile çalışmıyor, ücretli özel, ücretli kamu, emekli ve diğer; Ücretli özel ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli kamu ve emekli; Ücretli kamu ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel, emekli ve diğer; emekli ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve ücretli kamu; diğer çalışan ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan ve ücretli kamu arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur.

Sağlık boyutta, çalışmıyor ile diğer; bağımsız kendi işinde çalışan ile diğer; ücretli özel ile diğer; emekli ile diğer; diğer çalışanlar ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve emekli arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. Çalışmıyor ile bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel, ücretli kamu ve emekli; Bağımsız kendi işinde çalışıyor ile çalışmıyor, ücretli özel, ücretli kamu ve emekli; Ücretli özel ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli kamu ve emekli; Ücretli kamu ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel, emekli ve diğer; emekli ile çalışmıyor, bağımsız kendi işinde çalışan, ücretli özel ve ücretli kamu; diğer çalışan ile ücretli kamu arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sağlık, kabul ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 36'da mesleki duruma göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 36. Sağlık, Kabul ve Ekonomik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

		Descriptives	
		N	Mean
Ekonomi	Çalışmıyor	503	3,4637
	Bağımsız kendi işi	370	3,7373
	Ücretli (Özel)	431	3,9848
	Ücretli (kamu)	195	3,3779
	Emekli	118	3,6454
	Diğer	66	3,1248
	Total	1683	3,5594
Kabul	Çalışmıyor	503	2,2911
	Bağımsız kendi işi	370	2,4429
	Ücretli (Özel)	431	2,4780
	Ücretli (kamu)	195	2,5686
	Emekli	118	2,0984
	Diğer	66	2,5242
	Total	1683	2,3846
Sağlık	Çalışmıyor	503	3,3632
	Bağımsız kendi işi	370	2,9878
	Ücretli (Özel)	431	2,9569
	Ücretli (kamu)	195	3,3867
	Emekli	118	3,2788
	Diğer	66	3,6500
	Total	1683	3,2768

Tablo 37'ye göre ekonomi boyutu en yüksek meslek grubu ücretli özel, ikinci bağımsız kendi işinde çalışan, üçüncü emekli, dördüncü çalışmıyor, beşinci ücretli kamu iken

sonuncu diğer çalışanlar, sağlık boyutu en yüksek meslek grubu diğer çalışanlar, ikinci ücretli kamu, üçüncü çalışmıyor, dördüncü emekli, beşinci bağımsız kendi işinde çalışan iken sonuncu ücretli özel, kabul boyutu en yüksek meslek grubu diğer çalışanlar, ikinci ücretli kamu, üçüncü ücretli özel, dördüncü bağımsız kendi işinde çalışan, beşinci çalışmıyor iken sonuncu emekli yer almaktadır. Buna göre kabul boyutta obezite vergisi kabul düzeyi en yüksek meslek grubu diğer çalışanlar iken en düşük meslek grubu emekliler, sağlık boyutta obezite vergisi kabul düzeyi en yüksek meslek grubu diğer çalışanlar iken en düşük meslek grubu ücretli özelde çalışanlar ve son olarak ekonomik boyutta obezite vergisi kabul düzeyi en yüksek meslek grubu ücretli özel iken en düşük meslek grubu diğer çalışanlar çıkmaktadır.

3.5.8. Faktörlerin Gıda Harcama Durumuna Göre Analizi

Açıklayıcı faktör analizi ile bulunan boyutların Gıda Harcama Durumuna(GHD) göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi yapılmış ve GHD göre boyutlar için yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) için 10 hipotez kurulmuştur;

H_{1a} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{1b} = Sosyo-psikolojik boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{2a} = Ekonomik boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{2b} = Ekonomik boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{3a} = Kabul boyutu bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{3b} = Kabul boyutu bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{4a} = Siyasi boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{4b} = Siyasi boyut bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{5a} = Sağlık boyutu bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_{5b} = Sağlık boyutu bireylerin Gıda Harcama Durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Tablo 37. Faktörlerin Gıda Harcama Durumuna Göre ANOVA Sonucu

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Kabul	Between Groups	16,323	3	5,441	7,754	,000
	Within Groups	1178,259	1679	,702		
	Total	1194,583	1682			
Sağlık	Between Groups	3,286	3	1,095	1,474	,220
	Within Groups	1247,477	1679	,743		
	Total	1250,763	1682			
Ekonomi	Between Groups	18,210	3	6,070	5,602	,001
	Within Groups	1819,130	1679	1,083		
	Total	1837,340	1682			
Siyasi	Between Groups	2,712	3	,904	2,000	,112
	Within Groups	759,015	1679	,452		
	Total	761,727	1682			
Sosyo_psikoloji	Between Groups	16,830	3	5,610	9,877	,000
	Within Groups	953,677	1679	,568		
	Total	970,507	1682			

Tablo 37’de % 5 anlamlılık seviyesine göre yapılan ANOVA testinde Siyasi ve Sağlık boyutta gıda harcama durumları arası anlamlı bir ilişki çıkmadığından (sig>0,05) H_{4b} ve H_{5b} hipotezi reddedilir. Buna göre, siyasi ve sağlık boyutta bireylerin gıda harcama durumlarına göre farklılık göstermez şeklinde kurulan H_{4a} ve H_{5a} hipotezi kabul edilir. Ekonomi, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta yapılan ANOVA testi sonucuna göre ise gıda harcama durumları arası anlamlı bir ilişki (sig<0,05) çıktığından H_{2a}, H_{3a} ve H_{1a} hipotezi reddedilir. Buna göre, ekonomi, kabul ve sağlık boyutta bireylerin gıda harcama durumlarına göre farklılık gösterir şeklinde kurulan H_{2b}, H_{3b} ve H_{1b} hipotezleri kabul edilir.

ANOVA testi sonucuna ekonomi, kabul ve sosyo-psikolojik boyutta gruplar arasında ortaya çıkan farklılıkta hani grubun veya grupların diğerlerinden farklı olduğunu belirleyebilmek için çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılır. Gruplar arasındaki farklılığın tespiti için çoklu karşılaştırma testlerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikli olarak homojenlik testine bakılır.

Tablo 38. Boyutların Gıda Harcama Durumlarına Göre Homojenlik Testi Sonucu

Test of Homogeneity of Variances				
	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kabul	6,062	3	1679	,000
Ekonomi	4,670	3	1679	,003
Sosyo_psikoloji	2,429	3	1679	,064

Tablo 38’deki homojenlik testi sonucuna göre ekonomi ve kabul boyutunda (sig.<0,05) olduğundan anakütle varyansları arasında fark vardır. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhanes T2 testleri kullanılır. Sosyo-psikolojik boyutta ise (sig.>0,05) olduğundan anakütle varyansları arasında fark yoktur. Buna sonuca göre çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey testi kullanılır.

Tablo 39. Ekonomi ve Kabul boyutta Tamhanes T2 Testi Sonucu

Multiple Comparisons						
Tamhane	Dependent Variable	(I) gıdaharcama	(J) gıdaharcama	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Kabul	300 TL altı	301-500	501 ve üstü	,23801*	,04963	,000
		301-500	501 ve üstü	,22776*	,05519	,000
	301-500	300 TL altı	501 ve üstü	-,23801*	,04963	,000
		300 TL altı	501 ve üstü	-,01025	,04871	,995
	501 ve üstü	300 TL altı	301-500	-,22776*	,05519	,000
		301-500	301-500	,01025	,04871	,995
Ekonomi	300 TL altı	301-500	501 ve üstü	-,19985*	,06434	,006
		301-500	501 ve üstü	-,00135	,07117	1,000
	301-500	300 TL altı	501 ve üstü	,19985*	,06434	,006
		300 TL altı	501 ve üstü	,19850*	,05966	,003
	501 ve üstü	300 TL altı	301-500	,00135	,07117	1,000
		301-500	301-500	-,19850*	,05966	,003

Tablo 39'deki Tamhanes T2 test sonuçlarına göre Kabul boyutta, 300 TL ve altı ile 301-500 ve 501 ve üstü;301-500 ile 300 TL ve altı; 501 ve üstü ile 300 tl ve altı arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 301-500 ile 501 ve üstü arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Ekonomi boyutunda, 300 tl ve altı ile 301-500; 301-500 ile 300 tl ve altı; 501 ve üstü ile 301-500 tl arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 300 tl ve altı ile 501 ve üstü arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan kabul ve ekonomik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 40'da gıda harcama durumlarına göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 40. Kabul ve Ekonomik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

Descriptives			
		N	Mean
Kabul	300 TL altı	360	2,1163
	301-500	793	2,2865
	501 ve üstü	530	2,7543
	Total	1683	2,3846
Ekonomi	300 TL altı	360	3,4380
	301-500	793	3,5493
	501 ve üstü	530	3,6878
	Total	1683	3,5594

Tablo 40'a göre ekonomi boyutu en yüksek gıda harcama aralığı 501 ve üstü, ikinci 301-500 aralığı iken sonuncu 300 tl ve altı, kabul boyutu en yüksek gıda harcama aralığı 501 ve üstü, ikinci 301-500 aralığı iken sonuncu 300 tl ve altı yer almaktadır. Buna göre ekonomik ve kabul boyutlarında gıda harcama aralığı düştükçe obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi azalmaktadır.

Tablo 41. Sosyo-Psikolojik Boyutta Tukey Testi Sonucu

Multiple Comparisons	
----------------------	--

Dependent Variable: Sosyo_psikoloji				
Tukey HSD				
(I) gıdaharcama	(J) gıdaharcama	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
300 TL altı	301-500	,23670*	,04790	,000
	501 ve üstü	,24346*	,05147	,000
301-500	300 TL altı	-,23670*	,04790	,000
	501 ve üstü	,00677	,04229	,986
501 ve üstü	300 TL altı	-,24346*	,05147	,000
	301-500	-,00677	,04229	,986

Tablo 41'deki Tukey test sonuçlarına göre sosyo-psikolojik boyutta 300 tl ve altı ile 301-500 ve 501 ve üstü arasında ($\text{sig}<0,05$) çıktığından anlamlı bir fark vardır. 301-500 tl ile 501 tl ve üstü arasında ise ($\text{sig}>0,05$) çıktığından anlamlı bir fark yoktur. Gruplar arasında farklılıklar olduğu ortaya çıkan sosyo-psikolojik boyutta farkın tespiti için grup ortalamalarına bakmak gerekmektedir. Tablo 42'de gıda harcama durumlarına göre grup ortalamaları verilmiştir.

Tablo 42. Sosyo-Psikolojik Boyutta Tanımlayıcılar Tablosu

Descriptives		
Sosyo_psikoloji	N	Mean
300 TL altı	360	3,8314
301-500	793	3,3947
501 ve üstü	530	3,1379
Total	1683	3,4508

Tablo 42'ye göre sosyo-psikolojik boyutu en yüksek gıda harcama aralığı 300 TL ve altı, ikinci 301-500 aralığı iken sonuncu 501 TL ve üstü gıda harcama aralığıdır. Buna göre sosyo-psikolojik boyutta bireylerin gıda harcama miktarı azaldıkça obezite vergisi kabul edilebilirlik düzeyi artmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Obezite vergisinin kabul edilebilirliğini ölçmeye yönelik yapılan çalışmada öncelikli olarak açıklayıcı faktör analizi ile 33 gözlenen değişkenden oluşan araştırma modeli sosyo-psikolojik, ekonomik, sağlık ve siyasi ve kabul olmak üzere 5 faktöre ayrılmıştır. İBBS Düzey1 bölgesindeki bireylerin oluşturduğu örnek kütleimizde gruplar arası fark testleri yapılmıştır. İlk olarak bireylerin obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeylerine ait bir skor elde etmek amacıyla 7 sorudan oluşan bir endeks geliştirilmiştir. Ankete katılan bireylerin obezite vergisinin kabul edilebilirliğini belirlemek için toplanan 1683 bireyin 7 ifadeye verdiği cevaplara ilişkin hesaplamalar sonucunda halkın obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeylerine ait skor 2,3846 olarak bulunmuştur. Araştırma anketinde kullanılan ölçeğin 5'li Likert ölçeği olması ve 3 değeri orta nokta (% 50) olarak kabul edilmesi dikkate alındığında ankete katılan bireylerin obezite vergisini kabul edilebilirliği oldukça düşük çıkmıştır.

Cinsiyete dayalı yapılan analiz sonucunda kadınların erkeklere göre daha yüksek bir kabul düzeyine sahip oldukları; medeni duruma göre yapılan analiz sonucunda bekarların kabul düzeyinin evlilere göre daha yüksek olduğu; yaşa göre yapılan analiz sonucunda kabul düzeyinin en yüksek 46 ve üstü yaş arası bireylerde sonrasında 26-45 yaş arası ve en son olarak 16-25 yaş arası bireylerde olduğu; eğitim türüne göre yapılan analiz sonucunda kabul düzeyi en yüksek eğitim düzeyi lisansüstü, ikinci üniversite eğitimi, üçüncü ortaöğretim iken sonuncu ilköğretim eğitimi olduğu; aylık gelire göre yapılan analiz sonucunda kabul düzeyi en yüksek aylık gelir düzeyi 4001 ve üstü, ikinci 2501-4000, üçüncü 1501-2500 iken sonuncu 1500 e kadar olduğu; BKİ indeksine göre yapılan analiz sonucunda kabul boyutu en yüksek BKİ zayıf, ikinci normal kilolu, üçüncü fazla kilolu, dördüncü 1. Sınıf obez iken sonuncu 2. Sınıf obez olduğu; mesleki duruma göre yapılan analiz sonucunda kabul boyutu en yüksek meslek grubu diğer çalışanlar, ikinci ücretli kamu, üçüncü ücretli özel, dördüncü bağımsız kendi işinde çalışan, beşinci çalışmıyor iken sonuncu sırada emeklinin yer aldığı ve son olarak gıda harcama durumuna göre yapılan analiz sonucunda kabul boyutu en yüksek gıda harcama aralığı 501 ve üstü, ikinci 301-500 aralığı iken sonuncu sırada 300 tl ve altı yer aldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmamızda ortaya çıkan sonuca göre anket uyguladığımız dönem itibariyle Türkiye’de halkın obezite vergisine karşı bakışı olumsuz çıkmaktadır. Buna göre bireyler her ne kadar toplum sağlığı amacı taşısa da gıda ürünleri üzerine konulacak herhangi bir ek vergiye olumsuz bakmaktadır. Nitekim bu olumsuz bakışta verginin konusuna girecek gıdalardan bir kısmının halkın günlük tüketim mamulleri arasında yer alması, beslenme alışkanlıklarını değiştirmenin zor olması, sağlıklı gıdaların fiyatlarının yüksekliği, devletin gelir sağlama amacıyla böyle bir yola başvurduğu algısı, sağlıksız ürünleri üreten firmalardaki çalışanların tüketim azalmasına bağlı olarak işsiz kalma düşüncesi, alım gücünün düşüklüğü, gelir düzeyi yükseldikçe verginin toplam gelir içindeki payının düşmesi nedeniyle adaletsizliğe yol açması, siyasi görüş farklılıkları, kamu harcamalarının savurganlığına ilişkin algı gibi birçok etken rol oynamaktadır.

Tüm bu hususlar ile bir verginin başarısının/etkinliğinin temel koşulu dikkate alındığında çalışmamızda obezite vergisinin kabul edilebilirlik düzeyinin düşük çıkması çerçevesinde Türkiye’de obezite ile mücadelede vergi dışında araçlara başvurulması daha başarılı sonuçlar verecektir. Nitekim halkın özümsemediği/olumsuz baktığı/kabul etmediği bir verginin yine de özellikle böylesine önemli bir sağlık sorunuyla mücadelede getirilmesi aksine obezite ile mücadeleye zarar verecektir. Halkın vergi ahlakı ve uyumu azalacak,

vergiler nedeniyle tüketimi düşmesi beklenen sağlıksız gıdalar merdiven altı yerlerde üretimini sürdürerek daha büyük sağlık sorunlarına neden olacaktır.

Bununla birlikte dolaylı bir vergi olması nedeniyle gelir dağılımında gelir düzeyi düşük bireyler aleyhine bozulmaya neden olarak vergi adaletsizliğine neden olacaktır. Obezite vergisini konusunu oluşturan ürünlerin daha çok gelir düzeyi düşük halk tarafından tüketilmesi nedeniyle bu kesime yönelik ek bir mali yük getirmesi de başka bir sosyal dengesizliğin ortaya çıkmasına veya artmasına neden olacaktır. Karar alıcılar obezite ile mücadelede halkın onaylamadığı vergileri yürürlüğe koymak yerine diğer mücadele araçlarına başvurmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alemanno, A. & Carreno, I. (2013). Fat Taxes in Europe – A Legal and Policy Analysis Under EU and WTO Law. *European Food and Feed Law Review*, 2/2013, ss: 97-112
- Ajjaji, F. & Ong, J. (2015). The Sugar Tax in Holland”, Bachelor Thesis Economics and Business Economics Social Sciences, Utrecht School of Economics Utrecht University, Utrecht
- Ayyıldız, Y. & Demirli, Y. (2015). Obezite Vergisine İlişkin Halkın Düşünceleri: Türkiye’de Bir Alan Araştırması. *Business and Economics Research Journal*, Volume 6 Number 2, ss. 59-78.
- Barry, C. L., Niederdeppe, J. & Gollust, S. E. (2013). Taxes on Sugar-Sweetened Beverages Results from a 2011 National Public Opinion Survey. *American Journal of Preventive Medicine*, 2013;44(2):158 –163
- Bayram, N. (2016) Yapısal eşitlik modellemesine girişi amos uygulamaları, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Cornelsen, Laura, Green, Rosemary, Dangour, Alan ve Smith, Richard (2014), “Why Fat Taxes Won’t Make Us Thin”, *Journal of Public Health*, 37(1), 18-23.
- Gergerlioğlu, U. (2014). Davranışları Etkilemeye Yönelik Özel Tüketim Vergilerinin Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Ampirik Analizi (İstanbul İli Örneği), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaiser, H. F. (1974). An Index of Factorial Simplicity. *Psychometrika*, 39(1), pp.31–36
- Mytton, O. Alastair, G., M., R.& Rutter, H., (2007). Could targeted food taxes improve health?. *J Epidemiol Community Health*, 61, 689-694.
- Nederkoorn, C., Havermans, R. C., Giesen, J. C.A.H. & Jansen, A. (2011). High Tax On High Energy Dense Foods and Its Effects on The Purchase of Calories in A Supermarket An Experiment. *Appetite Journal*, 56, ss. 760-765.
- .Powell, L. M., Chiqui, J. & Chaloupka, F. J., (2009). Associations between State-level Soda Taxes and Adolescent Body Mass Index. *Journal of Adolescent Health*, 45 (2009) S57–S63
- Rivard, C., Smith, D., Mccann, S. E. & Hyland, A. (2012). Taxing sugar-sweetened beverages: a survey of knowledge, attitudes and behaviours. *Public Health Nutr.*, 2012 August ; 15(8): 1355–1361
- Saruç, T. (2015). Obezite Ekonomisi, Seçkin yayıncılık, Ankara
- Schroeter, Christiane, Lusk, Jayson ve Tyner, Wallace, (2005), “Determining The Impact Of Food Price And Income Changes On Obesity”, Selected Paper prepared for Presentation at the American Agricultural Economics Association Annual Meeting Providence, Rhode Island, July 24-27.
- Storom, D. L.(2012). Fat tax and Food Consumption, Yayınlanmamış doktora tezi, Pretoria University, Faculty Of Economic And Management Sciences, USA.
- Timmins, K. (2011). On With The Pennies, Off With The Pounds? The Use Of Taxation Policies in Obesity Prevention, *Perspectives in Public Health*, Royal Society for Public Health, Vol. 131, No. 4 1 pp. 155–157.
- Tuncer, G. & Sandalcı, U. (2018). Obezite Vergisi Algısını Belirleyen Faktörlerin Analizine Yönelik Bir Uygulama. 4rd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 28-30 June, 2018, Venice/ITALY.
- Türk, M. & Gök, A. (2011). Perakendeci İşletmelerde Çevreyi Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2, s.125-152, Isparta.
- Elektronik Kaynaklar
<http://www.who.int/gho/countries/en/> (Erişim: 23/09/2018)
http://www.who.int/growthref/who2007_bmi_for_age/en/ (Erişim: 17/09/2018)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim: 22/05/2018)

EXTENDED ABSTRACT

States use public policy instruments to counter the problems that reduce the total quality of life by reducing the quality of life of individuals. These public policy instruments are at the top of taxes. The taxes, which were previously taken to finance the public expenditures, are now used for extra-fiscal purposes, such as fair income distribution, economic stability, economic growth and development, and social goals. Tax policies carried out in accordance with the extracritical purposes and the economic, social, etc. encountered today. to solve problems. In this direction, many restrictive and preventive regulatory taxes have been introduced in the context of many state tax policies.

One of the taxes used as a public policy tool in order to protect public health due to the understanding of social state is the fat tax which has been widely used by many states in recent years. Fat tax is defined as an additional tax on unhealthy foods or overweight individuals that cause obesity and has been used by many states over the last decades in the fight against obesity. States aim to orient people's preferences to healthier foods from fat taxes on unhealthy foods that cause obesity, and to fight against obesity, which is becoming increasingly widespread.

However, in order to protect public health, the success of obesity tax in preventing obesity disease depends on the level of public acceptance of this tax, which aims at decreasing the economic power of individuals, including some of the basic needs of the population and aiming to change the consumption preferences of people as difficult as the eating habits will change.

The study yet has implemented with public health protection and total social welfare increase in order in the future is likely to be applied to obesity, people's thoughts are living in Turkey for the tax in Turkey, perspectives against this tax and acceptance levels were investigated. In the study conducted to measure the acceptability of fat tax, the research model consisting primarily of explanatory factor analysis and 33 observed variables is divided into 5 factors including socio-psychological, economic, health and political and acceptance. The difference between the groups was performed in the sample mass of the individuals in the NUTS-Level 1 region. Firstly, an index of 7 questions was developed to obtain a score for the acceptability levels of the obesity tax of individuals. As a result of the calculations of 1683 individuals collected to determine the acceptability of fat tax, the scores of the public acceptability levels of fat tax were found to be 2,3846. When the scale used in the research questionnaire was 5

point Likert scale and 3 was accepted as mid point (50%), the acceptability of fat tax was quite low.

Gender-based analysis shows that women have a higher level of acceptance than men; According to the analysis made according to marital status, the level of acceptance of singles is higher; According to the results of age analysis, the highest level of acceptance was found in individuals aged between 46 and 20 years and 26-45 years old and most recently in 16-25 years of age; As a result of the analysis conducted according to the type of education, the highest level of acceptance is the postgraduate level, the second university education; According to the monthly income analysis, the highest level of acceptance is 4001 and above, the second is 2501-4000, the third is 1501-2500, the last is 1500; According to the analysis made by BMI index as the result of the highest accepted BMI weak, second normal weight, third overweight, fourth class is obese while the second class 2 is obese; According to the results of the analysis made according to the professional situation the highest level of acceptance of the other workers, second paid public, third paid private, fourth independent self-employed, the fifth is not working, while the last row of retired and as a result of the analysis made according to the food expenditure situation, the highest food expenditure range is 501 and higher, the second is 301-500, while the last one is 300 TL and below, the results were reached.

According to the results observed in our study, we applied the survey period, Turkey stands out as a negative attitude towards the people's fat tax. According to this, individuals look negatively on any additional tax that will be placed on food products, although they are aimed at community health. All of a tax to success with these issues / events in the study Considering the fundamental condition in the context of decreasing the level of acceptability of obesity tax in Turkey resorting to means outside tax to combat obesity will give you better results.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Aycı, A. (2019). “Etkin Devlet Perspektifinden KOSGEB Markalaşma ve Kurumsallaşma Programının İncelenmesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2635-2661.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.11.2018

Araştırma Makalesi

ETKİN DEVLET PERSPEKTİFİNDEN KOSGEB MARKALAŞMA VE KURUMSALLAŞMA PROGRAMININ İNCELENMESİ

Dr. Ali AYCI

KOSGEB

aliayci@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8173-1152

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

dilekdemirbas@yahoo.com

ORCID ID:0000-0002-3727-916X

Dr. Safa DEMİRBAŞ

Ticaret Bakanlığı/İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

safa.demirbas@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-5241-0306

Öz

Tüm dünyada KOBİ'ler ülke ekonomilerinin bel kemiği olarak kabul edilmiştir. 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşan etkin devlet anlayışında da KOBİ'lere özel bir yer verilmekte ve KOBİ'ler hükümetlerce çeşitli yollarla desteklenmektedir. Türkiye'de KOBİ politikalarının uygulanmasında öncü kurum Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'dır (KOSGEB). Bu çalışmada 2015 yılından kurumsallaşma ve markalaşma konulu proje destek programlarına başvuruda bulunan 4930 KOBİ analiz edilmiştir. Bu işletmelerin demografik özelliklerinin araştırılması ile hukuki statü, işletme yaşı ve ölçeği ile markalaşma ve kurumsallaşma arasındaki ilişkileri etkin devlet anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiş, literatüre daha önce hiç yapılmamış bir çalışma ile teorik bağlamda etkin devlet çalışılırken, bunun uygulama alanında KOSGEB destekleri seçilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre işletmelerin personel sayısı arttıka kurumsallaşma desteklerine olan taleplerinin arttığı, yine işletmelerin ortalama yaşları arttıka personel sayılarının ve ölçeklerinin arttığı görülmekte olup, başvurular ağrlıklı olarak imalat sanayiine yoğunlaşmak la birlikte sektör ve bölgelere göre başvurular değişkenlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkin Devlet, Devlet Destekleri, Markalaşma, Kurumsallaşma, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

AN EXAMINATION OF KOSGEB-BACKED BRANDING AND INSTITUTIONALISATION PROJECT SUPPORT PROGRAMME FROM THE EFFECTIVENESS OF STATE PERSPECTIVE

Abstract

All over the world, SMEs are often referred to as the backbone of economies. After 1990s, the view of the effectiveness of the state has been widely accepted and governments have responded to assist SMEs in a variety of ways. KOSGEB is the major governmental organization executing the SME policies in Turkey. By studying 4930 Turkish SMEs applied to KOSGEB-backed Branding and Institutionalization support program

in 2015, this study aims to evaluate demographic, ages and size aspects of these SMEs from the effectiveness of the state understanding. The main contribution of this study is to combine the theoretical aspect of effectiveness of the state with the application of this theory in real life with KOSGEB incentives in 2015. This study also aims to evaluate demographic, ages and size aspects of these SMEs. Our findings reveal that when the number of personals in SMEs increases, applications to Institutionalization supports also increase. Furthermore, when the company's average age increases, the number of staff and the size of SMEs also increase. Moreover, while some sectors in Turkey focus on branding supports some others focus on institutionalization supports, in general, all sectors heavily value on manufacturing sector.

Keywords: Effectiveness of State, Government Supports, Branding, Institutionalization, Small and Medium Size Enterprises

1. GİRİŞ

Devletin ekonomideki rolünün ve ağırlığının ne olması gerektiği konusu, kamu yönetimi, ekonomi ve işletme literatüründe uzun zamandır tartışılmakla birlikte devlet, bazı dönemlerde piyasanın işleyişine fazla müdahale etmemiş, bazı dönemlerde ise piyasaya müdahale ederek veya bizzat üretici olarak ekonomik faaliyetlerde bulunmuştur. Her iki durumun da temel odak noktası, ekonomide etkinliğin sağlanmasıdır (Sarısoy, 2010: 279). 17. yy merkantilistleri ticarete yön vermesi açısından devletlerin büyük rolü olduğunu belirtir. Klasik yaklaşımda devlet, ekonominin sağlıklı bir ortamda işlemesi için bir çerçeve oluşturmakla görevli olup potansiyel olarak eksik rekabete, eksik bilgilenmeye, tamamlanmamış/aksak piyasalara ve değişim maliyetlerine rağmen ekonomik gelişmede ve kurumsal yapının oluşmasında çok önemli bir rol oynayabilir. 18. yy sonlarına doğru Adam Smith kalkınma ve refahın sağlanmasında piyasaların en iyi enstrüman olduğunu, devletin temel fonksiyonunun savunma, eğitim gibi temel hizmetleri sağlamakla sınırlı kalması gerektiğini belirtir (WB, 1997: 21). 20. yüzyıla kadar devletler modern standartlara göre küçük kalmıştır. Uygulamada yaşanan bazı deneyimler, devletin rolünü Tekelci güce sahip olmanın yanı sıra para basma ve ekonomik kararları alma yolunda da genişletmiş, özel mülkiyeti yürürlükten kaldırarak tüm ekonomik faaliyetlerde devleti merkeze oturtan 1917 Rusya Devrimi ve 1930'larda yaşanan Büyük Buhran gibi dramatik olaylar bu süreci değiştirmiştir (WB, 1997: 21).

Özellikle, II. Dünya Savaşında sonrasındaki Keynesyen devrimi, farklı formlarda ortaya çıkan piyasa aksaklıklarının 1929 Dünya Buhranının asıl sebebi olduğuna ikna etmiştir. Dünya çapında etkili olan bu ekonomik kriz ve bunalım, devletin kamusal alandaki hükümranlığını daha da arttırmasının yanı sıra, devleti piyasalara müdahale eden, ekonomik politikaları yönlendiren, sosyal açıdan yardıma muhtaç kesimleri finanse eden bir "Refah Devleti"ne dönüştürmüştür. Zamanla, makroekonomik politikanın hedefleri; tam istihdam, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin sağlanması olarak açıkça belirtilmiştir. Devletin sosyal,

siyasal ve ekonomik sorumluluklarının artması, devlet tarafından sunulan hizmetlerde verimlilik ve etkinlik unsurlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur (Demirel, 2006: 105). Keynesyen yaklaşım, sonrasında kamu kurumları tarafından yerine getirilen görevlerin kapsamı, altyapı hizmetlerinin genişletilmesi dışında eğitim ve sağlık hizmetlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş, ekonomide devlet payının veya müdahalesinin artmasının totaliter politik sistemlerin ortaya çıkmasına neden olacağı tartışmasını başlatmıştır. 1960 ile 1995 yılları arasında sanayi ülkeleri, transferlerin ve sübvansiyonlar ile büyümüş özellikle 1990'ların başından itibaren, Sanayi ülkelerinin önemli bir kısmı geleneksel kamu hizmetleri sağlamak için harcadıklarından daha fazla parayı transfer ve sübvansiyonlarla ekonomilerine aktarmıştır. Savunma ve adalet harcamaları genel hükümet harcamalarının yüzde 10'una gerilemiş, vergi gelirlerinin yarısından çoğu bireysel yararlanıcılara transfer edilmiştir (WB, 1997).

1973 Petrol Kriziyle birlikte tüm dünya ekonomilerini olumsuz etkileyen enflasyon ve durgunluk (stagflasyon), etkin olmayan harcamalar ve devlet kurumlarının büyük finansal zararları kamu görüşünün devletin ekonomik rolünün küçülmesi gerekliliği konusunu gündeme getirmiştir. 1980'lerde tekrar devletin rolünün ekonomik liberalizm yönünde olgunlaşmasına alt zemini hazırlayan küresel olaylar yaşanmış, Neo-liberal politikalar doğrultusunda gittikçe güçlenen Yeni Sağ anlayış ile pek çok ülke kamu yönetimi alanında reform yapma gereğini duyarak piyasa temelli kamu yönetimi inşa etmek amacıyla başarılı reformlar uygulamıştır (Demirel, 2006: 105). Neoliberaler, yoğun devlet müdahalesinin gerekçelerine karşı çıkararak piyasaların ancak kendi başlarına çalıştıkları zaman başarılı olacağını yapılacak bir devlet müdahalesinin iyileşmeyi sağlamayacağını, aksine bu müdahalelerin çok fazla piyasa bozukluğu yaratma potansiyeli taşıdığını iddia ediyordu (Fine, 2008: 221). Neoliberal yaklaşımlar tam rekabet piyasası varsayımı ile piyasanın bütün sorunlarını kendi başına çözebileceğini ve devletin müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Oysa piyasa mekanizması her zaman kendi başına etkinlik sağlayamadığından etkin devlet olmadan, etkin piyasa olmadan da etkin devlet olunamayacağı aşikârdır (Öztürk, 2006: 35).

Devletin ekonomiye müdahalesinin minimumda tutulduğu bu kalkınma stratejisinin sonucu 1980'lerde borç krizinin yaşandığı ve petrol fiyatlarının düştüğü anda ansızın görülmüştür. Artık çekici bir model olmayan Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birdenbire, kamuya ait firmaların ve hükümetlerin başarısızlığı ile Hükümetler, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmak için tasarlanan politikaları benimsemeye başlamıştır. Devletler, üretim, fiyat ve ticaretteki rollerini sınırlamış, serbest pazar dostu stratejiler, gelişmekte olan

dünyanın büyük bölümünü ele geçirmiş 1960 ve 1970'lerin devlet egemen kalkınma modelinden 1980'lerin minimalist devlet anlayışına geçmiştir (WB, 1997). 1990'lı yıllara gelindiğinde devlet ve kamusal alanda büyümenin durmasına rağmen devletin faaliyet alanında tam olarak bir küçülme yaşanmadığı, yeni bir devletçilik anlayışının filizlendiği görülmüştür. Bu nedenle 1990'lı yılların temel arayışı devletin faaliyet alanına ilişkin sınırları çizip, bu kısıtlı alanda devlet mekanizmasının nasıl daha etkin ve verimli kılınabileceği olmuştur (Demirel, 2006, 106). Devletin kalkınma yolunda yapacağı müdahalelere odaklanan bu yeni devletçilik anlayışı, kalkınmayı gerçekleştirmek için devlet müdahalesinin yeniden gündeme gelmesini sağlayan bir düşünce akımı haline gelmiş, küreselleşmenin yaygınlaşması ile de ivme kazanmıştır (Aktel, 2003: 6). Devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan etkin devlet anlayışının temeli, piyasada var olan birtakım aksaklıklar ve etkin olmayan faaliyetlerdir. Piyasa başarısızlıkları olarak da tanımlanan bu aksaklıkları, piyasa mekanizması kendi içerisinde düzeltemediğinden, devletin bu aksaklıkları düzeltmek için teşvik, destek, regülasyon ve diğer araçlarla piyasaya müdahale etmesi gerekmektedir (Sarısoy, 2010, 279). “Türkiye, 2000’li yıllara “etkin devlet” amaçlı reform projeleri ile girmiş, Devletin küçültülmesini, piyasanın serbest bırakılmasını savunan neoliberal söylemin aksine “güçlü”, “etkin”, “piyasa ile dost”, “girişimci” yeni bir devlet anlayışı ortaya çıkmıştır (Kilim, 2010: 55). Bugün, 1940’larda olduğu gibi devletlerin rolü küresel ekonomilerdeki dramatik olaylardan etkilenmekte olup, ekonomilerdeki küresel bütünleşme ve demokrasinin yayılması hükümetlerin keyfi davranışlar için kapsamını daraltmış, vergiler, yatırım kuralları ve ekonomik politikalar küresel dünya ekonomisi parametrelerine cevap verebilecek şekilde oluşturulmaya başlanmıştır. Teknolojik değişiklikler pazarların geliştirilmesi için yeni fırsatlar oluşturmuş, devlet yönetimleri sadece doğrudan hizmet sağlayıcı değil, ortam sağlayıcı ve düzenleyici yeni roller üstlenmiş, endüstriyel ülkeler, kendilerini refah devleti kısıncında beklenen hizmet ve faydalar için zor seçimler yapmak durumunda görmüşlerdir. Günümüzde devletin rolü geçmiş yüzyıllara göre çok daha önemli bir hal almıştır ve devletlerin, ulusal savunma/altyapı yatırımları yapması, KOBİ’leri, ihracatı, AR-GE faaliyetlerini desteklemesi, piyasaları düzenlemesi/denetlenmesi, dünya ekonomisinin içine girdiği amansız rekabette milli ekonomiyi ve vatandaşlarını koruması tercihten öte zorunluluk ve temel beklentidir.

Ekonomik kalkınma, kurumsallaşarak süreklilik kazanmış ve marka değeri ile katma değerli üretim yapısına sahip işletmelerin sayısının artmasıyla ilişkili olup işletmelerin başarısı ve sürekliliği için devlet teşvik ve desteklerine ihtiyaç hissedilmektedir. Etkin devlet anlayışı, devlet yönetimlerinin doğrudan ticari hayatta faaliyet göstermesi değil, piyasaları

uluslararası rekabette öne geçirecek düzenlemeler yapmasını gerektirir. Bu çalışma, tarihsel bir süreç içerisinde küreselleşmenin dinamikleriyle gelişen etkin devlet anlayışını ele almakta, piyasaların işleyişine devlet destekleriyle müdahale ederek etkinlik oluşturma hedefine bir örnek olarak ilgili KOSGEB desteğine başvuran işletmelerin demografik yapıları ve başvurularının dağılımları incelenmektedir. Çalışma ile başvuran işletmelerin yapısal ve demografik özellikleri etkin devlet prensipleri içerisinde bölgesel hukuki statü, işletme yaşı ve ölçeği ile markalaşma/kurumsallaşma arasındaki ilişki bağlamında analiz edilmektedir. Devlet destek ve teşviklerinin sonuçları etkin devlet uygulamalarının da performansını göstermektedir. Devlet destekleri detaylı analize tabi tutulmadan önce desteklere başvuran ve destek almaya hak kazanan firmaların genel analizlerinin yapılması ve değişkenler bazında ilişkiler kurulması sonraki çalışmalarda yapılacak etki analizlerinin alt yapısını oluşturacaktır. Bu çalışmada etkin devlet anlayışı ve etkin devlet anlayışında devlet desteklerinin Teorik çerçevesi çizildikten sonra, Türkiye’de destek ve teşviklerin tarihi ve Türkiye’de etkin devletin araçlarından birisi olan KOSGEB KOBİ proje destekleri ele alınmakta sonrasında ampirik bir çalışma olarak etkin devlet araçlarından birisi olarak 2015 yılında KOSGEB tarafından KOBİ’lere uygulanan Markalaşma ve Kurumsallaşma Proje Destek Programına başvuran KOBİ’ler analiz edilmektedir.

2. ETKİN DEVLET ANLAYIŞINDA DEVLET DESTEKLERİ

Yeni devletçilik, kalkınma için devlet müdahalesinin yeniden gündeme gelmesini sağlayan bir düşünce akımı olup devletin kalkınma yolunda yapacağı müdahaleleri meşrulaştırmaya ve yeniden formüle etmeye odaklanır (Kilim, 2010: 55). 1990’lardan itibaren yaygınlaşan küreselleşme akımı etkin devlet algısını değiştirmiş, bilgi temelli, bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren, kamusal taleplere daha hızlı cevap verme yeteneğine sahip bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Küresel ekonomilerdeki bütünleşme, demokrasinin yayılması, teknolojik değişiklikler gibi oluşumlar sadece yeni pazarlar açmamış, devletlere doğrudan hizmet sağlamanın yanında, ortam sağlayıcı, düzenleyici yeni ve farklı roller de yüklemiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışını öngören etkin devlet anlayışına göre kamu yönetiminde kalitenin sağlanması, devletin özel sektör ve sivil toplum örgütlerini de dikkate alarak hizmet sunması, verimliliğin temel alınması gibi araçlar etkin kullanılmadan ekonomik sosyal ve sürdürülebilir bir kalkınma mümkün olmayacaktır (WB, 1997: 18). Ekonomide etkinlik, mevcut kaynakların en uygun bir biçimde değerlendirilerek, mümkün olan en fazla faydanın en az maliyetle sağlanması şeklinde ifade edilmektedir. Etkinlik, kaynakların verimli bir biçimde kullanılması ve hedeflenen sonuçlara ulaşılabilmesi durumunu ifade etmekle beraber (Sarısoy, 2010: 280) etkin devlet kavramı ilk kez Dünya

Bankasının 1997 de yayınladığı bir raporda kullanılmış ve etkin devletin nasıl olması gerektiği tartışılmıştır. Yeni devletçilik akımının bir unsuru olan Etkin devlet anlayışı, vatandaşların devletle olan ilişkilerinde aranılan istikrar, güvenirlilik ve hız özelliklerini bünyesinde toplayan, girişimcileri ve ilgilileri destekleyici güce sahip olan, büyümenin doğrudan temin edicisi değil bir otağı ve katalizörü olarak piyasanın genişlemesine olanak sağlayacak bir aktördür. Etkin devlet, devlet yönetimine girdi/çıkı ilişkisi bağlamında ekonomik rasyonalite ilkelerine göre yaklaşarak kamu yönetiminde verimliliği en üst düzeye çıkarmayı, sonuçta toplumsal refahı sağlamayı amaçlamaktadır (Demirel, 2006: 113). Daha *yetenekli* devletlerin daha *etkin* olması beklenmekle birlikte yeteneklilik ve etkinlik aynı şey değildir. Yeteneklilik faktörü devletlere uyarlandığında hukuk, kamu sağlığı, temel altyapı gibi kolektif faaliyetleri üstlenme ve destekleme becerisi olarak görülürken, etkinlik bu yeteneklerin toplumun ihtiyaçları doğrultusunda uygulanması olarak yorumlanmaktadır. Bir devletin yetenekleri toplumun ilgisi ve yararı doğrultusunda kullanılmazsa yeterince etkin olamayacaktır. Bu anlamda daha etkin devletler için öncelikle devlet taahhüt edebileceği yeteneklerine odaklanmak zorunda olup sonrasında yeni yeteneklerin inşasına girişebilecektir. Ekonomik, sosyal ve sürdürülebilir kalkınma etkin devlet olmaksızın mümkün değildir ve etkin devlet, ekonomik ve sosyal kalkınma için en alt seviyede merkezi yönetimde kalan değil, en uç noktalarda daha paydaş ve kolaylaştıran bir statüdedir. Etkin devlet anlayışının özünde, devletlerin piyasaları haksız rekabete yol açabilecek şekilde değiştirmesi değil, piyasalara giriş ve piyasalardaki iş ve işlemleri kolaylaştırma çabaları yer almaktadır (WB, 1997: 1).

Kurumsal Ekonomik Teori, Etkin devlet anlayışı ile çok yakından ilişkide olan bir anlayıştır. Bu anlayış üretime, bölüşüme ve mübadeleye alt yapı oluşturan politik, ekonomik ve yasal temel kuralların bir bütünü olarak gördüğü piyasayı destekleyen kurumların en önemli özelliğinin yasal bir çerçeve içerisinde (North, 1990) mülkiyet hakları, bilgilenme hakları, düzenleme rejimleri gibi alanlarda zorlayıcı güce sahip olmasını gösterir (Meyer vd. 2009). North, *kurumları* (institutions) toplum içinde oyunun kuralları olarak tarif eder ve ister ekonomik, ister sosyal, isterse politik tüm insan ilişkilerine şekil veren kısıtlamaların kendisi olarak görür (North, 1990:3). Bu bağlamda *piyasayı destekleyen kurumlar* üretime, bölüşüme ve mübadeleye alt yapı oluşturan politik, ekonomik ve yasal temel kuralların bir bütünü olarak tanımlanabilir (Davis ve North, 1971: 6) ve piyasa mekanizmasının prensiplerini ve daha önemlisi ekonomik özgürlük olgusunu destekleyen bir gerekliliktir (Dung ve Jahnssen, 2011). Piyasayı destekleyen kurumlar, resmi ve gayri resmi kurumlar olmak üzere ikiye ayrılır ve bu kurumlar toplumdaki topluma, kişiden kişiye, hatta kurumdan

kuruma değişiklik gösterir (North, 1990; Peng vd, 2009). Dünya Bankasına göre, piyasaların i) firma (teknoloji, finans, yenilikçi, yönetim); ii) devlet (politik kurumlar, vergileme, yasal sistem, rekabet, düzenleme); iii) toplum (değerler, örf ve gelenekler, ilişkiler, medya) olmak üzere üç temel yapı taşı bulunmaktadır (World Bank, 2012).

Etkin devlet içerisinde piyasayı destekleyen unsurlar on başlık altında toplanabilir; i) *işletme özgürlüğü*; ii) *ticaret özgürlüğü*; iii) *mali özgürlük*; iv) *hükümet harcamaları*; v) *parasal özgürlük*; vi) *yatırım özgürlüğü*; vii) *finansal özgürlük*; viii) *mülkiyet hakları*; ix) *yolsuzlukların engellenmesi* ve x) *işgücü özgürlüğüdür* (Miller ve Holmes, 2011; Dung ve Jahnssen, 2011). Bu unsurlara sahip güçlü piyasalar değişim maliyetlerini büyük oranda azaltıp uzun dönemli ilişkilerde şeffaflık sağlayacağından daha fazla tercih edilmektedirler (North, 1990). Bu bağlamda etkin devletin, sadece merkezi yönetimde kalan değil ekonomik ve sosyal kalkınma için süreci yaygınlaştıran, kolaylaştıran çeşitli teşvik sistemleri ülke sanayisinin tesis edilmesi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesini destekleyen, düzenleyen, rekabet ortamını oluşturan, yasal sistemi inşa eden, dinamik ve katılımcı bir yapı göstermesi beklenmektedir.

3. ETKİN DEVLET YAKLAŞIMINDA TÜRKİYE'DE DESTEK/TEŞVİKLER VE KOSGEB

Destek/Teşvikler, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmelelerdir. Teşvik sistemleri, ülke sanayisinin tesis edilmesi, üretimin, istihdamın, ihracatın artırılması gibi genel amaçlarının dışında sektörel gelişmenin sağlanması, Ar-Ge kapasitesinin artırılarak yenilikçiliğin geliştirilmesi, işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması gibi amaçlar da gütmekte, sektörlerin korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi aşamalarında destekleyici ve koruyucu işlevler üstlenmektedir. Diğer kamu politikalarından farklı olarak ekonomiye doğrudan enjekte edilen teşvikler, etkilerinin kısa sürede ortaya çıkması açısından ekonomik gelişme için kritik rol oynamaktadır. Değişen koşulları kapsayan ve değişimlere anında uyarlanabilen bir teşvik sistemi özellikle uluslararası gelişmelere ve değişimlere ülke ekonomisinin adapte edilmesi ve kalkınma stratejilerine uygun gelişme sağlanmasının temini için çalışan gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmazdır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007: 1). Piyasayı düzenlemeyi amaçlayan destek ve teşvikler sağlayan kamu kurumları KOBİ'ler başta olmak üzere tüm firmalar için çok fazla önem arz ederler (Dung ve Jahnssen, 2011). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde teşvik politikaları; ülke sanayilerinin rekabet gücünü artırarak uluslararası değişim ve gelişmelere uyumunu sağlamak, bölgelerarası gelir dağılımı adaletsizliklerini ve gelişmişlik farklarını

gidermek, sermayeyi tabana yayarak rasyonel kaynak dağılımını sağlamak, işsizliği azaltmak, katma değeri yüksek teknolojilerin kullanarak verimliliği arttırmak, ihracatı artırmak, yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve ülke kalkınmasında hedeflenen noktaya ulaşmak amacıyla uygulanmaktadır (Duran, 2003: 8).

Cumhuriyet öncesi teşvik sistemi, 14.12.1913 yılında çıkarılan “Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkati” değeri 1000 Lirayı geçen ve en az 5 HB motor gücü kullanan sanayi kuruluşlarının makine donatım ile hammadde ve yardımcı maddelerinin dış alımında gümrük vergisi istisnası sağlanmasını, sanayi tesisleri için 5000 metrekareye kadar arazi bağışını, emlak vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi muafiyeti ile yatırım ve işletme ihtiyacı malların gümrük muafiyeti mümkün kılmıştır (Kildiş, 2016). Cumhuriyetin ilanı ile birlikte gerçekleştirilen Birinci İzmir İktisat Kongresinde sanayi ve sanayicinin teşvik edilmesi, sanayi alanında kredi imkânlarının artırılması ve çeşitli kolaylıkların sağlanması, sanayinin ihtiyacı olan teknik elemanların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının oluşturulması, sanayi odalarının kurulması, borsaların millileştirilmesi, tekelliliğe karşı mücadele edilmesi, bir ana (esas) ticaret bankasının kurulması, himayeci gümrük sisteminin kurulması gibi kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, hükümeti bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte çeşitli sınıfların isteklerini ve ekonomiye bakışlarını göstermesi açısından önemlidir ve hükümetin program ve faaliyetlerine büyük ölçüde yön veren bu teklifler devlet destek ve teşviklerine ilişkin taleplerdir (Koç, 2000, 153-156).

Dönemine göre oldukça ileri tedbirlerle geliştirilen “Teşvik-i Sanayi Kanunu” 1927 yılında güncellenerek süresi uzatılmıştır. 22.04.1930 tarihli İkinci Sanayi Kongresinde sanayinin gelişmesi ve desteklenmesi ile ilgili konular görüşülmekle birlikte Kongre sonrası alınan kararlar ile istenilen başarıya ulaşamamış, özel sektör ağırlıklı kalkınma stratejisi bırakılarak kamu ve özel kesimin beraber yer aldığı karma ekonomik düzen benimsenmiştir. “Teşvik-i Sanayi Kanunu” yeni bir düzenlemeye gidilmeksizin, 1942 yılında yürürlükten kaldırıldığından, 1942 yılına kadar özel sektör sanayi yatırımlarının desteklenmesine yönelik politika ve faaliyetler ortada kalmıştır. 1951 yılında “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, 1953 yılında Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu” ile tekrar özel sektör öncelikli politikalar izlenmeye başlanmış, ayrıca sanayi kesimine orta ve uzun vadeli yatırım kredisi teşvikleri sağlamak amacıyla “Türkiye Sınai Kalkınma Bankası” kurulmuştur. Yatırım teşvikleri alanında 1963 yılına kadar yeni bir düzenlemeye gidilmemiş ve sanayi biçimsel olarak desteklenmemiştir. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla planlı döneme geçen Türkiye'de, özendirme ve yönlendirme önlemleri gerçek anlamı ile bu dönemde uygulanmaya başlamış ve günün koşullarına göre belirlenen stratejiler ve politikalar

çerçevesinde Türkiye'deki teşvik sistemi geliştirilerek genel hatları ile bugünkü halini almıştır (Eser, 2011: 73-75).

Etkin devlet anlayışının bir unsuru olarak Türkiye'de devlet, 1980'den bu yana temel ilke olarak piyasa ekonomisine eğilimli politikalara yönelik bir dizi tedbirle, çeşitli piyasalara doğrudan müdahale etmiş özellikle de teşvikler ile mal piyasalarına doğrudan destek vermiştir (Alkin, 2004: 6-7). 1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşviklerinin felsefesinde, önceki ekonomik planlara göre oldukça önemli değişiklikler olmuş, teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı zamanda yatırımların, öngörülen sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemde teşvik tedbirlerine yatırım kararlarını etkileyecek büyüklükte nakit teşvikler eklenmesiyle bazı sektörlerde yatırımlar ciddi ölçülerde artırılmıştır. Yatırımın yaklaşık yüzde 50'sine varan nakit hibe şeklindeki Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) uygulaması eğitim, sağlık, turizm gibi özel önem taşıyan sektörlerde yatırım patlaması yaratmıştır. Devletin bütçeden yatırımların teşvik edilmesi maksadıyla ayırmış olduğu kaynaklar 1990'lardan itibaren, kamuda baş gösteren kaynak sıkıntısı neticesinde yetersiz kalmış ve nakit teşviklerin kullanımında usulsüzlükler görülmüştür. Bu sebeplerle 1991 yılından itibaren KKDP uygulaması kaldırılarak çeşitli vergilerdeki indirimleri içeren bir yatırım teşvik sistemi getirilmiştir (Eser, 2011: 78).

Yine bu dönemde teşvik faaliyetlerine ilişkin kurumsal yapılanmada önemli değişiklikler olmuştur. 1990'ların başına kadar DPT Müsteşarlığı'nda bulunan Teşvik ve Uygulama (İhracat ve Yatırım), Yabancı Sermaye ve Serbest Bölgeler Başkanlıkları, "Genel Müdürlük" haline dönüştürülerek Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde yatırım ve ihracat teşvikleri birlikte iken, kısa bir süre sonra, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın iki ayrı Müsteşarlığa ayrılması ile yatırımlarda devlet yardımlarına yönelik faaliyet gösteren, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü ile Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı'nda kalmış; İhracat Genel Müdürlüğü ve Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ise Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanmıştır (Eser, 2011: 79).

1990'lı yıllarda Avrupa Birliği ile yaşanan gelişmeler, hükümetleri bu süreçte ekonomik uyum sorunları yaşayacağı düşünülen KOBİ'ler açısından koruyucu, kapsayıcı tedbirler almaya yönlendirmiştir. KOBİ'lerin artan önemi doğrultusunda 20.04.1990 tarihinde Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) kurulmuştur. KOBİ'lerin Kalkınma Planı ve Yıllık Programlara uygun olarak korunması, teşvik edilmesi, üretim, kalite ve standartlarının artırılması, ürün geliştirmeye yönelik

taleplerinin karşılanması, istihdam yaratmaları ve Gümrük Birliği içerisinde rekabet edebilmeleri amacıyla, 96/8615 sayılı “Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Kararı” yürürlüğe girmiştir. Bu karar işyerinde en çok 150 işçi çalıştıran, kanuni defter kayıtlarında arsa ve bina hariç, makina-teçhizat, tesis, taşıt araç ve gereçleri, döşeme ve demirbaşları toplamı net 50 Milyar TL'ye kadar olan KOBİ yatırımlarının desteklenmesini kapsamaktadır (Resmi Gazete, 1996).

Etkin devlet anlayışı içinde yeni dönemin temel sorunu ulusal planlama değil, bölgesel önceliklerin ön plana çıktığı kalkınma yaklaşımı olmuştur. Bütüncül düzeyde planlama anlayışının yeni kalkınma anlayışı temelinde kendisine yer bulamaması nedeniyle merkezi planlamaya dayalı Devlet Planlama Teşkilatı yerine kurulan Kalkınma Bakanlığının yeni kalkınma anlayışı temelinde planlama, merkezi düzeyde değil, yerel düzeyde ve stratejik bir perspektifle ele alınan bir yaklaşım sunması amaçlanmaktadır (Övgün, 2011: 279). 2000’li yıllara kadar yürütülen teşvik uygulamalarında bölge bazlı sosyoekonomik tespitler yapılarak öncelik arz eden sektörler belirlenmiş ve bu tür yatırımlar bölge kalkınma düzeyine göre teşviklerden öncelikli pay alma konumuna getirilmiştir. 25.01.2006 tarih ve 5449 no’lu Kanun ile kendine özgü çalışma ve finansman mekanizmasına sahip, kâr amacı gütmeyen, çabuk karar alıp uygulayabilen, merkezi ve yerel idarelerin dışında, kamu, özel sektör ve STK’ları bir araya getiren, Kamu tüzel kişiliğine sahip kalkınma ajansları kurulmuştur. Sanayi Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşları olarak ülkemizde 26 kalkınma ajansı hizmet vermektedir. 2009 yılında hazırlanan teşvik sistemi ülkeyi dört yatırım bölgesine ayırarak teşvike konu olan yatırım alanları yelpazesini genişletmiş ve ihracat, ithalat, rekabet edebilirlik ve istihdam gibi bağlantılı makroekonomik göstergelerin geliştirilmesine de öncelik vermiştir” (Akdeve ve Karagöl, 2013: 338).

İhracat ve yatırımları genişletmeye dayalı teşvik sistemi, 2000’li yıllardan sonra inovasyon, araştırma geliştirme, teknoloji bölgeleri, katma değerli KOBİ’ler, yeni girişimci, temiz çevre, uluslararası rekabet, proje kültürünün geliştirilmesi, nitelikli istihdam gibi alanlara odaklanmıştır. Etkin devlet anlayışı açısından 2011 yılı bir diğer önemli dönemdir. 6/4/2011 tarih ve 6223 sayılı Kamu Hizmetlerinin Düzenli, Etkin ve Verimli Bir Şekilde Yürütülmesini Sağlamak Üzere Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Teşkilat, Görev ve Yetkileri İle Kamu Görevlilerine İlişkin Konularda Yetki Kanunu ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ihdas edilmiş, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı birleştirilip, Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı

kurulmuş Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına dönüştürülmüştür.

Türkiye'nin 2023 vizyonu ile paralel olarak “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” 19/06/2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni Yatırım Teşvikleri; Yatırımların Teşviki, Stratejik Yatırımların Teşviki, Genel Teşvik ve Genel Destek olmak üzere 4 ana bileşenden oluşmakta olup Yeni Yatırım Teşvik Sisteminde; Katma Değer Vergisi İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Gelir Vergisi Stopajı Desteği, Sigorta Primi Desteği, Faiz Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi ve Katma Değer Vergisi İadesi olmak üzere 9 adet destek unsuru yer almaktadır. Her ilde desteklenecek sektörler, illerin potansiyelleri ve ekonomik ölçek büyüklükleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede, hangi illerde hangi yatırım konularının bölgesel desteklerden yararlanabileceği, asgari sabit yatırım tutarları ve/veya kapasiteleri belirlenmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 1-5). Yatırım Teşvik Programının sağladığı destekler, 1 Ocak 2012 tarihinden sonra müracaat edilmek suretiyle teşvik belgesi düzenlenen tüm yatırımlar için uygulanmış, bir yıl içerisinde 4840 yatırım projesi kabul edilmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2013: 14).

Etkin devlet içerisindeki bölgesel bakış açısıyla 2009 yılında KOSGEB Kuruluş Kanununda yapılan değişiklikle hizmet ve ticaret sektörü de KOSGEB hedef kitlesine dâhil edilmiş ve yerelde hizmet vermek üzere 81 ilde yapılanma sağlanmıştır. Piyasalara yönelik destek ve teşvikler genel olarak artmakla birlikte, KOBİ'lere sağlanan destek ve teşviklerin, KOBİ'lerin artan önemine bağlı olarak nitelik ve nicelik açısından sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2010 yılında 360 Milyon TL ödenek tahsisi yapılan KOSGEB'in 2017 bütçesi 2 Milyar TL'ye yakındır. Yıllar itibariyle sürekli artan destek miktarı, Etkin devlet içerisinde KOBİ'lerin ve verilen destek ve teşviklerin öncelikli politikasını ortaya koymaktadır.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ), dünyadaki istisnasız tüm ülkelerin ekonomik büyüme ve istihdam artışlarında vazgeçilmez temel yapı taşı olma görevini üstlenerek bu ülkelerin rekabet gücü yüksek bir ekonomi oluşturabilmeleri ve kalkınmalarını sürdürülebilmeleri için sosyo-ekonomik gelişmenin lokomotifleri olmuşlardır (Heilbrunn, 2007: 8; Hung vd., 2015: 190, Lejárraga vd., 2014: 9). Bu nedenle hükümetler KOBİ'ler için iş ortamını iyileştirerek girişimci ekonomiyi oluşturmak ve girişim sisteminde faaliyet gösteren işletmeler için genel deregülasyon önlemleri, vergi reformları, yönetsel reformlar ve işgücü reformları gibi teşvikler sağlamışlar, KOBİ'lerin finansmana erişimini iyileştirmek için tedbirler getirmişlerdir (Parker, 2000: 2-6).

Tablo 1. Türkiye’de KOBİ Sınıflandırması

	Mikro İşletme	Küçük İşletme	Orta Büyüklükteki İşletme
Yıllık Çalışan Sayısı	≤9	10-49	50-249
Yıllık Net Satış Hasılatı (Milyon TL)	≤ 1	≤ 8	≤ 40
Yıllık Mali Bilanço Değeri(Milyon TL)	≤1	≤ 8	≤ 40

Kaynak:<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121104-11.htm>

TÜİK İş Kayıtları Girişim Sayıları Çalışması sonuçlarına göre 2013 yılında Türkiye’de toplam 3.529.541 girişim faaliyette bulunmakta olup, Türkiye’de 2014 yılında toplam girişim sayısının % 99,8’ini, toplam istihdamın % 73,5’ini, maaş ve ücretlerin % 54,1’ini, cironun % 62’sini, faktör maliyetiyle katma değer (FMKD) % 53,5’ini ve maddi mallara ilişkin brüt yatırımın % 55’ini KOBİ’ler oluşturmaktadır. Ülkemiz ihracatının 2015 yılında % 55,1’i yine KOBİ’ler tarafından gerçekleştirilmektedir. (KSEP, 2015: 27). 2015 yılı verilerine göre KOBİ’ler Türkiye’deki toplam Ar-Ge harcamalarının ancak %17,7’sini gerçekleştirmiştir (TÜİK, 2016). Girişim sayısı ve istihdamdaki büyük rollerine rağmen KOBİ’lerin Ar-Ge yatırımları oldukça düşüktür.

Dünya genelinde KOBİ’ler üzerine yapılan çalışmalarda, KOBİ’lerin karşılaştıkları sorunların başında finansman sorunlarının olduğu görülmektedir (Memiş ve Sever, 2001: 68; Nigrini ve Schoombee, 2002: 1; Çelik, 2007: 1; Karacibioglu, 2007: 23; OECD, 2016: 5; Vinde, 1995: 4). Finansman kaynaklarına ulaşım, özellikle yenilikçi KOBİ’lerin kurulmasında ve gelişmesinde en önemli sorunlardan biri olmaya devam etmektedir (OECD, 2009: 5). Hükümetler özellikle ekonomik kriz dönemlerinde KOBİ’lerin, satışlarının desteklenmesi, işletme sermayelerini bitirmelerinin engellenmesi, finansal kaynaklara ulaşmalarının artırılması ve yatırım seviyelerinin yükseltilmesi için KOBİ’leri desteklemektedir (OECD, 2009: 2).

Türkiye’de KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili bir kuruluşu olarak küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin teknolojik yeniliklere hızla uyumlarını sağlamak, rekabet güçlerini yükseltmek ve ekonomiye katkılarını ve etkinliklerini arttırmak amacıyla, 3624 sayılı kanunla 20 Nisan 1990 tarihinde kurulmuştur. Sadece imalat sanayiini desteklemek üzere kurulan KOSGEB’in etki alanı 2009 yılından itibaren hizmet işletmelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş olup KOSGEB Türkiye’de 81 ildeki 88 hizmet merkezi ile KOBİ’leri Tablo 1’de yer alan 12 farklı başlıkta desteklemektedir (KOSGEB, 2014a, 2014b, 2015).

Tablo 2. KOSGEB Tarafından KOBİ’lere Sağlanan Destekler

TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Genel Destek Programı

Destek Programı	
Endüstriyel Uygulama Programı	İşbirliği Güçbirliği Destek Programı
Ar-Ge ve İnovasyon Programı	Tematik Proje Destek Programı
KOBİGEL KOBİ Gelişim Destek Programı	KOBİ Proje Destek Programı
Girişimcilik Destek Programı	Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı
KOSGEB Laboratuvar Hizmetleri	Kredi Faiz Desteği
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı
Stratejik Ürün Destek Programı	

Kaynak: KOSGEB, 2018

Tablo 2’de görüleceği üzere KOSGEB, karşılıksız hibeler, teknik ve yönetim danışmanlıkları, eğitim programları, laboratuvar hizmetleri gibi destek ve teşvikler vermek suretiyle çok geniş yelpazede önemli roller üstlenen bir kurum olup yıllar itibariyle Genel Bütçeden KOSGEB’e ayrılan pay hızla artmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Destek Bütçeleri

Yıl	İlk Tahsis Bütçe (000 TL)
2006	209.890
2007	222.368
2010	360.324.
2013	457.948
2015	568.319
2016	1.236.898
2018	2.000.000

Kaynak: KOSGEB Faaliyet Raporları <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/349/plan-raporlar-ve-mali-tablolar>

Etkin devlet yönetiminin hayata geçirilmesinde KOBİ'lere sağlanacak desteklerin de en etkin biçimde uygulanması zorunluluktur. Bir taraftan KOBİ'lerin finansman ihtiyacı karşılanırken diğer taraftan KOBİ'lerin finansman sağlayacakları alanların doğru tespit edilmesi ve haksız rekabete sebep olunmaması sağlanan desteklerin de etkinliği için hayatidir. Etkin devlet anlayışının da bir sonucu olarak KOBİ'lerin kurumsallaşma ve markalaşmalarına yönelik finansman ihtiyaçları, KOSGEB'in öncelikli destek amaçlarından birisi olarak görülmüş ve KOBİ Proje Destek Programı kapsamında 30 Ocak 2015-10 Nisan 2015 tarihinde “Yönetim Becerilerinin ve Kurumsal Yetkinliklerinin Geliştirilmesi-Kurumsallaştırma” ve “Tanınmış Ürün/Hizmet Süreci Oluşturma-Markalaşma” konularında Proje Teklif Çağrısına çıkmıştır.

Yapılan araştırmalar, KOBİ'lerin en önemli sorunlarından birinin, kurumsallaşamamak olduğunu ortaya koymaktadır (Müftüoğlu, 1998; Karpuzoğlu, 2000; Okur 2003; Aydınlık ve Karagülle, 2006; Tetik ve Uluyol, 2005; Dung ve Jahnsen, 2011). KOBİ'lerde kurumsallaşma, işletmeyi sistemli bir yapıya kavuşturma (Baraz, 2006: 124); kişilerden ziyade belirli kurallara (Fındıkçı, 2007: 86), standartlara ve prosedürlere göre

işletim sağlama (Karpuzoglu, 2006), aileyi ve işletmeyi dışarıda oluşan koşullara uyarlama (Tetik ve Uluyol, 2005: 20), istikrarsız, dağınık ve dar teknik faaliyetlerden uzaklaşarak, denge, düzen, belirlilik ve sosyal bütünleşmeyi sağlama (Selznick, 1996: 271), kurumsal bir kimliğe sahip olma (Leaptrott, 2005: 216), kurumun yönetimini yani geleceğini güvenceye alarak sürekliliğini sağlama gibi değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Kurumsallaşma, paylaşılan kuralların geliştirilmesiyle ilgili olup, süreçleri ve yükümlülükleri içermektedir. Bu yükümlülükler, iş çevresi aktörlerinden topluma kadar uzanmaktadır (Sharfman, 1994:239). Kurumsallaşan işletmelerin büyümek ve kâr oranlarını artırmak amacıyla dış pazarlara açılıp ürünlerini ihraç etmesi noktasında en büyük etken kurumsallaşmadır ve kurumsallaşmanın firmaların ihracat oranlarını artırması konusunda olumlu etkileri vardır. Sarıtaş, Gürsoy ve Sarı tarafından yapılan çalışmada kurumsallaşma arttıkça ihracatın arttığı tespit edilmiştir (Sarıtaş, Gürsoy ve Sarı, 2016: 1).

KOBİ'lerin uluslararası rekabet gücünü etkileyen hayati bir unsur olan ve dolayısıyla etkin devlet olgusunun müdahale alanı olan anahtar kelime markalaşmadır. Marka, işletmeleri değerli kılan piyasa değerini artıran ve pazar değerini artırarak işletmeyi kârlılığa taşıyan ürünün tanımlayıcısıdır (Civan ve Kötüoğlu, 2007: 7). Amerikan Pazarlama Birliğinin tanımına göre marka; bir satıcının ürün veya hizmetini diğer satıcılardan ayıran isim, terim tasarım, sembol veya diğer özelliklerdir (AMA, 2016). Literatürde markalaşma konusu çok detaylı çalışılan bir konu olmasına rağmen, bu çalışmalar ağırlıklı olarak büyük firmalarda markalaşma üzerinde yoğunlaşmış ve KOBİ'lerdeki markalaşma konusu ihmal edilmiştir (Aaker, 1996; de Chernatony ve McDonald, 2003; Keller, 2003; Keller ve Lehmann, 2009; Kapferer, 2004; Krake, 2005). Büyük organizasyonlardaki marka konusu daha çok kaynak etkinliği, resmi yapılanmalar, uzmanlaşma, performans değerlendirme ve ölçme ve uzun dönemli planlama üzerine yoğunlaşırken (Aaker, 2010; Aaker ve Biel, 1993; Coviello vd, 2000; Kapferer, 2002), KOBİ'lerde marka, bu firmaların daha düz ve gayri resmi organizasyon yapısına sahip olmalarından, yenilikçilik, yaratıcılık, anında planlayıcılık, finansal kaynakların yetersizliği gibi konulardan dolayı daha farklı bir yaklaşımla incelenir (Carson, 1990; McGaughey, 1998; Gilmore vd., 2001).

4. KOSGEB MARKALAŞMA VE KURUMSALLAŞMA PROJE DESTEK PROGRAMI BAŞVURULARININ ANALİZİ

Türkiye'de Etkin devlet unsuru olarak hükümetler gittikçe artan oranda KOBİ'lere destek olmak suretiyle ekonomiye müdahalede bulunmaktadır. 2015 yılının başında, 100 milyon TL bütçeli destek programının ilk aşaması 10 Nisan 2015 tarihinde başvuruların alınması ile başlayıp, projelerin 3 Temmuz 2015 tarihinde değerlendirilmesi ile tamamlanmış

olup toplam 902 proje KOSGEB tarafından desteklenmiştir. Kurumsallaşma başlığında KOBİ'lerin kurumsallaşma yatırımlarının desteklenmesi, Markalaşma başlığında ise işletmelerin kendi markaları ile ulusal ve uluslararası pazarlarda marka imajı oluşturmalarının özendirilmesi ve böyle bir bilincin oluşturulması amacıyla, gerçekleştirecekleri çalışmalara ilişkin giderlere destek verilmesi amaçlanmaktadır. Bu alışma ile etkin devlet enstrümanlarından birisi olan markalaşma ve kurumsallaşmaya yönelik proje desteklerine başvuran işletmelerin, hukuki statüsü, işletme yaşı, bölgesi ve ölçeği ile markalaşma/kurumsallaşma talepleri arasındaki ilişkinin, KOSGEB veri tabanı kullanılarak araştırılmasıdır. Gerçekleştirilen analizler, etkin devlet anlayışı içerisinde kamu politikaları belirleyici ve uygulayıcılarına yol gostermesi açısından ve ilgili desteklerin etki analizi çalışmalarına temel oluşturması bakımından önemlidir.

4.1. KOSGEB Proje Destek Programı Başvurularının Değerlendirilmesi

KOSGEB tarafından 2015 yılında ‘‘Markalaşma ve Kurumsallaşma’’ odaklı KOBİ Proje Destek Programına toplam 6,260 KOBİ başvurmuştur. Başvurusunu iptal eden ve geçersiz bilgi ile başvurusu silinenlerden sonra markalaşma için geçerli başvuru sayısı 1590’a, kurumsallaşma için 3340’a düşerek, toplamda 4930 olmuştur (Tablo, 2).

Tablo 4. Başvuran İşletmelerin alıştırdığı Toplam Personel Sayısı

Personel Sayısı	İşletme Sayısı	Frekans (%)	Markalaşma Odaklı İşletmeler	Kurumsallaşma Odaklı İşletmeler
0-9 (Mikro)	1.371	30,00	456	915
10-49 (Küçük)	2.113	46,24	697	1.416
50-249 (Orta)	1.076	23,54	278	798
250+	10	0,22	1	9
Toplam	4570	100,00	1432	3138

Kaynak: KOSGEB

Gerçekleştirilen başvuruların yaklaşık % 68’i kurumsallaşma, yaklaşık % 32’si markalaşma odaklıdır. Proje başvurusunda bulunan firmaların büyük kısmının kurumsallaşma projelerine yönelmesi kurumsallaşmaya verilen önceliğin bir göstergesi niteliğindedir. Burada firmaların gerçekten kurumsallaşma ihtiyacı hissettiği için mi yoksa son yıllarda popüler bir kavram olduğu için mi tercih edildiği önemlidir. Bu noktada kurumsallaşma açısından proje sonuçlarının başarı durumu desteklerin etkinlik derecesini de gösterecektir. KOBİ Proje Destek Programına başvuran ve personel sayısını belirten 4,570 işletmenin 3484 tanesi mikro ve küçük işletmelerden oluşmaktadır. Personel sayısı arttıķa işletmelerin kurumsallaşma ihtiyacının artacağı ön görölmektedir. Başvurular incelendiğinde kurumsallaşmaya başvuran orta ölçekli KOBİ’lerin personel sayısı, markalaşma desteğine başvuran aynı ölçekteki

işletmelere göre daha fazla olmakla birlikte mikro ve küçük işletmelerde kurumsallaşmaya başvuran işletmelerin personel sayıları daha düşüktür.

Tablo 5. Konu ve Hukuki Statü Bazında Başvurular

İşletmenin Hukuki Statüsü	İşletme Sayısı	Frekans (%)	Markalaşma Odaklı İşletmeler	Kurumsallaşma Odaklı İşletmeler
Limited	3.209	66	1.000	2.209
Anonim	1.140	23,12	375	765
Şahıs	550	11,16	204	346
Adi Ortaklık	12	0,24	5	7
Diğer	12	0,24	5	7
Kollektif	7	0,14	1	6
Toplam	4.930	100	1.590	3.340

Kaynak: KOSGEB

Başvuran işletmelerin yaklaşık %90'ı şirket statüsündedir. Şirket statüsü diğer kuruluş yapılarına kıyasla markalaşma ve kurumsallaşma çabaları açısından daha verimli olabilmekle birlikte KOSGEB tercihen böyle bir politika tercih etmediyse şirket statüsü dışındaki yapıların da marka ve kurumsallaşmaya yönelik proje başvuruları özendirilebilir.

Tablo 6. İşletmenin Yaşı

İşletmenin Kurulduğu Tarih	İşletme Sayısı	Frekans (%)	Markalaşma Odaklı İşletmeler	Kurumsallaşma Odaklı İşletmeler
1990 ve öncesi	442	8,97	138	304
1991-2000	1.274	25,84	401	873
2001-2009	1.594	32,33	546	1.048
2010 sonrası	1.620	32,86	505	1.115
Toplam	4.930	100	1.590	3.340

Kaynak; KOSGEB

KOBİ Proje Destek Programına başvuran toplam 4930 işletmenin yaklaşık 3/4'ü 2000 yılından sonra kurulmuş ve bunların yine yarısından çoğu kurumsallaşma desteğine başvuru yapmıştır. Daha tecrübeli işletmelerde markalaşma ve kurumsallaşma çabalarına duyulan ihtiyacın daha fazla hissedilebileceği ve devlet desteklerine başvuruda daha tecrübeli olduklarından daha avantajlı olacakları ön görülmekle birlikte başvurularda 25 yılın üzerindeki yaşa sahip başvuran işletme sayısının azlığı, yeni kurulan işletmelerin markalaşma ve kurumsallaşmaya yönelik desteklere daha fazla ihtiyaç hissettikleri veya destek süreçlerine zaman ayırmaya daha istekli olduklarını göstermektedir.

Proje destek başvurusunda bulunan ve 25 yılın üzerinde kurulmuş olan işletmelerin oranı % 9'un altındadır. Daha tecrübeli işletmelerde markalaşma ve kurumsallaşma çabalarına duyulan ihtiyacın daha fazla hissedilebileceği ve devlet desteklerine başvuruda daha tecrübeli olduklarından daha avantajlı olacakları ön görülmekle birlikte başvurularda 25 yılın üzerindeki yaşa sahip başvuran işletme sayısının azlığı, nispeten yeni kurulan işletmelerin

markalaşma ve kurumsallaşmaya yönelik desteklere daha fazla ihtiyaç hissettikleri veya destek süreçlerine zaman ayırmaya daha istekli oldukları şeklinde yorumlanabilecektir.

Tablo 7. Projenin Onay Durumu

Projenin Durumu	İşletme Sayısı	Frekans (%)	Markalaşma Odaklı İşletmeler	Kurumsallaşma Odaklı İşletmeler
Kabul Edilenler	2.382	48,32	687	1.695
Reddedilenler	2.548	51,68	903	1.645
Genel Toplam	4.930	100,00	1.590	3.340

Kaynak: KOSGEB

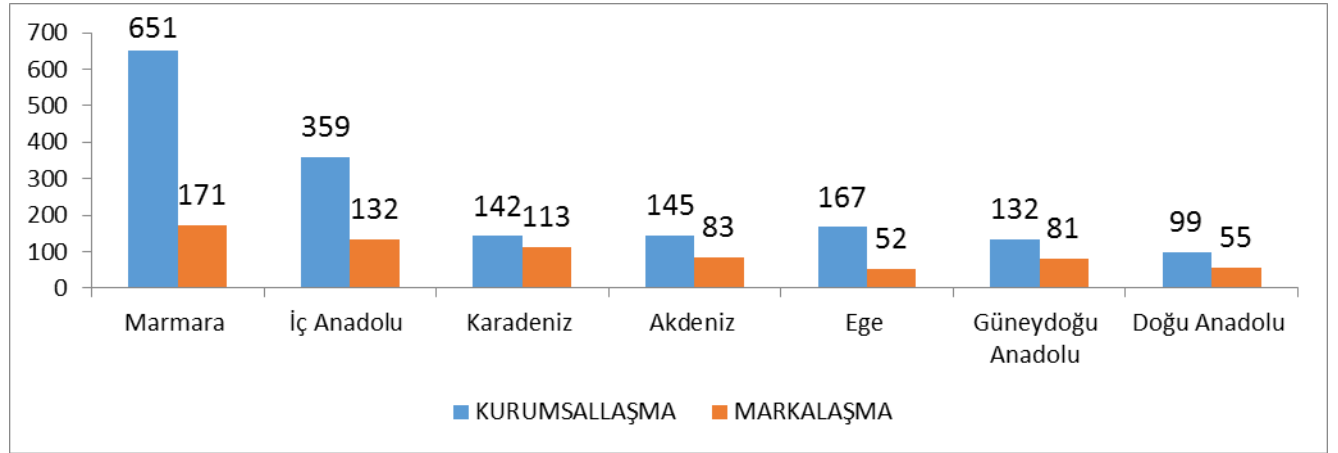
Projelerin başvurularının kabulünde kurumsallaşma odaklı projelerin daha çok olduğu, Markalaşma destek başvurularında reddedilme oranı daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bundan işletmelerin önce kurumsallaştığı daha sonra markalaşmaya yöneldiği sonucu çıkarılabileceği gibi KOBİ'lerin markalaşma ihtiyaçlarının ortaya çıkmasının bu kurumların kurumsallaşmalarına bağlı olduğu yorumu da yapılabilir. Projelerin reddedilmesinde rol oynayan faktörler arasında formların düzgün doldurulamaması, başvuru şartlarının karşılanmaması, formu dolduran kişinin deneyimsiz olması sayılabilir. KOSGEB tarafından yapılan incelemeler ve elemeler sonucunda markalaşma için 215 KOBİ'ye, kurumsallaşma için 687 KOBİ'ye, toplamda 902 projeye destek verilmesine karar verilmiştir. Kabul edilen Markalaşma odaklı proje başvurularının % 29'u mikro ölçekli işletmelerden, % 50'si küçük ölçekli işletmelerden, % 21'i orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Orta lekli işletmelerin markalaşma çabaları için daha fazla başvuru yapmaları beklenirken, beklenilenin aksine orta ölçekli işletmelerin başvurusu küçük işletmelerin başvurusunun yarısı kadar gerçekleşmiştir.

Tablo 8. İşletmenin Faaliyet Gösterdiği Sektör

Faaliyet Gösterilen Sektör	NACE Kodu	İşletme Sayısı	Frekans (%)	Markalaşma Odaklı İşletmeler	Markalaşma odaklı işletmeler içindeki payı (%)	Kurumsallaşma Odaklı İşletmeler	Kurumsallaşma odaklı işletmeler içindeki payı (%)
İmalat	(10-33)	2563	51,99	798	50,19	1765	52,84
Ticaret, Taşıt Onarımı	(45-48)	1091	22,13	388	24,40	703	21,05
Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	(70-75)	364	7,38	88	5,53	276	8,26
Bilgi ve İletişim	(58-64)	264	5,35	105	6,60	159	4,76
İnşaat	(41-44)	218	4,42	66	4,15	152	4,55
Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	(55-57)	174	3,53	73	4,59	101	3,02
İdari ve Destek Faaliyetleri	(77-83)	115	2,33	44	2,77	71	2,13
Ulaştırma ve Depolama	(49-54)	69	1,40	10	0,63	59	1,77
Diğer Hizmetler	(95-97)	33	0,67	9	0,57	24	0,72
Elektrik, Gaz. Vb. Üretim ve Dağılımı	(35-35.3)	15	0,30	4	0,25	11	0,33
Su Temini, Kanalizasyon. Vb.	(36-39)	12	0,24	2	0,13	10	0,30
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	(5-10)	11	0,22	2	0,13	9	0,27
Kültür, Sanat ve Eğlence ve Spor	(91-92)	1	0,02	1	0,06	0	0,00
Toplam		4.930	100	1.590	100,00	3.340	100

Kaynak: KOSGEB

Proje başvurularının önemli kısmını imalat sanayii oluşturmakta ve bazı sektörlerde markalaşma bazı sektörlerde ise kurumsallaşma başvuruları öne çıkmaktadır. Örneğin konaklama ve yiyecek malzemeleri sektöründe faaliyet gösteren işletmeler daha çok markalaşma odaklı desteğe yönelmektedir. Yine Bilimsel ve Mesleki teknik faaliyetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kurumsallaşma desteklerine başvurular içindeki payının markalaşma desteklerine başvurular içindeki payı ile karşılaştırıldığında %50 den fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Kabul Edilen Projelerin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: KOSGEB

Etkin devletin en önemli amaçlarından birisi bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farklarının asgari düzeye indirilmesi olup devletler gelişmişlik düzeyi düşük bölgelerin kalkınması için destek ve teşvikler aracılığı ile müdahalelerde bulunurlar. Destek başvurularının bölgesel dağılımı incelendiğinde kurumsallaşma ve markalaşma başvurularının kabulünde Marmara bölgesi başı çekmekte olup en az başvuru kabulünün yapıldığı bölge Doğu Anadolu Bölgesidir. Kurumsallaşma başvurularının % 38 ve markalaşma kabullerinin % 24'ünden fazlası Marmara bölgesinde olup Marmara bölgesinden sonra gelen bölge İç Anadolu Bölgesidir. Kurumsallaşmada en az başvuru kabulünün % 5.84 ile Doğu Anadolu Bölgesi olup bu durumun Doğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerde kurumsallaşma farkındalığının daha geri planda olmasından kaynaklanabilecektir. Marmara bölgesinde kurumsallaşma projeleri daha fazla kabul edilmiştir ve Karadeniz bölgesinde markalaşma odaklı projelerin kurumsallaşma odaklı projelerden iki kat fazla olması dikkat çekicidir.

4.2. Proje Desteğine Başvuran İşletmelerin Yaşı İle Ayrılan Bütçe Ve Ölçeği Arasındaki İlişkinin İstatistiksel Analizi

Etkin devlet yaklaşımı içerisinde piyasaya etkin müdahale için en fazla etkinliğin sağlanabileceği hedef kitlenin belirlenmesi, amaç ve hedeflerin her bir hedef kitleye göre belirlenmesi ve yine sonuçların buna göre ölçülmesi gerekir. Bu bölümlendirmenin (Segmentasyon) yapılabilmesi için değişkenlerin belirlenmesi noktasında firma yaşı ile ölçeği ve proje bütçesi değerlendirilmiştir. İstatistiksel yöntem olarak eşleştirilmiş iki grup (paired-samples "t" test) arasındaki farklılıkların incelenmesine yönelik "t" testi uygulanmıştır.

İlk hipotez kurumsallaşma konusunda KOBİ kuruluş yaşı ile kurumsallaşmaya ayrılan bütçe arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Test sonuçlarına göre firma yaşı ile

kurumsallaşmaya ayrılan bütçe arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile daha eski işletmelerin kurumsallaşmaya daha fazla bütçe ayırdıkları söylenemeyecektir. İkinci hipotez kurumsallaşma başvurusunda bulunan İşletmelerin kuruluş yaşı ile işletme ölçeği arasında ilişki bulunup bulunmadığıdır. Test sonuçlarına göre kurumsallaşma projesi ile başvuran firmaların kuruluş yaşı ile ölçekleri arasında ilişki bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile işletmelerin yaşları büyüdükçe ölçekleri büyümektedir. Üçüncü hipotez markalaşma başvurusunda bulunan İşletmelerin kuruluş yaşı ile işletme ölçeği arasında ilişki bulunup bulunmadığıdır. Analiz sonuçlarına göre Markalaşma desteğine başvuran işletmelerin kuruluş yaşı ile işletme ölçekleri arasında ilişki bulunmadığı gözlemlenmiştir. Dördüncü hipotez markalaşma destek başvurusunda bulunan işletmelerin kuruluş yaşı arttıkça markalaşmaya ayrılan bütçelerinin de artacağı olup test sonuçlarına göre kuruluş yaşı ile markalaşma bütçeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hipotez testlerinin genel bir sonucu olarak hem markalaşma hem de kurumsallaşma projesi ile başvuruda bulunan firmaların yaşları ile proje bütçeleri ve ölçekleri açısından bir ilişki bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile etkin devlet prensibi içerisinde markalaşma ve kurumsallaşmaya yönlendirmeye yönelik yapılacak desteklerde, proje destek tutarlarının büyüklüğü ve işletmenin ölçeği ile işletme kuruluş yılının daha eski olması arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

5. SONUÇ

Devletin potansiyel olarak ekonomik gelişme ve kurumsal değişimlerde önemli bir role sahip olması, devletin bu amaçları gerçekleştirmek için faaliyetleri bizzat yürütmesi anlamına gelmemektedir. Zira devletler de tıpkı piyasa ekonomileri gibi başarısız olabilirler. Bu başarısızlığın nedeni sadece yanlış şeyleri yapmalarından dolayı değil, bazen doğru şeyleri çok fazla veya çok az yapmalarından da kaynaklanabilir. Zira devletin tekelci gücü vardır ve bu güç doğal olarak arzu edilen kurumsal yapıyı oluşturmada harekete geçecektir (Weber, Henderson ve Parsons, 1947).

Devletin ekonomideki rolü konusu, kamu yönetimi ve ekonomi literatüründe uzun zamandır tartışılmakla birlikte Türkiye 2000’li yıllara “etkin devlet” amacı taşıyan piyasa ile dost ve “girişimci” reform projeleri ile girmiştir. Etkin devlet yaklaşımının bir sonucu olarak, Türkiye’de yatırımların ve istihdamın artırılması, ihracatın ve KOBİ’lerin desteklenmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi gibi çok farklı amaçlara yönelik pek çok kurum/kuruluş tarafından farklı destek ve teşvik programları uygulanmakta olup Bu programlar ile firmaların rekabet güçlerinin artırılmasına ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmaktadır. Sosyo-ekonomik anlamda ülkemizin bel kemiği olan KOBİ’lere destek vermek üzere kurulmuş olan KOSGEB, Etkin devlet anlayışı

içerisinde tüm Türkiye’de 81 ildeki 88 merkezi ile hizmet vermektedir. Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze ülkemizdeki destek ve teşvik sistemi diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle paralellik arz edecek şekilde sürekli değişimler göstermiş olup bu değişim süreci içerisinde KOBİ’lerin önemi ve verilen desteklerin çeşitlilik ve miktar olarak artan bir eğilim izlediği görülmüştür. İyi kurgulanmayan ve sonuçları öngörülemeyen destek ve teşvikler yapılan harcamaların boşa gitmesi bir yana piyasa bozucu etkisi ile sektörlerin sonunu getirebilmektedir. KOBİ’lere verilen nitelikli desteklerinin başında KOBİ proje destekleri gelmektedir. Etkin devlet içerisinde devlet hizmetlerinin tüm ülkeyi kapsayacak şekilde sunulması önemlidir. Verilen desteklerin bölgesel dağılımları incelendiğinde Marmara Bölgesinde kurumsallaşma projeleri daha fazla kabul edilmiştir. Karadeniz Bölgesinde Markalaşma odaklı projeler Kurumsallaşma odaklı projelerin iki katı olmuştur. Bölgesel farklılıkların giderilebilmesi için gerek sayı gerekse nitelik açısından az başvuru yapılan bölgelerde KOSGEB tarafından farkındalık oluşturacak eğitimlerin yapılması, yapılıyorsa sayılarının artırılması, yaygınlaştırılması ve bölgesel ihtiyaç analizlerinin yapılması önem arz etmektedir. Tüm bu çalışmalara ek olarak KOSGEB’in, KOBİ sahiplerini finansal konularda eğitecek, fırsatlardan haberdar edecek ve KOBİ’lerin finansal ihtiyaçlarını giderecek eğitimleri kesintisiz sürdürmesi ve daha çok KOBİ’leri bilgilendirmeye devam etmesinin ekonomi için çok faydalı olacağı düşünülmektedir.

KOSGEB’in markalaşma ve kurumsallaşma alanlarında sağladığı bu destek daha ziyade parasal bir destektir ve KOBİ’lerin finansal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir çabadır. Zira literatürdeki KOBİ’lerin asimetrik bilgi eksikliğinden dolayı finansal ihtiyaçlarına destek verilmesi sonucunu desteklemiştir (Altı, 2006; Altı ve Sulaeman, 2012; Leary ve Roberts, 2005). KOBİ’lerin en temel sorunlarından olan finansal yetersizlik sorununun KOSGEB gibi bir devlet kuruluşu tarafından kısmi olarak çözülmesi öngörülse de bu destekler parasal olduğu kadar piyasa mekanizmasının çalışmasını kolaylaştıracak; alt yapı çalışmalarına ağırlık verecek; işlemleri kolaylaştırmak için mevzuat iyileştirmelerine ağırlık verecek yönde de olmalıdır. Zira İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki ülke sırlamasında 69. Sırada olan yerimiz (Dünya Bankası, 2016) ekonomik kalkınmadaki yerimize göre oldukça geridedir.

Destek çağrılarında başvurunun artırılması da önemli bir husustur. KOSGEB Başkanlığı çağrılara aracısız başvurulacağı bildirilmesine rağmen, başvurular için yardım önerisinde bulunan kişi ve firmalar bulunmaktadır. KOBİ sahiplerine dışarıdan destek alınmaksızın kolayca bu desteklerden faydalanacaklarına ilişkin farkındalık çalışmalarına artırılarak devam edilmelidir. Başvuruların analizinde işletmelerin personel sayısı arttıkça kurumsallaşma

desteklerine olan taleplerinin markalaşma destekleri ile kıyaslandığında arttığı, aynı şekilde İşletmelerin ortalama yaşları arttıkça personel sayılarının ve ölçüklerinin arttığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile daha eski işletmeler daha çok personel çalıştırmaktadır. Bazı sektörlerde markalaşma bazı sektörlerde kurumsallaşma başvurularının öne çıktığı görülmektedir. Bu talep farklılığının nedenlerinin araştırılması etkinliğin sağlanması açısından önemlidir. Örneğin bazı sektörlerde makroekonomik açıdan markalaşmamamanın verdiği rahatsızlık hissediliyorsa sektörel farkındalık çalışmaları yürütülerek yönlendirme yapılabilecektir.

3,5 milyon KOBİ'nin olduğu bir ekonomide kurumsallaşma ve markalaşma için çıkılan bir destek çağrısına 6230 başvurunun olması, bunların da neredeyse 1/3'nün geçersiz başvuru olması bir yandan KOBİ'lerdeki eğitim eksikliğini, diğer taraftan da KOBİ desteklerinden haberdar olma konusunda problemler olabileceğini göstermektedir. KOBİ'ler arasındaki asimetrik bilgi eksikliği onların finansal ihtiyaçlarına destek verilmesi sonucunu desteklediğinden (Altı, 2006; Altı ve Sulaeman, 2012; Leary ve Roberts, 2005), destek başlıklarındaki farkındalığın artırılması oldukça önemlidir. Bu destekler parasal olduğu kadar piyasa mekanizmasının çalışmasını kolaylaştıracak; alt yapı çalışmalarına ağırlık verecek; işlemleri kolaylaştırmak için mevzuat iyileştirmelerine ağırlık verecek yönde de olmalıdır. Zira İş Yapma Kolaylığı Endeksindeki ülke sıralamasında 69. Sırada olan yerimiz (Dünya Bankası, 2016), ekonomik kalkınmadaki yerimize göre oldukça geridedir. Bu çalışmada 2015 yılında kurumsallaşma ve markalaşma odaklı proje çağrısı için yapılan başvuruların analizi ve bu desteğine başvuran işletmelerin yaşı ile ayrılan bütçe ve ölçüğü arasındaki ilişkinin istatistiksel analizi yapılmış olup etki analizinden önce bir ön analiz çalışması yapılmıştır. Sonraki çalışmalarda, bölgeler arasında farklar azalmış mı? Hangi sektörler bu desteklerden yararlanabilmiş? Bu desteklerin yardımıyla ürün ve pazar çeşitlenmesine gidilebilmiş mi? Destek verilen KOBİ'ler bir fark yaratabilmiş mi, Kurumsallaşma ile markalaşma odaklı destek alan firmalar ile almayan firmalar arasında bir fark olmuş mu? Sorularına cevap verecek etki analizi çalışmalarına ihtiyaç vardır. Verilecek desteklerde ön analiz çalışmaları ve hedef grupların belirlenmesi çok önemlidir. KOBİ proje çağrısında 25 yılın üzerindeki işletmelerin projelere başvuru oranı % 9'dur. Etkiyi yaymak üzere başvuran daha eski işletmelerin sayısının artırılmasına yönelik çabalar faydalı olabilecektir. Kabul edilen Markalaşma odaklı proje başvurularının % 29'u mikro ölçekli işletmelerden, % 50'si küçük ölçekli işletmelerden, % 21'i ise orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Orta ölçekli işletmelerin markalaşma çabaları için daha fazla başvuru yapmaları beklenirken, beklenilenin aksine orta ölçekli işletmelerin başvurusu küçük işletmelerin başvurusunun yarısı kadar

gerçekleşmiştir. Örneğin konaklama ve yiyecek malzemeleri sektöründe faaliyet gösteren işletmeler daha çok markalaşma odaklı desteğe yönelmektedir. Yine Bilimsel ve Mesleki teknik faaliyetler sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin kurumsallaşma desteklerine başvurular içindeki payının markalaşma desteklerine başvurular içindeki payı ile karşılaştırıldığında % 50'den fazla olduğu görülmektedir bu dağılımların tesadüfi olmadığı düşünülmektedir.

Etkin devlet yaklaşımı, bölgesel kalkınmaya önem vermekte ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak devlet müdahalesine olumlu yaklaşmaktadır ve KOSGEB'in yaygın yapısı bu müdahaleye operasyonel olarak uygundur. Bölgesel açıdan incelendiğinde Marmara Bölgesinde kurumsallaşma projeleri daha fazla kabul edilmiş olup Karadeniz bölgesinde markalaşma odaklı projeler kurumsallaşma odaklı projelerin iki katıdır. Bu durum markalaşmaya çok önem verilmesinden mi yoksa kurumsallaşma farkındalığının olmamasından mı kaynaklanmaktadır? Bölgesel farklılıkların giderilebilmesi için gerek sayı, gerekse nitelik açısından az başvuru yapılan bölgelerde KOSGEB tarafından farkındalık oluşturacak eğitimlerin yapılması, yapılıyorsa sayılarının artırılması, yaygınlaştırılması ve bölgesel ihtiyaç analizlerinin yapılması önem arz etmektedir. Destek başvurularının bölgesel dağılımı incelendiğinde kurumsallaşma ve markalaşma başvurularının kabulünde Marmara bölgesi başı çekmekte olup en az başvuru kabulünün yapıldığı bölge Doğu Anadolu Bölgesidir. Marmara bölgesinde kurumsallaşma projeleri daha fazla kabul edilmiş olup Karadeniz bölgesinde markalaşma odaklı projeler kurumsallaşma odaklı projelerin iki katıdır. Karadeniz deki firmaların markalaşma öncelikleri yüksekse markalaşmaya yönelik diğer destek ve teşviklerle de desteklenmelidir. Bu kapsamda bölgesel kontenjanların belirlenmesi ve farkındalık çalışmalarının özellikle geri kalmış bölgelerde yürütülmesi etkin devlet yönetimi için faydalı olabilecektir. Günümüz piyasalarında uluslararası rekabette yok olmamak için devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Herhangi bir şekilde ve herkese destek olmaktan çok en dar çerçevede ihtiyaçları net tanımlanmış, müdahale ile piyasa mekanizmasını bozmayarak haksız rekabete sebep olmayacak ve katma değeri en yüksek alanlarda destek ve teşvikler verilerek sonuçları uzun dönemli izlenerek etkinlik sağlanabilecektir. Piyasalara etkin müdahale etkin devlet yaklaşımının en hassas araçlarından birisidir.

KAYNAKLAR

- Akdeve, E. ve E. Karagöl (2013), “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 37 – Temmuz 2013
- Aktel, M. (2003), *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara,
- Alkin, E. (2004), “Piyasa Ekonomisine Kamu Müdahalesi” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 6-7
- Altı, A. (2006), ‘How Persistent Is The Impact Of Market Timing On Capital Structure?’ *The Journal of Finance*, 61(4), ss. 1681-1710.
- Altı, A. ve J. Sulaeman (2012), ‘When Do High Stock Returns Trigger Equity Issues?’ *Journal of Financial Economics*, 103(1), ss. 61-87.
- Anadolu Ajansı, (2016), Haber Bülteni, <http://aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/kosgebin-destek-butcesi-3-katina-cikti/520854>, Erişim tarihi:18.11.2016.
- Çelik, F. (2007), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Verilen İhracat Destekleri Ve Ekonomiye Etkisi (Kayseri Örneği), Doktora Tezi, Konya 2007
- Davis, L. E. ve D. C. North, (1971), *Institutional Change and American Economic Growth* (Cambridge: the University Press)
- Demirel, D. (2006), “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: “Etkin Devlet” *Sayıştay Dergisi*, 60, ss.105-128
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı Devlet Yardımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, , s.1,8
- Dung, N. V. ve F. Jahnsen (2011), “The Impact Of Sub-National Market-Supporting Institutions On The Export Behaviors Of Vietnamese Smes” Institute Of Policy And Strategy, Ministry of Agriculture And Rural Development, Viet Nam. Add: 16, Thuy Khue, Tay Ho, Ha Noi, Viet Nam.
- Duran, M. S. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma İnceleme Dizisi, No: 33, Ankara.
- Dünya Bankası, (2016), Doing Business, <http://www.doingbusiness.org/rankings> , Erişim tarihi:18.11.2016
- Ekonomi Bakanlığı (2013) Yatırım Teşvik Sistemi Yıllık Değerlendirme Raporu (Haziran 2012-2013), <http://www.ekonomi.gov.tr/> Erişim tarihi: 23.06.2012.
- Eser, E. (2011), “Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler”, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü,
- Fine, B. (2008), *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı Bin Yılın Eğişinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*, Kars, A. (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul.
- Hayek, F. A. von (1944/1962). *To Road to Serfdom*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Heilbrunn, S. (2007), "Business Development Programs and the Needs of Entrepreneurs: Do they Match?", *ICFI Journal of Entrepreneurship Development*, 4(2), ss. 8-17.
- Karacıbioğlu, S. R. (2007), “ Kobilerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri: Mugla Örneği” Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, 2007 Yüksek Lisans Tezi.
- KOBİ Strateji ve Eylem Planı 2015-2018 (2014), KOSGEB Mamak Başkanlık Binası, Ankara
- Koç, İ. C. (2000). “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”. *Atatürk Dergisi*. 3(1), 153-156.
- Kilim, E. E. (2010), “ Devletçiliğin Neo’su: Etkin Devlet,” *Toplum ve Demokrasi*, 4 (8-9- 10), Ocak-Aralık, s. 55-74.
- Kıldış, Y. (2016), “Türkiye’de Vergi Teşvik Politikalarının Gelişimi”, <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyedevergi-tesvik-politikalari-makale.html>, Erişim tarihi: 23.06.2012.
- KOSGEB (2017), www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/liste/3/destekler?Page=1 Erişim Tarihi:23.02.2017
- KOSGEB (2016), <http://kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/2317/kobilere-verilen-destekler-gecen-yila-gore-23-artist-gosterdi>, Erişim tarihi:18.11.2016
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2015), *2016-2020 Stratejik Plan, Aralık 2015*.
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2014a), 2014 Yılı Faaliyet Raporu
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2014b), Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018
- KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2015c), “KOBİ Proje Destek Programı Proje Teklif Çağrısı”<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/2301/kobi-proje-destek-programi-proje-teklif-cagrısı>, Erişim Tarihi: 23.12.2017
- Lejarraga, I. et al. (2014), “Small and Medium-Sized Enterprises in Global Markets: A Differential Approach for Services?”, *OECD Trade Policy Papers*, No. 165, OECD Publishing.
- Leary, M. ve M. R. Roberts (2005), “Do Firms Rebalance Their Capital Structures? *Journal of Finance*, 60 (6), ss. 2575-2619.
- Memiş, H. ve E. Sever (2001), “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde KOBİ’lerin Değerlendirilmesi”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 38 (1), ss.67-83

- Meyer, K. E., S. Estrin; S. K. Bhaumik ve M. W. Peng (2009), "Institutions, Resources, and Entry Strategies in Emerging Economies", *Strategic Management Journal* 30(1), ss.61-70.
- Miller, T. ve K.R. Holmes (2011), *2011 Index Of Economic Freedom*. Heritage Foundation
- Nigrini, M. ve A. Schoombee (2002), "Credit guarantee schemes as an instrument to promote access to finance for small and medium enterprises: an analysis of Khula Enterprise Finance Ltd's individual credit guarantee scheme", *Development Southern Africa*, Vol.19, No.5.
- North D. C. (1990), *Institutions, Institutional Change And Economic Performance*. Cambridge University Press: Cambridge.
- OECD (2009), "The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses", Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development
- Övgün, B.(2011), "Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, s.263-281
- Öztürk N. (2006), "Ekonomide devletin değişen rolü", *Amme Dergisi Dergisi*, Cilt:39, Sayı:1, s. 17-38
- Parker, R. (2000), "Small is not Necessarily Beautiful: An Evaluation of Policy Support for Small and Medium-sized Enterprises in Australia", 35:2, 239-253,
- Peng M.W. ve P.S. Heath (1996), "The Growth Of The Firm In Planned Economies In Transition: Institutions, Organizations, An Strategic Choice", *The Academy Of Management Review* 21(2), ss.492.
- Peng M.W., S.I. Sun; B. Pinkham ve H. Chen (2009), "The Institution-Based View As A Third Leg For A Strategy Tripod", *Academy Of Management Perspectives* 22(3), ss. 63-81.
- Resmi Gazete, (1996) 16 Ekim 1996 tarih ve 22789 sayılı (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22789.pdf>).
- Resmi Gazete, (2012), Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121104-11.htm, Erişim tarihi:18.11.2016
- Sarısoy, S. (2010), "Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar", *Maliye Dergisi*, 159, ss.278-298
- TÜİK (2016), Haber Bülteni, "Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2016", Sayı 25540, Erişim tarihi: 25/11/2016,
- Vinde, V.P. (1995), "General Introduction to Environment for SMEs", OECD Publications. [www.oecd.org](http://www.oecd.org/puma/gurnance/strat/pubs/glo96/part1.htm) (<http://www.oecd.org/puma/gurnance/strat/pubs/glo96/part1.htm>)
- Weber, M. Henderson A. M, Parsons T. (1947), *The Theory of Social and Economic Organisations*. New York, Oxford University Press.,
- World Bank (1997), "World Development Report", (The State in a Changing World), Oxford: Oxford University Press
- World Economic Form (2010), *World Economic Form Report 2010*, Sweden, Cenevre.

EXTENDED ABSTRACT

After the Second World War while the size and the scope of governments have expanded enormously in the industrial countries to rebuild their economies, much of the developing world also embraced state-dominated development strategies. State expenditures have constituted almost half of total income in the established industrial countries, and around a quarter in developing countries.

However, a new understanding of statism has begun to emerge towards the end of the 1990s as a result of further global integration of economies for larger markets, technological innovations and the spread of democracy which has narrowed the scope for arbitrary and capricious behavior. States have come under pressure even where governments have previously seemed to perform well.

These changes have set new and different roles for states no longer as sole provider but as facilitator and regulator. This new statism has been transformed into concrete public policies through with "effective state" conception. Within the concept of effective state, the main idea

is to be sure the allocation of public funding for the best purposes and the spending of this funding in the most efficient way according to rules and institutions.

Even today the typical developing country still has a more centralized government than the typical industrial country. But the past thirty years have seen a small shift in public spending power in developing countries from macro levels to micro levels. So that the notion of effective states in developing countries also begun to flourish to complement markets, and not to replace them, to act as a partner and facilitators. Such as KOSGEB in Turkey.

After the 1990s, the view of the effectiveness of the state has been widely accepted and governments have responded to assist SMEs in a variety of ways. In particular, the importance of these government programmes towards SMEs increased significantly since Turkey joined the Custom Union with the EU on the 1st of January 1996. The mission of KOSGEB, as the main protector body of SMEs in Turkey, is determined as “Providing supports and services to improve the competitive power of SMEs and entrepreneurs to increase their share in economic and social development”, and its vision is determined as “Strong and leader KOSGEB for the SMEs, which have a voice in the global market” (KOSGEB, 2015).

All over the world, SMEs are often referred to as the backbone of economies. Small and Medium sized-enterprises (SMEs) and micro enterprises are also the dominant form of business organization in the Turkish Economy, accounting for 99.8% of the business organization; 76.7% of total employment; 46% of business turnover; 38% of capital investment; 26.5% value added; 10% of export and 5% of bank credit. As they play a key role in driving sustainable economic growth and job creation, the Turkish government authorities have for many years carried out a variety of programmes to support these enterprises.

For integration of Turkish SMEs in the world economy, the need for greater openness to new understanding of branding and a focus on issues like institutionalization is obvious. For recent years, KOSGEB's branding and institutionalization support programmes even increased dramatically to help SMEs to integrate the world's economy even further.

The main aim of this paper is to evaluate the support of KOSGEB on SMEs in Turkey within the concept of effective state, and to focus on the point if the government did act as a facilitator and regulator, rather than as a sole provider for SMEs. By studying 4930 Turkish SMEs applied to KOSGEB-backed Branding and Institutionalization support program in 2015, this study aims to evaluate demographic, ages and size aspects of these SMEs from the effectiveness of the state understanding.

The original contribution of this study is to combine the theoretical aspect of effectiveness of the state with the application of this theory in real life with KOSGEB incentives in 2015. This study also aims to evaluate demographic, ages and size aspects of these SMEs. Our findings reveal that when the number of personals in SMEs increases, applications to Institutionalization supports also increase. Furthermore, when the company's average age increases, the number of staff and the size of SMEs also increase. Moreover, while some sectors in Turkey focus on branding supports some others focus on institutionalization supports, in general, all sectors heavily value on manufacturing sector.

These results reveal the fact that while KOSGEB effectively support the SMEs in Turkey to promote their branding and to establish their institutionalization process, the evaluation is also very important to provide efficiency and transparency for the use of public resources for SMEs and to institute an accountable public management for effective state understanding.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yiğit, A., Güven, F. ve Alaoğlu, M. (2019). “Sağlık Hizmetlerinde Liderlik Davranışlarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2662-2678.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.04.2019

Araştırma Makalesi

SAĞLIK HİZMETLERİNDE LİDERLİK DAVRANIŞLARININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI¹

Arzu YİĞİT

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

arzuyigit@sdu.edu.tr

ORCID ID:0000-0002-5777-3405

Ferhan GÜVEN

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ferhangvn7@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-1334-1256

Mine ALAOĞLU

Pamukkale Üniversitesi, Çivril Atasay Kamer MYO

dntmine@hotmail.com

ORCID ID:0000-0002-3483-4535

Öz

Sağlık kuruluşları amaçlarını örgütsel bağlılığı yüksek olan işgörenler sayesinde gerçekleştirir. Sağlık kuruluşlarında işgörenlerin örgütsel bağlılığını etkileyen temel faktörlerden birisi de, yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışlarıdır. Bu nedenle sağlık kurumları yöneticileri birlikte çalıştıkları işgörenlerin örgüte bağlılığını sağlamak zorundadır. Bu çalışmanın amacı sağlık hizmetlerinde liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığa etkisinin meta analiz ile tespit edilmesidir. Bu kapsamda sağlık sektöründe liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen ve meta analiz için gerekli olan verileri sağlayan 24 çalışmanın meta analizi yapılmıştır. Araştırmada sonuçları meta analiz programı kullanılarak elde edilmiştir. Rastgele etkiler modelinde yürütülen araştırmada sağlık hizmetlerinde liderlik ve örgütsel bağlılık etki büyüklüğünün 0.35 (G.A; 0.26-0.45; p<0.05) değeri ile orta düzeyde ve pozitif yönlü olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yayın türünün makale ya da tez olma durumunun moderatör rol oynamadığı saptanmıştır (Q_b=4.60; p>0,05). Sonuç olarak sağlık hizmetlerinde sağlık yöneticilerinin sergilemiş oldukları liderlik davranışlarının iş görenlerin örgütsel bağlılığına etki etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Örgütsel Bağlılık, Meta Analiz, Sağlık Hizmetleri

ORGANIZATIONAL COMMITMENT EFFECTS OF LEADERSHIP BEHAVIOR IN HEALTH SERVICES: A META-ANALYSIS STUDY

Abstract

Healthcare facilities carry out their objectives through occupations with high organizational commitment. One of the main factors affecting the organizational commitment of health care providers is the leadership behaviors exhibited by the managers. For this reason, health care

¹ Bu araştırma 11-13 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen 2. Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

providers have to provide the organizational commitment of the employees they work with. The aim of this study is to determine the effect of leadership behaviors in health care services on organizational commitment through meta-analysis. In this context, a meta-analysis of 24 studies was conducted that did not examine the relationship between leadership behaviors and organizational commitment in the health sector and provided the data required for meta-analysis. The results of the research were obtained using a meta-analysis program. In the study conducted in the random effects model, leadership and organizational commitment in health services were found to be moderate and positive with a value of 0.35 (G.A; 0.26-0.45; $p < 0.05$) and it was found to be statistically significant. It was determined that the studies examined within the scope of this research did not act as moderator in terms of article or thesis ($Q_b = 4.60$, $p > 0.05$). As a result, the leadership behaviors of health care managers in health care services have an effect on the organizational commitment of those who work.

Keywords: Leadership, Organizational Commitment, Meta Analysis, Health Services

1. GİRİŞ

Son yıllarda gerek sağlık işletmelerinde gerekse diğer işletmelerde liderlik ve örgütsel bağlılık davranışları sıkça araştırılan ve önemi her geçen gün artan kavramlar haline gelmiştir. Günümüzde sağlık kuruluşlarında liderler, örgütsel hedeflerine ulaşabilmek için, çalışanların motivasyonlarını, iş tatminlerini ve yaratıcılıklarını artırarak, örgüte yönelik bağlılıklarının artmasını destekleyecek, huzurlu ortamlar oluşturmak zorundadır.

Organizasyon yapılarında meydana gelen değişimler, kazanılmış otorite gibi yeni kavramların ortaya çıkması makama dayanan formal otoriteyi kullanan “yönetici” yerine lider kavramını ön plana çıkarmıştır. Liderlik, belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Koçel, 2011: 569).

İnsanlar hedeflerine ulaşmak için grup halinde bir araya geldiklerinden bu yana liderlik ilgi çekmiştir. Ancak liderlikle ilgili çalışmalara yirminci yüzyılın başlarında başlanmıştır (Robbins vd., 2013). Liderlik değişiklikle uğraşmaktır. İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek ve yeni oluşan koşullara ayak uydurarak rekabet edebilmek için daha geniş çaplı değişikliklere ihtiyaç duymaktadır. Ne kadar değişiklik varsa liderlik ihtiyacı da o derece artmaktadır (Kotter, 1990: 104). Lider diğerlerini etkileyen ve yönetsel otoriteye sahip olan kişidir. Liderlik bir gruba önderlik ederek hedeflerine ulaşabilmesi için etkileme sürecidir (Robbins vd., 2013).

Liderlik “belirli amaçları gerçekleştirebilmek için insanları bu amaçlar etrafında toplayabilme ve harekete geçirme yeteneklerinin toplamıdır” (Eren, 2016: 501). Lider olarak izlenenler insanları peşlerinden sürüklerler; takip edenler onları severek ve isteyerek takip ederler. Lidere inanır ve sayarlar (Sarioğlu Uğur ve Uğur, 2014: 124). Liderlikte, güven, doğruluk, özveri gibi sözcükler çalışanları peşinden sürüklemeye son derece önemlidir (Yıldız, 2012: 128). Yönetim, faaliyetleri planlama, bütçe yapma gibi sıradan işlerden

oluşurken liderlik, örgüt için yön ve vizyon belirleme işidir. Yönetim örgütün biçimlendirilmesi, işgörenlerin yeteneklerine uygun pozisyona yerleştirilmesi ve yapılan işin denetlenmesiyle liderlik, bu görevlerin ötesinde belirlenen vizyona ulaşabilmek için işgörenlerin ikna edilmesidir. Mükemmel liderler, işgörenleri bir yandan örgütün gelecekteki amaçlarına taşırken diğer yandan ortaya çıkabilecek engellerin üstesinden gelebilmek için onları hazırlar (Bateman ve Snell, 2012).

Örgütlerin varlıklarını sürdürmesi, işgörenlerin işlerini yapmak için gösterdikleri çaba ve sahip oldukları yetenekleri örgüt için kullanmalarıyla yakından ilişkilidir. Ancak, bu örgütlerin varlıklarını sürdürmesi için tek başına yeterli değildir. Örgütlerin bir yandan yaşamlarını devam ettirmeleri diğer yandan güçlenerek büyümeleri için işgörenlerin yaptıkları işe ve çalışma alanına ilişkin olumlu tutumlara ve duygulara sahip olması gerekmektedir. İşgörenler örgüte ne derecede bağlı ise örgüt de o derece güçlenir. Bu açıdan örgütsel bağlılık örgütler için oldukça önemli bir kavramdır (Bolat ve Bolat, 2008: 76). Sağlık kuruluşları emek yoğun işletmelerdir. Özellikle nitelikli işgücünün bütün yetenek ve bilgisini örgütü için kullanması, sağlık kuruluşlarının örgütsel amaçlarına ulaşabilmeleri için son derece önemlidir. Bu durum ise çalışanların örgütsel bağlılığı ile yakından ilgilidir. Çalışanlar kendilerini örgütlerine bağlı hissettikleri derecede başarılı olacaklardır

Örgüte bağlılık genel olarak “bir örgütün amaç ve değerlerine, çalışanın kendi amaç ve değerlerine göre belirlenen rolünden ve yalnızca çıkara dayalı değerinden ayrı olarak hissedilen örgütsel bir taraf olma ve duyuşsal bir bağlanmadır” şeklinde tanımlanmaktadır (Vecchio, 1995: 137-138). Örgütsel bağlılık, çalışanların örgüte ve yaptıkları işe olan tutumlarının ve duygularının davranışsal bir göstergesidir (Loke, 2001: 193). Allen ve Meyer (1997: 23) örgütsel bağlılığı çalışanları içinde yer aldığı örgüte bağlayan psikolojik durum olarak tanımlamaktadır. Yazarlara göre literatürdeki tüm örgütsel bağlılık yaklaşımları duygusal bağlanma, algılanan maliyet ve zorunluluk olmak üzere üç temel öğeye dayanmaktadır (Allen ve Meyer, 1990: 2).

Allen ve Meyer (1990: 1-18) örgütsel bağlılığın devam bağlılığı, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık olmak üzere üç alt boyuttan oluştuğunu ifade etmektedirler. Duygusal bağlılıkta, çalışanlar örgütü bir araç olarak değerlendirmekten ziyade, örgütü tanıyarak ve onunla duygusal bağ kurarak özdeşleşmektedir. Bu bağlılık türünde örgütün çıkarlarına ve değerlerine yüksek düzeyde bağlılık söz konusudur. Duygusal bağlılığı yüksek olan çalışanlar, kendi istedikleri için örgütte kalmaya devam etmektedirler (Meyer ve Allen, 1991: 64-67; Ketchland, 1998: 112). Allen ve Meyer, Becker’in (1960) yan bahis kuramından etkilenecek, maliyet öğesini temel alan bağlılık türünü devamlılık bağlılığı olarak

adlandırmışlardır. Çalışanın bir örgütte elde ettiği kıdem, kariyer ve diğer kazanımları kendileri için önemli ise bu durumda devam bağlılığı ortaya çıkmaktadır (Allen ve Meyer, 1990: 3-4). Çalışanlar örgütten ayrılmanın doğuracağı maliyetleri dikkate alarak bir zorunluk olarak örgütte kalmaya devam etmektedirler (Meyer ve Allen, 1997: 11). Normatif bağlılıkta ise çalışanlar sadakatin önemli bir erdem olduğunu düşünerek, ahlaki bir görev duygusuyla, örgütten ayrılmamaları gerektiğine inandıkları için örgütte kalmaya devam etmektedirler (Meyer ve Allen, 1997: 11). Çalışanlar; duygusal bağlılıkta “istedikleri” için devam bağlılığında “ihtiyaç duydukları” için ve normatif bağlılıkta ise kendilerini “zorunlu hissettikleri” için örgütsel üyeliklerini devam ettirmektedirler (Allen ve Meyer, 1990: 3). Bu üç bağlılık türünün ortak noktası bağlılığın, çalışanların örgütle olan ilişkisini yansıtması ve örgüte üyeliğin nedenleri ve devamının psikolojik bir durum olarak tanımlanmasıdır (Chen ve Francesco, 2003: 491).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada sağlık hizmetlerinde liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığa etkisi meta analiz yöntemiyle incelenmiştir. Meta analiz belirli bir konuda yapılmış, birbirinden bağımsız, fakat benzer çalışmaların sonuçlarını birleştirme, yeniden yorumlama ve elde edilen araştırma bulgularından genel bir sonuç elde etmek için yapılan istatistiksel analiz yöntemidir (Kılıç, 2016: 93; Leandro, 2005: 3).

2.1. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında sağlık sektöründe liderlik davranışları ve örgütsel bağlılık değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalar yer almıştır. Bu çalışmaların belirlenmesi sürecinde literatür taramasında araştırma sorusuna uygun bir şekilde cevap verebilmek için Tablo 1’de belirtilen çalışmada kullanılan dil, kanıt düzeyi, araştırma tarihi, veri kaynakları, anahtar kelimeler ile ilgili dışlama ve dahil etme kriterlerini de içeren literatür tarama stratejileri geliştirilmiştir. Bu çalışmaların belirlenmesi sürecinde; YÖK ulusal tez merkezi, ProQuest, EBSCOhost, Scopus, Science Direct, Proquest, Medline, Google Scholar, Ulakbim Ulusal Veri Tabanı ve internet arama motorlarından yararlanılmıştır. Çalışmada verilere ulaşmak için, 01.01.2000-30.05.2018 tarihleri arasında Türkçe ve İngilizce olarak “liderlik, örgütsel bağlılık ve sağlık ” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Örneklem sayısını ve pearson korelasyon katsayısı (r) değerlerini içeren çalışmalar çalışmaya dahil edilmiştir. (Tablo 1). Veri tabanlarından elde edilen araştırma makaleleri dublikasyona yer vermemek, araştırma anahtar kelimelerinin geçtiği makaleleri tespit etmek ve araştırma konu başlıklarına göre araştırma kaynaklarını tasnifleyebilmek için Mendely programına yüklenmiştir. Araştırma kapsamına alınan bu çalışmalar, yayın sınıflama formu kullanılarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Araştırma Literatür Tarama Stratejisi

Literatür Tarama	Dâhil Etme Kriterleri	Dışlama Kriterleri
Dil	İngilizce ve Türkçe tam metin araştırmalar	Dili Türkçe ve İngilizce olmayan özet ve tam araştırmalar
Kanıt Düzeyi	En iyi kanıt yaklaşımını kullanan araştırmalar	-
Araştırma Tarihi	01.01.2000-30.05.2018	-
Veri Kaynakları	YÖK ulusal tez merkezi, ProQuest, EBSCOhost, Scopus, Science Direct, Proquest, Medline, Google Scholar, Ulakbim Ulusal Veri Tabanı	Kaynaklarda tespit edilemeyen araştırmalar
Anahtar Kelimeler	1. Liderlik 2. Örgütsel Bağlılık (normatif, duygusal, devam bağlılığı) 3. Sağlık	-
Araştırma Alanı	Sağlık Sektörü	Sağlık sektörü dışındaki bütün sektörler
İstatistiksel Veri	Korelasyon meta-analiz için gerekli istatistiksel bilgiye sahip olmak	Niceliksel bir veriye sahip olmaması, Liderliğe ve örgütsel bağlılığa odaklanmaması,

2.2. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde meta analiz programı kullanılmıştır. Araştırmada, meta analize dâhil edilen her bir çalışmanın etki büyüklüğü değerleri hesaplandıktan sonra heterojenlik testi yapılmıştır. Araştırmalar arasındaki gerçek heterojenliğin olup olmadığını değerlendirmede kullanılan en basit ve çok yaygın olan yaklaşım Cochrane tarafından önerilen (k-1) serbestlik dereceli x2 heterojenlik testidir ve bu test Q istatistiği olarak bilinmektedir (Bakioğlu ve Özcan, 2016: 160). Araştırmada Cochrane Q istatistiği, çalışma sonuçlarının heterojen olup olmadığını değerlendirmek için hesaplanmıştır.

Meta-analize dâhil edilen çalışmalara ait ortalama etki büyüklüklerinin ve incelemeye dahil edilen çalışmaların tüm alt gruplarına ait güven aralıklarının (CI=confidence interval) sunulduğu görülmektedir. Etki büyüklüğünün ölçümü, örnekleme hatası (SE=sampling error) için değil, yapılan çalışma nedeniyle gerçekleşen bir dizi çalışmadaki değişikliklerin, varyansın yüzdesini ölçmek için yapılmaktadır. Etki büyüklüklerindeki toplam varyansın ne kadarlık kısmının çalışmalar arasındaki varyanstan kaynaklandığını ifade eden istatistiğe etkinin çalışma düzeyi ölçümü denir ve (the study – level measure of effect) I^2 ile açıklanır (Bakioğlu ve Özcan, 2016: 197-198; Dinçer, 2014: 117-119; Deeks vd., 2012: 278). Çalışmalar arasındaki heterojenlik I^2 istatistikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Heterojenlik ölçüsü bir ölçek üzerinde doğal olarak 0 ile % 100 arasında görülmektedir. % 100'e yakın değerler için heterojenlik çok büyük, sifıra yakın değerler için ise küçük heterojenlik şeklinde değerlendirilir. Higgins ve Thompson (2002), I^2 değeri için üç kategori önermektedirler. Eğer I^2 değeri % 25 ise düşük, % 50 ise orta ve % 75 ise yüksek

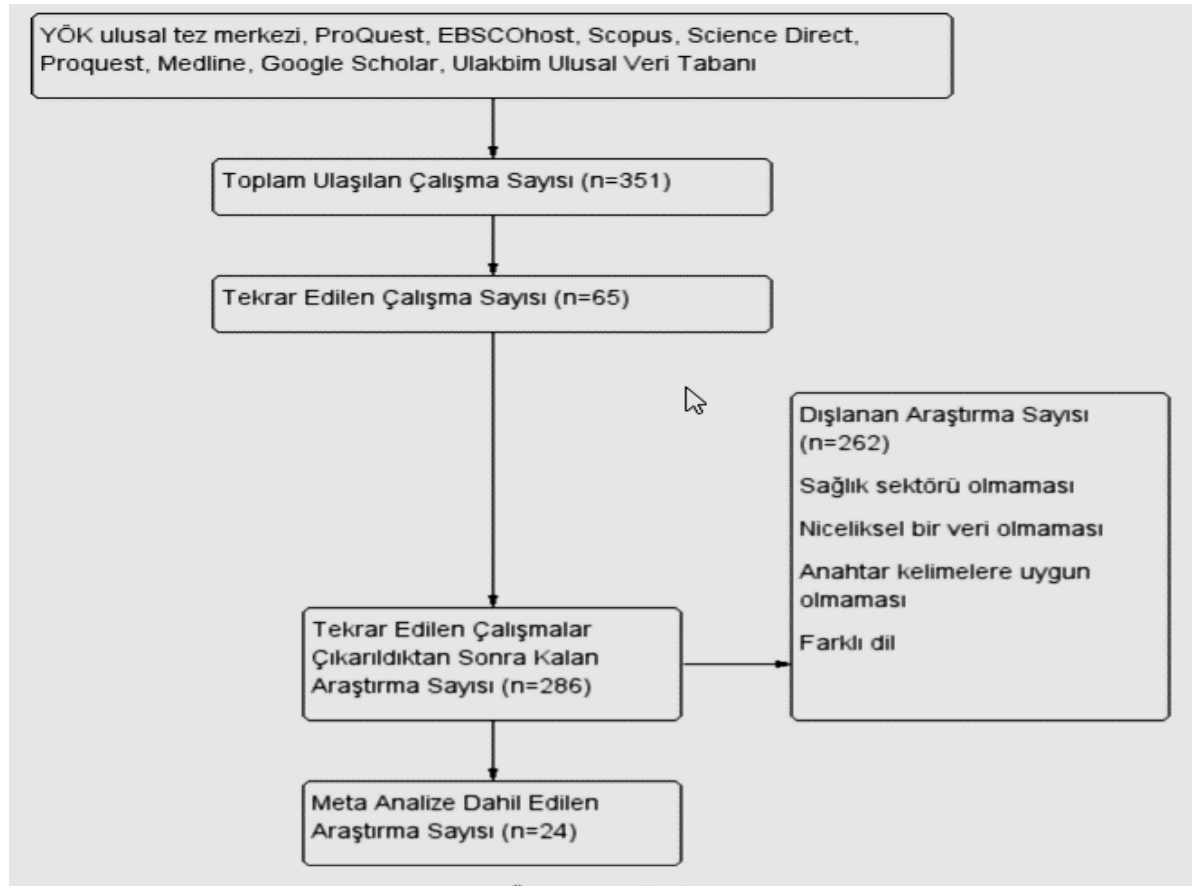
heterojenliği ifade etmektedir. Sonuç olarak bu değer % 50'nin üzerindeki ise heterojenliğin önemli olduğu ifade edilmektedir (Mittlböck ve Heinzl, 2006: 4321).

Araştırmada heterorijenite I^2 değerinin yüksek olması nedeniyle meta analizde, sabit etkiler modeli yerine rastgele etkiler modeli ve etki tipi olarak ise Fisher z istatistiği kullanılmıştır. Tau² testinde rasgele etki modelinde çalışmalar arasında varyansı 0.05 değeri (Borenstein vd., 2009) homojen olduğu kabul edilmiştir. Bu çalışmada $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Araştırma sonuçları bu değerlere göre yorumlanmıştır. Meta analizi yapılan çalışmalarda yayın yanlılığının olup olmadığının belirlenmesi için ilk aşamada huni grafiğindeki saçılımlar incelenmiş, Egger's linear regression test ve Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları istatistiği yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında literatür tarama stratejisine uygun olarak 351 adet çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmaların 65'inin dublikasyon olduğu tespit edilmiştir. Dublikasyonlar çıkarıldıktan sonra kalan 286 makalenin özeti, araştırma stratejilerine, dışlama ve dahil etme kriterlerine uygun olarak okunmuş ve 262 makale dışlanmıştır. Sonrasında araştırma kapsamında toplam 24 adet çalışma içerik bakımından irdelenerek oluşturulan kodlama formuna aktarılmıştır. Sonuçlar Şekil 1'de PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) akış diyagramında sunulmuştur.

Şekil 1. PRISMA Akış Diyagramı

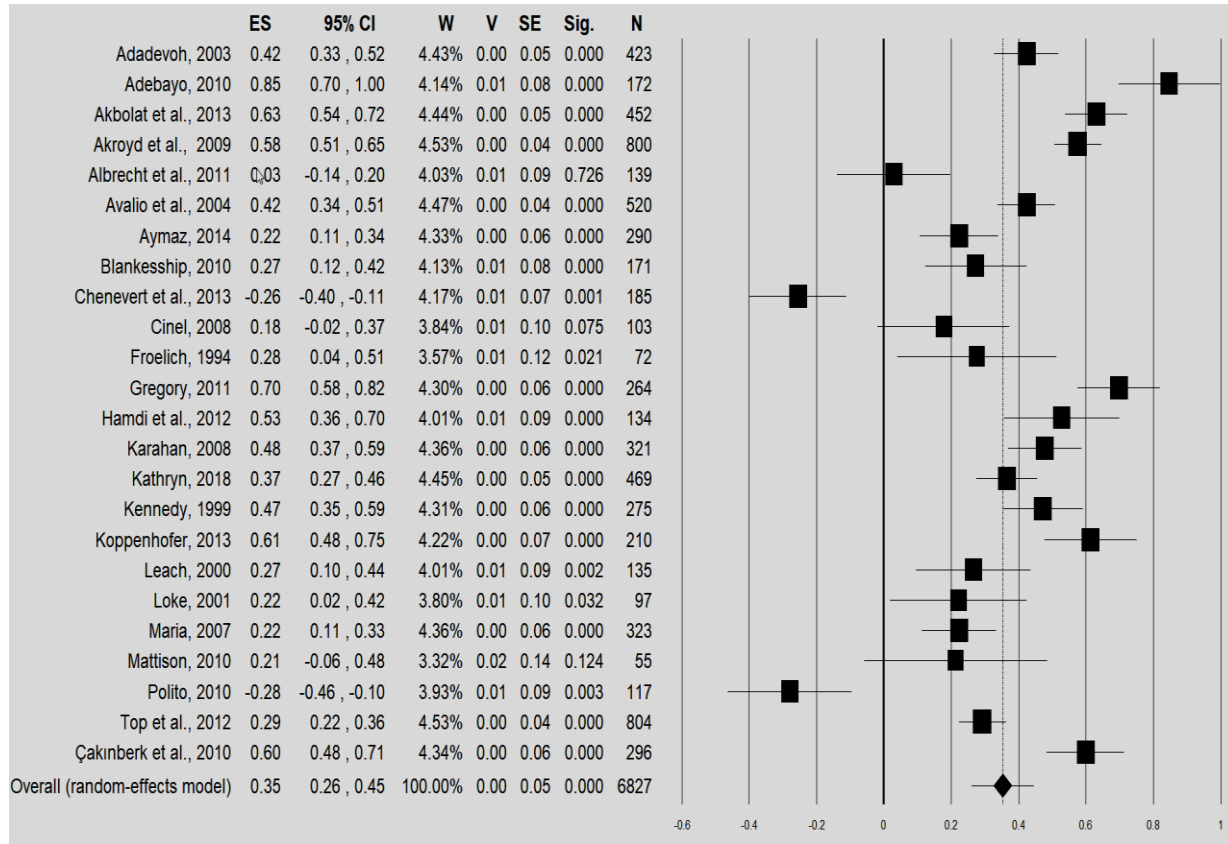
Araştırma çalışmalardan elde edilen bulgulara göre araştırmanın örneklemini 6827 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada heterojenlik testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Heterojenlik Testi Sonuçları

Q	Df	p	I ²	T ²
326.65	23	0.000	92.96	0.05

Heterojenlik testi sonucunda p değeri 0.05’ten küçük ya da Q değeri df değerine karşılık gelen değerden büyük ise analize dâhil edilen bireysel çalışmalar sonucunda meta-analiz uygulamasının heterojen bir yapıda olduğu anlaşılır (Dinçer, 2014). Başka bir ölçüt ise heterojenliğin seviyesini belirlemek için kullanılan I² istatistiğidir. I² istatistik değeri 92.96 olarak hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda etki büyüklükleri dağılımının sabit etkiler modeline göre heterojen bir özelliğe sahip olduğu tespit edilmiş ve model rastgele etkiler modeline çevrilmiştir. Şekil 2’de sağlık hizmetlerimde liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen ve araştırmaya dâhil edilen 24 çalışmanın meta analizi sonuçları forest plot ile gösterilmiştir. Rastgele etkiler modeline göre yürütülen araştırmada sağlık hizmetlerinde liderlik ve örgütsel bağlılık etki büyüklüğünün 0.35 (G.A; 0,26-0,45; p <0.05)

değeri ile orta düzeyde ve pozitif yönlü olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 2. Araştırmaların Etki Yönünü Gösteren Meta Analiz Diyagramı

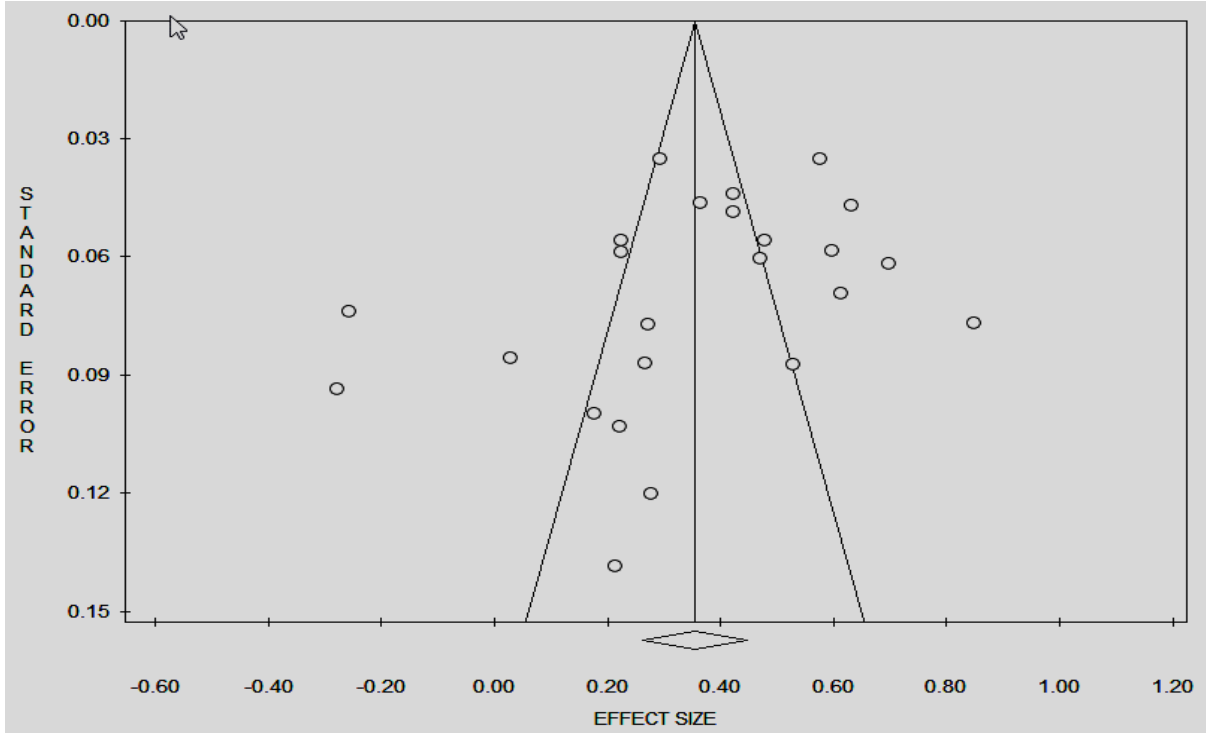
Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yayın türünün makale ya da tez olma durumu moderatör rol oynamamaktadır ($Q_b = 4.60$; $p > 0.05$). Çalışmaların makale ($r=0.36$) ya da doktora tezi ($r=0.37$) olması liderlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin etki büyüklüğünü değiştirmezken, hem makale türü çalışmalarda ($r=0,36$), hem de tez türü çalışmalarda ($r=0.21$) liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığı üzerinde etki büyüklüğünü değiştirmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Moderatör Analizleri

Moderatör	Değişken	k	N	r	CI Güven Aralığı		Anova Q Test	
					Alt Sınır	Üst Sınır	Q	P
Yayın Türü	Makale	10	3748	0.36	0,21	0.51	4.60	0.100
	Yüksek Lisans Tezi	2	393	0.21	0.11	0.31		
	Doktora Tezi	12	2686	0.37	0.23	0.51		

Meta analiz veri setinin görsel bir özeti olarak da değerlendirilen ve yayın yanlılığının olasılığını gösteren huni saçılım grafiğinin sonuçları Şekil 3’de gösterilmektedir. Huni saçılım grafiğinde, çalışmalara ait standart hata değeri y ekseninde, etki büyüklüğü x ekseninde gösterilmektedir. Standart hata değeri küçük olan çalışmalar huni şeklinin üst kısmına doğru

ve ortalama etki büyüklüğünün yakınında toplanmaktadır. Standart hata değeri büyük çalışmalar ise şeklin alt kısmına doğru konum almaktadırlar. Yayın yanlılığının olmaması durumunda, çalışmaların, birleştirilmiş etki büyüklüğünü gösteren dikey çizginin her iki yanında simetrik bir şekilde yayılmaları beklenir (Borenstein vd., 2005). Şekil 3'te görüldüğü gibi, araştırmaya dâhil edilen 24 çalışmanın büyük bir çoğunluğu şeklin üst kısmına doğru ve birleştirilmiş etki büyüklüğüne çok yakın bir konumda yer almaktadır.

Şekil 3. Huni Saçılım Grafiği

Yayın yanlılığını ölçmek için Egger's linear regression test kullanılmaktadır (Egger vd., 1997). Bu araştırmada Egger's linear regression test yapılmış olup, Intercept=-3,53; $t=-1.59$; $p=0.126$ olarak tespit edilmiştir. Meta analiz araştırmalarında yayın yanlılığını belirlemenin diğer bir yolu ise Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları istatistiğidir. Buna istatistikte, Kendall'in tau b katsayısı hesaplanır. Yayın yanlılığının olmaması durumunda bu katsayının 1'e yakın olması ve çift kuyruklu p değerinin anlamlı bir fark yaratmaması yani p değerinin 0.05'den büyük olması beklenmektedir (Begg ve Mazumdar, 1994; Dinçer, 2014). Bu istatistikte hesaplanan değerlere (Kendall's tau b =1.09; $p=0.275$) göre meta analize dâhil edilen çalışmalarda yayın yanlılığı görülmemiştir.

4. TARTIŞMA

Bu bölümde; sağlık işletmelerinde liderlik tarzının örgütsel bağlılığa etkisini incelediğimiz çalışmamızda araştırmaya dâhil edilen bazı çalışmaların ortaya atılış nedenlerine ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Değişen küresel dünyada rekabetin artması ve örgüte bağlı çalışanların azalmasıyla birlikte liderlik tarzlarındaki değişimin örgütsel bağlılığı etkileyip etkilemediği sorusu akla gelmektedir. Çakınberk ve Demirel bu sorunun cevabını bulabilmek için Tunceli ve Malatya Devlet Hastanesinde çalışan 148 kişiyi istatistiksel bir analize tabi tutmuştur. Çalışmanın sonunda liderlik davranışının örgütsel bağlılığı pozitif yönde anlamlı şekilde etkilediği gözlenmiş bu etki özellikle dönüşümcü liderlerin başta olduğu zamanlarda yükselmiştir. Ancak buradaki bağlılık normatif boyuttadır yani zorunlu sebeplerden kaynaklanmaktadır. İşletmelerde ise aranan çalışanların duygusal olarak örgüte bağlanmalarıdır. Çalışma bu noktada yapılabilecekler dikkat çekmektedir (Çakınberk ve Demirel, 2010).

Rekabetten yola çıkarak oluşan çalışmalardan biri de Leach tarafından gerçekleştirilmiştir. Leach rekabet sonucunda iş tanımında oluşan değişikliklere ve zorlu ve maliyetli ortamlarda çalışan hemşirelerin davranışlarına bakarak örgütsel bağlılık ile bağlantısını araştırma konusu olarak belirlemiştir. Araştırma yönetici hemşirelerin davranışlarının özellikle dönüşümcü liderlik tarzında örgütsel bağlılığı etkilediğini saptamıştır. Bu davranışların örgütsel bağlılığı ne düzeyde etkilediği ise alt başlıklar boyutunda (ahlak, iş yükü vb.) ele alınmıştır.

Gregory (2011) ABD’de hemşirelerin işten ayrılma oranlarının artması ile ilgili olarak işten ayrılma sebepleri araştırılmıştır. Çalışmada demografik nedenler, iş stresi, memnuniyet gibi farklı alanların da incelenmesine karşın meta analiz konumuz liderlik tarzları ve örgütsel bağlılık ile ilgili olduğu için diğer kriterler dışlanmıştır. Araştırmada faktör analizi, Mestler, ANOVA ve ki kare testi ile çoklu regresyon analizleri kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bulgular kısmen desteklenmiş olup duygusal bağlılığın dönüşümcü liderliği etkilediği, Asyalı hemşirelerin ve örgütte 7 ila 10 yıl arasında çalışanların duygusal bağlılığının fazla olduğu saptanmıştır. 10 yıldan fazla çalışanlarda ise normatif bağlılık daha etkin görülmektedir (Gregory, 2011).

Hamdi ve Rajablu (2012), süpervizörün astları ile iletişim şeklinin örgütsel bağlılığa olan etkisini araştırdığı çalışmada 20-30 yaşları arasında 10 yıldan fazla süredir hastanede çalışan 134 hemşire incelenmiştir. Çalışmada regresyon analizi ve t testi kullanılmış olup t testi sonucunda devam ve duygusal bağlılık düzeylerinde farklılık olduğu gözlenmiştir. Regresyon analizinde duygusal bağlılıkta iletişimin önemli rolü olduğu ispatlanırken, devam

bağlılığında çalışmada dikkate alınmayan diğer verilerin daha yoğun etkisi olduğu gözlenmiştir. Birçok çalışmada da belirtildiği gibi astlarını dinleyen, onlara karşı duyarlı davranış sergileyen işletmelerde çalışanların örgütüne olan bağlılığı ve üretkenliği artmaktadır (Hamdi ve Rajablu, 2012).

Batıda yapılan çalışmalar ise liderlik tarzı ve örgütsel bağlılığın ilişkili olduğunu destekler niteliktedir. Loke (2001) ise bu durumun Singapur'daki etkilerini belirlemek amacıyla 120 hemşire ile çalışmıştır. Liderlik davranışlarından kalbi teşvik boyutunun örgütsel bağlılığı orta düzeyde ve pozitif yönlü etkilediği görülmüştür. Bu sonuçta hemşirelere kendi kararlarını verecekleri kadar güçlü olduklarını hissettirmenin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. En yüksek korelasyon bir vizyona ilham verme boyutunda oluşmaktadır. Genel olarak örgütsel bağlılık ve liderlik tarzı arasında % 22'lik bir ilişki gözlenmiştir. Sonuç olarak Singapur'da uygulanan çalışma ABD'de gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarını desteklemiştir (Loke, 2001).

Hemşireleri ele alan diğer çalışmalar ise Maria (2007) ve Polito (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Polito, Pensylvania'da bir hastanede çalışan 117 klinik hemşirenin yöneticilerinin liderlik davranışları algısı ile yöneticilerin esas liderlik davranışına dayalı örgütsel bağlılık ilişkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Her iki algı şeklinde de örgütsel bağlılık ilişkisi anlamlı olup bu ilişki genelde negatif yönlü seyretmektedir. Çalışma ayrıca personelin lider algısı ve liderin liderlik algısı arasındaki farkın azalmasıyla birlikte personelin liderini takip etme arzusunun artacağını savunmaktadır (Polito, 2010). Maria'nın (2007) çalışması ise hemşirelerin örgütte kalma faktörlerini incelemeye yönelik olup belirli liderlik davranışlarının örgütsel bağlılık profilleri üzerindeki etkisini incelemekte ve günümüz uygulayıcılarının ikili ve grup düzeyinde sergiledikleri bağlılık bileşenlerini tanımlamaktadır. Çalışma aynı zamanda hemşire yönetici liderlik tarzlarının personel hemşire düzeyindeki bağlılık üzerindeki etkisine ilişkin bir dizi önermeyi ilerletmekte ve test etmektedir. Liderlik davranışlarının alt boyutlarının örgütsel bağlılık ile önemli ölçüde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma ikili, üçlü gruplar halinde incelendiği için kendinden önceki çalışmaların genişlemesini sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmanın sonuçları hemşirelerin eğitimlerini teşvik etmek amacıyla kullanılabilir (Maria, 2007).

Madde bağımlılığı ile mücadele eden bir işletmede çalışan 83 danışmanın amirlerin davranışlarının onların örgütsel bağlılığını etkileyip etkilemediğini anlamaya yöneliktir. Çalışmada çalışanlar geleneksel ve geleneksel olmayan çalışanlar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Geleneksel çalışanlarda ilişki odaklı liderlik tarzı ve normatif bağlılık arasında anlamlı ilişki görülmüş, ayrıca geleneksel çalışanlarda görev odaklı liderlik ve genel liderlik davranışlarında

hem duygusal hem de normatif bağlılık gözlenmiştir. Geleneksel olmayan çalışanlar ise süpervizörlerini ilişki odaklı veya görev odaklı olarak adlandırmamıştır. Geleneksel çalışanlarda geleneksel olmayanlara göre görev odaklı liderlik stiline duygusal ve normatif bağlılığı daha yüksek istatistiksel sonuçlar doğurmuştur (Mattison, 2010).

Çalışanın örgütsel bağlılığı, örgütsel güven, iş doyumunu ve çalışanların acil denetmenlerinin Türkiye'deki liderlik algılarını araştırmayı amaçlayan çalışmada iki Türk kamu hastanesi uygulamaya tabii tutulmuştur. Çalışmada liderlik tarzı olarak dönüşümcü liderlik ele alınmıştır. Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık arasında pozitif ve anlamlı ilişki gözlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları aynı ilişkiyi inceleyen önceki araştırma çalışmaları ile tutarlıdır. Dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılığın üç boyutu ile de ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bir noktaya kadar duygusal bağlılığın dönüşümcü liderliğin sonucu olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Çalışmalar dönüşümcü liderliğin normatif bağlılıkta daha güçlü korelasyonlara sahip olduğunu göstermiştir (Top vd., 2012).

Meta analize tabi tutulan çalışmalar incelendiğinde çalışmaya konu olarak seçilen sağlık sektöründe daha çok hemşireler üzerinde çalışma yapıldığı ve sonuçların dönüşümcü liderlik davranışında yoğunlaştığı görülmüştür. Genel anlamda ise yapılan çalışmalar hangi kıstaslara sahip olursa olsun birbirleri ile tutarlılık göstermiştir. Yani liderlerin liderlik davranışları örgütsel bağlılığı etkilemektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada sağlık hizmetlerinde örgütsel bağlılık ve liderlik davranışları arasındaki ilişki meta analiz yöntemiyle incelenmiştir. Meta-analiz yöntemi ile sağlık hizmetleri alanında değişik unvanlarla çalışan işgörenlerin örgütsel bağlılığı ve liderlik davranışları arasındaki ilişkileri inceleyen 24 bilimsel çalışmanın bulguları birleştirilerek, örgütsel bağlılık ve liderlik davranışı ilişkisi üzerinde ortak bir yargıya ulaşmak istenmiştir. Araştırma kapsamında ayrıca örgütsel bağlılık ve liderlik davranışı ilişkisine etki edebilecek moderatör değişkenlerin varlığı da incelenmiştir.

Bu amaçlarla meta analize dâhil edilme ölçütlerini sağlayan 24 çalışma incelenmiştir. Yayın türüne göre bu çalışmaların 14'ü tez (% 58,33), 10'u makaledir (% 41,67). Araştırmanın örneklemini 6.827 kişi oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların yayın yanlılığı huni saçılım grafiği, Egger's linear regression, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonları istatistiği yöntemleriyle ayrı ayrı test edilmiştir. Bu testler sonucunda, yayın yanlılığının varlığına yönelik çok yüksek oranda kanıtlar bulunamamıştır.

Rastgele etkiler modelinde yürütülen araştırmada sağlık hizmetlerinde liderlik ve örgütsel bağlılık etki büyüklüğünün 0.35 (G.A; 0.26-0 .45; $p < 0.05$) değeri ile orta düzeyde ve

pozitif yönlü olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yayın türünün makale ya da tez olma durumunun moderatör rol oynamadığı saptanmıştır ($Q_b=4.60$; $p>0.05$). Sonuç olarak sağlık hizmetlerinde sağlık yöneticilerinin sergilemiş oldukları liderlik davranışlarının iş görenlerin örgütsel bağlılığına etki etmektedir.

Bu araştırma ile edinilen bulgular, sağlık hizmetlerinde çalışanlarının liderlik davranışları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi açıklamada önem taşımaktadır. Çalışmaların rastgele etkiler modeline göre meta analizinde liderlik davranışlarının çalışanların örgütsel bağlılığını, orta düzeyde ve pozitif etkilediği belirlenmiştir. Düşük bağlılık düzeyi, sağlık çalışanlarının düşük iş başarısı göstermesi, verimliliğinin düşmesi ve sağlık kuruluşundan ayrılmasına neden olabileceğinden sağlık kuruluşları yöneticileri açısından önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Çalışanların düşük örgütsel bağlılığı sağlık hizmetlerinin etkisinin azalmasına yanı sıra çalışanlar arasında işlevsel bağlılığın yüksek olması sebebiyle diğer çalışanların işlerinin aksamasına da sebep olabilmektedir. Bu nedenle sağlık kurumları yöneticilerinin örgütsel hedeflerine ulaşabilmesi için işgörenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini artıracak önlemler alması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Adadevoh, E. K. (2003). *The Relationship Between Transformational And Transactional Leadership Behaviors Of Nursing Managers And Job Satisfaction And Organizational Commitment Among Hospital Nursing Staff* (Doktora Tezi). Nova Southeastern University, Florida.
- Adebayo, O. O. (2010). *Obstetric Nurses' Perceptions Of Manager's Leadership Style On Job Satisfaction And Organizational Commitment*. (Doktora Tezi). University of Phoenix.
- Akbolat, M., Işık, O., Yılmaz, A. (2013). *Dönüşümcü Liderlik Davranışının Motivasyon Ve Duygusal Bağlılığa Etkisi*. International Journal of Economic and Administrative Studies, 6 (11), 35–50.
- Akroyd, D., Legg, J., Jackowski, M.B., Adams, R. D. (2009). *The Impact Of Selected Organizational Variables And Managerial Leadership On Radiation Therapists' Organizational Commitment*. Radiography, 15(2), 113-120. doi: 10.1016/j.radi.2008.05.004.
- Albrecht, S. L., Andreetta, M. (2011). *The İnfluence Of Empowering Leadership, Empowerment And Engagement On Affective Commitment And Turnover İntentions İn Community Health Service Workers: Test Of A Model*. Leadership in Health Services 24 (3), 228- 237. doi: 10.1108/ 17511871111151126.
- Allen, N. J., ve Meyer, J. P. (1990). *The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization*. Journal of Occupational Psychology, 63(1), 1-18.
- Allen, N. J., ve Meyer, J. P. (1996). *Affective, Continuance, and Normativecommitment to the Organization: An Examination of Construct Validity*. Journal of Vocational Behavior(49), 252-276.
- Avaio, B. J., Zhu, W., Koh, W., Bhatia, P. (2004). *Transformational Leadership And Organizational Commitment: Mediating Role Of Psychological Empowerment And Moderating Role Of Structural Distance*. Journal of Organizational Behavior, 25 (8), 951-968. doi:10.1002/job.283.
- Aymaz, D. (2014). *Hemşirelerde Liderlik Davranışı, Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Bakioğlu, A., Özcan, Ş. (2016), *Meta Analizi*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Ankara
- Bateman T.S., and Snel S.A. (2012). *Management*, McGraw-Hill Education; 3rd edition (September 14, 2012).
- Begg, C. B., Mazumdar, M. (1994). Operating characteristics of a rank correlation test for publication bias. Biometrics, 50(4), 1088-1101. dx.doi.org/10.2307/2533446
- Blankenship, S.L., (2010). *The Consequences Of Transformational Leadership And/Or Transactional Leadership İn Relationship To Job Satisfaction And Organizational Commitment For Active Duty Women Serving İn The Air Force Medical Service*. (Doktora Tezi). Nova Southeastern University, Florida.

- Bolat, O. İ., ve Bolat, T. (2008). *Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(19), 75- 94
- Borenstein M, Hedges LV, Higgins JPT, Rothstein HR. (2009), *Introduction to Meta Analysis*. 1st ed., United Kingdom, John Wiley & Sons, Ltd.
- Borenstein, M., Hedges, L., Higgins, J., Rothstein, H. (2005), *Comprehensive Meta-analysis Version 2*, Biostat, Englewood NJ.
- Chen, Z.X. ve Francesco, A.M. (2003), *The Relationship Between The Three Components Of Commitment and Employee Performance in China*, Journal of Vocational Behavior, 62(3), June, ss.490-516.
- Chenevert, D., Vanderberghe, C., Doucet, O., Ben Ayed, A. K. (2013). *Passive Leadership, Role Stressors, And Affective Organizational Commitment: A Time- Lagged Study Among Health Care Employees*. Revue Europeenne de Psychologie Applique'e / European Review of Applied Psychology, 63 (5), 277-286. doi:10.1016/j.erap.2013.07.002.
- Cinel, M. O., (2008). *Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Bağlılık Unsurları Üzerindeki Etkileri Ve Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Çakınberk, A., Demirel, E. T., (2010). *Leadership As A Determinant Of A Organizational Commitment: A Case Of Health Care Personnel*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24, 103-119.
- Deeks J.J, Higgins J.PT Altman D.G, et al. (2012), *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions, Analysing Data And Undertaking Meta-Analyses*, Editor, Higgins J PT and Green, S., JohnWiley & Sons Ltd, England
- Dinçer, S., (2014), *Eğitim Bilimlerinde Uygulamalı Meta-Analiz*, Ankara, Pagem Yayıncılık.
- Egger, M., Smith, G. D., Schneider, M., & Minder, C. (1997). Bias in meta-analysis detected by a simple, graphical test. *British Medical Journal*, 315(7109), 629-634. dx.doi.org/10.1136/bmj.315.7109.629
- Froelich, S. D., (1995). *The impact of transformational leadership behaviors on nurses' job satisfaction and organizational commitment*. (Doktora Tezi). Madonna University, Livonia, Michigan.
- Gregory, A. E., (2011). *Transformational Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment And Non-Supervisory Nurses' intention to leave*. (Doktora Tezi). Lynn University, Florida.
- Hamdi, S., Rajablu, M. (2012). *Effect Of Supervisor-Subordinate Communication And Leadership Style On Organizational Commitment Of Nurses In Health Care Setting*. International Journal of Business and Management, 7 (23), 7-18. doi:10.5539/ijbm.v7n23p7.
- Higgins JPT, Thompson SG, Deeks JJ, Altman DG (2003), *Measuring Inconsistency In Meta- Analyses*, *BMJ* 2003; 327: 557-560
- Kennedy, T. E. (1999). *The Relationship Of Nurse Manager's Organizational Commitment And Nurse Administrator's Caring And Leadership Behaviors*. (Doktora Tezi). George Mason University, Washington.
- Ketchland, A. (1998) *The Existence of Multiple Measures of Organizational Commitment and Experience-Related Differences in a Public Accounting Setting*, Behavioral Research in Accounting, Vol:10, ss.112-11.
- Kılıç, S. (2016), *Meta Analizi Anlama ve Yorumlama*, Journal of Mood Disorders, 6(2), 93-98.
- Koçel, T., (2011), *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Basım A.Ş., s.569
- Koppenhoefer, C. (2013). *The impact of leadership style on organizational commitment in medical health insurance call centers*. (Doktora Tezi). Indiana Wesleyan University, Indiana(ABD)
- Kotter J.P. (1990). *What Leaders Really Do*, Harvard Business Review (May-June 1990).
- Leach, L. S., (2000). *Nurse executive leadership and the relationship to organizational commitment among nurses*. (Doktora Tezi). University of Southern California, Los Angeles.
- Leandro, G. (2005), *Meta-Analysis In Medical Research: The Handbook For The Understanding And Practice Of Meta-Analysis*, USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Loke, J. (2001). *Leadership Behaviours: Effects On Job Satisfaction, Productivity And Organizational Commitment*. Journal of Nursing Management, 9(4), 191-204. doi:10.1046/j.1365-2834.2001.00231.x.
- Maria, V. S. (2007). *Leadership Styles Of Nurse-Managers: Influences On Commitment*. (Doktora Tezi). Stevens Institute of Technology, ABD
- Mattison, O.Y., (2010). *The Realationship Of Leadership Styles And Organizational Commitment Among Substance Abuse Counselors*. (Doktora Tezi). University of Phoenix.
- McNeese, S., Kathryn, D. (1991). *The Impact Of Leadership Behaviors Upon Job Satisfaction, Productivity, And Organizational Commitment Of Followers*. (Doktora Tezi). Seattle University, Seattle.
- Meyer, J. P. Ve Allen N. J. (1997), *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application* Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). *A Three-Component Conceptualization Of Organizational Commitment*. Human Resource Management Review, 1(1), 61-89.
- Mittlböck M, Heinzl H. A., (2006), *Simulation Study Comparing Properties Of Heterogeneity Measures In Meta Analyses*. Statistics in Medicine, 25(24): 4321-4333

- Polito, J. A., (2010). *A Study of The Relationship Between Commitment To The Supervisor And Followers' Perception Of Leadership*. (Doktora Tezi). Capella University, Minneapolis.
- Robbins S., Cenzo D.,Coulter M. (2013). *Fundamentament: Essential Concepts and Applications Pearson Education*. OLP with etext, Global Edition, 8.
- Sarioğlu Uğur S. Ve Uğur U.(2014). *Yöneticilik Ve Liderlik Ayırımında Kişisel Farklılıkların Rolü, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 6, Sayı 1, 2014 Issn: 1309 -8039*.
- Top, M., Tarcan, M., Tekingündüz, S., Hikmet, N. (2012). *An Analysis Of Relationships Among Transformational Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment And Organizational Trust In Two Turkish Hospitals*. The International Journal of Health Planning and Management 28, 217-241. doi: 10.1002/hpm.2154.
- Vecchio, R P. (1995). *Organizational Behavior* (3rd Ed). Florida: The Dryden Press.

EXTENDED ABSTRACT

Health organizations realize their goals through employees with high organizational commitment. One of the main factors affecting the organizational commitment of employees in health institutions is the leadership behaviors of managers. For this reason, managers of health institutions must ensure the loyalty of the employees they work with. The aim of this study is to determine the effect of leadership behaviors in health services on organizational commitment by meta-analysis.

In this research, the effects of leadership behaviors on organizational commitment in health services were examined by meta-analysis method. Within the scope of the research, studies on the relationships between leadership behaviors and organizational commitment variables in the health sector have been included. In order to be able to respond to the research question in the literature review in the process of determining these studies, literature review strategies including the language, level of evidence, history of research, data sources, exclusion and inclusion criteria for keywords were developed. In the process of determining these studies; National Research Center of Higher Education Council, EBSCOhost, Scopus, Science Direct, Proquest, Medline, Google Scholar, ULAKBIM National Database and internet search engines were used. In order to reach the data; leadership, organizational commitment and health, keywords were used in Turkish and English between 01.01.2000-30.05.2018. Studies including the number of samples and the Pearson correlation coefficient (r) were included in the study. The research articles obtained from the databases were uploaded to Mendely program in order to not include repeat, to identify research articles and to classify research resources according to research topics. These studies were coded using the publication classification form. A meta-analysis program was used to analyze the data. In the study, the effect size values of each study included in the meta-analysis were calculated and evaluated using the Cochrane Q and I^2 statistics. Since heterogeneity I^2 value was high in the study, meta-analysis was used instead of fixed effects model and Fisher z statistic was used as the

type of effect. In the Tau² test, it was assumed that the variance was 0.05 in the random effect model. In this study, $p < 0.05$ was considered statistically significant. Egger linear regression test and Begg and Mazumdar sequence correlations were used to determine whether publication bias was present.

In the scope of the research, 351 studies were determined in accordance with the literature review strategy. 65 of these studies were found to be duplication. A summary of the remaining 286 articles after duplications was read in accordance with the research strategies, exclusion and inclusion criteria, and 262 articles were excluded. After that, a total of 24 studies were analyzed in terms of content and transferred to the coding form. The results are presented in the flow diagram PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses). In the scope of this study, the type of publication of the studies examined does not play a moderator role ($Q_b = 4.60$; $p > 0.05$). The studies ($r = 0.36$) or the doctoral thesis ($r = 0.37$) did not change the effect size of the relationship between leadership and organizational commitment. Change the effect size of leadership behaviors on organizational commitment. Egger linear regression test is used to measure publication bias. In this study, Egger linear regression test was performed, Intercept = -3.53; $t = -1.59$; $p = 0.126$. Another way to determine the publication bias in meta-analysis research is the Begg and Mazumdar sequence correlations statistics. This is calculated by Kendall's tau b coefficient. In the absence of publication bias, this coefficient is close to 1 and the double-tailed p value does not make a significant difference, so p value is expected to be greater than 0.05. According to the values calculated in this statistics (Kendall's tau b=1.09; $p=0.275$), there were no publication bias in the studies included in the meta-analysis.

In the scope of the research, the existence of moderator variables which may affect the relationship between organizational commitment and leadership behavior has been examined. For these purposes, 24 studies that met the criteria for inclusion in the meta-analysis were examined. According to the publication type, 14 of these studies are thesis (58,33%) and 10 articles (41,67%). The sample of the research consists of 6,827 people. The publication bias of the studies included in the study was tested separately with funnel scatter plot, Egger linear regression, Begg and Mazumdar rank correlations statistic methods. As a result of these tests, there was not much evidence of publication bias. In the study conducted in the random effects model, it was determined that the effect of leadership and organizational commitment effect on health services was moderately and positively significant with a value of 0.35 (G.A; 0.26-0.45; $p < 0.05$) and statistically significant. In this study, it was found that the type of publication of the studies examined did not play a moderator role ($Q_b = 4.60$; $p > 0.05$). As a

result, the leadership behaviors of health managers in health services affect the organizational commitment of the employees.

The findings of this research are important in explaining the relationship between leadership behavior of employees in health services and organizational commitment. According to the random effects model of the studies, it was determined that leadership behaviors affect the organizational commitment of the employees at the medium level and positively. A low level of commitment is one of the most important problems for healthcare managers, as healthcare workers can show low business success, decrease productivity and leave the health institution. The low organizational commitment of the employees may cause the disruption of other employees' jobs due to the decrease in the impact of health services as well as the high functional commitment among employees. For this reason, in order for the managers of health institutions to reach their organizational objectives, employees should take measures to increase their organizational commitment levels.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Öztürk, A. (2019). "Fast Food Restoranlarının Tercih Edilmesinde Etkili Olan Faktörlerin Ahs Metodu İle Önceliklendirilmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2679-2695.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.03.2019

Araştırma Makalesi

FAST FOOD RESTORANLARININ TERCİH EDİLMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERİN AHS METODU İLE ÖNCELİKLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Aziz ÖZTÜRK

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi

azizozturk@selcuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1355-6078

Öz

Bu çalışmanın amacı tüketicilerin fast food restoranları seçiminde etkili olan faktörleri tanımlamak ve bu faktörleri önceliklendirmektir. Bu amaçla yiyecek içecek servisi verilen işletmeler tercih edilirken tüketiciler tarafından algılanan önemli faktörleri tanımlamak üzere literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada literatüre göre fast food restoranlarının seçiminde etkili olan fiyat, temizlik, yiyeceklerin tadı ve lezzeti, personelin yardım severliği ve tutumu, servis hızı, marka bilinirliği, menü çeşitliliği, ortam/ambiyans, restoranın konumundan oluşan dokuz kritere yönelik analizler yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi kullanılmıştır. AHS, çok kriterli durumlar karşısında karşılaştırmalı olarak kriterlerin önceliklendirmesinde ve en iyi performans gösteren birimlerin belirlenmesinde uygulanmaktadır. Analize ilişkin verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anketler S.Ü. Beyşehir Ali Akkanat Kampüsünde okuyan 180 üniversite öğrencisine basit örnekleme yöntemiyle seçilmek suretiyle uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre tüketicilerin fast food restoranlarını tercih ederken en fazla etkilendikleri faktörler; Temizlik, Yiyeceklerin Tadı ve Lezzeti ve Personelin Tutumu şeklinde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fast Food, Pazarlama Etkinliği, Müşteri Tercihi, AHS

PRIORITIZATION OF THE FACTORS AFFECTING THE PREFERENCE OF FAST FOOD RESTAURANTS WITH AHS METHOD

Abstract

Comparisons towards the effectiveness of marketing activities of businesses have not taken much place in marketing literature due to the lack of appropriate methodological means to assist the benchmarking process. Besides, studies evaluating the performance of food and beverage companies are occasional. This study aims to contribute to both points and prioritizes the factors that are effective in customers' purchasing. For this purpose, human behaviors have been analyzed based upon multiple criteria such as price, customer service, environment, cleanliness, service speed, location, which are stated to be effective in the selection of fast food restaurants in the literature. Analytical Hierarchy Process (AHP) method was used as analysis method. AHP is useful in prioritizing criteria comparatively and identifying the best performing units under multiple criteria circumstances. Four fast food restaurant brands were included in the study and were evaluated over six criteria. Survey method was used for data collection. The surveys were applied to the university students studying at Beyşehir Ali Akkanat campus by selecting with simple random method.

Keywords: Fast Food, Marketing Effectiveness, Customer Preference, AHP

1. GİRİŞ

Fast food, üretilmesi ve servis edilmesi toplamda birkaç dakikayı aşmayan, ucuz ve tek kullanımlık ambalajı olan, elle tutularak yenen bir gıda kategorisi olarak, tüm dünyada ciddi bir büyüklüğe ulaşmış durumdadır (Marketing Türkiye, 2017). Hızlı hazırlanması, tüketim ve taşıma kolaylığı nedeniyle fast food, insanların yemek tercihinde favori seçeneklerden birisidir (Siew vd., 2017). Fast food restoranlar ise bu gıda grubunu sunarak insanların yiyecek içecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet veren işletmelerdir.

Hızlı nüfus artışının etkisiyle kentleşme oranındaki artışa, kadınların çalışma yaşamına girmesine, buna bağlı olarak aile gelir düzeylerinin yükselmesine, dışarıda yeme alışkanlığının yerleşmesine, çalışma yaşamındaki artan tempo nun yemeğe ayrılan süreyi kısaltmasına, genç nüfus oranındaki artışa ve reklamların etkisine bağlı olarak fast food sektörü her geçen gün biraz daha büyümektedir (Kecek ve Gürdal, 2016; Marketing Türkiye, 2017).

1986 yılında McDonald'ın Türkiye pazarına girmesiyle sektörün Türkiye'deki büyümesi ivme kazanmış son yıllarda ise pek çok yerli ve yabancı markanın hakim olduğu büyük bir pazar haline gelmiştir. Türkiye fast food pazarında yabancı sermayeli fast food markalarının hâkimiyetine rağmen yerli firmalar da hamburger, pizza, sosis ekmek, sandviç, lahmacun, pide, köfte, gözleme, döner, tost, börek, kokoreç midye, çiğ köfte ve simit gibi ürünlerle markalaşarak büyümeye çalışmaktadırlar. Türkiye'nin fast food tercihlerinin ve alışkanlıklarının incelendiği bir araştırmaya göre Burger King, Domino's, Mc Donald's, Baydöner, KFC, Hacıoğlu, PopeYes, Army's Türkiye'de en çok tercih edilen Fast Food markalarıdır (Marketing Türkiye, 2017).

Günümüz fast food restoran yöneticileri benzeri az görülür bir meydan okumayla karşı karşıyadırlar. Swanger (1998)'a göre restoran pazarında az sayıda müşteriyi kovalayan çok sayıda işletme bulunmaktadır. Artan müşteri talepleri ve beklentileri ile piyasa oyuncuları arasındaki rekabet daha da zorlaşmaktadır (Mammadli, 2016). Florida Üniversitesinin sektörler araştırmasına göre restoran sektörü, diğer hizmet sektörlerine kıyasla en düşük performans ve ticari başarısızlık oranına sahip sektördür. Parsa vd. 'ne (2011) göre, kötü performans ve iş başarısızlıklarının nedeni; artan müşteri talepleri, ihtiyaçları ve beklentilerine cevap verilememesidir (Parsa vd., 2011).

Günümüz müşterileri, talep ve ihtiyaçları karşılanırken, kendilerini tatmin edecek bir değer de sunulmasını beklemektedirler. Bu olmadığı takdirde düşük müşteri memnuniyeti, yüksek pazar kaybı ve sonuçta azalan kar marjı gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Mammadli, 2016).

Bu nedenle restoran işletmecilerinin / yöneticilerinin, müşteri algılarının farkında olmaları ve tüketicilerin satın alma davranışlarına yön veren faktörleri belirlemek ve bu faktörler üzerinden değer sunabilmek için tüketici davranışlarını sistematik olarak gözden geçirmeleri kritik öneme sahiptir. Fast food sektörü gibi rekabetçi bir sektörde, işletme sahiplerinin ve pazarlama yöneticilerinin, işlerinin pek çok yönüne ilişkin tüketici davranışlarına yönelik güncel bilgilere sahip olması gerekmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, *tüketicilerin fast food restoranları seçiminde etkili olan karar faktörlerinin önceliklendirilmesidir*. Bu amaçla çalışmada bundan önceki araştırmalarda sıklıkla kullanılan; Fiyat, Temizlik, Yiyeceklerin Tadı ve Lezzeti, Personelin Yardım Severliği ve Tutumu, Servis Hızı, Marka Bilinirliği, Menü Çeşitliliği, Ortam/Ambians, Restoranın Konumu (Mammadli, 2016; Ehsan, 2012; Siew vd., 2018; Siew vd., 2017) kriterleri, fast food restoranlarının seçiminde etkili olan ana karar faktörleri olarak belirlenmiştir. Tüketiciler tarafından bir fast food restoranının seçiminde etkili olduğu düşünülen bu dokuz faktör çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) yöntemi kullanılarak bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Böylece fast food restoranların seçiminde etkili olan faktörler tüketici bakış açısına göre önceliklendirilmiştir.

2. LİTERATÜR

Fast food, insanların yaşamlarını daha verimli bir şekilde sürdürebilmeleri için beslenmeye daha az zaman ayırmalarının zorunlu bir sonucu olarak daha çok kentsel yaşam alanlarında etkisi hissedilen bir beslenme şeklidir (Kecek ve Gürdal, 2016). Fast food, hızlı ve kolay bir şekilde hazırlanan ve servis edilen, restoranlarda ve snack barlarda satılan ucuz gıda anlamına gelmektedir (Mammadli, 2016). Fast food, insanların yemek seçimi arasında favori seçimlerden biridir. Yerinde tüketime ve paket olarak taşınmaya uygun, kısa zamanda hazırlanabilmesi nedeniyle tercih edilmektedir (Siew vd., 2017).

Payne (2014), fast food restoranlarının genellikle standart gıdalar, tatlar, pişirme yöntemleri ve / veya merkezi olarak tedarik edilen şebekelerden her bir restorana sevk edilen kısmen hazırlanmış ürünler kullanan bir franchise veya restoran zincirine ait olduğunu belirtmektedir (Mammadli, 2016).

Fast food pazarı, işletmenin kendi restoranında veya diğer gıda hizmeti sunan işletmecileri ile paylaşılan belirlenmiş yemek alanlarında hızlı tüketilmesi gereken yiyecek ve içeceklerin satışı olarak tanımlanmaktadır (Ehsan, 2012).

Çoğu fast food restoranındaki menüler genellikle hamburger, kızarmış patates, kızarmış tavuk parçaları, sandviçler, gazlı meşrubatlar, kahve, salatalar, meyve suları, ızgara tavuk ve fırınlanmış patates gibi seçeneklerden oluşur. Gıda masraflarını azaltmak için

genellikle plastik veya karton kutularda veya kâğıt ambalajlarda servis yapılır. Bu tür ambalajlar, yiyecekleri daha uzun süre sıcak tutar, bakteri bulaşmasını önler, kolay saklama ve nakliye sağlar (Mammadli, 2016).

Bugün fast food, dünyanın her köşesine yayılmış milyonlarca dolarlık bir sektördür. McDonald's, Burger King, KFC gibi önde gelen fast food zincirleri, dünya genelindeki çok uluslu işletmelerdir. Schlosser'e (2001) göre Amerikalılar, yükseköğrenime, kişisel bilgisayarlara, yazılımlara veya yeni arabaya göre daha fazla harcamayı fast fooda yapmaktadırlar. Benzer şekilde Jones (2002), fast food endüstrisini ülke ekonomisinde önemli bir segment olarak görmektedir (Mammadli, 2016).

Fast food restoran yöneticileri, fast food satış noktaları ve kültürler / ülkeler arasında tüketicilerin nasıl farklılaştıklarını, algılarını ve tercihlerini bilmelidirler. Böylece bu bilgiler yöneticiler tarafından restoranlarının algılarını iyileştirmek ve talebi arttırmak için kullanılabilir (Ehsan, 2012).

Çalışma, tüketicilerin bir fast food restoran seçerken değerli gördükleri faktörleri önceliklendirmeyi amaçlamaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki restoranların seçimi veya reddi için kritik faktörler gıda kalitesi ve gıda çeşitliliğidir. Bu faktörlere ek olarak, müşteriler hızlı servis verilen restoranları tercih etmektedirler. Son çalışmalarda, yemeğin lezzeti, restoranın temizliği, yiyeceğin sıcaklığı, kalitesi, fiyatı, hizmet hızı, kolaylık / nezaket, ortamın rahatlığı, menü öğelerinin çeşitliliği, sağlıklı gıdaların mevcudiyeti ve çocuklara yönelik menü bulunması gibi kriterlerin restoran seçimindeki etkileri incelenmiştir. Sonuçlar hem erkeklerin hem de kadınların fast food restoranlarını tercih ettikleri ancak farklı çekim faktörleri tarafından etkilendiklerini göstermektedir (Ehsan, 2012).

Çalışanların işbirliği, restoranların sağladığı hizmetler, yiyeceklerin tadı, fiyat ve gece geç saatlerde hizmetlerin sunulması nedeniyle erkeklerin fast food'a yöneldiği görülmüştür. Kadınlar için ise marka imajı, lokantanın konumu, gıda kalitesi ve ambalajlama tarzı restoranın seçiminde önemli olan faktörlerdir (Aziz ve Bukhari, 2009).

Aziz ve Bukhari'nin (2009) çalışmasında, fiyat, gıda kalitesi, sağlanan hizmetler, paketleme tarzı, gıda tazeliği, zamanında teslimat, yiyecek çeşitliliği, gece geç saatlerde hizmet verme, arkadaşlarla toplanma yeri olarak tercih edilme, marka imajı, restoran ortamı, lokasyon ve çalışanların işbirliği faktörleri üzerinde çalışılmıştır (Aziz ve Bukhari, 2009).

Ehsan (2012), Pakistan'ın farklı üç şehrinde fast food restoranlarının seçimini etkileyen faktörlerin önem düzeyinin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada restoranın marka imajı, çevresi, lokasyonu, çalışanların işbirliği, fiyatları, tanıtım ve promosyon, hızlı servis, oturma alanı, yiyeceklerin lezzeti, yiyecek çeşitliliği olmak on

faktör analiz edilmiştir. A şehrinde en önemli dört faktörün hızlı servis, restoranın imajı, tanıtım ve promosyon ve fiyatlar olduğu görülmüştür. B ve C şehrinde en önemli faktörler ise yiyeceklerin çeşitliliği, hızlı servis, tanıtım ve promosyon, fiyatlar şeklindedir (Ehsan, 2012).

Azim vd. (2014) müşterilerin restoran seçimini etkileyen en önemli ve etkili faktörleri belirlemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada restoranın fiziksel çevresi, temizlik, hızlı servis, çalışanların tutumu ve işbirliği, mahremiyet, fiyat, restoranda yer bulunabilirliği, yiyeceklerin lezzeti ve kalitesi, ayrıcalıklı hizmet, aileler için uygun ortam, marka imajı olmak üzere onbir faktör kullanmışlardır. Faktörlerin hepsinin restoran seçiminde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte bu faktörler arasında yiyeceklerin lezzeti ve kalitesi, temizlik, fiziksel çevre, çalışanların tutumu ve işbirliği ve aileler için uygun ortam faktörlerinin restoran seçiminde müşterileri çok daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Azim vd., 2014).

Goyal ve Singh (2007) restoran seçimine etki yapan temel faktörleri belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada menü çeşitliliği, yiyeceklerin lezzeti ve kalitesi, ambiyans ve hijyen, servis hızı, fiyat ve restoranın lokasyonu olmak üzere altı faktör kullanmışlardır (Goyal ve Singh, 2007).

Yukarıda bahsi geçen çalışmalarda tüketicinin restoran seçiminde etkili olduğu düşünülen ve sıklıkla kullanılan dokuz faktör bu çalışmada kullanılmıştır. Bunlar; *yiyeceklerin tadı ve kalitesi, temizlik, personelin yardım severliği ve tutumu, menü çeşitliliği, servis hızı, restoranın konumu, fiyat, ortam/ambiyans, marka bilinirliği* (Mammadli, 2016; Ehsan, 2012; Siew vd., 2018; Siew vd., 2017, Azim vd., 2014) şeklindedir.

Başarılı bir restoran her zaman rakiplerinden farklı olmayı istemelidir. Müşterileri etkileyebilecek bir farklılık, restoranın rakiplerine göre daha fazla tercih edilmesini ve pazarda daha güçlü bir konuma gelmesini sağlayabilecektir. O halde restoran yönetimleri müşterileri etkileyen ve restoranın tercih edilmesinde etkili olan faktörleri yakından tanımalıdır (Siew vd., 2017).

2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS)

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS), araştırmacılar tarafından kriterleri önceliklendirmek üzere yaygın olarak uygulanan çok kriterli bir karar verme (ÇKKV) yöntemidir. Saaty tarafından geliştirilen AHS yöntemi, çok kriterli bir karar verme probleminde alternatiflerin nispi önemini (ve dolayısıyla önceliğini) belirlemek için bir ikili karşılaştırma süreci kullanmaktadır. AHS, karmaşık ve yapılandırılmamış bir sorunu bir hiyerarşi halinde düzenlenmiş bir değişkenler kümesine ayırtırmayı kapsamaktadır. Karar vericilerin önceliklerini formüle ederek çeşitli alternatifler ve kriterler arasından seçim yapabilmelerini

sağlar. AHS, birçok farklı alanda (pazarlama, muhasebe, denetim, vb.) yaygın olarak kullanılabilir (Chow ve Luk, 2005).

AHS, tek karar verici tarafından kullanılabilir gibi aynı zamanda bir grup karar vericinin sağladığı hiyerarşi ve yargısal verilerin tutarlılığını önceliklendirebilen bir karar teorisidir. AHS, bütün karar vericilerin değerlendirmelerini, öznel ve nesnel ölçütler üzerinde fayda fonksiyonlarını ortaya çıkarmak zorunda kalmadan, nihai bir şekilde, Saaty ölçeğini (Tablo 1) kullanmak sureti ile karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır (Wu vd., 2007).

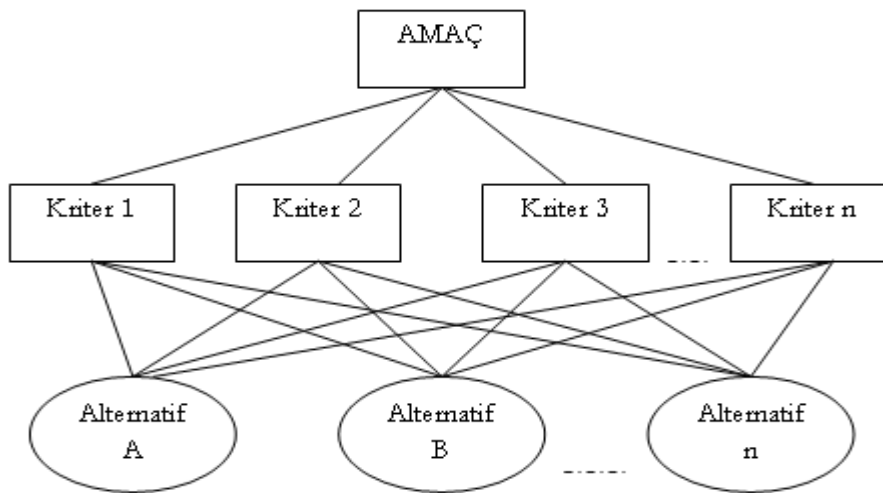
Tablo 1. Saaty AHP İkili Karşılaştırma Ölçeği

Önem Değerleri	Değer Tanımları
1	Her iki faktörün eşit öneme sahip olması durumu
3	1. Faktörün 2. Faktörden daha önemli olması durumu
5	1. Faktörün 2. Faktörden kuvvetle daha önemli olması durumu
7	1. Faktörün 2. Faktöre nazaran yüksek derecede önemli olması
9	1. Faktörün 2. Faktöre nazaran çok yüksek derecede önemli olması
2, 4, 6, 8	İki faktör arasındaki tercihte yukarıdaki açıklamalarda bulunan derecelerin ara değerleridir.

Kaynak: (Göral, 2015)

Karar probleminin hiyerarşi olarak yapılandırılması (1), Her bir hiyerarşik düzeydeki kriterlerin ikili karşılaştırma ile karara bağlanması (2) ve Karar alternatiflerinin bileşik ağırlıklarının belirlenmesi (3), AHS'deki üç ana adımdır (Bayraktar, vd., 1999).

AHS uygulamasında ilk adımda, çoklu kriter karar verme problemi, dikkate alınan ana unsurları belirlemek suretiyle bir hiyerarşik yapıya dönüştürülür. Yapılandırma süreci, genel amacın hiyerarşinin en üstünde belirlenmesiyle başlar ve kriterler, alt kriterler ve karar alternatifleri alt seviyelere yerleştirilmek suretiyle karar probleminin hiyerarşik yapısı oluşturulmuş olur (Şekil 1).

Şekil 1. AHS'nin Hiyerarşik Yapısı

Kaynak: (Göral, 2015)

İkinci aşamada, karar vericilerden, ilk aşamada oluşturulan hiyerarşinin her bir elemanının her bir seviyedeki nispi önemini değerlendirmek için ikili karşılaştırmalar yapmaları istenir. Karşılaştırma süreci için Saaty tarafından geliştirilen ölçek kullanılır. İkili karşılaştırmalarla elde edilen nicel kararlar, karşılaştırma matrisleri olarak adlandırılan kare matrislere transfer edilir. Karşılaştırma matrislerinin oluşturulmasından sonra, nispi ağırlıklar hesaplanır (Bayraktar vd., 1999).

Karşılaştırma matrisi, kriterlerin birbirlerine göre önem seviyelerini gösterir. Ancak bu kriterlerin bütün içerisindeki ağırlıklarını, diğer bir deyişle yüzde önem dağılımlarını belirlemek için, karşılaştırma matrisini oluşturan sütun vektörlerinden yararlanılır ve n adet ve n bileşenli B sütun vektörü oluşturulur (Göral, 2015). Aşağıda bu vektör gösterilmiştir:

$$B_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix}$$

B sütun vektörlerinin hesaplanmasında $b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$ formülünden yararlanılır.

Yukarıda anlatılan adımlar diğer değerlendirme kriterleri içinde tekrarlandığında kriter sayısı kadar B sütun vektörü elde edilecektir. n adet B sütun vektörü, bir matris formatında bir araya getirildiğinde ise aşağıda gösterilen C matrisi oluşturulacaktır:

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

C matrisinden yararlanarak, kriterlerin birbirlerine göre önem değerlerini gösteren yüzde önem dağılımları elde edilebilir. Bunun için (1) formülünde gösterildiği gibi C matrisini oluşturan satır bileşenlerinin aritmetik ortalaması alınır ve Öncelik Vektörü olarak adlandırılan W sütun vektörü elde edilir. W vektörü aşağıda gösterilmiştir.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n} \quad (1)$$

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

Daha sonra bir önceki adımda elde edilen karşılaştırma matrislerinin tutarlılıkları araştırılır. AHS, elde edilen Tutarlılık Oranı (CR) ile bulunan öncelik vektörünün ve dolayısıyla kriterler arasında yapılan birebir karşılaştırmaların tutarlılığının test edilebilmesi imkanını sağlamaktadır. AHS, CR hesaplamasının özünü, kriter sayısı ile Temel Değer adı verilen (λ) bir katsayının karşılaştırılmasına dayandırmaktadır. λ 'nın hesaplanması için öncelikle A karşılaştırma matrisi ile W öncelik vektörünün matris çarpımından D sütun vektörü elde edilir.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix}$$

Bulunan D sütun vektörü ile W sütun vektörünün karşılıklı elemanlarının bölümünden her bir değerlendirme kriterine ilişkin değer (E) elde edilir. Bu değerlerin aritmetik ortalaması (2) ise karşılaştırmaya ilişkin temel değeri (λ) verir. λ hesaplandıktan sonra Tutarlılık Göstergesi (CI), (3) formülünden yararlanarak hesaplanabilir. Son aşamada ise CI, Random Gösterge (RI) olarak adlandırılan ve Tablo 2' de gösterilen standart düzeltme değerine bölünerek (4) CR elde edilir.

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n} \quad (2)$$

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (3)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (4)$$

Hesaplanan CR değerinin 0.10 dan küçük olması karar vericinin yaptığı karşılaştırmaların tutarlı olduğunu gösterir. CR değerinin 0.10' dan büyük olması ya AHS' deki bir hesaplama hatasını ya da karar vericinin karşılaştırmalarındaki tutarsızlığını gösterir.

Tablo 2. Rassal İndeks (RI) Değerleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,48	1,56	1,57	1,59

Kaynak: (Göral, 2015)

Bütün bu süreçlerden sonra alternatif ve kriterlere ait önem dereceleri (ağırlıklar) belirlenir. En yüksek ağırlığa sahip olan alternatif en iyi alternatif, en yüksek ağırlığa sahip olan kriter en önemli kriter olarak belirlenir.

2.2. Fast Food Sektöründe AHS Yöntemiyle Yapılmış Çalışmalar

Fast food işletmeleri sektörünün dünya çapında hızla büyümesi araştırmacıların ilgisini bu sektöre çekmiştir. Fast food sektöründe AHS yöntemi kullanılarak yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;

Chow ve Luk (2005), yapmış oldukları çalışmada fast food restoran sektöründe hizmet kalitesi ölçümünde AHS yöntemini kullanmışlardır (Chow ve Luk, 2005).

Siew vd. (2017) yapmış oldukları çalışmada fast food restoran seçiminde etkili olan fiyat, müşteri hizmetleri, çevre, esneklik, etkinlik, lokasyon ve temizlik faktörlerinin önem sıralamasını yapmışlardır. Sıralamada AHS yöntemini kullanmışlardır (Siew, vd., 2017).

Kecek ve Gürdal (2016) yapmış oldukları çalışmada Dumlupınar Üniversitesi İİBF’de okuyan öğrencilerin fast food restoranlarını tercih ederken göz önünde bulundurdıkları faktörleri (fiyat, lezzet ve tazelik, hizmet hızı, personelin tutumu, reklam) ve Burger King, McDonalds, Mr. Kumpir, Pizza Pizza, Popeyes, Sbarro fast food restoranlarını AHS yöntemi kullanılarak karşılaştırmışlardır. Araştırma bulgularına göre lezzet ve tazelik tüketicilerin en fazla önem verdiği tercih faktörüdür. Burger King ise en fazla tercih edilen fast food markasıdır (Kecek ve Gürdal, 2016).

Siew vd. (2018) Malezya’da fast food restoranlarını tüketici bakış açısıyla karşılaştırmışlardır. Çalışmada fiyat, müşteri hizmetleri, çevre, etkinlik, esneklik ve konum kriterleri kapsamında McDonald, KFC, Pizza Hut, Domino Pizza ve Wing Zone markaları değerlendirilmiştir. Markaların karşılaştırılması analizinde AHS-TOPSIS yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre McDonald, diğer fast food markalarına göre daha fazla tercih edilmektedir (Siew, vd., 2018).

3. METOD

Çalışmada tüketicilerin restoran seçimlerinde etkili olduğu düşünülen dokuz faktör (*yiyeceklerin tadı ve kalitesi, temizlik, personelin yardım severliği ve tutumu, menü çeşitliliği, servis hızı, restoranın konumu, fiyat, ortam/ambiyans, marka bilinirliği*) AHS modeli kullanılmak suretiyle önceliklendirilmiştir. Böylece fast food restoranlarda müşterileri

etkileyen ve restoranın tercih edilmesinde etkili olan faktörleri yakından tanımak mümkün olabilecektir.

Araştırmanın verileri anket yöntemiyle toplanmıştır. Saaty 1-9 ölçeğine göre hazırlanmış anket formu Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Kampusünde farklı programlarda okuyan (önlisans ve lisans) 180 öğrenciye Aralık 2018’de uygulanmıştır. Daha sonra her bir karar vericinin (öğrencinin) kriterlere ilişkin kişisel yargıları, geometrik ortalama yoluyla grup ortak kararına dönüştürülerek Super Decision programında kriter ağırlıkları hesaplanmıştır.

Çalışmanın analiz kısmında aşağıdaki sıralama takip edilmiştir:

1. Karar probleminin tanımlanması, amaç, kriterler açık bir şekilde belirlenerek hiyerarşik modelin oluşturulması,

Analizin karar problemi ve amacı, müşterilerin vermiş olduğu puanlar kapsamında fast food restoranların tercih edilmesinde rol oynayan faktörlerin öncelik sıralamasının yapılmasıdır. Fast food restoranların tercih edilmesinde rol oynayan faktörler (*yiyeceklerin tadı ve kalitesi, temizlik, personelin yardım severliği ve tutumu, menü çeşitliliği, servis hızı, restoranın konumu, fiyat, ortam/ambiyans, marka bilinirliği*) karar kriterleri olarak belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında karar probleminin hiyerarşik modeli Şekil 2’deki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 2. Karar Probleminin Hiyerarşik Yapısı

2. Hiyerarşinin her seviyesi için kriterlerin ikili karşılaştırılması yapılarak kriterlerin önem derecelerinin (ağırlıklarının) belirlenmesi,

Modelde tüm kümeler, düğümler oluşturulduktan sonra kriterler kümesinde bulunan amaç düğümü dikkate alınarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada kullanılan veriler, Saaty'nin 1-9 ölçeği (Tablo-1) kullanılarak öğrencilerin kişisel yargılarının geometrik ortalaması alınmıştır. Hesaplanan geometrik ortalama değeri 1-9 arasında ise karşılaştırma sonucu Super Decision programı anket formunun sol tarafına değişiklik yapılmadan

girilmiştir. Geometrik ortalama ondalıklı bir sayı ise yakın olduğu tamsayı değeri alınmıştır. Karar vericilere ait hesaplanan geometrik ortalama değeri 0-1 aralığında ise “1” değeri, bu değere bölünür ve çıkan sayı (1/sayı) şeklinde yazılır. Örneğin $1/0,20 = 1/5$. Bölme sonucu elde edilen değer ondalıklı çıkması halinde yakın olduğu tam sayı değeri dikkate alınarak “1/ elde edilen değer” şeklinde Super Decision programı anket formunun sağ tarafına girilmiştir (Göral, 2015).

Karşılaştırmalardaki tutarsızlık, sıralama öncelik değerlerinin yanlış olması sonucunu doğurabilir. Tutarsızlık oranının “0” olması karar verici yargılarında tümü ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Bu oranın %10 ve daha aşağı olması genellikle kabul edilebilir bulunmaktadır (Göral, 2015). Çalışmada karar vericilerin bireysel yargılarının ikili karşılaştırmalarının tutarsızlık değeri ($0,013 < 0,10$) kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür.

Inconsistency: 0.01378		
Fiyat		0.03803
Marka Bil-		0.05551
Menü Çeşi-		0.05551
Ortam/Amb-		0.05551
Personeli-		0.09727
Restoran-		0.04889
Servis Hı-		0.08920
Temizlik		0.32573
Yiyecekle-		0.23434

Şekil 3. Super Decisin Programı Ekran Görüntüsü (Tutarsızlık-Inconsistency)

Bu bağlamda karar vericilerin (öğrencilerin) ikili karşılaştırmaları sonucu oluşan kriterlerin öncelik sıraları tablo 3’deki gibidir.

Tablo 3. Fast Food Restoranların Tercih Edilmesinde Rol Oynayan Faktörlerin Öncelik Sıralaması

KRİTERLER	ÖNCELİKLENDİRME PUANI
Temizlik	0,325
Yiyeceklerin Tadı ve Kalitesi	0,234
Personelin Yardım Severliği ve Tutumu	0,097
Servis Hızı	0,089
Marka Bilinirliği	0,056
Menü Çeşitliliği	0,056
Ortam/Ambiyans	0,056
Restoranın Konumu	0,049
Fiyat	0,038

Tablo 3’te görüleceği üzere fast food restoranlarının tüketiciler tarafından tercih edilmesinde en fazla etkili olan faktör Temizliktir. İkinci sırada ise Yiyeceklerin Tadı ve Lezzeti faktörü gelmektedir. Marka bilinirliği, Menü Çeşitliliği ve Ortam/Ambiyans eşit

öncelik sırasına sahiptirler. Fiyat faktörü ise mevcut faktörler arasında tüketici tercihlerinde en az etkili faktör olarak değerlendirilmiştir.

4. SONUÇ

İnsan ve toplum davranışları üzerine yapılan inceleme sonuçları, toplumdan topluma, insandan insana ve zamana göre değişebilmektedir. Nitekim değişen zaman ve teknolojik gelişmelere göre insanların/ toplumların davranış kalıpları, tüketim durumları, tercihleri ve gereksinimleri değişim gösterebilmektedir (Bahar ve Kozak, 2013, s. 3). Bu bağlamda çalışma bulgularıyla örtüşen başka çalışmalar bulunmakla birlikte bulguların farklılık gösterdiği çalışmalar da mevcuttur.

Medeiros ve Salay (2013) tüketiciler tarafından yiyecek-içecek hizmeti sunan işletmeler tercih edilirken göz önünde bulundurulmuş faktörlere ilişkin literatür incelemesi yapmışlardır. Bu inceleme Scopus, Sciele ve Web of Science’da yer alan 45 çalışmayı kapsamaktadır. Bu literatür çalışmasına göre fast food restoranlarının seçiminde etkili olan en önemli faktörler sırasıyla; 1) Fiyat, 2) Servis Hızı ve Kalitesi, 3) Temizlik, 4) Yiyeceklerin Tadı ve Lezzeti, 5) Personelin Tutum ve Davranışları şeklindedir (Medeiros ve Salay, 2013).

“Fiyat” analiz edilen çalışmalarda en fazla araştırılan faktördür (% 64,4). Fiyat faktörünün, çalışmaların büyük çoğunluğunda yemek hizmeti sunan bir işletmenin seçiminde çok önemli bir faktör olduğu görülmüştür. Fiyatın, öğrenciler için en önemli faktör olduğu aynı zamanda düşük gelirli nüfus için de önemli bir faktör olduğu çalışmalarda vurgulanmaktadır. Bununla birlikte 6 çalışmada fiyat, diğer faktörlere kıyasla çok az önem verilen bir faktör olarak değerlendirilmiştir (Medeiros ve Salay, 2013).

Yaptığımız çalışmada hedef kitle öğrenciler olmasına karşın “fiyat” faktörü tüketici tercihlerinde en az dikkate alınan faktör olarak gözlemlenmiştir. Bu bağlamda çalışmamız sonucunda ortaya çıkan sıralamada fiyat faktörünün önem derecesi literatür incelemesi genel sonuçlarından ayrılan bir özellik göstermektedir.

Yiyecek içecek işletmelerinin tercih edilmesinde etkili olan faktörlere yönelik yapılan çalışmalarda en çok çalışılan faktörlerden bir diğeri ise “Servis”e ilişkin özelliklerdir. Servis Hızı, elde edilen bulgular doğrultusunda tüketiciler için orta derecede önemli bir faktördür. Tüketiciler, bir restoran seçiminde çalışanların davranışlarını en önemli faktör olarak görmektedirler. Yapılan bir çalışmada tüketiciler için en önemli faktörün çalışanların hijyenik olması sonucuna varılmıştır. Başka bir çalışmada ise çalışanların hizmet etmeye istekli ve hazır olmaları en önemli faktördür. Çalışanların güler yüzlü olması yiyecek içecek işletmelerinin tercih edilmesinde önemli olan bir diğer husustur (Medeiros ve Salay, 2013).

Yaptığımız çalışmada “Personelin Yardım Severliği ve Tutumu” tüketiciler tarafından üçüncü sırada, “Servis Hızı” ise dördüncü sırada önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda yer alan sıralamada personelin yardım severliği ve tutumu ve servis hızı faktörünün yeri literatür incelemesi genel sonuçlarıyla örtüşen bir özellik göstermektedir.

Restoran hizmetlerinin seçiminde değerlendirilen bir diğer faktör de “Temizlik”tir. Çalışmalarda restoranın genel görünümü, mutfak, çatal, kaşık, porselen eşya, yemek alanı ve tuvaletlerin temizliği, tüketiciler tarafından restoranın hijyen seviyesini belirlemeye yönelik unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tüketicinin hijyen güvenliği algısı, restoranın seçimini etkileyebilmektedir (Medeiros ve Salay, 2013).

Yaptığımız çalışmada “Temizlik” faktörü tüketiciler tarafından en önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda yer alan sıralamada temizlik faktörünün yeri literatür incelemesi genel sonuçlarıyla örtüşen bir özellik göstermektedir.

Yiyeceklerin kalitesi, restoranın seçiminde en önemli faktörlerden birisidir. Yiyeceklerin kalitesi, tüketici memnuniyetini de etkilemektedir. Sunulan yemek çeşidi, bir restoranın seçiminde en önemli unsurdur. Yine yapılan çalışmalar göstermiştir ki restoran seçimine en çok katkı sağlayan özelliklerden bir diğeri de yiyeceklerin tadıdır. Restoran menüsünün çeşitliliği gıda hizmetlerinin seçiminde bir başka ilgili faktörü oluşturmaktadır. Menü çeşitliliği, belirli bir yiyecek hizmetine ilişkin tüketici sadakatini ve memnuniyetini etkilemektedir. Restoran seçiminde etkili olan yiyecek ile ilgili diğer faktörler şunlardır; besin değeri, görünüm, porsiyon büyüklüğü, servis edilen yiyeceklerin sıcaklığı, tazelik, müşteri tarafından siparişi verilen yiyeceklerin sunumu ve restoranın sağlıklı beslenmeye uygun gıdalar sunmasıdır (Medeiros ve Salay, 2013).

Yaptığımız çalışmada “Yiyeceklerin Tadı ve Kalitesi” tüketiciler tarafından ikinci sırada önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. “Menü Çeşitliliği” ise altıncı sırada önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda yer alan sıralamada yiyeceklerin tadı ve lezzeti ve menü çeşitliliği faktörünün yeri literatür incelemesi genel sonuçlarıyla örtüşen bir özellik göstermektedir.

Medeiros ve Salay (2013) tarafından yapılan analiz çalışmasına göre 45 makaleden % 33,3’ünde ortam/ambiyans faktörü, restoran seçimini etkileyen faktörler arasında yer almıştır. Restoran ortam özellikleri açısından orta derecede önemlidir. Ortama ilişkin özellikler ise çekici bir dış tasarım, sigara içenler için bir alanın bulunması, sakın bir ortam, uygun bir müzik, geniş bir yemek alanı, gizlilik ve konfordur (Medeiros ve Salay, 2013).

Çalışmamızda ortam ve ambiyans yedinci sırada önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla literatür incelemesine uygun bir derecelendirmeye sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmaların % 44.4'ünde "konum" faktörü araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan çalışmalar konumun, yiyecek servisi veren işletmelerin seçiminde önemli bir faktör olmakla birlikte diğer faktörlerle kıyaslandığında sonlarda yer aldığını göstermiştir. Restoranın işyerine yakınlığı, okula yakınlığı gibi konum özelliği tercih edilme sebebidir (Medeiros ve Salay, 2013).

Çalışmamızda konum sekizinci sırada önemli faktör olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla literatür incelemesine uygun bir derecelendirmeye sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmalara göre restoranın diğer müşteriler tarafından tavsiye edilmesi önemli bir seçim unsurudur. Gregory ve Kim'in (2004), yapmış oldukları çalışmada restoran seçimini en fazla etkileyen bilginin arkadaş ve akrabalar tarafından verildiğini (% 94.5), bu bilginin medyadan elde edilenden daha fazla kullanıldığını göstermiştir (Gregory ve Kim, 2004). Bunun yanında müşteri ilişkileri, çocuklara yönelik uygulamalar, içki servisi yapılıyor olması yemek hizmeti veren işletmelerin seçiminde etkili olan diğer hususlardır (Medeiros ve Salay, 2013).

Yapılan bu çalışma analize yer vermesi ve analiz sonuçlarının bir literatür taramasıyla karşılaştırılması açısından önemlidir. Bu özelliği ile çalışmamız ilgili alanda bundan sonra yapılacak başka çalışmalara da katkı sağlayabilecektir. Ayrıca restoran işletmecileri ve yöneticileri için de tüketicilerin restoran seçiminde göz önünde bulundukları faktörlerin önem derecesini görmelerine ve pazarlama faaliyetlerinde bunu dikkate alarak rekabet güçlerini artırmalarına yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Azim, A., Shah, N. A., Mehmood, Z., Mehmood, S., & Bagram, M. M. (2014). Factors Effecting the Customers Selection of Restaurants in Pakistan. *International Review of Management and Business Research*, Vol.3, Issue. 2, 1003-1013.
- Aziz, F., & Bukhari, A. (2009). Predilection of Adolescent Towards Fast Food. *5th ISOSS International Research Conference*.
- Bahar, O., & Kozak, M. (2013). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayraktar, D., Gözlü, S., & Büyükdemir, B. (1999). An Application of Analytic Hierarchy Process in the Hospitality Industry. *D.E.Ü. İİBF Dergisi*, Cilt:14,Sayı:1, 37-46.
- Chow, C. C., & Luk, P. (2005). A Strategic Service Quality Approach Using Analytic Hierarchy Process. *Managing Service Quality*, Vol.15, No.3, 278-289.
- Ehsan, U. (2012). Factors Important for the Selection of Fast Food Restaurants: an Empirical Study Across Three Cities of Pakistan. *British Food Journal*, Vol.114, Issue:9, 1251-1264.
- Goyal, A., & Singh, N. (2007). Consumer Perception About Fast Food in India: An Exploratory Study. *British Food Journal*, Vol.109, No.2, 182-195.
- Göral, R. (2015). E-WOM'a Dayalı Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile En uygun Otelin Belirlenmesi ve Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.33, 1-7.

- Gregory, S., & Kim, J. (2004). Restaurant Choice: The Role of Information. *Journal of Foodservice Business Research*, Vol.7, No.1. 81-95.
- Kecek, G., & Gürdal, H. (2016). Determination of Preference Ranking of Fast Food Companies with Analytic Hierarchy Process: An Application in Dumlupınar University. *European Journal of Business and Management*, Vol.8, No.5, 28-34.
- Mammadli, A. (2016). Consumer Perceptions of the Fast Food Industry in Sweden a Quantitative Research Study. Lund University.
- Marketing Türkiye. (2017, 11 20). Türkiye'de Fast Food Sektörü. Türkiye.
- Medeiros, C. O., & Salay, E. t. (2013). A Review of Food Service Selection Factors Important to the Consumer. *Food and Public Health*, Vol.3(4),176-190.
- Parsa, H., Gregory, A., & Terry, M. (2011). *Why Do Restaurants Fail? Part III: An Analysis of Macro and Micro Factors*. Orlanda,USA: University of Central Florida Rosen College of Hospitality Management.
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. New York: McGraw-Hill.
- Siew, L. W., Hoe, L. W., Fai, L. K., & Wai, C. J. (2018). An Empirical Study on the Preference of Fast Food Restaurants in Malaysia with AHP-TOPSIS Model. *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 3226-3231.
- Siew, L. W., Wai, C. J., & Hoe, L. W. (2017). Analysis on the Preference of Fast Food Restaurants with analytic Hierarchy Process Model. *International Journal of Psychology and Cognitive Science*, Vol 3(6), 72-76.
- Stewart, H., Blisard, N., Jolliffe, D., & Bhuyan, S. (2005). The Demand for Food away from Home: Do Other Preferences Compete with Our Desire to Eat Healthfully"? *Journal of Professional Services Marketing*, Vol.30, no.3,520-536.
- Wu, C. R., Lin, C. T., & Chen, H. C. (2007). Optimal Selection of Location for Taiwanese Hospitals to Ensure a Competitive Advantage by Using the Analytic Hierarchy Process and Sensitivity Analysis. *Building and Environment*, 1431-1444.

EXTENDED ABSTRACT

Fast food is an increasingly popular food culture that has emerged as a result of the fact that people spend less time on eating to make more efficient use of time in the busy working and living conditions of urban areas. Fast food is preferred by a growing number of people due to its attractive advantages such as being prepared and served quickly and easily, providing on-site consumption and suitability for transportation as a package.

The rate of urbanization increases due to the rapid population growth throughout the world, and as a result of the increase in the number of women participating in working life, the income levels of the families are constantly rising. In addition, the intense pace of working life makes the time even more valuable and shortens the time allocated to eating and strengthens the habit of eating out. Fast food sector is growing day by day as the attractiveness of advertisements is added to the interest of young population in parallel with the increasing population. In connection with this growth, the competition conditions between companies that want to get a bigger share of the growing pie by meeting the demands and expectations of customers with different age, gender and social status are becoming more difficult. Therefore, restaurant managers need to be aware of customer perceptions and systematically check the consumer behaviour in order to determine factors that guide purchasing behaviour of consumers and to present value through these factors.

In this context, the study aims to *prioritize the decision factors affecting the consumers' preference of fast food restaurants*. As a result of examining the studies conducted in this area

and the literature review, the nine main factors thought to be effective in the consumers' preference of a fast food restaurant have been identified. These factors are *taste and quality of food, cleanliness, helpfulness and attitude of the staff, menu variety, service speed, restaurant location, price, environment / ambiance, brand recognition factors*. These nine main factors thought to be effective in the consumers' preference of a fast food restaurant have been ranked by using the Analytical Hierarchy Process (AHS) method, one of the multi-criteria decision-making methods. Thus, the factors that are effective in the preference of fast food restaurants are prioritized according to consumer perspective.

The Analytical Hierarchy Process (AHS) is a multi-criteria decision-making (MCDM) method that is widely applied by researchers to prioritize criteria. The AHS method developed by Saaty uses a binary comparison process to determine the relative importance (and therefore the priority) of alternatives in a multi-criteria decision making problem. AHS includes separating a complex and unstructured problem into a set of variables arranged in a hierarchy. It enables decision-makers to choose among various alternatives and criteria by formulating their priorities. AHS can be widely used in many different areas (marketing, accounting, auditing, etc.)

In the study, nine factors (taste and quality of food, cleanliness, helpfulness and attitude of staff, menu variety, service speed, restaurant location, price, environment / ambiance, brand awareness) thought to be effective in restaurant preference of consumers were prioritized by using AHS model. Thus, it was aimed to show the enterprises the importance of factors affecting customers' preference of fast food restaurants and to guide them to use these factors more effectively in marketing activities.

The data of the study was collected by survey method. The questionnaire prepared by Saaty according to the 1-9 scale was applied to 180 students (associate and undergraduate) studying in different programs at Beyşehir Ali Akkanat Campus of Selçuk University in December 2018. Then, the personal judgment of each decision-maker (student) regarding the criteria was converted into a group decision by means of a geometric mean and the criteria weights were calculated in the Super Decision program. In the analysis part of the study, first the decision problem was defined, the hierarchical model was formed by determining the goals and criteria clearly and then, the significance levels (weight) of the criteria were determined by performing the binary comparisons of the criteria for each level of the hierarchy. In this context, the priority order of the factors resulting from the binary comparisons of decision makers (students) is listed as follows.

Table 1. Priority Order of the Factors Affecting the Preference of Fast Food Restaurants

FACTORS	PRIORITIZATION SCORE
Cleanliness	0,325
The taste and quality of food	0,234
Helpfulness and Attitude of Staff	0,097
Service Speed	0,089
Brand awareness	0,056
Menu Variety	0,056
Environment / ambiance	0,056
Restaurant Location	0,049
Price	0,038

As seen in the table, the most effective factor in the preference of fast food restaurants by consumers is *cleanliness*. The second factor is *taste and quality of food*, the third is *helpfulness and attitude of staff* and the fourth is *service speed*. *Brand awareness, menu variety and environment / ambiance* have equal order of priority. *Restaurant location* is the eighth factor and *price* is the least effective factor in consumer preferences among the current factors.

As a result of our study, it is seen that the priority order generally corresponds with the results of the previous studies conducted in this field and literature findings. The most remarkable finding of the study is that the price factor has the lowest significance level among the nine factors effective in restaurant preferences.

Although the price factor is known to be the most important factor in many areas for the students, the target audience of the study, the fact that it has the lowest significance level as a result of the study shows a feature that differs from the general results of the literature review. This study is important since it includes analysis and compares the results of analysis with a literature review. With this feature, our study will be able to contribute to further studies in the related field. It can also help restaurant managers to see the significance levels of the factors affecting the restaurant preference of consumers and increase their competitive power by taking this into account in marketing activities.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Doğru, Ç. (2019). “Destekleyici Örgüt İklimi, İşe Bağlılık ve Bireysel Uyum Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2696-2713.

Geliş Tarihi / Received Date: 01.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.03.2019

Araştırma Makalesi

DESTEKLEYİCİ ÖRGÜT İKLİMİ, İŞE BAĞLILIK VE BİREYSEL UYUM PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar DOĞRU

Ufuk Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

caglar.dogru@ufuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4215-8979

Öz

Bu makalede, karşılıklılık normu, psikolojik sözleşme kuramı ve örgütsel destek kuramı temelinde, destekleyici örgüt iklimi, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Araştırmanın amacı, örgütlerin çalışanlarının esenliğini düşünmesi, onların daha iyi şartlarda çalışmasını sağlaması, sorunları ile ilgilenmesi, istek ve ihtiyaçlarını önemsemesi ve başarılarını ödüllendirmesi gibi destekleyici olması halinde onların işe bağlılıklarının ve bireysel uyum performanslarının nasıl etkilendiğinin ortaya koyulmasıdır. Bu amaca ulaşmak amacıyla, Ankara’da ağır ticari araçlar sektöründe faaliyet gösteren öncü iki şirketin, 246 çalışanından veri toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, destekleyici örgüt iklimi, çalışanların işe bağlılıkları ve bireysel uyum performansı ile aynı yönlü ve anlamlı ilişkiye sahiptir. Destekleyici örgüt ikliminin varlığında, çalışanların işlerini sahiplenmesi ve değişen iş koşullarına ayak uydurabilmek için kendilerini geliştirerek uyum göstermeleri söz konusu olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt İklimi, Destekleyici Örgüt İklimi, İşe Bağlılık, Performans, Bireysel Uyum Performansı

ANALYZING THE RELATIONSHIPS BETWEEN SUPPORTIVE ORGANIZATIONAL CLIMATE, JOB INVOLVEMENT AND INDIVIDUAL ADAPTIVE PERFORMANCE

Abstract

In this article, the relationships between supportive organizational climate, job involvement and individual adaptive performance are analyzed on the theoretical basis of norm of reciprocity, psychological contracts theory and organizational support theory. The aim of this study is to reveal how job involvement and individual adaptive performance are affected when the organization is supportive by worrying about employees’ welfare, maintaining better work conditions, listening to their problems, caring their wants and needs and rewarding their achievements. In order to achieve this, data was collected from 246 employees working in two different companies, operating in heavy commercial vehicles industry. According to the results obtained, supportive organizational climate has positive relationships with job involvement and individual adaptive performance. When there is a supportive organizational climate, employees are more involved in their jobs and adapt to changing working conditions by developing themselves.

Keywords: Organizational Climate, Supportive Organizational Climate, Job Involvement, Performance, Individual Adaptive Performance

1. GİRİŞ

Önceki dönemlere nazaran, örgütlerin daha az kaynak kullanımı ile daha yüksek performans göstererek amaçlarına ulaşması konusu günümüzde önemli bir hale gelmiştir. Bunun sebepleri arasında, gelişen bilgi, iletişim ve üretim teknolojileri ile ulaşım ve lojistik alanlarında yaşanan yenilik ve değişimler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, örgütlerin insan kaynakları çevresinde yaşanan gelişmeler ile paralel olarak, çalışanların yüksek performans sergilemelerinde önemli yer tutan motive edici faktörler zamanla daha da önemli bir hale gelmektedir. Günümüzde, çalışma koşullarının çalışanların işyerindeki refahları ve performansları üzerine daha olumlu etkilerini gösteren çok sayıda araştırma yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların arasında, örgütsel adalet (Ang, Van Dyne ve Begley, 2003), örgüt kültürü (Pritchard ve Karasick, 1973), örgütsel destek (Shanock ve Eisenberger, 2006), üst desteği (Pazy ve Ganzach, 2009), insan kaynakları uygulamaları (Arthur, 1994) ve lider-üye etkileşimi (Janssen ve Van Yperen, 2004) gibi kavramlar yer almaktadır.

Çağdaş insan kaynaklarının motive olduğu unsurların belirlenmesi ve daha iyi anlaşılması ile birlikte, örgütlerde yöneticiler son zamanlarda çalışanların işyerindeki mutluluk ve işlerinden elde ettikleri tatmin düzeylerine önem vermeye başlamışlardır. Bu kapsamda örgütlerde son dönemlerde kullanılmaya başlayan ve diğer kavramlar ile karşılaştırıldığında daha yeni olan ve üzerinde daha az çalışma yapılmış yapılardan bir tanesi olarak karşımıza ‘‘destekleyici örgüt iklimi’’ çıkmaktadır. Bu çalışmada çalışanları destekleyici örgüt ikliminin, yine literatürde son zamanlarda önem kazanan ve üzerinde daha çok araştırma yapılması gereken, ‘işe bağlılık’ ve çalışan performansının en güncel boyutu olarak gündeme gelen ‘bireysel uyum performansı’ üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, destekleyici örgüt ikliminin, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı ile olan ilişkilerinde, kuramsal temeller, karşılıklılık normu (Gouldner, 1960), psikolojik sözleşme kuramı (Schein, 1980) ve örgütsel destek kuramı (Eisenberger, Huntington, Hutchison ve Sowa, 1986) üzerine bina edilmiştir. Öyle ki, gerek karşılıklılık normu ve gerekse örgütsel destek kuramı ile psikolojik sözleşme kuramında ortak olarak, örgüt ile çalışanlar arasındaki değişim ilişkilerinde tarafların karşılıklı olarak tüm beklentilerinin önemsenmesi gerektiğinin altı çizilmektedir.

Destekleyici örgüt iklimi, çalışanların işyerinde pozitif örgütsel davranış sergilemeleri için motive edici bir unsurdur (Bakker and Schaufeli, 2008). Çalışanların yöneticileri ve üyesi oldukları örgütleri tarafından önemsendiklerini algıladıklarında, çalıştıkları örgüte olan bağlılıklarının olumlu yönde etkilenmesi söz konusu olmaktadır (Eisenberger, vd., 1986). Yani, destekleyici örgütsel iklimin, örgütsel bağlılığı arttırdığı bilinmektedir. Bu çalışmada,

destekleyici örgütsel iklimin, işe olan bağlılığı etkileyip, etkilemediği incelenmektedir. Benzer şekilde, literatürde genellikle destekleyici örgüt ikliminin, çalışanların performanslarını artırıcı etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Luthans, Norman, Avolio ve Avey, 2008). Yine bu çalışmada, destekleyici örgüt ikliminin çalışanların genel performansına değil fakat daha özeldir, onların bireysel uyum (adaptif) performansına olan etkileri incelenmektedir. Dolayısıyla, örgüt iklimi konusunu derinleştirerek destekleyici örgüt iklimi, çalışanların performansı konusu derinleştirilerek ise, onların bireysel uyum performansları ve literatürde örgütsel bağlılığa kıyasla üzerinde daha çok durulmasına ihtiyaç olunan işe bağlılık değişkenleri seçilmekte ve bunların arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu yönleri ile elde edilecek sonuçlara istinaden alan yazına katkı yapılması amaçlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Destekleyici örgütsel iklimin ve onun çalışanların davranışları üzerindeki etkilerinin temelleri, karşılıklılık normu (Gouldner, 1960), sosyal değişim kuramı (Homans, 1961; Blau, 1964) ve psikolojik sözleşme kuramına (Rousseau, 1989) dayanmaktadır. Karşılıklılık normuna göre, sosyal etkileşimde, bireylerin kendisine iyilik yapan tarafa, yine iyilik yaparak karşılık verme durumu söz konusu olmaktadır (Cropanzano ve Mitchell, 2005). Sosyal değişim kuramı da, karşılıklılık normunu temel alarak, kendisine bir iyilik yapan ya da bir şekilde avantaj sağlayan bir kişi, grup, kurum gibi taraflara iyilik yapılması ile sosyal etkileşimin başlatılmasını konu edinmektedir (Shore ve Shore, 1995). Psikolojik sözleşme ise, çalışanlar ve örgütleri arasında yazılı olmayan fakat karşılıklı beklentiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Schein, 1980). Bu kuramlar temelinde, kendisini desteklemek suretiyle bir iyilik yapıldığını algılayan çalışanın, iyiliği yapan kaynağa karşı bir iyilik yapma zorunluluğu hissetmesi beklenmekte, fakat zorunlu kılınmamaktadır. Bu çerçevede, araştırma kapsamında kendisini desteklemek suretiyle örgütün çalışana iyilik yapması karşılığında, çalışanların nasıl cevap vereceği ve bu cevap kapsamında da işe olan bağlılıklarını ve performanslarını arttırıp, arttırmayacakları sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

2.1. Destekleyici Örgüt İklimi

Örgütsel iklim kavramı, 1960'lı yıllardan başlayarak, günümüze kadar giderek önemi artan ve örgütsel davranışta sonuçları itibari ile önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Hellriegel ve Slocum, 1974). Tagiuri ve Litwin (1968), genel anlamda iklimi belirli bir ortamda yer alan unsurları etkileyen dış faktörler olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle örgüt iklimi, bir örgütün ortamı, yapısı, kültürü, politikaları, işlerin özellikleri, sergilenen liderlik davranışları, insan kaynakları uygulamaları gibi faktörlerden oluşan bir

yapı olarak açıklanmaktadır (Campbell, Dunnette, Lawler ve Weick, 1970; Likert, 1961). Örneğin, Litwin ve Stringer (1968), örgütsel iklimi yapı, sorumluluklar, ödüller, riskler, samimiyet, destek, standartlar, sorunlar ve kimlik olarak dokuz unsurdan oluşan bir yapı olarak tanımlamıştır. Ayrıca, bir örgütteki iklim, çalışanların kişilikleri, tecrübeleri, eğitimleri ve performansları temelinde farklı şekillerde algılanabilmektedir. Bu durum, algılanan örgüt iklimi olarak adlandırılmaktadır (Astin ve Holland, 1961; Hackman ve Lawler, 1971). Jones ve James (1979) ile Griffin (2001), çalışanların algıladıkları örgüt iklimi ile işyerindeki davranışlarının arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur.

Destekleyici örgüt iklimi ise, örgütsel destek kuramı (Eisenberger, vd., 1986) temelinde, çalışanların örgüt içindeki refahlarının önemsendiği, çaba ve katkılarının dikkate alındığı, sorunlarının dinlenerek çözüm arandığı bir ortamı işaret etmektedir (Rhoades, Eisenberger ve Armeli, 2001). Dolayısıyla, destekleyici örgüt iklimi; çalışanların görevlerini yerine getirirken, iş arkadaşları, üstleri ve örgütleri tarafından kendilerine ne derecede yardım edildiği ve onların performansları ile işe ve örgüte yönelik tutumlarının ne derece önemsendiği ve ödüllendirildiğine ilişkin örgüt içinde fakat kendileri dışında kalan destekleyici ortam olarak tanımlanabilmektedir (Luthans vd., 2008). Destekleyici iklimin olduğu bir örgütte, yöneticiler astlarının başarıları ile gurur duyarlar, onları ödüllendirirler, sorunlarla karşılaştıklarında yardımcı olurlar ve daha yüksek performans sergilemeleri için gerekli kaynakları tahsis ederler (Eisenberger, Fasolo ve Davis-LaMastro, 1990; Eisenberger, Stinglhamber, Vandenberghe, Sucharski, ve Rhoades, 2002).

Destekleyici örgüt iklimi konusunda çalışma yapan araştırmacılar arasında, Mercer ve Bilson (1985), destekleyici örgüt iklimi ile örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında anlamlı ve olumlu ilişkilere rastlamıştır. Wei ve Morgan (2004) destekleyici örgüt ikliminin yeni ürün geliştirmede olumlu etkilerinin olduğunu ve bu sayede örgütlere rekabet avantajı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Luthans ve diğerleri (2008) örgüt ikliminin destekleyici nitelikte olmasının, çalışanların performansını arttırdığı sonucunu elde etmişlerdir.

2.2. İşe Bağlılık

Bireylerin, günlük hayatın içinde var olan; aile, iş, çalıştıkları örgüt, sahip oldukları hobileri gibi unsurlara olan bağlılıkları aslında onların temel psikolojik ihtiyaçlarını tatmin etmeye yardımcı doğal bir durumdur (Kanungo,1979). Bunların arasında işe bağlılık, bir çalışanın işi ile psikolojik olarak özdeşleşmesine yönelik bilişsel inanç durumu olarak tanımlanmaktadır (Griffin, Hogan, Lambert, Tucker-Gail ve Baker, 2010; Kanungo, 1982). İşe bağlılık hakkında çalışma yapan araştırmacıların da belirttiği üzere (Morrow, 1983; Rabinowitz ve Hall, 1977; Wegge, Schmidt, Parkes ve Van Dick, 2007) bu kavramın tanımı

üzerinde bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ancak daha açık bir ifade ile açıklanacak olursa; işe bağlılık, çalışanın işini sahiplenme derecesi (Lawler ve Hall, 1970) ve işinin kendi kimliğinde teşkil ettiği yerdir (Lodahl ve Kejnar, 1965; Sonnentag ve Krueger, 2006).

İşe bağlılık literatürü incelendiğinde, araştırmacıların bu yapının öncülleri ve sonuçlarını önemseydiği ve bu konularda çalışmaların yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Brown'ın (1996) yaptığı bir sınıflandırmada, işe bağlılığın öncülleri dört ayrı gruba ayrılmaktadır. Bunlar; kişilik özellikleri, iş özellikleri, amirin özellikleri ve çalışanların rol algıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilik özellikleri arasında; iş ahlakı, kontrol odağı, özsaygı ve kendini geliştirme ihtiyacı yer alırken, iş özellikleri arasında, otonomi, beceri çeşitliliği, görev kimliği, geribildirim, hiyerarşik düzey, görev anlamlılığı, güdüleme potansiyeli, rekabet ve görev karmaşıklığı yer almaktadır. Ayrıca işe bağlılığın öncülleri arasında amirin özellikleri içerisinde, onun astlarını hangi ölçüde önemseydiği ve kararlara katılıma teşvik ettiği ile onlarla nasıl iletişim kurduğu yer almakta iken, çalışanların rol algıları arasında rol karmaşıklığı ile rol çatışması bulunmaktadır (Chughtai, 2008).

Yine aynı sınıflandırmada, işe bağlılığın literatürde göze çarpan sonuçları üç ayrı gruba ayrılmıştır. Bunlar iş davranışları ve sonuçları, iş tutumları ve işe bağlılığın yan etkileri olarak gruplanmaktadır. İlk grupta, iş davranışları ve sonuçları arasında çaba, performans, örgütsel vatandaşlık davranışı, işe devamsızlık ve iş gücü devri yer almaktadır. İş tutumları arasında ise, iş tatmini, amirden duyulan tatmin, iş arkadaşından duyulan tatmin, ücret tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti bulunmaktadır. İşe bağlılığın sonuçları arasında yan etkiler olarak tanımlanan grupta ise, iş ve aile çatışması, stres, sağlık sorunları ve yaşam tatmini yer almaktadır (Brown, 1996; Chen ve Chiu, 2009).

2.3. Bireysel Uyum Performansı

Bu araştırma kapsamında uyum kelimesi, İngilizce'de kullanılan "adaptation" kelimesinden türetilen "adaptive" kelimesinin literatürde karşılaşılan "adaptif" kelimesi ile aynı anlama gelecek şekilde Türkçe'deki karşılığı olarak tercih edilmiştir. Buradan hareketle adaptasyon veya uyarılma, canlıların değişen doğal şartlarda yaşamını sürdürme yeteneği olarak biyoloji biliminden esinlenerek işletme ve yönetim literatüründe sıklıkla kullanılmaktadır (Hallen, Johanson, Seyed-Mohamed, 1991). Esasen uyarılma kavramı, örgüt kuramında, durumsallık yaklaşımında (Lawrence ve Lorsch, 1967) ve davranışsal kuramda (Cyert ve March, 1963) kendisini gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel performans ise, çalışanların kontrolü altında bulunan ve örgütsel amaç ve hedeflere ilişkin davranışlarının, önceden belirlenen ölçütleri karşılama düzeyi olarak tanımlanabilmektedir (Borman ve Motowidlo, 1993). İş performansı ile ilgili literatür

incelendiğinde, genel iş performansının, görev performansı ve bağlamsal performans şeklinde ana iki ögesinin olduğu gözlemlenmektedir. Ancak son zamanlarda yaşanan gelişmelerle, yaratıcı performans ve bireysel uyum performansı boyutlarının da ortaya çıktığı ve araştırmacılar tarafından ilgi duyulmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Görev performansı, çalışanların iş tanımında bulunan temel eylemlerin ve görevlerin, belirlenmiş ölçütleri ne düzeyde karşıladığını ölçen performanstır (Befort ve Hatstrup, 2003). Bağlamsal performans ise, görev performansından farklı olarak, çalışanların iş tanımlarının ötesinde görev üstlenmesi, diğer çalışanlara yardımcı olması, örgütsel kurallara uyması ve örgütsel amaçları savunması gibi tutum ve davranışlarını ölçen performans türüdür (Borman ve Motowidlo, 1997). Yaratıcı performans ise, çalışanların karşılaştığı sorunlara yenilikçi çözümler üretebilme ve yeni öneriler sunabilme kapasitesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Amabile, 1983; Tierney ve Farmer, 2002). Son olarak, bireysel uyum performansı, işe yönelik görevlerde ortaya çıkan değişimlere hangi düzeyde uyum gösterilebildiğine ve etkililiğin sağlandığına ilişkin bireylerin sergilediği davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Jundt, Shoss ve Huang, 2014). İşe yönelik ortaya çıkan değişimlere örnek olarak, işin gereklerinde ihtiyaç duyulan yetenek ve bilgilerin değişmesi ve çalışanların da bunları sağlamak için yeni yetenekler ve bilgi edinmesi gösterilebilir (Chan, 2000). Dolayısıyla, çağın gereği değişimlerin vazgeçilmez olduğu iş ortamlarında, çalışanların bireysel uyum performansları sayesinde bireysel ve örgütsel amaçlara ulaşılması kolaylaşmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ VE ARAŞTIRMA MODELİ

Yapılan literatür taramasında da gözlemlendiği üzere, destekleyici örgüt ikliminin çalışanların pozitif davranışlar sergilemesine katkıları bulunmaktadır. Bunların arasında ve çalışmanın kapsamında yer alan işe bağlılık ve performans konuları açısından bakıldığında; Elankumaran (2004), örgüt iklimi ile işe bağlılık arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bunun özelinde ise, Friedlander ve Margulies (1969), çalışanların yöneticilere olan güvenini tesis eden destekleyici özellikteki örgüt ikliminin onların işe bağlılıklarını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunlara ek olarak, Shadur, Kienzle ve Rodwell (1999) örgütsel iklimin işe bağlılık üzerindeki etkisinde çalışanların desteklenmesinin olumlu etki yarattığını ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla araştırmanın ilk hipotezi şu şekildedir:

Hipotez 1: Destekleyici örgüt iklimi ile işe bağlılık arasında olumlu yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Pritchard ve Karasick (1973) yönetici rolündeki çalışanlar üzerinde yaptığı araştırmada, örgütsel iklimin çalışanların performansı ve iş doyumları üzerinde olumlu

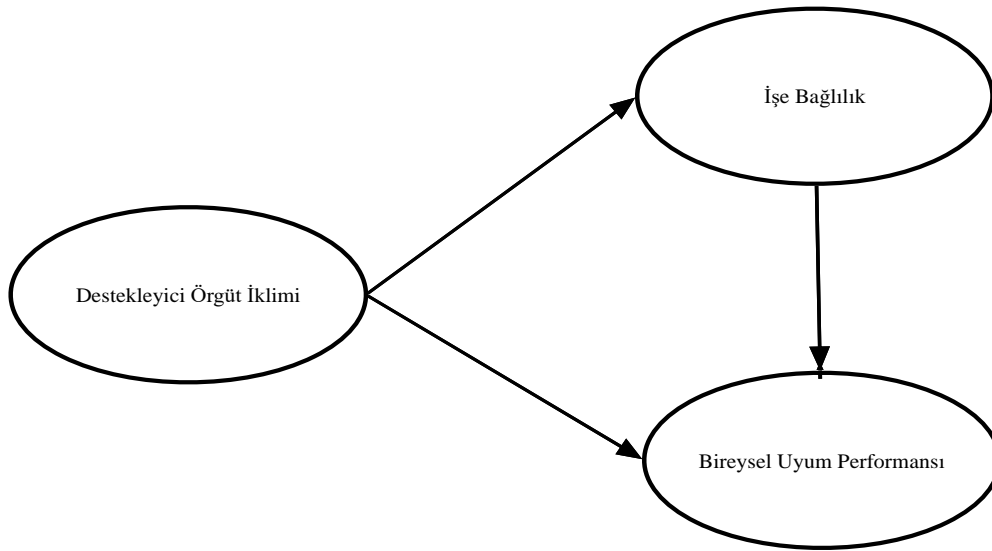
etkileri olduğunu ortaya koymuşlardır. Luthans ve diğerleri (2008), yürüttükleri araştırma sonucunda, destekleyici örgüt ikliminin çalışanların performanslarını artırıcı etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Charbonnier-Voirin, El-Akreml ve Vandenberghe (2010), yeniliği destekleyici örgüt ikliminin, çalışanların bireysel uyum performansı ile olumlu yönlü ilişkileri olduğu sonucuna varmışlardır. Bundan ötürü ikinci hipotez aşağıdaki gibidir:

Hipotez 2: Destekleyici örgüt iklimi ile bireysel uyum performansı arasında olumlu yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Diefendorff, Brown, Kamin ve Lord (2002) yaptıkları çalışmada işe bağlılığın örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş performansının önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Keller (1997) ve Chugthai (2008) işe bağlılığın çalışan performansını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Buradan hareketle, işe bağlılığın bireysel uyum performansı ile olumlu yönlü ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla;

Hipotez 3: İşe bağlılık ile bireysel uyum performansı arasında olumlu yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Örneklemi

Destekleyici örgüt iklimi, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla, niceliksel araştırma deseni tercih edilmiştir. Bunun için ise, Türkiye ekonomisinde önemli yer tutan ağır ticari araçlar sektöründe yer alan öncü iki firmanın Ankara’da yer alan fabrika ve yönetim ofislerinde bizzat randevu alınarak, önceden hazırlanan anketler aracılığı ile veri toplanmıştır. Bu işletmelerin seçilme sebebi, destekleyici örgüt politikalarına sahip olmaları ve kullandıkları teknoloji sayesinde iş gereklerinin sürekli bir değişime tabi olmasıdır. Bu kapsamda, firmaların izin verdiği birimler içerisinde yönetici ve astları da içerecek şekilde 246 çalışan gönüllü olarak araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan çalışanların demografik bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

	Değişken	f	%
Firma	1	114	46
	2	132	54
Cinsiyet	Kadın	101	41
	Erkek	145	59
Medeni Durum	Evli	162	66
	Bekâr	84	34
Yaş Aralığı	18-25	51	21
	26-35	62	25
	36-45	77	31
	45 +	56	23
Eğitim Düzeyi	Önlisans	25	10
	Lisans	179	73
	Lisansüstü	42	17
Kıdem Süresi	0-5 yıl	73	30
	6-10 yıl	108	44
	11 + yıl	65	26
	Toplam	246	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 246 kişinin, 114’ü ilk firmada, 132’si ikinci firmada çalışmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu erkek ve evli olup, en fazla çalışan 36-45 yaş aralığında bulunmaktadır. Lisans düzeyinde eğitime sahip ve aynı işyerinde 6-10 yıl arasında süredir çalışmakta olan grup, en fazla katılımcı sayısına sahiptir.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

4.2.1. Destekleyici Örgüt İklimi Ölçeği

Araştırma kapsamında, destekleyici örgüt iklimi ölçeği olarak, Rogg, Schmidt, Shull ve Schmitt (2001) tarafından geliştirilen 22 maddeden oluşan 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliliğini test etmek amacı ile önce açılımlayıcı ardından da doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Orijinal ölçekte olduğu gibi, faktör analizi sonucunda dört boyutlu yapı elde edilmiştir. Bunlar, ‘‘yönetim yeterliliği ve tutarlılığı’’, ‘‘çalışan bağlılığı’’, ‘‘dayanışma ve eş güdüm’’, ‘‘müşteri odaklılık’’ olarak adlandırılmıştır.

Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığının belirlenmesi amacı ile yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi tatmin edici sonuçlar vermiştir (KMO: 0,822; X^2 : 744,675, sd:16, $p < 0,001$). Destekleyici örgüt iklimine ilişkin faktör yükleri ve güvenilirlik katsayıları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Destekleyici Örgüt İklimi Ölçeği Faktör Yükleri

Madde	Bileşenler			
	Yönetim Yeterliliği ve Tutarlılığı	Çalışan Bağlılığı	Dayanışma ve Eş Güdüm	Müşteri Odaklılık
DÖİ 1	.684			
DÖİ 2	.763			
DÖİ 3	.692			
DÖİ 4	.805			
DÖİ 5	.784			
DÖİ 6	.873			
DÖİ 7	.740			
DÖİ 8	.812			
DÖİ 9		.560		
DÖİ 10		.732		
DÖİ 11		.651		
DÖİ 12		.879		
DÖİ 13		.752		
DÖİ 14		.768		
DÖİ 15			.740	
DÖİ 16			.678	
DÖİ 17			.835	
DÖİ 18			.762	
DÖİ 19				.693
DÖİ 20				.825
DÖİ 21				.710
DÖİ 22				.604
Cronbach Alpha	.84	.87	.91	.80

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, Tablo 2’de görüldüğü üzere faktör yükleri yüksek değerlere sahip olup, dört boyutlu yapı ortaya çıkmıştır. Güvenilirlik analizi ile elde edilen değerler de, ölçeğin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Açımlayıcı faktör analizini takiben yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de, elde edilen uyum iyiliği değerlerinin Hu ve Bentler’in (1999) sınırları içerisinde kaldığı anlaşılmış ve böylece destekleyici örgüt iklimi ölçeğinin hem geçerli hem de güvenilir olduğu anlaşılmıştır (χ^2/df :2,831; TLI: 0,942; CFI:0,964; RMSEA:0,061; GFI:0,952).

4.2.2. İşe Bağlılık Ölçeği

İşe bağlılığı ölçmek amacıyla Lodahl ve Kejner (1965) tarafından geliştirilen 6 maddeden oluşan ve 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (5:Kesinlikle katılıyorum, 1: Kesinlikle katılmıyorum). Ölçeğin geçerliliğini ortaya koymak için ilk olarak açımlayıcı daha sonra ise, doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Orijinal ölçekte olduğu gibi, faktör analizi sonucunda tek boyutlu yapı elde edilmiştir. Uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi tatmin edici sonuçlar vermiştir (KMO: 0,880; X^2 : 1.532,67, sd:65,

$p<0,001$). İşe bağlılık ölçeğine ilişkin faktör yükleri ve güvenilirlik katsayıları Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. İşe Bağlılık Ölçeği Faktör Yükleri

Madde	Bileşen
İB1	.763
İB2	.628
İB3	.754
İB4	.595
İB5	.760
İB6	.858
Cronbach Alpha	.91

İşe bağlılık ölçeğinin açımlayıcı faktör analizinden sonra yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri elde edilerek, ölçeğin hem geçerli hem de güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2/df:1,972$; TLI: 0,955; CFI:0,948; RMSEA:0,052; GFI:0,963).

4.2.3. Bireysel Uyum Performansı Ölçeği

Bireysel uyum performansını ölçmek amacıyla, Charbonnier-Voirin ve Roussel (2012) tarafından geliştirilen 21 maddeden oluşan ve 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır (5:Kesinlikle katılıyorum, 1: Kesinlikle katılmıyorum). Geçerlilik testleri kapsamında önce açımlayıcı daha sonra da doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Orijinal ölçekte olduğu gibi, faktör analizi sonucunda beş boyutlu yapı elde edilmiştir. Bunlar, ölçeği geliştirenler tarafından ‘‘yaratıcılık’’, ‘‘acil durumlarda tepki’’, ‘‘kişilerarası uyum’’, ‘‘eğitim ve öğrenme çabası’’ ve ‘‘stres yönetimi’’ olarak adlandırılmıştır. Uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi geçerli sonuçlar vermiştir (KMO: 0,921; X^2 : 1.844,575, sd:76, $p<0,001$). Bireysel uyum performansı ölçeğine ilişkin faktör yükleri ve güvenilirlik katsayıları Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Bireysel Uyum Performansı Ölçeği Faktör Yükleri

Madde	Yaratıcılık	Bileşenler			
		Acil Durumlarda Tepki	Kişilerarası Uyum	Eğitim ve Öğrenme Çabası	Stres Yönetimi
BUP1	.764				
BUP2	.832				
BUP3	.653				
BUP4	.782				
BUP5		.590			
BUP6		.785			
BUP7		.821			
BUP8		.642			
BUP9			.792		
BUP10			.649		
BUP11			.827		
BUP12			.730		
BUP13				.602	
BUP14				.840	
BUP15				.575	
BUP16				.736	
BUP17				.658	
BUP18					.815
BUP19					.756
BUP20					.646
BUP21					.725
Cronbach Alpha	.85	.91	.79	.87	.84

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda, Tablo 4’de görüldüğü üzere bireysel uyum performansı ölçeğinde beş boyutlu yapı ortaya çıkmıştır. Güvenilirlik analizi ile elde edilen değerler de, ölçeğin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Açımlayıcı faktör analizinin ardından yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de, elde edilen uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırları içerisinde kalması üzerine bireysel uyum performansı ölçeğinin de hem geçerli hem de güvenilir olduğu anlaşılmıştır ($\chi^2/df:1,521$; TLI: 0,970; CFI:=,978; RMSEA:0,059; GFI:0,965).

5. ARAŞTIRMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Araştırma kapsamında toplanan veriler IBM SPSS 20 programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Destekleyici örgüt iklimi, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı ölçeklerine verilen cevapların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve bu değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları Tablo 5’te gösterilmektedir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Değişken	X	SS	1	2	3
1.Destekleyici Örgüt İklimi	3,57	0,65	1		
2.İşe Bağlılık	3,82	0,97	0,42**	1	
3.Bireysel Uyum Performansı	3,14	0,83	0,58**	0,39**	1

*:p<0.05 **p<0.01 ***:p<0.001

Tablo 5'te görüldüğü üzere, destekleyici örgüt iklimi ile işe bağlılık arasında aynı yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,42$; $p<0.01$). Bundan ötürü H_1 'in desteklendiği sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde, destekleyici örgüt iklimi ile bireysel uyum performansı arasında da olumlu ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır ($r=0,58$; $p<0.01$). Dolayısıyla, H_2 'nin de desteklenmesi söz konusudur. Son olarak, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı arasındaki ilişkinin de incelenmesi ile, iki değişken arasında da aynı yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r=0,39$; $p<0.01$). Bundan ötürü de H_3 desteklenmiştir. Destekleyici örgüt ikliminin bireysel uyum performansı ile olan ilişkisinin yönü işe bağlılık ile aynı olması ile birlikte, daha güçlü olduğu da gözlenmektedir.

Destekleyici örgüt iklimi, işe bağlılık ve bireysel uyum performansı arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasının ardından, araştırmaya derinlik kazandırması açısından destekleyici örgüt ikliminin diğer değişkenlere etkilerinin incelenmesi amacı ile regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Destekleyici Örgüt İkliminin İşe Bağlılık ve Bireysel Uyum Performansına Etkileri

		β	R^2	p
Destekleyici Örgüt İklimi	→ İşe Bağlılık	0,528	0,451	0,000***
Destekleyici Örgüt İklimi	→ Bireysel Uyum Performansı	0,645	0,524	0,000***

*: $p<0,05$ **: $p<0,01$ ***: $p<0,001$

Tablo 6'da görüldüğü üzere, destekleyici örgüt ikliminin işe bağlılık üzerinde güçlü ve olumlu yönde etkisi bulunmaktadır ($\beta_{DÖİ}=0,52$, $p<0,001$). Benzer şekilde, yapılan regresyon analizi ile destekleyici örgüt ikliminin bireysel uyum performansı üzerinde de güçlü ve olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır ($\beta_{DÖİ}=0,64$, $p<0,001$). Her iki bağımlı değişken üzerinde aynı yönlü etkisinin olmasına karşın, destekleyici örgüt ikliminin bireysel uyum performansı üzerindeki etkisi, işe bağlılık üzerindeki etkisi ile kıyaslandığında daha büyük olduğu anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ

Bu araştırma kapsamında, 1960'lı yıllardan sonra önem kazanan örgütsel iklimin daha özel bir türü olan destekleyici ikliminin, yine literatürde son zamanlarda önem kazanmaya başlayan işe bağlılık ve özellikle performans yazınına yeni giren uyum performansı ile ilişkileri ortaya koyulmuştur. İlgili literatür tarandığında, şu ana kadar bu ilişkilerin benzer yapılarla da olsa ortaya konulduğu çalışma sayısı nispeten azdır. Bundan ötürü, çalışmada elde edilen sonuçlar sayesinde literatüre önemli katkıların sağlanması söz konusudur.

Araştırmada elde edilen verilerin incelenmesi sonucu, destekleyici örgüt ikliminin hem işe bağlılık hem de bireysel uyum performansı ile aynı yönlü, güçlü ve anlamlı ilişkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Yani, temellerini örgütsel destek kuramından alan destekleyici örgüt iklimi kapsamında, çalışanlarını adil bir şekilde ödüllendiren, onların iyiliğini ve refahını düşünen, sorunlarını dinleyen ve çözüm üreten, başarıları ve üstün performanslarını dikkate alan örgütlerde, çalışanların işe bağlılıkları ve uyum performansları artmaktadır. Şöyle ki, destekleyici örgüt ikliminin etkisi ile, işe bağlılığın artması sayesinde, çalışanlar üstlendikleri görevleri ve yaptıkları işleri daha fazla sahiplenmekte ve kendilerini sahip oldukları işleri ile daha fazla özdeşleştirmektedirler. Bunlara ilaveten, yine araştırmada elde edilen sonuçlara göre, aynı şekilde destekleyici bir örgüt içinde yaşanan değişimlere ve iş gereklerinde meydana gelen eğitsel ve teknolojik gelişmelere çalışanların uyum göstermesi, daha kolay ve daha üst seviyede gerçekleşmektedir. Destekleyici örgütlerde, çalışanların eğitilmesi ve kendilerini geliştirmesi için fırsatların var olması, onların sürekli öğrenmelerini ve değişen koşullara uyum sağlayarak performanslarını arttırmasını sağlamaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, literatürde yer alan benzer çalışmalar ile karşılaştırıldığında; Brown ve Leigh (1996), yönetim desteği ile işe bağlılık arasında, bu araştırmada destekleyici örgüt iklimi ile işe bağlılık arasındakinden daha zayıf ama olumlu ve anlamlı bir ilişki saptamıştır ($r=0,19$; $p<0,01$). Aynı çalışmada, psikolojik iklimin işe bağlılığa olumlu etkisi ve işe bağlılığın da genel performansa aynı etkisi, bu araştırmada elde edilen etkilerden daha zayıftır ($\beta_1=0,36$, $p<0,001$; $\beta_2=0,15$, $p<0,001$). Türkçe literatürde yer alan çalışmalarda genellikle destekleyici örgüt iklimi ve performans konuları işlenmiş, bunların arasında Koçak ve Temiz (2016), anılan değişkenler arasında aynı yönlü ve anlamlı ilişkiler kaydetmiştir. Benzer şekilde, Özer, Topaloğlu ve Özmen (2013), destekleyici örgüt iklimi ve işe bağlılığa yakın bir yapı olan iş doyumunu arasında olumlu ve anlamlı ilişkiler tespit etmiştir.

İleride yapılacak araştırmalarda, destekleyici örgüt iklimi ile gerek işe bağlılık ve gerekse bireysel uyum performansı arasındaki ilişkilerde aracı ve düzenleyici faktörler konu edilebilir. Farklı sektörler ve hatta farklı ülkelerden katılımcılarla örneklem zenginleştirilebilir. Böylece, daha fazla araştırmaya muhtaç bu yapılara ilişkin literatüre katkıda bulunulmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Amabile, T. M. (1983). The Social Psychology of Creativity: A Componential Conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(2), 357-377.
- Ang, S., Van Dyne, L., & Begley, T. M. (2003). The Employment Relationships of Foreign Workers Versus Local Employees: A Field Study of Organizational Justice, Job Satisfaction, Performance, and OCB. *Journal of Organizational Behavior* 24(5), 561-583.

- Arthur, J. B. (1994). Effects of Human Resource Systems on Manufacturing Performance and Turnover. *Academy of Management Journal*, 37(3), 670-687.
- Astin, A. W., & Holland, J. L. (1961). The Environmental Assessment Technique: A Way To Measure College Environments. *Journal of Educational Psychology*, 52(6), 308-316.
- Bakker, A. B., & Schaufeli, W. B. (2008). Positive organizational behavior: Engaged employees in flourishing organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 29(2), 147-154.
- Befort, N., & Hattrup, K. (2003). Valuing Task And Contextual Performance: Experience, Job Roles, And Ratings of The Importance of Job Behaviors. *Applied HRM Research*, 8(1), 17-32.
- Blau, P.M. (1964). *Exchange and Power in Social Life*. New York: John Wiley.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task Performance and Contextual Performance: The Meaning for Personnel Selection Research. *Human Performance*, 10(2), 99-109.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. M. (1993). Expanding The Criterion Domain to Include Elements of Contextual Performance. İçinde N. Schmitt Ve W. C. Borman (Ed.) *Personnel Selection in Organizations*, San Francisco: Jossey-Bass, 71-98.
- Brown, S. P. (1996). A Meta-Analysis and Review Of Organizational Research on Job Involvement. *Psychological Bulletin*, 120(2), 235-255.
- Brown, S. P., & Leigh, T. W. (1996). A New Look at Psychological Climate and Its Relationship to Job Involvement, Effort, and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 81(4), 358-368.
- Campbell, J. J., Dunnette, M. D., Lawler, E. E., & Weick, K. E. (1970). *Managerial Behavior, Performance, and Effectiveness*. New York: McGraw-Hill.
- Chan, D. (2000). Understanding Adaptation to Changes in The Work Environment: Integrating Individual Difference and Learning Perspectives. *Research in Personnel And Human Resources Management*, 18, 1-42.
- Charbonnier-Voirin, A., & Roussel, P. (2012). Adaptive Performance: A New Scale To Measure Individual Performance in Organizations. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne Des Sciences De L'Administration*, 29(3), 280-293.
- Charbonnier-Voirin, A., El Akremi, A., & Vandenberghe, C. (2010). A Multilevel Model of Transformational Leadership and Adaptive Performance and The Moderating Role of Climate For Innovation. *Group & Organization Management*, 35(6), 699-726.
- Chen, C. C., & Chiu, S. F. (2009). The mediating role of job involvement in the relationship between job characteristics and organizational citizenship behavior. *The Journal of social psychology*, 149(4), 474-494.
- Chughtai, A. A. (2008). Impact Of Job Involvement on In-Role Job Performance and Organizational Citizenship Behaviour. *Journal of Behavioral & Applied Management*, 9(2), 169-183.
- Cropanzano, R. and Mitchell, M.S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, 31 (6), 874-900.
- Cyert, R. M., & March, J. G. (1963). *A Behavioral Theory of The Firm*. NJ: Englewood Cliffs.
- Diefendorff, J. M., Brown, D. J., Kamin, A. M., & Lord, R. G. (2002). Examining The Roles of Job Involvement and Work Centrality in Predicting Organizational Citizenship Behaviors and Job Performance. *Journal of Organizational Behavior*, 23(1), 93-108.
- Eisenberger, R., Fasolo, P., & Davis-Lamastro, V. (1990). Perceived Organizational Support and Employee Diligence, Commitment, And Innovation. *Journal of Applied Psychology*, 75(1), 51-59.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Eisenberger, R., Stinglhamber, F., Vandenberghe, C., Sucharski, I. L., & Rhoades, L. (2002). Perceived Supervisor Support: Contributions to Perceived Organizational Support and Employee Retention. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 565-573.
- Elankumaran, S. (2004). Personality, Organizational Climate and Job Involvement: An Empirical Study. *Journal of Human Values*, 10(2), 117-130.
- Friedlander, F., & Margulies, N. (1969). Multiple Impacts of Organizational Climate and Individual Value Systems Upon Job Satisfaction. *Personnel Psychology*, 22(2), 171-183.
- Gouldner, A. W. (1960). The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178.
- Griffin, M. L. (2001). Job Satisfaction among Detention Officers: Assessing The Relative Contribution of Organizational Climate Variables. *Journal of Criminal Justice*, 29(3), 219-232.
- Griffin, M. L., Hogan, N. L., Lambert, E. G., Tucker-Gail, K. A., & Baker, D. N. (2010). Job involvement, job stress, job satisfaction, and organizational commitment and the burnout of correctional staff. *Criminal Justice and behavior*, 37(2), 239-255.
- Hackman, J. R., & Lawler, E. E. (1971). Employee Reactions to Job Characteristics. *Journal of Applied Psychology*, 55(3), 259-286.

- Hallen, L., Johanson, J., & Seyed-Mohamed, N. (1991). Interfirm Adaptation in Business Relationships. *The Journal of Marketing*, 29-37.
- Hellriegel, D. & Slocum Jr., J.W. (1974). Organizational Climate: Measures, Research and Contingencies. *Academy of Management Journal*, 17(2), 255-280.
- Homans, G.C. (1961). *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria For Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Janssen, O., & Van Yperen, N. W. (2004). Employees' Goal Orientations, The Quality of Leader-Member Exchange, and The Outcomes of Job Performance and Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 47(3), 368-384.
- Jones, A. P., & James, L. R. (1979). Psychological Climate: Dimensions and Relationships of Individual and Aggregated Work Environment Perceptions. *Organizational Behavior And Human Performance*, 23(2), 201-250.
- Jundt, D. K., Shoss, M. K., & Huang, J. L. (2014). Individual Adaptive Performance in Organizations: A Review. *Journal of Organizational Behavior*, 36(1), 53-71.
- Kanungo, R. N. (1982). Measurement of Job And Work Involvement. *Journal of Applied Psychology*, 67(3), 341-349.
- Kanungo, R. N. (1979). The Concepts of Alienation And Involvement Revisited. *Psychological Bulletin*, 86(1), 119-138.
- Keller, R. T. (1997). Job Involvement and Organizational Commitment as Longitudinal Predictors of Job Performance: A Study of Scientists And Engineers. *Journal of Applied Psychology*, 82(4), 539-545.
- Koçak, R. D., & Temiz, Ü. (2016). Destekleyici Örgüt İklimi ve Psikolojik Sermayenin Yenilikçilik Eğilimine Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3330-3353.
- Lawler, E. E., & Hall, D. T. (1970). Relationship of Job Characteristics to Job Involvement, Satisfaction, and Intrinsic Motivation. *Journal of Applied Psychology*, 54(4), 305-312.
- Lawrence, P. R., & Lorsch, J. W. (1967). Differentiation and İntegration in Complex Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 1-47.
- Likert, R. (1961). *New Patterns of Management*. New York: McGraw-Hill.
- Litwin, G. H., & Stringer, R. A. (1968). *Motivation and Organizational Climate*. Boston: Harvard University Press.
- Lodahl, T. M., & Kejnar, M. (1965). The Definition And Measurement of Job Involvement. *Journal of Applied Psychology*, 49(1), 24-33.
- Luthans, F., Norman, S. M., Avolio, B. J., & Avey, J. B. (2008). The Mediating Role of Psychological Capital in The Supportive Organizational Climate—Employee Performance Relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29(2), 219-238.
- Mercer, A. A., & Bilson, K. (1985). Factors Influencing Organizational Commitment By Physicians. *Academy of Management*, 1, 72-76.
- Morrow, P. C. (1983). Concept Redundancy in Organizational Research: The Case of Work Commitment. *Academy of Management Review*, 8(3), 486-500.
- Pazy, A., & Ganzach, Y. (2009). Pay Contingency and The Effects of Perceived Organizational And Supervisor Support On Performance and Commitment. *Journal of Management*, 35(4), 1007-1025.
- Pritchard, R. D., & Karasick, B. W. (1973). The Effects Of Organizational Climate on Managerial Job Performance and Job Satisfaction. *Organizational Behavior And Human Performance*, 9(1), 126-146.
- Rabinowitz, S., & Hall, D. T. (1977). Organizational Research on Job Involvement. *Psychological Bulletin*, 84(2), 265-288.
- Rhoades, L., Eisenberger, R., & Armeli, S. (2001). Affective Commitment to the Organization: The Contribution of Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 825-836.
- Rogg, K. L., Schmidt, D. B., Shull, C., & Schmitt, N. (2001). Human Resource Practices, Organizational Climate, and Customer Satisfaction. *Journal of Management*, 27(4), 431-449.
- Rousseau, D.M. (1989). Psychological and Implied Contracts in Organizations. *Employee Rights and Responsibilities*, 2, 121-139.
- Schein, E. H. (1980). *Organizational Psychology*, Englewood Cliffs, NJ :Prentice-Hall.
- Shadur, M. A., Kienzle, R., & Rodwell, J. J. (1999). The Relationship between Organizational Climate and Employee Perceptions of Involvement: The İmportance of Support. *Group & Organization Management*, 24(4), 479-503.
- Shanock, L. R., & Eisenberger, R. (2006). When Supervisors Feel Supported: Relationships with Subordinates' Perceived Supervisor Support, Perceived Organizational Support, and Performance. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 689-695.
- Shore, L.M., and Shore, T.H. (1995). Perceived Organizational Support and Organizational Justice. In R.

- Cropanzano and K. Kacmar (Eds.), *Organizational Politics, Justice, and Support*. Westport, CT: Quorum. 149–164.
- Sonnentag, S., & Krueger, U. (2006). Psychological detachment from work during off-job time: The role of job stressors, job involvement, and recovery-related self-efficacy. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 15*(2), 197-217.
- Süral, Özer, P., Topaloğlu, T., & Timurcanday Özmen, Ö. N. (2013). Destekleyici Örgüt İkliminin, Psikolojik Sermaye İle İş Doyumu İlişkisinde Düzenleyici Etkisi. *Ege Academic Review, 13*(4), 437-447.
- Taguiri, R., & Litwin, G. H. (1968). *Organizational Climate: Exploration of a Concept*. Cambridge: Graduate School Of Business Administration, Harvard University.
- Tierney, P., & Farmer, S. M. (2002). Creative Self-Efficacy: Its Potential Antecedents And Relationship to Creative Performance. *Academy of Management Journal, 45*(6), 1137-1148.
- Wegge, J., Schmidt, K. H., Parkes, C., & Van Dick, R. (2007). Taking a sickie: Job satisfaction and job involvement as interactive predictors of absenteeism in a public organization. *Journal of occupational and organizational psychology, 80*(1), 77-89.
- Wei, Y., & Morgan, N. A. (2004). Supportiveness of Organizational Climate, Market Orientation, and New Product Performance in Chinese Firms. *Journal of Product Innovation Management, 21*(6), 375-388.

EXTENDED ABSTRACT

Organizations emphasize more than ever, the issue of using less in order to produce more. To achieve this, managers search for ways to increase the performance and efficiency of their companies. Moreover, not only managers but also scholars are trying to put forth beneficial solutions to organizational issues. Among the most important subjects in the organizations comes in the first rows, the issue of employee performance. As the employees are the most valuable resource for a firm, when they perform better, firms also perform better. Therefore, scholars have evaluated and measured many types of employee performance so far. Contextual performance and task performance were the preliminary classifications of the job performance. Afterwards, innovative performance has been added and lastly the concept of adaptive performance has been generated.

The scope of this study consists of supportive organizational climate, job involvement and individual adaptive performance constructs. Moreover, the main objective of this research is to indicate the relationships among supportive organization climate, job involvement and individual adaptive performance. The theoretical framework for these relationships consists of norm of reciprocity, psychological contracts theory and organizational support theory. With the help of this study it is intended to observe how job involvement and individual adaptive performance are affected when the organization is supportive. Being supportive may occur in many ways. Mostly, organizations with supportive work climate worry about employees' welfare in the workplace, maintain better work conditions, (such as pay, promotion, fringe benefits, social programmes, flexible work arrangements, health programmes) listen to employees' problems, solutions and creative ideas, care their wants and needs, reward their achievements and be proud of their professional achievements.

In this context, it is anticipated that, within a supportive organizational climate, employees will be more involved with their jobs and their individual adaptive performance will increase.

So as to test research hypotheses based on the same rationale, a quantitative method of research was chosen. Data was collected from 246 employees working in two different companies, operating in heavy commercial vehicles industry. The demographics of the sample occurred as; 145 male participants, 101 female participants, 162 married and 84 single; 51 participants were at the age range of 18-25, 62 participants were at the age range of 26-35, 77 participants were at the age range of 36-45 and 56 participants were at the age of older than 45. To have a look at the educational level, 25 participants graduated from vocational school, 179 participants had bachelor's degree and 42 participants had postgraduate degrees. Moreover, 73 participants had tenure less than five years, whereas 108 participants had tenure between 6 and 10 years. Only 65 participants had tenure for 11 and more years. The data was analyzed with the help of SPSS 20.0 statistical programme.

According to the results of correlation analysis, it is understood that supportive organizational climate has positive relationships with job involvement ($r=0,42$; $p<0.01$). So the first hypothesis is supported. Furthermore, also it is noted that there is a significant and positive relationship between supportive organizational climate and individual adaptive performance ($r=0,58$; $p<0.01$). Hence, the second hypothesis is also supported. Moreover, there is also a significant and positive relationship between job involvement and individual adaptive performance ($r=0,39$; $p<0.01$). Thus, the third hypothesis is again supported. After correlation analysis, regression analysis was also employed in order to observe the effects of supportive organizational climate as an independent variable on both job involvement and individual adaptive performance as dependent variables. According to the results obtained, supportive organizational climate has a significant and positive effect on job involvement ($\beta_{SOC}=0,52$, $p<0,001$). Additionally, supportive organizational climate also has a significant and positive effect on individual adaptive performance ($\beta_{SOC}=0,64$, $p<0,001$). As it is observed from the regression analysis results, there are both positive effects of supportive organizational climate on both job involvement and individual adaptive performance, but the power of its effect on individual adaptive performance is larger than the effect on job involvement. This is important because, if the organization supports their employees by maintaining them for example the required knowledge or required machine and equipment to learn a new task or have a new skill, the adaptive performance of those employees will increase. This will in turn increase the overall job performance of employees who will contribute to their firms' performance. Furthermore, when employees feel that their organization has a supportive climate, they tend to express themselves more with their job and feel job satisfaction. As a

result, when there is a supportive organizational climate, employees are more involved in their jobs and adapt to changing working conditions by developing themselves.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Aykan, E. ve Akgül, H. (2019). “Örgütsel Desteğin İşe Gömülmüşlük Davranışları Üzerindeki Etkisinde İşgören Avukatlığının Aracılık Rolü: Kayseri Lojistik Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2714-2733.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.03.2019

Araştırma Makalesi

ÖRGÜTSEL DESTEĞİN İŞE GÖMÜLMÜŞLÜK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE İŞGÖREN AVUKATLIĞININ ARACILIK ROLÜ: KAYSERİ LOJİSTİK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Ebru AYKAN

Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

aykane@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3537-5235

Dr. Öğr. Üyesi Hanife AKGÜL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

hanifeakgul@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8543-9343

Öz

İşletmelerin; küreselleşmeye dayalı rekabetin artışı ve teknolojiadaki önüne geçilemeyen değişime dayanan günümüz iş koşullarında, verimliliklerini sürdürebilmesi için stratejik bir kaynak olan mevcut insan kaynağını etkili, verimli kullanması ve çalışanların örgütte kalmasını sağlaması gerekmektedir. Bu çalışmada örgütsel desteğin çalışanların işe gömülmüşlüğü üzerindeki etkisinde işgören avukatlığının aracılık rolünü tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Kayseri ilinde lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çalışanları oluştururken örneklemini bu firmalarda çalışan yöneticilerinin izin verdiği ve seçkisiz (rastgele, yansız) örnekleme yöntemi ile seçilmiş toplam 421 çalışan oluşturmaktadır. Çalışanlarla ilgili veriler “Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği”, “İşe Gömülmüşlük Ölçeği”, “İşgören Avukatlığı Algısı Ölçeği” ile toplanmıştır. Kişisel değişkenlere ilişkin verilerin toplanması için ise araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde bilgisayar paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimleyici istatistiklerin yanı sıra, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda; Kayseri lojistik sektörü işletme çalışanlarının algıladıkları destek ve işgören avukatlığının çalışanların işe gömülmüşlüğü üzerinde pozitif yönlü etkisi bulunduğu ve çalışanların örgütsel destek algısının işe gömülmüşlükleri üzerindeki etkisinde işyeri avukatlığının kısmi aracılık rolü bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşe Gömülmüşlük, İşgören Avukatlığı Algısı, Örgütsel Destek Algısı, Lojistik

MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE ADVOCACY ON THE RELATION BETWEEN ORGANIZATIONAL SUPPORT AND JOB EMBEDDEDNESS: A RESEARCH ON EMPLOYEES IN LOGISTICS SECTOR OF KAYSERİ

Abstract

In today's business conditions, which is based on the increase of competition due to globalization and the irrepressible change in technology, businesses' should use the existing human resource, which is a strategic source for sustaining their productivity effectively, efficiently and support the employees to stay in the organization. In this study, it was aimed to

determine the mediating role of employee advocacy on the relation between organizational support and job embeddedness. While the population of the study includes employees of businesses that are active in logistics sector in Kayseri, the sample consists of a total of 421 employees that are chosen random (impartial) sampling method and permitted by the managers of these businesses. Data about the employees were collected with "Perceived Organizational Support Scale", "Job Embeddedness Scale", and Employee Advocacy Perception Scale". In order to collect data about the personal variables, "Personal Information Form" which was prepared by the researchers was used. In the analysis of the obtained data that was acquired by data collection tools, computer package program was used. In the analysis of the data, descriptive statistics was conducted as well as correlation and hierarchical regression analyses. As a result of the analyses, it was determined that the perceived support by the employees in logistics sector business of Kayseri and employee advocacy has a positive effect on the job embeddedness of employees and occupational lawyers have a partial mediation role on the job embeddedness of the perceived organizational support of employees.

Keywords: Job Embeddedness, Employee Advocacy Perception, Organizational Support Perception, Logistic

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin ve dolayısıyla rekabetin artmasıyla, çalışanların örgütler açısından değeri gün yüzüne çıkmış ve bu anlayış işletmelerde zamanla personel yönetimi kavramından insan kaynakları yönetimine ve sonrasında da stratejik insan kaynakları yönetimine geçilmesine sebep olmuştur. Stratejik insan kaynakları yönetimi anlayışına göre çalışanlar, örgütün performansını yükseltebilmesi ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün elde edilmesi açısından, çok önemli stratejik bir kaynaktır. İşletmelerin; küreselleşmeye dayalı rekabet artışı ve teknolojiye önüne geçilemeyen değişime dayanan günümüz iş koşullarında, verimliliklerini sürdürebilmesi için stratejik bir kaynak olan mevcut insan kaynağını etkili, verimli kullanması ve çalışanların örgütte kalmasını sağlaması gerekmektedir.

Günümüzde rekabet şartları ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle çalışanların benzer seviyede oldukları kişilerle kendilerini kıyaslama imkânı artmış ve bunun sonucunda da çalıştıkları örgütten beklentileri de yükselmiştir. Yapılan araştırmalarda örgüt tarafından desteklendiğini algılayan, kendini örgütün bir parçası gibi hisseden çalışanların da işe gömülmüşlük düzeylerinin arttığı gözlemlenmektedir.

Örgütsel destek, çalışılan işletme tarafından değer verilme, iyi veya kötü günlerinde yalnızlık hissetmeme ve örgütün desteğini arkada görme gibi çalışan beklentilerinin karşılanmasıdır. Diğer bir deyişle, algılanan örgütsel destek; işgörenin faaliyetleri sonucunda örgütüne yapmış olduğu katkının, çalıştığı örgüt tarafından bir değer olarak kabul edilmesinin ve örgütün işgörenin iyiliğiyle ilgilenmesinin, işgören tarafından algılanması olarak tanımlanmaktadır (Hellman, Fuqua ve Worley, 2006). Bu bakış açısı ile algılanan örgütsel destek Blau'nun (1988) sosyal etkileşim teorisine dayalı olarak değerlendirilmektedir. Bu kurama göre çalışanlar işleriyle ilgili çabalarını ve performanslarını, örgütün gelecekte

sağlamasını beledikleri maddi ve manevi ödüllere bağı olarak biçimlendirirler (Stamper ve Johlke, 2003).

İşe gömülmüş olma, kişinin neden örgütte kalmak istediğini pozitiflik bakış açısı ile ele alan bir kavramdır. Kavram, çalışanın işinden ayrılmasının önündeki güçlerin kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır (Halbesleben ve Wheeler, 2008). İşe gömülmüşlük işçi-işveren ilişkisinden daha kapsamlı olarak çalışanın iş ile ilgili tatmini ve tutumu ile ilgilidir (Holtom ve O'Neill, 2004). Çalışanlar örgüt tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda örgütten ayrılma veya örgütte kalma kararı verebilirler. Yani örgüt tarafından yeterince desteklenmeyen veya örgütün desteğini algılayamayan çalışanların iş tatmini ile örgütsel bağlılığı dolayısıyla işe gömülmüşlük düzeyleri azalır.

Çalışanların işgören avukatlığı algısı ve örgütsel destek algısının yükseltilmesi de, işletmelerin büyük yatırımlar yaptıkları nitelikli insan gücünü ellerinde tutabilmek için çalışanlarına değer verdiklerini ve onların çıkarlarına uygun kararlar aldıklarını göstermeleri açısından önemlidir. Örgütün varlığını ve desteğini arkalarında hisseden çalışanlar işten ayrılmayı düşünmeyecektir. Beraberinde saygı, değer görme ve takdir edilme gibi beklentilerinin karşılanması sonucunda işletmeye performanslarıyla karşılık vereceklerdir (Şanlı, 2016). Kavram tam olarak tanımlanmamış olmakla birlikte, işgören avukatlığı “işletmenin çalışan politikasının şeffaflığını ve çalışanların çıkarları için hareket etme gönüllüğü” (Yeh, 2014) şeklinde ifade edilirken, örgütsel destek de kuramın öncülerinden Eisenberger ve diğerlerine göre (1986) örgütün; bireyin farkında olması, onun çalışmalarını izlemesi, rahatı için gerekli tedbirleri alması olarak tanımlanmaktadır (Aykan, 2007).

Her işin ve çalışma sektörünün kendine özgü çalışma şartları vardır. Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için hammaddenin başlangıç noktasından, ürünün tüketileceği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içerisindeki hareketinin etkin, verimli ve en az maliyetle akışının sağlanması ve planlanması sürecidir (Lummus, Krumwiede ve Vokurka, 2001). Lojistik sektörü kapsamlı ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Son zamanlarda lojistik sektöründe giderek artan bir şekilde iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece istihdam yaratan en önemli hizmet sektörlerinden birisi durumuna gelmiştir (OECD, 2002). Lojistik sektörü yapı itibari ile hem teknoloji yoğun hem de emek yoğun bir sektör olarak değerlendirilebilir. Bu özelliği ile diğer sektörlerden farklılık göstermektedir (Koban ve Yıldırım Keser, 2013). Türkiye’de lojistik sektörü, son yıllarda ekonomi politikalarında yer alan, hızlı bir gelişim sürecinde bulunan bir sektördür. Bu gelişim sürecinde nitelikli işgücünün istihdamı önem kazanmaktadır (Koban ve Yıldırım Keser, 2013). Nitelikli işgücü fiziksel ve ruhsal yönden sağlıklı çalışanlar ile mümkündür. Örgütsel destek algısı, çalışanları

olumlu etkileyebilmekte ve bu durum çalışanların işe gömülmüşlüklerini de etkilemektedir. Bu nedenle örgütsel destek, işe gömülmüşlük ve algılanan işgören avukatlığı konularının araştırılması önemlidir.

Günümüz çalışma hayatında çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin çalışanların örgütte kalma nedenleri arasında değerlendirilebilecek işe gömülmüşlük unsurlarından olduğu düşünülmektedir. Diğer bir ifadeyle çalışanların örgütsel destek algısı arttıkça, çalışanlar daha fazla işe gömülmüşlük davranışı göstereceklerdir. Örgütteki uygulamaların çalışanların yararlarına ve kendi çıkarlarına yönelik olduğu algısı çalışanlarda kendilerine değer verildiği hissiyatı yaratacaktır. İşgören avukatlığı olarak ifade edilen bu uygulamaların örgüt içinde algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüşlük üzerindeki etkisini artırıcı rol üstlendiği düşünülmektedir.

İlgili alan yazın incelendiğinde, genelde işe gömülmüşlüğü ardılları (işgören katılımı, devamı, performansı) ile olan ilişkisinin çalışıldığı, ancak söz konusu kavramın öncülleri ile olan ilişkisinin çok fazla ele alınmadığı görülmektedir. Ulusal alan yazında ise, işe gömülmüşlük ve işgören avukatlığı ile ilgili çalışmaların yok denecek kadar sınırlı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. İşgören avukatlığı algısı ve örgütsel destek algısının işe gömülmüşlük ile olan ilişkisine dair alan yazında tek bir çalışma bulunmaktadır. Bu Akgündüz ve Şanlı (2016) tarafından gerçekleştirilen söz konusu çalışmadır. Bu çalışmanın bu konudaki boşluğu doldurmada katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, örgütsel desteğin işe gömülmüşlük üzerine etkilerinin ve işgören avukatlığının değişkenler arasındaki aracılık rolünün lojistik sektörü çalışanları açısından belirlenmesidir. Yukarıda açıklandığı şekliyle bu çalışmanın alan yazındaki eksikleri gidermesi açısından anlamlı olduğu değerlendirilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde örgütsel destek, işe gömülmüşlük ve işgören avukatlığı kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkilere değinilmektedir.

2.1. Örgütsel Destek Kavramı

Örgütsel destek, “örgütün çalışanın katılımına önem vermesi ve iyiliğini önemsemesine yönelik algılar ve çalışanları etkileyen faaliyetlerin örgütün gönüllü olarak gerçekleştirdiğine ilişkin duygular” olarak tanımlanmaktadır (Eisenberger vd., 1986). Erdoğan (1996) tarafından ifade edildiği gibi, örgütsel destek sağlanan değil çalışanlar tarafından algılanan bir destek olup çalışanların işe ve işletmeye karşı tutumlarını etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle örgütsel destek, örgüt değerlerinin çalışanların esenliğini

dikkate alması ve onların mutluluklarını artırıcı nitelik taşıması durumudur (Eisenberger vd., 1986).

Çalışanlar için son derece önemli olan örgütsel destek; saygı duyulma, kabul ve onay görme, değer verilme gibi duygusal ihtiyaçların karşılanması için önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Örgütsel destek ile örgüt, çalışanlarının örgüte olan katkılarının farkında olduğunu, onların refahına önem verdiğini ve onlarla birlikte çalışmaktan hoşlandığını belirterek, çalışanların insan psikolojisi gereği çalıştıkları örgüt içerisinde almak istedikleri destek ihtiyacını karşılarlar (Eğriboyun, 2014).

Algılanan örgütsel destek ise, Eisenberger ve diğerlerine göre (1986) çalışanların örgütleri ile olan etkileşimlerinin niteliğine ilişkin güven ve inançlardır. Araştırmacıların yapmış oldukları tanımlardan çıkan kavramlar; örgütün çalışanların katkısına değer vermesi, örgütün çalışanların mutluluğunu önemsemesi ve çalışanları etkileyen politika, kural ve faaliyetlerin gönüllülük esasına dayanması olarak değerlendirilebilir (Eğriboyun, 2014). Algılanan örgütsel desteğin kuramsal temelleri “Sosyal Değişim Kuramı”na dayanmaktadır. Blau’nun “Sosyal Değişim Kuramı” ile çalışanlar ve örgütler arasında var olan ancak açıkça ifade edilemeyen, ihlal edildiğinde önemli olumsuz sonuçlar doğuran karşılıklı zorunluluklar olduğu ifade edilmektedir (Coyle-Shapiro ve Conway, 2005). Bu kurama göre, örgütler çalışanlarının mutluluğu için yatırım yaptıkları ve bunun çalışanlar tarafından doğru algılanmasını sağladıkları sürece sosyal değişimi başlatıp devam ettirmektedirler (Turunç ve Çelik, 2010). Örgütler çalışanlarını destekleyip onlara yatırım yaptıklarında çalışanlar da örgütlerine iş performansları ile karşılık verirler. Örgüt ve çalışanları arasındaki bu değişim sosyal değişim olarak tanımlanmaktadır.

Örgütsel destek ile ilgili alan yazın incelendiğinde, söz konusu kavramın öncül ve ardıllarına ilişkin şu sonuçlar çıkarılabilir. Wayne ve diğerleri (1997) algılanan örgütsel desteğin duygusal bağlılık ve işgören performansı ile pozitif yönde, işten ayrılma niyeti ile negatif yönde güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Rhoades ve Eisenberger (2002) yaptıkları çalışmalarında algılanan örgütsel desteğin, duygusal bağlılık ve işgören performansı ile pozitif yönde ilişkiye sahip olduğunu, devam bağlılığı ile negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Yoon ve diğerleri (2004) iş tatmini ve hizmet kalitesini artırıcı bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Shanock ve Eisenberger (2006) yönetici desteği algısı ile örgütsel destek algısı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtirken, yönetici desteği algısındaki artışın örgütsel destek algısını da tetiklediğini vurgulamaktadır. Zampetakis ve diğerleri (2009) algılanan örgütsel desteğin görev süresi ile negatif yönde ilişkili olduğunu belirtirken, Özbek ve Kosa’nın (2009) elde ettikleri sonuçlara göre örgütsel destek, üst

yönetim desteği, duygusal bağlılık ve personel güçlendirme, hizmet kalitesi ile doğrusal ve pozitif yönlü ilişki içerisinde. Can ve diğerleri (2009) örgütsel destek algısı ile motivasyon arasında pozitif yönde bir ilişki, yaş ile negatif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir.

2.2. İşe Gömülmüşlük Kavramı

İşe gömülmüşlük, bireyin örgütte kalma veya örgütten ayrılma kararı vermesini etkileyen faktörlerin bileşimini ifade etmektedir (Bergiel, 2009). İşe gömülmüşlük, işgörenin mevcut işiyle ve örgütle bütünleşme derecesini göstermekle birlikte örgütte kalma nedenini de açıklayan bir kavramdır (Sekiguchi vd., 2008). İşe gömülmüşlük, çalışanın örgütte kalmasını etkileyen faktörleri geniş bir kapsamda incelemeye çalışan bir kavramdır. Kavram, genel olarak çalışanın işinden ayrılmasının önündeki güçlerin kombinasyonu olarak tanımlanmaktadır. Biraz daha ayrıntılı olarak; “işe gömülmüş bireyi işe bağlayan, işten ayrılmasını engelleyen ve örgütüne bağlayan psiko-sosyal nedenlerin karmaşık bir bütünü” olarak tanımlanabilir (Dedeoğlu vd., 2016).

Mitchell vd. tarafından literatüre kazandırılan ve yeni bir kavram olan işe gömülmüşlük kişi-iş uyumunu, işgörenler ve gruplar arasındaki bağlılığı ve örgütten ayrılma durumunda feda edilenlerin bileşimini içermektedir (Takawira vd., 2014). İşe gömülmüşlük, örgütsel ve toplumsal gömülmüşlük olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Örgütsel gömülmüşlük bireyin çalıştığı örgüte nasıl bağlı kaldığı ile ilgiliyken, toplumsal gömülmüşlük bireyin kendi topluluğuna nasıl bağlı kaldığıyla ilişkilidir (Şanlı, 2016). Örgütsel ve toplumsal gömülmüşlük boyutlarının her biri de uyum, ilişki ve fedakârlık olmak üzere kendi içinde üç alt boyuttan oluşmaktadır (Mitchell vd., 2001; Holtom ve O’Neill, 2004). Uyum, işgörenlerin becerilerinin, isteklerinin ve ilgi alanlarının örgütsel amaçlarla ve örgütten elde edilen kazançlarla örtüşmesini ifade etmektedir. Bağ, işgörenin örgütsel çevrede diğer bireylerle ve işlerle bağlantı kurma düzeyini temsil etmekte iken; fedakârlık ise işgörenin örgütten ayrılması durumunda kaybedeceği maddi ve maddi olmayan yararları nitelemektedir (Ng ve Feldman, 2010).

İşe gömülmüşlük ile ilgili olarak yapılan çalışmalara göre işe gömülmüşlük; işgören katılımı, devamı ve performansı gibi örgütsel sonuçların en çok bilinen ve kabul gören belirleyicileri olan psikolojik unsurlardan (iş tatmini, örgütsel bağlılık gibi) daha güçlü bir belirleyicidir. Araştırma sonuçlarına göre işe gömülmüşlük; işten ayrılma niyetiyle negatif yönde; işte tutma, işe katılım, örgütsel vatandaşlık ve iş performansı ile pozitif yönde ilişkilidir (Şanlı, 2016). Sınırlı sayıdaki çalışmada; kişilik özellikleri, yaş, örgütteki kıdem, aile durumu ve çocuk sayısı gibi bireysel faktörlerle birlikte; çalışma koşulları gibi örgütsel

koşulların, işgörenlerin işe gömülmüşlük düzeylerinin belirleyicisi olduğu belirtilmektedir (Nguyen, 2010).

2.3. İşgören Avukatlığı Kavramı

İşgören avukatlığı işletmenin çalışan politikasının şeffaflığını ve çalışanların çıkarları için hareket etme gönüllüğünü ifade etmektedir. İşgören avukatlığı, yönetsel uygulamaları çalışanların nasıl algıladığına da bağlıdır. Çalıştıkları işletmenin, katkılarına değer verdiğini ve mutluluklarına önem verdiğini algılayan çalışanlar, örgütlerinde işgören avukatlığının var olduğunu düşünmektedirler (Yeh, 2014). Çalışanlar örgütün kendilerini desteklemesini beklemekte ve bu beklentileri karşılanırsa örgütsel verimliliğe ve etkinliğe katkıda bulunmak için çaba göstermektedir. Shore ve Tetrick'e (1991) göre örgüt ve işgören arasındaki bu kazan-kazan anlayışına dayalı ilişkiler, çalışanların işe ve örgüte karşı tutumlarını etkilemektedir. Örgütteki işgören avukatlığı, çalışanların tanımlanmış formal iş gerekliliklerinden çok daha fazlasının yapılmasını sağlamaktadır (Fullerton, 2003). İşgörenlerin örgütsel verimliliğe katkılarının önemli olduğu, işgücünün sınırlı ve değerli olduğu durumlarda işgören avukatlığına yönelik uygulamalar kolaylaşırken; işgörenlerin "değersiz" olarak değerlendirildiği işletmelerde ise zorlaşmaktadır (Rynes, 2004). İç iletişim ve çalışan ilişkileri birçok yönden çalışanların işbirliğine yönelik davranışlarına olumlu olarak yansımakta ve bu işgören avukatlığı algısını artırmaktadır (O'Fallon, 2014).

Yeh (2014) çalışanların iş tatminlerinin ve örgütsel bağlılıklarının işgören avukatlığından doğrudan etkilendiğini belirlemiştir. İşgören avukatlığı arttıkça iş tatmin düzeyi ve örgütsel bağlılık iyileşmektedir. Ayrıca yenilikçi örgütlerde işgören avukatlığı uygulamalarının yaygınlaştığı kabul edilmektedir. Yönetici desteği ve işgören destekleme de işgören avukatlığını doğrudan etkilemektedir. Otake ve Wong (2014) iş tatminini ve işten ayrılma niyetlerini belirleyen örgütsel adaletsizliğe ilişkin algılarının işgören avukatlığı ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Kendi menfaatlerinin örgüt menfaatleri kadar değerli olarak kabul edildiğine inanan çalışanların iş tatmini artarken; gönüllü işten ayrılma niyetleri azalmaktadır (Otake ve Wong, 2014).

2.4. Örgütsel Destek, İşe Gömülmüşlük ve İşgören Avukatlığı Arasındaki İlişkiler

Günümüz iş koşullarında işletmelerin, verimliliklerini sürdürebilmesi için stratejik bir kaynak olan mevcut insan kaynağını etkili ve verimli kullanması ve çalışanların örgütte kalmasını sağlaması gerekmektedir. İşe gömülmüşlük, çalışanın örgütte kalmasını etkileyen faktörleri geniş bir kapsamda incelemeye çalışan bir kavramdır. Çalışanların işgören avukatlığı ve örgütsel destek algısının yükseltilmesi de, işletmelerin büyük yatırımlar yaptıkları nitelikli insan gücünü ellerinde tutabilmeleri açısından önemlidir.

Çalışanların manen ve madden arkalarında örgütlerinin var olduğunu hissetmelerini ifade eden örgütsel desteğin, kişilerin işe gömülmüşlük düzeyi üzerinde etkisinin olduğu ileri sürülmektedir (Şanlı, 2016). Örgütsel destek ile ilgili yapılan çalışmalar örgütsel desteği daha çok örgütsel özdeşleşme (Hatipoğlu, 2015), iş tatmini (Akkoç ve diğerleri, 2012) ve iş performansı ile (Erkoç, 2015) ilişkilendirmiştir. Şanlı (2016) hizmet sektörü çalışanları üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında işgören avukatlığı ve algılanan örgütsel desteğin çalışanların işe gömülmüşlük düzeyi üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Yeh (2014) çalışmasında ise algılanan işgören avukatlığının iş tatmini üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buradan hareketle aşağıdaki hipotezler öngörülmüştür:

H1: Algılanan örgütsel desteğin işe gömülmüşlük üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2: Algılanan örgütsel desteğin işgören avukatlığı üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

İşe gömülmüşlük de, çalışanın örgütte kalmasını etkileyen faktörleri geniş kapsamda incelemeye çalışan bir kavramdır. İşe gömülmüşlük ile ilgili olarak yapılan çalışmalara göre işe gömülmüşlük; işgören katılımı, devamı ve performansı gibi örgütsel sonuçların en çok bilinen ve kabul gören belirleyicileri olan psikolojik unsurlardan (iş tatmini, örgütsel bağlılık gibi) daha güçlü bir belirleyicidir. Araştırma sonuçlarına göre işe gömülmüşlük; işten ayrılma niyetiyle negatif yönde; işte tutma, işe katılım, örgütsel vatandaşlık ve iş performansı ile pozitif yönde ilişkilidir (Şanlı, 2016). Dolayısıyla aşağıdaki hipotez bu kapsamda öngörülmüştür:

H3: İşgören avukatlığının işe gömülmüşlük üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

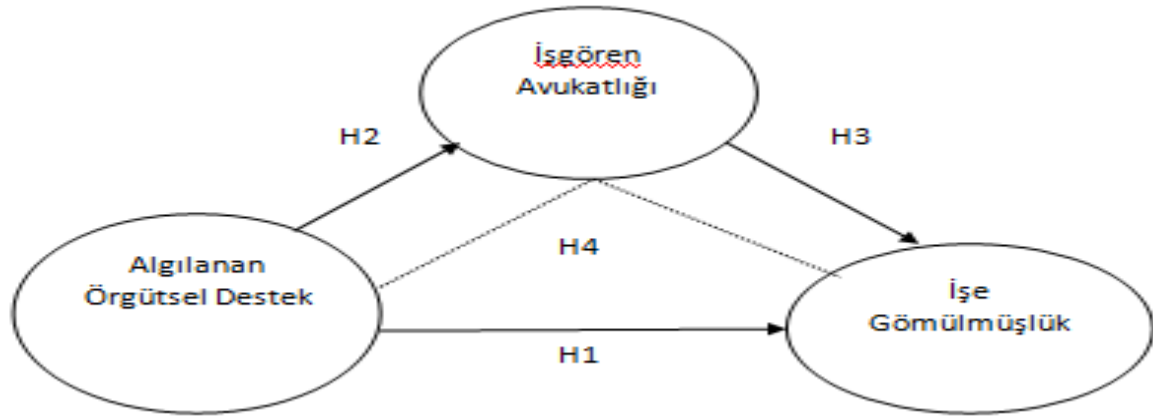
İşgören avukatlığı ve örgütsel destek algısının işe gömülmüşlük ile olan ilişkisine dair ~~alan~~ yazında tek bir çalışma bulunmaktadır. Akgündüz ve Şanlı (2016) tarafından gerçekleştirilen söz konusu çalışmada; işgören avukatlığı algısı ve örgütsel destek algısının işe gömülmüşlük üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akgündüz ve Şanlı, 2016). Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre işgören avukatlığı ile algılanan örgütsel destek arasında pozitif, işgören avukatlığı ile işe gömülmüşlük arasında pozitif, işgören avukatlığı ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde bir ilişki görülmüştür. Benzer şekilde algılanan örgütsel destek ile işe gömülmüşlük arasında pozitif, algılanan örgütsel destek ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ve işe gömülmüşlük ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönde ilişki olduğu sonucuna varılmıştır (Akgündüz ve Şanlı, 2016). Buradan hareketle aşağıdaki hipotez öngörülmüştür:

H4: İşgören avukatlığı, algılanan örgütsel destek ve işe gömülmüşlük arasındaki ilişkide aracılık etkisine sahiptir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırma lojistik sektörü çalışanlarının, algıladıkları örgütsel desteğin çalışanların işe gömülmüşlüğü üzerindeki etkisinde işyeri avukatlığının aracılık rolünü tespit etmeyi amaçlayan tarama niteliğinde betimsel bir çalışmadır. Çalışmada temel alınan bir araştırma modeli geliştirilmiştir. Şekil 1'e göre araştırmamızın bağımsız değişkeni, algılanan örgütsel destek; bağımlı değişkeni, işe gömülmüşlük; aracı değişkeni ise işgören avukatlığıdır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kayseri ilinde Uluslararası Nakliyeciler Derneğine (UND) kayıtlı lojistik sektöründe faaliyet gösteren 44 firmada çalışan 2258 kişi oluşturmaktadır (<http://www.und.org.tr/>). Araştırmanın örneklemini ise, yöneticilerinin izin verdiği ve seçkisiz (rastgele, yansız) örnekleme yöntemi (Creswell, 2013) ile seçilmiş 29 firmada çalışan toplam 421 çalışan oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplamak için dört bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Formda yer alan ölçekler ve kişisel bilgi formu aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği: Bu çalışmada anketin ilk bölümünde Eisenberger ve arkadaşları (1986) tarafından geliştirilen, Kaplan ve Ögüt (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği (ÖDAÖ) kullanılmıştır. Ölçek, 10 maddeden oluşmakta ve 5'li likert derecelendirilmeye göre düzenlenmiştir. Ölçekte 1 kesinlikle katılmıyorum'u ifade ederken 5 kesinlikle katılıyorum'u ifade edecek şekilde derecelendirilmiştir. Örgütsel destek ölçeğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonucunda 10 madde tek boyutun toplam varyansı açıklama oranı % 62.87'dir (KMO: 0.82). Yapılan

açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre orijinal ölçeğin tek boyutlu yapısı doğrulanmış ve ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğu görülmüştür. Yine kullanılan ölçek yapıları ve maddelerle olan ilişkilerini belirleyebilmek için Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kapsamında birinci düzey doğrulayıcı faktör modeli oluşturulmuştur. Örgütsel destek algısını ölçmeye yönelik 10 ifade tek boyutta modellenmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve ($\chi^2=24696.3$; $p=0.00$, $sd=55$), $\chi^2 /sd=4.85$, GFI=1.00 ve CFI=1.01, RMSEA=0.98 bulunmuştur. Bu durum tek faktörlü modelin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Örgütsel adalet ölçeğine ilişkin hesaplanan Cronbach Alpha iç güvenilirlik katsayısı ise $\alpha=.83$ olarak bulunmuştur.

İşe Gömülmüşlük Ölçeği: Anketin ikinci bölümünde, Crossley, Bennet, Jex ve Burnfield (2007) tarafından geliştirilen ve Akgündüz ve Cin (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Global İşe Gömülmüşlük ölçeği kullanılmıştır. Ölçek çalışanların işe gömülmüşlük düzeylerini tespit etmeye yönelik olarak 7 maddeden oluşturulan, 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçekte 1 kesinlikle katılmıyorum'u ifade ederken 5 kesinlikle katılıyorum'u ifade edecek şekilde derecelendirilmiştir. Benzer şekilde ölçeğin tek boyutlu yapı geçerliliğini ortaya koymak üzere açımlayıcı faktör analiz yapılmış, 0.00 anlamlılık düzeyinde 7 maddelik tek boyutun açıklanan varyansı % 62.19 bulunmuştur (KMO: 0.87). Örneklem özelliğinin değişmesinden dolayı daha önceden tanımlanan yapının yeni örneklem grubunda doğrulanıp doğrulanmadığı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiş ve ($\chi^2=30.911$; $p=0.00$, $sd=14$), $\chi^2 /sd=2.20$, GFI=0.978 ve CFI=0.871 ve RMSEA= 0.88 bulunmuştur. Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .72 olarak tespit edilmiştir.

İşgören Avukatlığı Algısı Ölçeği: Bu araştırmada anketin üçüncü bölümünde ise Yeh (2014) tarafından geliştirilen, Akgündüz ve Şanlı tarafından (2016) Türkçe'ye uyarlaması yapılan 6 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 1 kesinlikle katılmıyorum'u ifade ederken 5 kesinlikle katılıyorum'u ifade edecek şekilde derecelendirilmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucu 6 maddeli tek faktörlü işgören avukatlığı algısının KMO değeri 0.673 bulunmuş, açıklanan varyans % 54.25 hesaplanmıştır. Bu durum ölçeğin yapı geçerliliğine sahip olduğunu doğrulamıştır. Benzer şekilde doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarında elde edilen uyum indeksleri de kabul edilebilir sınırlar içerisinde görülmüştür. ($\chi^2=31.712$; $p=0.00$, $sd=9$), $\chi^2 /sd=3.524$, GFI=0.974 ve CFI=0.743, RMSEA=0.80). Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .73 olarak tespit edilmiştir.

Anketin son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik soruların yer aldığı "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Lojistik sektöründe çalışan, araştırmaya katılan deneklerin demografik özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma da kullanılan veri toplama araçları 2016 yılı içerisinde Kayseri ilinde faaliyet gösteren 29 firmada çalışan 466 çalışana uygulanmıştır. Uygulama araştırmacılar tarafından ilgili firmalara gidilerek, firma yöneticilerinden izin alınarak, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireylere gerekli açıklamalar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Anket sonrası yapılan incelemede 421 anket değerlendirmeye alınmış ve doldurulmasında eksiklik görülen 45 anket formu ise değerlendirme dışı bırakılmıştır.

4.BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Lojistik sektöründe çalışan 421 kişiden oluşan örneklem grubunun demografik özellikleri tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri (n=421)

		n	%
Cinsiyet	Kadın	14	3.3
	Erkek	407	96.7
Yaş	18 yaş ve altı	1	0.2
	19-35 yaş aralığı	83	19.7
	36-55 yaş aralığı	221	52.3
	56-64 yaş aralığı	104	24.7
	65 yaş ve üzeri	13	3.1
Medeni Durum	Halen evli	262	62.1
	Bekâr	46	11
	Boşanmış	57	13.5
	Eşini kaybetmiş	33	7.8
	Ayrı yaşıyor	15	3.6
	Diğer	8	2
Aylık Gelir Düzeyi	0-1499 TL	98	23.3
	1500-2999TL	273	64.8
	3000-4999 TL	39	9.3
	5000 TL ve üzeri	11	2.6
İşteki Statüsü	Sürücü	296	70.4
	Çalışan	73	17.3
	Bölüm sorumlusu	27	6.4
	Yönetici	16	3.8
	Firma Sahibi	9	2.1
Sektörde Çalışma Süreleri	0-4 yıl	72	17.1
	5-9 yıl	131	31
	10-14 yıl	107	25.4
	15-19 yıl	47	11.1
	20 yıl ve üzeri	64	15.4
Eğitim Düzeyi	Okuryazar ve ilkokul	110	26.1
	Ortaokul	178	42.3
	Lise	83	19.7
	Ön lisans veya üniversite	42	10
	Lisansüstü	8	1.9
Firmada Çalışan Kişi Sayısı	10’dan az kişi	135	32
	10-50 kişi	120	28.6
	51-100 kişi	83	19.7
	101 ve üzeri	83	19.7

Tablo 1 incelendiğinde araştırma grubunu oluşturan 421 çalışanın demografik özellikleri şu şekildedir: Örneklemin % 3.3'ü kadın, % 96.7'si erkektir; % 0.2'si on sekiz yaş ve altı, % 19.7'si 19-35 yaş arası, % 52.3'ü 36-55 yaş arası, % 24.7'si 56-64 yaş arası, % 3.1'i 65 yaş ve üstüdür. Örneklem medeni durum açısından değerlendirildiğinde çalışanların % 62.1'i halen evli, % 11'i bekâr, % 13.5'i boşanmış, % 7.8'i eşini kaybetmiş, % 3.6'sı eşinden ayrı yaşıyor, % 2'si diğerdır. Çalışanların eğitim düzeyine bakıldığında örneklemin % 26.1'i okur yazar veya ilkokul mezunu, % 42.3'ü ortaokul mezunu, % 19.7'si lise mezunu, % 10'u üniversite veya ön lisans mezunu, % 1.9'u lisansüstü mezundur; iş yeri statüsüne göre örneklemin, % 70.4'ü sürücü, % 17.3'ü çalışan, % 6.4'ü bölüm sorumlusu, % 3.8'i yönetici, % 2.1'i firma sahibidir. Aylık gelir düzeyine bakıldığında örneklemin % 23.3'ü 0-14999 lira aralığında aylık gelire sahipken, % 68.8'i 1500-2999 lira aralığında, %9.3'ü 3000-4999 aralığında, % 2.6'sı 5000 lira ve üzeri aylık gelire sahiptir; çalışanların sektörde çalışma sürelerine bakıldığında % 17.1'i 0-4 yıl aralığında, % 31'i 5-9 yıl aralığında, % 25.4'ü 10-14 yıl aralığında, % 11.1'i 15-19 yıl aralığında, % 15.4'ü 20 yıl ve üzeri sektörde çalışırken; firmada çalışan kişi sayılarına bakıldığında örneklemin % 32'si 10' dan az, % 28.6'sı 10-50 kişi, % 19.7'si 51-100 kişi, % 19.7'si 101-250 aralığında elemanı olan firmada çalışmaktadır.

4.2. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırmadan elde edilen veriler, istatistiksel paket programı kullanılarak elektronik ortama girilmiş ve istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Dağılımın normalliğini kanıtlamak için Kolmogorov-Smirnov ($n > 50$) testi yapılmış ve ($p = 0.200$) $p < 0.05$ olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiği ayrıca, Basıklık-Çarpıklık değerlerinin Tablo 2'de görüldüğü üzere (+1,5/-1,5) aralığında olduğu görülmüştür. Örgütsel destek algısı, işe gömülmüşlük algısı, işgören avukatlığı ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanarak belirlenmiştir. Araştırmada yer alan değişkenlerin puanlarını betimlemek amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Bunun yanında, hipotezleri test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Tablo 2'de korelasyon matrisi ve değişkenlerin ortalama ve standart sapmaları verilmiştir. Katılımcıların örgütsel destek algılamalarının ortalamasının üstünde olduğu görülürken işgören avukatlığı algılarını ve işe gömülmüşlüklerinin ise daha düşük bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tablo 2'de örgütsel destek, işgören avukatlığı algısı ve işe gömülmüşlük değişkenleri arasında H1, H2 ve H3 hipotezlerinde öngörülen anlamlı pozitif yönlü ilişkilerin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Değişkenlerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

Değişken	Ort.	S.S.	1	2	3	Basıklık	Çarpıklık
1. Örgütsel Destek Algısı	3,06	0,54	1			0.758	0.349
2. İşgören Avukatlığı Algısı	2,93	0,63	0,419*	1		0.084	-0.486
3. İşe Gömülmüslük	2,92	0,60	0,496*	0,462*	1	0.160	0.015

p < 0,01

Aracı değişken ile regresyon analizi yapılırken farklı yaklaşımlara başvurulabilirken bunlardan en yaygın kullanılanı Baron ve Kenny (1986) yöntemi olarak da bilinen nedensel adım yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre aracılık testinin yapılabilmesi için bazı varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu varsayımlar aşağıda belirtilmiştir (Karacaoğlu ve Köktaş 2016: 279):

- Bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Bağımsız değişken ile aracı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Aracı değişken ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır.
- Bağımsız değişken ile aracı değişken birlikte analize dâhil edildiğinde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı olmayan ilişki çıkarsa tam aracılık (full mediation), bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkide azalma meydana gelirse kısmi aracılık (partial mediation) etkisinden söz edilebilir.

Bu kapsamda öncelikle bağımsız değişken (örgütsel destek) ile bağımlı değişken arasındaki (işe gömülmüslük) ilişkisi araştırılmıştır ve pozitif anlamlı ilişki görülmüştür. İkinci olarak, bağımsız değişkenin (örgütsel destek) ile aracılık etkisi (işgören avukatlığının) incelenmiş ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Son olarak, bağımsız değişken (örgütsel destek) ile bağımlı değişken (işe gömülmüslük) ilişkisine aracı değişken olan (işgören avukatlığının) aracılık rolünü tespit etmek amacıyla analize bağımsız ikinci değişken olarak eklenerek regresyon analizi yapılmış ve aracılık etkisi değerlendirilmiştir. Çalışanların işyeri avukatlığı algısı modele eklendikten sonra, örgütsel desteğin işe gömülmüslük üzerindeki etkisinin $\beta=.496$ 'dan $\beta=.366$ 'ya düştüğü görülmektedir. İşyeri avukatlığı algısı modele eklendikten sonra örgütsel destek algısının etkisinin azalması fakat hâlâ bu etkinin anlamlı olması, işyeri avukatlığının bu ilişkide kısmi aracı (partial mediator) bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu durumda H4 hipotezinin kabulünü gerektirmektedir.

Tablo 3. Çalışanların Örgütsel Destek ile İşe Gömülmüşlük Algıları İlişkisinde İş Gören Avukatlığı Algısının Aracılık Rolüne İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: İşe Gömülmüşlük						
Test 1 Bağımsız değişken/ler	B	Std. Hata	Beta	t	p	F
Örgütsel Destek Algısı	0,550	0,048	0,496	11,385	0,00	129,630
Bağımlı Değişken: İşyeri Avukatlığı Algısı						
Test 2						
Örgütsel Destek Algısı	0,485	0,530	0,419	9,216	0,00	84,940
Bağımlı Değişken: İşe Gömülmüşlük						
Test 3						
Sabit	0,812	0,156		5,216	0,00	95,165*
Örgütsel Destek Algısı	0,406	0,050	0,366	8,060	0,00	
İşyeri avukatlığı Algısı	0,295	0,044	0,308	6,785	0,00	

$\Delta R^2 = ,324$ * $p < .000$

5. SONUÇ

İşletmelerin günümüz rekabet koşullarında ayakta kalabilmesi için stratejik bir kaynak olan mevcut insan kaynağını etkili ve verimli kullanması ve çalışanların örgütte kalmasını sağlaması gerekmektedir. Özellikle son yıllarda çalışanların, eğitim seviyesinin yükselmesiyle çalışanların benzer seviyede çalıştıkları kişilerle kendilerini kıyaslama imkânı artmış ve bunun sonucunda çalıştıkları örgütten beklentileri de artmıştır. Bu noktada işletmeler mevcut kalifiye çalışanlarını elinde tutabilmek için onların çıkarları doğrultusunda kararlar alan, haklarını gözeten ve koruyan bir yapı oluşturmayı hedeflemektedirler. Çalışanların işgören avukatlığı ve örgütsel destek algısının yükseltilmeside, işletmelerin büyük yatırımlar yaptıkları nitelikli insan gücünü işe bağlayan, işten ayrılmasını engelleyen ve işe gömülmüşlük düzeylerini etkilemek için çalışanlarına değer verdiklerini ve onların çıkarlarına uygun kararlar aldıklarını göstermeleri açısından önemlidir.

İşgören avukatlığı ve işe gömülmüşlük kavramları literatürde son yıllarda dikkat çeken kavramlar arasında yer almaktadır. Örgütsel destek algısının birçok değişken üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalar bulunmakla birlikte lojistik sektöründe işgören avukatlığının aracı değişken olarak ele alındığı ve örgütsel destek ve işe gömülmüşlük arasındaki ilişkinin ne olduğuna yönelik kanıtlar bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada ele alınan üç değişken arasındaki ilişkinin sonuçları literatüre katkı sağlayacaktır.

Lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel destek algılarının işe gömülmüşlükleri üzerindeki etkisinde işyeri avukatlığının aracılık rolü araştırılmış, yapılan analizlerde örgütsel destek, işgören avukatlığı algısı ve işe gömülmüşlük değişkenleri arasında anlamlı pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Şanlı'nın (2016) bulgularını desteklemektedir. Ayrıca lojistik çalışanlarının örgütsel destek algısının ve işe gömülmüşlükleri üzerindeki

etkisinde işyeri avukatlığının bu ilişkide kısmi aracı (partial mediator) bir değişken olduğu belirlenmiştir. Yani işyeri avukatlığı algısı hem doğrudan hem de örgütsel destek algısı aracılığıyla işe gömülmüşlük üzerinde etkide bulunmaktadır.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Kayseri ilinde ve Lojistik sektöründe yapılmıştır. Dolayısıyla, gerek örneklem miktarından, gerekse sektörde yer alan birimlerin çeşitli olmasından dolayı, bu çalışmanın sonuçları tüm lojistik işletmelerine genellenemez. Bu çalışmadaki sonuçların genel olup olmadığını ve farklı örneklerde tutarlı olup olmadığını belirleyebilmek için daha fazla araştırma yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. İleriki araştırmalarda araştırmacılar, benzer yöntemleri kullanarak, farklı birimlerde farklı sektör ve çalışan grubundaki örneklerle kavramlar arasındaki ilişkileri inceleyebilirler.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Y., ve Cin, F. M. (2015). "Job Embeddedness as a Moderator of the Effect of Manager Trust and Distributive Justice on Turnover Intentions". *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 26(4), 549-562.
- Akgündüz, Y. ve Şanlı, C. (2016). *İşgören Avukatlığı Ölçeğinin Turizm İşletmeleri Örneklerinde Türkçeye Uyarlama Çalışması (The Study of Adapting Employee Advocacy Scale to Turkish to Tourism Businesses Samples)*. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4/Special issue1, 282-292.
- Akkoç, İ., Çalışkan A., Turunç Ö. (2012), "Örgütlerde Gelişim Kültürü ve Algılanan Örgütsel Desteğin İş Tatmini ve İş Performansına Etkisi: Güvenin Aracılık Rolü", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 105 – 135.
- Aykan, E. (2007). "Örgütlerde İnsan Kaynakları Uygulamaları ile Algılanan Örgütsel Destek Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 123-137.
- Baron, R. ve Kenny, D.A. (1986). "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations". *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bergiel, E. B., Nguyen, V. Q., Clenney, B. F. ve Taylor, G. S. (2009). "Human Resource Practices, Job Embeddedness and Intention to Quit", *Management Research News*, 32(3), 205-219.
- Blau, G., (1988). "Testing Generalizability of A Career Commitment and Its Impact on Employee Turnover". *Journal of Vocational Behavior*, 35(1), 88-193.
- Can, Y., Güven, H., Soyer, F., Demirel, M., Bayansalduz, M. ve Şahin, K. (2009). "Elit Taekwando Sporcularında Aile Antrenör-Kulüp Desteği ve Başarı Motivasyonu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2): 240-252.
- Creswell, J.W. (2013). *Araştırma Deseni* (Çev. Selçuk Beşir DEMİR). Ankara: Eğiten Kitap.
- Crossley, C., Bennett, R. J., Jex, S. M., & Burnfield, J. L. (2007). "Development of a Global Measure of Job Embeddedness and Integration into a Traditional Model of Voluntary Turnover". *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1031-1042.
- Coyle-Shapiro, J.A-M. ve Conway, N. (2005). Exchange Relationships: Examining Psychological Contracts and Perceived Organizational Support, *Journal of Applied Psychology*, 90(4). 774-781.
- Dedeoğlu, T., Özdevecioğlu, M. ve Oflazer, S. (2016). "Örgütlerde İşe Gömülmüşlüğü (Job Embeddedness) Çalışanların İş ve Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi: İyimserliğin Rolü" *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 135-146.
- Eğriboyun, D. (2014). "Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 9, 2014.
- Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., ve Sowa, D. (1986). "Perceived Organizational Support". *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.
- Erdoğan, İ., (1996). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*, İstanbul: İşletme Fakültesi Yayını.
- Erkoç, İ.Ç. (2015). Algılanan Örgütsel Destek Ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Öz Yeterlilik Faktörünün Düzenleyici Rolü: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Fullerton, G. (2003). When Does Commitment Lead to Loyalty? *Journal Of Service Research* /May 2003.

- Halbesleben, J. R. B. and Wheeler, A. R. (2008). "The Relative Roles of Engagement and Embeddedness in Predicting Job Performance and Intention to Leave", *Work & Stress*, 22(3), 242-256.
- Hatipoğlu, Z. (2015). Öğretmenlerin Örgütsel Destek Algılarının Örgütsel Özdeşleşme Seviyelerine Etkisi: Ankara Çankaya İlçesinde Bir Uygulama. Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Hellman, C. Fuqua, D. R., Worley, J. (2006). "A Reliability Generalization Study on the Survey of Perceived Organizational Support The Effects of Mean Age and Number of Items on Score Reliability". *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 631-642.
- Holtom, B. C. and O'Neill, B. S. (2004). "Job Embeddedness: A Theoretical Foundation for Developing a Comprehensive Nurse Retention Plan", *Journal of Nursing Administration*, 34(5), 216-227.
- Kaplan, M., ve Ögüt, A. (2012). "Algılanan Örgütsel Destek İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 387-401.
- Karacaoğlu, K. Ve Köktaş, G. (2016). "Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Olma İlişkinde İyimsizliğin Aracı Rolü: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *İş ve İnsan Dergisi | The Journal of Human and Work*, 3(2), 119-127.
- Koban, E. ve Yıldırım Keser, H. (2013). "Rekabet Edebilirlikte Türk Lojistik Sektörünün İstihdam Yapısının Analizi ve İstihdama Yönelik Devlet Destekleri", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4 (2),32-43.
- Lummus, R. R., Krumwiede, D. W., ve Vokurka, R. J. (2001). "The Relationship of Logistics to Supply Chain Management: Developing a Common Industry Definition". *Industrial Management & Data Systems*, 101(8), 426-432.
- Mitchell, T. R., Holtom, B. C., Lee, T. W., Sablinski, C. Z. ve Erez, M. (2001). "Why People Stay: Using Job Embeddedness to Predict Voluntary Turnover", *Academy of Management Journal*, 44, 1102-1121.
- Ng, T. W. H. ve Feldman, D. C. (2010). "The Impact of Job Embeddedness on Innovation-Related Behaviors", *Human Resource Management*, 49(6), 1067-1087.
- Nguyen, V. Q. (2010). Organizational, Job, and Supervisory Antecedents and Consequence of Job Embeddedness: The Case of Vietnam, Doctoral Dissertation, Mississippi State University, Mississippi.
- OECD, (2002). "Transport Logistics: Shared Solutions to Common Challenges", *OECD Publications*, France, (Erişim Tarihi: 12.10.2016). <http://www.internationaltransportforum.org/Pub/pdf/02LogisticsE.pdf>
- O'Fallon, J. (2014). Powering Internal Communication for Employee Advocacy: Competitive Advantage Begins with Employees Who Understand and Want to Share The Electric Co-Op Story. University of Minnesota, ABD.
- Otaye, L., & Wong, W. (2014). "Mapping the Contours of Fairness - The Impact of Unfairness and Leadership (In)Action on Job Satisfaction, Turnover Intention and Employer Advocacy". *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 1(2), 191-204.
- Özbek, M.F., Kosa, G. (2009). "Duygusal Bağlılık, Örgütsel Destek, Üst Yönetim Desteği ve Personel Güçlendirmenin Hizmet Kalitesi Üzerindeki Etkisi: Kırgızistan'da Banka İşgörenleri Üzerinde Bir Uygulama". *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 34, 189-212
- Rhoades, L., Eisenberger, R. (2002). "Perceived Organizational Support :A Review of the Literature", *Journal of Applied Psychology*, 87, 698-714.
- Rynes, S. L. (2004). Where Do We Go from Here?: Imagining New Roles For Human Resources. *Journal of Management Inquiry*, 13(3), 203-213.
- Sekiguchi, T., Burton, J. P., & Sablinski, C. J. (2008). The Role of Job Embeddedness on Employee Performance: The Interactive Effects with Leader-Member Exchange and Organization-Based Self-Esteem. *Personnel Psychology*, 61(4), 761-792. Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/220135249?accountid=15875>
- Shanock, L. R., Eisenberger, R. (2006). "When Supervisors Feel Supported: Relationships with Subordinates' Perceived Supervisor Support, Perceived Organizational Support, and Performance", *Journal of Applied Psychology*, 91(3): 689-695.
- Shore, L. M., and Tetrick, L. E. (1991). A Construct Validity Study of the Survey of Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 76(5), 637-643.
- Stamper, C. L., Johlke, M. (2003). "The Impact of Perceived Organizational Support on the Relationship Between Boundary Spanner Role Stress and Work Outcomes". *Journal of Management*, 29(4), 569-588.
- Şanlı, S. C. (2016). İşgören Avukatlığı ve Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İşe gömülmüşlük ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Takawira, N., Coetzee, M. ve Schreuder, D. (2014). "Job Embeddedness, Work Engagement and Turnover Intention of Staff in a Higher Education Institution: An Exploratory Study", *Journal of Human Resource Management*, 12(1), 1-10.

- Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). "Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İş-Aile, Aile-İş Çatışması, Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Savunma Sektöründe Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1, 209-232.
- UND (2017), Uluslar Arası Nakliyeciler Derneği, (<http://www.und.org.tr/>).
- Wayne, S. J., Shore L.M., Liden R.C. (1997). "Perceived Organizational Support and Leader-member Exchange: A Social Exchange Perspective", *Academy of Management Journal*, 40(1): 82-111.
- Yeh, Y., P. (2014). "Exploring the Impacts of Employee Advocacy on Job Satisfaction and Organizational Commitment: Case of Taiwanese Airlines". *Journal of Air Transport Management*, 1(36), 94-100.
- Yoon, M.H., Seo, J.H., Yoon, T.S. (2004). "Effects of Contact Employee Supports on Critical Employee Responses and Customer Service Evaluation". *Journal of Services Marketing*, 18(5), 395-412.
- Zampetakis, L.A., Beldekos, P., Moustakis, V.S. (2009). "Day-to-day Entrepreneurship within Organizations: The Role of Trait Emotional Intelligence and Perceived Organizational Support". *European Management Journal*, 27, 165-175.

EXTENDED ABSTRACT

With the rise of globalization and competition, the value of employees in terms of organizations has been revealed and this understanding has led to the transition from personnel management concept to human resources management and Strategic Human Resources Management in enterprises over time. In order for enterprises to maintain their productivity in today's business conditions based on the increase in globalization-based competition and the unstoppable change in technology, they need to use the existing human resource as a strategic resource effectively, efficiently and ensure that employees remain in the organization. In this study, it was aimed to determine the mediatory role of the attorney who works under the influence of organizational support on the employment of the employees. From here, the following hypotheses are foreseen:

H1: Perceived organizational support has a positive impact on job placements.

H2: Perceived organizational support has a positive impact on employee advocacy.

H3: Employee advocacy has a positive impact on job placements.

H4: Employee advocacy has a mediating impact on the relationship between perceived organizational support and recruitment.

This research is a descriptive study of the nature of screening. A research model based on the study has been developed. According to figure 1, the independent variable of our research is perceived organizational support; dependent variable is buried in work; and the intermediary variable is employee advocate.

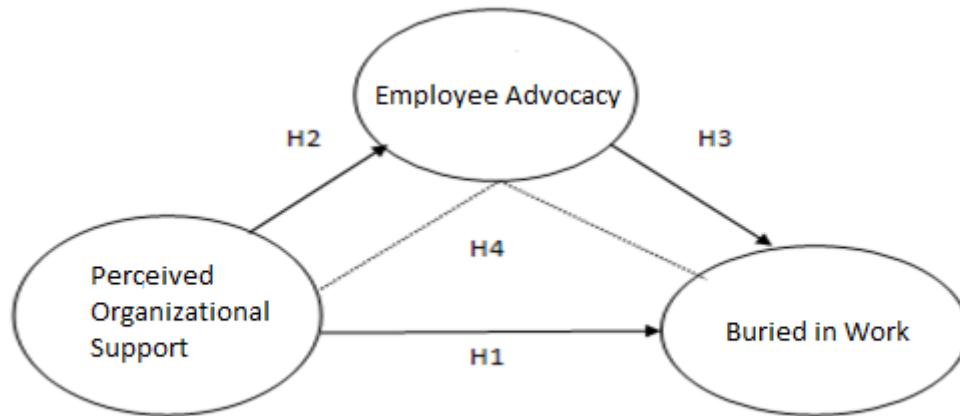

Figure 1. Research Model

The universe of the research is composed of 2258 people working in 44 companies operating in the registered logistics sector of the International Association of transporters (UND) in Kayseri province. (<http://www.und.org.tr/>). The sample of the study consists of total 421 employees working in 29 selected companies, with the selective (random, neutral) sampling method (Creswell, 2013) allowed by the managers. In this study, the perceived organizational support scale (Eisenberger et al., 1986; Kaplan and Ögüt, 2012), the embedding scale (Crossley, Bennett, Jex and Burnfield, 2007) as data gathering tools.; Akgündüz and Cinin 2015), Employee Advocacy perception scale (Yeh, 2014; Akgündüz and Şanlı, 2016), was used as a “personal information form” with questions about the demographic characteristics of the participants.

Data obtained from the study were entered into electronic environment using statistical package program and statistical analysis was performed. To prove the normality of distribution Kolmogorov-Smirnov ($n > 50$) Test ($p = 0.200$), $p < 0.05$ for the data had normal distribution, Kurtosis-Skewness values shown in Table 2 (+1,5/-1,5) it was seen that in the range of. The relationship between organizational support perception, recruitment perception, employee advocacy and demographic variables was determined by calculating Pearson correlation coefficient. The mean and standard deviation were used to describe the scores of the variables included in the study. In addition, a hierarchical regression analysis was used to test hypotheses.

Table 1 shows the correlation matrix and the mean and standard deviation of variables. It is observed that the perceptions of organizational support of the participants are above average, while the perceptions of the Employee Advocacy and the fact that they are employed have a lower average. In Table 1, organizational support, employee advocacy perception and

recruitment variables were supported by meaningful positive relationships in H1, H2 and H3 hypotheses.

Table 1. Mean and Standard Deviation of Research Variables

Variable	Avr.	S.D.	1	2	3	Ease	Distortion
1.Organizational Support Perception	3,06	0,54	1			0.758	0.349
2. The Perception Of Employee Advocacy	2,93	0,63	0,419*	1		0.084	-0.486
3. Buried In Work	2,92	0,60	0,496*	0,462*	1	0.160	0.015

p< 0,01

While the tool applied regression analysis variable with different approaches, these are the most common method of Baron and Kenny (1986) causal step approach known as the method. According to this approach, some assumptions are required to be made in order to carry out the mediation test. In the context of these assumptions (Karacaoğlu and Köktaş 2016: 279): the relationship between the independent variable (organizational support) and the dependent variable (embedding) was investigated and positive correlations were observed. Secondly, the interaction between the independent variable (organizational support) and the mediation effect (employee advocacy) was investigated and positive relationships were determined. Finally, a regression analysis was made by adding an independent second variable to the analysis in order to determine the Mediated role of the independent variable (organizational support) and dependent variable (job-buried) relationship as a mediator variable (employee advocacy) and the mediated effect was evaluated. The perception of workplace advocacy of employees is added to the model, and the impact of organizational support on job placements is $\beta=.496 = \beta$. It appears to have fallen to 366. The perception of workplace law is that the perception of organizational support is diminished after it is added to the model, but it is still meaningful that it is a partial mediator in this relationship. In this case, it requires acceptance of the H4 hypothesis.

Table 2. Regression Analysis Results Related to the Mediating Role of the Perception of Attorneyship That Works in the Relationship Between Organizational Support and Embedding Perceptions of Employees

Dependent Variable: Buried to Work						
Test 1	B	Std. Dv.	Beta	t	p	F
Independent Variable/s						
	0,550	0,048	0,496	11,385	0,00	129,630
Dependent Variable: Perception of Workplace Law						
Test 2						
Organizational Support Perception	0,485	0,530	0,419	9,216	0,00	84,940
Dependent Variable: Buried to Work						
Test 3						
Constant	0,812	0,156		5,216	0,00	95,165*
Organizational Support Perception	0,406	0,050	0,366	8,060	0,00	
Perception of Workplace Law	0,295	0,044	0,308	6,785	0,00	

$\Delta R^2 = ,324$ * $p < .000$

In the analysis, organizational support, employee advocacy perception and job involvement variables were determined. These results support the findings of Ŗanlı (2016). In addition, it has been determined that the partial mediator is a variable in this relationship under the influence of the perception of organizational support of logistics employees and the workplace law. In other words, the perception of workplace law has an effect on the job being buried both directly and through the perception of organizational support.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Karşlıoğlu, İ. (2019). ‘‘Gri Pazarlama ve Paralel İthalat Üzerine Bir Araştırma’’, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2734-2754.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.03.2019

Araştırma Makalesi

GRİ PAZARLAMA VE PARALEL İTHALAT ÜZERİNE BİR ARAřTIRMA¹

Öğr. Gör. İdris KARSLIOĞLU

Trabzon Üniversitesi, Beşikdüzü MYO

ikarslioglu@trabzon.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1000-9004

Öz

Gri pazarlama ve paralel ithalat kavramları, özellikle markalı ürünler üreten işletmeler ve aynı ürünü daha ucuza almak isteyen tüketiciler tarafından önemle incelenen bir konudur. Bu kavramlar, fiyat farklarının olduğu piyasalarda kendini göstermekte, tüketici ihtiyaç ve beklentilerine göre pek çok üründe daha da derinlik kazanmaktadır. Gri pazarlama ve paralel ithalat şeklinde ithalat yoluyla yurtdışından getirilen ürünler, yurtiçi piyasada satılan ürünlerin önünde bir engel gibi görünmekteyse de günümüzde birçok dağıtıcı işletme tarafından teşvik edilmekte ve gittikçe tüketiciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Çalışmada, gri pazarlama, paralel ithalat ve geri ithalat kavramları ele alınarak, konuyla ilgili çalışmaların incelenmesi yoluyla söz konusu kavramların kişisel beklentiler üzerindeki fayda ve zararları ele alınarak geliştirilen çeşitli stratejilere değinilmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen örnek olay analiziyle, cep telefonlarının fiyat farklılıkları tespit edilerek gri ürün ve paralel ürünün tercih sebepleri açıklanmaktadır. Çalışmanın sonucunda, gri pazarlama ve paralel ithalatın yurtiçinde satışa sunulan ürünlerin pazar payını etkilediği, tüketici için karlı ancak dağıtıcı açısından karı düşürücü yapısının olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gri Pazarlama, Paralel İthalat, Geri İthalat

A RESEARCH ON GRAY MARKETING AND PARALLEL IMPORT

Abstract

The concepts of grey marketing and parallel imports are extensively studied concepts by both businesses that have been producing branded products and consumers who want to buy the same product at a lower cost. These concepts become prominent on the markets where price differences exist, and they are getting deeper in many ways compared to consumer needs and expectations. While products brought from abroad through import as gray marketing and parallel imports seem to be an obstacle in front of the products sold in the domestic market, nowadays, they are encouraged by many distributors and are increasingly preferred by consumers. In this study, the concepts of gray marketing, parallel import and re-import are discussed and various strategies that address the benefits and harms of personal expectations about these concepts are addressed through the studies on the subject. In the scope of the study, price differences of mobile phones are determined by means of case study analysis and the reasons of preference for gray products and parallel products are explained. As a result of the study, it is revealed that gray marketing and parallel imports affect the market share of the products offered to the domestic market, it is profitable for the consumer but it has a profit reducing structure in terms of distributor.

Keywords: Grey Marketing, Parallel İmport, Back İmport

¹ Bu çalışma, 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde Gümüşhane’de düzenlenen, İnternational Brand and Brand City Congress’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Paralel ithalat, iki ülke arasındaki fiyat farkından yararlanmak amacıyla, tescilli marka sahibinin ürettiği ürünün, fiyatın düşük olduğu ülkeden satın alınarak fiyatın daha yüksek olduğu ülkede satılmak üzere ithal edilmesidir. Paralel ithalatta yurtiçinde satılan mallarla yurtdışından ülkeye sokulan mallar arasında herhangi bir fark yoktur. Gri pazarlama ise, yurtdışında satılan bir malın üreticisinin izni olmadan yetkisiz dağıtıcı (distribütör) kanalları tarafından satın alınarak başka bir ülkede daha düşük fiyatla satmak olarak tanımlanmaktadır. Gri pazarlamada üretiminin yapıldığı ülkedeki ürünün özellikleri ile ithal eden ülkede satışı sunulan ürün arasında çok küçük içerik farklarının olabileceği birebir aynısı olmayan ürünlerin satışa sunulduğu dikkate alınmalıdır. Paralel ithalatla gri pazarlama birbirleriyle karıştırılsa da birebir aynı değildir. Bununla birlikte ikisi de yasaldir, korsan veya sahte değildir (Güllü, 2014: 72-74).

Özellikle hızlı gelişim ve değişiminden dolayı teknoloji sektöründe gri ürün ve paralel ithalat ürünü denilen mal ve hizmetlere çok sık rastlanmaktadır. Fiyatların yeterince yüksek olması ve iki ülke arasındaki fiyat farkından dolayı tüketici ucuz ürünü tercih etmekte bu durum da resmi pazarlardaki ürünlere olan talebi azaltmaktadır. Çalışmada, gri pazarlama ve paralel ithalatın faydaları ve sakıncaları da göz önüne alınarak gri ürün ve paralel ithalat ürününün resmi (yasal) pazarların önünde bir engel olup olmadığı araştırılmaktadır.

Çalışmanın amacı, gri ürün ve paralel ithalat ürününün yasal pazarlarda varsa ne gibi olumsuzluklara yol açtığını belirleyerek alınacak önlemlerle geliştirilen stratejileri tespit etmektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, kavramsal inceleme yapıldıktan sonra yurtdışından ithal edilen çeşitli ürünlerin fiyatları dikkate alınarak teknoloji sektöründen bir uygulamaya yer verilmektedir. Gri pazarlama ve paralel ithalatın resmi (yasal) pazarlar karşısındaki durumunun ele alındığı çalışmanın sonucunda, bu ithalat yöntemlerinin fayda ve zararları ortaya konularak çeşitli öneriler sunulmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Hunt ve Morgan (1995), tarafından ileri sürülen “*kaynak temelli pazarlama teorisi*”ne göre, firmaların kaynak kullanımında avantajlı olmaları daha fazla getiri elde etmelerini sağlayacaktır. Yine temelini kaynak teorisinin oluşturduğu rekabette karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, işletmelerin çeşitli pazarlama stratejileri geliştirerek pazar sunumları, ürün farklılaştırması, gelişmiş dağıtım, tutundurma stratejileri, üstün finansal performans, müşteri memnuniyeti, düşük maliyet vb. şekillerde işletmelerin rakipleri karşısında üstünlük elde etmesini açıklamaktadır (Yağcı ve Çabuk, 2014: 278).

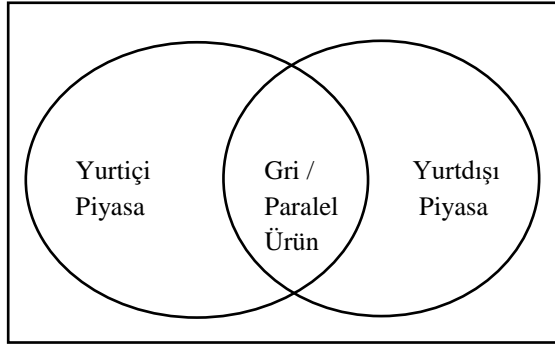
David Ricardo'nun (1817), "*karşılaştırmalı üstünlükler teorisi*"ne göre bir ülke, üretimde daha avantajlı olduğu düşük maliyetli ürünleri üretip yüksek maliyetli ürünleri ise ithal etmelidir. Yüksek maliyetli ürünleri üretmek kaynak israfına sebep olacağı gibi karlılığı da azaltacaktır. İşletmelerin uygulayacakları en iyi politika, ülkelerin karşılaştırmalı olarak uzmanlaştığı alanlarda üretim yaparak ihraç etmesi, göreceli olarak pahalı ürettiği ürünleri ise başka ülkelere ithal etmesidir. Bir ülkede işletmeler göreceli olarak hangi ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse o ürünlere yönelmeli, ancak bu şekilde kıt kaynaklar ekonomik şekilde kullanılmış olmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 29).

Pazarlama (marketing) ile ilgili birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuş yorum ve tanımlamalar mevcuttur. Farklı tanımlamaların olması pazarlamanın ne olduğu ve işlevi ile ilgilidir. Pazarlamanın stratejik önemini olduğu ve öncelikle gelişimi nedeniyle ürün yönetimi, fiyat, tutundurma, tanıtım gibi ürünle ilgili bir kavram olmakla birlikte stratejik açıdan bakıldığında, pazarın analizi, yer seçimi ve marka konumlandırma ile tüketiciyi de ilgilendiren çok yönlü bir kavram olduğu bilinmelidir (Contreras ve Zapata Ramos, 2016: 50; www.ama.org.). Pazarlama, üretilen mal ve hizmetlerin üreticiden nihai kullanıcıya akışını sağlama faaliyetleri olarak da tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre pazarlama, pazar koşulları ve satışlarla ilgili olarak yapılan araştırma eylemleridir (Cemalcılar, 1987: 2) Daha geniş açıdan pazarlamayı tanımlamak gerekirse pazarlama, tüketicilerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri sunmak üzere planlamak, tutundurmak ve dağıtmak amacıyla düzenlenen işletme faaliyetleridir (İslamoğlu, 2006: 15). Gerek üretmek gerekse ithal ederek bir ürünü satış amacıyla temin etmenin pazarlamanın kapsamında olduğu bilinmelidir. Pazarlama, insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılamaya yönelik bir takas işlemidir. Tarafların, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değerli bir şeyleri vererek değerli başka şeyleri elde etmesidir (Mucuk, 1999: 3).

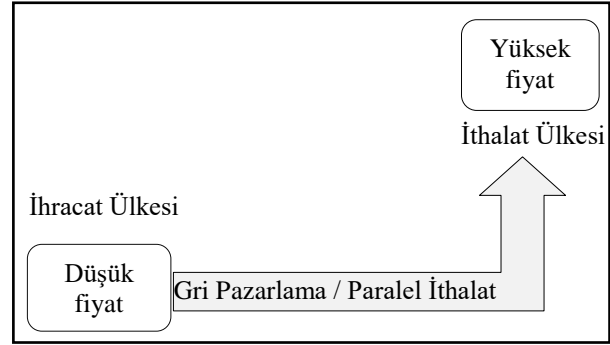
"*Grey marketing*" olarak da isimlendirilen gri pazarlama, korsan yada taklit olmayan tamamen orijinal ürünün yetkili dağıtım kanalı ile kendi ülkesinde piyasaya sunulduktan sonra yetkisiz dağıtım kanalları tarafından ucuza alınarak, ithal edilmek suretiyle fiyatın yüksek olduğu ülkede satışa sunulmasıdır. Özellikle çok uluslu işletmelerin öncülük ettiği ve 20 yıldan daha uzun süredir uluslararası piyasaların önünde bir sorun olarak görünen gri pazarlama, bir arbitraj olarak da tanımlanmaktadır (Puni, 2013: 73). Gri pazarlamada yurtdışından ithal edilen üründe küçük farklılıklarının olabilmesi mümkündür. Bu ürünlere gri ürün, gri ürünlerin bu şekilde alınıp satıldığı piyasalara da gri pazar ya da gri piyasa denilmektedir. Gri ürünlerin genellikle yasadışı olduğu düşünülür ancak bu ürünler sahte ya da çalıntı değildir, üreticilerin kendi ürünleridir. Fakat ürünler yetkili dağıtıcılar tarafından

dağıtılmıyorsa bu satıcının satış yapma yetkisine sahip olmadığı anlamına gelir ve böylelikle gri pazarlar ortaya çıkmaktadır (Chen, 2002: 197).

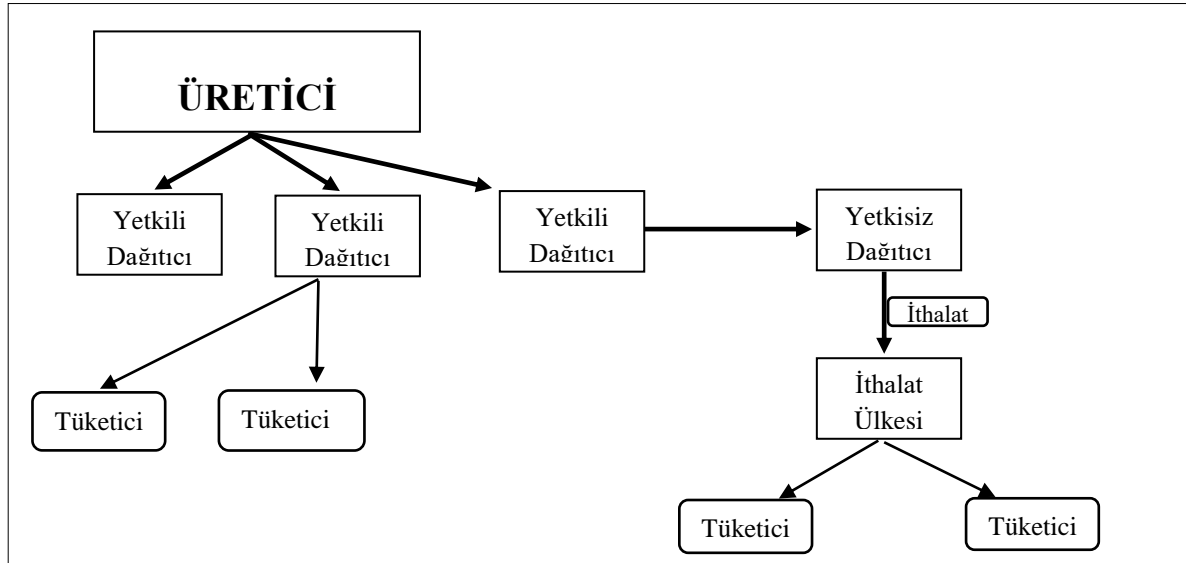
“Paralel ithalat”, bir işletmenin (kişinin) bir ülkeden daha ucuza satın aldığı orijinal ürünü, başka bir ülkede daha pahalıya satmak amacıyla ithal etmesidir (Arıkan, 2001: 10; OECD, 2002: 4). Döviz piyasasındaki fiyat farklılıklarının ortaya çıkması karaborsa veya gelişmekte olan ülkelerdeki popüler ismi ile paralel piyasa olarak tanımlanmaktadır (Ebaidalla Mahjoub, 2017: 2). Gri pazarlama ve paralel ithalat kavramları aşağıdaki şekil yardımıyla incelenebilir:

Şekil 1. Gri / Paralel Ürün

Şekil 2. Gri Pazarlama / Paralel İthalat

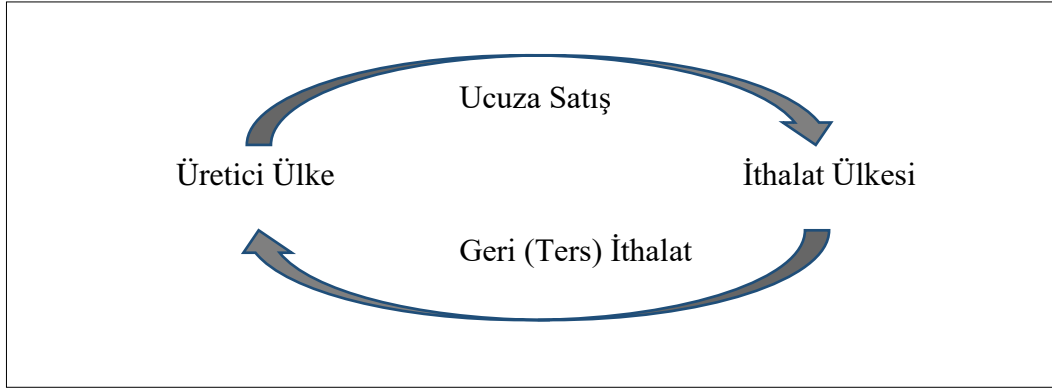

Şekil 3. Gri / Paralel İthalat Ürününün Yetkisiz Aracılar Tarafından Dağıtımı

Paralel ticaret de diğer ticaret türlerine benzemekte ve temelde iki pazar (ülke) arasındaki fiyat farklılıklarından yararlanarak kar elde etmek olarak tanımlanmaktadır (Bohlund, 2005: 13). Paralel ithalattan söz edebilmek için öncelikle “*hakkın tüketilmesi*” gereği ilgili malın paralel ithalatın yapıldığı ülkede ilk önce hak sahibi tarafından piyasaya sürülmesi gerekmektedir. Böylece marka sahibinin hakkı tüketildiğinden üçüncü kişiler ürünün paralel ithalatını yapma hakkını kazanır. Bununla birlikte aynı ürünün ithal

edilen ülkede de olması gerekmektedir. Ülkede hiç olmayan bir malın ithal edilmesi ya da ithal edilen ürünün farklı olması paralel ithalat değildir.

“*Geri ithalat*” ise, tescilli marka sahibi tarafından üretilen ürünün sahibinin izniyle başka bir ülkeye ihraç edildikten sonra üçüncü kişiler tarafından tekrar kendi ülkesine ithal edilmesidir. Gri pazarlama ve paralel ithalatı geri ithalattan ayırmak gerekir (Kayhan, 2002: 132-133). Geri ithalatta yurtdışına satılan ürün kendi üretim ülkesine geri getirilmektedir.

Şekil 4. Geri (Ters) İthalat

Paralel ithalat yoluyla ülkeye getirilen ürünler daha önceden de kendi ülkesinde piyasaya sürülen aynı özellikteki ürünlerden olduğu için yasal ve meşru ürün muamelesi görecektir. Ancak içerik ya da yapısı az da olsa değiştirilen gri ürünler birebir aynı ürün olmadığından ve üreticisinin izni alınmadığından yasal ve meşru ürün muamelesi görmeyecektir. (Karakurt, 2007: 13-14) Gri pazarlama, paralel ithalat ve geri ithalat kavramlarının birbirleri ile farklılıkları aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 1. Kavramlar Arasındaki Farklılıklar

KAVRAM	ÜRÜN ADI	AÇIKLAMA
GRİ PAZARLAMA	Gri Ürün	<ul style="list-style-type: none"> • Marka sahibinin izni yok • Ürün yurtdışından yetkisiz kişilerce ithal edilmekte • Ürün farklılaştırması söz konusu • Ürün korsan, çalıntı veya taklit (sahte) değil • Ürünün satışı yasal, dağıtım şekli yasal değil
PARALEL İTHALAT	Paralel Ürün	<ul style="list-style-type: none"> • Marka sahibinin izni yok • Ürün yurtdışından yetkisiz kişilerce ithal edilmekte • Ürün birebir orijinal • Ürün korsan, çalıntı veya taklit (sahte) değil • Ürünün satışı yasal, dağıtım şekli yasal değil
GERİ (TERS) İTHALAT	Ters İthalat Ürünü	<ul style="list-style-type: none"> • Marka sahibinin izni var • Ürün yetkili kişilerce ihraç edildikten sonra geri ithal edilmekte • Satılan ürün aynen geri ithal edilmekte • Ürün korsan, çalıntı veya taklit (sahte) değil • Yapılan işlem yasal

Kavramları bir örnekle açıklamak gerekirse, fiyatın düşük olduğu bir ülkede üretilen bir marka cep telefonunun yazılım ve donanımının tamamen aynı olması şartıyla ancak üreticisinin izni olmadan fiyatın daha yüksek olduğu başka ülkeye ithal edilmesi paralel ithalattır. Burada amaç iki ülke arasındaki fiyat farklılığından yararlanmaktır. Aynı amaçla yurtdışında üretilen cep telefonunun, üreticisinin izni olmadan küçük yazılımsal veya donanımsal farklılık sebebiyle biraz farklılaştırılarak ithal edilmek süratiyle yurtiçinde satışa sunulması gri pazarlamadır. Yine fiyat avantajından faydalanmak amacıyla yurtdışına daha düşük fiyatla satılan cep telefonunun üreticinin izni dâhilinde kendi ülkesine tekrar geri ithal edilmesi de geri (ters) ithalat olarak ifade edilebilir.

2.1. Gri Pazarlama ve Paralel İthalatın Nedenleri

Gri pazarlama ve paralel ithalat iki ülke arasındaki fiyat farklılığından yararlanmak amacıyla marka sahibi tarafından iç pazarda üretilen ürünün satın alınarak fiyatın yüksek olduğu ülkelere satılmasıdır. Dağıtıcı işletmeler bu fiyat farklılığından yararlanmak için üreticinin izni olsun ya da olmasın ürünü ucuz ülkeden satın alarak yetkisiz dağıtım kanalları ile başka ülkelere satarak aradaki fiyat farklılıklarından yararlanmaktadır (Ekdi, 2009: 81). Her ülkenin üretim faktörleri de dikkate alınarak kendine göre fiyat farklılıklarının sebepleri vardır. Temelde hammadde ve işgücünün ucuz olması üretim maliyetini düşürmekte bu da piyasalar arasında fiyat farklılıklarına neden olmaktadır. Adam Smith tarafından ortaya atılan '*Mutlak Üstünlük Teorisi*'ne göre, her ülke diğerlerinden daha düşük maliyetle ürettiği mutlak üretim üstünlüğüne sahip olduğu malları üretmeli ve ihraç yoluyla satarken, pahalıya üretebildiklerini kendisi üretmek yerine başka ülkeden ithal etmelidir (Topuz ve Çoşkun, 2018: 674).

Bazı büyük şirketler finansal gücünü de kullanarak ürünün temininde, stoklanmasında ve dağıtımında uyguladıkları politikalarındaki farklılıklar sebebiyle rakiplerine göre avantaj sağlamaktadırlar. Bununla birlikte ülkesel vergilerin göreceli olarak düşük ya da yüksek olması, kalite standartlarının ülkelere göre farklılık göstermesi, sosyal politika uygulamaları, döviz kurunun ülkeden ülkeye farklılık göstermesi, ürünün pazarlanması, satışı ve dağıtımı için gerekli tanıtım, reklam, tutundurma, araştırma-geliştirme harcamaları ve satış sonrası hizmetler de fiyatı etkilemektedir. Ürünün kullanımı sırasında ortaya çıkabilecek bakım - onarım masrafları da dikkate alınması gereken diğer maliyet unsurları olarak dikkate alınmalıdır (Lauterborn, 1990: 26).

Marka hakkı sahibinin yetkili dağıtıcılarla yaptıkları dağıtım sözleşmeleri karşılığında elde ettikleri gelirler de katlanılan maliyetleri belli oranda azaltmaktadır. Yine ar-ge ve üretimi artırmak için yapılan destekler ve verilen teşvikler maliyetleri azaltarak fiyatların

düşmesine neden olmaktadır. Bazı ülkelerde üretim aşamasında katlanılan maliyetlerin ve genel giderlerin düşük olması üretilen ürünün piyasaya ucuz fiyatla sunulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ucuz ürünün piyasaya sunulması da tüketicinin ilgisini çekmektedir (Takım ve Ersungur, 2018: 726).

Tüketicinin yurtiçindeki ürünü satın almayı tercih etmeyerek yurtdışından ithal edilen gri ürün ya da paralel ürünü satın almak istemesinin bir başka nedeni de markalı ürünlerin temin edilememesidir. Bazen üretici haksız rekabeti önlemek için piyasaya fazla ürün sürmez ya da yeterli stok bulundurmadığından tüketici istediği ürünü her zaman bulamayabilir. Bunların dışında müşteri istek ve beklentileri, gelir durumu, harcama alışkanlıkları da fiyatı etkileyen nedenler olarak sıralanabilir. Tüketici yurtiçindeki pahalı ürünü almak yerine bazı hususları dikkate alarak ithal ürünü satın almayı tercih etmektedir. (Güllü, 2014: 62-63).

2.2. Gri Pazarlama ve Paralel İthalatın Faydaları ve Zararları

Günümüzde birçok kişi tarafından takip edilen ve bir ticaret şekli olan gri pazarlama veya paralel ithalat ürünü olan gri ürün veya paralel ürünü satın almanın en önemli nedeni, fiyatının satın almaya uygun olmasıdır. İthalat yoluyla satın alınan ürünün piyasada dolaşması, tüketici tarafından tercih edilmesi aynı zamanda marka sahibine rekabet avantajı da sağlamaktadır. Gri pazarlama veya paralel ithalatın sayısız faydaları olabileceği gibi, satış gelirlerini azaltma, üretici ile dağıtıcının uyumlu çalışmasını bozma, haksız rekabet, üretici marka üzerindeki olumsuz ve yanıltıcı etkisi gibi zararları da söz konusudur (Armağan, 2008: 513; Kıtchen, vd., 2003; Myers, 1999; Antia vd., 2004; Puni, 2013). Gri pazarlama ve paralel ithalatın faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Kıtchen, vd., 2003: 6; Bardakcı, 2010: 13):

- Fiyatın düşük olması sebebiyle satışları artırmaya imkân sağlar. Özellikle ucuz ürün almaya eğilimli müşteriler fiyat farkını dikkate alarak satın almayı gerçekleştireceklerdir.
- Farklı pazarlara girme imkânı sağlar. Pazara giriş engellerinin olduğu durumlarda ithalat yoluyla başka bir ülke pazarına giriş kolaylaşır.
- Ürünün pazarı payının genişletilmesine yardımcı olur. Aynı ürün yurtiçinde yüksek fiyatlı olarak yüksek gelir grubuna hitap ederken, gri ya da paralel ürün fiyat avantajından dolayı düşük gelir grubu tarafından talep edilebilir.
- Ürün dağıtımında etkinliği sağlamaya yardımcı olur. Yetkili dağıtım kanallarının ulaşamadığı yerlere yetkisiz dağıtım kanallarıyla ulaşılabilir.
- Pazar hakkında bilgi elde etmeye olanak sağlar. Üretici firma gri pazarlardaki müşterileri tanıyarak onlar hakkında bilgi edinebilir.

- Paralel ithalat ve gri pazarlama olmaması durumunda üreticinin resmi yetkili dağıtıcısı piyasada tekelleşme imkanı bulabilir.

- Küçük girişimcilerin kolaylıkla pazara girmesine imkân sağlar. Sermayesi az olan işletmelerin yetkisiz dağıtım yaparak pazarda pay alması mümkündür.

Gri pazarlama ve paralel ithalatın olumlu yönlerinin olduğu gibi olumsuz yönleri de vardır. Bu olumsuz yönlerinin içinde en belirgin olanı ithalat yoluyla getirilen ürünler, yurtiçi piyasadaki satışları olumsuz etkileyerek yetkili dağıtıcıların rekabet şartlarını ağırlaştırmaktadırlar. Bunun yanı sıra bazı olumsuz yönleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Arıkan, 2001: 13; Bardakcı, 2010: 14; Tan vd., 1997: 52):

- Yetkisiz dağıtıcıların, tescilli marka üreticisinin yetkilendirdiği dağıtıcıların yaptıkları tanıtım faaliyetlerinden ücretsiz yararlanmaları.

- Gri ürün ya da paralel ürünler yetkili servis ve garanti hizmeti kapsamına alınmaması.

- İthal ürünler sebebiyle müşterilerin yurtiçi ürünlere güvenilirlik konusunda şüpheyle yaklaşması.

- Fiyat farklılığının tamamen müşteriye yansıtılmaması, sadece hatırı sayılır bir farkla müşterinin ilgisini çekerek, karın çoğunu yetkisiz dağıtıcının kazanması.

- Fiyat düşüklüğü sebebiyle ürünün marka değerinin azalması.

2.3. Gri Pazarlama ve Paralel İthalata Yönelik Geliştirilen Stratejiler

Temel amacı kar elde etmek üzere kurulan işletmeler, karlılığın yüksek olduğu, fiyat farklılıklarından yararlanabilecekleri pazarları tercih etmektedirler. Özellikle çeşitli dağıtımçıları yetkileri olmasa da böyle pazarlarda kendilerine bir pay almak isteyeceklerdir. Ancak bir taraftan kazanç elde etseler de üreticiye ve yetkili dağıtıcılara zarar verdikleri bilinmektedir. Marka sahibi işletme, fikri – sınai hakkın korunması hususunda yetkili dağıtıcılar ile çeşitli sözleşmeler yapsa da yetkisiz dağıtıcılara karşı bir önlem almamaktadır. Çünkü fikri – sınai haklar kanunu paralel ithalatın önünde bir engel değil, sadece ürünün üzerindeki mutlak yetki hakkının korunmasıyla ilgilidir. Bu haklar, malı üretmek, çoğaltmak, dağıtmak vb. konularda üreticiyi yetkilendirmektedir (Arıkan, 2001: 13-15).

Gri pazarlama ve paralel ithalata yönelik geliştirilen stratejiler çoğunlukla önlemeye yönelik olsa da sadece yetkili dağıtıcı firmayı koruma açısından düşünmemek gerekir. Ürünlerin satışının artması üretici açısından istenilen bir durum olması sebebiyle verilecek kararın marjinal olması gerekmektedir. Çeşitli sebeplerle her durumda fiyat farkı olabileceği için gri pazarlama ya da paralel ithalatı tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmayacaktır.

İşletmelerin gri pazarlar karşısında çeşitli stratejiler geliştirdiği görülmektedir. (Cavusgil ve Sikora, 1988: 77). Bu durumu daha iyi açıklayabilmek için alınacak önlemleri, üretici ve dağıtıcı açısından ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

Üretici Açısından Alınacak Stratejik Önlemler

Tescilli marka sahibi de denilen üreticiler, ürünleri üzerinde her türlü yasal hakka sahiptirler. Ürünlerin dağıtımıyla yetkili distribütörleri kendileri belirleyebilir ve rekabet kuralları çerçevesinde onlara istedikleri kadar yetki verebilirler. Ancak yetkisiz dağıtıcıların gri pazar oluşturmaları üreticilerin işini zorlaştırmaktadır. Marka sahibi, gri piyasa mallarının aksine, tüm yetkili ürünlerinin kalite kontrollerinin yapıldığını veya garantiyi kanıtlayabilmelidir (www.inta.org).

Üreticiler gri ya da paralel pazarın oluştuğu noktaları tespit ederek ürünlerini ve dağıtıcılarını takip etmelidirler. Bununla birlikte üreticinin yetkili dağıtıcıları ile iletişimleri üst düzeyde olmalıdır. Ürünün özelliklerinde değişiklik talep eden dağıtıcılar incelemeye alınmalı gerekirse stok kontrolü yapılmalıdır. Distribütörlerin kendi bölgeleri dışına satış yapmalarını yasaklamak ya da satışlara kota koymak da gri pazarların oluşmasını engelleyebilir (Bardakçı, 2010: 16). Üreticilerin gri pazarlardan korunma yöntemlerinden bir diğeri ise ürünlerini sık sık değiştirerek ürünlerin yasal olmayan yollardan dağılımını engellemek veya ürünler dağıtılsa bile yetkisiz dağıtıcıların stoklarında kalmasını sağlamaktır.

Her ne kadar üretici firma çeşitli önlemler alarak yasal pazarları korumaya çalışsa da kazanç elde eden dağıtıcılar da fiyat farklılıklarından en üst düzeyde yararlanmak için gri pazarlamaya devam edeceklerdir. Bu amaçla, bazen küçük de olsa içerik farklılıklarıyla, bazen donanım farklılıklarıyla ve bazen de ambalaj farklılıklarıyla ithal ettikleri ürünleri satmaya devam etmektedirler.

Distribütör (Dağıtıcı) Açısından Alınacak Stratejik Önlemler

Gri pazarlama ve paralel ithalatı engelleme sadece üreticiyi değil aynı zamanda yetkili dağıtıcı kanallarını da koruyacaktır. Yetkili dağıtıcılar, kar marjını düşürüp fiyat farklılıklarındaki makası daraltırsa, pazarın diğer dağıtıcılar tarafından cazibesi azalacaktır. Ancak dikkat etmek gerekir ki çok fazla fiyat düşüklüğü, marka imajını zedeleyerek müşterilerin ürüne olan güvenini azaltabilir.

Alınacak başka bir önlem yetkili dağıtıcının garanti ve servis imkânlarıyla farklılığını ortaya koymasıdır. Günümüzde, özellikle beyaz eşya sektöründe uygulanan bir yöntem olan “*eski ürünü getir yenisini götür*” kampanyası da yasal pazarlara olan talebi artıracaktır. Yetkili dağıtıcıların alacakları bir başka önlem de tüketiciyi yetkisiz dağıtıcılar ve ithal ürünlerin sakıncaları konusunda uyarmaktır (Berman, 2004). Ancak bu durum karşısında

yetkisiz dağıtıcılar da bazı ürünlerde çeşitli ibarelerle ürününün farklı olduğunu, paralel ürün ya da gri ürün olmadığını ifade etmektedir (Bardakçı, 2010: 18).

Markanın ve yetkili dağıtım kanallarının korunması için marka sahibiyle yetkili dağıtıcı yardımlaşmalı ve birlikte harekete etmelidirler. Yeniden sözleşme yaparak gerekirse pazarın cazibesini ortadan kaldırmak için reklam ve tutundurma faaliyetlerini azaltmalıdırlar. Eğer dağıtıcı ile marka sahibi bu konuda anlaşamıyorsa sözleşme feshedilebilir.

Ürünün Satışı Yapıldıktan Sonra Alınacak Stratejik Önlemler

Öncelikle yasal pazarları tehdit eden bir yapıya sahip olan gri ürün ya da paralel ithalat ürünlerinin satış sonrasında yaşanacak mağduriyetler konusunda tüketici bilgilendirilmelidir. Daha sonra yine de söz konusu satışlar gerçekleştiğinde aradaki yetkisiz dağıtıcıların cezalandırılması sağlanmalıdır. Buradaki cezalandırma satış sonrasında müşteriyi mağdur etme durumlarında söz konusudur. Çünkü paralel ithalat ve gri pazarlama bir suç değildir (Mathur, 1995: 45). Ancak marka adını kullanarak müşteriyi aldatmalar, gerekli alt yapısı olmadığından garanti ve servis hizmetlerinin verilmemesi, üründe büyük değişiklikler yapılması veya amblem (logo) gibi işaretlerin sahteleştirilmesi uygulanacak cezanın da boyutunu değiştirecektir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde genel olarak ülkemizde konuyla ilgili yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Yabancı kaynaklar konuyu genellikle kavramsal açıdan ele alarak, sebep-sonuç ilişkisi ve ekonomi üzerine etkileri açısından incelemektedir. Bu anlamda çalışma, paralel ithalatın en çok yoğunlaştığı alanlardan biri olan teknoloji sektörü ile ilgili uygulamasıyla, sonraki çalışmalara öncülük edecek niteliktedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Bucklin (1990) yaptığı çalışmada, gri pazarın işleyişinin karlılık üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, fiyat farklılığının güçlü bir gri pazarda, üreticinin karlılığını artırdığı gözlenmiştir. Ayrıca gri piyasalardaki rekabetin daha pahalı hatalara yol açabileceği, piyasalar arasındaki fiyat farklılıklarının döviz dalgalanmaları da dikkate alınarak iyi ayarlanması gerektiği, bu sebeple alınan çeşitli önlemlerin kısıtlanması gerektiği ortaya konulmuştur.

Arıkan, (2001) çalışmasında, fikri ve sinai hakların paralel ithalat üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada paralel ithalat konusunun kanun koyucu tarafından düzenlemediği, uygulamada yaşanan sorunların borçlar hukuku, haksız rekabet hukuku, fikri ve sinai haklar hukuku kuralları ile çözülmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Alınan kararların ile ülkeden ülkeye hatta bölgeden bölgeye bile farklılık gösterdiği vurgulanmıştır.

Kayhan (2002) yaptığı çalışmada, gri pazarlama ve paralel ithalat kavramlarını hukuksal açıdan ele almıştır. Çalışmanın sonucunda, kanunlarımızın marka sahibinden izinsiz yapılan paralel ithalatı, marka hakkı çerçevesinde önleme yetkisinin olduğu, bunun yanı sıra marka sahibinin izni alınmadan yapılan paralel ithalatın uygun görüldüğü ortaya konulmuştur.

Kitchen, vd. (2003) çalışmalarında, gri pazarlama ve paralel ithalatın marka değeri ve marka hakları üzerine etkisini incelemişlerdir. Yeni Zelanda'daki perakende zincirinde yer alan iki üst düzey yöneticiyle yaptıkları derinlemesine görüşme sonucunda, paralel ithalatın marka değeri ve marka hakları üzerinde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Bohlund (2005) çalışmasında, paralel ithalat konusunu ele alarak fiyat farklılaşmasını incelemiştir. İlaç endüstrisi üzerine yaptığı araştırmanın sonucunda paralel ithalatın, yüksek ve düşük düzey piyasalar, ar-ge ve bölgesel ticaret alanları gibi nedenlerle fiyatlar üzerinde etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Chen (2007) yaptığı çalışmada, yüksek ve düşük düzeyli katılımlarda paralel ithalatın marka üzerine etkisini araştırmıştır. Deneysel tasarımın kullanıldığı çalışmada yetkili ürünlerin, marka değeri üzerinde daha büyük etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Gri ürünlerde sadece fiyat düşüklüğünün vurgulanması, tüketicinin kalite algısını etkilemekte bu sebeple de her ülkedeki müşteri algısının dikkate alınması gerektiği sonucu elde edilmiştir.

Armağan (2008) çalışmasında, etik konusunu pazarlama karması elemanları ışığında incelemiştir. Çalışmanın sonucunda çağdaş pazarlama açısından mevcut etiksel problemleri başlıklar halinde sıralamıştır. Yapılan çalışmada, dağıtım kararlarında etkili olan gri pazarlamanın etiksel açıdan tartışmalara neden olduğunu belirtilerek haksız rekabete yol açması ve satış sonrası hizmetler sunmaması sebebiyle marka imajına zarar verdiği eleştirilmektedir.

Bardakcı (2010) gri pazarlama ve paralel ithalat üzerine yaptığı derleme niteliğindeki çalışmasında, paralel ithalatın nedenleri ve çözüm önerilerini AB otoritelerince benimsenen bir anlayışla ele almıştır. Çalışmanın sonucunda paralel ithalatın ortaya çıkış nedeninin, firmanın farklı pazarlar için farklı fiyat politikaları benimsemesinden ve ülkeler arası vergi sisteminden kaynaklandığını ifade etmiştir. Paralel ithalatla mücadelede marka sahiplerinin sınırlı seçeneklerinin olduğunu, fiyatların standardize edilerek ve bir takım giderlerin azaltılarak pazarın cazibesinin ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Ceylan ve Köse (2018) çalışmalarında, tüketicilerin gri pazarlara yönelik değerlendirmelerini incelemişlerdir. 131 kişiye anket uygulayarak elde edilen tüketici değerlendirmeleri konjoint analizi ile test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, tüketiciler ürün tercihlerinde en fazla garanti kaynağı ve satış ortamına önem verdiğini, fiyat ve garanti

süresinin daha sonra geldiğini ayrıca distribütör garantisinin, ithalatçı firma garantisine göre daha yüksek fayda değerine sahip olduğunu belirlemiştir.

4. METOD

4.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmada, gri pazarlama ve paralel ithalatın faydaları ve sakıncaları da göz önüne alınarak gri ürün ve paralel ithalat ürününün resmi (yasal) pazarların önünde bir engel olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın amacı, gri ürün veya paralel ithalat ürünlerinin avantaj ve dezavantajlarını tespit ederek yasal pazarlar için sorun oluşturup oluşturmadığını belirlemek ve varsa alınacak önlemleri tespit etmektir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Gri pazarlama ve paralel ithalat ürünleri otomotiv, kozmetik, beyaz eşya, giyim, elektronik gibi birçok sektörde karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla perakendecilikte kendini gösteren paralel ürünler, değişimin çok fazla olduğu teknoloji sektöründe ön plana çıkmaktadır. Günümüzde satın alınması ve taşınmasının kolay olması bununla birlikte piyasa değerinin yüksek olması sebebiyle özellikle cep telefonları paralel ithalat ürünleri olarak kendini göstermektedir (<https://mediatrend.mediamarkt.com.tr>).

Çalışmada, teknoloji sektöründen farklı marka ve modellerdeki cep telefonları karşılaştırılarak bulgular vaka analizi ile değerlendirilmiştir. Nitel yöntemlerden örnek olay (vaka analizi), bir kategorik sınıflandırmadan spesifik bir durumun çıkartılması ve incelenmesidir. Bu yöntem, örnek olayın incelenerek gerçek hakkında bilgi elde edilmesine ve sonuçların genellenebilmesine olanak sağlar. Örnek olay ile elde edilen bulgular doğrudan yorumlanmaya hazırdır (Vural ve Cenkseven, 2005: 127; Aytaçlı, 2012: 8). Bu açıdan çalışmamızda teknoloji kategorisinin alt birimi olan çeşitli cep telefonları, örnek olay yöntemi ile incelenerek bulgular bu çerçevede yorumlanmaktadır.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın uygulama kısmında özellikle ikinci el piyasasının yoğun olduğu yani müşterilerin tercih ettiği cep telefonlarının kullanılması uygun görülmüştür (Bilinen marka ve modeller tercih edilmiştir). Ürünlerin özellikleri, yetkili satıcı ya da dağıtıcı tarafından belirtilen kriterlerden oluşmaktadır. Yetkili dağıtıcı fiyatları, üreticilerin resmi web sitelerinden alınmış, ithalat ürünlerin fiyatları ise ithalat garantisi veren aracı işletmelerin web sitelerinden alınmıştır.

Araştırmada, incelenen ürünler tüketicilerin ekonomik durumları dikkate alınarak kademeli olarak her gelir grubuna hitap edebilecek ürünlerden oluşmaktadır. Ürün farklılaştırması olan ürünlerde en belirgin farklılıklar dikkate alınmıştır (Ambalaj ve kutu

içeriği farklılığı). Ürün özellikleri belirlenirken tüketicinin en çok dikkat ettiği ortak özelliklere yoğunlaşmış, cep telefonlarının bütün özellikleri yazılmamıştır. Piyasaya ilk defa sürülen bir ürünün paralel pazarı hemen oluşmamakta, müşterinin ürünü tanıyarak tercih etmesi gereken bir zaman geçmelidir. Bu sebeple en son teknoloji ürünleri ve modası geçmiş ürünler gri ürün ya da paralel ürün kategorisinde yer almaktadır. Bu açıklamalar dahilinde çalışmada en yeni ve en eski ürünlerden örnek seçimi yoluna gidilmemiştir. Ayrıca çalışmada ürünlerin marka imajını zedelemek veya olumsuz algı oluşturmamak için marka ismi kullanılmamaktadır. Ürünler ithalatçılar tarafından gri ürün ya da paralel ürün diye adlandırılmamakta sadece ithalat garantili şeklinde belirtilmektedir.

5. CEP TELEFONU ÜZERİNE BİR UYGULAMA

İşletmeler, insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim faktörlerini bir araya getirerek mal veya hizmet üreten iktisadi birimler olarak tanımlanmaktadır. İktisadi açıdan konuyu ele alırsak sınırlı kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçların karşılanması, bunu yaparken de kar elde etmek işletmelerin amaçları arasındadır. İşletmeler temelde kar elde etme amacıyla kurulmalarına rağmen hepsi aynı coğrafi bölgede bulunmamaktadırlar. Çeşitli değişkenler göz önünde bulundurularak farklı tüketici ihtiyaçlarına cevap verebilmek için üretilen ürünler, farklı piyasalarda hizmete sunulmaktadır. Belli bir pazar payına sahip işletmeler zamanla büyüyerek sınırları aşmakta, çok uluslu bir yapı kazanarak ülkeler arası ticarete önemli rol oynamaktadırlar. Böylelikle her iki ülke piyasasını yakından tanımakla birlikte bazı avantajlarla da kazançlarını artırma eğilimindedirler. Bu avantajlar karlılığı artırdığı gibi rekabette de üstünlük sağlamaktadır.

2016'da dünyada 1,5 milyara yakın ülkemizde ise 12,5 milyon cep telefonunun satıldığı göz önüne alındığında paralel ithalat ürünlerinin bu alana yoğunlaşması anlamlı olacaktır (www.hurriyet.com.tr; www.yeniakit.com.tr). Pazar araştırma kuruluşu Canalys'in açıkladığı 2018 verilerine göre, 2017 yılında dünya geneli cep telefonu satışı 1.455 milyon adet, 2018 yılında ise % 4.6 düşükle 1.388 milyon adet olarak gerçekleşmiştir (www.bloomberght.com; www.canalys.com). TUBİSAD'ın raporuna göre 2017 E-ticaret hacmi 42,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu tutarın yaklaşık 23 milyar TL'lik kısmının online perakende işlemleriyle ilgili olduğu düşünüldüğünde tüketicilerin online alışverişi tercih ettiği anlaşılmaktadır (www.tubisad.org.tr). Ülkemizde E- ticaretin yaygınlaşmasıyla paralel ürünlerin daha kolay yoldan ve ucuza temin edilmesi bu rakamları açıklamaya yardımcı olacaktır. Konuyu daha iyi açıklamak için yurtdışından paralel ithal edilen aynı marka ve model cep telefonlarının satın alma fiyatlarıyla yurtiçi fiyatlarının karşılaştırılması ve farklılıkların sebepleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2. Yasal Pazar Ürünleriyle İthalat Ürünlerinin Karşılaştırılması

TEKNİK ÖZELLİKLER	A Marka Cep Telefonu	B Marka Cep Telefonu	C Marka Cep Telefonu	D Marka Cep Telefonu (Gri Ürün)	D Marka Cep Telefonu (Paralel Ürün)	E Marka Cep Telefonu
EKRAN	5"	5.5"	5.7"	4,7"	4,7"	6"
KAMERA	5 mp	13 mp	12 mp	12 mp	12 mp	20 mp
PİL GÜCÜ (konuşma süresi)	3G ile 16 saat	GSM 320 saate kadar	3G ile 26 saat	3G ile 14 saat	3G ile 14 saat	21 saate kadar
KAPASİTE	8 GB	32 GB	64 GB	16 GB	16 GB	128 GB
CPU (İŞLEMCİ)	4 çekirdek	8 çekirdek	8 çekirdek	2 çekirdek	2 çekirdek	8 çekirdek
RAM	1.5 GB	3 GB	4 GB	2 GB	2 GB	6 GB
PARMAK İZİ	yok	yok	var	var	var	var
İŞLETİM SİSTEMİ	Android 6.0.1 (Marshmallow)	Android 7.1 (Nougat)	Android 7.0 (Nougat)	İOS 11	İOS 11	Android 8.0 (Oreo)
FİYAT (İthalat garantili)	699,00	1.123,40	1.599,00	1.899,90	2,249,00	3.943,18
Garanti Süresi	İthalat garantili 24 ay	İthalat garantili 24 ay	İthalat garantili 24 ay	İthalat garantili 12/24 ay	İthalat garantili 24 ay	İthalat garantili 24 ay
Aparatlar				Orijinal kutu yok. Şarj cihazı ve kulaklık orijinal değil. Kulaklık ve sim kart iğnesi bulunmamakta	Orijinal kutusunda. Şarj başlığı orijinal. 1 Mt. Kablo- Şeffaf Kılıf Kırılmaz Cam	
FİYAT (Distribütör garantili)	849,00	1.399,00	2.499,00	2.699,00	2.699,00	4.399,00
Kutu İçeriği	24 Ay Garantili Kullanma Kılavuzu Şarj Cihazı Kulaklık	24 Ay Garantili Sim İğnesi Güç Adaptörü Kullanım Kılavuzu Data Kablosu	24 Ay Garantili Kullanma Kılavuzu Şarj Cihazı Kulaklık	24 Ay Garantili iOS 11 yüklü 3,5 mm Kulaklık USB Kablosu USB Güç Adaptörü	24 Ay Garantili iOS 11 yüklü 3,5 mm Kulaklık USB Kablosu USB Güç Adaptörü	24 Ay Garantili Kullanma Kılavuzu Şarj Cihazı USB Kablo Kulaklık

İki ülke arasındaki fiyat farkının olduğu gri pazarlarda dağıtıcı işletmelerin fiyatın düşük olduğu ülkeden ürünü alarak fiyatın yüksek olduğu ülkede satması, ilgili işletmeye rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak konuyu sadece fiyat farkı açısından ele almamak gerekir. Ülkemizde gri ürün ya da paralel ürünlere yönelik paralel ithalat kanunu bulunmasa da tüketiciler borçlar hukuku, haksız rekabet hukuku, fikri ve sinai haklar hukuku kuralları gibi çeşitli yasal düzenlemelerle korunmaya çalışılmaktadır (Arıkan, 2001: 211). Gerektiğinde satın alma süreci, iade süreci, servis sağlanması ve satın alınan ürünlere karşı en az iki yıl garanti verilmesi gerekirse ürünün yenisiyle değiştirilmesi şeklindeki ürünle ilgili gerekli

işlemler yapılarak tüketici mağdur edilmemektedir. Ancak ithalat garantili ürünler karşısında tüketicinin muhatap bulamaması veya işlemlerin uzaması, çeşitli mağduriyetlere yol açmakta ve markaya olan güven sarsılmaktadır. Sözkonusu paralel ithalat ürünlerinde yetkisiz aracılar tarafından ürün garantisi verilmekte ve çoğu işlemler garanti kapsamına alınmamaktadır.

5.1. Araştırmanın Bulguları

Verilen tablo incelendiğinde, fiyatın düşük olduğu cep telefonlarında kar marjının azaldığı, fiyatın yüksek olduğu telefonlarda farkın daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle ürünün donanımı, modası, tüketici tercihleri ve teknolojik yenikleri bu durumu etkilemektedir. Bu anlamda daha ucuz paralel ithalat ürünlerin yasal pazarlarda satılan aynı ürünle çok fazla fiyat farkı olmadığından tüketici yetkili dağıtıcı ürünlerini tercih edecektir.

Söz konusu veriler incelendiğinde gri ürünle paralel ürün arasında önemli fiyat farklılığının olduğu ortaya çıkmaktadır. Fiyat farklılıklarının, garanti hizmet süresiyle birlikte ürün aparatlarının eksikliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çoğu paralel ithalat ürün satıcısı maliyetleri düşürmek için orijinal aparatlar yerine yan sanayi aparatları ürünle birlikte satışa sunmaktadır. Bununla birlikte bazı ürünlerin orijinal kutularının olmaması veya aparatlarının ülkemiz cihazlarıyla uyumlu olmaması (şarj aleti, vb.) da fiyat farklılık sebepleri olarak sayılabilir.

Gri ve paralel ürünlerde garanti ve servis hizmetlerinin ithalatçı garantisinde olduğu görülmektedir. Tüketici ürünün dayanıklılığı konusunda endişe duyuyorsa veya arıza durumunda mağduriyet yaşamak istemiyorsa yetkili satıcı tarafından sunulan 24 ay resmi distribütör garantili ürünü tercih edecektir. Gri veya paralel ürünler, yüklenen uygulama programlarındaki farklılık ile de resmi piyasada sunulan yetkili distribütör garantili ürünlerden fiyat farklılığı gösterebilmektedir. Bu ürünlerde, fiyatı düşürmek için güncel sürüm uygulamaların kullanılmadığı söylenebilir. Bu durumda kullanıcı satın aldığı üründe güncel uygulama sorunu yaşayabilir ya da ilave ödemelerle ürününü güncelleştirebilir.

Gri ürünlerde garanti süresinin, bazı ürünlerde 24 ay yerine 12 ay verildiği, bu durumun aslında üretim ülkesinden satın alınan ürünlerin üretim tarihinin eski olmasından kaynaklandığı veya yetkisiz servis hizmeti sunan firmanın maliyetleri düşürmek için garanti süresini kısa tuttuğu anlaşılmaktadır.

Özellikle cep telefonu kullanıcısı, ürünün kullanım süresini uzaktan için oluşabilecek fiziksel zararları engellemek istemektedir. Bu gibi durumlarda bir takım koruyucu önlemlerle çeşitli maliyetlere katlanmaktadır. Bu durumda paralel/gri ürünler, müşterinin ilgisini çekmek için çeşitli hediye aparatlarla satışa sunulularak ürüne olan talep artırılmaya çalışılmaktadır.

Tablodaki cep telefonları incelendiğinde ucuzdan pahalıya her ürünün paralel pazarının oluştuğu anlaşılmaktadır. Paralel pazarlardan ithalat yoluyla ülkeye getirilen ürünler, ciddi fiyat avantajına sahip olduklarından önemli pazar payına sahiptir. Ancak fiyat farklılığının tek nedeni bu değildir. Ürünün yeni teknolojiye sahip olması, marka ismi, kullanılabilirliği, yazılım ve donanım özellikleri, teknolojik bir ürüne değer katan unsurlardır. Fiyat farklılıklarını dikkate alırken yukarıda sayılan tüm hususların dikkate alınması gereklidir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gri pazarlama ve paralel ithalatta, ürünlerin orijinalliği ile ilgili bir şüphe söz konusu değildir. Bu sebeple ürünlerden ziyade dağıtım şeklindeki yetkisizlik tartışılmaktadır. Yurtiçinde veya yurtdışında satılan orijinal ürünler, tescilli marka sahibinin ürününün satış miktarını artıracığından üretici, aslında her hangi bir engellemeye ihtiyaç duymamaktadır. Ancak çeşitli sebeplerle aynı ürün için fiyat farklılıklarının oluşması üreticiler ve dağıtıcılar açısından rekabet ortamı oluşturmaktadır. Fiyatın farklılaşması işletmelerin de kar marjını etkileyeceğinden ucuza temin etme her satıcının tercihi olacaktır. Fiyatın düşük olması, yazılım, donanım, aparatlar, ürüne verilen garanti, satış sonrası hizmetler, çeşitli hediyeler gibi tüketici kararını etkileyecek unsurlar, üretici ve yetkili dağıtıcı tarafından dikkate alınmalıdır. Gri pazar ürünü veya paralel ithalat ürünler, daha düşük fiyatlı olması sebebiyle resmi pazarlardaki ürün satışlarını olumsuz etkilemekte ve ürünlerin bağlı bulunduğu markaya duyulan güveni azaltmaktadır. Yapılan çalışmada elde edilen diğer sonuçlar ise aşağıdaki gibidir:

- Genel olarak bir ürünün fiyatı düşük olduğunda, yetkisiz dağıtıcının ilgisini çekmemektedir. Bu sebeple düşük fiyatlı ürünler gri/paralel pazarlarda ilgi görmemektedir.
- Yeni ürünün piyasaya sürüleceği haberleri, eski ürünlerin fiyatını düşüreceğinden çeşitli kampanyalarla ürünlerin elden çıkartılmasına sebep olacaktır. Eski ürünlerin popülerliği azalmaktadır.
- Yeni çıkan ürünlerin gri/paralel pazarının oluşabilmesi için asgari bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Bu sebeple yeni ürünlerin gri/paralel pazarları hemen oluşmamaktadır.
- Modası geçen veya stokta bulunmayan ürünlerin ithalatının talep görmemesi gri ve paralel pazarı etkilemektedir.
- İkinci el piyasasında talep görmeyen ürünleri müşteri tercih etmemekte, bu sebeple ürünün gri pazarı oluşmamaktadır.

- Yetkisiz dağıtıcı uç noktalardaki müşterilere ulaşmaya çalışırken ürünün modası geçebilmektedir. Bu sebeple pazar alanı daralabilmektedir.

Çalışmanın sonucunda ithalat yoluyla elde edilen ürünlerin tüketici için karlı bir eylem ancak yetkili dağıtıcı için karı düşürücü yapısının olduğu ortaya çıkmaktadır. Yetkili ya da yetkisiz, sonuçta marka sahibinin ürününün satıldığı durumlarda satışların arttığı düşünülse de üretici firma veya yetkili dağıtıcının sorumluluğunu almadığı ürünlerde sorun çıkması durumunda müşteri, muhatap bulamadığı zaman yine marka sahibini suçlayacaktır. Bu durum müşteri tarafından haklı görünse de üretici ve yetkili dağıtıcı tarafından istenmeyen bir durumdur. Diğer yandan hak sahibi tarafından yapılan tanıtım, servis ve garanti kapsamındaki harcamalar, yasal pazarlardaki üretici ve yetkili dağıtıcı (distribütör) için birer maliyet unsuru olduğundan yetkisiz dağıtıcıların piyasaya sürdükleri gri ürün ya da paralel ithal ürünler karşısında haksız rekabet söz konusu olmaktadır. Bu açıklamalar ışığında kişi ve kurumların paralel ithalat veya gri pazarlamadan zarar görmemesi için aşağıdaki hususları dikkate almaları gerekmektedir:

- Gri pazarlama ya da paralel ithalatın ortaya çıkmasının en büyük nedeni ülkeler arasındaki fiyat farkı olduğundan eğer gerekli indirimler ya da kur sabitlemesi yapılabilirse ülkelerdeki fiyat farklılığı azalacak belki de tüketici küçük farklılığı tercih etmeyecektir.
- Çeşitli önlemlerle gri ve paralel ithalat ürünlerin yasal pazarları tahrip etmemesi, yetkili dağıtıcıyı zarara uğratmaması sağlanarak ürünün satışı desteklenmelidir.
- Gri pazarlama ve paralel ithalatın bazı sakıncaları bulunsa da özellikle fiyat avantajı tüketiciler açısından faydalı olacaktır. Pazar payını artırmak isteyen üreticilerin fiyat indirimine gitmeleri gerekmektedir.
- Garanti ve teknik servis anlamında tüketici bilgilendirilmeli ve güven altına alınmalıdır.
- Tüketicinin markaya olan güveninin zedelenmemesi ve haksız rekabetin önüne geçmek amacıyla gri/paralel ürünlere yasal sınırlar getirilmelidir.
- Üretici, yetkili dağıtıcıya reklam, tanıtım ve tutundurma faaliyetlerinde destek olmalıdır.
- Yetkili dağıtıcı, kar marjını düşürerek pazarın cazibeliğini azaltırsa yetkisiz dağıtıcı düşük karla çalışmak istemeyerek piyasaya girmeyecektir. Bununla birlikte düşük kar marjı paralel ürünlerle fiyat farkını azaltacağı için tüketici düşük farkını önemsemeyerek resmi piyasa ürününü tercih edecektir.

Unutulmamalıdır ki gri pazarların oluşabilmesi veya paralel ürünlerin satılabilmesi için resmi pazarların olması ve ürünlerin resmi pazarlarda talep görmesi gerekir. Bu sebeple yetkisiz dağıtıcılar, marka sahibi veya yetkili dağıtıcılarla doğrudan rekabete girmemelidir. Daha çok, pazarın girilmemiş bölgelerine yönelmeli ve marka sahibinin hitap ettiği müşteri kitlesine zarar vermemelidir. Bu durumda marka sahibi kendisine zarar vermeyen hatta ürününün daha çok satılmasına aracılık eden dağıtım kanallarını engellemeyecektir.

KAYNAKLAR

- Antia, K. D., Bergen, M. & Dutta, S. (2004). Competing with Gray Markets. *MIT Sloan Management Review*, (46)1: 63-69.
- Armağan, E. A. (2008). Pazarlama Açısından Etik. Varinli, İ. ve Çatı, K. (Ed), *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*, (s.503-522). Ankara. Detay Yayıncılık.
- Arıkan, A., S. (2001). *Fikri – Sınai Haklar Açısından Paralel İthalat – AB ve Türkiye*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (3)1: 1-9.
- Bardakçı, A. (2010). Paralel İthalat / Gri Pazarlama Kavramları ve Çözüm Önerileri Hakkında Literatür Taraması. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 543: 7-21.
- Berman, B. (2004). Strategies to Combat the Sale of Gray Market Goods. *Business Horizons, Elsevier*, (47)4: 51-60.
- Bohlund, M. (2005). *The Price Effects of Differential Pricing and Parallel Trade in Pharmaceuticals*. Unpublished Master's Thesis, University of Uppsala. Swedish.
- Bucklin, L. P. (1990). *The Gray Market Threat to International Marketing Strategies*. Cambridge. Marketing Science Institute.
- Cavusgil, S. T. & Sikora, E. (1988). How Multinationals Can Counter Gray Market Imports. *Columbia Journal of World Business*, (23)4: 75-85.
- Cemalcılar, İ. (1987). *Pazarlama*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:72. İstanbul. Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Ceylan, H. H. & Köse, B. (2018). Tüketicilerin Gri Pazar Ürün Tercihleri Üzerine Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (20)34: 1-8.
- Chen, H. (2002). Gray Marketing and Unfair Competition. *Atlantic Economic Journal*, (30)2: 196-204.
- Chen, H. (2007). Grey Marketing and Its Impact on Brand Equity. *Journal of Product & Brand Management*, 16(4): 247-256.
- Contreras, F. L. & Zapata Ramos, M. L. (2016). What is Marketing? A Study on Marketing Managers' Perception of the Definition of Marketing. *Forum Empresarial*. (21)1: 49-69.
- Ebaidalla, M. E. (2017). Parallel Market for Foreign Exchange in Sudan: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance. *A paper prepared for ERF' 23rd Annual Conference*, 1-29.
- Ekdi, B. (2009). Avrupa Birliği'nde İlaçların Yeniden Paketlenmesi ve Paralel İthalatı Açısından 'Sınırlar'. *FRM Dergisi*, (9)2: 77-97.
- Güllü, E. (2014). *Marka Hakkının Tükenmesi ve Paralel İthalat*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Türk Patent Enstitüsü, Ankara.
- Hunt, S. D. & Morgan, R. M. (1995). The Comparative Advantage Theory of Competition. *Journal of Marketing*, 59: 1-15.
- İslamoğlu, A. H. (2006). *Pazarlama Yönetimi*. (3. Baskı). İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Karakurt, Y. (2007). *Marka Tescilinden Doğan Hakların Tüketilmesi İlkesi ve İstisnaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kayhan, F. (2002). Fikri Mülkiyet Hakları ve Rekabet Hukuku 'Hakkın Tüketilmesi', *Perşembe Konferansları*, 131-150.
- Kitchen, P., Eagle, L., Rose L. & Moyle, B. (2003). The Impact of Gray Marketing and Parallel Importing on Brand Equity and Brand Value. *Research Memorandum 38*. The University of Hull Business School.
- Lauterborn, B. (1990). New Marketing Litany: Four P's Passe: C-Words Take Over. *Advertising Age*, (1)41: 26.
- Mathur, L. K. (1995). The Impact of International Gray Marketing on Consumers and Firms. *Journal of Euromarketing*, (4)2: 39-59.
- Mucuk, İ. (1999). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul. Türkmen Kitabevi.
- Myers, M. B. (1999). Incidents of Gray Market Activity among US Exporters: Occurrences, Characteristics, and Consequences. *Journal of International Business Studies*, (30)1: 105-126.

- Puni, A. (2013). Gray Marketing Threat on Multinational Sales Revenue in Ghana, *Conference of the International Journal of Arts & Sciences*, (6)1: 73-87.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat & Teori, Politika ve Uygulama*. (19. Baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Takım, A. & Ersungur, Ş. M. (2018). Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (32)3: 725-744.
- Tan, S. J., Lim, G. H. & Lee, K. S. (1997). Strategic Responses to Parallel Importing. *Journal of Global Marketing*, 10(4): 45-66.
- Topuz, H. & Çoşkun, A. E. (2018). Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore Üçlüsünün Sektörel Bazda Uygulamalı Bir Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10)25: 672-685.
- Vural, R. A. & Cenkseven, F. (2005). Eğitim Araştırmalarında Örnek Olay (Vaka) Çalışmaları: Tanımı, Türleri, Aşamaları ve Raporlaştırılması. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 126-139.
- Yağcı, M. İ. & Çabuk, S. (2014). *Pazarlama Teorileri*. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- OECD, (2002). “Synthesis Report on Parallel Import” Joint Group on Trade and Competition [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=COM/DAFFE/COMP/TD\(2002\)18/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=COM/DAFFE/COMP/TD(2002)18/FINAL&docLanguage=En) (Erişim Tarihi: 09.01.2019)
- www.biymed.com/forum/isyonetimi/lojistik-ve-tedarik-zinciri-yonetimi/lojistik-terimler-sozlugu/gri-pazar-gray-market-nedir-ne-demektir.html (Erişim Tarihi: 22.07.2018).
- www.mediatrend.mediamarkt.com.tr/grey-market-gri-pazar-paralel-ithalat-nedir/ (Erişim Tarihi: 22.07.2018).
- www.hurriyet.com.tr/teknoloji/turkiyede-kac-milyon-telefon-satildi-40415243 (Erişim Tarihi: 22.07.2018).
- www.yeniakit.com.tr/haber/2016da-dunyada-satilan-akilli-cep-telefonu-sayisi-sasirtti-280631.html (Erişim Tarihi: 22.07.2018).
- www.inta.org/INTABulletin/Pages/BestPracticesGrayMarket.aspx (Erişim Tarihi: 09.01.2019).
- www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad_2018_e-ticaret_sunum_tr.pdf (Erişim Tarihi: 17.01.2019).
- www.ama.org/AboutAMA/Pages/Definition-of-Marketing.aspx (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- www.bloomberght.com/haberler/haber/2192728-2018-yilinda-akilli-telefon-satislari-yuzde-46-azaldi (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- www.canalys.com/analysis/smartphone+analysis (Erişim Tarihi: 11.02.2019).
- www.n11.com (Erişim Tarihi: 03.08.2018).
- www.hepsiburada.com (Erişim Tarihi: 17.07.2018).
- www.gittigidiyor.com (Erişim Tarihi: 19.07.2018).
- www.apple.com/tr (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- www.samsung.com/tr (Erişim Tarihi: 05.08.2018).
- www.lg.com/tr (Erişim Tarihi: 21.07.2018).
- www.huawei.com/tr (Erişim Tarihi: 21.07.2018).
- www.htc.com/tr (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

EXTENDED ABSTRACT

The concepts of gray marketing and parallel imports are a subject that is studied with particular attention to the brands that produce branded products and the consumers who want to buy the same product for less. These concepts are evident in the markets where price differences exist and they gain more depth in many products according to consumer needs and expectations. While products brought from abroad through gray marketing and parallel imports seem to be an obstacle in front of the products sold in the domestic market, they are encouraged by many distributors today and are increasingly preferred by consumers.

According to the resource-based marketing theory, the advantage of firms in using resources will enable them to get more returns. Again, the basis of the theory of comparative advantages in the competition formed by the source theory, enterprises by developing various marketing strategies, market presentations, product differentiation, advanced distribution, promotion

strategies, superior financial performance, customer satisfaction, low cost and so on. explains how businesses take advantage of their competitors. According to the theory of comparative advantage, a country should produce low-cost products that are more advantageous in production and import high-cost products. Producing high-cost products will result in waste of resources and reduce profitability. The best policy to be applied by enterprises is that they export to the countries where they are specialized in comparative production, and that they produce relatively expensive products from other countries.

Marketing can also be defined as the activities of providing goods and services from the producer to the end user. According to another definition, marketing activities are related to market conditions and sales. Gray marketing, pirated or non-counterfeit completely original product by the authorized distribution channel in its own country after being introduced into the market by the unauthorized distribution channels, the price is high in the country to be offered for sale. Parallel import is the import of the original product, which is bought cheaper than a country, in order to sell more expensive in another country. The restitution is the importation of the product produced by the proprietor of the trademark by the third party after being exported to another country with the permission of the owner.

In particular, due to the rapid development and change in the technology sector, products and services called gray goods and parallel imports are very common. Due to the high prices and the price difference between the two countries, the consumer prefers the cheaper product, which in turn reduces the demand for products in the official markets. In this study, cell phones in different brands and models were compared by using case studies. When the data used in the study is examined, it is revealed that there is significant price difference between the gray product and the parallel product. It is understood that the price differences are caused by the lack of product apparatus along with the guarantee service period. Most parallel import products sellers sell sub-industrial apparatuses instead of original apparatus to reduce costs. However, the fact that some products do not have original boxes or their apparatus is not compatible with our country devices can be counted as price difference reasons. In particular, the mobile phone user wants to prevent the physical damage that may occur to the product from a distance. In such cases, a number of protective measures are incurred. In this case, parallel / gray products are offered with various gift apparatuses to attract the customer's interest and the demand for the product is increased. When the products in the sample are examined, it is understood that the parallel market of each product is formed from cheap to low. The products brought to the country through the import from the parallel markets have significant market share as they have a serious price advantage. However, this is not the only

reason for price difference. The product's new technology, brand name, usefulness, software and hardware features add value to a technological product. When considering the price differences, all of the above considerations should be taken into consideration.

As a result of the study, it is seen that the products obtained by imports are profitable for the consumer but the profit lowering structure for the authorized distributor. Authorized or unauthorized, in the event that the sales of the brand owner's products are thought to be increased, but the products are not the responsibility of the manufacturer or the authorized distributor, the customer will blame the brand owner when the customer does not find the customer. Although this may be justified by the customer, it is undesirable by the manufacturer and the authorized distributor. On the other hand, as the promotional, service and guarantee expenses made by the right holders are cost elements for the manufacturer and authorized distributor in the legal markets, unfair competition is unfair against the gray products or parallel imported products introduced by unauthorized distributors. In order to ensure that people and institutions do not suffer from parallel imports or gray marketing, the price difference between countries should be reduced, and gray and parallel import products should be prevented from destroying legal markets and producers who want to increase their market share should reduce the price. In addition to this, in the sense of guarantee and technical service, the consumer should be informed and secured, and the legal limits on gray / parallel products should be introduced in order to prevent unfair competition and the consumer's confidence in the brand. In addition, the manufacturer should support the authorized distributor in advertising, promotion and promotion activities.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Tetik, N. (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi: İnönü Üniversitesi Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2755-2774.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.03.2019

Araştırma Makalesi

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Nevzat TETİK

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ntetik44@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3152-8217

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin finansal bilgi, tutum ve okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve artırılması için yapılması gerekenlerin araştırılmasıdır. Bu amaçla İnönü Üniversitesi öğrencilerine bir anket uygulaması yapılmış ve öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri farklı demografik özellikleri ile karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Ayrıca, frekans yüzde dağılımı ve korelasyon analizi yapılmıştır. Ankette üniversitede okuyan 502 öğrenciden oluşan bir örneklem kullanılmış; farklı fakültelerde okuyan öğrenciler ile erkek-bayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyi karşılaştırmaları yapılmış ve öğrenci ailelerinin eğitim durumlarının öğrencilerin finansal okuryazarlıklarına etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; İnönü Üniversitesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyesi beş tam puan üzerinden 3,028 puandır. Erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin bayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu, öğrencilerin finansal okuryazarlıkla ilgili temel ekonomi ve finans bilgisine sahibi oldukları, en az bilgiye sahip oldukları alanın ise yatırım konusu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin güncel ekonomi haberlerini takip etme konusundaki puan ortalamalarının düşük seviyelerde olduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda finansal okuryazarlık düzeyini en fazla etkileyen faktör, yatırım bilgi düzeyi faktörü olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Okuryazarlık, Finansal Bilgi, Finansal Eğitim, Üniversite Öğrencileri

INVESTIGATION OF FINANCIAL LITERACY LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS: INONU UNIVERSITY EXAMPLE

Abstract

The aim of this study is to investigate what to do for determining and increasing the level of financial information, attitudes and literacy of university students. For this purpose, a questionnaire was applied to the students of Inonu University and their financial literacy levels were examined comparatively with their different demographic characteristics. Also, frequency percentage distribution and correlation analysis were performed. In the survey a sample of 502 students studying at the university was used; the financial literacy level of students in different faculties and male and female students were compared and the effect of education level of students' families on financial literacy of students was investigated. According to the research results; the financial literacy level of Inonu University students is 3,028 points over the five full points. It is determined that the level of financial literacy of male students is higher than the female students, the students have the basic knowledge of finance and economy about financial literacy, and the field where they have the least knowledge is the subject of investment. In addition, it is determined that the average score of the students in following the current economic news is in low levels. As a result of the correlation analysis, it is found that the factor that most affect the financial literacy level is the investment information factor.

Keywords: Financial Literacy, Financial Knowledge, Financial Education, University Students

1. GİRİŞ

Finansal okuryazarlığın tanımı konusunda literatürde herkesimin kabul ettiği bir ortak anlayış bulunmamaktadır. Finansal okuryazarlık en kısa anlamı ile bireylerin sahip oldukları fonları rasyonel şekilde kullanabilme kabiliyetidir (Şafak, 2015: 40). Finansal okuryazarlık kavramı, özellikle 2008 ABD kaynaklı küresel finansal krizin etkisiyle tüm dünyada ilgi odağı haline gelmiştir. Ayrıca son yıllarda artış gösteren finansal krizler ve iflaslar, dijital finansal ürün ve hizmetlerin sayısının ve karmaşıklığının artmasıyla birlikte yükseliş kaydeden finansal dolandırıcılıklar, ülke nüfus oranlarının nispi artışına karşın düşen tasarruf oranları gibi nedenler, bilinçli finansal okuryazarlığın önemini artıran gelişmeler olmuştur. Bu bağlamda gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkeler, bireylerin bilinçli finansal okuryazarlık seviyesini yükseltmek amacıyla birçok araştırma ve finansal eğitim faaliyetleri yapmaktadır.

Günümüz dünyasında işletmelerin faaliyet gösterdikleri çevrede çok önemli değişiklikler yaşanmakta ve yaşanmaya devam etmektedir. İşletmelerin yaşadığı bu değişimlere neden olan değişim unsurları teknoloji, küreselleşme ve pazarın yatırım odaklı olmasıdır. Bu unsurların sonucunda artan rekabet ortamı ve ucuz bilginin ortaya çıkması, yeni endüstriler, karmaşıklaşan piyasa işlemleri finansal okuma ve uygulamalarda entegrasyonu da gündeme getirmiştir (Yürekli ve Gönen, 2015: 303).

Bugün birçok ülkede, finansal okuryazarlıkla ilgili yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular ışığında, finansal okuryazarlığın artırılması ve yaygınlaştırılması için öneriler başlığı altında birçok politikalar ve stratejiler geliştirilmiştir. Geliştirilen önerilere bakıldığında, özellikle tasarrufların artırılmasında ve olası finansal dolandırıcılıkların etkilerinden korunmada bilinçli finansal okuryazarlık düzeyinin yakalanması için finansal eğitimin gerekliliği vurgulanmaktadır. Ancak sürekli değişen ve girift hale gelen finansal sistem içerisinde, finansal okuryazarlık düzeyini olumsuz etkileyen çok çeşitli ve karmaşık finansal ürün ve hizmet yelpazeleri yer almaktadır. Bu durum farklı riskleri ve finansal dolandırıcılıkları artırmakla birlikte bireylerin tasarruflarını rasyonel bir şekilde değerlendirme imkânlarını da fevkalade güçleştirmektedir.

Sosyal hayattaki bütün bireylerin tasarrufları artırma, yatırım, bütçe ve borç yönetimi gibi ekonomi konularında sağlıklı finansal kararlar alabilmeleri için finansal okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle özellikle kariyerlerinin başında olan ve iş hayatına yeni girecek olan lisans düzeyindeki üniversite öğrencilerinin finansal

okuryazarlığın önemini çok iyi kavraması ve finans konularında yeterli eğitimleri almaları gerekmektedir. Böylelikle bireylerin finansal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanması, paralarını yönetmesi, geleceğe yönelik etkin planlamalar yaparak refah düzeylerini arttırması mümkün olacaktır. Türkiye’de de üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığını ölçerek elde edilen bulgular ışığında finansal okuryazarlık seviyesini en optimal seviyeye yükseltmek amacıyla gerekli faaliyetleri ve iyileştirmeleri yapmak son yıllarda oldukça önemli konularından biri haline gelmiştir.

Bu bağlamda, çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin finansal bilgi, tutum ve okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve elde edilen bulgular çerçevesinde öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması için yapılması gerekenlerin belirlenmesidir. Bu amaçla İnönü Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir anket uygulaması yapılarak öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri, farklı demografik özellikleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve korelasyon analizi yapılarak değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Son yıllarda bütün dünyada yaşanan finansal krizler ile birlikte artan finansal dolandırmalar, gün geçtikçe çeşitlenen ve karmaşıklaşan dijital finansal ürün ve hizmet yelpazeleri bilinçli finansal okuryazarlığın önemini arttırmaktadır. Bugün birçok ülkede finansal okuryazarlık çerçevesinde farklı yaş, cinsiyet, eğitim, meslek sahiplerine yönelik araştırmalar yapılmakta ve elde edilen bulgulara göre de bilinçli finansal okuryazarlık seviyesini arttırmaya yönelik finansal eğitim kapsamında faaliyetler yapılmaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin tespiti ve geliştirilmesi ana temalı araştırma, kuşkusuz bütün ülkeler için çok daha ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü günümüz üniversite öğrencileri de faturalarını banka aracılığı ile ödemek, kredi kartı kullanmak, harç ödemelerini internet bankacılığı ile yapmak, seyahat sigortası ve sağlık sigortası yaptırmak, eğitim kredisi almak şeklinde çeşitli finansal ürün ve hizmetleri kullanmaktadır. Bununla birlikte, kariyerlerinin henüz başlarında olan bu genç bireylerin önlerinde finansal olarak da planlanması ve yönetilmesi gereken uzun bir yaşam bulunmaktadır. Bu dönemin finansal açıdan başarı ile yönetilebilmesi bireyin finansal refahı üzerinde doğrudan etkilidir (Temizel ve Bayram, 2011: 84). Ayrıca bugünün öğrencileri, toplumun geleceğinin şekillendirilmesinde söz sahibi olacak potansiyel icracı, yönetici ve liderlerdir. Bu nedenle gençlerin ekonomik gelişmeler hakkında rasyonel yorum ve değerlendirmeler yapabilecek, finansal gelişmeler karşısında doğru finansal kararlar alabilecek becerilere sahip olmaları gerekmektedir (Danışman vd., 2016: 30).

Üniversite, çoğu öğrenci için ailelerin gözetimi olmaksızın bütçelerini yönetme konusunda ilk kez karar alma durumunda oldukları bir yerdir. Bu süreçte öğrencilerin öğrendikleri bilgiler ve ile davranışlarının hem üniversite yıllarında hem de sonrasında finansal durumları üzerinde önemli bir etkisi olacaktır. Son yapılan çalışmalar da bu durumu kanıtlar niteliktedir (Barış, 2016: 18). Bu bağlamda, yurtdışında ve son yıllarda gittikçe artan oranlarda ülkemizde üniversite öğrencilerine yönelik birçok finansal okuryazarlık ana başlıklı araştırmalar yapılmıştır. Literatürde yer alan bir çok çalışmalardan örnek bazı çalışmalar ve elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Chen ve Volpe (2002) üniversite öğrencileri arasında finansal okuryazarlık düzeyini cinsiyet farklılıklarına dayalı bir şekilde incelemiştir. Araştırmalarında 924 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda kadınların daha az finansal bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın diğer bir bulgusu kadınların erkeklere göre daha az istekli, özgüvenleri daha düşük ve kişisel finansal konuları öğrenmeye daha az istekli olduklarıdır. Araştırmada ayrıca finansal okuryazarlığın eğitim ve deneyimle ilgili faktörlerle ilişkili olduğu da ulaşılan sonuçlardandır (Chen ve Volpe, 2002: 290).

Beal ve Delpachitra (2003) araştırmalarında üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini incelemiştir. Araştırmada öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olmadığı, temel finansal kavramlara ilişkin basit sorulardan aldıkları puanların yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeylerinin iş deneyimi ve gelir seviyesi ile ilgili olduğu ifade edilmiştir (Beal ve Delpachitra, 2003: 78).

Jorgensen vd. (2007) üniversite öğrencilerinin finansal bilgi düzeyleri, tutum ve davranışları üzerindeki ebeveyn etkilerini incelemiştir. Sonuçlar ebeveynlerin finansal tutum ve davranışlar üzerinde etkisi olduğunu ortaya koyarken finansal bilgiye etkisi olmadığını göstermektedir.

Robb ve Sharpe (2009) üniversite öğrencilerine uyguladıkları anket çalışmasının analizinde kredi kartı borçlanma davranışları ile finansal bilgi düzeyi arasında bekledikleri yönde anlamlı ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre anketten yüksek okuryazarlık düzeyi elde eden öğrencilerin kredi kartı borçlanma davranışları daha dengelidir.

Sabri vd. (2010) Malezya'daki üniversite öğrencilerinin yaşadıkları finansal sorunlar ve tasarruf davranışları ile finansal okuryazarlıkları üzerine yaptıkları araştırmada yüksek finansal okuryazarlık skoru elde eden öğrencilerin daha az finansal sorunlar yaşadıklarını ve tasarruf konusunda olumlu davranışlar gösterdiklerini belirlemişlerdir.

Temizel vd. (2014) Türkiye'de beş farklı devlet üniversitesinde öğrenim gören 824 öğrenciyi kapsayan geniş çaplı bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre,

üniversite öğrencilerinin eğitim alanları (sayısal: mühendislik fakültesi ve sözel: iktisadi ve idari bilimler fakültesi) ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Eğitim alanına bağlı olarak, üniversite öğrencilerin finansal ürünleri bilme durumunun da farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun öğrencilerin aldıkları finans ve ekonomi derslerinin sayısı ve çeşitliliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Paraya ilişkin ifadeler üniversite öğrencilerinin eğitim alanına göre katılım düzeyleri ortalamalarının genel olarak farklılık belirlenmiştir (Er vd., 2015: 117-123).

Sarıgül (2014) tarafından 1127 üniversite öğrencisi üzerinde öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve finansal okuryazarlık düzeyleri ile öğrencilerin demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Bulgulara göre; % 80 ve üzeri puan alan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri yüksek, % 60-79 aralığında puan alan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri orta ve % 60'dan az puan alanların finansal okuryazarlık düzeyleri düşük düzey olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada; öğrencilerin % 63'ü genel bilgi sorularına doğru cevap vermiş iken % 75'i tasarruf, % 67'si bankacılık, % 69'u risk ve sigorta ve % 56'sı ise yatırım sorularına doğru cevap vermiştir. Araştırmanın soruları temel düzeyde ve basit olduğundan, bu ortalama yüzdelerine göre üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin kadın öğrencilerden yüksek olduğu bulunmuştur.

Ergün vd. (2014) tarafından 275 kişilik bir örneklem üzerinde Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini ve finansal okuryazarlık düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik araştırma yapılmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin temel düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin temel enflasyona ilişkin bilgilerinin cinsiyetlerine, öğretim şekillerine ve ortalama aylık hane gelirlerine göre; borsanın temel işlevine ilişkin bilgilerinin cinsiyetlerine; faiz oranlarının tahvil fiyatlarına etkisine ilişkin bilgilerinin öğretim şekillerine göre; hisse senedi çeşitlendirmesine ilişkin bilgilerinin cinsiyetlerine göre ve varlık çeşitlendirme bilgilerinin de aylık ortalama hane gelirlerine göre anlamlı düzeyde değiştiği bulunmuştur.

Şantaş ve Demirgil (2015) tarafından 704 kişilik örneklem üzerinde bir devlet üniversitesindeki İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin ekonomi okuryazarlık düzeyini belirlemek amacıyla araştırma yapılmıştır. Bulgulara göre, ekonomi ve finansal gelişmeleri takip etme sıklığının 4. sınıflarda, beş ve üzerinde ekonomi dersi alanlarda ve

erkeklerde daha fazla olduğu saptanmıştır. Ayrıca, katılımcıların ekonomi okuryazarlığı alt gruplarına ilişkin ortalamalarının yaş, cinsiyet, eğitim görülen sınıf gibi çeşitli özelliklerine göre farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin ekonomi okuryazarlığı alt grup puan ortalamalarının (ekonomik bilgi: 3,49, ekonomik akılcılık: 4,07, toplumsal ekonomik yansımalar: 4,13 ve bireysel ekonomi planlama: 4,07) orta ve yükseğe yakın seviyede olduğu bulunmuştur (Barmaki, 2015: 31-32).

Dilek, Küçük ve Eleren (2016) tarafından yapılan çalışmada Kastamonu Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin ekonomi okuryazarlığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Örneklem kütlesi olarak Kastamonu merkezde bulunan Fakülteler, Yüksekokullar ve Meslek Yüksekokulu öğrencileri seçilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, Kastamonu Üniversitesinde bulunan toplam 428 öğrenciye anket uygulanarak toplanmıştır. Ekonomi eğitimi verilen İİBF öğrencilerinin ekonomi okuryazarlığı konusunda daha başarılı olduğu tespit edilmiştir (Dilek vd, 2016: 90).

Yücel (2017) Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlıklarının kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerine etkisinin incelenmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-Hacettepe Üniversitesi Örneği başlık çalışma 300 öğrenciye anket uygulanarak yapılmıştır. Anket sonuçlarında; öğrencilerin % 45'inin finansal okuryazarlık hakkında ortalama bilgiye sahip olduğu, % 38.6'sının ise finansal konularda başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların % 57.3'ünün kredi kartı kullanımında kaygı duydukları ulaşılan bir başka sonuçtur (Yücel, 2017: 105).

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacı, araştırmanın evreni ve örneklemini, veri toplama aracı hakkında bilgiler verilerek, elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve mevcut durumun geliştirilmesi için yapılması gerekenlerin belirlenmesidir. Bu çalışma ile finansal okuryazarlık ve bunu oluşturan alt başlıklar, kavramları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya bilgi sağlamak amacıyla hazırlanan finansal okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik bir anket ile Malatya İnönü Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin konuyla ilgili farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili karşılaşılan sorunlar, eksiklikler ve sorunların çözümü için yapılması gerekenler de tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Şubat-Mart 2018 tarihinde Malatya İnönü Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin tümü olup bu evrenden örneklem olarak 502 öğrenci seçilmiştir. Örnekler rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bunların üniversitede öğrenim görmekte olan öğrencilerin tümünü temsil ettiği varsayılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi seçilmiştir. Anketin hazırlanmasında öncelikle ilgili yazın taranmış, daha önceki araştırmalarda kullanılan anketler incelenmiş (Saraç, 2014; Kahraman, 2015; Bayram ve Seçil 2010; Satoğlu, 2014) ve bu bilgiler ışığında “Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Seviyelerini Belirleme Anketi” isimli yeni bir anket formu geliştirilmiştir.

Hazırlanan bu anket formu iki bölümden oluşmakta olup bunlar; demografik özellikler ve öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini ölçme bölümleridir. Soruların değerlendirilmesinde öğrencilere beşli likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Herhangi bir fikrim yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) seçenekler sunulmuş ve öğrencilerin verdikleri cevaplar gerekli hesaplamalar yapılarak puana dönüştürülmüştür.

Ankette toplam 52 soru yer almakta olup, bunlardan 12 tanesi öğrencilerin demografik bilgilerine ait, 40 tanesi öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik sorulardır. Ankette bulunan 40 madde üzerinde yapılan Alfa güvenilirlik katsayısı 0.875 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre ölçeğin çok güvenilir olduğu söylenebilir. Anket uygulaması sonunda, öğrencilerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 18 paket programıyla istatistiksel değerlendirmeleri yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan öğrencilerden toplanan veriler SPSS paket programında analiz edilerek elde edilen sonuçlar iki başlık halinde yorumlanarak aşağıda; öğrencilerin demografik özellikleri ve finansal okuryazarlık düzeyleri başlıkları altında ayrıntılı olarak yorumlanmıştır. Ayrıca finansal okuryazarlık düzeyini etkileyen faktörler arasında korelasyon analizi yapılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

3.4.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya İnönü Üniversitesinde öğrenim görmekte olan yaklaşık 50 bin öğrenciden rastgele yöntemle seçilen değişik fakültelerden 274 bayan, 228 bay, toplam 502 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen bilgiler

tablolara dönüştürülmüş ve ilgili yorumları yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 55 (274) bayan, % 45 (228) baydır. Üniversite öğrencilerinin % 34'ü (169) birinci sınıf, % 29'u (147) ikinci sınıf, % 21'i (108) hazırlık sınıfı, % 13'ü (67) üçüncü sınıf, % 2'si (8) dördüncü sınıf, % 1'i (3) uzatmalı öğrencilerdir. Öğrencilerin % 21'i (131) İİBF, % 19'u (98) Mühendislik, % 16'sı (79) Hukuk, % 15'i (73) Eğitim, % 10'u (50) Spor Fakültesi öğrencisidir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim durumu; % 46 (230) ilköğretim, % 29 (146) Ortaöğretim, % 16 (78) Okuryazar değil, % 8 (41) Üniversite, % 1 (7) Lisansüstüdür. Öğrencilerin babalarının eğitim durumu; % 44 (218) Ortaöğretim, %30 (151) İlköğretim, % 21 (106) Üniversite, % 3 (16) Lisansüstü, % 2 (11) okuryazar değildir. Öğrencilerin babalarının mesleklerine göre dağılımı; % 27 (138) memur, %21 (108) serbest meslek sahibi, % 18 (93) işçi, % 16 (80) esnaf, % 16 (80) çiftçidir. Öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre dağılımı; % 54 (270) ev hanımı, % 36 (180) serbest meslek, % 5 (26) memur, % 3 (14) işçi, % 2 (12) esnaf ve çiftçidir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ekonomik-finansal bilgi ve gelişmeleri takip etme sıklıklarına göre dağılımı; % 26 (133) haftada birkaç defa, % 26 (130) ayda birkaç defa, % 27 (135) takip etmeyenler, % 10 (51) her gün, % 10 (50) yılda bir takip etmektedirler. Öğrencilerin gelişmeleri takip ettikleri kaynaklara göre dağılımları; % 51 (256) internetten, % 25 (125) TV'den, % 14 (70) telefondan, % 5 (27) diğer kaynaklardan, % 3 (17) ailesinden, % 1 (7) dergilerden takip ettiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin lisans öğrenimleri sırasında finans dersi alma durumlarına göre dağılımları; % 65 (328) hayır (ders almamışlar) ve % 35 (174) evet (ders alanlar). Öğrencilerden finans dersi alanlardan; % 27'si (135) aldıkları dersin faydalı olduğunu, % 25'i (124) cevap yok, % 20'si (101) orta derecede faydalı olduğunu, % 13'ü (67) hiç faydalı olmadığını, % 8'i (42) faydalı olmadığını, % 7'si (33) çok faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin okul dışında seminer, toplantı ve konferansa katılım durumlarına göre dağılımları; % 80 (403) hayır (katılmadım) ve % 20 (99) evet (katıldım) şeklindedir.

3.4.2. Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Bilgi Düzeyleri

Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyesi ortalaması beş tam puan üzerinden 3,028 (yüz üzerinden 60,57) puandır. Finansal okuryazarlık alt boyutlarından; temel düzeyde ekonomi ve finans bilgisi ortalaması 3,126 (62,52) puan, bankacılık bilgi

düzeyi ortalaması 3,018 (60,36) puan ve yatırımlar konusundaki bilgi düzeyi ortalaması 2,940 (58,82) puandır.

3.4.2.1. Temel Düzeyde Ekonomi ve Finans Bilgisi

Anket uygulamasından elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesi alt boyutlarından temel düzeyde ekonomi ve finans bilgi düzeyi beş tam puan üzerinden 3,126 puan, yüz tam puan üzerinden 62,52 puan olarak hesaplanmıştır. Aşağıda Tablo 1’de finansal okuryazarlık seviyesi alt boyutlarından temel düzeyde ekonomi ve finans bilgisi düzeyi ölçüm maddeleri, puan ortalamaları ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 1. Temel Ekonomi ve Finans Bilgi Ortalamaları

Temel Düzeyde Ekonomi ve Finans Bilgisi Ortalaması $x=3,126$ (yüzlük 62,52)	X	S
13:Enflasyon paranın satın alma gücünü azaltır.	3,65	1,18
14:Enflasyon, bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır.	3,36	1,27
15:Türkiye’de 2017 yılında enflasyon oranları %10’un altında gerçekleşmiştir.	2,67	1,13
16:Enflasyon oranı piyasadaki kredi faiz oranından yüksekse kredi kullanmak avantajlıdır.	2,77	1,12
17:Türkiye’deki menkul kıymetler borsasının adı Borsa İstanbul’dur.	3,38	1,15
18:Türkiye’deki menkul kıymet borsasında sadece hisse senedi alım-satımı yapılmaktadır.	2,81	1,03
19:Borsa haberlerini takip ederim.	2,71	1,20
20:Döviz kuru, TL ile yabancı ülke para arasındaki değişim oranıdır.	3,47	1,15
21:Enflasyon oranlarını aylık takip ederim.	2,63	1,20
22:Gelecekteki planlarım için tasarruf yaparım.	3,29	1,28
23:Tasarruflarımı değerlendirirken bilgi toplar ve kararımı ona göre veririm.	3,32	1,23
24:Gelir ve giderlerim için aylık bir bütçe yapar ve ona uygun davranırım.	3,34	1,27

Araştırmaya katılan öğrencilerin temel ekonomi ve finans bilgi düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "enflasyonun paranın satın alma gücünü azalttığı" düşüncesine katılıma durumu ortalaması 3,65 puan, standart sapması ise 1,18’dir. Bu sonuçlara göre öğrenciler enflasyonun paranın satın alma gücünü azalttığını düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin, enflasyonun bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırdığı görüşüyle ilgili değerlendirmelerinin ortalamasına ($X=3,36$; $s=1,27$) göre, öğrenciler enflasyonun bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırdığını düşünmektedirler. Araştırmaya katılan öğrenciler, Türkiye’deki menkul kıymetler borsasının adının Borsa İstanbul olduğuyla ilgili ortalamalarına ($X=3,38$; $s=1,15$) göre, öğrencilerin menkul kıymetler borsasının adının Borsa İstanbul olduğu konusunda çok fazla fikri sahibi değillerdir.

Araştırmaya katılan öğrenciler, Türkiye’de 2017 yılında enflasyon oranları %10’un altında gerçekleştiği düşüncesine katılmamaktadır ($X=2,67$; $s=1,13$). Araştırmaya katılan öğrencilerin, enflasyon oranı piyasadaki kredi faiz oranından yüksek ise kredi kullanmanın avantajlı olduğu düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili hesaplanan ortalamaya ($X=2,77$; $s=1,12$) göre, öğrenciler enflasyon oranının piyasadaki kredi faiz oranından yüksek olması durumunda kredi kullanmanın daha avantajlı olduğu konusunda bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye’deki menkul kıymet borsasında sadece hisse senedi

alım-satımı yapıldığı düşüncesiyle ilgili ortalamalara ($X=2,81$; $s=1,03$) göre, öğrenciler Türkiye'deki menkul kıymet borsasında sadece hisse senedi alım-satımı yapıldığı konusunda çok bilgi sahibi değildirler. Araştırmaya katılan öğrencilerin borsa haberlerini takip etme düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili elde edilen ortalama puana ($X=2,71$; $s=1,20$) göre, öğrenciler borsa haberlerini çok fazla takip etmemektedirler. Araştırmaya katılan öğrencilerin enflasyon oranlarını aylık takip etme düşüncesine katılım puan ortalamalarına ($X=2,63$, $s=1,20$) göre, öğrenciler enflasyon oranlarını aylık takip etme konusunda çok fikir sahibi değildirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin döviz kuru, TL ile yabancı ülke parası arasındaki değişim oranı olduğu düşüncesine katılıma durumlarıyla ilgili puan ortalamasına ($X=3,47$, $s=1,15$) göre, öğrenciler bu düşünceye katılmaktadırlar. Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecekteki planlarını için tasarruf yapma düşüncesine katılım puan ortalamalarına ($X=3,29$, $s=1,28$) göre, öğrencilerin gelecekteki planları için tasarruf yapmak istemektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin tasarruflarını değerlendirirken bilgi toplama ve kararlarını ona göre verme görüşüne katılım puan ortalamalarına ($X=3,32$, $s=1,23$) göre, öğrenciler bilgi toplama ve kararlarını ona göre verme düşüncesine sahiptir. Araştırmaya katılan öğrencilerin gelir ve giderler için aylık bir bütçe yapılması ve ona uygun davranılması konusundaki puan ortalamalarına ($X=3,34$, $s=1,27$) göre, öğrenciler gelir ve giderleri için aylık bir bütçe yapmakta ve ona uygun davranmaktadır.

3.4.2.2. Üniversite Öğrencilerinin Bankacılık Bilgi Düzeyleri

Anket uygulamasından elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin bankacılık bilgi düzeyi beş tam puan üzerinden 3,018 puan, yüz tam puan üzerinden 60,36 puan olarak hesaplanmıştır. Aşağıda Tablo 2'de öğrencilerin bankacılık bilgi düzeyi ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 2. Üniversite Öğrencilerinin Bankacılık Bilgi Düzeyleri

Bankacılık bilgi düzeyi ortalaması $x=3,018$ (yüzlük 60,36)	X	S
25:Tüm bankalar aynı işlem ücretleri ile çalışırlar.	2,12	1,09
26:Vadesiz mevduat hesabı faiz kazancı sağlar.	2,63	1,12
27:Kredi faiz oranları ile mevduat faiz oranları aynıdır.	2,55	0,96
28:Devlet faiz kazancı üzerinden gelir vergisi alır.	3,24	1,09
29:Faizlerin yükselmesi mevduatların artmasını sağlar.	3,21	0,98
30:IBAN, uluslararası banka hesap numarasıdır.	3,56	1,18
31:EFT, sadece aynı bankadaki hesaplar arasında para transferi yapmak için kullanılır.	3,04	1,31
32:İnternet bankacılık hizmetlerinden yararlanırım.	3,51	1,30
33:İnternet bankacılığı yardımıyla kredi başvurusu yapılabilir.	3,49	1,16
34:İnternet bankacılığı yardımıyla hisse senedi alım satım işlemleri yapılabilir.	3,19	1,14
35:Kredi kartının max-min ödeme tutarı, ek limit ve faiz oranları hakkında bilgi sahibiyim.	3,27	1,15
36:Kredi kartı kullanıyorum çünkü mal ve hizmet alımında taksit imkanı sağlıyor.	3,03	1,31
37:Banka kredileri hakkında yeterli kadar bilgi sahibiyim.	2,85	1,17
38:Temerrüt faizinin ne olduğunu biliyorum.	2,67	1,13
39:Bileşik faiz-basit faiz kavramları hakkında bilgi sahibiyim	2,84	1,18

Yukarıda Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin tüm bankaların aynı işlem ücretiyle çalıştığı düşüncesine katılım puan ortalamalarına ($X=2,12$, $s=1,09$) göre, öğrenciler tüm bankaların aynı işlem ücretleri ile çalıştığı düşüncesine katılmamaktadır.

Araştırmaya katılan Öğrencilerin vadesiz mevduatı hesabının faiz kazancı sağladığı ile ilgili puan ortalamalarına ($X=2,63$, $s=1,12$) göre, öğrenciler vadesiz mevduat hesabının faiz kazancı sağladığı düşüncesi hakkında yeterince fikir sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kredi faiz oranları ile mevduat faiz oranlarının aynı anlama geldiği düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili ortalamalarına ($X=2,55$, $s=0,96$) göre, öğrenciler kredi faiz oranları ile mevduat faiz oranlarının aynı anlamda olduğu konusunda fikir sahibi değildir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin devletin faiz kazancı üzerinden gelir vergisi aldığı düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili puan ortalamalarına ($X=3,24$, $s=1,09$) göre, öğrenciler devletin faiz kazancı üzerinden gelir vergisi aldığını düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin faizlerin yükselmesinin mevduatların artmasını sağlayacağı düşüncesine katılım ortalamasına ($X=3,21$, $s=0,98$) göre, öğrenciler faizlerin yükselmesinin mevduatların artmasını sağlayacağını düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin IBAN’ın uluslararası banka hesap numarası olduğu konusundaki puan ortalamalarına ($X=3,56$, $s=1,18$) göre, öğrenciler IBAN’ın uluslararası banka hesap numarası olduğu düşüncesine katılmaktadırlar. Araştırmaya katılan öğrencilerin internet bankacılık hizmetlerinden yararlanma düşüncesine katılımıyla ilgili puan ortalamalarına ($X=3,51$, $s=1,30$) göre, öğrenciler internet bankacılık hizmetlerinden yararlanmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin internet bankacılığı yardımıyla kredi başvurusu yapılabilme puan ortalamalarına ($X=3,49$, $s=1,16$) göre, öğrenciler internet bankacılığı yardımıyla kredi başvurusu yapabilmektedirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin EFT’nin sadece aynı bankadaki hesaplar arasında para transferi yapmak için kullanıldığı konusundaki puan ortalamasına ($X=3,04$, $s=1,31$) göre, öğrenciler EFT’nin sadece aynı bankadaki hesaplar arasında para transferi yapmak için kullanıldığını düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin internet bankacılığı yardımıyla hisse senedi alım satım işlemleri yapabilme durumu puan ortalamalarına ($X=3,19$, $s=1,14$) göre, öğrenciler internet bankacılığı yardımıyla hisse senedi alım satım işlemleri yapabilme konusunda yeterli bilgi sahibidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kredi kartının max-min ödeme tutarı, ek limit ve faiz oranları hakkında bilgi sahibi olma durumu puan ortalamalarına ($X=3,27$, $s=1,15$) göre, öğrenciler kredi kartının max-min ödeme tutarı, ek limit ve faiz oranları hakkında yeterli fikir sahibidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kredi kartı kullanıyorum çünkü mal ve hizmet alımında taksit imkanı sağladığı konusundaki ortalamaya

($X=3,03$, $s=1,31$) göre, öğrenciler kredi kartını mal ve hizmet alımında taksit imkanı sağladığından kullanmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin banka kredileri hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olduğu düşüncesine katılım puan ortalamalarına ($X=2,85$, $s=1,31$) göre, öğrenciler banka kredileri hakkında yeterli fikir sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin temerrüt faizinin ne olduğu konusundaki puan ortalamalarına ($X=2,67$, $s=1,13$) göre öğrenciler temerrüt faizinin ne olduğu konusunda yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin bileşik faiz-basit faiz kavramları hakkında bilgi puanı ortalamalarına ($X=2,84$, $s=1,18$) göre, öğrenciler bileşik faiz-basit faiz kavramları hakkında yeterince bilgi sahibi değildir

3.4.2.3. Üniversite Öğrencilerinin Yatırım Konusundaki Bilgi Düzeyleri

Anket uygulamasından elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin yatırım konusundaki bilgi düzeyi beş tam puan üzerinden 2,940, yüz tam puan üzerinden 58,82 puan olarak hesaplanmıştır. Aşağıda Tablo 3’de öğrencilerin yatırım konusundaki bilgi düzeyi ölçeğine verdikleri cevapların ortalaması ve standart sapmaları verilmiştir. Tablo 3’de görüldüğü üzere öğrencilerin yatırımlar konusundaki bilgi düzeylerini ölçmek üzere 13 soru sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplara göre alınan puan ortalamaları belirlenmiştir.

Tablo 3. Üniversite Öğrencilerinin Yatırım Konusundaki Bilgi Düzeyi Ortalamaları

Yatırım konusundaki bilgi düzeyi ortalaması $x= 2,940$ (yüzlük 58,82)	X	S
40:Yatırımlarda risk ile karlılık arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.	2,94	1,05
41:Yatırım ortaklığı konusunda bilgi sahibiyim.	2,91	0,94
42:Bir şirketin tahvilini alırsanız o şirkete ortak olmuş olursunuz.	2,95	0,99
43:Hisse senetlerine yatırım yaptığınızda faiz kazancı elde edersiniz.	3,00	0,99
44:Hisse senedi yatırımı tahvil yatırımına kıyasla daha riskli bir yatırım türüdür.	2,96	0,91
45:Hazine bonusu hakkında bilgim vardır.	2,80	0,99
46:Döviz kurlarını günlük takip ederim.	2,75	1,15
47:Kısa vadeli faiz oranları, uzun vadeli faiz oranlarına göre daha yüksektir.	2,85	1,08
48:Hisse senedi, alacak hakkı veren bir kıymetli evraktır.	3,13	1,09
49:Devlet tahvil çıkarabilir.	3,17	1,01
50:Sermaye piyasası ile para piyasası vade bakımından aynı piyasalardır.	2,91	0,95
51:Türkiye’de bütün şirket türleri hisse senedi çıkarabilir.	2,82	0,98
52:Ekonomi haberlerini takip ederim.	2,98	1,17

Araştırmaya katılan öğrencilerin hisse senetlerine yatırım yapıldığında faiz kazancı elde edeceği yargısına katılım düzeyleri, katılım ortalamalarına ($X=3,00$, $s=0,99$) göre, oldukça yüksek oranda öğrencilerin hisse senetlerine yatırım yapıldığında faiz kazancı elde edileceği fikrine sahip şeklindedir Araştırmaya katılan öğrencilerin hisse senedinin alacak hakkı veren bir kıymetli evrak olduğu düşüncesiyle ilgili puan ortalamalarına ($X=3,13$, $s=1,09$) göre, öğrenciler hisse senedinin, alacak hakkı veren bir kıymetli evrakı olduğu konusunda yeterli bilgi sahibi olduklarına işaret etmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin

devletin tahvil çıkarabileceği düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili ortalamalarına ($X=3,17$, $s=1,01$) göre, öğrenciler devletin tahvil çıkarabileceğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yatırımlarda risk ile karlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu konusundaki fikirleri, puan ortalamasına ($X=2,94$, $s=1,05$) göre, öğrenciler yatırımlarda risk ile karlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olup olmadığı konusunda yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yatırım ortaklığı konusunda herhangi bir bilgi sahibi olup olmamaları durumlarıyla ilgili puan ortalamalarına ($X=2,91$, $s=0,94$) göre, öğrenciler yatırım ortaklığı konusunda yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin bir şirketin tahvilinin alınmasının o şirkete ortak olunduğu düşüncesine katılma durumlarıyla ilgili ortalamalarına ($X=2,95$, $s=0,99$) göre, öğrenciler bir şirketin tahvilinin alınmasının o şirkete ortak olunduğu fikrine sahip değildir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin hisse senedi yatırımı tahvil yatırımına kıyasla daha riskli bir yatırım türü olduğu konusundaki ortalamalara ($X=2,96$, $s=0,91$) göre, öğrenciler hisse senedi yatırımının tahvil yatırımına kıyasla daha riskli bir yatırım olduğu konusunda yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin, hazine bonusu hakkında bilgi düzeyi ortalamalarına ($X=2,80$, $s=0,99$) göre, öğrenciler hazine bonusu hakkında yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin döviz kurlarını günlük takip etme düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili ortalamalarına ($X=2,75$, $s=1,15$) göre, öğrenciler döviz kurlarının günlük takip edilmesi konusunda fikir sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin kısa vadeli faiz oranlarının, uzun vadeli faiz oranlarına göre daha yüksek olduğu durumlarıyla ilgili puan ortalamalarına ($X=2,85$, $s=1,08$) göre, öğrencilerin çoğunluğu kısa vadeli faiz oranlarının, uzun vadeli faiz oranlarına göre daha yüksek olduğu fikrine sahip değildir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sermaye piyasası ile para piyasasının vade bakımından aynı piyasalar olduğu düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili ortalamalara ($X=2,91$, $s=0,95$) göre, öğrenciler sermaye piyasası ile para piyasasının vade bakımından aynı piyasalar olduğu konusunda yeterince fikir sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye’de bütün şirket türlerinin hisse senedi çıkarabileceği düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili puan ortalamalarına ($X=2,82$; $s=0,98$) göre, öğrenciler Türkiye’de bütün şirket türlerinin hisse senedi çıkarabileceği konusunda yeterli bilgi sahibi değildir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ekonomi haberlerini takip etme konusundaki puan ortalamalarına ($X=2,98$; $s=1,17$) göre, öğrenciler ekonomi haberlerini takip etme konusunda yeterince bilgi sahibi değildir.

3.4.3. Finansal Okuryazarlık Düzeyini Etkileyen Faktörler Arasındaki Korelasyon Analizi

Araştırmanın bu kısmında, finansal okuryazarlık düzeyine etki eden 3 faktörün etki oranları yani değişkenler arasındaki ilişki (korelasyon) incelenmiştir. Yapılan korelasyon analiz sonucunda, finansal okuryazarlık düzeyiyle temel finansal bilgi düzeyi değişkenleri arasında 0,01(%99) güven seviyesinde 0,835(%83) oranında, bir—korelasyon olduğu belirlenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyi ile bankacılık bilgi düzeyi değişkenleri arasında 0,01 (%99) güven seviyesinde 0,838 (%83) oranında, bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyi ile yatırım bilgi düzeyi değişkenleri arasında da 0,01 (%99) güven seviyesinde ve 0,850 (%85) oranında bir korelasyon olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Finansal Okuryazarlık Düzeyini Etkileyen Faktörler Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	X	S	Temel Fin.Bil.	Bankacıl Bil.Düz.	Yatırım Bilg.Düz.	Fin.Okur. Düzeyi
Temel Finansal Bilgi	3,1260	0,59989	1			
Bankacılık Bilgi Düzeyi	3,0182	0,52533	0,529**	1		
Yatırım Bilgi Düzeyi	2,9408	0,54736	0,542**	0,613**	1	
Finansal Okuryazarlık	3,0283	0,46869	0,835**	0,838**	0,850**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 4'de görüldüğü gibi korelasyon analizi sonucunda finansal okuryazarlık düzeyini en fazla etkileyen faktör, yatırım bilgi düzeyi faktörü olup korelasyon değeri pozitif ve $p < 0,01$ önem düzeyinde anlamlıdır ($r=0,850$). Bu sonuca göre, finansal okuryazarlık düzeyi daha çok yatırım bilgi düzeyine bağlı olarak artmaktadır yorumu yapılabilir. Yani, finansal okuryazarlık düzeyini artırmak için öncelikle yatırım bilgi düzeyi, sonra bankacılık bilgi düzeyi ve daha sonra da temel finans bilgi düzeyi artırılmalıdır yorumu yapılabilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bireylerin tasarrufları artırma, yatırım ve borç yönetimi gibi konularda sağlıklı finansal kararlar alabilmeleri için finansal okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bununla birlikte, son yıllarda hızla artan finansal krizler, finansal dolandırıcılıklar ve gittikçe yaygınlaşan dijital finansal ürün ve hizmetler, ülkelerin finansal okuryazarlık düzeylerini belirleme ve artırma ihtiyaçlarını ön plana çıkartmıştır. Bu amaçla, bütün dünyada finansal okuryazarlık ile ilgili araştırmalar hız kazanmış ve bu çalışmalar sonucunda finansal okuryazarlığın optimal seviyeye çıkartılması ve yaygınlaştırılması için birçok öneriler geliştirilmiştir. Bu bağlamda, özellikle kariyerlerinin başında olan ve iş hayatına yeni girecek olan lisans düzeyindeki üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığın önemini çok iyi kavraması ve finans konularında sağlıklı eğitimler almaları gerekmektedir. Böylelikle

bireylerin finansal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanması, paralarını yönetmesi, geleceğe yönelik etkin planlamalar yaparak refah düzeylerini arttırması mümkün olacaktır.

Bu kapsamda, yapılan çalışmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenerek, finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılmasının araştırılmasıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda, İnönü Üniversitesinin farklı fakültelerinde okuyan öğrencilerle yüz yüze yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen bulgular ve analiz sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen verilere göre; üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık alt boyutlarından; temel düzeyde ekonomi ve finans bilgisi ortalaması 62 puan, bankacılık bilgi düzeyi ortalaması 60 puan ve yatırımlar konusundaki bilgi düzeyi ortalaması 59 puandır. Çalışmadan elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin 60 puan yani orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Diğer benzer araştırmalardan (Chen ve Volpe, 2002; Barmaki, 2015; Kılıç vd., 2015; Danışman vd., 2016; Dilek vd., 2016) elde edilen bulguların sonuçları aşağıda ulaşılan bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, literatürde yer alan çalışmalardakilere yakın ortalamalara ve benzer sonuçlara ulaşıldığı ve tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Elde edilen bulgulara göre; araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu enflasyonun paranın satın alma gücünü azalttığı düşüncesine kesinlikle katılmakla birlikte önemli bir kısmı da bu konuda herhangi bir fikrinin olmadığını beyan etmiş, yine öğrencilerin önem bir kısmının ise enflasyonun bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırdığı görüşüne katıldığını söylemek mümkündür. Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye’de 2017 yılında enflasyon oranının %10’un altında gerçekleştiği düşüncesiyle ilgili herhangi bir fikre sahip değildir. Yani konuyla ilgili bilgi ve ilgileri yoktur. Öğrencilerin çoğunluğu enflasyon oranı piyasadaki kredi faiz oranından yüksek ise kredi kullanmanın daha avantajlı olduğu konusunda bilgi sahibi değildir. Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye’deki menkul kıymetler borsasının adı Borsa İstanbul olduğu konusunda herhangi bir fikri yoktur. Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye’deki menkul kıymet borsasında sadece hisse senedi alım-satımı yapıp yapılmadığı konusunda bilgi sahibi değildir. Öğrencilerin çoğunluğu borsa haberlerini takip etme konusunda herhangi bir fikir sahibi değildir ve borsayı takip etmemektedirler. Öğrencilerin çoğunluğu döviz kuru, TL ile yabancı ülke parası arasındaki değişim oranının ne olduğu konusunda bilgi sahibi değildir. Yine araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu enflasyon oranlarını aylık takip etme konusunda fikir sahibi değildirler (kararsız). Öğrencilerin çoğunluğunun, gelecek planları içinde tasarruf yapma fikri vardır ve çoğunluğu tasarruflarını değerlendirirken bilgi topladığını ve kararlarını kesinlikle bu bilgilere göre verdiklerini ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin çoğunluğu gelir ve giderleri için aylık bir bütçe yapmakta ve bu bütçeye uygun davranmaktadır.

Öğrencilerin çoğunluğu tüm bankaların aynı işlem ücretleri ile çalıştığı düşüncesine kesinlikle katılmamakta, vadesiz mevduat hesaplarının faiz kazancı sağladığı düşüncesi hakkında herhangi bir fikir sahibi değildirler. Öğrencilerin çoğunluğu kredi faiz oranları ile mevduat faiz oranlarının aynı olup olmadığı, devletin faiz kazancı üzerinden gelir vergisi aldığı, faizlerin yükselmesinin mevduatların artmasını sağladığı konusunda herhangi bir fikir sahibi değildirler. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu IBAN'ın uluslararası banka hesap numarası olduğu düşüncesine katılmakta, EFT'nin sadece aynı bankadaki hesaplar arasında para transferi yapmak için kullanıldığını düşünmektedirler. Öğrencilerin çoğunluğu internet bankacılık hizmetlerinden yararlanılması gerektiğini düşünmekte, fakat internet bankacılığı yardımıyla kredi başvurusu yapabilme konusunda, internet bankacılığı yardımıyla hisse senedi alım satım işlemleri yapabilme konusunda, kredi kartının max-min ödeme tutarı, ek limit ve faiz oranları hakkında, kredi kartı kullanımı ve kartın hizmet alımında taksit imkanı sağladığı konusunda bilgi sahibidirler.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu yatırımlarda risk ile karlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olup olmadığı, yatırım ortaklığı konusunda, bir şirketin tahvilini aldıklarında o şirkete ortak olup olmadıkları konusunda yeterli bilgi sahibi değildirler. Öğrenciler hisse senetlerine yatırım yapıldığında faiz kazancı elde edilip edilmediği konusunda yeterli bilgi sahibidir Öğrenciler hisse senedinin alacak hakkı veren kıymetli bir evrakı olduğu konusunda yeterli bilgi sahibidirler. Öğrenciler devletin gerektiğinde tahvil çıkarabileceğini düşünmektedir. Öğrenciler hisse senedi yatırımının tahvil yatırımına kıyasla daha riskli olduğu konusunda ve hazine bonusu hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip değildirler. Öğrenciler döviz kurlarını günlük olarak takip etme konusunda yeterli düzeyde ilgili değildirler. Öğrenciler kısa vadeli faiz oranlarının uzun vadeli faiz oranlarına göre daha yüksek olduğu konusunda ise bilgi sahibi değildirler. Öğrenciler sermaye piyasası ile para piyasasının vade bakımından aynı piyasalar olup olmadığı konusunda, Türkiye'deki bütün şirket türlerinin hisse senedi çıkarıp çıkaramayacağı konusunda, ekonomi haberlerinin takip edilip edilmemesi gerektiği konusunda herhangi bir fikir sahibi değildirler.

Korelasyon analizi sonucunda finansal okuryazarlık düzeyini en fazla etkileyen faktörün, yatırım bilgi düzeyi faktörüdür olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulguya göre, finansal okuryazarlık düzeyi daha çok yatırım bilgi düzeyine bağlı olarak artmaktadır yorumu yapılabilir. Dolayısıyla öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyini artırmak için öncelikle

yatırım bilgi düzeyi, sonra bankacılık bilgi düzeyi ve daha sonraki süreçte de temel finans bilgi düzeyi artırılmalıdır yorumu yapılabilir.

Yukarıdaki elde edilen bulgular toplu olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin bir çoğu bazı basit finans, yatırım ve bankacılık kavramlarını yeterli ve doğru seviyede bilmemekte veya bildiğini sandığı halde pratikte karıştırabilmektedir. Ayrıca öğrencilerin tasarruflarını değerlendirme, yatırım ve bütçe konusunda karar verirken etrafındaki kulaktan duyma sağlıklı olmayan bilgilere, sosyal medyadaki paylaşılan bilgilere güvendiği veya tanıdığı tecrübeli kişilerin fikirlerinden yararlandığı şeklinde değerlendirmeler yapılabilir.

Bu bulgular çerçevesinde, öğrencilerin genel anlamda teori ve uygulaması ile birlikte sahasında uzman kişilerden sağlıklı ve güncel finansal eğitim almaları son derece önemli ve gereklidir. Bu eğitimlerle öğrenciler doğru bir şekilde finansal kavramları öğrenerek piyasalardaki gelişmeleri değerlendirip rasyonel olarak yorumlayabilecek seviyeye gelebilecektir. Ayrıca üniversite öğrencilerine yönelik, alanında uzman, profesyonel kişiler tarafından finansal okuryazarlığın önemi hakkında seminerler, konferanslar, paneller düzenlenmesinin, bütün öğrencilerin mevcut finansal okuryazarlık düzeylerine pozitif etki yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Barış, S. (2016). Finansal Okuryazarlık ve Bütçeleme Davranışı: Üniversite Öğrencileri Üzerine bir Araştırma. TESAM Akademi Dergisi. 3(2), 13-38.
- Barmaki, N. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara
- Bayram, S. S. (2010). Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Beal, D. J. ve S. B. Delpachitra. (2003). Financial Literacy Among Australian University Students. Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy. 22(1), 65-78.
- Chen, H. ve Volpe, R. P. (2002). Gender Differences in Personal Financial Literacy Among College Students, Financial Services Review, 11, 289-307
- Danışman, E., Sezer, D. ve Gümüş, U. T. (2016). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi. 26(2), 1-37.
- Dilek, S., Küçük, O. ve Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi Öğrencilerinin Ekonomi Okuryazarlığı, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7).
- Er, F., Temizel, F., Özdemir, A. ve Sönmez, H. (2014). Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4), 113-126.
- Kahraman, Y. E. (2015). Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Finansal Okuryazarlık Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Muğla.
- Kılıç, Y., Ata, H. A. ve Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan 2015, 129-150.
- Saraç, E. (2014). Finansal Okuryazarlık Ve Dumlupınar Üniversitesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. İşletme Anabilim Dalı, Kütahya.
- Satoğlu, S. (2014). Bireysel yatırımcıları koruma aracı olarak finansal okuryazarlık ve Türkiye uygulaması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şafak, A. (2015). Sayının Namusu. Destek Menkul Değerler Anonim Şirketi. Finansal Okuryazarlık Yayınları. İstanbul.

- Temizel, F. ve Bayram, F. (2011). Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi. 12(1). 73-86.
- Yücel, S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıklarının Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi-Hacettepe Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bilecik.
- Yürekli E. ve Gönen, S. (2015) "Muhasebe Meslek Mensuplarının Nitelikli Meslek Mensubu Yetiştirilmesine Yönelik Önlisans Programından Beklentileri" KAÜ İİBF Dergisi, 6(10), 301-316.

EXTENDED ABSTRACT

It becomes essential to improve individuals' financial literacy levels for making healthy financial decisions on savings, investments, and debt management. However, an increasing number of the financial crisis in recent years, financial frauds and increasing the number of digital financial products and services bring defining and improving countries' the level of financial literacy into the forefront. For this purpose, researches on financial literacy grow radially all around the world, and as a result of these researches, there are many suggestions develop about keeping financial literacy on the optimal level and generalize. In this context, it is necessary to understand the importance of financial literacy especially for university students on license degree whose are on the first step of their careers and beginning of business life, and also they need to take training on finance. With this way, it will be possible for individuals to use their financial resources effectively, to manage their money, and to increase their welfare by making effective plans for the future.

In this framework, the primary purpose of this study is defining the financial literacy level of university students and investigate how to improve the level of financial literacy. For this purpose, the findings of the survey with the students of Inonu University in different faculties are summarized on the below.

According to the data of the research, university students' ranks on sub-dimensions of financial literacy; basic economy and finance knowledge average is 62 points, banking knowledge average is 60 points, and investment knowledge is 59 points. These findings of the research show that university students' financial literacy level is 60 points; it means the average level. With the results of other related researches (Chen, Volpe, 2002; Barmaki, 2015; Kılıç et al., 2015; Danışman et al., 2016; Dilek et al., 2016) and the results of this study are evaluated together on the below shows that the results are similar and coherent with the literature.

According to the findings; most of the attendees definitely participate in the idea of inflation decreases the purchasing power of money, on the other hand, the others say that they have no opinion on this idea. Also, again, most of the attendees participate in the idea of inflation

increases the price of goods and services. Most of the attendees have no idea on the real inflation rate of Turkey in 2017 was under 10%. In other words, they have no knowledge and interest in the subject. Most of the attendees have no idea if the inflation rate is higher than the loan rate; it is more profitable to use loan. Most of the attendees do not know that the name of the stock exchange market in Turkey is "İstanbul Borsası". Most of the attendees do not know whether, in Turkey stock exchange, there is only a stock purchase and sale transaction is possible, or not. Most of the attendees do not follow up or not know about stock exchange news. Most of the attendees do not know about the exchange rate. Again, most of the attendees have no idea on following up (unstable) monthly inflation rates. Most of the attendees have the idea of saving for their future, and also they express that for decision making and saving they collect the information about the market, then they would do their decision makings. Most of the attendees arrange their monthly budget according to their income and expenses, and they express that they behave that budget accordingly.

Most of the attendees do not agree on the idea that all banks work with the same transaction fees, and they do not have any idea about providing interest gain in drawing accounts. Most of the attendees have no idea about; whether loan interest rates and deposit interest rates are the same, or not, the government gets taxes on interest earnings, increasing of interest rate extend the deposit volume. Most of the attendees agree on IBAN is the international bank account number, and they assume that electronic funds transfer (EFT) use only for transaction on the same bank accounts. Most of the attendees think that it is necessary to use online banking activities, and they know that they could do credit card application, stock purchase, and sale, pay the credit card amount, the installment of credit cards via online banking.

Most of the attendees do not know enough about; whether for investment, there is an avoidant relation between profitability and risk or not, whether for co-funding when they purchase a corporate bond they would become a partner of that company or not. Students have sufficient knowledge about whether interest earnings are obtained when investing in stocks. The students have sufficient knowledge that the stock is a valuable paper which gives the claim. The students think that the government issues a loan when it is necessary. The students do not know about the stock investment is riskier than bond investment and treasury bond. The students do not have the interest to follow up exchange rates daily. The students do not know about short term interest rate is higher than the long term interest rate. The students have no idea about; whether the capital market and the money market are the same in point of maturity, whether all kind of companies able to issue share, whether following up economy news is necessary.

As a result of the correlation analysis, it is evident that the level of financial literacy is influenced by the investment knowledge factor. According to this finding, the level of financial literacy is increasing depending on the level of investment knowledge. Therefore, in order to increase the level of financial literacy of students, firstly the investment knowledge level, then the banking knowledge level and the following basic finance knowledge level should be increased. After all, when the findings of the above are evaluated collectively, most of the students do not know some basic finance, investment, and banking concepts in a sufficient and correct level or they could confuse within practice even though they think they know. Besides, it seems that when the students make decisions on saving assessment, investment and budget, they mostly trust secondhand and unreliable information, the information is shared on social media and the people's ideas who are known as experienced and trustful.

Within the framework of these findings, in general terms, it is essential, and necessary students should take the education in theoretical and practical from specialists in their field. With these educations, students would learn financial terms properly and become able to evaluate speculate the developments in the market in a rational way. Besides, the professionals and specialists on their field should arrange seminars, conferences, panels on the importance of financial literacy aimed at university students, and it is obvious that it might help to increase the present level of financial literacy for all students positively.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Görçün, Ö. F. (2019), "Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Lojistik ve Taşımacılık Performansları ve Verimliliklerinin Analizi İçin Hibrid Bir Çok Kriterli Karar Verme Modeli", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2775-2798.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.02.2019

Araştırma Makalesi

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNİN LOJİSTİK VE TAşIMACILIK PERFORMANSLARI VE VERİMLİLİKLERİNİN ANALİZİ İÇİN HİBRİD BİRÇOK KRİTERLİ KARAR VERME MODELİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk GÖRÇÜN

Kadir Has Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi

omer.gorcun@khas.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3850-6755

Öz

Bağımsızlıklarını elde ettiklerinden beri, Avrupa ve Asya arasında önemli bir geçiş güzergâhı olan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin küresel ticaretin yanı sıra, uluslararası taşımacılık ve lojistik operasyonlar açısından önemleri giderek artmaktadır. Bu ülkeler geçiş ülkeleri olmalarına ek olarak, lojistik ve ulaştırma alanında yaptıkları yatırımlar sayesinde küresel ticarete birer lojistik hub ülke olabilme çabası göstermektedirler. Öte yandan ulusal gelirlerinin artmasına bağlı olarak, bu ülkelerin ithalatı da artış gösterirken, aynı zamanda ihracatlarına konu olan ürünlerin çeşitlilikleri ve artan ihracata bağlı olarak elde ettikleri gelirler artmaktadır. Söz konusu ülkelerin küresel rekabette önemli bir aktör haline gelebilmeleri için lojistik ve ulaştırma faaliyetlerine ilişkin verimliliklerinin, etkinliklerinin ve performanslarının farkında olmaları ve alacakları kararları bu faktörlere dayandırmaları son derece önem arz eden bir konudur. Bu nedenle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin lojistik ve taşımacılık alanında performanslarını değerlendirebilmek için sistematik ve yapısal nitelikte çözüm yolu öneren bir metodolojiye ve modele gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmada söz konusu ülkelerin lojistik verimliliklerini analiz edebilmek için entegre entropi ve EATWOS yöntemlerinden oluşan hibrid bir model önerilmektedir. Seçilen model ülkelerin lojistik alanında kullandıkları girdi ve çıktı faktörlerine odaklanarak, verimlilik değerlerinin hesaplanmasına olanak sağlarken, aynı zamanda ülkelerin lojistik ve ulaştırma alanında performanslarını ve verimliliklerini karşılaştırma olanağı da sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Entropi, EATWOS Yöntemi, Verimlilik Analizi, Lojistik, Ulaştırma Sistemleri

A HYBRID MCDM MODEL FOR PERFORMANCE AND PRODUCTIVITY ANALYSIS OF LOGISTICS AND TRANSPORTATION PERFORMANCE OF CENTRAL ASIAN TURKIC REPUBLICS

Abstract

Since their independence, the importance of Central Asian Turkic Republics in the perspective of international transportation and logistics operations in addition to global trade has been increasing. Especially, in addition to being a country of transit, each of them tries to be hub countries in the international trade thanks to investments, which were made in the fields of transportation and logistics by themselves. At the same time, while the import volume of these countries is shown an increase depending on their national incomes. As well as the range of products that subject to the export, total revenue of countries is also increased day by day. In order to be important actors in international trade, they should be aware of their productivity, affectivity, and performance and should base on their decisions to these factors. Therefore, it is needed a methodology and model, which suggest systematic and structural solution way in

order to evaluate the performance of the Republics of Central Asia in the fields of logistics and transportation. In this study, a hybrid model, which consists of integrated entropy and EATWOS methods, is proposed in order to analyze the logistical affectivities of these countries. While the selected model can provide the calculation of the logistic performance scores of countries and it provides an opportunity of comparison of logistics affectivity and performance of these countries by focusing the output and input factors.

Keywords: Entropy, EATWOS Method, Productivity Analysis, Logistics, Transportation Systems

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hızına bağlı olarak, günümüzde küresel ticaret ve uluslararası lojistik ve taşımacılık faaliyetleri giderek gelişim göstermekte ve bu yaklaşım Dünyanın hemen her noktasını pazar, aynı zamanda tedarik noktası haline getirmektedir. Aynı zamanda ülkeler de giderek artan küresel ticareten daha yüksek pay almak istemekte, bunun sonucunda küresel ve bölgesel rekabet de giderek şiddetlenmektedir. Ulaştırma ve lojistik altyapılarının yanı sıra, küresel ve bölgesel bir projenin bir bileşeni ve önemli bir aktörü haline gelmek, gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin bölgesel politikaları ve stratejik hedefleri açısından en temel öncelikleri haline gelmektedir. Günümüzde ülkelerin neredeyse tamamına yakını giderek artan bir ölçekte ulaştırma, liman, havayolu vb. alanlarda yatırımlara yönelmekte, bu alanlara yapılan yatırımların toplam yatırımlardan aldıkları pay giderek artış göstermektedir.

Rasyonel bir perspektifte gerçekleşmeyen ulaştırma ve lojistik alanlarına ilişkin yatırımlar ülkelere ağır mali yükler getirdikleri gibi gelecekte gerçekleştirilebilecek daha gerçekçi ve uygulanabilir yatırımların önünü kesebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu alanlarda yapılacak yatırımlar hacimleri dikkate alındığında son derece hassasiyetle yaklaşılması gereken yatırım alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu tür yatırımları planlamadan önce ülkelerin lojistik ve ulaştırma alanlarına ilişkin kendi verimliliklerini ve performanslarını tanımlamaları son derece önem arz eden bir konudur. Küresel ve bölgesel rekabet koşullarında ülkelerin kendilerine ilişkin lojistik ve ulaştırma perspektifinde performanslarını ve verimliliklerinin sayısal ölçekte gözden geçirebilmelerinin yanı sıra, rakiplerine göre pozisyonlarını görebilmeleri ülkelerin alacakları kararların daha etkin ve rasyonel olabilmesine olanak sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada ülkelerin lojistik performanslarını değerlendirebilmek üzere; entegre Entropi ve Girdi ve Çıktıların Tatminine Dayalı Etkinlik Analizi Tekniği (EATWOS) yöntemlerinden oluşan hibrid bir model oluşturulmuştur. Söz konusu modelin seçilmesinin temel gerekçelerine bakıldığında; entropi yönteminin karar alıcıların sezgisel yaklaşım ve sözel yargılarına başvurulması gibi zorunlulukları ortadan kaldırması, bu yöntem sayesinde zaman zaman tutarsız olabilen karar alıcıların yaklaşımlarına dayanan AHP, SWARA, Delphi

vb. metodolojilerin kullanılmasına gereksinimin ortadan kalkmasıdır. Dolayısıyla bu yöntemin kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar daha yüksek düzeyde tutarlılık gösterebilmektedir. EATWOS yöntemi ile ilgili olarak, yöntemin karar vericiler tarafından kolayca kullanılabilir bir yöntem olmasının yanı sıra, uygulanması ile ilgili olarak bir yazılım ya da programa gereksinim duyulmaması seçilen yöntemin güçlü yönleri arasında sayılabilmektedir.

Söz konusu model toplamda üç hazırlık, sekiz uygulama olmak üzere on bir adımdan oluşmaktadır. İlk üç adımda araştırmanın genel çerçevesi, araştırma sürecinde danışma kurulu olarak görev yapacak uzmanlar kurulunun oluşturulması ve değerlendirme sürecinde kullanılacak verilerin toplanması süreçlerinden meydana gelmektedir.

Kullanılacak model belirlendikten sonra, yedi kişiden oluşan uzmanlar kurulu oluşturulmuştur. Uzmanlar kurulunun üyeleri ulaştırma ve lojistik sektöründe en az on beş yıl üst düzey yönetici olarak görev yapmış profesyoneller arasından seçilmiştir. Bunun yanı sıra ilgili alanda yer alan bir mesleki kuruluşun yönetim kurulu ya da üst düzey yönetiminde görev alıyor olmaları kurul üyelerinin seçiminde tercih kriteri olarak belirlenmiştir.

Uzmanlar kurulu üyeleri ile yapılan toplantılarda değerlendirme sürecinde kullanılacak girdi ve çıktı faktörleri belirlenmiş, her bir faktörün araştırmaya dahil edilebilmesi için kurul üyeleri tarafından ortak konsensüs ile kabul edilmesi koşul olarak saptanmıştır. Bir sonraki aşamada belirlenen girdi ve çıktı faktörlerine ilişkin sayısal veriler öncelikle söz konusu ülkelerin resmi istatistik kurumları tarafından yayımlanan istatistiklerden elde edilirken, aynı zamanda Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, lojistik ve ulaştırma ile ilgili uluslararası ve ülkelerin resmi ve yerel kuruluşlarının yayınladıkları verilerden derlenmiştir. Elde edilen veriler uzmanlar kurulu ve araştırmacılar tarafından gözden geçirildikten sonra araştırma sürecine dahil edilmiştir.

Hazırlık adımları tamamlandıktan sonra, sekiz aşamadan oluşan uygulama adımlarına geçilmektedir. İlk dört aşamada Entropi yönteminin uygulama adımları kullanılarak seçilen girdi ve çıktı faktörlerinin ağırlık (w) değerleri belirlenmektedir. Sonraki dört aşamada Girdi ve Çıktıların Tatminine Dayalı Etkinlik Analizi Tekniği (EATWOS) yönteminin uygulama adımları kullanılmakta ve ülkelerin verimlilik ve performans skorları hesaplanmakta, nihai olarak aldıkları puanlara göre ülkeler sıralandırılarak ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmektedir.

Seçilen ülkelerin lojistik ve ulaştırma performansını analiz etmek üzere gerçekleştirilen çalışma toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırma alanı ve amaç tanımlanırken, ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiş,

üçüncü bölümde verimlilik analizi için seçilen hibrid model ve uygulama adımları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde yöntemin test edilmesi için sayısal bir analiz gerçekleştirilmiş ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin lojistik ve ulaştırma alanına ilişkin performansları ve verimlilikleri bu model kullanılarak analiz edilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar gözden geçirilerek çıktılar değerlendirilmiştir.

Bu çalışma ile elde edilen sonuçlar literatürde yer alan boşluğun giderilmesine önemli katkılar sağlayabileceği gibi, elde edilen sonuçlardan kamu otoritelerinin yanı sıra, ulaşım operatörleri, lojistik işletmeler ile birlikte ülkelerin ulaştırma ve lojistik altyapılarına yatırımda bulunacak yatırımcılar, finans kuruluşları ve bankalar gibi aktörlerin de faydalanması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili literatür taraması yapıldığında seçilen hibrid modelin kullanıldığı başka bir çalışmaya rastlanılmamış, buna karşılık Entropi ve EATWOS yöntemleri ayrı ayrı farklı alan ve nitelikte bir takım çalışmalarda kullanıldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra, lojistik ve ulaştırma alanlarına ilişkin performans ve verimlilik analizlerinin gerçekleştirildiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Diğer yandan çalışmaların önemli bir bölümü ülkelerin lojistik performansları ve verimlilikleri yerine işletmelerin lojistik performanslarına odaklanmış, işletmelerin ve tedarik zincirlerinin performanslarını ölçmek ve değerlendirmek için teorik bir perspektif ortaya koymaya çalışmışlardır.

Lojistik performans ve verimliliklerin değerlendirilmesine ilişkin çalışmaların büyük bölümünde çok kriterli karar verme metodolojisi olarak Veri Zarflama Analizi (VZA) tercih edilmiş, araştırmacılar işletmelerin ve tedarik zincirlerinin performanslarını söz konusu metodolojiyi kullanarak analiz etmeye çalışmışlardır. Chow ve Heaver (1994) VZA yöntemi kullanarak taşımacılık hizmetlerinin performansını değerlendirmek için bir analiz gerçekleştirmişler, Cullinane, Wang, Song ve Ji (2006) konteyner limanlarının performanslarını analiz etmek için VZA yöntemi ile Stokastik Sınır Analizi (SFA) yöntemlerini karşılaştırmışlardır. Layard (1994) havayolu taşımacılığının performansı ile serbestleşme arasında bir korelasyon olup olmadığını araştırmış, Tongzon ve Heng (2005) liman özelleştirmelerine ilişkin uygulamaların konteyner limanlarının verimlilik artışına etkisine odaklanmış, Vining ve Boardman (1992) ulaştırma alanına ilişkin kamu yatırımlarının sahiplik ve rekabet perspektifinde etkinliklerini analiz etmiştir. Heikkilä (2002) tedarik zincirlerinin performansı ile müşteri tatmini arasında bir korelasyonun olup olmadığını

gözden geçirirken, Shepherd ve Günter (2010) tedarik zincirlerinin performanslarını değerlendirmek için ölçüt geliştirmeye çalışmışlardır.

Coelli, Estache, Perelman ve Trujillo (2003) taşımacılık konusunda düzenleyici kuralların performansa etkilerini incelemişler, Banister ve Berechman (2001) ülkelerin ulaştırma yatırımları ile ekonomik büyümeye arasında bir korelasyona dikkat çekerlerken, Caplice ve Sheffi (1994) çalışmasında lojistik performansa ilişkin ölçütleri gözden geçirmiştir. Liu ve Lyons (2011) 3 PL işletmelerin hizmet sunumlarına ilişkin performanslarını gözden geçirirken, Arvis, Ojala, Wiederer, Shepherd ve Raj (2018) uluslararası ticarete gerçekleştirilen lojistik aktiviteler ile küresel ekonominin gelişimi arasındaki ilişkiye dikkat çekmişler, Martí, Puertas ve García (2014) Lojistik Performans İndeksinin (LPI) uluslararası ticaretteki önemini incelemişlerdir. Töyli, Häkkinen ve Ojala (2008) Finlandiya'nın 424 küçük ve orta ölçekli işletmesini gözden geçirerek lojistik kabiliyetler ile finansal performans arasındaki ilişkiye vurgu yapmışlar, Puertas, Martí ve García (2014) çalışmalarında lojistik performans ile ihracata ilişkin rekabet arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ruamsook, Russell (2009) düşük maliyetle kaynak transfer edilen ülkelerde kaynak kullanımının lojistik performans üzerinde etkilerini inceleyerek, kaynak kullanımında önceliklendirme konusunu tartışmışlardır. Yuen, Zhang ve Cheung (2012) kullanıcılar perspektifinden limanların rekabetçi yapılarını değerlendirerek, Çin'in en önemli konteyner limanları ile çevre ülkelerin limanları arasında rekabeti incelemişler, Gogoneata (2008) ülkelerin lojistik performansına etki eden faktörleri gözden geçirmiştir. Erkan (2014) ülkeler açısından lojistik performansın önemini ve belirleyici rolünü tartışırken, Hausman ve Lee (2005) Küresel lojistik göstergeler, tedarik zincirlerine ilişkin ölçütler ve ikili ticaret anlaşmaları arasında korelasyon olduğuna dikkat çekmişler, Brockett ve Golany (1999) ise OECD ülkelerinin makro ekonomik performanslarını gözden geçirirken, yıllar itibarıyla değişim gösteren verimliliklerini analiz etmişlerdir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Lojistik ve Ulaştırma alanına ilişkin performansların değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanılmadığı gibi, ülkeler ya da işletmeler açısından lojistik performansın analiz edildiği çalışmalar içerisinde entropi ve EATWOS yaklaşımlarını entegre olarak kullanarak bir analiz gerçekleştiren çalışmaya rastlanılmamaktadır. Diğer yandan modeli oluşturan her iki metodolojinin ayrı ayrı olarak da araştırmaya konu olan lojistik performans ve verimliliğe ilişkin bir çalışmada kullanılmadığı da görülmektedir. Buna karşılık EATWOS yöntemi ile sınırlı da olsa bir takım çalışmalara rastlanılmaktadır.

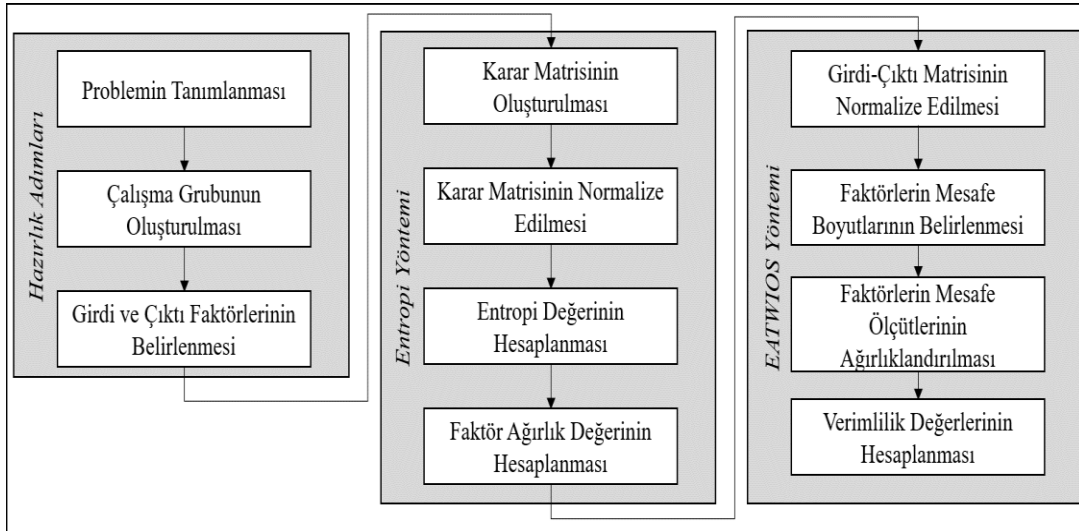
Bu yöntem ile yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde; Peters, Zelewski ve Burns (2012) çalışmalarında EATWOS yöntemini ileri sürmüşler ve uygulama adımlarını göstermişlerdir. Bandar, Singh ve Issar (2014) çalışmalarında satıcıların performansını EATWOS yöntemi kullanarak değerlendirmişler, Peters ve Zelewski (2006) çıktı faktörleri dikkate alınarak etkinlik analizi gerçekleştirmişlerdir. Özbek (2015a) Türkiye'deki bireysel emeklilik şirketlerinin verimlilik değerlerini analiz ederken EATWOS yöntemini kullanmıştır.

Aynı yöntem kullanılarak yapılan çalışmalar arasında Kumar, Singh, Verma ve Sonal (2016) tarafından Hindistan birinci lig oyuncularının performansı ölçülürken, Özbek (2015b) bir başka çalışmada sivil toplum örgütlerinin performansını değerlendirmiştir. Bir başka çalışmasından hayırsever kuruluşların (Özbek 2017a) ve Türk Kızılay'ın (Özbek 2015c), altın madencilik işletmelerinin (Özbek 2016), ilkokul öğretmenlerinin yardım sandıklarının (Özbek 2017b) verimliliklerini analiz etmiştir. Soni, Singh ve Banwet (2016) çalışmalarında EATWOS yöntemini kullanarak Hindistan enerji sektörünün verimliliğini analiz etmişlerdir.

Bu kapsamda bu çalışma yeni bir hibrid model önermenin yanı sıra, özellikle ülkelerin lojistik ve ulaştırma performanslarının ölçülmesine ve analiz edilmesine ilişkin literatüre kayda değer ölçekte katkıda bulunma amacındadır. Aynı zamanda çalışmanın modeline ek olarak elde edilen bulgular daha sonraki çalışmalara da ışık tutabilecektir.

3. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada yöntem olarak entegre entropi ve EATWOS yöntemlerinden oluşan hibrid bir model seçilmiştir. Şekil 1 de gösterildiği gibi, hazırlık sürecinin ilk üç aşamasına ek olarak seçilen modelin uygulama süreci sekiz adımdan oluşmaktadır. Uygulama sürecinin ilk dört adımda Entropi yöntemi (Karami - Johansson, 2014: 523-524; Wang - Lee, 2009: 8982; Li - Wang vd. 2011: 2087) kullanılarak belirlenen girdi ve çıktı faktörleri ağırlıklandırılırken, sonraki dört adımda EATWOS yöntemi ile lojistik performansları analiz edilen ülkelerin verimlilik skorları hesaplanarak ülkeler bu puanlara göre sıralandırılmıştır.

Şekil 1. Hibrid Modelin İşlem Adımları

Adım-1 Karar Matrislerinin Oluşturulması: Belirlenen girdi ve çıktı faktörlerini göstermek üzere matris X ve matris Y olarak tanımlanan iki karar matrisi oluşturulmaktadır. Matris X girdi faktörlerini gösterirken, matris Y çıktı faktörlerini tanımlamaktadır. Girdilerin bulunduğu matris için beklenen faktörlerin mümkün olan en küçük değeri alması iken, çıktılarının bulunduğu matris için beklenti faktörlerin en yüksek değeri almasıdır. Dolayısıyla matris X elemanları minimizasyon yönlü, matris Y'nin elemanları ise maksimizasyon yönlü faktörlerdir. Matrisler eşitlik 1 de gösterildiği gibi oluşturulmaktadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1k} & \dots & x_{1K} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2k} & \dots & x_{2K} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ik} & \dots & x_{iK} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{l1} & x_{l2} & \cdot & x_{lk} & \cdot & x_{lK} \end{bmatrix}; \quad Y = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1j} & \dots & y_{1J} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2j} & \dots & y_{2J} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{i1} & y_{i2} & \dots & y_{ij} & \dots & y_{iJ} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{l1} & y_{l2} & \cdot & y_{lj} & \cdot & y_{lJ} \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K \quad \forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall j = 1, 2, \dots, J$$

Adım-2 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Bu adımda X ve Y matrislerinin her bir elemanı eşitlik 2a ve 2b yardımıyla kendi sütun toplamına bölünerek normalize edilmektedir. Girdi matris elemanlarının normalizasyonu için eşitlik 2a, çıktı matrisinin elemanları için ise eşitlik 2b kullanılmaktadır.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (2a)$$

$$y_{ij}^* = \frac{y_{ij}}{\sum_{i=1}^m y_{ij}} \quad (2b)$$

İşlemler tamamlandıktan sonra eşitlik 3 de gösterildiği gibi normalize girdi ve normalize çıktı matrisleri oluşturulmaktadır.

$$X^* = \begin{bmatrix} x_{11}^* & x_{12}^* & \dots & x_{1k}^* & \dots & x_{1K}^* \\ x_{21}^* & x_{22}^* & \dots & x_{2k}^* & \dots & x_{2K}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{i1}^* & x_{i2}^* & \dots & x_{ik}^* & \dots & x_{iK}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ x_{l1}^* & x_{l2}^* & \cdot & x_{lk}^* & \cdot & x_{lK}^* \end{bmatrix}; \quad Y^* = \begin{bmatrix} y_{11}^* & y_{12}^* & \dots & y_{1j}^* & \dots & y_{1J}^* \\ y_{21}^* & y_{22}^* & \dots & y_{2j}^* & \dots & y_{2J}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{i1}^* & y_{i2}^* & \dots & y_{ij}^* & \dots & y_{iJ}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ y_{l1}^* & y_{l2}^* & \cdot & y_{lj}^* & \cdot & y_{lJ}^* \end{bmatrix} \quad (3)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K \quad \forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall j = 1, 2, \dots, J$

Adım-3 Faktörlere İlişkin Entropi Değerlerinin Hesaplanması: Eşitlik 4a ve 4b kullanılarak normalize matrislerde yer alan her bir elemanın entropi değeri hesaplanmaktadır. Her iki eşitlikte de normalize edilmiş bir elemanın entropi değerini hesaplamak için söz konusu matris elemanın normalize edilmiş değeri ile aynı elemanın logaritmik değeri çarpılmaktadır.

$$e_{ij}^* = x_{ij}^* \cdot (\ln x_{ij}^*) \quad (4a)$$

$$e_{ij}^- = y_{ij}^* \cdot (\ln y_{ij}^*) \quad (4b)$$

Bütün normalize matris elemanları için eşitliklere göre işlem yapıldıktan sonra, eşitlik 5 de gösterildiği gibi entropi değerlerini tanımlayan matrisler oluşturulmaktadır.

$$E^* = \begin{bmatrix} e_{11}^* & e_{12}^* & \dots & e_{1k}^* & \dots & e_{1K}^* \\ e_{21}^* & e_{22}^* & \dots & e_{2k}^* & \dots & e_{2K}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{i1}^* & e_{i2}^* & \dots & e_{ik}^* & \dots & e_{iK}^* \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{l1}^* & e_{l2}^* & \cdot & e_{lk}^* & \cdot & e_{lK}^* \end{bmatrix}; \quad E^- = \begin{bmatrix} e_{11}^- & e_{12}^- & \dots & e_{1j}^- & \dots & e_{1J}^- \\ e_{21}^- & e_{22}^- & \dots & e_{2j}^- & \dots & e_{2J}^- \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{i1}^- & e_{i2}^- & \dots & e_{ij}^- & \dots & e_{iJ}^- \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ e_{l1}^- & e_{l2}^- & \cdot & e_{lj}^- & \cdot & e_{lJ}^- \end{bmatrix} \quad (5)$$

$\forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall k = 1, 2, \dots, K \quad \forall i = 1, 2, \dots, l; \quad \forall j = 1, 2, \dots, J$

Nihai olarak entropi değerlerini gösteren her iki matrisin her bir sütunu için eşitlik 6a ve 6b kullanılarak bütün girdi ve çıktı faktörleri için entropi değeri hesaplanmaktadır.

$$E_{ij}^* = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \cdot \sum_{i=1}^m [x_{ij}^* \cdot \ln x_{ij}^*]; \forall j \quad (6a)$$

$$E_{ij}^- = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \cdot \sum_{i=1}^m [y_{ij}^- \cdot \ln y_{ij}^-]; \forall j \quad (6b)$$

Bu adımın son aşamasında d_j olarak tanımlanan belirsizlik değeri eşitlik 7a ve 7b kullanılarak hesaplanmaktadır. Belirsizlik değeri her bir faktör için elde edilen entropi değerinin 1'den farkını ifade etmektedir.

$$d_{ij}^* = 1 - E_{ij}^*; \forall j \quad (7a)$$

$$d_{ij}^- = 1 - E_{ij}^-; \forall j \quad (7a)$$

Adım-4 Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması: Eşitlik 8a ve 8b kullanılarak girdi faktörleri her bir belirsizlik değeri yine girdi faktörlerinin belirsizlik değer toplamına bölünürken, çıktı faktörleri için belirlenen her bir belirsizlik değeri çıktı faktörlerinin toplam belirsizlik değerine bölünerek ağırlıklar hesaplanmaktadır.

$$w_{ij}^* = \frac{d_{ij}^*}{\sum_{i=1}^m d_{ij}^*}; \forall j \quad (8a)$$

$$w_{ij}^- = \frac{d_{ij}^-}{\sum_{i=1}^m d_{ij}^-}; \forall j \quad (8b)$$

Adım-5 Girdi ve Çıktı Faktörlerinin Normalizasyonu: Hibrid modelin beşinci adımı aynı zamanda EATWOS yönteminin ilk adımıdır. Modelin ilk adımında oluşturulan matrisler modelin ikinci adımında gerçekleştirilen işlemden farklı olarak her bir matris elemanı kendi sütunu için hesaplanmış karekök değerine bölünerek normalize edilmektedir. Dolayısıyla Hwang ve Yoon (1981) e göre bu işlem TOPSİS yönteminde kullanılan normalizasyon işlemi ile aynıdır. Sonuç olarak normalizasyon işlemi için eşitlik 9a ve 9b kullanılmaktadır

$$s_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij})^2}}; \forall j \quad (9a)$$

$$r_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (y_{ij})^2}}; \forall j \quad (9b)$$

İşlemler sonunda girdi ve çıktı faktörlerinin yer aldığı matrisler ayrı ayrı normalize edildikten sonra eşitlik 10 da gösterildiği gibi normalize S ve R matrisleri oluşturulmaktadır.

$$S = \begin{bmatrix} s_{11} & s_{12} & \dots & s_{1j} \\ s_{21} & s_{22} & \dots & s_{2j} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ s_{l1} & s_{l2} & \dots & s_{lj} \end{bmatrix}; \quad R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1j} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2j} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ r_{l1} & r_{l2} & \dots & r_{lj} \end{bmatrix} \quad (10)$$

Adım-6 Faktörlerin Mesafe Ölçütlerinin Belirlenmesi: Mesafe ölçütleri her bir faktörün ideale ne kadar yakın ya da uzak olduğunu gösteren değerlerdir. Normalize girdi faktörleri için eşitlik 11a ve 11b kullanılmaktadır.

$$s_k^* = \min \{ \bar{r}_j \}; \forall j = 1, 2, \dots, J \quad (11a)$$

$$ip_{ik} = 1 + (s_{ik} - s_{ik}^*); \forall k = 1, 2, \dots, K \quad (11b)$$

Çıktı faktörleri için mesafe ölçütleri hesaplanırken eşitlik 12a ve 12b kullanılmaktadır. Özbek (2015c) mesafe ölçütlerine ilişkin işlemlerin girdi ve çıktı sayısı kadar tekrarlanacağını ifade etmektedir.

$$r_{ij} = \max \{ \bar{s}_k \}; \forall k = 1, 2, \dots, K \quad (12a)$$

$$op_k = 1 - (r_j^* - r_{ij}); \forall i = 1, 2, \dots, I \quad \forall j = 1, 2, \dots, J \quad (12b)$$

Mesafe ölçütlerini hesaplamak üzere işlemler tamamlandığı zaman eşitlik 13 de gösterilen I ve O matrisleri oluşturulmaktadır. Bu matrisler girdi ve çıktı faktörlerinin mesafe ölçütlerini göstermektedir.

$$I = \begin{bmatrix} i_{11} & i_{12} & \dots & i_{1j} \\ i_{21} & i_{22} & \dots & i_{2j} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ i_{l1} & i_{l2} & \dots & i_{lj} \end{bmatrix}; \quad O = \begin{bmatrix} o_{11} & o_{12} & \dots & o_{1j} \\ o_{21} & o_{22} & \dots & o_{2j} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ o_{l1} & o_{l2} & \dots & o_{lj} \end{bmatrix} \quad (13)$$

Adım-7 Mesafe Ölçütlerinin Ağırlıklandırılması: Bu aşamada dördüncü adım sonunda belirlen faktör ağırlıkları ile altıncı adımda hesaplanan mesafe ölçütlerine ilişkin

matrislerin eleman değerleri çarpılarak ağırlıklandırılmış mesafe ölçütleri belirlenmektedir. Bunun için eşitlik 14a ve 14b kullanılmaktadır.

$$i_{ij}^* = ip_{ik} \cdot w_{ij}^* \quad (14a)$$

$$o_{ij}^- = op_{ik} \cdot w_{ij}^- \quad (14b)$$

Bu işlemin ardından ağırlıklandırılmış mesafe ölçütleri ile ilgili olarak girdi faktörleri ve çıktı faktörleri için matrisler oluşturulmaktadır.

$$I^* = \begin{bmatrix} i_{11}^* & i_{12}^* & \dots & i_{1j}^* \\ i_{21}^* & i_{22}^* & \dots & i_{2j}^* \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ i_{i1}^* & i_{i2}^* & \dots & i_{ij}^* \end{bmatrix}; \quad O^- = \begin{bmatrix} o_{11}^- & o_{12}^- & \dots & o_{1j}^- \\ o_{21}^- & o_{22}^- & \dots & o_{2j}^- \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ o_{i1}^- & o_{i2}^- & \dots & o_{ij}^- \end{bmatrix} \quad (15)$$

Adım-8 Verimlilik Değerlerinin Hesaplanması: Bu aşamada girdi faktörleri için oluşturulan matrislerin her bir satırının toplamı bir karar noktasının girdi skoru olarak belirlenirken, aynı şekilde çıktılar için olan matrisin her bir satırının toplam değeri bir karar noktasının çıktı skorunu göstermektedir. Aynı satırda yer alan bir karar noktası için hesaplanan girdi faktör toplamı çıktı faktör toplamına bölüldüğünde söz konusu karar noktasının verimlilik skoru hesaplanmaktadır. Bunun için eşitlik 16 kullanılmaktadır.

$$F_i = \frac{\sum_{j=1}^J i_{ij}^*}{\sum_{k=1}^K o_{ik}^-} \quad (16)$$

Her bir karar noktası için F_i değeri hesaplandıktan sonra en yüksek değere sahip alternatiften başlayarak karar noktaları sıralandırılmaktadır.

4. SAYISAL ANALİZ VE UYGULAMA

Uygulama aşamasına geçilmeden önce hazırlık sürecinde bir önceki bölümde bahsedildiği gibi yedi üyeden oluşan uzmanlar kurulu belirlenmiş, uzmanlar kurulu ile yapılan toplantılarda lojistik ve ulaştırma performansı analiz edilecek ülkelerin yanı sıra, değerlendirme için kullanılacak girdi ve çıktı faktörleri de belirlenmiştir. Verimlilik analizi için yedi ülke seçilmiş, girdi olarak on faktör belirlenirken, çıktı olarak da sekiz faktör saptanmıştır. G1 İşgücü: lojistik ve ulaştırma alanında çalışan işgücü sayısını tanımlarken, G2: Karayolu Ağı: ülkelerin ilgili sektörlerde kullanabildiği karayolu envanterini ifade etmektedir.

G3 Karayolu Filo: karayolu taşımacılığında kullanılan uluslararası ve yurtiçi yük taşıma araçlarını, G4: Demiryolu Ağı: ülkelerin sahip olduğu demiryolu şebekesinin kilometre cinsinden değerini, G5: Demiryolu Filo: ülkelerin yük taşımak üzere kullandığı elektrikli ve dizel lokomotiflerin toplam sayısını, G6: Vagon Sayısı: yük taşımacılığında kullanılan vagonların toplam sayısını göstermektedir. Ek olarak, G7 Gemi Sayısı: ülkelerin sahip oldukları toplam gemi adedini, G8 Terminal Sayısı: ülkedeki toplam intermodal, yük, kargo ve eşya terminali sayısını, G9 Lojistik Yatırımlar: ülkelerin ulaştırma ve lojistik alanına yaptıkları toplam yatırım tutarını, G10 İthalat: ülkeye gerçekleşen ithalatın USD cinsinden tutarını göstermektedir.

Çıktı faktörleri ise finansal ve gerçekleştirilen iş hacmi açısından lojistik ve ulaştırma sektöründen beklentileri ifade etmektedir. Değerlendirmeye alınan girdi ve çıktı faktörleri için sayısal değerler ağırlıklı olarak söz konusu ülkelerin resmi istatistik kurumlarının yayınladığı ulaşım, ticaret, makroekonomik veriler ile diğer alanlara ilişkin istatistiklerden elde edilmiştir. Aynı zamanda Dünya Bankası, Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Karayolu Taşımacılar Birliği (IRU), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası Demiryolu Taşımacılar Birliği (OTIF) gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra, ülkelerin ilgili kurum ve kuruluşlarının yayınladığı resmi veriler de dikkate alınmıştır. Araştırmanın güncelliği açısından bütün faktörlere ilişkin 2017 verileri dikkate alınmıştır.

Tablo 1. Ülkeler, Girdi ve Çıktı Faktörleri

Ülkeler		Girdi Faktörleri		Çıktı Faktörleri	
Kodu	Adı	Kodu	Adı	Kodu	Adı
P1	Türkiye	G1	İşgücü	Ç1	GSMH
P2	Azerbaycan	G2	Karayolu Ağı	Ç2	Milli Gelir
P3	Türkmenistan	G3	Karayolu Filo	Ç3	GSMH (Ulaştırma)
P4	Kazakistan	G4	Demiryolu Ağı	Ç4	İhracat
P5	Tacikistan	G5	Demiryolu Filo	Ç5	Taşınan Yük (ton-km)
P6	Özbekistan	G6	Vagon Sayısı	Ç6	Yıllık Elleçlenen Yük (Ton)
P7	Kırgızistan	G7	Gemi Sayısı	Ç7	Yıllık Elleçlenen Yük (TEU)
		G8	Lojistik Terminal	Ç8	Yıllık Büyüme Oranı
		G9	Lojistik Yatırımlar		
		G10	İthalat		

Adım-1 Karar Matrislerinin Oluşturulması: belirlenen bütün girdi ve çıktı faktörleri için iki karar matrisi oluşturulmuştur.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	1.152.000	247.514	847.218	10.207	688	15.979	567	21	2.999.943.630	15.719.440.000
P2	388.000	19.016	157.375	2.132	669	9.479	50	3	1.041.997.041	2.733.003.000
P3	217.837	58.592	104.250	3.115	210	4.312	97	2	44.878.294.000	4.570.950.000
P4	607.983	95.410	440.612	16.614	1.732	54.925	237	14	3.401.586.962	3.067.400.000
P5	9.600	30.000	3.750	1.520	236	4.865	24	4	9.300.000.000	192.000.000
P6	11.210	81.600	58.968	4.304	49	7.214	9	1	1.682.300.000	3.778.400.000
P7	14.608	34.000	17.342	428	50	2.502	17	4	1.532.000.000	397.500.000
Σ	2.401.238	566.132	1.629.515	38.320	3.634	99.276	1.001	49	64.836.121.633	30.458.693.000

	Ç1(x000000)	Ç2	Ç3	Ç4(x000)	Ç5(x000)	Ç6	Ç7	Ç8
P1	851.100	14.933	125.962.800.000	16.175.540	2.627.000	432.752.653	8.800.000	1,00
P2	40.750	5.808	488.281.928	5.338.065	5.957.360	249.204.000	1.000.000	1,30
P3	42.260	7.318	23.665.600.000	7.457.530	1.320.758	26.000.000	400.000	0,10
P4	159.410	10.857	8.117.710.000	5.531.600	5.147.000	242.000.000	201.000	4,10
P5	7.150	1.016	663.465.114	97.500	3.951	144.600.000	100.000	7,20
P6	48.720	2.031	12.642.531.600	1.675.900	2.103.800	232.160.000	250.000	5,20
P7	7.560	1.070	1.300.000.000	134.200	31.900	330.000.000	304.577	4,90
Σ	1.156.950	43.033	172.840.388.642	36.410.335	17.191.769	1.656.716.653	11.055.577	24

Adım-2 Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi: Eşitlik 2a ve 2b kullanılarak her iki matrisin elemanları normalize edilmiş ve normalize matrisler oluşturulmuştur. Eşitlik 2a yardımıyla girdi faktörlerinin bulunduğu matris X normalize edilerek normalize matris X^* oluşturulmuştur.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	0,47975	0,43720	0,51992	0,26636	0,18932	0,16095	0,56643	0,42857	0,04627	0,51609
P2	0,16158	0,03359	0,09658	0,05564	0,18409	0,09548	0,04995	0,06122	0,01607	0,08973
P3	0,09072	0,10350	0,06398	0,08129	0,05779	0,04343	0,09690	0,04082	0,69218	0,15007
P4	0,25320	0,16853	0,27039	0,43356	0,47661	0,55326	0,23676	0,28571	0,05246	0,10071
P5	0,00400	0,05299	0,00230	0,03967	0,06494	0,04900	0,02398	0,08163	0,14344	0,00630
P6	0,00467	0,14414	0,03619	0,11232	0,01348	0,07267	0,00899	0,02041	0,02595	0,12405
P7	0,00608	0,06006	0,01064	0,01117	0,01376	0,02520	0,01698	0,08163	0,02363	0,01305

Ardından eşitlik 2b kullanılarak çıktı matrisi Y'nin elemanları normalize edilerek normalize matris Y^* elde edilmiştir.

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8
P1	0,73564	0,34702	0,72878	0,44426	0,15281	0,26121	0,79598	0,04202
P2	0,03522	0,13497	0,00283	0,14661	0,34652	0,15042	0,09045	0,05462
P3	0,03653	0,17005	0,13692	0,20482	0,07683	0,01569	0,03618	0,00420
P4	0,13778	0,25230	0,04697	0,15192	0,29939	0,14607	0,01818	0,17227
P5	0,00618	0,02360	0,00384	0,00268	0,00023	0,08728	0,00905	0,30252
P6	0,04211	0,04720	0,07315	0,04603	0,12237	0,14013	0,02261	0,21849
P7	0,00653	0,02487	0,00752	0,00369	0,00186	0,19919	0,02755	0,20588

Adım-3 Faktörlere İlişkin Entropi Değerlerinin Hesaplanması: Bir önceki adımda girdi ve çıktı faktörleri normalize edilerek normalize matrisler oluşturulduktan sonra matrislerin her bir elemanının entropi değerleri eşitlik 4a ve 4b kullanılarak hesaplanmış, ardından söz konusu değerleri gösteren matrisler oluşturulmuştur. Entropi değerlerinin hesaplanması için normalize matrislerde bulunan her bir eleman değeri kendi logaritmik

değeri ile çarpılmıştır. Ardından her bir girdi ve çıktı faktörü için tek bir entropi değeri elde etmek üzere eşitlik 6a ve 6b kullanılarak girdi faktörleri için E_{ij}^* , çıktı değerleri için ise E_{ij}^- değerleri elde edilmiştir. Bir sonraki aşamada eşitlik 7a ve 7b yardımıyla faktörlerin belirsizlik değerleri hesaplanmıştır.

Adım-4 Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması: Eşitlik 8a ve 8b kullanılarak girdi faktörleri ve çıktı faktörleri ağırlıklar hesaplanmıştır.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	-0,35237	-0,36172	-0,34007	-0,35237	-0,31509	-0,29401	-0,32196	-0,36313	-0,14220	-0,34138
P2	-0,29452	-0,11399	-0,22574	-0,16073	-0,31154	-0,22427	-0,14969	-0,17101	-0,06639	-0,21633
P3	-0,21772	-0,23475	-0,17589	-0,20401	-0,16475	-0,13623	-0,22618	-0,13056	-0,25466	-0,28463
P4	-0,34779	-0,30009	-0,35364	-0,36234	-0,35320	-0,32749	-0,34110	-0,35793	-0,15465	-0,23118
P5	-0,02208	-0,15567	-0,01398	-0,12801	-0,17757	-0,14779	-0,08945	-0,20453	-0,27854	-0,03194
P6	-0,02506	-0,27919	-0,12011	-0,24557	-0,05806	-0,19052	-0,04236	-0,07942	-0,09475	-0,25890
P7	-0,03104	-0,16891	-0,04835	-0,05020	-0,05897	-0,09277	-0,06921	-0,20453	-0,08850	-0,05663
E_{ij}^*	0,66323	0,82960	0,65665	0,77251	0,73960	0,72618	0,63721	0,77656	0,55484	0,73024
d_{ij}^*	0,33677	0,17040	0,34335	0,22749	0,26040	0,27382	0,36279	0,22344	0,44516	0,26976
w_{ij}^*	0,11560	0,05849	0,11785	0,07808	0,08938	0,09399	0,12453	0,07669	0,15280	0,09259

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8
P1	-0,22585	-0,36728	-0,23057	-0,36045	-0,28706	-0,35066	-0,18163	-0,13318
P2	-0,11786	-0,27030	-0,01658	-0,28149	-0,36725	-0,28494	-0,21735	-0,15880
P3	-0,12089	-0,30127	-0,27225	-0,32477	-0,19715	-0,06520	-0,12009	-0,02299
P4	-0,27310	-0,34745	-0,14364	-0,28628	-0,36107	-0,28099	-0,07286	-0,30297
P5	-0,03143	-0,08841	-0,02135	-0,01586	-0,00193	-0,21285	-0,04256	-0,36170
P6	-0,13338	-0,14411	-0,19130	-0,14170	-0,25707	-0,27538	-0,08569	-0,33233
P7	-0,03287	-0,09188	-0,03678	-0,02065	-0,01167	-0,32139	-0,09895	-0,32539
E_{ij}^-	0,48069	0,82774	0,46892	0,73549	0,76221	0,92060	0,42095	0,84143
d_{ij}^-	0,51931	0,17226	0,53108	0,26451	0,23779	0,07940	0,57905	0,15857
w_{ij}^-	0,20429	0,06777	0,20893	0,10406	0,09355	0,03123	0,22780	0,06238

Sonuç olarak bakıldığında girdi faktörlerinin önem dereceleri açısından en yüksek önem değerine sahip faktör % 15,3 değeri ile G9 olarak kodlanan lojistik ve ulaştırma alanlarında gerçekleştirilen yatırımlardır. Bunu % 12,5 ile G7 gemi sayısı, % 11,8 ile G3 karayolu taşıma filosu, % 11,6 ile lojistik ve ulaştırma alanında çalışanların sayısı izlemektedir. Bunların dışında kalan girdi faktörleri %9,3 önem değeri ile %5,8 önem değeri arasında değerler almaktadır.

Çıktılar için değerlendirme yapıldığında; % 22,8 ile Ç7 ülke içerisinde TEU cinsinden elleçlenen yük miktarı en yüksek önem değerine sahip faktördür. Ardından % 20,9 ile Ç3 ulaştırma ve lojistik sektörünün elde ettiği gayri safi milli hasıla, % 20,4 ile Ç1 ülke içinde elde edilen toplam GSMH faktörleri gelmektedir. Diğer çıktı faktörleri % 10,4 den % 3,1 e kadar farklı değerler alarak sıralanmaktadır.

Tablo 2. Girdi ve Çıktı Faktörlerinin Ağırlıkları ve Sıralandırılmaları

Girdi Faktörleri			Çıktı Faktörleri		
Kodu	Adı	Ağırlık	Kodu	Adı	Ağırlık
G9	Lojistik Yatırımlar	15,3%	Ç7	Yıllık Elleçlenen Yük (TEU)	22,8%
G7	Gemi Sayısı	12,5%	Ç3	GSMH (Ulaştırma)	20,9%
G3	Karayolu Filo	11,8%	Ç1	GSMH	20,4%
G1	İşgücü	11,6%	Ç4	İhracat	10,4%
G6	Vagon Sayısı	9,4%	Ç5	Taşınan Yük (ton-km)	9,4%
G10	İthalat	9,3%	Ç2	Milli Gelir	6,8%
G5	Demiryolu Filo	8,9%	Ç8	Yıllık Büyüme Oranı	6,2%
G4	Demiryolu Ağı	7,8%	Ç6	Yıllık Elleçlenen Yük (Ton)	3,1%
G8	Lojistik Terminal	7,7%			
G2	Karayolu Ağı	5,8%			

Adım-5 Girdi ve Çıktı Faktörlerinin Normalizasyonu: Beşinci adımda başlangıç adımında oluşturulan karar matrisleri eşitlik 9a ve 9b yardımıyla normalize edilerek normalize matrisler oluşturulmuştur. Entropi yöntemi sürecinde gerçekleştirilen normalizasyon işleminden farklı olarak karar matrislerinin her bir sütunu için sütunda yer alan elemanların karekök değerlerinin hesaplanarak her bir elamanın ayrı ayrı kendi sütunu için hesaplanan bu değere bölünmesi ile matris elemanları normalize edilmektedir.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	1.152.000	247.514	847.218	10.207	688	15.979	567	21	2.999.943.630	15.719.440.000
P2	388.000	19.016	157.375	2.132	669	9.479	50	3	1.041.997.041	2.733.003.000
P3	217.837	58.592	104.250	3.115	210	4.312	97	2	44.878.294.000	4.570.950.000
P4	607.983	95.410	440.612	16.614	1.732	54.925	237	14	3.401.586.962	3.067.400.000
P5	9.600	30.000	3.750	1.520	236	4.865	24	4	9.300.000.000	192.000.000
P6	11.210	81.600	58.968	4.304	49	7.214	9	1	1.682.300.000	3.778.400.000
P7	14.608	34.000	17.342	428	50	2.502	17	4	1.532.000.000	397.500.000
$\sqrt{\sum(x_{ij})^2}$	1.152.000	247.514	847.218	10.207	688	15.979	567	21	2.999.943.630	15.719.440.000

	Ç1(x000000)	Ç2	Ç3	Ç4(x000)	Ç5(x000)	Ç6	Ç7	Ç8
P1	851.100	14.933	125.962.800.000	16.175.540	2.627.000	432.752.653	8.800.000	1,00
P2	40.750	5.808	488.281.928	5.338.065	5.957.360	249.204.000	1.000.000	1,30
P3	42.260	7.318	23.665.600.000	7.457.530	1.320.758	26.000.000	400.000	0,10
P4	159.410	10.857	8.117.710.000	5.531.600	5.147.000	242.000.000	201.000	4,10
P5	7.150	1.016	663.465.114	97.500	3.951	144.600.000	100.000	7,20
P6	48.720	2.031	12.642.531.600	1.675.900	2.103.800	232.160.000	250.000	5,20
P7	7.560	1.070	1.300.000.000	134.200	31.900	330.000.000	304.577	4,90
$\sqrt{\sum(x_{ij})^2}$	869316480173	20844	129053427050	19472866795	8663387647	701658690	8877256	11

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	0,83681	0,85978	0,86861	0,50075	0,34291	0,27155	0,90733	0,80354	0,06504	0,90856
P2	0,28184	0,06606	0,16135	0,10459	0,33344	0,16109	0,08001	0,11479	0,02259	0,15796
P3	0,15824	0,20353	0,10688	0,15282	0,10467	0,07328	0,15522	0,07653	0,97300	0,26419
P4	0,44164	0,33142	0,45174	0,81509	0,86326	0,93342	0,37925	0,53570	0,07375	0,17729
P5	0,00697	0,10421	0,00384	0,07457	0,11763	0,08268	0,03841	0,15306	0,20163	0,01110
P6	0,00814	0,28345	0,06046	0,21115	0,02442	0,12260	0,01440	0,03826	0,03647	0,21838
P7	0,01061	0,11810	0,01778	0,02100	0,02492	0,04252	0,02720	0,15306	0,03322	0,02297

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8
P1	0,97905	0,71643	0,97605	0,83067	0,30323	0,61676	0,99130	0,09039
P2	0,04688	0,27865	0,00378	0,27413	0,68765	0,35516	0,11265	0,11750
P3	0,04861	0,35107	0,18338	0,38297	0,15245	0,03706	0,04506	0,00904
P4	0,18337	0,52089	0,06290	0,28407	0,59411	0,34490	0,02264	0,37059
P5	0,00822	0,04872	0,00514	0,00501	0,00046	0,20608	0,01126	0,65079
P6	0,05604	0,09744	0,09796	0,08606	0,24284	0,33087	0,02816	0,47002
P7	0,00870	0,05135	0,01007	0,00689	0,00368	0,47031	0,03431	0,44290

Adım-6 Faktörlerin Mesafe Ölçütlerinin Belirlenmesi: Eşitlik 11a dan başlayarak, 12 b ye kadar işlemler yapılarak eşitlik 13 de gösterilen matrisler oluşturulmuştur. I matrisi girdi faktörleri için mesafe ölçütlerini gösterirken, O matrisi ise çıktı faktörleri için mesafe ölçütlerini göstermektedir.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	1,82984	1,79372	1,86477	1,47975	1,31849	1,22903	1,89293	1,76528	1,04245	1,89746
P2	1,27487	1,00000	1,15750	1,08360	1,30902	1,11857	1,06561	1,07653	1,00000	1,14687
P3	1,15126	1,13747	1,10304	1,13182	1,08025	1,03076	1,14082	1,03826	1,95041	1,25310
P4	1,43466	1,26537	1,44789	1,79409	1,83884	1,89090	1,36485	1,49743	1,05116	1,16619
P5	1,00000	1,03815	1,00000	1,05357	1,09320	1,04016	1,02400	1,11479	1,17904	1,00000
P6	1,00117	1,21740	1,05661	1,19015	1,00000	1,08008	1,00000	1,00000	1,01388	1,20729
P7	1,00364	1,05205	1,01394	1,00000	1,00050	1,00000	1,01280	1,11479	1,01062	1,01188

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8
P1	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,61558	1,00000	1,00000	0,43960
P2	0,06783	0,56221	0,02773	0,44346	1,00000	0,73841	0,12135	0,46671
P3	0,06957	0,63463	0,20733	0,55230	0,46480	0,42030	0,05376	0,35825
P4	0,20433	0,80446	0,08685	0,45340	0,90646	0,72814	0,03134	0,71980
P5	0,02918	0,33229	0,02909	0,17434	0,31281	0,58933	0,01997	1,00000
P6	0,07700	0,38101	0,12191	0,25539	0,55519	0,71412	0,03686	0,81922
P7	0,02965	0,33492	0,03402	0,17622	0,31603	0,85356	0,04301	0,79211

Adım-7 Mesafe Ölçütlerinin Ağırlıklandırılması: Yedinci adımda mesafe ölçütlerini gösteren matris elemanları kendi sütunları için entropi yöntemi ile hesaplanan ağırlık değerleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış ve matris I^* ve matris O^* oluşturulmaktadır.

	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10
P1	0,21152	0,10491	0,21977	0,11555	0,11785	0,11551	0,23572	0,13538	0,15928	0,17569
P2	0,14737	0,05849	0,13642	0,08461	0,11700	0,10513	0,13270	0,08256	0,15280	0,10619
P3	0,13308	0,06653	0,13000	0,08838	0,09655	0,09688	0,14206	0,07963	0,29802	0,11603
P4	0,16584	0,07401	0,17064	0,14009	0,16436	0,17772	0,16996	0,11484	0,16061	0,10798
P5	0,11560	0,06072	0,11785	0,08227	0,09771	0,09776	0,12751	0,08550	0,18015	0,09259
P6	0,11573	0,07121	0,12453	0,09293	0,08938	0,10151	0,12453	0,07669	0,15492	0,11179
P7	0,11602	0,06153	0,11950	0,07808	0,08943	0,09399	0,12612	0,08550	0,15442	0,09369

	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8
P1	0,20429	0,06777	0,20893	0,10406	0,05759	0,03123	0,22780	0,02742
P2	0,01386	0,03810	0,00579	0,04615	0,09355	0,02306	0,02764	0,02911
P3	0,01421	0,04301	0,04332	0,05747	0,04348	0,01313	0,01225	0,02235
P4	0,04174	0,05452	0,01815	0,04718	0,08480	0,02274	0,00714	0,04490
P5	0,00596	0,02252	0,00608	0,01814	0,02926	0,01841	0,00455	0,06238
P6	0,01573	0,02582	0,02547	0,02658	0,05194	0,02230	0,00840	0,05110
P7	0,00606	0,02270	0,00711	0,01834	0,02956	0,02666	0,00980	0,04941

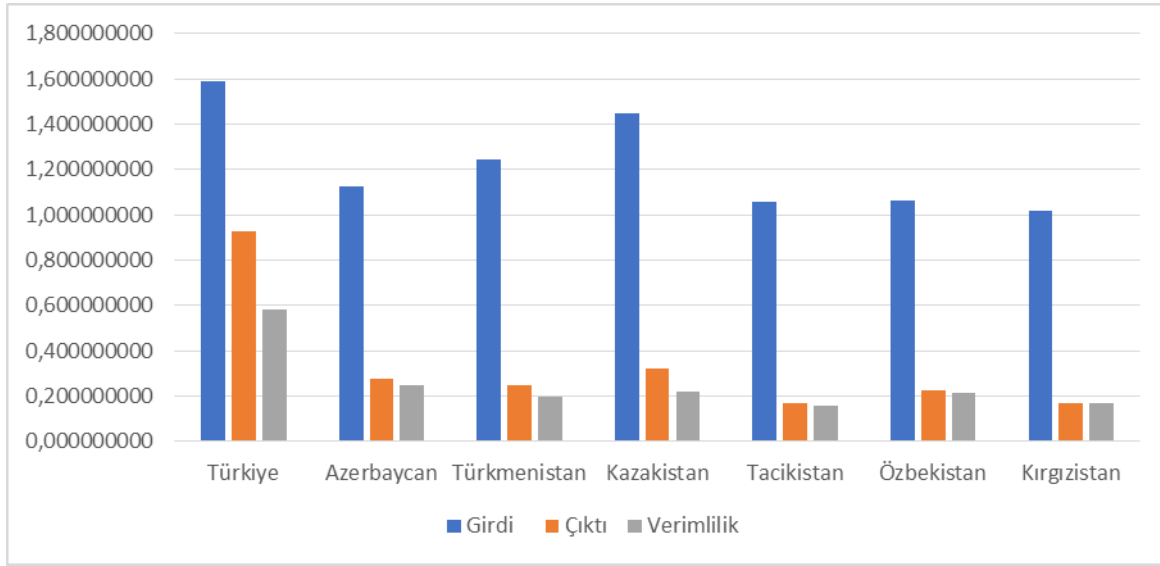
Adım-8 Verimlilik Değerlerinin Hesaplanması: Eşitlik 16 kullanılarak her bir karar noktası için verimlilik değeri hesaplanmıştır.

Kod	Ülke	Girdi	Çıktı	Verimlilik	Sıralama
P1	Türkiye	1,591188699	0,929081069	0,583891194	1
P2	Azerbaycan	1,123266272	0,277263088	0,246836476	2
P3	Türkmenistan	1,247151027	0,249209358	0,199822919	5
P4	Kazakistan	1,446056130	0,321163942	0,222096456	3
P5	Tacikistan	1,057669605	0,167295320	0,158173516	7
P6	Özbekistan	1,063211404	0,227337895	0,213821912	4
P7	Kırgızistan	1,018272699	0,169632602	0,166588579	6

Görüldüğü gibi lojistik ve ulaştırma alanında diğer ülkelere kıyasla en yüksek verimlilik ve performans değerine sahip ülke 0,583 ile Türkiye olmuştur. Onu 0,246 ile Azerbaycan, 0,222 ile Kazakistan izlemektedir. Dördüncü en yüksek performansa sahip ülke olan Özbekistan'ın lojistik ve ulaştırma alanına ilişkin performansı bir önceki ülke olan Kazakistan'a son derece yakındır. Diğer ülkeler ise 0,199 ila 0,158 arasında puanlar alarak beşincilik ile yedincilik arasında sıralanmışlardır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin girdi faktörleri diğer ülkelere kıyasla son derece yüksek olsa da, çıktı faktörlerinin de görece olarak yüksek olması elde edilen verimlilik düzeyinin yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan ülkelerin girdileri kıyaslandığında birbirine çok da uzak olmayan skorlar aldıkları görülebilirken, Türkiye'nin çıktı faktörleri açısından diğer ülkeler ile kayda değer bir farkın oluştuğu gözlenmektedir. Hemen her ülkenin girdi faktörlerine ilişkin toplam skorları 1,591 ila 1,057 arasında dağılım gösterirken, çıktı faktörlerine ilişkin skorlar 0,929 ila 0,167 arasında dağılıma sahiptir. Dolayısıyla çıktı faktörleri arasındaki fark, girdi faktörleri arasındaki farka göre daha yüksektir.

Şekil 2. Ülkelerin Girdi, Çıktı Faktörleri ve Verimlilik Skorları Grafiği

Şekil 2 de görülebileceği gibi Türkiye'nin girdi faktörlerine ilişkin skoruna en yakın ülke Kazakistan iken, çıktılar açısından da Türkiye'den sonra en yüksek değere Kazakistan sahiptir. Buna karşılık girdi ve çıktı oranı açısından Azerbaycan Kazakistan'a kıyasla daha yüksek bir verimlilik düzeyine sahiptir. Bunun başlıca sebeplerinden birisi Azerbaycan Türkiye dışında diğer rakiplerine göre daha düşük bir yatırım maliyetine katlanmasına karşılık, kayda değer bir miktarda TEU cinsinden yük elleçliyor olmasıdır. Elleçlenen ton cinsinden dökme yük taşımacılık operasyonlarının hacmi dikkate alındığında Azerbaycan'ın rakiplerine göreli bir üstünlüğü bulunmamaktadır. Bu durum Azerbaycan da lojistik operasyonların konteynerize olma düzeyinin Türkiye dışında kalan diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğunu da göstermektedir.

Buna ek olarak ilk dört ülke dışında diğer ülkelerin ticaret düzeyleri son derece sınırlıdır. Aynı zamanda bu ülkelerde ithalat ihracata kıyasla daha yüksek düzeyde seyretmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerin ulaştırma ve lojistik alanına yönelik yatırımları düşük olmakla birlikte Lojistik performans açısından ikinci en iyi ülke olan Azerbaycan ile yatırımları karşılaştırıldığı zaman söz konusu ülkeden az da olsa biraz daha yüksek bir yatırımda buldukları görülmektedir. Buna karşılık yatırımları karşısında en fazla dörtte biri kadar konteyner elleçlerken, ülkelerin ihracatına bakıldığında Azerbaycan ve Kazakistan performans açısından en alttaki ülkelerin en iyi durumda olanına beş katı, Türkmenistan ise yedi kat fazla ihracat düzeyine sahiptir.

Sonuç olarak bakıldığında; Lojistik ve ulaştırma alanına ilişkin verimlilik açısından en iyi durumda olan ülke Türkiye olarak belirlenmiştir. Türkiye lojistik ve ulaştırma alanında

daha yüksek girdi kullanırken, elde ettiği çıktılar da doğal olarak daha yüksek olabilmektedir. Demiryolu ağı, demiryolu lokomotif filosuna ilişkin girdi faktörleri açısından sadece Kazakistan'ın gerisinde iken, lojistik yatırımlar ile ilgili girdiler ile ilgili olarak Türkmenistan, Kazakistan ve Tacikistan'ın gerisinde yer almakta, diğer tüm girdi faktörleri açısından en yüksek değerlere sahip ülke konumundadır.

Çıktı faktörlerine bakıldığında Türkiye yıllık büyüme değerleri dışında diğer tüm çıktı faktörleri açısından en yüksek değerlere sahip ülkedir. İkinci olarak en yüksek girdi kullanan ülke Kazakistan iken, bu ülkenin çıktı düzeyi Türkiye dışında diğer tüm ülkelere daha yüksek olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık Azerbaycan'dan daha yüksek çıktı elde etmesine karşılık kullandığı girdi düzeyi daha yüksek olduğundan performansı Azerbaycan'ın altında kalmaktadır.

Öte yandan bu çalışmanın sonuçları Dünya Bankası tarafından yayınlanan Lojistik Performans İndeksi (LPI) rakamlarınca da doğrulanmaktadır (<https://lpi.worldbank.org>). Ülkelerin indeks değerleri dikkate alındığında küçük sapmalar dışında bu çalışmada elde edilen sıralamanın gerçekleştiği görülmektedir. Bu çalışmada dikkate alınan faktörlerin İndeks de yer alan faktörlerden farklılaşması ve daha detaylı olmasının yanı sıra, daha mikro ölçekte bir analiz gerçekleştirmiş olmasına rağmen elde edilen sonuçların indeks değerleri ile tutarlı olması son derece anlamlı görülmektedir.

Sonuç olarak, ülkeler girdi kullanımı ve yatırımlarını daha rasyonel bir perspektifte yapmaları mümkün olabilir. Araştırmanın sonuçlarından da görülebileceği gibi ulaştırma ve lojistik alanında yüksek düzeyde yatırımlara katlanması daha yüksek performans ve verimlilik anlamına gelmemektedir. Türkenbşı limanının modernizasyonu başta olmak üzere lojistik ve ulaştırma altyapılarına son yıllarda en yüksek yatırım yapan ülke Türkmenistan olmasına rağmen bu yatırımların ülkenin henüz ihracatına ve elleçlediği ton ve TEU cinsinden yük miktarına yansımadağı görülmektedir. Nihayetinde ülkelerin lojistik performansı ile elleçlediği yük miktarı arasında bir ilişkinin olduğu, ülkelerinde yatırımlarında elleçledikleri yük miktarını artırmaya yönelik çözümler aramaları son derece önemli bir konudur. Değerlendirmeye alınan ülkeler arasında Türkiye'nin elde edeceği çıktıları artırmadan önce girdileri azaltması ülkenin lojistik ve ulaştırma alanında performansını ve verimliliğini daha fazla artırması muhtemeldir. Diğer ülkelerin ise girdileri azaltmaya yönelik önlemlerden önce elde edecekleri çıktı düzeyini artıracak önlemler almaları daha yüksek düzeyde fayda sağlayabilecektir. Dolayısıyla Türkiye ve Kazakistan dışında diğer ülkelerin kaynak kullanımını bir miktar daha artırmaları olanaklı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Banister, D., Berechman, Y. (2001). Transport Investment and The Promotion of Economic Growth. *Journal of Transport Geography*, 9, (3), 209-218.
- Brockett, P.L., Golany, B., Li, S. (1998). Analysis of Intertemporal Efficiency Trends Using Rank Statistics with an Application Evaluating the Macro Economic Performance of OECD Nations. *Journal of Productivity Analysis*, 11, 169-182.
- Caplice, C., Sheffi, Y. (1994). A Review and Evaluation of Logistics Metrics. *The International Journal of Logistics*, 15, (3), 280-290.
- Chow, G., Heaver, T.D., Henriksson, L.E. (1994). Logistics Performance: Definition and Measurement. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 24, (1), 17-28.
- Coelli, T., Estache, A., Perelman, S., Trujillo, L. (2003). A Primer On Efficiency Measurement for Utilities and Transport Regulators. The World Bank. Washington, D.C.
- Cullinane, K., T.F., Wang, D.W., Song, Ji, P. (2006). The Technical Efficiency of Container Ports: Comparing Data Envelopment Analysis and Stochastic Frontier Analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 40, 4, 354-374.
- Erkan, B. (2014). The Importance and Determinants of Logistics Performance of Selected Countries. *Journal of Emerging Issues in Economics. Finance and Banking (JEIEFB)*, 3, (6), 1237-1254.
- Gogoneata, B. (2008). An Analysis of Explanatory Factors of Logistics Performance of a Country. *The AMFITEATRU ECONOMIC Journal*, Academy of Economic Studies - Bucharest, Romania, 10, 24, 143-156.
- Hausman, W.H., Lee, H.L. Subramanian, U. (2005). The Impact of Logistics Performance on Trade. 22, (2), 236-252.
- Heikkilä, J. (2002). From Supply to Demand Chain Management: Efficiency and Customer Satisfaction. *Journal of Operations Management*, 20, (6), 747-767.
- Hwang, C.L., Yoon, K. (1981). Multiple Attribute Decision Making – Methods and Applications – A State-Of-The-Art Survey. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, NY.
- Jaramillo, C.F., Freund, C., Reis, J.G., Arvis, J. F., Wiederer, C.K., Ojala, L.M., Shepherd, B.A., Raj, A.U.L., Dairabayeva, K.S., Kiiski, T.M.M. (2018). Connecting to Compete 2018: Trade Logistics in The Global Economy - The Logistics Performance Index and Its Indicators. World Bank Group, Washington, D.C.
- Karami, A., Johansson, R. (2014). Utilization of Multi Attribute Decision Making Techniques to Integrate Automatic and Manual Ranking of Options. *Journal of Information Science and Engineering*, 30, 519-534.
- Layard, R. (1994). Cost-Benefit Analysis, Cambridge University Press, Cambridge.
- Li, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H., Gao, C. (2011). Application of The Entropy Weight and TOPSIS Method in Safety Evaluation of Coal Mines. *Procedia Engineering*, 26, 2085-2091.
- Liu, C.L; Lyons, A.C; (2011). An Analysis of Third-Party Logistics Performance and Service Provision. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 47, (4), 547-570.
- Martí, L., Puertas, R., García L. (2014). The Importance of the Logistics Performance Index in International Trade. *Applied Economics*, 46, (24), 2982-2992.
- Özbek, A. (2015a). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleriyle Hayırsever Kuruluşlarında Verimlilik Analizi Efficiency Analysis in Charity Organizations by Multiple Criteria Decision. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, (2), 99-114.
- Özbek, A. (2015b). Efficiency Analysis of the Turkish Red Crescent Between 2012 And 2014. *International Journal of Economics and Finance*, 7, (9), 322-334.
- Özbek, A. (2015c). Analysis of Private Pension Companies in Turkey by EATWOS. *European Journal of Business and Management*, 7, (26), 31-43.
- Özbek, A. (2015d). Efficiency Analysis of Non-Governmental Organizations Based in Turkey. *International Business Research*, 8, (9), 95-104.
- Özbek, A. (2015e). Efficiency Analysis of the Turkish Red Crescent Between 2012 And 2014. *International Journal of Economics and Finance*, 7, (9), 322-334.
- Özbek, A. (2015f). Gönüllü Kuruluşlarda Çalışanların Electre Yöntemine Göre Değerlendirilmesi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 14, (54), 221-233.
- Özbek, A. (2016). Efficiency Analysis of Gold Mining Companies Through Financial Statements. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6, (10), 273-290.
- Özbek, A. (2017). İlkokul Öğretmenleri Sağlık Ve Sosyal Yardım Sandığı'nin Finansal Performans Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7, (1), 1-31.
- Puertas, R., Martí, L., García, L. (2014). Logistics Performance and Export Competitiveness: European Experience. *Empirica*, 41, 467.

- Ruamsook, K., Russell, D.M., Thomchick, E.A. (2009). Sourcing from Low-Cost Countries: Identifying Sourcing Issues and Prioritizing Impacts On Logistics Performance. *The International Journal of Logistics Management*, 20, (1), 79-96.
- Shepherd, Günter. (2010). Measuring Supply Chain Performance: Current Research and Future Directions. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 55, (3/4), 242-258.
- Soni, V., Singh, S., & Banwet, D. (2016). Precise Decisions in Indian Energy Sector by Imprecise Evaluation. *International Journal of Energy Sector Management*, 10, (1), 111-118.
- Tongzon, J., Heng, W. (2005). Port Privatization, Efficiency and Competitiveness: Some Empirical Evidence from Container Ports (Terminals). *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 39, (5), 405-424.
- Töyli, J., Häkkinen, L., Ojala, L., Naula, T. (2008). Logistics and Financial Performance: An Analysis of 424 Finnish Small and Medium-Sized Enterprises. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 38, (1), 57-80.
- Vining, A.R; Boardman, E.A. (1992). Ownership Versus Competition: Efficiency in Public Enterprise. *Public Choice*, 73, (2), 205-239.
- Wang, T.C., Lee, H.D. (2009). Developing A Fuzzy TOPSIS Approach Based On Subjective Weights and Objective Weights. *Expert Systems with Applications*, 36, (5), 8980-8985.
- Yuen, C., Zhang, A., Cheung, W. (2012). Port Competitiveness from The Users' Perspective: An Analysis of Major Container Ports in China and Its Neighboring Countries. *Research in Transportation Economics*, 35, (1), 34-40.

İnternet Kaynakları:

- <https://www.stat.gov.az/> [Erişim: 10.10.2018]
<http://www.stat.gov.tm/> [Erişim: 14.10.2018]
<https://www.stat.tj/en/> [Erişim: 15.10.2018]
<http://stat.gov.kz/> [Erişim: 09.11.2018]
<http://www.stat.kg/en/> [Erişim: 17.10.2018]
<http://www.tuik.gov.tr> [Erişim: 10.10.2018]
<https://www.stat.uz/en/> [Erişim: 10.09.2018]
<https://data.worldbank.org/> [Erişim: 21.10.2018]
<https://www.iru.org> [Erişim: 27.10.2018]
<https://stats.oecd.org/> [Erişim: 20.10.2018]
<https://ec.europa.eu> [Erişim: 18.10.2018]
<https://www.iaphworldports.org/statistics> [Erişim: 15.10.2018]
<http://www.denizticaretodasi.org.tr> [Erişim: 17.10.2018]
<http://www.udhb.gov.tr> [Erişim: 13.10.2018]
www.turklim.org [Erişim: 10.10.2018]
<https://www.tobb.org.tr/> [Erişim: 19.10.2018]
<http://www.mtk.gov.kz/> [Erişim: 19.10.2018]
<https://mft.uz> [Erişim: 24.10.2018]
<http://mincom.gov.az> [Erişim: 24.10.2018]
<https://www.railways.kz/en> [Erişim: 24.10.2018]
<https://www.railway.uz/en> [Erişim: 22.10.2018]
www.tcdd.gov.tr [Erişim: 18.10.2018]
www.mintrans.tj/ [Erişim: 16.10.2018]
stat.wto.org [Erişim: 16.10.2018]
<https://lpi.worldbank.org/> [Erişim: 20.11.2018]

EXTENDED ABSTRACT

Since their independence, the importance of Central Asian Turkic Republics in the perspective of international transportation and logistics operations in addition to global trade has been increasing. Especially, in addition to being a country of transit, each of them tries to be hub countries in the international trade thanks to investments, which were made in the fields of transportation and logistics by themselves. At the same time, while the import volume of these countries is shown an increase depending on their national incomes. As well as the range of products that subject to the export, total revenue of countries is also increased day by day. In order to be important actors in international trade, they should be aware of their productivity, affectivity, and performance and should base on their decisions to these factors. Therefore, it is needed a methodology and model, which suggest systematic and structural solution way in order to evaluate the performance of the Republics of Central Asia in the fields of logistics and transportation. In this study, a hybrid model, which consists of integrated entropy and EATWOS methods, is proposed in order to analyze the logistical affectivities of these countries. While the selected model can provide the calculation of the logistic performance scores of countries and it provides an opportunity of comparison of logistics affectivity and performance of these countries by focusing the output and input factors.

Depending on the speed of the globalization process, global trade, international logistics, and transportation has shown remarkable developments and it has caused that every point of the world has become not only the market but also supplying point. At the same time, countries want to increase their shares that taken from ever-increased global trade. As a result of that, competition in global and regional trade has been ever-increasing. As well as their transportation and logistics infrastructure, being an important component of a regional and global project has become the main priority of developed and developing countries in the perspective of their regional politics and strategies. Nowadays, almost all countries tend to infrastructure projects, which have huge investment costs such as transportation, seaports, and airports and share of investments of these kinds of projects has shown ever-increases in the total value of investments of the countries.

Infrastructural investments related to transportation and logistics, which are irrational, may lead to a heavy economic burden for countries. Moreover, these kinds of decisions may block more rational and realistic investment projects, which may be realized in the future. Therefore, these kinds of investment decisions can be evaluated as extremely sensitive decisions. It is one of the most important issues that countries should aware of their

performance and their efficiency related to logistics and transportation activities. It can provide opportunities for taking more rational and realistic decision about investments.

In this study, a hybrid model consists of Entropy and EATWOS methods are suggested to evaluate the logistics performance of countries. When the main reason for the selection of this model is considered,

Applying to verbal judgments and individual experiences of decision-makers can be unnecessary when the entropy method is used. More importantly, using some methods, which can lead to serious deviations such as AHP, SWARA, and Delphi Technique, cannot be necessary thanks to the entropy method. Therefore, this method can provide consistent results at a higher level than others. In respect of EATWOS method, strength side of this methodology is that it is an ergonomic technique, which can easily be used by decision makers perfectly. Moreover, it does not need to any program and software to use it.

This model consists of eight steps and in the first four steps of this model, weight values of input and output factors (w) are computed by using the entropy method. Afterward, in the second four steps, logistics performance and efficiency scores of determined countries are calculated using the EATWOS method. They are ranked according to their performance scores. In this study, logistics and transportation performances of the Republic of middle Asia have comparatively been evaluated using this suggested hybrid multi-criteria decision-making model.

When obtained results are considered, there are important differences are shown among the performance and efficiency scores of the selected countries. Although logistics investments are very high in some countries, the obtained performance score and output value are very low. Therefore, making very expensive logistics investments is not means having more efficient logistics and transportation systems. Finally, it can be clearly seen that there is a meaningful correlation between the total handling cargo volume and logistics efficiency of countries. Except for turkey, others should focus on taking measures about increasing their output score just before their input scores. It is seen possible that except for Kazakhstan and Turkey, other countries can increase their resource utilization somewhat.

At the same time, the results of this study are compatible with figures in the logistics performance index, which published by the World Bank and this index has verified these results of this paper. When the countries performance scores that are shown in the index are taken into consideration, they are almost the same with the results of this paper except for some unimportant deviations. These kinds of deviations are quite usual because, in this study, evaluated factors are much more than the index. Moreover, these factors were evaluated

extremely detailed. Although these differences, this study very meaningful because the results of this paper are similar to logistics performance index for countries.

As well as obtained results in this study may provide a significantly contribute to filling the gap seen in the literature, it is expected to create remarkably benefits for some actors such as public authorities, transportation operators, logistics companies, investors who will make investments to the infrastructure of logistics and transportation, financial institutions, and banks.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Snnetioğlu, S. ve Yıldırım, H. M. (2019). "Sokak Yiyeceklerinin Tüketiminde Satıcıya Olan Güven, Algılanan Risk, Algılanan Fayda, Tutum ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2799-2818.

Geliş Tarihi / Received Date: 12.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.05.2019

Araştırma Makalesi

**SOKAK YİYECEKLERİNİN TÜKETİMİNDE SATICIYA OLAN GÜVEN,
ALGILANAN RİSK, ALGILANAN FAYDA, TUTUM VE SATIN ALMA NİYETİ
ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Serdar SNNETIOĞLU

anakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi

serdarsunnetcioglu@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0244-5874

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Mehmet YILDIRIM

anakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi

h.mehmet@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0718-7296

Öz

İnsanların dışarıda vakit geçirmesi ile birlikte dışarıda yemek yeme davranışlarında artış gözlemlenmektedir. Kimi zaman zorunluluktan ya da kolaylıktan kimi zaman da bir etnik kültürün otantik öğelerini deneyimleme isteğinden dolayı bazı durumlarda restoranları değil sokakta satılan gıdaları tercih etmektedir. Bu çalışmada tüketicilerin sokak yiyeceklerini tercih etmede satıcıya olan güvenin algılanan risk ve fayda üzerine etkisi ve algılanan risk ve faydanın ise tutum ve satın alma davranışı üzerinde ne tür etkileri olduğu araştırılmıştır. Bu kapsamda sosyal medya üzerinden çoğunluğu gastronomi ile ilişkili olan gruplardan veri toplanmış ve toplamda 308 anket üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda satıcıya olan güvenin algılanan fayda üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanan riskin tutum ve davranışsal niyet üzerinde negatif anlamlı etkisi varken algılanan faydanın ise bu iki değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkisi tespit edilmiştir. Ayrıca tutumun davranışsal niyet üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre kişilerin sokak yiyeceklerinden bazı risk algılamaları olmasına rağmen yine de tktmekte olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Sokak yiyecekleri, güven, risk ve fayda, tutum, satın alma niyeti.

**INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST,
PERCEIVED RISK, PERCEIVED BENEFIT, ATTITUDE AND
PURCHASE IN CONSUMPTION OF STREET FOOD**

Abstract

Alongside with spending time the rise of eating behaviors outside is observed. In some instances, people sometimes prefer food sold in the street because of necessity or they want to experience authentic elements of an ethnic culture. This study investigates the effects of trust on the seller in perceived risk and benefit and the effects of perceived risk and benefit on attitude and purchasing behavior. In this context, data was collected from social media groups which were mostly related to gastronomy and a total of 308 questionnaires were analyzed. As a result of analyzes, it was observed that trust on the seller had a positive effect on perceived benefit. In addition, while the perceived risk has a negative effect on attitude and behavioral intent, the perceived benefit has a positive effect on these two variables. In addition, it was concluded that attitude had a significant and positive effect on behavioral intent.

According to these results it can be still said that although people have some risk perceptions of street food, they continue to consume them.

Keywords: street food, trust, risk and benefit, attitude, intention to buy.

1. GİRİŞ

Son yıllarda özellikle tüketicilerin yiyecek tüketim eğilimleri yerel ürünlerin satıldığı bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Turistler buralarda daha çok satıcılar, yerel halk gibi etnik grup ile etkileşime girmekten hoşlanmaktadır (Privitera ve Nesci, 2015: 717). Turistlerin etnik yiyeceklere ulaşmasındaki en kolay yol ise doğrudan yerel halkın satışa sunduğu sokaklarda satılan yiyeceklerdir. Sonsuz çeşitliliğe sahip olan sokak yiyecekleri de genellikle geleneksel yerel kültürleri yansıtmaktadırlar (Njaya, 2014: 20). Musaiger (2011: 5), Doğu Akdeniz bölgesindeki nüfusun büyük kesimi beslenmesi sokak gıdalarına dayanmakta olduğunu belirtmiştir. Alimi (2016: 141) da gelişmekte olan ülkelerdeki sokak gıda satış aktiviteleri çoğunlukla hükümetlerin düzenlemesi ve korunması dışında olduğunu belirtmiştir. Newman ve Burnett (2013) ise ekonomik ve sosyo-kültürel kaygılar sebebiyle Kuzey Amerika bölgesinde gıdalara olan ilgiyi artırmak için sokak yemeklerinin turizm ve turistik harcamaları şehre çekmek için bir faktör olarak kabul edildiğini vurgulamıştır.

Sokak yiyecekleri; “Seyyar satıcılar tarafından özellikle sokakta ve diğer benzer kamuya açık yerlerde satılan hazırlanan gıdalar ve içecekler” olarak tanımlanmaktadır (www.fao.org). Bir diğer tanımda ise; “halkın hemen tüketimine sunulan ve şehir sokaklarında ya da diğer kamu alanlarında gayri resmi satıcılar tarafından hazırlanan ve satılan gıda ya da içecekler” olarak belirtmiştir (Long-Solis 2007: 213). Tinker (2003) ise sokak yemeklerini modernleşen dünyada geleneksel küçük girişimler olarak nitelendirmiş ve Filipinler örneğinde özellikle kadınların gelir elde etmesinde önemli bir olgu olduğundan bahsetmiştir. Sokak yiyecekleri ev dışındaki yiyecek tüketiminden oluşmakta ve karmaşık sosyal-ekonomik ve kültürel etkileri olan eski, tarihi kökleri bulunmaktadır. Modern fast foodların ortaya çıkmasına rağmen geleneksel sokak gıdalarının üretim ve tüketimi, özellikle Avrupa'da, Akdeniz ülkelerinde ve dünya çapında devam etmektedir (Buscemi, Barile, Maniaci, Batsis, Mattina ve Verga, 2011: 1). Sokak gıdaları, birçok ülkede beslenmenin ayrılmaz bir parçasını oluşturan ucuz ve hazır gıdalardan oluşmaktadır. Tüm gelir grupları arasında düzenli olarak tüketilse de özellikle çocuklar ve düşük gelir grubundakiler tarafından daha çok tüketildiği belirtilmektedir. Ayrıca sokak gıdalarının içeriklerinin farklı olmasının yanında işleniş biçimleri de oldukça değişkendir ve nispeten heterojen ve düzenlenmemiş koşullarda yani "sokakta" hazırlanmaktadır (Draper, 1996).

Food & Wine dergisi 24 Dünya şehri içerisinde "en iyi sokak yiyeceği" yenilebilecek şehri seçerken listede üçüncü sırada yer alan Berlin'deki en lezzetli sokak yiyeceklerinden biri olarak da Türk dönerine yer vermiştir. İstanbul ise listede beşinci sırada yer almaktadır. İstanbul'un, şehrin her yerine dağılmış büfeleriyle çok daha fazla hızlı yiyecek önermesine dikkat çekerek, özellikle seyyar sokak satıcılarının sattığı börek çeşitleri ile simit ve kumpiri de işaret etmiştir. Dünyaca ünlü haber kanalı CNN, 2017 yılında cnn travel bölümünde dünyaca ünlü 23 sokak yemeği destinasyonu listesi yayınlamış ve Türkiye'den İstanbul 6. sırada yer almıştır. Sıralamaya bakıldığında İstanbul, 1. Bangkok, Tayland, 2. Tokyo, Japan, 3. Honolulu, Hawaii, 4. Durban, Güney Afrika, 5. New Orleans, Louisiana gibi şehirlerin ardında yer almaktadır. Bir başka prestijli yayın organı olan Reuters ise 2013 yılında dünyada sokak yiyecekleri açısından en iyi 10 şehir listesi yayınlamış ve İstanbul bu listede 5. Sırada yer almıştır Bu anlamda Türkiye'nin Uzak doğu ülkeleri ile birlikte sokak yiyecekleri açısından önemli bir yere sahip olduğu düşünülmekte ve tüketicilerin sokak yiyeceği tüketim eğilimi belirleyicilerinin ortaya çıkarılmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sokak yiyecekleri ile ilgili yapılan çalışmalara göz atıldığında Chen (2013: 73) Tayvan'da turistlerin sokakta ya da restoranda yemek yemek arasında bir seçim yapması durumunda; Batı ülkelerinden gelen turistlerin % 41'inin; Asya'lı turistlerin ise % 66'sının sokak yiyeceklerini tercih ettiğini, her iki grubun da yaklaşık % 90'ının sokak yiyeceği deneyiminden memnun olduğunu belirtmiştir. Rheinländer ve diğerleri (2008)'in çalışmalarında sokak gıda satıcılarına yönelik genel şüpheli tavırlara rağmen, bilinen satıcılara olan güvenin, tüketiciler için bir satıcı seçerken belirleyici bir faktör olarak olduğu, birçok tüketicinin güven geliştirdikleri aynı satıcıdan sokak yemekleri satın almakta olduğu belirtilmiştir. Khongton, Karim, Othman ve Bolong (2014) çalışmalarında sokak yiyeceklerini tüketmedeki sebepleri araştırmış ve en önemli sebebin uygun olması olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında rahatlama ve eğlenme amaçlı tüketim yaptıkları da belirtilmektedir. Sert ve Kapusuz (2010) öğrencilerin açıkta satılan ürünlere yönelik tutumları ve tercih etme eğilimlerini araştırdığı çalışmalarında öğrencilerin gıdaları sağlıksız ve besin değeri açısından düşük bulduklarını belirtmiştir. Ayrıca dışarıda yemek yeme sıklıkları ile açıkta satılan gıdaları tüketme sıklıkları arasında pozitif doğrusal bir ilişki bulunmuştur. Choi, Lee ve Ok (2011) algılanan risklerin tüketici tutumunu olumsuz yönde etkilediğini ve algılanan faydaların tutumu olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Buna karşılık, risk algılaması davranış niyetini olumsuz etkilemektedir. Çalışmada, sokak yiyeceklerine yönelik tutumun, fayda algılaması ve davranış niyeti arasındaki ilişkiye tam olarak aracılık ettiği ve risk

algılaması ile davranışsal niyet arasındaki ilişkide ise kısmi aracılık etkisi olduğu bulunmuştur. Ayodele ve Panama (2016) Nijerya'da sokak satıcılarının müşterisi olmada önemli değişkenlerin ne olduğunu araştırmış ve sonuç olarak tutum, öznel normlar, algılanan davranış kontrolü, gıda kalitesi ve kültürel etkinin sokak yemeklerinin müşterisi olmada önemli olduğunu ortaya koymuştur. Mensah ve diğerleri (2013) Gana'da farklı gelir gruplarının sokak yiyecekleri tüketimindeki harcama paylarını araştırdığı çalışmada, eğitim düzeyi ve hane halkı büyüklüğünün ve gelirin sokak gıda tüketimi ile negatif ilişki içinde olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca evden uzakta harcanan zamanın sokak gıda tüketimi ile de anlamlı bir pozitif ilişkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Dolayısıyla, düşük gelirli grupların gelirlerinin çoğunu yiyeceğe ve münferit olarak harcadıklarını, ev içi yiyecek harcamalarında sokak gıdalarının payının orta ve yüksek gelir gruplarına göre daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır. Yeung ve Morris (2006), tüketicilerin tavuk eti satın alma konusundaki davranışlarını araştırdığı çalışmalarında "endişe", "olumsuz etki", "istem dışı", "etki", "mevzuat", "kontrol edilemez", "bilgi" ve "kendi kontrolü" gibi risk faktörlerinin risk algısına sebep olduğunu, risk algısının da satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yani risk algısı, risk faktörleri ve satın alma niyeti arasında aracılık rolü üstlenmektedir. Şanlıer, Ceyhun Sezgin, Şahin ve Yassıbaş (2018)'ın Türkiye'deki genç tüketicilerin sokak yiyecekleri tüketim davranışlarını incelediği çalışmaya göre gençlerin % 40,1'inin haftada 2-3 kez sokak yemeği yedikleri, % 23,3'ünün ise her gün yemek yediği tespit edilmiştir. Çalışmaya göre simit, döner ve bardakta mısır en çok tercih edilen sokak gıdalarıdır. Tüketim tercihi puanları ile eğitim, cinsiyet ve yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif korelasyonlar bulunmuştur. Çalışmanın bir diğer bulgusuna göre tüketiciler sokak gıdalarının mikroorganizmalarla kirlenmeye neden olabileceğini, satıcıların hijyene dikkat etmediklerini, bu yiyeceklerin çiğ veya iyi pişirilmediğini bilmekte fakat ucuzlukları, lezzeti, çeşitliliği ve hızlı servisi nedeniyle tercih etmektedirler.

Görüldüğü üzere, sokak yemekleri ile ilgili Uzak Doğu ve Afrika ülkelerinden Hindistan, Tayvan, Güney Kore, Tayland, Gana, Meksika ve Zimbabwe'de yapılan çalışmalara rastlanmaktadır (Chen, 2013; Choudhury ve diğerleri, 2011; FAO, 2009; Choi ve diğerleri, 2013; Khongtong ve diğerleri, 2014; Mensah ve diğerleri, 2013; Rheinländer ve diğerleri, 2008; Njaya, 2014; Long-Solis, 2007; Rajagopal, 2010). Son yıllarda Türkiye'de de sokak yemeklerinin çalışma konusu olarak popüler olduğu gözlenmekle birlikte yapılan çalışmalarda genellikle kavramı açıklayan ya da bir bölgenin sahip olduğu sokak yiyeceklerinin tanıtılması kapsamında literatür çalışmaları olduğu görülmektedir (Örn; Ballı, E., 2016; İrigüler, Öztürk ve Güler, 2016). Dünya'da yapılan farklı çalışmalarda ise sokak

gıdalarının riskleri ve tüketici tutumları ile ilgili çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmekte iken Türkiye’de tüketicilerin hangi sokak yiyeceklerini daha çok tercih ettiği ve yiyecekler hakkındaki düşüncelerinin araştırılan yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır (Şanlıer vd, 2018) ancak bu çalışma gençlerle sınırlı olup yiyeceklere karşı hangi riskleri algıladıkları ya da algıladıkları faydanın ve riskin satın alma üzerindeki etkilerinin neler olduğunu açıklayan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Literatürdeki bu eksikliği gidermeyi amaçlayan bu çalışmada sokak yiyeceklerine tüketici davranışı açısından bakılmıştır. Tüketicilerin satıcıya olan güvenlerinin algıladıkları risklerin ve faydaların nasıl etkilediği ve bu değişkenlerin onların tutumu ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Risk ve fayda algısının tüketicilerin ürün ya da hizmet seçimini açıklamada kullanışlı bir kuram olduğu belirtilmektedir (Choi vd., 2011). Ürün ya da hizmetin yiyecek olduğu durumlarda da kişilerin risk ve fayda algılamalarının olması hatta bazı hususlarda daha hassas olabileceği düşünülmektedir. Sokak yiyecekleri tüketiminde başlıca endişe duyulan unsur gıda güvenliğidir. Sokak yiyeceklerinde gıda zehirlenmesi riski, dünyanın birçok yerinde özellikle mikrobiyolojik kontaminasyon açısından tehdit oluşturmaktadır. Risk faktörlerinden biri de, satıcıların gıda kaynaklı hastalıkların nedenlerini bilmemesidir. Kamu sağlığına yönelik riskler ise kötü hijyen, temiz suya ve atık giderlerine yetersiz erişim ve kanalizasyon bölgelerinin yakınlığı gibi sağlıksız çevrelerdir (FAO, 2009). Çeşitli risk algılamaları toplumdaki topluma ve bireyler arasında kültürel, sosyo-ekonomik ve psikolojik faktörlere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Çoğu durumda tüketicilerin çoğunluğu sokak gıdalarının güvenlik ve beslenme yönünden riskli olduğunu düşünmekte ve bu nedenle aşırı endişe duymaktadırlar. Bazı durumlarda ise, tüketicilerin yiyecek seçiminde önemli rol oynayan tadı ve çeşitliliği, görünümü ve fiyatıdır. Uygun zamanlarda ve yerlerde tüketici için gıdaların var olması ise diğer önemli faktörlerdir. (FAO, 1997). Yapılan bir araştırmaya göre, tüketicilerin sokak yiyeceklerinden algıladıkları risk konuları tarımsal uygulamalar ile ilgili durumlar; çiğ yiyeceklerin ve malzemelerin kaynakları ve kalitesi ile ilgili durumlar; gıda hazırlama, kullanma ve satış ile ilgili durumlar; satış çevresi ile ilgili durumlar; hijyen uygulamaları ile ilgili durumlar; satıcıların gıda güvenliği uygulamalarına ilişkin bilgi ve tutumları ile ilgili durumlar ve tüketicilerin sokak yemeklerinin tehlikelerine karşı tutumlarına ilişkin durumlar olarak belirtilmiştir (Alimi, 2016).

Sokak gıdaları, mikrobiyolojik kontaminasyon, katkı maddelerinin yanlış kullanımı (özellikle de onaylanmamış renklendirmelerin kullanılması) ve diğer yabancı maddeler ve çevre kirleticileri nedeniyle ciddi gıda zehirlenmesi potansiyeli yaratmaktadır. Yanlış gıda

işleme uygulamaları kirliliğin ciddi bir nedeni olabilir. Ayrıca içme suyu temini, kullanılan hammaddelerin kalitesi (örneğin çürümüş sebzeler veya bozulmuş et) ve sokak yemek operasyonları için uygun olmayan ortamlar (kanalizasyona yakınlık ve atık çöplükleri gibi) ile ilgili sorunlar bulunmaktadır. Çöp imhası için yetersiz tesisler daha da tehlikeli durumlar ortaya çıkabilmektedir (FAO, 1997). Sokak yemeğinin en çok eleştirildiği ve sağlık için bir tehdit olarak görüldüğü alanlar, üretildiği ve satıldığı yerlerin kirlenmeye açık olması, satıcıların yiyecek hazırlanma ve saklanma sırasındaki hijyeni, tutum ve uygulamalarının yetersiz olmasıdır (Ceyhun-Sezgin ve Şanlıer, 2016). Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₁: Tüketiciler tarafından algılanan riskin sokak yiyeceklerine karşı tutum üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi vardır.

Tüketici teorisine göre; kültür tüketici tercihlerini ve satın alma davranışını etkiler ve sokakta satılan yiyecekler kültürü daha çok yansıtmaktadır. Kişiler bu yüzden etnik gıda satın almak ve yerel insanlarla etkileşime girmek için daha çok sokakları tercih etmektedir (Rajagopal, 2010). Şu an sokak gıdası bir modadan daha fazlasıdır; ucuz yiyecek arayan, zaman esnekliği olan ve yeni tatlar arayan ve bölgeyi bilmeyen ve bu bölgedekiler ile temas kurmaya çalışan ve etnik lezzetleri deneyimlemek isteyen turistler için bir gerekliliktir (Privitera ve Nesci, 2015: 719). Tüketiciler için sokak yiyeceklerini tüketmedeki en önemli sebep fiyatların uygun olmasıdır. Bunun dışında rahatlama ve eğlenme amaçlı tüketim yaptıkları yerler olarak da belirtilmektedir (Khongton, Karim, Othman ve Bolong, 2014). Sokak yiyecekleri çeşitlilik açısından değerlendirildiğinde ise sadece ülkeden ülkeye değil, satıcıdan satıcıya kadar geniş çapta olduğu için kapsamlıdır. Sokak yiyecekleri, ülkeye özgü ve çoğunlukla belgesizdir. Dünyada tüketilen tüm farklı sokak gıdalarının bir menüsü sağlanamayacak kadar çok çeşidi vardır (Draper, 1996: 11). Genellikle ucuz ve ulaşılabilir olması nedeniyle tercih edilen bu yiyecekler aynı zamanda ülkelerin mutfak kültürünü de yansıttığı düşünülmektedir. Diğer ülkelerden gelen ziyaretçiler sokak yiyeceklerinin turizm deneyimlerindeki önemli bir parçası olarak görmektedir (Kraig ve Taylor Sen, 2013). Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₂: Algılanan faydanın sokak yiyeceklerine karşı tutumunu üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Güven, sosyal ilişkiler yolu ile oluşturulur ve bu şekilde devam eder. Etkileşimde bulunanlar arasındaki risk ya da belirsizlik yüksek ise güven ihtiyacı da o kadar yüksek olmaktadır. Yalnızca risk koşulları altında güven ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Özbek, 2008: 2-3). Kalemci-Tüzün (2007: 95), güven kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında,

tanımların bir kısmının karşı taraftan beklentiye, bir kısmının da karşı tarafa karşı savunmasız kalma isteğine yoğunlaştığından bahsetmiştir. Tüketicinin gıda güvenliği algılamaları ve genel olarak gıda riski yönetimi konularında kapsamlı bir şekilde incelenen bir diğer kavramın da güven olduğu belirtilmektedir. Ayrıca tüketici güveninin, gıda güvenliği yönetiminde gıda risk yönetimi uygulamalarının etkinliğinin tüketici tarafından değerlendirilmesi açısından önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Frewer, Jonge ve Kleef, 2008: 3). Yiyecek hizmetleri sektöründe ilişki pazarlamanın yönetsel boyutlarının incelendiği bir diğer çalışmada *iletişim, güven, empati ve taahhüt* boyutlarının önemli birer değişken olduğu ve bu değişkenlerin ilişki pazarlamasında müşteri sadakati ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmiştir. Dahası, çalışmada gıda hizmetleri endüstrisinde en önemli boyutun güven olduğunu ortaya koyulmuştur (Abdullah ve Kanyan, 2012). Farklı bir çalışmada ise Backström, Pirttila Backman ve Tuorilaa (2003) yeni yiyeceklerin tercihinde güven-güvensizlik olgusunun önemli bir belirleyici olduğunu belirtmişlerdir. Rheinländer, Olsen, Bakang, Takyi, Konradsen ve Samuelsen (2008), güvenin yiyecek risklerini telafi edici bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yaptıkları çalışmada tüketiciler, satıcıya duyulan güvenin, güvenli bir yer seçerken önemli olduğunu belirtmişlerdir. Gıda riskleri hakkındaki bilgiyi telafi etmenin yolunun da güven ile sağlandığı belirtilmektedir (Rheinländer ve diğerleri, 2008). Tüketicilerin yeni yiyeceklere karşı tutumlarını belirlemede güven ya da güvensizliğin önemli bir değişken olduğu belirtilmektedir (Backström vd., 2003). Algılanan riskin, güvenin faaliyete geçmesi için gerekli bir öncül olduğu ve güven oluşturmanın bir sonucunun, işlem veya ilişkide algılanan riskin azalması olduğu görülmektedir. İlişkiler geliştikçe ve güven geliştikçe, risk azalacaktır (Mitchell, 1999: 174). Tüketicilere güvenli gıdalar sunma sorumluluğunu taşıyan spesifik aktörlere olan güvenin, tüketici algılamalarını ve gıdaların güvenliğine olan genel güvenin önemli bir belirleyicisi olduğu vurgulanmıştır (Frewer, Jonge ve Kleef, 2008: 9). Satış elemanı ile tüketici arasında yoğun iletişimin yaşandığı durumlarda kişiler, satış elemanına güvenmeye çok daha meyillidir. Özellikle satış elemanının geçmiş performansları devamlı olarak tatmin edici ise tüketici, ilerideki performansa ilişkin güçlü bir güven duygusu hissetmektedir (Chen ve Mau, 2009 Akt: Demirgüneş, 2015). Rheinländer ve diğerlerinin (2008) çalışmalarında sokak gıda satıcılarına karşı genel şüpheli tutumuna rağmen, bilinen satıcılara olan güven, tüketicilerin yiyecek almak için satıcı seçmede belirleyici bir faktör olarak tanımlanmıştır. Birçok tüketici, genellikle güven duydukları aynı satıcıdan sokak gıdalarını satın aldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda tüketicilerin algıladıkları riske rağmen tüketicinin tutumunu etkileyen bir faktörün de satıcıya olan güven olduğu düşünülmektedir. Bu durumda tüketicilerin

yiyeceklerin sağlık yönünden güvenilir olduğunu anlayamadıkları durumlarda satıcıya olan güven önem kazanmaktadır. Bu bilgilere dayanarak;

H₃ : Satıcıya olan güven algılanan risk üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₄ : Satıcıya olan güven algılanan fayda üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₅ : Satıcıya olan güven tutum üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

hipotezleri geliştirilmiştir.

Tutum bir insanın bir nesneye, bir davranışa, bir kişiye, kuruluşa ya da etkinliğe karşı kesin bir şekilde olumlu olumsuz bir tepki halidir (Ajzen, 1993: 41). Davranışsal niyet ise bireyin belirli bir davranışı yapmaya ya da yapmamaya yönelik eğilimi davranışsal niyetin göstergesidir (Schiffman ve Kanuk, 2007 Akt: Barutçu, Semiz ve Başak, 2017: 299). Planlı davranış teorisi de bir dizi inanç, tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ve davranışsal niyetini açıklamaktadır. Literatürde pek çok çalışmada tutumun satın alma niyetini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır: Kim ve Hunter (1993); Lam ve Hsu (2006); Sığındı ve Kavak, (2015); Choi ve diğerleri (2013); Rosenbloom, Beigel, Eldror, (2011). Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₆ : Tutum satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₇ : Algılanan risk satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₈ : Algılanan fayda satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

3. YÖNTEM

Araştırmada nicel analiz tekniklerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma evrenini sosyal medyada yer alan gastronomi ve yemek toplulukları üyeleri oluşturmaktadır. Araştırmanın hedef kitlesinin söz konusu gruplar olarak belirlenmesinde üyelerin potansiyel gastronomi turistleri olması belirleyici etkindir. Ayrıca bu yolla ankete cevap verenlerin farklı meslek ve yaş gruplarında ve farklı şehirlerdeki tüketici gruplarına ulaşılması sağlanmıştır. Araştırmada belirlenen örnekleme yöntemi ise kolayda örnekleme yöntemi olarak belirlenmiştir. Buna göre söz konusu gruplarda anketi cevaplamak isteyen herkes ankete cevap verebilmiştir. Anketi dolduran kişilerin yalnızca bir kere doldurmasına izin verilmiştir. Aralık 2017 – Mart 2018 tarihleri arasında belirli aralıklarla gruplarda tekrar paylaşımda bulunulmuştur. Araştırma için toplam 308 adet geçerli anket toplanmış ve veri analizleri bu veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3.1. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında tüketicilerin sokak yiyeceklerinden algıladıkları risk/fayda, tutum ve davranışsal niyeti belirlemek için Choi, Lee ve Ok'un (2013) yılında araştırmasında yer verdiği ölçek kullanılmıştır. Ölçek orijinalinden Türkçe'ye çevrilmiştir. Ölçeğin İngilizce

Türkçe kontrolü alanında uzman farklı araştırmacılar tarafından kontrol edilerek düzenlemeler yapılmıştır. Satıcıya olan güven ölçeği ise, Rheinländer, Olsen, Bakang, Takyi, Konradsen ve Samuelsen'in (2008) Gana'da tüketicilerin sokak yiyeceği güvenliği algısını araştırdığı nitel analizden faydalanarak oluşturulmuştur. Buna göre ölçek 4 ifadeden oluşmaktadır: *Her zaman aynı sokak satıcısından yiyecek alırım; Arkadaşlarımla önerdiği sokak satıcılarından yiyecek alırım; Hiç tanımadığım sokak satıcılarından da yiyecek alırım; Tanınmış sokak satıcılarından yiyecek almaya çalışırım.*

3.2. Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Çalışmada kullanılan ölçeklere açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanarak araştırmada kullanılan boyutlar elde edilmiştir. Daha sonra elde edilen boyutların yakınsak ve ıraksak geçerlilikleri test edilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Tüm ölçeklere ilişkin analiz sonuçları Tablo 1' de gösterilmektedir.

Tablo 1. Boyutlara İlişkin Güvenirlik ve Geçerlilik Değerleri

Boyutlar	Algılanan Risk Ölçeği								Algılanan Fayda Ölçeği											
	AFA				DFA				CR	AVE	AFA				DFA				CR	AVE
	İfadeler	Eş Kökenlik	Faktör Yüklü	Değerler	Stand. Reg. Katsayısı	T- Değeri	Std. Hata	İfadeler			Eş Kökenlik	Faktör Yüklü	Değerler	Stand. Reg. Katsayısı	T- Değeri	Std. Hata				
Hijyen Riski	HR3	0,828	0,891	Öz Değer: 5,054 Varyans: % 36,100 Ortalama: 3,61 Güvenirlik: ,921	0,893	15,277	0,081	0,93	0,73	Erişim Faydası	EF3	0,817	0,899	Öz Değer: 2,630	0,769	13,523	0,073	0,81	0,73	
	HR2	0,81	0,891		0,828	18,945	0,062				0,862	Sabit								
	HR4	0,788	0,869		0,878	15,053	0,084				0,764	12,857	0,066							
	HR1	0,7	0,824		0,728	Sabit					0,539	Sabit								
	HR5	0,698	0,809		0,811	13,925	0,08				0,838	4,388	0,403							
Sağlık Riski	SR2	0,806	0,869	Öz Değer: 2,785 Varyans: % 19,891 Ortalama: 3,03 Güvenirlik: ,835	0,872	17,543	0,061	0,85	0,6	Davranışsal Niyet	DN1	0,877	0,936	Öz Değer: 1,754				0,93	0,87	
	SR1	0,796	0,86		0,858	Sabit					Öz Değer: 87,698									
	SR3	0,679	0,743		0,741	14,508	0,054				Ortalama: 3,50									
	ÇR4	0,541	0,609		0,532	9,544	0,059				Güvenirlik: ,858									
Sosyo-Psikolojik Risk	SPR1	0,863	0,914	Öz Değer: 1,787 Varyans: % 12,764 Ortalama: 1,59 Güvenirlik: ,903	0,898	Sabit		0,92	0,81	Davranışsal Niyet	DN2	0,877	0,936	Öz Değer: 2,005				0,85	0,72	
	SPR2	0,84	0,906		0,891	20,455	0,049				Öz Değer: 66,821									
	SPR3	0,794	0,883		0,821	18,393	0,052				Ortalama: 3,69									
Çevre	ÇR2	0,808	0,868	Öz Değer: 1,104 Varyans: % 7,883 Ortalama: 2,81 Güvenirlik: ,742	0,715	Sabit		0,83	0,72	Satıcıya Olan Güven	G3	0,73	0,855	Öz Değer: 2,005	0,821	8,572	0,135	0,85	0,66	
	ÇR3	0,779	0,831		0,826	7,557	0,147				Varyans: % 66,821	0,67	Sabit							
	Açıklanan toplam varyans: % 76,637; KMO Örneklem yeterliliği: ,836; Barlett küresellik testi: X2 : 2662,983; s.d.:91, p<0,001				X2/sd= 2,447; RMSEA=,069; AGFI= ,890; CFI=,961; GFI=,927						G2	0,626	0,791	Öz Değer: 750	0,64	8,806	0,104			
Tutum Ölçeği										Açıklanan toplam varyans: % 66,821; KMO Örneklem yeterliliği: ,677; Barlett küresellik testi: X2 : 220,582; s.d.:3, p<0,001										
Tutum	T3	0,85	0,922	Öz Değer: 2,335 Varyans: % 77,818 Ortalama: 3,19 Güvenirlik: ,857	0,931	12,708	0,116	0,91	0,77											
	T2	0,817	0,904		0,86	12,879	0,104													
	T1	0,667	0,817		0,666	Sabit														
Açıklanan toplam varyans: % 77,818; KMO Örneklem yeterliliği: ,688; Barlett küresellik testi:																				

Algılanan risk ölçeğine yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ÇR1 adlı değişkenin madde toplam korelasyonu ,25'in altında (,213) ve çoklu korelasyon değeri ,30'un altında (0,132) olduğu için analiz dışında bırakılmıştır. 16 maddeye indirilen ölçeğe daha sonra tekrar yapılan güvenilirlik analizi sonucu ölçeğin Cronbach Alpha değerinin ,869 ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Güvenirlik analizinden sonra ölçeğe ilişkin açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Orijinalinde 17 ifade ve 5 boyuttan oluşan ölçek faktör analizi sonrası fiyat riskine ilişkin 2 ifade extraction değerleri ,50'nin altında olması sebebiyle (Fr1=,36; Fr2=,41) analizden çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra ifadeler hijyen riski, sağlık riski, sosyo-psikolojik risk ve çevre riski olmak üzere 4 faktör altında toplanmıştır. Daha sonra boyutlara yapılan güvenilirlik analizi sonucuna göre hijyen riski boyutunun cronbach alpha değeri,921; sağlık riski boyutunun cronbach alpha değeri ,835; sosyo-psikolojik risk boyutunun cronbach alpha değeri ,903 ve çevre riski boyutunun cronbach alphadeğeri ,742 olarak tespit edilmiştir.

Algılanan fayda ölçeğine yapılan güvenilirlik analizine göre cronbach alpha değerinin ,780 olduğu görülmüştür. F7 ifadesinin çoklu korelasyon değeri ,30'un altında (0,205) olduğu için analiz dışında bırakılmıştır. Daha sonra yapılan faktör analizi sonrasında F1 ifadesinin extraction değerinin ,50'nin altında (,405) olduğu belirlenerek analiz dışı tutulmuştur. Buna göre yapılan son güvenilirlik testinin ,760 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizinde F1 ifadesi extraction değerinin düşük olması sebebiyle analizden çıkarılmıştır. Analiz sonucu ifadeler iki boyut altında toplanmıştır: Erişim faydası ve değer faydası. Boyutlara yapılan güvenilirlik analizi sonrası erişim faydası boyutunun cronbach alpha değerinin ,836; değer faydasının ise ,619 olduğu görülmüştür.

Dört ifadeden oluşan satıcıya olan güven ölçeğine yapılan güvenilirlik analizi sonucu cronbach alpha değeri ,621 olarak tespit edilmiş ancak G4 ifadesinin madde toplam korelasyonu ,25'in altında (,122) ve çoklu korelasyon değeri ,30'un altında (0,123) olduğu için analiz dışında bırakılmıştır. Daha sonra tekrar yapılan güvenilirlik analizi sonucu cronbach alpha katsayısı ,750 olarak tespit edilmiş ve ölçeğin iyi derecede güvenilirliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Üç ifadeden oluşan tutum ölçeğinin güvenilirlik analizine göre Cronbach alpha değeri ,857 olarak tespit edilmiş ve yüksek düzeyde güvenilir bir ölçek olduğu kabul edilmiştir. Daha sonra yapılan faktör analizi sonrası tek faktörlü yapı doğrulanmıştır. İki ifadeden oluşan davranışsal niyet ölçeğinin güvenilirlik analizine göre Cronbach alpha değeri ,858 olarak tespit edilmiş ve yüksek düzeyde güvenilir bir ölçek olduğu kabul edilmiştir. Daha sonra yapılan faktör analizi sonrası tek faktörlü yapı doğrulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda tüm ölçeklerin yakınsak geçerliliğinin kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmüştür (CR \geq ,70; AVE \geq ,50). Bununla birlikte CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olduğu da belirlenmiştir. Buna göre yakınsaklık geçerliliği kriterleri sağlandığı görülmektedir. Her bir boyut altındaki maddelerin ait oldukları boyutları yeterli oranda ve birbirleri ile tutarlı olarak açıklamaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinde algılanan risk ve algılanan fayda ölçeklerinin doğrulandığı ve uyum iyiliklerinin istenen değerlerde olduğu görülmektedir. Bunun haricinde modele tutum, satıcıya olan güven ve davranışsal niyet ölçeklerinin yönelik uyum değerlerine bakıldığında, Ki-kare değerinin serbestlik derecesi 0 (sıfır) olduğu görülmüştür. Bu sebeple, DFA sonucunda elde edilen uyum indeksleri üretilememiştir. O yüzden bu modeller doymuş modeller olarak adlandırılmaktadır. Doymuş model, örneklem kovaryans matrisinde yeterli bilgi olduğundan bazı parametrelerin tek çözümünün olduğu ve serbestlik derecesinin sıfır olduğu modeldir

4. BULGULAR

Katılımcılara ait betimleyici özellikler katılımcıların demografik özellikleri ve sokak yiyeceği tüketim sıklığından oluşmuştur. Elde edilen verilere göre araştırmaya katılanların % 66,2'si kadınlardan, % 33,8'i ise erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Yaş grupları açısından dağılıma bakıldığında, katılımcıların tüm yaş gruplarında dengeli dağılmaktadır. Katılımcıların % 26,6'sı 18-25 yaş aralığında, % 26,1'i 26-33 yaş aralığında, % 21,1'i 34-41 yaş aralığında, % 26,3'ü 42 yaş ve üstündedir. Ayrıca araştırmaya katılanların eğitim durumları ele alındığında % 10,1'inin orta öğretim mezunu olduğu, % 10,4'ünün ön lisans mezunu olduğu, % 49,7'nin lisans mezunu olduğu ve %29,8'inin ise lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların sokak yiyeceği tüketim sıklıkları incelendiğinde katılımcıların çoğu "bazen" sokak yiyeceği tükettiğini belirtmişlerdir. Tüketim sıklıklarına göre katılımcıların % 1,3'ü "hiç", % 25'i "nadiren", % 47,4'ü "bazen", % 19,8'i sık ve % 20'si çok sık sokak yiyeceği tükettiğini belirtmiştir. Katılımcıların en fazla tükettiği sokak yiyecekleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. En Fazla Tüketilen Sokak Yiyecekleri

Yiyecek	n	%	Yiyecek	n	%
Simit	230	%74,6	Sandviç	49	%15,9
Döner	173	%56,1	Pamuk şeker	38	%12,3
Dondurma	168	%54,5	Turşu	35	%11,3
Kokoreç	146	%47,4	Pişi	35	%11,3
Mısır	127	%41,2	Kâğıt helva	27	%8,7
Midye	124	%40,2	Pilav	23	%7,4
Çiğ köfte	121	%39,2	Lahmacun	23	%7,4
Gözleme	114	%37	İçli köfte	18	%5,8
Balık ekmek	90	%29,2	Boza	9	%2,9
Kumpir	89	%28,8	Osmanlı Macunu	9	%2,9
Kestane	82	%26,6	Şerbet	4	%1,2
Halka tatlı	66	%21,4	Diğer (poğaç, lokma)	2	%0,6
Köfte ekmek	62	%20,1			

Katılımcıların en çok tükettiği sokak yiyeceğın simit olduğu, döner, dondurma ve kokoreç gibi ürünlerin de yüksek oran aldığı görülmüştür. En az tüketilen ürünlerin ise şerbet, Osmanlı macunu ve boza ürünlerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bu ürünlerin artık sokakta yer almadığı ya da insanların artık bu ürünleri bilmediği sebebiyle unutulmaya yüz tuttuğu söylenebilir.

Araştırmada yapılan analizler sonucunda elde edilen boyutlar ve demografik değişkenlere göre değişkenlik gösterip göstermediğini tespit etmek için farklılık testleri yapılmıştır. İlgili değişkenlere t-testi sonuçları Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Boyutlara İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi

Boyut	Cinsiyet	N	A.O.	S.S.	p
Hijyen Riski	Erkek	104	3,44	1,06986	,033
	Kadın	204	3,70	,96714	
Tutum	Erkek	104	3,39	,90435	,006
	Kadın	204	3,09	,92271	
Davranışsal Niyet	Erkek	104	3,70	,96696	,019
	Kadın	204	3,40	1,12087	

Yapılan bağımsız örneklem T-testi sonucunda Hijyen riski, tutum ve davranışsal niyet değişkenlerinde cinsiyete göre fark olduğu tespit edilmiş ($p < 0,05$); diğer boyutlarda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Analiz sonucuna göre kadınlar erkeklere göre daha fazla hijyen riski algıırken erkeklerin sokak yiyeceklerine karşı tutumu ve davranışsal niyeti daha olumludur. İlgili değişkenlere tek yönlü varyans (ANOVA) sonuçları ise Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4. Boyutlara İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizleri

BOYUTLAR	GRUPLAR	ORTALAMA	VARYANSIN KAYNAĞI	KARELER TOPLAMI	SD	KARELER ORTALAMASI	F	P	
Tutum	1	18-25	3,2236	Gruplar arası	10,54	3	3,513	4,224	0,006
	2	26-33	3,4292	Grup içi	252,844	304	0,832		
	3	34-41	3,2205	Toplam	263,384	307			
	4	42 ve üstü	2,9218						
Levene: 4,631 p= ,003									
Sağlık Riski Algısı	1	18-25	2,7409	Gruplar arası	15,735	3	1,958	4,726	0,003
	2	26-33	2,9188	Grup içi	337,361	304	1,008		
	3	34-41	3,2962	Toplam	353,096	307			
	4	42 ve üstü	3,2315						
Levene: ,907 p= ,438									
Davranışsal Niyet	1	18-25	3,5976	Gruplar arası	10,689	3	3,563	3,121	0,026
	2	26-33	3,7375	Grup içi	347,053	304	1,142		
	3	34-41	3,4154	Toplam	357,743	307			
	4	42 ve üstü	3,2531						
Levene: 2,956 p= ,033									
Değer Faydası	1	Lise ve Altı	3,14	Gruplar arası	6,412	3	2,137	2,971	0,032
	2	Ön lisans	3,48	Grup içi	218,694	304	0,719		
	3	Lisans	3,26	Toplam	225,106	307			
	4	Lisansüstü	3,54						
Levene: 1,498 p= ,215									
Tutum	1	Lise ve Altı	2,68	Gruplar arası	12,969	3	4,323	5,248	0,002
	2	Ön lisans	3	Grup içi	250,414	304	0,824		
	3	Lisans	3,22	Toplam	263,384	307			
	4	Lisansüstü	3,39						
Levene: 2,516 p= ,058									
Davranışsal Niyet	1	Lise ve Altı	2,83	Gruplar arası	17,253	3	5,751	5,135	0,002
	2	Ön lisans	3,42	Grup içi	340,489	304	1,12		
	3	Lisans	3,54	Toplam	357,743	307			
	4	Lisansüstü	3,68						
Levene: 2,956 p= ,033									

Yapılan tek yönlü varyans analizlerinde ise; sağlık riski algısının yaşa göre değişim gösterip göstermediğini tespit etmek için eşit olan varyanslar üzerinden test yapılacağı anlaşılmıştır (sig. ,438). Yapılan LSD testi sonuçlarına göre 18-25 yaş grubundakiler ile 34-41 yaş ve 42 ve üzeri yaştakiler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre yaş arttıkça sağlık riski algılaması artmaktadır.

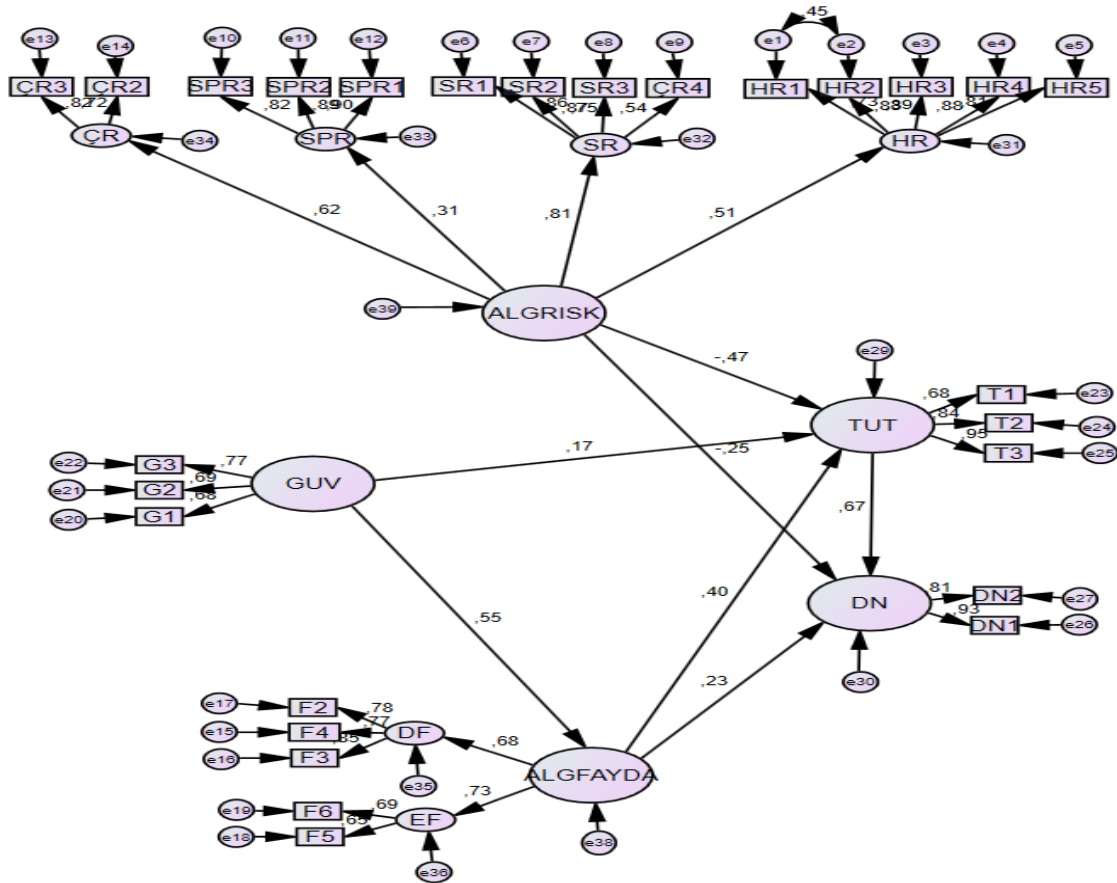
Tutum ve davranışsal niyetin yaşa göre değişim gösterip göstermediğini tespit etmek için eşit olmayan varyanslar üzerinden test yapılacağı anlaşılmıştır (sig. ,003 ve 033). Yapılan Tamhane testine göre tutum değişkeni için 26-33 yaş arasındakiler ile 42 ve üstündekiler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre yaş arttıkça sokak yiyeceklerine karşı tutum daha negatif yönde olmaktadır. Davranışsal niyet değişkeni için de benzer şekilde 26-33 yaş arasındakiler ile 42 ve üstündekiler arasında anlamlı bir farklılık

olduğu görülmektedir. Buna göre yaş azaldıkça sokak yiyeceklerine karşı davranışsal niyet daha olumlu yönde olmaktadır.

Değer faydası algısının eğitim seviyesine göre farklılığı eşit olan varyanslar üzerinden test edilmiştir (sig. ,215). Yapılan LSD testi sonuçlarına göre eğitim seviyesi lisansüstü olanlar ile Lise ve altı olanlar ve lisans mezunu olanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim derecesine sahip olanlar sokak yiyeceklerinden algıladığı değer faydası lise ve lisans mezunlarına göre daha fazladır.

Tutumun eğitim seviyesine göre fark gösterip göstermediğini anlamak eşit olan varyanslar üzerinden test yapılacağı anlaşılmıştır (sig. ,058). Yapılan LSD testine göre lise ve altı eğitime sahip olanları ile lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanlar arasında ve ön lisans mezunları ile yüksek lisans mezunları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre eğitim seviyesi arttıkça sokak yiyeceklerine karşı tutumun daha olumlu olduğu söylenebilir.

Davranışsal niyetin eğitim seviyesine göre farklılığı eşit olmayan varyanslar üzerinden tespit edilmiştir (sig. ,012). Yapılan Tamhane testine göre lise ve altı eğitimliler ile lisans ve lisansüstü eğitimliler arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre eğitim seviyesi arttıkça sokak yiyeceklerine karşı davranışsal niyetin daha olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Modele İlişkin Yapısal Eşitlik Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda satıcıya olan güven ile algılanan fayda arasında orta düzeyli bir ilişki tespit edilmiş ($r = ,365$) iken algılanan risk ile arasında anlamlı bir ilişki ($r = ,100$) bulunamamıştır. Söz konusu değişken ile tutum ($r = ,283$) ve davranışsal niyet ($r = ,248$) arasında ise pozitif ve zayıf-orta bir ilişki mevcuttur. Tutum ile algılanan risk arasında negatif ($r = - ,357$), algılanan fayda ile arasında ise pozitif ($r = ,378$) orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Davranışsal niyet ile arasında ise pozitif ve çok yüksek bir ilişki mevcuttur ($r = ,781$). Davranışsal niyet ile algılanan risk arasında negatif ($r = - ,444$), algılanan fayda ile arasında ise pozitif ($r = ,398$) orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Algılanan risk ile algılanan fayda arasında anlamlı bir ilişki ise tespit edilememiştir ($r = - ,054$). Modele ilişkin yapısal eşitlik analizi Şekil 1’de gösterilmektedir.

Modelin test edilmesiyle ortaya çıkan regresyon katsayılarının hepsinin anlamlı olduğu görülmektedir ($p \leq ,05$; $T \geq 1,96$). Bu sonuçlara göre sokak yiyecekleri konusunda; satıcıya olan güven algılanan fayda üzerinde pozitif ve güçlü bir etkiye sahip iken tutum üzerinde de pozitif bir etkiye sahiptir. Algılanan riskin tutum üzerindeki etkisi incelendiğinde ise etkinin yüksek derecede ve negatif olduğu görülmektedir. Algılanan faydanın ise riskin aksine tutum üzerinde yüksek ve pozitif etkisi bulunmaktadır. Son olarak tutumun davranışsal niyet üzerinde pozitif ve oldukça kuvvetli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Model iyilikleri incelendiğinde kriterlerin istenen uyum değerlerinde ya da değerlerin eşliğinde yer aldığı görülmektedir ($X^2/df=1,95$; $GFI=,872$; $AGFI=,844$; $CFI=,937$; $RMSEA=,056$). Bu sonuçlara göre çalışmada kurulan modelin iyi kurulduğu ve anlamlı olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada tüketicilerin sokak yiyeceklerine ilişkin tutumlarını etkileyen değişkenler olarak satıcıya olan güven, algılanan risk ve algılanan fayda ve tutumlarının satın alma niyetine etkisi irdelenmiştir. Yapılan yapısal eşitlik modellemesi analizi ile tüm değişkenlerin aynı anda birbirleri ile olan ilişkileri test edilmiş ve satıcıya olan güvenin algılanan fayda üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanan riskin tutum ve davranışsal niyet üzerinde negatif etkisi varken algılanan faydanın ise bu iki değişken üzerinde pozitif anlamlı bir etkisi vardır. Ayrıca tutumun davranışsal niyet üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rheinländer ve diğerleri (2008)’in çalışmalarında da bilinen satıcılara olan güvenin, tüketiciler için bir satıcı seçerken ve ürün satın alırken belirleyici bir faktör olarak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Yeung ve Morris (2006) ve Choi, Lee ve Ok (2011), çalışmasında da algılanan risklerin tüketici tutumunu ve satın alma niyetini olumsuz yönde etkilediği vurgulanmıştır. Bu bulgular bizim çalışmamızdaki

bulgular ile örtüşür niteliktedir. Bunun dışında Choi, Lee ve Ok (2011)'in çalışmasında, sokak yiyeceklerine yönelik tutumun, fayda algılaması ve davranış niyeti arasındaki ilişkiye tam olarak aracılık ettiği ve risk algılaması ile davranışsal niyet arasındaki ilişkide ise kısmi aracılık etkisi olduğu bulunmuştur. Şanlıer, Ceyhan Sezgin, Şahin ve Yassıbaş (2018)'in Türkiye'deki gençlerin % 40,1'inin haftada 2-3 kez sokak yemeği yedikleri, simit, döner ve bardakta mısır en çok tercih edilen sokak gıdalarıdır. Bu araştırmada da tüketicilerin çoğunluğunun “bazen” sokak yiyeceği tükettiği görülmektedir. Ayrıca simit ve dönerin en çok tüketilen ürünler olması bizim araştırmamızın sonuçları ile örtüşmektedir. Diğer taraftan araştırmada kokoreç in en az tüketilen (% 8) sokak yiyeceklerinden birisi olması bizim araştırmamızda ise en çok tüketilenlerden olması (% 47) sonuçlarıyla örtüşmeyen bir durumdur. Bizim çalışmamızın bulgularıyla örtüşmeyen bir diğer unsur ise Mensah ve diğerlerinin (2013) yaptığı araştırmada eğitim durumu arttıkça sokak gıda tüketimi azalmakta olmasıdır. Bizim çalışmamızda ise eğitim düzeyi arttıkça tüketim de artmaktadır. Bu durum çalışma örnekleminde kaynaklanabilir. Genellikle gastronomi ve yemek grupları ile yapıldığı için kişiler özellikle sokak yiyeceklerini deneyimlemek isteyebilmektedir.

Araştırma bulgularına göre kadınlar erkeklere göre daha fazla hijyen riski algılayarak erkeklerin sokak yiyeceklerine karşı tutumu ve davranışsal niyeti daha olumludur. Buna göre kadınların yeme içme tercihlerinde daha titiz olduğu, erkeklerin ise sokakta gıda tüketimini daha çok sevdiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında daha çok genç kitlenin sokak yiyeceklerine karşı tutumu olumlu iken yaş arttıkça olumsuz bir tutuma ve satın alma niyetine doğru gidildiği ve daha çok sağlık riski algılandığı görülmektedir. Bu durumda yaş arttıkça kişilerin daha çok sağlık problemleri olduğu ve bunun sebeple daha seçici oldukları ve özel yiyecekleri tercih ettiği düşünülebilir. Katılımcıların eğitim durumları ile ilgili yapılan karşılaştırmalarda eğitim durumunun arttıkça sokak yiyeceklerine karşı tutumun ve satın alma niyetinin arttığı görülmektedir. Bu durumda aslında kişilerin eğitim durumu arttıkça daha fazla restoran yemeklerini tercih edebileceği düşünülebilir, bu çalışmada ise kişilerin eğitim durumları ne olursa olsun sokak yiyeceklerinden vazgeçemedikleri anlaşılmaktadır.

İleriki araştırmalarda sokak yiyeceklerinin turistler açısından değerlendirilmesi, onların Türkiye'deki sokak yiyeceklerine karşı algıladıkları risk ve faydaların tutumları üzerindeki etkileri irdelenebilir. Ayrıca daha detaylı olarak hangi sokak yiyeceklerine karşı daha fazla risk algıladıkları ve hangilerine karşı daha az risk algıladıkları ortaya konulabilir. Farklı milliyetten insanlara farklı ülkelerin yiyecekleri açısından durum değerlendirmesi yapılarak en çok bilinen ve en az bilinen yiyecekler belirlenebilir. Günümüze sokak yiyeceklerinin restoranlara girdiği görülmektedir. Bu konuda bir talebin mi ortaya çıktığı,

şeflerin bu yiyecekleri menülerine neden aldığı, tüketicilerin bu yiyeceklerden aynı tadı alıp almadığı yine irdelenmesi gereken konular olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ajzen, I. (1993). Attitude Theory and The Attitude- Behavior Relation In New Directions in Attitude Measurement Ed. Dagmar Krebs ve Peter Schmidt. Walter de Gruyter: Berlin, New York.
- Alimi, B. A. (2016). Risk factors in street food practices in developing countries: A review. *Food Science and Human Wellness*, 5, 141–148
- Backström, A, A.-M. Pirttilä-Backman, H. Tuorilaa (2003). Dimensions of novelty: a social representation approach to new foods. *Appetite* 40 (2003) 299–307.
- Buscemi, S. Barile, A. Maniaci, V., Batis, J. A., Mattina, A. and Verga, S. (2011). Characterization of street food consumption in Palermo: Possible effects on health. *Nutrition Journal*, 10 (119), 1-9.
- Ceyhun Sezgin, Şanlıer, A.N. (2016). Street Food Consumption in Terms of the Food Safety and Health. *Journal of Human Sciences*, 13(3);(4072-4083)
- Draper, A. (1996). Street Foods In Developing Countries: The Potential For Micronutrient Fortification. Doctoral Dissertation. London School Of Hygiene and Tropical Medicine.
- FAO (1997) Street foods (FAO food and nutrition paper) - Alimentation de rue (Étude FAO alimentation et nutrition) - Alimentos que se venden en la vía pública (Estudio FAO alimentación y nutrición)
- FAO (2009) .Good Hygienic Practices in The Preparation and Sale Of Street Food in Africa. Rome, Italy. <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/a0740e/a0740e00.pdf>
- <http://berfendber.blogspot.com.tr/2012/11/turk-sokak-yiyecekleri.html?m=1>
- Kalemci Tüzün, İpek (2007). Güven, örgütsel güven ve örgütsel güven modelleri. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2, 93-118.
- Khongtong, J., Ab Karim, S., Othman, M., Bolong, J. (2014). Consumption pattern and consumers' opinion toward Street food in Nakhon Si Thammar at province, Thailand *International Food Research Journal*, 21 (1): 125-130.
- Kim, M., Hunter, E.J. (1993). Relationships Among Attitudes, Behavioral Intentions, and Behavior: A Meta-Analysis of Past Research, Part 2. *Communication Research* 20(3), 331 – 364.
- Kraig, B., Taylor Sen, C. (2013). Street Food Around The World- An Encyclopedia of Food and Culture. Santa Barbara, USA: ABC-CLIO, LLC.
- Külter Demirgüneş, B. (2015). Satış elemanının etik davranışı: tüketici algısının güven, memnuniyet ve tekrar satın alma davranışı üzerindeki etkisi. *Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği İş Ahlakı Dergisi* 8(1), 5-46.
- Lam, T., & Hsu, C. H. C. (2006). Predicting behavioral intention of choosing a travel destination. *Tourism Management*, 27(4), 589–599.
- Long-Solis, J. (2007). A Survey Of Street Foods In Mexico City. *Food&Foodways*, 15, 213–236.
- Lynn Frewer, Janneke de Jonge and Ellen van Kleef (2007). MEDICAL SCIENCES - Vol.II -Consumer Perceptions of Food Safety
- Lynn Frewer, Janneke de Jonge, and Ellen van Kleef (2008). Consumer Perceptions of Food Safety Medical Sciences - Vol.II - -
- Mitchell, V. (1999). Consumer perceived risk: conceptualisations and models. *European Journal of Marketing*, 33 (1/2), 163 – 195.
- Musaiger, A. O. (2011) Food Consumption Patterns in the Eastern Mediterranean Region. Arab Center for Nutrition. Bahrain.
- Njaya, T. (2014). Operations Of Street Food Vendors And Their Impact On Sustainable Urban Life In High Density Suburbs Of Harare, In Zimbabwe. *Asian Journal of Economic Modelling*, 2(1): 18-31.
- Özbek, M. F. (2008) Güven, Belirsizlik Ve Risk Alma Davranışı İlişkisi: Teorik Yaklaşım. *Akademik Bakış*, 15, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
- Privitera, D. Nesci, F. S. (2015). Globalization vs. local. The role of streetfood in the urban food system. *Procedia Economics and Finance*, 22, 716-722.
- Rheinländer, T., Olsen, M., Bakang, J. A., Takyi, H., Konradsen, F., Samuelse, H. (2008). Keeping Up Appearances: Perceptions of street food safety in urban Kumasi, Ghana. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 85, 6, 952-964.
- Rheinländer, T., Olsen, M., Bakang, J. A., Takyi, H., Konradsen, F., Samuelsen, H. (2008). Keeping Up Appearances: Perceptions of Street Food Safety in Urban Kumasi, Ghana. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 85 (6), 952–964. doi:10.1007/s11524-008-9318-3
- Rosenbloom, T., Beigel, A., & Eldror, E. (2011). Attitudes, behavioral intentions, and risk perceptions of fatigued pedestrians. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 39, 1263-1270.

- Sığındı, Y, Kavak, P . (2015). *Satın Alma Niyetinin Öngörüsünde Planlı Davranış Modeli'nin Farklı Ürün Sınıfları İçin Denenmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2), 111-127. DOI: 10.18037/ausbd.29324*
- Şanlıer, N. Ceyhan Sezgin, A., Şahin, G., Yassıbaş, E. (2018). A Study about the Young Consumers Consumption Behaviors of Street Foods . *Ciência & Saúde Coletiva, 23 (5), 1647-1656.*
- Türkmen Barutçu, M., Bora Semiz, B. Başak, B. (2017). Tüketime Yönelik Tutum ve Davranışsal Niyet Arasındaki İlişkide Gönüllü Sade Yaşam Tarzının Aracılık Etkisinin İncelenmesi. 8. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi (Ed: Prof. Dr. Recai Coşkun Yrd.Doç.Dr. Seveda Yaşar Coşkun Yrd.Doç.Dr. Samet Güner). ISBN: 978-605-4735-96-9

EXTENDED ABSTRACT

With people spending their time in outside, it is observed an increase in eating behaviors in outside. In some instances, people sometimes prefer food sold on the street because of necessity or they want to experience authentic elements of an ethnic culture. The easiest way for tourists to reach ethnic food is the food sold directly on the streets offered by the local people. Endless variety of street food often reflect traditional local cultures Street food is defined “*Prepared foods and beverages sold by peddlers, especially on the street and other similar public places*”. The world-famous news channel CNN, has published in 2017 the world-famous 23 street food destinations in the travel section of the list and Istanbul was ranked 6th. After Bangkok, Thailand; Tokyo, Japan; Honolulu, Hawaii; Durban, South Africa and New Orleans, Louisiana. Reuters, another prestigious publication in 2013, published the top 10 city lists for street food in the world and Istanbul ranked 5th in this list. Studies on street food from Far East and African countries include India, Taiwan, South Korea, Thailand, Ghana, Mexico and Zimbabwe. In these studies, it is seen that the studies related to the risks of street foods and consumer attitudes are predominant. There is lack of studies which explaining the benefits which consumers perceive that they or their impact on the perceived risk and the risk of buying in Turkey. In this study, which aims to eliminate this deficiency in the literature, street foods were examined in terms of consumer behavior. The effects of the perceived risks and benefits of consumers' trust in the seller and the effects of these variables on their attitude and purchasing intention were investigated.

In this study, it si invastigated that the effects of trust in the seller on perceived risk and benefit and the effects of perceived risk and benefit on attitude and purchasing behavior In the study, the questionnaire technique was used from quantitative analysis techniques. The gastronomy and food communities in the social media constitute the research population. The fact that the members of the research group are potential gastronomy tourists is the determining factor in determining the target group of the research. In this way, it was ensured that the respondents of the surveys were reached in different occupational and age groups and consumer groups in different cities. The convenience sampling method was used in the study.

Between December 2017 - March 2018, the groups were re-shared at regular intervals. A total of 308 valid questionnaires were collected for the study and data analysis was performed through this data set.

In order to determine the risk / benefit, attitude and behavioral intention that consumers perceive from street foods, the scale used by Choi, Lee and Ok (2013) in their research was used. The scale was translated from Turkish to Turkish. The control of the scale was checked by different researchers specialized in the control of English-Turkish. The scale of trust in vendors was based on the qualitative analysis by Rheinländer, Olsen, Bakang, Takyi, Konradsen and Samuelsen (2008), which explored the perception of street food safety in Ghana.

Most of the participants stated that they consume sometimes street food. 1.3% of the participants stated that they consumed none, 25% rarely, 47.4% sometimes, 19.8% frequently and 20% used street food very often. It was observed that the street food that the participants consumed the most was simit, and the products such as doner, ice cream and kokorec were also high. The least consumed products were sherbet, Ottoman paste and boza. Accordingly, it can be said that these products are no longer on the street or people are now forgetting that they do not know these products.

According to research findings, while women perceive more hygiene risk than men, the attitudes and behavioral intentions of men towards street food are more positive. According to this, it is understood that women are more meticulous in eating preferences, while males love food consumption more in the street. In addition to this, the attitude of young people towards street foods is positive and as age increases, it is seen that a negative attitude and purchasing intention are towards more health risk. In this case, it can be considered that people have more health problems as the age increases, and therefore they are more selective and prefer special foods. As the education level increased, the attitude towards street foods and the intention to buy increased. In this case, it can be considered that people may prefer more restaurant meals as their educational status increases and people do not abandon street food regardless of their educational status. As a result of the analyzes, it was observed that trust in the seller had a positive effect on perceived benefit. In addition, while the perceived risk has a negative effect on attitude and behavioral intent, the perceived benefit has a positive effect on these two variables. In addition, it was concluded that attitude had a significant and positive effect on behavioral intent. According to these results, although people have some risk perceptions of street foods, it can still be said that they consume them.

Finally, It is seen that street food has entered restaurants. Further, whether it is a demand in this regard, why the chefs take these foods to their menus, and whether or not the consumers have the same taste from these foods are still to be examined.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yüksekbilgili, Z. (2019). "Autoflex: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2819-2833.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.03.2019

Araştırma Makalesi

AUTOFLEX: OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA ESNEKLİĞİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GÜVENİRLİK VE GEÇERLİLİK ÇALIşMASI

Zeki YÜKSEKBİLGİLİ

Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

yuksekbilgili@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6377-9005

Öz

Bu çalışmada amaç, Shalender, Singh ve Sushil tarafından 2017 yılında İngilizce olarak geliştirilen AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye uyarlanmasıdır. Ölçeğin KMO katsayısı 0,734 bulunmuştur. Ölçeğin tümüne ilişkin iç tutarlılık katsayısı $\alpha = 0,884$ 'dir. AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçe formu, otomotiv sektöründe pazarlama esnekliğini ölçmede geçerli ve güvenilir bir araçtır.

Anahtar Kelimeler: Autoflex Pazarlama Ölçek, Geçerlilik, Güvenirlilik, Pazarlama Esnekliği

ADAPTATION OF AUTOFLEX: MARKETING FLEXIBILITY MEASUREMENT SCALE FOR AUTOMOBILE COMPANIES TO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Abstract

In this study, it is aimed to adopt the AUTOFLEX: Marketing Flexibility Measurement Scale for Automobile Companies developed in English in 2017 by Shalender, Singh and Sushil to Turkish. The Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy was found as 0,734. The internal consistency for the entire scale was $\alpha = 0,884$. The Turkish form of the AUTOFLEX: Marketing Flexibility Measurement Scale for Automobile Companies is a valid and reliable instrument in the assessment of marketing flexibility for automobile companies.

Keywords: Autoflex Marketing Flexibility, Validity, Reliability, Marketing Flexibility, Validity, Reliability

1. GİRİş

Otomotiv sektörü, etki alanının genişliği ve diğer sektörlere olan etkisi ve katkısıyla modern ekonominin gelişiminde geniş ve önemli bir yere sahiptir. İnsan hayatını doğrudan etkileyen bir sektör olması sebebiyle ise, tüketicilerin talep ve ihtiyaçlarına uygun olarak sürekli bir dönüşüm halindedir (KPMG, 2018). Bu özelliğinin dışında, ekonomik anlamda da Türkiye için en önemli sektörlerinden biridir. Otomotiv Distribütörleri Derneği'nin Genel Değerlendirme raporuna göre (Otomobil Distribütörleri Derneği, 2018) Türkiye otomotiv

sektörü toplam pazarı 2018 yılı Ocak-Kasım döneminde 561.639 adet, üretim 1.427.157 adet ve ihracat 1.219.174 adet oldu. İhracat değeri ise %12 oranında artarak 29 milyar 725 milyon dolar seviyesine ulaştı.

Gerek önemi, gerekse artan rekabet unsurları sebebiyle pazarlamanın yüksek bütçeler ile ele alındığı bu sektörde, otomotiv pazarlaması üzerine çok fazla yayın bulunmamaktadır. Bu çalışma, sektörde pazarlama esnekliği üzerine bir ölçme aracı olması açısından bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. TEMEL KAVRAMLAR

Pazarlama, ürünlerin üreticilerden tüketiciye doğru akışını sağlayan eylemlerdir (Mucuk, 2012). Keefe (2014: 17) pazarlamayı ‘müşterilere değer yaratıp tanıtmaya ve sunmaya amaçlayan, işletme ve paydaşlarına da fayda sağlayarak müşteri ilişkileri sürecini yönetmeyi sağlayan örgütsel fonksiyon’ olarak tanımlamıştır. Tanımda da görüldüğü üzere, müşterilere değer yaratabilmek ancak pazarlama fonksiyonunun esnekliği ile sağlanabilmektedir. İşte tam da bu noktada, pazarlama esnekliği kavramının tanımlanması gerekmektedir. Pazarlama esnekliği, bir pazarlama organizasyonunun, sürekli değişim içerisinde olan müşteri ve çevre koşullarına bağlı, reaktif veya proaktif olarak pazarlama çabalarını değerlendirebilme ve değiştirebilme yeteneğidir (Shalender, Singh ve Sushil, 2017). Esneklik, piyasa değişikliklerini incelemek ve gerekli koşullarda strateji değiştirmeye hızlı karar vermektir. Pazarlamada esnekliğin rekabet üstünlüğünü sağlamada anahtar olduğu (Singh ve Shalender, 2013) birçok yazar tarafından belirtilmiş hatta pazarlama esnekliğini sağlayamayan işletmelerin, bunu sağlayabilenlere göre daha başarısız oldukları gözlemlenmiştir (Singh, 2010).

3. AUTOFLEX - OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA ESNEKLİĞİ ÖLÇEĞİ

Shalender, Singh ve Sushil (2017) tarafından 2017 yılında İngilizce olarak geliştirilen AUTOFLEX - Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeği 26 sorudan oluşmaktadır. Soruların yanıtlanması için 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. 6 faktörlü yapıya sahip olan ölçekte 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 numaralı sorular ‘fiyat’ (PR) faktörünü, 8, 9, 10, 11, 12 numaralı sorular ‘müşteri odaklılık’ (CO) faktörünü, 13, 14, 15, 16, 17 numaralı sorular ‘ürün’ (P) faktörünü, 18, 19, 20 numaralı sorular ‘dağıtım’ (PL) faktörünü, 21, 22, 23 numaralı sorular ‘tanıtım’ (PM) faktörünü, ve 24, 25, 26 numaralı sorular ‘yapısal hiyerarşi’ (SH) faktörünü ölçmektedir.

Shalender, Singh ve Sushil (2017) tarafından geliştirilen AUTOFLEX - Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin alt boyutlarına ait Cronbach's Alfa Katsayıları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Ölçek Alt Boyutları ve Cronbach's Alfa Katsayıları

Faktör Adı	Soru Sayısı	∞
Fiyat (PR)	7	,851
Müşteri Odaklılık (CO)	5	,833
Ürün (P)	5	,772
Dağıtım (PL)	3	,706
Tanıtım (PM)	3	,716
Yapısal Hiyerarşi (SH)	3	,689

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Shalender, Singh ve Sushil (2017) tarafından 2017 yılında İngilizce olarak geliştirilen AUTOFLEX - Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, uyarlanan ölçeğin güvenirlik ve geçerlilik çalışmasını tamamlamaktır.

Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması için 30/10/2018 tarihinde yazar Kumar Shalender'dan yazılı izin alınmıştır. Hemen ardından ölçek önce uzmanlık alanı pazarlama olan 5 akademisyen ve yine uzmanlık alanı pazarlama olan 5 pazarlama profesyoneli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Elde edilen çeviriler, çeviriyi yapan 10 akademisyen ve profesyonelin katıldığı çevrimiçi bir forum ile elenmiş ve en doğru olduğu seçilen çeviriler kullanılmıştır. Sonuçları sınamak adına, birinin uzmanlık alanı İngilizce olan 3 farklı akademisyen de geri çeviri yapmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır.

4.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırmada anket araştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Otomotiv Distribütörleri Derneği'nin 2018 yılı raporuna göre (Otomobil Distribütörleri Derneği, 2018) Türkiye'de aktif olarak satışı devam eden otomobil marka sayısı 42 olarak belirlenmiştir. Bu markalar (alfabetik sırayla) listelenmiştir; Alfa Romeo, Aston Martin, Audi, Bentley, Bmw, Citroen, Dacia, DS, Ferrari, Fiat, Ford, Honda, Hyundai, Infiniti, Isuzu, Iveco, Jaguar, Jeep, Karsan, Kia, Lamborghini, Land Rover, Lexus, Maserati, Mazda, Mercedes-Benz, Mini, Mitsubishi, Nissan, Opel, Peugeot, Porsche, Renault, Seat, Skoda, Smart, Ssangyong, Subaru, Suzuki, Toyota, Volkswagen, Volvo.

Araştırma kapsamında tüm bu markaların pazarlama departmanları tespit edilmiştir. Toplam olarak tespit edilen pazarlama profesyoneli sayısı 204'tür. Bu pazarlama profesyonellerine e-posta aracılığı ile anket bağlantı adresi ulaştırılmıştır. Çalışma sonucunda

bu markalarda görev alan 42 pazarlama profesyonelinden cevap alınabilmektedir. Bu durumda anket yanıtlama oranı % 20,5'tir. 2 ay süren çalışma sonrasında 42 adet anket elde edilmiştir. Anketin çevrimiçi olması ve tüm soruların cevaplanması zorunluluğu sayesinde elde edilen tüm anketler kullanılmış, aynı kullanıcının birden fazla anket doldurması engellemek amacıyla IP kontrolü yapılarak aynı IP'ye sahip kullanıcıların birden fazla anket doldurulması engellenmiştir.

4.3. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Örneklem grubundan elde edilen verilerin analizi; SPSS 22 Paket Programı (Statistical Programme for Social Sciences / Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) vasıtasıyla yapılmıştır. Ölçeğin faktör yapısı açımlayıcı faktör analizi ve varimaks rotasyonu ile incelenmiştir. Güvenilirlik analizinde Cronbach alfa katsayıları kullanılmıştır. Soru formları aracılığı ile toplanan veriler 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

5. BULGULAR

5.1. Araştırmanın Betimsel İstatistikleri

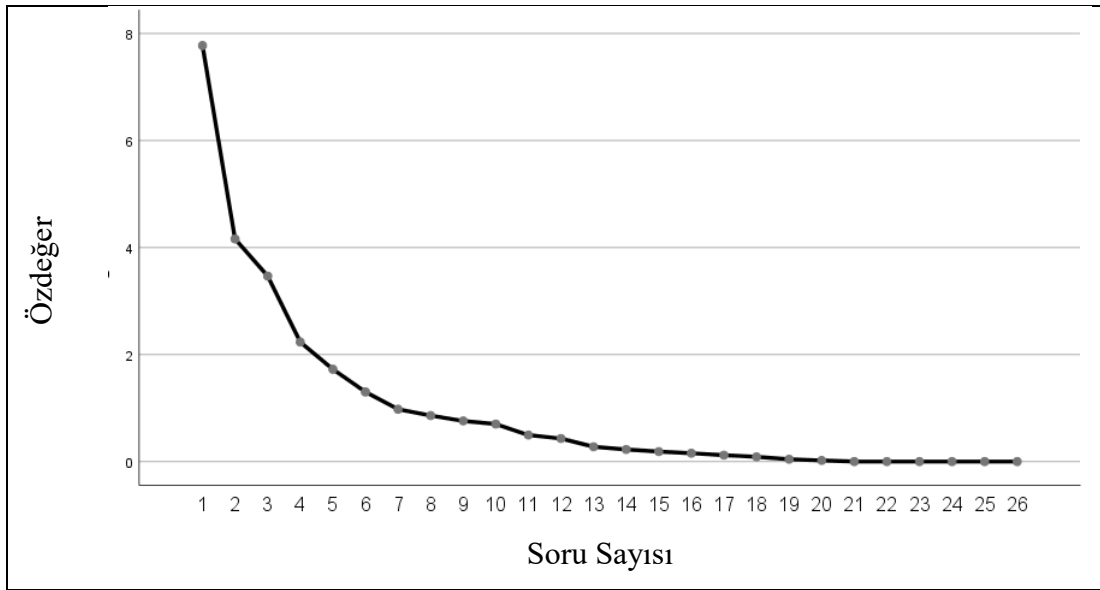
Araştırma öncesinde, anketler dağıtılmadan önce farklı markalardan 10 pazarlama profesyoneli ile anketin verimliliğini arttırmak adına yapılan telefon görüşmelerinde, tüm profesyoneller, temsil ettikleri uluslararası markanın belirlediği kurallar gereği kendilerini tanımlayacak herhangi bir bilgi olması durumunda anketi cevaplayamayacaklarını açıkça beyan etmişlerdir. Bu sebeple, yanıtlıların anket cevaplama yüzdesini arttırmak adına hiçbir betimsel veri toplanmamıştır.

5.2. Araştırmanın Bulguları

İstatistiğe yönelik öz-yeterlik ölçeğinin Türkçe versiyonunun yapısını incelemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinden önce Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış ve 0,828 bulunmuştur. Akabinde anket ile toplanan veri setinin faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını anlamak amacıyla örnekleme yeterliliği değerleri kontrol edilmiştir. Faktör analizi yapabilmenin ön şartı değişkenler arasında belli bir oranda korelasyon, ilişki bulunmasıdır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016). Barlett küresellik testi değişkenler arasında yeterli oranda ilişki olup olmadığını gösterir. Elde edilen anket sonuçları ile yapılan Barlett küresellik testi sonucunda p değeri 0,000 olarak tespit edildiğinden, değişkenlerin analiz yapmaya uygun olduğu kabul edilmiştir. Benzer şekilde Keiser-Meyer-Olkin (KMO) örnekleme yeterliliği de değişkenler arası korelasyonların faktör analizine uygunluğunu test eder. KMO değeri 0 ile 1 arasında değişir ve KMO'nun 1 değerini alması değişkenlerin birbirlerini mükemmel bir şekilde, hatasız tahmin edebileceğini gösterir. KMO örnekleme yeterliliğinin en alt sınırı 0,50'dir (Durmuş, Yurtkoru, & Çinko, 2016). Elde

edilen anket sonuçları ile yapılan Keiser-Meyer-Olkin (KMO) örnekleme yeterliliği değeri 0,734 olarak bulunmuştur. Bu değer değişkenlerin faktör analizine uygunluğunun iyi olduğunu gösterir (Büyüköztürk, 2004).

Ölçeğin kaç boyutlu olması gerektiğine karar verilebilmesi için öncelikle scree plot grafiği (Şekil 1) incelenmiştir. Bunun sonucunda scree plot grafiğinde ölçeğin altı boyutlu olarak kabul edilebileceği görülmektedir. Aynı şekilde Tablo 2’de bulunan Açıklanan Toplam Varyans Tablosu incelendiğinde Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği kavramının 6 boyuttan oluştuğu ve toplam varyansın % 79,469’unun bu alt boyutlar tarafından açıklandığı görülmektedir.

Şekil 1. Scree plot grafiği

Tablo 2. Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Komponent	Başlangıç Özdeğerleri			Dönüştürülmüş Kareli Ağırlıklar Toplamı		
	Toplam	Açıklanan Varyansın %'si	Birikimli %	Toplam	Açıklanan Varyansın %'si	Birikimli %
1	7,776	29,906	29,906	6,830	26,271	26,271
2	4,159	15,998	45,904	3,373	12,972	39,243
3	3,467	13,334	59,239	3,369	12,956	52,199
4	2,233	8,590	67,829	2,798	10,763	62,962
5	1,725	6,636	74,465	2,386	9,176	72,139
6	1,301	5,005	79,469	1,906	7,331	79,469
7	0,977	3,759	83,229			
8	0,859	3,305	86,534			
9	0,759	2,919	89,453			
10	0,700	2,692	92,146			
11	0,495	1,904	94,050			
12	0,430	1,654	95,704			
13	0,277	1,065	96,770			
14	0,226	0,870	97,640			
15	0,187	0,719	98,359			
16	0,155	0,595	98,954			
17	0,120	0,460	99,414			
18	0,089	0,341	99,755			
19	0,043	0,167	99,922			
20	0,020	0,078	100,000			
21	6,227E-16	2,395E-15	100,000			
22	5,241E-16	2,016E-15	100,000			
23	1,271E-16	4,888E-16	100,000			
24	-2,033E-16	-7,817E-16	100,000			
25	-3,224E-16	-1,240E-15	100,000			
26	-6,237E-16	-2,399E-15	100,000			

Faktör altında yer alan soruların tespit edilebilmesi aşamasında soruların her bir faktör için aldıkları faktör ağırlıklarına bakılır. Tablo 3 yapılan faktör analizi sonucu elde edilen Dönüştürülmüş Komponent Matrisini göstermektedir. Bu matris incelendiğinde Soru 8'in altıncı faktörün altında tek başına kaldığı görülmektedir. Faktör analizinde her faktör en az 2 sorudan oluşmalıdır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016). Bu nedenle Soru 8 çıkartılmış ve faktör analizi yeniden yapılmıştır.

Tablo 3. Dönüştürülmüş Komponent Matrisi

	Komponent					
	1	2	3	4	5	6
SORU23	0,855	-0,145	-0,236	0,010	0,025	0,044
SORU14	0,849	0,257	0,088	-0,057	0,046	0,073
SORU12	0,844	0,031	0,046	0,259	-0,238	0,083
SORU20	0,790	-0,319	-0,261	-0,018	-0,027	-0,068
SORU10	0,777	0,079	0,094	0,422	0,044	-0,097
SORU16	0,774	-0,213	-0,085	0,051	-0,113	0,407
SORU21	0,767	0,035	0,112	-0,011	0,058	0,430
SORU11	0,765	0,155	0,188	0,379	0,197	-0,075
SORU15	0,721	-0,429	0,134	-0,006	-0,317	0,189
SORU5	-0,165	0,803	-0,214	-0,017	0,160	-0,218
SORU4	-0,122	0,729	-0,006	0,013	-0,056	0,183
SORU6	0,207	0,706	0,132	0,283	0,075	0,299
SORU22	-0,064	0,640	-0,011	0,539	-0,128	-0,150
SORU7	0,170	0,572	0,103	-0,025	0,468	0,567
SORU25	0,061	-0,075	0,814	0,392	-0,159	0,116
SORU26	0,167	-0,059	0,809	-0,174	-0,127	0,130
SORU24	-0,256	-0,001	0,770	-0,078	-0,107	0,054
SORU3	-0,189	-0,107	0,724	-0,265	0,379	0,093
SORU13	0,247	0,380	0,643	0,262	-0,067	-0,422
SORU9	0,377	0,171	0,084	0,730	-0,134	0,259
SORU17	0,467	-0,055	0,039	0,621	0,305	0,253
SORU19	0,518	-0,098	-0,107	0,609	0,244	-0,287
SORU18	-0,237	0,314	-0,301	0,591	0,046	0,035
SORU1	0,058	0,364	-0,016	0,023	0,884	-0,031
SORU2	-0,134	-0,204	-0,197	0,083	0,862	0,051
SORU8	0,357	0,178	0,286	0,238	-0,022	0,730

Tablo 4. Soru 8 Çıkartıldıktan Sonra Elde Edilen Dönüştürülmüş Komponent Matrisi

	Komponent					
	1	2	3	4	5	6
SORU23	0,854	-0,227	-0,126	0,060	0,038	-0,021
SORU14	0,841	0,072	0,245	-0,068	0,045	0,198
SORU16	0,839	-0,032	-0,084	0,189	-0,076	-0,271
SORU21	0,828	0,157	0,153	0,093	0,086	-0,146
SORU12	0,827	0,002	0,035	0,284	-0,228	0,160
SORU20	0,788	-0,262	-0,354	-0,064	-0,009	0,102
SORU15	0,757	0,166	-0,363	0,117	-0,291	-0,155
SORU10	0,711	0,007	0,033	0,405	0,038	0,347
SORU11	0,696	0,103	0,116	0,379	0,186	0,348
SORU26	0,186	0,824	-0,026	-0,079	-0,133	0,038
SORU24	-0,251	0,779	0,037	0,029	-0,124	-0,012
SORU25	0,047	0,771	-0,021	0,503	-0,163	0,117
SORU3	-0,162	0,766	-0,069	-0,215	0,371	-0,004
SORU18	-0,257	-0,400	0,250	0,359	0,063	0,365
SORU6	0,201	0,101	0,784	0,366	0,066	0,023
SORU4	-0,120	-0,021	0,756	0,020	-0,071	0,019
SORU7	0,236	0,149	0,713	0,048	0,484	-0,173
SORU5	-0,225	-0,278	0,697	-0,170	0,123	0,343
SORU22	-0,147	-0,142	0,551	0,417	-0,152	0,446
SORU9	0,355	0,000	0,224	0,774	-0,116	0,124
SORU17	0,462	0,003	0,040	0,701	0,327	0,011
SORU2	-0,137	-0,169	-0,154	0,117	0,871	-0,151
SORU1	0,024	-0,036	0,341	-0,054	0,869	0,208
SORU13	0,138	0,504	0,205	0,093	-0,110	0,766
SORU19	0,431	-0,233	-0,221	0,425	0,246	0,562

Tablo 4 soru çıkartıldıktan sonra yapılan faktör analizi sonucu elde edilen Dönüştürülmüş Komponent Matrisini göstermektedir. Bu matris incelendiğinde Soru 18'in birden fazla faktör altında yakın değerler aldığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle Soru 18 çıkartılmış ve faktör analizi yeniden yapılmıştır. Tablo 5 soru çıkartıldıktan sonra yapılan faktör analizi sonucu elde edilen Dönüştürülmüş Komponent Matrisini göstermektedir.

Tablo 5. Soru 18 Çıkartıldıktan Sonra Elde Edilen Dönüştürülmüş Komponent Matrisi

	Komponent					
	1	2	3	4	5	6
SORU16	0,853	-0,096	-0,030	0,215	-0,074	-0,238
SORU21	0,848	0,142	0,163	0,118	0,090	-0,116
SORU14	0,841	0,240	0,070	-0,014	0,050	0,239
SORU23	0,830	-0,131	-0,254	0,138	0,040	0,045
SORU12	0,794	0,037	-0,014	0,349	-0,226	0,199
SORU20	0,786	-0,355	-0,268	-0,018	-0,008	0,149
SORU15	0,749	-0,371	0,142	0,173	-0,294	-0,092
SORU10	0,642	0,036	-0,019	0,492	0,040	0,385
SORU11	0,617	0,116	0,064	0,484	0,188	0,400
SORU6	0,174	0,781	0,102	0,389	0,073	0,006
SORU4	-0,118	0,757	-0,012	0,014	-0,063	-0,007
SORU5	-0,244	0,712	-0,281	-0,157	0,131	0,326
SORU7	0,269	0,699	0,177	0,026	0,492	-0,197
SORU22	-0,198	0,571	-0,134	0,423	-0,147	0,395
SORU26	0,197	-0,041	0,818	-0,063	-0,136	0,066
SORU3	-0,122	-0,083	0,783	-0,250	0,367	-0,008
SORU24	-0,242	0,029	0,779	0,012	-0,128	-0,018
SORU25	0,018	-0,022	0,769	0,506	-0,168	0,103
SORU9	0,292	0,229	-0,004	0,807	-0,114	0,104
SORU17	0,426	0,039	0,014	0,711	0,328	-0,011
SORU1	0,008	0,338	-0,037	-0,035	0,873	0,207
SORU2	-0,158	-0,165	-0,179	0,128	0,868	-0,146
SORU13	0,096	0,222	0,502	0,127	-0,109	0,761
SORU19	0,370	-0,204	-0,233	0,464	0,246	0,554

Bu tabloya göre faktörleri oluşturan soru grupları ve faktör adları şu şekilde yeniden tanımlanmıştır (Tablo 6);

Tablo 6. Faktör Soru Grupları

Faktör No	Faktör Adı	Faktörü Oluşturan Soru Grubu
1	Müşteri Odaklılık	SORU16, SORU21, SORU14, SORU23, SORU12, SORU20, SORU15, SORU10, SORU11
2	Fiyat Esnekliği	SORU6, SORU4, SORU5, SORU7, SORU22
3	Pazarlama Departmanı	SORU26, SORU3, SORU24, SORU25
4	Ürün	SORU9, SORU17
5	Fiyat	SORU1, SORU2
6	Geri Bildirim	SORU13, SORU19

Çalışmada daha sonra faktör altındaki soruların toplamdaki güvenilirlik seviyelerinin ölçmek için Cronbach's Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir, ancak soru sayısı az olduğunda bu sınır 0,60 değeri ve üstü olarak kabul edilir (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2016). Her faktör için Cronbach's Alpha değeri tespit edilmiştir. Bu sırada silindiğinde faktörün Cronbach's

Alpha değerinden yüksek olan, yani tutarlılığı düşüren sorular incelenmiştir. Böyle bir soru ile karşılaşılmamıştır. Elde edilen Cronbach's Alpha değerleri, Tablo 8'de bulunan Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Faktör Analizi Sonuç Tablosuna işlenmiştir.

Çalışma sonucunda çıkartılan sorulara göre yeniden Açıklanan Toplam Varyans Tablosu oluşturulmuştur. 24 sorudan oluşan Tablo 7' de bulunan Nihai Açıklanan Toplam Varyans Tablosu incelendiğinde Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği kavramının 6 boyuttan oluştuğu ve toplam varyansın % 79,469'unun bu alt boyutlar tarafından açıklandığı görülmektedir.

Tablo 7. Nihai Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Komponent	Başlangıç Özdeğerleri			Dönüştürülmüş Kareli Ağırlıklar		
	Toplam	Açıklanan Varyansın %'si	Birikimli %	Toplam	Açıklanan Varyansın %'si	Birikimli %
	1	7,467	31,113	31,113	6,211	25,879
2	3,900	16,251	47,364	3,185	13,273	39,152
3	3,269	13,623	60,987	3,154	13,144	52,296
4	2,128	8,866	69,853	2,791	11,629	63,924
5	1,598	6,658	76,511	2,388	9,952	73,876
6	1,152	4,802	81,313	1,785	7,437	81,313
7	0,858	3,575	84,888			
8	0,765	3,186	88,075			
9	0,718	2,993	91,068			
10	0,577	2,402	93,470			
11	0,358	1,491	94,961			
12	0,263	1,094	96,055			
13	0,251	1,046	97,102			
14	0,193	0,802	97,904			
15	0,161	0,670	98,573			
16	0,130	0,543	99,117			
17	0,096	0,401	99,518			
18	0,068	0,284	99,801			
19	0,032	0,132	99,933			
20	0,016	0,067	100,000			
21	5,985E-16	2,494E-15	100,000			
22	6,830E-18	2,846E-17	100,000			
23	-4,730E-16	-1,971E-15	100,000			
24	-5,903E-16	-2,460E-15	100,000			

6. SONUÇ

Bu çalışmada AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışması kapsamında maddelerin özgün dilden hedef dile çevrilmesi, dilsel ve kavramsal olarak madde eşdeğerliğinin belirlenmesi ve elde edilen Türkçe formun geçerliğinin ve güvenilirliğinin hesaplanması işlemleri yapılmıştır.

Araştırmaya katılan kişilerden sorulara 1= Kesinlikle Katılmıyorum'dan 5=Kesinlikle Katılıyorum'a kadar olan aralıkta cevap vermeleri istenmiştir.

AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliğinin alt boyutlarını tespit etmek için faktör analizi yapılmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Barlett küresellik testi uygulanmış, KMO değeri 0,50'nin üzerinde olduğu ve Barlett testi de 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğundan veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur. ($KMO=0,734$, $\chi^2_{\text{Barlett Test}}(15) = 117,567$, $p=0,000$).

Temel bileşenler yöntemi ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak sorular analiz edilmiştir. Faktör altında tek kalan, birden fazla faktör altında yakın değerler alan sorular analizden çıkartılarak yapılan faktör analizinde özdeğerleri 1'in üzerinde olan 6 faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerin güvenilirlik düzeylerinin 0,60 düzeyinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Toplam açıklanan varyans % 81,313 olarak bulunmuştur. Tüm bu veriler Tablo 8, Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Faktör Analizi Sonuç Tablosu üzerinde özetlenmiştir.

AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması çalışması sonucunda 6 faktörlü yapıya sahip 12 soruluk Ek-1'de detaylandırılan soru formu elde edilmiştir. AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçe formunun kısa ve anlaşılır cümlelerden oluştuğu, bu nedenle uygulanmasının ve değerlendirilmesinin araştırmacılara kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Nihayetinde, AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeği Türkçe formu, otomotiv sektöründe pazarlama esnekliğini ölçmede geçerli ve güvenilir bir araçtır.

Tablo 8. Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Faktör Analizi Sonuç Tablosu

Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik
Faktör 1: Müşteri Odaklılık	Yeniliklerimiz müşteri odaklıdır. Müşterinin değişen ihtiyaçlarına özen gösteririz. Ana odağımız sadece satıştan ziyade müşterilerle ilişki kurmaktır Ürün kalitesini, raf ömrüne tercih ederiz. Ürün inovasyonunda pazar lideriyiz. Ürün geliştirme esnek tasarım felsefesi doğrultusunda yapılır. Kanal ortaklarımıza onların performanslarını artırmak için özel eğitim sağlarız. Rakip firma tarafından başlatılan tanıtım etkinliklerine hızla yanıt veriyoruz. Tanıtım kampanyasının etki değerlendirmesi bağımsız şirket dışından kurumlar tarafından yapılmaktadır.	25,879	0,936
Faktör 2: Fiyat Esnekliği	Fiyatlarımızı rakiplerle kıyaslarız. Endüstride gerçekleşen değişikliklere göre fiyat listemizi piyasa koşullarına kolaylıkla uydurabiliriz. Çevresel değişikliklere göre, fiyatlarımızı yeniden oluşturma kapasitemiz her zaman vardır. Tüm ürün çeşitlerimiz için esnek fiyat politikası izleriz. Pazarlama çalışanları tanıtım faaliyetlerine dahil edilir.	13,273	0,785
Faktör 3: Pazarlama Departmanı	Ürünlerin her kategorisinde çoklu fiyat noktalarımız vardır. Pazarlama departmanı çeşitli bölümlerden katılımın olduğu ekipler ile çalışır. Pazarlama çalışanlarının yeterli karar verme yetkileri vardır Pazarlama çalışanları için düşük seviyeli resmi düzenlemeler uygulanmaktadır.	13,144	0,786
Faktör 4: Ürün	Ürünlerimiz müşteri yaşamına değer katar. Yeni ürün üretimi, üretici ve kanal partnerleriyle yakın koordinasyon ile yapılır.	11,629	0,655
Faktör 5: Fiyat	Talebi artırmak için fiyatları değiştiririz. Ürünlerin her kategorisinde çoklu fiyat noktalarımız vardır.	9,952	0,780
Faktör 6: Geri Bildirim	Yeni ürün lansmanlarımız pazarlama ekiplerinden geri bildirim içerir. En iyi performans gösteren bayimizi ödüllendirme sistemimiz vardır.	9,952	0,603
		Toplam: 81,313	
		Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği	0,734
		Barlett Küresellik Testi - Ki Kare	117,567
		sd	15
		P değeri	0,000

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durmuş, B., Yurtkoru, S., & Çinko, M. (2016). *Sosyal Bilimlerde SPSS' le Veri Analizi* (6. Baskı b.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Keefe, L. M. (2014). What is the Meaning of 'Marketing. *Marketing News*, 38(15), 17-18.
- KPMG. (2018). *Sektörel Bakış 2018*. KPMG: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sectorel-bakis-2018-otomotiv.pdf> adresinden alındı
- Mucuk, İ. (2012). *Pazarlama İlkeleri* (19. Baskı b.). İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Otomobil Distribütörleri Derneği. (2018). *2018 Yılı Ocak Kasım Perakende Satışlar*. Otomobil Distribütörleri Derneği: https://docviewer.yandex.com.tr/view/0/?*=-d2P6RJVVDrQTlpxOakerT%2FN8xmx7InVybCI6InlhLWJyb3dzZXI6Ly80RFQxdVhFUFJySIJYbFVGb2V3cnVEZV9YSFdlWkdvLUV2RjM4aVRJV3A2eTJI TmQtc3VwZ283azBON29KTTc1dEc0RDRaY0U3Y1ZGZlRpbWRlR2lwZmlwX0JvUVRkcGFaVmVaOW56dlIbBWF1UW5EeklRX1R adresinden alındı
- Otomobil Distribütörleri Derneği. (2018). *Genel Değerlendirme - Kasım'18*. İstanbul: Otomobil Distribütörleri Derneği. <http://www.odd.org.tr/folders/2837/categorial1docs/2325/Sektörel%20Değerlendirme%20Kasım%202018.pdf> adresinden alındı
- Shalender, K., Singh, N., & Sushil, P. (2017). AUTOFLEX: marketing flexibility measurement scale for automobile companies. *Journal of Strategic Marketing*, 25(1), 65-74. doi:<http://dx.doi.org/10.1080/0965254X.2015.1076882>
- Singh, N. (2010). A conceptual framework for flexible marketing system. *Global Journal of Flexible Systems Management*(11), 11-16.
- Singh, N., & Shalender, K. (2013). Marketing flexibility: A key strategy for growth. *13th global conference on flexible systems management*. Delhi: IIT-Delhi.

EXTENDED ABSTRACT

Changes in the technology change of economy, growing competition and pressure of globalization pushes the organizations to be more flexible. Flexibility is gaining prominence in various walks of life. Among various forms of flexibilities, marketing flexibility has risen to prominence of late as it helps the organization in sustaining competitiveness by acting as key growth strategy. Most important, various studies proved that those

Organizations which are not adopting a certain level of flexibility in their marketing systems don't do well as compared to their competitors.

Although many researchers have deeply been working on flexibility in various disciplines, it is found that not much research is available on marketing flexibility. Now, given the fact that organization's success in today's business environment is largely dependent upon marketing, this omission of marketing flexibility from literature is not only surprising but also stoic in nature.

The literature proposed an integrated model of marketing system flexibility that is based on the concept of co-creation of value for the customers. Many authors see the marketing flexibility as the ability to satisfy the varying customers' needs with specifically created value proposition that a company can offer within the overall framework of its business strategy.

Most important, the study focuses on marketing flexibility in automobile industry so, a definition of marketing flexibility in automobile industry should be crucial. Shalender, Singh and Sushil describes marketing flexibility as “the degree to which an automobile organization is able to configure its marketing efforts, both proactively and reactively, in order to effectively meet challenges on rapidly changing customer and environmental contexts”.

In this study, it is aimed to adopt the AUTOFLEX: Marketing Flexibility Measurement Scale for Automobile Companies developed in English in 2017 by Shalender, Singh and Sushil to Turkish. The original AUTOFLEX scale developed has 26-item scale of six different dimensions as Price, Customer Orientation, Product, Place, Promotion and Structural Hierarchy. In the development of original scale, the writers identified a total of 63 marketing flexibility attributes that were generated from extant literature review and experts’ interviews. These items were then gone under content validation than a panel consisting of two domain and four industry experts carefully studied all these generated items on principles of relevance and comprehensibility. Panel recommended deletion of 13 items while suggesting rewording of other nine items. This execution resulted in final set of 50 items that were then anchored on five-point Likert scale and administered on target respondents. Then Cronbach’s alpha coefficient, item-to-total correlation (ITTC) and exploratory factor analysis were made. Value of alpha coefficient came out as .88 which was well above its lowest acceptable value of .7. Total of 24 items were deleted in these iterations. As a result, AUTOFLEX scale consisting of six factors, 26 items got counter-checked

On the adaptation of the original scale to Turkish, first the brands active in Turkey were investigated and found out that 42 brands were active in Turkey market as (in alphabetical order); Alfa Romeo, Aston Martin, Audi, Bentley, Bmw, Citroen, Dacia, DS, Ferrari, Fiat, Ford, Honda, Hyundai, Infiniti, Isuzu, Iveco, Jaguar, Jeep, Karsan, Kia, Lamborghini, Land Rover, Lexus, Maserati, Mazda, Mercedes-Benz, Mini, Mitsubishi, Nissan, Opel, Peugeot, Porsche, Renault, Seat, Skoda, Smart, Ssangyong, Subaru, Suzuki, Toyota, Volkswagen, Volvo. Then, the marketing professionals working on these brands were surveyed and it is found out that totally 204 marketing professionals control these brands. The Turkish translation of the survey –which was translated by 5 academicians and professionals whose expertise are marketing, then selected by a forum and tested by reverse translation – were send to those 204 marketing professionals. Unfortunately, only 42 responds were received.

To adopt the scale, deep analyses were made including descriptive statistics of all the study variables, internal consistency, reliability estimates, construct validity using factor analysis.

The responds were tested for sampling adequacy. The Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy was found as 0,734. The internal consistency for the entire scale was found as $\alpha = 0,884$. Factor analysis yielded six factors as the original scale. In the adopted scale the total number of questions was reduced to 12 questions.

As a result, it is found that the Turkish form of the AUTOFLEX: Marketing Flexibility Measurement Scale for Automobile Companies is a valid and reliable instrument in the assessment of marketing flexibility for automobile companies.

EK 1: AUTOFLEX: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeği Türkçe Soru Formu

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Yeniliklerimiz müşteri odaklıdır.					
Müşterinin değişen ihtiyaçlarına özen gösteririz.					
Ana odağımız sadece satıştan ziyade müşterilerle ilişki kurmaktır					
Ürün kalitesini, raf ömrüne tercih ederiz.					
Ürün inovasyonunda pazar lideriyiz.					
Ürün geliştirme esnek tasarım felsefesi doğrultusunda yapılır.					
Kanal ortaklarımıza onların performanslarını artırmak için özel eğitim sağlarız.					
Rakip firma tarafından başlatılan tanıtım etkinliklerine hızla yanıt veriyoruz.					
Tanıtım kampanyasının etki değerlendirmesi bağımsız şirket dışından kurumlar tarafından yapılmaktadır.					
Fiyatlarımızı rakiplerle kıyaslarız.					
Endüstride gerçekleşen değişikliklere göre fiyat listemizi piyasa koşullarına kolaylıkla uydurabiliriz.					
Çevresel değişikliklere göre, fiyatlarımızı yeniden oluşturma kapasitemiz her zaman vardır.					
Tüm ürün çeşitlerimiz için esnek fiyat politikası izleriz.					
Pazarlama çalışanları tanıtım faaliyetlerine dahil edilir.					
Ürünlerin her kategorisinde çoklu fiyat noktalarımız vardır.					
Pazarlama departmanı, çeşitli bölümlerden katılımın olduğu ekipler ile çalışır.					
Pazarlama çalışanlarının yeterli karar verme yetkileri vardır					
Pazarlama çalışanları için düşük seviyeli resmi düzenlemeler uygulanmaktadır.					
Ürünlerimiz müşteri yaşamına değer katar.					
Yeni ürün üretimi, üretici ve kanal partnerleriyle yakın koordinasyon ile yapılır.					
Talebi artırmak için fiyatları değiştiririz.					
Ürünlerin her kategorisinde çoklu fiyat noktalarımız vardır.					
Yeni ürün lansmanlarımız pazarlama ekiplerinden geri bildirim içerir.					
En iyi performans gösteren bayimizi ödüllendirme sistemimiz vardır.					

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper:
Dijital Dönüşüme Hazır mı? Meritokrasi Perspektifinden Bir Değerlendirme”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2834-2851.

Nart, S. (2019). “Kamu Kurumlarının DNA’SI

Geliş Tarihi / Received Date: 24.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 08.04.2019

Araştırma Makalesi

KAMU KURUMLARININ DNA’SI DİJİTAL DÖNÜŞÜME HAZIR MI? MERİTOKRASİ PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME¹

Senem NART

Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi, Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Faköltesi

snart@bandirma.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3183-2574

Öz

Dijital dönüşüm, herhangi bir organizasyonun tüm alanlarına teknolojinin entegrasyonudur ve organizasyonun tümünde değişimin gerçekleşebilmesi için gerekli olan dijital teknolojileri içerir. Dönüşüm, bir taraftan tüm iş süreçlerini, faaliyetleri ve operasyonları içine alırken diğer taraftan organizasyonlar için geniş ve bütünsel bir değişimi de gerektirir. Dijital bir dönüşüm stratejisini uygulayabilmek için kurumlar, öncelikle değişimin kendi DNA'larının bir parçası olduğunu idrak etmelidirler. Bu durumun anlamı ise, kurumların hızlı ve sürekli değişim ile başa çıkabilmeleri için doğru insanları işe almaları ve teşvik etmeleridir. Çünkü dijital dönüşüm, yeni beceri setleri, yeni iş modelleri, yenilikçilik, dijital uzmanlar ve yaratıcı çalışanlar gerektirir. Bu çerçevede araştırmanın amacı, kamu sektöründe dijital dönüşüm konusuna kurumların DNA’sı ve meritokrasi çerçevesinden kavramsal bir yaklaşım sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel DNA, Dijital dönüşüm, Meritokrasi

IS THE DNA OF PUBLIC INSTITUTIONS READY FOR DIGITAL TRANSFORMATION? AN EVALUATION ON MERITOCRACY

Abstract

Digital transformation is the integration of technology into all areas of any organization and includes digital technologies that are necessary for the transformation to take place throughout the organization. While transformation involves all business processes, activities and operations on one hand, it requires a broad and holistic change for organizations on the other. In order to implement a digital transformation strategy, the institutions should first of all be aware of the fact that change is part of their own DNA. The meaning of this case is that the organizations should employ and encourage the right people in order to cope with the rapid and continuous change. Because digital transformation requires new skill sets, new business models, innovation, digital experts and creative employees. In this context, the aim of the research is to introduce a conceptual approach to the issue of digital transformation in the public sector through the framework of the DNA of the institutions and meritocracy.

Keywords: Organizational DNA, Digital Transformation, Meritocracy

¹ Bu çalışma, 6-9 2018 tarihlerinde Atina’da düzenlenen 9. International Conference of Political Economy kongresinde sunulan ve bildiri kitabında yayımlanan metinden geliştirilmiştir. Ayrıca, BAP-18-ÖSUBF-1009-072 proje numarası ile Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmektedir.

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz döneme en çok damgasını vuran konu, kuşkusuz teknolojik ilerlemelerdir. Sanayi devriminden günümüze teknolojiadaki ilerlemeler, iş dünyasının gözünü çok daha fazla geleceğe çevirmesine neden olmakta, kurumların iş yapış şekillerini sürekli değiştirmektedir. Dünya genelinde yeni çıkan teknolojilerin insanlarla buluşması, benimsenmesi ve yaygınlaşması giderek hızlanırken; organizasyonların ürün ve hizmetlerini sunması, farklılaşmaktadır. Bu gelişmeler bir taraftan üretim ve hizmet sektöründe verimlilik artışına yol açarken diğer taraftan iş modellerini değiştirmiş ve tüm sektörler yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Kara, 2017: 356). Dr. Ulrich Eberl, “Life in 2050: How We Invent the Future Today” adlı kitabında, geçtiğimiz 25 yıl içinde bilgi teknolojilerinin 1000 kat daha iyi hale geldiğini ifade ederken, gelecek 25 yıl içinde aynı gelişimin beklendiğini ifade etmektedir. Tüm bu gelişmeler ise örgütleri dolayısıyla, onların yönetim şekillerini doğrudan etkilemektedir. Bu süreçte örgütlerin başarılı olabilmeleri için bazı kilit kabiliyetlerini geliştirmeleri gerekir. Drucker, “The Age of Discontinuity” adlı kitabında bilgisayarlara ve enformasyon endüstrisine dayalı “yeni bir ekonomik gerçekliğin” ortaya çıktığını ifade etmektedir (1968: 40). Bu gerçeklikte üretkenliğin ana kaynağı bilgi ve becerilerdir. Dijital çağ olarak ifade edilen yeni düzende, ayakta kalmayı ve ilerlemeyi amaç edinen organizasyonların bu faktörlerin uygulanmasını teşvik eden politika ve yönetim stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir (Drucker, 1968: 40-41). Dijital dönüşüme adapte olmayı hedef edinen örgütler, dijital stratejiyi kurumsal stratejileri ile bütünleştirmek ve bu doğrultuda yeni iş modelleri geliştirmek durumundadırlar. Örgütler için dijital operasyonel yetkinlikler edinmek ve kurum kültürünü dijitalleşme sürecinde yeniden oluşturmak ise son derece önemlidir (Taş, Uçacak ve Çiçek, 2017: 2305). Tüm bu dönüşüm sadece teknolojik alt yapıyı ele alan bir konu değil aynı zamanda insan kaynaklarından iş süreçlerine hatta yönetim faaliyetlerine kadar toplu bir kültürel değişimi kapsayan yeniden yapılan sürecidir. Dolayısıyla dijital dönüşüm, örgütlerin DNA'sında var olması gereken genetik talimatlar arasında yer almalıdır. Dijital dönüşümü sadece bir ‘teknoloji hamlesi’ olarak gören örgütler yerine, bu dönüşümü DNA'larının önemli bir parçası olarak değerlendiren örgütler pek çok alanda avantajlı hale gelmektedirler; hız, üretkenlik ve verimlilik artışı sağlayarak buldukları sektörde rekabet üstünlüğü elde edebilmektedirler. Bilgi teknolojilerini etkin kullanabilen örgütlerde çalışanlar, zaman kaybına neden olan, gereksiz faaliyetlerden kurtularak, uzman oldukları alana daha çok zaman ayırabilmektedir. Asıl görev ve sorumlulukları ile daha çok ilgilenebilen çalışan, mesleki bilgilerini kullanma fırsatı elde edebilmekte böylece üretkenlik ve verimlilik artışı sağlanmaktadır (Töreci, 1999: 21).

Tüm sektörlerde olduğu gibi kamu sektöründe dijitalleşme konusu da süreçlerin iyileştirilmesi ve etkili hizmetlerin sağlanabilmesi için son derece önemlidir. Kamu kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı genellikle bürokratik işlemlerin yol açtığı zaman kaybı ve verimsizliği azaltmayı amaçlayan yeniden yapılanma süreçleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda kamu yönetiminde bilgi teknolojileri, kamu sektöründe bürokrasiyi azaltmak için özel sektöre hâkim olan yaklaşımların kamu sektöründe de uygulanması gerekliliğini öngören bakış açısı doğrultusunda kullanılmaktadır (Cordella ve Tempini, 2015: 279). Dolayısıyla dijital dönüşüm, tıpkı özel sektör gibi kamu sektörünün de yakından takip ettiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal ve teknolojik gelişmelerin devletlerin öncülüğünde yürütüldüğü dönemde, pek çok kesim tarafından devletlerin bürokratik yapılarının yavaşlığı, normal bir durum olarak değerlendirilmekteydi. Ancak teknolojik gelişmelerin bireylerin beklenti ve alışkanlıklarını temelden dönüştürdüğü bu dönemde kamu kurumları, ilgili yeniliğe ilişkin kalıcı düzenlemeler yapmak durumundadır. Çünkü kişisel hayatında teknolojinin bütün nimetlerini bir ekran üzerinden kullanabilmeye alışmış olan bir birey, kamu kurumlarından edineceği hizmette de bu kolaylığı görmek istemektedir. Bu beklentilerin farkına varan kamu kurumları ise, idari süreçlerinin ve vatandaşlarla etkileşimlerinin kısmen ya da tamamen dijitalleşmesini sağlayarak, dijital kurumlara dönüşme eğilimindedir (Buffat, 2015: 150). Öte yandan teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni iş yaşamı, uzmanlık alanlarının dışında da güncel gelişmeleri takip eden, birbiriyle bağlantılı başka alanlara da ilgi duyan “yaratıcı çalışanları” istemektedir. Dolayısıyla çalışanların uzmanlık alanları ile ilgili teori ve pratik bilgi birikimlerinin yanında, yaratıcı düşünebilme, doğru planlama yapabilme ve karar verebilme ve etkili iletişim kurabilme gibi becerilere de sahip olması gerekir. Bugün tüm bu becerilerin yanına bir de dijital beceriler eklenmiştir. Dijital çağda organizasyonlar, artık yeni üretim metodları ve ürünleri tasarlayabilecek yaratıcılığa sahip, gelişmiş üretim ve hizmet sistemleri konusunda teknik bilgi birikimi olan ve analitik becerilere sahip, nitelikli işgücüne gereksinim duymaktadır (Öztürk ve Arslanoğlu, 2018). Benzer şekilde kamu sektöründe de dijitalleşme için yetkin insan kaynağı çok önemlidir. Bu çerçevede kurumlar da meritokrasi (liyakat)’ye dayalı işe alım ve terfi sistemi uygulamak gereklidir. Aynı zamanda dijital teknolojileri temel alarak iş yapma alışkanlıklarını değiştirmeyi ve geliştirmeyi hedef alan kamu kurumları, bu yeni vizyonun çalışanların DNA’sına yerleşmesini sağlamalıdır. Dolayısıyla dijital dönüşüm, faaliyet zincirlerinde kurumların bütün halkaları tarafından bir iş kültürü olarak benimsenmelidir. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, kamu sektöründe dijital

dönüşüm sürecine örgüt DNA'sı ve meritokrasi (liyakat) kavramları çerçevesinde teorik bir yaklaşım sunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2. 1. Dijital dönüşüm

Bilgi ve iletişim teknolojileri geliştikçe bireylerin hayatına etki eden her nesne dijitalleşmektedir. Başlangıçta bilgisayarla bütünleşen ancak günümüzde hemen hemen her teknolojik ürüne entegre edilebilen internetin yaygınlaşmasıyla dijitalleşme hızı gün geçtikçe artmış ve böylece bütün dünyayı çevreleyen bir iletişim ağı oluşturulmuştur. Bu küresel iletişim ağı ise bilgiye ulaşmanın, üretkenliğin ve kültürel değişmelerin ana kaynağı haline almıştır. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne göre, en gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki toplam nüfusun dörtte üçü internet kullanmakta olup, penetrasyon(girim)oranı gelişen ülkelerde %50'ye yaklaşmaktadır. Avrupa birliği dijital ekonomi OECD tarafından yayımlanan 2017 Dünya Dijital Ekonomi Görünümü Raporu'na göre, 2016 yılında OECD ülkelerinde ortalama olarak 16-24 yaş aralığındaki toplam nüfusun %95'inden fazlası internet kullanırken, 55-74 yaş arası toplam nüfusun %63'ünden azı internet kullanmaktadır (OECD, 2017: 169). İnternet kullanımının bu denli yaygınlaşması, pek çok mecrada dijital dönüşümü başlatmıştır. Dijital dönüşüm ise birkaç teknoloji ile ele alınabilecek bir kavram değildir. Web 2.0, mobil internet, bulut bilişim, büyük veri, yapay zeka, artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti ve üçboyutlu yazıcıların çığır açıcı etkisinin, bu yeni dönemi başlattığını ifade edebiliriz (Taş vd., 2017: 2307).

Dijital dönüşüm genel olarak, sürekli gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunmuş olduğu olanaklar ve bu doğrultuda değişen toplumsal ihtiyaçlar neticesinde, kamu ve özel sektörün daha etkin ve verimli hizmet sunabilmesi ve hedef kitlelerinin memnuniyetini artırabilmeleri için birey, iş süreçleri ve teknoloji konularında gerçekleştirdiği bütünsel bir dönüşüm olarak ifade edilebilir (Taş vd., 2017: 2305). Bireylerin, kurumların, nesnelerin ve makinelerin birbirleriyle bağlantılı faaliyetlerin yürütüldüğü bu süreçte müşteri talepleri ve verinin değeri ile yeni iş modellerine geçiş söz konusudur (TÜSİAD, 2017: 13). Dijitalleşme, kurumların verimliliğini artırmakta, operasyonel süreçlerini kolaylaştırmakta ve hizmet sunma süreçlerini iyileştirmektedir. Çünkü dijital teknolojiler, sadece iş yapış şeklinin değil; işlerin ve insan kaynağının da dönüşmesini sağlamaktadır (Varol, 2017: 13). Dolayısıyla, yeni teknolojilerin her şeyi ve herkesi yakınlaştırdığı bu yeni dönemde dijitalleşmeye uyum sağlayamayan kurumlar ilerleyememektedir. Bu yeni dönemde hemen hemen her şey ölçülebilmekte, kurumlarla ilgili önemli kararlar, veri ve analitik uygulamalar ile

desteklenebilmektedir (Altuntaş, 2018: 9). Dijitalleşme ile bilgiye çok daha hızlı erişim sağlanabilirken her türlü ihtiyaç en kısa sürede giderilmektedir.

Dijital dönüşüm; büyük verileri analiz etme imkânı yaratarak, yeni değerler oluşturmakta, böylece piyasa, organizasyon ve vatandaş ile hükümetler arasındaki ilişkileri değiştirmektedir (Ohlhorst, 2013: 32). Kurumların verimliliklerini artırma, iş süreçlerini hızlandırma, operasyonel süreçlerinin kolaylaştırma ve rekabet avantajı sağlama (Altuntaş, 2018: 9) gibi katkıları sayesinde dijitalleşmenin, ekonomiler üzerinde iş hacimlerini büyütme, istihdam alanları yaratma ve rekabet üstünlüğü sağlama gibi etkileri bulunmaktadır (Harvard Business Review, 2016). Dünya Ekonomik Forumuna (WEF) göre (2016) önümüzdeki on yıl içerisinde dijital dönüşüm, sosyal ve ekonomik açılardan toplam 100 trilyon dolarlık ekonomik bir değer oluşturacaktır (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2018). Yine Accenture ve Oxford Economics'in yapmış olduğu bir araştırmaya göre, dijitalleşme ile 2020 yılına kadar dünyanın en büyük 10 ekonomisinde, 1,36 Trilyon Türk Lirası ek bir gayrisafi milli hâsıla olacağı tahmin edilmektedir. Buna göre dijitalleşmeye adaptasyon konusunda performansları yüksek olan ülkelerin gayrisafi milli hasıllarını, gelişmiş ülkelerin 0,25; gelişmekte olan ülkelerin ise 0,50 puan arttırabilecekleri tahmin edilmektedir. Bu rakamlar ise, ülke ekonomileriyle karşılaştırıldığında dijitalleşmeye adapte olan ülkelerin kazançlarını göstermektedir (Macchi vd., 2015: 4).

İstatistiklere göre, 2005'de dünya ekonomisinin sadece % 15'i dijital iken, bu rakam 2015'de % 22'ye ulaşmış durumdadır; 2020 yılına gelindiğinde ise dijital ekonominin küresel ekonominin % 25'ini oluşturacağı tahmin edilmektedir (Ber, 2018). Dolayısıyla dijital ekonomi gitgide küresel ekonominin daha da önemli bir parçası haline gelmektedir. Buna göre, dijital dönüşümün ülke ekonomilerine katkısının önemini kavrayan pek çok ülke kendine dijital bir yol haritası oluşturmaya çalışmaktadır.

Tablo 1. Ülkelerin dijitalleşme politikaları

Ülkeler	Uygulamalar
AVRUPA BİRLİĞİ	Avrupa, sanayinin dijitalleşmesi stratejisi geliştirildi. Temel teknolojilerinde Ar-Ge ve yenilik için 100 milyar dolar değerinde bir hibe programı oluşturuldu.
İNGİLTERE	Yapay Zeka Sanayi stratejisi geliştirildi.
ÇİN	Made in China 2025 stratejisi hazırlandı. Dijitalleşmeye önemli fonlarla destek sağlandı.
ALMANYA	Endüstri 4.0 platformu oluşturuldu. Ulusal dijital ajans kurulması planlandı.
HOLLANDA	Dijital dönüşüm stratejisi hazırlandı Field Lab (dijital mükemmeliyet merkezleri) ağı oluşturuldu
JAPONYA	Toplum 5.0 kavramı ile dijital dönüşümü ekonominin ve toplumun dönüşümü tanımlandı.
FRANSA	Geleceğin Sanayi Stratejisi hazırlandı. Kritik teknoloji ve sektörler için stratejiler belirlendi. Geleceğin Endüstrileri Programı için 10 milyar dolar kredi bütçesi ayrıldı.
ABD	"Amerika Üretiyor" programı oluşturuldu. Ulusal İmalatta "Yenilik Enstitüleri Ağı" kuruldu.
GÜNEY KORE	Akıllı Sanayi Stratejisini hazırlandı.

Kaynak: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2018). İmalat Sanayinin Dijital Dönüşümü Raporu ve Yol Haritası, <https://www.sanayi.gov.tr/tsdtyh.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2018)

Dijital dönüşüm sürecine Türkiye'nin adaptasyonunu incelediğimizde, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından 2017 yılında yayınlanan "Bilgi Toplumunun Ölçümü" isimli çalışma göze çarpmaktadır. Ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişlik endeksinin belirlendiği araştırmada, 167 ülkenin arasında Türkiye, 5,69 endeks puanı ile 70. sırada yer almaktadır (Beşel, 2016). Üst sıralarda yer alabilmek için ülke genelinde farkındalığı arttırmak ve adaptasyon sürecini hızlandırmak için son yıllarda ivme kazanmış çalışmaları görebilmekteyiz. Örneğin Kalkınma Bakanlığının 2005 yılında yayımladığı, "Bilgi Toplumuna Dönüşüm Politikası" ve yine 2015 yılında yayımladığı "2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı" dijital dönüşüm konusunda önemli katkılar sağlamıştır. Tüm bu eylem planlarının stratejik öncelik alanları sırasıyla; bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş dünyasında etkili yönetimi, birey odaklı hizmet dönüşümü, küresel rekabetçi bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi, rekabetçi maliyet konusunda avantajlı iletişim altyapı ve hizmetlerinin oluşturulması, araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle yenilikçiliğin geliştirilmesi, olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı "2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı", "2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planını" 2016 yılında yayımlamıştır. Tüm bu çalışmalar sayesinde, "Dijital Türkiye Projesi Yol Haritası belirlenmiştir. Uygulama aşamasında yer alan eylem maddelerinde ise; dijital ekonomiye dönüşüm için nitelikli istihdamı geliştirmek, kamu yönetimi anlayışının değişimi, kamu hizmetlerinde gerek yenilikçi ve gerekse vatandaş memnuniyetini önemseyen bir yaklaşım geliştirmek gibi maddeler yer almaktadır (Karagöz, 2016).

Eylem planlarında hedef maddeler arasında yer alan, teknolojik gelişme ve Bilgi Teknolojileri uygulamalarının kamu hizmetlerinin sunumunda yer alması oldukça önemlidir. Çünkü kamu kurumlarının geleneksel hantal yapısı iş süreçlerinin uzamasına, istenen verim ve kalitenin oluşmasına engel olmaktadır. Kamu kurumlarının bilgi ve iletişim teknolojileri ile daha hızlı, verimli ve kaliteli hizmet sunan yapılara dönüşümü; bürokratik işlemlerin elektronik ortama taşınmasına; internet, akıllı kart ve elektronik imza uygulamaları yoluyla hizmetlerin kamu kurumlarına gitmek ve kuyruklarda beklemek zorunluluğu olmadan gerçekleştirilebilmesine ve böylece kaynak kullanımında verimliliğin artmasına yol açmıştır (Öktem ve Aydın, 2005: 269-270).

Dijitalleşmenin faydaları doğrultusunda, kamu yönetiminin odak noktası, artık yeniden yapılandırma yaklaşımlarının merkezinde, bilgi teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, günümüzde kamu kurumları da özel kurumlar gibi

“dijital çağda yönetim” anlayışına yaklaşma eğilimindedir (Öktem ve Aydın, 2005: 258). Dolayısıyla kamu kurumları, idari süreçlerinin ve vatandaşlarla etkileşimlerinin kısmen ya da tamamen dijitalleşmesiyle birlikte, dijital kurumlara dönüşme eğilimindedir (Buffat, 2015: 150). OECD tarafından yayımlanan 2017 Dünya Dijital Ekonomi Görünümü Raporu’nda dijital gelişmelere yönelik politika hedeflerine yer verilmiştir. 35 ülkeden alınan cevaplar doğrultusunda 15 politika hedefini içeren öncelik sıralaması yapılmıştır. Bu hedefler içerisinde, e-devlet hizmetlerinin güçlendirilmesi göze çarpmaktadır (OECD, 2017: 35-36). Yine Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan e –Devlet Gelişim Endeksi’ni incelediğimizde, indekste yer alan 90 ülkenin kamusal bilgi ve çevrimiçi hizmetler için tek nokta portaldan hizmet sunduğunu ve 148 ülkenin çevrimiçi işlem hizmetlerinden en az birini sağladığını görebilmekteyiz (UNCTAD, 2017: 156)

Öte yandan kamu kurumlarında dijital dönüşüme hızla adaptasyonun gerekliliği bilinmesine rağmen, kurumların hantal ve hiyerarşik yapısı, çeşitli durumlarda kurum yöneticilerinin ve çalışanlarının değişime direnç göstermesi, yenilikçi bir örgüt kültürünün oluşmaması değişim sürecini yavaşlatmaktadır. Tablo 2’de kamu kurumlarında bilgi teknolojilerinin kullanımına etken ve engelleyici faktörleri görebilmekteyiz.

Tablo 2. Kamuda bilgi teknolojilerinin kullanımını etkileyen faktörler

Teşvik Edici Faktörler	Engelleyici Faktörler
Bilgi teknolojilerindeki hızlı teknolojik gelişmeler.	Yöneticilerin bilgi teknolojileri konusunda yetersiz olduklarını görmeleri/fark etmeleri.
Bilgi teknolojileri kullanımının maliyetlerde azalma yaratması.	Bilgi teknolojilerine yönelik strateji geliştirme konusunda başarısızlık.
Devletin bilgi teknolojisi kullanımını desteklemesi ve öncü olması.	Kamu örgütlerindeki düzensiz yapı.
Kamu sektöründe yeni yönetim anlayışı.	Karlılık durumu ile ilgili bir fikir edinebilmek için gerekli göstergelerin yetersizliği.
Finansal ve verimlilik açısından hissedilen baskı.	Uzman personelin yetersizliği.

Kaynak: Isaac, Painter ve Barnes (1993) Akt: Sevinç, İ. (2007). Kamu kurumlarında bilgi teknolojileri kullanımı ve bunların çalışanların fiziksel ve psikolojik durumlarına etkileri. *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 2(1), 21-31.

Türk Kamu Yönetiminde dijital dönüşüm, 1980’li yıllarla birlikte e-dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Bu sürecin devamı olarak 1990-2000 yılları arasında bilim ve teknoloji alanındaki politikalar yeniden şekillenmeye başlamış ve e-devlet uygulamalarına geçiş sürecini gerçekleştirme noktasında önemli bir mesafe kat edilmiştir. Bu süre zarfında değinilmesi gereken ilk önemli gelişme 1993 yılında geliştirilen “Türkiye Bilişim ve Ekonomik Modernizasyon” projesidir. Bu yılda Türkiye ilk defa internet ile tanışmıştır. 12 Nisan 1993 yılında ODTÜ-Ankara-Washington arasında kiralık hat kurulup internet

bağlantısının sağlanması ile başlayan bu süreç sonraki yıllarda gelişerek devam etmiştir (Çarıkçı, 2010: 102). Yaşanan bu gelişmeler şüphesiz önemli olmakla birlikte kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması hususunda 2000'li yıllarda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. 2001'de "e-Avrupa Eylem Planının" Türkiye'ye uyarlanabilmesi için "e-Türkiye" girişimi başlatılmıştır. 2003'de Başbakanlık Genelgesi ile bu tarihe kadar farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik çalışmaların Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından gerçekleştirilmesi ve "e-dönüşüm Türkiye projesi" ismi altında birleştirilmesi yönünde karar alınmıştır (Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, 2016: 2). İlk zamanlarda sadece internetten tek taraflı bilgi sunmak ile başlayan süreç bugün birçok kamu hizmetinin internetten sunulduğu karşılıklı etkileşimi esas alan bir platforma dönüşme eğilimindedir.

Günümüzde Türkiye'de e-devlet internet sitesi üzerinden bilgilendirme ve bütünleşmiş elektronik hizmetler, ödeme işlemleri ve kurum ve kuruluşların kısa yollarına erişim gibi hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca kamu kurumları arasında çeşitli bilgi ve belgelerin paylaşımı da e-devlet aracılığıyla yapılabilmektedir. Kamuda dijital dönüşüm Türk Kamu Yönetiminde kamu hizmeti sunumunda kullanılan e-devlet uygulaması ise, tüm kamu hizmetlerine tek bir noktadan ulaşım imkânı oluşturan bir internet sitesi olarak ifade edilebilir (Taş vd., 2017: 2037). Yukarıda da ifade edildiği gibi kurumların dijitalleşmeye doğru dönüşümünün kamu yönetimi tarafından önemseddiği görülebilmektedir. Bilgi Toplumu Dairesinin yayınladığı, "2017 Kamu Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yatırımları Raporuna" göre, 2017 yılında T.C. Kalkınma Bakanlığı, kamu kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusundaki proje için 4 milyar 444 milyon TL'lik bir ödenek tahsis etmiştir. Bu oran, 2002 yılında tahsis edilen ödeneye göre beş kat daha fazladır. Yine, Birleşmiş Milletler' in e-Devlet'le ilgili gelişmeleri belirlemek amacıyla hazırladığı; "Çevrimiçi Hizmet", "Telekomünikasyon Altyapısı" ve "İnsan Kaynağı" alt endekslerini içeren, e-Devlet Gelişmişlik Endeksine göre, Türkiye dünya genelinde 193 ülke arasında 53. sırada yer almıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dairesi, 2018). Bu gelişmeler, Türkiye'de dijital dönüşüm anlaşılması ve bu sürece adapte olunması konusunda umut vericidir. Ancak dönüşümü hızlandırmak için değişime ve yenilenmeye odaklı kurum kültürünü oluşturan yapılara ihtiyaç vardır. Toplumda değer üretimi için gerekli olan dijital dönüşüm kültürü kurumların içine yerleştiğinde, çalışanlar zamanla üretken akıllara dönüşecek, daha fazlasını yapmak için nasıl ilerlemeleri gerektiğini öğrenecek ve kendilerinden beklenen niteliklere sahip olmak için çaba sarf edeceklerdir.

2. 2. Örgütsel DNA

DNA; herhangi bir organizmanın kimliğini oluşturan kodlanmış bilgidir (Onay & Ergüden, 2012: 204). Bu kodlarda, bir canlının becerilerini geliştirebilmesini sağlayan temel bilgi bulunmaktadır. Kısaca insanların genetik özelliklerini belirleyen DNA kavramı; örgütlere de uyarlanmış ve insan DNA'sına benzer şekilde örgütlerin genetik yapıları zamanla belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle herhangi bir örgütün tıpkı yaşayan canlı organizmalar gibi kendine has bir DNA yapısının olduğu fikri yaygınlaşmıştır. İşgörenlerin, hayatlarına nitelikli bir şekilde devam edebilmeleri ve çalıştıkları kurumda yüksek performans sergileyebilmeleri için, ihtiyaç duyduğu şeylerin tedarik edilmesi düşüncesi, örgüt kuramları ile ilgili çalışan araştırmacıların dikkatini biyolojiye yönlendirmiştir. Çünkü örgüt çalışanlarının; hem birey, hem de grup olarak biyolojik organizmalar şeklinde hareket ettikleri ve etkin şekilde faaliyet gösterebilmeleri için ihtiyaçların karşılanması gerektiği düşünülmektedir. Bu yaklaşım ile birlikte örgütlerin bir organizma olduğu fikri dikkatleri; örgütsel etkinlik, örgüt-çevre ilişkileri ve varlığın sürdürülebilmesi gibi konulara çevirmiştir (Morgan, 1997: 46-47).

İnsan bedeni, iç içe hiyerarşik bir düzeni olan ağlardan oluşmaktadır. Hücreler dokuları, dokular organları, organlar sistemleri, sistemlerse bedeni oluşturmaktadır. Her bir aşamada yeni kabiliyetler meydana gelmekte ve kademeli olarak her alt sistem işlevini yerine getirecek donanıma sahip olmaktadır. Örgütlerdeki hiyerarşik durum ile insan organizmasındaki sistem karşılaştırıldığında yüksek derecede benzerlik görülmektedir. Örgütün tamamının bir sistem bir sistem ve diğer hiyerarşik alt sistemler şeklinde ifade edilmesi; hücrelerin ve organların canlı bir organizmanın alt sistemlerini oluşturması biyolojik bir metafor olarak düşünülen sistem yaklaşımı ile bire bir uyum göstermektedir (Morgan, 1997: 51-54). Örgütlerde üst yönetimin canlı organizmalardaki merkezi sinir sistemi rolünü aldığı söylenebilir. Merkezi sinir sistemi organizma içinde mesajları alır ve yorumlar, yapılacak faaliyetleri koordine eder, bedenin güvenliğini sağlar ve bedenin tamamı ile ilgili kararlar alır (Baskin, 1998: 8).

Örgüt DNA'sı tanımı, ilk olarak Michigan Üniversitesi'nden Noel M. Tichy ve arkadaşları tarafından 1993 yılında ifade edilmiştir. Canlı bir organizma olarak ele alınan kurumların kendi genleri olduğunu söyleyen Tichy vd.'ne göre kurum DNA'sı, kurumların karar almalarında ve sosyal ilişkilerinde etkilidir (Akt: Xianbai, 2006a: 7). Yine kurum DNA'sını geniş şekilde ele alan Baskin (1998) başarılı işletme örneklerinden yola çıkarak, kurumların günümüzün ekonomi koşulların, canlı bir organizma gibi uyum sağladıklarını ve kurumların kendilerine ait genlerinin olduğunu, bu kurumların özelliklerinin de onun DNA'sında saklı olduğunu ifade etmektedir. BOOZ Allen şirketinin 2004 yılında yayınladığı

“Kurum DNA’sının Yedi Tipi” adlı çalışmasında, kurum DNA’sını şu biçimde ifade etmektedir; kurumların DNA’sında yapı, karar verme, güdüleyiciler ve bilgi olmak üzere dört boyut bulunmaktadır. Burada ifade edilen dört boyut, bir kurumun nasıl gözüktüğünün içeride ve dışarıda nasıl davranışlar sergileyeceğinin temel belirleyicileridir (Vershoor, 2004: 2). Örgütlerin, etkin bir değişimi gerçekleştirebilmeleri için özellikle bu dört boyuta odaklanmaları gerekmektedir (Neilson ve Pasternack, 2005: 1).

Örgüt DNA’sı bir örgütün parmak izidir ve örgüt üyeleri ait olduğu örgütün DNA’sını taşımaktadır (Döş, 2013: 9). Tıpkı eşsiz bir organizma yaratmak için doğadaki gerçek DNA’nın talimatlarına ihtiyaç duyulduğu gibi, örgüt DNA’sı da bir örgütün nasıl işlev görmesi gerektiğini belirler. Örgütlerin yapısı, karar hakları, teşvik sistemleri ve bilgi akışı işlevleri sayısız şekilde birbirine bağlandığında bir örgütün DNA’sını oluştururlar (Dehoff, Jaruzelski ve Kronenberg, 2008). Morgan (1986) örgüt DNA’sını çalışanların örgütün misyonunu kavrayıp benimsemesini sağlayan, örgütü harekete geçiren ve bir arada tutan vizyon ve değerlere yönelme hissi olarak ifade etmektedir. Govindarajan ve Trimble (2005) ise örgütün yapısı, çalışanları, kültürü ve iş yapış şekilleri arasındaki etkileşim olarak tanımlar. Buna göre örgütün DNA’sı işgören, örgütün ana yapısı, örgüte egemen olan kültür ve örgütün kendi sisteminin bir araya gelmesi ve birbirleriyle etkileşimi sonucu oluşur (Çetin, 2014). Govindarajan ve Trimble (2005) ise örgüt DNA’sını; bir örgüt içindeki yapı, kültür, işgören ve sistem döngüsü olarak ifade etmektedir (Bancar, 2016).

Örgütler DNA’larını oluştururken küresel boyutta her türlü yeniliğe ve değişime adapte olmak durumundadır. Özellikle örgütlerin dijital teknolojileri temel alarak iş yapma alışkanlıklarını sürekli geliştirmelerinin gerekli olduğu dijital dönüşüm sürecinde, yenilikçi fikirlerin ve teknolojilerin örgüt DNA’sına işlenmesi son derece önemlidir. Teknolojik gelişmelere adapte olmada, yenilikçi fikirlerin ve teknolojilerin kurum ve çalışanların DNA’sına işlenmesi, dijital dönüşümün, üretim ağının tüm halkaları tarafından bir iş kültürü olarak benimsenmesi son derece önemlidir. Öte yandan dijital dönüşümü, yalnızca bir “teknoloji hamlesi” şeklinde değerlendiren örgütler geride kalırken, bu dönüşümü kurum DNA’larının önemli bir parçası haline getiren örgütler; hız, performans, verimlilik, yenilikçilik ve yaratıcılık konularında ilerlemekte ve böylece rekabet üstünlüğü elde edebilmektedirler. Bu açıdan dijital dönüşüm, örgütlerin DNA’sında var olması gereken, genetik talimatlar arasında yer almalıdır. Neilson, Pasternack ve Mendes (2004: 96) sağlıklı örgüt yapısını belirlemeye çalıştıkları araştırmalarında, örgütsel DNA’nın yapı taşlarının ne kadar iyi ya da kötü ayarlandığını araştırmışlar ve sonucunda bünyelerinde her türlü değişime çabuk uyum sağlayan, zeki ve yetenekli insanların çalıştığı örgütleri, sağlıklı örgüt tipi

şeklinde tanımlamışlardır (Hamilton, 2005). Dolayısıyla örgütlerin DNA'larını ve sağlıklı yapılarını belirlemede, bilgi temelli ekonomiye, teknolojiye sürekli ve hızlı değişimlere adapte olmak, bu süreçte daha nitelikli insan gücü toplamak ve çalışanların temel yeteneklerini güçlendirmek son derece önemlidir.

2. 3. Meritokrasi (Liyakat)

Meritokrasi kavramı olarak ilk defa 1958'de Michael Young'ın "Meritokrasinin Yükselişi" isimli kitabında kullanılmıştır (Canman, 1995: 17). Young kitabında, hakkaniyetli bir şekilde yetki vermek adına baskı ile yönetilen üst kesim ve kendilerini üst kesimden koruyamayan bir alt kesim toplumu tanımlamıştır (Celarent, 2009: 322). Bu toplum içerisinde, iyi ya da kötü herkesin verdikleri çaba kadar hak ettiklerini yaşadıklarını varsaymış ve meritokrasiyi hicvetmiştir. Daha sonra bu kavram orijinal anlamından biraz uzaklaşarak bugünkü manasını kazanmıştır (Alvarado, 2010: 33). Buna göre meritokrasi (liyakat), toplum içerisinde değerlerin ve seçkin bireylerin etkili olmasına inanan bir görüşün adı olup, üst mertebelerde zeki, çalışkan ve mesleki becerileri bulunan kişilere yer verilmesi gerektiğini savunan bir anlayıştır (Yıldırım, 2013: 355). Diğer bir ifadeyle, toplumun yetenekli insanlar tarafından yönetilmesini, toplumsal kaynakların ise "liyakat" ve "başarının" esas alındığı bir değerlendirme sistemi ile paylaşılmasını ifade eder. Meritokrasi, bireyin kendi çaba ve çalışmalarının sonucunda toplum içerisinde konumunu elde edebileceğini ve statüsünü yükseltebileceğini vaat eder. Bu yaklaşıma göre birey; ırk, dil, din, cinsiyet ve geldiği sosyal çevre dikkate alınmaksızın sadece yetenekleri ve başarısı ile hak ettiği noktalara ulaşabilir (Torun, 2009: 89). Sosyal açıdan ideal bir yaklaşım olan Meritokrasi, "en yetenekli, çalışkan ve erdemli kişilerin, en iyi ödüllerini aldığı ve alması gerektiği inancını ifade eder" (Fettahoğlu ve Demir, 2014). Başarı, çalışmaya ve liyakate bağlıdır. Ortaya çıkabilecek her türlü fırsatlar ise liyakat esasına göre değerlendirilmektedir (McNamee ve Miller, 2004: 4).

Bir örgüt içerisinde değerlendirdiğimizde ise meritokrasi, işletmede işin gereklerini her anlamda karşılayan işgörene işin teslim edilmesi demektir. "Dar anlamda, belli bir göreve en uygun kişinin getirilmesi, geniş anlamda ise etkili ve verimli bir personel sisteminin kurulmasına olanak sağlayan kural ve uygulamalar bütünü" olarak ifade edilir (Demirci, 2008: 298). Meritokrasi (liyakat) kavramı başta Amerika Birleşik Devletleri ve tüm dünya ülkelerinde kayırma, yandaş olanı işe alma gibi durumlara tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram ülkelerin çalışma alanında özellikle kamu sektöründe personel seçme, atama ve yükseltme aşamalarında gördükleri aksaklıkların ortadan kaldırılması amacıyla geliştirdikleri bir ilkedir (Sezer, 2006: 68). Ayrıca tüm dünyadaki genel düşünce, kamudaki memurların özelliklerini arttırmak ve liyakati tamamıyla hakim kılmak amaçlıdır (Smith, 1988: 30).

Meritokraside, yetenekli olan bireyleri ortaya çıkaran ve yeteneksiz bireyleri uzaklaştıran bir performans değerlendirme sistemini görmek mümkündür (Morgan, Sisak ve Vardy, 2012: 4). Böylece yapılması gereken işler, yetenekli ve uzman bireyler tarafından gerçekleştirilir ve verimlilik artışı söz konusu olur (Fettahoğlu ve Demir, 2014: 178).

Dünyayı incelediğimizde bilişim konusunda gelişen ülkelerin en önemli ortak özelliği meritokrasidir, çünkü bu ülkelerde insanlar bilgilerine ve kabiliyetlerine göre değerlendirilirler. Örgütler nezdinde incelediğimiz de ise, yaşamlarını daha etkili ve verimli bir şekilde devam ettiren örgütlerin yeteneğe göre mevki verme sistemini (meritokrasi) benimsediklerini görebilmekteyiz. Özellikle teknolojik değişimlere adapte olan örgütler, teknik bilgiye göre bir hiyerarşi oluşturmaktadır (Krogh, 2003). İlgili alanda yetenekli bireyleri bulmak, geliştirmek ve elde tutabilmek, örgütlerin dijital stratejilerini oluşturma ve başarı elde etmelerinde bir zorunluluktur. Dijital dönüşümlerini gerçekleştirmek için yola çıkan örgütler, gerekli yetkinlikler, yapılanma ve bu yetkinlikleri yönetebilmek için organizasyonel tasarımlarını meritokrasi sistemi çerçevesinde belirlemelidirler.

Kamuda dijitalleşme meselesi ise hem süreçlerin iyileştirilmesi hem de hizmetlerin geliştirilmesi için son derece önemlidir. Kamuda dijitalleşme için yetkin insan kaynağının önemi vurgulayan ve Fujitsu tarafından yayınlanan, PACT (People, Actions, Collaboration, Technology) dijital dönüşüm araştırması, kamu sektöründe dijitalleşmenin durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre araştırmaya katılan ve kamuda yer alan dijital liderlerin %35'i kamuda başarılı bir dijital dönüşüm için insan kaynağının önemini vurgulamıştır. Yine kamuda yönetici pozisyonunda yer alan katılımcıların %70'i kurumlarında dijitalleşmede öncülük edecek yetkin personel sayısının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, diğer birçok sektörde olduğu gibi kamu endüstrisinde de dijitalleşme alanında hizmet verebilecek yetkin çalışan noksanlığı göze çarpmaktadır (Fujitsu, 2018). Bunun başlıca nedeni meritokrasi sisteminin uygulanmamasıdır. Etkin bir şekilde uygulanan kamu yönetiminde meritokrasi sistemi; işe alımda bilgili, yetenekli ve başarılı kişilerin seçilmesini, hizmet içindeki ilerleme ve yükselmelerde yine bu kıstaslara göre bir değerlendirme yapılmasını amaçlar (Yıldırım, 2013: 362).

3. SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve bu teknolojilerin örgütsel faaliyetlerde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, kamu sektöründe yeniden yapılanma çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Kamu kurumlarının bilinen temel sorunlarından birisi sunulan hizmetlerin oldukça yavaş yürütülmesi dolayısıyla hizmet alan tarafların zaman konusunda sıkıntılar yaşamasıydı. Bu soruna kalıcı çözümler getirebilecek en

önemli ve değerli faktör olan bilgi ve iletişim teknolojileri, artık kamu sektörünün de gündeminde yer almaktadır. Dijital dönüşüme adapte olmaya çalışan kamu kurumlarının dönüşüm sürecini tamamlaması durumunda yürütülen işlemlerin hızlanması ile sunulan hizmetin kalitesi artacaktır. Bu doğrultuda, kamu sektöründe yürütülecek dijital dönüşüm çalışmalarının dijital yol haritasının, kurumlar tarafından sahiplenmesi ve koordineli bir şekilde çalışmaların sağlanması gereklidir. Öte yandan birçok alanda olduğu gibi dijitalleşme, bir devlet politikası olarak benimsenmeli ve bu doğrultuda yapılacak çalışmaların etkinlik kazanmasında kilit unsur olmalıdır.

Kamuda dijital dönüşüm sağlanması ile dışa kapalı ve merkeziyetçi, sorumluluk üstlenmeyen, siyasallaşmaya ve kayırmacılığa neden olan, hizmet alıcısıyla iletişimi kopuk bir yönetsel anlayıştan vatandaşa etkili iletişimi oluşturan, zamanı etkin kullanabilen, maliyetleri azaltan ve etkinliği esas alan; yalın, rekabetçi ve esnek bir örgüt yapısına doğru bir değişim gerçekleştirilebilmektedir. Bu değişimin sağlanabilmesi ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi ise, yönetsel konularda eğitilmiş, donanımlı, yetenekli ve değişime açık kamu personeline bağlıdır. Dijital dönüşüm ile sadece internet, mobil iletişim, bulut, veri analitiği gibi teknolojilerin kullanılması için gerekli yapının oluşturulması yetmez, aynı zamanda yenilik yönetimi, kurum kültürünün adaptasyonu, çalışanların dijital dönüşüme hazırlanması ve bu doğrultuda gelişimi de sağlanmalıdır. Diğer bir ifade ile bu sürecin başlıca aktörleri nitelikli insan gücüdür. Dolayısıyla kamu kurumlarında dönüşüme paralel stratejik insan kaynakları planlamalarının gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Dijital dönüşüm sürecine teknolojik yenilikleri takip edebilecek, var olan teknolojiyi geliştirebilecek ve olgunlaşan teknolojilerin kullanımına hâkim olan işgücünün istihdamına yönelik planlamalar dâhil edilmedir. Bu çerçevede karşımıza Meritokrasi (liyakat) kavramı çıkmaktadır. Meritokrasi sistemi öncelikle ciddi ve uzun vadeli bir insan kaynakları planlamasını amaçlar. Bu amaç doğrultusunda sistem içinde tüm alanlarda şeffaf, anlaşılabilir ve somut olarak değerlendirilebilen iş tanımları, performans kriterleri ve değişime uyum sağlayan bir örgüt DNA'sı yer almalıdır.

Sonuç olarak, teknoloji, dijital dönüşüm için tek başına yeterli bir faktör değildir; en yetenekli ve bilgili kişilerin işe alınması ve bu kişilerin kurum bünyesinde tutulması, dijital dönüşüm yolculuğunda kritik önem taşımaktadır. Çünkü bilgi ve beceri eksiklikleri, dijital dönüşüm yolunda en büyük engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, yetkin ve uzman insanların kamu kurumlarında görev alması için sağlanması gereken şartların belirlenmesi, yeni teknolojiyi kaldıraç olarak kullanmaya olanak sağlayacaktır. Meritokrasi, daha iyi kararların alınmasıyla tüm çalışanların kendilerini değerli ve güçlü hissettiği bir ortam oluşturur. Bir

kuruluşun değerleri, bir inovasyon ve meritokrasi kültürünün geliştirilmesinde baskın bir rol oynar. Kurumların değerlerini belirleme de ise kuşkusuz tüm yeni teknoloji, fikir değişimlere uyum sağlamak ön planda olmalıdır. Dolayısıyla kurumlar, DNA'larını dijital dönüşümü güçlendirmek için tasarlamalı ve geliştirilmelidirler; bunu ise dijital dönüşüme tam manasıyla odaklanarak gerçekleştirebilirler.

Kurumlar, operasyon, süreç, ürün ve hizmet geliştirme açısından sürekli gelişime olanak tanıyan güçlü bir teknoloji altyapısı oluşturmanın yanı sıra; yenilikçi iş modelleri ve örgüt kültürü oluşturmalı, olgunlaştırmalı ve içselleştirmelidirler. DNA'sı çevik olan ve dijital olgunluğu olan kurumlar, dijitalleşmeyi "bir transformasyon projesi" olarak görmek yerine süreçleri iyileştirerek yaratıcı yeteneklerin uyum odaklı çalışma anlayışını benimsemektedirler. Bu doğrultuda dönüşüme adapta olmaya çalışan örgütlerin, emsal teşkil edecek örgütleri ve dönüşüm yolculuklarını inceleyerek, bir organizasyon tasarımı oluşturmaları faydalı olabilir.

KAYNAKLAR

- Alvarado, L. A. (2010). Dispelling the meritocracy myth: Lessons for higher education and student affairs educators. *The Vermont Connection*, 31(1), Article 2. URL: <https://scholarworks.uvm.edu/about.html>.
- Altuntaş, E. Y. (2018). Dijital dönüşüm uygulamalarının kurumların marka değeri üzerindeki etkisi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 2, 1-18.
- Bancar, A. (2016). *Örgüt DNA'sı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baskin, K. (1998). *Corporate DNA, Learning From Life*. USA: Butterworth-Heinemann
- Ber, H. (2018). Dijital ekonominin vergilendirilmesi sorunsalına genel bir bakış. <https://vergialgi.net/vergi/dijital-ekonominin-vergilendirilmesi-sorunsalına-genel-bir-bakis/> (Erişim Tarihi: 17.12.2018).
- Beşel, F. (2016). *Uluslararası Endeksler Işığında Türkiye*. file:///C:/Users/pc/Downloads/29.UluslararasıEndekslerİndaTrkiyePESAAAnaliz%20(1).pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Bilim, T. & Sanayi, V. T. B. (2018). *İmalat Sanayinin Dijital Dönüşümü Raporu ve Yol Haritası*. <https://www.sanayi.gov.tr/tsddtyh.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.11.2018)
- Buffat, A. (2015). Street-level bureaucracy and e-government. *Public Management Review*, 17(1), 149-161.
- Canman, A. D. (1995). *Çağdaş Personel Yönetimi*. Ankara: TODAİE Yayını.
- Celarent, B. (2009). The rise of the meritocracy, 1870–2033 by Michael Young. *American Journal of Sociology*, 115(1), 322-326.
- Cordella, A., & Tempini, N. (2015). E-government and organizational change: reappraising the role of ICT and bureaucracy in public service delivery. *Government Information Quarterly*, 32(3), 279-286.
- Çarıkcı, O. (2010). Türkiye'de e-devlet uygulamaları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 95-122.
- Çetin, R. B. (2014). *Okul DNA'sı Metaforunun Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Demirci, K. (2008). *İşletmecilik Kuram ve Uygulama*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dehoff, K., Jaruzelski, B., & Kronenberg, E. (2008). *Innovation's OrgDNA*. Florham Park: Booz Company.
- Döş, İ. (2013). School DNA and its transfer. *American Journal of Human Ecology*, 2(1), 7-15.
- Drucker, P. F. (1968). *The Age of Discontinuity. Guidelines to Our Changing Society*. New York: Harper.
- Eberl, U. (2011). *Life in 2050: How We Invent the Future Today*. Weinheim: Beltz GmbH, Julius.
- FUJİTSU (2018). *Kamu Sektöründe Dijitalleşme*. <http://tr.fujitsu-news.com/2018/02/25/kamu-sektorunde-dijitallesme/> (Erişim Tarihi: 25.02.2018).
- Fettahlıoğlu, Ö. O., & Demir, S. (2014). işletme yönetiminde yönetsel pandora: meritokrasi ve yetenek yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(01), 175-186.
- Govindarajan, V. ve Trimble, C. (2005). Organizational DNA For Strategic. *Innovation. California Management Review*, 47(3), 47-76. URL: <https://doi.org/10.2307/41166306>.

- Hamilton, B. A. (2005). *Organizational DNA-About Organizational DNA*. Chicago: Meyer, Christopher.
- Harvard Business Review, (2016). Dünya Dijitalleşiyor; Peki ya Türkiye? <https://hbrturkiye.com/sponsorlu-icerik/dunya-dijitallesiyor-peki-ya-turkiye> (Erişim Tarihi: 21. 05. 2018).
- Kara, A. (2017). Dijital Çağın Duygusal Zekâ Yöneticisini Oluşturmak. 1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, (4-5 Mayıs 2017) İstanbul, 55-369.
- Karagöz, U. (2016). Dijital Dönüşüm ve Türkiye, <http://www.tid.web.tr/idarecinin-sesi-dergisinin-171-sayisi-mayis--haziran-2016>. (Erişim Tarihi: 21.10.2018).
- Krogh, G. V. (2003). Open source software development. *MIT Sloan Management Review*, 44, 14-18.
- Macchi, M., Berthon, B., & Robinson, M. (2015). Digital Density Index. www.accenture.com/t20150523T023959__w_/itit/_acnmedia/Accenture/ConversionAssets/DotCom/Documents/Global/PDF/ (Erişim Tarihi: 15.07.2018).
- Mcnamee, S. J., & Miller, R. K. (2004). *The Meritocracy Myth*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Morgan, G. (1986). *Images of Organization*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Morgan, G. (1997). *Images of Organization*. Thousands Oaks, Cal.: Sage Publications.
- Morgan, J., Sisak, D., & Vardy, F. (2012). On the merits of meritocracy. *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 12-077/1.
- Neilson, G. & Pasternack, B. (2005). The cat that came back. *Strategy + Business*, 40. <https://www.strategy-business.com/article/05304?gko=9c3bf>. (Erişim Tarihi: 02.10.2018).
- Neilson, G., Pasternack, B. A., & Mendes, D. (2004). The 7 Types of Organizational DNA. *Strategy Business*, (35), 95-103. URL: <https://www.strategy-business.com/blog/The-10-Principles-of-Organizational-DNA?gko=c5b42>
- OECD (2017). *OECD Digital Economy Outlook 2017*. Paris: OECD Publishing. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-andtechnology/oecd-digital-economy-outlook-2017_9789264276284-en#page1 (Erişim Tarihi: 14.11.2017).
- Ohlhorst F. (2013). *Big Data Analytics: Turning Big Data into Big Money*. New Jersey.
- Onay, M. & Ergüden, S. (2012). Yeni bir metafor: Kurum DNA'sı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1), 203-212.
- Öktem, M. K., & Aydın, M. D. (2005). Bilgi teknolojileri ve türk kamu yönetiminde dönüşüm. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 257-282. URL: <http://dergipark.gov.tr/huniibf/issue/7877/103507>
- Öztürk Kalaycı, K. & Arslanoğlu, Z. (2018). Endüstri 4.0 Çerçevesinde Şekillenecek Mühendis Yetenekleri, Kakinmada Anahtar Verimlilik. <http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/endustri-4-0-cercevesinde-sekillenecek-muhendis-yetenekleri/9634>, (Erişim Tarihi: 18.04.2018).
- Sevinç, İ. (2007). Kamu kurumlarında bilgi teknolojileri kullanımı ve bunların çalışanların fiziksel ve psikolojik durumlarına etkileri. *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 2(1), 21-31.
- Sezer, Y. (2006). *Kamu Hizmetine Girme Hakkı*. Ankara: Seçkin.
- Smith, B. C. (1988). *Bureaucracy and Political Power*. New York: St.Martin's Pres.
- Taş, İ. E., Uçacak, K., Aydın, A. H., & Çiçek, Y. (2017). Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik İşlemlerin Azaltılmasında İnovasyona Dayalı Uygulamaların Önemi. *Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 22. URL: <http://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/files/yil-2017-cilt-22-sayi-kayfor15-yazi51-30122017.pdf>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dairesi, (2018). BM 2018 e-Devlet Araştırma Raporu Yayınlandı. <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/2018/bm-2018-e-devlet-arastirma-raporu-yayimlandi/> (Erişim Tarihi: 21.11.2018).
- Torun, Y. (2009). Meritokrasi: Adaletin terazisi mi yoksa bir adalet illüzyonu mu? *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 7(26), 89-99. URL: <http://gazi.dergipark.gov.tr/gusbd/issue/28250/301305>
- Töreci, E. (1999). Yeni bin yıla adım atarken. *Türkiye Bilişim Kültürü Dergisi*, 72, Ankara.
- TÜSİAD. (2017). Türkiye'nin Sanayide Dijital Dönüşüm Yetkinliği. [file:///C:/Users/pc/Downloads/turkiye-nin-sanayide-dijital-donusum-yetkinligi%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/turkiye-nin-sanayide-dijital-donusum-yetkinligi%20(3).pdf) (Erişim tarihi: 24.12.2018).
- Ulaştırma, D. & Bakanlığı, H. (2016). 2019 Ulusal E-Devlet Stratejisi ve Eylem Planı. <http://bilgem.tubitak.gov.tr/tr/haber/2016-2019-ulusal-e-devlet-stratejisi-ve-eylem-planı-hazirlandi> (Erişim Tarihi: 17.12.2018).
- UNCTAD. (2017). *World Investment Report 2017: Investment and The Digital Economy*. Geneva. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (Erişim Tarihi: 14.11.2017).
- Verschoor, C. C. (2004). Can organizational DNA exclude ethics? CMA, Editor, Ethics. *Strategic Finance*
- Verschoor, C. C. (2005). Organizational DNA Should Contain Ethics Component, CMA, Editor. *Ethics. Strategic Finance*.
- Xianbai, L. (2006a). Research on Enterprise DNA and enterprise RNA. *International Journal of Business and Management*, 1(3), 7-12

Yıldırım, M. (2013). Kamu yönetiminin kadim paradoksu: Nepotizm ve meritokrasi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 353-380.

EXTENDED ABSTRACT

Advances in technology from the industrial revolution to the present cause the business world to turn their eyes much more to the future and constantly change the ways of doing business of the institutions. While these developments have led to an increase in productivity in the production and service sectors on one hand, they have changed the business models and all sectors have entered into a restructuring process on the other hand (Kara, 2017: 356). In this reality, the main source of productivity is knowledge and skills. In the new era expressed as the digital age, the organizations aiming to survive and progress are required to develop policies and management strategies that encourage the implementation of these factors (Drucker, 1968: 40–41). This transformation is not only a matter of technological infrastructure but also a restructuring process involving a collective cultural transformation from the human resources to the business processes and even to the management activities. Therefore, digital transformation should be included in the genetic instructions that must exist in the DNA of the organizations.

As in all sectors, digitalization in the public sector is also extremely important for improving processes and for providing effective services. On the other hand, the new business life revealed by the technological developments requires "creative employees" that follow the current developments outside of their specialization areas and are interested in other related fields. Therefore, in addition to the theoretical and practical knowledge of the employees related to their expertise areas, they should have the skills such as creative thinking, correct planning and decision making and effective communication. Today, digital skills have been added to all these skills (Öztürk and Arslanoğlu, 2018). In this framework, it is necessary to apply recruitment and promotion system based on meritocracy in the institutions. At the same time, the public institutions aiming to change and develop their work habits based on digital technologies should ensure the placement of this new vision in the DNA of the employees.. In the light of all of this information, the aim of this study is to provide a theoretical approach to the process of digital transformation in the public sector within the framework of the concepts of organizational DNA and meritocracy (merit).

Digital transformation in general can be expressed as a holistic transformation in the subjects of individual, business processes and technology to enable the public and private sector to provide more effective and efficient services and increase the satisfaction of their target groups as a result of the opportunities provided by the continuously improving information

and communication technologies and the accordingly changing social needs. (Taş et al., 2017: 2305). Digitalization improves the efficiency of institutions, facilitates the operational processes and improves the service delivery processes. Because the digital technologies ensure the transformation not only the way of doing business but also the jobs and human resources (Varol, 2017: 13). The organizational DNA is the fingerprint of an organization and the members of the organization carry the DNA of the organization to which they belong (Döş, 2013: 9). Just as the instructions of the real DNA in the nature are needed to create a unique organism, the organizational DNA determines how an organization should function. The functions of the structure, decision rights, incentive systems and information flow of the organizations form the DNA of an organization when they are tied to each other in numerous ways (Dehoff et al., 2008). Morgan (1986) expresses the DNA of the organization as a sense of turning towards the vision and values that make the employees to comprehend and adopt the mission of the organization, mobilize the organization and keep it together. Govindarajan and Trimble (2005) define it as the interaction between the structure, employees, culture and ways of doing business of the organization. According to this, the DNA of the organization is formed as the result of conglomeration of the employee, the main structure of the organization, the culture dominating the organization and the own system of the organization and their interaction with each other (Çetin, 2014).

The meritocracy is expressed as " in the narrow meaning, employing the most appropriate person for certain task, and in the broad meaning a set of rules and practices that enable the establishment of an effective and efficient personnel system" (Demirci, 2008: 298). In Meritocracy, it is possible to see a performance evaluation system that brings out the talented individuals and eliminates the untalented individuals. (Morgan et. al., 2012: 4). In this way, The jobs to be done are fulfilled by skilled and expert individuals and increase in the productivity is observed. (Fettahoğlu and Demir, 2014: 178). In the effectively implemented public administration, the meritocracy system aims to select the knowledgeable, talented and successful individuals during recruitment, and to make an evaluation according to these criteria for the progress and promotions during service (Yıldırım, 2013: 362).

With the completion of the transformation process by the public institutions trying to adapt to the digital transformation, the executed operations will gain acceleration and the quality of the provided service will increase. In this context, the digital road map of the digital transformation works to be carried out in the public sector should be embraced by the institutions and the works should be ensured in coordination. The qualified manpower is the main actors of this process. Therefore, it is very important to achieve the strategic human

resources plannings in parallel with the transformation in the public institutions. Plannings towards the employment of the manpower that will be able to follow the technological innovations, develop the existing technology and mastering the use of maturing technologies should be included in the digital transformation process. The concept of meritocracy emerges in this context. The Meritocracy system primarily aims a serious and long-term human resources planning. In line with this aim, the work definitions, performance criteria that can be evaluated as transparent, understandable and concrete, and an organizational DNA that ensures the adaption to the transformation should be included in the system.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Akdağ, M. (2019). "Realist Rus Edebiyatından Erken Dönem Sovyet Sinemasına Gerçekçi Mekân Kullanımı", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2852-2874.

Geliş Tarihi / Received Date: 30.08.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.02.2019

Araştırma Makalesi

REALİST RUS EDEBİYATINDAN ERKEN DÖNEM SOVYET SİNEMASINA GERÇEKÇİ MEKÂN KULLANIMI

Menderes AKDAĞ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İletişim Fakültesi

menderes.akdag@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9301-684X

Öz

Fransız İhtilali'yle devrimler dönemi başlamakta ve bu süreç XX. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürmektedir. Endüstri Devrimi'yle 1917 Rus Devrimi bu devrimlerden sadece ikisidir. Devrimlerin dünya ölçeğinde etkileri olmaktadır. XIX. yüzyıla Rusya büyük problemlerle başlamaktadır. Napolyon Savaşları denilen 1815 Viyana Kongresi'yle biten süreç önemlidir. Napolyon, Madrid'den Moskova'ya bir imparatorluk kurmuştur. Rus direniş ve ağır kış şartları nedeniyle imparatorluk kısa sürmüştür. Ruslar, topraklarını istiladan kurtarmış, fakat savaşlar, Rusya'da büyük bir yıkım meydana getirmiştir. Bu dönemde Rusya dört yüz bin askerini yitirmiştir. Savaşların ardı arkası kesilmemektedir. Rusya'da toprak soylularıyla Çar ve çevresi refah içerisinde yüzerken toprağa bağlı kölelik kaldırılmasına rağmen halkın genel durumu kötüdür. Bu çelişki Rus realistlik edebiyatını beslemiştir. Bu edebiyat, yazıldığı dönemi anlattığı için etkilidir. Bütün bunlar 1917 Devrimi'nin alt yapısını oluşturmuştur. Ekonomik ve sosyal koşullar kuruyan yaprak ve otlarsa realistlik edebiyat bir kibrittir. Bu kibritin kim tarafından ne zaman çakılacağı bilinmemektedir. Kimi zaman tutuşan bu otlar Çarlık tarafından acımasızca bastırılmıştır. 1917'de çıkan yangınsa önlenemez. Bolşevikler, Rus Edebiyatı'ndan etkilenen kimi subayları yanına çekmiştir. Çarlık sonlanır. 1917 Devriminde kullanılan "barış, aş, toprak, özgürlük" şeklindeki sloganda yer aldığı gibi Rus edebiyatçıları toprak, yoksulluk, savaş, sefalet gibi konuları işlemişlerdir. Dostoyevski, Tolstoy, Gorki, Gogol gibi edebiyatçıların eserlerinde olaylar okuyucuların bildiği mekânlarda geçmektedir. Erken dönem Rus sinemacıları sokakları, limanları birer set gibi kullanmıştır. Gerçekçi mekân kullanımı anlayışı Sergei Eisenstein, Pudovkin, Vertov gibi yönetmenlerde zirve yapmıştır. Rus realistlik edebiyatıyla Rus sineması mekân kullanımında paralellik gösterir. Edebi eserlerde fazla mekân tasvirinden ziyade olay örgüsü ve diyaloglarla mekân algısı okuyucunun zihninde canlandırılmaktadır. Filmler sürekli bir mekân görüntüsü içinde geçmiştir. Yönetmenler etkiyi artırmak için fazla miktarda close up kullanmıştır. Burada mekân olgusu şeklen kaybolursa da izleyicinin mekânsal algısı olayların sıralanışı dolay zihninde canlıdır. Rus edebiyatı mekânsal kullanım dâhil kullandığı teknikler itibarıyla devrimi hazırlar. Rus sineması ise devrimin devamlılığını sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Rus Edebiyatı, Rus Sineması, Mekân, Realizm, Sinemada Mekân

REALISTIC VENUE USE FROM REALIST RUSSIAN LITERATURE TO EARLY SOVIET CINEMA

Abstract

Era of revolutions begins with the French Revolution and this process ends at the first quarter of the XX'th century. Industrial Revolution and 1917 Russian Revolution are only two of the revolutions. Revolutions have effects across the world. Russia enters the XIX. century with great problems. The process that ends with the 1815 Vienna Congress. Napoleonic Wars is important. Napoleon establishes an empire from Madrid to Moscow. Due to Russian resistance and heavy winter conditions, the Empire was short-lived. Russians save their land from

invasion but wars bring about a great destruction in Russia. Russia loses four hundred thousand troops in this period. The wars never ends. In Russia, the general condition of the people is bad despite the removal of land dependency on slavery while the Tsar and his surroundings live in prosperity. This contradiction has fostered Russian realistic literature. This literature is effective for enlightening the period of writing. All these constitute the substructure of the 1917 Revolution. Realistical literature is a match while economic and social conditions are dried leaves and herbs. It is not known when it will be triggered. These herbs, which sometimes ignited, are ruthlessly suppressed by the Tzarism. Fire in 1917 cannot be prevented. The Bolsheviks win some military officers -influenced by Russian literature- over. As the slogan "peace, bread, land, freedom" used in the Revolution of 1917, Russian literary figures deal with issues such as land, poverty, war, misery. In the works of authors like Dostoevsky, Tolstoy, Gorki, Gogol, the events happen in places which the readers know. Early Russian filmmakers use streets and harbours as a set. The understanding of the real venue use has hit the top by directors like Sergei Eisenstein, Pudovkin and Vertov. Russian realistic literature and Russian cinema are parallel to venue use. In literary works, venue is envisioned in reader's mind by way of event patterns and dialogues rather than depiction of excessive venue. The films are displayed in a constant venue image. Directors have used too much close-ups to increase the impact. Although the spatial phenomenon disappears here, the spatial perception of the spectator is alive in the mind because of the sequence of events. Russian literature prepares the revolution based on the techniques it uses, including spatial use. The Russian cinema maintains the revolution.

Keywords: Russian Literature, Russian Cinema, Venue, Realism, Venue in Cinema

1. GİRİŞ

Maksim Gorki, Puşkin'i "tüm başlangıçların başlangıcı" şeklinde nitelendirmektedir. Rus edebiyatının Puşkin'le başlayıp başlamadığı tartışmalı bir konudur. Ancak Realistik Rus Edebiyatının Aleksandr Puşkin'le başladığı düşünülmektedir (Kuleşov, 2000:1). Bu akım neredeyse aralıksız bir asır Rus edebiyatına egemen olmuştur. Gorki, Gogol, Turgenyev, Çehov, Dostoyevski, Tolstoy gibi dev edebiyatçıların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yazarların en önemli özelliği çağlarını anlatmasıdır. "Edebiyat, acıdan beslenir" görüşü bu yazarların şahsında hayat bulmaktadır şeklinde ifade edilebilmektedir. Soylular ile köylüler arasındaki derin uçurum ve sefalet bu yazarları derinden etkilemiştir. Söz konusu yazarların ülkenin koşullarını iyi gözlemledikleri görülmektedir. Eserlerinde bununla ilgili ciddi analizler yaptıkları hissedilmekte ve bu nedenle bu yazarların eserlerine sadece birer edebi metin olarak bakmak neredeyse mümkün değildir. Onlar aynı zamanda o dönem Rusya'nın aydınlatılmasında kullanılabilir birer tarihi vesikadır. O yılların anlaşılması için birinci el kaynaktır. Bu nedenle özellikle XIX. yüzyıl Rus tarihini söz konusu edebi eserlerden okumak imkan dâhilindedir. Kimi zaman edebi metinlerle siyaset arasında ciddi bir bağ olduğu dile getirilmektedir (Abadan, 1956:49). Realistik dönem Rus edebiyatı ürünlerinin günümüzdeki fonksiyonu budur. Fakat bu eserlerin yazıldıkları dönemde bir propaganda etkisinden söz etmek gerekir. Dönemin yazarları tespitleriyle Çarlık rejiminin altını oymakla birlikte 1917 Rus devriminin hazırlayıcı etmenlerinden olmuştur. Edebiyatçıları bunu seçtikleri konu ve bu

konuyu işleyiş biçimiyle gerçekleştirmektedir. Bu biçimin içerisine olay örgüsü, diyaloglar ve eserlerdeki mekân algısı da girmektedir.

Sinemanın teknik gelişimi XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde başlamaktadır (Smith, 1997:15). Rusya açısından düşünüldüğünde bu 1917 Devrim sürecine denk gelmiştir. Bu nedenle erken dönem Rus sineması devrim sürecine ve devrimden sonra kurulacak olan Sovyet rejimine hizmet etmiştir. Lenin “*Tüm sanatların en önemlisi sinemadır*” görüşünü savunmuştur. Devrim lideri ve SSCB’nin ilk devlet başkanı Lenin’in sinemaya verdiği önem sanatsal siyasi sinemanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Erken dönem Rus sinemasının mevcut komünist rejimi destekleyecek veya onun güçlenmesine katkı sağlayacak filmler ortaya koyduğu görülmektedir. Burada ilham alınacak kaynak yine realizm olmuştur. Bu sinema ya devrim öncesi kötü koşulları ya da devrim sürecini anlatmaktadır. Sergeie Eisenstein’ın Potemkin Zırhlısı ile Grev’i (<https://www.youtube.com/watch?v=7TgWoSHUn8c> ve <https://www.youtube.com/watch?v=uLiNKaUp0AA&t=3250s> Erişim Tarihi: 01.08.2018), Devrim öncesi kötü koşulları anlatan filmlerden sadece iki tanesidir. Podevkin, “Ana” adlı filminde ise devrim öncesi kötü koşullar ile devrim sürecini anlatmaktadır. Erken dönem Rus sinemasında dekor, kurgu mekân yoktur. Filmler, sokaklarda, limanlarda, meydanlarda çekilmiştir. O günün bir Sovyet kentinin nasıl olduğunu anlamak isteyen Vertov’un Kameralı Adam adlı filminden pek çok ipucu elde edebilir. Bu nedenle sadece anlattığı olaylar değil Rusya’da XX. yüzyılın başlarında kentlerin, kırsal bölgelerin, ev gibi barınma yerlerinin nasıl olduğunu anlama açısından Rus sineması önemlidir. Rus yönetmenler bunu filmde kullanılacak mekân tasarruflarıyla başarmıştır.

2. REALİZM KAVRAMI

2.1. Realizm Kavramı ve Edebiyat

Realizm sözcüğü ‘real’ kelimesinden türemiştir. Söz konusu sözcük de gerçek, asıl, taşınmaz, hakiki, aktif, sahici, saf, sabit, etkin gibi anlamlara gelmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b3f5ca0161679.43930041; Erişim Tarihi: 06.07.2018). Aslında Latince olarak dillendirilen ve Latincesi ‘realis’ sözcüğün olan bu sözcüğün nesnellik, gerçeğe uygunluk anlamlarına geldiği bilinmektedir. Sözcük, Fransızcada realite olarak karşılığını bulmuştur. Realite Türkçeye geçmiş ve ‘gerçek’ anlamı taşımaktadır. Buradan yola çıkarak realist, ‘gerçekçi’; realizm ise ‘gerçekçilik anlamlarına gelmektedir. Realizm bir sanat akımının adı olmuştur. Bu akım hayatı, tabiatı, olayları, insanları aynen aktarma iddiası içerisindedir (Çetişli, 2012:88). Oxford’un Edebiyat Terimleri Sözlüğüne bakıldığında realizmin tecrübeyle sabit bir yaşam tarzını doğrulukla yansıtan veya o anki olayları aynen kaydediyor izlenimi veren bir sanat

akımı olduğu görülmektedir. Yine bu sözlükte yer alan bilgiye göre realizm gerçeklikten kaçan, çoğu kez idealleştirmeye başvuran romantizmin reddi üzerine kurulmuştur (Baldick, 2001:212). Realizmin önemli temsilcilerinden James Farrel realizmin dünyada yüzyıllardır var olduğunu iddia etmiştir. Ona göre hayat koşullarını, değerleri geniş bir özgürlük alanında yazabilmek realizmdir. Buna irade etmiş yazarlar olduğu sürece döneme bakmaksızın realizm mevcuttur (<http://dergiler.ankara.edu.tr/tammetin.php?id=5800>; Erişim Tarihi: 01.08.2018).

Kimilerine göre pozitivistizmin edebiyatta, nesirdeki yansıması realizmdir. Bu nedenle Realizmi anlamak için Pozitivizmin ne olduğuna bakmak gerekmektedir (Kefeli, 2012:90). Pozitivizm kökleri Hobbes, Newton, Locke gibi bilim adamı ve düşünürlerin temsil ettiği Aydınlanmaya da kadar götürülebilir (Cevizci, 2009:700). Ancak Pozitivizmin kurucusu Agust Comte sayılmaktadır. Pozitivistler ilahi meselelerle uğraşmazlar tamamen gözleme, deneye ve muhakemeye dayalı bir dünya görüşü ortaya koymaktadırlar. Realizm de olanı aynen aktarma iddiasında ise realistlerin güçlü birer gözlemci olması gerekir. Pozitivistlere göre insanlık, ilahiyatçı, metafizik veya soyut, bilimsel pozitif dönem şeklinde üç aşamadan geçmektedir (Meriç,1996:83). Bu sıralama edebiyat tarihindeki “klasisizm, romantizm, realizm” şeklindeki dönemsel sıralamaya uygun düşmektedir.

Pozitivizmde batıl inançlara ve tabulara reddiye vardır. Bilim hayli önemlidir. Üstelik bu bilim anlayışı üzerinde tartışılabilir maddi dünya ile sınırlandırılır. Klasisizm, Romantizm, Realizm şeklinde dönemsel sıralamaya göre Realizm ile Klasisizm arasında bir karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Klasisizmde akıl ve sağduyu önemlidir. Ancak realistler akla önem vermekle birlikte onlara göre akıl bilimin emrindeyse bir işe yarar. Klasik yazarlar sağduyu ile eserlerinde olaylara müdahale ederler ve olayların istenmedik yerlere varmasını engellerler. Realist yazarların elinde ise olaylar sebep-sonuç ilişkisi içerisinde nereye varması gerekiyorsa oraya varır. Sebep-sonuç ilişkisi temelinde çalışılan bir eserde dolayısıyla romantizm temsilcilerinin eserlerinde bulunan olağanüstü haller, mucizeler, hayali olaylar ve genellemeler ile soyutlamalar pek görülmemektedir. Realizm kurucuların Flaubert'in de benzer görüşler ifade ettiği görülmektedir. Ona göre olayları doğrulukla aynen aktarma gayreti bilimin kendisidir (Çetişli, 2012:70).

Parma Manastırı, Kırmızı ve Siyah gibi eserlerin sahibi Stendal bir Fransız realist yazardır. Stendal, romanda realizmi şöyle tanımlar: “*Roman, bir yol üzerinde gezdirilen büyük bir aynadır. Ayna yolda ne varsa onu gösterir. Yoldaki çamuru gösteriyor diye ayna suçlanamaz. Suçlanacaksa o yolun yapımından sorumlular suçlanabilir.*” (Çetişli, 2012:73). Stendal burada realizmin devrimci yanından söz etmektedir. Realizm bir nevi kral çıplak demektir. Bu da ‘*sanat sanat içindir*’ anlayışının reddiyesi; ‘*sanat toplum içindir*’ ilkesinin

kabulü anlamına gelmektedir. Toplumsal çözümler, realizmin bel kemiğini oluşturur. Bu çözümler, birey toplum ilişkisine, toplumsal yapıya dayandırılır (Suçkov, 2009:23). Realizm ne geçmişle ya da tarihle ne de gelecekle fazla ilgilenmez. Çok büyük, nadir olaylar da realizmin pek ilgi alanına girmemektedir. Günlük hayatta bir şekilde karşılaşılabilecek olaylar realizmin konusudur. Her kesimden kişinin yaşamı realizmin konusu olabilir. Cahil, varlıklı, yoksul fark etmez her bir insanın yaşamı büyük bir dramı barındırıyor olabilir. Edebiyatçı bu dramı dile getirmelidir (Bayrav, 1999:104). Realist edebiyatçı bunu yaparken toplumsal mücadeleciler tarafından da ortaya koymuş olur.

Diğer paragraflarda detaylandırılan realizmin temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: Realizm pozitivistin etkisi altındadır. Hayali, ütopyik konular realistlik eserlerin konusu değildir. Dolayısıyla mekân ve karakter tahlilleri veya tasvirleri gerçekçi olmak zorundadır. Edebi eserlerde tasvir için tasvir yapılmaz (Yetkin, 1967:60). Bunlar realizmin gerçeklik yönüdür. Eserler nesnel diğer bir ifadeyle ele alınır. Buna kavramsal olarak objektiflik denebilir. İşlenen konular bir şekilde toplumla bağlantılı olmalıdır. Elbette işlenen olay sınırlandırılır. Vaka sınırlamasının gerçeklik algısını bozmaması gerekmektedir. Gerçeklik ve objektiflik iddiası realistleri konu ve tahlillerini belge ve araştırmaya ve güçlü bir gözleme dayandırmaya zorlar. Ancak edebi eserler bütün bu özelliklerin yanında estetik öğeyi eklemek gerekir. Bu konu ise daha çok yazarların dil ve üslubuyla ilgilidir. Realizmle sonuç olarak şunları söylemek gerekir. Sürrealizm, Dadaizm, Romantizm gibi akımlara bakıldığında realizmde ciddi bir gerçeklik olgusunun göze çarptığı doğrudur. Ancak realist eserlerde yazarın bir bakış açısının bulunduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle mutlak gerçekliğin olduğunu söylemek mümkün değildir.

2.1.1. Rus Edebiyatında Realizm

Rus realizmi denilince ilk akla gelen isim Puşkin'dir. Puşkin'in ilk eserlerinde realizmden söz etmek mümkün değildir. Ancak Puşkin'in daha sonra Rusya'da sosyo-ekonomik durumun bozulması üzerine çıkan isyanlardan etkilendiği görülmektedir. Puşkin, dikkatini toplumsal sorunlara yöneltmiş ve hayatı toz-pembe gösterme çabasından vazgeçmiştir. Fantastik konulardan, düşsel hayali meselelerden uzaklaşmıştır. Realizm bütünüyle Puşkin'in eserlerine nüfuz etmeye başlamıştır. 1830'larda Puşkin tam bir realizm temsilcisidir. Puşkin realizminin ortaya çıktığı tarihte Avrupa'da Sanayi Devrimi gerçekleşmesi ilginçtir. Vahşi kapitalizm süreci ortaya çıkmıştır. Puşkin vahşi kapitalizmin insan olma erdemi ve ahlak üzerindeki aşındırmasını erken süreçte fark etmiştir. Puşkin çok yönlüdür. Edebiyatın farklı alanlarında eserler vermiştir. Ancak eserlerindeki ortak yön örtük kapitalizm eleştirisidir. Puşkin yüzünü batıya dönmüş Çarlık rejimini sefaletle imtihan olan

Rus toplumunun ansiklopedik bir çizimini yaparak eleştirmiştir. Kendisinden sonra gelecek pek çok Rus sanatçısını da etkilediği görülmektedir (Olçay, 2003:49). Daha sonra bu akımı Gogol, Gorki, Dostoyevski ve Tolstoy devam ettirmektedir. Puşkin'den sonra Gogol Rus realizminin belki en önemli temsilcisi değildir. Fakat kronolojik olarak ikinci mümessilidir. Gogol ile birlikte Rus edebiyatının Klasisizm etkisinden arındığı görülmektedir. Artık eserlerde olağanüstü kahramanlar, soylular, seçkinci bir dil görülmez. Eserlerde yeni bir insan var edilir. Bu insan çerçevesinde toplumsal yapı çözümlenip araştırılmaktadır. Yeni bir insan var etme Gogol şahsında Rus realistlerinin en önemli başarısı olarak bilinmektedir. İlk Rus realistleri Rusya'da hüküm süren toprak köleliğinin kaldırılması konusunda ret veya kabul eden anlayıştan daha çok bu konunun ciddi araştırılması konusunda bir bakış açısı geliştirmeye çalışırlar. Elbette ilk realistler toprak köleliğinin kaldırılmasından yanadır. Ancak bunun sadece kaldırılmasının bir işe yaramayacağını farkındadırlar. Nitekim de Çar I. Alesandr döneminde 1961 yılında toprak köleliği kaldırılmıştır. Ancak Rus topraklarında sefalet hüküm sürmeye devam etmiştir.

Tolstoy ve Dostoyevski'nin eserlerinde realizmin zirve yaptığı görülmektedir. Bu iki yazarın zirve eserler ortaya koymasında edebi dehalari olduğu kadar güçlü bir gözlemci olmaları yatmaktadır. Dostoyevski, yazdıklarıyla Çarlık rejiminin hışmına uğramış ve Sibirya'da sürgün hayatı yaşamıştır. Tolstoy, soylu aileden gelmesine rağmen bu yaşamdan vaz geçmiştir. Bu yazarlarda hayat tecrübesi önemlidir. Belge, bilgi toplamak ise hayatidir. Tolstoy'un 'Savaş ve Barış' adlı romanını yazmak için elinde haritalarla savaş meydanında dolaştığı söylenmektedir. Tolstoy ve Dostoyevski toplumun temel sorunlarını ve halkın acılarını aktarmayı çalışmalarında hep başlangıç noktası yapmışlardır (Lukacs, 1987:20). XIX. yüzyılda Rus realisttik edebiyatçıların ortaya koyduğu çalışmalar sosyal meseleler hakkında Rus soyluları, bürokratları ile aydınları tarafından düşünmesini sağlamıştır. Örneğin Turgenyev 1852'de Bir Avcının Not Defteri adında bir öykü kitabı yayımlamıştır. Bu kitabı okuyan Rus Veliht Prensi Aleksandr onun etkisi altında kaldığı dillendirilmektedir. Turgeyev bu öykü kitabında sayıları 22 milyonu bulan ve Rusya toplam nüfusunun 1/3'üne denk gelen toprağa bağlı kölenin sefaletini anlatmıştır. 1855'te tahta geçen Aleksandr, 1861'de yaptığı toprak reformu ile köleliği kaldırmıştır.

XIX. Yüzyıl Rus realisttik yazarları çalışmalarlarıyla belki doğrudan komünizm rejimini hedeflemezler. Ancak sonuç buraya çıkmaktadır. Bu nedenle 1917 ile iktidara gelecek olan komünizm anlayışındaki Bolşevik iktidar Çarlık rejimin hatırlatacak her şeyi ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Neredeyse eski olan her şey kötüdür. Ancak Lenin Tolstoy'a ve Dostoyevski'ye saygı duymaktadır. Devrimden çok daha önce hayatını kaybetmiş bu

yazarların büstlerini diktirmiştir. Devrim öncesindeki realisttik yazarlar gerçeklik bağlamında daha bağımsızdır. Ancak Devrim sonrasında yazarların Marxist ideolojinin hizmetine girdikleri gözlenmektedir. Böylece Marxist Gerçekçilik ortaya çıkmıştır. Bu kavram Sosyal Gerçekçilik, Toplumcu Gerçekçilik, Sosyalist Gerçeklik şeklinde de tanımlanır. Maksim Gorki, bu akımın Rusya'daki temsilcisidir. Ernest Hemingway, John Steinbeck, Anatole France dünya ölçeğindeki diğer temsilcileridir.

2.2. Realist Rus Edebiyatı İle Sinemasının Beslendiği Ortamın Oluşması

Rus gerçekçi edebiyatı ile sinemasının beslendiği olaylar Napolyon'un Rusya'yı istila etme süreciyle başlamıştır. Napolyon Madrid'ten Moskova'ya koca bir imparatorluk kurmuş görünmektedir. Ağır kış şartları Fransız ordusunu zor durumda bırakmıştır. Moskova önlerinde Rusların direnişiyle Napolyon efsanesi çökmeye başlamıştır. Ruslar Napolyon'un çöküşüne neden olurlar ve ülkelerini istiladan kurtarmışlardır. Napolyon Savaşları süreci 1815 Viyana Kongresi'yle bitmiştir. Viyana Kongresiyle başlayan yeni döneme ise yeniden yapılanma süreci denmektedir. Napolyon'un İngiliz etkisini kırmak üzere İngilizlerin doğu sömürge yollarını kontrol etmek için Mısır'ı işgal etme teşebbüsü İngilizlerin dikkatini bu noktaya çekmiştir. Viyana Kongresi'nde İngilizler Osmanlıları bu nedenle geçici ve kontrollü koruma altına almışlardır. Varlığını yayılmaya dayayan Çarlık İmparatorluğunun güney ekseninde böylece önü kesilmiştir. Kırım Savaşı gibi bu alanda açtığı pek çok savaşta Ruslar başarısız olmuştur. Rusya bu sefer Pasifik kanatta genişlemeye çaba göstermiştir. Ancak burada Japon direnişi söz konusudur. Yeniden yapılanma sürecinde Fransa zayıflarken Almanya faktörü ortaya çıkmıştır. Almanya, Rusların egemenlik alanı olan Doğu Avrupa'ya doğru yayılmıştır. İngiltere, zorunlu olarak Rusya ile işbirliği yapmış ve I. Dünya Savaşı'na böylesine bir ortamda gidilmiştir (Armaoğlu, 1998:99).

Rus halkı yayılma çabasının bedelini bitmez tükenmez savaşlarla ödemiştir. Bu savaşların maliyeti Ruslara ağır şekilde olmuş, yoksulluk ve açlık her yeri sarmıştır. Küçük bir azınlık refah içerisinde yaşarken halkın büyük bir kısmı sefalet içindedir. Bu zıtlık edebiyatı beslemiş ve ileride devrimin de alt yapısını oluşturmuştur (Moscow, 1962:18). Öyle ki pek çok dönem resminde Çar yanında başpiskoposu ile ordunun kırbaçlayarak yol aldırıldığı, prangalara vurulmuş sefil insanların omzunda yükselen tahtirevan üzerinde resmedilmiştir (Courtesy of the Huntington Hartford Collection, Gallery of Modern Art, Newyork). 1905'te çizilen bir resimde ise rüşvet, bunaltan ağır vergiler, sürgünler, despotluk, haksızdan yana din anlayışı, beceriksizlik, hırs, devlette sadece Kazakların tercih edilme hastalığı, Rusya'yı saran ağır bürokratik anlayış ahtapotun kollarına benzetilmektedir. Rus halkı elinde baltayla bu kollardan kurtulmaya çalışırken temsil edilmektedir (Halliday, 1967:42). Toprağa bağlı

kölelik yakın zamanda kaldırılrsa dahi köylüler toprakla birlikte hale satılmaya devam etmiştir. Tam bir monarşi, otokrasi söz konusudur. Kural ve kanunlar da monarşik yapının istediği gibi çıkmıştır (Halliday, 1967:28). I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce ise Mançurya, Kore gibi yerlerin kontrolü için Rusya ile Japonya arasında Uzakdoğu'da savaş patlak vermiştir (Halliday, 1967:47). Devrime giden yol I. Dünya Savaşı ile son dönemece girer. Savaşların getirdiği yıkım, sefalet ve açlık komünist taraftarların devrim esnasında halkı harekete geçirecek sloganlarına da yansımıştır: “Barış, ekmek, toprak, özgürlük”. Dolayısıyla bu slogan halk nezdinde yerini bulmuştur. Bolşeviklerin önemli bir propaganda aygıtına dönüşmüştür (Moscow, 1962:142). 1917 Ekim Devrimi, sefaletle karşı son yirmi yıldan beri Rusya'da meydana gelen ayaklanmaların sonuncusudur denebilir (Halliday, 1967:54).

2.3. Realistlik Edebiyat ve Sinemanın Devrimci Yanı

Sağ düşünce Romantizmden, sol düşünce ise Realizmden beslenmektedir denebilir. Romantizm duygular ön plandadır. Bu nedenle sağ düşünce tarafından ele alınan din, milliyetçilik hassasiyeti bununla açıklanabilir. Sanayi Devriminin gerçekleştiği yıllarda romantizm ortaya çıkmıştır. Burada vahşi kapitalizmden söz etmek mümkündür. Uzun çalışma süreleri, düşük ücretler, çocuk ve kadın işçiliği yaygındır. Neredeyse hiçbir sosyal haktan ve sosyal güvenlik hizmetlerinden söz etmek mümkün değildir. Burjuva böylesine bir ortamda edindiği surplusun bir kısmını sanata yatırmıştır. Sanat gittikçe “sanat sanat içindir” anlayışına doğru evrilir ve metalaşır. O denli ki Fransız romantik yazar Gautier “*Raphaello'nun hakiki bir tablosunu ya da güzel bir çıplak kadını seyretmeye karşılık, Fransızlık ve yurttaşlık haklarımdan büyük bir memnunlukla vazgeçerdim*” demiştir (Plehanov, 1987:23). Romantizmde kadercilik, abartı ve tesadüfler ve duygular yoğun iken realizmde bunun zıttı söz konusudur. Romantizm, duygular, acılar üzerinden yürüyen bir akımdır. Sonuçta kaderine razı ol mesajıyla yapıtlar bitmektedir. Böylesine bir ortamda sosyalist ve komünist görüşlerin filizlendiği bir ortamda sanatın metalaştırılmasına ve sanat sanat içindir anlayışına karşı duruş başlamıştır. Sanatın ise bir amacı olmalıdır. Sanatın gerçeği göstermesi sosyalist görüşün varlığına katkı sağlayacaktır. Onlara göre kimi sanatçıların toplumsal sorunlarla hiç ilgilenmemesi anlaşılır bir durum değildir (Bourdieu, 2006:110). Realizm, hayata ayna tutar. Sınıflar arası derin farklılıkları göstererek sınıflar arası çatışmayı dolaylı yoldan besler. Bu çatışma zaten komünizmi hâkim kılacak alt yapı oluşturacaktır.

Komünist kurucularından Karl Marx'a göre Sanayi Devrimi sonrasında dünya yeni aşamaya gelmiştir. Sınıfsız bir toplum artık mümkündür. Bunu ise burjuvazi değil ezilen sınıf işçiler (ploterya) gerçekleştirecektir. Gerçekleştirilecek eylem ise komünist devrimdir. Bu

görüŖe göre komünist devrimin gerekleŖmesi muhtemel yerler iŖçi sayısının hayli yüksek olduğu İngiltere ve Almanya gibi ölkelerdir. Ancak devrim tarım toplumu olan Rusya’da gerekleŖmiŖtir. Avrupa’da Realizm, Romantizm, Dadaizm, Sürrealizm gibi bir sürü akım ie gemiŖtir. Edebiyatta ve sinemada bunun için sulandırılmış gerçeklik söz konusudur. Ancak Rusya’da hem edebiyatta hem sinemada güçlü bir realizm görölmektedir. Diğer akımlar Rusya’ya neredeyse hiç uğramaz denebilir. Bunun da ötesinde Rus realistleri gerçeklik adına sadece üst sınıfın hayatlarını yansıtabilirdi. Bu da bir gerçekliktir. Ancak onlar toplumdaki çeliŖkileri vurgulamayı yeğlemiŖtir. Rus devriminin gerekleymesinde Glinka, Borodin, Korsakow, Tolstoy, PuŖkin, Tchaikowsky, Moussorgsky, Dostoyevski gibi realist sanatçıların katkısını bir defa daha ifade etmekte fayda vardır (Moscow, 1962:130). Bu durum realizmin devrimci yanını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle toplumun çökmüş, kokmuş veya bozulmuş yanlarını çağdaŖlarına haykırmak istemeleri Rus realisttik yazarların devrimci yanını ifade etmektedir.

Komünist, sosyalist veya sol düşünceler halk düşüncesini hep ön plana çıkartmıŖtır. Tolstoy’un Fransa ile Rusya arasında geçen Napolyon Savaşlarını anlattığı Savaş ve BarıŖ adlı eseri halk düşüncesinin nasıl iŖleneceğini göstermesi açısından zirve bir yapıttır. Bir yanda Rus sosyetesı öbür yanda savaşın ıstırabını çeken geniŖ halk kitleleri eserde anlatılır. Bu çeliŖki bile tek başına yazarın vermek istediği bir mesajın olduğunu göstermektedir. Rus Devrimi sadece BolŖeviklerden, siyasi kanattan, askeri takımdan ibaret değildir. Bu haliyle realisttik Rus sineması ve edebiyatı devrimin bir parçasıdır.

Realizmin devrimsel yanı evrenseldir denebilir. Nitekim Rus Devriminden sonra ortaya çıkacak geliŖmeler bunu ifade etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken batıyı kendisine model almıŖtır. Fakat rejimin ite oturabilmesi için uyguladığı propaganda yöntemi adına Sovyet Rusya’dan esinlendiği söylenebilir. Yine Milli Mücadele ve İnkılaplar süresince tıpkı Rus Devrim süresince olduğu gibi realist edebiyat akımı adından söz ettirmiŖtir. Milli Mücadele yıllarında Komünizm ve Sovyet Rus yanlısı insan azımsanmayacak düzeyde olmuŖtur. YeŖil Ordu, Türk Komünist Partisi, Halk İŖtirakıyün Partisi gibi pek çok gizli ya da açık örgüt Türkiye’de faaliyet göstermeye başlamıŖtır. O denli ki TBMM, Rusya’nın tepkisinden çekindiği için bu örgütlere başlangıçta direk müdahalede bulunmamıŖtır. Bunun yerine Türkiye Komünist Partisi Ŗeklinde bir parti kurdurarak komünizm hareketlerinin bir denge partisiyle kontrolünü amalamıŖtır (Aydemir, 1964:277). Pek çok sanayi yatırımı Rusya’nın teknik desteği ile gerekleŖtirilir. Sonuç itibariyle yüzü batıya dönük bir Türkiye’de ne batı kapitalizm ne de komünizm devreye girmiŖtir. İki yapıdan da beslenen devletçilik denen bir olgu ortaya çıkmıŖtır. SSCB’ye yakın olmak Türk Edebiyatında

Realizmi doğurmuştur. Bu Tanzimat Dönemi realizmden daha farklıdır. Bu, Recaizade Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" adlı yapıtında görülen realizm değildir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban'ı; Halide Edip Adıvar'ın eserleri Anadolu'ya dokunmaktadır. Tolstoy'un Savaş ve Barış'ındaki tema Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Sodom ve Gomere" adlı eserinde de görülmektedir. Sodom ve Gomere'da İstiklal Savaşı yılları anlatılmaktadır. Bu eserin Savaş ve Barış'la ortak yanı ise savaşın getirdiği olumsuzlukların toplumda nasıl bir aşınma ve yozlaşmaya yol açtığına dairdir.

Gerçekliğin nelere yol açabileceği 1917 Rus Devrimiyle görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası İtalya'da sosyalist düşünceler oldukça güçlüdür. Hatta sosyalist kanat tarafından duayen kabul edilen Antonio Gramsci İtalyan'dır. Savaş sonrasında İtalya'da Yeni Gerçekçi adıyla bir sinema akımı doğmuştur. Bu akımda yıkılmış İtalya sokaklarında filmler çekilmiştir. Sıradan insanların ıstırapı dillendirilir. İtalyan Hükümeti, kısa sürede bu akıma İtalyan imajına zarar veriyor gerekçesiyle dur der. Ancak görünenin dışında İtalyan hükümeti realist akımın devrimci yönünden çekinmiş olmalıdır. Bu arada Komünizmin Rusya dışına doğru yayılması bilinen aksine II. Dünya Savaşı sonrası olduğu bilgisi hatırlanmalıdır.

Türkiye'de solun yükselişi 1960 darbesi sonrasına denk gelmektedir. Bu nedenle bir varlık nedeni olduğu için belli bir kesim darbeyi "ihtilal" olarak nitelendirir. Yine 1961 Anayasası özgürlükçü bir anayasadır. Bu Anayasa'nın getirdiği ortamda sosyal realistlik romanlar yazılmıştır. Necati Cumalı, Fakir Baykurt gibi isimler realistlik gözle eser koyan yazarla örnektir. Yine kimi bu romanlardan uyarılma pek çok sosyal gerçekçi film yapılmıştır. Yılanların Öcü bunlardan sadece bir tanesidir. Metin Erksan, Halit Refiğ, Ertem Göreç, Duygu Sağıroğlu gibi yönetmenler bu akıma hizmet etmiştir. Bütün bunlar sol düşünceyi beslemiş ve solun yükselişine etki etmiştir. 1970-1980 arasında sol-sağ çatışmasının ortaya çıkmasına bu durum nedenlerden biri olmuştur. 1974 ve 1977 seçimlerinde ise CHP'nin tarihinde en yüksek oranda oy almasının nedenlerinden birisi de budur.

3. MEKÂN KAVRAMI

Türk Dil Kurumu'nun Elektronik Sözlüğüne bakıldığında mekân sözcüğünün; yer, bulunulan yer, ev, yurt gibi anlamlara geldiği görülmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b3f5c9b387e55.33114989 Erişim Tarihi: 06.07.2018). İngilizcede mekan sözcüğünün karşılığı 'space' kelimesidir. Bu kelimenin uzay, boşluk, aralık gibi anlamları vardır. Zaten tek bir mekan tanımlamasından neredeyse söz etmek imkansızdır. Bilim disiplinleri arasında farklı mekan tanımlamaları mevcuttur. Sinemada ise mekan algısı ile deneyimlerimiz arasında sıkı

bir ilişki kurulmaktadır. Bir kanalizasyon sahnesinde filmler şu anda bir koku iletmezler ama izleyici böyle bir sahne gördüğünde bunu zihnen tamamlamıştır. Bundan dolayı o sahnede kokudan dolayı zor durumda kalmış bir kahramanın durumunu izleyici derinden hissedebilmektedir. Burada Jarvie'nin bir sözünü aktarmak yararlı olur: *“Filmleri koklayamaz, dokunamaz ve tadamayız; ama kesinlikle onları gördüğümüz gibi duyarız”*(1987:88). Özetle sinemada mekan sadece gösterilen bir boşluk değildir. Önceki deneyimlerimizle mekan algısı işitsel olarak da algılanabilen hatta dokunma duyumuza hitap edebilen bir hal almıştır. Bu nedenlerle aynı oda sıcaklığına sahip iki ayrı sinema salonunda ilkinde sürekli buzul sahnelerini seyreden izleyici ortamı daha serin algılayabilir. Çöl sahnelerinin yer aldığı diğer salonda ise ortam daha sıcak hissedilebilir. Öyleyse sinemada mekan sadece gördüğümüz değildir (Pallasmaa, 2001:7). Ancak sinema açısından da bir mekan tanımı elbette vardır. Sinema açısından mekanın en basit tanımı filmde anlatının geçtiği yerdir. Filmlerde mekan algısı bazen bir arka plan olarak kullanılmaktadır. Bazen filmin odağı haline getirilir. Bunlar filmin konusuna göre yönetmenin tercihinde olan konulardır (Adiloğlu, 2005:10).

Mekan, insan varlığını çevrelemektedir. İnsan mekanla sürekli etkileşim halinde olmuştur. Mekan aslında kimi parçacıklardan oluşmuştur. Mekan algısı bu parçacıkların zihinsel bütünleme sürecidir denebilir. Bu, bazen yanılmaya da yol açmaktadır. Boğaz köprülerinden birisini gösterdikten hemen sonra verilen bir ev içindeki olayların anlatıldığı sahnede olayların İstanbul'da geçtiği izlenimi izleyicide uyanmaktadır. Üst açıyla hızla giden bir tren görüntüsünden sonra kompartıman sahnesi verilebilir. Aslında belki sahne bir stüdyo çekimidir. Stüdyoya dekorla bir kompartıman görüntüsü verilmiştir. Ancak bunun bir önemi yoktur. İzleyicinin zihninde orası bir kompartımandır.

Mekan, uzayda herhangi bir yerdir. Zamanla ve barındırdığı objelerle derin bir ilgisi vardır. Sinema görüntü aktarma işi olduğuna göre mekan olgusu sinemanın ciddi bir ilham kaynağı ve çalışma alanı olmalıdır. Sinemayı obje-mekan ilişkisinin aktarılması şeklinde tanımlayanlar da vardır. Kimi sinemacılar filmlerini gerçek mekânlarda çekmeyi yeğlemişlerdir. Mekânların gerçek olup olmadığına bakmaksızın mekânlar her defasında yeniden üretilmektedir. Bir sokak aynı sokak olmasına rağmen kamera açıları, ışık ayarlarıyla o sokağa farklı anlamlar kazandırmak mümkündür. Ya da film kurgusu aynı mekana farklı anlamlar yükleyebilmektedir. Bir ölümden sonra gösterilen boş sokak ile bir eğlenceden sonra gösterilen boş sokak elbette aynı anlam ifade etmemektedir. Bu nedenle Henri Lefebvre'nin sözünü burada aktarmak yerinde olur: *“ Mekân hiç bir zaman boş değildir; her zaman bir anlam içerir.”*(Dear, 1994:112). Mesaj bağlamında mekânlar toplumların yaşayışları,

kültürleri ve örfleri hakkında pek çok ipucu verebilmektedir. Bütün bunlardan dolayı mekanların sürekli bir etkileşim ortamı olduğunu söyleyenler de vardır. Melike Taşcıoğlu'na göre mekan, içinde barındırdıklarını yansıtmaktadır. Mekan özse içindekiler sözdür. Bu ikisinin birleşimi ise mesajdır. Mesaj iyidir-kötüdür; zayıftır-güçlüdür tartışılabilir. Ancak mesaj yokluğu söz konusu değildir (2003:61). Mekan dolayısıyla aynı zamanda bir kodlama işidir. İzleyici bir filmi izlerken mekan üzerinden de kodu çözmektedir. İzleyicinin ruhsal ve fiziksel durumu, deneyimleri, içinde bulunduğu sosyal ve kültürel durumu bu kodun çözümünde etkisi olabilir. Bu nedenle film yapımcısının vermek istediği mesajla izleyicinin anladığı aynı olmayabilir. Özetle mekan algısı komplekstir. Bu algı ortak değildir. Çoğu zaman kişiye özgüdür. Mekan algısı fertten ferde, dönemden döneme, kültürden kültüre farklılık gösterir.

Sinemada seyircide gerçeklik algısı oluşturmak önemlidir. Ütopik ve fantastik filmlerde dahi bu durum geçerlidir. Elbette bu filmlerde ütopik kurgusal mekanlar oluşturulmuştur. Burada böyle mekanların oluşturulmasında temel amaç gerçeklik algısının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda sinemada mekan gerçeklik algısının oluşturulmasında önemli elemanlardan birisidir. Burada kurgusal mekanla – gerçek mekanı birbirinden ayır etmek gerekir. Dekorla, devasa setlerle oluşturulmuş yapay alanlara kurgusal mekan denmektedir. Yüzüklerin Efendisi (2001), Harry Potter (2001), Taş Devri (2000), Metropolis (1926), Dr. Caligari'nin Muayenesi (1920) gibi filmler kurgusal mekanlarda çekilmiştir. Türkiye'de ise Cem Yılmaz'ın Arog, Yahşi Batı, Gora gibi filmleri kurgusal mekan filmlerine örnektir. Yaşadığımız sokaklar, köyler gerçek mekanlardır. Potemkin Zırhlısı (1925), bizde ise Yılanların Öcü (1962), Susuz Yaz (1963) gibi filmler gerçek mekanlarda çekilmiştir.

Sürrealistler gibi dışavurumcular daha çok kurgusal mekanları tercih edip dış çekimlerden çekinirken Realist edebiyatçı ve sinemacılar eserlerinin oluşmasında gerçekçi mekanlar kullanmaktadırlar. Tolstoy'un eserlerindeki olaylar Rusya'nın herhangi bir yerinde geçerken Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ele aldığı anlatılar Anadolu'nun herhangi bir yerinde geçmektedir. Sinemada gerek kurgusal mekan gerekse gerçek mekan kullanımında kimi zaman bizim gerçeklik deneyimimizle çatışır. Gerçekçi mekan kullanımında bir sokağın kuşbakışı gösterilmesi ve kamera açılarının sürekli değişmesi insanın günlük pratiğine ters düşmektedir. Bu durumda sinemanın gerçekten daha gerçek bir algı oluşturma gücünden söz etmek gerekir.

Leland M. Roth mekanı, fiziksel mekan, algısal mekan, kavramsal mekan, davranışsal mekan şeklinde dörde ayırmaktadır. Fiziksel olan hacimle alakalıdır. Belli sınırları vardır. Kapladığı alan hesaplanabilir. Gözün gördüğü mekan algısaldır. Kavramsal mekan ise daha

çok bir zihinsel süreci ifade etmektedir. Bir mekanın algılanma biçimi bununla ilgilidir. Kullandığımız, içinde hareket ettiğimiz mekansa davranışsal mekandır (Roth, 2000:103).

Sosyal ilişkiler açısından mekan tanımı yapılmakta ve mekan mahrem alan, kişisel alan, ortak alan, sosyal alan şeklinde ayırıma tabi tutulmaktadır. Örneğin kişisel alan kalabalık bir alanda bir kişinin tanımadığı kişilerle araya koyduğu mesafenin adıdır. Mahrem alan 45 cm kadar bir mesafedir. Bu mesafeye kişiler sadece anne-baba, çocuklar, eş, sevgili, yakın arkadaşların girmesine izin vermektedir. Asansör, toplu ulaşım araçlarında kimi zaman istenmedik bir biçimde bu alanın ihlali durumunda kişi rahatsız olduğu için ihlali yapan kişilerle pek göz teması kurmamaktadır (Akdağ, 2018a:61). Sonuç olarak farklı mekan tanımlarından ve türlerinde söz etmek mümkündür. Fakat mekan sinemanın asli unsuru olduğu söylenebilir.

4. RUS REALİSTİK EDEBİ ESERİNDE VE FİMLERİNDE MEKAN KULLANIMI

Rus Realistik edebi eserlerde ve filmlerinde mekan kullanımı kimi film ve romanlar üzerinden tartışılması daha doğrudur. Komünizm teorisyenlerinden Karl Marks'ın ön görüşüne göre burjuvaziye karşı ploterya (işçi sınıfı) devrimi gerçekleştirecektir. Ancak devrim pek de sanayileştiği söylenemeyen Rusya'da gerçekleşir. Tarım ülkesinde sefalet devrimi getirmiştir. Turgenyev, Babalar ve Oğullar adlı romanında 1861'de tarım köleliğinin kaldırılmasına rağmen köylülerin çiftlik sahiplerine karşı hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir. Köleliğin kaldırılmasına bağlı olarak toprak reformu da ön görülmektedir. Çiftlik sahipleri elindeki toprakların bir kısmını köylüye vermek zorundadır. Turgenyev, söz konusu romanında Rusya başkenti Senpetersburg'u üniversiteleri konumlandırmıştır. Burada generaller gibi bürokratik oligarşi ile toprak soylularının çocukları okumuştur. Savaş mekânları olarak Rusya'nın güneyi şeklinde bir yerleştirme yapılmıştır. Bu da Rusya-Osmanlı Savaşları gerçeğine uygun düşmektedir. Rusya panslavist politikasından dolayı Balkanlarda yoğun bir çatışmaya girmiştir. Kafkasya ve Anadolu'nun kontrolü için ve sıcak denizleri inne projesi adına Rusya'nın güneyi ateş hattıdır. Yine diğer mekân tasarımları 1850-1860 Rusya'sı gerçeğine uygun düşmektedir. Ulaşım araçları atlı arabalardır. Yine romanda o günkü Rusya dünyasına uygun olarak büyük çiftlikler tasarlanmıştır. Romanında o günkü ulaşım olanaklara bakarak hanlar betimlenir. Atlar veya at arabalarıyla seyahat edenler kendileri ve hayvanları bir süre buralarda dinlenirler. Yine bu eserde tarla, yıkık kilise, doğa, orman tasvirleri yapılarak o günkü Rusya kırsalı betimlenir. Köylüler yırtık - pırtık kıyafetler içindedir. Atlar sıskadır, onların ineklerinin dahi kemikleri çıkmıştır. Roman kahramanı Arkadiy bu mekân betimlemesinin içinde *"bu memleket böyle olmamalıdır. Bir şeyler*

yapmalı, bir yerlerden başlamalı şeklinde seslenir.” Bu söylem, 30 yıl içinde patlayacak devrimin kodlarıdır. Bu romanları okuyan kimi gençler, komünist doktrini Rusya’da uygulamak için ileride harekete geçmiştir.

Turgenyev romanında Rus sinemasında olduğu gibi bir kameramanın aşırı genel çekim (extremly wide angle shot) şeklinde bir teknikle almış görüntüleri gibi geniş alanların ve bulunulan çevrenin tasvirini yapmıştır. Romanda iç mekân tasarımları 1860’ların Rusya’sına uygun olarak yapıldığı görülür. Çiftlik evlerinde şömine vardır. Bahçede ise kamelyalar bulunmaktadır. Mutfak tasviri o günkü Rusya’ya uygun olarak yapılır. Reçel kavanozları, kandiller bütün bunlar betimlenmiştir. Çiftlik ev duvarlarında ise çiftlik sahibinin ressam tarafından yapılmış portre resimleri vardır. Fotoğraf makinesinin henüz ortalarda olmadığı bir dönemde bu durum varsılların ressamlara yüksek ücret ödeyerek portreleri yaptırma gerçekliğine uygundur. Çiftlikte evinde çalışma odası, cevizden rönesans tarzı kitaplıklar bulunmaktadır. Duvarlar kâğıtla ve İran halılarıyla kaplıdır ve üzerinde tüfekler asılıdır. Odanın birinde çok güzel bir çalışma masası ve bunun üzerinde tunç heykelcikler bulunmaktadır (Turgenyev, 2015).

Babalar ve Oğullar adlı romandaki mekan tasvirleri daha çok Battleship Potemkin filmindeki panoramik çekimleri andırmaktadır. Film 1925 Rus yapımıdır. Filmde bir savaş gemisinde geçen olaylar tasvir edildiği için filmin giriş görüntüleri kıyıyı dövmekte olan dalga görüntülerini oluşturmuştur. Bu olayların geçeceği yerin mekânsal tasviridir. Dalgaların tercih edilmesi ise o mekanda geçecek olaylardaki huzursuzluğa işaret etmektedir. Rus realistik romanlarındaki teknikle hemen hemen aynıdır. Bir olay başlamadan önce mekan olayın içeriğine göre yazar tarafından tasvir edilmektedir. Bu sözcüklerle yapılmaktadır. Ancak bu Rus sinemasında kameranın çevreyi taramasıyla gerçekleştirilmektedir. Deniz görüntüsünden hemen sonra bir gemi geniş açıdan gösterilir. Olay bu gemide geçecektir. Mekânsal dizim olarak kapsamı geniş olandan az olana doğru bir yöntem uygulanmıştır. Deniz-Gemi-Rıhtım... şeklinde bir dizim söz konusudur. Rıhtımda iki adamın konuşmasıyla aslında olay başlamaktadır. Sonra gemi kameraları gösterilir. Burası köhne bir yerdir. Askerler hamaklarda uyumaktadır. Mekânsal bir sıkışıklık söz konusudur. Bu kurgusal mekandan öte gerçek bir gemi kamerasıdır. İsyana ve gerginliğe uygun bir mekan planlaması yapılmıştır. Ertesi gün gemi rıhtımında hareketlilik gösterilir. Yine burada gerçek gemi rıhtımı kullanılmıştır. Mekan mizansen değil olay mizansendir. Askerler geminin ön güvertesinde içtima yaparlar. Geminin toplarının namlusu altında içtima askerlerin tehdit altında olduğunu gösterdiği gibi buranın bir savaş gemisi olduğunu anlatan bir mekânsal göstergedir. Kurtlu etten yapıma yemeği yemeyi reddedenlerin gemi komutanı tarafından

gemi direğinde asılacağı tehdidi yapılırken gemi direği gösterilmektedir. Böylece izleyici ile olay arasında mekânsal bir bağ kurulmuştur. Askerlere infaz ise geminin ön güvertesinin önünde yapılmıştır. Bu arada gemi topları, geminin genel açı görüntüsü verilmiştir. Bunlar mekânsal illiyet içeren ara görüntülerdir. İnfaza onları kutsayan eli haçlı papaz görüntüsü eşlik etmektedir. Papaz belli bir amaçla infaza uğrayan askerlerden daha yüksek bir mekanda konumlandırılmıştır. İnfaz birliğinin infazı reddetmesiyle karışıklık geminin güvertesinde başlamıştır. İsyancı askerlerin geminin silah deposuna basıp silahlara el koyması iç mekan tasarımıdır. Dış mekan (güverte), iç mekan (silah deposu) arasında kesmeler yaparak mekânsal dinamizm sağlanmıştır. Papaz başlangıçta yüksekçe bir mekanda iken isyanla birlikte papaz isyancı askerler tarafından yere düşürülmektedir. Bu komünizm dini reddiyenin mekânsal hatırlatmasıdır. Mekânsal yukarı-aşağı konumlamalarla net mesaj verilmektedir. Dinin ve düzenin aslında bir gücü yoktur. Sen ayağa kalktığın an onların düşüşünü görürsün gibi bir anlam burada yatmaktadır. İsyancı askerlerin gemi komutanını ele geçirdikleri mekan bilinçli olarak kendi kamerası olmuştur. Çünkü askerlerini kurtlu yemeğe mahkum eden sistemin tezadı bu mekânsal gösterge ile ortaya konmak istenmektedir. Çünkü komutan kamerasında piyanodan, şamdana her türlü lüks ve şatafat mevcuttur. Askerler ile komutan arasında boğuşma esnasında bu şatafat darmadağın olmuştur. Bu rejimin var ettiği eşitsizliğin komünizm gelmesiyle darmadağın olduğuna dair mekânsal boyutta sembolik bir anlam içerir. Askerlere kurtlu yemekten yeme emrini veren subayın ise askerler tarafından geminin arka tarafından denize atılması da akıllıca bir mekânsal tasarımıdır. Çünkü her şey geride kalmaktadır.

Ayaklanma sırasında vurulan bir isyancı askerin cenazesinin bir botla kıyıya çıkarılması mekânsal anlamda o günkü gerçekliğe uygun düşmektedir. Çünkü büyük gemilerin pek çoğu o günlerde pek çok limana veya kıyaya yanaşamamaktadır. Açıkta bekleyen gemiden yolcular veya yükler kıyaya bir kayık ya da daha küçük bir botla nakledilmektedir. Aynı zamanda bir botun ortasına yerleştirilen askerin bayrağa sarılan tabutun görsel vurgusu ancak böyle mekân tasarımıyla mümkün olmuştur. Ölen askerin cenaze töreni öncesi denizin dingin görüntüsü bunalım, üzüntü ve acının seyirciye aktarılmasında kullanılan mekânsal bir yöntemdir. Askerin naaşı bir çadır içine limanın hemen yanına konmuştur. Olayın halka havale edilmesinin mekânsal tasarımı da bu bağlamda doğru gibi durmaktadır. Onlarca kişinin cenazeyi ziyaretini gösterebilmek için geniş açıyla mekânsal planlama yapılmıştır. Limana inen uzun merdivenler bunun için ideal mekândır. Limandaki uzun dalgakıran duvarı da bu mekânsal tasarıma dâhil edilir. Üst açı ile kamera ileri pan yaparak cenazeye doğru yürüyüşe geçmiş olan yüzlerce kişi taranmıştır. Bazen çadıra

ulaşmış kişiler gösterilir, buradan yine kentin farklı mekânlarından halkın cenazeye katılımı resmedilmektedir. Liman tanımlandıktan sonra uzun süre halkın öfkesini ifade edecek şekilde yakın plan çekimler yapılmıştır. Hatta halktan kimilerinin yumruk sıkmalarında aşırı yakın plana girilmiştir. Taşan öfke bu şekilde ifade edilmiştir. Bu öfke isyana dönüşür. Çok uzun süren yakın plan çekimlerinde izleyici baştaki liman resminden dolayı olayların nerede geçtiğini bilmektedir. Bu durum realistlik roman tekniğine de uygun düşmektedir. Daha sonra isyana katılan denizci askerler gösterilmektedir. Bunun için bir savaş gemisi mekân olarak seçilir. Savaş gemisi isyana katılır. Gemi güvertesindeki hareketlilik resmedilir. Sonra isyana katılan gemiyi selamlamak için halk gösterilmiştir. Mekan eğimli ve yüksekçe bir yerdir. Neredeyse herkesin yüzü bu nedenle seçilmektedir. Böyle bir mekan tasarlamayla halktaki coşku kolayca resmedilmiştir. İsyancı gemiye halkın desteğini sağlamak için Ukrayna'daki Odesa limanı kullanılmıştır. Buradan hareket eden kayık sandallar liman kıyısında açıkta görüntülenmektedir. Yanlarında getirdikleri yiyecekleri açıkta demirleyen personele verirler. Sonra rejim (Çarlık) askerlerinin kıyıdaki halkı kıyımı başlamaktadır. Bunun için Odesa merdivenleri mekan olarak kullanılır. Bu merdivenler günümüzde hala kullanılmaktadır. Bu mekanda olayın vahametini ortaya koymak için Rus piyade askerleri merdivenlerin yukarisından aşağı doğru harekete başlamıştır. Sonra aşağıdan atlı askerler merdivenlerden aşağı doğru kaçmaya çalışan halkı kılıçtan geçirmeye başlar.

Çocuk ve kadın ajitasyonu propagandada sıklıkla kullanılan bir unsurdur (Akdağ, 2018b:267). Potemkin Zırhlısı bir propaganda filmi ise Odesa merdivenleri çocuk ve kadın ajitasyonun iyi yapılabileceği ideal bir mekândır denebilir. Anne vurulmuş çocuğu kucağında merhamet isterken Rus askerlerinin gölgesinde burada katledilmiştir. Annesi vurulan bir bebek arabasıyla birlikte merdivenlerden yuvarlanmaktadır. Potemkin Zırhlısı kıyıdaki hükümet binalarını topa tutmuştur. Öbür yandan gece diğer gemilerin Potemkin'e müdahalesi söz konusudur. Yaşanan gerginlik gemide geçen olaylarla ve denizden elde edilen ara görüntülerle sağlanmaktadır. Last Minute Rescue ilkesine göre son dakikaya kadar gerilim canlı tutulur. Potemkin tek başına diğer savaş gemileriyle harbe girecekken diğer gemiler gerilimin zirve yaptığı noktada Potemkin'e katılır. Bütün askerler gemi güvertelerinden coşkuyla birbirini selamlamasıyla film sonlandırılmaktadır (<https://www.youtube.com/watch?v=7TgWoSHUn8c> Erişim Tarihi: 12.07.2018). Potemkin Zırhlısı denen olay Çarlık Rejiminin son yıllarında gerçekleşmiştir. Sergei Eisenstein bu gerçek olayı filmleştirir. Olaylar sırasında Odesa merdivenlerinde Çarlık askerleri katliam yapmıştır. Eisenstein filmdeki katliam sahnelerini aynı merdivenlerde çekmiştir. Sergei Eisenstein mekânsal gerçeklik konusunda o denli iddialıdır ki bu iddia hazırladığı Gaz

Maskeleri adlı oyunla doruğa ulaşır. Oyun, çalışma saatleri içinde bir havagazı tesisinde sergilenmiştir. Devrim niteliği taşıyan bu biçim, Eisenstein'a sinemanın kapılarını ardına kadar açar, izlemesi gereken yolu gösterir. Sergei Eisenstein diğer filmi Grev'de de tamamen gerçek mekanlar kullanmıştır. Demiryolu garları, trenler, fabrikalar, işveren (patron) ofisleri, ormanlık alanlar, sokaklar, kuytu köşeler hep birer film mekanı olmuştur.

October (Ekim) Eisenstein'ın önemli filmlerinden birisidir. Film, Çarlık Rusya'nın güç temsili Çar heykeli, Haç işaretleri ve kartal heykelleri ile başlamıştır. Çarın heykelinin yıkılması devrimin başarıya ulaştığının sembolik anlamıdır. Heykel dünya kadar ip bağlanarak yıkılmıştır. Oraklar ve tüfekler havada gösterilir. Çiftçi köylü ve kızıl ordu sembolleri bir arada kullanılmıştır. Filmde şehir sokaklarında kar altındaki insan manzaraları gösterilir. Çok geniş caddeler, görkemli hükümet binaları gösteri ve yürüyüş mekanları olarak seçilmiştir. Yine geniş caddelerde insanların katledilişi filme alınmıştır. Bir köprü'nün bir yanının kaldırılması ve burada ölmüş bir atın askıda kalması, gerçek mekanda gerçekçi bir görüntü oluşturmuştur. Kafkas dansları çamurlu sokaklarda yapılması ezilen halkın mücadelesini göstermektedir. Sen Petersburg'da başlayan devrimde Kafkas danslarının gösterilmesi Devrimin mekânsal yaygınlığını ifade etmektedir. Sınıfsız bir toplum dile getirilmiştir. Rusya'da slavlar değil halklar vardır. Devrimi de halk yapmaktadır. Lenin'in gerçek komite toplantısı görüntüleriyle film bitirilmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=YVuf3T3k-W0&t=525s> Erişim tarihi: 27.07.2018).

Pudovkin, Maxim Gorki'nin Ana adlı romanını filmleştirmiştir. Filmde ayyaş kocasından zulüm gören ve bir oğula sahip ananın hikayesi anlatılmıştır (Altay, 2018). Bu aile yoksuldur. Mekanlar buna göre seçilmiştir. Baba köhne meyhane köşelerinden çıkmamaktadır. Baba para karşılığında ispiyoncu olmuştur. Oğul ise devrimcidir. Olaylarda baba ile oğul karşı karşıya gelmektedir. Baba ölmüş, oğul ise tutuklanmıştır. Bu aşamadan sonra filmde adliye binası genel giriş görüntüsü olarak verilmiş ve daha sonra mahkeme salonu gösterilmiştir. Salonunda armalar semboller güç odağının temsili olarak izleyiciyi ayrıntı olarak aktarılmaktadır. Mahkeme üyelerinin bekleme salonunda mobilyalarının lükslüğü izleyicinin dikkatine sunulmaktadır. Bunun üzerine onların lakayt tavırlarıyla kontrast artırılmıştır. Mahkeme ara verdiğinde adliye binasının dışı da mekan olarak gösterilmiştir. Bekleyenler ve askerler burada ana unsurdur. Bu arada mahkeme kararı açıklanırken salonunda bulunan Çar'ın büstünün gösterilmesi önemli bir ayrıntıdır. Kamera, karar sonrası tekrar hakimlerin odasına döner. Onların oradaki lakaytlığında adalet sistemi sorgulanmaktadır. Mahkeme merdivenleri tıpkı Potemkin Zırhlısı'nda Odessa merdivenlerinde olduğu gibi bir annenin direnişine şahitlik etmektedir. Oğul hapisaneye gönderilir. Askerin süngüsü altında

genel hapishane görüntüsü; sonra hücreden oğulun çıkışı gösterilmiştir. Anne oğlunu hapishanede ziyaret etmektedir. Dışarıda suların aktığı görülmektedir. Kırdan koşan kazlardan sonra oynayan çocuklar gösterilir. Belki bahar gelmek üzeredir. Özgürlük çağılayan sularla ve bebek kahkahalarıyla sembol edilmiştir. Hapishane gösterildikten sonra dış mekanda su içen at, çift süren köylüler perdeye taşınmıştır. Kırlar, hapishaneler ve fabrikalar arasında mekânsal ilgi kurulmuştur. Grev dış mekânda başlar. Buzların erimesi bir metafor olarak kullanılır. Mekânsal gerçeklik anlamında buzulların çözülmesi baharın gelmesi demektir. Bu da yeni bir umudun başlangıcıdır. Hapishane ara ara gösterilmektedir. Mahkumlar bahçede iken hapishanelerin kuleleri ile bu kulelerdeki askerler gösterilir. Hapishanedeki ayaklanma gerçek hapishane ortamında çekilmiştir. Askerlerin katliam yaptığı sokaklar çamurludur. Filmin başkahramanı ana askerler tarafından kılıçla sokak ortasında katledilir. Maksim Gorki romanında Rus devrimini anlatmaktadır (<https://www.youtube.com/watch?v=HIP9uGQ56ag> Erişim tarihi: 26.07.2018). Rus Edebiyat ve sinemacılar eserlerinde ya devrimi ya da devrim sürecini veya devrime neden olan koşulları aktarmıştır. Bunun yöntemi de realizmdir.

Vertov'un Kameralı Adam filminde, film bir sinemada gösterimle başlamıştır. Bu, gerçek bir sinema salonudur. Sinema o dönemi yansıtmaktadır. İnsanlar gelir, salonda yerlerine oturur. Sessiz sinema dönemi olduğu için orkestra film boyunca o filme uygun bestelenen müzikleri çalmaktadır. Sabahın erken saatleridir. Herkes uyumaktadır. Dükkanlar, devlet daireleri kapalıdır. Buna uygun daha nice kesit gösterilmektedir. Fabrikalar çalışmamaktadır. Tramvaylar işlememektedir. Otomobiller yerinde durmaktadır. Kesitler hızlı geçtiği için kullanılan mekan çeşitliliğinin artırılması mümkündür. Filmde dinamizm sağlanmıştır. Sabahın ilk ışığıyla birlikte kameralı adam harekete geçer. Güvercinlerin uçuşmasıyla günün başladığı imge edilmektedir. İnsanlar tek tek yataklarından uyanmaya başlar. Buna sokakta kalanlar da dahildir. Onlar gülümseyerek uyanır. Vücut temizliği, sokak temizliği, araç temizliği yapılmaktadır. Uçaklar hangarlarından çıkarılmıştır. Tramvay yollarının bakımı yapılır. Tramvaylar ve otobüsler peronlarından hareket etmeye başlarlar. Sokaklarda insan kalabalıkları görülmeye durur. Tramvayların her yöne doğru hareketi gözlenmektedir. Fabrika bacaları da tütmektedir. Fabrika dişlilerinin döndüğü görülür. Ocaklardan madenler çıkmaktadır. Sokaklardan insan manzaraları gösterilir. Otomobillerle at arabaları, faytonlar bir aradadır. Kara trenler de hareket etmektedir. Montaj eşliğinde gülen çocuklar, kadınlar, erkekler gösterilir. Olaya bir estetik katılmaya çalışılmıştır. Geniş parklar, caddeler, kavşaklar gösterilir. Kimi yerde evlenen çiftler kameraya yansımaktadır. Öyle ki bazı kadınlar utancından yüzünü kapatmıştır. Kentteki cenaze töreni de doğum da gösterilir. Hayat her yönüyle yansıtılmaya çalışılmıştır. Öbür yandan gelin ve damatları görürüz.

Bebeğin anne karnından çıkışı dahi gösterilir. Kentin itfaiyesi ve acil yardım hizmetleri görüntülenmektedir. Görüntülerin tamamı günlük kent yaşamının kesitlerinden alınmıştır. Makyaj yapan kent soylu kadınla duvarına çamur sıvayan taşralı kadın da filme alınmıştır. Kuaförde başı yıkanan kadınla elinde çamaşır yıkayan kadın arka arkaya gösterilerek bir zıtlık oluşturulmuştur. Ellerine manikür yaptıranla dikiş yapan arasında da bir tezat ortaya konmuştur. Ambalaj yapan kadınlar, telefon bağlayanlar gibi emekçi kadınlar daha çok gösterilmiştir. Barajlar gösterilir. Gün sonu yaklaşır. Fabrika dişlileri durur. İnsanlar temizlik yapar. Plajda tatil yapıp dinlenenler gösterilmeye başlanır. Atlıkarıncalar, spor yapanlar, duvar gazetesi hazırlayanlar, disk atan kadın, onu seyreden mutlu yüzler, engelden atlayanlar, sıırıkla atlayanlar, voleybol oynayanlar, engelli koşu yapanlar, (buralarda çekim yavaşlatılmıştır), gülle atanlar, atlı spor yapanlar, yüzenler, yüksekten denize atlama yapanlar ve jimnastik yapanlar, vapurdan inenler, çamur banyosu yapan kadınlar, çocukların neşe içerisinde sihirbaz gösterileri izlemesi, bale yapan kadınlar, aletli jimnastik yapanlar, basketbol oynayan kadınlar, futbol oynayan erkekler, motosiklet ve atlıkarınca binenler, kadınlı-erkekli biraların içildiği meyhaneler gösterilmektedir. Lenin'in portre fotoğrafı kameraya yansır, kilise görüntüsü perdeye taşınır. Gazete okuyan ve tavla satranç oynayanlar filme alınmıştır. Lunaparkta atış yapan kadınlar gösterilir. Bu arada hedefin birinde gamalı haç olması ilginçtir (Nazilere gönderme bulunmaktadır). Marx'ın büstü gösterilir. Piyano çalan, şişelerden müzik yapamaya çalışan müzisyenler gösterilmektedir. Bir sinemada bir kamera ve uçayağının kendiliğinden hareketini izleyen izleyicilerin şaşkınlığı gösterilir. Sovyet sinemasının geldiği uç ve ileri nokta böylece gösterilmeye çalışılmıştır. İzleyiciler çekilen filmi mutlulukla izlerler. Bu film tamamen gerçek görüntülerden oluşturulmuştur (<https://www.youtube.com/watch?v=z97Pa0ICpn8> Erişim Tarihi: 29.07.2018).

Dostoyevski'nin "Ölü Evinden Anılar" adlı romanında mekân tasvirlerine çok az yer verilmiştir. Olayların ve diyalogların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak okuyucu olay anlatısı ve diyaloglardan olayların nasıl bir mekânda geçtiğini sezinleyebilmektedir. Anlatılanlar realisttik olunca okuyucunun hikayeye ilgili mekan tasarrufu veya hayali de gerçekçi olmaktadır (Dostoyevski, 2010). Benzer şeyler yazarın diğer eseri "Suç ve Ceza" içinde söylenebilir (Dostoyevski, 2008). Dostoyevski'nin kendisi için üstat kabul ettiği Gogol, Ölü Canlar adlı eserine ise mekan tanımlaması veya tasviriyle girmektedir (Gogol, 2007). Özetle Rus romanlarında mekânsal tasarım veya anlatım oldukça kısıtlıdır. Tasvir için tasvir realizm ruhuna terstir. Çünkü mekan tasvirleri döneme uygun düşecek bir şekilde olayın başlangıcında olay yerinin geçtiği yerin anlaşılması için kullanılmıştır. Okuyucunun mekanı algılayacak yeterlilikte mekan tasvirinden sonra ayrıntılı bir biçimde olay verilmiştir. Oysaki

sinemada olay sürekli bir mekan içerisinde geçmektedir. Bu denli mekan tasarımının maliyetli olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle Erken dönem gerçekçi Rus Sinemasında neredeyse stüdyo çekimi yoktur. Dış mekanlarda ise devasa film platolarının da kurulduğu pek görülmez. Bunun için gerçek sokaklar, garlar, evler, caddeler, köyler film çekim mekanlarıdır. Rus realisttik edebiyatı ve sineması yazıldığı dönemi, diğer bir ifadeyle o anı anlattığı için filmlerde gerçek mekanlar kullanma işi kolaylaştırmıştır. Ayrıca mekan tasarımına veya kurgusal mekan yapımına gerek kalmaz. Sadece var olan mekanlar arasından seçim yapılmaktadır.

5. SONUÇ

Realizm, olayları gerçek yönleriyle iletmeyi amaç edinen bir akımdır. Bu nedenle dönemde yazılmış realisttik eserler birer propaganda etkisindedir. Realizmde kadercilik, mistizm yoktur denebilir. Bu kavramlar bu akımda ele alınacaksa bile olgusal olarak ele alınmaktadır. Okuyucuya ise asla böyle bir mesaj iletmez. Özellikle Rus realisttik eserlerde görülen güçlü propaganda etkisi nedeniyle bu akımı temsil eden pek çok yazar dönemin Çarlık yönetiminin hışmına uğramıştır. Bu yazarlardan pek çoğu sürgün gibi ağır cezalara çarptırılmıştır. Zaman geçtikçe olayların ve olguların değişmesinden ve de olayların geçtiği alanlarda mekânsal bozulmalar veya değişimler yaşandığından realisttik eserler propaganda etkisini kaybetmiştir. Bunun yerine dönemi anlamak için bir ayna görevi üstlenir. Bu bakımdan realisttik eserler yazıldığı dönemde bir siyasi yapıt, döneminin dışında ise daha çok birer tarihi vesika gibidir.

Tarihte pek çok filozof tarafından var olan dünyanın bir zihinsel yanılsama olduğu iddia edilmektedir. Elbette modern fizik bu iddiaları reddetmiştir. Modern fiziğe göre gerçek dünyanın yanılsama olduğunu iddia etmek doğru değildir. Var olan zihinsel yanılsamalar, fiziki şartlar altında duyuların algılamasıyla ilgili bir durumdur. Bir bardak içindeki kaşığın kırık görünmesi zihinsel yanılsamadan daha ziyade ışığın kırılmasıyla ilgili bir durumdur. Bu bağlamda realisttik romanda ve sinemada mekan kullanımında mutlak bir gerçeklikten söz etmek mümkün değildir. Yazarın, romandaki mekan tasarımındaki yorumu, kendi bakış açısı ve sinemada yönetmenin tercih ettiği kamera açısı, gün ışığının hangi vakitte yararlanacağı kararı realizme kısmi sübjektif etki katmaktadır. Bu durum post-modern, sürrealist sinema veya edebiyatla karşılaştırıldığında ise bir zihinsel yanılsamadan daha öte fiziki bir koşul nedeniyle ortaya çıkan algı yanılsaması durumuna daha çok benzemektedir.

KAYNAKLAR

- Abadan Nermin, **Halk Efkârı Mefhumu ve Tesir Sahaları** (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları), Ankara, 1956.
Adiloğlu, Fatoş, **Sinemada Mimari Açılımlar: "Halit Refiğ Filmleri"**, Es Yayınları, İstanbul, 2005.

- Akdağ Menderes, **Sözlü İletişim**, Aydın, 2018.
- Akdağ Menderes, **Tüm Yönleriyle Siyasi Algı ve Propaganda**, Aydın, 2018.
- Armaoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 1998.
- Aydemir Şevket Süreyya, **Tek Adam, Mustafa Kemal, C.II (1919-1922)**, Remzi yay. İstanbul, 1964.
- Baldick Chris, **The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms**, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Bayrav Süheyla, **Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi**, İstanbul, Multilingual Yayınları, 1999.
- Bourdieu Pierre, **Sanatın Kuralları**, Çev. Necmettin Kamil Sevil, 2. bs., , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cevizci Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- Çetişli İsmail, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- Dear M, **“Between Architecture and Film”**, **Architecture & Film**, Architectural Design, Maggie Toy , London, 1994.
- Dostoyevski **Suç ve Ceza**, Haşmet Yay, Konya, 2008.
- Dostoyevski, **Ölü Evinden Anılar**, Sonsuz Kitap, İstanbul, 2010.
- Gogol, **Ölü Canlar**, İskele Yayınları, İstanbul, 2007.
- Gorki Maxim, **Ana**, Çevirmen: Ergin Altay, Can Yayınları, İstanbul, 2018.
- Halliday E. M, **Russia in Revolution**, American Heritage Publishing, USA, NY, 1967.
- Jarvie, I. C, **Philosophy of The Film: Epistemology, Ontology, Aesthetics**, Routledge and Kegan Paul, New York, London, 1987.
- Kefeli Emel, **Batı Edebiyatında Akımlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kuleşov Vasiliy İ, **Puşkin Yaşamı Ve Sanatı**, Çev. Birsen Karaca, İstanbul, 2000.
- Lukacs George Lukacs, **Avrupa Gerçekçiliği**, Çev. Mehmet H. Doğan, 2. bs., İstanbul, Payel Yayınevi, 1987.
- Meriç Cemil, **Saint Simon (İlk Sosyolog İlk Sosyalist)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Moscow Henry, **Russia Under The Czars**, American Heritage Publishing, USA NY, 1962.
- Olcay Türkan , **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 2003.
- Pallasmaa, Juhani, **“The Architecture of Image: Existential Space in Cinema”**, Rakennustieto, Helsinki, 2001.
- Plehanov G. V., **Sanat Ve Toplumsal Hayat**, Çev. Cenap Karakaya, 3. basım., Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1987.
- Roth Leland M, **Mimarlığın Öyküsü**, Çev. Ergün Akça. Kabalıcı, İstanbul, 2000.
- Smith Geoffrey Nowell, **History Of World Cinema**, Oxford Publishing, London. 1997.
- Suçkov Boris, **Gerçekçiliğin Tarihi**, çev. Aziz Çalışlar, Doruk Yayınları, İstanbul, 2009.
- Taşcıoğlu Melike, **Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekan**, Yem Yayınları, İstanbul, 2003.
- Turgenyev İvan, **Babalar ve Oğullar**, Çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, Can Yay. İstanbul, 2015.
- Yetkin Suut Kemal , **Edebiyatta Akımlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1967.

Elektronik Kaynakça:

- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b3f5ca0161679.43930041
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/tammetin.php?id=5800>
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b3f5c9b387e55.33114989
- <https://www.youtube.com/watch?v=1dgLEDdFddk>
- <https://www.youtube.com/watch?v=7TgWoSHUn8c>
- <https://www.youtube.com/watch?v=uLiNKaUp0AA&t=3250s>
- <https://www.youtube.com/watch?v=7TgWoSHUn8c>
- <https://www.youtube.com/watch?v=YVuf3T3k-W0&t=525s>
- <https://www.youtube.com/watch?v=HIP9uGQ56ag>
- <https://www.youtube.com/watch?v=z97Pa0ICpn8>

Diğer

Courtesy of the Huntington Hartford Collection, Gallery of Modern Art, Newyork.

EXTENDED ABSTRACT

Era of revolutions begins with the French Revolution and this process ends at the first quarter of the XX'th century. Industrial Revolution and 1917 Russian Revolution are only two of the revolutions. These three revolutions have had global consequences. To understand what these global consequences are, we need to look at the reasons for the revolutions. France lost the wars between France and England in 1756-1763. This situation has shaken the French

economy. This economic shake is one of the most important reasons of the French Revolution. However, the economic hardship is not a sufficient reason alone for a revolution to take place. The word 'revolution begins in the minds' is meaningful here. In this respect, the effect of Enlightenment Philosophy on the French Revolution is undisputed. Just as in the French Revolution, the most important reason leading to the Russian Revolution is the economic situation. However, it is not possible to understand the Russian Revolution without looking at cultural influence. The ideas produced as a result of the French Revolution, the American Revolutionary War, the Industrial Revolution and the Philosophy of Enlightenment had an indirect effect on the Russian Revolution. Realistic Russian literature is very important in this respect. It is known that this literature has an effect on Russian Revolution. Therefore, the works written in the period of realistic Russian literature must be looked at in terms of their political consequences. These works should be examined from every angle. If not, it is impossible to read cultural codes that lead to the Russian revolution. Therefore, it is important to work on the design of space in Realistic Russian Literature. In this article, we also evaluated the use of space in early Russian cinema. We compared the use of space in the Early Russian Cinema with the space design in the Realistic Russian Literature. As a result of this comparison, we tried to understand the effects of these phenomena on the Russian Revolution. Previously, in our article, the military, political and economic conditions leading to the Russian Revolution were discussed. Russia enters the XIX. century with great problems. The process that ends with the 1815 Vienna Congress. Napoleonic Wars is important. Napoleon establishes an empire from Madrid to Moscow. Due to Russian resistance and heavy winter conditions, the Empire was short-lived. Russians save their land from invasion but wars bring about a great destruction in Russia. Russia loses four hundred thousand troops in this period. The wars never ends. In Russia, the general condition of the people is bad despite the removal of land dependency on slavery while the Tsar and his surroundings live in prosperity. This contradiction has fostered Russian realistic literature. This literature is effective for enlightening the period of writing. All these constitute the substructure of the 1917 Revolution. Realistical literature is a match while economic and social conditions are dried leaves and herbs. It is not known when it will be triggered. These herbs, which sometimes ignited, are ruthlessly suppressed by the Tzarism. Fire in 1917 cannot be prevented. The Bolsheviks win some military officers -influenced by Russian literature- over. As the slogan "peace, bread, land, freedom" used in the Revolution of 1917, Russian literary figures deal with issues such as land, poverty, war, misery. In the works of authors like Dostoevsky, Tolstoy, Gorki, Gogol, the events happen in places which the readers know.

Early Russian filmmakers use streets and harbours as a set. The understanding of the real venue use has hit the top by directors like Sergei Eisenstein, Pudovkin and Vertov. Russian realistic literature and Russian cinema are parallel to venue use. In literary works, venue is envisioned in reader's mind by way of event patterns and dialogues rather than depiction of excessive venue. The films are displayed in a constant venue image. Directors have used too much close-ups to increase the impact. Although the spatial phenomenon disappears here, the spatial perception of the spectator is alive in the mind because of the sequence of events. Russian literature prepares the revolution based on the techniques it uses, including spatial use. It is necessary to discuss the concepts of reality and spatial reality. The current of realism speaks about today. For this reason, those who read realistic works, and those who watch early Russian cinema films find themselves in this. Space design should be the most important factor in the identification of people with heroes and events in these work. Early Russian films and works of realistic Russian literature have lost their revolutionary influence. Because these are the materials that belong to yesterday. It can only help us understand yesterday. However, these works were about the period in which they were written. As a result, it can be said that Russian realistic literature has an effect on the Russian revolution. The early Russian cinema reinforced the Russian revolution. All these cannot be explained without the space designs of these two phenomenon.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Baloğlu, U. (2019). “Yaşam Biçimlerinin Televizyon Dizilerinde Yansıtılması: Bizimkiler Örneği”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2875-2897.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.02.2019

Araştırma Makalesi

YAŞAM BİÇİMLERİNİN TELEVİZYON DİZİLERİNDE YANSITILMASI: BİZİMKİLER ÖRNEĐİ¹

Uğur BALOĞLU

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

ugurbaloglu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7716-3663

Öz

Türkiye’de toplumsal yaşam biçimleri 1980’lerden itibaren yıllarda siyasi, ekonomik, demografik etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Dünyadaki küreselleşme söylemlerine koşut uygulanan neoliberal politikalar sosyal yaşamı birçok yönden etkilemiş, köy ve kent arasında giderek artan demografik fark ise geleneksel-modern gerilimi içinde toplumsal alanın yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Bu yeni düzenlemenin başat araçlarından biri medyadır. Medya araçları bireylerin toplumun yeni yaşam biçimlerine adapte olmalarını kolaylaştıran bir mecradır. Çalışmada özel televizyon yayıncılığının ortaya çıktığı 1990 ile 2000 arası Türkiye’deki toplumsal yaşam biçimleri değişiminin televizyon dizilerinde yansımaları araştırılmış ve Bizimkiler dizisi temel yaşam biçimi göstergeleri bağlamında niteliksel yoruma dayalı göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmaya göre yerli televizyon dramalarının geleneksel ve modern gerilimi içinde yeni yaşam biçimlerinin gelecek tasarısıyla üretildiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Biçimi, Neoliberal Politikalar, Küreselleşme, TV Dizisi, Göstergebilim

HOW MODE OF LIFE IS PROJECTED IN TV SERIES IN TURKEY: CASE OF BİZİMKİLER

Abstract

Mode of social life in Turkey has changed since 1980 due to political, economic and demographic factors. Neoliberal policies which have been implemented parallel to the globalization discourses around the world have affected the life of society in many ways. The demographic difference between the village and city that has significantly increased, necessitated the reorganizing of society with a tension between the traditional and modern. One of the dominant tools of this reorganizing is the media. Media is a medium that make it easier for individuals to adapt to society’s new mode of life. In the study, the reflections of social life changes in Turkey on TV shows between 1990s and 2000s examines the period when the private TV broadcasting appeared and the TV series named Bizimkiler was analyzed by semiotic analysis based on qualitative interpretation in the context of basic life style indicators. According to study, it has been observed that new mode of life is produced with the future design in traditional and modern tension of domestic tv series.

Keywords: Mode of Life, Neoliberal Policies, Globalization, TV Series, Semiology

1. GİRİŞ

¹ Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Kitle iletişim araçlarının toplum ile kurduğu ilişki, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ancak birbirlerini tanımayan bireylerin kendilerini bir bütün olarak tahayyül etmesini sağlar. Bu bütünlüklü çerçevenin kurulmasında en etkin araçlardan biri ise hiç şüphesiz, kullanımı için hiçbir eğitim ya da özel bir beceri gerektirmeyen, geçmişten günümüze toplumu bilgilendirme ve eğlendirme işlevi gören televizyondur. İlk yıllarında ulusal cemaat tahayyülü inşası için kullanılan televizyonun kamu yararını gözeterek yaptığı yayınlar, ulusal kültürün oluşturulmasına hizmet ederken günümüzde bu durum siyasal, ekonomik, teknolojik gelişmelerin etkileşimi ile birlikte değişerek modern toplum tahayyülünde tüketim kültürünün oluşturulmasına hizmet etmeye başlar. Küreselleşme söylemleri ile birlikte televizyon programlarının toplum üzerindeki etkilerini tüketim kültürü bağlamında anlatan çalışmalar tüketim odaklı yeni yaşam biçimlerinin televizyon programları ile anlamlı ilişki içinde olduğunu belirtir (Andersen, 1995; Dunn, 1986; Xu, 2007).

Modern toplumsal yaşamda bireyler, televizyonu gündelik yaşam pratiklerinde kullanarak kendi etki alanı dışında gerçekleşen olay ve olgular hakkında bilgiye sahip olurlar. Bilginin kurumlar aracılığıyla kitlelere ulaştırılması hem sosyal bilincin kurulmasını hem de var olan ya da kurulmak istenen ideolojinin meşrulaştırılmasını sağlar. Televizyonun mesaj içeren yapısı, sermaye ile kurduğu ilişki sonrası küreselleşme söylemlerine bağlı olarak farklılaşır. 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren kapitalist ekonominin içinde bulunduğu krizi aşmak için oluşturduğu ulus-devlet sınırlarının aşarak küresel bir ekonomi yaratma hedefi, neoliberal politikaların uygulanmasıyla gerçekleşir. Türkiye'de 1980 yılında Turgut Özal'ın yönetiminde hazırlanan 24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlanan yeni ekonomi politikalar, devletin piyasaya müdahalesini ortadan kaldırır. Uygulanan deregülasyon politikaları ile radyo ve televizyon sahipliğinde değişimler gözlenir (Akbulutgiller ve Erkan, 2016: 102-108; Kadioğlu, 2018: 105). Bu değişimler serbest piyasa koşullarında radyo ve televizyon yayıncılığında rekabetçi bir ortam yaratarak kamusal tekelin ortadan kaldırılmasını sağlamasına karşın tekelleşmenin boyut değiştirerek büyük sermaye gruplarının egemenlik kurmasına neden olur. Bu durum 'holding medyacılığı'nı ortaya çıkararak, televizyon yayıncılığının niteliksel dönüşümü gerçekleşir. Televizyon kanallarının çokuluslu şirketlerin yönetimi altına girmesi, Chomsky'nin deyimıyla sermaye yapılarında yoğunlaşmaları meydana getirir (Chomsky ve Herman, 2012: 16).

1990'lar ticari yayıncılığın geliştiği ve büyüdüğü bir dönemdir. Büyük sermaye gruplarının kurduğu yeni kanallar, yayın akışlarında farklı türde programlar hazırlayıp daha çok izleyiciye ulaşma çabasına girer. Bu nedenle televizyon dünyası tüketim kültürünün insanlara alıştırılmasında, hem görsel hem de sözsöz ifadelerle yansıtılmasında bir araç olarak

kullanılır. Bu durum gelenekselliklerin giderek yok olmasına ve modern yaşam biçiminin geleneksel üzerinde tahakküm kurmasına neden olur. Türkiye’de geleneksel ve modern arasındaki gerilim, 1990’lı yıllardan sonra köyden kente yoğun göçlerle birlikte yeni yaşam biçimlerinin türemesiyle yükselir. Bu dönem aynı zamanda gelir dağılımındaki ayrımın iyice belirginleştiği, alt ve üst sınıflar arasındaki ekonomik ve toplumsal farkın arttığı yıllardır. Böylece alt ve üst sınıf arasındaki orta sınıfın konumu yeniden şekillenir; alt-orta ve üst-orta sınıf olarak ikiye ayrılır ve Özal hükümeti ile birlikte küresel dünyaya entegre olarak zenginleşen üst-orta sınıf yavaş yavaş yeni yaşam biçimleri oluşturmaya başlar (Ünüvar, 2010: 17-22). Televizyon ise toplumda arzulanan bu yeni yaşam biçimlerinin popülerleşmesini sağlayarak kapitalist ekonominin varlığını devam ettirmesi için gerekli olan tüketimi normalleştirir. Normal olarak algılanan yeni yaşam biçimleri, ilerleyen yıllarda toplumda kendi varlığını kabullendirerek kültürel bir form kazanır. İnsanların hayat tarzlarının, düşünme biçimlerinin ve birbirleriyle olan iletişimlerinin değiştiği yeni kültürel formda toplum yenileşmeden yana yeni tutumlar kazanır; yeni fikirlere, yeni mallara, yeni bir hayat tarzına karşı istek duymaya başlar (Oskay, 1971: 74). Bu bağlamda yeni hayat tarzları geleneksele karşı -modern (ya da günümüzde postmodern) olarak- inşa edilir.

Türkiye’de yayınlanan televizyon programları içinde akşam saatlerini belirten ‘ana yayın kuşağı’ dilimi çok önemlidir. Ana yayın kuşağı (prime time), televizyon programları hazırlanmış bir metin olarak düşünüldüğünde, izleyicinin katarsise ulaştığı bir zaman dilimi olarak yorumlanabilir. Prime time’da yayınlanan programların genel amacı, çalışan bireyi evine döndüğünde rahatlatıp günün yorgunluğunu atmasını sağlayarak ertesi güne hazırlamaktır. Bu durum iş -reel- hayatında zamanını, enerjisini, bilgisini tüketen bireyin kurgusal bir dünya ile reel hayata tekrar hazırlanma sürecidir. Bu süreçte amaç izleyiciyi günlük doyuma ulaştırmaktır.² Ancak bu doyum, kapitalist yeni ekonomi politikaların temelini oluşturan ‘tüketimin sınırsızlığı’ çerçevesinde düşünüldüğünde tekrarlanması ve tükenmemesi gereken bir durumdur. Bu nedenle izleyici sürekliliğinin sağlanması en kolay merak unsurları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Genellikle bu merak unsurları devam niteliğine sahip program türü olan dizilerde mevcuttur. Radyo Televizyon Üst Kurulu’nun (RTÜK) televizyon izleme eğilimleri araştırmasında belirttiği üzere televizyon dizileri televizyonun en değerli zaman dilimi olan ‘prime time’da en çok seyredilen program türü olarak belirlenmiştir (RTÜK, 2009; RTÜK: 2013). Bu çalışmanın temel amacı, ekonomik ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı 1990’lardan itibaren Türkiye’deki toplumsal yaşam biçimlerinde meydana gelen

² Burada sözü edilen ‘doyum’ Katz’ın kavramsallaştırdığı izleyicinin aktif konumda olduğu doyum (grafitication) değildir, Marksist terminolojinin kullandığı ‘opiate’ (afyon) kavramına daha yakındır. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için; (Curran, 2005: 27-56).

değişimleri televizyon dizileri aracılığıyla incelemektir. Aynı zamanda bu çalışma, televizyon dizileri ve toplumsal yaşamın karşılıklı ilişkileri bağlamında birbirlerini etkilediklerini, farklı dönemlerde yayınlanan dizilerin toplumsalla birlikte değiştiğini göstergeler yardımıyla çözümlenerek göstermeyi hedeflemektedir. Ayrıca televizyon dizilerinin kanal yayın politikalarına göre üretildiğini ve kanal yayın politikalarının dönemin siyasal, ekonomik konjonktürüne göre şekillendiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çalışma, neoliberal politikalar sonrası özel televizyon yayıncılığının başladığı 1990'lardan 2000'lere toplumsal yaşam biçimleri değişiminin televizyon dizilerinde nasıl yansıdığını inceler.

2. EKONOMİ POLİTİKALAR VE KÜLTÜR

Marksist perspektiften toplumsal yaşam alanlarında ve bireylerin bilinç, davranış ve alışkanlıklarında meydana gelen değişmelerin alt yapının değişimiyle sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda neoliberal politikaların uzun vadede toplumsal yaşam biçimleri üzerinde etkilerinin olduğu söylenebilir (Golob, 2009: 626-640). Türkiye'nin neoliberal politikalarla tanışması dünyada Büyük Patlama olarak isimlendirilen refah ve bolluk sürecinin tıkanması ile aynı döneme rastlar (Faulkner, 2014: 330-333). İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde uygulanan liberal ekonomi politikaları devlet kontrolü altında sermaye gruplarının büyümesine olanak tanır. Zaman içinde "sermayenin giderek merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimi", 1970'lerde çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasına neden olur (Faulkner: 364). Bu durum şirketlerin bazı ülke ekonomilerinden daha güçlü olmalarını sağlayarak uluslararası işlerde imtiyaz sahibi olmalarına olanak sağlar. Böylece ulus-devlet modelinin sınırları ulusüstü şirketler tarafından delinir. Devlet kontrollü liberal ekonomi politikalar, yoğunlaşan sermayenin baskısına daha fazla dayanamayıp ulusüstü şirketlerin dayatmasıyla neoliberal politikalar uygulanmaya başlanır.

Günümüzde neoliberal politikalar ekonomik paradigmanın belirleyicisidir. Sermaye sahipleri çıkarlarını ve karlarını maksimum düzeye çıkarma doğrultusunda toplumsal alanın büyük çoğunluğunu denetim altında tutar (Chomsky, 2000: 7). Bu denetim mekanizması neoliberal politikaların dayanak noktaları olan özelleştirmeler, güvencesiz çalışma ortamı ve işsizlik korkusu, finansallaşma, küreselleşme ile sağlanır. Kamuya ait birimlerin özelleştirilmeleri kamu çalışanlarının örgütlü yapısını parçalar. Böylece sendikal faaliyetler zayıflayıp işçi için güvencesiz bir ortam yaratılır. Marx'ın yedek emek ordusu kavramından yola çıkarak işçiyi işsizlik ile korkutma eylemi düşük ücretlendirme politikalarının zorla kabul ettirilmesinde belirleyici rol oynar.

1990'lar siyasi ve ekonomik alanda istikrarsız bir tablo çizse de toplumsal yaşamda tüketimin sıradanlaşıp bütün ekonomik sınıftan bireylerin deneyimlediği bir olguya

dönüşmesi özgürlük söylemlerini yükselttiği söylenebilir. Bu söylemleri destekleyici özel televizyon yayınlarının programları ve küresel sermayenin ülkeye girişiyle toplumsal yaşamda değişimler başlar. Bali'ye göre 90'ların başında toplumda iki eğilim kendini belli etmiştir: “Tüketim toplumu olma yönündeki sarsılmaz irade ve geçiş döneminin yarattığı dinamizmle karışık kaos içinde sıradanlıktan kurtulup seçkinler sınıfına terfi etmeye çalışan genç bir kitle” (2002: 57). Bu bağlamda Özal'ın uyguladığı ekonomi politikalar ile toplumun gelir düzeyinde görece bir yükselme olmuştur. Ancak Bali'nin ifade ettiği gibi bu durumdan en çok faydalananlar³ orta sınıf içinde yer alan ve sınıf atlamaya çalışan kesim ile sermaye sahipleridir. Toplumda artan beyaz yakalı sayısının artışı, ülkeye yapılan yatırımların artmasını sağlamıştır. Böylece büyük şehirlerde alışveriş merkezleri ve lüks siteler inşa edilmeye başlanmıştır.

Toplumsal pratiklerde neoliberal politikaların bireylerin yaşam biçimlerini etkilediği açıkça görülür. Gramsci'nin kültürel hegemonya kavramı bu bağlamda ele alındığında günümüzde neoliberalizm artık gündelik yaşam pratiklerinin bir parçasıdır. Bu bağlamda kapitalizmin kendini yeniden üretmesini destekleyen neoliberal politikalar, toplumsal yaşamı ekonomik alanda maksimum artı değere ulaşmasını hedefleyen rasyonel bir sistem olarak yeniden inşa eder. Türkiye'de yeni toplumsal yaşam inşası 90'lı yıllarda lüks tüketim malzemelerinin ülkeye serbestçe girişi ile aynı döneme rastlar. Bu dönem aynı zamanda gelir dağılımındaki ayırımın iyice belirginleştiği, alt ve üst sınıflar arasındaki ekonomik ve toplumsal farkın arttığı yıllardır. Böylece alt ve üst sınıf arasındaki orta sınıfın konumu yeniden şekillenir ve alt orta ve üst orta sınıf olarak ikiye ayrılır. Neoliberal politikalar ile birlikte küresel dünyaya entegre olarak yükselen (zenginleşen) üst orta sınıf yavaş yavaş yeni yaşam biçimleri oluşturmaya başlar. Bourdieu'ya göre, yükselen orta sınıf, tüketim kültürünün inşasında önemli rol oynayan “kültür aracıları”dır. Bu durumda Türkiye'nin yeni entelijansiyası, toplumun yeni kurulacak olan yaşam biçimlerine uyumunu sağlamak için görevlendirilmiş kişiler olarak düşünülebilir. Bu kişiler kitle iletişim araçları aracılığıyla toplumda “arzulanan yaşam biçimlerinin popülerleşmesini” sağlarlar (Dağtaş ve Dağtaş, 2009: 50). Böylece kapitalist ekonominin varlığını devam ettirmesi için gerekli olan fazla üretimin, tüketilmesi normalleştirilir. Normal olarak algılanan yeni yaşam biçimleri, ilerleyen yıllarda toplumda kendi varlığını kabullendirerek kültürel bir form kazanır.

³ Burada ‘faydalananlar’ derken neoliberal politikalar ile görece ekonomik refah seviyesi yükselen ve tüketime yönlendirilen, böylece yaşam biçimlerini bir üst sınıfa taşıyabilme potansiyelleri olan kesim nitelenmektedir. Ancak neoliberal politikaların yarattığı krizlerden de en çok etkilenen kesim yine orta sınıf, eğitilmiş, beyaz yakalı işçilerdir.

Tüketim kültürünün değişmesi ile toplumsal alanda yeni yaşam biçimlerinin türemesine en fazla etki eden mecra kitle iletişim araçlarıdır. Özellikle televizyonda özel yayıncılığa izin verilmesi Türkiye’de kültürün endüstrileşmesi için atılan en önemli adımlardan biridir. Toplumda tüketim kültürünün oluşması ve yaygınlaşması için kitle iletişim araçlarının rolü önemlidir. Çünkü kitle iletişim araçları günümüzde kar amaçlı kuruluşlar olarak hizmet vermektedir. Radyo ve televizyonların serbest rekabetin özgürleştirici bir ortam yaratması hedefi ile kamusal tekellere son verilip özel yatırımcılara açılması, beklenilenin aksine tekelleşmeyi hızlandırmış ve kamusal tekellerin yerini büyük sermayeli holdingler almış ve medya alanında egemenlik kurmuşlardır. Tekelleşmenin özel kuruluşlar arasında bu kadar hızlı gerçekleşmesi, sektörde tek bir alanda faaliyet gösteren firmaların, diğer sektörlerle de geçiş yaparak çeşitli iş alanlarında bölümlenerek büyümesi ve bu nedenle birçok firmanın birbirleriyle birleşmeleri ile ilişkilidir. Bu bağlamda medyanın kitleleri etkileme gücü, ekonomik güç ile orantılı ilişki içine girmiştir. Bu da Marx’ın bu konuda vurguladığı “maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır” düşüncesini doğrular niteliktedir (Marx ve Engels, 2003: 50,51). Bu bakımdan Türkiye’nin toplumsal ve kültürel yapısı, kitle iletişim araçlarının kapitalist sermaye ile ilişki kurmaya başladığı yıllardan sonra yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu durum cumhuriyetin ilk yıllarındaki üretim toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünü nitelemektedir. Diğer bir deyişle, geleneksel toplumların belirleyici özelliği olan ‘üretim’, modern toplumlarda ‘tüketim’ özelliğine dönüşür. Bu dönüşüm aynı zamanda bireylerin tutum ve davranışlarında, hal ve hareketlerinde, kısaca kişiliklerinde gerçekleşen değişimlerdir. Türkiye’de 1990’lı yılların ortalarından başlayarak, 2000’li yıllarda tüm toplumu saran ve 2010’larda toplumun neredeyse tüm kılcallarına ulaşan bu değişim; Beder’in ifade ettiği gibi, karakterin kişilik ile yer değişimidir (Beder, 2004). Diğer bir deyişle, Türkiye’nin üretim toplumu olduğu zamanlarda çalışmanın değer gördüğü, disiplinli bireyler; günümüz tüketim toplumunda kişiliğin, statünün ön planda tutulduğu bireylere dönüşmüştür. Bu durum bireylerin dışsal göstergelerini değerli kıldığı için, bireylerin tükettikleri ürünlerin marka değeri önem kazanmıştır.

Tüketimin sembolik sistemler ile ilişkisi için Bourdieu’nün çalışması önemli bir referans kaynağıdır. Bourdieu’nun tüketim araçları üzerinde yaptığı çalışmalar, yaşam biçimlerinin yeme-içme, giyim-kuşam, araç-gereç kullanım pratikleri ile farklılaştığını göstermektedir. Bu bağlamda Bourdieu için tüketim “sosyal gruplar arasında farklılıklar

oluşturmaya yarayan bir toplumsal ve kültürel uygulamalar dizisi”dir. Toplumsal sınıflar arasında belirginleşen yaşam tarzları farklılıkları da bu bağlamda ortaya çıkar. Bourdieu’nun yaşam tarzları farklılığı Marx’ın sınıf analizi ile birlikte ele alındığında işçi sınıfı ve küçük burjuvanın yaşam biçimlerini hangi amaçla inşa ettiği daha kolay anlaşılabilir. Yaşam biçiminin temel unsurları bağlamında tüketim alışkanlıklarının (giyim-kuşam, yeme-içme, araç-gereç, mekan) farklı amaçlar çerçevesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Alt-orta veya orta sınıfın yaşam biçimini kurma amacı saygınlık temelinde kendini gösterirken, işçi sınıfı “iyi vakit geçirmeye” çalışır (Bocock, 2005: 68-71). Bu bağlamda Bourdieu, toplumsal statünün, yaşam biçimlerini farklılaştıran temel unsur olarak görmektedir. Bu unsur tüketim pratiklerinin içerdiği göstergeler, değerler ve semboller çerçevesinde belirlenmektedir.

3. YAŞAM BİÇİMİ

Yaşam biçimi gibi muğlak bir kavramı tanımlamak veya sınırlamak oldukça zordur. Ancak kavramın ne zaman ve hangi amaçla literatürde yaygın kullanıldığını saptamak, bu çalışmada kavramın nasıl sınırlanıp kullanılacağını belirlemede yol gösterici olabilir. Marksist literatürde yaşam biçimi kavramı, üretim sürecinde bireyin konumuna göre belirlenen, genel hatlarıyla değerleri ve tutumları şekillendiren ve yaşam deneyimlerini belirleyen bir olgudur (Sobel, 1987: 7). Marx’a göre insan, tüm yaşamı boyunca ekonomik şartlarının kendisine izin verdiği ölçüde hayatını şekillendirebilir. Kendi toplumsal sınıfında aynı sınıftaki diğer bireylerle ortak bir yaşam oluşturabilir. Bu bakış açısıyla, farklı sınıftaki bireylerin aynı yaşam biçimlerini deneyimlemeleri mümkün değildir. Her şeyin giderek metalaştığı günümüzde ekonominin yaşam biçimini belirlenmesinde payı çok büyüktür ancak tamamen yeterli değildir. Bunun nedeni günümüzde toplumsal sınıfların ekonomik olarak ayrışmasına rağmen sınıflar arası ayrımların giderek daha muğlaklaşmasıdır. Toplum, farklı sınıfsal yapıların bir araya geldiği topluluklardan oluşsa da belirli sınırlar içerisinde yaşadıklarından belirli aynı özelliklere de sahiptirler. Aynı şekilde bir toplumun kültürel değerleri, tutumları, gelenek ve görenekleri o toplumun yaşayış şeklini biçimlendirebilir ancak bunun tamamını sağlayamaz. Diğer bir deyişle, bireysel ya da toplumsal olarak incelendiğinde yaşam biçimleri kültür ile ilişkili olmasına rağmen tamamen ona göre şekillenmez. Çünkü verili toplumsal değerlerin kullanım şekilleri, ‘zamansallık ve uzamsallık’² olgularına göre değişebilir. Bu da yerleşik olan kavramların süreklilik arz etmediğini, değişgen yapıda olduklarını gösterir. Bu nedenle birden fazla bileşenin ortaklaşa belirlediği yaşam biçimlerini, bileşenlerin herhangi birinde meydana gelen değişiklik etkileyebilir, formunun değişimine neden olabilir.

² Toplumsal sistemlerin zaman ve uzam ile ilişkisini daha detaylı incelemek için (Giddens, 1985), (Giddens, 2012), (Morley ve Robins, 2011), (Gross, 1982).

1980 sonrası Türkiye'si ele alındığında neoliberal politikalar ile birlikte kent yaşamında görülen nüfus artışı, kitle iletişim araçlarıyla birlikte farklı yaşamlara erişimin kolaylaşması ve modernlik söyleminin tüketim ile bileşik yapısı 'yaşam biçimi' kavramının popülerleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda küresel ekonomi ve medya politikaların değişimiyle birlikte yaşam biçimi kavramı, tüketim ile bağlaşıklık bir yapı kazanmaktadır. Chaney'e göre yaşam biçimleri kavramı, modern dünyanın özellikleri arasındadır ve "insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıplarıdır" (1999: 14). Chaney'nin kavramsallaştırması, yaşam biçimlerinin insanların gündelik yaşamda neyi nerede nasıl yaptıklarına gönderme yapar. Bu durum yaşam biçimlerinin kültür ile ilişkisini ortaya çıkarır ancak bütünüyle kapsamaz. Zira "yaşam biçimleri kültürel yapılara bağlı olmakla birlikte, her biri bir biçim, bir tavır ve bir gruba ait bazı eşyaları, yerleri ve zamanları kullanım şeklidir" (1999: 15). Toplumbilimde yaşam biçimi göstergeleri bireylerin yaşamlarını sürdürmek için uyguladığı temel faaliyetlerin farklı uygulanma biçimleridir. Diğer bir deyişle, toplumların ve/veya aynı toplumda farklı sınıfta insanların yeme-içme, giyinme, barınma, eğlenme gibi çeşitli yaşamsal faaliyetleri tüketme biçimleridir (Hançerlioğlu, 1980: 263).

Ahıska ve Yenal, yaşam biçimi kavramını Türkiye'deki yapısal değişim sonrasında ortaya çıkan modern yeni orta sınıf ile ilişkilendirmektedir. Böylece yaşamın birçok farklı alanında bireylerin yaşam deneyimlerini farklılaşmaktadır. Ancak özellikle 1980 sonra değişen ekonomi politikaları ile belirginleşen yaşam biçimleri, keskin sınırları olmayan bir yapıya evrilmiştir. Bu durum sınıfsal tahakkümün kültürel yapıların içinde gizlenmesi ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca kitle iletişim araçları ile yansıtılan çeşitli yaşam biçimleri, "kültürel göstergelerin toplumdaki hiyerarşilerin kurulduğu ve anlamlandırıldığı bir alan oluşturmaktadır" (Ahıska ve Yenal, 2006: 5). Bu alan Chaney'in yukarıda belirttiği eşya, yer ve eylemlerin farklılaştığı tüketim alanında açığa çıkar. Ortaya çıkan tüketim alanı, modern toplumsal yaşamda sembolik değerlerin ve simgesel anlamların statü belirleyiciliği konumunu kazanır. Bu belirleyicilik olgusu bireylerin yaşamlarındaki özdeğe formunu veren biçimsel özelliklerle ortaya çıkar. Diğer bir deyişle davranışsal kalıpların ortaya çıktığı mekan ve çeşitli eylemsel pratikler temel yaşam biçimini gösteren değişkenlerdir. Bourdieu, Holt ve Zablocki-Kanter'in yaptığı çalışmalar referans alındığında yaşam biçimleri mekan, giyim-kuşam, yeme-içme ve araç-gereç kullanım pratiklerinde ortaya çıkar (Zablocki ve Kanter, 1976: 270; Holt, 1997: 329; Bourdieu, 2015). Bu bağlamda yukarıda Hançerlioğlu'nun da tanımladığı üzere mekan, yeme-içme, giyim-kuşam ve araç-gereçlerin deneyimlendiği göstergelerin çözümlenmesi bu çalışmada toplumsal yaşam biçimlerinin değişimini anlayabilmek için yeterli olacaktır.

4. YÖNTEM

İletişim kavramı, insanların bir arada bulunduğu yerlerde yaşamın devamını sağlayan ana öğelerdendir. İletişim, yapısalcı yaklaşıldığında kişi, zaman ve uzam bağlamında gerçekleşen işaretler dizgesidir. İletişimin oluşabilmesi, işaretlerin gönderen ve alıcılar arasında anlamlı bir bütünlüğe ulaşması ile mümkündür. Bu da işaretlerin o toplumsal yapıda, kültürde sahip olduğu anlamlar bütünü ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda göstergebilim ‘anlam’ ve ‘anlamlama’ ile ilgilidir. Göstergebilimin temelinde yer alan gösterge, ‘gösteren’ ve ‘gösterilen’in bir araya gelerek oluşturduğu anlamlı bir bütünü ifade eder. Diğer bir deyişle, bir kavram ile işitimi imgesinin birleşiminin oluşturduğu bir bütün olan göstergebilim, “göstergeleri, gösterge dizgelerini ele alan, çok değişik, kimi durumlarda da çelişik yaklaşımları kucaklayan, devinim içinde bulunan geniş bir daldır (Barthes, 1979: IX).”

Dil üzerine yaptığı çalışmalar ve gözlemler sonucu Saussure, dili oluşturan araçların dilin oluşturucu gücünü ortaya koyan bir yaklaşımı için göstergebilim kuramını önclemiştir. Saussure, dilin insan iletişiminin temel aracı olduğunu ve göstergelerden oluşmasından kaynaklı göstergebilime bağlandığını belirtir. Ancak Öztokat’ın belirttiği gibi, göstergebilim, yalnızca dil çalışmalarını kapsayan sınırlı bir alan olarak düşünülemez. Çünkü gösterge kavramının dil dışı dizgeleri de kapsayan geniş bir hareket alanı vardır. Buna göre göstergebilimin çalışma alanına görsel göstergeler de girmektedir (Öztokat, 1999: 135). Bu bağlamda göstergebilim disiplinlerarasıdır.

Göstergebilim çalışmaları, 1960’lı yıllardan sonra birçok ülkede yaygınlaşarak farklı düşünürler tarafından yorumlanarak geliştirilmiştir. Fransız toplum teorisyeni Roland Barthes, göstergebilim çalışmalarını popüler kültüre uygulayarak farklı bir kanal açmıştır. Göstergelerin anlamlama dizgeleri üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu, düz anlam ve yan anlam kavramlarına ulaşır. Göstergelerin sadece belirttiği ya da nitelediği kavramlar olmadığını, örtük anlamlar inşa ettiğini düşünür. Buna göre, yan anlam gösterileni, “düşünyapısal bir öge”dir ve kültür, toplum ve tarih ile sıkı ilişki içindedir (Barthes, 1979: 89, 90).

Bütün bu kuramsal araştırmalar ve çözümlenmeler ışığında göstergebilim, kişi, zaman ve mekan bağlamında anlama ulaşmaya çalışan bir yoldur. Görsel nesnelere üzerinde yapılan çalışmalar, anlamlı bir bütüne ulaşmak için yoğun bir çabayı gerektirirken; görsel nesnenin sanatsal değerlendirmesi üzerine bir yorum yapmaktan kaçınılmaktadır. Bu nedenle göstergebilimsel çözümleme amaç, anlamın nasıl düzenlendiğine ulaşmaktır.

Bu çalışmada niteliksel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Niteliksel araştırma yöntemine göre “gerçeklik, gizlilikler ve gizemler ihtiva ettiğinden, araştırmacı onları sunar

ve yorumlamaktan öteye geçemez (Kümbetoğlu, 2012: 23).” Niteliksel yorum olarak göstergebilim çözümlemesine dayandırılan çalışmanın örneklemini, Türkiye’de 1989 – 2002 yılları arasında yayınlanan Bizimkiler dizisi oluşturmaktadır. Yaşam biçimi değişiminin saptamasını yapmak için her beş yılda seçilen dizi örneğinin yayın yılında raslantısal örneklem metoduna uygun seçilmiş yedi bölümü -ulaşılan yayın yıllarında (1990/1991, 1994/1995, 1999/2000) yedi bölüm, toplamda yirmi bir bölüm- temel yaşam biçimi göstergeleri bağlamında çözümlenecektir. Dizilerin her beş yılda bir seçilmesinin nedeni, seçilen dönemin başı, ortası ve sonu olmak üzere üç kategoriye ayırarak dizideki hikayenin tümüne hakim olmak ve dizide gerçekleşen değişimi daha net anlayabilmektir. Böylece dizilerden seçilen bölümlerde yer alan göstergelerin çözümlemesi yapılacak, dizilerin ve dolayısıyla toplumun yaşam biçimlerindeki değişimin gerçekleşmesinin dönemler arasındaki karşılıklı ilişkisi ortaya koyularak saptanacaktır. Bizimkiler dizisinin seçilme nedeni 1990-2000 yılları arasında ara vermeden en fazla izleyiciye ulaşan yapım olmasıdır.

4.1. Mekan

Bizimkiler dizisi genel çerçevede ele alındığında 90’lı yılların Türkiye’sinin genel bir görünümünü ve merkezinde bir ailenin yer aldığı, birbirinden farklı karakterlerin bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplum resmi yansıtmaktadır. Dizi, 1980’li yılların sonlarına doğru kırsaldan kente yoğun göçün yaşandığı ve ilk defa kent nüfusunun kırsalın üzerine çıktığı dönemde başlamıştır. Yoğun göç ile birlikte şehir merkezlerinde başlayan yüksek katlı apartmanlar dizinin temel mekanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karakterlerin konut mekanları olarak apartman dairelerinin gösterildiği dizide iş yeri olarak apartman (kapıcı Cafer), bakkal, market (Yusuf ve Halil), dükkan (Davut) gibi mahalle aralarında yer alan çeşitli mekanlar kullanılmıştır. Dizide yalnızca orta üst ve üst sınıf karakterlerin şirketleri bulunmaktadır. Ancak Şükrü ve Şevket, sermaye birikimlerini artırmalarına rağmen 90’ların başından itibaren iş yerini mekan olarak değiştirmemiştir. Dizide mekan kullanımı reel toplumsal yaşamda bireylerin gündelik hayatlarında deneyimledikleri pratiklerin uygulandığı mekanlarla paralellikler göstermektedir. Bu bağlamda dış mekan kullanımları genellikle mahalle araları, deniz kenarı, apartman bahçesi gibi Türkiye’nin çoğunluğunun yaşamlarını sürdürdükleri mekanlarına benzer özellikler içerir. Dizinin mekansal dönüşümün çarpıcı örneği, 90’ların başında Ali’nin boş arsada mahallenin diğer çocukları ile top oynamasıdır. Yeni yüksek katlı apartmanların inşaatlarının görüldüğü bu bölümde, çocukların oyun oynayabileceği geniş boş arsaların varlığı dikkat çeker.

İş adamı Şükrü, üst gelir grubunu yansıtan birey olarak apartmanın en üst katında, apartmanın kapıcısı Cafer ise alt gelir grubunu temsil eden bir birey olarak apartmanın bodrum katında yaşar. Bu durum apartman yaşamı ile toplumsal sınıf arasındaki ilişkinin ekonomik temelli sınıfsal ayrımı şeklinde okunabilir. Bunu destekleyici unsurlar ise ara katlarda Yavuz, Sedat ve Davut gibi orta sınıf ailelerin yaşamasıdır. Mekansal bağlamda alt-üst hiyerarşisi kuran bu yapı, evlerin iç mekansal örgütlenmelerinde de fark edilir. Üst sınıf bireyin evinde kullanılan dönemin eşyaları, teknolojik araçları ve evin şık dizaynı, alt sınıf bireyin evi ile karşılaştırıldığında belirgin farklılıklar görünmektedir. Aynı şekilde Şükrü ve Şevket'in iş adamı pozisyonunda şirket sahibi olmaları yaşam biçimlerini etkileyen temel faktörlerdedir. İş yeri ile konut arasındaki ilişki de buradan açıklığa kavuşmaktadır. Diğer bir deyişle iş adamı olan bireylerin konutları lüks, şık ve modern olmakta; esnaf, beyaz yakalı işçi olan bireylerin konutları lüks olmayan ancak şık ve kimi noktalarda modern ve gelenekseli birleştiren bir görünüm kazanmakta; vasıfsız işçi olan bireylerin konutları ise eski, modern olmayan bir şekilde düzenlenmektedir. Bu bağlamda üst gelir grubuna dahil olan bireyler modern, alt gelir grubundaki bireyler ise modern olmayana –geleneksel olanı- yansıtır. Bu durum bireylerin konut ve iş yeri alanlarında açıkça gösterilmektedir. 90'larda mekânsal değişimi niteleyen önemli göstergelerden biri de 90'ların başında bakkal olan mekanın 90'ların ortalarında bakkaldan markete, 90'ların sonunda süpermarkete dönüşerek büyümesidir. Süpermarketin iç mekansal örgütlenimi de bugünün marketlerine benzer şekilde organize edilir. Mekanın büyümesine koşut müşterilerin alışverişlerini daha kolay yapabilmesi için alışveriş sepeti gibi uygulamalara geçilir.

Tablo 1. Mekansal Değişimler

Yıl	Şükrü-Nazan	Cafer-Gülsüm	İş Yeri
90'ların Başı	Geniş salon, Ahşap mobilya, Avize, Ansiklopediler, Genç odası	Bir oda, bir mutfaktan oluşan bir daire. Eski tip divan ve önünde küçük bir masa	Bakkal
90'ların Ortası	Yeni modern oturma grubu, Yeni aydınlatma sistemi, Yeni cam eşyalar	Değişiklik yok	Market
90'ların Sonu	Büyük varak ayna, şık abajur, yeni yemek takımı, yeni oturma grubu	Değişiklik yok	Süpermarket

4.2. Giyim-Kuşam

Dizideki giyim-kuşam pratikleri incelendiğinde reel yaşama koşut kıyafetlerin kullanıldığı görülmektedir. Sınıfsal farklılıkların giyim-kuşamda şıklık, kalite gibi farkları ortaya çıkarmasına rağmen çoğunluğu alt orta ve orta sınıf olan karakterlerin gündelik giyim-kuşam pratikleri reel toplumsal yaşam ile benzerlikler taşımaktadır. Alt gelir grubuna ait kadın karakterlerin yemeni, basma etek ve hırka gibi belirgin kıyafet seçimleri mevcuttur. Aynı şekilde alt gelir grubundaki erkek karakterler kumaş pantolon, süveter gibi belirgin olarak kodlanmış kıyafetler giyer. Üst gelir grubundaki karakterlerin genellikle çok çeşitli kıyafet seçenekleri bulunur. Bu durum karakterlerin her bölümde farklı bir kıyafetle ekrana yansımaları sonucunu doğurmaktadır. Buna karşın alt sınıf bireylerin yansıtıldığı karakterlerin dizinin birçok bölümünde aynı kıyafeti giymesi dikkat çeken özelliklerdendir. Özellikle kapıcı Cafer, Hüseyin, Gülsüm, Halil, Sultan gibi köyden kente göç etmiş bireyleri yansıtan karakterler kırsal özellikleri taşıyan giyim-kuşam pratikleri ile kentte yaşamlarını devam ettirmişlerdir. İlerleyen bölümlerde maddi geliri artan karakterler (Halil, Sultan gibi) kırsal bölgenin etkisini barındıran şehir yaşantısına uygun ‘yeni tip (eskisine göre daha şık olan) kıyafetler’ giymeye başlamıştır. Sosyal statü bağlamında sınıf atlama göstergesi olarak nitelendirilebilen kıyafet seçimi geleneksel ile modernin sentezi biçiminde yansıtılır.

Köy ve kent ayrımında belirginleşen kıyafetteki geleneksel ve modern çizgiler, özellikle 1980 sonrası yaşanan göç dalgası ile birlikte moderne evrilir. İthalat ve ihracat serbestisi, ulus-aşırı şirketlerin Türkiye’de ticari faaliyet göstermesi, tüketim ürünlerinin çeşitliliğini sağlamıştır. Bu ekonomik değişimin sosyal alana yansımaları öncelikle üst sınıf bireylerin giyim-kuşam pratiklerinde gerçekleşir. Dizide üst sınıfı temsil eden karakterler aynı gün içinde dahi kıyafetlerini değiştirebilmektedir. Kıyafetteki nicelik ve nitelik değişimi sosyal sınıf bağlamında modern ve geleneksel arasındaki ayrımı netleştirmektedir. Üst gelir grubundaki kadın karakterlerin kıyafetleri dönemin modasının uygun vatkalı, etek-çeket takım ve kimi spor kıyafetlerle şıklık, lüks, modernlik gibi olumlu anlam kodlarıyla gösterilir. Buna karşın, alt gelir grubundaki bireyler, eski, şık olmayan, gündelik kıyafetlerle modern olmayı yansıtır. Giyim-kuşam pratiğinde geleneksel özellikler taşıyan alt gelir grubundaki bireyler, şehir yaşamında negatif anlam kodu yüklenirler.

Tablo 1’de görüldüğü üzere karakterlerin gündelik yaşam pratiklerinde deneyimledikleri giyim-kuşam faaliyetleri genellikle gelir grubuna göre değişkenlik göstermektedir. Dizide farklı gelir grubundan bireyler yansıtıldığından giyim – kuşam pratikleri, kadın – erkek ve zengin – yoksul bağlamında kategorileşmektedir. Tüketim olgusunun henüz yeni yerleşmeye başladığı Türkiye’de karakterlerin her bir bölümde aynı ya da farklı kıyafet ile görünmeleri; kıyafetlerinin geleneksel ile modern bağlam içinde

ayrışması; kadınsılık ile erkeksilik özelliğine göre farklılaşması; gösterişli ve şık ile gösterişsiz ve gündelik bağlamında ikili karşıtlıklar zeminine oturur. Zaman içerisinde üst sınıf bireylerin giyim-kuşam pratiklerinde değişme gözlemlenmezken, orta sınıf ve kimi alt sınıf bireylerin tüketim olanaklarının artması sonucu çeşitlilik bakımından farklılaşma gözlemlenir. Üst sınıfı temsil olarak şıklık ve kaliteyi simgeleyen giyim-kuşam pratikleri dönemin modasına uygun bir şekilde güncellenmektedir. Dikkat çeken bir nokta alt sınıf bireyi temsil eden Gülsüm'ün işe girdikten sonra giyim-kuşamına özen göstermesi ve modernleşmeye çalışmasıdır.

Küresel kültürün baskın ortamında bireylerin giyim-kuşam pratiklerini, tüketim kültürü bağlamında, gerçekleştirmeleri zorlayıcı bir sonuç olarak düşünülebilir. Modern kapitalist üretim biçimi, bireylerin tüketim ihtiyaçları için gereken tüm alanları hazır giyim kalıpları ile örerak özgür hareket alanını zorlaştırmaktadır.³

Tablo 2. Giyim-Kuşam Değişimleri

Yıl	Şükrü - Şevket	Nazan-Mine	Cafer	Gülsüm
1990 (İlk Yarısı)	Şık klasik takım elbiseleri, Saat, Kemer / Her bölüm farklı kıyafet	Etek, bluz ve gömlek, İnci küpe, Altın kolye, Bilezik, Saat, Makyajlı, Bakımlı, Saçlar Yapılı / Her bölüm farklı kıyafet	Gri eprimiş kumaş pantolon / Yeni olmayan bir gömlek / Eprimiş triko / Eski görünümlü yıpranmış bir süveter/Yeşil kadife eski bir ceket /Kasket	Basma etek / Eski tarz bir süveter / Yemeni / Sünmüş hırka /Terlik / Nadiren farklı kıyafet
1990 (İkinci Yarısı)	Robdöşambır / Kumaş pantolonu haricinde keten pantolon da giymeye başlar / Her bölüm farklı kıyafet	Aynı tarz, dönemin modasına uygun yeni görünümlü, canlı renklere sahip, gösterişli ve şık kıyafetler /Her bölüm farklı kıyafet	Değişiklik Yok / Her bölüm aynı kıyafet	Aynı tarz ancak etekleri eskiye nazaran kırsal kesimde giyilen basma tipi etek değildir, genelde tek renk penye etek tercih eder.

4.3. Yeme-İçme

Dizide yeme-içme pratikleri çoğunlukla ev içinde gerçekleştirilir. Sabah kahvaltıları, öğle yemekleri ve akşam yemeklerinin çoğu ailece bir arada yenmektedir. İzlenen bölümlerde yalnızca dört kez görülen ev harici mekanda yeme-içme pratiği genellikle iş,

³ Neoliberal politikalar ile özgürleşen sermaye politikaları, ulus-aşırı şirketlerin giyim sektöründe giyim-kuşam faaliyetleri için gereken modayı üretmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca köy ve kent ayırımında belirginleşen yaşam biçimi kalıplarının, göç ile birlikte çoğunluğun kentte yaşayan nüfusun modern kalıplar üzerinden yaşamlarını inşa etmelerini zorlar. Ayrıca gelişen teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçlarının ucuzlaması ve yaygınlaşması, kültürün küreselleşmesini sağlayan bir diğer faktördür. Batı'nın kurduğu hegemonik düzen, kitle iletişim araçlarının söylediğine göre, post-fordist üretim biçimlerinin uygulaması ile birlikte bireylere özgürleştirici tüketim imkanı sağlamıştır. Buna göre yapılan araştırmalar, insanların tüketim amaçlarını "iyi hayat, medenileşme, Batılılaşma, ilerleme, Batılılar gibi yaşama, moda gibi kavramlarla ifade etmişlerdir." Bu durum bireylerin kapitalist sistemde çalışmalarını meşrulaştırarak iyi hayatı kazanmanın tüketimde olduğu sanısını yaratmaktadır. Giyim-kuşam faaliyetindeki yansımaları ise, bireylerin ihtiyaç amaçlı değil sembolik göstergeler bağlamında ya da psikolojik doyum, rahatlama, mutlu olma amaçlı yapıldığını göstermektedir (Üstün ve Tural, 2008: 264).

kutlama, efkar dağıtma gibi işlevleri yerine getirmek için kullanılır. Ancak son bölümlerde bu işlevsellik yavaş yavaş bozulmaya başlamış, dışarıda yeme-içme pratiği gündelik yaşama eklenmeye başlamıştır. Ayrıca 90'ların sonuna doğru dizide hazır tüketim maddeleri de kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, Ali'nin ilk bölümlerinde okuldan geldikten sonra annesinden istediği 'ekmek arası', ilerleyen yıllarda 'hamburger'e evrilir. Dizideki bütün aileler yeme-içme pratiklerini masada gerçekleştirirken bütün yemek hazırlıkları kadınlar tarafından yapılır. Yalnızca bekar yaşayan karakterler sabah kahvaltısını kendisi hazırlar. Bir diğer dikkat çeken nokta, yemeklerin hazırlanma süreci ile ilgilidir. Dizide 1990'ların sonuna kadar hazır tüketim gıdalarına kullanılmayıp yemek hazırlama süreçleri ev içinde gerçekleşirken –akşam yemeği için evde mantı hazırlanır, aynı şekilde fasulye, bezelye ayıklayarak akşam yemeğine hazırlık yapılır- 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında hazır tüketim ürünlerine doğru bir geçiş yaşanır. Burada önemli olan nokta, hazır tüketim ürünlerini modern, üst sınıf bireylerin kullanmasıdır. Bu durum hazır tüketim gıdalarının kullanımını olumlulamakta; tüketim toplumu perspektifinde toplumun bu tür gıdaların kullanımına alışmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde 90'ların başında atıştırılabilir olarak ekme arası peynir, zeytin, vb., meyve, ev yapımı kurabiye yapılırken; 90'ların sonunda hazır tüketim gıdaları tüketilmeye başlanmış, hamburger, kola, cips gibi ürünler yansıtılmıştır. Bu bağlamda yeme-içme pratiği 1990'ların başında henüz tüketim kültürü ile iç içe geçmemiş ve ev içinde ailenin tüm bireyleriyle gerçekleştirilen bir faaliyet olarak kalmışken; bu durum 1990'lı yılların sonu ve 2000'lerin başında yok olmaya başlamıştır.

Ev dışı yeme-içme pratiklerinde Şükrü ve Şevket'in 90'ların başında şirkette öğle yemeği olarak hamburger yemeleri önemli bir göstergedir. Bu sahnede Tarık ve Şükrü, geçmişte Almanya'da sürekli hamburger yedikleri belirtilmektedir:

Şevket: Yer misin? Şu fazla ben yiyemeyeceğim.

Tarık: Bıktım bundan da. Almanya'da hamburger, burada hamburger. Hatırlıyor musun, Hamburg'ta buna talim ettiğimiz günleri Şükrü?

Şükrü: Nasıl umuturum. Her öğlen.

Neoliberal politikalarla dışa açılan Türkiye'de hamburger gibi Amerikan tarzı yemek kültürü de tanıtılmaktadır. Türk mutfağında yeri olmayan bu yemeğin dizilerdeki sevilen karakterler aracılığıyla tanıtılması ve üst sınıf bireylerin tükettikleri ürün olarak gösterilmesi, ayrıca Batı'da her gün yenilen bir besin maddesi olduğunun altının çizilmesi önemlidir. Zira, hamburger ve patates kızartmasının 90'ların sonunda şirketin diğer çalışanlarının (Ergun, Demet, Bülent) tükettiği bir ürüne dönüşmesi yeme-içme pratiğinin tüketim bağlamında üst sınıftan alt sınıfa doğru kaydığını göstermektedir.

Küresel politikalarla birlikte -özellikle 90'ların sonundan itibaren meydana gelen değişimler – bireylerin tükettiği ürünler, ulusal ya da ulus-aşırı şirketlerin ürettiği doğal olmayan paketlenmiş ürünlere dönüşmüştür.

Tablo 3. Yeme-İçme Değişimleri

Yıl	Şükrü - Nazan	Cafer-Gülsüm	Şirket
1990 İlk Çeyreği	Porselen Tabak / Cam Sürahi / Bezelye, Pilav, Makarna, Kola, Rakı	Melamin Tabak/ Plastik Sürahi / Pilav, Tavuk, Çay tabağı içinde ikiye kesilmiş soğan	Üst sınıf tüketim ürünü Hamburger (Şevket - Şükrü)
1990 Ortası	Kahvaltıda kahve, portakal suyu, salam, domates, peynir, zeytin, reçel vb. çok çeşitli kahvaltılıklar / Porselen Çaydanlık / Porselen Tabaklar	Kahvaltıda zeytin, peynir, taze biber ve domates/ Metal Çaydanlık/ Melamin ve metal tabak	-
1990 Son Çeyreği	Hazır Paket Tost Ekmeği	Tabaklar ve kaseler farklı takım / Ekmek sepeti plastik	Alt-orta sınıf tüketim ürünü Hamburger (Ergun - Demet)

4.4. Araç-Gereç

Tablo 3 incelendiğinde araç-gereç kullanımının orta ve üst sınıflarda değiştiği görülmektedir. Gelişen teknolojiyi takip eden Şükrü ve Şevket, maddi refah seviyeleri arttığı oranda evde, iş yerinde kullanılan malzemeleri sürekli güncellerler. Dizinin ilk bölümlerinde yurtdışı ile iletişime geçmek için kullanılan teleks makinesinin yerini ilerleyen yıllarda bilgisayar alır. Aynı şekilde kordonlu telefonlar, antenli telefonlara sonrasında araba telefonuna ve sonunda cep telefonuna evrilir. Araç-gereç kullanımının gelişen teknolojiye koşut sürekli güncellenmesi yıllar içinde ihtiyaç bağlamından koptuğunu göstermektedir. Örneğin, neredeyse her sezon otomobil değiştiren üst sınıf karakterler bunu ihtiyaç bağlamında değil simgesel düzeyde gerçekleştirip aracın model ve marka değişimini statü aracı olarak kullanırlar. Şevket'in iki kişi için müstakil villaya taşınması da aynı gerekçeyi desteklemektedir. Mutfakta kullanılan çeşitli araç ve gereçler de zaman geçtikçe yenilenmekte ve zamandan tasarruf sağlayıcı nitelikte malzemelere dönüşmektedirler. Ekmek kızartma makinesi, mikrodalga fırın gibi pratik işleve sahip araçlar bireylerin zamandan tasarruf sağlayıp boş zaman yaratımını kolaylaştırmaktadır. Boş zamanı artan üst sınıf bireyler bu süre içinde sosyal yaşamda tüketime yönelebilmektedir. Özellikle üst sınıf kadın karakterlerde görülen zaman içindeki bu değişim dikkat çekicidir. Araç-gereç kullanımı, diğer temel göstergeler gibi modern-geleneksel, alt-üst sınıf ayrımında kullanılmıştır. Ulaşım aracı olarak üst sınıf bireyler lüks arabalara sahipken, orta sınıf bireyler lüks olmayan arabalara sahiptir. Alt sınıf bireyler ise toplu taşıma araçları kullanırlar. Aynı şekilde iletişim aracı olarak cep telefonu kullanımı 90'lı yılların ortalarında üst sınıf bireylerde gözlemlenmekteyken (Şevket,

Raşit vb.), orta ve alt sınıf bireyler 2000’li yılların başında cep telefonuna sahip olabilmektedir. Ev içinde kullanılan çeşitli araç ve gereçlerde alt ve üst sınıf bağlamında ayrılaşmaktadır. Şevket, Şükrü gibi üst sınıf bireylerin evinde dönemin modasına uygun eşyalar, araç-gereçler kullanılıp her dönem yenilenirken; kapıcı Cafer, Sabri gibi alt sınıf bireylerin evleri hep aynı kalmaktadır.

Tablo 4. Araç-Gereç Değişimleri

Yıl	Şükrü-Nazan	Şevket-Mine	Şirket
1990 (İlk çeyrek)	Tekli Kasetçalar, Kordonlu Telefon, Otomatik çamaşır makinesi, Çift kapılı buzdolabı, Bulaşık makinesi, Aspiratör, Gazete, Otomobil	Kondisyon bisikleti, Çift kapılı buzdolabı, Otomatik meyve sıkacağı, Gazete, Otomobil	Teleks makinesi Gazete, Bilgisayar
1990 (Ortası)	Telsiz Telefon, Yeni buzdolabı, Ekmek Kızartma Makinesi, Mutfak Robotu, Çift Kasetçalarlı Teyp, Mikrodalga Fırın, Yeni Otomobil	Yeni Model Otomobil, Cep Telefonu	Flat Ekran Bilgisayar, Printer
1990 (Son Çeyrek)	Elektrikli Tost Makinesi, Kağıt Havlu, Yeni Otomobil	Yeni Model Otomobil, Yeni Model Televizyon, Yeni Model Cep Telefonu	İnternet

4.5. Yaşam Biçimleri Değişiminin Sosyal Yaşama Yansıması

Dizide kadın ve erkek ilişkisi incelendiğinde geleneksel özelliklerin baskınlığı öne çıkmaktadır. Erkekler çalışan, gelir getiren bireyken, kadın ev işleri ile ilgilenen bireyi yansıtmaktadır. Temizlik, yemek yapma gibi faaliyetler kadının misyonu olarak gösterilmektedir. 90’ların başında ev işleri ile sınıf farkı gözetmeksizin ailenin kadınları ilgilenirken; 90’ların ortalarından sonra alt orta ve orta sınıf ailelerde ev işleri, yemek yapma gibi faaliyetlerin bireylerin kendisi, üst orta veya üst sınıf ailelerde ise evdeki yardımcının yaptığı görülmektedir. Geleneksel yaşam biçimlerinde kadın evin merkezinde yer almaktadır. Genellikle kocası, çocukları ve çevresiyle ilişkilerin odak noktası olan kadın, çalışmayan bir birey olarak tanımlanırken anne ve ev hanımlığı rolleri ile bütünleşmektedir. Özellikle Nazan ve Mine ev hanımı olarak nitelenirken doktor ve banka memuru⁴ hariç diğer tüm karakterler maddi yetersizliklerden dolayı niteliksiz işlerde çalışmaktadır. 90’lı yılların başında ev hanımı olarak gösterilen kadın karakterler ilerleyen bölümlerde ev hanımı kimliklerinden sıyrılırlar. Evlerine aldıkları yardımcıdan (gündelikçi) sonra ev işleri ile ilgilenmeyen kadın karakterler

⁴ Dizinin belki de tek vasıflı kadın işçisi doktor Türkan’dır. Kendi ayakları üzerinde duran güçlü kadın imgesini yansıtan Türkan, aile yapısı içinde gösterilmemektedir. Bu durum güçlü, ayakları üzerinde duran ve kendi kararlarını alan kadınların evlilik konusunda başarısız olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Diğer taraftan Serpil’in banka memurluğu kariyer yapabileceği bir iş olarak görülmektedir ancak Serpil kariyer yapmak için değil ekonomik yetersizliklerden dolayı çalışmaktadır. Bu nedenle bir an önce emekli olmak ister ve bunu dizinin birçok bölümünde Sedat’a karşı dile getirir.

zamanlarını daha çok sosyal faaliyetlere ayırmaya başlarlar. Bu durum üst sınıf kadın bireylerin yaşam biçimlerinin giderek tüketim ve eğlence bağlamında şekillendiğini göstermektedir. Alt gelir grubuna ait kadınlar ise iş hayatına entegre olup aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışırlar. Bu durum neoliberal politikalar sonucu alt ve üst sınıf gelir dengesizliğinin ve yaşam masraflarının geçmişe göre arttığını doğrular niteliktedir. Ebeveyn ve çocukların karşılıklı ilişkileri yine geleneksel özellikler taşımaktadır. Şükrü ve ailesinde Bilge'nin, kız çocuğu olduğu için yurtdışında yalnız kalmasına, tiyatro grubuyla şehir dışına turneye gönderilmesine izin verilmemesi ebeveynlerin çocukları üzerindeki otoritelerini göstermektedir. Aynı şekilde Şevket ve Cem'in ilk bölümlerde evlenme konusu ile ilgili çatışmaları, Şevket'in Cem'i sürekli azarlaması geleneksel aile babası figürünü yansıtmaktadır. Bu göstergeler temel yaşam biçimleri bağlamında modern olarak yansıtılan karakterlerin ilişki temelinde geleneksel özellikler taşıdıklarını belirtmektedir. Böylece maddi göstergelerle, maddi olmayan göstergeler arasında belirli bir gecikmenin olabileceği görünmektedir. 1990'lı yılların başında Şükrü, üst gelir grubundaki bir bireyi yansıtırken temel yaşam biçimi göstergeleri modern, şık ve lüks kavramları çerçevesinde belirlenmekte ve bu maddi göstergeler 1990 – 2000 arasında devamlılık sağlamaktadır. Ancak 1990'lı yılların başında ailesinde eşi Nazan'a ve çocuklarına karşı ataerkil söylemleri fazla, otoriter, kimi zaman muhafazakar, açık görüşlü olmayan bir bireyken; 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında eşi ve çocuklarına karşı oldukça ılımlı yaklaşan, anlayışlı, açık görüşlü bir bireye dönüşmüştür. Bu durum geleneksel-modern arasındaki gerilimin maddi ortamdan maddi olmayan ortama belirli bir gecikme ile geçtiğini göstermektedir.

Bizimkiler dizisinde yapılan çözümlemeye göre ulaşılan sonuçlar aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir:

Tablo 5. Yaşam Biçimi Göstergeleri

Karakter	Meslek	Ekonomik Sınıf	Mekan	Giyim-Kuşam	Yeme-İçme	Araç-Gereç
Şükrü ve ailesi	İş Adamı	Üst Sınıf	Apartman Dairesi – En Üst Kat	Modern, Şık, Yeni	Ev merkezli – Çok Çeşitli	Yenilikleri takip eden, Modern
					Hazır Tüketim Ürünleri ve Restoranlar	
Şevket ve ailesi	İş Adamı	Üst Sınıf	Apartman Dairesi	Modern, Şık, Yeni	Ev merkezli Çok Çeşit, Kimi zaman restoranda	Yenilikleri takip eden, Modern, Lüks
			Villa		Hazır Tüketim Gıdaları ve Restoranlar	
Sabri ve ailesi	Emekli	Alt-Orta Sınıf	Apartman Dairesi-Giriş Katı	Günlük, Sıradan	Ev Merkezli	İhtiyaca göre kullanan
	Emekli / Müzik Öğretmeni (Özel Ders)					
Cafer ve ailesi	Kapıcı	Alt Sınıf	Apartman Dairesi – Bodrum Katı	Eski, Sıradan	Ev Merkezli, Az çeşit	İhtiyaca göre kullanan
	Kapıcı / Hasta Bakıcı (Gülsüm)					
Sedat ve ailesi	İşçi / Bankacı (Serpil)	Orta Sınıf	Apartman Dairesi - Ara Kat	Şık	Ev Merkezli	Modern, Yenilikleri takip etme eğilimli
Halil ve ailesi	Kapıcı	Alt Sınıf	Apartman Dairesi Bodrum Katı	Sıradan, Şık olmayan	Ev Merkezli	İhtiyaca göre kullanan
	Esnaf	Orta Sınıf	Apartman Dairesi Giriş Katı	Şık olmaya çalışan		
Hüsnü ve ailesi	Emekli	Orta Sınıf	Apartman Dairesi - Ara Kat	Günlük	Ev Merkezli, çok nadir restoranda	Eski ve yeni bir arada kullanan

Tablo 6. Yaşam Biçimi Olarak Gösteren ve Gösterilen

	Gösteren	Gösterilen
Mekan	Apartman Dairesi (Üst kat)	Üst gelir grubu, Modern
	Apartman Dairesi (Alt Kat)	Alt gelir grubu, Modern olmayan
Giyim-Kuşam	Yeni, ütülü, temiz, renk uyumlu kıyafetler, modaya uygun, her bölüm farklı kıyafet	Şıklık, Zenginlik, Modern
	Eski, yeni olmayan kıyafetler, eprimiş, yemeni vb., genellikle aynı kıyafet	Gündelik, Alt-Orta gelir grubu, Modern olmayan
Yeme – İçme	Porselen, Yemek takımı kullanımı, çok çeşitli yemekler, Restoran	Şıklık, Zenginlik, Modern
	Metal ve plastik tabak, bardak vb., az çeşit yemek	Alt gelir, Modern olmayan
Araç - Gereç	Yeni model araba, Yeni model müzik seti, Cep telefonu, Fotoğraf makinesi	Zenginlik, Modern, Statü sahibi
	Eski model araba, Fotoğraf albümü, Eski model dikiş makinesi	Modern olmayan, Eski, Nostaljik

5. SONUÇ

Bizimkiler dizisi 1990’lardan 2000’lere doğru yaşanan sosyo-ekonomik değişimi televizyon dizisi aracılığıyla okuma imkanı tanır. 1990 yılında TRT’de yayınlanan Bizimkiler dizisinde Almanya’dan Türkiye’ye göç etmiş üst sınıf bir ailenin yaşamı ele alınmakta; dizinin ilk bölümlerinden itibaren sermaye sahibi iş adamı olarak tanıtılan Şükrü ve ailesi zengin bir yaşam içinde yansıtılmaktadır. Aynı zamanda dizide kırsaldan İstanbul’a göç etmiş bireylerin yaşamları da gösterilmekte; kapıcı Cafer, Halil, Cemil, Davut, Sabri gibi farklı toplumsal sınıftan bireylerin gündelik yaşamları yansıtılmaktadır.

Bizimkiler dizisinde yansıtılan yaşam biçimleri reel toplumsal yaşamla kurulan özdeşlik bakımından önemlidir. Ev içi düzenlemelerinin artan maddi refaha bağlı olarak değişkenlik göstermesi ve şıklık ile konfor göz önüne alınarak dizayn edilmesi önem kazanmaktadır. 1990-2000 yılları arasında hemen hemen hiç değişim göstermeyen alt ve alt-orta sınıfın yaşam biçimleri genellikle ev merkezlidir. Geleneksel –modern bağlamında 1990-2000 yılları arasında sermaye birikimi yapabilen ve ekonomik olarak sınıf değiştiren kişilerin yaşam biçimlerinde ise değişim gözlenebilmektedir.

Bu çalışmada 1990 sonrasında küresel kapitalist söyleme eklemlenmeye çalışan Türkiye’nin toplumsal yaşamında başlayan yapısal değişimlerin televizyon dizileri aracılığıyla yansımaları mekan, yeme-içme, giyim-kuşam ve araç-gereç pratikleri kullanımı bağlamında irdelenmiş ve televizyon yayıncılığı haber, yarışma, reklam gibi farklı birçok program türünü içerse de, izler-kitlenin en çok tercih ettiği program türü olan televizyon dizilerindeki yaşam biçimi değişimleri on yıllık süreç içinde çözümlenmiştir.

Dizide maddi göstergeler -zenginlik, konfor ve lüks kavramları ile- ana karakterler üzerinden modern olarak yansıtılırken; kadın ve erkek ilişkilerinde geleneksellik ön planda tutulmaktadır. Bu durum Ogburn’un kavramsallaştırdığı kültürel gecikme ile paralellik

göstermektedir. Neoliberal politikalar sonucu ithalat-ihracat serbestisi ile yurtdışına açılan iş adamlarının sermaye birikimleri artmış, buna karşın verili toplumun kültürel değerleri ile biçimlenen benlikleri, kültürleri, tutum ve davranışları aynı hızda değişmemiştir.

Türkiye'nin ekonomi politikalarında gerçekleşen değişimlerin dizide Şükrü ve Şevket'in şirketinde yurtdışı ile ticari iş yapmasına ve giderek zenginleşmelerine ve bunların yaşam biçimi göstergelerine koşut yansıdığı söylenebilir. Bu bağlamda dizi Türkiye'nin neoliberal politikalarla tüketim alışkanlıklarının üst ve üst-orta sınıfta giderek değişmesini yansıtmakta ve kültürel değerleri geleneksel aile, komşuluk, akraba ilişkileri etrafında çerçevelemektedir. Geleneksel ve modern yaşam biçimlerinin tüketim pratikleri bağlamında farklılaştığı Bizimkiler dizisinde, ihtiyaç kavramının muğlaklaşması söz konusudur. Geleneksel yaşamda ihtiyaçların yaşamsal faaliyetleri sürdürmelerini sağlayan bir olgu olması, ihtiyaç fazlası tüketiminin gereksiz ve israf olarak nitelenmesine neden olmaktadır. Modern yaşam biçimlerinde tüketim alışkanlıklarının mekan, yeme-içme, giyim-kuşam ve araç-gereç bağlamında bir süreklilik içinde değişmesi geleneksel ile modern arasındaki karşıtlığı göstermektedir. Bu durum Şükrü/Şevket (üst sınıf) ile Cafer/Sabri (alt sınıf) karşıtlığında yansıtılan yaşam biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Şükrü ve Şevket sermaye birikimini sağlayarak sınıfsal konumlarını koruyacak şekilde temel yaşam biçimlerini değiştirme yoluna gidebilmişlerdir. Bu nedenle ev, araba, kıyafet değiştirip hazır tüketim gıdalarına yönelebilmektedirler. Yeni hazır tüketim ürünleri üst sınıf bireylerin deneyimleyebildiği pratiklerde yansıtılırken reel toplumsal yaşamda arzu nesnesi olarak konumlanır. Özellikle ihtiyaç ve arzu bağlamında incelendiğinde 1990 yılında arzu nesnesi olan nesnelere, 2000'lerde ihtiyaca dönüşmüştür. Buna karşın alt gelir grubunda yer alan Cafer ve Sabri'nin yaşamları 1990'ların başından sonuna kadar aynı ekseninde devam etmekte; kimi zaman ekonomik koşullarını düzeltmek için çeşitli ek işlerde çalışsalar da sınıfsal aidiyetlerini korumaktadırlar.

Türkiye'de yaşam biçimleri değişimi televizyon dizilerinde küresel kapitalist sistemin öngördüğü tüketim kültürü bağlamında, bazı ortak yaşam noktaları ile kesişim alanları yaratarak yansıtılmaktadır. 90'ların ilk yıllarında toplumla kurulan özdeşlik, küreselleşme ile yok olmaya başlayarak yerini tüketim kültürü ile kurulan özdeşliğe bırakmıştır. Bununla birlikte 1990-2000 yılları arasında üretilen yerli televizyon dramalarında geleneksel ve modern gerilimi içinde yaşam biçimlerinin gelecek tasarısıyla üretildiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin küresel kapitalist dünyaya ve tüketim kültürüne giderek uyumlandığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ahıska, Meltem ve Yenal, Zafer (2006). *Aradığımız Kişiye Şu An Ulaşılamıyor: Türkiye’de Hayat Tarzı Temsilleri (1980-2005)*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi
- Akbulutgiller, Betül ve Erkan, Gülsüm (2016). “Türkiye’de Medya Sistemleri: 1980’lerden Günümüze Yaşanan Dönüşümler”, *Journal of Strategic Research in Social Science*, Vol 2, Issue 2, 97-114.
- Andersen, Robin (1995). *Consumer Culture and Tv Programming*, Colorado: Westview Press.
- Atay, Faruk (2008). *Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi: 2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri*, Ankara: De Ki Yayın
- Bali, Rifat N. (2002). *Tarz-ı Hayatt’tan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Balkan, Erol ve Öncü, Ahmet (2014). “İslami Orta Sınıfın Yeniden Üretimi”, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve Akp.* ed. Erol Balkan, Neşecan Balkan, Ahmet Öncü, İstanbul: Yordam Kitap
- Barthes, Roland (1979). *Göstergebilim İlkeleri*, çev. Berke Vardar, Mehmet Rifat, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Beder, Sharon (2004). “Consumerism – An Historical Perspective”, *Pacific Ecologist*, Issue 9, Spring 2004, (çevrimiçi) <http://www.pacificecologist.org/archive/consumerhistory.html>, 11.09.2016.
- Bocock, Robert (2005). *Tüketim*, çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi
- Bourdieu, Pierre (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkut, Ankara: Heretik Yayınları
- Chaney, David (1999). *Yaşam Tarzları*. çev. İrem Kutluk, Ankara: Dost Kitabevi
- Chomsky, Noam (2000). *Halkın Sirtından Kazanç: Neoliberalizm ve Küresel Düzen*, çev. Deniz Hakyemez, Barış Zeren, İstanbul: Om Yayınevi
- Chomsky, Noam ve Herman, Edward S. (2012). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, çev. Ender Abadoğlu, İstanbul: Bgst Yayınları
- Curran, James (2005). “Rethinking the media as a public sphere”, *Communication and Citizenship*. ed. Peter Dahlgren, Colin Sparks, Taylor & Francis e-Library
- Dağtaş, Banu ve Dağtaş, Erdal (2009). *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Dunn, Robert (1986). “Television, Consumption and the Commodity Form”, *Theory, Culture & Society*, Vol.3, Issue 1, 49-64.
- Faulkner, Neil (2014). *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberallere*, çev. Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap
- Giddens, Anthony (2012). *Modernliğin Sonuçları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Giddens, Anthony (1985). *The Nation-State and Violence*, Cambridge: Polity Press
- Gross, David (1982). “Time-Space Relations in Giddens Social Theory”, *Theory, Culture & Society*, Vol. 1, Issue 2, 83-88
- Golob, Ursa (2009). “Social Economy and Social Responsibility: Alternatives to Global Anarchy of Neoliberalism?”, çev. Bülent Temel. *International Journal of Social Economics*, Vol 36, Issue 5, 626-640
- Hançerlioğlu, Orhan (1980). *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 7, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Holt, Douglas B. (1997). “Poststructuralist Lifestyle Analysis: Conceptualizing the Social Patterning of Consumptionin Postmodernity”, *Journal of Consumer Research*, Oxford University Press, Vol. 23, No. 4, 326-350
- Kaban Kadioğlu, Zeynep (2018). “Türkiye’de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010)”, *İnsan&İnsan Dergisi*, Sayı 16, 100-120.
- Kurmuş, Orhan (2010). “Türkiye’de Neoliberalizm”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 268, 9-41
- Kümbetoğlu, Belkıs (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2003). *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Ankara: Eriş Yayınları
- Morley, David ve Robins, Kevin (2011). *Kimlik Mekanları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Oskay, Ünsal (1971). *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon: Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar*, Ankara: Sevinç Matbaa
- Öztoğat, Nedret (1999). “Görsel Nesnelerin Çözümlemesinde Göstergebilimsel Yöntem”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, 143-152
- Robins, Kevin (1999). *İmaj*, çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- RTÜK (2009). “Televizyon izleme Eğilimleri Araştırması”, <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-arastirmalari/3726/1984/2009-yili-kamuoyu-arastirmalari.html> (Erişim Tarihi:10.10.2016)
- RTÜK (2013) “Televizyon izleme Eğilimleri Araştırması”, <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5232/televizyon-izleme-egilimleri-arastirmasi-3-2013.html> (Erişim Tarihi:10.10.2016)
- Sobel, Michael E. (1981). *Lifestyle and Social Structure: Concepts, Definitions, Analyses*, New York: Academic Press Inc.

- Ünüvar, Kerem (2010). “Siyasetin Üzerindeki Hayalet: Orta Sınıflar”, *Birikim Dergisi*, Sayı 260. 14-24
- Üstün, Berna ve Tural, Osman (2008). “Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişimler ve Bu Değişimlerin Alışveriş Mekanlarına Etkisinin Eskişehir Örneğinde İrdelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 259-282
- Xu, Janice Hua (2007). “Brand-New Lifestyle: Consumer-Oriented Programmes on Chinese Television”, *Media Culture & Society*, Vol 29, Issue 3, 363-376.
- Zablocki, Benjamin D. and Rosabeth Moss Kanter (1976). “The Differentiation of Life-Styles”, *Annual Review of Sociology*, Vol 2, Annual Reviews Inc., 269-298

EXTENDED ABSTRACT

The relation mass media builds with society enables individuals, who live on the same land and not acquainted with each other, to envision themselves as complete. Certainly, most effective instrument to establish this collective frame is television, that requires no education or special skills to use and functions to inform and entertain since past until nowadays. The broadcast made in early stages for community goods in order to build national community vision, starts to serve forming consumer culture in vision of modern society, nowadays this situation is evolving by the interaction with political, economical and technological progress while serving to form national culture. Studies that explain the effects of TV shows on society with globalization statements in context of consumer culture, indicates consumer culture oriented new lifestyles are in a meaningful relation with TV shows. The 1990s is a period in which commercial broadcasting grew. The new channels started by major capital groups prepare different types of programs in broadcast streams and try to reach more audiences. For this reason, the television is used as a means of accustoming consumption culture to people and reflecting it both visually and verbally. This causes to the disappearance of traditions and the modern mode of life to dominate over the traditional. The tension between traditional and modern in Turkey rises with the increasing of new mode of life associated with the rural-urban migration after the 1990s. This period is also the years in which the difference in distribution of income became more apparent. Thus, the position of the middle class is reshaped. The lower-middle and upper-middle classes are divided into two, and after Ozal's government, the upper-middle class, which is enriched by integrating into the global world, gradually creates new mode of life. Television, on the other hand, normalizes the consumption to maintain the existence of the capitalist economy by popularizing the new mode of life desired in society. Society gains new attitudes in favor of innovation and desire to new ideas, new goods, a new way of life in a new cultural form in which people's lifestyle, ways of thinking and communication with each other has changed. In this context, new ways of life are created against the traditional. After 1990 in Turkey, population growth in urban life with neoliberal policies, projecting different lifestyles by means of mass media and

compounding discourse of modern with consumption have led to the popularization of the concept of 'mode of life'. In this context, the concept of mode of life is cohesion with the consumption in conjunction with the change of global economy and media policies. And so, the concept of mode of life can be associated with the new modern middle class, which emerged after structural change in Turkey. This is because mode of life, especially after changing economic policies, evolved into a structure without sharp social boundaries. This structure is generally revealed in the consumption area where goods, places and actions have differed. The area of consumption gains the position of status determination of symbolic values and meanings in modern social life. This phenomenon arises with the morphological properties that form to substance in individuals' life. In other words, the place where behavioral patterns emerge and various actional practices are the variables that show the basic mode of life. The main purpose of the paper is to examine the changes in the mode of social life in Turkey through television series since the 1990s. At the same time, this paper aims to show that television series and social life can affect each other by analyzing through signs. In the paper, the reflections of social life changes in Turkey on TV shows between 1990s and 2000s examines the period when the private TV broadcasting appeared and the TV series named Bizimkiler was analyzed by semiotic analysis based on qualitative interpretation in the context of basic life style signs. According to study, it has been observed that new mode of life is produced with the future design in traditional and modern tension of domestic tv series

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Rasgen, M. ve Gönen, S. (2019). "Endüstri 4.0 ve Muhasebenin Dijital Dönüşümü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2898-2917.

Geliş Tarihi / Received Date: 08.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.04.2019

Araştırma Makalesi

ENDÜSTRİ 4.0 VE MUHASEBENİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ

Mithat RASGEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

mithatrasgen@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6186-4238

Prof. Dr. Seçkin GÖNEN

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

seckin.gonen@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5962-7375

Öz

Bilişim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler insanlık tarihinde önemli etkiler bırakmakta, toplumların yaşayış ve tüketim biçimlerini de değiştirmektedir. Tarih boyunca süregelen üretim şekilleri teknoloji ile değişmiş ve geliřmiőtir. Buhar gücünün icat edilmesi ve dokuma makinelerinde kullanılması Birinci Sanayi Devrimini, elektrik gücünün hareketli montaj hatlarında kullanılması İkinci Sanayi Devrimini, bilgisayarların üretim süreçlerine katılarak programlanabilir üretim sistemlerinin ortaya çıkması da Üçüncü Sanayi Devrimini gerçekleşmiştir. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı küresel ekonomide de veri akışı çoęalmıő ve tüketici istekleri deęiřmiőtir. İşletmelerin bu isteklere karşılık verebilmesi için teknolojinin gelişimi ile birlikte yapay zekalar, siber fiziksel sistemler, üç boyutlu yazıcılar üretim süreçlerine dahil edilmiştir ve Endüstri 4.0 kavramı ortaya çıkmıőtir. Emek gücü kullanımını azaltan bu devrim ile birlikte işletme fonksiyonları da değişime uğrayacaktır. Özellikle elde edilen bilgilerin devasa boyutlara ulaşması ile ortaya çıkan Büyük Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. Muhasebenin dijital dönüşümü olarak adlandırılan bu süreçte muhasebe bilgi sisteminin oluşturulması ve veri akışının sağlanması personeller yerine internet aracılığı ile belirli bir ağa bağlanmış olan otonom robotlar tarafından gerçekleştirilecektir. Çalışmada Endüstri 4.0 entegrasyonunu sağlayan işletmenin üretim, paketleme ve transfer simülasyonları gerçekleştirilmiştir ve personel kullanılmadan muhasebe bilgi sistemine gidecek olan raporlar oluşturulmuőtir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Muhasebe Bilgi Sistemi, Dijitalleşme

INDUSTRIAL 4.0 AND DIGITAL TRANSFORMATION OF ACCOUNTING

Abstract

The developments in the fields of informatics and technology have a significant impact on the history of humanity and change the ways of living and consumption of societies. The production forms that have been going on throughout history have changed and developed with technology. The invention of the first Industrial Revolution, the use of electrical power in moving assembly lines, the second Industrial Revolution, the development of programmable production systems by participating in the production processes of computers, the Third Industrial Revolution. In the global economy, where the competition is intense, the flow of data has increased and consumer demands have changed. In order for enterprises to respond to these demands, the development of technology, artificial intelligence, cyber physical systems, three-dimensional printers were included in the production processes and Industry 4.0 concept emerged. With this revolution, which reduces the use of labor power, business functions will

also change. In particular, the enormous data obtained by the information obtained from the analysis of Big Data should be analyzed and interpreted. In this process called digital transformation of accounting, the creation of accounting information system and the provision of data flow will be carried out by autonomous robots connected to a certain network via the Internet instead of personnel. In the study, production, packaging and transfer simulations of the enterprise which provides the integration of Industry 4.0 have been carried out and reports have been prepared which will go to the accounting information system without using personnel.

Anahtar Kelimeler: Industrial 4.0, Accounting Information System, Digitization

1. GİRİŞ

Bilişim ve internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler tarım toplumuna geçerek üretim süreçlerini sürekli olarak değiştiren ve geliştiren insanlık tarihi için Endüstri 4.0 adı verilen yeni bir sanayi devrimini ortaya çıkartmıştır. Diğer devrimlerden farklı olarak dördüncü sanayi devriminde üretim yönteminden çok teknoloji çağının getirdiği yenilikleri üretim süreçlerine entegrasyonu sağlayan uygulamalar yer almaktadır.

Endüstri 4.0 kazanımlarının en önemlisi emek gücü kullanımının büyük oranda robotlara devredilecek olmasıdır. Siber fiziksel sistemler ile nesnelerin internet aracılığıyla bir ağ üzerinde haberleşmeye başlaması sayesinde üretimin tamamında yapay zeka kullanarak kendi kararlarını alabilen otonom robotlar çalışacak, insanların emek gücü üretim süreçlerinden uzaklaştırılacaktır. Bununla birlikte ortaya atılan istihdam sorunları da yeni sanayi devriminin getirdiği iş kolları ve farklı istihdam alanlarıyla çözüme kavuşturulması beklenmektedir.

İşletmenin faaliyetleri sırasında gerçekleştirdikleri kıymet hareketlerinin muhasebe bilgi sistemi içerisinde oluşmasını sağlayan muhasebe birimi de önemli değişikliklere maruz kalacak, işlem sayısının belirlediği ve akışın sağlanması için gerekli olan muhasebe personelinin de dijitalleşme süreci başlayacaktır. Çalışmada Endüstri 4.0 devriminin muhasebe dönüşümü gösteren bir simülasyon gerçekleştirilmiştir.

2. ENDÜSTRİ 4.0 VE MUHASEBE SİSTEMİNE ETKİLERİ

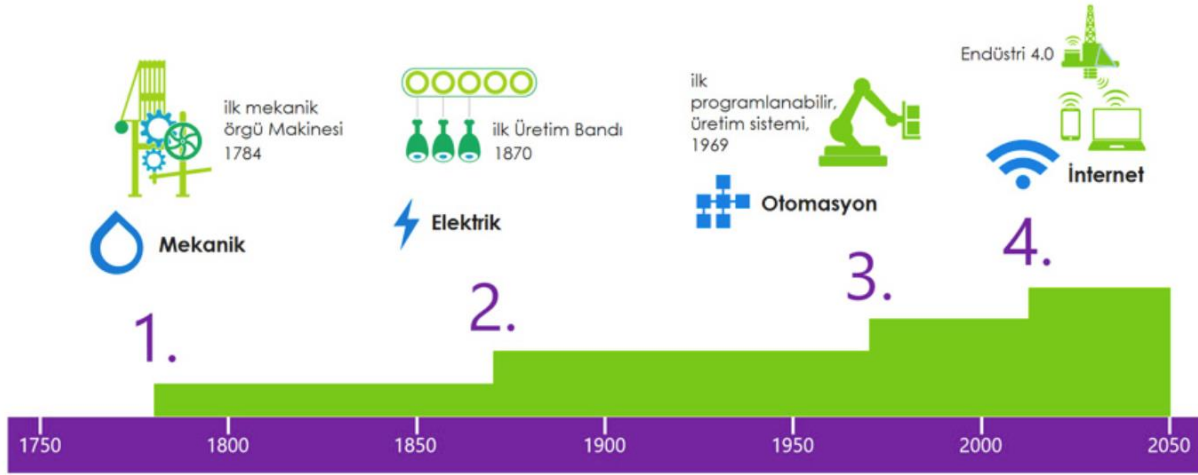
Tarih boyunca gerçekleşen sanayi devrimleri işletmelerin tüm fonksiyonlarını etkilemiş, işletme faaliyetlerindeki iş süreçlerini değiştirmiştir. İşletmenin finansal performansı ile ilgili verileri işleyerek bilgiye dönüştürüp analiz eden muhasebe fonksiyonu, sanayi devrimleri gerçekleştikçe ortaya çıkan bilginin artışıyla daha da önemli bir hale gelmiştir. Endüstri 4.0' da büyük verinin üretilmesiyle işletmede üretilen bilgilerin sayısı artmış, faydalı bilgiye ulaşmak zorlaşmıştır. Elde edilen bu bilgilerin muhasebe bilgi sisteminde işleme süreci dijitalleşerek personele duyulan ihtiyaç da gün geçtikçe

azalmaktadır. Bu durum muhasebe bilgi sisteminin Endüstri 4.0 devriminden önemli derecede etkilendiğini göstermektedir.

2.1. Endüstri 4.0 Kavramı

Sanayi sektörü gelir ve üretim kaynaklarının yaratılmasında ekonomi içerisinde önemli bir yerde bulunmaktadır. Üretim şekillerinin değişmesi, üretim kanallarının çeşitlenmesi ve teknolojinin gelişimi ile birlikte sanayi uzun bir dönüşüm ve değişimin içerisinde var olmaktadır (Özdoğan, 2018: 3).

Sanayide gerçekleşen bu değişim ile birlikte ülkelerin toplumsal ve demografik yapıları da değişmekte, kültürel ve ekonomik gelişmeler toplumları etkilemektedir. Bu değişimin ilk başlangıcı 18. yüzyılda İngiltere’de yaşanmış, sonrasında Avrupa’yı ve dünyayı etkisi altına almıştır (Pamuk ve Soysal, 2018: 42). Aşağıdaki şekilde sanayi devrimlerinin tarihsel süreci yer almaktadır.

Şekil 1. Sanayi Devrimleri

Kaynak: endustri40.com/

Birinci sanayi devrimi buhar gücünün makinalarda kullanılmaya başlanmasıyla tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçilmesini sağlamıştır. İlk defa buhar gücü 1784 yılında örgü ve dokuma makinelerinde kullanılarak elle üretim tekniğinden fabrika üretimine geçilmiştir. Beden gücüne dayalı üretimden mekanik enerji kullanılan üretime geçilmesi de ticaretin kıtalar arası hareket etmesine neden olmuştur (Kabaklı, 2016: 34).

1840 yılında telgraf ve 1880 yılında telefon icat edilmesi ile ikinci sanayi devriminin ilk adımları atılmış, elektrik gücü ilk defa Amerika’da bir mezbaha da kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu süreçte elektrik enerjisine dayalı seri üretim, işçi sınıfının ortaya çıkışıyla güçlenmiş, Taylorizm gibi farklı bilimsel üretim yöntemleri ve felsefeleri benimsenmeye başlanmıştır (Akdoğan ve Akdoğan, 2018: 2; Ergüden vd. 2018: 140).

İkinci sanayi devriminden sonra 20. yüzyılın sonunda dijital devrim olarak adlandırılan üçüncü sanayi devrimi gerçekleşmiştir ve bilgisayarlar üretime katılarak sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yapılmıştır. Bu dönemde elektronik ve bilgi teknolojileri üretimde kullanılmaya başlanmış ve üretim hatları geliştirilerek otomasyon sistemleri oluşturulmuştur (Kabaklarlı, 2016: 38) Bu dönemde üretim ucuz iş gücü ve küreselleşmeden dolayı gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaymış ve gelişmiş ülkeler rekabet gücünü kaybetmiştir.

Amerika, Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler, 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında reel ekonominin önemini fark etmiş, ürün ve hizmet üretimini canlandırmak ve rekabet edebilmek için yeni stratejiler geliştirmiştir. Bunun sonucunda dijital üretim teknolojilerini kullanmak için farklı yöntemler üzerine odaklanmıştır (Fırat ve Fırat, 2017: 10).

Dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0, küresel ölçekte yoğun olarak yaşanan rekabette avantaj elde etmek isteyen ülkelerin geliştirdiği bir sanayi tekniği olarak tanımlanmaktadır. Endüstri 4.0; bilgi teknolojileri ile operasyon teknolojilerinin bütünleşik bir şekilde çalışmasını ifade etmektedir. İnternet, bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu sürecin yaratıcı olmuştur (Banger, 2017: 35).

Endüstri 4.0 devriminin üçünü sanayi devriminin bir uzantısı olduğu görüşü bulunmakla birlikte, bu devrimi diğer devrimlerden ayıran önemli özellikler bulunmaktadır. Endüstri 4.0 kavramının hız, genişlik ve derinlik ile sistem etkisi olmak üzere üç temel özelliği bulunmaktadır. Buna göre (Fırat ve Fırat, 2017: 213):

- **Hız:** Endüstri 4.0 üstel bir hızla gelişerek doğrusal olan diğer devrimlerden önemli yönde ayrılmaktadır. Bu durum küreselleşme olgusu le teknolojilerin yenilenme hızını arttırmış ve yeteneklerini çoğaltmıştır.

- **Genişlik ve Derinlik:** Dijital teknolojilerin üzerine kurulan bu devrim, iş dünyasında, toplumda ve bireylerde önemli değişikliklere sebep olmakta, kuşaklar arasındaki farkı arttırmaktadır. Çünkü hızlı teknolojik değişikliklere adapte olmak biraz daha zorlaşmaktadır.

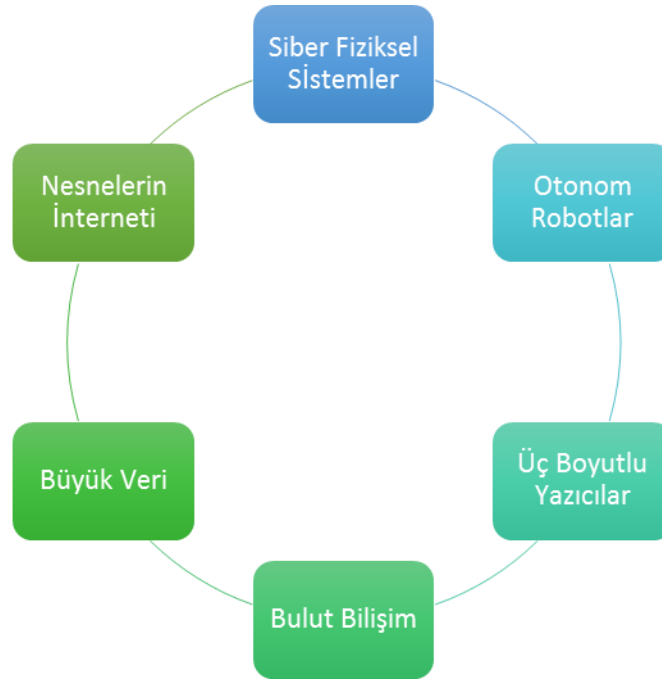
- **Sistem Etkisi:** Endüstri 4.0'da tüm sistemler internet üzerinde kurulmuş bir ağ sistemi üzerinde birbirleri ile bağlantılı olarak çalışabilmekte, bu durum bütünleşik sistemlerin oluşmasını sağlamaktadır.

Endüstri 4.0 kavramı yeni pazar taleplerini karşılayabilecek şekilde kişiselleştirilmiş ve esnek üretime imkan tanımaktadır. Yeni teknolojilerin endüstriyel süreçlere entegrasyonu ile birlikte yeni iş modelleri ve iş süreçleri ortaya çıkmaktadır. Değer ağları üzerinden

yaratılan yatay entegrasyon ile tedarik zinciri boyunca sağlanan uçtan uca dijital entegrasyon süreçlerin kontrol edilmesini ve yürütülmesini kolaylaştırarak üretim lojistiğinde önemli değişikliklere imkan tanımaktadır (Bartodziej, 2017: 49).

2.2. Endüstri 4.0'ın Yapısı

Endüstri 4.0 kavramını oluşturan dördüncü sanayi devriminin gerçekleşmesi için çok sayıda bileşenin bir arada kullanılması ve etkinliğinin sağlanması gerekmektedir. Sistemin etkin bir şekilde kurulması sistem entegrasyonun sağlanması ile mümkündür. Aşağıdaki şekilde endüstri 4.0 yapısını oluşturan temel bileşimler gösterilmiştir.

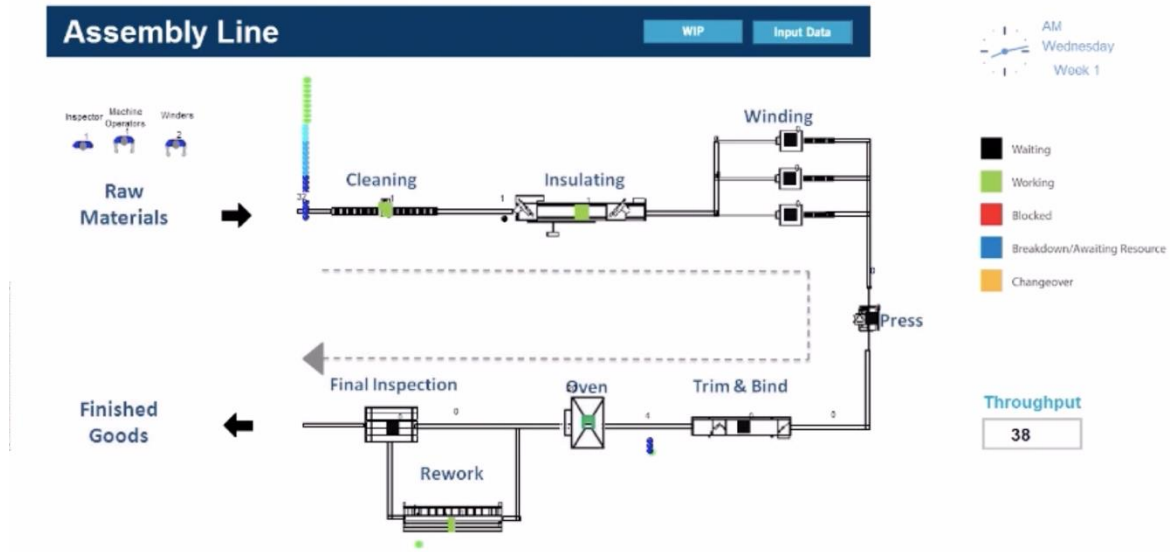

Şekil 2. Endüstri 4.0'ın Bileşenleri

Şekil 2'de bulunan bileşenler etkin bir endüstri 4.0 sisteminin kurulması için işletmede oluşturulması ve kullanılması gereken yapıları ifade etmektedir. Siber fiziksel sistemler, Nesnelerin İnterneti, Otonom Robotlar, Üç Boyutlu Yazıcılar ve Büyük Veri ile Bulut Bilişim temel bileşenler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte yaygın kullanılanların dışında yatay ve dikey entegrasyonu sağlayan ve işletmede değer yaratan farklı bileşenler de bulunmaktadır.

Siber Fiziksel Sistemler

Siber fiziksel sistemler, fiziksel varlıkları ve hesaplama yetenekleri arasında birbirine bağlı sistemleri yönetmek için kullanılan transformasyon teknolojileri olarak tanımlanır. Sensörlerin, veri toplama sistemlerinin ve bilgisayar ağlarının yoğun şekilde kullanılması ile sonuçlanan son teknolojik gelişmelerle birlikte, endüstrinin rekabetçi doğası yüksek teknolojik yöntemlerin üretim süreçlerine uygulanmasını sağlamıştır. (Lee vd., 2015: 18).

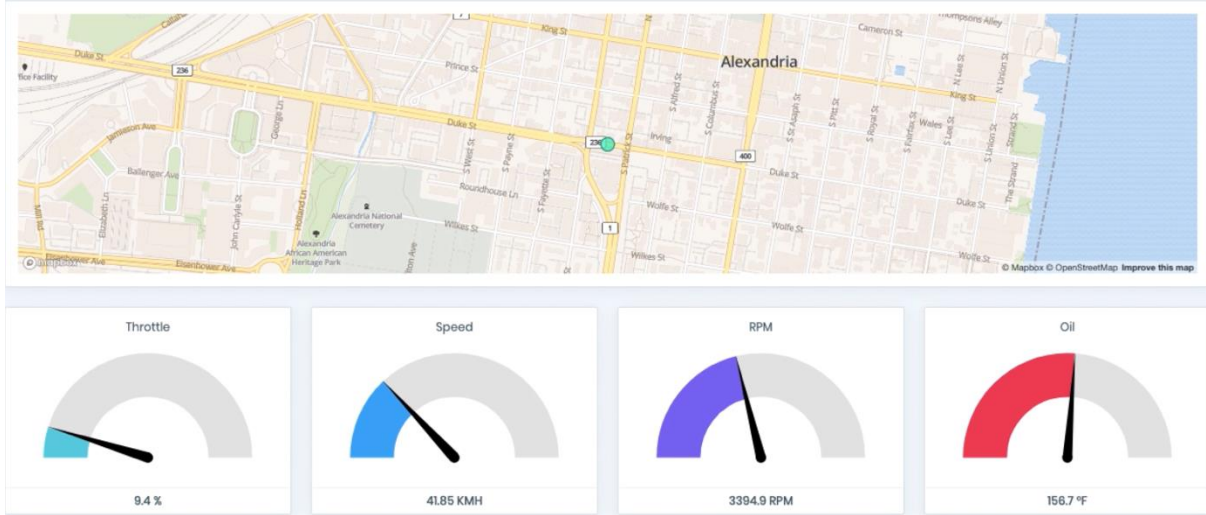
Şekil 3. Siber Fiziksel Sistemler

Kaynak: Simul8 Simulator

Şekil 2’de görüleceği üzere siber fiziksel sistemler, siber katman ve fiziksel katman olarak iki farklı yapının birleşmesi ile oluşmakta ve üretim merkezinin dijital bir ikizi sanal ortamda yaratılmaktadır. Fiziksel üretim öncesinde sistemin siber ortamda simülasyonu yapılır ve ortaya çıkabilecek sorunlar tespit edilir.

Nesnelerin İnterneti

Bu terim ilk olarak 1999’da ortaya atılmış, sensörlerin kullanılması ile internetin fiziksel dünya ile bir bağlantı kurabileceği önerilmiştir. Nesnelerin İnterneti (Internet of Things – IoT) fiziksel ve sanal tüm birimlerin kendi kimlikleri, fiziksel özellikleri ve birlikte çalışabilir iletişim protokollerini temel alan ve kendi kendini yapılandırma özelliğine sahip dinamik bir küresel ağ altyapısı şeklinde tanımlanmaktadır. Fiziksel bütün cihazlar internet aracılığıyla iletişim kurabilmekte, insan müdahalesi olmadan birbirleriyle bilgi paylaşımını haberleşebilmektedir (Matos vd., 2013: 4).

Şekil 4. Nesnelerin İnterneti

Kaynak: Amazon Device Simulator

Yukarıdaki şekilde görüleceği üzere, ağa bağlanmış olan bir taşıtın haritadaki yeri, konumu, hızı hakkında detaylı bilgi elde edilmekte ve sisteme anlık olarak işlenmektedir. Bununla birlikte elde edilebilecek bilgiler arasında motorun ürettiği tork gücü, motor yağının sıcaklığı, benzin deposunda kalan yakıt ile araçta bulunan stokların teslim edildiği akıllı depolardaki stok miktarları ile araçta kalan stok miktarı bulunmaktadır.

Otonom Robotlar

Otonom robot, içerisinde bulunan bilişim donanımı ve yazılımı sayesinde yapay zeka uygulamalarını kullanarak üretim sürecinde karar alabilen, eyleme dönüştürebilen, diğer robotlarla haberleşebilen ve veri alışverişi yapabilen makineler olarak tanımlanmaktadır. Karar verme yeteneği, üçüncü sanayi devrimindeki otomasyonu sağlayan robotlardan daha fazla olduğu için yerel otomasyona bağlı değil, endüstriyel internet üzerinden oluşturulan sistem üzerinde akan bir enformasyon birimine bağlıdır. Otonom robotlar, kendi sistemlerini de kontrol edebildiğinden dolayı önleyici bakım konusunda ihtiyaç duyulan verileri kendileri sağlamakta, herhangi bir arıza oluşmadan operatöre veya bakım-onarım birimine gerekli bilgileri göndermektedir. Sonuç olarak hareket özgürlüğü bulunan bu robotlar ile üretim aşamasında esneklik sağlanmakta, makinelerin durma süresi azalmakta ve üretim hattının farklı ürünler için değiştirilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır (Banger, 2018: 46).

Üç Boyutlu Yazıcılar

Üç boyutlu yazıcılar, çeşitli programlar ile tasarlanan bilgisayar verilerini üç boyutlu nesnelere dönüştüren ve üretim faaliyetlerinde kullanılabilen yazıcılardır. Ürünlerin tasarım süreci sanal ortamda tamamlandığı için direkt olarak üretim sürecine eklenebilmekte, her türlü mekanik parça ve unsurlar sistem içerisinde üretilebilmektedir. Bu gelişme sayesinde sıfır

stoklu üretim yaklaşımı biraz daha mümkün hale gelmekte, istenilen zamanda üretimin gerçekleştirilmesi sayesinde stok bulundurmanın gerekliliği ortadan kalkmaktadır. Bu durumun doğal sonucu, üretim ve tedarik maliyetlerinde önemli bir azalış meydana gelmekte, toplam fayda arttırılmaktadır. Üç boyutlu yazıcılar sayesinde tasarım aşamasında ortaya çıkabilecek hatalar sanal ortamda düzeltilerek tümüyle hatasız ürünler üretilmektedir(Görçün, 2017: 194).

Büyük Veri

İnternetin hızlı bir şekilde büyümesi ile günlük olarak büyük miktarda veri üretilmekte ve toplanmaktadır. Bu verilerin işlem ve analizleri geleneksel araçların yeteneklerinin çok üzerindedir. Sürekli büyüyen bu veri tabanını hızlı ve verimli bir şekilde yönetmek ve kullanmak işletmelerin rekabet güçlerini arttıracak için veri analizi yöntemleri geliştirilmektedir. Büyük veri dört boyuttan oluşmaktadır (Witkowski, 2017: 768);

- **Hacim:** Veri miktarının çok büyük boyutlara ulaşması, toplama, depolama, yönetim ve analiz için sıradan araçların kapasitesini aşmaktadır.
- **Çeşitlilik:** Büyük veri işletim sistemlerinin, sosyal ağ sitelerinin ve internetten elde edilen dinamik ve yapılandırılmamış birçok veriyi ifade etmektedir. Dolayısıyla videolardan elde edilen görüntüler, ağ sistemlerinden elde edilen bilgiler ve sosyal medya içerikleri geleneksel yöntemlerle analiz edilememektedir.
- **Hız:** Büyük veri üzerinde gerçek zamanlı, sürekli akan ve değişen bir veri üretimi bulunmaktadır ve verilerin doğru sonuçlarına ulaşabilmek için eş zamanlı analiz gerçekleştirilmelidir.
- **Değer:** Büyük veriden elde edilen tüm bilgiler değerli değildir. Dolayısıyla bilgi kitlesinin içerisinde işletme için önemli olan verilerin ayrıştırılması ve uygun kullanım birimine yönlendirilmesi gerekmektedir.

Bulut Bilişim

Bulut bilişim kelimesindeki bulut ifadesi, donanım, ağ, depolama, hizmet ve bilişim hizmetine ulaşılabilmesi için arayüzleri kapsayan bir kümeyi ifade etmektedir. Coğrafi olarak farklı bölgelerde bulunan bilgisayarların işlem güçleri, ağ kapasiteleri ve depolama kapasiteleri kullanılarak tek bir sistem yaratılmaktadır. Bulut sisteminde birbirlerine bağlanan birden çok bilgisayarın sanal bir platform oluşturularak verilerin depolanmasına ve kullanılmasına ilişkin bir dağıtım modeli oluşturulmaktadır. Bir yapının bulut olabilmesi için (Bozkurt Yüksel, 2016: 22);

- Kullanıcının ihtiyaç duyduğu her an bulut hizmetine ulaşabilmesi

- Geniş ağ erişimi,
- Kaynak havuzu yaratarak tüm kullanıcıların ağa bağlanıp hizmet modelini değiştirebilmesi,
- Ölçülebilir hizmet,
- Hızlı esneklik sağlanması gerekmektedir.

Bulut bilişim teknolojisi ile birlikte üretilen büyük verilerin depolanma ve kullanılma ihtiyacı makul bir maliyetle karşılanmış olmakta, büyük bir veri tabanı kolay bir şekilde internet ağının bulunduğu herhangi bir bilgisayardan ulaşılabilmektedir.

2.3. Endüstri 4.0 ve Muhasebe İlişkisi

Günümüzde mamul ve hizmet üreten tüm sektörler teknolojiden etkilenmektedir. Muhasebe sistemi ve muhasebe işlemleri de teknolojinin en çok etkilendiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Dijitalleşmeyi gerçekleştiren işletmeler için muhasebecilerin uygulamaları hem işletme açısından hem de kamu kurumları açısından birçok kolaylık sağlamaktadır. Bununla birlikte dijitalleşme süreci ile birlikte muhasebe işlemleri gerçekleştirilirken önemli düzeyde kağıt tasarrufu sağlanmaktadır (Yürekli vd., 2016: 291).

Endüstri 4.0 özellikle kurumsal kaynak planlaması yazılımlarına entegre olarak kullanım maliyetleri hakkında elde edilen bilgilerin ölçme analiz etme ve raporlama ile ilgili faaliyetlerini planlar ve operasyonel karlılık ile performans ölçütlerini oluşturarak yönetimin karar alma aşamasına yardımcı olur (Sledgianowski vd., 2017: 86).

Muhasebe sürecindeki değişimlerin başında kaydetme, sınıflandırma, özetleme ve raporlama fonksiyonlarının akıllı makineler, akıllı üretim sistemleri, akıllı depolar ve akıllı stoklara devredilmesi ve verilerin gerçek zamanlı olarak muhasebe sistemine kaydedilmesi gelmektedir. Bir başka deyişle Endüstri 4.0 ile birlikte muhasebe kayıt sistemi akıllı kayıt sistemi olarak tanımlanacaktır. Muhasebe fonksiyonunu yerine getiren personeller ise muhasebe bilgi sistemini tasarlayan, gerçek zamanlı oluşturulmuş olan raporların analiz ve yorumunu yapan kişi olarak sınıflandırılacaktır. Dolayısıyla Endüstri 4.0 ile birlikte muhasebe meslek mensuplarının mesleki yeterliliklerini sağlayan koşullarda da değişimler yaşanacaktır (Kablan, 2018: 1568).

Büyük veri ile oluşturulan veri depoları, Endüstri 4.0 ile birlikte yapay zeka ve internete bağlı cihazlar tarafından muhasebe bilgi sisteminde kullanılacaktır. Dolayısıyla yapılandırılmış sorgu dilleri aracılığı ile kullanıcı girdi hataları ortadan kalkacak ve referans bütünlüğü sağlanacaktır. Bununla birlikte sistem içerisinde veri akış diyagramları ve sistem akış çizelgeleri gerçek zamanlı olarak belgelenecektir (Pan ve Seow, 2016: 170).

Görüleceği üzere Endüstri 4.0, muhasebe uygulamalarında köklü değişikliklere sebep olacaktır. Özellikle muhasebe bilgi sisteminin unsurlarından muhasebe personeli ihtiyacını önemli derecede azaltarak sistemdeki bilgi akışını akıllı cihazlardan gelen bilgiler ile anlık olarak sağlayacaktır. Bununla birlikte muhasebe personeli kaydetme, sınıflandırma ve özetleme gibi fonksiyonlar yerine sistem tarafından elde edilen raporların analizi gerçekleştirecektir.

3. ENDÜSTRİ 4.0 VE MUHASEBE UYGULAMALARI

Endüstri 4.0, işletme fonksiyonlarının dijital entegrasyonunun sağlanması ile işletme faaliyetlerindeki insan gücünün büyük çoğunlukla robotlara devredilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla değişen ve gelişen sadece üretim süreçleri değil, işletmenin tüm fonksiyonlarıdır. Gerçekleştirilen bu entegrasyon ve dijitalleşme sürecinden muhasebe uygulamaları ve muhasebe sistemi de önemli derece etkilenecektir. İşletmenin dönem içerisindeki kıymet hareketlerini inceleyen muhasebe fonksiyonu, işletmede gerçekleşen günlük işlem miktarı ve bilgi sistemi yapısına göre belirli sayıda personele ihtiyaç duymaktadır. Buradaki personeller gerçekleşen işlemleri bilgi sistemine kaydederek bilgi akışını sağlamaktadır. Dolayısıyla işlem sayısı ile personel ihtiyacı arasında doğru orantı bulunmaktadır. Ancak endüstri 4.0 uygulamalarını seçmiş ve entegrasyonu tamamlamış bir işletme için günlük işlemlerin miktarı personel sayısını etkilememektedir. Çünkü işletme fonksiyonlarında meydana gelen işlemler, ağa bağlanmış olan robotlar tarafından gerçekleştirilen veri alışverişleri ile sağlanmaktadır.

3.1. Endüstri 4.0'ın Muhasebe Mesleğinde Kullanımı

Endüstri 4.0 iş hayatında da farklılıklar meydana getirecektir. Özellikle vasıflı işgücünün yerini dijital yetenekler alacaktır. Üretimde artık insan gücü bulunmayacaktır. Her sanayi devrimi sonrası istihdamda yaşanabilecek sorunlar olduğu düşünülse de gerçekleşen değişimlerle birlikte yeni iş kolları ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle kaybolan mesleklerin yerini başka meslekler alacaktır. Çalışma koşullarının değişmesi ile birlikte esneklik önem kazanmakta, çalışanların iş ve yaşam dengeleri iyileştirilmektedir. Bununla birlikte üretimin robotlara devredilmesi ile iş güvenliği ve sağlığında yaşanan riskli durumlar ortadan kalkmaktadır (Çakır, 2018: 103).

Endüstri 4.0 ile birlikte muhasebe mesleğinde önemli değişimler yaşanacaktır. Özellikle bilgi sistemine veri akışının otomatik olarak sağlanması ile birlikte hızlı ve güvenilir bilgiye ulaşmak kolaylaşacak, denetim faaliyetleri daha sağlıklı ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla hazırlanan finansal tabloların güvenilirliği artarak bilgi kullanıcılarına daha sağlıklı bilgiler sunulacaktır (Yürekli vd., 2016: 300). Ayrıca kağıt

tasarrufunun sağlanması ile birlikte birçok ağaç kesimi engellenecek ve önemli derecede yazıcı, toner, kağıt gibi maliyetlerde azalma görülecektir (Tektüfekçi, 2013: 101).

Muhasebe mesleğinde yaşanan bu değişimler muhasebe eğitiminin de değişim sürecini içermektedir. Öğrencileri dijital çağa hazırlamak için, eğitimcilerin entelektüel kapasitelerini geliştirmeleri, öğrencilerin daha karmaşık ve bütünlük bir şekilde düşünmeyi öğretmeleri gerekmektedir. Geleceğin muhasebecileri tasarım, entegrasyon ve yaratıcılık konularında esnek olmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için eğitimcilerin standartlaştırılmış müfredattan farklı öğretim ve değerlendirme yöntemleri kullanması gerekmektedir (Qin vd., 2016: 175).

Özellikle muhasebe dersi alan üniversite öğrencilerinin sürekli olarak yanında buldukları internete bağlanabilen mobil cihazlarla bilgiye ulaşma ve mobil öğrenme amaçlı kullanım gerçekleştirilebilir (Kutluk ve Gülmez, 2014: 296). Mobil cihaz kullanımı sayesinde öğrenci ders ortamında ihtiyaç duyduğu bilgiye kolay bir şekilde ulaşabilecek ve araştırmalarını anlık olarak yapabilecektir. Bu durum konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ders anında bilgiye erişebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte veri görselleştirme, bulut altyapıları, web tabanlı programlar sayesinde öğrenci muhasebe dersleri içerisinde muhasebe bilgi teknolojilerini entegre bir şekilde öğrenebilir. (Kutluk vd., 2015: 65; Janvrin ve Watson, 2017: 5).

Değişen müfredat ile birlikte öğrenciler, yaratıcı içgörülere sahip, takım çalışması içerisinde küresel kültürel farkların azaldığı, hızlı değişen şartlar altında bilgileri yorumlayan ve diğer uzmanlıklarla beraber sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan bir mesleğin parçası olacaktır (Penprase, 2018: 225).

Sanayi devrimleri işletme fonksiyonlarını önemli derecede etkilemekte ve yenilemektedir. Endüstri 4.0 diye adlandırılan dördüncü sanayi devrimi de işletmenin muhasebe fonksiyonunu etkilemekte, muhasebe meslek mensuplarının görev tanımlarını değiştirmektedir. Özellikle kaydetme, sınıflandırma ve özetleme fonksiyonlarının otonom robotlar aracılığı ile sağlanan veri akışı dolayısıyla anlık olarak oluşturulması, muhasebe meslek mensuplarına zaman kazandırmakta, bu kazanım ile birlikte elde edilen raporların analizi ve yorumu yapılarak karar alıcılara yardımcı olmaktadır. Görev tanımlarının değişimi, muhasebe eğitimini de yönlendirmekte ve müfredata yeni derslerin ve yöntemlerin eklenmesi gerekmektedir.

3.2. Muhasebe Uygulamalarında Yaşanabilecek Zorluklar ve Riskler

Endüstri 4.0 ile gerçekleşmesi beklenen, şu an için belirli programlarla kısmen gerçekleştirilen uygulama, muhasebe işlemlerinin anlık olarak kaydedilmesidir. Gerçek zamanlı muhasebe entegrasyonu ile birlikte tüm muhasebe fişlerine tek bir tuş ile

ulaşılabilen, kaynak fiş eş zamanlı olarak sisteme eklenmektedir (Can ve Kıymaz, 2016; 111). Bilgi teknolojilerinin kullanımı uygulamaların kalitesi arttırmakla birlikte teknik altyapıların tam oluşturulamaması bilişim teknolojilerinin faydasını azaltmaktadır. Sistem kaynaklı yaşanan eksiklikler ve arızalar bilgi kalitesini düşürerek etkinlik ve verimlilik üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır (Tektüfekçi, 2013: 89).

Endüstri 4.0 uygulamalarının muhasebe bilgi sistemi üzerinde kullanılması işletmeler ve muhasebe meslek mensupları için önemli faydalar sağlasa da çeşitli zorlukları ve riskleri de içermektedir. Bunlar (Gönen ve Solak, 2017: 79):

- Muhasebe meslek mensuplarının sisteme entegrasyonu sağlanması için önemli altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Entegrasyonun sağlanması için gerekli olan yatırım yüksek maliyetler içermektedir.
- Kullanılan yazılımların karmaşık olmasından dolayı meslek mensuplarının hata yapma olasılığı yüksektir.

Meslek mensuplarının uygulama ile ilgili sorunları aşabilmesi için gerek mesleki eğitim, gerek meslek içi eğitime sürekli olarak katılım sağlamaları gerekmektedir. Bu nedenle teknoloji yatırımların yapılması, Endüstri 4.0 içerisinde oluşturulan siber fiziksel sistemlerin senaryo ve otomasyon uygulamaları ile akıllı sistemler hakkında yeterli bilginin elde edilmesi gerekmektedir (Yürekli ve Şahiner, 2017: 160).

Endüstri 4.0 uygulamaları işletmenin tüm fonksiyonlarını birbirine entegre ederek insan gücünü ortadan kaldırmakta, akıllı robotların ve internete bağlı tüm nesnelerin birbirleriyle, işletmeyle ve müşteriyle iletişim kurmasını sağlamaktadır. Ancak böyle bir entegrasyonu sağlamak için gerekli yazılım ve altyapının oluşturulması işletmelerin için önemli bir maliyet kalemidir. Bununla birlikte sistemin sürdürülebilirliği sağlamak ve bilgi kalitesini arttırmak için sadece yazılım yeterli değildir. Meslek mensupları ve personeller de yeterli mesleki eğitimi alarak bu sürecin bir parçası olmak zorundadırlar. Bunun için eğitim yöntemlerinin değişmesi ve farklı müfredatların ders programlarına eklenmesi gerekmektedir.

3.3. Muhasebe Uygulamalarında Örnekler

Endüstri 4.0 uygulamaları temel olarak işletme fonksiyonları arasındaki entegrasyonu sağlayarak bilgi iletişimini akıllı cihazlardan elde edilen verilerden oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir üretim işletmesindeki üretim, paketleme ve transfer süreçlerinde elde edilen veriler bilgi sistemine muhasebe personeli ihtiyacı olmadan kaydedilmekte ve raporlanmaktadır. Çalışmada işletmenin üç temel fonksiyonuna ilişkin simülasyonlar gerçekleştirilmiş ve akıllı cihazlardan gelen veriler bilgi sisteminde raporlanmıştır.

Şekil 5. Üretim Simülasyonu

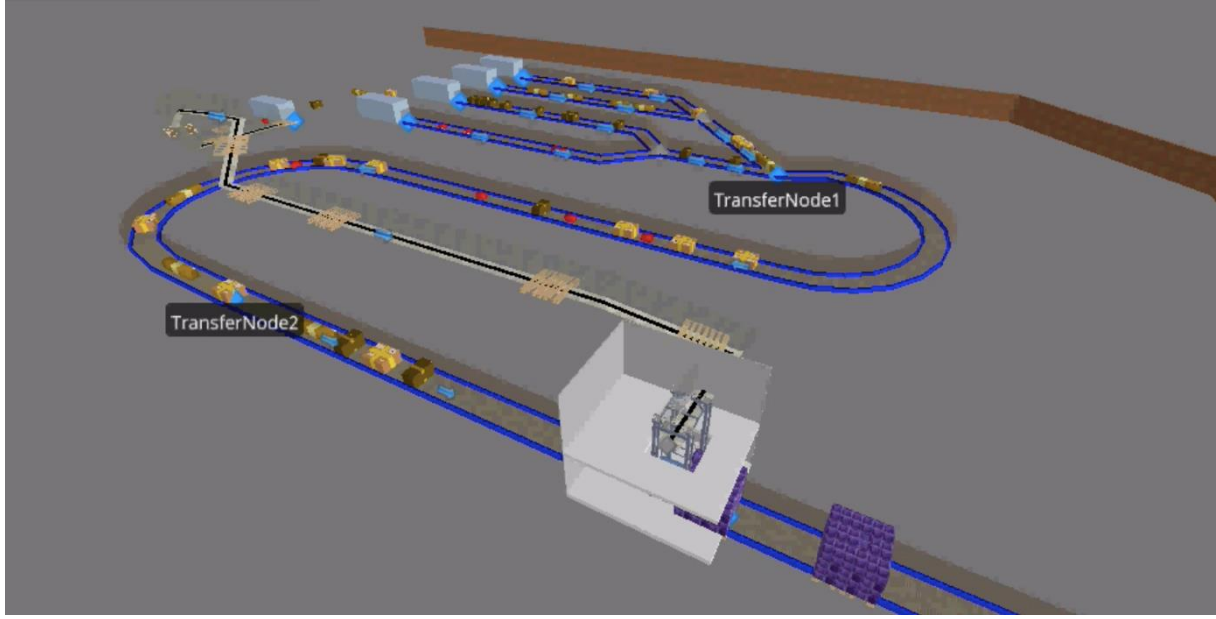
Kaynak: Simio Simulator v10

Şekil 5’te görüleceği üzere, gerçekleştirilecek olan üretimin öncelikle dijital ikizi olarak kabul edilen siber katmanda simülasyonu yapılarak üretimin planlanması ve uygulanması aşamasında ortaya çıkabilecek sorun ve hatalar tespit edilmektedir. Bununla birlikte üretim miktarları ve üretim zamanları belirlenmektedir. Elde edilen simülasyon sonucunda fiziksel katmana gönderilecek olan elektronik veriler doğrultusunda nesnelerin internetine bağlı olan otonom robotlar üretime başlayacaktır.

Tablo 1. Üretim Raporu

Cihaz Adı	Veri Kaynağı	Kategori	Miktar
Makine IoT 1	Üye Giriş Anabelleği	Girdi	1.200
Makine IoT 2	Çıkış Tamponu	Girdi	1.150
Makine IoT 3	Üst Giriş Anabelleği	Girdi	1.320
Taşıyıcı IoT 1	Gezici Bellek	Çıktı	912
Taşıyıcı IoT 2	Gezici Bellek	Çıktı	951
Taşıyıcı IoT 3	Gezici Bellek	Çıktı	890
Taşıyıcı IoT 4	Üst Giriş Anabelleği	Çıktı	917
Paketleme Transferi	Çıkış Tamponu	Çıktı	3670

İnternete bağlı olan makine ve taşıyıcı cihazlar sayesinde herhangi bir personele ihtiyaç duymadan üretim sürecinde oluşan ürün miktarları ve ilgili bilgiler entegre edilmiş olan muhasebe bilgi sistemine anlık olarak aktarılmaktadır. Burada sisteme bilgi gönderen üç adet üretim makinesi ve dört adet taşıyıcı cihaz bulunmaktadır. Elde edilen raporlarda ürün miktarı ile birlikte veri kaynağının hangi sensörden elde edildiği, cihazlarda ürünün üretilme ve bekleme süreleri, cihazların ihtiyaç duyduğu bakım ve onarım parçaları da bulunmaktadır.

Şekil 6. Paketleme Simülasyonu

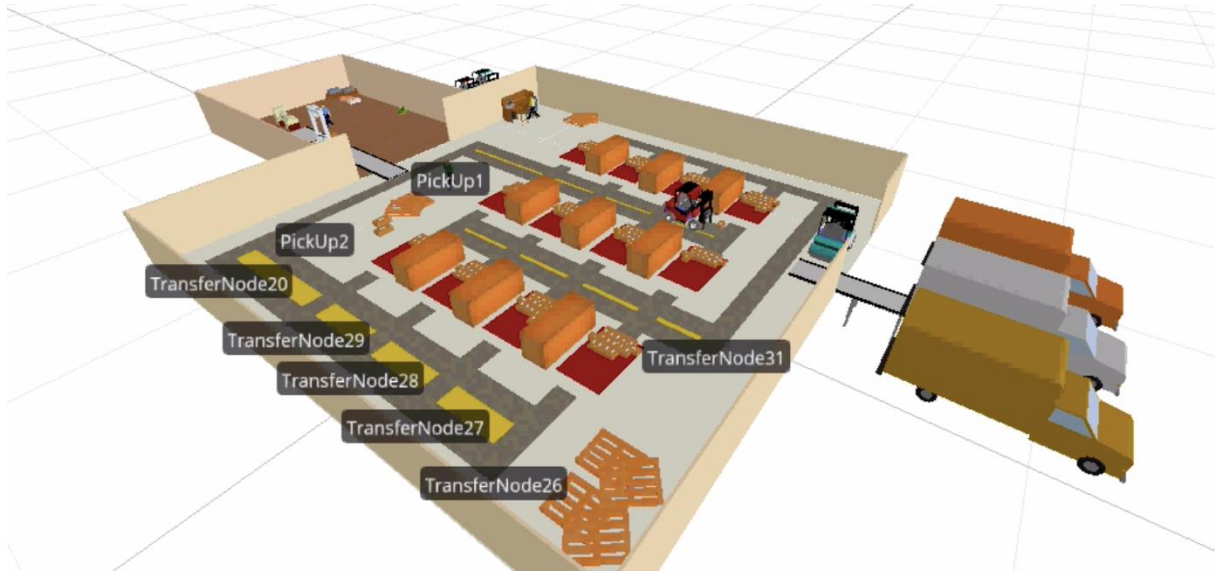
Kaynak: Simio Simulator v10

Üretim biriminden gelen ürünler paketleme birimine geçerek paketleme işlemi gerçekleştirilecektir. Bu bölümde operatör dışında çalışan herhangi bir personel bulunmamaktadır ve paketleme işlemi otonom robotlar tarafından yapılmaktadır. Paketleme biriminde nesnelerin internetini kullanan dört adet taşıyıcı ve iki adet transfer noktasında sensör bulunmaktadır. Veriler bu sensörlerden ve gezici belleklerden elde edilmektedir.

Tablo 2. Paketleme Raporu

Cihaz Adı	Veri Kaynağı	Kategori	Miktar
Paletleme	Üst Giriş Anabelleği	Çıktı	198
Taşıyıcı IoT 5	Gezici Bellek	Girdi	940
Taşıyıcı IoT 6	Gezici Bellek	Girdi	906
Taşıyıcı IoT 7	Gezici Bellek	Girdi	915
Taşıyıcı IoT 8	Üst Giriş Anabelleği	Girdi	909
Kargo Transferi Paletleme	Çıkış Tamponu	Çıktı	198
Kargo Transferi Ürün	Çıkış Tamponu	Çıktı	3670

Tablo 2'den elde edilen bilgiler doğrultusunda, toplamda 3.670 ürün paketlenmiş ve bu paketleme işlemi için 198 adet palet kullanılmıştır. Bununla birlikte akıllı depolara gidecek olan stokların yeterliliği ile üretilmesi gereken stok miktarı yatay entegrasyon içerisinde işletme bilgi sistemine iletilmektedir.

Şekil 7. Transfer Simülasyonu

Kaynak: Simio Simulator v10

Paketleme biriminden gönderilen paletler akıllı depolara sevk edilmek üzere transfer birimine aktarılmıştır. Toplam palet ve gönderilecekleri akıllı depolar arasında iletişim başlamış, ilgili araçlara paletler otonom robotlar ile yüklenmiştir.

Tablo 3. Transfer Raporu

Cihaz Adı	Veri Kaynağı	Kategori	Miktar
Transfer IoT 9	Gezici Bellek	Girdi	63
Transfer IoT 10	Gezici Bellek	Girdi	67
Transfer IoT 11	Gezici Bellek	Girdi	68
Yol IoT 1	Çıkış Tamponu	Çıktı	47
Yol IoT 2	Çıkış Tamponu	Çıktı	151

Tablo 3'te görüleceği üzere paletleri taşıyıcı üç adet transfer cihazı bulunmakta ve toplamda 198 palet taşınmaktadır. Bu paletlerin 47 tanesi Yol IoT1 sensörü üzerinde bulunan güzergahtan dağıtıma çıkmıştır. Diğer 151 palet ise Yol IoT2 güzergahını kullanacaktır. Transfer süresi boyunca ilgili taşıtın hız, yer ve konum, yakıt miktarı ve toplam gidebileceği yol ile taşıdığı ve teslim ettiği paletlerin bilgisi anlık olarak muhasebe bilgi sistemine personel ihtiyacı bulunmadan işlenecektir.

Entegrasyonu tamamlamış bir üretim işletmesinde bir günlük üretim miktarı olan 3670 ürün, siber katmanda uygulanan simülasyon doğrultusunda üretilmiş, sıfır hata ile üretimi tamamlamıştır. Üretilen ürünler paketleme ve transfer birimlerine otonom robotlar tarafından aktarılmış ve akıllı depolara gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen bu işlemler sırasında muhasebe bilgi sistemine kaydedilen veriler için personel ihtiyacı bulunmamaktadır.

4. SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca sürekli olarak gelişen ve değişen üretim yöntemleri 1. sanayi devrimi ile başka bir boyuta taşınmış ve el ile üretim yerine makineler kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç doğrultusunda teknolojinin gelişmesi ile toplumdaki kültürel ve demografik gelişmeler küreselleşme olgusunu güçlendirmiş, sermayeler dünya üzerinde daha serbest olarak hareket etmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde 19. ve 20. yüzyıllarda iki büyük sanayi devrimi daha gerçekleşmiş, üretimde artık elektronik makineler ile birlikte otomasyon sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç içerisinde gelişmiş ülkeler ekonomik anlamda rekabet edilemezken reel ekonomi açısından sorunlar yaşamakta, ve yaşlı nüfus dolayısıyla üretim rekabetini ucuz iş gücü, çeşitli üretim teşvikleri ve yer tahsisleri gibi sebeplerle geliştirmekte olan ülkelere bırakmıştır. 2008 yılında yaşanan finansal kriz ise reel ekonominin önemini tekrar vurgulamış, gelişmiş ülkeler rekabet avantajını yakalayabilmek için farklı sanayi tekniklerine geçmeye çalışmıştır.

Endüstri 4.0 olarak tanımlanan ve dördüncü sanayi devrimini olarak kabul edilen bu dönemde üretim siber fiziksel sistemler üzerinden gerçekleştirilecektir. Bilgi teknolojilerinin katkılarıyla fiziksel nesnelere internete bağlanarak bir ağ sistemi üzerinde haberleşebilecek, birbirleriyle, işletmeyle, müşteriyle ve tedarikçilerle operatör desteğine ihtiyaç duymadan veri alışverişi yapabilecek, sahip oldukları yapay zeka ile karar verebileceklerdir.

İşletme fonksiyonlarının bu şekilde entegre olması, işletmelerdeki organizasyon yapısını etkileyecek, muhasebe gibi birimlerde de önemli değişiklikler yaşanacaktır. Birçok işlem robotların gönderdiği veri akışı üzerinden gerçekleştiği için, geleneksel muhasebe uygulamaları yerini otonom robotlardan gelen bilgilerin eş zamanlı olarak bilgi sistemine kaydedildiği sistemlere bırakacaktır.

İşletmenin muhasebe biriminde gerçekleşecek olan bu değişim muhasebe meslek mensuplarının iş tanımları ile görev ve sorumluluklarında da önemli değişikliklere sebep olacaktır. Entegrasyonun oluşturulmasını sağlayan yazılımın meslek mensupları tarafından etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu amaçla meslek mensupları, yazılımlara ilişkin yeni meslek eğitimlerine katılmalı, sürekli olarak gerçekleşen değişimlere uyum sağlamalıdır. Bununla birlikte meslek içi eğitimlerle de bilgi sisteminin etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir.

Endüstri 4.0 sistemi işletme fonksiyonlarının entegrasyonunu sağlayarak işletme performansını önemli derecede arttırmaktadır. Ancak bu sistemin kurulması, yazılım, donanım ve altyapı açısından incelendiğinde şu an için yüksek maliyetler oluşturmaktadır. Dolayısıyla yatırımın gerçekleştirilmesi için önemli bir kaynak kullanımına ihtiyaç

duyulmaktadır. Ayrıca sistem kurulduktan sonra sürekli iyileştirme amacıyla güncellemeler, yeni uygulamalar ve işlemler yapıldığı için dönemsel maliyetlere de katlanmak gerekmektedir.

Dönüşümün gerçekleşmesi farklı unsurların bir araya gelmesi ile gerçekleşebilir. Sistemin kurulması ve sistemin etkin bir sürdürülebilirliğinin sağlanması için meslek mensuplarının ve personellerin ilgili yazılımlar hakkında sürekli olarak eğitim almaları gerekmektedir. Ayrıca mesleğe henüz başlamamış olan lisans ve ön lisans öğrencilerinin ilgili konuları ders müfredatlarında görmesi gerekmektedir. Bununla birlikte eğitim yöntemlerinin de değişmesi ve bilgi teknolojilerinin eğitim alanında daha çok kullanılması mesleki anlamda yeterliliğin sağlanması için olumlu bir adım olarak görülmektedir.

Çalışmada endüstri 4.0 yöntemlerini kullanarak entegrasyonu sağlanan bir üretim işletmesi üzerinde gerçekleştirilen simülasyon doğrultusunda üretim, paketleme ve transfer birimlerinde gerçekleşen ve internete bağlı cihazlar aracılığıyla elde edilen bilgilerin incelemesi gerçekleştirilmiştir. Muhasebe bilgi sisteminde yaşanan değişim işletme faaliyetleri doğrultusunda üretilen işlemlerin sayısının önemini ortadan kaldırmış, personel ihtiyacı duyulmadan verilerin sisteme yüklenmesini sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Akdoğan Nalan, M. Uğur Akdoğan, 2018, Büyük Veri - Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına Ve Muhasebe Mesleğine Etkisi, Muhasebe ve Denetime Bakış, 55, 1-14.
- Angay Kutluki Filiz, Adnan Dönmez, Mustafa Gülmez, Mustafa Terzioğlu, 2015, A Re-Research About Usage Of Mobile Devices In Accounting Lessons, Procedia - Social and Behavioral Sciences 197, 57 – 66.
- Angay Kutluki Filiz, Mustafa Gülmez, 2014, A Research About Mobile Learning Perspectives Of University Students Who Have Accounting Lessons, Procedia - Social and Behavioral Sciences 116, 291 – 297.
- Banger, Gürcan, 2017, Endüstri 4.0 Ekstra, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Banger, Gürcan, 2018, Endüstri 4.0 Uygulama ve Dönüşüm Rehberi, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Bartodziej, Christoph Jan, 2017, The Concept Industry 4.0, Springer Gabler, Almanya.
- Can, Ahmet Vecdi, Merve Kıymaz, 2016, Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, CİEP Özel Sayı, 107-117.
- Bozkurt Yüksel, Armağan Ebru, 2016, Bulut Bilişimde Kişisel Verilerin Korunması, Yetkin Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Nisan Nur, 2018, Endüstri 4.0 Ve Çalışmanın Geleceği, Electronic Journal of Vocational Colleges, 8(2), 97-105.
- Ergüden, Engin, Can Tansel Kaya, Begüm Tanyer, Mete Türkyılmaz, 2018, Endüstri 4.0'ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması, Muhasebe ve Denetime Bakış, 54, 139-148.
- Fırat, Oktay Zihni Seniye Ümit Fırat, 2017, Endüstri 4.0 Yolcuğunda Trendler ve Robotlar, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 46(2), 211-223.
- Fırat, Seniye Ümit, Oktay Zihni Fırat, 2017, Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye, Toprak İşveren Dergisi, 114, 10-23.
- Gary Pan & Poh-Sun Seow, 2016, Preparing accounting graduates for digital revolution: A critical review of information technology competencies and skills development, Journal of Education for Business, 91(3), 166-175
- Gönen, Seçkin, Bilal Solak, 2017, Maliye Bakanlığı E-Dönüşüm Sürecinin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bir Alan Araştırması, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 76, 63-80.
- Görçün, Ömer Faruk, 2017, Dördüncü Endüstri Devrimi – Endüstri 4.0, Beta Yayınları, İstanbul.

- Kabaklarlı, Esra, 2016, Endüstri 4.0 ve Paylaşım Ekonomisi – Dünya ve Türkiye Ekonomisi için Fırsatlar, Etkiler ve Tehditler, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Janvrin, Diane J., Marica Weidenmier Watson, 2017, “Big Data”: A New Twist To Accounting, *Journal Of Accounting Education*, 38, 3-5.
- Kablan, Ali, 2018, Endüstri 4.0, “Nesnelerin İnterneti” - Akıllı İşletmeler Ve Muhasebe Denetimi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23, 1561-1579.
- Lee, Jay, Behrad Bagheri, Hung An Kao, 2015, A Cyber-Physical Systems Architecture For Industry 4.0-Based Manufacturing Systems, *Manufacturing Letters*, 18-23.
- Matos , L.M. Camarinha, S. Tomic, and P. Graça (Eds.), 2013, Contributing to the Internet of Things, Technological Innovation for the Internet of Things, IFIP AICT 394, Amerika.
- Özdoğan, Ogan, 2018, Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarı, Pusula, İstanbul.
- Pamuk, N , Soysal, M., 2018, Yeni Sanayi Devrimi Endüstri 4.0 Üzerine Bir İnceleme. *Verimlilik Dergisi*, 1, 41-66.
- Penprase B. E. 2018, The Fourth Industrial Revolution and Higher Education. In: Gleason N. (eds) Higher Education in the Era of the Fourth Industrial Revolution. Palgrave Macmillan, Singapore.
- Qin, Jian, Ying Liu, Roger Grosvenor, 2016, A Categorical Framework of Manufacturing for Industry 4.0 and Beyond, *Procedia CIRP* 52, 173 – 178.
- Sledgianowski, Deb, Mohamed Gomaa, Christine Tan, 2017, Toward Integration Of Big Data, Technology And Information Systems Competencies Into The Accounting Curriculum, *Journal of Accounting Education*, 38, 81-93.
- Tektüfekçi, Fatma, 2013, Bilgi Teknolojileri Destekli Elektronik Muhasebe Uygulamalarına Bütüncül Bir Yaklaşım, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 79-90.
- Tektüfekçi, Fatma, 2013, Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi: E-Muhasebe, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 89-102.
- Witkowski, Krzysztof, 2017, Internet of Things, Big Data, Industry 4.0 – Innovative Solutions in Logistics and Supply Chains Management, *Procedia Engineering*, 182, 763 – 769
- Yürekli, Emin ve Abdulkadir Şahiner, Muhasebe Eğitimi ve Endüstri 4.0 İlişkisi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(55), 152-162.
- Yürekli, Emin, Seçkin Gönen, Abdulkadir Şahiner, E-Fatura Uygulamasına İlişkin Bir Değerlendirme, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35), 290-302.

EXTENDED ABSTRACT

Developments in the informatics and internet technologies have led to a new industrial revolution called the Industrial 4.0 for the history of mankind that has continuously changed and improved the production processes by moving to agricultural society. Unlike other revolutions, in the fourth industrial revolution, rather than the method of production, there are practices that provide the integration of the innovations brought by the technology age into the production processes.

The most important of the achievements of Industry 4.0 is that the use of labor force will be handed over to robots. By means of cyber physical systems and the communication of objects on a network through the internet, autonomous robots will be able to make their own decisions by using artificial intelligence in the whole production, and the labor power of people will be removed from the production processes. However, the employment problems raised are expected to be solved by the new industrial revolution and different employment areas. The first industrial revolution led to the transition from agricultural economy to industrial economy with the use of steam power in machinery. For the first time, steam power

was started in 1784 by knitting and weaving machines. The transition from production based on body power to production based on mechanical energy production has also led to the movement between continents.

In 1840, with the invention of telegraph and telephone in 1880, the first steps of the second industrial revolution were taken, and the electric power started to be used in America for the first time. After the second industrial revolution, at the end of the 20th century, the third industrial revolution, called the digital revolution, took place and the computers were put into production and the industrial society was transformed into an information society. In this period, electronic and information technologies have been used in production and production lines have been developed and automation systems have been created. In this period, production has shifted from developed countries to developing countries due to cheap labor and globalization and developed countries have lost their competitive power. Developed countries such as America, Germany and England have realized the importance of the real economy after the financial crisis in 2008, and have developed new strategies to stimulate product and service production. As a result, it has focused on different methods to use digital production technologies.

Industry 4.0, which is called the fourth industrial revolution, is defined as an industrial technique developed by the countries wishing to gain an advantage in the competition experienced on a global scale. Industry 4.0 represents the integrated operation of information technologies and operational technologies. Developments on the internet, information and communication technologies have simply initiated the creation of it.

In order to realize the fourth industrial revolution which constitutes the concept of Industry 4.0, it is necessary to use a combination of many components and ensure its effectiveness. The efficient installation of the system is possible by providing system integration. Cyber physical systems, Internet of Things, Autonomous Robots, Three-Dimensional Printers and Big Data and Cloud Computing are defined as the basic components. However, there are different components that provide horizontal and vertical integration and create value in the enterprise.

Although it is believed that Industrial revolution 4.0 is an extension of the industrial revolution 3.0, there are important features that distinguish this revolution from the others. The concept of Industry 4.0 has three main characteristics as speed, width and depth and system effect.

Industry 4.0 refers to the digital integration of business functions and the transfer of the manpower in business operations to robots. Therefore, changing and developing not only

production processes, but all functions of the enterprise is a must (is necessary). The accounting practices and the accounting system will be significantly affected from this integration and digitization process. The accounting function, which examines the asset movements in the period, requires a certain number of personnel according to the daily transaction amount and information system structure. The staff here provides the information flow by recording the transactions performed in the information system. Therefore, there is a direct proportion between the number of transactions and the personnel needs. However, the number of day-to-day operations has not influenced the number of personnel for an enterprise that has selected industry 4.0 applications and has completed integration. Because, operations occurring in the business functions are provided by data exchanges carried out by robots connected to the network.

The concept of Industry 4.0 enables personalized and flexible production to meet new market demands. New business models and business processes are emerging with the integration of new technologies into industrial processes. Horizontal integration through value networks and end-to-end digital integration across the supply chain simplifies the control and execution of processes, allowing significant changes in production logistics.

In this period, defined as Industry 4.0 and considered to be the fourth industrial revolution, production will be realized through cyber physical systems. With the contribution of information technologies, physical objects can be connected to the internet and will be able to communicate on a network system, exchange data with each other, business, customers and suppliers without the need for operator support, and make decisions with the artificial intelligence they have.

The integration of business functions in this way will affect the organizational structure of enterprises, and there will be significant changes in the units such as accounting. Since many processes take place through the data flow sent by robots, traditional accounting applications will be replaced by systems where information from autonomous robots is simultaneously recorded in the information system.

In the study, information was obtained by examining the data gathered from a simulation of the production, packaging and transfer units of an enterprise that adapted the uses of industry 4.0 methods. The change in the accounting information system eliminated the importance of the number of transactions generated in line with business activities, and enabled the data to be uploaded to the system without the need for personnel.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Karahan, M. (2019). "Yolsuzlukla Mücadelede Denetimin Rolü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2918-2933.

Geliş Tarihi / Received Date: 17 Nisan 2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.04.2019

Araştırma Makalesi

YOLSUZLUKLA MÜCADELEDE DENETİMİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAHAN

Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

karahan@gantep.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5066-4257

Öz

Günümüzde yolsuzluk hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir şekilde görülen ve toplumun hayati organlarının işleyişine zarar veren küresel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak yolsuzluk, bir kişinin hem parasal hem de parasal olmayan özel bir kazanç veya gayri resmi bir amaç için görevini kötüye kullanması anlamına gelmektedir. Özellikle Enron, WorldCom, Adelphia ve Xerox skandalları sonrası hile ve yolsuzlukların tespit edilmesi, ortaya çıkarılması ve bir daha yapılamamasına yönelik önlemlerin alınması önemli bir konu haline gelmiştir. Esasen yolsuzluk doğrudan denetim ile ilgili bir kavramdır. Güçlü denetim ve muhasebe standartları, yöneticilerin paydaşların beklentilerine aykırı bir şekilde hareket etmesini zorlaştırmaktadır. Öyle ki muhasebe standartları, bir organizasyonun (kurumun) finansal işlemlerini şeffaflaştırmayı amaçlamaktadır. Denetim ise şeffaflığın ve hesap verebilirliğin üçüncü kişiler tarafından güvence altına almasını sağlamaktadır. Kavramsal olarak tasarlanan bu çalışmanın amacı, yolsuzlukla mücadelede konusunda denetimin rolünü incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle yolsuzluk ve yolsuzluk türlerinin kavramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. Daha sonra denetim ve denetim türleri kavramsal olarak açıklanmıştır. Son olarak denetim ile yolsuzluk arasında bir ilişki ve dolayısıyla yolsuzlukla mücadelede denetimin rolünü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Yolsuzlukla Mücadele, Muhasebe, Denetim.

THE ROLE OF AUDITING IN THE FIGHT AGAINST CORRUPTION

Abstract

Corruption nowadays appears as global problem that commonly observed in both developed and developing countries and which damages the functioning of vital organs of society. Corruption is generally defined as malfeasance of an individual to gain both financial and nonfinancial private gains or for an unauthorized purpose. Determination of the fraud and corruption especially after Enron, WorldCom, Adelphia and Xerox scandals, their discovery and taking precautions to prevent them from reoccurring became an important topic. Fundamentally corruption is a concept directly related to auditing. Robust auditing and accounting standards make it difficult for managers to act derogatorily to the expectations of the shareholders. In fact, accounting standards aim to make financial transactions of an organization (institution) transparent. And the auditing provides the securing of transparency and accountability by the third parties. The goal of this study which was designed conceptually is to analyse the role of supervision in fight against the corruption. In accordance with this purpose, corruption and conceptual framework of corruption types was first set forth. Then, supervision and conceptual supervision types were explained. Finally, the relation between supervision and corruption and therefore the role of auditing in fight against corruption was scrutinized.

Keywords: Corruption, Fight Against Corruption, Accounting, Auditing.

1. GİRİŞ

Yolsuzluk insanlık tarihinden beri hemen her toplumda görülen bir olgudur. Fakat özellikle son yıllarda dünya çapında ülkeleri etkileyen ciddi bir küresel sorun olarak kabul edilmektedir (Malagueno vd., 2010: 374). Yolsuzluk ile ilgili yapılan araştırmalar, özellikle ayrıcalıkların ve eksik piyasa mekanizmalarının varlığına dayanan yolsuzluğun ulusların ekonomik büyüme ve gelişmeyi engellediği ve dolayısıyla sosyal istikrara zarar verdiğini göstermektedir. Bir başka ifade ile yolsuzluk, bir ülkede ekonomik ve politik kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni, yolsuzluğun haksız kazanç elde etmek için ekonomilerin, toplumların ve siyasi sistemlerin bozulmasına, kamu kurumlarını baltalamasına ve kaynakların yasadışı olarak kullanılmasına ve dolayısıyla devlete ve özel kurumlara duyulan güvenin ve desteğin azaltılmasına neden olmasıdır (Everett vd., 2007: 513).

Yolsuzluk, birçok anlamı olan bir terim olarak kabul edilmekle birlikte, genel olarak (Shihata, 1997: 453) bir kişinin hem parasal hem de parasal olmayan kişisel çıkarlar elde etmek için herhangi bir organizasyon (özel veya kamu kurumu) içindeki dürüst olmayan veya etik dışı davranış şeklidir. Uluslararası denetim standartları (ISA 240), hile ve yolsuzluğu haksız veya yasadışı bir avantaj elde etmek için aldatmayı içeren kasıtlı bir eylem olarak tanımlar (Jeppesen, 2018: 4). Yolsuzluğun tespit edilmesi ve/veya önlenmesi için yapılan denetim faaliyetleri önemli bir etkiye sahiptir. Yani denetim, yolsuzlukla mücadelede temel mekanizmalardan birisi olarak görülmektedir (Otalor ve Eiya, 2013: 122).

Özellikle Enron ve WorldCom şirketlerinde yaşanan dünya çapında finansal dolandırıcılık skandalları sonrasında (Pearson ve Singleton, 2008: 546) yolsuzlukları tespit edilmesi ve önlenmesi en fazla ilgi çeken konulardan birisi olmuştur. Muhasebe, bir organizasyonun finansal işlemlerini şeffaflaştırmayı amaçlamaktadır. Denetim şeffaflığın ve hesap verebilirliğin üçüncü kişiler tarafından güvence altına almasını sağlamaktır. Bir başka ifade ile finansal bilgiler organizasyonun yasal olarak halka karşı sorumlu tutulduğu bir araçtır. Denetim ise bir organizasyonun operasyonlarını değer katmak ve geliştirmek için tasarlanmış bağımsız, objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir (Malagueno vd., 2010: 373).

Son yıllarda özellikle küresel ortamında, ekonomiler sadece birbirlerine karşı değil, aynı zamanda önceki performanslarına karşı da rekabet etmektedirler. Büyüyen bir ekonomi sağlıklı bir ekonomidir ve eski veya küçülen bir ekonomi sadece durgun değil aynı zamanda başarısızdır. Ekonomik olarak gelişmek isteyen ülkeler yolsuzluğu azaltmak için mümkün olan her şeyi yapmalıdır (Malagueno vd., 2010: 388). Bu makale denetim ile yolsuzluk

arasında bir ilişki olduğunu ve dolayısıyla ülkelerin denetim ve muhasebe standartlarının kalitesini arttırarak yolsuzluğun azaltabileceklerini ortaya koymaktadır.

2. YOLSUZLUK KAVRAMI

Yolsuzluk, birden fazla nedeni ve etkisi olan karmaşık ve çok yönlü sosyo-ekonomik bir fenomen olarak kabul edilmektedir (Aidt, 2003: 632; Luo, 2004: 121; Asiedu ve Deffor, 2017: 1). Genel anlamda etik anlayıştan, moral değerlerden, geleneklerden, hukuktan, vatandaşlık anlayışından uzaklaşmış bir davranış biçimi olarak nitelendirilen (Başak, 2008: 93) yolsuzluk kavramının literatürde pek çok tanımı bulunmaktadır (Jeppesen, 2018: 2).

Dünya Bankası tarafından “kamunun gücünün veya pozisyonunun özel çıkarlar için kötüye kullanılması” şeklinde tanımlanan (Tanzi, 1998: 564; Everett vd., 2007: 514) yolsuzluk kavramı İngilizce kökenli, “corruption” terimiyle ifade edilmekte olup (Sayan ve Kışlalı 2004: 1) “kamu görevinin yerine getirilirken, rüşvet ya da kayırma gibi faktörler ile dürüstlükten ve bağlılıktan sapma ya da uzaklaşma” davranışını ifade etmektedir (Cambridge Dictionary, 2019). Türkçede ise “bir görevi ya da bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık” yolsuzluk olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Özellikle yolsuzluk kavramının ahlaki çöküntü ve toplumsal çürümeye işaret eden bir anlamla yüklü olduğunu söylemek gerekir (Cinci, 1994: 2). Yani yolsuzluk, vatandaşın erdeminin baltalandığı ve insanın sosyal ve siyasal yaşam tarafından yozlaştığı bir süreç olarak görülmektedir (Otalor ve Eiya, 2013: 123).

Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) tarafından yolsuzluk genel anlamda “özel kazanç için emanet edilen gücün kötüye kullanılması” olarak tanımlanmıştır (Ivakhnenkov, 2017: 46). Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları (Sayıştaylar) Örgütü (INTOSAI, 2013) “kamu sektöründeki yolsuzluğu, kamu otoritesinin kötüye kullanılması veya özel çıkar sağlamak için kendilerine verilen görev ya da yetkinin hukuka aykırı bir şekilde kullanılması olarak tanımlarken, özel sektör yolsuzluğunu, bir kişinin konumunu veya temsil ettiği örgütün gücünü kişisel bir avantaj sağlamak için kullanması” olarak ifade edilmiştir (Jeppesen, 2018: 3). Bu bakış açısı ile yolsuzluk hem kamu kaynaklarının kötüye kullanılması olarak karşımıza çıkarken hem de herhangi bir organizasyondaki (kamu veya özel) mevcut kaynak ve yetkilerin kişisel amaçlar için kötüye kullanılması olarak dikkat çekmektedir (Gürbüz ve Dikmenli, 2009: 221).

Günlük hayatta yolsuzluk davranışı, elinde belirli eylemleri yerine getirilme gücün bulunan kişilerin hem parasal hem de parasal olmayan bir faydaları söz konusu olduğunda yetkilerini ilgili toplumdaki örf, adet, gelenek, görenek ve hukuk kurallarına aykırılık gösterecek bir şekilde belirli kişi ya da grupların çıkarları için kullanmaları anlamına

gelmektedir (Karakaş ve Çak, 2007: 77). Bu kapsamda yolsuzluk, ülkelerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak, sosyal ve kültürel tarihine, siyasi ve ekonomik gelişimine, bürokratik geleneklerine ve politik kökenlerine dayanan dünya çapında bir olgudur (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 4). Özellikle de, ülkelerin kaynaklarını adil bir şekilde tahsis edilmesini, toplumların refahını ve vatandaşların hükümetlerine olan güvenini baltalayan tehlikeli bir virüs olarak kabul edilir (Kayrak, 2008: 60).

Literatürde yer alan birçok çalışmada, dünya çapında kamu sektörü ile sınırlı olmayıp, özel sektörün de karşı karşıya olduğu büyük bir tehdit olarak kabul edilen yolsuzluk olgusu, sadece yaşamları ve toplulukları yok etmekle kalmamakta, aynı zamanda ülke ve kurumları da baltalamaktadır (Swaleheen, 2011: 24). Esasen yolsuzluk siyasi istikrarsızlık, bürokratik zorluklar, zayıf yasama ve yargı sistemleri gibi kurumsal etkinsizliklerden kaynaklanır (Meriç, 2004: 78). Klitgaard (1996) tarafından karşılıklı sorumlulukları ve karşılıklı çıkarları içeren yolsuzluğun dinamiklerini açıklamak amacıyla Yolsuzluk (Corruption) = Tekel Gücü (Monopoly Power) + Takdir Yetkisi (Discretion) – Hesap Verebilirlik (Accountability) şeklinde bir basit model geliştirilmiştir (Dereje, 2012: 31). Bu modele göre kaynakların kullanılmasına yönelik tekeli yetkiye sahip olan, görevleri ile ilgili konularda tek başlarına karar alma yetkilerini kötüye kullanan ve hesap verme mekanizmalarına sahip olmayan görevlilerin kendi çıkarlarını gözetmeleri yolsuzluğa neden olmaktadır (Tahran vd., 2006: 23). Bir başka ifade ile yolsuzluğun derecesi tekel gücünün miktarına ve bir görevlinin uyguladığı takdir yetkisine bağlıdır. Tekel gücü gelişmiş ülkelerin ekonomilerde yüksek olabilir. İdari kuralların ve düzenlemelerin çoğunlukla zayıf tanımlandığı gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde yüksektir. Son olarak, hesap verebilirlik, kamu hizmetinin zayıf tanımlanmış kamu hizmetlerindeki etik standartların, zayıf idari ve finansal sistemlerin bir sonucu olarak zayıf olabilir. Yolsuzluğun önlenmesine yönelik başarılı stratejiler, tekel gücünün ve takdir yetkisinin düşürmesi ve hesap verebilirliğin artırması şeklinde eş zamanlı olarak çalışmak zorundadır (Dye ve Staphenurst, 1998: 2-3).

Günümüzde hem kamu hem de özel sektörlerde yaşam şekli haline gelen yolsuzluk uygulamaları yönelik olarak çok çeşitli yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte, genellikle rüşvet, dolandırıcılık, zimmet, kayırmacılık, irtikâp ve son zamanlarda dikkat çeken ticari bilgilerinin sızdırılması yolsuzluk türleri arasında sayılabilir (Gürbüz ve Dikmenli, 2009: 221).

(1) Rüşvet, yetkili birisine başka kişi tarafından toplumsal yöntem ve kurallara aykırı bir şekilde fayda sağlanarak bir iş veya kararın etkilenmesi olarak ifade edilmektedir (Gönülaçar, 2012: 3).

(2) **Dolandırıcılık**, hileli davranışlar ile bir başka kişiyi aldatmayı içeren ekonomik bir suçtur. Dolandırıcılık, para ya da diğer kaynakları kullanma yetkisine sahip olan kişiler tarafından bunların kendi lehlerine veya başkalarının zararına olacak bir şekilde kullanılması işlemlerini içerir (Luo, 2004: 122).

(3) **Zimmet**, parasal veya mal niteliğindeki kaynakların kanunlara aykırı bir şekilde özel kullanımlar için tahsis etmesidir. Aynı zamanda, zimmet fiili hileli bir şekilde yapılırsa **ihtilas** olarak kabul edilir (Yardımcıoğlu vd., 2014: 176).

(4) **Kayırmacılık (nepotizm)** bir tür çıkar çatışmasıdır ve genel olarak kamu sektöründe kullanılan bir kavramdır. Bir kişinin sahip olduğu güç ve otoritesini kullanarak kendi akraba ve aile fertlerine yeteneklerine bakılmaksızın istihdam olanağı sağlamasıdır (Karakas ve Çak, 2007: 78).

(5) **İrtikâp**, bir kamu görevlisinin yetkisini kullanarak ilgili kişilerden işlerini yapmak amacıyla bir bedel istemesi ya da bir bedel ödemeye zorlanmasıdır (Yardımcıoğlu vd., 2014: 175).

(6) **Ticari bilgilerinin sızdırılması ya da içerden öğrenmelerin ticareti**, bir kamu görevlisinin henüz kamuoyuna açıklanmamış gizli bilgileri üçüncü şahıslara para karşılığında sızdırması olarak tanımlanabilir (Yardımcıoğlu vd., 2014: 175).

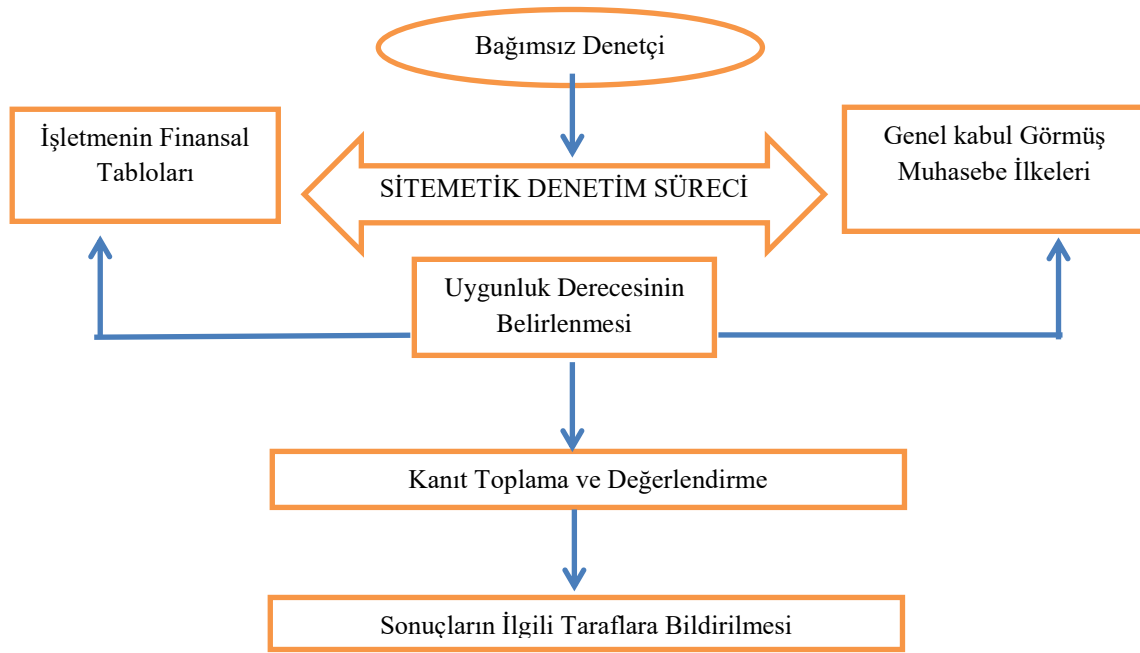
3. DENETİM ETKİNLİĞİ

Denetim, hayatın her alanında vazgeçilmez bir olgu olarak karşımıza çıkan bir kavramdır. Denetim, organizasyonların iktisadi faaliyetleri ve olayları ile ilgili sonuçların önceden saptanmış standartlara (mevzuat, kural ve değerler) uygunluk derecesini analiz etmek ve izlemek, ölçmek, karşılaştırma yaparak kanıtlara dayalı değerlendirme yapmak, gelecekteki hataların önlenmesine, kişi ve kurumların gelişmesine, mali kontrol ve yönetim sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı hale gelmesine, verimlilik ve etkinliğin sağlanmasına öncülük etmek ve elde edilen sonuçları ilgili kişilere duyurmak amacıyla yazılı ya da sözlü olarak uygulanan sistematik bir süreç şeklinde yorumlanabilir (Polat, 2003: 74; Güner, 2014: 69).

Denetim, organizasyonun bir bütün olarak üçüncü bir kişi veya kurumlar tarafından bağımsız ve sistematik olarak incelenmesidir (Nasta ve Ladar, 2015: 3). Denetim, organizasyonun (kurumun) belirlenen standartlara uygun gelişimi izlemek ve organizasyonun hedeflerine odaklı tutmaya yardım etmek, eksiklikleri belirleyerek değişimleri yapmak için yönlendiren yönetim sürecinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Akyel ve Köse 2012: 18). Bir başka ifade ile denetim, hem özel hem de kamu sektörlerindeki organizasyonların (Goodwin, 2004: 642), hesap verebilirliğin temelini oluşturur ve genel

kabul görmüş etik standartların ihlali ve hukuk, muhasebe, ekonomi, verimlilik ve etkinlik ilkelerinden sapmalarla ilgili bilgileri sağlayan yönetim odaklı bir disiplindir (Dereje, 2012: 31).

Genel olarak muhasebe ve finans literatüründe denetim çok farklı şekilde sınıflandırılmakla birlikte, denetim faaliyetleri organizasyon (kurum) ile denetlenen birim/bölüm arasındaki ilişki açısından iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış denetimi ise bağımsız denetim ve yüksek denetim (kamu denetimi) olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır (Aydoğan, 2016: 772). Organizasyon (kurum) bünyesinde oluşturulan bağımsız ve nitelikli yapılar tarafından yürütülen her türlü denetim **iç denetim** olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2010: 66). İç denetim, mevcut faaliyetleri analiz etmek ve gelişmeleri rehberlik etmek amacıyla organizasyonda gerçekleştirilen sistematik değerlendirme fonksiyonu anlamına gelir (Nasta ve Ladar, 2015: 46). Organizasyon (kurum) ile ilgili finansal bilgilerin gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı, doğru, dürüst ve uygun bir biçimde hazırlanıp hazırlanmadığı noktasında organizasyon dışında yürütülen objektif bir dış denetime ihtiyaç duyulmaktadır (Memiş, 20016: 39). İşte noktada organizasyon (kurum) ile ilgili finansal bilgilerin bağımsız ve profesyonel bir kişi veya kurum tarafından denetlenmesi **bağımsız denetim** olarak ifade edilmektedir. Özel sektörde, denetim firmaları tarafından bağımsız dış denetimler yapılmaktadır (Josheski ve Jovanova, 2012: 2). Genellikle şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik etmek için parlamento adına profesyonelce icra edilen, kaynağını anayasadan alan ve planlamada, uygulamada ve sonuçlarının parlamentoya ulaştırılmasında tamamen bağımsız olan dış denetim faaliyetlerine **yüksek denetim** olarak tanımlanmaktadır (Polat, 2003: 74). Sayıştay ise devletin yüksek denetim faaliyetlerini bağımsız bir şekilde yürüten kamu kurumudur (Özekicioğlu, 2018: 75). Yüksek Denetim Kurumu (Sayıştay) bir ülkede kontrol ve hesap verebilirliğin en önemli kurumsal koruyucusu olarak görülmektedir (Reichborn-Kjennerud vd., 2015: 2). Şekil 1’de bağımsız denetim süreci yer almaktadır.

Şekil 1. Bağımsız Denetim Süreci

Kaynak: Selimoğlu ve Uzay, 2009: 6

Şekil 1’de görüldüğü üzere, bağımsız denetim süreci bağımsız denetçinin organizasyonun (kurumun) finansal bilgilerin doğru, dürüst ve uygun bir biçimde hazırlanıp hazırlanmadığı ile ilgili kanıt toplaması ve bu kanıtları değerlendirmesi ile başlar. Daha sonra denetçi finansal bilgilerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk derecesini belirler ve denetim raporunu ilgili taraflara sunar.

Genel anlamda, denetim faaliyetleri konusu ve amaçları açısından finansal tablolar denetimi, uygunluk denetimi, faaliyet denetimi ve özel amaçlı denetim olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir. Tablo 1’de faaliyetleri konusu ve amaçları açısından denetim türleri yer almaktadır.

Tablo 1. Konusuna ve Amaçlarına Göre Denetim Faaliyetleri

Denetim Türü	Uygunluk Derecesinin Karşılaştırıldığı Ölçüt	İlgili Taraflar
Finansal Tablolar Denetimi	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri	Ortaklar, Kredi Verenler, Devlet ve Kamu Kurumları
Uygunluk Denetimi	Kanun, Tüzük, Yönetmelik ve Diğer Mevzuat	Sözleşmelerle İlgili Taraflar
Faaliyet Denetimi	Yönetim Tarafından Hazırlanmış Bütçeler ve Diğer Performans Ölçütleri	Yönetim
Özel Amaçlı Denetim	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri, Kanun, Tüzük, Yönetmelik ve Diğer Mevzuat	Devlet, Kamu Kurumları (Mahkemeler, Vergi Dairesi vs.) ve Kredi Verenler

Kaynak: Gündüz, 1995; Dye, 2007; Aktürk ve Özgür, 2011; Jin’e ve Dunjia, 1997; Köksal, 2009’dan uyarlanmıştır.

(1) *Finansal tablolar denetimi*, organizasyonun (kurum) finansal bilgilerinin, mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının bütününe belirlenen spesifik kriterlere (genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve standartlara) uygun olup olmadığını belirlemek ve ilgili taraflara objektif bir şekilde sunmak amacıyla yapılan bir denetim faaliyetidir (Gündüz, 1995: 11).

(2) *Uygunluk denetimi*, organizasyonun (kurum) faaliyet ve işlemlerin yetkili kişiler veya kuruluşlar tarafından önceden belirlenmiş olan kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuata uyulup uyulmadığını denetleme süreci ile ilgilidir. Hile ve yolsuzluk genellikle organizasyonun (kurum) yasalara, kurallara ve düzenlemelere uyulmasını sağlamak için tasarlanmış uyumluluk denetimleri sayesinde belirlenir (Dye, 2007: 311-312).

(3) *Faaliyet denetimi*, yönetimin yürütülen bütün uygulamaları belirlemek ve geliştirmek suretiyle hesap verme sorumluluğunun geliştirilmesine katkıda bulunmak, sürekli gelişme çabalarını teşvik etmek gibi amaçlarla yürütülen sistematik denetim faaliyetleridir (Aktürk ve Özgür, 2011: 19). Bu açıdan genellikle “yönetim denetimi” ya da “performans denetimi” olarak faaliyet denetimi örgütün ekonomik verimliliğini artırmasına yardımcı olmayı amaçlayan bir denetim faaliyetidir (Jin’e ve Dunjia, 1997: 192).

(4) *Özel amaçlı denetim*, özellikle belirli bir organizasyonun (kurum) ile ilgili belli bir konuda karar verebilmek için istenen çalışmalar ya da organizasyonun finansal bilgilerinin veya finansal tablolarının bir yolsuzluğa karşı veya vergiye yönelik incelemesi mahkemeler tarafından yürütülen özel nitelikli denetimleri kapsamaktadır (Köksal, 2009: 26).

4. YOLSUZLUKLA MÜCADELEDE DENETİM ETKİNLİĞİ

Yolsuzluk, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir bir şekilde ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük toplumsal engellerinden biri olarak kabul edilir (Reichborn-Kjennerud vd., 2015: 2). Diplomalı Hile Araştırmacıları Kuruluşu (ACFE, 2016: 27) tarafından yayınlanan 114 ülkede yapılan 2.410 yolsuzluğun yer aldığı raporda, yolsuzlukların %30’unun işletmelerdeki iç kontrol eksikliğinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu yolsuzluklarda tepe yöneticilerinin yaptığı hilelerde kayıp daha fazla iken, bunların ortaya çıkarılması da oldukça zor olduğu söylenebilir. ACFE 2016 yılı hile raporuna göre en fazla rastlanan hile türü varlıkların kötüye kullanılmasıdır. Ancak bu hile türünün verdiği maddi zarar diğerlerine nazaran daha düşük olduğu belirtilmektedir.

Literatürde yapılan pek çok çalışmada denetim ile yolsuzluk arasında bir ilişki olduğu ve yolsuzlukla mücadelede denetimin önemini ortaya konulmuştur. Kaufmann (1997: 130), muhasebe ve denetim alanındaki eğitim programlarının tümünün uluslararası toplumda yolsuzlukla mücadelede kullanılabileceğini belirtmektedir (Wu 2005: 76), finansal raporlama

ile ilgili muhasebe uygulamalarını hedef alan kamu politikalarının etkili bir yolsuzlukla mücadele stratejileri olabileceğini ortaya koymuştur (Everett vd. 2007: 515). Yolsuzluğun bir sorun olduğunu ve muhasebenin mücadelesinde yardımcı olabileceğini savunmaktadırlar (Tanzi ve Davoodi 1997: 8), devlet bütçesinde yolsuzluğun temel kontrol veya denetlemenin yeterince geliştirilmediği durumlarda daha muhtemel olduğunu açıklamaktadır. Benzer şekilde, (Rose-Ackerman 1997: 49-50), kamu sektöründe hükümetin eylemlerini daha şeffaf hale getiren yapılar oluşturmanın yolsuzluğu önleyebileceğini ileri sürmektedir. Özellikle devlet hesaplarını denetleyen ve kamu hakkında finansal bilgi sağlayan finansal yönetim sistemleri önermektedir.

Yolsuzluk oldukça karışık bir olgu olarak kabul edilmektedir. Kolaylıkla anlaşılması mümkün olmayan yolsuzluğu oluşturan faktörler, nadiren güçlü kanıtlar bırakırlar (Khan, 2006: 4). Dolayısıyla yolsuzlukla mücadele, düzenleyici kurumların, bağımsız iç ve dış denetçilerin ve devlet yetkililerinin çaba ve işbirliğini gerektirmektedir (Ivakhnenkov, 2017: 45). Denetim, organizasyonun (kurumun) sağlıklı mali yapının sürdürülmesinde, şeffaflık ve hesap verme sorumluluğunun yerleşmesinde olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle denetim (Polat, 2003: 74), yolsuzluğun tespit edilmesi ve önlenmesini sağlayan yasal, finansal ve kurumsal çerçevenin güçlendirilmesinde (Dye ve Stapenhurst, 1998: 4) önem kazanmaktadır. Özellikle, etkili finansal raporlama ve sapmaların açıklanmasına dayanan güçlü finansal yönetim sistemleri, yolsuzlukla meşgul olanlar üzerinde caydırıcı bir etkiye sahiptir (Otalor ve Eiya, 2013: 126). Bir başka ifade ile denetim ve genel kabul görmüş muhasebe standartları, finansal bilgilerin şeffaf olmasını sağlayarak ekonomik güce sahip olanların etik dışı, yasa dışı veya uygunsuz şekilde davranma riskini azaltır (Malagueno vd., 2010: 572).

Klitgaard (1996) tarafından Yolsuzluk (Corruption) = Tekel Gücü (Monopoly Power) + Takdir Yetkisi (Discretion) – Hesap Verebilirlik (Accountability) şeklinde oluşturulan yolsuzluk denkleminin hesap verebilirlik kısmı, özellikle muhasebe ve denetimin birlikte yolsuzlukların önlenmesi ve yolsuzluk derecesinin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı ortaya koymaktadır. Yeni modern yönetim sistemleri, esnek ve duyarlı organizasyon (kurum) oluşturmak için hiyerarşik yapı ve bürokrasiden ziyade takdir yetkisine güvenmektedir, ancak yönetimin artan takdir yetkisi de yolsuzluk fırsatlarına yol açmaktadır. Bu nedenle, yönetim takdir yetkisini kullanılması, finansal tablolarla şeffaflığı ve hesap verebilirliği kanıtlayacak bir yönetim ile kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu durum finansal bilgilerinin, mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının tamamının genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve standartlara uygun olup olmadığını belirlemek için bağımsız bir

üçüncü kişiler tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle denetimin, yolsuzluğun tespit edilmesi ve sınırlandırılmasında etkin bir rol oynamasını beklemek mümkün olacaktır (Kayrak, 2008: 65; Dereje, 2012: 31; Jeppesen, 2018: 3).

Denetiminin yolsuzluğun önlenmesinde önemi konusunda geniş bir fikir birliği bulunmaktadır ve muhasebe aktörleri, muhasebecilerin ulusal ve küresel düzeyde yolsuzlukla mücadelenin ön saflarında olduğunu giderek daha fazla kabul etmektedir. Özellikle dünya kamuoyunda çok konuşulan ABD'deki Enron ve WorldCom şirketlerinden Çin'in GITIC ve Yuanhua Group'a kadar pek çok tanınmış firmanın yolsuzlukları ve yozlaşmış uygulamaları, bağımsız denetimin ne kadar önemli olduğunu daha da iyi göstermiş bulunmaktadır (Luo, 2004: 119). Özellikle 2002'de Sarbanes-Oxley Yasası ile kurumsal güven ve hesap verebilirliğin iyileştirilmesi sağlanması için denetimin kalitesi ve güvenilirliğinin en önemli unsurlardan biri olduğu kabul edilmiştir ve denetim mesleğinin, yolsuzluk ve muhasebe hileleri için daha sert cezalar oluşturmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Bazerman vd., 2002: 1; Hill vd., 2005: 32). Sarbanes-Oxley Yasası ile başlayan süreçte, denetim konusuyla ilgili ulusal ve uluslararası birçok düzenleme yapılmış ve bağımsız denetim etkinliğinin organizasyon (kurum) açısından önemi ortaya konulmuştur (Blouch vd., 2014: 83).

Denetim faaliyetleri, yolsuzlukla mücadele stratejisinde önemli bir unsur olarak görülmektedir (Neu vd., 2014: 4). Muhasebe ve denetim standartlarının temel amacı, finansal bilgilerin şeffaf ve doğru olmasını ve dolayısıyla organizasyon (kurum) yöneticilerinin hissedarların beklentilerine aykırı hareket etmesini zorlaştırmaktır. Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC), Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Teşkilatı (INTOSAI) ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) gibi önemli uluslararası muhasebe kuruluşları, sınır ötesi finansal işlemlerde tek bir muhasebe standardının kullanımını teşvik etmektedir (Wu, 2005: 65; Kassem ve Higson, 2016: 5). Bunun yanı sıra Dünya Bankası (1994) yolsuzlukla mücadele etmek isteyen ülkelerin (1) etkili ve bütünleşik bir finansal yönetim bilgi sisteminin, (2) muhasebe meslek mensuplarının ve denetçilerin profesyonel bir şekilde geliştirmesinin, (3) uluslararası kabul edilebilir muhasebe standartlarını benimsemesi ve uygulamasının ve (4) modern muhasebe uygulamalarını desteklemek için yasal çerçevenin güçlendirilmesinin yapması gerektiğini belirtmiştir (Chêne ve Kukutschka, 2017: 2).

1977 yılında ilk olarak INTOSAI tarafından yayınlanan yolsuzlukla mücadele bildirisinde (1) kamu fonlarının doğru ve etkin kullanımı, (2) sağlam finansal yönetimin gelişimi, (3) idari faaliyetlerin doğru şekilde yürütülmesi ve (4) bilgilerin kamu makamlarına

ve kamuoyuna objektif raporların yayınlanması yoluyla iletilmesi olmak üzere kamu sektörü denetiminin dört hedefini belirlemiştir (Otalor ve Eiya, 2013: 122). Dünya Bankası yolsuzlukla mücadelede ciddi ve zamanında kayıt tutma, denetim ve performans gözetimi dahil olmak üzere etkili ve bütünlük bir finansal yönetim bilgi sisteminin önemini vurgulamaktadır (Shihata, 1997: 474-475). Benzer şekilde, IMF, yolsuzluk faaliyetlerini tespit etmek veya önlemek için güçlü bir denetimin gerekli olduğunu savunmuştur (Tanzi, 1998: 576). Literatürde yapılan araştırmalar, kamu kesiminde profesyonel bir şekilde yürütülen bağımsız denetimin bir ülkenin yolsuzluk seviyesini azalttığına işaret etmektedir. Aynı zamanda özel sektörde de yapılan bağımsız denetimlerin yolsuzlukların tespiti ve önlenmesinde etkili olduğunu göstermektedir (Jeppesen, 2018: 3).

5. SONUÇ

Günümüzde, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte denetim daha etkin bir şekilde yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra organizasyonların yapısal olarak büyümeleri ve faaliyetlerin karmaşıklaşması finansal bilgilerde hile ve yolsuzluk riskini de artırmaktadır. Özellikle yolsuzluk fenomeninin ülkelerin ekonomik düzenini, ekonomik kalkınmasını ve dolayısıyla sosyal istikrarını olumsuz etkileyerek, devlet ve piyasa mekanizmasının işlevini bozduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, rekabetçiliği artırmak, sosyal koşulları iyileştirmek için sosyal ve politik sistemin her kesiminde yolsuzluğun kontrol edilmesi yönelik güçlü bir strateji oluşturmalıdır.

Yolsuzluk, çok boyutlu bir fenomen olduğu için yolsuzlukların tespiti, ortaya çıkarılması ve bir daha yapılamamasına için gereken çabaları içeren bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Denetim ve muhasebe standartları, finansal bilgilerin şeffaf olmasını sağlayarak organizasyon içerisinde güce sahip olan kişilerin dürüst olmayan veya etik dışı davranış veya uygunsuz şekilde davranma riskini azaltır. Kısaca, denetim ve muhasebe standartlarının temel amacı, organizasyonun yöneticilerinin hissedarların beklentilerine aykırı hareket etmesini zorlaştırmaktır. Özellikle muhasebe standartları ve güçlü bir denetim uygulaması organizasyonun finansal bilgilerinin şeffaf, doğru ve karşılaştırılabilir bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Bu bakış açısı ile denetimler daha zorunlu, daha sık ve daha bağımsız hale geldikçe, ülkeler daha az yolsuzlukla karşılaşacaktır.

Genel olarak finansal bilgilerin temel amacı, organizasyonun (kurumun) finansal durumu hakkında ilgili taraflara bilgi sağlamaktır. Yolsuzluğu teşvik eden ortamların tespiti ve önlenmesi için etkin organizasyonel kontroller ve bağımsız bir şekilde finansal tabloların denetlenmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı ile denetimin, yolsuzluğun tespiti ve önlenmesinde etkin bir rol oynamasını beklenmektedir.

Sonuç olarak denetim, yolsuzlukla mücadelenin çok önemli bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, denetçiler ancak izin veren bir ortam mevcutsa yolsuzlukla mücadelede başarılı olabilir. Etkili bir şekilde yolsuzlukla mücadele için tüm kurumların, çalışanların, müşterilerin, dış hizmet sağlayıcıların, kısaca toplumun tüm vatandaşlarının katılımını gerekmektedir. Özellikle de ülkemizde ekonomik kayıplara yol açan hem kamu hem de özel sektörde ortaya çıkan yolsuzlukların tespit edilmesi ve önlenmesinde önemli bir araç olarak kabul edilen denetim uygulamaları konusunda mevcut ve gelecekteki ihtiyaca cevap verecek düzenlemelerin yapılabilmesi için üniversitelere ve özellikle de meslek odalarına büyük görevler düşmektedir.

Bu çalışmamızda da organizasyonlarda yolsuzlukların tespit edilmesinde ve önlenmesinde denetim etkinliğinin önemi konusu ile ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda yolsuzlukların belirlenmesi ve önlenmesinde denetimin ne derece etkili olduğu ile ilgili uygulamalı araştırmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ACFE. (2016). Report to The Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2016 Global Fraud Study, <https://www.acfe.com/rtn2016/docs/2016-report-to-the-nations.pdf>.
- Aidt, T. S. (2003). Economic Analysis of Corruption: A Survey, *The Economic Journal*, 113(491), Features, 632-652.
- Asiedu, K. F. and Deffor, E. W. (2017). Fighting Corruption by Means of Effective Internal Audit Function: Evidence from the Ghanaian Public Sector, *International Journal of Auditing*, pp.1-18. doi: 10.1111/ijau.12082.
- Akyel, R. ve Köse, H. Ö. (2012). Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği, *Türk İdare Dergisi*, (466), 9-45.
- Aktürk, A. ve Özgür, E. (2011). Otel İşletmelerinde Bir Faaliyet Denetim Aracı Olarak Kurumsal Karnenin Uygulanabilirliği, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (50), 17-32.
- Aydoğan, D. S. (2016). Türkiye’de Bağımsız Denetimin Yeni Türk Ticaret Kanunu Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, 771-785.
- Bazerman, M, Lowenstein, G. and Moore, D. (2002). Why Good Accountants Do Bad Audits, <https://hbr.org/2002/11/why-good-accountants-do-bad-audits>.
- Berksoy, T. ve Yıldırım, N. E. (2017). Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri, *Journal of Awareness (JoA)*, 2(1), 1-18.
- Blouch, W. E., Ulrich, T. A. ve Michenzi, A. R. (2014). A Comprehensive Analysis of The Impact of Sarbanes-Oxley on Auditing Curriculum, *ASBBS eJournal*, 10(1), Summer.
- Cambridge Dictionary (2019). Cambridge English Dictionary.
- Chêne, M. ve Kukutschka, R. (2017). The Role of External Auditing in Fraud and Corruption, *Transparency International*, https://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/External_auditing_and_corruption_2017.pdf.
- Dereje, T. (2012). Role of performance audit in fighting corruption: (Evidences from FDRE and Oromia National Regional State), A thesis submitted to Department of Accounting and Finance, Addis Ababa University, <http://etd.aau.edu.et/handle/123456789/5207>.
- Dye, K. ve Staphenurst R. (1998). Pillars of Integrity: The Importance of Supreme Audit Institutions, Discussion paper. (September). Washington, The Economic Development Institute of the World Bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/199721468739213038/pdf/multi-page.pdf>.
- Dye, K. M. (2007). Corruption and Fraud Detection by Supreme Audit Institutions, World Bank Publications, <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/CorruptionSupreme.pdf>.
- Everett, J., Neu, D., ve Rahaman, A.S. (2007). Accounting and the global fight against corruption, *Accounting, Organizations and Society*, 32(6), 513-542.

- Gürbüz, S. ve Dikmenli, O. (2009). Örgütsel Açıdan Yolsuzluk: Kavramsal Yönü, Özelliği, İşletme Çevresi, Örgütsel Davranış ve Örgüt Mimarisi Bağlamında Bir İnceleme, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 219-237.
- Güner, H. (2014). Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Yönetiminin Denetimi, Denetim Dergisi, (14), 65-72.
- Göntülaçar, Ş. (2012). Etkili Bir Yolsuzlukla Mücadele İçin Kamu Denetiminde Yeni Bir Kurumsal Yapı Önerisi, Mali Hukuk Dergisi, Yıl 27, (159), 40-50.
- Goodwin, J. (2004). A comparison of internal audit in the private and public sectors, Managerial Auditing Journal, 19(5), 640-650. DOI 10.1108/02686900410537766.
- Hill, N. T., Mckenroe, J. E. ve Stevens, K. T. (2005). Auditors’ Reactions to Sarbanes – Oxley and PCAOB, Special Auditing Issue/The CPA Journal, November.
- Ivakhnenkov, S. (2017). Corporate Corruption and Functions of Independent and Internal Auditors, УДК 657.6, 45-51. DOI: 10.18523/2519-4739212017119792, http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14695/Ivakhnenkov_%20Corporate_Corruption_and_Functions_of_Independent.pdf?sequence=1.
- Jeppesen, K. K. (2018). The Role of Auditing in the Fight Against Corruption, The British Accounting Review, 1-29. doi: 10.1016/j.bar.2018.06.001.
- Jin’e, Y. ve Dunjia, L. (1997). Performance Audit in the Service of Internal Audit, Managerial Auditing Journal, 12(4/5), 192 – 195.
- Josheski, D. ve Jovanova, B. (2012). External Audit and Relation between Internal Auditors, Supervisory Body and External Auditors of the Banking Sector in the Republic of Macedonia, MPRA Paper No. 39754, posted 2. Online at <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/39754/>.
- Kayrak, M. (2008). Evolving Challenges for Supreme Audit Institutions in Struggling with Corruption, Journal of Financial Crime, 15(1), 60-70.
- Karakaş, M. ve Çak, M. (2007). Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü, Maliye Dergisi, (153), 74-100.
- Khan, M. A. (2006). Role of Audit in Fighting Corruption, Ethics, Integrity, and Accountability in the Public Sector: Re-building Public Trust in Government through the Implementation of the UN Convention against Corruption, St. Petersburg, Russia., <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN025122.pdf>.
- Kaufman, D. (1997). Corruption: The Facts Author, Foreign Policy, No. 107, 114-131.
- Kassem, R. ve Higson, A. W. (2016). External Auditors and Corporate Corruption: Implications for External Audit Regulators, Current Issues in Auditing, 10(1), 1-10.
- Köksal, A. (2009). Bağımsız Denetim Sözleşmesi, İstanbul, Beta.
- Luo, Y. (2004). An Organizational Perspective of Corruption, Management and Organization Review 1(1), 119–154.
- Meriç, M. (2004). Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, (12), 71-85.
- Memiş, M. Ü. (2016). Kurumsal İşletme Yönetiminde Denetimin Önemi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 8(1), 34-49.
- Nasta, L. N. ve Ladar, C. T. (2015). Convergences and Divergences Between Internal and External Audit On International Context, AGORA International Journal of Administration Sciences, No. 1, 46-55.
- Neu, D., Everett, J. ve Rahaman, A.S. (2014). Preventing corruption within government procurement: constructing the disciplined and ethical subject, Critical Perspectives on Accounting, 28(May), 49-61.
- Otalor, J. I., ve Eiya, O. (2013). Combating corruption in Nigeria: the role of the public sector auditor, Research Journal of Finance and Accounting, 4(4), 122-131.
- Özekicioğlu, S. (2018). Yüksek Denetimin Tarihsel Geçmişi ve Avrupa Birliği’nde Yüksek Denetim, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 5(1), 73-86.
- Polat, N. (2003). Saydamlık, Hesap Verme Sorumluluğu ve Denetimin Etkinliği, Sayıştay Dergisi, (49), 65-80.
- Pearson, T. A. ve Singleton, T. W. (2008), “Fraud and Forensic Accounting in the Digital Environment”, Issues in Accounting Education, 23(4), 545–559.
- Reichborn-Kjennerud, K., Carrington, T. ve González-Díaz, B. (2015). Supreme Audit Institutions’ role in fighting corruption, Paper for the 15th Biennial CIGAR Conference 2015 in Valletta, Malta 4-5 June 2015.
- Rose-Ackerman, S. (1997). The political economy of corruption, in Elliot, K.A. (Ed.), Corruption and the Global Economy, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC, 31-60.
- Sayan, Ö. İ. ve Kışlalı, M. (2004). Yolsuzluk Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma, Amme İdaresi Dergisi, 37, 1-18, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/2004/murat-kislali.pdf>.
- Selimoğlu, S. ve Uzay Ş. (2009). Muhasebe Denetimi. (2.Baskı) Ankara: Gazi Kitapevi.
- Swaleheen, M. (2011). Economic growth with endogenous corruption: an empirical study, Public Choice 146: 23–41. DOI 10.1007/s11127-009-9581-1.

- Shihata, I. F. I. (1997). Corruption-A General Review With an Emphasis on the Role of the World Bank, Penn State International Law Review: 15(3), 451-485.
- Tanzi, V. (1998). Corruption around the world: causes, consequences, scope, and cures, IMF Staff Papers, 45(4), 559-594.
- Tanzi, V. ve Davoodi, H. (1997). Corruption, public investment and growth, IMF working paper, 97-139.
- TDK, (2019). Türkçe Sözlük. Ankara, TDK Yayınları.
- Wu, X. (2005). Firm accounting practices, accounting reform and corruption in Asia, Policy and Society, 24(3), 53-78.
- Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay Y. ve Kocamaz, H. (2014). Yolsuzluk Muhasebe Hileleri ve Örnekleri, KSÜ İİBF Dergisi, 171-187.

EXTENDED ABSTRACT

Today, corruption is a global problem, which is common in both developed and developing countries, and damages the functioning of the vital organs of society. In general, corruption means that a person misuses his or her duty for a particular gain or an unofficial purpose, both monetary and non-monetary.

Corruption is a phenomenon seen in almost every society since human history. However, especially in recent years, it is accepted as a serious global problem affecting countries around the world (Malagueno et al., 2010: 374). Corruption-related research shows that corruption, particularly based on the existence of privileges and incomplete market mechanisms, has hampered the economic growth and development of nations and thus harming social stability. In other words, corruption is considered as the biggest obstacle to economic and political development in a country. This is due to the corruption of economies, societies and political systems, corruption of public institutions and the illegal use of resources and the reduction of trust and support to the state and private institutions in order to gain unjust benefits (Everett et al., 2007: 513).

Detecting and preventing corruption after financial fraud scandals around the world, especially in Enron and WorldCom companies has been one of the most interesting issues (Pearson and Singleton, 2008: 546). Accounting aims to transparent the financial transactions of an organization. Audit is to ensure transparency and accountability by third parties. In other words, financial information is a tool in which the organization is legally held accountable to the public. Audit is an independent, objective assurance and consulting activity designed to add value and enhance the operations of an organization (Malagueno et al., 2010: 373).

Corruption is considered a complex and multifaceted socio-economic phenomenon with more than one cause and effect (Aidt, 2003: 632; Luo, 2004: 121; Asiedu and Deffor, 2017: 1). In the general sense, there are many definitions in the literature of the concept of corruption, which is defined as a way of behavior that is away from ethical understanding, moral values, traditions, law and citizenship (Jeppesen, 2018: 2; Başak, 2008: 93).

The World Bank considers the word "corruption of public power or position for private interests" (Tanzi, 1998: 564; Everett et al., 2007: 514). English origin, "corruption" is expressed in the term (Sayan and Kışlalı 2004: 1). In other words, corruption "While fulfilling public duties, bribery or favoritism factors such as honesty and devotion with deviation from or departing" it refers to the behaviour (Cambridge Dictionary, 2019). In Turkish, "misconduct, misconduct, misbehavior" is defined as corruption (TDK, 2019).

Today, both for the public as well as corrupt practices has become a way of life in the private sector Although there are a variety of approaches, usually bribery, fraud, embezzlement, nepotism, extortion and leakage of commercial information pointed out recently are among the types of corruption (Robust and Dikmenli 2009: 221).

The Audit is a concept that we encounter as an indispensable phenomenon in all areas of life. The audit analyzes and monitors the degree of compliance of the results of the economic activities and events of the organizations to the predetermined standards (legislation, rules and values), and evaluates, measures, makes evidence-based evaluations, prevention of future errors, development of individuals and institutions, to be valid, reliable and consistent, to lead efficiency and effectiveness and to communicate the results to related persons in a written or oral system can be interpreted as a systematic process (Polat, 2003: 74; Güner, 2014: 69).

The audit is an independent and systematic study of the organization as a whole by a third party (Nasta & Ladar, 2015: 3). The audit is considered as an important part of the management process that guides the organization (institution) to monitor the development in accordance with the determined standards and to help focus on the objectives of the organization, to determine the deficiencies and to make changes (Akyel and Köse 2012: 18). In other words, audit is the basis of the accountability of organizations in both the private and public sectors, and is a management-oriented discipline that provides information about the violation of generally accepted ethical standards and deviations from the principles of law, accounting, economy, efficiency and efficiency (Dereje, 2012: 31).

In general terms, auditing activities can be examined under four headings as auditing, compliance audit, activity audit and special purpose audit.

Corruption is considered to be a very complicated phenomenon. Factors that make up corruption that are not easily understandable rarely leave strong evidence (Khan, 2006: 4). Therefore, the fight against corruption requires the efforts and cooperation of the regulatory authorities, independent internal and external auditors and state authorities (Ivakhnenkov, 2017: 45). The audit makes a positive contribution to the organization of the healthy financial structure of the organization and to establish the responsibility of transparency and

accountability. Therefore, the audit is important in strengthening the legal, financial and institutional framework that provides for the detection and prevention of corruption (Dye and Stapenhurst, 1998: 4). In particular, strong financial management systems based on effective financial reporting and reporting of deviations have a deterrent effect on those engaged in corruption (Otalor and Eiya, 2013: 126). In other words, auditing and generally accepted accounting standards reduce the risk of unethical, illegal or improper behavior of those with economic power by ensuring that financial information is transparent (Malagueno et al., 2010: 572).

The purpose of this conceptually designed study is to examine the role of auditing in the fight against corruption. For this purpose, first of all, the conceptual framework of corruption and corruption types has been put forward. Then, the types of audit and control are explained conceptually. Finally, the relationship between the audit and corruption and the role of the control in the fight against corruption are examined.

As a result, the audit is considered as a very important mechanism for the fight against corruption. However, auditors may be successful in combating corruption if there is a permitting environment. In order to effectively combat corruption, participation of all institutions, employees, customers, external service providers, briefly all citizens of the society is required. In particular, universities and especially the professional chambers have great responsibilities in order to meet the current and future needs of auditing practices, which are recognized as an important tool for identifying and preventing corruption in both the public and private sectors that cause economic losses in our country.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Acar, H. (2019). “Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2934-2952.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.04.2019

Araştırma Makalesi

TÜRK SİYASAL HAYATINDA ŞEYH SAİT İSYANI

Dr. Hasan ACAR

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Işıklar JAMYO

hasanacar.uludag@gmail.com

OCRID ID: 0000-0001-8956-7836

Öz

Türk siyasal hayatı, günümüzde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile devam etmekte olan bir süreçtir. Söz konusu bu tarihi süreç içerisinde isyanlar, ekonomik çıkmazlar, hükümet krizleri, güçsüz koalisyon hükümetleri, darbeler ve darbe teşebbüsleri gibi olumsuz olarak nitelendirilebilecek pek çok sancılı dönem yaşanmıştır. Şeyh Sait İsyanı, bu olumsuzlukların bir örneği olarak Cumhuriyetin henüz kuruluş yıllarında meşru hükümete karşı ortaya çıkmış bir isyan hareketidir. Toplumsal yapı üzerinde etki kurmak amacıyla dini söylemler kullanılarak ortaya çıkan bu isyan hareketi, iç ve dış politikada amacının ötesinde bir takım sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına vesile olan bu süreç, devletin dış politikada bazı olumsuz durumlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Dış politikadaki önemli sorun alanlarından biri olan Musul meselesi, bu süreçte devletin aleyhine sonuçlanmıştır. İsyanın etkisiyle devletin iç ve dış politikada yaşadığı olumsuzluklar, bu sürecin tüm yönleriyle aydınlatılmasını gerektirmiştir. İsyanın esas amacını ortaya koyma çabasıyla Şeyh Sait'in kişiliği, dönemin siyasi şartları, isyanın gelişim süreci ve sonuçları araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, dini söylemlerle gelişen bu isyan hareketinin esas amacının meşru cumhuriyet yönetiminin reddine yönelik olduğum kanaatine varılmıştır. Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda etnik kimlik vurgusuna da yer verilmekle birlikte, bu çalışmada isyan hareketinin esas kaynağının dinin siyaset üzerinde sağlamaya çalıştığı etki olduğu değerlendirilmiştir. Bahsedilenlerden yola çıkarak ortaya çıkan bu çalışmanın amacı, demokratik meşru düzene karşı bir başkaldırı olarak gelişen Şeyh Sait İsyanı'nı nedenleri ve sonuçlarıyla izah ederek, bu isyanın Türk siyasal hayatına olan etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, Osmanlı Modernleşmesi, Şeyh Sait İsyanı, Bölgesel İsyanlar, Etnik ve Dini Temelli İsyanlar.

SHEIKH SAID REBELLION IN TURKISH POLITICAL LIFE

Abstract

Turkish political life is a process that continues with Presidency Government System on today. During this historic period, many pains have been experienced which may be considered as negative, such as riots, economic dilemmas, government crises, weak coalition governments, coups and coup attempts. The Sheikh Said Rebellion, as an example of these negativities, was a rebellion movement against the legitimate government in the early years of the Republic. This rebellion movement, which emerged by using religious discourses in order to influence the social structure, has produced a number of consequences in domestic and foreign policy. This process, which led to the closure of the Progressive Republican Party during the transition to multi-party political life, caused the state to encounter some negative situations in foreign policy. The Mosul question, one of the major problem areas in foreign policy, has been concluded against the state in this process. Due to the rebellion, the negativity of the state in domestic and foreign policy has required the illumination of all aspects of this process. In the effort to reveal the main purpose of the revolt, the personality of Sheikh Said, the political

conditions of the period, the development process and the results of the revolt were investigated. As a result of the research, it was concluded that the main purpose of this rebellion movement, which developed with religious discourses, was for the rejection of legitimate republican administration. Other studies on the subject include the emphasis on ethnic identity, but the main source of the rebellion movement in this study is the effect of religion on politics. The aim of this study, which emerged from the aforementioned, is to reveal the effects of this rebellion on the Turkish political life by explaining the Sheikh Said Rebellion which evolved as an uprising against the democratic legitimate order.

Keywords: Turkish Political Life, Ottoman Modernization, Sheikh Said Rebellion, Regional Rebellions, Ethnic and Religious Revolts.

1. GİRİŞ

Şeyh Sait İsyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkan ilk büyük isyandır (Koç, 2013: 153). Diyarbakır ili Eğil nahiyesine bağlı Piran köyünde, 13 Şubat 1925 tarihinde, asker kaçaklarını saklayan Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdurrahim tarafından kaçakların askeri birliğe teslim edilmesi talebine silahla verilen karşılık sonucunda çıkan çatışmayla başlayan bu isyan (Değerli, 2010: 99-100), kısa sürede genişlemiş ve geniş bir bölgede cereyan eden ayaklanmanın temelini oluşturmuştur. Şeyh Sait, bölge halkını İslam dini adına ayaklanmaya çağıran bir bildiri yayınlarak isyana davet etmiştir (Serenti, 2012). Söz konusu bu başkaldırı kısa sürede birçok bölgeye yayılarak devlet nezdinde tehlikeli bir hal almıştır.

Şeyh Sait İsyanı'nın isyancılar açısından ortaya çıkma gerekçesi, laiklik düşüncesinin ve hilafetin kaldırılmasının toplumun bazı kesiminde yarattığı rahatsızlık (Koç, 2013: 153) olduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurularak, Osmanlı Devleti'nin tarihe karışmasıyla birlikte toplum içerisinde bir grup, kendilerini Türk milletinin fertlerinden ayrı görerek bağımsızlık peşine düşmüşlerdir. İsyanın gerekçesi olarak “dinin elden gittiği” ve “Türkiye'nin hilafetsiz olmayacağı” düşüncesi (Serenti, 2012) esas olarak gösterilmiş olmakla birlikte ortaya çıkan tablo isyanın amacından farklı bir hal almıştır.

Şeyh Sait İsyanı'nın amacını doğru anlamak ve Şeyh Sait'in hangi nedenlerle meşru devlet düzenine karşı bir isyan hareketinin öncülüğünü yaptığını ifade etmek için onun kişiliğine kısaca değinmekte fayda vardır.

2. ŞEYH SAİT KİMDİR?

Şeyh Sait, 1865 yılında Şeyh Mahmut Feyzi'nin yedi çocuğundan biri olarak Elazığ'ın Palu ilçesinde dünyaya gelmiştir. Dedesi Şeyh Ali Septi, Doğu Anadolu'da Nakşibendî tarikatının ve aynı zamanda Malatya, Elâzığ, Erzurum, Bingöl ve Muş illerinde bulunan medreselerinin yöneticisidir (Deniz, 2007: 15). Şeyh Sait'in dedesi Şeyh Ali Septi, 200 yıl kadar önce Diyarbakır'ın Septi köyünden gelerek Palu'nun Kasımiye mahallesine yerleşmiş ve şeyhliğine burada devam etmeye başlamıştır. Bir süre sonra nüfuz meselesinden dolayı

çevredeki ağa ve beyler ile arası açılarak Erzurum'un Hınıs ilçesine göçmek durumunda kalmıştır (Toker, 1998: 37).

Şeyh Sait henüz bir yaşındayken babası Şeyh Mahmut Feyzi, ailesi ile birlikte Erzurum'un Hınıs ilçesine yerleşmiştir. Şeyh Sait, ilk eğitimini babası ve dedesi tarafından tasavvuf ilmi üzerine almıştır. Daha sonra Arapça, Farsça, Kürtçe ve Zazaca dilleri üzerinde iyi bir eğitim almıştır. Bunun yanında dini ilimler, filoloji, sosyoloji, matematik, astronomi ve felsefe alanlarında da eğitim görmüştür. Şeyh Sait, hayatı boyunca toplamda üç defa evlenmiştir. İlk evliliği olan Emine hanımdan üç erkek dört kız olmak üzere toplam yedi çocuğu olmuştur. Hanımı vefat ettikten sonra Miralay Halit Bey'in kız kardeşi Fatma Hanım ile evlenmiş ve kendisinden de Ahmet isminde bir oğlu olmuştur. Diğer bir hanımı olan Nazife hanımdan ise Azize ve Abdulhalık isminde iki çocuğu daha dünyaya gelmiştir. (Deniz, 2007: 15).

Şeyh Sait, köklü ve varlıklı bir aileden gelmekteydi. Toplum içinde büyük bir saygınlığı ve otoritesi bulunmaktaydı. Aynı zamanda kendisine bağlı birçok aşiretin de reisi konumundaydı. Varlıklı bir kişi olup ticaretle ilgilenmekteydi. Dedesinin de şeyhliğini yaptığı Nakşibendî tarikatının idarecisi konumundaydı ve uzak yerlerden kendisini görmek isteyen birçok müritleri vardı. Şeyh Sait, isyanı başlattığı zamanda altmış yaşını geçkin, ilim ve tasavvuf sahibi ve aynı zamanda varlıklı bir kişiydi. Bu nedenle isyana neden öncülük ettiğini anlamak düşündürücü olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda *Cumhuriyet Gazetesi* yazarı Yusuf Mazhar'ın 19 Mayıs 1925 tarihli mektubunda kendisiyle ilgili bazı yorumlara yer verilmiştir (Deniz, 2007: 16-17):

“Şeyh Said çok zengin olduğu gibi Zazalar ve Kürtler arasında büyük bir nüfuza sahipti. İsyanı tertip edenler de sırf bu yüzden Şeyh Said'i isyanın başına geçirmeyi faydalı bulmuşlardı. Diğer bir hakikatte Şeyh Sait'in başlı başına isyan edecek durumda olmamasıdır. Şeyhi isyandan önce tanıyanlar Sait'in din, mezhep, siyaset ve hükümet ile alakasının hiçbir zaman koyun sürülerinden daha fazla olmadığını söylerler. Şeyh Sait bu bolluk ve rahatlık içerisinde hayatının son günlerinde niçin böyle bir olayın içerisine girip hükümetin başına dert açmak istesin ki? Bunun nedenini uzun bir olaylar zincirinde bulmak mümkündür”

Bahsedilenlerden yola çıkarak Şeyh Sait'in kişiliği itibarıyla devlet aleyhinde isyan edecek bir karakterde olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu nedenle isyanı ortaya çıkaran iç ve dış nedenlere de bakmak faydalı olacaktır.

3. ŞEYH SAİT İSYANININ NEDENLERİ

İç politikada siyasi mücadelelerin sürdüğü bir sırada 13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da bir isyan ortaya çıkmıştır. Şeyh Sait önderliğinde başlayan bu isyanın ortaya çıkmasında çeşitli sebepler vardır. Tehditlerin farklı şekilde ortaya çıktığı bu sebepleri dış ve iç nedenler olarak incelemek daha uygun olacaktır.

3.1. Dış Nedenler

İsyanın başladığı tarihsel dönem içerisinde gerçekleşen Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin dış politikasında dengeleri yeniden tesis etme çabasını taşımıştır. Antlaşma ile çözümlenemeyen Musul, Mübadele Sorunu ve Osmanlı Borçlarının Taksimi gibi siyasi ve ekonomik çok önemli olayların müzakere yoluyla çözümünde Türk Hükümeti, özellikle Misak-ı Milli hükümlerini gerçekleştirmek bakımından Musul'un Türkiye'ye iadesi konusunda kararlı duruş sergilemiştir. İngiltere ise Türk hükümetine bu konuda fırsat vermeme noktasında kararlı davranmıştır. Musul'un ırk, din ve millet yönünden kendisine bağlı olduğu görüşünde olan Türkiye, bu süreçte Musul'un kendisine verilmesini istemiştir. Türkiye, bu görüşünü kanıtlamak için bir soruşturma komisyonunun oluşturulmasını istemiştir. Türkiye'nin böyle bir komisyonun oluşturulmasını isteme sebebi, bu komisyonun yapacağı araştırmanın sonucunun kendi lehine çıkacağı düşüncesidir. Farklı fikirlerin tartışılması neticesinde Milletler Cemiyeti, meselenin milletlerarası bir komisyonun gözleminde yapılacak halk oylaması ile çözümüne karar vermiştir (Aydoğan, 2007: 19).

İngiltere halk oylaması sürecinde meselenin Türkiye aleyhinde çözülmesi için çabalamıştır. Türk istihbaratı, Şeyh Sait'in ayaklanma girişimini ve bu girişimde İngilizlerin oyunu olduğunu beş ay önceden yani 1924 yılı sonbaharından itibaren bilmektedir. O dönemde polis teşkilatından Nizamettin Bey, isyancılarla bağlantılı Palulu Kör Sadi ile irtibat kurarak kendisini İngiltere Hariciye Nezareti Umur'u Şarkiye Müdürü Mr. Tamplen diye tanıtmıştır. İşin ilginç yanı Nizamettin Bey'in İngilizce bilmemesidir. Tercüman olarak da İstanbul Polis Teşkilatı Müdürlüğü İngilizce tercümanlarından Mustafa Necip Emre görevlendirilmiştir. Palulu Kör Sadi aracılığıyla Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdulkadir ile görüşme ayarlanmıştır. Plan ise şudur; Nizamettin Bey İngilizce taklidi bir şeyler söyleyecek tercüman olarak görevlendirilen Mustafa Necip Emre'de çevirisini yapacaktır. Seyit Abdulkadir ise cevabını Türkçe verecektir. Nizamettin Bey'de bunu anlayacaktır. Necip Emre'de Seyit'in sözlerini Nizamettin Bey'e güya İngilizce olarak çevirecektir. Görüşmeler sonunda Mr. Tamplen (Nizamettin Bey) ile Seyit Abdulkadir bir antlaşma yapmaya karar vermiştir. Ancak Seyit Abdulkadir antlaşmayı yapmaktan son anda vazgeçmiştir. Böylelikle isyan planlanandan daha erken başlamıştır. İsyan ortaya çıktıktan sonra Seyit Abdulkadir ve adamları tutuklanmıştır. Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından

Palulu K r Sadi de d hil olmak üzerine isyancuların hepsi idam cezasına  arttırılmıştır (Koç, 2011: 6-7; Esen, 2018: 101).

Bu isyanın ortaya çıkmasındaki diğer bir dış etkenin bölgede Ermeniler ve Nesturilerin varlığı olduğu değerlendirilmiştir. Ermeniler, Doğu Anadolu'da bağımsız Büyük Ermenistan Devleti'ni kurmak amacıyla şeriatı ve dini meseleleri  n palana çıkartarak Kürtleri ve Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeni komitelerini isyana teşvik etmiştir. İsyanın çıktığı bölgede ele geçen deliller bu d şuncenin doğruluk payı olduğunu göstermiştir (Deniz, 2007: 8). şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkmasındaki dış etkenler genel hatlarıyla bu bahsedilenlerden ibarettir.

3.2. İ  Nedenler

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Kürtler, özellikle 19. yüzyılda devletin baş etmek zorunda kaldığı her zor dönemde imparatorluğu'nun nüfuzundan kendilerini kurtarma faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu girişimler sonucu 1828-1829 Türk-Rus Savaşı, 1834'te Bulgar bağımsızlık isyanı ve 1880 yılı ile müteakip yıllarda bağımsızlıklarına kavuşma çabasıyla ayaklanmışlardır. Kürtlerin bağımsızlık talepleri özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet yönetiminde ağrılığının sona ermesi üzerine daha kararlı bir şekilde ortaya koyulmuştur (Aydoğan, 2007: 19).

I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın desteğini alan Ermeniler Doğu Anadolu'da isyanlar çıkararak bu bölgedeki halka büyük zararlar vermişlerdir. I. Cihan Harbi sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bazı Kürt guruplar bağımsızlık hareketlerine girişmiştir. Bu amaçla kurulmuş olan, milli varlığa zararlı cemiyetler içinde yer alan ve merkezi İstanbul'da bulunan Kürt Teali Cemiyeti adındaki birlik bağımsızlık hareketleri kapsamında faaliyet göstermiştir. Bu cemiyetin en büyük destekçisi İngilizlerin amacı, İngiltere'ye bağlı bir Kürt devleti kurmaktır (Zeyrek, 2013: 113-115).

İsyanın i  nedenleri ile ilgili dönemin Başbakanı Fethi (Okyar) Bey, isyan sırasında edindiği bilgileri Meclis'te paylaşmıştır. İsyancuların üzerinden çıkan mektuplardan bölgede bulunan birçok vatandaşın devlet eliyle öldürüleceği y nindeki haberlerle Türkiye Cumhuriyeti hükümeti aleyhinde kara propaganda yapıldığı anlaşılmaktadır. İsyanın amacını kısmen ortaya koyan ve Meclis zabıt ceridesine geçen mektuplardan biri şu şekildedir (Koç, 2013: 157):

“Kürdistan'da Hükümet teşkil için dolaşarak Piran'a gelmiş olan şeyh Sait Efendi'nin maiyetindeki iki mahk mun derdesti  zerine Piran vakası zuhur eylediği ve iki seneden beri cereyan eden fikir ve sözlerin bugün tatbikatına girişildiği, şeyh Sait'in Hani'ye taarruz ve oradan Lice ve Genç'e hücum ile Piran'a avdetle Piran'ın merkez yapılacağı aynı zamanda Bitlis, Muş, Erzurum ve Hınıs'ta harek ta başlanacağı ve Türk memurlarının hapis Kürt memurlarının şayanı emniyet bulunanların serbest bırakılması ve olmayanların

tevkifi ve hemen çeteler tertibi ile etrafa çıkarılması ve zinhar ahalinin malına, hayatına müdahale edilmemesi ve İslâmiyetin mahvedildiği gün olduğundan, ihyayı dine çalışmaya Cenabı Hakkın Şeyh Efendiyi tavsit eylediği yazılmaktadır.”

Mektuplardan da anlaşılacağı üzere bir diğer iç neden Şeyh Sait'in dinin elden gittiği yönündeki söylemleri olmuştur. Şeyh Sait bu isyanda pay sahibi olmasının sebebinin, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına olan karşıtlığı olarak ileri sürmüştür. Şeyh Sait bu meseleyi İstiklal Mahkemesi'nde de dile getirerek; *“Din elden gidiyor”* ve *“Tanrı Devleti”* gibi söylemlerle dini kurallara dayanan bir devlet yönetimi isteğini ifade etmiştir. Bu isyanın yüzeysel olarak görünen ve çok fazla dile getirilmeyen bir diğer nedeni de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı inkılaplara karşı olunması ve hilafetin geri getirilmesi çabalarına yöneliktir. Dinin devlet işlerinden ayrılmasına gösterilen tepki ise isyanın sadece görünen yüzü olarak değerlendirilmiştir (Gürbüz, 2006: 80).

Şeyh Sait, yakalandıktan sonra mahkeme tarafından yapılan yargılama sırasında, çıkardığı bu isyanın etkin kimlikleriyle alakası olmadığını belirtmiştir. Ancak Şeyh Sait'in bu ifadesi isyana katılanlardan hiç biri tarafından kabul edilmemiştir. İsyân, dini içerikli ortaya çıkmasına rağmen bölgede bazı grupların isyan hareketine katılmasıyla etnik ve siyasi bir isyan hareketine dönüşmüştür. Örneğin Kasım Bey'in yargılanması esnasında mahkeme başkanının isyanın iki seneden beri hazırlık safhası geçirdiğini ve asıl gayelerinin ne olduğunu sorması üzerine Kasım Bey vermiş olduğu ifadesinde isyanın gayesini şöyle özetlemiştir; *“Kimi din için çalışıyor, kimi de siyasi çalışıyordu. Fakat maksat birdir.”* (Deniz, 2007: 4) Kasım Bey'in bu ifadesi isyanın gayesinin dini olduğu kadar siyasi de olduğunu göstermiştir. Şeyh Sait'in, ifadelerde din ve halifelik için yola çıktığını söylemesine rağmen kendisi gibi düşünmeyen ve isyana siyasi amaçlarını katanların da var olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Sait o dönemin gazetelerinden *Hâkimiyet-i Milliye*'de bir “eşkıya reisi” olarak nitelenmiş ve faaliyetleri hakkında etnik bir kimlik belirtilmemiştir. Gazetede isyanın kolluk güçlerinin yerinde müdahalesinin yetersiz kalmasından dolayı büyüdüğü ve on beş bin civarında isyancının Diyarbakır'dan Elazığ'a kadar olan bölgede faaliyet yürüttüğü ifade edilmiştir (Ersal, 2016: 61).

4. ŞEYH SAİT İSYANININ SÜRECİ

4.1. İsyânın Başlaması

Şeyh Sait İsyanı, Cumhuriyet döneminde çıkan diğer isyanlardan farklılık göstermektedir. Bu isyan, kendisinden sonra meydana gelen birçok isyana da kaynak oluşturması bakımından oldukça önem taşımaktadır (Aydoğan, 2007: 23). Ankara Hükümeti'nin aldığı tedbirler sayesinde Şeyh Sait İsyanı bastırıldıktan ve sükûnet

sağlandıktan sonra Ağrı'da ortaya çıkan ve dört yıl gibi uzun bir süre boyunca devam eden isyan, Cumhuriyet döneminin en uzun süren başkaldırılarından biri olmuştur (Köçer, 2004: 383).

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve Anadolu'nun doğu bölgesinde bir Ermeni devleti kurulması için Ermeniler tarafından bir takım çabalar ortaya çıkmıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen devlet aleyhindeki bazı gruplar da harekete geçerek bağımsızlık peşine düşmüştür (Özsoy, 2007: 18) Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Kürt Teali Cemiyeti adında (Massicard, 2009: 3) merkezi İstanbul'da olan bir cemiyet faaliyetlerine başlamıştır. Bu cemiyet, daha sonra Diyarbakır, Elazığ, Bitlis illerinde faaliyet göstermeye başlamıştır (Keskin vd., 2012: 37).

Seyit Abdülkadir, Miralay Halit, Hacı Musa ve Yusuf Ziya (Sözber, 2006: 75) Kürt Teali Cemiyeti kapatıldıktan kısa bir süre sonra kendi çevrelerinde gizli bir komite kurmuştur. Daha sonra Yusuf Ziya'nın aracılığıyla Şeyh Sait de bu komiteye alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra halifelik kurumun işlevinin ortadan kalkması Cibranlı Halit ile Yusuf Ziya'nın işlerine yaramış, bundan sonra dinin tamamen kalkacağına, aşiret ağa ve hocalarının sürüleceğine dair sürekli propaganda yapmıştır. Bu haberlerden korkan birçok aşiret, ağa ve şeyh bu propagandaya inanmıştır. Cibranlı Halit bunların korkularını daha da çoğaltmış ve Cumhuriyete karşı koymaktan başka çare olmadığını anlatarak isyana hazırlanmalarını sağlamıştır (Deniz, 2007: 21). Kapatılan Kürt Teali Cemiyeti'nin yerine Erzurum'da *Berevaniye Mafe Kurd Teşkilatı* adıyla, "*Kürt halkının özlemlerini dile getirme amacıyla toplumsal bir örgüt şeklinde kurulan*" teşkilatın liderliğini yürüten Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya (Atalay, 2015: 3-4), öncelikle dini söylemleri kullanarak fikirlerini başta Şeyh Sait'e ve ona bağlı olan başta isyancılar olmak üzere bölgede diğer hatırı sayılır şeyh ve hocalara aşılamlışlardır. Bölgedeki bazı aşiretler de söz konusu bu isyan hareketini desteklemiştir (İlyas, 2015: 190).

Şeyh Sait isyanı başlamadan önce, Hakkâri ve çevresinde meydana gelen Nasturi hareketinin önlenmesi için gönderilen askeri birlikten birkaç asker firar etmiştir (Toker, 1998: 40-41). Bu esnada, Bitlis'te tutuklu bulunan Cibranlı Halit, Yusuf Ziya'ya bir adamını göndererek isyan hazırlıklarını hızlandırmalarını söylemiş ve Diyarbakır üzerinden Suriye ile temasa geçmelerini istemiştir. Bu olaydan sonra Şeyh Sait, Cibranlı Halit ve arkadaşlarının kurtarılması için çalışmalara başlamıştır. Şeyh Sait'in kendisi de 4 Ocak 1925 günü Şuşar Gökoğlan nahiyesinin Kırıkan köyüne hareket etmiştir. Zirkanlı Miralay Selim ve bölgenin bütün şeyh ve ağaları ile Karlıova'daki Cibranlı Baba, Kamil ve Hatoğulları ile yüzlerce silahlı adam ile Kırıkan köyüne gelmiştir. Şeyh Sait burada; "*Kurulduğu günden beri dini*

mübini Ahmadi'nin temellerini yıkmaya çalışan Türk Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ile arkadaşlarının Kuranın ahkâmına aykırı hareket ederek Allah ve Peygamberi İnkâr ettikleri ve Halife-i İslam'ı sürdükleri için gayri meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslamlar üzerinde farz olduğunu, Cumhuriyetin başında bulunanların ve Cumhuriyete tabi olanların mal ve canlarının şeraiti Gurra-i Ahmedi'ye göre helal olduğu vs.” (Aşan, 1991: 11) şeklindeki fetvayı vermiştir. Daha sonra Şeyh Sait'in verdiği bu bildiri, Kürt aşiret reislerine dağıtmaya başlanmıştır. Şeyh Sait dağıttığı bu bildirilerin altına “Emirül Mücahidin (Mücahidlerin Amiri) Es Seyit Muhammed Saidi Nakşibendi” (Gürbüz, 2006: 80; Öztoprak, 2013: 6) imzasını atmıştır. Şeyh Sait, fetva verdikten sonra buradan ayrılarak Bingöl ili Karlıova ilçesi Kanireş köyüne gelerek buradaki aşiret reisleri ve ağaları ile görüşme yapmıştır. Kanireş köyündeki aşiret reislerine isyan için hazır olmalarını telkininde bulunmuştur. Daha sonra Şeyh Sait, Bingöl ili Solhan ilçesine bağlı Meleken köyüne giderek Şeyh Abdullah ile isyan için plan yapıp hazırlıklara başlamıştır. Buradan da ayrılarak yine Bingöl'e bağlı Çapakçur, Sımşor, Darahini ve Diyarbakır'a bağlı Lice ve Hani bölgelerini gezerek Piran köyüne gelmiştir. Burada kardeşi Şeyh Abdürrahim ile görüşerek durum muhakemesi yapmıştır (Doğuilleriveveartotarihi, 2015).

Şeyh Sait, Nakşibendî tarikatının da şeyhi olduğu için Piran'da büyük bir nüfuz sahibidir. Şeyh Sait, dolaştığı her yerde devlet ve hükümeti kötüleyen propagandalar yapmıştır. Bunun yanında, hükümet ile arası iyi olmayan aşiret reisleriyle de görüşmeler yapmıştır. Piran'a geldiği gün altı asker kaçağını arayan Jandarma birliği, bu kaçakların Piran köyünde olduğu istihbaratını almıştır. Teğmen Hasan Hüsnü ve Teğmen Mustafa idaresinde bulunan Jandarma Birlikleri, haberin alınmasından sonra Piran köyüne doğru harekete geçmiştir. Kaçakların Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdürrahim'in elinde olduğunu öğrenen Jandarma birlikleri, Şeyh Sait'e haber göndererek kaçakların teslim edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Jandarma Teğmeni ile Şeyh Sait arasında şöyle bir konuşma geçmiştir: Şeyh Sait; “İstediğiniz adamlar benim yanımdadır. Şimdi bunları yakalarsanız benim şerefim ve haysiyetimi çiğnemiş olursunuz. Hükümetin kolu uzundur, bu suçluları istediği zaman yakalayabilir.” Bunun üzerine Teğmen de: “Bizim görevimiz de bunları yakalamaktır. Bu iş için buraya geldik, yakalayıp götürmek zorundayız” der. Bunun üzerine Şeyh Abdürrahim araya girerek; “İstediğiniz adamların hepsi de suçlu değil. Bunların içerisinde suçlu olmayanlarda vardır. İzin verin bunlar dışarı çıksınlar, ne yaparsanız yapın” (Mumcu, 1991: 81) ifadelerinde bulunmuş ve Jandarma birliklerini oyalamaya çalışmıştır. Bunun üzerine Şeyh Abdürrahim'in önerisi kabul edilmiştir. Fakat Abdürrahim adamlarına Jandarma birliğine saldırı emri vererek Jandarma ile çatışmaya girmiştir. Yaşanan çatışmada jandarma birliği bir

şehit ve iki yaralı vermiştir. Böylelikle Şeyh Sait İsyanı 13 Şubat 1925 tarihinde fiili olarak başlamıştır (Çopur, 2019).

4.2. İsyanın Yayılması

Şeyh Sait İsyanı, Diyarbakır, Muş, Erzincan ve Elazığ bölgelerinde çıkmış ve kısa sürede Mardin, Tunceli, Urfa, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkâri bölgelerine yayılmıştır (Lahdili, 2018: 13). İsyanın yayılması noktasında Şeyh Sait ve isyancılar bir araya gelerek detaylı bir plan yapmıştır. Plana göre, isyan belli başlı bölgelere ayrılmış ve bu belirlenen bölgelere isyandan sorumlu komutanlar atanmıştır. İsyanın planlayıcısı ve yöneticisi Şeyh Sait'tir. Şeyh Sait yanında 350 isyancı ile birlikte 1 Şubat 1925 günü, günümüzde Bingöl ilinin Genç ilçesine bağlı bir bölgeye doğru yol almıştır. Şeyh Sait, burada, Genç ilçesi çevresinde bulunan aşiret reisleriyle toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda isyan bölgeleri cephelere ayrılarak bu cephelere sorumlu komutanlar atamıştır. Şeyh Sait'in aşiretlerle birlikte hazırladığı plan şu şekildedir: İlk önce Bingöl'ün Çapakçur bölgesi ele geçirilecektir. Bu bölge Şeyh Şerif komutasına bağlı İbrahim ve Hasan tarafından yönetilecektir. Çapakçur bölgesi ele geçirildikten sonra Elazığ'a doğru hareket edilecektir. Muş bölgesinin yönetimi ise Melekanlı Şeyh Abdullah'a verilmiştir. Diyarbakır bölgesine gelince, buranın komutasını Şeyh Sait idare edecektir. Kardeşi Şeyh Abdürrahim ise Maden bölgesindeki kuvvetleri komuta edecektir. Şeyh Abdürrahim buradan Siverek'e doğru yol açacak, burası da Şeyh Eyüp tarafından ele geçirilecektir (Mumcu, 1991: 70-71).

Ayaklanmacılar ilk iş olarak telgraf tellerini kesip isyan ettiklerini bildirmişlerdir. 15 Şubat günü Hacı Talat adında Şeyh Sait'e bağlı bir isyancı, Genç Hapishanesini ve Jandarma karakolunu basarak oradaki Jandarmaları esir almıştır. Çapakçur hükümet konağına da aynı saldırı düzenlenmiş ve hükümet konağı isyancıların eline geçmiştir. Böylece Genç ile Çapakçur ve daha sonra Hani, Lice ve Palu'yu içine alan ayaklanma gittikçe yayılmaya başlamıştır. Şeyh Sait, 16 Şubatta Darahini (Genç)'ye hareket etmiş ve şehre girmiştir. Burada hiçbir direnişle karşılaşmayan Şeyh Sait ve isyancılar, ilk iş olarak Ziraat Bankası kasalarını ele geçirmiştir (Aşan, 1991: 12-13).

Bu arada, ayaklanmayı bastırma görevi 3. Ordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya verilmiştir. Kazım Paşa, çabuk hazırlanabilen müfrezeleri harekete geçirerek Lice'ye doğru yola çıkartmıştır. Lice'ye giden askerler Piran'a varınca halkın silahlı direnişi ile karşı karşıya kalmıştır. Askerler ile halk arasında çıkan çatışma sonucunda askerler ayaklanmayı bastırması ve burada bir karargâh kurmuştur. Ancak kurulan karargâh burada fazla duramayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şeyh Sait, Lice'deyken 21 Şubat günü askerlerin Lice'ye gelmekte olduğu istihbaratını almıştır. Bunun üzerine hazırlıklara başlamış ve Lice'ye gelen

askerler ile isyancılar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların sonucunda alay birlikleri elliye yakın esir ve bir miktar cephane bırakarak geri çekilmiştir (Aydoğan, 2007: 22).

Şeyh Sait, 22-23 Şubat gecesi kendisine bağlı isyancıları Hani civarındaki askeri birliğin üzerine saldırtmıştır. Şeyh Sait'in bu saldırısı üzerine çatışmaya giren alay birlikleri Diyarbakır istikametine çekilmeye başlamıştır. 26 Şubat 1925 günü isyancılar Hani'yi ele geçirmiştir. Şeyh Sait, Hani'ye geldiğinde askeri bir birliğin Hani bölgesine doğru gelmek üzere olduğunu haberini almıştır. Şeyh Sait, bu haber üzerine derhal kuvvetlerini toplamış ve askeri birliği pusuya düşürerek bütün askerleri esir almıştır. Şeyh Sait bu saldırıdan sonra Diyarbakır'a çekilen alayın üzerine kuvvetlerini sürmüştür. 28 Şubat 1925 günü sayısı seksen kişiye kadar inmiş olan alay birliklerine bir saldırı düzenleyerek buradaki askeri birliği dağıtmıştır (Deniz, 2007: 26-27). O dönemde Başbakanlık görevinde bulunmakta olan Fethi (Okyar) Bey, 25 Şubat 1925 günü mecliste söz konusu isyan ile ilgili bir konuşma yaparak hükümetin aldığı askeri ve siyasi önlemlerle isyanın kısa sürede bastırılacağını ifade etmiştir. Fethi Okyar'ın bu konuşmasından anlaşılacağı üzere, sadece askeri tedbirlerle değil hukuki düzenlemelerden oluşan önlemlerle söz konusu sorunun kalıcı bir biçimde çözülmesi yoluna gidilmiştir. (Koç, 2013: 158).

Bunun yanında isyan bölgesine gönderilen askeri birlikler isyancıları sıkıştırmak için hazırlıklara başlamıştır. Elazığ'da hükümete bağlı olduklarını bildiren bazı aşiretler 13 Mart 1925 günü Palu'nun Hayap köyünde isyancı kuvvetlerle çatışmaya girmiş ve isyancılar Palu'dan tamamen püskürtülmüştür. Bu esnada Diyarbakır'da isyancılar ile askeri birlikler arasında yeniden ufak çapta çatışmalar başlamıştır. İsyancılar üst üste yediği darbelerle hem geri çekilmeye başlamış hem de kendilerine katılmaları için yandaşlar bulmaya çalışmıştır. İsyancılar aşiretlerden bu konuda destek göremeyince, bu sefer küçük çete şeklindeki gruplar halinde gerilla mantığıyla askeri birliklerle çatışmaya başlamıştır. İsyancıların elinde bulunan Varto, Erzurum Hıms'tan gelen askeri birlikler sayesinde geri alınmıştır. Bu süreçte askeri birlikler Çapakçur, Genç ve Lice'ye yaklaşarak, buradaki aşiretlerle bağlantıya geçip kendileri ile birlikte harekâta katılmalarını sağlamıştır. Askerlerin taarruzlarıyla iyice köşeye sıkışan isyancılar, Muş istikametinden kaçmaya çalışmıştır. Hızır Bey kumandasındaki Şark-i Dersimliler, Palu civarında bulunan isyancı gruplarla çarpışarak bu gruplara büyük zayıatlar verdirmiştir (Akyol, 2007: 195).

Askeri birliklerin bu kuvvetli hamlesinden sonra isyancıların hareket sahası giderek daralmış Lice, Hani ve Palu arasındaki hatta kadar gerilemiştir. Şeyh Sait ve beraberindeki isyankârlar firar etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu sırada Ordu müfettişliği bir

beyanname yayınlayarak, “*Şeyh Sait’i sağ getirene bin altın, ölü olarak getirene iki yüz altın verileceğini, bunun yanında sağ veya ölü getirecek isyancının da af olunacağını*” ilan etmiştir (Deniz, 2007: 58-59).

4.3. İsyanın Sona Ermesi

1925 yılı Mart ayının sonundan itibaren askeri birliklerin önemli ve yerinde müdahaleleri sonucu isyancılar can çekişmeye başlamıştır. Çapakçur ve Genç bölgelerine sıkışan isyancılar bu bölgede askeri kuvvetlerle şiddetli çatışmalar içerisinde girmiştir. 8 Nisan 1925 günü Darahini bölgesine ilerleyen askeri kuvvetler, burada bulunan ve bizzat Şeyh Sait tarafından yönetilen isyancılarla çatışmaya girerek isyancıları perişan bir durumda geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Şeyh Sait’in elinden kurtulan esirlerin verdiği ifadelere göre Şeyh Sait ve beraberindeki isyancılar Murat nehrini geçerek firar etmiştir. İsyanın bastırılması sonrasında askeri birliklere ateş açarak şehit olmalarına neden olan sekiz kişi yakalanmış ve Diyarbakır Divan-ı Harbi’nde alınan kararla idam edilmiştir. İsyanın yöneticisi Cibranlı Halit Yusuf Ziya, Cibranlı Halit’in kardeşi Haluk ve Abdurrahman Bitlis Divan’ı Harbin verdiği kararla idam edilmiştir (Deniz, 2007: 62-63).

Şeyh Sait, Muş ve Varto’da aldığı yenilgi üzerine İran’a kaçmak için planlar yapmaya başlamıştır. İsfahan köyüne geldiği zaman yanındakilerle birlikte bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda damadı Şeyh Abdullah ve Binbaşı Kasım, Şeyh Sait’e güvenlik kuvvetlerine teslim olmayı teklif etmiştir. Binbaşı Kasım, Şeyh Sait’ten habersiz Osman Paşa’ya haber göndererek Şeyh Sait’in teslim olmak istediğini bildirmiştir. 15 Nisan 1925 günü Binbaşı Kasım, Şeyh Sait ve adamlarını oyalayarak onlardan habersiz olarak 12. Fırka Kumandanlığı’na şu yazıyı göndermiştir (Gürbüz, 2006: 82):

“12. Fırka kumandanlığına

Şeyh Sait’i Abdurrahman Paşa köprüsünde tutukladım Küçük bir müfreze gönderilmesini arz ederim.

Emekli Binbaşı Kasım”.

Şeyh Sait bu olaydan sonra yakalanmış ve diğer isyancılarla birlikte Diyarbakır’a gönderilmiştir. Şeyh Sait, Şark İstiklal Mahkemesi’nde yargılandıktan sonra idama mahkûm edilmiş ve Diyarbakır’da infazı gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte Hasenanlı Halit ve Şeyh Sait’in oğlu Ali Rıza İran’a kaçmıştır. Şeyh Sait’in en sadık adamlarından olan Hacı Ahdi, Seyyid Abdulkadir, Fevzi, Kemal, Abdulkadir’in oğlu Mehmet ve Kör Sadi 27 Mayıs günü Diyarbakır Ulu Camii avlusunda asılarak idam edilmiştir (Deniz, 2007: 79). Böylelikle Şeyh Sait İsyası, 31 Mayıs 1925 günü tamamen bastırılmıştır (Çopur, 2019) Ancak isyanın yankıları ve Türk siyasi hayatına olan etkisi uzun yıllar devam etmiştir.

5. İSYANIN TÜRK SİYASAL HAYATINA ETKİSİ

Şeyh Sait İsyanı, Türk siyasal hayatı içerisinde gelişen önemli ve bölgesel bir başkaldırı olayıdır. Gerek isyanın seyri içerisinde, gerekse de bastırılmasından sonra önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar içerisinde ilk olarak nitelendirilebilecek gelişme, dönemin Başbakanı olan Fethi (Okyar) Bey'in istifası olmuştur. İsyan esnasında Meclis'te edindiği bilgileri paylaşan Fethi Bey, konuyla yeterince ilgilenmediği ve isyanı bastırmakta zayıf kaldığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Eleştiriler ve isyanın olumsuz seyri üzerine istifa eden Fethi Bey'in yerine bu görev İsmet (İnönü) Bey'e verilmiştir. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, İsmet Bey'in hatıralarından oluşan ve Sabahattin Selek tarafından kaleme alınan *Hatırlar* isimli kitapta şu sözlerle özetlenmektedir (Koç, 2013: 159):

“Edindiğim intibaa göre isyan, süratle genişler haldedir. Bu esnada hükümet içinde münakaşalar olmuş ve İçişleri Bakanı bulunan Recep (Peker) Bey istifa etmiş. Hükümet içindeki münakaşalar, hadisenin telakki tarzından ve alınacak tedbirlerden çıkmış. Recep Bey isyanı daha endişeli bir hava içinde karşılayarak bir başvekilden fazla ciddiye aldığı için ihtilafa düşmüşler. Bu sebepten ayrılmış. Ben, Çankaya'da Atatürk'ün misafiri bulunuyorum. Hadiseleri beraber takip ediyoruz. Bugünlerde asilere karşı harekete geçmiş olan bir süvari fırkasını, bulunduğu karargâhta asiler gece basıyorlar ve kâmilen dağıtıyorlar. Bu haber harekâtın bundan sonraki neticeleri bakımından endişelerimiz üzerinde büyük bir etken oluyor ve işin ehemmiyeti bizim gözümüze açık bir surette görünüyor.”

İsyan bastırıldıktan sonra bölgede normalleşme süreci bir hayli zaman almıştır. İsyan sonrasında devam eden asayişsizlik ortamı ile kamu görevlilerinin şehit edildiği bazı talihsiz olayların vuku bulduğu ifade edilmiştir. Bu süreçte çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile kurulan İstiklal Mahkemeleri isyanın bastırılmasında önemli pay sahibi olmuştur (Koç, 2013: 162). 2 Mart 1925 tarihinde istifa eden Fethi Bey hükümetinin yerini alan İsmet Bey hükümeti tarafından (Ersal, 2016: 68), 4 Mart 1925'te alınan kararla uygulamaya geçilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun tam metni şu şekildedir (TBMM Başkanlığı, 2019a):

“BİRİNCİ MADDE - İrtica ve isyana memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilimum teşkilat ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı, Hükümet, Reisisicümhurun tasdikıyla ile re'sen ve idareten men'e mezundur.

İş bu efal erbabını Hükümet İstiklal mahkemesine tevdi edebilir.

İKİNCİ MADDE - İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyülicradır.

ÜÇÜNCÜ MADDE - İşbu kanunun tatbikına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

8 şaban 1343 ve 4 mart 1341”

578 Sayılı kararla çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun müteakibinde Meclis'te alınan 117 sayılı karar ile Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Şeyh Sait İsyanı davasına bakan Şark İstiklal Mahkemesi, yaklaşık iki yıl süre görev yapmış ve kendilerine ayaklanmayı bastırmaları için özel olarak verilen idam cezası infaz yetkisini kullanmıştır. 7 Mart 1927 tarihinde alınan meclis kararı ile kapatılan bu iki mahkeme Türk Siyasal Hayatını etkileyecek önemli davalara bakmıştır. Üyeleri milletvekillerinden oluşan, kararları kesin ve itiraz hakkı bulunmayan İstiklal Mahkemeleri, olağanüstü yetkilerle donatılmış ve delillerden ziyade vicdani kanaatlere göre karar veren mahkemelerdir. İstiklal Mahkemeleri'nin kapatılmasından sonra 4 Mart 1929 tarihinde de Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlükten kalkmıştır (TBMM Başkanlığı, 2019b).

Şeyh Sait İsyanı, tüm bu sonuçlarının yanında, Türk siyasal hayatında demokratik bir partinin kapatılmasına olan etkisi bakımından da önem taşımaktadır (Aysal, 2009: 583-584) Çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri içerisinde sayılabilecek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'nin varlığı Şeyh Sait İsyanı'ndan bir süre sonra sona ermiştir. TpCF'nin Şeyh Sait İsyanı ile olan ilgisi Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük eseri Nutuk'ta şu sözlerle ifade edilmiştir (Kocaman ve Ceylan, 2016: 14-15):

“Bu parti yurttan can kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih gizli amaçlarla düzenlenmiş genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman onun önemli ve belirli nedenleri arasında TpCF'nin dinsel konularda verdiği sözleri ve doğuya gönderdiği sorumlu kâtibinin kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.”

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olarak izlediği politikalar ve parti üyelerinin isyan bölgesinde yaptıkları propagandalar gerekçe gösterilerek kapatılmış ve tarihin geçmiş sayfalarında yerini almıştır (Taşpınar, 2010: 112).

Şeyh Sait İsyanı, iç politikada bu etkileri yaratmış olmasının yanında dış politikada da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Coğrafi konumu ve zengin petrol yataklarına sahip olan Musul, İngiltere ve Rusya için stratejik öneme sahip bir bölgedir. İngiltere, Musul'a sahip olarak Hindistan'daki sömürgeleri ile daha kolay bağlantı kurmanın ve bunun yanında zengin petrol yataklarına sahip olmanın planlarıyla hareket etmiştir. Bu nedenle bölgedeki aşiret reisleriyle yakın temas içerisine girmiştir (Duman, 2017: 247). Şeyh Sait İsyanı bastırılmaya çalışıldığı esnada devam eden Musul meselesi (Babaoğlu, 2012: 93-95), İngilizlerin bölgedeki etkinliği ve yoğun çabalarıyla meşru Türk hükümetinin aleyhinde sonuçlanmıştır.

İsyanın bastırılması esnasında Türkiye Cumhuriyeti hükümetince uygulanan tedbirler, bölgede yaşayan Kürt halkının cephesinden olumsuz olarak karşılanmıştır. Türk hükümetinin bölgedeki savunmasız halka katliam yaptığı, bölgedeki köylerin Türk askerlerince yağmalanıp yakıldığı gibi ciddi iddialar ortaya atılmıştır. O dönem bölgede faaliyet gösteren yabancı basın tarafından da aynı düşünce uluslararası birçok camiada dile getirilmiştir (Dilek, 2013: 496).

İsyanın Kürt isyanı olmasında ziyade dini söylemlerle ortaya çıkan bir isyan hareketi olduğu hakkındaki yabancı basında yer alan haberler çoğunluktadır. Konuyla ilgili Bernard Lewis, *“Ayaklanmayı, ‘Allahsız Cumhuriyeti’ devirmeyi ve Halife’yi geri getirmeyi isteyen derviş ve şeyhler yönetmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tekkelerini kapatarak, birliklerini dağıtarak ve toplantılarını, ayinlerini ve özel kıyafetlerini yasaklayarak, dervişlere karşı harekete geçti.”* sözleriyle ifade ederken Paul Genziton ise, *“Şeyh Said, din adına ‘Cumhuriyetin imansız öncülerine’ karşı koydu. Dervişler, şeyhler, hatta bazı hocalar, büyücüler, sihirbazlar, istihareciler bir nevi mâlikane saydıkları bölgelerinde, Cumhuriyetin yenileştirme gerçeğine karşı koymakta yarar görüyorlardı. Bu bakımdan eski sarıklılar, Ankara’dan gelen en ilmi gerçeği bile yanlışlık ve dinsizlikle lekelemek için ellerinden geleni yapıyorlardı.”* sözleriyle bu konudaki tezimizi güçlendirmektedir (Kar, 2007: 10) Bu noktada, Şeyh Sait İsyanı ile ilgili bazı arşivlere ulaşmanın mümkün olmadığı dile getirilerek (Aras, 1992: 7-8) gerçeklerin doğru bir şekilde ifade edilmesinin önemi ortaya çıkmıştır.

6. SONUÇ

Tarihinden ders almayan toplumların, tarihin tekerrür edeceği gerçeğinden kaçamayacakları ortadadır. Bu nedenle, toplumların geçmişte karşılaştıkları olumsuzluklar, geleceklerini inşa etme noktasında kılavuzluk edecektir. Küresel bir güç olma yolunda kararlı adımlarla ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel süreçte karşılaştığı bu olumsuzlukların gelecekte yeniden gerçekleşme ihtimalini tamamen ortadan kaldıracak düzenlemeleri hayata geçirmek mecburiyetindedir.

Etnik çeşitlilik Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren genellikle devletin güvenliğine bir tehdit olarak algılanmıştır (Birdişli, 2014: 1; Bruinessen, 1994: 8). Şeyh Sait İsyanı’nın, devlet tarafından hazırlanan raporlarda genellikle asayiş kavramı (Yayman, 2011: 30) üzerinden açıklanması bu düşünceyi desteklemektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulanan politikalar ile 1924 yılında hilafetin kaldırılması, Doğu Anadolu’da İngilizlerin kışkırtmasıyla muhalefet odaklarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu isyanlardan biri Şeyh Sait İsyanı olarak Türk siyasal hayatında yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sosyal ve toplumsal alanda getirilen yeniliklerin sonucunda ağa ve şeyhlerin nüfuzlarını kaybetme korkusu bu isyanda önemli rol oynamıştır.

Bu amaca siyasi amaçlarını gerçekleştirmek isteyenlerin faaliyetlerini de ekleyecek olursak küçük bir olay gibi görünen Piran köyündeki bu çatışmanın isyana dönüşmesinin gerekçesi daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Şeyh Sait İsyanı'nı sadece etnik bir temele dayandırmak, hakikati gözden kaçırmamıza neden olan önyargılı bir bakış açısı olacaktır (Kar, 2007: 5) Şeyh Sait'in söylemlerinden anlaşılacağına göre bu isyanın başlangıçtaki çıkış sebebi, "İslami devlet düzenini ve şeriatı devam ettirmek" olduğu görülmektedir. Ancak isyan genişledikçe İslam ve şeriat adına çıkarılmadığı, bu amaçların dışında siyasi emellerin de isyan sebepleri arasında bulunduğu ortaya çıkmıştır. Şeyh Sait, her ne kadar isyanı din için çıkardığını söylese de isyan, devlet aleyhinde genişleyen çabaların etkisiyle amacından sapmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen bu isyanı sadece etnik kimlikle ifade etmek uygun bir yöntem olmayacaktır. İsyanın etnik veya dini temelli olduğu noktasındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışmada savunduğumuz düşünce, bu isyanın dini temellerle çıkmasına karşın siyasi ve etnik meselelerle de kullanılmış olduğudur. Meşru hükümete karşı olan bölgedeki tüm gruplar bu isyan hareketi içerisinde birleşerek devlet aleyhinde faaliyete geçmiştir.

Bu isyan hareketi, Türk Siyasal Hayatında gerek sosyal gerek siyasi olarak birçok değişikliğe neden olmuştur. İsyanı karşı yumuşak bir politika izleyen Fethi Bey Hükümeti bu isyanla birlikte son bulmuş ve isyanı destekleyen birçok gazete kapatılmıştır. Söz konusu süreç, anlatılanlara ilave olarak tekke ve zaviyeler ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına da neden olmuştur. İsyanın bastırılması sırasında yeni kurulmakta olan bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti, maddi ve insani büyük kayıplarla karşılaşmıştır. Bunların yanında Türkiye, Musul Meselesi'ne yeteri kadar ilgi gösterememiş ve Milletler Cemiyeti Musul, Kerkük ile Süleymaniye'nin İngilizlere verilmesini sağlamıştır.

Bu isyan, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihindeki olumsuz sayfalar arasında yerini almıştır. Şeyh Sait'in yönettiği bu isyanın amacı her ne olursa ne olsun demokratik ve meşru bir devlet düzenine karşı yöneltildiği ortadadır. Bu isyanın sonucunda kazançlı olan kesimin Türklüğe ve İslam'a karşı olan zihniyetler oldukları da ortadadır. Bu zihniyetlerin isyan ile birlikte emellerine bir nevi ulaşmış olduklarını söylemek mümkündür. İsyan sonucunda Anadolu'da kardeşi kardeşe düşürerek birçok hayatın yok olmasına neden olunmuştur. Bu olaylar sonucunda unutulmaması gereken önemli bir konu vardır ki o da şudur: Tarihimizden ders almadığımız takdirde milli varlığımıza düşman unsurların oyunlarına gelerek benzer olayların tekerrür edebileceği gerçeğidir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından ifade edilen düşünceden hareketle, yetişecek gençlerimize

her şeyden evvel milli varlığımıza düşman olan unsurlarla mücadele etme yöntemleri öğretilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akyol, M. (2007). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek: Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?.* İstanbul: Doğan Kitap.
- Aras, İ. (1992). *Adım Adım Şeyh Sait.* İstanbul: İlke Yayınları.
- Aşan, A. (1991). *Şeyh Sait Ayaklanması.* İstanbul: Kuşak.
- Atalay, A. (2015). Jandarma Er Karamanlı Mevlüt'ün Şeyh Said İsyanı Hatıraları. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 1-27.
- Aydoğan, M. (2007). *İç İsyancılar ve Şeyh Sait İsyanı.* İstanbul: Nokta Kitap.
- Aysal, N. (2009). Yönetimsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler Serbest Cumhuriyet Fırkası – Menemen Olayı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (44), 581-625.
- Babaoğlu, R. (2012). Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11 (22), 63-108.
- Birdişi, F. (2014). Securitization of Kurdish Question in Turkey. *International Journal of Research In Social Sciences*, 4 (2), 1-15.
- Bruinessen, Martin van (1994). Genocide in Kurdistan? The suppression of the Dersim rebellion in Turkey (1937-38) and the chemical war against the Iraqi Kurds (1988), in: George J. Andreopoulos (ed), Conceptual and historical dimensions of genocide. University of Pennsylvania Press, 141-170.
- Çopur, İ. (2019). *Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat - 31 Mayıs)*, http://www.izzettincopur.com/index.php?option=com_content&view=article&id=68:eyh-sat-syani-13-ubat-31-mayis-1925&catid=44:tarh-olaylar&Itemid=49, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Değerli, E. S. (2010). Amerikan Basınında Doğu İsyancıları 1925-1938, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 6, 97-121.
- Deniz, M. (2007). Türk Basınında Şeyh Sait İsyanı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Dilek, H. (2013). *Şeyh Sait İsyanının Kürtler Açısından Önemi.* Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler, Uluslararası Sempozyumu, 6-8 Eylül 2012, Bingöl.
- Doğuillerivevartotarihi. (2015). Cumhuriyet Devrinde Doğu İlleri ve Varto, Şeyh Sait İsyanı. <https://doguillerivevartotarihi.blogspot.com/2015/10/bolum-ix-cumhuriyet-devrinde-dogu.html>, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Duman, Ö. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Musul'da Aşiret İsyancıları (1908-1914). Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör içinde, (Ed. Osman Köse), Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Ersal, A. (2016). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin Şeyh Sait İsyanı'na Bakışı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:12, Sayı: 24, 57-79.
- Esen, N. (2018). Şeyh Sait İsyanında Abdullah Sadi (Kör Sadi)'nin Faaliyetleri ve Yargılanması. *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 11-13 Ekim 2018, Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gürbüz, A. C. (2006). *Mondros'tan Milenyuma Türkiye'de İsyancılar, Olaylar ve Bölücü Faaliyetler.* İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.
- İlyas, A. (2015). Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 182-200.
- Kar, C. (2007). 80.Yılında Şeyh Said Zaza Ayaklanması ve Gerçekler-6. *ÇIME Zaza Siyaset, Dil ve Kültür Dergisi*,
- Keskin, N. E., Çelik, F.E., Aydın, R., Bayrak, M.B., Yılmaz, A., Dik, A. (2012). *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928.* C. 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kocaman H. ve Ceylan M. (2016). Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. *Yasama Dergisi*, 34, 5-23.
- Koç, N. (2013). Şeyh Sait Ayaklanması. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (2), 153-166.
- Koç, Y. (2011). Şeyh Sait Ayaklanmasında İngiliz Parmağı. *Aydınlık Gazetesi*, (29.8.2011), <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1323460520a.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- Köçer, M. (2004). Ağrı İsyanı (1926-1930). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 379-388.
- Lahdili, N. (2018). Sheikh Said Rebellion (1925): The Controversy between Nationalist & Religious Motivations. *International Journal of Humanities and Social Science Invention (IJHSSI)*. 7 (5), 13-19.
- Massicard E. (2009). The Repression of the Koçgiri Rebellion, 1920-1921, Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche, [en ligne], publié le: 28 Septembre, 2009, <https://www.sciencespo.fr/mass->

- violence-war-massacre-resistance/fr/document/repression-koa-giri-rebellion-1920-1921, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Mumcu, U. (1991). *Kürt-İslam Ayaklanması*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Özsoy, M. H. (2007). 1919-1938 Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Çıkan İsyânların Siyasi, Sosyal ve İktisadi Sebepleri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztoprak, F. (2013). Şeyh Said ve Ayaklanması. https://www.academia.edu/7982585/%C5%9EEYH_SA%C4%B0D_VE_AYAKLANMASI, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Serenti (2012). Şeyh Sait Neden Ayaklandı, Sonuçları Ne Oldu? (27 Nisan 2012), <http://www.serenti.org/seyh-sait-neden-ayaklandi-sonuclari-ne-oldu/>, Erişim Tarihi: 28.03.2019.
- Sözbir, H. (2006). The Nature and Characteristics of the Major Kurdish Movements: An Analysis of the Kurdish Movements from the Bedirhan Rebellion (1847 to the Sheikh Said Rebellion (1925). (Yüksek Lisans Tez Özeti), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Taşpınar, B. (2010). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Şeyh Sait Ayaklanması. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TBMM Başkanlığı (2019a). Tahrir-i Sükun Kanunu. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- TBMM Başkanlığı (2019b). İstiklal Mahkemeleri. Cilt: 1, https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/istiklal_mahkemesi/cilt1.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2019.
- Toker, M. (1998). *Şeyh Sait ve İsyanı*. İstanbul: Yenigün Yayınları, https://issuu.com/blackauge/docs/metin_toker_-_eyh_sait_ve__syani_, Erişim Tarihi: 29.03.2019.
- Yayman, H. (2011). *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*. Ankara: SETA Yayınları.
- Zeyrek, S. (2013). Milli Mücadele Sürecinde Türk-İngiliz Rekabeti Sorunu. *Türkiyat Mecmuası*, C. 23, 109-140.

EXTENDED ABSTRACT

Sheikh Sait Rebellion is the first major rebellion emerged shortly after the founding of the Republic of Turkey. The aim of this study is to reveal the effects of Shaykh Said Rebellion by explaining the reasons and results which developed as a rebellion against the democratic legitimate order in Turkish Political Life. On October 29, 1923, the proclamation of the Republic was met with great excitement and pride in the members of the Turkish nation and was not accepted by some rebels, especially Sheikh Said.

The main reason for the Sheikh Sait Rebellion can be seen as the rapid progress of the Republic's revolutions and the abolition of the caliphate. However, establishing the Republic of Turkey, a Kurdish group in conjunction with the disappearance of the Ottoman Empire, they have fallen into independence struggle. The reason for the rebellion is shown as "Religion is going away!" This thought has also turned into a political cause aimed at establishing a Kurdish State in Eastern Anatolia.

In this period, the policies implemented in the early years of the Republic, the abolition of the Caliphate in March 1924, the Kurds' desire to establish their own independent states and the incitement of the British in this region caused the formation of various opposition foci in Eastern Anatolia.

Kurds, who were under the rule of the Ottoman Empire, attempted to rescue themselves from the influence of the empire in every difficult period in which the state had to cope. 1828-1829

Turkish-Russian War as a result of these attempts, in 1834, the independence of the Bulgarian independence and 1880 in the years following the struggle to achieve independence. Demands for the independence of the Kurds were more determined, especially after the end of the Ottoman Empire's power in state administration after the First World War.

The Sheikh Sait rebellion differs from other rebellions in the Republican era. This rebellion is very important in terms of creating resources for many of the rebellions that occurred after him. The public first believed that this rebellion was a small banditry and counter-movement. Therefore, the public's belief that the rebels would be captured in a short time resulted in the public not giving enough importance to this event at first. The government also believed in the first impression that the rebellion was a small banditry movement. The reason for this is that the rebels prevented the communication of the telegraph wires during the rebellion and that the information about the rebellion could not reach Ankara. Later on, the seriousness of the rebellion was understood by the public and important news about the rebellion was published in the newspapers published at that time.

When Sheikh Sait Rebellion first started, Prime Minister Fethi Bey was late in dealing with the incident. Fethi Bey's cabinet did not think that the rebellion would grow too much. Therefore, it was not appropriate to take hard measures quickly. As the rebellion progressed further, the seriousness of the situation was understood and it was argued that hard measures should be taken in order to remove the new laws for suppression. Upon these developments, the parliamentary group was convened. As a result of the violent debates in this meeting, additional measures were taken to take measures taken by the government. Fethi Bey stated that the measures taken had been good and accurate. As a result of this meeting, Fethi Bey's cabinet considered disbelief and resigned from the cabinet. After Fethi Bey's resignation, Mustafa Kemal gave İsmet İnönü the duty of forming the new cabinet. İsmet İnönü became the Prime Minister after the assembly gave the vote to the new cabinet. After İsmet İnönü became prime minister, the government's accepted the proposal of Tahrir-i Sükûn. With the adoption of this bill, the government has taken an important mandate to ensure the order in the country. On the basis of this authority, the Government initiated the establishment of two Independence Tribunals, one in Ankara and the other in the region of rebellion. Giving such an extraordinary authority to the government shows the seriousness of the rebellion.

After the rebellion was suppressed, the normalization process in the region took a long time. It was stated that there were some unfortunate events in the aftermath of the rebellion and some unfortunate incidents in which public officials were martyred. This rebellion has caused many changes in Turkish Political Life both socially and politically. The government of Fethi

Bey, which had a soft policy against the rebellion, ended with this uprising and many newspapers were closed.

The Sheikh Said Rebellion, in addition to all these results, is also important in terms of its effect on the closure of a democratic party in Turkish Political Life. The existence of the Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF), which can be considered as a transition to multi-party political life, ended after the Sheikh Said Rebellion.

Republic of Turkey as a country newly established during the suppression of the rebellion, have met with great material and human losses. Besides Turkey, Mosul Issue had failed to show enough interest and the League of Nations in Mosul, Sulaimaniya was given to allow the British to Kirkuk.

As a result of this rebellion, it is clear that the winning side is the mentality against Turkishness and Islam. It is possible to say that these mentalities have partially reached their goals with the rebellion. As a result of these events, there is an important issue that should not be forgotten: It is the fact that if we do not learn from our history, we can repeat the similar events by falling into the trap of enemies.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Çetinkaya, G., Söyler, S. ve Ömüriş, E. (2019). “Ziyaretçilerin Park Kullanım Özelliklerinin Genel Park Kullanım Memnuniyeti Üzerine Etkisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2953-2966.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.03.2019

Araştırma Makalesi

ZİYARETÇİLERİN PARK KULLANIM ÖZELLİKLERİNİN GENEL PARK KULLANIM MEMNUNİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Güney ÇETİNKAYA

Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü

gchetinkaya@akdeniz.edu.tr

ORCID NO: 0000-0002-1757-5105

Seden SÖYLER

Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Rekreasyon Bölümü

sedensoyler@gmail.com

ORCID NO: 0000-0001-6985-3149

Dr. Öğr. Üyesi Ece ÖMÜRİŞ

Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi

eceomuris@akdeniz.edu.tr

ORCID NO: 0000-0002-1485-2816

Öz

Kent parkları, kentin kültürel ve doğal özelliklerini yansıtan ve kentte yaşayan her birey için aktif ve/veya pasif rekreasyon olanağı sunan alanlardır. Park alanlarının ziyareti ile bu alanların kullanımından kaynaklı memnuniyet arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu kapsamda, park ve açık alan yöneticilerinin park düzenlemelerine yönelik temel uğraşlarından biri de ziyaretçileri memnun edecek olanaklar sunmaktır. Yapılan bu çalışmanın amacı da Antalya kent merkezinde bulunan ve önemli bir rekreasyon merkezi olan Atatürk Kültür Parkı ziyaretçilerinin genel memnuniyet düzeylerini ve bu memnuniyet düzeyine etki eden demografik faktörleri ve park kullanım özelliklerini belirlemektir. Çalışmaya, kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiş 331 gönüllü kişi katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, yaş, meslek, çocuk sahibi olma ve park ziyaret biçimi bireylerin park kullanımı memnuniyetini etkilemektedir. İleri yaş grubundaki, emekli ve çocuk sahibi olan bireyler ile park ziyaretini aileleriyle birlikte yapan bireylerin park kullanımına yönelik memnuniyet düzeyleri diğer kullanıcılarla oranla yüksektir. Yapılacak olan planlama çalışmalarında bu sonuçların değerlendirilmesi ve bu sonuçları ortaya çıkaran durumların derinlemesine araştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Park Rekreasyonu, Ziyaretçi Memnuniyeti, Park Kullanım Özellikleri, Kent Park, Antalya

THE EFFECT OF VISITORS' PARK USAGE CHARACTERISTICS ON OVERALL PARK USAGE SATISFACTION

Abstract

Urban parks are areas that reflect the cultural and natural characteristics of the city and offer active and / or passive recreation opportunities for every people who lives in the city. There is a positive correlation between the visits of park areas and the satisfaction of the use of these areas. In this context, one of the main activities of park and outdoor recreation area managers for park arrangements is to provide opportunities to satisfy the visitors. The aim of this study is

to determine the effect of visitors' park usage characteristics and demographic characteristics on overall park usage satisfaction in Atatürk Cultural Park which is an important recreation center in Antalya. The study included 331 volunteers, who were selected by convenience sampling method. According to the results of the study, age, occupation, having a child and groups of visiting the park affect the satisfaction levels of park users. Park visitors who have retired and have children in the older age group and those who visit the park together with their families have higher levels of satisfaction. Authors recommended that these results be evaluated in the planning studies to be carried out and in-depth investigation of the situations that reveal these results.

Keywords: Park Recreation, Visitor Satisfaction, Park Use Characteristics, Urban Park, Antalya

1. GİRİŞ

Özellikle, 20. Yüzyılın başlarından itibaren sanayileşmenin de etkisiyle insanların kırsaldan kente doğru geçişi hızlanmış, bunun sonucunda da modern anlamda kentleşme olgusu ortaya çıkmıştır. Bu olguyla birlikte, insan nüfusunun hızlı artışı ve teknolojinin ilerlemesi ile kırsaldan ayrılan insanoğlu kendine yaşayabileceği yeni bir ekolojik ortam yaratma eğilimine girmiştir. Bu kapsamda, kent insan yapısı ekolojik bir sistem olarak tanımlanırken, Wong ve Domroes'e (2004) göre kentleşen insan nüfusunun artışıyla kent ekolojisi büyümeye devam etmektedir. Diğer bütün ekosistemlerde olduğu gibi kentsel ekosistemlerde birçok farklı fonksiyondan meydana gelerek, bir denge içerisinde sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlamanın en önemli bileşenlerinden biri kent içerisinde organize edilen kent park alanlarıdır. Kentin kültürel ve doğal özelliklerini yansıtan, kentte yaşayan her birey için aktif ve/veya pasif rekreasyon olanağı sunan bu alanların, buldukları kente, çevresel (doğal yaşamın korunması, hava kalitesinin iyileştirilmesi, CO² depolama ısı adaları oluşturarak kentsel ısıyı düzenleme, yağmur suyu yönetimi (Gürer ve Uğurlar, 2017) ekonomik (enerji tasarrufu sağlama, istihdam, mülk değeri, üretim işlevleri (Önder ve Polat, 2012) sosyal (sosyal kaynaşma, sosyal sermaye (Bedimo-Rung, Mowen ve Cohen, 2005) ve sağlık kazanımı (fiziksel sağlık, psikolojik sağlık ve iyi oluş hali (Lee ve Maheswaran, 2010) anlamında etkileri bulunmaktadır. Dahası kent parkları buldukları toplumun yaşam kalitesini de arttırmaktadır (Jaafar ve Tudin, 2010). Ancak, kent parklarından sosyal, ekonomik ve sağlık kazanımı yönünden faydalanmak ve bu alanların toplumun yaşam kalitesine katkı sağlayabilmesi adına kent parklarının etkin olarak kullanılmalrı gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu kapsamda birçok park yönetim organizasyonu periyodik olarak park ziyaretçilerine yönelik çeşitli araştırmalar düzenlemektedir (World Urban Parks, 2015). Bu çalışmalarının başta gelenlerinden biri de park alanına ve/veya park olanaklarına yönelik ziyaretçi memnuniyetini belirleme çalışmalarıdır. Yapılan bu çalışmalar, bir yandan mevcut yapı ve olanaklar hakkında bilgi

sağlarken, diğer bir yandan da talebin hangi yöne evrildiğini ve geliştiğini yorumlama olanağı sağlayarak ziyaretçi beklentilerini karşılamaya yönelik planlama yapma olanağı sunmaktadır. Yapılan bu çalışmanın amacı da Antalya kent merkezinde bulunan ve önemli bir rekreasyon merkezi olan Atatürk Kültür Parkı'na yönelik ziyaretçilerin genel memnuniyet düzeylerini ve bu memnuniyet düzeyine etki eden demografik faktörleri ve park kullanım özelliklerini belirlemektir.

2. LİTERATÜR

Müşteri memnuniyetini arttırma çabaları birçok organizasyon için kritik bir süreçtir (Jeon ve Choi, 2012). Özellikle hizmet sunan işletmelerin başarısının önemli temel bileşenlerinden biri müşteri memnuniyetinin belirlenmesidir (Spinelli ve Canavos, 2000). Deneyimden kaynaklanan bir psikolojik çıktı olarak değerlendirilen memnuniyet (Lee, Petrick ve Crompton, 2007) kavramına yönelik kentsel rekreasyon ve park alanlarında birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Mohamed ve Othman, 2010). Bu kavram, tekrar ziyaret etme davranışının yanı sıra destinasyon seçimini, ürün ve hizmetlerin tüketimini etkilediğinden dolayı, ziyaretçi davranışının analiziyle ilgili en önemli değişkenler olarak görülmektedir (Jang ve Feng, 2007). Park yönetiminin temel hedefi, tatmin edilmiş ziyaretçi deneyimini sağlamaktır. Bu hedefin başarıya ulaşmasına yönelik süreci raporlamak ise gittikçe önem kazanmaktadır (Glover, 1999). Ancak, çok fazla değişkenden etkilenen memnuniyet kavramının ölçümüne yönelik çeşitli eleştirel yaklaşımlar da getirilmiştir. Örneğin; Manning (1999) genel memnuniyet ölçümlerinin çok boyutluluğundan dolayı hem yöneticiler hem de araştırmacılar için kullanışlı olamayacak kadar geniş kapsamlı ve ilgi değişkenlerindeki değişiklikleri saptayacak kadar hassas olmayabileceğini öne sürmektedir (Fletcher ve Fletcher, 2003). Buna ilave olarak, Whisman ve Hollenhorst (1998) genel memnuniyet ölçümünün karmaşıklığını ifade etmek için; genel memnuniyetin kaynak, sosyal ve yönetsel özellikleri içeren durumsal değişkenlerden etkilendiğini ve bu değişkenlerin ziyaretçilerin sosyoekonomik, kültürel özelliklerinden, deneyimlerinden, norm, tutum ve tercihlerinden daha fazla olarak ziyaretçilerin sübjektif değerlendirmelerine aracılık ettiğini belirtmektedir. Ancak her ne kadar genel memnuniyet düzeyini belirlemek çok boyutlu ve karmaşık bir süreç olarak tanımlansa da, bu kavramın ölçümü şüphesiz ki sürdürülebilir park yapısını sağlamak için gereklidir. Bu konuyla ilgili Floyd (1997) rekreasyon yöneticilerine açık alan özelliklerinin fiziksel, sosyal ve yönetsel koşullar ile ilgili bilgi sağlamak için ziyaretçi memnuniyetine yönelik göstergelerin belirlenmesinin önemli bir bileşen olduğunu aktarmaktadır.

Yapılan önceki çalışmalar, ziyaretçi memnuniyetini farklı birçok değişkenle ilişkilendirmiştir. Örneğin, bazı çalışmalar ziyaretçi memnuniyetini etkileyen başlıca faktörleri, park alanlarının bakım-onarımı, park alanı çalışanlarının davranışları gibi park alanının yönetsel özellikleri olarak bulgularken (Fletcher ve Fletcher, 2003), bazı çalışmalar sosyoekonomik özellikleri ziyaretçi memnuniyetini etkileyen başlıca ölçüt olarak raporlamıştır (Arabatzis ve Grigoroudis, 2010). Birçok araştırmacı, bireylerin beklentilerinin tamamen karşılanması veya beklentilerinin aşılması durumunda memnun olacakları konusunda hem fikirdir (Oliver, 1993). Bu çerçevede, öne çıkan konu bireylerin beklentilerinin birbirleri ile benzer olma olasılığının ne kadar olduğudur. Örneğin, Malezya’da yapılan bir çalışmada park kullanıcılarının, park alanından temel beklentisi güvenlik olurken (Mohamed ve Othman, 2010), Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir çalışmada erkek kullanıcıların park alanından beklentileri spor alanları, kadın kullanıcıların beklentisi ise çocuk oyun alanı olmuştur (Cohen, McKenzie, Sehgal, Williamson, Golinelli, ve Lurie, 2007). Bu doğrultuda, beklentilerin toplumdandan topluma hatta toplum içindeki gruplar arasında bile farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle, park kullanımına yönelik memnuniyet kriterleri konusunda genelleme yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla, park kullanım memnuniyetini ve bu memnuniyete etki eden faktörleri belirlemeye yönelik çalışmaların, vaka incelemeleriyle zenginleştirilmesi, ilgili literatüre ve yapılacak olan planlama çalışmalarına katkı sağlanacaktır.

3. YÖNTEM

Yapılan bu çalışma, Antalya ilinde bulunan Atatürk Kültür Parkı’nda gerçekleştirilmiş bir alan araştırmasıdır (Şekil 1). Çalışmaya, kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiş 331 gönüllü kişi katılmıştır. Çalışma, 2018 yılı mart-nisan ayları içerisinde 4 haftalık periyotta gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacılar tarafından hafta sonları sabah saat 08.00-11.00 ve 16.00-19.00 saatleri aralığında toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak ilgili literatürden yararlanarak oluşturulan 3 aşamalı anket formu kullanılmıştır. Formun birinci bölümü park kullanıcılarının genel memnuniyet düzeyini, ikinci bölümü park kullanım özelliklerini ve son bölümü ise katılımcıların demografik bilgilerini belirlemeye yöneliktir. Katılımcıların park kullanımına yönelik genel memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi için, genel memnuniyet araştırmalarında geleneksel yöntem olarak kabul gören (Shin ve Elliott, 2001) ve ilgili literatürde çeşitli çalışmalarda da kullanılan (Fletcher ve Fletcher, 2003) tek soruluk yaklaşım belirlenmiştir. Bu yaklaşım kapsamında, katılımcılara 5’li Likert ölçeği (1 Hiç memnun değilim- 5 Tamamen memnunum) hazırlanmış, “Bu park alanı ziyaretine yönelik genel memnuniyet düzeyiniz nedir?” ifadesi yöneltilmiştir. Katılımcıların, park kullanım

özelliklerini belirlemek amacıyla ise, Sreetheran'ın (2017) kent parkı kullanımı ile ilgili yapılan çalışmasında kullanılan ifadeler kullanılmıştır. Bu çerçevede, katılımcılara Tablo 1'de bulunan sorular yöneltilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olarak, değişkenler arası farkların anlamlılığının belirlenebilmesi için T-testi ile Varyans Analizi kullanılmıştır.

Tablo 1. Park Kullanım Özelliklerini Belirlemeye Yönelik Sorular

Park alanını ziyaret sıklığınız?
Park alanını ziyaret etmek için hangi zaman dilimini tercih edersiniz?
Park alanını ziyaret etmek için gün içinde hangi zaman dilimini tercih edersiniz?
Park alanını ziyaret ettiğinizde ortalama ne kadar saat geçirirsiniz?
Park alanına nasıl ulaşım sağlıyorsunuz?
Park alanına ulaşmak için ne kadar süre geçirirsiniz?
Park alanına ulaşmak için ne kadar mesafe kat etmeniz gerekir?
Park alanı ziyaretini (çoğunlukla) kiminle yapıyorsunuz?

Şekil 1. Araştırma Alanı (Google Earth Programından Modifiye edilmiştir)

3.1. Bulgular

3.1.1. Demografik Özellikler

Tablo 2'de park ziyaretinde bulunan katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadınların (% 56.5) oranı erkeklere (% 43.5) göre daha çoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcılar, 18-81 yaş aralığında olup ($\bar{X}= 35.45 \pm 13.6$), çoğunlukla 18-25 yaş (% 31.4) dağılımındadır. Medeni durum incelendiğinde katılımcıların, evli olma oranı (% 50.5) ile bekâr olma oranı (% 49,5) bir birine yakındır. İlave olarak katılımcıların % 54.7'sinin çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine göre dağılımlar incelendiğinde, katılımcıların yarıdan fazlasının üniversite düzeyinde eğitime sahip olduğu bulgulanmıştır (% 58.3). İlave olarak, katılımcıların % 30.5'i özel sektör çalışanı, %21.8'i

öğrencidir ve yarıdan fazlası aylık 2500TL ve altında gelire sahiptir (% 32.3 1500-2500TL, % 26 1500 TL'den az).

Tablo 2. Demografik Özellikler

Değişken		F	%
Cinsiyet	Kadın	187	56,5
	Erkek	144	43,5
Yaş	16-25	104	31,4
	26-35	89	26,9
	36-45	61	18,4
	46-55	43	13,0
	>56	34	10,3
Çocuk Sahipliği	Hayır	181	54,7
	Evet	150	45,3
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar	21	6,3
	Ortaokul	13	3,9
	Lise	82	24,8
	Üniversite	193	58,3
	Lisansüstü	22	6,6
Medeni Durum	Evli	167	50,5
	Bekâr	164	49,5
Meslek	Kamu çalışanı	50	15,1
	Özel sektör çalışanı	101	30,5
	İşyeri sahibi	22	6,6
	Öğrenci	72	21,8
	Emekli	33	10,0
	Ev kadını	46	13,9
	İşsiz	7	2,1
Gelir Seviyesi	1500 TL'den az	86	26,0
	1500-2500 TL	107	32,3
	2501-3500 TL	69	20,8
	3501-4500 TL	35	10,6
	4501-5500 TL	34	10,3

3.1.2. Park Kullanım Özellikleri

Katılımcıların park kullanım özellikleri incelendiğinde, çoğunlukla park alanını ayda 1-2 defa (% 48.6), hafta sonları (% 44.4), öğleden sonra/akşamüstü saatlerinde (% 59.5) ziyaret ettikleri bulgulanmıştır. Katılımcılar, park alanında 2-3 saat (% 39) ve 1-2 saat (% 33.5) zaman geçirmektedir. Katılımcıların, % 48'i parka yürüyerek ulaşım sağlamaktadır. Ayrıca, park alanına ulaşım sağlamak için 30 dakikadan (5 dakikadan az % 6.6, 6-29 dakika % 72.8) ve 5 km. den az (1 km. den az % 16.9, 2-5 km. 50.2) süre ve mesafe kat etmektedir. Son olarak, katılımcıların, % 46.5'inin park ziyaretini aileleriyle birlikte gerçekleştirdikleri bulgulanmıştır.

Tablo 3. Park Kullanım Özellikleri için Frekans ve Yüzde Değerleri

		F	%
Park alanını ziyaret sıklığınız?	Yılda 1-2 defa	30	9,1
	Ayda 1-2 defa	161	48,6
	Haftada 1-2 defa	127	38,4
	Hergün	13	3,9
Park alanını ziyaret etmek için hangi zaman dilimini tercih edersiniz?	Haftaiçi	16	4,8
	Haftasonu	147	44,4
	Tatillerde	32	9,7
	Özel etkinlik olduğunda	4	1,2
Park alanını ziyaret etmek için gün içinde hangi zaman dilimini tercih edersiniz?	Boş zamanlarımda	132	39,9
	Sabah saatlerinde	23	6,9
	Öğlen saatlerinde	111	33,5
	Öğleden sonra/akşamüstü	197	59,5
Park alanını ziyaret ettiğinizde ortalama ne kadar saat geçirirsiniz?	1 saatten az	9	2,7
	1-2 saat	107	32,3
	2-3 saat	129	39,0
	3-4 saat	86	26,0
Park alanına nasıl ulaşım sağlarsınız?	Yürüyerek	159	48,0
	Bisiklet ile	28	8,5
	Otomobil ile	110	33,2
	Toplu taşıma ile	34	10,3
Park alanına ulaşmak için ne kadar süre geçirirsiniz?	5 dakikadan az	22	6,6
	6-29 dakika	241	72,8
	30-59 dakika	57	17,2
	1 saatten fazla	11	3,3
Park alanına ulaşmak için ne kadar mesafe kat etmeniz gerekir?	1 km den az	56	16,9
	2-5 km.	166	50,2
	6-10 km.	88	26,6
	10 km den fazla	21	6,3
Park alanı ziyaretini (çoğunlukla) kiminle yapıyorsunuz?	Yalnız	42	12,7
	Arkadaşlarımla	135	40,8
	Ailemle	154	46,5

3.1.3. Genel Memnuniyet Düzeyi

Katılıcıların park kullanımına yönelik genel memnuniyet düzeyleri incelendiğinde, yarıdan fazlasının oldukça memnun olduğu (% 59.5) bulgulanmıştır ($\bar{X}= 3.65\pm.75$).

Tablo 4. Genel Memnuniyet Düzeyi için Frekans ve Yüzde Değerleri

Genel Memnuniyet Düzeyi	F	%
Hiç memnun değilim	2	0,6
Oldukça memnun değilim	26	7,9
Ne memnunum ne memnun değilim	82	24,8
Oldukça Memnunum	197	59,5
Tamamen memnunum	24	7,3

3.1.4. Demografik Özelliklerin Genel Memnuniyet Düzeyine Etkisi

Genel memnuniyet düzeylerinin cinsiyet, medeni durum ve çocuk sahibi olma değişkenlerine göre karşılaştırılması için yapılan t testi sonuçlarında, cinsiyet ve medeni durumuna ait değişkenlere göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı fark bulunmazken ($t_{\text{cinsiyet}}= .226$, $p<.05$; $t_{\text{medeni durum}}= 1.392$, $p<.05$), çocuk sahibi olma durumuna göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($t= -2.319$, $p>.05$). Buna göre,

çocuk sahibi olanların ($\bar{X}= 3.75$) park kullanımına yönelik genel memnuniyet düzeyleri çocuk sahibi olmayan ($\bar{X}= 3.56$) bireylere oranla daha yüksektir.

Genel memnuniyet düzeylerinin yaş grupları, eğitim düzeyi, meslek ve gelir seviyesi değişkenlerine göre karşılaştırılması için yapılan varyans analizi sonuçlarında, eğitim seviyesi ve gelir seviyesine ait değişkenlere göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı fark bulunmazken ($F_{\text{eğitim}}= 1.139$; $F_{\text{gelir}}= .823$, $p<.05$), yaş grupları ve mesleğe göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_{\text{yaş}}= 2.918$; $F_{\text{meslek}}= 3.021$, $p>.05$). Bu farkı belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, emekli olan katılımcıların genel memnuniyet puan ortalamaları ($\bar{X}= 4.09$) özel sektör çalışanı ($\bar{X}= 3.52$), öğrenci ($\bar{X}= 3.60$) ve ev hanımı ($\bar{X}= 3.57$) olan katılımcılara oranla ve 56 yaş ve üstü katılımcıların ($\bar{X}= 3.97$) genel memnuniyet puan ortalamaları 26-35 yaş aralığındaki katılımcılara oranla daha yüksektir.

Tablo 5. Demografik Özelliklerin Genel Memnuniyet Düzeyine Etkisi

Gruplar		N	\bar{x}	ss	t Testi		
					t	Sd	p
Cinsiyet	Kadın	187	3,66	,748	.226	329	.822
	Erkek	144	3,64	,763			
Medeni Durum	Evli	167	3,71	,747	1,392	329	.165
	Bekar	164	3,59	,758			
Çocuk Sahipliği	Hayır	181	3,56	,784	-2,319	326,8	,021*
	Evet	150	3,75	,704			

f, \bar{x} ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları												
Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p							
Eğitim Düzeyi	Okur-yazar	21	3,81	,873	G.Arası	2,582	4	,646	1,139	,338							
	Ortaokul	13	3,31	,855							G.İçi	184,765	326	,567			
	Lise	82	3,59	,816											Toplam	187,347	330
	Üniversite	193	3,68	,707													
	Lisansüstü	22	3,68	,716													
Yaş Grupları	18-25	104	3,61	,730	G.Arası	6,476	4	1,619	2,918	,021*							
	26-35	89	3,52	,813							G.İçi	180,871	326	,555			
	36-45	61	3,62	,711											Toplam	187,347	330
	46-55	43	3,81	,664													
	>56	34	3,97	,758													
Meslek	Kamu çalışanı	50	3,80	,606	G.Arası	9,925	6	1,654	3,021	,007*							
	Özel sektör çalışanı	101	3,52	,832							G.İçi	177,422	324	,548			
	İşyeri sahibi	22	3,55	,739											Toplam	187,347	330
	Öğrenci	72	3,60	,744													
	Emekli	33	4,09	,579													
	Evkadımı	46	3,57	,750													
	İşsiz	7	3,71	,756													
Gelir Seviyesi	1500 TL'den az	86	3,53	,778	G.Arası	1,873	4	,468	,823	,511							
	1500-2500 TL	107	3,68	,772							G.İçi	185,474	326	,569			
	2501-3500 TL	69	3,65	,682											Toplam	187,347	330
	3501-4500 TL	35	3,77	,690													
	4501-5500 TL	34	3,71	,836													

* $p<.05$

3.1.5. Park Kullanım Özelliklerinin Genel Memnuniyet Düzeyine Etkisi

Genel memnuniyet düzeylerinin park kullanım sıklığı, tercih edilen zaman, tercih edilen gün içi zaman, parkta geçirilen süre, parka ulaşım şekli, ulaşım süresi, parkın mesafesi ve ziyaret biçimi değişkenlerine göre karşılaştırılması için yapılan varyans analizi sonuçlarında; park kullanım sıklığı, tercih edilen zaman, tercih edilen gün içi zaman, parkta geçirilen süre, parka ulaşım şekli, ulaşım süresi ve parkın mesafesine ait değişkenlere göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı fark bulunmazken ($F_{\text{sıklık}} = .737$; $F_{\text{zamani}} = 1.031$; $F_{\text{gün içi zamani}} = 1.223$; $F_{\text{geçirilen zaman}} = .787$; $F_{\text{ulaşım şekli}} = .212$; $F_{\text{ulaşım süresi}} = 1.071$; $F_{\text{mesafe}} = 1.636$, $p < .05$), ziyaret biçimine göre genel memnuniyet düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($F = 3.622$, $p > .05$). Bu farkı belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre, aile ile park ziyaretine katılan katılımcıların genel memnuniyet puan ortalamaları ($\bar{X} = 3.77$) yalnız ($\bar{X} = 3.50$), ve arkadaşlarıyla ($\bar{X} = 3.56$) bu alanı ziyaret eden katılımcılara oranla daha yüksektir.

Tablo 6. Park Kullanım Özelliklerin Genel Memnuniyet Düzeyine Etkisi

<i>f</i> , \bar{x} ve <i>ss</i> Değerleri					ANOVA Sonuçları					
Puan	Grup	N	\bar{x}	<i>ss</i>	Var. K.	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Sıklık	Yılda 1-2 defa	30	3,47	,776	G.Arası	1,258	3	,419	,737	,531
	Ayda 1-2 defa	161	3,65	,760	G.İçi	186,089	327	,569		
	Haftada 1-2 defa	127	3,69	,729	Toplam	187,347	330			
	Hergün	13	3,62	,870		1,258				
Zaman	Haftaiçi	16	4,00	,365	G.Arası	2,340	4	,585	1,031	,391
	Haftasonu	147	3,66	,763	G.İçi	185,007	326	,568		
	Tatillerde	32	3,59	,837	Toplam	187,347	330			
	Özel etkinlik olduğunda	4	3,50	,577						
	Boş zamanlarımda	132	3,61	,758						
Gün içi zaman	Sabah saatlerinde	23	3,65	,714	G.Arası	1,387	2	,693	1,223	,296
	Öğlen saatlerinde	111	3,74	,735	G.İçi	185,961	328	,567		
	Öğleden sonra/akşamüstü	197	3,60	,767	Toplam	187,347	330			
Geçirilen zaman	1 saatten az	9	3,56	,726	G.Arası	1,344	3	,448	,787	,502
	1-2 saat	107	3,60	,751	G.İçi	186,004	327	,569		
	2-3 saat	129	3,73	,659	Toplam	187,347	330			
	3-4 saat	86	3,60	,885						
Ulaşım şekli	Yürüyerek	159	3,65	,789	G.Arası	,363	3	,121	,212	,888
	Bisiklet ile	28	3,68	,723	G.İçi	186,984	327	,572		
	Otomobil ile	110	3,67	,743	Toplam	187,347	330			
	Toplu taşıma ile	34	3,56	,660						
Ulaşım süresi	5 dakikadan az	22	3,45	1,011	G.Arası	1,823	3	,608	1,071	,361
	6-29 dakika	241	3,68	,702	G.İçi	185,524	327	,567		
	30-59 dakika	57	3,56	,824	Toplam	187,347	330			
	1 saatten fazla	11	3,82	,874						
Mesafe	1 km'den az	56	3,68	,741	G.Arası	2,771	3	,924	1,636	,181
	2-5 km.	166	3,58	,780	G.İçi	184,577	327	,564		
	6-10 km.	88	3,68	,704	Toplam	187,347	330			
	10 km'den fazla	21	3,95	,740						
Ziyaret Biçimi	Yalnız	42	3,50	,707	G.Arası	4,048	2	2,024	3,622	,028*
	Arkadaşlarımla	135	3,56	,797	G.İçi	183,299	328	,559		
	Ailemle	154	3,77	,712	Toplam	187,347	330			

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kent parklarının, kentleşmiş toplumun yaşam kalitesi için stratejik önemi vardır (Chiesura, 2004). Şüphesiz bu alanların varlığı başlı başına toplumun yaşam kalitesine etki etmektedir. Ancak bu alanlardan tam anlamıyla fayda elde edebilmek için ziyaret edilmesi/etkin olarak kullanılması gereklidir. Hatta bu alanların başarı kriteri daha fazla kişi tarafından kullanılmalrı ve yaşayan mekânlar olmaları ile ilişkilendirilmektedir (Gürer ve Uğurlar, 2017). Park ziyaretçilerine tatmin edici deneyimler kazandırmak, açık alan yöneticilerinin öncelikli hedefidir. Fletcher ve Fletcher (2003) bu konuda ziyaretçi memnuniyeti sağlayan deneyimlerin dokümente edilmesinin gittikçe daha da önem kazandığını ifade etmekte ve yapılan veri toplama çalışmalarının devam etmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Yapılan bu çalışmada, Antalya ilinde bulunan ve önemli bir kent parkı olan Atatürk Kültür Parkı'na yönelik kullanıcı memnuniyeti ve bu memnuniyete etki eden faktörler incelemiştir. Çalışma sonucuna göre, Atatürk Kültür Parkı kullanıcılarının bu parka yönelik genel memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, yine çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan karşılaştırmalar sonucunda, çeşitli demografik özellikler ile park kullanım özelliklerine göre genel memnuniyet düzeyi arasında farklar bulunduğu görülmektedir.

Noe ve Uysal (1997) genel memnuniyeti anlamlı tercihlerin, beklentilerin ve geçmiş deneyimlerin bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Buna ilave olarak, yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi bireylerin park kullanım durumlarını açıklayan faktörler olarak görülmekte (Ghandehari, 2012) ve kullanıcı memnuniyetini etkileyebilmektedir (Ochengo, 2018). Yapılan çalışmada yaş, meslek ve çocuk sahipliğine yönelik demografik özelliklere ait çeşitli alt gruplarda genel memnuniyet düzeyine yönelik farklılık belirlenmiştir. Bu çerçevede, ileri yaş grubundaki (56 yaş ve üstü) bireylerin genel memnuniyet düzeyi puan ortalamaları, diğer bütün yaş gruplarına oranla daha yüksekken, bu fark sadece 25-36 yaş aralığındaki bireylerde istatistik olarak anlamlıdır. İlerleyen yaş ile birlikte bireylerin sahip oldukları serbest zamanlarda artış meydana gelirken, bireylerin sosyal, ekonomik rolleri değişmekte ve fiziksel hareketliliği azalmaktadır. Park alanları da yapıları itibari ile toplumun geneline hitap eden, ulaşımı kolay ve ücretsiz olarak kullanıma sunulmuş alanlardır. Bu alanlar özellikle yaşlı bireyleri için aktif olabilecekleri ve diğer insanlarla iletişim kurabilecekleri imkânlar sunmaktadır (Tinsley, Tinsley ve Croskeys, 2002). Ayrıca, yapılan çalışmalarda yaşlı bireylerin genç bireylere oranla kentsel yeşil alanları daha faydalı olarak algıladıkları görülmektedir (Jim ve Shan, 2013). Bu nedenlerle, ileri yaş grubundaki bireylerin park kullanım memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Yine benzer biçimde yapılan

çalışmada, emekli olan bireylerin genel memnuniyet puan ortalamaları, diğer meslek gruplarına oranla daha yüksekken, bu farklılık öğrenci, özel sektör çalışanı ve ev hanımı olan katılımcılarda istatistiki olarak anlamlılık göstermektedir. İleri yaş grubundaki bireyler ile emekli bireylerin benzer gruplar olduğu düşünüldüğünde bu sonuç doğal karşılanmaktadır. Çalışmada, park kullanımına yönelik memnuniyet düzeyini etkileyen bir diğer demografik özellik çocuk sahipliğidir. Parklar için çocuk oyun alanları önemli donatılardır ve birçok araştırmada, bireylerin park ziyaret motivasyonlarının başında bu alanlarda çocuklarla birlikte vakit geçirmek bulunmaktadır (Pal ve KGCP, 2015). Ayrıca yapılan çalışmalarda, park alanlarında çocukların iyi zaman geçirmesi ile bu alanlara yönelik genel memnuniyet arasında pozitif yönlü bir ilişki bulgulanmıştır (Müderrişoğlu, Yerli, Altanlar Turan ve Duru, 2005). Bu çerçevede, çocuk sahibi olan bireylerin park memnuniyet düzeylerinin yüksek olması ilgili literatürü desteklemektedir.

Yapılan çalışmada, park kullanım özelliklerinin ziyaretçi memnuniyetine etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda, park kullanım özelliklerinden sadece park ziyaret biçiminin genel memnuniyet düzeyine etki ettiği belirlenmiştir. Bu sonuca göre, park alanlarını aile ile ziyaret edenlerin genel park memnuniyet puan ortalamaları, yalnız ve arkadaş grubuyla bu alanları ziyaret edenlere oranla daha yüksektir. Bu sonuç ile çocuklu ziyaretçilerin park kullanımına yönelik genel memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu sonucu arasında bir ilişki olduğu ve birbirini desteklediği düşünülmektedir. Ancak, çalışmanın amacı dışında olduğu için bu yönlü bir inceleme yapılmamıştır. Açık hava aktiviteleri aile kaynaşmasının ve aile içi grup iletişiminin artırılmasında önemli bir aktördür (West ve Merriam Jr., 1970). Ailenin serbest zaman etkinliklerine katılması ile aile memnuniyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve aile memnuniyeti yaşam tatmininin temel göstergelerinden biridir (Zabriskie ve McCormick, 2003). Bu çerçevede, aile ile serbest zaman etkinliklerine katılmanın bireylerin yaşam tatminlerini arttırdığı söylenebilir. Bu artışın yapılan çalışmada da ortaya çıkan aile ile park ziyareti yapan bireylerin genel memnuniyet düzeylerinin yüksek olması durumunu etkilediği ve bu sonucu doğurduğu düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda, yapılacak olan yeni çalışmalarda Antalya ilinde bulunan diğer kent park alanlarının da araştırmaya dahil edilmesi ve çalışmada boylamsal bir desen uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, gelecek çalışmalarda, kent park kullanım motivasyonları ve park kullanım davranışları ile memnuniyet düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir. Buna ek olarak, beklentinin karşılanma düzeyi memnuniyet düzeyine etki ettiği düşünüldüğünde,

yapılacak olan yeni çalışmalarda kent park kullanıcılarının park alanlarına yönelik beklentilerinin de araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- World Urban Parks*. (2015, 09 04). 10 01, 2018 tarihinde World Urban Parks: <http://www.worldurbanparks.org/en/news-events/news/272-benchmarking-and-park-user-satisfaction> adresinden alındı
- Arabatzis, G., & Grigoroudis, E. (2010). Visitors' Satisfaction, Perceptions and Gap Analysis: The case of Dadia–Lefkimi–Soufli National Park. *Forest Policy and Economics*, 12, 163-172.
- Bedimo-Rung, A. L., Mowen, A. J., & Cohen, D. A. (2005). The Significance of Parks to Physical Activity and Public Health A Conceptual Model. *American Journal of Preventive Medicine*, 28, 159-168.
- Chiesura, A. (2004). The Role of Urban Parks for the Sustainable City. *Landscape and Urban Planning*, 68, 129-138.
- Cohen, D. A., McKenzie, T. L., Sehgal, A., Williamson, S., Golinelli, D., & Lurie, N. (2007). Contribution of Public Parks to Physical Activity. *American Journal of Public Health*, 97(3), 509-514.
- Fletcher, D., & Fletcher, H. (2003). Manageable Predictors of Park Visitor Satisfaction: Maintenance and Personnel. *Journal of Park and Recreation Administration*, 21(1), 21-37.
- Floyd, M. F. (1997). Pleasure, Arousal, and Dominance: Exploring Affective Determinants of Recreation Satisfaction. *Leisure Sciences*, 19(2), 83-96.
- Ghandehari, M.R.E. (2012). Urban parks users' profile: a case study in Iran. *World Applied Sciences Journal*, 16(6), 892-897.
- Glover, T. D. (1999). Municipal Park and Recreation Agencies unite! A Single Case Analysis of An inter-Municipal Partnership. *Journal of Park and Recreation Administration*, 17(1), 73-90.
- Gürer, N., & Uğurlar, A. (2017). Kent Parklarında Kullanıcı Memnuniyeti:Ankara Kuğulu Park Örneği. *Megaron*, 12(3), 443-459.
- Jaafar, N., & Tudin, R. (2010). UPARQUAL: The Development of an Urban Park Satisfaction Measurement Scale. *International Journal of Business and Society*, 11(2), 17-34.
- Jang, S., & Feng, R. (2007). Temporal Destination Revisit Intention: The Effects of Novelty Seeking and Satisfaction. *Tourism Management*, 28, 580-590.
- Jeon, H., & Choi, B. (2012). The Relationship Between Employee Satisfaction and Customer Satisfaction. *Journal of Services Marketing*, 26(5), 332-341.
- Jim, C.Y., & Shan, X. (2013). Socioeconomic Effect on Perception of Urban Green Spaces in Guangzhou, China. *Cities*, 31, 123–13.
- Lee, A., & Maheswaran, R. (2010). The Health Benefits of Urban Green Spaces: A Review of the Evidence. *Journal of Public Health*, 33(2), 212-222.
- Lee, S. Y., Petrick, J. F., & Crompton, J. (2007). The Roles of Quality and Intermediary Constructs in Determining Festival Attendees' Behavioral Intention. *Journal of Travel Research*, 45(4), 402-412.
- Mohamed, N., & Othman, N. (2010). Push and Pull Factor:Determining the Visitors' Satisfactions at Urban Recreational Area. *Asian Journal of Environment-Behaviour Studies*, 77-84.
- Müderrişoğlu, H., Yerli, Ö., Altanlar Turan, A., & Duru, N. (2005). ROS (Rekreasyonel Fırsat Dağılımı) Yöntemi ile Abant Tabiat Parkı'nda Kullanıcı Memnuniyetinin Belirlenmesi. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 11(4), 397-405.
- Noe, F.P. & Uysal, M. (1997). Evaluation of Outdoor Recreational Settings. A Problem of Measuring User Satisfaction. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 4(4), 223-230.
- Ochengo, J.M. (2018). Park Users' Characteristics that Influence Utilization of Urban Parks in Kisumu County, Kenya. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kenyatta Üniversitesi, Kenya.
- Oliver, R. L. (1993). Cognitive, Affective and Attribute Bases of the Satisfaction Response. *Journal of Consumer Research*, 20(3), 418-430.
- Önder, S., & Polat, A. T. (2012). Kentsel Açık-Yeşil Alanların Kent Yaşamındaki Yeri ve Önemi. *Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri*, (s. 73-96). Konya.
- Pal, O., & KGCP, W. (2015). Motives and Issues: Diyatha Uyana Urban Park Visitors in Sri Lanka. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 5(8), 1-7.
- Shin, D., & Elliott, K. M. (2001). Measuring Customers' Overall Satisfaction. *Services Marketing Quarterly*, 22(1), 3-19.
- Spinelli, M. A., & Canavos, G. C. (2000). Investigating the Relationship Between Employee Satisfaction and Guest Satisfaction. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 41, 29-33.
- Sreetheran, M. (2017). Exploring the Urban Park Use, Preference and Behaviours Among the Residents of Kuala Lumpur, Malaysia. *Urban Forestry & Urban Greening*, 25, 85-93.
- Tinsley, H., Tinsley, D., & Croskeys, C. (2002). Park Usage, Social Milieu, and Psychosocial Benefits of Park Use Reported by Older Urban Park Users from Four Ethnic Groups. *Leisure Sciences*, 24(2), 199-218.

- West, P. C., & Merriam Jr., L. C. (1970). Outdoor Recreation and Family Cohesiveness: A Research Approach. *Journal of Leisure Research*, 2(4), 251-259.
- Whisman, S., & Hollenhorst, S. (1998). A Path Model of Whitewater Boating Satisfaction on the Cheat River of West Virginia. *Environmental Management*, 22, 109-117.
- Wong, K.-k., & Domroes, M. (2004). Users' Perception of Kowloon Park, Hong Kong: Visiting Patterns and Scenic Aspects. *Chinese Geographical Science*, 14(3), 269-275.
- Zabriskie, R. B., & McCormick, B. P. (2003). Parent and Child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life. *Journal of Leisure Research*, 35(2), 163-189.

EXTENDED ABSTRACT

Transition of people from the countryside to the city, especially, from the beginning of the 20th century, has accelerated with the emerging of industrialization. In this period, human has tended to create a new ecological environment as known urbanization. As in all other ecosystems, urban ecosystems are composed of many different functions and ensure its sustainability in a balance. One of the most important components of sustainability of the cities is the urban parks. Park areas have positive impacts on city and urban life such as environmental, socio-cultural and economic. which Therefore, the parks are considered as an important component of developed cities. The focus of park managers is satisfied park visitors experience. However, determining of the visitors' satisfaction process is difficult and complex. Many researchers agree that if the visitor's expectations are fully met or exceeded, the park visitor will be satisfied. Hence, academic studies on the determination of the satisfaction of park visitors are highly recommended by researchers. Accordingly, the aim of this study is to determine the dimensions of park visitors' satisfaction and factors affecting the satisfaction of visitors.

This study is a field study conducted in Atatürk Culture Park which is the most popular urban park in Antalya province. The research has been performed at the term of March to April in 2018. The study included 331 volunteer participants who were selected convenience sampling method. The questionnaire was prepared form the related literature. The questionnaire consists of 3 parts. The first part of the form aims to determine the general satisfaction level of the park users, the second part determines the park usage characteristics and the last part is the demographic information of the participants. T-test and ANOVA were performed to test significantly differences between the variables,

As a result, it was found that the significant differences between overall satisfaction and having children ($t=-2.319, p>.05$). The overall satisfaction score was higher in the participants who having children. Another significant difference found that in the general satisfaction score and age groups ($F_{age}= 2.918; p>.05$). The older participants (Age: 56 and more) overall satisfaction score was higher than youngsters (Age: 26-35). The difference of overall satisfaction score and occupation was statistically significant ($F_{occupation}=3.021, p>.05$).

Retired participant's overall satisfaction score was higher than occupational groups. The results of ANOVA; there was no significant difference was found between the frequency of park use, preferred time, preferred time of day, time spent in the park, transportation type, time of transportation, and overall satisfaction level. However, there was found a difference in visitors groups and overall satisfaction score ($F=3.622$, $p>.05$). The participants who visited the park with family overall satisfaction score were higher than participant who visits park alone and friends.

Previous researches indicate that age, gender, education and income level are considered as factors that explain the use of park (Ghandehari, 2012) and it also may affect user satisfaction. In this study was determined that there was a difference for the overall satisfaction level in various sub-groups of demographic characteristics related to age, occupation and having children. The park areas offer opportunities for older people to be active and communicate with other people. These opportunities may affect the overall satisfaction of older people therefore the differences could be occurred between old people and young people in this study. Moreover, it is seen that elderly individuals perceive urban green areas as more beneficial than young individuals (Jim & Shan, 2013). Other results of this study, the retired individuals' satisfaction score was higher than other groups. This result is considered common? When the older age group and retired are similar groups. Playgrounds are important equipment for parks, and in many researches, it is the motivation of individuals to visit the park to spend time with their own children in these areas (Pal & KGCP, 2015). Moreover, in previous studies found the positive correlation between park users' satisfaction and participation using park with their children. In accordance with the literature, the park usage of individuals with children has high score. Another result is the satisfaction of park users with their family is higher than the other groups. Related literatures indicate that there is a positive relationship between family satisfaction and family leisure time activities (Zabriskie & McCormick, 2003). In addition, participating leisure activities with family improve the life satisfaction of participants. It is thought that this increase influences the situation of the family and park visiting and individuals' high level of general satisfaction. This study has some limitations. Therefore, authors recommended that in the new studies to be carried out to include other urban park areas in the Antalya. In addition, considering that the expectations of visitors affect the level of satisfaction, it is recommended to investigate the expectations of urban park users for the better understand the satisfaction of the park area visitors.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Taşdelen, V. (2019). "Necmettin Tozlu'nun Eserlerinde Düşünce, Değer ve Otantisite", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2967-2978.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.01.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.04.2019

Araştırma Makalesi

NECMETTİN TOZLU'NUN ESERLERİNDE DÜŞÜNCE, DEĞER VE OTANTİSİTE

Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

vefatasdelen1@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3937-3413

Öz

"Necmettin Tozlu'nun Eserlerinde Düşünce, Değer ve Otantisite" başlığını taşıyan bu çalışma, *Eğitim Felsefesi Üzerinde Düşünceler* isimli kitabın içinde yer alan ve 1994 yılında bir sempozyumda sunulan "Düşünce, Kölelik ve Bilgilenme" başlıklı yazı merkezinde yine aynı kitap içinde yer alan "Ruh ve Beden Bütünlüğü Açısından Değerler Eğitimi" (2014: 43-51), "Öğretmen Yetiştirme Üzerine Düşünceler" (2014: 91-98), "Öğretmen Akademileri Üzerine" (2014: 99-113), "Çağdaş Okul Bağlamında Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme" (2014: 113-116), "Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Yeni Bir Model" (2014: 117-122) başlıklı yazılardan hareket edilecektir. "Düşünce, Kölelik ve Bilgilenme" başlığından da anlaşılacağı üzere makalenin konusu disiplinler arası bir yaklaşımı, yerel ve küresel gelişmeler çerçevesinde bir analizi gerekli kılmaktadır. Tozlu'nun eserleri, tıpkı bu başlıkta olduğu gibi, salt akademik olarak nitelendirilemeyecek bir içerik ve niteliğe sahiptir. O, akademik anlamda veriler toplar, ancak bunu öncelikle düşünceye malzeme kılmak için yapar. Akademik malzeme onun için düşünce üretimine yarar; fikir üretmeyen, insanlığın sorunları üzerine bakış, görüş ve çözüm önerisi sunmayan bir çalışma, dertsiz, sorunsuz, sonuçsuz ve verimsizdir. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak onun eserlerinde daha çok kendi zamanı ve toplumu, genel anlamda medeniyet ve insanlık sorunları üzerinde düşünen bir aydın kimliği ile karşılaşırız. Bu makalede Necmettin Tozlu'nun düşünme eğitimi konusundaki görüşleri bir "şahsiyet değeri" olarak *otantisiteye* (sahihlik) katlıları bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Necmettin Tozlu, Düşünme Eğitimi, Otantisite, Şahsiyet, Değer

THOUGHT, VALUE AND AUTHENTICITY IN THE WORKS OF NECMETTİN TOZLU

Abstract

This study is titled "Thought, Value and Authenticity in the Works of Necmettin Tozlu" based on an essay "Thinking, Slavery and Information" was presented by Tozlu in a symposium in 1994 and published in his a book named Thoughts on Educational Philosophy, with together his articles, "Values Education in terms of Spirit and Body Integrity", "On Teachers' Academies", "Teachers and Teacher Training in the Context of Contemporary Schools", "A New Model of Teacher Training". As it is clear from the heading of "Thought, Slavery and Information", the topic of essay is required an interdisciplinary approach, a local and global analysis. The works of Tozlu, like this title, have a content and quality that cannot be regarded as purely academic. Because an academic material can be used to produce thought in that works. A work that does not produce ideas, does not offer views, opinions and solutions to the problems of humanity is problem-free, fruitless and inefficient. As a product of this approach, we encounter an intellectual identity that reflects on his time and society, on the issues of civilization and humanity in general. The man who has personality and authenticity growth only by thinking and values education. In this paper, in the context of Necmettin Tozlu's works on thinking education, values education, teachers' education, philosophy education will be examined.

Keywords: Necmettin Tozlu, Thinking Education, Authenticity, Personality, Value

1. GİRİŞ

Necmettin Tozlu, son dönem eğitim felsefecilerimizdendir. Yıllarca sürdürdüğü eğitim öğretim faaliyetinin yanında bütüncül bir yaklaşımla, eğitim ve insan, eğitim ve toplum, eğitim ve devlet, eğitim ve medeniyet konularında kültürel ve felsefî referansları olan eserler de yazmıştır. Bayburt Üniversitesi tarafından *Eğitimden Felsefeye* başlığı altında üç ciltte toplanan bu eserlerden bazıları şunlardır: *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma*, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler*, *İbn Tufeyl'in Eğitim Felsefesi*, *Bilim ve Hayat*, *İnsandan Devlete Eğitim*, *Eğitim Felsefesi Üzerine Makaleler*, *Erdemli Toplum Yolunda*.

“Necmettin Tozlu'nun Eserlerinde Düşünce, Değer ve Otantisite” başlığını taşıyan bu çalışma, *Eğitim Felsefesi Üzerinde Makaleler* isimli kitabın içinde yer alan ve 1994 yılında bir sempozyumda sunulan “Düşünce, Kölelik ve Bilgilenme” başlıklı yazı merkezinde, yine aynı kitap içinde yer alan “Ruh ve Beden Bütünlüğü Açısından Değerler Eğitimi” (2014: 43-51), “Öğretmen Yetiştirme Üzerine Düşünceler” (2014: 91-98), “Öğretmen Akademileri Üzerine” (2014: 99-113), “Çağdaş Okul Bağlamında Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme” (2014: 113-116), “Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Yeni Bir Model” (2014: 117-122) başlıklı yazılardan hareket edecektir. “Düşünce, Kölelik ve Bilgilenme” başlığından da anlaşılacağı üzere makalenin konusu disiplinler arası bir yaklaşımı, yerel ve küresel bir analizi gerekli kılmaktadır. Tozlu'nun eserleri, tıpkı bu başlıkta olduğu gibi, salt akademik olarak nitelendirilemeyecek bir içerik ve niteliğe sahiptir. O, akademik anlamda veriler toplar, ancak bunu öncelikle düşünceye malzeme kılmak için yapar. Akademik malzeme onun için düşünce üretimine yarar; fikir üretmeyen, insanlığın sorunları üzerine bakış, görüş ve çözüm önerisi sunmayan bir çalışma, sorunsuz, sonuçsuz ve verimsizdir. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak onun eserlerinde daha çok kendi zamanı ve toplumu, genel anlamda medeniyet ve insanlık sorunları üzerinde düşünen bir aydın kimliği ile karşılaşırız.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılacak, Necmettin Tozlu'nun eserleri, düşünme eğitimi, bilgi, bilgilenme, bireysel özerklik (*autonomy*) ve sahlilik (*authenticity*) kavramları çerçevesinde, zihin eğitiminin sosyal, politik ve küresel içerimleri de göz önünde bulundurularak içerik analizi yapılacaktır. Araştırma sürecinde cevap aranacak soruları şu şekilde sıralayabiliriz: Düşünme eğitimi nedir? Bilgi ve düşünme arasında nasıl bir ilişki vardır? Düşünme eğitiminin bireyin özerklik ve sahlilik varoluş biçimine yapacağı katkı nedir?

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Düşünme Eğitimi ve Bilgilenme

Düşünme, insanı tanımlayan temel özelliklerden biridir. Dewey'e göre önemli olan düşünmenin öneminin vurgulanması değil -bu, insanı hayvandan ayran temel bir özellik olarak klasik felsefede zaten yeteri kadar üzerinde durulmuş bir konudur- düşünme yetisinin eğitilmesi, geliştirilmesi ve nasıl düşünmeliyiz sorusuna bir cevap bulunabilmesidir (Dewey, 1910: 14). Bu ise daha çok düşünme eğitimi ile ilgili bir husustur.

Sadece sözü geçen makalelerin değil, Tozlu'nun bütün eserlerinin baştan sona düşünme yetisini ve değer duygusunu eğitmeye yönelik olduğu söylenebilir. O öncelikle bilgi vermek için değil, bilgiyi düşünce ve değere dönüştürebilmek için yazar. Bu odaklanmanın birincil anlamı bireysel, toplumsal ve küresel düzeyde düşünme yeterliği ve değer duygusu konusunda bazı sorunların yaşandığı yönündedir. Böyle bir sorun yaşanmasının doğrudan ve dolaylı nedenleri vardır. Francis Bacon, doğru bilgiye erişebilmek için zihni bireysel, tarihsel, kültürel, felsefi önyargılardan arındırmanın gerekliliği üzerinde durur; bu gerçekleşmeden doğruya, hakikate ulaşmak mümkün olmayacaktır (Bacon, 2012: 127). Benzer şekilde Tozlu da düşünme eğitimi kapsamında zihnin sahil ve otantik bir şekilde düşünmesini engelleyen yerel ve küresel "idoller"den, düşünme yetisini bozan, tahrip ve tahrif eden etkenlerden söz eder. Bu etkenler, ideolojilerden, sistemlerden, ulusal politikalardan, inanış biçimlerinden, terbiye tarzlarına kadar çok çeşitli ve karmaşıktır. En basitinden bir örnek vermemiz gerekirse: "Çocuk okula başlar başlamaz gereksiz bir sükûta davet edilir. O artık susacaktır, korkacaktır. Öğretmen, derslerden, yetkililerden, polisten, jandarmadan ve hatta arkadaşlarından bile. Yıllar ilerledikçe korkular da ilerleyecek, gelişecek ve yoğunlaşacaktır" (Tozlu, 2014: 14). Buna göre zihnin çeşitli erdemler, çeşitli terbiye anlayışları adına susturulması; merakın, hayretin ve kuşkunun sükuta gömülmesi, sesinin soluğunun kesilmesi, soru soramaz hâle gelmesi, düşünme yetisinin baskı altına alınması, düşünme eğitimi adına öncelikle üzerinde durulması gereken hususlardan biridir. Bu engel yerel bazda kültür ve gelenek tarafından konulabileceği gibi içinde yaşanan devletin yasaları ve kuralları tarafından da dikte edilebilir. Tanımında "düşünen varlık" olan insan, düşünme konusunda bir engelle karşılaştığında veya bu yönde bir uyarı aldığında, sadece iç özgürlüğünü yitirmekle kalmaz, insanî hasletlerinden birini, düşünme yetisini de işlevsiz hale getirmiş olur.

Peki, düşünme eğitimi nedir, neyi öğretir? Düşünmenin ne olduğunu mu, nasıl düşüneceğimizi mi, düşünmenin yollarını mı? Düşünme eğitiminin çerçevesini bilgi, değer ve şahsiyet kazanımı, eleştirel ve yaratıcı düşünebilme becerisi, bütün bunlarla kazanılan "otantisite" değeri olarak çizebiliriz. Düşünmek, boşlukta kalmaktan kurtulup varlık içinde kendine bir "yer" bulma, bu şekilde ayaklarını yere basma demektir. Düşünme eğitiminin amacı bireye otonomi kazandırmaktır. Düşünmenin olmadığı yerde özgün, özerk, otantik ve

yaratıcı bir tutum; Tozlu'nun da işaret ettiği üzere “fertilleşme” ve “şahsiyet hâline gelme” durumu gerçekleşmez (Tozlu, 2014: 15). Şahsiyetin oluşması ancak zihinsel ve ruhsal anlamda özgürleşme yolunda ilerleme ile başlayabilir. Kişiyi zihnen, ruhen özgür ve özerk kılmayan bir eğitim eksik kalmış ve hedefine odaklanamamıştır.

Düşünme eğitiminin ilk aşamasında “bilgilenme” yer alır; bilgi düşünceyi önceler. Makale içinde Tozlu bilgiye ve bilgilenmeye özel bir yer ayırır. Hatta bilgi kaynaklarına ulaşımı sağlayacak, bir şema çıkarır. Buna göre isteyen herkes istediği zaman bilgi kaynaklarına ulaşabilir. Bilgi olmadan zihnin anlama, algılama, keşfetme ve eleştirme, yeni bilgi ve anlayışlar üretme aşamasına gelmesi mümkün değildir. Bilgi olmadan, bilgi kaynaklarına ulaşım sağlanmadan, düşünme eğitiminin sağlıklı, içerikli, derinlikli ve tutarlı bir şekilde yürütmesi gerçekleşmez, aklın gözleri açılmaz. Bilgi, düşünmenin malzemesidir, maddesidir. Düşünme eğitimi ancak iyi bir bilgi eğitimi, bilgi kaynaklarına sorunsuz şekilde erişimle mümkündür. Tozlu her türlü bağımlılıktan ve kölelikten kurtulmanın yolu olarak düşünme, duygu ve vicdan terbiyesini, bunun için de değer ve bilgi eğitimini öne çıkarır. Bu nedenle bilgilenme sistemi doğru ve erişime açık bir şekilde kurulmalı, insanların bilgi kaynakları ile irtibatı sağlanmalıdır. Tozlu bu bilgi ağına “millî bilgi sistemi” adını verir (Tozlu, 2014: 13).

Tozlu, düşünme eğitimi konusunda, bir eğitim bilimciden çok kendi çağının ruhunu okuyan ve anlayan, zamanın sorunları karşısında sorumluluk hisseden bir aydın olarak konuşur; topladığı verilerle konuya ilişkin düşünce, sezgi ve kavrayışlarını ifade eder. Bu çerçevede sözünü ettiği düşünme eğitimi, doğrudan bir okul programına değil, daha çok bir insanlık değerine işaret eder. Bu önemli bir husustur; zira düşünme eğitimi dediğimizde, okullarda verilen düşünme eğitimini anlarız. Oysa Tozlu'nun düşünme ve değer eğitimi ile ilgili yazılarında, geniş anlamda insanlığın zihni ve zihniyeti üzerinde tasarrufta bulunmak isteyen güçlere, algı oluşturmak isteyen mihraklara ve onların endoktrine faaliyetlerine karşı direnç ve farkındalık oluşturma isteği vardır. Bu yazılarda öne çıkan anlayışa göre düşünme eğitimi bütün bu tasarım ve güçler karşısında kendi zihinsel bağımsızlık ve otantikliğini koruyabilmek; moda kavram ve görüşlerin rüzgarına kapılmak değil, kendi yolundan gitmek ve kendi yolunu yapabilmek; başkalarının görüş ve aklıyla hareket etmek değil, kendi akıl ve sezgi gücünü kullanabilmek demektir. İşte bu -Kant'ın meşhur ifadesi ile- “aklın ergenliği”dir. Ancak bu ergenlik ve erkinlik, kendiliğinden olabilecek bir şey de değildir. Bunun için Nietzsche'nin sözünü ettiği, zihnin beslenebileceği “iyi bir mutfak”, eleştiri yetisinin etkin hâle gelmesi için de “büyük yadsıma”nın saatinin gelip çatması ve kişinin “hayır” diyebilme yetkinliğine erişebilmesi gerekir (Nietzsche, 2006: 6). Tozlu, “okuma kültürü”ne yönelik

şunları söyler: “Beden için ruh neyse insan için de okumak odur. Okumaktan, kendini geliştirmekten yoksun bir genç de bir bakıma kördür, sağırdır, topaldır; tabiat içerisinde uyurgezer gibidir” (Tozlu, 2014: 128). Açıkça ortaya çıkan sonuç şudur: Ne olacaksa okuma, bilme ve öğrenme kültürü üzerinden olacaktır; bunun dışında kalan her ne varsa, zihni atalete, çıkmaza ve hurafeye götürecektir.

Tozlu'nun sözünü ettiği düşünme eğitiminde “çağ faktörü” önemli bir yer tutar. Sadece bedenimizle, içinde yaşadığımız maddi koşullarla değil, entelektüel duyarlık açısından da çağımıza bağlıyızdır. Herkes belirli ölçüde kendi zamanının evladıdır. İçinde yaşanan zaman, değerleri ve moda kavramları ile algılama ve düşünme biçimlerini belirler ve yönlendirir. Sonuçta düşünme faaliyetinin yöneldiği alan, içinde yaşanan zamandır. Öncelikle çağdaş insanı anlamak gerekir. Bu insan kuşatılmış bir insandır: Uzay çağı, hız çağı, teknik çağı gibi adlandırmalar, ortak bir başlıkta “madde çağı”nda ifade bulur. Eşya, ruhu kuşatmıştır. Bu durumda insanın en büyük tutkusu, daha çok objeye sahip olmak, daha çok mal biriktirmek üzerinde odaklanmıştır. Maddî değerler öne çıkınca insanî, ahlâkî ve manevî değerler aşağılarda kalmıştır. Bu zihinsel, duygusal ve içsel kuşatılmışlık, doğal olarak onun düşünme eylemine yansiyacak, düşünme yollarını belirleyecektir. Buna göre Tozlu'nun öne çıkardığı düşünme eğitimi daha çok çağın kendine dayattığı, haz ve çıkar merkezci davranış biçimlerine hayır demeye, daha çok eleştirmeye, daha çok kuşku duymaya, kısaca dışarıdan gelen verileri olduğu gibi kabul etmeye değil, onları bilinç süzgecinden geçirip yeni bir anlayış oluşturmaya dayanır. Çağ, derin sorunlarla kuşatılmış durumdadır. Korku çağıdır, endişe çağıdır, sömürü çağıdır. Değersizlik duygusu, intihar, bunalım, uyuşturucu gibi çağdaş bireyi kuşatan maraziyet hâlleri, bu büyük sorunların bir sonucu olarak ortaya çıkar.

İnsanı kuşatan ve düşünme edimini sınırlayan temel unsurlardan biri de “kötü alışkanlıklar”dır. Pascal'ın dediği gibi, alışkanlık insanın ikinci doğasıdır. Alışkanlıklardan, hele hele “bağımlılık” derecesinde ortaya çıkan alışkanlıklardan vazgeçmek hiç de kolay değildir. Bunlar, köleşmenin temel görünümülerinden birini oluşturur. Tozlu, kişiliği, şahsiyeti, benliği tahrir eden, değerleri yozlaştıran ve yok eden unsurlar karşısında bir çözüm önerisi olarak düşünme, felsefe ve değer eğitimini önerir. Düşünme eğitimi, bireyin yeryüzündeki varoluşunun anlamını, değer ve bağlanma duygusunu destekleyerek varlık içinde, varlıkla olumlu ilişkiler geliştirmesini sağlar. Yeryüzüne değerle bağlanma eylemini başlatacak husus, kendi içinde değer eğitimi, duygu eğitimi, ahlâk eğitimi, bilim eğitimi, felsefe eğitimi gibi unsurları da barındıran şahsiyet eğitimidir. Düşünme eğitimi doğru ve tahrir edilmemiş bir bilgilenme ile mümkündür. Zira zihin düşünme aşamasına geçmeden önce bilgilenme aşamasını tanımış olması gerekir ki, düşünme faaliyetinde gerekli verilere

ulaşabilsin, doğru ve uygun bir süreç izleyebilsin.

Tozlu, çağın moda kavramları tarafından biçimlendirilmiş zihinleri, bir uyku ve baygınlık hâli içinde görür. Küresel güçler, ideolojiler, moda kavram ve felsefeler bireyin zihnini biçimlendirmekte, düşünme kapasitesini sınırlandırmakta, yeni idoller ve önyargılar oluşturmaktadır. Bu uyku ve baygınlık hâli, kişinin dışarıdan gelebilecek etkilere son derece açık ve onlar karşısında korumasız olduğu anlamına gelir; zira “Gulliver”i cüceler uyduktan sonra bağlarlar. Uyanırken ona hiç yanaşamazlar. Kötü alışkanlıklar da uyanık olmadığımız zaman bizi bağlayan cücelerdir” (Tozlu, 2014: 12). Bu noktada düşünme eğitimi yeni bir boyut kazanır. Düşünme yetisi eğitilmemiş kişiler yalnız zihinsel olarak değil, kişilik olarak da uyuşturucu, terör, şiddet gibi zamanın zararlı etkilerine maruz kalırlar. Buna göre düşünme eğitimi aklın uyanışı ve zihnin kendi değerlerini üretebilir hâle gelmesinin eğitimidir. Bu uyanış ve olgunlaşma vasıtasıyla birey kendisini özümsemek isteyen küresel güçler karşısında kul köle olmamayı; sömürüye ve şiddete karşı durabilmeyi, özgür ve özerk birey olabilmeyi öğrenir. Düşünme yetisinin eğitilmesi, bir zihin ve karakter eğitimi olarak birey ve toplumun uyanışı, aklın ve ruhun olgunlaşmasıdır. Bu yönüyle sıradan bir ders olmanın ötesinde modern insanın kendini, içinde yaşadığı zamanı anlayabilme ve sorgulayabilmesinin yolunu açan bir eğitimidir.

Köleliğin her türüsü kötüdür. Köleleşmek, insanın insanî kimlik ve kişiliğinden uzaklaşması, giderek bir nesne ve eşyaya dönüşmesidir. Necmettin Tozlu köleliğin çağdaş varyantlarına işaretlerle insanın tutkuyla bağlandığı haz düşkünlüğü, sahip olma” ve “biriktirme” hırsı gibi bencil ve kösnül duygular çerçevesinde bir köleleşme eğiliminden de söz eder. Bunlardan daha kötüsü “düşünce köleliği”dir. Düşünce köleliği, kişinin bir bakış ve görüşten yoksun olması, kendi hayatına ilişkin konuları başkalarının düşünce ve görüşleri çerçevesinde düzene koymasındır. Tozlu’ya göre bu insanların iç dünyaları, hisleri, özgürlük duyguları yok olmuştur; baygınlıktan kurtulup yeniden kendine gelme şansları da azalmıştır. Özgün bir yapı ortaya koyma, sıçrama ve yaratıcılık gösterme yetileri de yok olmuştur. Oysa düşüncenin, düşünme yetisinin zayıflaması, insanın, insanî niteliklerin zayıflamasıdır ve günümüzde bunlar olmuştur. Düşünce yetisi yok edilen bireye hükmetmek ve yönlendirmek daha kolay hâle gelmiştir. Bu yönlendirme işi ideolojik, siyasi ve ticari güçlerin elindedir. Oysa günümüzde insan özgür ve eleştirel düşündüğünü, irade hürriyetinin bulunduğunu zanneder, oysa bu gerçekte tam olarak böyle değildir. Düşünce köleliği bu şekilde toplum üzerinden bireyi, birey üzerinden toplumu kontrol etmenin aracı olarak ortaya çıkar. Düşünme yetisi denetlenebilen kişi kolaylıkla el altında tutulabilir, yönlendirilebilir. Bu bir politika, bir ideoloji, bir dünya tasarımı çerçevesinde gerçekleşir. (Tozlu, 2014: 12). Düşünme yetisi el

altında tutulan kişinin, bütün varlığı el altına alınmış olur. Tozlu, bu noktada şahsiyet eğitimi ile düşünme eğitimini birleştirir. Düşünme yetisi eğitilmemiş kişinin özerk bir birey hâline gelmesi, kendi şahsiyet ve değerini üretebilir hâle gelmesi mümkün değildir. Düşünme yetisinin eğitimi, ahlâk ve vicdan eğitiminin temelidir. Bu nedenle her şeyden önce düşünme yetisinin eğitilmesi, düşünce gücünün harekete geçirilmesi gerekir. Bu aynı zamanda insanın insan olma potansiyelinin harekete geçirilmesi anlamına da gelecektir.

Düşünceyi oluşturan unsurlar arasında “ihşaslar” (duyular) da vardır. Tozlu, duyularla adeta varlığı kendi içimize çektiğimizden söz eder. Görme duyusu, işitme duyusu, tatma ve koklama duyusu, hissetme duyusu; bütün bu duyularla varlık içimizde yeniden kurulur. Dış dünya, duyularımıza zihnimize, kalbimize, vicdanımıza taşınır; zira insanda dış dünyayı güçlü şekilde kendi içine çeken, çekmekle de kalmayıp onu bilgiye, değere ve düşünceye dönüştüren bir mekanizma vardır. Bu durum bir anlamda fenomenolojideki “yönelmişlik” (*intentionalitet*) kavramı ile karşılanabilir. İnsan doğal olarak dışındaki ve içindeki âleme doğru yönelmiştir; ancak bu yönelim bir izlenim ve deneyim olarak geriye döner ve bilinci oluşturur. Böylece kişinin kendi varlık deneyimi düşünme eylemine zengin bir içerik ve kaynak oluşturur; hem dış dünya hem de kendisi üzerine bilgi ve anlayış elde eder. Bu anlayışla düşünme eğitimi etkin ve işlevsel hâle gelir. Bu şekilde bir yandan duyuların algıya dönüştürülmesi, bir yandan da bunun belirli bir perspektiften değerlendirilmesi ve sorgulanması söz konusu olur. Düşünme eğitimi bu manada izlenimi taşımakla kalmaz, onu ham hâlden çıkararak belirli bir anlamı ve içeriği olan algıya, bilgi ve yoruma da dönüştürür; bütün bu zihinsel süreçlere baştan sona eşlik de eder. Bunları yaparken ona sadece merak, hayret ve hayranlık değil, şüphe ve inkâr da eşlik eder. Zira zihin dışarıdan gelen duyuları olduğu gibi kabul ederde onu belirli ölçüt ve kategoriler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmazsa, pasif bir alıcı konumunda kalır ve kendi bilincini yapılandıramaz, gördüğünü algılayıp anlamlandıramaz. Düşünme eğitiminin ortaya koyduğu eleştiri ve üretim, bu yeniden yapılandırma ve anlamlandırma biçiminde ortaya çıkar.

3.2. Şahsiyet ve Otantisite

İdealist eğitim anlayışının üzerine odaklandığı ders ve konular vardır. Bunların başında edebiyat, tarih, felsefe, din kültürü ve ahlâk bilgisi dersleri gelir. Bu dersler, Topçu'nun deyişi ile “şahsiyet oluşturucu” derslerdir (Topçu, 1999: 36, 41, 176). Tozlu da din ve ahlâk kültürü derslerinin yanında felsefe dersine özel bir yer ayırır. Onun için felsefe dersi, bütün diğer ders ve öğretim faaliyetlerinin kendisiyle özümseceği, bir anlam ve yoruma ulaşacağı “mihver ders” niteliğindedir; adeta eğitimin omurgasıdır. Onsuz yapılan hiçbir ders, bir anlam dairesinde ortaya çıkmaz. Bu özelliği ile felsefenin daha ortaöğretimden itibaren

okullarda okutulması gerekir (Tozlu, 2014: 83). Felsefî düşünme biçiminin kazanılması, eğitim öğretim faaliyetinin en ileri amacıdır. Bu eğitim alınmadan öğrenilen bilgi kişiliğe mal olmaz, şahsiyet ve değer hâline gelmez.

Buna göre düşünce ve felsefe eğitimi sadece bir dersin öğretimi değil, esas olarak eğitimi kuran, onun ruhunu ve özünü oluşturan temel bir eğitim biçimidir; zira “total” ve “kâmil insan”a yönelmiştir. Buna göre düşünme eğitimi, bir bütün olarak eğitimi kuşatan bir mahiyete sahiptir. Bu nedenle Tozlu, felsefe ve düşünme eğitiminin, bir zihin, duygu ve şahsiyet eğitimi olarak, özellikle de öğretmen adaylarına yönelik, verilen diğer ders ve bilgileri de dönüştürecek merkezi bir ders olarak verilmesi gerektiğini düşünür. Bu bağlamda eğitim içinde felsefe dersine, hem düşünceyi, hem de kişilik ve şahsiyeti kuran bir ders olarak önem verir. Bu yaklaşımın bir ürünü olarak sosyal, fen ve matematik ayırımına gidilmeksizin felsefe derslerinin önemle verilmesi gerektiğini düşünür. Zira hayatı, yaptığı işin anlamını, bağlandığı ve kendisiyle yaşadığı değerleri sorgulamayı, felsefenin soru soran, kuşku duyan, eleştiren bakışından öğrenir; felsefeyle öğrenir. Bu nedenle söz konusu dersleri fen, matematik, sosyal bölüm ayırımına gitmeden bütün orta dereceli okullarda okuyan öğrenciler almalıdır. Bu ders onlar için dersin sonu değil başlangıcı olmalı, felsefe eğitimi ileriki zamanlarda da devam etmelidir. Felsefe dersi “fenci-edebiyatçı ayırımı yapılmadan orta öğretimdeki bütün öğrencilere ve giderek bütün öğretmen adaylarına okutulmalı; yüksek muallim mektebinde felsefe, tedrisatın ahlâkî mihverini teşkil etmelidir” (Tozlu, 2014: 83).

Tozlu, hemen hemen birçok yazısında öğretmen yetiştirme sorununa değinir; bunun için görüşler, modeller, felsefeler önerir. Öğretmeni öne çıkarması, eğitim anlayışı açısından önemli bir konudur; zira öğretmen, “öğrenci merkezli” söylemlere karşın, eğitimin en önemli unsurlarından biridir. Öğretmenleri iyi yetiştirmemiş bir toplumun eğitiminin iyi olması düşünülemez. Eğitimi ıslah edip geliştirebilmek için öğretmenleri iyi yetiştirmek gerekir. Öğretmen yetiştirme millî mesele durumundadır. Tozlu, öğretmen eğitiminde de ruh ve kimlik verici bir ders olarak felsefe eğitimine öncelik verir. Oysa, “Öğretmen için oldukça önemli olan felsefe ve felsefe kültürü, yıllardan beri öğretmen yetiştirme sisteminin dışında bırakılmıştır. Formasyon derslerinin içerisinde felsefeye yahut eğitim felsefesine yer verilmemiştir.” Felsefe dersi, onların alan bilgisiyle değil, doğrudan öğretmen, eğitici, yetiştirici, örnek şahsiyet olma nitelikleriyle alakalı bir durumdur. O, birey ve toplum, toplum ve devlette felsefî bakış açısının etkin olmasının, eğitimcilerin felsefeci, felsefecilerin de eğitimci olmasıyla sağlanabileceğini düşünür. Yine bu bağlamda, Baltacıoğlu’nun felsefe kültürü olmayan bir kişinin değil öğretmen, lala bile olamayacağı yönündeki sözünü hatırlatır (Tozlu, 2014: 83, 86, 88, Baltacıoğlu, 1967: 10). Tozlu, öğretmen yetiştirmede felsefî

formasyonun önemini ifade etmek için, kendi öğretmen yetiştirme modeli içinde felsefe derslerinin de okutulması gerektiğini düşünür; bu konuda önerdiği dersler şunlardır: *Türk-İslam Düşünce Tarihi*, *Türk-İslam Kültürü ve Müesseseleri Tarihi*, *Eğitim Felsefesi*, *Genel Felsefe ve Devlet Felsefesi*. Felsefe bizzat eğitim öğretim, okul, devlet ve toplum yapısının sorgulandığı temel bir kurum olarak eğitim sistemi içinde önemli yere sahiptir.

Yukarıda da değindiğimiz üzere, Tozlu'nun bütün yazıları, zihni ve düşünme yetisini eğitmeye yöneliktir. O dersi ve kitabı, bu amaca yönelik görür. Zihni geliştirmeyen, düşünme yetisini ortaya çıkarmayan bir düşünme eğitimi, amacına erişmiş sayılmaz. Değiştirmeyen ve geliştirmeyen bir ders, eksik kalmıştır. Tozlu, eğitimi felsefi temel üzerinde kurmak ister. Bütün eğitim faaliyetlerinin temelinde, o faaliyete hedef ve içerik kazandıracak şekilde bir felsefi anlayışın bulunması gerekir. Felsefe, adeta eğitimin ruhu gibidir. Bu ruh olmadan, verilen dersler içerik kazanmaz, bünyeye dâhil olmaz, yararlı ve kullanışlı hâle gelmez, belirli hedefler çerçevesinde tanımlanmaz. Bunun gerçekleşmesi için eğitim ve öğretim faaliyetinin belirli bir felsefi anlayış çerçevesinde biçimlenmesi gerekir. Bunun tek bir boyutu yoktur; sistem boyutu vardır, öğretmen boyutu vardır, öğrenci boyutu vardır. Felsefe, yapılan işin anlamıdır. Tozlu, felsefenin bu kurucu işlevini, Baltacıoğlu'nun, felsefe kültürü olmayan kişinin öğretmen olamayacağı yönündeki görüşünü tekrarlayarak dile getirir. Felsefe bilgisinden değil, felsefe kültüründen söz etmesi de ayrıca dikkate değerdir. Zira kültür, bireye ait olmakla birlikte bireyi aşan, bireyin içinde yer aldığı sistemin işleyişini, anlamını ve değerini ifade eder. Şu hâlde sadece bir kişi değil, genel anlamda toplum böyle olmalı, bir ruh ve mana etrafında biçimlenmelidir.

4. SONUÇ

Tozlu'nun, düşünme ve değer eğitimine ilişkin kullandığı bir başka kavram olan “total insan”, sadece tek yönlü ve tek boyutlu değil, kişinin kendini oluşturan unsurlarla bir bütün olarak varoluşa gelmesini ifade eder. Sadece akıl, bilgi ve bilim, sadece duygu ve estetik, sadece ahlak, terbiye ve değer değil, bütün bunların birlikteliğinden oluşan bütünlüğü ve olgunluğu da ifade eder. Total insan, bunlardan biri değil, hepsinin birlikteliği ve uyumudur. Bu nedenle düşünme ve değer eğitiminin en kapsayıcı hedefi ve tanımı, “total insan”da ortaya çıkar. Total insan, rastgele bağımlılıklar oluşturan, hazzın ve eşyanın çekimine kapılmış kişi değil; akli ve vicdanı etkin, ahlâk, değer ve şahsiyet sahibi insandır. Bir başka özelliği de sahip olduğu tüm değerlere kaynaklık edecek metafizik bağlarının olmasıdır. Bu nedenle sadece, “bu dünyadaki insan” değil, kendini sonsuza katabilmiş insandır da. Bu yönüyle bir *harmonia*'dır. *Harmonia*, insanın kendisi ve içinde yaşadığı evren, dünya ve dünya ötesi, fizik ve metafizik arasında kurduğu bağlarda ortaya çıkar. Bu ilgi durumunda kişi sınırlı bir

evren ve sınırlı bir zaman içinde, ama aynı zamanda sonsuzluğun eşliğinde olduğunu bilir. Bu nedenle “değerler sadece objeden taşan verilerle sınırlandırılmaz, [...] onlar insana, tabiata ve Yaratıcıya dönüktürler” (Tozlu, 2014: 49-50). Total insan, özerk ve otantisite sahibi olarak felsefi, geleneksel ve kültürel göndermeleri olan “olgun (*kâmil*) insan” kavramıyla karşılanabilir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse: Bir eğitim programı olarak düşünüldüğünde, düşünme ve değer eğitimi, herkesin alması gereken bir ders, yaşaması gereken bir tecrübe, ulaşması gereken bir olgunluk derecesi olarak kişisel erkinlik ve otantisiteyi en üst derecede destekleyen bir ders olacaktır. Birey, ömrü boyunca düşünme faaliyeti konusunda bir hareketlilik yaşar. Tozlu bu hareketliliği bir “dinçleşme”, “farkındalık oluşturma” ve “sezgi kazanımı” olarak tanımlar. “Şahsiyet” de aynı şekilde bir anda olmuş bitmiş bir şey değil, ömür boyu kendini tekrarlayan bir ödevdir. Kişi her an şahsiyet olmayı istemeli, seçmeli, düşünce ve eylemleriyle bu varoluş ödevine sahip çıkmalıdır. Duygu, akıl ve vicdan dinçliğini temin eden düşünme eğitimi, tüm insanî değerlerin temeli olarak kendini sürekli kılmalı, bireyin önünde daimî bir ödev olarak yer almalıdır. Çağdaş insanın her zamankinden daha çok düşünmeye, kendini ve içinde yaşadığı toplumu anlamaya; ahlâkı, erdemi, inanç ve değeri sorgulamaya ihtiyacı vardır. Yeryüzünü, insanî ve ahlâkî bir evren hâline getirebilmek için düşünme eğitimine ihtiyaç vardır; çünkü o insana kendini hatırlatan, insandaki “kendilik” bilincini geliştiren, insana kendi değerini kazandıran bir faaliyet olacaktır. Tozlu’da zihin eğitimi bir duygu, vicdan ve değer eğitimidir. Zihin eğitilmeden duygular terbiye olmaz, değerler oluşmaz. İnsanın kendine, topluma, evrene ve Varlığa yolculuğu, düşünme yetisini eğitmek ve olgunlaştırmakla başlar.

KAYNAKLAR

- Bacon, F. (2012). *Novum Organum*. Çev. Sema Önal. İstanbul: Say Yayınları.
 Baltacıoğlu, İ. H. (1967). *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
 Dewey, J. (1910). *Wow We Think?* D.C. Boston: Heat&Co. Publishers.
 Nietzsche, F. (2006). *Thus Spoke Zarathustra*, Tr. Adrian del Caro. New York: Cambridge University Press.
 Topçu, N. (1998). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
 Tozlu, N. (2003). *Eğitim Felsefesi Üzerine Makaleler*. Ankara: Elis Yayıncılık.
 Tozlu, N. (2014). *Felsefeden Eğitime II. Eğitim Felsefesi Üzerine Yazılar*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Necmettin Tozlu is our one of the contemporary education philosophers. He has written a lot of works with cultural and philosophical references on education and human, education and society, education and the state, education and civilization, with a holistic approach as well as years of education and training activity. Some of these works collected by Bayburt University in three volumes under the title of From Education to Philosophy. There are some of them: A

Research on Education System of Ismail Hakkı Baltacıoğlu (İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma), Foreign Schools in Our History of Cultur and Education (Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar), Thoughts on Our Educational Problems (Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler, Philosophy of Education of İbn Tufeyl (İbn Tufeyl'in Eğitim Felsefesi) Science and Life (Bilim ve Hayat), Education from Human to State (İnsandan Devlete Eğitim), Essays on Educatioan Philosophy (Eğitim Felsefesi Üzerine Makaleler), On the Road of Virtuous Society (Erdemli Toplum Yolunda).

This study is titled "Thought, Value and Authenticity in the Works of Necmettin Tozlu" based on an essay "Thinking, Slavery and Information" was presented by Tozlu in a symposium in 1994 and published in his a book named Thoughts on Educational Philosophy, with together his articles, "Values Education in terms of Spirit and Body Integrity", "On Teachers' Academies", "Teachers and Teacher Training in the Context of Contemporary Schools", "A New Model of Teacher Training". As it is clear from the heading of "Thought, Slavery and Information", the topic of essay is required an interdisciplinary approach, a local and global analysis. The works of Tozlu, like this title, have a content and quality that cannot be regarded as purely academic. Because academic material can be used to produce thought in that works. A work that does not produce ideas, does not offer views, opinions and solutions to the problems of humanity is problem-free, fruitless and inefficient. As a product of this approach, we encounter an intellectual identity that reflects on his time and society, on the issues of civilization and humanity in general. The man who has personality and authenticity growth only by thinking and values education.

Tozlu speaks concerning thinking education as an intellectual, who reads and understands the spirit of his own age and feels responsible for the problems of his own time, rather than an educational scientist, and expresses his thoughts, intuitions and insights about the subject. Thinking education, which he mentions in this context, refers not directly to a school program, but rather to a human value. When thinking education is mentioned, it is generally understood that thinking education given in schools. Whereas Tozlu's writings on thinking and value education have a strong desire to build strong resistance and awareness against to the hubs who want to effect on the mind and mentality of humanity in a broad sense. According to the prominent understanding of these writings, thinking education is able to maintain its intellectual independence and authenticity in the face of all these forces agencies and influences; not to get caught up in the wind of fashion concepts and opinions; benefiting from the opinions and ideas of others means only using their own mind and intuition power. When it is considered as a formal education program, thinking and value education will be a lesson

that everyone should take, an experience that must be lived, a course that must be achieved and the highest degree of personal strength and autonomy as a level of maturity to be achieved.

Human being lives different thinking experiences throughout his life. Tozlu defines this mobility as a "to refreshed", "to gain an awareness and intuition." The personality is a task that repeats itself lifelong, not something that ends at once. The human being should want to be a personality at any moment, and should live to fulfill of this duty of existence. Thinking education, which ensures the vigor of emotion, reason and conscience, should make itself permanent as the basis of all human values and take place as a permanent duty in front of the individual. Contemporary man need to think, to understand himself and society in which he lives; it needs to question morality, virtue, faith and value. Thinking is needed to make the earth a human and moral universe because of it will be an activity that reminds to person to being a human personality, develops the consciousness of human being and gives him/her own value. In Tozlu mind education is also a feeling, conscience and value education. Emotions without mental training will not be finishing, values do not occur. There is a journey of man to himself/herself, to society, to the universe, to Being with educating and maturing his/her thinking ability. Thinking and values education will be examined in the context of Necmettin Tozlu's works in this paper.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Bayraktar, A., Demirhan, B. ve Zorba, E. (2019). "The Effect of Calisthenics Exercises of Performed on Stable and Unstable Ground on Body Fat Percentage and Performance in Swimmers", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2979-2992.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.03.2019

Araştırma Makalesi

THE EFFECT OF CALISTHENICS EXERCISES OF PERFORMED ON STABLE AND UNSTABLE GROUND ON BODY FAT PERCENTAGE AND PERFORMANCE IN SWIMMERS

Akan BAYRAKDAR

Bingöl University, Department of Training, School of Physical Education and Sport

akanbayraktar@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3217-0253

Bilal DEMİRHAN

Manas University, Department of Training, School of Physical Education and Sports

bilaldemirhan55@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3063-9863

Erdal ZORBA

Gazi University, Department of Recreation, Faculty of Sport Sciences

erdalzorba@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7861-8204

Abstract

The aim of this study was to investigate the effect of calisthenics exercise on body fat percentage and sportive performance in swimmers. 30 swimmers between 12 and 14 years of age participated in the study voluntarily. The participants were divided into 3 groups. In the first group, 10 swimmers performed calisthenics exercise on stable ground and (4-5 units) swimming training, in the second group 10 swimmers performed calisthenics exercise on unstable ground and (4-5 units) swimming training and in the third group 10 swimmers performed (4-5 units) swimming training. The study lasted 8 weeks, at least 7 hours a week. Height, body weight, body mass index, body fat percentage, flexibility, 30 meters speed, agility, back and leg strenght, crunch, push-ups and plank measurements were taken. Statistical analysis of the results was conducted in the IBM SPSS 19 package program. There were significant differences in flexibility, 30 meters speed, agility, back and leg strength, crunch, push-up and plank values at $p<0.05$ level. There is no significant difference in body fat percentage. Based on this data, it can be said that it will provide benefits in terms of health and performance gain in the implementation of regular calisthenics exercise three times a week, 60 minutes in each training unit and eight weeks and more. In addition, it is thought that providing the variety of exercise modes in the implementations in time (rope jumping, elastic bands, step, health balls) will provide benefits in terms of implementations.

Keywords: Swimming, calisthenics, body fat percentage, performance

YÜZÜCÜLERDE STABİL VE STABİL OLMAYAN ZEMİNDE YAPILAN KALİSTENİK EGZERSİZLERİN VÜCUT YAĞ ORANINA VE PERFORMANSA ETKİSİ

Özet

Bu çalışmanın amacı, yüzücü çocuklarda stabil ve stabil olmayan zeminde yapılan kalistenik egzersizlerin vücut yağ yüzdesine ve sportif performansa etkisini incelemektir. Çalışmaya yaşları 12-14 arasında olan 30 yüzücü gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmaya katılan yüzücüler 3

gruba ayrılmıştır. Birinci grupta 10 yüzücü stabil zeminde kalistenik egzersiz ve (4-5 birim) yüzme antrenmanı, ikinci grupta 10 yüzücü çocuk stabil olmayan zeminde kalistenik egzersiz ve (4-5 birim) yüzme antrenmanı ve üçüncü grupta 10 yüzücü çocuk (4-5 birim) yüzme antrenmanı yapmıştır. Çalışma haftalık en az 7 saat olmak üzere toplamda 8 hafta sürmüştür. Araştırmada boy, vücut ağırlığı, beden kitle indeksi, vücut yağ yüzdesi, esneklik, 30 metre sürat, çeviklik, sırt ve bacak kuvveti, mekik, şınav ve plank ölçümleri alınmıştır. Elde edilen bulguların istatistiksel analizi IBM SPSS 19 paket programında yapılmıştır. Esneklik, 30 metre sürat, çeviklik, sırt ve bacak kuvveti, mekik, şınav ve plank değerlerinde $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Vücut yağ yüzdesinde anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu verilere dayalı olarak düzenli kalistenik antrenmanın devamlılık prensibine göre haftada üç sıklıkla, her antrenman biriminde 60 dakika olmak üzere sekiz hafta ve üzeri uygulanmasında sağlık ve performans getirisi açısından faydalar sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca, zaman içerisinde uygulamalarda antrenman modlarının çeşitliliğinin sağlanması (ip atlama, elastik bantlar, step, sağlık topları) uygulamalar açısından faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yüzme, Kalistenik, vücut yağ yüzdesi, performans

1. INTRODUCTION

Regular sports activities during childhood period play an important role in the development and continuity of a healthy physical structure (Yüksel et al., 2013). Calisthenics exercise is a useful and beneficial exercise method that can be practised at different intensity and can also be modified (Baştuğ, 2007). It is possible to activate both small and large muscle groups with calisthenics exercises. Materials such as bosuball, TRX, pilates ball, elastic bands allow the application of core and calisthenics exercise on both stable and unstable grounds. Stable and unstable ground exercises cause muscle groups to participate in different rates of movement. In exercises on unstable ground, the tension duration of the muscle is long and the speed of movement is low. With the application of the same movement on different grounds, the muscles involved in the movement produce different amounts of strength. This allows the muscles to function in coordination not just regional but in many regions (leg-hip-body) (Otman, 2012; Egesoy et al., 2018).

Core and calisthenics exercises consist of movements that increase the flexibility and strength of the body. It also increases muscle endurance and cardiovascular fitness levels. They develop psychomotor skills and coordination, such as balance (Staud et al., 2001). The development of proprioception and coordination can be achieved with the activation of different muscle groups. For this reason, calisthenics exercise is a form of exercise that is frequently used in both rehabilitation and sports training. Calisthenic exercises are short muscle contractions that occur by using body weight in motion to increase body strength and flexibility. For example, many movements such as flexion, jumping, shaking and bending may affect every muscle group in the body that concerns arms, legs, body, neck, back.

Calisthenics exercises are discussed in the literature in different populations due to their various central and peripheral effects (Ozer Kaya et al., 2012).

The effects of exercise on body flexibility, body composition (Çakır and Şenel, 2017), MaxVO₂ (Uludağ, 2005; Karacan, 2010), flexibility, anaerobic power, aerobic capacity, leg strength (Türkoğlu, 1993), power, flexibility, blood pressure, resting pulse (Çolakoğlu, 2008), total cholesterol, triglycerides, systolic-diastolic blood pressure and decrease in obesity rates (Staud et al., 2001) were determined.

It also reduces the negative effects of fatigue, insomnia, difficulty concentrating and depression (Karacan, 2010). Regular exercise has an important role in obesity, hyperglycemia, LDL, blood pressure. Cardiovascular output and blood flow to working muscles are increasing throughout physical activity (Staud et al., 2001). In addition, simple motor skills have an impact on performance (Çakır et al., 2016).

2. PURPOSE OF RESEARCH

The aim of this study is to investigate the effect of calisthenics exercise on body fat percentage and sportive performance in swimmers.

3. METHOD

3.1. Working Design and Participants

The study consisted of swimming athletes who actively participated in competitions in the swimming branch and practiced for 7 hours per week (4-5 units) in accordance with the training plan. The subjects were determined by the approval of their parents and coaches that there were no injuries that could affect the study during or before the study. 30 swimmers between 12 and 14 years of age participated in the study voluntarily. The participants were divided into 3 groups. In the first group, 10 swimmers performed calisthenics exercise on stable ground and (4-5 units) swimming training, 10 swimmers performed on unstable ground and (4-5 units) swimming training and 10 swimmers (4-5 units) swimming training in the third group. The study lasted 8 weeks, at least 7 hours a week.

3.2. Applied Tests

In the study, height, body weight, body mass index (Sever, 2013), body fat percentage (Zorba, 2013), flexibility (Muyor et al., 2014), speed of 30 meters (Tanner and Gore, 2012), agility (Harman et al., 2000), back and leg strength (Zorba and Saygin, 2017), crunch (Esco et al., 2008), push-up (Norton and Olds, 1996), and plank (Barwick et al., 2012). measurements were taken. Table 1 shows the norms used throughout the training period.

Table 1. Training Program

The severity of exercise	Maximal average 25% of plank and bridge %30-%67 of crunch ve oblique crunch movements
Cover of exercise	3 days per week/20 min per day 30 units in 10 weeks.
Set/back	3set/15-25 back, 3 set /30-40 sec
Resting time	1 minute rest between set

3.3. Data Analysis

Statistical analysis of the results was performed in the IBM SPSS 19 package program. Identifying information for all groups is consolidated. The first test distribution of variables according to groups was investigated and the normality of distributions and homogeneity of variance were determined by the Mauchly' Sphericity Test and Levene Test. Analysis of the effects of intra and intra-group training was carried out with multiple variation analysis (MANOVA) in repeated measurements. Post Hoc comparisons were determined using the Bonferroni Test. The degree of significance was accepted as 0.05.

4. RESULT

Table 2. Age and Height, Weight, BMI Values of the Groups

	Groups	N	$\bar{X} \pm SD$	Minimum	Maximum
Age	Unstable	10	12,70±0,67	12,00	14,00
	Stable	10	13,20±0,91	12,00	14,00
	Control	10	13,00±0,81	12,00	14,00
Height	Unstable	10	1,45±0,06	1,38	1,55
	Stable	10	1,44±0,05	1,37	1,52
	Control	10	1,41±0,04	1,35	1,49
Weight	Unstable	10	37,40±3,23	35,00	45,00
	Stable	10	37,20±6,59	29,00	52,00
	Control	10	37,50±5,35	28,00	43,00
BMI	Unstable	10	18,64±1,24	16,65	20,54
	Stable	10	17,86±2,28	14,88	22,51
	Control	10	18,11±1,77	15,36	20,25

The mean age of the children who exercise on unstable ground was 12.70±0.67, the mean height was 1.45±0.06, the mean body weight was 37.40±3.23 and the mean body mass index was 18.64±1.24. The mean age of the children who exercise on stable ground was 13.20±0.91, the mean height was 1.44±0.05, the body weight was 37.20±6.59 and the BMI was 17.86±2.28. The mean age of the control group was 13,00±0,81, mean height was 1,41±0,04, body weight was 37,20±6,59 and BMI was 18,11±1,77.

Table 3. Comparison of Body Fat Percentage and Performance Tests between Groups

	Groups	N	Pre-Test $\bar{X} \pm SS$	Post-Test $\bar{X} \pm SS$	Intra-group Change (%)	Group F	p
Body Fat Percentage	Unstable	10	9,23±0,96	9,18±0,90	-0,05(0,54)	1,398	0,264
	Stable	10	9,33±1,05	9,31±1,01	-0,02(0,21)		
	Control	10	9,25±1,49	9,29±1,39	0,04(0,43)		
Leg strength	Unstable	10	81,40±6,76	83,70±6,84	2,30(2,82)*	23,326*	0,000
	Stable	10	80,10±7,53	82,50±6,65	2,40(2,99)*		
	Control	10	80,90±5,85	82,00±5,69	1,10(1,35)		
Back strength	Unstable	10	86,00±6,03	90,50±5,66	4,50(5,23)*	14,107*	0,000
	Stable	10	82,10±5,38	86,40±4,76	4,30(5,23)*		
	Control	10	84,20±3,55	85,90±3,28	1,70(2,01)		
Flexibility	Unstable	10	25,50±4,52	29,00±4,05	3,50(13,72)*	16,939*	0,000
	Stable	10	25,40±3,86	27,20±3,67	1,80(7,08)*		
	Control	10	26,60±3,68	27,40±3,77	0,80(3,00)		
Crunch	Unstable	10	38,90±5,89	45,70±5,86	6,80(17,48)*	15,080*	0,000
	Stable	10	39,80±4,87	45,00±5,03	5,20(13,06)*		
	Control	10	41,90±4,84	43,20±4,87	1,30(3,10)		
Push-up	Unstable	10	23,90±4,84	28,30±5,53	4,40(18,41)*	5,165*	0,013
	Stable	10	24,10±4,77	26,80±4,61	2,70(11,20)*		
	Control	10	24,70±4,98	26,20±5,32	1,50(6,07)		
Plank	Unstable	10	51,80±4,31	60,10±4,20	8,30(16,02)*	26,288*	0,000
	Stable	10	51,10±6,70	59,50±7,45	8,40(16,43)*		
	Control	10	48,00±4,87	51,50±5,72	1,50(3,29)		
30 meters Speed	Unstable	10	4,83±0,17	4,78±0,16	-0,05(1,03)*	4,983*	0,014
	Stable	10	4,79±0,10	4,75±0,10	-0,04(0,83)*		
	Control	10	4,84±0,09	4,82±0,09	-0,02(0,41)		
Agility	Unstable	10	5,84±0,10	5,77±0,08	-0,07(1,19)*	7,569*	0,002
	Stable	10	5,84±0,09	5,81±0,09	-0,03(0,51)		
	Control	10	5,83±0,11	5,81±0,10	-0,02(0,34)		

\bar{X} : arithmetic mean, SD: standard deviation. (*p<0,05)

The results of the measurement of body fat percentage of the participants in the table are compared in terms of intergroup, intragroup and group*test relationship. There was no significant difference in body fat percentage in groups who do calisthenics exercises on stable and unstable ground. As a result of leg strength, back strength, flexibility, crunch, push-up, plank, speed of 30 meters and agility tests, positive increases were observed in children who exercise on stable and unstable ground. There is no statistical increase for the control group in crunch and plank tests. There was a significant increase in leg strength and plank values of the group who performed calisthenics exercise on stable ground. However, the group that exercises on the unstable ground shows a positive increase in the values of back strength,

crunch, push-ups, 30 meters of speed, agility and flexibility. Leg strength, back strength, flexibility, crunch and plank tests were all test*group interaction observed, while this interaction was due to the group development of stable and unstable groups. However, in push-up, 30-meter speed and agility tests there is a test*group interaction in the differences between groups caused by the unstable group.

5. DISCUSSION

In the age of growth and development, regardless of growth, the answer to the training has been an object of interest. Studies in this area obtained quite contradictory results (Rowland, 1985; Vaccaro and Mahon, 1987; Lemura et al., 1999; Acikada, 2004). As a result of the physical, functional and sexual development mentioned above, children react differently at almost any age. Children are not like adults in a miniaturized view. Unlike adults, if they respond well to aerobic activity, they also respond well to anaerobic activity (Lemura et al., 1999). It is not possible to predict what will happen at an advanced age, depending on the child's developmental characteristics (Rowland, 2000). Research shows that the responses of children to training loads are similar to adults. It was observed that the basic and auxiliary principles of training were also applicable in the training loads of children and young people (Harre, 1982) and the violence, frequency, volume or duration of overload were determined in the response to training (Ozmun et al., 1994). However, the intensity and frequency fluctuations in the training load applied to children and young people and the resulting form changes are less variable than adults (Bompa, 2000).

Anthropometric findings in the study include body fat percentage. There was no difference in the intraoperative pre-test and the post-test values of the control group with the subjects who performed calisthenics exercise on stable and non-stable ground. Correspondingly, there was no difference between the groups. It is observed that calisthenics exercise programs on stable and unstable grounds do not cause statistically significant changes in body composition of athletes. In the literature, there are few studies that show the effect of calisthenics exercise on body fat percentage. Studies reveal different results and the reason for the differences is thought to be the result of the groups of subjects.

Many studies (Vergili, 2012; Pinar, 2014; Colakoglu, 2008; Nindl, 2017; Kieres and Plowman, 1989; Mosher et al., 1998; Rogers and Gibson, 2009; Mehdizadeh, 2015; Noormohammadpour et al., 2012; Cruz-Ferreira et al., 2009) show that there are positive improvements as a result of calisthenics exercises. Some studies (Epstein, 1996; Kloubec, 2010, Segal et al., 2004; Kalaycioglu, 2012; Sekendiz et al., 2007) show that there is no statistically significant difference in calcific exercise. The effects of the studies performed on

sedentary people and athletes on body composition may be different. But it can be said that calisthenics exercise in general leads to positive body composition changes. This can be explained by the fact that the early adaptation of the organism to exercise is high.

Before and after the 8 week calisthenics exercise study, 8 tests were applied to stable, unstable and control groups. All tests except agility test show statistical improvement differences between pre-test and post-test values of both stable and unstable groups. In the agility test, there were differences between the pre-test and post-test in the group performing calisthenics exercise only on unstable ground. Test group interaction was observed in all tests of leg strength, back strength, flexibility, crunch, push-ups, plank, speed of 30 meters and agility. In the leg strength, the stable group developed the score more than in the unstable group. In the back strength, the unstable group's score was more developed than the stable group. While the unstable group in the value of flexibility improved its flexibility by 13.72%, the stable group developed by 7.08%. The values of the unstable group at crunch and push-up values are much better than the stable group. In the unstable group, the crunch score was 17.48% and the push-up score was 18.41%. The values of both the stable group and the unstable group are very close to each other for the plank score. However, the plank score of the group engaged in calisthenics exercise on the stable ground has more improved proportionally. It developed as 1.03% in the unstable group at 30 meters speed and 0.83% in the stable group. The agility score only showed statistically improvement in the unstable group. Although the stable group showed improvement, it did not differ statistically. It is thought that the development of 12-14 year-old swimmers in the control group appears to be due to the fact that the development of 12-14 year-old swimmers was the fastest.

In the study, it was observed that the groups who exercise on the stable and unstable ground increased the test values as a result of the calisthenics exercises. The results of calisthenics exercise and strength exercise show similar results in many studies. Responses to strength exercise before and after adolescence attracted the interest of many researchers. The mechanisms of responses to force increase, responses to non-training and risk of injury are among the subjects of force training in children (Açıkada, 2004). According to studies of Mosher et al. 1998; Ortega et al., 2002; Sekendiz et al., 2007; Emery, 2005; Capen, 1950; Ibis et al. 2004; Kurt et al., 2010; Harbili et al. 2005; Saygun et al. 2005, they stated that exercise programs for 8 to 12 weeks had positive effects on strength.

Findings from calisthenics exercise and flexibility exercise reveal the same result as many studies. In most studies, the results of the flexibility value are similar. In this study, the flexibility value of the group performing calisthenics exercise on unstable ground increase as

13.72% and the flexibility value of the group performing calcistenic exercise on stable ground increase as 7.08%. While the value of flexibility reveals positive differences in exercise groups, it usually results in a statistically significant difference in control groups. (Sekendiz et al., 2007; Ibiş et al., 2004; Kurt et al., 2010; Biçer et al., 2009; Ciğerci et al., 2011; Zorba and Ziyagil, 1998; Zorba et al., 2004; Dilber et al., 2016).

In the study, isotonic exercise such as crunch and push-up showed statistically positive improvement in both experimental groups. However, it was found that the scores of the subjects who do calisthenics exercise on unstable ground were better. It is observed that isometric exercise such as plank shows statistically improvement in both experimental groups. Although the development scores of both test groups are close together, the scores of the subjects who do calisthenics exercise on stable ground are higher. It is thought that the number of crunch, push-up and plank values show improvement in control groups as a result of the age range in which the development of the group is the fastest. It is known that positive improvements were made in push-up, crunch and plank scores as a result of exercise period in the literature. (Dilber et al., 2016; Sever, 2017; Folland et al., 2005; Weir et al., 1995; Parkhouse and Ball, 2011; Ahmadi et al., 2014; Cressey et al., 2007; Oliver and Di Brezzo, 2009; Schiffer et al., 2009).

There was a statistically significant difference between the pre-test and post-test values of both experimental groups at $p < 0.05$ in 30 meters of speed. While the subjects who exercise on unstable ground showed 1.03% improvement, the subjects who exercise on stable ground showed 0.83% improvement. There was a significant difference between the pre-test and the post-test values of the subjects who did calisthenics exercise on unstable ground in agility values at $p < 0.05$. Although there was no statistically significant difference between the subjects who exercised on stable ground and the control group. Subjects who exercise on unstable ground showed 1.19% improvement. Although many studies have shown that calcistenic exercise has little or no effect on functional tests (strength, throwing, jumping, agility, sprinting, aerobic capacity and power, etc.), some studies have shown that positive development in core exercises and core tests has contributed to many features. (Nesser et al., 2008; Okada et al., 2011; Sever, 2016; Willardson, 2007; Sever, 2017).

Based on these data, it can be said that it will provide benefits in terms of health and performance gain in the implementation of regular calisthenics exercise three times a week, 60 Minutes in each training unit and eight weeks and more. In addition, it is thought that providing the variety of training modes in the implementations in time (rope jumping, elastic bands, step, health balls) will provide benefits in terms of implementations.

It can be said that calisthenics exercise on both stable and unstable ground has a positive effect on body fat percentage and performance at the end of the 8-week exercise period. The principle of increased loading can be said to have a positive effect on body fat percentage and performance. However, calisthenics exercises on stable ground can be said to have less impact on performance than unstable ground. It may be helpful for coaches to use calisthenics exercises on a stable and unstable ground for performance improvement.

Analyzing the effects of exercise programs on performance; exercise program, duration and intensity of exercise program, gender, age, etc. according to many variables, different results appear in the literature. In addition, the measurement methods and devices used for performance evaluation can produce different results. In order to minimize the margin of error, a wider range of studies should be performed in terms of population.

Declaration of Conflicting Interests

The author(s) declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

REFERENCES

- Acikada, C. (2004). Çocuk ve Antrenman. *Acta Orthopedics and Traumatology Turcica*, 38(1), 16-26.
- Ahmadi, R., Hidari, N., Mahdavi, B., & Daneshmandi, H. (2014). The effect of core stabilization exercises on the physical fitness in children 9-12 years. *Medicina Sportiva*, 10(3), 2401-2405.
- Barwick, R.B., Tillman, M.D., Stopka, C.B., Dipnarine, K., Delisle, A. and Sayedul Huq, M. (2012). Physical capacity and functional abilities improve in young adults with intellectual disabilities after functional training. *Journal of Strength Conditioning Research*, 26, 1638-1643.
- Baştuğ, Z.Ö. (2007). *Fibromiyalji Kadınlar Kalistenik Egzersiz Eğitiminin Ağrı, Kardiyorespiratuar Endurans, Fiziksel Yetersizlik, Yaşam Kalitesi, Depresyon ve Kaygı Üzerine Etkisi [Yüksek Lisans Tezi]*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Biçer, B., Yüktaşır, B., Yalçın, H. B., & Kaya, F. (2009). Yetişkin bayanlarda 8 haftalık aerobik dans egzersizlerinin bazı fizyolojik parametreler üzerine etkisi. *Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 11(3).
- Bompa, T. O. (2000). Total training for young champions. *Human Kinetics*.
- Capen, E. K. (1950). The effect of systematic weight training on power, strength, and endurance. *Research Quarterly. American Association for Health, Physical Education and Recreation*, 21(2), 83-93.
- Ciğerci, A. E., Aksen, P., Cicioğlu, İ., & Günay, M. (2011). 9-15 yaş grubu işitme engelli ve işitme engelli olmayan öğrencilerin bazı fizyolojik ve motorik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden eğitimi ve spor bilim dergisi*, 13.
- Cressey, E. M., West, C. A., Tiberio, D. P., Kraemer, W. J., & Maresh, C. M. (2007). The effects of ten weeks of lower-body unstable surface training on markers of athletic performance. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 21(2), 561.
- Cruz-Ferreira, A. I. C., Pereira, C. L. N., & Fernandes, J. A. (2009). Effects Of Three Months Of Pilates-based Exercise In Women On Body Composition: 1447. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 41(5), 16-17.
- Çakır, E., & Şenel, Ö. (2017). Effect of Cold Water Immersion on Performance. *European Journal of Physical Education and Sport Science*.
- Çakır, E., Yüksek, S., Asma, B., & Arslanoğlu, E. (2016). Effects of Different Environment Temperatures on Some Motor Characteristics and Muscle Strength. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(10), 3985-3993.
- Çolakoğlu, F.F. (2008). The Effect of Callisthenic Exercise on Physical Fitness Values of Sedentary Women. *Science & Sports*. 23, 306-309.

- Dilber, A. O., Lağap, B., Akyüz, Ö., Çoban, C., Akyüz, M., Taş, M. & Özkan, A. (2016). Erkek Futbolcularda 8 Haftalık Kor Antrenmanının Performansla İlgili Fiziksel Uygunluk Değişkenleri Üzerine Etkisi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 77-82.
- Egesoy, H., Alptekin, A., & Yapıcı, A. (2018). Sporda Kor Egzersizler. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 10-21.
- Emery, C. A., Cassidy, J. D., Klassen, T. P., Rosychuk, R. J., & Rowe, B. H. (2005). Development of a clinical static and dynamic standing balance measurement tool appropriate for use in adolescents. *Physical therapy*, 85(6), 502-514.
- Esco, M.R., Olson, M.S. and Williford, H. (2008). Relationship of push-ups and sit-ups tests to selected anthropometric variables and performance results: A multiple regression study, *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 22, 1862–1868.
- Folland, J. P., Hawker, K., Leach, B., Little, T., & Jones, D. A. (2005). Strength training: isometric training at a range of joint angles versus dynamic training. *Journal of Sports Sciences*, 23(8), 817– 824.
- Harman, E., Garhammer, J. and Pandorf, C. (2000). Administration, scoring and interpretation of selected tests. Baechle, T.R., Earle, R.W. (Editörler). *Essentials of strength and conditioning*. Champaign: Human Kinetics, 249–292.
- Harre, D. (1982). *Principles of sports training based on experience and scientific research in the German Democratic Republic*. Berlin: Sportverl.
- İbiş, S., Gökdemir, K., & İri, R. (2004). 12-14 yaş grubu futbol yaz okuluna katılan ve katılmayan çocukların bazı fiziksel ve fizyolojik parametrelerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 285.
- Kalaycıoğlu T. (2012). Bale ve modern dans öğrencilerinde gövde stabilizasyon eğitim programının fiziksel uygunluk üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Karacan, S. (2010). Effects of Long-term Aerobic Exercise on Physical Fitness and Postmenopausal Symptoms with Menopausal Rating Scale. *Science & Sports*, 25, 39-46.
- Kieres, J., & Plowman, S. (1991). Effects of swimming and land exercises versus swimming and water exercises on body composition of college students. *The Journal of sports medicine and physical fitness*, 31(2), 189-195.
- Kloubec, J. A. (2010). Pilates for improvement of muscle endurance, flexibility, balance, and posture. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 24(3), 661-667.
- Kurt, S., Hazar, S., İbiş, S., Albay, B., & Kurt, Y. (2010). Orta yaş sedanter kadınlarda sekiz haftalık step-aerobik egzersizinin bazı fiziksel uygunluk parametrelerine etkilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 665-674.
- Lemura, L. M., Von Dullivard, S. P., Carlonas, R., & Andreacci, J. (1999). Can exercise training improve maximal aerobic power (VO₂max) in children: a meta-analytic review. *Journal of Exercise Physiology*, 2(3), 1-14.
- Mehdizadeh, R. (2015). The effect of core stability training on body composition and lipoprotein in menopausal older women. *Iranian Journal of Ageing*, 10(2), 156-163.
- Mosher, P. E., Nash, M. S., Perry, A. C., LaPerriere, A. R., & Goldberg, R. B. (1998). Aerobic circuit exercise training: effect on adolescents with well-controlled insulin-dependent diabetes mellitus. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 79(6), 652-657.
- Muyor, J.M., Vaquero-Cristobal, R., Alacid, F., & Lopez-Minarro, P.A. (2014). Criterion-related validity of sit-and-rip and toe-touch tests as a measure of hamstring extensibility in athletes. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 28, (2), 546-555.
- Nesser, T. W., Huxel, K. C., Tincher, J. L., & Okada, T. (2008). The relationship between core stability and performance in division I football players. *Journal of Strength and Conditioning Research / National Strength & Conditioning Association*, 22(6), 1750–4.
- Nindl, B. C., Alemany, J. A., Rarick, K. R., Eagle, S. R., Darnell, M. E., Allison, K. F., & Harman, E. A. (2017). Differential basal and exercise-induced IGF-I system responses to resistance vs. calisthenic-based military readiness training programs. *Growth Hormone & IGF Research*, 32, 33-40.
- Noormohammadpour, P., Kordi, R., Dehghani, S., & Rostami, M. (2012). The effect of abdominal resistance training and energy restricted diet on lateral abdominal muscles thickness of overweight and obese women. *Journal of bodywork and movement therapies*, 16(3), 344-350.
- Norton, K., & Olds, T. (Eds.). (1996). *Anthropometrica: a textbook of body measurement for sports and health courses*. UNSW press. Sydney: Australia's Global University, 29-33.
- Okada, T., Huxel, K. C., & Nesser, T. W. (2011). Relationship between core stability, functional movement and performance. *Journal of Strength & Conditioning Research*, 25(1), 252–261.
- Oliver, G. D., & Di Brezzo, R. (2009). Functional balance training in collegiate women athletes. *Journal of Strength and Conditioning Research / National Strength & Conditioning Association*, 23(7), 2124–2129.

- Ortega, F., Toral, J., Cejudo, P., Villagomez, R., Sánchez, H., Castillo, J., & Montemayor, T. (2002). Comparison of effects of strength and endurance training in patients with chronic obstructive pulmonary disease. *American journal of respiratory and critical care medicine*, 166(5), 669-674.
- Ozman E. (2012). 'Yüzücülerde kor bölgesinin önemi ve kor antrenmanı' *Strength and Conditioning Coach*.
- Ozman, J. C., Mikesky, A. E., & Surburg, P. R. (1994). Neuromuscular adaptations following prepubescent strength training. *Medicine and science in sports and exercise*, 26(4), 510-514.
- Özer Kaya, D., Düzgün, İ., Baltacı, G., Karacan, S., & Çolakoğlu, F.F. (2012). Effects of Calisthenics and Pilates Exercises on Coordination and Proprioception in Adult Women: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Sport Rehabilitation*, 21, 235-243.
- Parkhouse, K. L., & Ball, N. (2011). Influence of dynamic versus static core exercises on performance in field based fitness tests. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, 15(4), 517-524.
- Pinar, L., Kara, B., & Kozan, Ö. (2014). Yaşlı kadınlarda uzun süreli kalistenik egzersizlerin yaşam kalitesi ve fiziksel uygunluğa etkisi. *Türk Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi/Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 2(25), 1-9.
- Rogers, K., & Gibson, A. L. (2009). Eight-week traditional mat Pilates training-program effects on adult fitness characteristics. *Research quarterly for exercise and sport*, 80(3), 569-574.
- Rowland, T. W. (1985). Aerobic response to endurance training in prepubescent children: a critical analysis. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 17(5), 493-497.
- Rowland, T. W. (2000). Exercise science and the child athlete. *Exercise and sport science*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 339-49.
- Saygın, Ö., Polat, Y., & Karacabey, K. (2005). Çocuklarda hareket eğitiminin fiziksel uygunluk özelliklerine etkisi, *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(3), 205-212.
- Schiffer, T., Kleinert, J., Sperlich, B., Schulte, S. & Struder, H. K. (2009). Effects of aerobic dance and fitness programme on physiological and psychological performance in men and women. *International Journal of Fitness*, 5(2).
- Segal, N. A., Hein, J., & Basford, J. R. (2004). The effects of pilates training on flexibility and body composition: An observational study1. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 85(12), 1977-1981.
- Sekendiz, B., Altun, Ö., Korkusuz, F., & Akın, S. (2007). Effects of Pilates exercise on trunk strength, endurance and flexibility in sedentary adult females. *Journal of bodywork and movement therapies*, 11(4), 318-326.
- Sever, O. (2013). Futbolcuların fiziksel uygunluk düzeylerinin mevki ve yaş değişkenlerine göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sever, O. (2016). Statik ve dinamik core egzersiz çalışmalarının futbolcuların sürat ve çabukluk performansına etkisinin karşılaştırılması, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Sever, O. (2017). Futbolcularda statik ve dinamik core egzersizlerin Stork denge testine etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1781-1791.
- Staud, R., Vierck, C. J., Cannon, R. L., Mauderli, A. P., & Price, D. D. (2001). Abnormal sensitization and temporal summation of second pain (wind-up) in patients with fibromyalgia syndrome. *Pain*, 91(1-2), 165-175.
- Tanner, R., & Gore, C. (2012). *Physiological tests for elite athletes* 2nd edition. Human Kinetics.
- Türkoğlu, M. (1993). Ağrının Tanımlanması ve Ölçümü. Yegül, İ. (Ed). *Ağrı ve Tedavisi* (19-28). İzmir: Yapım Matbaacılık.
- Uludağ, B. (2005). Ağrı Hafızası. *Ağrı*, 17 (4), 10-16.
- Vaccaro, P., & Mahon, A. (1987). Cardiorespiratory responses to endurance training in children. *Sports Medicine*, 4(5), 352-363.
- Vergili, Ö. (2012). Sağlıklı sedanter kadınlarda kalistenik ve pilates egzersizlerinin sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi üzerindeki etkileri. *Kastamonu Üniversitesi, Tıp Fakültesi Dergisi*. 14 (3), 1302-3314.
- Weir, J. P., Housh, T. J., Weir, L. L., & Johnson, G. O. (1995). Effects of unilateral isometric strength training on joint angle specificity and cross-training. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 70(4), 337-343.
- Willardson, J. M. (2007). Core Stability Training: Applications To Sports Conditioning Programs. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 21(3), 979-985.
- Yüksek, S., Arslanoğlu, E., & Çakır, E. (2013). 14 haftalık düzenli egzersiz ve mini tenis çalışmalarının 8-12 yaş grubu erkek çocukların solunum parametrelerine etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3).
- Zorba, E., & Saygın, Ö. (2017). Fiziksel aktivite ve fiziksel uygunluk, *Perspektif Matbaacılık*.
- Zorba, E., Babayigit İrez, G., Saygın, Ö., İrez, G., & Karacabey, K. (2004). 65-85 Yaş Arasındaki Yaşlılarda 10 Haftalık Antrenman Programının Bazı Fiziksel Uygunluk Parametrelerine Etkisinin Araştırılması. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18(4), 229-234.

Zorba, E., Ziyagil, M. A., & Erdemir, İ. (1999). Türk Rus Boks Milli Takımlarının Bazı Fizyolojik Kapasite Ve Antropometrik Yapılarının Karşılaştırılması. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt4, Sayı 1.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yüzücü çocuklarda stabil ve stabil olmayan zeminde yapılan kalistenik egzersizlerin vücut yağ yüzdesine ve sportif performansa etkisini incelemektir. Çalışmaya aktif olarak yüzme branşında müsabakalara katılan ve antrenman planına uygun haftalık 7 saat üzeri (4-5 birim) antrenman yapan yüzücüler katılmıştır. Deneklerin çalışma esnasında veya öncesinde çalışmayı etkileyebilecek herhangi bir sakatlıklarının olmadığı kendilerinin, velilerinin ve antrenörlerinin onayları alınarak belirlenmiştir. Çalışmaya yaşları 12-14 arasında olan 30 yüzücü gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmaya katılan yüzücüler 3 gruba ayrılmıştır. Birinci grupta 10 yüzücü stabil zeminde kalistenik egzersiz ve (4-5 birim) yüzme antrenmanı, ikinci grupta 10 yüzücü çocuk stabil olmayan zeminde kalistenik egzersiz ve (4-5 birim) yüzme antrenmanı ve üçüncü grupta 10 yüzücü çocuk (4-5 birim) yüzme antrenmanı yapmıştır. Çalışma haftalık en az 7 saat olmak üzere toplamda 8 hafta sürmüştür. Araştırmada boy, vücut ağırlığı, beden kitle indeksi (Sever, 2013), vücut yağ yüzdesi (Zorba, 2013), esneklik (Muyor ve diğerleri, 2014), 30 metre sürat (Tanner ve Gore, 2012; Young ve diğerleri, 2008), çeviklik (Harman vd., 2000), sırt ve bacak kuvveti (Zorba ve Saygın, 2017), mekik (Esco vd., 2008), şınav (Norton ve Olds, 1996), ve plank (Barwick ve diğerleri, 2012) ölçümleri alınmıştır. Tablo 1’de antrenman periyodu boyunca kullanılan normlar belirtilmiştir.

Elde edilen bulguların istatistiksel analizi IBM SPSS 19 paket programında yapılmıştır. Tüm gruplara ait tanımlayıcı bilgiler tablolastırılmıştır. Değişkenlerin gruplara göre ilk son test dağılımları incelenmiş, dağılımların normalliği ve varyansların homojenliği Mauchly’ Sphericity Testi ve Levene testi ile belirlenmiştir. Gruplar arası, grup içi ve antrenmanın etkisine ilişkin analizleri tekrarlı ölçümlerde çok yönlü varyans analizi (MANOVA) ile yapılmıştır. Anlamlı olan değerlerde Post Hoc karşılaştırmaları Bonferroni Testi ile belirlenmiştir. Anlamlılık derecesi 0,05 kabul edilmiştir.

Stabil olmayan zeminde kalistenik egzersiz yapan çocukların yaş ortalaması $12,70 \pm 0,67$, boy ortalaması $1,45 \pm 0,06$, vücut ağırlığı ortalaması $37,40 \pm 3,23$ ve beden kütle indeksi ortalaması $18,64 \pm 1,24$ olarak tespit edilmiştir. Stabil zeminde kalistenik egzersiz yapan çocukların yaş ortalaması $13,20 \pm 0,91$, boy ortalaması $1,44 \pm 0,05$, vücut ağırlığı $37,20 \pm 6,59$ ve BKİ ortalaması $17,86 \pm 2,28$ olarak bulunmuştur. Kontrol grubunun ise yaş ortalaması $13,00 \pm 0,81$,

boy ortalaması $1,41\pm 0,04$, vücut ağırlığı $37,20\pm 6,59$ ve BKİ ortalaması $18,11\pm 1,77$ olarak tespit edilmiştir.

Çizelgede katılımcıların vücut yağ yüzdesini gösteren ölçüm sonuçları gruplar arası, grup içi ve grup*test ilişkisi bakımından karşılaştırılmaktadır. Vücut yağ yüzdesi stabil ve stabil olmayan zeminde kalistenik egzersiz yapan gruplarda anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Stabil ve stabil olmayan zeminde egzersiz yapan çocuklarda Bacak kuvveti, Sırt kuvveti, esneklik, mekik, şınav, plank, 30 metre sürat ve çeviklik testleri sonucunda grup içinde olumlu artışlar gözlemlenmiştir. Mekik ve plank testlerinde kontrol grubu için istatistiki bir artış görülmemektedir. Stabil zeminde kalistenik egzersiz yapan grubun bacak kuvveti ve plank değerlerinde daha fazla artış gözlemlenmiştir. Fakat sırt kuvveti, mekik, şınav, 30 metre sürat, çeviklik ve esneklik değerlerinde stabil olmayan zeminde egzersiz yapan grubun daha olumlu artış gösterdiği görülmektedir. Bacak kuvveti, sırt kuvveti, esneklik, mekik ve plank testlerinin tümünde test*grup etkileşimi gözlenirken, bu etkileşim stabil ve stabil olmayan grupların grup içi gelişimlerinden kaynaklanmaktadır. Fakat şınav, 30 metre sürat ve çeviklik testlerinde stabil olmayan gruptan doğan gruplar arası farklılık da test*grup etkileşimi bulunmaktadır.

Büyüme ve gelişme çağında, büyümeden bağımsız olarak antrenmana verilen yanıt merak konusu olmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalarda oldukça çelişkili sonuçlar elde edilmiştir (Rowland, 1985; Vaccaro ve Mahon, 1987; Lemura vd., 1999; Acıkada, 2004). Yukarıda belirtilen fiziksel, fonksiyonel ve cinsel gelişimlerin etkisiyle çocuklar hemen her yaşta farklı tepkiler vermektedir. Çocuklar, yetişkinlerin bir minyatürü görünümünde değillerdir. Yetişkinlerden farklı olarak, aerobik özellikli bir çalışmaya iyi yanıt veriyorlarsa, anaerobik çalışmaya da iyi yanıt vermekteler (Lemura vd., 1999). Gelişim özelliğine bağlı olarak, belli bir yaşta elde edilen bir ölçüm değerinin, ilerlemiş yaşta ne olacağını tahmin etmek mümkün olmamaktadır (Rowland, 2000). Araştırmalar, çocukların antrenman yüklenmelerine verdikleri yanıtların yetişkinlikte de benzerlik taşıdığını göstermektedir. Buradan hareketle çocuk ve gençlerdeki antrenman yüklenimlerinde de antrenmanın temel ve yardımcı ilkelerinin geçerli olduğu (Harre, 1982) ve aşırı yüklenmenin şiddet, sıklık, hacim veya süre öğelerinin, antrenmana verilen yanıtta belirleyici oldukları gözlemlenmiştir (Ozmun vd., 1994). Bununla birlikte, çocuk ve gençlerde uygulanan antrenman yüklenimindeki şiddet ve sıklık dalgalanmaları ve buna bağlı elde edilen form değişiklikleri, yetişkinlere oranla daha az değişkendir (Bompa, 2000).

Bu verilere dayalı olarak düzenli kalistenik antrenmanın devamlılık prensibine göre haftada üç sıklıkla, her antrenman biriminde 60 dakika olmak üzere sekiz hafta ve üzeri

uygulanmasında sağlık ve performans getirisi açısından faydalar sağlayacağı söylenbilir. Ayrıca, zaman içerisinde uygulamalarda antrenman modlarının çeşitliliğinin sağlanması (ip atlama, elastik bantlar, step, sağlık topları) uygulamalar açısından faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Hem stabil hem de stabil olmayan zeminde yapılan kalistenik egzersizlerin 8 haftalık egzersiz periyodu sonunda vücut yağ yüzdesi ve performans üzerine olumlu etkisi olduğu söylenbilir. Artan yüklenme ilkesinin vücut yağ yüzdesi ve performans üzerinde olumlu etkisi olduğu söylenbilir. Fakat stabil zeminde yapılan kalistenik egzersizlerin stabil olmayan zeminde yapılan kalistenik egzersizlere göre performansa daha az etkisi olduğu söylenbilir. Antrenörlerin performans gelişimi için stabil ve stabil olmayan zeminde uygulanan kalistenik egzersizleri kullanmaları faydalı olabilir. Egzersiz programlarının performansa etkileri incelendiğinde; yapılan egzersiz programı, egzersiz programının süresi ve şiddeti, cinsiyet, yaş vb. birçok değişkene göre farklı sonuçlar ortaya çıktığı literatürde göze çarpmaktadır. Ayrıca performansı değerlendirme için kullanılan ölçüm metodları ve cihazları da birbirinden farklı sonuçlar verebilmektedir. Hata payını en aza indirmek için popülasyon bakımından daha geniş çalışmalara yer verilmelidir.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Ercüment, E., Nefesoğlu, İ. C. ve Gürbüz, C. (2019). "Farklı Branşlardaki Altyapı Sporcularının Somatotip Özelliklerinin Karşılaştırılması", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2993-3002.

Geliş Tarihi / Received Date: 24.08.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 09.03.2019

Araştırma Makalesi

FARKLI BRANŞLARDAKİ ALTYAPI SPORCULARININ SOMATOTİP ÖZELLİKLERİNİN KARŐILAŐTIRILMASI¹

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment ERDOĞAN

Ordu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

ercumenterdogan22@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4544-2211

İbrahim Can NEFESOĞLU

Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü

ibrahimnefesoglu@hotmail.com

ORCID ID:0000-0002-8525-3677

Cihan GÜRBÜZ

Ordu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü

cihanqurbuz@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-2925-304X

Öz

Bu çalışma üç farklı spor branşındaki sporcuların somatotip özelliklerini incelemek ve branşlar arasındaki farklılıkları tanımlamak amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya 10-15 yaş grubunda tenis(n=18, yaş=12,05±1,73) yüzme (n=19, yaş=12,10±1,48) ve güreş(n=21, yaş=14,71±,46) branşından toplam 58 gönüllü sporcu katılmıştır. Çalışmaya katılan sporcuların antropometrik ölçümleri, beden kitle indeksleri ve Heath&Carter metodu ile somatotip değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında Anova testi ve Tukey HSD testi ile değerlendirilmiştir. Farklı branşlardaki sporcuların antropometrik özellikleri karşılaştırıldığında boy uzunluğu(p=0,888),vücut ağırlığı (p=0,520) beden kitle indeksi(p=0,340) değerlerinde istatistiksel olarak anlamlı fark saptanamamıŐtır(P>0,05). Branşlar arasındaki somatotip değerlerinin karŐılaŐtırılmasında endomorf ve ektomorf(p=0,103, p=0,232) değerlerinde branşlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır(P>0,05). Mezomorf(P=0,000) değerlerinde ise branşlar arasındaki fark anlamlı bulunmuştur(p<0,05).Branşlar arasındaki farklılık, güreş ile tenis(P=0,000) ve yüzme ile tenis (P=0,000) branŐları arasında gözlenmiştir. Güreş ve yüzme branşındaki sporcuların somatotip yapıları mezomorf, tenis branşındaki sporcuların ise ektomorf-endomorf yapıdadırlar. Sonuç olarak güreş ve yüzme branşındaki altyapı sporcularının uyguladıkları branşa özđü antrenman programlarına bağlı olarak vücut yapılarının mezomorf bir yapıya sahip oldukları, tenis branşındaki sporcuların ise ektomorf-endomorf yapıya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Somatotip, Spor Branşı, Altyapı Sporcuları

COMPARISON OF SOMATOTYPE PROPERTIES OF YOUNG ATHLETES OF DIFFERENT BRANCHES

Abstract

This study was conducted to examine the somatotype characteristics of athletes of three sports and to determine differences between the branches. Study sample consisted of 58 volunteer athletes aged 10 to 15 years; 18 tennis players (12.05 ± 1.73 years of age), 19 swimmers (12.10

¹ Bu makale 15-18 Kasım 2017 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen 15. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

± 1.48 years of age) and 21 wrestlers (14.71 ± 0.46 years of age). Anthropometric and body mass index measurements were performed. Somatotype values were calculated using Heath & Carter method. Data were analyzed using SPSS. ANOVA test and Tukey HSD test were used for analysis. Participants' anthropometric properties; height ($p = 0.888$), body weight ($p = 0.520$) and body mass index ($p = 0.340$) did not significantly differ by sport branches ($P > 0.05$). Participants' somatotype properties; endomorph and ectomorph ($p = 0.103$, $p = 0.232$) did not significantly differ by sport branches ($P > 0.05$). Participants' mesomorphic properties ($P = 0.000$) significantly differed by sport branches ($P < 0.05$). The difference was between wrestlers and tennis players ($P = 0.000$) and swimmers and tennis players ($p = 0.000$). Participant wrestlers and swimmers have a mesomorphic structure while participant tennis players have an ectomorphic endomorphic structure. In conclusion, young wrestlers and swimmers have a mesomorphic structure while tennis players have ectomorphic endomorphic structure depending on branch-specific training programs.

Keywords: Somatotype, Sports Branch, Young Athletes

1. GİRİŞ

Antropometri ergonomi ve sağlık bilimleri gibi birçok bilim dalında yaygın olarak uygulanmaktadır. Çünkü Antropometrinin uygunluğu da spor bilimleri alanındaki atletik performansı iyileştirmeyi hedefleyen sporcunun fiziksel özelliklerini (performansı) anlamak için kullanılır (Mészáros vd., 2000: 190). Antropometrik özelliklerin oyuncuların fiziksel performansı üzerinde etkisi olduğu varsayımı birçok çalışmada kanıtlanmıştır (Bell ve Rhodes, 1975: 197).

Bir sporcunun başarısını belirlerken motor yetenekler ile morfolojik ve fizyolojik özellikler önemli rol oynar. Spor branşlarındaki özel eğitim ve fiziksel efor sonucunda yüksek seviyedeki sporcularda uyumun bir sonucu olarak motor yetenekler ve morfolojik özelliklerde benzer gelişim görülmektedir. Sporcular ilgili branşta fiziksel ve somatik olarak özel model yaratarak en yüksek başarıyı elde etmeyi amaçlar (Buško, 2017: 162).

Spor dallarında iyi bir performans elde edebilmek için öncelikle o branşa uygun bir vücut tipinin gerekli olduğu kabul edilmektedir. Kişinin doğuştan sahip olduğu vücut yapısı, fiziksel aktivite düzeyi üzerinde ya da belirli bir spor dalına özgü kişinin yatkınlığı yönünde belirleyici rolü olduğu, buna karşın düzenli yapılan fiziksel aktiviteler neticesinde vücudun fiziki yapısında o spor branşına özgün değişiklikler meydana geldiği bilinmektedir. Sporcunun yeteneklerinin belirlenmesi, aerobik performansı, teknik beceriyi arttırmak ve geliştirmek amaçlı antrenman programlarının düzenlenmesinde ve başarı beklenen sporcu seçiminde somatotip ve vücut kompozisyon özelliklerinin bilinmesinin yararlı olabileceği belirtilmektedir (Gualdi-Russo ve Zaccagni, 2001: 257).

Bu çalışma farklı branşlardaki altyapılarında spor eğitimi alan sporcuların uyguladıkları branşa özgü antrenmanların vücut kompozisyonlarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

2. MATERYAL METOT

Çalışmaya 10-15 yaş grubunda tenis (n=18, yaş=12,05±1,73), yüzme (n=19, yaş=12,10±1,48) ve güreş (n=21, yaş=14,71±1,46) branşından toplam 58 gönüllü sporcu katılmıştır. Çalışmaya katılan sporcuların boy uzunluk ölçümleri 0.01 hassasiyetinde olan stadiometre (Holtain Ltd., UK), vücut ağırlıkları bioempedans vücut analiz cihazı (ioi-353, Jawon Medical, Korea), uzuv uzunluk ve çap ölçümlerinde antropometer (Lafayette Instrument Company), deri kıvrım kalınlıkları için skinfold kaliper ölçüm aleti (Holtain Ltd., UK) ve çevre ölçümleri için çelik metre kullanılmıştır. Sporcuların vücudunun sağ tarafından Üst kol çevre (cm) Maksimal bacak çevre (cm) Femur çap (cm) Humerus çap (cm) Triceps skinfold (mm) Subscapular skinfold (mm) Supraspinale skinfold (mm) Medial calf skinfold (mm) ölçümleri yapılmış ve Heath ve Carter metodu ile somatotip değerleri hesaplanmıştır (Carter and Heath, 1990: 352; Mac Dougall vd., 1991: 142). İki boyutlu somatocart üzerinde somatotip yapının belirlenmesinde (X-koordinat = ectomorphy – endomorphy), (Y-koordinat = 2 x mesomorphy - (endomorph + ectomorphy)) formülü kullanılmıştır. (Carter, 2003: 13). Sporcuların beden kitle indeksleri (BKİ=vücut ağırlığı/boy²) formülü ile hesaplanmış ve elde edilen veriler SPSS programında normallik testi, tanımlayıcı istatistikleri, Tek yönlü varyans analizi ve Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi ile değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya katılan sporcuların branşlara göre tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sporculara Ait Tanımlayıcı İstatistiksel Veriler

		n	Ort.	ss
Yaş	Güreş	21	14,71	0,46
	Yüzme	19	12,10	1,48
	Tenis	18	12,05	1,73
Boy	Güreş	21	151,04	9,84
	Yüzme	19	149,26	10,82
	Tenis	18	150,22	13,85
Vücut ağırlığı	Güreş	21	47,10	11,84
	Yüzme	19	42,44	9,74
	Tenis	18	46,08	17,59
Endomorf	Güreş	21	2,28	0,95
	Yüzme	19	3,13	1,22
	Tenis	18	2,59	1,52
Mezomorf	Güreş	21	5,40	1,43
	Yüzme	19	5,75	1,34
	Tenis	18	1,44	2,01
Ektomorf	Güreş	21	2,30	0,78
	Yüzme	19	2,95	1,51
	Tenis	18	2,67	1,21
BKİ	Güreş	21	19,95	2,65
	Yüzme	19	18,42	2,65
	Tenis	18	19,27	4,32

Çalışmaya katılan sporcuların yaş, boy ve vücut ağırlığı ortalamaları sırasıyla güreşçilerde $14,71 \pm 0,46$, $151,04 \pm 9,84$, $47,10 \pm 11,84$ yüzücülerde $12,10 \pm 1,48$, $149,26 \pm 10,82$, $42,44 \pm 9,74$ tenisçilerde ise $12,05 \pm 1,73$, $150,22 \pm 13,85$, $46,03 \pm 17,59$ olarak bulunmuştur.

BKİ değerleri ise güreşçilerde $19,95 \pm 2,65$ yüzücülerde $18,42 \pm 2,65$ ve tenisçilerde $19,27 \pm 4,32$ bulunmuştur.

Çalışmaya katılan sporcuların somatotip değerlerine bakıldığında güreşçilerin ortalama endomorf, ektomorf ve mezomorf değeri sırasıyla $2,28 \pm 0,95$, $2,30 \pm 0,78$, $5,40 \pm 1,43$ yüzücülerin endomorf, ektomorf ve mezomorf değerleri sırasıyla $3,13 \pm 1,22$, $2,95 \pm 1,51$, $5,75 \pm 1,34$ ve son olarak tenisçilerin ortalama endomorf, ektomorf ve mezomorf değeri sırasıyla $2,59 \pm 1,52$, $2,67 \pm 1,21$, $1,44 \pm 2,01$ bulunmuştur. Bu sonuçlara göre sporcuların güreş ve yüzme branşındaki sporcular mezomorf yapıya tenisçiler ise merkezi olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 2. Farklı Branşlardaki Sporcuların ANOVA Test Sonuçları

	S d	F	p
Boy	2	0,120	,888
Vücut ağırlığı	2	0,661	,520
Endomorf	2	2,369	,103
Ektomorf	2	1,500	,232
Mezomorf	2	40,980	,000*
BKİ	2	1,101	,340

*p<0.05

Çalışmaya katılan sporcuların bazı değişkenlerinin branşlara göre ANOVA testi sonuçlarına göre boy (p=0,888), vücut ağırlığı (p=0,520), BKİ (p=0,340), endomorf (p=0,102), ektomorf (p=0,232) değerlerinde 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır (p>0,05). mezomorf (p=0,000) değerinde ise 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (p < 0,05) (Tablo 2).

Tablo 3. Branşların Mezomorf Değerlerinin Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

Branş	Ort. fark	Std. Error	p	
Güreş	Yüzme	-,34458	,51034	,779
	Tenis	3,96632*	,51772	,000
Yüzme	Güreş	,34458	,51034	,779
	Tenis	4,31090*	,53015	,000
Tenis	Güreş	-3,96632*	,51772	,000
	Yüzme	-4,31090*	,53015	,000

* p < 0.05

ANOVA testi sonucuna göre branşlar arasında anlamlı fark bulunan mezomorf değerlerinin çoklu karşılaştırma testi ile incelediğimizde (Tablo 3) güreşçiler ve yüzücüler (p=0,779) arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır (p>0,05). Güreşçiler ile tenisçiler arasında (p=0,000) ve yüzücüler ile tenisçiler (p=0,000) arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (p<0,05).

Çalışmaya katılan sporcuların somatotipleri hesaplanarak somatokart üzerinde belirlenmiştir. Güreşçilerin somatokart değerleri 3, 6, 3 mezomorf, yüzücüler 3, 5, 3 mezomorf ve tenisçiler ise 4, 3, 4 merkezi olarak bulunmuştur.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Spor branşına yönelik uygulanan egzersizler vücudun istenilen bir yapı kazanmasına yardımcı olmakta bu da performansı artırmakta ve vücut yapısını mekanik yönden daha avantajlı bir hale getirmektedir (Özer, 1993: 53; Tamer, 2000: 154). Yapısal olarak adlandırdığımız, genelde kalıtsal özelliğe sahip boy, ağırlık, somatotip ve beden kitle indeksi gibi parametrelerin spor branşlarında beceri ve fonksiyonel faktörleri etkilediği bilinmektedir (Müniroğlu vd., 2003: 68, Thorland vd., 1980: 333).

Sporcuların altyapılarda uyguladıkları antrenman programı genel fiziksel hazırlık ve branşa yönelik beceri unsurlarını barındırmaktadır. Sporculara uygulanan branşa özgü antrenmanları sporcuların fiziksel yapılarında farklılık yaratmaktadır. Çalışmamızda güreş, yüzme ve tenis branşlarında altyapı eğitimi alan sporcuların vücut yapısının incelemek ve branşlar arasında fark olup olmadığını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmamızdan elde edilen bulgulara göre güreş ve yüzme branşındaki sporcular mezomorf tenisçiler ise merkez yapıdadırlar. Literatürü incelediğimizde altyapılarda branşlar arasında somatotip yapıları değerlendiren çalışmalara fazla rastlayamamaktayız.

Taş vd. (2008: 1) Türkiye genç güreş milli takımı ile Kazakistan milli takım sporcuları üzerinde yaptığı çalışmada sporcuların somatotip özelliklerini incelemiş ve Türk güreşçilerin somatotip yapısını mezomorf kazak güreşçilerin ise endomorf-mezomorf olarak bildirmiştir. Akyüz vd. (2010: 41) genç milli güreş takımında yaptığı çalışmada sporcuların somatotip yapılarını değerlendirmiş ve mezomorf vücut yapısına sahip olduklarını bildirmiştir. Çalışmamızdan elde edilen verilerde güreşçilerin somatotip özelliklerinin mezomorf olduğunu ve literatürle benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu sonucu güreş branşının en baskın özelliği olan kuvvetin altyapılardan itibaren geliştirilmesi sonucu vücudun kaslı bir yapıda olması ve çalışma desenimizde yer alan güreş branşındaki sporcuların yaş ortalamasının diğer sporculardan daha yüksek olması ile açıklayabiliriz.

Sögüt vd. (2004: 155) farklı klasmanlardaki genç tenisçilerde yaptığı çalışmada somatotip özelliklerini ve bazı fiziksel özelliklerini karşılaştırmış ve klasmanlar arasında somatotip ve fiziksel özelliklerin bakımından anlamlı bir fark olmadığını bildirmiştir. Tenisçilerin somatotip yapılarını ise mezomorf ektomorf olarak hesaplamıştır. Avar ve Akça (2013: 35) 10-12 yaş tenisçilerin somatotip yapılarını ile performans ilişkisini incelediği çalışmasında bu yaş grubundaki erkek ve kadın tenisçilerin somatotip yapıları arasında fark

olmadığını ve somatotip yapılarını ise merkezi olarak bildirmiştir. Sanchez Munoz ve ark. (2007: 793) Elit tenisçilerde yaptığı çalışmada ilk 12 sıradaki sporcular ile alt sıralamadaki sporcuların somatotip ve bazı fiziksel özelliklerini karşılaştırdığı çalışmada elit tenisçilerin ektomorf mezomorf yapıda olduğunu ve alt sıralamadaki sporcular ile aralarında anlamlı bir fark olmadığını bildirmiştir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlarda tenisçilerin merkezi yapıda olduğunu ve literatürle karşılaştırdığımızda farklı sonuçlar olduğunu görmekteyiz. Bu sonuçların farklı olmasını sporcuların ırk, yaş, tenis oyun düzeyi ve antrenman yaşına bağlı olarak farklılık gösterdiğini düşünmekteyiz.

Ayan ve Kavi (2016: 23) 8-14 yaş arası kız yüzücülerin somatotip yapılarını incelediği çalışmada yüzücülerin endomorfik mezomorf yapıda olduğunu bildirmiştir. Ventrella vd. (2008: 383) 6-11 yaşarası İtalyan ve Estonyalı çocukların somatotip yapılarının incelenmesi konulu çalışmalarında, İtalyan kızların somatotip yapısını mezomorfik endomorf, Estonyalı kızların somatotip değerlerini ise endomorfik mezomorf olarak bulmuşlardır. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlarda yüzücülerin somatotip yapıları mezomorf olarak hesaplanmıştır. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar Literatür ile benzerlik göstermektedir. Her ne kadar birebir aynı sonuçlar olmasa da tüm çalışmalar kaslı yapıyı işaret etmektedir. Bayios vd. (2007: 271) Yunanistan 1.v ve 2. Liginde mücadele eden bayan basketbol voleybol ve hentbol oyuncularının somatotip yapılarını incelediği çalışmada voleybol oyuncularının dengeli endomorf, basketbol ve hentbol oyuncularının mezomorf-endomorf yapıda olduğunu bildirmiştir. 1.lig ile 2. Lig oyuncuları arasındaki karşılaştırmasında oyuncular arasında fark bulunmadığını fakat 1 lig oyuncularının daha yüksek homojen dağılım sergilediğini ve gözlenen bu farklılıkların branşlar arasındaki fizyolojik gerekliliklerinin bir sonucu olduğunu bildirmiştir. Gualdi-Russo ve Zaccagni (2001: 256) İtalyan elit voleybolcuların somatotip yapılarını incelediği çalışmada 1. ve 2. Lig oyuncuları arasında önemli derecede farklılık olduğunu ve 1. Lig oyuncularının yüksek ektomorf yapıda olduğunu bildirmiştir. Ayrıca oyuncuların somatotip yapılarını oyun bölgelerine göre karşılaştırmış oyun kurucuların yüksek mezomorf merkez oyuncuların ise yüksek ektomorf yapıda olduğunu bildirmiştir. Bu sonuç somatotip özelliklerin branşlar arasında farklılık göstermesinin yanı sıra branş içerisinde oyuncuların oynadıkları mevkilere göre de farklılık olduğunu göstermektedir. Benzer bir çalışmada Ramanlı ve Müniroğlu (2002: 38) farklı liglerdeki futbolcular üzerinde yaptığı çalışmada 1.lig oyuncularının mezomorf değerlerinin 2. Lig ve 3. Lig oyunculardan anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bildirmiştir. Bu çalışmalardaki katılımcıların yaş ortalamaları bizim çalışmamızdaki sporculardan yüksek olması nedeniyle farklılık yaratması olasıdır fakat burada branş, oyun mevki ve sporcunun performans düzeyinin somatotip yapıyı

etkilediğini bu sonuçlar ışığında söyleyebiliriz. Gontarev vd. (2016: 160) genç erkek Makedon futbol oyuncularında yaptığı çalışmada 14-18 yaş gruplarında somatotip yapısını incelemiş 14, 15, 16 yaş gruplarında mezomorf ektomorf 17, 18 yaş grubundaki futbolcuların ise mezomorf yapıya sahip olduklarını bildirmiştir. Apti (2010: 121) farklı yaş gruplarındaki futbolcuların somatotip yapılarını incelediği çalışmada futbolcuların ektomorf mezomorf yapıda olduğunu ve yaş arttıkça mezomorf yapının da arttığını tespit etmiştir. Futbolcularda yapılan bu çalışmalardan hareketle somatotip özelliklerin antrenman düzeyi ve yaş faktöründen etkilendiğini yaş ile birlikte hormonal değişime bağlı olarak erkek sporcularda mezomorf yapının arttığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen veriler ve literatürden elde edilen verilerden hareketle somatotip özelliklerin yapılan spor branşı, yaş, cinsiyet, spor yaşı, antrenman düzeyi, kalıtım, çevresel faktörler, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklar ile ailelerin yaşam biçimi ve beslenme gibi farklılıklardan etkilendiği düşünülmektedir. Spor branşının gerektirdiği branşa özgü çalışmalar sporcuların vücut yapısının farklılaşmasına neden olmaktadır. Literatür ve çalışmamızdan elde edilen bilgiler neticesinde güreş ve yüzme gibi kassal kuvvet ve dayanıklılık gerektiren spor dallarında altyapılardan itibaren uygulanan kuvvet ve kassal dayanıklılık antrenmanları bu branşlarda mezomorf yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bu somatotip yapının sporcunun spor yaşı ve biyolojik yaş ile birlikte artan fiziki gelişimine paralel olarak arttığı söylenebilir. Bu dönemde uygulanacak antrenmanların çocukların fiziksel ve fizyolojik gelişimi dikkate alınarak hazırlanması önem arz etmektedir. Antrenörlerin sporcularda gelişim sorunları ve sakatlıklardan kaçınmak için gelişim çağındaki çocuklara özgü yüklenme ilkelerini uygulamaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, M, Koç, H, Uzun, A, Özkan, A, Taş, M. (2010). Türkiye Güreş Milli Takımında Yer Alan Genç Sporcuların Bazı Fiziksel Uygunluk Ve Somatotip Özelliklerinin İncelenmesi. *Journal Of Physical Education And Sport Sciences*, 12(1):41-47.
- Apti, A. (2010). 10-18 yaş erkek futbolcularda somatotip ve vücut kompozisyonunun aerobik performans ve yaşanan sportif yaralanmalar ile ilişkisinin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Dergisi*, 15(3): 118-122.
- Avar, P, Akça, F. (2013). 10-12 Yaş Grubu Tenisçilerin Türkiye Klasman Sıralamalarına Göre Antropometrik Özellikleri Ve Servis Hızlarının İncelenmesi *Sportmetre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11 (1): 35-40.
- Ayan, V, Kavi, N. (2016). 8-14 Yaş Arası Kız Yüzcülerin Somatotip Yapılarının ve Yatay Sıçrama Özelliğinin İncelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4(1):23-30.
- Bayios, I. A., Bergeles, N. K., Apostolidis, N. G., Noutsos, K. S., & Koskolou, M. D. (2006). Anthropometric, body composition and somatotype differences of Greek elite female basketball, volleyball and handball players. *Journal of sports medicine and physical fitness*, 46(2): 271.
- Bell, W. & Rhodes, G. (1975). The morphological characteristics of the association football player. *Br. J. Sports Med.*, 9(4):196-200.
- Buško, K., Pastuszak, A., Lipińska, M., & Gryko, K. (2017). Somatotype variables related to strength and power output in male basketball players. *Acta of bioengineering and biomechanics*, 19(2):161-167
- Carter J.E.L, Heath B.H. (1990). Somatotyping Development and Applications. 1.Edition, New york: Cambridge University Pres, 352-367.

- Carter, J.E.L (2003). The Heath-Carter antropometric somatotype. Instruction manual-Department of Exercise and Nutritional Sciences San Diego State University. CA. USA.
- Gontarev, S., Kalac, R., Zivkovic, V., Ameti, V., & Redjepi, A. (2016). Anthropometrical Characteristics and Somatotype of Young Macedonian Soccer Players. *International Journal of Morphology*, 2016;34(1):160-167.
- Gualdi-Russo E, Zaccagni L. (2001). Somatotype, role and performance in volleyball players. *J Sports Med Phys Fitness*,; 41: 256-262.
- MacDougall, J. D., Wenger, H. A., & Green, H. J. (1991). *Physiological testing of the high-performance athlete* Champaign, Ill.: Human Kinetics Books. s. 141-147.
- Mészáros, T.; Mohácsi, J.; Szabó, T. & Szmodis, I. (2000). Anthropometry and competitive sport in Hungary. *Acta Biol. Szeged.*, 44:189- 192.
- Müniroğlu S., Çoruh E., Sunay H. (2003). Türk erkek voleybol milli takımının somatotip özelliklerinin incelenmesi. *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. V, 8(4): 68-74
- Özer K. (1993) Antropometri sporda morfolojik planlama. Kazancı Matbaacılık, İstanbul.
- Tamer K. (2000). Sporda fiziksel-fizyolojik performansın ölçülmesi ve değerlendirilmesi, Bağırman Yayınevi.
- Ramanlı, F, Müniroğlu S. (2002) Farklı Liglerde Mücadele Eden Profesyonel Futbol Takımları Sporcularının Somatotip Özellikleri Üzerine Bir İnceleme. *Spor Bilimleri Dergisi*, 13(4): 32-40.
- Sánchez-Muñoz C, Sanz D, Zabala M. (2007). Anthropometric characteristics, body composition and somatotype of elite junior tennis players . *British Journal Of Sport Medicine*, 41(11): 793-799.
- Söğüt M., Müniroğlu R. S., Deliceoğlu G. (2004). Farklı Kategorilerdeki Genç Erkek Tenis Oyuncularının Antropometrik Ve Somatotip Özelliklerinin İncelenmesi *Spor metre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, (4):155-162
- Taş M, Özkan A, Uzun A, Koç H, Akyüz M, Kıyıcı F. (2008). İki Farklı Ülkenin Güreş Milli Takımında Yer Alan Genç Güreşçilerin Bazı Fiziksel Uygunluk ve Somatotip Özelliklerinin Karşılaştırılması S.Ü. BES Bilim Dergisi, 10(3): 1-9.
- Thorland WG, Johnson GO, Fagot TG, Tharp GD, Hammer RW. (1980). Body composition and somatotype characteristics of junior Olympic athletes. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 13(5): 332-338.
- Ventrella A, Semproli S, Jürimäe J, Toselli S, Claessens A, Jürimäe T, Brasili P. (2008). Somatotype in 6–11-year-old Italian and Estonian schoolchildren. *HOMO-Journal of Comparative Human Biology*, 59(5): 383-396.

EXTENDED ABSTRACT

Anthropometry is widely used in many disciplines such as ergonomics and health sciences to understand the physical characteristics (performance) of athletes aiming to improve their athletic performance. Motor skills and morphological and physiological characteristics play a key role in the performance of athletes. As a result of special sports training and physical effort, similar improvement is observed in motor skills and morphological characteristics of high-level athletes. An athlete of a sport branch needs a body type suitable for that branch to achieve high performance. Although natural body type plays a role in the level of physical activity or predisposition to a particular sport, regular physical activity also causes changes in the physical structure of the body according to that branch. The aim of this study is to examine the somatotype characteristics of athletes of three sports and to determine differences between the branches.

The study sample consisted of a total of 58 volunteer athletes aged 10 to 15 years; 18 tennis players (12.05 ± 1.73 years of age), 19 swimmers (12.10 ± 1.48 years of age) and 21 wrestlers (14.71 ± 0.46 years of age). Participants' height was measured using a stadiometer with a precision of 0.01 m (Holtain Ltd., UK) and body weight was measured using a bioimpedance

analyzer (Jawon Med., Korea). Their limbs' length and diameter were measured using an anthropometer (Lafayette Instrument Company), skinfold thickness was measured using a skinfold caliper (Holtain Ltd., UK) and circumference was measured using a steel tape. Upper arm circumference (cm), maximal leg circumference (cm), femur diameter (cm), humerus diameter (cm), triceps skinfold (mm), subscapular skinfold (mm), supraspinale skinfold (mm) and medial calf skinfold (mm) measurements were performed by the right side of the body and somatotype values were calculated using the Heath & Carter method. Somatotype structure was calculated on a two-dimensional somatocart using the formula; Heath & Carter [(X-coordinate = ectomorphy - endomorphy), (Y-coordinate = 2 x mesomorphy - (endomorph + ectomorphy))]. Participants' body mass index was measured using the formula (BMI = body weight / height²). Data were analyzed using SPSS. Normality test, descriptive statistics, one-way variance analysis and Tukey HSD multiple comparison test were used.

According to the descriptive statistics results, the mean endomorphic values of the wrestlers, swimmers and tennis players were 2.28±0.95, 3.13±1.22 and 2.59±1.52, respectively. The mean mesomorph values of the wrestlers, swimmers and tennis players were 5.40±1.43, 5.75±1.34 and 1.44±2.01, respectively. The mean ectomorph values of the wrestlers, swimmers and tennis players were 2.30±0.78, 2.95±1.51 and 2.67±1.21, respectively. Participants' anthropometric properties; height (p=0.888), body weight (p=0.520) and body mass index (p=0.340) did not significantly differ by sport branches (p>0.05). Participants' somatotype properties; endomorph and ectomorph (p=0.103, p=0.232) did not significantly differ by sport branches (p>0.05). Participants' mesomorphic properties (p=0.000) significantly differed by sport branches (p<0.05). The difference was between wrestlers and tennis players (p=0.000) and swimmers and tennis players (p=0.000). The somatotype structures of wrestlers and swimmers were mesomorphic. The somatotype structures of tennis players were ectomorphic-endomorphic. Ayan and Kavi (2016: 23) reported that female swimmers aged 8 to 14 years had an endomorphic mesomorphic structure. Ventrella et al. (2008: 383) conducted a study on Italian and Estonian children aged 6-11 years and reported that Italian girls had a mesomorphic endomorph somatotype structure while Estonian girls had an endomorphic mesomorph somatotype structure. Our results show that swimmers have a mesomorphic structure, which is consistent with the literature. Akyüz et al. (2010: 41) reported that young national wrestlers had a mesomorphic body structure. Our results show that wrestlers have a mesomorphic structure, which is consistent with the literature. Söğüt et al. (2004: 155) compared the somatotype and physical properties of young tennis players in different classes and reported no difference in somatotype and physical properties between

classes. They measured the somatotype structure of the tennis players as mesomorphic ectomorphic. Sanchez Munoz et al. (2007: 793) compared the somatotype and physical properties of the top 12 elite tennis players and players in the lower ranks. They reported that the elite tennis players had an ectomorphic mesomorphic structure and that the groups did not differ. Our results show that tennis players have a central structure, which is different from the literature. This difference might be due to the difference in race, age, tennis level and training age. In conclusion, our results and the literature show that somatotype properties depend on sports branch, age, gender, sport age, level of training, genes, environmental factors, cultural and socio-economic status, life style of families, and nutrition. Sports-specific training causes changes in the body structure of athletes. Our results and the literature show that the force and muscular strength training performed in such sports branches as wrestling and swimming, which require muscular force and durability, result in mesomorphic structure. This somatotype structure increases with an increase in sport age, biological age and physical development. Training in this period should be prepared in line with the physical and physiological development of children.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Gökdeniz, A. (2019). "Turistik Destinasyonlarda Sosyal Taşıma Kapasitesi Algısı ve Tekrar Ziyaret Niyetine Etkisi: Ayvalık Araştırması", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 3003-3031.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.04.2019

Araştırma Makalesi

TURİSTİK DESTİNASYONLARDA SOSYAL TAşIMA KAPASİTESİ ALGISI VE TEKRAR ZİYARET NİYETİNE ETKİSİ: AYVALIK ARAşTIRMASI

Prof. Dr. Ayhan GÖKDENİZ

Balıkesir Üniversitesi, Ayvalık Meslek Yüksekokulu

aygokdeniz@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0003-3934-8234

Öz

Son yıllarda turistik destinasyonlarda turizmin sürdürülebilirliği önemli bir konu haline gelmiştir. Bu noktada; tartışılan temel kavram, destinasyonun her anlamda taşıma kapasitesinin ne olacağıdır. Taşıma kapasitesi; turizm mekan gelişimi planlamasının rasyonel bir bileşimidir ve sürdürülebilir turizm standartlarının oluşturulması açısından da önemli argumanlarından birisidir. Genel olarak turizm taşıma kapasitesi; ekonomik, psikolojik, çevresel ve sosyal taşıma kapasitesi başlıklarında incelenmektedir. Bu başlıklardan birisi olan sosyal taşıma kapasitesi; 'ziyaret edilen bölge halkının, turistlerin davranışları ve huzuru için göstereceği hoşgörü düzeyi ve turistlerin kalabalıklaşma derecesinin diğer turistler tarafından kabul edilmeye hazır olduğu seviye' olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada; Ayvalık'a gelen yerli turistlerin sosyal taşıma kapasitesine ilişkin algılamalarına ve tekrar ziyaret etme niyetlerine yönelik ampirik bir araştırmaya yer verilmiştir. Sonuçların değerlendirilmesi ile elde edilen bulgular ise şöyledir; Ayvalık'a ziyaretçilerin tekrar gelişleri ve başkalarına tavsiyesi ile ilgili belirlenen 7 başlıklı faktör analizi sonuçlarına göre; 1. Faktör (Ulaşılabilirlik), 2. Faktör (Destinasyon Kimliği), 5. Faktör (Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat), 6. Faktör (Destinasyonun Doğal Çekicilikleri) ve 7. Faktör (Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri) başlıklarının ziyaretçi tercihlerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. 3. Faktör (Destinasyon Aktiviteleri) ve 4. Faktör (Konaklama Hizmetleri) başlıklarında yer alan unsurların ise; ziyaretçilerin tercihlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Taşıma Kapasitesi, Yerli Turist, Konaklama İşletmeleri ve Ayvalık

THE PERCEPTION OF SOCIAL CARRYING CAPACITY OF TOURISTIC DESTINATIONS AND ITS EFFECT ON THE INTENTION OF REVISITS : AYVALIK RESEARCH

Abstract

The sustainability of tourism in tourist destinations has become an important issue in recent years. At this point, the basic concept discussed is what the carrying capacity of the destination should be in every sense. Carrying capacity is a rational component of tourism space development planning and one of the important arguments for establishing sustainable tourism standards. In general, tourism carrying capacity is examined under the topics of economic, psychological, environmental, and social carrying capacities. One of these topics, social carrying capacity can be described as "the level of tolerance of local people of the destination region for the behavior and peace of tourists, and the level of tourist crowding that is readily acceptable for other tourists". In this study, an empirical research on the perceptions of domestic tourists visiting Ayvalık regarding the social carrying capacity and their intention to visit again is provided. The findings obtained through the evaluation of the results are as follows: According to the results of the 7-factor analysis that we determined regarding the

visitors returning to Ayvalık again and recommending the destination to others, the 1st Factor (Accessibility), the 2nd Factor (Destination Identity), the 5th Factor (Hygiene, Service Quality and Prices), the 6th Factor (Natural Attractions of the Destination), and the 7th Factor (Socio-Cultural Attractions of the Destination) were found to have influenced visitor preferences. It was determined that the 3rd Factor (Destination Activities) and the 4th Factor (Accommodation Services) were found to have not influenced visitor preferences.

Keywords: Social Carrying Capacity, Local Tourists, Accommodation Enterprises and Ayvalık

1. GİRİŞ

Son yıllarda turistik destinasyonlarda turizmin sürdürülebilirliği önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu noktada; tartışılan temel konu, destinasyonun her anlamda taşıma kapasitesinin ne olacağıdır. Taşıma kapasitesi; turizm mekan gelişimi planlamasının rasyonel bir bileşimidir ve herhangi bir bölgede sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için de önemli kriterlerden birisidir. Taşıma kapasitesi, turistik destinasyonda kaynaklara negatif etki yapmadan, ziyaretçi tatminini düşürmeden veya yerel toplum ekonomisi ve kültürü üzerine istenmeyen etki yapmadan maksimum kullanım olarak tanımlanabilir (Klariç, vd., 1999: 14). Taşıma kapasitesi kavramı: ilk olarak mühendislik ve mimarlık alanında kullanılmıştır. Bu alandaki çalışmalarda, taşıma kapasitesi kavramı; fiziki yapıların kapasitesini belirlemek amacıyla bir planlama aracı olarak ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak; turizm taşıma kapasitesi ‘bir alanın turistleri, yeni turistik tesis ve etkinlikleri belli bir düzeye kadar karşılama yeteneği’ olarak tanımlanabilir (Simon, vd., 2004: 277). Turizm taşıma kapasitesi; ekolojik, fiziksel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere dört başlıkta incelenmektedir (Hall 2001: 137). Bazı araştırmacılar ise; farklı bir tasnifleme yaparak, taşıma kapasitelerini; ekonomik, psikolojik, çevresel ve sosyal taşıma kapasitesi başlıklarında toplamışlardır (Holden, 2002: 141; Simon, vd., 2004: 278). Bu başlıklardan birisi olan sosyal taşıma kapasitesi; ‘turistlere karşı bölge halkının hoşgörü düzeyinin sınırı’ olarak tanımlanabilir. Bir diğer tanıma göre; sosyal taşıma kapasitesi, turistik alanlarda ziyaretçiler ile ev sahipleri arasında gerçekleştiren sosyal ilişkilerin tamamıdır (Kaya, 1997: 54).

Ayvalık, 1970’li yıllardan beri özellikle iç turizmde önemli bir turistik destinasyon olarak talep görmektedir. İlçenin, bir mübadil kenti olarak tarihi geçmişe sahip olması ve geçmişe ait gelenek ve göreneklerini sürdürmesi önemli kazanımlarıdır. Günümüzde; Ayvalık merkez ve Cunda’da 1800’ün üzerinde tescillenmiş tarihi bina vardır. Eski kilise, cami, yağhane, tuzhane, sabunhane, han ve hamamlara sahip Ayvalık, 2015 yılında ‘Endüstriyel Peyzaj’ başlığı ile UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi’ne girmiştir. Ayrıca, Bergama, Truva ve Çanakkale Şehitlikleri gibi turistik çekiciliği yüksek olan antik kentlere de çok yakındır. Yörede; sualtı fauna ve florası oldukça zengindir. Kısacası, ilçe; bir potansiyel

turistin gün içerisinde faydalanabileceği tüm turistik altyapı ve üstyapı donanımlarına sahip bir yöredir. Ayvalık; doğal güzellikleri, neo-klasik sivil mimari örnekleri, tarihi ve kültürel mekânları, iklimi, mutfağı, plajları ve adaları ile birlikte kent dokusu bozulmamış önemli bir turistik yöredir. İlçe; zengin geçmişi, marka değerine sahip ürünleri, benzersiz doğası, asırlık mutfağı, kültürel potansiyeli ve Sarımsaklı plajlarıyla son yıllarda aşırı sayıda turistik talep almaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 verilerine göre; Balıkesir il genelinde 83 turizm işletmesi belgeli ve 907 belediye belgeli toplam 990 konaklama işletmesi faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerde toplam 50.150 yatak bulunmaktadır. Balıkesir'deki toplam yatak arzının % 24'ü Ayvalık'ta bulunmaktadır. Turizm işletme belgeli işletmeler daha çok Ayvalık, Edremit, Erdek, Bandırma ile Karesi ve Altieylül ilçelerinde yer almaktadır. (<https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/ydo/Balikesir-YDTS.pdf>, Erişim28.10.2018).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 31 Aralık 2016 verilerine göre; Ayvalık'ın nüfusu 68 bin 457 kişidir ve bu verilerle Balıkesir ilçeleri arasında büyüklük açısından 6. sıradadır. 2017 verilerine göre; Ayvalık'ın yerleşik nüfusu 70.002 olmuştur. Ayvalık'ta 31 Aralık 2017 yılı itibarıyla turizm işletme belgeli 2 adet 5 yıldız, 3 adet 4 yıldız, 3 adet 3 yıldız ve 3 adet 2 yıldızlı otel bulunmaktadır. Ayrıca, yine turizm işletme belgeli 1 butik otel, 1 pansiyon ve 12 özel işletme belgeli otel bulunmaktadır. Ayvalık'ta belediye belgeli konaklama işletmeleri de hesaba katıldığında toplam 18.000 civarında yatak olduğu söylenilebilir. Ayvalık'ta kayıt dışı olarak yapılan ev pansiyonculuğu ve günübirlik kiraya verilen evler de dikkate alındığında bu sayının 20.000 civarında olduğu görülmektedir (Gökdeniz, 2018: 34).

Ayvalık'ta ikinci konut (yazlık) sayısı 28 bin civarındadır. Yaz sezonunda ikinci konutlarda yaklaşık 120 bin kişi (her konutta ortalama 4 kişinin kaldığı varsayımı ile) kalmaktadır. Bu sayılara, Ayvalık'a günübirlik gelen organize tur ve bireysel ziyaretçiler de dahil edildiğinde Ayvalık'ın yaz aylarındaki nüfus yoğunluğu 400-500 bin kişiye çıkmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak Ayvalık'ın taşıma kapasitesinin ciddi anlamda zorlandığı ifade edilebilir.

Tablo 1'e bakıldığında Ayvalık'ta 2017 yılında turizm işletme ve belediye belgeli tesislere gelen yabancıların toplamı 87.409 kişidir ve ortalama 2,27 kalış süresi ile 135.541 geceleme yapmışlardır. Aynı tesislerde yerli turistlerin toplamı 252.733 kişidir. Ortalama 2,22 kalış süresi ile 559.108 geceleme yapmışlardır. Bu verilerden yola çıkarak Ayvalık'ın daha çok yerli turistler tarafından kullanıldığı ve yaz aylarında yoğunlaşan bir iç turizm hareketliliği olduğu söylenebilir. 6 Aralık 2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile Balıkesir'in de Büyükşehir Belediyesi statüsüne

geçmesi noktasında Ayvalık'taki iki ilçe belediyesi kapanmış (Küçükköy ve Altınova) ve bu iki ilçenin de Ayvalık nüfusuna eklenmesi ile kış nüfusu yaklaşık 70 bin kişi olarak saptanmıştır. Bu nüfus özellikle yazın (Haziran-Temmuz-Ağustos) 400-500 binlere çıkmakta ve her anlamda **yörenin taşıma kapasiteleri** zorlanmaktadır. Doğal olarak kış nüfusuna göre dizayn edilmiş yerel hizmetler (elektrik, su, zabıta, güvenlik, trafik vb. gibi) yaz aylarında zorlanmakta veya aksamaktadır.

Tablo 1. Ayvalık'ta Turizm İşletme ve Belediye Belgeli Tesislerde Konaklama İstatistikleri (2017)

	Parametreler	Turizm İşletme Belgeli Tesisler	Belediye Belgeli Tesisler	Toplam
Tesis Geliş Sayısı	Yabancı	75.591	11.818	87.409
	Yerli	108.214	144.519	252.733
	Toplam	183.805	156.337	340.142
Geceleme	Yabancı	97.149	38.392	135.541
	Yerli	244.355	314.753	559.108
	Toplam	341.504	353.145	694.649
Ort. Kalış Süresi	Yabancı	1,29	3,25	2,27
	Yerli	2,26	2,18	2,22
	Toplam	1,86	2,26	2,06
Doluluk Oranı %	Yabancı	13,20	3,91	17,11
	Yerli	33,0	32,07	32,53
	Toplam	46,12	35,98	41,05

Kaynak; <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201122/belediye-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29 Ekim 2018)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29 Ekim 2018)

Turizm sektöründe yer alan potansiyel tatilciler, gidecekleri destinasyonu belirlerken, o yerin doğal kaynaklarına, kültürel mirasa, altyapı ve üstyapı olanaklarına, ürünün fiyatına, fayda-maliyet dengesine, bölge veya yörede yerel halk-ziyaretçi ilişkisine ve sunulan hizmetlerin kalitesine önem vermektedirler. Potansiyel tatilcilerin, seyahat öncesi dikkate aldıkları bu kriterlerin, tatil sonrası memnun kalma veya kalmama, tekrar gelme ve başkalarına tavsiye etme gibi noktalarda etkin olduğu görülmüştür. Bu süreçte yerel halk-ziyaretçi ilişkisinde ortaya çıkan sonuç, destinasyon imajını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir (Bryon ve Neuts, 2002: 6).

Seyahate çıkmak isteyen potansiyel turistlerin karar aşamasında dikkate aldıkları önemli kriter, gidilecek destinasyonun imajıdır. Destinasyon imajı; tanıtım kaynakları (seyahat broşürleri/afişler), başkalarının düşünceleri (aile/arkadaşlar, seyahat acentaları), medya (gazete, dergi, televizyon, kitap, filmler) gibi pek çok kaynaktan gelen bilgilerle oluşmaktadır. Bununla birlikte, destinasyonun ziyaret edilmesiyle ilk elden edinilen bilgi ve deneyim nedeniyle imaj etkilenmekte ve değişime uğrayabilmektedir (Echtner ve Ritchie, 2003: 38). Destinasyon imajı, bir kişi ya da grubun, belirli bir mekân hakkında sahip olduğu

tüm bilgi, izlenim, önyargı ve duygusal düşüncelerin anlatımıdır (Özdemir, 2007: 87). Destinasyon imajının oluşmasına katkı veren diğer unsurlar ise; doğal ve sosyo-kültürel çekicilikler, alt yapı-üst yapı olanakları, fiyat-hizmet denklemi ve hizmet kalitesi gibi kriterlerdir. Destinasyona gelen ziyaretçinin bu unsurlardan memnun kalması aynı destinasyona bir daha gelmesi kadar, tavsiye etmesi sonucunu da doğurabilir (Yoon ve Uysal, 2005; 47). Sürekli aynı destinasyonları hatta aynı otelleri tercih eden bir ziyaretçi profili oluşturmak bütün turistik işletmelerin ortak hayalidir. Çünkü, en büyük sıkıntıları kapasite yönetim güçlükleridir. Bir akşam boş kalırlar, ertesi akşam ise; talebi karşılayamazlar. Bu noktada temel amaç yüksek düzeyde ziyaretçi memnuniyetine ulaşmak ve bu yolla sadık bir ziyaretçi portföyü oluşturmaktır (Duman ve Öztürk, 2005: 9).

Gidilen destinasyonda ziyaretçiler ile yerel halkın etkileşimi olarak da tanımlanan sosyal taşıma kapasitesi; bu ilişkilerin negatif veya pozitif unsurlarını içermektedir (Stankey, Mccool, 1989: 498). Yani; ziyaretçi yerel halktan, esnaftan, hizmetlerden ve konaklama yaptığı işletmeden memnunsa destinasyon hakkında pozitif, değilse negatif bir düşünceye sahip olmaktadır. Bu noktada sosyal taşıma kapasitesi; 'ziyaret edilen bölge halkının, turistlerin davranışları ve huzuru için göstereceği hoşgörü düzeyi ve turistlerin kalabalıklaşma derecesinin diğer turistler tarafından kabul edilmeye hazır olduğu seviye' olarak ifade edilebilir (Bonilla ve Bonilla, 2008: 118).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Turizm alanında değişik destinasyonlarda sunulan hizmetlerin kalitesi ve memnuniyet düzeyine ilişkin yerli ve yabancı çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Turizm literatüründe araştırmacılar ve bilim insanları 'müşteri' kavramı yerine daha çok 'misafir' veya 'ziyaretçi' kavramını kullanmaktadır. O nedenle; 'müşteri tatmini' ve 'müşteri sadakati' yerine 'misafir tatmini' ve 'misafir sadakati' denilmesi daha doğru tanımlama olacaktır. Turizmde misafir memnuniyetine yönelik araştırmalar daha çok güvenlik, temizlik, fiyat, nitelikli personel eksikliği, hizmet kalitesi, genel çekicilikler, kalite, yemek kalitesi ve sunumu, ulaşılabilirlik ve destinasyonda sunulan hizmetlerin çeşitliliği noktalarında yoğunlaşmaktadır (Kılıç ve Pelit, 2004: 115). Turist davranışı, destinasyon kişiliği, destinasyon memnuniyeti ve sadakati gibi başlıkları içeren çalışmalara bakıldığında yurt içi ve yurt dışında çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazılarında ayrıntıları ve sonuçları itibarıyla bakmakta fayda vardır;

- Postacıoğlu (1991) çevresel sürdürülebilir kalkınma için bir bölgenin turizm planlamasında fiziksel, sosyal ve ekonomik taşıma kapasitesi kavramlarının dikkate alınması

gerektiğini ifade etmektedir. Kozak (2001) ise; ziyaretçilerin genel memnuniyet düzeyleri ile tekrar ziyaret etme niyetleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu belirlemiştir.

- Kılıç ve Sop (2012) destinasyon kişiliği, benlik uyumu ve sadakat değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Bodrum destinasyonunda tatili geçiren yerli turistler üzerinde bir saha çalışması yapmışlardır. Sonuç olarak; Bodrum destinasyonuna yönelik yerli turistlerin algılarında oluşan destinasyon kişiliği ‘dinamizm, samimiyet, yetkinlik ve entelektüellik’ başlıklarıyla açıklanmış, bunlardan ‘samimiyet’ boyutunun destinasyon sadakati üzerinde en etkili kişilik özelliğine sahip olduğu anlaşılmıştır.

- Sop ve diğerleri (2012) Bodrum’da destinasyon kişiliği ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemiş ve yörede tatil geçiren yerli turistler üzerinde bir saha çalışması yaparak, veri toplamıştır. Bu çalışmada; Bodrum destinasyonu için genel bir değerlendirme yapılabilir olgusuna ulaşmışlar ve destinasyonunun ‘dinamik, samimi, yetkin ve entelektüel’ bir kişilik yapısına sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

- İpar ve Doğan (2013) tarafından Edremit’te, yerli turistlerin önem verdiği turizm unsurları ve bunlardan memnun kalma düzeyleri üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada; Edremit’te, turizm ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olan faktörlerin, turistler açısından nasıl değerlendirildiğinin ölçülmesi yapılmış ve destinasyonun geleceği açısından yapılacak çalışmalar noktasında destinasyon yöneticilerine tavsiyelerde bulunulmuştur.

- Gökdeniz ve Dinç (2017) ‘Kuzey Ege’nin İncileri’ başlıklı destinasyon planlamasında; Bergama, Aliğa, Foça, Ayvalık, Edremit ve Burhaniye ilçelerine yönelik reklam ve pazarlama stratejileri geliştirmişlerdir. Koç (2017) ise; Kapadokya’da ‘Destinasyon Performansının Ziyaretçi Memnuniyeti ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışı Üzerine Etkisi’ başlıklı çalışmada; destinasyondaki çekiciliklerin sürdürülebilir olması ve yerel halk-ziyaretçi etkileşiminin pozitif noktalara taşınmasının önemli olduğunu vurgulamıştır.

Aynı başlıkları içeren (turist davranışı, destinasyon kişiliği, destinasyon memnuniyeti ve sadakati gibi) yurt dışında yapılan çalışmalardan bazıları ise şöyledir;

- Oppermann (1999) yaptığı çalışmada destinasyona yönelik sadakat oluşturmada turistlerin tatmin olmasının her zaman yeterli olmayacağını belirlemiştir. Diğer bir ifade ile tatmin olmuş bir turistin yeni destinasyonlar görmeyi arzulayacağını ve bu nedenle aynı destinasyonu tekrar ziyaret etme eğiliminde olmayabileceğini ifade etmiştir. Choi ve Chu’ya (2001) göre ise; misafirlerin memnuniyet düzeyi ile aynı oteli tekrar ziyaret etme olasılığı arasında pozitif yönlü ve yüksek bir ilişki bulunmaktadır.

- Castro ve diğerleri (2007) yaptığı çalışmada destinasyon yönetimi ve sadık ziyaretçi kavramları üzerindeki çalışmaların son yıllarda giderek arttığını belirtmiş ve bu

çalışmaların iki ana başlık altında gruplandırılabilirliğini ifade etmişlerdir. Bunlardan ilki; beklenti-uyumsuzluk paradigması ve diğeri ise; bilişsel psikolojiye dayanan önermelerdir (Oliver, 2010: 96). Her iki yaklaşım modelinde; tüketiciyi tatmin etmek için odağı olarak kabul edilmektedir. Beklenti uyumsuzluk paradigması yaklaşımına göre; sadakat, tüketicilerin tatmin seviyesine bağlıdır (Oliver, 2010: 117). Bu nedenle; tatmin ve sadakat arasındaki neden-etki ilişkisini destekleyen birçok bulgu bulunmaktadır. Bu bulguların birçoğunda tüketici tatminin; kaliteli hizmet anlayışına bağlı olduğu vurgulanmaktadır.

- Croes ve diğerleri (2010) seyahat harcamaları açısından destinasyon sadakati üzerinde bir araştırma yapmışlar ve destinasyona ilk kez gelenlerin harcama miktarlarının destinasyona sadık olanlara göre daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, bu iki grubun harcama kalemleri arasında da farklılık olduğunu belirlemişlerdir. Örneğin; destinasyona ilk kez gelenler harcamalarını konaklama, yiyecek-içecek ve araba kiralamaya ayırırken, sadık turistler ise; etkinlik, eğlence ve alışveriş odaklı harcamalarda bulunmuşlardır.

Turizmin sosyal taşıma kapasitesi ile ilgili hem yurt içinde hem de yurt dışında yapılan araştırmalar çoğaltılabilir. Tarihsel kronolojik sıralamaya göre bunlardan bazıları ise şöyledir;

- Ferreira ve Harmse (1999) Güney Afrika'da Kruger National Park'ın sosyal taşıma kapasitesi üzerinde bir araştırma yapmışlar ve geleceğe yönelik politika ve uygulamaları belirlemişlerdir. Clivaz, Hausser ve Michelet, (2004) ise; İsviçre'de bölgesel doğal park olan Pfyng-Finges'in taşıma kapasitesi kavramına dayalı turizm izleme sistemi üzerinde bir araştırma yapmış ve doğal parkın taşıma kapasitesini belirlemeye çalışmışlardır.

- Bonilla ve Bonilla (2008) Endülüs'te (Malaga, Sevilla, Cordoba, Granada) turistik destinasyonların toplumsal taşıma kapasiteleri üzerine araştırma yapmışlar ve bölgedeki turizmin sürdürülebilirliği için geleceğe yönelik projeksiyonlarda bulunmuşlardır. Jovicic ve Dragin, (2008) ise; turistik destinasyonlarda turizm etkilerinin yönetilmesi için taşıma kapasitelerinin mutlaka ölçülmesi gerektiğinin ifade etmiştir. Maggi ve Fredella, (2011) ise; İtalya'da kıyı şeridinde bulunan turistik şehirlerin taşıma kapasitelerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmışlar ve destinasyonlardaki turizmin sürdürülebilir olması için önerilerde bulunmuşlardır.

Benzer araştırmalar Tselentis ve diğerleri (2011) tarafından Girit Adası'nı ziyaret edenler üzerinde yapılırken, yine Tselentis ve diğerleri (2012), merkez Ege Adaları'nın optimal taşıma kapasitelerinin ne olması noktasında ayrıntılı araştırmalar yapmışlardır.

- Castellani ve Sala (2012) "Turizm Sisteminde Taşıma Kapasitesi" başlıklı çalışmalarında; sürdürülebilirliğe yönelik çevresel ve yönetimsel kısıtlamaları değerlendirmişler ve küresel turizm endüstrisi için vizyon belirlemişlerdir. Benzer bir

araştırma; Massiani, Santoro (2012), tarafından Venedik şehrindeki turistik yoğunlaşma ve taşıma kapasitesinin zorlanması üzerine yapılmıştır. Çalışmada; Venedik şehrindeki turistik yoğunlaşmanın nasıl önlenebileceği, optimal taşıma kapasitesinin ne olabileceği ve gelecekte şehirdeki turizmin hangi boyutlara ulaşabileceği ile ilgili projeksiyonlar yapılmıştır.

- Mokry (2013) turistik destinasyonlar için tanıtım materyallerin oluşturulmasında ‘algılayıcı taşıma kapasitesi’ kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Mohamad ve diğerleri (2014) ise; Malezya’daki Langkawi Adası’nda turizmin sosyal boyutu ve adanın taşıma kapasitesi üzerinde bir araştırma yapmış ve yörenin doğal çekiciliklerinin daha fazla yıpratılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yine; Zelenka ve Kacatl (2014); taşıma kapasitesi kavramının çok boyutlu bir kavram olduğunu ifade ederek, psikolojik, sosyal ve ekolojik taşıma kapasitelerinin bir destinasyon için çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

- Kabote (2015) Zimbabve’nin Victoria Şelaleleri’ne gelen ziyaretçiler üzerinde yaptığı araştırmada; kırsal alan planlamalarında toplumsal taşıma kapasitesinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Buan ve diğerleri (2016) ise; Filipinler’de (Luisiana, Laguna), Hulugan Şelalelerine gelen ziyaretçilere yönelik sosyal taşıma kapasitelerini ölçümlemeye çalışmışlardır. Yine, Marsiglio, (2017), turistik destinasyonlar için optimal ziyaretçi sayısının belirlenmesi gerektiğini ifade etmiş ve ekonomik faydalar arasında doğru dengeyi bulmak ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için çevresel maliyetlerin şart olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 2. Turizmin Sosyal Taşıma Kapasitesi ile ilgili Çalışmalar

Yazar (Yıl)	Çalışma Konusu
Saveriades (2000)	Kıbrıs Adası üzerinde sosyal taşıma kapasitesi ile ilgili araştırma
Trumbic (2005)	Akdeniz kıyılarındaki turistik destinasyonların sosyal taşıma kapasitesi
Santonocito (2012)	Sicilya Adası’nın sosyal taşıma kapasitesi ve ziyaretçi-yerel halk ilişkisi
Sayan ve Ortaçesme (2005)	Korunan alanlarda taşıma kapasitesinin belirlenmesi ve rekreasyonel taşıma kapasitesi
Tokmak (2008)	Sürdürülebilir turizm açısından taşıma kapasitesi ve Topkapı Sarayı’nda bir araştırma
Ünlüönen ve Tokmak (2009)	Topkapı Sarayı’nda çalışanlar ve ziyaretçiler üzerinde sosyal taşıma kapasitesinin ölçülmesi
Seçilmiş (2012)	Termal turizm destinasyonlarından duyulan memnuniyet düzeyinin tekrar ziyaret niyetine etkisi ve Sakarılıca’da bir saha çalışması
Varol (2015)	Edremit Körfezi’nde turist algılarının davranışsal niyetler üzerinde etkisi

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Ayvalık, iç turizmde önemli bir turistik destinasyondur. Türkiye’de iç turizmin gelişmeye başladığı 1970’li yıllardan itibaren ilçede, sürekli artan bir turizm potansiyeline rastlamak mümkündür. Ancak, bölgedeki turizmin kısa süreli (3-5 ay) olması nedeniyle

turistik işletmelerin, hizmetlerin ve çevresel unsurların gelişmesi istenilen hız ve kalitede olmamıştır. Son yıllarda turistik ürün çeşitlendirmeye ilginin artması ile birlikte bölgede var olan turistik altyapı kültür, gastronomi, doğa, sualtı ve suüstü sporlara ve eko turizm gibi alternatif turistik ürün gruplarına kaymıştır. Bu talep yapısı, doğal olarak bölgede bu tip hizmet veren işletmelerin açılmasını beraberinde getirmiş ve butik otel işletmeciliği ön plana çıkmıştır (Gökdeniz 2014: 7). Bölgede, ‘yeşil yönetim’ anlayışı ile yönetilen butik oteller, özellikle doğa dostu ziyaretçilerin yoğun talepleri ile karşılaşmaktadırlar (Gökdeniz, 2017: 72). Ayvalık, son yıllarda özellikle ulaşım kolaylığı nedeniyle tercih edilmekte ve yerli ziyaretçilerin akımına uğramaktadır.

Tablo 3. Ayvalık Turizminde Ekonomik Büyüme İle İlgili Parametreler

Parametreler	2000	2005	2010	2017
Seyahat Acentası	2	3	4	5
Turizm İşletme Belgeli Otel	17	18	20	25
Butik Otel	60	66	77	88
Nitelikli Restoran	45	52	70	74
Gelen Yabancı Turist Sayısı	27.960	35.000	153.044	87.409
Yabancı Geceleme Sayısı	47.115	61.076	282.132	135.541
Gelen Yerli Turist Sayısı	71.035	35.776	79.337	252.733
Yerli Geceleme Sayısı	106.552	71.552	149.704	559.108
Gezi Tekneleri	14	18	21	26
Kamp-Kamping Alanları	4	6	7	7
Marina ve Çekek Yeri	2	2	2	2
Dalış Okulları	1	2	4	4
Rent a Car Hizmetleri	4	6	7	7

Kaynak; Gökdeniz A., Erdem B., (2015), “Turizm Politikasında Ekonomik Başarı Koşulları ve Ayvalık Örneği”, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Haziran 2015, Sayı 7, 23.
http://www.investinbalikesir.com/upload/Node/26811/xfiles/Balikesir_TurizmYatirim_Rehberi+2.pdf, Erişim 28.10.2018) <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201122/belediye-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29.10.2018) <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29.10.2018)

Tablo 3’de; Ayvalık turizmi ile ilgili ekonomik parametrelere bakıldığında, özellikle konaklayan yerli turist sayısında 15 yıllık dönem zarfında ciddi bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. 2000 yılında yaklaşık 28.000 olan yabancı turist sayısı, 2010 yılında 153.000’e yükselmiş, 2017 yılında ise 87.409 kişiye düşmüştür. 2017 yılı verilerine göre, yabancı geceleme sayısı 135.541 gecelemedir. Yabancılar da ortalama geceleme sayısı 2,2 gece ile oldukça düşüktür. 15 yıllık periyod içerisinde gelen yerli turist sayısına bakıldığında 2000 yılında 71.035, 2010 yılında 79.337 ve 2017 yılında 252.733 yerli ziyaretçi Ayvalık’a gelmiş ve 2017 yılında 559.108 geceleme yapmıştır. Yerlilerde ortalama geceleme sayısı, 2017 yılında 2,2 gece ile düşüktür. Yerlilerin yabancılar a oranı Ayvalık’a geliş sayısının artması bölgedeki ikinci konut sayısı ile açıklanabilir. 2013 yılı verilerine göre Ayvalık’ta 28 binin üzerinde ikinci konut vardır (Gökdeniz, vd., 2010: 850). Son yıllarda bu hareketliliğe

yörede yaşanan yoğun iç turizm hareketliliği de eklenince destinasyonun taşıma kapasitesi zorlanmakta ve önemli yaşamsal sorunlar (trafik sıkışıklığı, su ve elektriklerin kesilmesi, oto park ve hizmetlerin denetlenememesi gibi) ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yöreye gelen ziyaretçiler üzerinde ulaşılabilirlik, destinasyon çekicilikleri, beğenilen ve beğenilmeyen unsurlar, güvenlik, tekrar gelme ve başkalarına tavsiye etme noktalarında bir araştırmaya gerek duyulmuştur. Diğer bir deyişle; destinasyonun önem arz eden değerleri ile ziyaretçilerin memnuniyet seviyesinin belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalar ışığında, henüz tatile çıkmamış olan potansiyel turistlerin, çeşitli destinasyonlar arasından bir değerlendirme yaparken ne gibi unsurları dikkate aldıklarının bilinmesi bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Ayrıca, değişik amaçlarla yer değiştiren yerli ve yabancı turistlerin deneyimleri, istek ve arzuları, destinasyonla ilgili beğenileri ve eksik bulduğu unsurlar destinasyon yöneticilerine gelecekte yol gösterici olacaktır. Bu araştırmanın yapılmasındaki diğer temel unsurları da aşağıdaki başlıklar çerçevesinde sıralamak mümkündür;

* Ayvalık'ı tercih edecek yerli turistlerin, karar vermelerinde konaklama hizmetleri, ulaşılabilirlik, hijyen-sağlık ve temizlik, yerli-yabancı ilişkisi, diğer turistik işletmeler ve sundukları hizmetlerin çeşitliliği ve kalitesi, fiyat-tatmin düzeyi, sosyo-kültürel ve doğal çekicilikler,

* Ayvalık destinasyonundaki bu faktörlerin misafir tatmini ve sadakati oluşturmadaki etkisi,

* Yine mevcut hizmet ve ortamdaki memnun kalan ziyaretçilerin destinasyona tekrar gelmede ve başkalarına tavsiye etmedeki etkisi,

* Ayvalık destinasyonunda hizmetlerin nitelik ve nicelikleri ile ilgili ortaya çıkan somut bilgiler çerçevesinde destinasyon yöneticilerini bilgilendirmek.

Bir turizm destinasyonu olmak isteyen her bölge; doğal olarak önce güçlü ve zayıf yanlarını ortaya çıkararak, tehdit ve fırsatların neler olduğunu belirlemek ister. Bu çerçevede yöreye gelen ziyaretçi ve turistlere yönelik çeşitli mal ve hizmetleri eksiksiz ve doğru bir şekilde sunmak isterler. Burada temel amaç, daha fazla turist ağırlayarak yöre ekonomisine ciddi bir katma değer yaratmaktır. Bir bölgeye turistik talebin oluşabilmesi için; alt ve üst yapı imkanları, yerel halkın turiste bakış açısı, yerel yönetimlerin hizmet ağı ve tutumu, sivil toplum kuruluşları, yörede faaliyet gösteren turizm paydaşlarının tutum ve davranışları, fiyat-tatmin dengesi, eğlence-animasyon ve hediyelik ürün sunan işletmelerin varlığı talep açısından dikkate alınan önemli unsurlardır.

Araştırmanın kapsamı; 2018 yazında (10 Ağustos-10 Eylül 2018 tarihleri arasında) Ayvalık'a gelen ve değişik konaklama işletmelerinde kalan yerli ziyaretçilerle sınırlanmıştır.

Bu çerçevede; Ayvalık (merkez), Sarımsaklı ve Alibey Adası'nda önceden seçilen (her bölgeden 4'er otel) toplam 12 otel belirlenmiştir. Bu araştırmada; yerli turistlerin Ayvalık'ın sosyal taşıma kapasitesine ilişkin algılamaları ve tekrar ziyaret etme niyetleri ölçümlenmeye çalışılmıştır. Ancak, 'Ayvalık'a gelen yerli turistler' kavramının bu noktada biraz açılmasında fayda vardır. Aslında, araştırma; ilgili tarihler arasında sadece 3 farklı lokasyonda ve değişik konaklama işletmelerinde geceleme yapan yerli ziyaretçiler üzerinde yapılmıştır. Bir diğer deyişle; Ayvalık'a ilgili tarihlerde gelen günübirlikçiler, yazlıkçılar, pansiyonlarda kalanlar ve kiralık yazlıkları (1 hafta-10 gün gibi) tercih edenler araştırmaya dahil edilmemiştir. Bir diğer sınırlılık da sorulara istinaden ortaya çıkarmaya çalışılan faktörlerle ilgilidir. Ayvalık'a gelen, 3 farklı lokasyonda, 12 konaklama işletmesinde kalan yerli ziyaretçilere (toplamda 633 kişi) toplam 3 grupta, 42 soru sorulmuştur. Anketlerde yer alan sorular ziyaretçilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde cevaplandırılmıştır. Araştırma genel anlamda; Ayvalık'a ilgili tarihlerde gelen ve 12 farklı konaklama işletmesinde geceleme yapan 633 ziyaretçi ve bu ziyaretçilerin sorulara verdiği yanıtlarla sınırlıdır. Bu araştırmada ölçülmek istenen konu; bu otellerde kalan yerli turistlerin Ayvalık'ın sosyal taşıma kapasitesine ilişkin algılamaları ve tekrar ziyaret etme niyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmanın ileriki dönemde bölgede daha geniş kapsamda yapılması (günübirlikçiler, yazlıkçılar, pansiyon sahipleri gibi) bölge turizminin ve destinasyonun geleceği açısından önemlidir. Hatta, benzer bir çalışmanın sadece hizmet alıcılar üzerinde değil, hizmet sağlayıcılar üzerinde de yapılmasında fayda vardır. Örneğin; yerel halk ve yöre esnafı üzerinde yapılacak benzer bir çalışma ile hizmet sağlayıcılarının da destinasyonun bugünü ve geleceği hakkında fikirleri öğrenilmiş olunacaktır. Sağlıklı ve vizyoner bir destinasyon yönetimi için her iki tarafın yani destinasyonu ziyaret edenler ile destinasyonda hizmet sunanların fikirlerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bu iki tarafın destinasyon hakkındaki düşünceleri, eleştirileri ve beğenileri destinasyonun daha sağlıklı yönetilmesini sağlayacaktır.

3.2. Örneklem Seçimi ve Veri Toplama Aracı

Araştırmanın evrenini 2017 yılında Ayvalık'a gelen 252.733 yerli turist oluşturmaktadır. Ayvalık'ta sadece turizm işletme ve belediye belgeli tesislere gelen ve ortalama 2,22 gece ile 559.108 geceleme yapan bu ziyaretçilerin dışında da mutlaka yerli ziyaretçiler gelmiş ve konaklamıştır. Ancak, bu sayılardaki araştırma evrenini temsil edecek örneklem büyüklüğü için, Krejcie ve Morgan (1970) tarafından geliştirilen, büyük kitleler için örneklem genişlikleri tekniği ve tablosu kullanılarak, % 95 güven aralığında ve % 5 hata payı göz önüne alınmış ve örneklem büyüklüğü 750 kişi olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada veri

toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Örneklem yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Geri dönüş oranının düşük olabileceği düşünülerek 750 anket; Ayvalık (merkez), Sarımsaklı ve Alibey (Cunda) Adası önceden seçilen (her bölgeden 4'er otel) toplam 12 otele dağıtılmıştır. Anketler, bu otellerde kalan misafirlerle yüz yüze görüşülerek, doldurulmuştur. Ayvalık'ta yerli turistlerin profili, destinasyondan beklentileri ve tekrar gelme niyetleri üzerine yapılan bu çalışma; 3 farklı lokasyonda yapılmıştır. Sahada uygulamaya yönelik anket çalışması 10 Ağustos -10 Eylül 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu anketlerden 633'ü geri dönmüş, 117'si ise geri dönmemiştir. Anketlere verilen cevaplar değerlendirildiğinde 18 anketin çeşitli nedenlerle (eksik ve anlamsız cevaplar, birden fazla şıkkın işaretlenmesi, çelişkili cevaplar vb. nedenlerle) değerlendirme dışı bırakılmış, geri kalan 615 anket değerlendirmeye alınarak, bulgulara ulaşılmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı % 84.4'dür. Değerlendirme dışı bırakılan anket sayısı 18, toplama oranı ise; % 2.8'dir.

Sahada anket uygulamasına geçmeden önce yerli turistlerin önem verdikleri noktalar ve bunlardan duydukları memnuniyet seviyelerini belirlemek için daha dar kapsamda pilot bir anket uygulaması yapılmıştır. 01-09 Ağustos 2018 tarihleri arasında toplam 60 kişi üzerinde yapılan anket uygulamasında ortaya çıkan eksiklikler ve yanlışlar düzeltilerek ana anket uygulamasına geçilmiştir. Pilot uygulama sonrasında elde edilen verilerin sonucunda ölçekte yer alan sorulardan güvenilirliği bozan (mükerrer) 3 soru çıkartılmış, 2 soruda da sadece bazı ifadeler düzeltilerek ankete son şekli verilmiş ve saha araştırmasına geçilmiştir.

3.3. Anketlerin Hazırlanması ve Test Edilen Ölçekler

Anket soruları üç ayrı bölümde düzenlenmiş olup, toplam 42 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde; yerli turistlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, hane geliri, Ayvalık'ı ziyaret amacı ve geliş sayısını içeren bir ölçüde demografik özelliklerini ölçen çoktan seçmeli 7 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise; Ayvalık'ta yerli ziyaretçi memnuniyetini değerlendirmek için belirlenen 'ulaşılabilirlik', 'destinasyon kimliği', 'destinasyon aktiviteleri', 'konaklama hizmetleri', 'hijyen, hizmet kalitesi ve fiyat', 'destinasyonun doğal çekicilikleri' ve 'destinasyonun sosyo-kültürel çekicilikleri' ile ilgili olan toplam 32 soru vardır. Üçüncü bölümde ise; yerli turistlerin Ayvalık'a tekrar gelme ve tavsiye etme niyetini sorgulayan 3 soru vardır. İkinci ve üçüncü bölümde Ayvalık'ın sosyal taşıma kapasitesi hakkındaki algılarını ve tekrar ziyaret etme niyetini sorgulayan 35 soru 5'li Likert ölçeği tekniğinde hazırlanmıştır. Turistlerin ziyaret ettikleri destinasyon hakkındaki algılarını, görüş ve davranışlarını ölçmeyi amaçlayan araştırmaların çoğunda 5'li Likert ölçeği (Alegre ve Garau, 2010: 72-73); Petrosillo vd., 2007: 29-37; Yu ve Goulden, 2006: 1331-1342; Chen ve Chen, 2010: 29-35) kullanılmış olup, Nash vd., 2006: 525-532 ve Asanbekova

2007: 112 ise; 7'li Likert ölçeği kullanmıştır. Alegre ve Garau'ya (2010) göre; turistik destinasyonun değerlendirmesini doğru olarak yapabilmek için olumsuz algıların da ölçülmesi gerekmektedir. Bu nedenle ankette ikinci bölümde sorulan soruların bazıları olumlu, bazıları ise olumsuz önermelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde, Ayvalık'a tekrar ziyaret etme niyetiyle ilgili 3 soruda olumlu önermeler kullanılmıştır. Yanıtların istatistiksel açıdan rasyonel yorumlanabilmesi için kodlama; kesinlikle katılmıyorum=1, katılmıyorum=2, ne katılıyorum-ne katılmıyorum=3, katılıyorum=4, kesinlikle katılıyorum=5 şeklinde yapılmıştır (Petrosillo vd., 2007: 31).

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Anket verilerinin çözümünde, sosyal bilimler alanında kullanılan güncel istatistik programları kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar; Ağırlıklı Ortalama, Standart Sapma, Yüzde ve Frekans Yöntemi yardımıyla tablolaştırılmış ve elde edilen bulgular ışığında yorumlar yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik analizi noktasında; öncelikle ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Ziyaretçilerin memnuniyet algılarının ve bu algıların tekrar ziyaret niyetine etkisinin belirlenmesi amacıyla geliştirilen ölçeğin güvenilirlik katsayısının (Cronbach Alfa) 0,70'in altında olmamasına dikkat edilmiştir. Bilimsel araştırmalarda; bilindiği gibi, Alfa katsayısı $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise; ölçek güvenilir değil, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise; ölçek düşük güvenilirlikte, $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise; ölçek oldukça güvenilir, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise; ölçek yüksek güvenilirlikte olarak değerlendirilir (Akgül ve Çevik, 2003: 435–436).

4.1. Demografik Bulgular ve Yorumlar

Örnekleme oluşturan 615 kişinin yaş aralığı sırasıyla en çok 25-34 yaş (% 28,5), 35-44 yaş (% 25,9) ve 18-24 yaş (% 18) aralığıdır. Cinsiyet dağılımı, % 53,8 erkek, % 46,2 kadın; medeni durumu, % 59 evli, % 41 bekâr; eğitim durumu en çok sırasıyla % 50,1 lisans, % 22,8 ön lisans, % 15,0 ortaöğretim; hane geliri en çok sırasıyla 2.501-5.000 TL arası (% 35,4), 0-2.500 TL arası (% 22,9) ve 5.001-7.500 TL arası (% 19,5); ziyaret amacı eğlenme-dinlenme amacıyla gelenler % 47,2, kum-güneş-deniz amacıyla gelenler % 23,4, kültür-gastronomi amacıyla gelenler % 10,4, akraba ve arkadaş ziyareti amacıyla gelenler % 9,3 ve iş amacıyla gelenler % 8,1; geliş sayısı ilk kez gelenler % 35,0, ikinci kez gelenler % 24,2, beş ve üstü gelenler % 16,6, üçüncü kez gelenler % 16,4 ve dört kez gelenler % 7,8'dir (Tablo 4).

Tablo 4. Ayvalık'a Gelen Yerli Turist Örnekleme İlişkin Bilgiler

YERLİ TURİSTLER		N	%
Cinsiyet	Kadın	284	46,2
	Erkek	331	53,8
Yaş	18-24	111	18,0
	25-34	175	28,5
	35-44	159	25,9
	45-54	100	16,3
	55-64	49	8,0
	65 ve üstü	21	3,4
Medeni Durum	Evli	363	59,0
	Bekâr	252	41,0
Eğitim	İlköğretim	5	0,8
	Ortaöğretim	92	15,0
	Ön Lisans	140	22,8
	Lisans	308	50,1
	Lisansüstü	63	10,2
	Diğer	7	1,1
Hane Geliri	0-2.500 TL	141	22,9
	2.501-5.000 TL	218	35,4
	5.001-7.500 TL	120	19,5
	7.501-10.000 TL	83	13,5
	10.001 TL ve üstü	53	8,6
Ziyaret Amacı	Eğlenme-dinlenme	290	47,2
	Kültür-gastronomi	64	10,4
	İş	50	8,1
	Akraba ve arkadaş ziyareti	57	9,3
	Kum-güneş-deniz	144	23,4
	Diğer	10	1,6
Geliş Sayısı	İlk	215	35,0
	2	149	24,2
	3	101	16,4
	4	48	7,8
	5 ve üstü	102	16,6

Bu bulgularla ilgili; Ayvalık'ı en çok 25-44 yaş grubunda olan genç ve orta yaş grubu üretken nüfusun ve lisans eğitimi (4 yıllık fakülte ve yükseokul) alan ziyaretçilerin tercih ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, bu ziyaretçilerin yine Ayvalık'ı en çok tatil ve kum-deniz-güneş amaçlı tercih ettiğini ve ağırlıklı olarak ilk kez geldiklerini ifade edebiliriz.

4.1.1. Geçerlik ve Güvenirlilik

Bu çalışma kapsamında kullanılan ölçeklerin ve ölçme modelinin faktöriyel geçerliği açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde varimax dönüşümü uygulanmış; faktör sayısının saptanmasında öz değer 1,00'den büyük olması, maddelerin ilgili faktörle en az 0,30 düzeyinde yük değerine sahip olması, bir faktörün en az üç maddeden oluşması, binişiklik durumunda bir maddenin diğer bir faktördeki yük değerinin (+/-) 0,32'yi geçmemesi ölçütleri dikkate alınmıştır (Costello ve Osborne, 2005: 4-5; Hair vd. 2010: 111, 118, 682; Büyüköztürk, 2002'den aktaran Akgündüz ve

Çakıcı, 2015: 33'den aktaran Bolat, 2017: 139). Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında, standartlaştırılmış yüklerin 1,00'in üzerinde ve 0,50'nin altında olmaması (Hair vd., 2010: 686'den aktaran Bolat, 2018: 147); t değerlerinin (-/+) 1,96'nın altında olmaması (Akgündüz ve Çakıcı, 2015: 34'den aktaran Bolat, 20178: 139); uyum iyiliği değerlerinin de (Tablo -7-) istenilen düzeyde olması ölçütleri göz önünde bulundurulmuştur. Ölçeklerin güvenilirliği, Cronbach Alpha değeri ile incelenmiştir (Hair vd., 2010: 687'den aktaran Bolat, 2017: 140). Cronbach Alpha değerinin 0,70'den büyük olması koşulu göz önünde bulundurulmuştur (Hair vd., 2010: 125,687'den aktaran Bolat, 2017: 140).

Ölçme modelinin faktöriyel test edebilmek için sekiz faktörden oluşan ölçme modeli (ulaşılabilirlik, destinasyon kimliği, destinasyon aktiviteleri, konaklama hizmetleri, hijyen, hizmet kalitesi ve fiyat, destinasyonun doğal çekicilikleri, destinasyonun sosyo-kültürel çekicilikleri ve tekrar gelme ve tavsiye etme niyetleri) doğrulayıcı faktör analizine sokulmuştur. Uyum iyiliği değerleri ve standartlaştırılmış faktör yükleri değerleri bu analiz sonuçlarından elde edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi en yüksek olabilirlik (Maksimum Likelihood) yöntemiyle yapılmıştır (Bolat, 2017: 140).

- Faktöriyel Geçerlik

Ölçeklerin faktöriyel geçerliği ile ilgili yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonuçları aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Sosyal Taşıma Kapasitesi Ölçeği: Sosyal taşıma kapasitesi ölçeğine ilişkin yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, Ölçekte yer alan "Ayvalık'ta çok ciddi trafik ve otopark sorunu yaşadım", "Otopark ücretlerini yüksek buldum", "Ayvalık'ta günübirlik tekne turlarını keyifli buldum", "Ayvalık'ta sağlık hizmetlerini yeterli buldum", "Ayvalık'ta tatil yapmanın maliyetini yüksek buldum", "Hediyelik eşya fiyatlarını yüksek buldum", "Genel olarak konaklama fiyatlarını yüksek buldum" ve "Tatil için Ayvalık'ın marka bir destinasyon olduğunu söyleyebilirim" maddeleri birden fazla faktöre yüklendiği, ilgili maddelerin diğer faktördeki yük değerinin (+/-) 0,32'yi geçtiği belirlenmiş ve bu maddeler analizlerden çıkarılmıştır. Faktör analizi tekrarlandığında, öz değeri 1,00'den büyük yedi faktör tespit edilmiştir. Yedi faktör, toplam varyansın % 74,2'sini açıklamakta olup, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,835, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2 = 7425,478$; $p < 0,01$) (Tablo 5). "Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri" faktörü toplam varyansın % 25,8'ini; "Destinasyonun Doğal Çekicilikleri" faktörü % 13,3'ünü, "Konaklama Hizmetleri" faktörü % 8,8'ini, "Destinasyon Kimliği" faktörü % 7,8'ini, "Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat" faktörü % 6,6'sını, "Ulaşılabilirlik" faktörü % 6,3'ünü ve "Destinasyon Aktiviteleri" faktörü % 5,6'sını açıklamaktadır.

Tablo 5. Sosyal Taşıma Kapasitesi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=615)

Ölçek Maddeleri	DSKÇ	DDÇ	KH	DK	HHKF	ULŞ	DA
SORU1	0,020	0,015	0,104	0,105	0,006	0,839	0,065
SORU2	0,084	0,050	0,063	0,145	0,076	0,859	0,075
SORU3	0,114	0,104	0,076	0,095	0,095	0,754	0,014
SORU6	0,151	0,099	0,214	0,775	0,090	0,167	0,040
SORU7	0,113	0,085	0,072	0,863	0,125	0,157	-0,040
SORU8	0,090	0,090	0,154	0,830	0,143	0,074	-0,071
SORU10	0,006	0,066	0,080	-0,175	0,108	0,062	0,721
SORU11	-0,112	-0,022	-0,030	0,028	-0,076	0,056	0,833
SORU12	-0,009	-0,088	-0,083	0,072	0,112	0,026	0,781
SORU17	0,067	0,038	0,867	0,103	0,098	0,094	-0,007
SORU18	0,110	0,023	0,883	0,163	0,124	0,065	0,026
SORU19	0,022	0,064	0,807	0,153	0,245	0,110	-0,064
SORU21	0,090	0,187	0,228	0,151	0,784	0,060	-0,026
SORU22	0,063	0,087	0,168	0,159	0,840	0,111	0,054
SORU23	0,095	-0,112	0,081	0,055	0,839	0,028	0,133
SORU24	0,131	0,767	-0,023	0,120	0,143	0,072	-0,030
SORU25	0,258	0,763	-0,045	0,015	0,071	0,051	-0,009
SORU26	0,145	0,795	0,111	0,035	0,018	0,003	-0,052
SORU27	0,280	0,677	0,099	0,117	-0,110	0,078	0,048
SORU28	0,878	0,292	0,008	0,089	0,049	0,081	-0,041
SORU29	0,901	0,251	0,026	0,098	0,028	0,032	-0,042
SORU30	0,902	0,176	0,083	0,095	0,096	0,092	-0,035
SORU31	0,872	0,165	0,124	0,119	0,125	0,078	-0,036
Özdeğer	5,942	3,048	2,027	1,805	1,497	1,444	1,289
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%25,8	%13,3	%8,8	%7,8	%6,6	%6,3	%5,6
Tplm Açıklanan Varyans Yüzdesi	%25,8	%39,1	%47,9	%55,7	%62,3	%68,6	%74,2
KMO Değeri	0,835						
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 7425,478; p < 0,01$						

ULŞ: Ulaşılabilirlik; DK: Destinasyon Kimliği; DA: Destinasyon Aktiviteleri; KH: Konaklama Hizmetleri; HHKF: Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat; DDÇ: Destinasyonun Doğal Çekicilikleri, DSKÇ: Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri

Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği: Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti Ölçeği ölçeğine ilişkin yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, ölçek maddelerinin tek faktör altında toplandığı tespit edilmiştir. Tek faktör toplam varyansın % 82,288'ini açıklamakta olup, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,733, Barlett Küresellik testi sonuçları da anlamlıdır ($X^2 = 1101,214; p < 0,01$) (Tablo 6).

Tablo 6. Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=615)

Ölçek Maddeleri	TGTEN
SORU33	0,892
SORU34	0,931
SORU35	0,898
Özdeğer	2,469
Açıklanan Varyans Yüzdesi	%82,288
Toplam Açıklanan Varyans Yüzdesi	%82,288
KMO Değeri	0,733
Barlett Küresellik Değeri	$X^2 = 1101,214; p < 0,01$

Ölçme modelinin uyum iyiliği değerleri şu şekildedir: [$X^2/df = (662,8/271) 2,446; p < 0,01$; RMSEA = 0,049; SRMR = 0,044; NFI = 0,96; NNFI = 0,97; CFI = 0,97; IFI = 0,97; RFI = 0,95]. Sekiz faktörlü ölçme modelinin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Ölçme Modeline İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyiliği	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Ölçme Modeli
X^2/df	≤ 3	≤ 5	2,446
RMSEA	$\leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,049
SRMR	$\leq 0,05$	$0,05 < SRMR \leq 0,08$	0,043
NFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,96
NNFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq NNFI < 0,95$	0,97
CFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq CFI < 0,95$	0,97
IFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq IFI < 0,95$	0,97
RFI	$\geq 0,95$	$0,90 \leq RFI < 0,95$	0,95

Not: X^2/df : Kikare Serbestlik Derecesi Oranı; RMSEA: Kök Ortalama Kare Yaklaşımı Hatası; SRMR: Standardize Edilmiş Artık Ortalamaların Karekökü; NFI: Normlanmış Uyum İndeksi; NNFI: Normlaştırılmamış Uyum İndeksi; CFI: Karşılaştırmalı Uyum İndeksi; IFI: Artan Uyum İndeksi; RFI: Görelî Uyum İndeksi.

Kaynak: Schermelleh-Engel vd., (2003: 52); Hair vd., (2010: 646-654,698); Kline, (2011:199-209); Doğan ve Sapmaz, (2012: 302)'den aktaran Bolat, 2017: 145.

Sosyal Taşıma Kapasitesi ölçeği maddelerinin standartlaştırılmış faktör yüklerine bakıldığında; faktör yüklerinin *Ulaşılabilirlik* boyutunda 0,63-0,88 arasında; *Destinasyon Kimliği* boyutunda 0,77-0,85 arasında; *Destinasyon Aktiviteleri* boyutunda 0,54-0,78 arasında, *Konaklama Hizmetleri* boyutunda 0,79-0,90 arasında, *Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat* boyutunda 0,70-0,86 arasında, *Destinasyonun Doğal Çekicilikleri* boyutunda 0,65-0,75 arasında, *Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri* boyutunda 0,87-0,93 arasında değerler aldığı ve bu değerlerin 0,50'den yüksek olduğu görülmektedir (Hair vd., 2010: 686'den aktaran Bolat, 2017: 145). Ayrıca tüm t değerlerinin de anlamlı olduğu ($t > -/+1,96$) saptanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Sosyal Taşıma Kapasitesi Ölçeği Maddelerine İlişkin Standartlaştırılmış Yük, R^2 , t ve SE Değerleri (N=615)

	Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	R^2	t	SE
Sosyal Taşıma Kapasitesi	SORU1	0,74	0,55	19,11	0,45
	SORU2	0,88	0,77	23,13	0,23
	SORU3	0,63	0,40	15,96	0,60
	SORU6	0,77	0,59	21,12	0,41
	SORU7	0,85	0,72	23,94	0,28
	SORU8	0,79	0,62	21,73	0,38
	SORU10	0,54	0,29	12,02	0,71
	SORU11	0,78	0,61	16,00	0,39
	SORU12	0,65	0,42	14,00	0,58
	SORU17	0,81	0,66	22,87	0,34
	SORU18	0,90	0,81	26,60	0,19
	SORU19	0,79	0,62	22,38	0,38
	SORU21	0,79	0,62	21,25	0,38
	SORU22	0,86	0,74	23,67	0,26
	SORU23	0,70	0,49	18,40	0,51
	SORU24	0,70	0,49	18,11	0,51
	SORU25	0,75	0,56	19,65	0,44
	SORU26	0,70	0,49	18,09	0,51
	SORU27	0,65	0,42	16,50	0,58
	SORU28	0,92	0,85	29,53	0,15
	SORU29	0,93	0,86	30,04	0,14
	SORU30	0,91	0,83	29,06	0,17
	SORU31	0,87	0,76	26,94	0,24

Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti ölçeği maddelerinin standartlaştırılmış faktör yükleri incelendiğinde; faktör yüklerinin 0,82-0,93 arasında değerler aldığı ve bu değerlerin 0,50'den yüksek olduğu görülmektedir (Hair vd., 2010:686'den aktaran Bolat, 2017:145). Ayrıca tüm t değerlerinin de anlamlı olduğu ($t > -/+1,96$) belirlenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti Ölçeğine İlişkin Standartlaştırılmış Yük, R^2 , t ve SE Değerleri (N=615)

Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	R^2	t	SE
SORU33	0,82	0,67	23,84	0,33
SORU34	0,93	0,86	28,82	0,14
SORU35	0,83	0,69	24,39	0,31

4.1.2. Güvenirlilik

Ölçeklerin güvenilirliğine bakıldığında tüm faktörlere ait güvenilirlik değerlerinin 0,70'den yüksek olduğu görülmektedir (Hair *vd.*, 2010:125, 687'den aktaran Bolat 2017:149): *Ulaşılabilirlik* $\alpha = 0,789$, *Destinasyon Kimliği* $\alpha = 0,842$, *Destinasyon Aktiviteleri* $\alpha = 0,713$, *Konaklama Hizmetleri* $\alpha = 0,869$, *Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat* $\alpha = 0,820$, *Destinasyonun Doğal Çekicilikleri* $\alpha = 0,794$, *Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri* $\alpha = 0,948$ ve *Tekrar Gelme ve Tavsiye etme Niyeti* $\alpha = 0,892$ 'dir (Tablo -10-). Bu sonuçlar, ölçeklerin yeterli düzeyde güvenilirlik değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.3. Ortak Yöntem Varyansı Analizi

Ortak yöntem varyansı, varyansın ölçeklerin ölçmeye çalıştığı yapılardan ziyade ölçme metoduna dayanması durumunu ifade etmektedir (Podsakoff *vd.*, 2003: 879'den aktaran Bolat, 2017: 150). Tüm değişkenlerin tek bir anketle ve benzer bir metodoloji ile ölçüldüğü (ankette spesifik maddelerin bulunması, ölçek tiplerinin ve yanıt biçimlerinin benzer olması gibi), kendi kendine değerlendirme yönteminin kullanıldığı, farklı değişkenlere ilişkin değerlendirmelerin aynı değerlendirici tarafından ve aynı zaman dilimi içerisinde yapıldığı çalışmalarda, ortak yöntem varyansı ortaya çıkabilir (Malhotra *vd.*, 2006: 1865'den aktaran Bolat, 2017: 150). Ortak yöntem varyansının söz konusu olup olmadığını belirlemenin en yaygın yöntemlerinden biri Harman'ın tek faktör testidir (Podsakoff *vd.*, 2003: 889'den aktaran Bolat, 2017: 150). Bu test kapsamında, tüm maddelerin döngüsüz faktör analizine tabi tutulması gerekmektedir. (a) ilk faktörün varyansın önemli bir bölümünü tek başına açıklaması ya da (b) analiz sonucunda tek faktörün çıkması durumunda ortak yöntem varyansından söz edilebilir (Podsakoff *vd.*, 2003: 889'dan aktaran Bolat, 2017: 150-151). Bu çerçevede, iki değişken ile ilgili toplam 26 ifade döngüsüz faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda öz değeri 1'den yüksek toplam sekiz faktör tespit edilmiştir. Birinci faktör toplam varyansın % 26,500', ikinci faktör toplam varyansın % 11,789'unu, üçüncü faktör toplam varyansın % 7,798'ini, dördüncü faktör toplam varyansın % 6,979'unu, beşinci faktör toplam varyansın % 6,377'ini, altıncı faktör toplam varyansın % 5,632'sini, yedinci faktör toplam varyansın % 5,166'ını ve sekizinci faktör toplam varyansın % 4,964'ünü açıklamaktadır. Harman'ın tek faktör analizi sonuçları çalışmada, ortak yöntem varyansı sorununun olmadığı söylenebilir.

4.2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 10'da görüldüğü gibi istatistiksel olarak, Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti ile "Ulaşılabilirlik" ($r = 0,232$, $p < 0,01$), "Destinasyon Kimliği" ($r = 0,358$, $p < 0,01$), "Konaklama Hizmetleri" ($r = 0,219$, $p < 0,01$), "Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat" ($r = 0,271$,

$p < 0,01$), “Destinasyonun Doğal Çekicilikleri“ ($r = 0,331$, $p < 0,01$) ve “Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri “ ($r = 0,465$, $p < 0,01$) anlamlı ve pozitif; “Destinasyon Aktiviteleri“ ($r = -0,056$, $p > 0,05$) ile anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo 10. Değişkenlere İlişkin Ortalamalar, Standart Sapma Değerleri, Cronbach Alpha ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	Ort.	SS	α^a	1	2	3	4	5	6	7
1. Ulaşılabilirlik	3,34	1,05	0,789							
2. Destinasyon Kimliği	3,56	1,02	0,842	0,319**						
3. Destinasyon Aktiviteleri	2,74	1,01	0,713	0,115**	-0,48					
4. Konaklama Hizmetleri	3,62	1,07	0,869	0,233**	0,359**	-0,23				
5. Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat	3,20	0,68	0,820	0,195**	0,328**	0,100**	0,383**			
6. Destinasyonun Doğal Çekicilikleri	3,30	0,90	0,794	0,166**	0,242**	-0,046	0,136**	0,160**		
7. Destin. Sosyo-Kültürel Çekicilikleri	3,46	0,99	0,948	0,193**	0,289**	-0,086*	0,184**	0,216**	0,492**	
8. Tekrar Gelme-Tavs. Etme Niyeti	3,65	1,06	0,892	0,232**	0,358**	-0,056	0,219**	0,271**	0,331**	0,465**

4.3. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Sosyal Taşıma Kapasitesi faktörleri ile Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 11’de görüldüğü gibi, “Ulaşılabilirlik“ ($\beta = 0,076$, $p < 0,05$), “Destinasyon Kimliği“ ($\beta = 0,171$, $p < 0,01$), “Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat“ ($\beta = 0,108$, $p < 0,01$), “Destinasyonun Doğal Çekicilikleri“ ($\beta = 0,096$, $p < 0,05$) ve “Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri “nin ($\beta = 0,323$, $p < 0,01$) Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu; “Destinasyon Aktiviteleri“ ($\beta = -0,035$, $p > 0,05$) ile “Konaklama Hizmetleri“nin ($\beta = 0,025$, $p > 0,05$) ise; anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 11. Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti Üzerinde Sosyal Taşıma Kapasitesi Faktörlerinin Etkisini Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Tekrar Gelme ve Tavsiye Etme Niyeti	
	β	
Regresyon Sabiti	0,666	
1. Ulaşılabilirlik	0,076*	
2. Destinasyon Kimliği	0,171**	
3. Destinasyon Aktiviteleri	-0,035	
4. Konaklama Hizmetleri	0,025	
5. Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat	0,108**	
6. Destinasyonun Doğal Çekicilikleri	0,096*	
7. Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri	0,323**	
F	36,718	
R	0,545	
R ²	0,297	

Hipotezler bir arada değerlendirildiğinde, Hipotez 1, Hipotez 2, Hipotez 5, Hipotez 6 ve Hipotez 7 kabul edilmiş; Hipotez 3 ve Hipotez 4 kabul edilmemiştir (Tablo -12-).

Tablo 12. Hipotez Kabul / Kabul Edilmeme Özeti

Hipotezler	Kabul/Ret
Hipotez 1	Kabul
Hipotez 2	Kabul
Hipotez 3	Kabul Edilmemiştir.
Hipotez 4	Kabul edilmemiştir.
Hipotez 5	Kabul
Hipotez 6	Kabul
Hipotez 7	Kabul

10 Ağustos-10 Eylül 2018 tarihleri arasında Ayvalık (merkez) (4 otel), Cunda (4 otel) ve Sarımsaklı'da (4 otel) toplamda 12 otelde misafirlerin doldurulması için 750 anket bırakılmıştır. Bu anketlerin 633 adedi geri dönmüştür. Anketlerde; misafirlere 42 soru sorulmuş ve verilen cevapları analiz ettikten sonra 615 anket değerlendirmeye değer bulunmuş, 18 anket çeşitli nedenlerle kapsam dışı bırakılmıştır. Ayvalık'a ziyaretçilerin tekrar gelişleri ve başkalarına tavsiyesi ile ilgili belirlediğimiz 7 başlıklı faktör analizi sonuçlarına göre; 1, 2, 5, 6 ve 7. başlıklarda ifade edilen unsurların ziyaretçi tercihlerinde etkili olduğu, 3 ve 4. başlıkta ifade edilen unsurların ise; ziyaretçilerin tercihlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

'Yerli Turistlerin Ayvalık'ın Sosyal Taşıma Kapasitesine İlişkin Algılamaları ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetleri' üzerinde yapılan bu araştırma; 2018 yazında (10 Ağustos-10 Eylül 2018 tarihleri arasında) Ayvalık'a gelen ve değişik konaklama işletmelerinde kalan

yerli ziyaretçilerin bir kısmı üzerinde yapılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesi ile elde edilen bulgular şöyledir; Ayvalık'a ziyaretçilerin tekrar gelişleri ve başkalarına tavsiyesi ile ilgili belirlenen 7 başlıklı faktör analizi sonuçlarına göre; 1, 2, 5, 6 ve 7. başlıklarda ifade edilen unsurların ziyaretçi tercihlerinde etkili olduğu, 3 ve 4. başlıkta ifade edilen unsurların ise; ziyaretçilerin tercihlerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ziyaretçilerin; Ayvalık'ı tercih etmeleri, tekrar gelmeleri ve başkalarına tavsiye etmelerinde etkili olan ve olmayan unsurlar aşağıdaki gibidir;

Etkili Olan Unsurlar

- **Ulaşılabilirlik (Faktör -1-);** Ayvalık, kolay ulaşılabilir olduğu için tercih ediliyor ve bu özellik yeni potansiyel müşterilere tavsiye edilmektedir.

- **Destinasyon Kimliği (Faktör -2-);** Ayvalık'ta yerel halkın turistlere karşı tutum ve davranışları olumlu bulunuyor, ziyaretçiler kendilerini güvende hissediyor ve bu özellik tavsiye edilmektedir.

- **Hijyen, Hizmet Kalitesi ve Fiyat (Faktör-5-);** Ayvalık'taki yiyecek-içecek işletmelerinin kalitesi, çeşitliliği ve hijyenini yeterli bulduklarını ifade eden ziyaretçiler, bu işletmelerde çalışan personelin yaklaşım, davranış ve hizmet kalitesinin de yeterli olduğunu belirtmişlerdir.

- **Destinasyonun Doğal Çekicilikleri (Faktör -6-);** Ayvalık'ın doğal yapısı, plaj, deniz, iklim ve sualtı-suüstü sporları turistlerin bu bölgeyi seçerken önemseydiği unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

- **Destinasyonun Sosyo-Kültürel Çekicilikleri (Faktör -7-);** Ayvalık'ın tarihi ve kültür dokusu, sokakları, eski evleri ve özellikle mutfağı yöreyi ziyaret eden müşterilerin tercih nedenleri olarak öne çıkmaktadır.

Etkili Olmayan Unsurlar;

- **Destinasyon Aktiviteleri (Faktör -3-);** gece eğlenceleri, plaj aktiviteleri, tekne turları, aqua park eksikliği, hediyelik eşyalar, sağlık olanakları ve alışveriş imkanlarının olup olmaması, ziyaretçilerin Ayvalık'a tekrar gelmesi noktasında etkili değildir.

- **Konaklama Hizmetleri (Faktör -4-);** odaların ve genel mekânların temizliği, işletmedeki yiyecek/içeceklerin kalitesi, çeşitliliği ve hijyeni, tesisdeki personelin davranış, yaklaşımı ve hizmet kalitesi gibi unsurlar destinasyona (Ayvalık'a) tekrar gelmede etkili değildir.

Günümüz rekabet ortamında değişen şartlara ayak uydurabilmek, mevcut destinasyonunun sürdürülebilirliğini sağlayabilmek ve bölgeye gelen turistlerin her açıdan tatmin edilmesi için tüm turizm paydaşları arasında işbirliğine ve bir yönetim modeline

ihtiyaç vardır (Genç, vd., 2014: 51). Kozak ve diğerleri (2012), destinasyon içerisinde işbirliğinin ve örgütlenmenin önemini ‘domino etkisi’ yaklaşımıyla açıklamışlardır. Bu yaklaşım modelinde; bölgeye gelen turistin, sadece tek bir unsurdan faydalanmadığı, aksine çok sayıda coğrafi, ekonomik ve toplumsal unsurun birleşiminden oluşan bir turistik ürünü satın aldığı, kullandığı ve tekrar deneyimlemesi ile ilgili bir kanaat oluşturduğu ifade edilmektedir. Destinasyondaki bu karmaşık ilişki trafiğini yönetecek bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Günümüzde destinasyon yönetimlerinin; turistler, yerel halk, işletmeciler ve yöneticiler arasındaki ilişki düzeyini sorunsuz yönetme zorunlulukları vardır. Turistler ve yerel halk arasındaki etkileşimin pozitif bir noktada oluşması, destinasyonun taşıma kapasitesinin her açıdan değerlendirilmesi ve kritik eşiğin korunması destinasyon yönetimlerinin önemli görevleridir. Bu dengenin korunması bölgede turizmin sürdürülebilirliği için önemlidir. Bu dengenin bozulması; yöre halkı ile turistler arasında çatışmalara, turistlerden rahatsızlık duymaya ve düşmanlığa kadar giden bir süreç dönüşebilir. Bu süre sonunda bölgeye olan mevcut turistik talep kaybedileceği gibi, yeni turistik talep de oluşmaz (Doxey, 1975: 195-198).

Destinasyonda faaliyet gösteren tüm paydaşların başarısı, bölgede destinasyonun başarısı olarak kabul edilmektedir. Potansiyel turistlerin destinasyona yönelik algısı, destinasyondan beklentileri ve başkalarına tavsiyesi destinasyon yönetiminin başarı göstergelerinden bir kaçıdır. Buhalis’e (2000) göre; potansiyel turistin herhangi bir destinasyon hakkında algısı; seyahat planı, amacı, eğitim seviyesi, sosyo-kültürel birikimi ve geçmiş deneyimlerle mukayesesi sonucu oluşmaktadır. Turistlerin destinasyondaki deneyimleri, yerel çekiciliklerden beklentisi, işletmelerin hizmet kalitesi ve yerel halkla yaşadığı etkileşim, ziyaretten sonra destinasyonun imajı hakkında bir sonuç fikrine dönüşebilir (Buhalis 2000: 101). Bu nedenle destinasyon içinde yer alan her işletme birbiriyle rekabet ederken, aynı zamanda destinasyonun imajı için de birbirini tamamlamak zorundadır. Sonuç olarak; böylesi bir noktada oluşacak fikir ve eylem birliği destinasyonun geleceği açısından son derece önemli bir hareket tarzıdır. Bunun için bölgede; destinasyon yönetimini oluşturan tüm paydaşlar stratejik, örgütsel ve yönetsel kararlarda ortaklaşmaya ve işbirliğine gitmek zorundadır (Jamal ve Getz, 1995: 189). Böylelikle; bölgede sürdürülebilir bir destinasyon yönetimi oluşturulabilir.

Ayvalık özelinde destinasyonda turizmin sürdürülebilirliği için çekicilik unsurların ön planda tutulmasında fayda vardır. Ayrıca, bu unsurların rekabet avantajı yaratacak seçenekleri ayrı ayrı tespit edilmelidir. Bu bağlamda, Ayvalık için de yeşil bir kent dokusu, zeytin ve zeytinyağı kültürü, tarihi binaları ve yöresel mutfağı ön plana çıkarılmalıdır. Ayrıca, su altı

zenginlikleri, kırmızı mercanları ve su üstü aktiviteleri de üzerinde durulması gereken turistik ürün gruplarıdır. Sonuç olarak; Ayvalık turizminde rekabet avantajı elde edilecek ve öncelik verilmesi gereken turistik ürün gruplarının, kültür turizmi, kongre turizmi, sualtı-suüstü sporları ve gastronomi turizmi olduğu söylenebilir.

Son yıllarda, turistik destinasyonları geçici olarak kullanan yerli ve yabancı turistlerin ekolojik çevreye karşı olan tutum ve davranışları ciddi anlamda sorgulanmaktadır. Burada temel amaç; korunarak kullanma ilkesi olmalıdır. Son zamanlarda; Ayvalık'ın taşıma kapasitesi her açıdan zorlanmakta ve bunun sonucu olarak ilçeye gelen yerli turistlerin memnuniyeti azalmaktadır. Taşıma kapasitesinin zorlanması bağlamında ilçedeki nüfus yoğunluğu artmakta, elektrik ve sular kesilmekte, kent içinde trafik ve oto parklar dolmakta ve çöpler toplanamaz noktaya ulaşmaktadır. Bu yoğunlukların yaşanmaması için bir destinasyon yönetim örgütüne ihtiyaç vardır. Bu çerçevede bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta tatil amacıyla kentte gelen yerlilerin yani yerli turistlerin kenti, sokakları, plajları, restoran ve otelleri hor kullanmalarını sağlamaktır. Turizm bir disiplin aynı zamanda bir denge olayıdır. Karşılıklı diyalog süreçlerinin açık olması, güven telkin etmesi, hizmet karşılığının verilmesi, müşterinin aldatılmaması ve yerlilerin de Ayvalık'ı kendi evi gibi görmesi ve kirletmemesi karşılıklı beklenen bir davranış özelliğidir.

KAYNAKLAR

- Akgül, A., Çevik, O., (2003), İstatiksel Analiz Teknikleri, Emek Ofset Ltd. Şti., Ankara, 435-436.
- Akgündüz, Y. ve Çakıcı, A.C., (2015), Algılanan Örgütsel Desteğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisinde Örgütsel Stresin Aracılık Rolü: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 7(2), 29-41.
- Alegre, J., ve Garau, J., (2010), Tourist Satisfaction and Dissatisfaction, *Annals of Tourism Research*, 37(1), 52-73.
- Asanbekova, G. (2007). Tüketici Davranışı Çerçevesinde Türkiye'yi Ziyaret Eden Rus Turistlerin Tüketim Alışkanlıkları, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bolat, Oya İnci (2017), İşletme Hizmet Verme Yatkınlığı ve Tükenmişlik İlişkisi: Çalışan Hizmet Verme Yatkınlığı ve Duygusal Emeğin Etkisi: Ankara: Detay Yayıncılık, 1-216.
- Bonilla López- J. M. and Bonilla López- L. M., (2008), 'Measuring Social Carrying Capacity: An Exploratory Study', *Tourism: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism* Volume 3, Number 1, Spring 2008, 116-134.
- Bryon, Jeroen, Neuts, Bart (2002), "Crowding and the tourist experience in an urban environment: a structural equation modeling approach", 1-14
- Buan Jaime J., Subia Maria E., Garcia Enrico C., (2016), "Research And Statistics Center Lpu-Laguna Carrying Capacity, Standard Total Daily Visit And Tourist Experiences And Observations In Hulugan Falls: Basis For Local Environmental Protection Policy", *Lpu-Laguna Journal Of Multidisciplinary Research, Institutional Social Responsibility, Special Edition, Vol. 5 No.1 October*, 11-22.
- Buhalis, D., (2000), Relationship in the Distribution Channel of Tourism: Conflicts between hoteliers and Tour Operators in the Mediterranean Region, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration* (The Haworth Press, Inc.) Vol. 1, No. 1, 113-139.
- Buhalis, D., (2000), "Marketing The Competitive Destination Of The Future", *Tourism Management*, 21(1), 97-116.
- Büyükköztürk Ş., (2002), Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 32, 48-70.

- Castellani Valentina and Sala Serenella, (2012), *Carrying Capacity of Tourism System: Assessment of Environmental and Management Constraints Towards Sustainability, Visions for Global Tourism Industry-Creating and Sustaining Competitive Strategies*, ISBN 978-953-51-0520-6, 295-316.
- Castro, C. B.; Armario, E. M. and Ruiz, D. M., (2007), The influence of market heterogeneity on the relationship between a destination's image and tourists' future behavior, *Tourism Management*, 28 (1), 175-187.
- Chen, C. F. ve Chen, F.S., (2010), Experience quality, perceived value, satisfaction and behavioral intentions for heritage tourists, *Tourism Management*, 31, 29-35.
- Choi T. Y., & Chu R., (2001), "Determinants of Hotel Guests' Satisfaction and Repeat Patronage in Hong Kong Hotel, Industry." *International Journal of Hospitality Management*, 20: 277-297.
- Clivaz, C., Y. Hausser, J. Michelet, (2004), Tourism monitoring system based on the concept of carrying capacity- The case of the regional natural park PfynFinges (Switzerland), Working Papers of the Finnish Forest Research Institute, 2-6.
- Costello and Osborne, (2005), *Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most From Your Analysis, Practical Assessment, Research & Evaluation*, Volume 10 Number 7, July 2005 ISSN 1531-7714, 1-9.
- Croes, R., Shani, S. A. and Walls, A., (2010), The value of destination loyalty: Myth or reality? *Journal of Hospitality Marketing*, 19 (2), 115-136.
- Çavuş Ş., (2002), *Turistik Merkezlerin Taşıma Kapasiteleri ile Yaşam Evreleri Arasındaki İlişkiler ve Kuşadası Örneğinde Değerlendirme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Doxey, G. V., (1975), *A Causation Theory of Visitor-Residents Irritants: Methodology and Research Inferences. The Impact of Tourism*, Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Association, 195-198
- Duman, T., & Öztürk, A.B., (2005), "Yerli Turistlerin Mersin Kızkalesi Destinasyonu ve Tekrar Ziyaret Niyetleri İle İlgili Algılamaları Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (1): 9-23.
- Echtner, C. M., & Ritchie, J. B., (2003), "The meaning and measurement of destination image", *Journal of Tourism Studies*. 14 (1), 37-48.
- Ferreira Sanette L.A. & Harmse Alet C., (1999), *The Social Carrying Capacity of Kruger National Park, South Africa: Policy And Practice*, *Journal , An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, Volume 1, 1999 - Issue 3: Sustainable Tourism, 325-342, <https://doi.org/10.1080/14616689908721325>
- Genç, Koray, Atay Lütfi, Eryaman Mustafa Y., (2014), "Sürdürülebilir Destinasyon Yaratma Sürecinde Örgütlenmenin Önemi: Çanakkale Turizmi Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, Bahar: 49-61.
- Gökdeniz A., Erdem B., (2015), "Turizm Politikasında Ekonomik Başarı Koşulları ve Ayvalık Örneği", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Marmara Social Research)*, Sayı 7, Haziran 2015, 1-32
- Gökdeniz A., (2017), "Turizm Sektöründe Alternatif Konaklama İşletmeleri: İkinci Konutların Turizme Açılması Kapsamında Örnek Bir Kalkınma Ajansı Projesi (Rent A House Ayvalık)", 3. Turizm Şurası, Ankara, 666-675.
- Gökdeniz A., (2017), "Konaklama Sektöründe Yeşil Yönetim Kavramı, Eko Etiket ve Yeşil Yönetim Sertifikaları ve Otellerde Yeşil Yönetim Uygulama Örnekleri", *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi (International Journal of Social and Economic Sciences)*, E-ISSN: 2146-0078, 7 (1): 70-77.
- Gökdeniz A., Dinç Y., (2017), "Destination Marketing and An Exemplary Practice: The "North Aegean Pearls" Project", 4th International Congress of Tourism Management Researches, Girne, North Cyprus, 736-751.
- Gökdeniz, A., (2018), *Ayvalık'ın Sosyal Taşıma Kapasitesi ve Yerli Ziyaretçilerin Tekrar Gelme Niyetleri Üzerine Bir Araştırma*, *Ayda Bir Ayvalık Dergisi*, Kasım 2018, 51, 34-35.
- Hair Joseph F., Jr. William C. Black Barry J. Babin Rolph E. Anderson, (2010), *Multivariate Data Analysis*, Pearson Education Limited Edinburgh Gate Harlow Essex CM20 2JE, ISBN 10: 1-292-02190-X ISBN 13: 978-1-292-02190-4, 1-739
- Hall M, C., (2001), "Rethinking Collaboration And Partnership: A Public Policy Perspective", *Journal Of Sustainable Tourism*, 7.
- Holden, A., (2002), *Environment And Tourism, USA: Routledge. Taylor And Francis Group*.
- İpar M. S., Doğan M., (2013), "Destinasyonun Turist Açısından Önem-Memnuniyet Modeli İle Değerlendirilmesi: Edremit Üzerine Bir Uygulama", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Issn: 1308-9196, Yıl : 6, Sayı : 13, Ağustos 2013, 129-154.

- Jamal, G. ve Getz, D., (1995), Collaboration Theory and Community Tourism Planning, *Annals of Tourism Research*, 22: 186-204.
- Jovicic Dobrica, Dragin, Aleksandra, (2008), The Assessment of Carrying Capacity-A Crucial Tool for Managing Tourism Effects in Tourist Destinations, *TURIZAM*, Volume 12, 4-11.
- Kabote F., (2015), Tourism Development And Social Carrying Capacity Of Zimbabwe's Victoria Falls Rural Peripheries, *International Journal Of Safety And Security, Tourism/Hospitality*, 1-18.
- Kaya, İ., (1997), Sürdürülebilir Turizm Kalkınması ve Ülkemiz Açısından Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kılıç, İ., & Pelit, E., (2004), "Yerli Turistlerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma" *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15 (2): 113-124.
- Kılıç, B. and Sop, S.A., (2012), Destination Personality, Self-Congruity and Loyalty, *Journal of Hospitality Management and Tourism*. 3(5): 95-105.
- Klaric Z., Komilis P., Dragicevic M., Berlengi G., Surucu F., (1999), Carrying Capacity Assessment For Tourism Development, Coastal Area Management Programme (Camp) Fuka-Matrouh-Egypt, Priority Actions Programme, Regional Activity Centre, June, Split ,Crotia, 1-70.
- Koç D.E., (2017), Destinasyon Performansının Ziyaretçi Memnuniyeti ve Geleceğe Yönelik Ziyaretçi Davranışı Üzerine Etkisi: Kapadokya Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilimdalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 1-68.
- Kozak, M., (2001), "Repeaters' Behavior At Two Distinct Destinations", *Annals Of Tourism Research*, 28 (3): 784-807.
- Kozak, N., Kozak, A.M., Kozak, M., (2012), Genel Turizm İlkeler- Kavramlar, , Sekizinci Basım, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W., (1970), Determining sample size for research activities, *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Maggi E., Fredella, F. L., (2011), "The carrying capacity of a tourist destination, The case of a coastal Italian city", *ERSA Conference Paper*, 1-18.
- Malhotra, N.K., Kim, S.S. ve Patil, A., (2006), "Common Method Variance in IS Research: A Comparison of Alternative Approaches and A Reanalysis of Past Research" *Management Science*, 52(12): 1865-1883.
- Marsiglio, Simone, (2017), "On the carrying capacity and the optimal number of visitors in tourism destinations", *Tourism Economics*, DOI: 10.5367/te.2015.0535, journals.sagepub.com/home/teu, Vol. 23(3) 632-646.
- Massiani Jérôme, Santoro Giovanni, (2012), "The Relevance Of The Concept Of Capacity For The Management Of A Tourist Destination: Theory And Application To Tourism Management In Venice", *Rivista Italiana Di Economia Demografia E Statistica*, Volume XVI, N. 2, Aprile-Giugno, 141-156.
- Mohamad Diana, Jaafar Mastura, Marzuki Azizan, (2014), Langkawi Island, Social Aspect and the Carrying Capacity, *SHS Web of Conferences* 12, 0102 (2014) DOI: 10.1051/C_, Article available at <http://www.shs-conferences.org> or <http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20141201023>, 1-7
- Mokry Stanislav, (2013), " Concept Of Perceptual Carrying Capacity And Its Use In The Creation Of Promotional Materials Of Tourist Destination" *Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis* , [Http://Dx.Doi.Org/10.11118/Actaun201361072547](http://Dx.Doi.Org/10.11118/Actaun201361072547), Volume LX1 283 Number 7, 2547-2553
- Nash, R., Thyne, M., ve Davies, S., (2006), An investigation into customer satisfaction levels in the budget accommodation sector in Scotland: a case study of backpacker tourists and the Scottish Youth Hostels Association, *Tourism Management* 27, 525-532.
- Oliver, R. L., (2010), *Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer* (2nd Edition). M.E. Sharpe, Inc.: New York.
- Oppermann, M., (1999), Predicting destination choice - A discussion of destination loyalty, *Journal of Vacation Marketing*, 5(1), 51-65.
- Özdemir, G., (2007), Destinasyon Yönetimi ve Pazarlama Temelleri: İzmir İçin Bir Destinasyon Model Önerisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Petrosillo, I., Zurluni, G., Corliano, M.E., Zaccarelli, N. ve Dadamo, M., (2007), Tourist perception of recreational environment and management in a marine protected area, *Landscape and Urban Planning*, 79, 29-37.
- Podsakoff, P.M., Mackenzie, S.B., Podsakoff, N.P. & Lee, J.Y., (2003), Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Postacıoğlu, D., (1991), Pyhsical, Social And Economic Carrying Capacity Concepts In Tourism Planning For Environmentally Sustained Development, Master's Thesis, Middle East Technical University, Department Of City And Regional Planning, Ankara.

- Santonocito Samantha Desirée, (2012), Sustainable Tourism And Carrying Capacity In The Mediterranean Area Focus On Sicily”, 3rd Irt International Scientific Conference, Vol.1, 387-436.
- Saveriades, A., (2000), "Establishing The Social Tourism Carrying Capacity For The Tourist Resorts Of The East Coast Of The Republic Of Cyprus" *Tourism Management*, Volume: 21, Issue: 2, 147-156.
- Sayan S., Ortaçesme, V., (2005), “Rekreasyonel Taşıma Kapasitesi Kavramı ve Korunan Alanlarda Taşıma Kapasitesinin Belirlenmesi”, *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı*, Editör: Gül, A., 8-10 Eylül 2005, Isparta, 495-503.
- Seçilmiş, C., (2012), “Termal Turizm Destinasyonlarından Duyulan Memnuniyet Düzeyinin Tekrar Ziyaret Niyetine Etkisi: “Sakarılıca Örneği”, (The Effect Of Satisfaction Level With Thermal Tourism Destinations On Revisit Intention: The Example Of Sakarılıca)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1304-0278, Kış-2012, Cilt:11, Sayı: 39, 231-250.
- Simon, F. J G., Narangajavana, Y., Marques, D., (2004), “Carrying Capacity In The Tourism Industry: A Case Study Of Hengistbury Head”, *Tourism Management*, Vol: 25, Is: 2, April, 275-283.
- Sop, S.A., Kılıç, B. ve Akyurt Kurnaz, H., (2012), Destinasyon Kişiliği ve Memnuniyet İlişkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. 13. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 1123-1138.
- Stankey, G. And Mccool, S., (1989), “Beyond Social Carrying Capacity”, In E. Jackson And T. Burton (Eds.), *Understanding Leisure And Recreation: Mapping The Past, Charting The Future*, State College, USA: Venture Publishing, 497-516.
- Tokmak, C., (2008), Sürdürülebilir Turizm Açısından Taşıma Kapasitesi: Topkapı Sarayı Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Truong, T. ve Foster, D., (2006), Using HOLSAT to evaluate tourist satisfaction at destinations: The case of Australian holidaymakers in Vietnam, *Tourism Management*, 27, 842–855
- Trumbic, (2005), Tourism Carrying Capacity Assessment in the Mediterranean coastal destinations, *Proceedings of the 14th Biennial Coastal Zone Conference New Orleans, Louisiana, July 2005*, 17-21
- Tselentis, B. S., Prokopiou, D. G., Gyalirakis, Em., And Bouga, D., (2011), Tourism carrying capacity assessment and environment: the case of Crete, *Ecosystems and Sustainable Development VIII, WIT Transactions on Ecology and the Environment*, Vol 144, ISSN 1743-3541 (on-line) WIT Press, doi:10.2495/ECO110161, 177-189.
- Tselentis, Vasileios S., Prokopiou Dimitris G., Toanoglou Michalis, (2012), “Comparative Analysis of Carrying Capacity Indices for the Central Aegean Islands”, *European Research Studies*, Volume XV, Issue (1), 155-170.
- Varol, İ., (2015), Turist Algılarının Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi: Edremit Körfezi Örneği, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1-102
- Yoon, Y., & Uysal, M., (2005), “An Examination of The Effects of Motivation and satisfaction on Destination Loyalty: A Structural Model”, *Tourism Management*, 26(1): 45-56.
- Yu, L. ve Goulden, M., (2006), A Comparative analysis of International Tourists’ Satisfaction in Mongolia, *Tourism Management*, (27), 1331-1342.
- Zelenka J., Kacetl J., (2014), “The Concept Of Carrying Capacity In Tourism”, *Economic Interferences*, Vol. XVI, No. 36, May, 641-654

İnternet Kaynakları

- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201122/belediye-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29.10.2018)
- <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-201121/isletme-bakanlik-belgeli-tesis-konaklama-istatistikleri.html> (Erişim 29.10.2018)
- http://www.investinbalikesir.com/upload/Node/26811/xfiles/Balikesir_Turizm_Yatirim_Rehberi+2.pdf, (Erişim 28.10.2018)
- www.tdk.gov.tr (Erişim 28.10.2018)
- <http://turizmsurasi.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57384,turizmdeorgutlenmedes-tinasyonyonetimikomisyonnraporupdf.pdf?0> (Erişim, 21.11.2018)
- <https://www.turizmguzel.com/makale/turizmde-destinasyon-yonetimi--m445.html> (Erişim 19.12.2018)
- <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abbas-guclu/turizm-cenneti-olmak-yetmez--2818021/> (Erişim 24.12.2018)

EXTENDED ABSTRACT

The sustainability of tourism in tourist destinations has become an important issue in recent years. At this point, the basic concept discussed is what the carrying capacity of the destination should be in every sense. Carrying capacity is a rational component of tourism space development planning and one of the important arguments for establishing sustainable tourism standards. In general, tourism carrying capacity is examined under the topics of economic, psychological, environmental, and social carrying capacities. One of these topics, social carrying capacity can be described as "the level of tolerance of local people of the destination region for the behavior and peace of tourists, and the level of tourist crowding that is readily acceptable for other tourists".

An important tourist destination in the North Aegean Region, Ayvalık with its large and small quaint coves as well as natural, historical and cultural assets is one of the most beautiful holiday destinations in not only the Aegean Region, but the whole of Turkey. It is ideally located to be the center of underwater tourism with its climatic conditions, sufficient tourism infrastructure, numerous and uniquely beautiful coves, and clear and pristine waters. According to Turkish Statistical Institute (TÜİK) data, the population of Ayvalık was 70,002 in 2017. With this data, it ranks 6th in terms of size among Balıkesir districts. As of 31 December 2017, in Ayvalık there were 18,000 beds in establishments with a tourism operation license. When we take into account the unregistered lodging houses and daily rented houses, it can be argued that the bed capacity in Ayvalık is around 20,000. There are also around 28,000 second houses (summer houses) in Ayvalık. Assuming an average of 4 people in each residence, approximately 120 thousand people reside in these summer houses. When we add people that come with organized daily tours and individual visitors to Ayvalık to these figures, the population density of the town reaches 400-500 thousand people in the summer months. Based on these data, it can be asserted that the carrying capacity of Ayvalık is seriously challenged. This situation indicates the importance of determining significant assets of the destination and the satisfaction level of tourists. Additionally, the intense domestic tourism activity in the region challenges the carrying capacity of the destination and leads to significant problems (such as traffic congestion, water and electricity shortages, not being able to control car parks and services). For this reason, it seemed necessary to conduct research on visitors to the region regarding destination attractions, favorable and disliked elements, security, revisiting, and recommending the destination to others.

We limited the scope of the research to local visitors of Ayvalık in the summer of 2018 (between 10 August and 10 September 2018) who stayed in different accommodation

facilities. In this context, a total of 12 hotels pre-selected from Ayvalık (center), Sarımsaklı, and Alibey (Cunda) Island (4 hotels from each) were identified. In this study, an attempt to measure the local tourists' perceptions about the social carrying capacity of Ayvalık and their intention to visit again was made. 42 questions were asked to 3 groups of local visitors who came to Ayvalık (633 people in total) in 3 different locations and 12 accommodation facilities. The research population consisted of 252,733 local tourists who visited Ayvalık in 2017. In addition to these visitors who came to tourism facilities and municipal certificated facilities and made 559,108 overnight stays with an average of 2.22 days stay, other local visitors should have also come to and stayed in Ayvalık. However, for the sample size to represent the research population in these numbers, the sample size technique and table for large populations developed by Krejcie and Morgan (1970) was used, and 95% confidence interval and 5% error were taken into consideration with the sample size determined as 750 people. In this study, a survey questionnaire was used as the data collection tool, and convenience sampling method was chosen as the sampling method. Anticipating a low response rate, 750 surveys were distributed to 12 hotels. Of these surveys, 633 were returned while 117 were not. When the answers provided in the questionnaires were evaluated, 18 questionnaires were excluded from the evaluation due to various reasons (missing and meaningless answers, more than one answer marked, contradictory answers etc.), and the remaining 615 questionnaires were evaluated to reach the findings. The survey response rate was 84.4 percent.

The findings obtained through the evaluation of the results are as follows: According to the results of the 7-factor analysis that we determined regarding the visitors returning to Ayvalık again and recommending the destination to others, the 1st Factor (Accessibility), the 2nd Factor (Destination Identity), the 5th Factor (Hygiene, Service Quality and Prices), the 6th Factor (Natural Attractions of the Destination), and the 7th Factor (Socio-Cultural Attractions of the Destination) were found to have influenced visitor preferences. It was determined that the 3rd Factor (Destination Activities) and the 4th Factor (Accommodation Services) were found to have not influenced visitor preferences.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Vural, M., Karadeniz, G., Ajgulova, G., Osmongazieva, S., Zhanybekova, K. ve Bektur Kızı, B. (2019). "Konut Seçiminde Üniversite Gençlerine Etkili Olan Faktörler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 3032-3045.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.06.2019

Araştırma Makalesi

KONUT SEÇİMİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLERİNE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER¹

Mahmut VURAL

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
mahmut.vural@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0001-8946-2540

Gulnara KARADENİZ

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
gulnara.karadeniz@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0002-8409-7027

Gulmira ADZHYGULOVA

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
gulmira.acigulova@manas.edu.kg
ORCID: 0000-0003-0127-4540

Sabira OSMONGAZİEVA

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
osmongazievas@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1798-1581

Kasiet ZHANYBEKOVA

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
kasiet.zhanybekova@mail.ru
ORCID: 0000-0001-5595-5208

Burul BEKTUR KYZY

Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
burul.bektyrkizi@mail.ru
ORCID: 0000-0002-8443-1451

Öz

Küreselleşen dünyada tüketicilerin ihtiyaç ve beklentileri, yaşam tarzları ve yaşam tercihleri de hızla değişmektedir. Buna bağlı olarak konut sektöründeki tüketicilerin konut tercihlerinde de bu beklentiler görülmektedir. Bu çalışmada, Bişkek'te öğrenim gören üniversite gençlerinin gelecekte sahip olmak istedikleri konut tercihleri incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda; Bişkek'teki üniversiteler arasından rastgele beşi seçilmiş ve öğrencilerden anket aracılığı ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler nonparametrik Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarında, katılımcıların cinsiyetine göre para ve altyapı faktörlerinin önemli olduğu, konforun aile içerisinde kişiye göre farklılık gösterdiği ama öğrencinin okuduğu bölge, fakülte ve aile gelirine göre konut seçiminde farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

¹ Bu çalışmanın özeti, 03-05 Mayıs 2018 tarihleri arasında Taşkent-Özbekistan'da gerçekleşen II. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi'nde Kongresi'nde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üniversite gençleri, Konut tercihleri

FACTORS INFLUENCING HOUSING CHOICE OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

In a globalizing world, the needs and expectations of consumers, their lifestyles and life preferences are changing rapidly. Accordingly, there are consumer's expectations in the housing sector. In this study, the future housing preferences of the university students, studying in Bishkek were examined. Five students were randomly selected from the universities in Bishkek. Data were collected from the students by means of questionnaire. Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H. nonparametric tests have been used in the study and analyzed. According to the results of this study, it was determined that money and infrastructure factors were important according to the gender of the participants, comfort varied according to the person in the family, however, there were no differences in the housing preferences of the students according to the region, faculty and family income.

Keywords: University students, Housing choice

1. GİRİŞ

Konut meselesi, gençlerin gelir ile refah düzeyinin artmasıyla ortaya çıkan, ülkenin sosyo-ekonomik gelişiminin en önemli göstergelerinden birisidir. Ev, insan hayatında vazgeçilmez olan ve toplumdaki statünün de göstergesidir. Konut sorununun etkin bir şekilde çözülebilmesi için, onu şekillendiren koşulların ve gelişim dinamiklerinin iyice analiz edilmesi, alınan bilgiler temelinde, konut politikasına ait temel ilkelerin formüle edilmesi gerekir. Bir sonraki adım, emlak piyasasındaki durumun analiz edilmesi ve vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uygun modellerin geliştirilmesidir.

Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi'ne göre konutların kullanıma açılması ve maliyet değerleri hakkındaki istatistikler Tablo 1'de yer almaktadır (Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2017).

Tablo 1. Konutların İşletmeye Alınması ve Değeri

№	Yıl	Hizmete alınan konut hacmi (m ²)	1 m ² için devreye alınan konut maliyeti (Som)	Toplam maliyet (Bin Som)	Som Kuru (1 USD)	1 m ² (USD)
1	2012	72.487	10.805,26	783.241,4	47	229,8
2	2013	362.396	22.352,81	8.100.571,2	48	465,7
3	2014	121.601	46.389,27	5.640.981,7	54	859,1
4	2015	388.398	28.988,92	11.259.241,3	68	426,3

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2017

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere 2014 yılında konut yapımı azalırken maliyetler en az 2 katı yükselmiş, buna bağlı olarak konutların fiyatı da m2 bazında 2 katına çıkmıştır. 2015 yılında ise konut yapımı tekrar 3 katına çıkmış, fiyatlar tekrar yarıya düşmüştür.

Kırgız Cumhuriyeti'nin emlak piyasasında faaliyet gösteren inşaat şirketleri dolaylı olarak iki türe ayrılabilir:

1. İnşaat piyasası oluşmadan önce ortaya çıkan firmalar: Bunlar; ilke gereği tanıtım faaliyetlerine pek ihtiyaç duymazlar, çünkü uzun zamandır sektörde bulduklarından dolayı iyi tanınırlar ve potansiyel müşterilere kendilerini güçlü bir marka olarak benimsetmişlerdir. Bina inşaatlarında genellikle kendi sermayelerini kullanırlar.

2. Genç şirketler: Mevduat sahiplerinden alınan parasal kaynakları kullanarak inşaat faaliyetlerini yürütürler. Yani, müşterilerini artırmak zorunda oldukları için tanıtım ve reklam faaliyetlerini en üst düzeyde gerçekleştirmek zorundadırlar. Çünkü; inşaatın yürütülmesi için ve gerekli sermayenin tamamını kendileri karşılayamadıkları için müşterilerini artırmak zorundadırlar. Aksi halde, inşaatteki herhangi bir gecikme büyük kayıplara yol açmaktadır. Bu nedenle reklamcılık faaliyetleri vazgeçilmezdir.

Şirketlerin günümüzde tercih ettikleri en etkili reklam progapandası “Eski daireyi getir, yeni arabayı götür” veya “Bir daire al, lüks araba kazanma şansına sahip ol” şeklindedir. Nakit paraya ihtiyaç duyan inşaat şirketleri elindeki mevcut bir daireyi satmayı nakit para kazanmak açısından çok daha hızlı metot olarak benimsemektedirler.

Son günlerde, Kırgızistan'ın emlak piyasasında bir durgunluk dönemi yaşanmaktadır. Buna bağlı olarak inşaat şirketlerin kalkınma hızı ve sektördeki yatırımların yıllık büyümesi azalmıştır. Ayrıca, göçmenlerin gelirlerinde de yaşanan azalmaların paralelinde büyük alışveriş komplekslerinden birisi olan "Dordoy Plaza" dahi krizden etkilenmektedir. Ortak yatırımcıların % 60-70'i borçlarını zamanında ödeme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Tüm bu faktörler inşaatın hızını etkilemektedir. 2012-2013 yıllarında ise, iki bloklu on katlı bina bir buçuk yıl inşa edilirken şimdi ise 2 yıldan daha erken bir sürede inşa edilememektedir. Metrekare başına 850 \$'a satılan dairelerin şimdi ise 600 \$ olarak civarında satıldığı tahmin edilmektedir.

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde Kırgız Cumhuriyeti vatandaşlarının genel olarak genç nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 2017 yılı sonunda toplam çocuk ve ergen sayısının % 33, çalışma yaşındakilerin % 60 ve çalışma yaşından yaşlı olanların oranları % 7'dir.

Tablo 1. Nüfusun Yaş Grubuna Göre Dağılımı (2017 Yılı İçin)

Yaş	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80 ve üstü
%	23,4	16,8	18,6	14,2	10,7	9	4,7	1,7	0,9

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2017

Önümüzdeki 10-15 yıl içinde en büyük konuta ihtiyacı olacak olanların, Kırgızistan'ın toplam nüfusunun % 73'ünü oluşturan 0-39 yaş grubundakilerden oluşacağı düşünülmektedir. Mevcut aşamada, konut mevcudiyetindeki durum yıldan yıla artmamaktadır. Ortalama olarak aylık maaşın büyüme oranı, ipotek kredilerinde yüksek faiz oranları, ABD dolarının değer

kazanması ve konut maliyetinin artması emlak fiyatlarında artışların olmasına neden olmuştur.

Ortalama bir çalışanın 2015 yılı itibariyle Kırgızistan'da 54 metrekarelik bir daire satın alabilmesi için 8-10 yıl boyunca tüm maaşını biriktirmesi gerekmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri arasında en hızlı konut satın alma göstergesi Kazakistan'da – 3,1 yıl ve Rusya'da bu gösterge 4,2 yıl olarak belirlenmiştir. İpotek ve ipotek kredisi mekanizmalarının geliştirilmesi, Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti için önemli bir görevdir. Böylelikle, inşaat şirketleri ile halkın bir takım sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesine imkân sağlanacaktır.

Sovyet döneminden beri Kırgızistan'da korunan sıhhi norm uyarınca, kişi başına düşen toplam konut alanı en az 12 metrekaredir. Birleşmiş Milletler tarafından önerilen konut standardı kişi başına 30 metrekaredir. Kırgızistan Cumhuriyeti için bu rakam 2016 yılında kişi başına 13,1 m² (Tablo 3) olmakla birlikte Bişkek için 12.5 m² alana sahiptir.

Tablo 2. Kişi Başına Konut Sağlanması

	2012	2013	2014	2015	2016
Kırgızistan Cumhuriyeti	14,8	12,8	12,7	13	13,1
Bişkek şehri	24,8	12,8	12,6	12,6	12,5

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, 2017

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili olarak literatürdeki araştırmalardan inşaat sektörünü incelemeye yönelik çalışmaların özetleri aşağıda verilmektedir:

Abar ve Karaaslan tarafından yapılan çalışmada konut talebi olan Atatürk Üniversitesi personelinin özellikleri ile talep edilen konutun özellikleri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu amaçla personele yönelik anket uygulanmış ve toplanan veriler çok değişkenli kategorik veri analizi ile incelenmiştir. Konuta ait özellikler (konut genişliği, tercih edilen konut tipi, oda sayısı) ile personele ait özellikler (gelir, yaş, görev, lojmanda oturma durumu, ödemek istediği taksit ve peşinat tutarları değişkenleri) arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Gelir ile ödenmek istenen peşinat ve taksit tutarları arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu görülmüştür. Tercih edilen konut tipi ile yaş değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde, büyük yaşta kişilerin müstakil tür konutları daha çok tercih ettikleri tespit edilmiştir (Abar ve Karaaslan, 2013).

Altun tarafından konut satın alma kararını belirleyen faktörleri incelemek için Karaman iline yönelik bir araştırma yapılmış ve satınalma kararlarında gelirin oldukça önemli yer tutmaktadır. Hızlı şekilde satılabilir olması, önemli konumlara yakın mesafede olması ise tercihte en önemli kriterler olduğu tespit edilmiştir (Altun, 2017).

Karagöz, Er ve Yavuz tarafından yapılan araştırmada ev halkının konut alım süreç ve tercihlerinde etkili olabilecek faktörler, nominal ilişki katsayıları ile analiz edilmiş ve ev sahibi olmaya etki eden ve etki etmeyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda; meslek, konutun fiyatı, ödeme tercihi, grup katılımı istekliliği, konuttaki kat sayısı, konut projelerinden haberdar edilme biçimi, kişinin konutunun olması değişkenlerinin “ev sahibi olmayı etkileyen faktörler” olduğu belirtilmiştir (Karagöz, Er ve Yavuz, 2015: 247-258).

Yener tarafından yapılan çalışmada ev kavramının birey için ne anlam ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Konut projelerinin bireye uygun kişisel mekânlar pazarlamak yerine bireye uygun “yaşam tarzları” pazarladığını, bu nedenle benzer yaşam tarzlarında ve geleneksel biçimlenişlere sahip mekânlarda sıkışıp kaldığını, standartlaşmış hayatları kendi tercihini yaşayan kullanıcıların ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmektedir (Yener, 2010).

Ergöz ve Karahan tarafından yapılan bir araştırmada, hane halkı ile konut pazarı dinamiklerinin bütünleşik modelinin geliştirilmesi, konut talebinin nasıl yönlendiği sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın sonucunda, benzer hane halkları arasında farklılıkların olduğu, birbirinden farklı görünen konut sahipleri içerisinde de benzerliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Konut üretiminde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikler dikkate alınarak üretim yapılması konut sahiplerinin mutlu ve kaliteli yaşamlarına katkı sağlayacağı ifade edilmiştir (Ergöz-Karahan, 2009).

Yavuz ve Çemrek tarafından yapılan çalışmada, sağlık çalışanlarının konut tercihlerini belirlemeye yönelik bir araştırma yapılmıştır. Bu amaçla, sağlık sektöründe çalışanların, konut tercihinde en çok önem verdikleri değişken ve en ideal konut tipi araştırılmıştır. Erzincan’da görev yapan sağlık çalışanlarının konut tercihlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada, yapılan Konjoint Analizi sonuçlarına göre sağlık çalışanlarının konut tercihinde en çok önem verdikleri değişkenin konutun bulunduğu kat değişkeni olduğu, ve değişkenin önem oranının % 23,78 olduğu tespit edilmiştir. Öncelik olarak 3. Kat düzeyinin çok tercih edildiği ve diğer önemli değişken olan metrekareye % 21,78 oranında öncelik verildiği, 150-180 metrekare düzeyinin daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir (Yavuz ve Çemrek, 2013).

Atatürk ve Tekman tarafından Erzurum kent merkezinde yaşayan tüketicilerin konut edinme kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışma yapılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda bireylerin konut tercihlerinde fiyatın, müteahhit firmanın güvenilirliğinin, site güvenilirliğinin, büyüklüğünün, kullanılan malzeme kalitesinin, merkeze

olan yakınlığın ve ferah olmasının büyük önem içerdiği tespit edilmiştir (Atatürk ve Tekman, 2016).

Karakurt Tosun ve Fırat tarafından yapılan başka bir çalışmada ise, mekânsal ve kültürel değişimlerin konut algılaması üzerindeki etkileri ele alınarak konut olgusu ve konutun işlevleri üzerine durulmuş, bu kapsamda Bursa kentinde bireylerin konut tercihlerini etkileyen faktörlerin tespiti yapılmıştır. Sonuçta ise; kişilerin kendileri için uygun olarak 3+1 diğer ifadeyle geniş ve ferah daireleri tercih ettikleri, sırasıyla fiyatın uygunluğu, güvenlik ve depreme dayanıklılığı ön planda değerlendirdikleri tespit edilmiştir (Karakurt Tosun ve Fırat, 2012).

3. AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, Bişkek'teki yüksek öğrenim kurumlarının öğrencileri olan gençlerin istekleri doğrultusundaki konutların özelliklerini incelemektir. Bu çalışma sayesinde üniversite gençlerinin konforlu konuta olan ilgilerinin daha net bir resmi oluşturulacak, konut binalarının inşasında temel sorunlar belirlenecek ve böylece ev alıcısı ve satıcılarına katkı sağlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular üzerine odaklanmıştır:

- Araştırmaya katılan üniversite gençlerinin demografik özelliklerinin belirlenmesi.
- Üniversite gençlerinin gelecekte tercih edecekleri konut tipleri.
- Üniversite gençlerinin satın almak istedikleri konutun büyüklüğü.

Bu kapsamda aşağıdaki hipotez test edilmiştir:

H_a: Konut satın alma kararları demografik faktörlere göre farklılık göstermektedir.

4. YÖNTEM

Araştırmanın ana kütlelerini Bişkek şehri öğrencileri oluşturmaktadır. Tesadüfi örnekleme yöntemi ile Bişkek'teki üniversiteler arasından 5 üniversite seçilerek 244 adet anket toplanmıştır. Hedef ana kütlelerin geniş kapsamlı ve heterojen bir yapıya sahip olması nedeniyle örneklem geniş tutulmaya çalışılmıştır. Bu anket Bişkek'teki gençlerin durumunun ve inşaat sektöründeki tüketicilerin fikirlerinin bir göstergesidir. Araştırmada veri ve veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 23 programında değerlendirilmiştir. Çalışmanın değerlendirilmesinde nonparametrik Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H testleri kullanılmıştır. Çalışmanın anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgileri sorulmuştur. İkinci bölüm ise konut seçim tercihlerini ifade eden 5 kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler sırasıyla reklam, para, yaşam tarzı, konfor ve altyapıdır. Ankette 28 likert ölçekli sorunun yanında demografik 12 soruya yanıt aranmıştır. Araştırma ölçeğinin genel güvenilirlik katsayısı Cronbach Alfa=0,799 olarak

hesaplanmıştır. Güvenilirlik katsayısı değerinin $0,80 < \alpha < 1,00$ sınırları içinde bulunması ölçeğin kabul edilebilir güvenilirlikte olduğunu belirtmektedir.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

Verilerin toplanması, aşağıdaki konuları kapsayan standart anketlerin yaygınlaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir: İstenilen konut, yer ve konut altyapısının konfor seviyesi, konut alanı ve aile geliri. Anket formundaki sorular anlam kaybına uğratılmadan Rusçaya çevrilerek araştırma örnekleme dağıtılmıştır. Hazırlanan anket formu 5 üniversiteye elden dağıtılmıştır. Araştırmada değerlendirilmek üzere toplam 244 anket elektronik ortama aktarılmıştır.

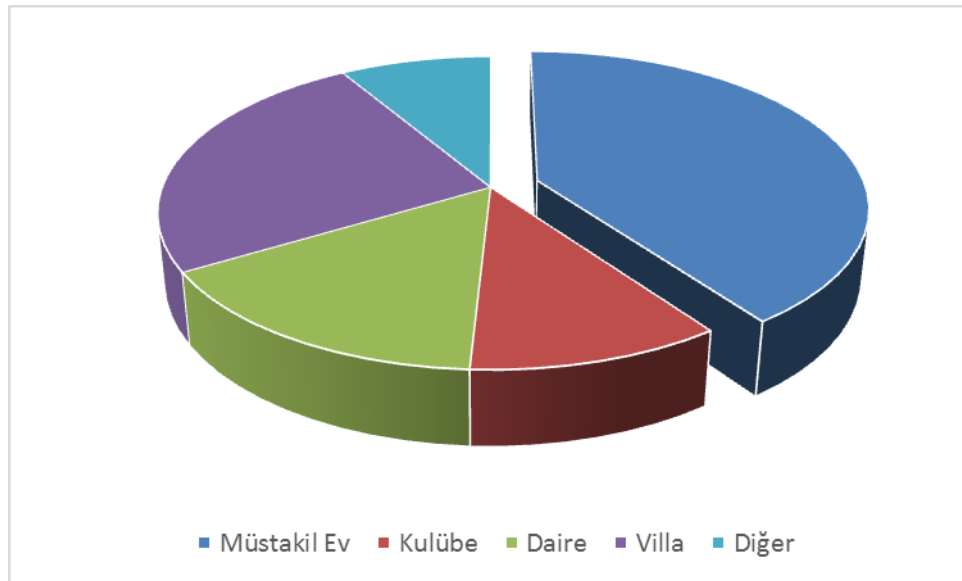
Tablo 3. Demografik Bilgilerin Dağılımı

Okuduğunuz Üniversite	Frekans	%	Ailenizin aylık toplam net geliri ne kadar?	Frekans	%
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	50	20,5	0-5000 som	7	2,8
Kırgız Ulusal Üniversitesi	50	20,5	5001-10000 som	14	5,7
Bişkek Beşeri Bilimler Üniversitesi	50	20,5	10001-15000 som	38	15,6
Kırgız Devlet Teknik Üniversitesi	50	20,5	15001-20000 som	47	19,3
Kırgız Devlet İnşaat Ulaştırma ve Mimarlık Üniversitesi	44	18,0	20001-25000 som	19	7,8
Toplam	244	100	25001-30000 som	23	9,4
Okuduğunuz Fakülte	Frekans	%	30001-35000 som	37	15,2
Sosyal Bilimler	104	42,6	35000 ve üstü	59	24,2
Fen Fakültesi	140	57,4	Toplam	244	100
Toplam	244	100	Şu an oturduğunuz (ailenizin) konut kime aittir?	Frekans	%
Büyüdüğünüz bölge	Frekans	%	Kendime	20	8,2
Çüy bölgesi	31	12,6	Aileme	101	41,4
Issık-Göl bölgesi	49	20,1	Lojman	62	25,4
Narın bölgesi	51	20,9	Kira	32	13,1
Talas bölgesi	16	6,6	Yakın/Akrabalara ait	29	11,9
Calal-Abad bölgesi	26	10,7	Toplam	244	100
Oş bölgesi	22	9,0	Şu anda ailenizin oturduğu konut tipi nedir?	Frekans	%
Batken bölgesi	12	4,9	Müstakil Ev	104	42,6
Bişkek şehri	29	11,9	Kulübe	10	4,1
Diğer	8	3,3	Daire	94	38,5
Toplam	244	100	Villa	6	2,5
Yaşınız	Frekans	%	Diğer	30	12,3
17-18	35	14,3	Toplam	244	100
19-20	119	48,8	Sizin tercih ettiğiniz konut tipi nedir?	Frekans	%
21-22	78	32,0	Müstakil Ev	98	40,2
23-24	10	4,1	Kulübe	26	10,7
25-26	1	0,4	Daire	38	15,6
27 ve üstü	1	0,4	Villa	61	25,0
Toplam	244	100	Diğer	21	8,5
Cinsiyetiniz	Frekans	%	Toplam	244	100

Kadın	136	55,7	Satın almak istediğiniz konutun büyüklüğü nedir?	Frekans	%
Erkek	108	44,3	0-50 m ²	26	10,6
Toplam	244	100	51-75 m ²	27	11,1
Ailedeki Birey sayısı	Frekans	%	76-99 m ²	56	23,0
3	32	13,1	100-130 m ²	39	16,0
4	38	15,6	131-175 m ²	32	13,1
5	77	31,6	176 m ² ve üstü	64	26,2
6 ve üstü	96	39,3	Toplam	244	100
Doldurmayan	1	0,4			
Toplam	244	100			

Araştırmaya katılan 244 öğrencinin frekans dağılımı incelendiğinde Bişkek şehrindeki 5 üniversite öğrencilerinin katıldığı görülmektedir (Tablo 4). Katılımcı sayılarından 5 üniversiteden katılan öğrenci sayılarının birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Bunların içerisinde; 42,6% oranında Sosyal Bilimler Fakültesi ve 57,4% oranında Fen Fakültesi öğrencileri bulunmaktadır.

Ankete katılanların büyüdüleri bölgelere göre dağılımları incelendiğinde 20,9% oranıyla Narın bölgesinden gelenlerin sayıca daha fazla olduğu görülmektedir.

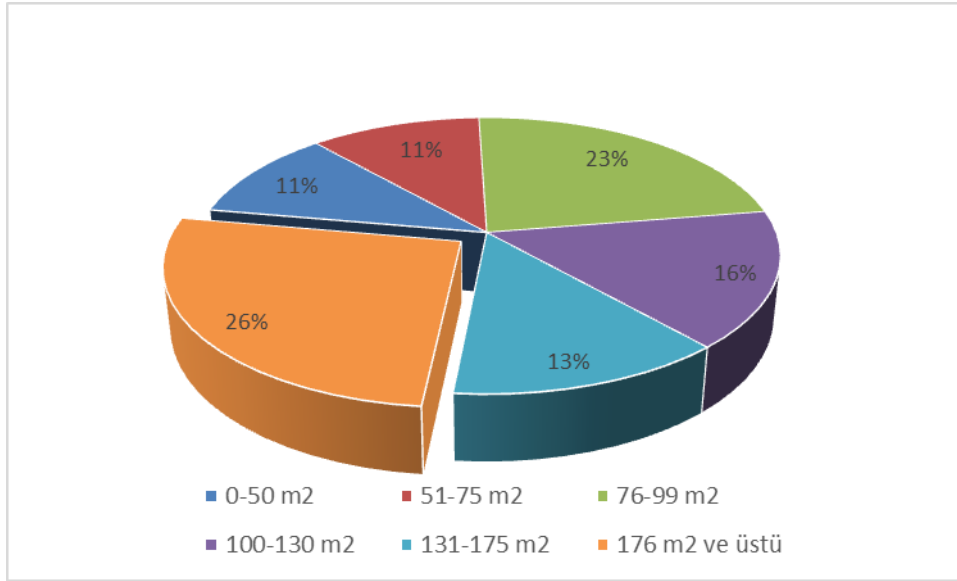
Şekil 1. Üniversite gençlerinin tercih ettikleri konut tipleri

Katılımcıların yaş dağılımına göre kıyaslama yapıldığında 19-20 yaş grubunun diğer yaştaki katılımcılardan % 48,8 oranıyla ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Cinsiyet dağılımına göre katılımcıların % 55,7'si kız öğrenciler, % 44,3 ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır.

Şu anda oturduğu konutun türüne göre yapılan dağılıma göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 42,6'sının müstakil evde oturduğu anlaşılmaktadır. Üniversite gençlerine

sorulan “Sizin tercih ettiğiniz konut tipi nedir?” sorusuna çoğunluk (% 40,2) gelecekte müstakil evde yaşamak istediklerini belirtmişlerdir (Şekil 1).

Şekil 2. Üniversite gençlerinin satın almak istedikleri konutun büyüklüğü

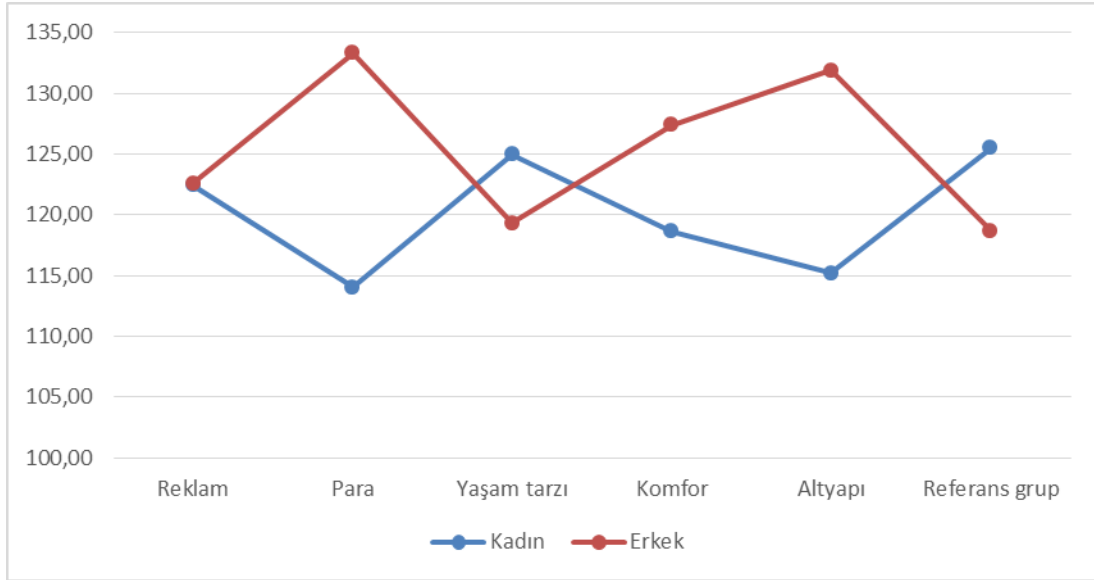
Öğrencilerin aile fertleri sayısı analiz edildiğinde ise en çok 6 ve üstü olan ailelerin 39,3% sayıca yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılanların ailevi aylık toplam gelirleri incelendiğinde 24,2%'sinin aile gelirinin 35.000 somdan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılanların şu anda kaldığı konutun kime ait olduğuna göre yapılan dağılıma göre 41,4%'ünün ailesine ait olduğu görülmektedir. Üniversite gençlerine sorulan “Satın almak istediğiniz konutun büyüklüğü nedir?” sorusuna katılımcıların 26,2%'si gelecekte 170 m²'den büyük konut almak istediklerini belirtmişlerdir (Şekil 2).

Tablo 4. Test Sonuçları

		Reklam	Para	Yaşam Tarzı	Konfor	Altyapı	Referans Grup
Üniversite	Sig.	,007	,190	,121	,394	,391	,493
(Kruskal-Wallis H)	Karar	Red	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul
Fakülte	Sig.	,400	,729	,199	,146	,325	,702
(Mann-Whitney U)	Karar	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul
Bölge	Sig.	,635	,084	,549	,639	,348	,940
(Kruskal-Wallis H)	Karar	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul
Cinsiyet	Sig.	,986	,025	,513	,281	,045	,427
(Mann-Whitney U)	Karar	Kabul	Red	Kabul	Kabul	Red	Kabul
Ailede kişi	Sig.	,875	,226	,656	,027	,704	,195
(Kruskal-Wallis H)	Karar	Kabul	Kabul	Kabul	Red	Kabul	Kabul
Aile geliri	Sig.	,987	,500	,855	,554	,091	,972
(Kruskal-Wallis H)	Karar	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul	Kabul

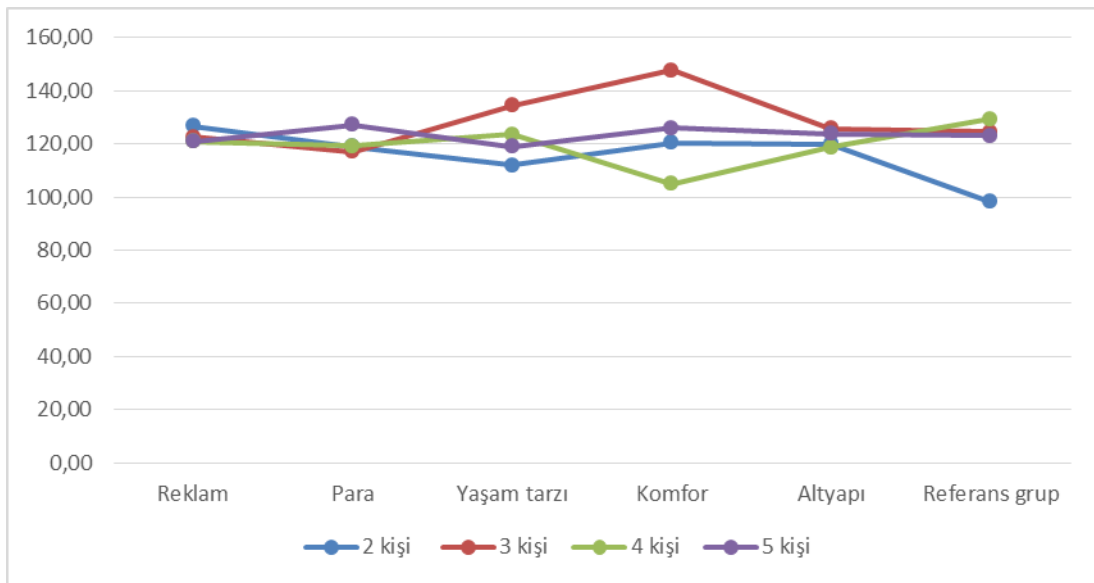
Üniversite öğrencilerinin demografik, coğrafi ve sosyal özellikleri arasındaki farklılıkları test etmek için, parametrik olmayan testlerden bağımsız iki örneklem için Mann-Whitney U testi, bağımsız iki ya da daha fazla örneklem grubu için Kruskal-Wallis H

testinden yararlanılmıştır. Yapılan Mann-Whitney U testi analizine göre öğrencilerin tercihlerinin özellikleri olan “*para, yaşam tarzı, konfor, altyapı, referans grup*” faktörleri okuduğu fakülteye göre anlamlı farklılık göstermemektedir. İki bağımsız örneklem altında incelenen cinsiyete göre satın alma kararlarından para ($p= 0.025$) ve altyapıya göre ($p= 0.045$) kız öğrencilerin Sıra Ortalaması yüksek iken erkek öğrencilerin daha düşüktür. Dolayısıyla, erkek öğrenciler konut seçiminde para ve altyapıya önem verdikleri anlaşılmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Cinsiyete göre satın alma tercihleri

İkiden fazla bağımsız örneklem grubundan oluşan “*üniversite*”, “*bölge*”, “*ailede kişi*”, “*aile geliri*” değişkenlerine göre öğrenci tercihlerinin yorumlanması Kruskal-Wallis H testi analizi sonucuna göre yapılmıştır.

Şekil 4. Ailede kişi sayısına göre satın alma tercihleri

Katılımcılarının ailedeki kişi sayısına göre “konfor” faktöründe $\chi^2 (2) = 12.432$, $p=0.006$ anlamlı farklılık vardır. Ailede 3 kişi olanların konfora daha çok önem verdikleri söylenebilir (Şekil 4). Dolayısıyla, (H_a) alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Karagöz, Eş ve Yavuz’un (2015) araştırmasında cinsiyet, hane halkı büyüklüğü ve yapısı, hane halkının yaşam biçimi, ekonomik durumu gibi özellikleri etkilerken, sahip olduğu değerler, ekonomik durum ve günlük yaşam biçimi hane halkının büyüklük ve yapısını etkileyebilmektedir (Karagöz, Er ve Yavuz, 2015: 247-258). Karagöz, Eş ve Yavuz (2015) tarafından yapılan çalışmada yaş, hane halkı büyüklüğü, cinsiyet, çocuk sahibi olma, konut hareketliliği gibi değişkenlerin konut seçimlerinde etkili olduğu ile ilgili benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Karagöz, Er ve Yavuz, 2015: 247-258). Sasikeev’in araştırmasına göre tüketicilerin konut seçimi nüfusun gelir düzeylerinin dinamikleri ve bunların farklılığı, demografik faktörleri, bölgesel ve yerel sosyo-ekonomik koşulları ve özelliklerine bağlıdır (Sasykeev, 2015: 6).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Söz konusu araştırma Bişkek’te gerçekleştirilen ilk çalışma olması sebebiyle örnek teşkil etmektedir. Geleceğimiz olan gençlerin ileride hangi tarz konut sahibi olmak istedikleri yapılacak olan inşaat yatırımlarında dikkate alınırca sektörün devamlılığı ve düzenli kentleşme sağlanabilir. Bişkek’te mevcut bulunan Sovyet zamanından kalma konutların yerini artık daha konforlu ve kişisel zevklere uygun villa ve binalar almıştır. İlk etapta deneme yanılma ile yapılan binalar giderek azalmış ve daha profesyonel ve stil açısından estetik yapılar çoğalmaya ve rağbet görmeye başlamıştır. Metrekare başına düşen daire fiyatları inşaat faaliyetlerinin artması ile birlikte düşmeye başlamıştır. İlk etapta daire yenilemeye önem veren Bişkek sakinleri şimdiki aşamada daire alırken deprem yönetmeliğinin olmasına ve konumuna önem vermeye başlamıştır. Sosyal alanları çevresinde barındıran site tarzı binalardaki dairelerin iç kısımlarının tamirata tamamıyla alıcının kendi zevkine bırakıldığından sıvalı olarak teslim edilmektedir.

Bişkek bölgesinde eşyalı olarak kiraya verilen daire fiyatlarının ortalama 600 USD civarı olduğu göz önüne alındığında ise kiraya verme açısından avantajlı oldukları ve fiyatlarının her ne kadar Türkiye’den pahalı olsa bile yatırım amaçlı olarak daha fazla değerlendirildikleri göze çarpmaktadır. Bu amaçla daha fonksiyonel ve öğrenciye yönelik olması açısından 1+1 dairelerin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Daire tercihlerinde önemli olan başka bir konu da doğalgaz sisteminin bulunup bulunmadığıdır. Bişkek’in başkent olması sebebiyle daire fiyatlarının yüksek olması ve yeni binaların sayıca az olması inşaat sektörünün canlı kalmasını sağlamaktadır.

Öğrencilerin konut seçimini etkileyen faktörler altı boyutta incelenmiştir. Bunlar: reklam, para, yaşam tarzı, konfor, altyapı ve referans gruplarıdır. Katılımcıların cinsiyetine göre para ve altyapı faktörleri önem taşımaktadır. Ailede kişiye göre konfor anlayışı farklılık göstermektedir. Sonuçta üniversite öğrencilerinin okuduğu fakülte, büyüdüğü bölge ve aile geliri önem taşımamaktadır ve gelecekte konut seçmesini etkileyen faktörlerden değildir.

Söz konusu çalışma, üniversite öğrencilerinin beyanları ile sınırlıdır. Yapılacak olan benzeri çalışmada örnek kitlesinin daha da genişletilerek kiracılara yönelikte uygulanması tavsiye edilmektedir. Kırgızistan'daki inşaat firmalarının müşteri kitlesini genişletmek amacıyla birim maliyet değerleri ile altyapı özelliklerini dikkate almaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Abar, H., & Karaaslan, A. (2013). Konut Talep Edenlerin Özellikleriyle Talep Edilen Konutun Özellikleri Arasındaki İlişkinin Çoklu Uyum Analizi Yöntemi ile İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 323-339.
- Altun, D. (2017). Konut Satın Alma Kararını Belirleyen Faktörler; Karaman İline Yönelik Bir Araştırma. *T.C. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1-255.
- Atatürk, E., & Tekman, N. (2016). Konut Talebi ve Erzurum Kent Merkezinde Tüketicilerin Konut Edinme Kararlarını Etkileyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 423-440.
- Ergöz-Karahan, E. (2009). Konut Talebinin Modellenmesi ve Konut Kariyeri Kavramı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 79-98.99.
- Karagöz, Y., Er, A., & Yavuz, S. (2015). Nominal İlişki Ölçüleriyle Konut Satın Almaya Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Bolu İli Örneği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 247-260.
- Karakurt Tosun, E., & Fırat, Z. (2012). Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 173-195.
- Kırgızistan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi. (2017). Konutların İşletmeye Alınması ve Değeri.
- Sasykeev, U. (2015). Town-Planing Development of A Housing Estate. *KYCTA*.
- Yavuz, S., & Çemrek, F. (2013). Konjoint Analizi İle Sağlık Çalışanlarının Konut Tercihlerinin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 379-394.
- Yener, S. (2010). Tüketim Odaklı Yaşam Biçimlerinin Günümüz Konut Proje. *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, 15-62.

EXTENDED ABSTRACT

The demands of every sector's target group may vary and in this connection some problems may arise. Housing sector can also be affected by this situation. The housing issue is one of the most important indicators of the socio-economic development of the country, which arises from the increase in personal income and welfare of the young people. It is known that recently the real estate market of Kyrgyzstan has been experiencing a recession period. In other words, the development of construction companies and annual growth of investments in the sector has increased. Moreover, there is a decrease in the income of migrants coming to the country. It affects the real estate market negatively. "Dordoy Plaza" being one of the major shopping centers is also involved in this crisis. About 60-70% of the joint investors face difficulties in paying their debts on time. All these factors negatively affect the construction sector in the country. In order to solve the problems in the housing sector effectively, it is

necessary to carefully examine the factors leading to these problems. Then it is important to develop the basic principles of housing policy with the help of the information obtained. When the existing real estate market of the Kyrgyz Republic is examined, the construction companies operating in the housing sector can be divided into two main categories. These are ongoing and young companies.

1. Ongoing companies that emerged before the construction market, ie ongoing companies: Since these companies have been operating in the construction market for a long time, they don't need any promotion and advertising. These companies can use their own resources in the projects they will undertake.

2. Young companies: Due to the lack of any history in the market they carry out their construction activities and realize their projects by using the financial resources obtained from the depositors. Since they are dependent on the financial resources of their customers, they have to increase the number of customers and to perform their advertising and promotional activities at the highest level. Otherwise, financial resources coming from new customers may be disrupted and any delays in construction can lead to large losses.

This way, it is essential to analyze demand of the future customers in order to make correct planning. It is estimated that the majority of the group that will form the demand in housing sector during the next 10-15 years will be 73% of population of Kyrgyzstan between 0-39 years old.

The aim of this study is to examine the expectations and demand of university students in Bishkek. With the help of the information obtained in this study, it is possible to get the clear picture of demand and expectations of young people. Moreover, this study allows to determine the main problems in construction sector, thus making contribution to the home buyers and sellers.

In this study, it was tried to shed light on the development and dynamics of these problems in order to find an answer to the problems of the housing sector. For this purpose, the wishes of the university students and the housing properties were examined. 5 universities in Bishkek were selected for this study and 244 students participated in the survey. Questionnaire technique was used as data collection tool in this study. The first part of the questionnaire contains the questions covering demographic information. The second part is divided into 5 categories, focusing on student's preferences related to the advertising, money, lifestyle, comfort and infrastructure.

244 students of 5 universities in Bishkek participated in the survey. Among them 20.5% of students study at Kyrgyz National University, 20.5% in Kyrgyzstan-Turkey Manas

University, 20.5% in Bishkek Humanities University, 20.5% in Kyrgyz State Technical University and 18% of students are from Kyrgyz State University of Construction Transport and Architecture.

Taking into consideration the age of the participants it can be seen that about 48.8% of the students are between 19-20 years old. According to the gender distribution 55.7% of the participants are males and 44.3% are females. Also the monthly income of 24,2% of families is more than 35.000 som.

According to the results of this study, it was determined that money and infrastructure factors were important according to the gender of the participants, comfort varied according to the person in the family, however, there were no differences in the housing preferences of the students according to the region, faculty and family income.

In this study, the factors affecting the future housing choice were investigated. These factors consist of six dimensions: advertising, money, lifestyle, comfort, infrastructure and reference. As a result of this study, the advertising factor was found to be more important in the selection of houses. The importance of money and infrastructure factors varies according to the gender of the participants. In conclusion, the region, where students live, the faculty where they study, the income level of their parents is not important and is not one of the factors that can affect the housing choice in future.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Öztarsu, M. F. (2019). "A Pragmatic Policy Case: Us-Azerbaijan Relations", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 3046-3063.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.03.2019

Araştırma Makalesi

A PRAGMATIC POLICY CASE: US-AZERBAIJAN RELATIONS

Mehmet Fatih ÖZTARSU

Hankuk University of Foreign Studies, Graduate School of International and Area Studies

oztarsu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0451-5808

Abstract

The collapse of the Soviet Union had changed the world politics in which the US has found opportunities for having a new type of foreign policy perspective. Newly independent countries took interests of the US since some of them own significant energy resources and strategic location. Azerbaijan as a country which suffered from a large-scale war became a target of the economy and energy-oriented policies. The US foreign policy approach towards Azerbaijan has been identified differently by various administrations. The country's energy-rich position was the first priority for Clinton administration and after it became a geostrategically important state during Bush administration. It can be argued that the unstable world politics directly affected the position of Azerbaijan, and the US officials evaluated this country from different dimensions. Obama's declining influence in the region was replaced by the Trump administration with a new perspective to balance Russia and Iran via the existence of Azerbaijan in the South Caucasus region. At the same time, this energy-rich area slightly becomes a scene of militarization. This article seeks to analyze the main determinants of the US foreign policy priorities in the relations with Azerbaijan since the early 1990s with unstable and changeable regional and global dynamics. For having a clear approach, governmental policies have been explained periodically with domestic and foreign policy issues as well as official statements of high-level policy-makers.

Keywords: US-Azerbaijan Relations, South Caucasus, Energy, Security, Struggle Against Terrorism

BİR PRAGMATİST POLİTİKA KONUSU: ABD-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılması dünya siyasetini değiştirmekle birlikte ABD'nin de yeni dış politika perspektifine kavuşmasına neden olmuştur. Bağımsızlığına kavuşan yeni devletlerin bazıları zengin enerji kaynakları ve stratejik konumlarından dolayı ABD'nin özel ilgisini çekmiştir. Büyük ölçekli bir savaş yaşamış olan Azerbaycan da ekonomi ve enerji bazlı politikaların hedef noktası haline gelmiştir. ABD dış politikasında Azerbaycan'ın yeri her hükümet tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ülkenin enerji konusundaki özel konumu Clinton yönetiminin politikaları için öncelik haline gelmiş ve sonrasında ise Bush yönetimi sürecinde ülke jeostratejik olarak önemli bir partner olarak kabul edilmiştir. Dünya siyasetindeki beklenmedik gelişmelerden dolayı ABD'nin her dönemde bu ülkeyi farklı açılardan değerlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla, Obama'nın bölgedeki azalan etkisi Trump yönetiminin Rusya ve İran'ı Azerbaycan üzerinden dengeleme girişimiyle değerştirilmiştir. Aynı zamanda enerji yönünden zengin olan bu bölge silahlanma yarışına da sahne olmaktadır. Bu makalede ABD'nin 1990'ların başından itibaren Azerbaycan'la ilişkilerindeki önceliklerini belirleyen unsurları değerşken bölgesel ve küresel dinamiklerle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yalın bir yaklaşıma sahip olmak için, hükümetlerin politikaları iç ve dış politika konularıyla ve yüksek seviyeli politika yapıcılarının resmi konuşmalarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD-Azerbaycan İlişkileri, Güney Kafkasya, Enerji, Güvenlik, Terörle Mücadele

1. INTRODUCTION

The US became a dominant player in the Caucasus region after the Cold War period. For the US foreign policy posture, this region was an unexplored but renowned one. After the collapse of the Soviet Union, the US has obtained great opportunities to take an important position in the region with the establishment of energy, economy, and military relations. The geopolitical importance of the newly independent countries was indispensable for the US to carry out huge projects.

Azerbaijan, that locates near to the Caspian Sea and lies on the middle of the Caucasus region, has been center of attention for the US government from the first days of the independence because the country has enormous energy sources and hosts significant trade routes from east to west. This advantage was one of the main priorities of the US foreign policy approach towards post-Soviet geography for implementing huge projects.

From the year of 1991, the US administration has established a pragmatist policy and handled the issues under the regional opportunities. Therefore, the Caucasus region with newly established three states became part of that policy, and Azerbaijan was evaluated differently than others. The collapse of the Soviet Union was the meaning of the opening of energy resources for the US. So, this mostly shaped the American foreign policy towards Azerbaijan. After a while, a Caspian outlook was formed for the region to handle issues related to Iran and Russia, major regional powers. At this point, Azerbaijan remained as a significant partner for the new rivalry.

It should be noted that the bilateral relations couldn't have a chance to emerge during the period of Ayaz Muttalibov, the first president of Azerbaijan. In his short term presidency, the US also couldn't form any specific policy towards Azerbaijan and the region. As another reason, his pro-Russian foreign policy concept negatively affected the situation. Failures in the Nagorno-Karabakh problem, economic imbalance, and social troubles caused the victory of Ebulfez Elchibey for the presidential post in 1992. His anti-Russian policy contributed the US involvements in the region and opened the way of creating global energy projects. After his term, the next president Heydar Aliyev created a concept of balance politics.

There are various researches on this subject in the literature. While some of them focus on different aspects of the bilateral relations, others analyze Western presence in the region after the collapse of the Soviet Union. Mostly, these sources provide analysis and information of two decades from the early 1990s. Developments in the Obama and Trump

periods are not included in most of the sources. For meeting the necessities of the last decade analysis, the researcher applied to the scientific articles and online sources.

As one of the references of this research, Thomas de Waal's book *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War* has importance to understand the political situation in the South Caucasus in the 1990s. Its pure outlook to the conflict resolution process made possible to analyse the third-party involvements. Another prominent analyst Svante Cornell's research *The Politicization of Islam in Azerbaijan* presents detailed information on the bilateral relations. Especially, US involvement in the region after the conflict period and interpretation of the Section 907 issue are essential guides.

Moreover, Gareth H. Jenkin's *Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations with Iran* research is providing the necessary background of 1990's leadership decisions of Azerbaijan. This source becomes helpful for understanding the regional balance in that period. A Turkish book *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya* written by Kamer Kasim is a significant source which includes the US policy towards Azerbaijan. Political, economic and energy relations until 2009 are the main focal points of the book. Covering the Clinton and Bush periods made a big contribution to the literature.

Under the light of various sources, this interpretive article seeks to fill a gap in the literature by finding the main determinants of US foreign policy approach towards Azerbaijan with a three-decade-long perspective. The starting section presents Azerbaijan's energy power and conflict dilemma and the Clinton administration's political choices. The following sections provide information and analyses of the security partnership in the Bush period, changeable behaviors in the Obama period and new perspectives and expectations in the Trump period. Unstable political affairs in the global system have shaped the bilateral relations in a positive and negative way. Thus, this article utilizes a helpful approach by classifying the periods and presenting sufficient information.

2. MAJOR ENERGY PROJECTS AND REGIONAL CONFLICT DILEMMA IN THE CLINTON PERIOD

Azerbaijan's independence was recognized by the US on December 25, 1991. On that day, President George H.W. Bush announced the dissolution of the Soviet Union and expressed his opinions for the upcoming situation of the former Soviet countries by pointing out the importance of security policies and democratic principles for the new governments (New York Times, 1991). These two principles significantly shaped the US-Azerbaijan relations for a long time.

From the Clinton period, we can argue the application of both principles to those countries worked well. According to Clinton, security measures could be taken only for vital interests. Thus, his period is criticized as being hesitant between isolationism and interventionism (Feulner, 1996). However, a free access to resources and promoting free economy became the dominant effects of his term. Relations with Azerbaijan ascended around this approach from the first period.

The two countries opened embassies in both Washington DC and Baku in 1992 and, the diplomatic relations started (U.S. Embassy in Azerbaijan, 2019). There are some specific points of the US-Azerbaijan relations mutually which should be mentioned to understand the bilateral ties. On one hand; the strong position of the Armenian lobby in the US, Nagorno-Karabakh problem with Armenia and regional balance among big powers can be counted as major elements which shape the relations.

On the other hand; expectations and concerns of the US were mostly caused by the Russian influence and Iranian presence in the region, energy/economy benefits, democratic transformation of Azerbaijan and establishing a new order to meet interests of the US as well as the European Union, respectively. When it comes to the expectations and concerns of Azerbaijan, some critical issues directly affected the relations which are American aid program, Nagorno-Karabakh conflict, and major energy projects.

2.1. US Aid Sanctions to Azerbaijan

From the first period of the relations, Azerbaijan faced a major difficulty in the case of the American aid program. As former president George H.W. Bush underlined the importance of the establishment of democratic principles in his well-known speech in 1991, the US government prepared an aid program under the name of Freedom Support Act (Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets Support Act) (The American Presidency Project, 2018). It was a program to fulfill purposes to promote freedom and open market in the former Soviet states.

However, Azerbaijan was prohibited to be part of this program, namely any form of governmental aid from the US with the regulation of Section 907. It was stated as, *“Until the President determines, and so reports to the Congress, that the Government of Azerbaijan is taking demonstrable steps to cease all blockades and other offensive uses of force against Armenia and Nagorno-Karabakh”* (Waal, 2013). As a well-known reality, the role of the Armenian lobby in the US was obvious in the occurrence of this case. After all of these events, Azerbaijan began a diplomatic struggle for terminating this decision.

It was a paradox for the US aims to promote democratic development in the region by expelling Azerbaijan and embracing others (Cornell, 2006). Azerbaijan couldn't obtain a chance to utilize economic aid as well as to adopt democratic values quickly as the US targeted with the package.

On the other side, while the conflict between Azerbaijan and Armenia has been a negative factor in the region since there was no hope for a peaceful settlement in the middle of escalation, the role of the Armenian lobby in the US began a series of aggressive activities on everything related to Azerbaijan. This was as the major problem in the relations between the US and Azerbaijan in that first period. This also directly affected the US approaches towards the Nagorno-Karabakh conflict, and indirectly the US power in the region. However, it couldn't damage whole dimensions at all, and the relations proceeded on different issues such as economy and energy.

2.2. Peace Expectations on the Nagorno-Karabakh Problem

The Nagorno-Karabakh region which is an integral part of Azerbaijan became a scene of a war between Azerbaijan and Armenia from the early 1990s. The problem occurred after secessionist claims of local Armenians in 1988. The dispute turned into an ethnic and regional conflict in a short time while the Soviet Union was collapsing. A referendum was held between local Armenians, which concluded with unification demands with Armenia by leaving the authority of Azerbaijan (Cornell, 1999).

A full-scale war began in 1992 with the invasion operations of Armenian army towards various districts near to the Nagorno-Karabakh region. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) tried to adopt a mediation role with third-party involvements but couldn't be successful in this attempt. In the same year, for building a peaceful process, OSCE established Minsk Group for successful management of the conflict with third-party activities. After a while, the US became part of co-chairmanship position of this group along with Russia and France, and the country put efforts till today for ensuring peace. Until the ceasefire agreement in 1994, Azerbaijan has lost 20% of its territories which includes the Nagorno-Karabakh as well as adjacent regions (Azvision, 2015). This problem has cost the territorial integrity of Azerbaijan, and this problem reshaped policy choices with the contribution of nationalist identity (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017).

This conflict directly threatens the peace and security in the region but there is no proper result despite the intensive efforts of the Minsk Group and other mediators. In this context, the US has found a chance to be part of regional security and stability with the formation of the Minsk Group. At the same time, the country couldn't be successful in this

way due to the fragile ties with Azerbaijan, which was a result of the Armenian lobby activities. The Nagorno-Karabakh problem became a milestone for consolidation of Russian power in the region, and the US has spent a big time to propose its own deal for peace. At the same period, Russia began to restore the power loss after the Soviet collapse and gradually increased its military troops in the region to become a dominant power again. This situation played a crucial role to make a new image for Russia and this negatively affected the newly emerged Western initiatives and their long-term policies. Therefore, this can be counted as another main problem between the US and Azerbaijan for the Clinton period. From that time, the US foreign policy concept was formulated to stop and limit Russian and Iranian threats in the region.

2.3. Gaining Benefits from the Regional Projects

Azerbaijan which has lost a big part of its territories has built a new type of foreign policy direction after the first president, Ayaz Muttalibov. His pro-Russian policy was replaced with pro-Turkish and pro-Western types during the period of the second president, Ebulfez Elchibey. He put a big effort to establish a strong relationship with Turkey and uncompromising stance against Iran, and partially Russia (Jenkins, 2012). Energy became an important issue for Azerbaijan in the case of foreign policy structure in this period and Elchibey aimed to exclude Russia and Iran from all of the upcoming projects by Azerbaijan. He also had a short period of the presidency like the previous president, and couldn't have enough time to realize long-term projects. After him, a prominent political figure from the Soviet time, Heydar Aliyev came to power and carefully created balance politics to keep Azerbaijan away from possible threats in the unstable regional balances.

Oil resources of Azerbaijan attracted the attention of several Western companies, primarily British Petroleum (BP) in the early 1990s. With the desires and projected initiatives of these companies, oil should have been transferred by a regular pipeline system from Azerbaijan to the West. The first offer was introduced in 1992 to realize this goal. It was an essential opportunity to transfer Azerbaijani oil as well as reaching other Caspian and Central Asian resources. This kind of approaches made Azerbaijan as a center of attention in front of the world in the case of energy geopolitics. The US had desired to involve in this process and made several commercial agreements with Azerbaijan to obtain economic facilitations for American companies (Ok & Kocaman, 2013). The known oil reserve of Azerbaijan was estimated at 3.3 billion barrels (Ok & Kocaman, p. 2), therefore, the country needed assistance of professional companies to use and transfer the oil properly. Finally, the first agreement was signed for developing and processing the Azeri, Chirag, Guneshli oil fields on

September 20, 1994. In the literature, the agreement was signed by giant international oil companies (Eyvazov, 2016) and it is announced “Contract of the Century” because of its essential importance for the world after the Cold War order (Karimov, 2015).

For the US perspective, it was important to build a pipeline with a route which bypasses Russia and Iran. On the other side, bypassing Armenia was a priority of Azerbaijan due to the ongoing conflict (Kasim, 2009). Clinton administration actively joined the process of the pipeline establishment and president Clinton expressed his own opinions to Heydar Aliyev in regard of protecting mutual interests (Babalı, 2005). This rapprochement was meaningful for the regional geopolitics, and demands of Azerbaijan became more acceptable for the US since that period. In the case of energy security issues, in the north, the Chechen problem of Russia, and in the west, the Nagorno-Karabakh conflict were main threats for both sides. With the desires of monitoring regional security, the US appointed a special envoy for the energy affairs in the region (Cagaptay & Gencsoy, 2005). From this time, the US approach towards Azerbaijan was mostly affected by energy benefits, and this caused a steady relationship. In the following years, the Clinton administration supported new kind of energy initiatives of Azerbaijan and gained a chance to involve in Central Asian energy affairs (Babalı, p. 41).

In a short time, Azerbaijan took the advantages of its geopolitical importance, and joined another type of Western-oriented projects such as INOGATE (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe) and TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia).

Additionally, the country has taken a part in a pro-Western regional organization GUAM which was established by Georgia, Ukraine, Azerbaijan and Moldova in 1997. After a while, Uzbekistan has joined in 1999 and withdrew its membership in 2005. These countries initiated in a new type of cooperation as former Soviet states with the aim of integration to the Trans-Atlantic community. The members changed the name into GUAM Organization for Democracy and Economic Cooperation in 2006 due to new policy prospects on democratic values, economic relations, regional security and human rights (GUAM, 2017). Due to its strategic geography, GUAM has gained advantages of several regional economic projects with the support of the Western countries (Bittner & Ibrahimli, 2018).

Functions of this organization were seen as an anti-Russian political attempt by granting supports from Europe and the US because all members states’ geographical locations are eligible to bypass Russia in any kind of energy and transportation projects. On the other hand, some member states suffered from territorial conflicts in which Russia has shown interests (Kuzio, 2008). Territorial conflicts of Abkhazia and South Ossetia of Georgia,

Nagorno-Karabakh of Azerbaijan and Transnistria of Moldova made these countries more concerned in the regional security issues (Peimani, 2009).

The lack of any supportive authority pushed them to form a regional organization which seeks mediators from the West. Also, the US has launched financial assistance to GUAM members for realizing regional projects (OECD, 2013). It became another essential indicator of US involvement in the region.

Consequently, the Clinton period had various opportunities and challenges in the relations with Azerbaijan. American leadership had adopted a pragmatist way to approach for regional affairs and tried to formulate new approaches in the case of balancing Russian and Iranian presence. The Nagorno-Karabakh conflict and Section 907 issues became major problems and these directly affected the prosperity of Azerbaijan as well as peace and security in the region. On the other side, energy and economy became peak topics for mutual interests, and especially for US position other regional players. We should note that role of the Armenian lobby in the US is a part of its domestic policy, and as we understood from the American foreign policy tradition that domestic affairs come first in the way of shaping foreign policy directions. Therefore, the Clinton administration became highly hesitant and reluctant to change this situation.

3. STRENGTHENING THE RELATIONS IN THE BUSH PERIOD

The Bush period which lasted between 2001 and 2009, includes major challenges for the US foreign affairs towards the post-Soviet geography. Due to the 9/11 terrorist attacks, President George W. Bush adopted one of the most significant foreign policy doctrines in US history. Unilateralism became a core element for global security and preventive war appeared as the main tool of this approach. A global struggle against terrorism began and it continued with the war in Afghanistan in 2001 and the invasion of Iraq in 2003. Azerbaijan, as a Caucasus and Caspian country, was accepted as a strategic ally for the US in fights against terrorism. Consequently, energy-based relations turned into a security-based type.

3.1. Establishment of the Strategic Partnership

The country opened its airspace to the US flights, and President Heydar Aliyev declared his explicit support for global security. In the upcoming process, Azerbaijan sent soldiers to Afghanistan and Iraq and made military cooperation with the US, including drills and exercises in the region (Holley, 2003).

This step caused some positive results for both sides. For the US; ensuring more supports for Afghanistan operation, protecting energy security, becoming more active in the peace talks of the Nagorno-Karabakh problem and strengthening current relations with

Azerbaijan can be argued as major points. For Azerbaijan; obtaining security guarantees of the US, taking advantage in the Nagorno-Karabakh talks, becoming a rising power for global security issues and keeping its important position for energy needs of the world appeared as considerable developments. Surely, balance situation with Iran changed and Azerbaijan faced new political dilemmas because of its collaboration with the US. Additionally, this step created a new perspective for Azerbaijan's foreign policy as becoming a partner of NATO. The country rapidly integrated into NATO military cooperation and achieved the way of balance politics as Heydar Aliyev formulated. On this way, Azerbaijani soldiers have fought in Kosovo and Iraq and, Baku administration showed its willingness for having deep cooperation.

Another important step was taken with the Nagorno-Karabakh talks. The US has actively involved in the peace talks and stressed official respects towards the territorial integrity of Azerbaijan. As an essential initiative of The US as a co-chair of Minsk Group, both conflicting sides, Azerbaijan and Armenia, were hosted in Florida's Key West island in April 2001. US Secretary of State Colin Powell has described the aim of the meeting as "mutual compromise" (Asbarez, 2001). American officials urged the two sides to make the focus on an imminent peaceful settlement. It was a symbolic step in the peace talks of the Nagorno-Karabakh conflict which the US has desired to show its undeniable mediator role.

3.2. Waiving Section 907

As mentioned in the first part, Section 907 of the United States Freedom Support Act has prevented a strong relationship among the countries from the early 1990s. Although the Clinton administration gave importance to the pressures of the Armenian lobby, this situation totally changed during the first period of the Bush administration. After the 9/11 terrorist attacks, the US Senate has adopted an amendment to waive Section 907 by confirming the president's free decision on this issue to obtain Azerbaijani support for military operations in Afghanistan (Iyikan, 2009). Conclusively, the primary negative element of the US-Azerbaijan relations eliminated. In 2002, Azerbaijan has received \$50 million aid for the promotion of human rights and democracy as well as consolidation of the free market economy (RFERL, 2002). It became one of the most successful parts of the bilateral relations.

Due to the new developments, Armenia was not satisfied with this initiative, and President Robert Kocharyan alerted president Bush with a clear note (Panarmenian, 2001). According to him, lifting of Section 907 would cause negative impacts for the regional peace and it can change the political balance. As a response, The US administration declared the waiving of Section 907 has such an importance that the US needs to put effort on the global

terrorism issue and to protect the border security of Azerbaijan (US Department of State, 2003). Additionally, it was stated that this initiative would not damage the regional stability and it doesn't permit occurrence an offensive stance of Azerbaijan towards Armenia. A remarkable change appeared that vital interests have changed the political choices of the US administration in a short period.

The Armenian lobby was owning noteworthy importance for domestic interests of the Clinton period but the global security became a major concern of the newly created Bush doctrine, and it naturally contributed to the emergence of relations with Azerbaijan. It meant that the power of the Armenian lobby decreased rapidly and lost its persuasion power slightly to pressure the US administration (Mardanov, 2011).

It should be noted that third president Heydar Aliyev paid several official visits to the US until his death in 2003. He mainly focused on peace talks about the Nagorno-Karabakh problem, ongoing processes of the energy/economy projects and regional/global security issues. After his death, the concept of the balance politics was adopted and implemented by the fourth president, Ilham Aliyev.

4. PROBLEMATIC RELATIONS IN THE OBAMA PERIOD

Despite the lack of an obvious doctrine, US President Barack Obama's foreign policy approach was mainly shaped by military costs abroad and the unstable financial situation at home. His first period was negatively affected by the 2008 economic crisis, therefore the administration took serious measures to prevent its possible damages to the country's budget. As a result, these negative outcomes have influenced all US allies as well as Azerbaijan.

If we focus on bilateral relations, some specific problems can appear as determinant factors of the relations. Firstly, the normalization process between Turkey and Armenia with the support of the US dramatically changed Azerbaijani behavior and belief to the US foreign policy. Secondly, the problem of appointment of the US ambassador for a while negatively affected the relations. At last but not least, the US' weak position in the Nagorno-Karabakh peace talks can be accepted as another negative point in the relations.

4.1. The Normalization Process Between Turkey and Armenia

Turkey and Armenia have closed borders and there is no diplomatic relationship due to the ongoing conflict in the Nagorno-Karabakh. Turkey explicitly supports the position of Azerbaijan and tries to be more productive for the peace talks. On the other side, Armenia has historical claims over the Turkish territories and accuses Turkish government of being the perpetrator of the so-called "Armenian genocide" by addressing tragic events in 1915 under the rule of Ottoman Empire.

In this period, an important political step was taken, named “Football Diplomacy” in 2008 (Aras & Ozbay, 2008). Turkish and Armenian football teams were selected for the same group of FIFA World Cup qualifier. Armenian administration has invited Turkish president Abdullah Gul to watch the game in the capital city of Armenia, Yerevan. After his visit, both sides displayed a willingness to normalize the relations which remained frozen after a short time of the independence process of Armenia. That period was fragile because of the Russo-Georgian War in August 2008, and the western countries tried to create a new process for bilateral relations between Turkey and Armenia. As a response to Armenia, Turkish side invited Armenian president Serzh Sargsyan to watch the next game in 2009, in Turkey. With the help of the US officials, the normalization process started, and two countries signed two protocols in Zurich, October 2009.

This process was criticized from the first day by Azerbaijan (Welt, 2013) and it caused disappointment towards the US foreign policy. Azerbaijan was concerning related to the future of the region and the administration obviously explained possible precautions from their side in the case of energy transfer from Azerbaijan to the West. Azerbaijani president Aliyev sent a clear message by rejecting the attendance to the Istanbul summit of the Alliance of Civilizations (Hurriyet, 2009). He also didn't accept the invitation of Hillary Clinton to meet President Obama. Matthew Bryza, the US Assistant Secretary, was ordered to meet Aliyev for discussing the case.

For avoiding misunderstandings, president Obama directly talked to Aliyev for decreasing the tension (Asbarez, 2009). Azerbaijan was highly worried that opening of the Turkish-Armenian borders can cause several domino effects such as a new crisis in the Nagorno-Karabakh and economic advantages for Armenia which is the strategic ally of Russia. Obama administration declared that both things are separate issues and they need to have their own method of solutions (RFERL, 2009). However, these speeches couldn't stop this breaking point in the relations.

4.2. Ambassador Crisis

The US faced a problem of sending a diplomatic envoy to Azerbaijan from 2010. The lack of a US ambassador in Azerbaijan created questions and concerns related to the US administration. While the White House appointed Matthew Bryza as American ambassador to Azerbaijan, he was challenged by several procedures in the Senate (Yıldırım, 2012). Eventually, he started to serve from in early 2011 but not for a long time. The pressure came from the Armenian lobby in the US because the community harshly reacted to his nomination, and created a campaign against this decision by accusing his close ties with Turkey and

Azerbaijan (Sassounian, 2010). Consequently, the US administration has reconsidered the existence and effects of the Armenian lobby to obtain domestic supports. Thus, Baku officials understood that Obama will be pressured by the lobby in every case related to Azerbaijan.

4.3. Passive American Policy towards the Nagorno-Karabakh Problem

The Nagorno-Karabakh problem didn't occupy the agenda of the Obama administration sufficiently if we compare it with the examples of the Clinton and Bush periods. The US only fulfilled its obligations as a co-chair of OSCE Minsk Group, and repeatedly mentioned peace callings for both sides without any concrete step.

According to Obama's Caucasus policy, the primary issue was the Turkish-Armenian normalization process for two reasons. Firstly, the Russo-Georgian War changed the regional balances, and the US should have taken serious measures for establishing a new order. Secondly, the emergence of Russian power in the Caucasus should have been balanced with the presence of different actors such as Turkey. Therefore, Obama mostly focused on possible developments for the Turkish-Armenian relationship. In return, Turkey could have played a dominant role in the conflict management process of the Nagorno-Karabakh. As a result, the Obama administration couldn't manage the period and created ineffective and inconclusive projects in the region.

5. NEW PERSPECTIVES IN THE TRUMP PERIOD

The US policy towards the South Caucasus region had declined during the Obama administration which mainly focused on the relations with Russia. Since it negatively affected the bilateral relations with Azerbaijan, expectations were lowered in the case of regional economic, security and military affairs.

The last president Donald Trump period has created its own and unique foreign policy perspectives on every kind of cases for each country. Azerbaijan has found its special position in this new period. The security-based approach of the Trump administration highlighted the importance of Azerbaijan's previous collaboration in the fight against terrorism. The US officials explicitly appreciated Baku even though there are no practical outcomes as same as the Bush administration.

In May 2018, Trump sent a congratulatory message to Ilham Aliyev on the occasion of the 25th anniversary of the Caspian Oil and Gas Show. In his message, Trump pointed out the Azerbaijan's importance on energy needs of the world and the regional security expectations in the region (US Embassy in Azerbaijan, 2018).

The most significant rapprochement happened in 2018 when US National Security Advisor John Bolton paid an official visit to Azerbaijan. There are several factors which

caused his visit to Azerbaijan along with other South Caucasus countries in the same travel. These are mostly shaped by balance attempts against Russia and Iran. He defined Azerbaijan, 'the only country bordering both Russia and Iran.' This noteworthy definition was made to point out the strategic importance of this country for the US, and it gives a clear message to understand the new political approaches towards the region.

Since Azerbaijan and Iran have a dynamic relationship (Civilnet, 2018), Bolton guaranteed the US will not harm to Azerbaijan during the new sanction process toward Iran (Turan, 2018). The two countries have implemented various projects although they had a tense relationship in the early 2000s. After the new sanction plans to Iran, Azerbaijan has worried about its negative outcomes. Therefore, Bolton's convincing speech created a soft atmosphere.

During his visit to Baku, he also emphasized the importance of Baku-Tbilisi-Kars railway and Southern Gas Corridor in the discussion of the regional project (Hoagland, Cekuta, Nifti, & Cheriegate, 2018).

In the case of Nagorno-Karabakh conflict, he said the US is aware of its responsibilities as a co-chair of the Minsk Group and serious measures will be taken (Turan, 2018). Here, it can be argued that the US aims to show its presence against Russia on the conflict resolution issue as well as arms sale. When he visited Yerevan as the next destination, Bolton obviously criticized Russia's arm selling to both countries and shared opinions that the US will consider selling weapons. He said American military equipment is better than the Russian (AP, 2018).

Moreover, the US criticizes the human right issue in Azerbaijan due to political arrests (Human Rights Watch, 2017). Also, media freedom becomes another concern for Washington. Although this is not a new issue, the US still maintains to decrease the tension for making Azerbaijan a stable ally because the country has an enormous geographical location for major energy and economy projects (Azernews, 2018).

Shortly, the Trump administration plans to increase the US influence in the region by giving more importance to Azerbaijan to balance Russia and Iran. A new type of cooperation is expected for the near future because the main priority of the US is to be more active especially with the economy and military means.

6. CONCLUSION

The relations between the US and Azerbaijan have emerged with different dimensions of various administrations. From the early 1990s till the middle of 2010s, both countries followed a way of mutual benefits. The US couldn't create a proper foreign policy concept

towards Azerbaijan till the late 1990s but bilateral perspective contributed to the emergence of energy/economy cooperation. Clinton's view of the country was shaped by two main parameters: economic benefits abroad and domestic political concerns at home with the efforts of the Armenian lobby. We can argue that the Clinton administration adopted a calm way of peace solutions on the Nagorno-Karabakh problem.

The Bush administration became a turning point with the necessities on security issues, and in doing so, accepting Azerbaijan as a strategic ally. This term was mostly affected by military supports of Azerbaijan to the global struggle against terrorism. The US administration welcomed this effort by waiving Section 907 which was preventing Azerbaijan to have any form of governmental aid. At this period, the role of the Armenian lobby decreased and geostrategic importance of Azerbaijan increased. Also, the proximity to Afghanistan and Iraq gave big geopolitical importance to the country.

The Obama administration became totally different than previous presidents due to regional and global challenges. Obama gave high importance to the domestic issues, and the Armenian lobby took advantage to make pressure on all affairs related to Azerbaijan. Obama's priorities also negatively affected bilateral relations. His term was mostly passive for the peace talks of the Nagorno-Karabakh but he was aware and careful about its dangerous potentials to the regional security. Russian dominance became another factor to reduce US initiatives. Turkey was accepted as a primary actor for the regional balance, and normalization process with Armenia became a source of hope in this way. This caused damages for the long-term US interests in the region, especially for the bilateral relations with Azerbaijan.

Lastly, the Trump administration tries to repair the negative outcomes of the previous policies by accepting Azerbaijan as a Muslim and secular country which supports the collaboration with the US in all manners. On one hand, human rights is a concerning point for Washington and on the other hand, the country has a meaning to balance two important regional actors. Although the case of Iran creates concerns, US officials clearly gave a message that it will not damage to Azerbaijan's economy, there will be tolerance towards the bilateral relations between Iran and Azerbaijan. Therefore, the country needs to focus on the resolution issue of the Nagorno-Karabakh conflict and to become careful about the sanctions initiative not to damage Azerbaijani economic interests in the region.

American approach towards Azerbaijan mostly base on changeable dynamics in the world politics and partially the domestic pressures which are made by the Armenian lobby. Attitudes and behaviors of leaders are dependent on these factors in which Azerbaijan has some options to shape the relations with its energy and security cards. At this point,

Azerbaijani leadership became successful in the implementation of the balance policy since the Heydar Aliyev period. If both sides are satisfied with the current situation, there is no expectation for a negative outcome for the middle-term. Therefore, Azerbaijan needs to explore new grounds to bolster the ties for a long-term partnership.

REFERENCES

- AP. (2018). Retrieved from <https://www.apnews.com/663cab7ab56c43cbab1169e86f60da31>, Access: 12.01.2019.
- Aras, B., & Ozbay, F. (2008). *Turkish-Armenian Relations: Will Football Diplomacy Work?* SETA Policy Brief.
- Asbarez. (2001). Retrieved from <http://asbarez.com/44649/key-west-talks-bring-about-optimism/>, Access: 18.12.2018.
- _____. (2009). Retrieved from <http://asbarez.com/58776/obama-aliyev-discuss-turkish-armenian-ties>, Access: 25.01.2019.
- Azernews. (2018). Retrieved from <https://www.azernews.az/nation/135996.html>, Access: 23.03.2019.
- Azvision. (2015). Retrieved from <https://en.azvision.az/news/11269/> Access: 05.12.2018.
- Babali, T. (2005). Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 35.
- Bittner, V. A., & Ibrahimli, M. (2018). *Baku-Tbilisi-Kars: Regional Implications and Perspectives*. Baku: Center for Economic and Social Development (CESD).
- Cagaptay, S., & Gencsoy, N. (2005). *Washington Institute*. Retrieved from <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/startup-of-the-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline-turkeys-energy-role>, Access: 29.01.2019.
- Civilnet. (2018). Retrieved from <https://www.civilnet.am/news/2018/12/04/Impact-of-Bolton's-Trip-to-the-South-Caucasus-Q-A-with-Emil-Sanamyan/349676>, Access: 22.01.2019.
- Cornell, S. E. (1999). *The Nagorno-Karabakh Conflict*. Department of East European Studies, Uppsala University.
- _____. (2006). *The Politicization of Islam in Azerbaijan*. Washington D.C: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program.
- Eyvazov, J. (2016). Ukrainian Crisis of 2014 and Changing Regional Conditions for National Security of Azerbaijan. In P. Bajor, *Contemporary Azerbaijan in Social and Political Dimension* (p. 65). Ksiegarnia Akademicka.
- Feulner, E. (1996). *Heritage*. Retrieved from What Are America's Vital Interests?: <http://www.heritage.org/political-process/report/what-are-americas-vital-interests>, Access: 19.01.2019.
- GUAM. (2017). Retrieved from <https://guam-organization.org/en/about-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/>, Access: 24.03.2019.
- Hoagland, R., Cekuta, R., Nifti, E., & Cheriegate, K. (2018). Retrieved from Caspian Policy Center: <http://www.caspianpolicy.org/a-brief-on-boltons-visit-to-russia-and-the-south-caucasus>, Access: 19.01.2019.
- Holley, D. (2003). Retrieved from <http://www.sfgate.com/bayarea/article/Heydar-Aliyev-strongman-of-Azerbaijan-2525211.php>, Access: 02.01.2019.
- Human Rights Watch. (2017). Retrieved from <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/azerbaijan>, Access: 22.03.2019.
- Hurriyet. (2009). Retrieved from <http://www.hurriyet.com.tr/aliyev-s-turn-at-one-minute-one-minute-11369891>, Access: 15.01.2019.
- Iyikan, N. (2009). ABD'nin Azerbaycan İlişkilerine Etki Eden Parametreler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 259.
- Jenkins, G. H. (2012). *Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations with Iran*. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program.
- Kasim, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Karimov, R. (2015). Development of Non-Oil Sector in Azerbaijan: Tendencies and Opportunities. *Journal of Business & Economic Policy*, 2(2).
- Kuzio, T. (2008). GUAM as a Regional and Security Organisation. *National Security and Foreign Policy of Azerbaijan* (pp. 3-5). St Michael's College, University of Toronto.
- Mardanov, S. (2011). Azerbaycan-ABD İlişkileri (Konferans Konuşması). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 227.
- New York Times. (1991, 12 26). Retrieved from <http://www.nytimes.com/1991/12/26/world/end-soviet-union-text-bush-s-address-nation-gorbachev-s-resignation.html>, Access: 12.01.2019.

- OECD. (2013). Retrieved from Mutual Legal Assistance and Other Forms of Cooperation between Law Enforcement Agencies: https://www.oecd.org/corruption/acn/lawenforcement/MLAandOtherFormsCooperationLawEnforcementAgencies_ENG.pdf, Access: 23.03.2019.
- Ok, N., & Kocaman, S. (2013). The Economic Relations between the USA-Azerbaijan and Baku-Tbilisi-Ceyhan Project. *The 2013 WEI International Academic Conference Proceedings*. The West East Institute.
- Panarmenian. (2001). Retrieved from <http://www.panarmenian.net/eng/news/4938/>, Access: 25.12.2019.
- Peimani, H. (2009). *Conflict and Security in Central Asia and the Caucasus*. ABC-CLIO.
- RFERL. (2002). Retrieved from <https://www.rferl.org/a/1098626.html>, Access: 11.01.2019.
- _____. (2009). Retrieved from https://www.rferl.org/a/Obama_Aliyev_To_Meet_In_New_York_As_Washington_Seeks_To_Improve_Ties/2167235.html, Access: 14.12.2018.
- Rumer, E., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2017). *U.S. Policy Towards the South Caucasus: Take Three*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Sassounian, H. (2010). Retrieved from The Huffington Post: https://www.huffingtonpost.com/harut-sassounian/senate-should-scrutinize_b_592551.html, Access: 10.02.2019.
- The American Presidency Project. (2018). Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=21658>, Access: 14.12.2018.
- Turan. (2018). Retrieved from <http://www.turan.az/ext/news/2018/10/free/Interview/en/76108.htm>, Access: 15.01.2019.
- U.S. Embassy in Azerbaijan. (2019). Retrieved from <https://az.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/us-azerbaijan-relations/>, Access: 23.03.2019.
- _____. (2018). Retrieved from <https://az.usembassy.gov/letter-from-president-trump-to-president-aliyev-on-the-25th-anniversary-of-the-caspian-oil-gas-show-first-gas-flowing-into-the-southern-gas-corridor/>, Access: 24.03.2019.
- US Department of State. (2003). Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/prsr/2003/27664.htm>, Access: 11.01.2019.
- Waal, T. d. (2013). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. NYU Press.
- Welt, C. (2013). Turkish-Armenian Normalisation and the Karabakh Conflict. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 210.
- Yıldırım, Z. (2012). U.S. Foreign Policy towards Azerbaijan: From “Alliance” to “Strategic Partnership. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(4), 8.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünya siyasetinde yaşanan değişimler ABD'nin dış politika yapım sürecini doğrudan etkilemiş ve bu doğrultuda, Sovyetlerden bağımsızlığını ilan eden ülkelere yönelik farklı yaklaşımlar üretilmiştir. Her biri farklı özelliklere sahip olan bu ülkeler arasında, enerji ve ekonomik potansiyeli yüksek olan Azerbaycan farklı bir konumda değerlendirilmiştir. Bu ülkenin merkeze alındığı büyük çaplı projeler geliştirilmiş ve Hazar kaynaklarının dünya pazarına sunulması için her türlü girişim teşvik edilmiştir. Bu, aynı zamanda ABD'ye rakip güçlerin dengelenmesi ve bir oranda cezalandırılması anlamını da taşımıştır. Bölgede Rusya ve İran'ın varlığını her zaman tehdit olarak gören ABD, bölge ülkelerini çeşitli yollarla ortak yapma yönünde çalışmıştır. Ekonomik projeler, siyasi birliktelikler ve güvenlik işbirlikleri gibi alanlarda partner ülke seçimi önem kazanmıştır. Bu, bir anlamda ABD'nin eski Sovyet coğrafyasını anlama ve yeni bir dış politika konsepti geliştirme süreci olarak adlandırılabilir.

1990'lı yılların başlarından itibaren, toprakları üstünde sahip olduğu bölgesel çatışma olan Dağlık Karabağ meselesinden dolayı büyük ölçekli bir savaş yaşayan Azerbaycan, doğalgaz

ve petrol projelerinin parlayan yıldızı olarak ABD hükümeti ve şirketlerinin odak noktası haline gelmiştir. Henüz iç siyasetteki sorunlarını çözememiş durumda bulunan Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının değerlendirilmesi ve dış pazara açılması konusunda hızlı ilerleme sağlanmıştır. Bu doğrultuda, dönemin hükümetini oluşturan Clinton yönetiminin Azerbaycan'a yaklaşımını etkileyen en önemli faktörler enerji ve ekonomi konuları olmuştur. Bu alanlarda büyük başarılar sağlanırken, Amerikan iç siyasetinde etkili bir yere sahip olan Ermeni lobilerinin Dağlık Karabağ meselesinden dolayı yürüttüğü Azerbaycan karşıtı propagandalar ikili ilişkilere olumsuz yansımıştır. Bu propaganda ve hükümete baskılardan dolayı hem Azerbaycan'ın ABD yardımlarından mahrum kalmasını sağlayan yasa onaylanmış hem de Dağlık Karabağ konusunda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu çelişkili görünen durum ABD-Azerbaycan ilişkilerindeki en sorunlu dönemlerden birisini oluşturmaktadır. Aynı dönemde Dağlık Karabağ sorununun çözümü için kısmi olarak etki gösteren ABD, kökten çözüm için etkili olamamış, barışa yönelik adımları iyi niyet söylemleri seviyesinde kalmıştır.

Clinton yönetiminden sonra göreve gelen Bush hükümeti ile ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Bunun asıl nedeni 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırısıdır. Bu süreçte terörizme karşı küresel bir savaş başlatan Bush yönetimine en çok destek sağlayan ülkelerden olan Azerbaycan, bu defa jeostratejik öneme sahip bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Bu önemli süreçte, ABD yardımlarını önleyen yasa kaldırılmış ve Azerbaycan'la herhangi bir sorunun olmamasına özen gösterilmiştir. Azerbaycan ise buna karşılık olarak NATO'nun tatbikatlarına katılmış ve Afganistan'a asker göndererek işbirliğini artırmıştır. İlişkilerin en iyi dönemi olarak adlandırılabilir bu süreçte ABD bu ülkeyi Müslüman ve seküler bir model olarak kabul etmiştir. Ayrıca ülkenin Afganistan ve Irak gibi çatışma bölgelerine yakın olması da önemini artırmıştır. Bu dönemde Ermeni lobilerinin ABD hükümetine baskısının önemsizmediği görülebilir. Azerbaycan'ın bir güvenlik partneri olarak Ermeni lobilerinden daha fazla öneme sahip olarak değerlendirildiği bu süreçte, Azerbaycan ordusunun kalitesi de yükselmiştir. Bu faktör de, Dağlık Karabağ konusunda ülkenin elini güçlendiren unsurlardan birisi olmuştur. Bu dönemde barış görüşmeleriyle ilgili olarak ABD'nin önemli adımlar attığı da bilinmektedir.

İlişkilerin duraklama sürecine girdiği Obama yönetiminde ise, ABD'nin öncelikleri daha çok Rusya üzerine yoğunlaşmıştır. Kafkasya'daki etkisini giderek kaybeden ABD, bu bölgede Rusya'nın artan etkisine karşı bir politika geliştirememiş ve bu durum doğrudan Azerbaycan'la olan ilişkilere de yansımıştır. Öte yandan, ABD iç siyasetinde yeniden varlık gösteren Ermeni lobilerinin Azerbaycan karşıtı çalışmaları sonuç vermeye başlamıştır. Bunun

örneklerinden birisi olarak, Azerbaycan'a uzun süre büyükelçi gönderilememiş, gönderilen Matthew Bryza ise yine bu lobiler tarafından hedef alındığından dolayı kısa süreli olarak görevde kalabilmiştir. Buna ek olarak, Dağlık Karabağ meselesinin çözümü için arabuluculuk faaliyeti gösteren Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından olan ABD, bu konuda yeterlilik gösterememiş ve süreci Rusya'nın inisiyatifine bırakmıştır. Bu süreçte Rusya'nın siyasi ve askeri alanlardaki etkinliği artmış ve Azerbaycan ile Ermenistan'a silah satışı yükselmeye devam etmiştir. Bu süreçte Dağlık Karabağ'da yaşanan yeni çatışmalara dahi sessiz kalan ABD'nin güvenilirliği sorgulanır hale gelmiştir.

Obama döneminin hasarını onarma adına iyi niyet adımı atan Trump yönetimi ise bölgeyi küresel güvenlik için önemli bir alan olarak ele almıştır. Özellikle Azerbaycan'ı Rusya ve İran'a karşı denge merkezi olarak gören Trump yönetimi bölgeye özel önem verdiğini belirtmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton'ın Azerbaycan'a yaptığı ziyarette bu ülkeyi Rusya ve İran'la komşu olan tek devlet olarak tanımlaması denge politikası yönündeki görüşleri kuvvetlendirmiştir. Aynı zamanda Bolton'ın Rusya'nın bölge ülkelerine silah satışını artırmış olmasından duyulan rahatsızlığı dile getirmesi ve ABD'nin de benzer bir girişimde bulunmasının mantıklı olacağını açıklaması bölgede yeni bir ABD politikasının oluşacağı yönünde beklentiler meydana getirmiştir. Dağlık Karabağ konusunda daha aktif bir ABD etkisinin olması gerektiğini belirten Bolton, bu sorunun devamı konusunda Rusya'yı suçlamıştır. İran konusunda sert yaptırımların devam etmesi gerektiğine inanan Trump yönetimi bu süreçte Azerbaycan'ın endişelerini de ele almaya başlamıştır. İran ile önemli ekonomik ve enerji işbirlikleri bulunan Azerbaycan'ın ağır yaptırımlar sürecinde olumsuz etki görmemesi için elden gelen çabanın sunulacağını belirten ABD, İran'la olan ilişkileri konusunda Azerbaycan'ı zor duruma düşürmeyeceği sözünü de vermiştir. Tüm bu gelişmeler, Trump döneminde Azerbaycan'ın yeniden değerlendirileceği yönünde beklentilere neden olmuştur. Özellikle rakip güçlerin etkisinin azaltılması ve ABD'nin bölgede yeniden baskın bir politika izlemesi için yeni bir dış politika perspektifi oluşturulmaktadır.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Bekar, N. (2019). "Kültürel Diplomasi Açısından Batı Balkanlarda Türkiye ve Almanya (2000-2015)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 3064-3084.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.04.2019

Araştırma Makalesi

KÜLTÜREL DİPLOMASİ AÇISINDAN BATI BALKANLARDA TÜRKİYE VE ALMANYA (2000-2015)

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül BEKAR

Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İktisadi Bilimler Fakültesi

nurgulbekar@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6267-0160

Öz

Balkanlar tarihte farklı yönlerde çeşitli göçlerin yapıldığı geçiş coğrafyası olması nedeniyle her zaman etkili bir kavşak noktası olmuştur. Soğuk Savaş sonrası bölge taşıdığı çatışma ve savaş riski nedeniyle daha da önemli hale gelmiş, Avrupa'nın güvenliği ve enerji ihtiyacı açısından istikrarın sağlanması zorunlu olduğu bir alan teşkil etmiştir. Bölgede farklı kültürlerin ve dini kimliklerin yaşaması Balkanlar'da ayrı bir hassasiyet durumuna işaret etmektedir. Bu çalışma Balkanlarda Alman ve Türk kültürel diplomasi politikalarının, dolayısıyla "yumuşak güç"lerinin mukayesesini ele alırken Türkiye ve Almanya'dan "hangi ülkenin bölgede daha etkili olduğu" sorusuna literatür tarama yöntemi ışığında cevap arayacaktır. Mevcut çalışmalar Türkiye'nin ya da Almanya'nın Balkan politikalarını araştırmakta, söz konusu iki ülkeyi özellikle 1990 sonrası dönemde karşılaştıran analizler yetersiz kalmaktadır. Çalışmanın çıktıları karşılaştırmalı analiz ile ilgili literatüre bir fayda sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Almanya, Türkiye, Kültürel Diplomasi, Kamu Diplomasi

FROM THE PERSPECTIVE OF CULTURAL DIPLOMACY OF GERMANY AND TURKEY IN THE WEST BALKAN IN 2000-2015

Abstract

The Balkans have always been an important intersection due to its geography where various migrations to different destinations have been made throughout history. In the post-Cold War period, the Balkans has gained more importance because its potential risk of conflict and war, and it has been considered as a region in which stability must be preserved for the security and energy transportation of Europe. The existence of different cultures and religious identities in the region shows the presence of the sensitive environment in the Balkans. In this study, when comparing the cultural diplomacy policies or soft-powers of German and Turkish governments during the 2000-2015 period, an answer to the question "which country is more effective in the region?" will be found by employing the content analysis method. Current studies address the Balkan policies of Turkey and Germany, but the number of comparative analysis for the policies in the post-1990 period is insufficient. The outcomes of this study would be useful to the relevant literature.

Keywords: The Balkans, Germany, Turkey, Cultural Diplomacy, Public Diplomacy

1. GİRİŞ

Coğrafya kültürün belirlenmesinde en önemli faktörlerden biridir. Avrupa ile Asya arasında stratejik bir geçiş sahası olan Balkanlar'da tarih boyunca farklı etnik unsurlar bir

arada yaşamak durumunda kalmış, bölgeyi farklı imparatorluklar yönetmiştir. Dil, din, milliyet gibi kültürün temel unsurları ve yönetim açısından görülen bu çeşitlilik durumu nedeniyle kozmopolit bir yapıyı barındıran Balkanlar coğrafyası dünya politikasında her zaman büyük bir önem teşkil etmiş, dünya tarihini belirleyen savaşların da merkez noktası olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan çatışma ve savaşların yol açtığı istikrarsızlık ise Balkanların uluslararası barış açısından da ne kadar stratejik bir değeri olduğunu kanıtlamıştır. Bölgenin bu değeri, günümüzde Ortadoğu ve Afrika'dan gelen göçler ve enerji nakil hatlarının geçiş noktası olması sebebiyle artarak devam etmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında cereyan eden çatışma ve savaşların ardından, sınırların yeniden belirlenip yeni devletlerin oluştuğu coğrafya, bu süreçte yüzünü daha çok Avrupa'ya dönmüştür. Avrupa'da ise esasen Avrupa Birliği (AB) ve Almanya başat rol oynamaktadır. Bu bağlamda Balkanları kendi çıkar alanında gören Avrupa bölge için son dönemlerde "Güneydoğu Avrupa" kavramını kullanmayı tercih etmekte, böylece Balkanların Avrupa'nın doğal bir parçası olduğunu ve daha çok Avrupa'ya ait olduğunu vurgulamak istemektedir. Balkan kelimesinin Türkçeden geldiği göz önüne alınırsa bu kavram değişikliğinin Türkiye ile Balkanlar arasında bir mesafe oluşturmaya yönelik olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Bu bölgenin her zaman Avrupa'nın güvenliği ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle farklı çıkarları olsa da AB ülkeleri Balkan ülkelerinin yeniden yapılanmaları konusunda ortak bir strateji izleme eğilimi içinde, özellikle muhtemel AB üyeliği perspektifi ile bu ülkelerin iç ve dış politikalarında söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Söz sahibi olma yarışında Almanya'nın rolü ve yeri ayrıca değerlendirmeyi hak etmektedir, zira bölgeye yapılan doğrudan ve dolaylı yardımlarda Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Almanya büyük bir yer tutmaktadır. Gerek AB kapsamında yapılan girişimlerde gerekse ikili ilişkiler çerçevesinde bölgeye yönelik yürütülen projelerde Almanya Balkanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Almanya'da yaşayan Balkan kökenli nüfusun ve Almanya'nın bölgeye yönelik politikalarının etkisiyle bölgede İngilizceden sonra en fazla kullanılan yabancı dilin Almanca olması tesadüf değildir. Birçok Alman firmasının Balkan ülkelerinde temsilcilikler ve/veya şubeler açması, Alman vakıflarının ve Goethe Enstitüsü'nün çalışmaları Balkan ülkelerindeki Alman etkisinin artmasına yol açmaktadır. Balkanlardan Almanya'ya gerek yükseköğrenim için gerekse iş bulma ümidiyle gidenlerin sayısındaki artış da Almanya'nın bu coğrafyada etkin olmasının diğer sebepleri arasında sayılmalıdır.

Ortak bir coğrafya, paylaşılan tarih ve sosyo-kültürel unsurlar nedeniyle Balkanlar, Türkiye için vazgeçilmez bir bölgedir. Güvenlik ve ekonomik açılardan Türkiye'yi doğrudan etkileyebilen Balkan coğrafyasıyla ilişkiler bölgenin dinamiklerini belirleyici faktörlerden

biridir. Bir yandan Balkanlarla mevcut ortak tarihi-kültürel unsurlar, öte yandan Türkiye içinde yaşayan Balkan kökenli vatandaşlar göz önüne alındığında Türkiye'nin Balkan ülkelerine olan ilgisi sadece bir gereklilik değil aynı zamanda (tarihi) bir sorumluluktur. Bu çerçevede Balkan ülkelerindeki tüm etnik kimliklerin ve kültürel unsurların varlıklarını sürdürmesinin sağlanması da Türkiye açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim Türk Dış Politikasını oluşturan ve yürüten aktörler gerek devlet kurumları gerekse sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Balkan coğrafyasında bu yönde politikalar üretmektedir. Çalışmanın başlangıç sınırını belirleyen 2000 yılı itibarıyla Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikası, genel Türk Dış Politikasına paralel olarak daha aktif bir tutum almıştır.

Bu çalışma Almanya ve Türkiye'nin hangisinin Batı Balkanlar'da kültürel diplomasi açısından daha etkili olduğu sorusunu 2000-2015 tarihleri arasında araştırmaktadır. Makaleye zemin teşkil eden zaman aralığının bu şekilde seçilmesinin temel sebebi, Soğuk Savaş sonrası ve Balkanlar'da yaşanan savaşların ardından bölgesel ve uluslararası düzeyde nispeten yeni bir düzenin oluştuğu ve olgunlaştığı bir dönem olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca anılan tarihlerde, Türkiye ve Almanya açısından hemen hemen aynı dönemlerde iş başına gelen iktidarın sürekliliğini korumuş olması da çalışmanın analiz yapısı açısından önem taşımaktadır. Makalede kullanılacak olan içerik analizi yöntemiyle konuya ilişkin İngilizce, Almanca ve Türkçe literatür taranarak, mevcut makale, kitap ve haberlerin içerikleri analiz edilerek araştırma sorusuna cevap aranacaktır. İlgili literatürün seçilmesindeki temel saik, bölgesel ve uluslararası düzlemdeki mevcut durumun Balkanlar, Türkiye ve Almanya açısından yansıtılabilmesi ve böylelikle nesnel bir karşılaştırmanın sağlanabilmesidir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak kavramsal çerçeve verilecek, sonrasında Balkanlar'da Almanya'nın ve Balkanlar'da Türkiye'nin mevcut durumları ortaya konmaya çalışılacak, değerlendirme ve sonuç bölümünde ise her iki ülkenin mukayesesi elde edilen bulgular eşliğinde değerlendirilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

“Balkan” kelimesi Türkçe “sıradağlar” anlamına gelmektedir ve bölgenin Osmanlı geçmişini de yansıtan bir ifadedir. Bölge son dönemde özellikle AB ile bütünleşme çabaları içinde “Güneydoğu Avrupa” diye anılmaktadır. Balkanlar'ın sınırlarını Türk Dil Kurumu sözlüğü Arnavutluk, Bulgaristan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan coğrafya olarak işaret etmektedir. Uluslararası literatürde Balkanlar'ın tarifi yapılırken farklılıklara da rastlanmakta, kimi açıklamalar Slovenya'yı Balkanlar'da saymazken kimilerinde de Moldova Balkan devletleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada kullanılan “Batı Balkanlar” kavramı ise

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Sırbistan'ı, bir başka deyişle hâlihazırda AB üyesi olmayan Balkan ülkelerini kapsamaktadır.

Kültürel diplomasiyi değerlendirebilmek ve mukayese edebilmek için her şeyden önce kültür kavramının ne ifade ettiğini ortaya koymak gerekmektedir. Bir topluma ait olan dil, din, milliyet, yaşam alışkanlıkları, gelenek ve görenekler ile o toplumun siyasette, sanatta, eğitim ve bilimde ürettiği her türlü maddi ve manevi değer kültürün unsurları arasında yer almaktadır. Nitekim Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde kültür kelimesi birinci anlamında *“tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü”* (Türkçe Sözlük, 2005: 1282) olarak tanımlanmaktadır. Diğer anlamlarında ise *“bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü; muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi ve bireyin kazandığı bilgi ifadeleri yer almaktadır. Aynı şekilde TİKA'nın yayımladığı Büyük Türkçe Sözlükte de benzer tanımlamalar bulunmaktadır (Çağbayır, 2016: 3594). Dolayısıyla insana ve insanı etkileyecek faktörlere dair her şeyi kültürün içinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Güvenç'e göre kültür kavramı bir devletin ulusal kimliğini belirlemede en önemli unsurlardan birisidir ve kültür boşluğu kimlik arayışıyla ilgilidir. Bu bağlamda bir devlet içinde çeşitli ve farklı kültürlerden bahsetmek mümkündür (Bozkurt, 1993: 13-21). Bu çerçevede Almanya ve Türkiye'nin kültürel politikalarını mukayese ederken bu iki devletin Balkanlarda kullandığı her türlü siyaset aracı göz önünde bulundurulacaktır. Kültürel diplomasi esasen kültürel politikalar yoluyla uygulanmaktadır. Bu uygulama sırasında kültürel diplomasi farklı kültürleri kabul ederek, onlar arasında uyumu sağlayacak unsurları ön plana çıkararak, bir devletin çıkarlarının gerçekleşmesi için kullanmaktadır. Mevcut durumda kültürel politikalar ve kültürel diplomasi sıkça birbirinin yerine kullanılmaktadır.*

İki kutuplu sistemde uluslararası ilişkilerde kullanılan kavramlar 1989 sonrası dönemde içerdikleri unsurlar açısından ciddi bir değişim geçirirken, birçok yeni tanım uluslararası politikanın gündemine eklenmiştir. Dış politikanın belirleyicilerinden güç ve diplomasi ilişkileri yeni alanları da kapsamaya başlamış, eski kavram ve tanımlara ek olarak daha önce terminolojide yer almayan kelimeler yeni ilişkileri tarif etmeye başlamıştır. Yirmi birinci yüzyılda küreselleşmenin hızlanması ve dolayısıyla devletlerarasındaki neredeyse her türlü sınırın kalktığı bir ortamda uluslararası siyasetin yapılışı da değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde genel olarak uluslararası terörizmin yaygınlaşması ve özellikle 11 Eylül El

Kaide'nin İkiz Kuleler saldırısı dış politika ve diplomasinin çeşitli yönlerini derinden etkilemiştir (İskit, 2012: 355).

Askeri gücün ekonomik güçle birlikte kullanılmasının kastedildiği sert güç (*hard power*) uluslararası ve bölgesel anlaşmazlıkları çözmek için tek başına yeterli olmamaya başlamış, Joseph Nye'nin tanımladığı şekliyle “bir devletin kültürünün, siyasi politikalarının ve fikirlerinin çekiciliği” (Nye, 2011: 133-171) anlamına gelen yumuşak güç (*soft power*) de büyük bir önem kazanmıştır. Bu iki gücün bir arada kullanılması ise akıllı güç (*smart power*) olarak adlandırılmıştır. Gücün sağlanması noktasında tarihi süreç, dil, din, milliyet ve gelenekler gibi öğelerin belirlediği kültürel politikaların önemi artmış, kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi kültürel politikalar içinde büyük bir yer kaplamaya başlamıştır. Bu çalışma yumuşak güç içinde kültürel diplomasi ve kamu diplomasisinin devletlerin dış politikalarında önemli kazanımlara yol açtığından hareket etmektedir. Dolayısıyla Balkanlar'da kültürel diplomasi alanındaki birincil ve ikincil her türlü öğenin kullanılması, Almanya ve Türkiye arasında kimin daha avantajlı olabileceğini belirlemede etkili olacaktır.

Kültürel diplomasi ile bir devlet uluslararası politikadaki etki alanını genişletmek ve ulusal çıkarlarını en üst seviyede gerçekleştirmek amacıyla hareket eder. Diğer toplumlar üzerinde olumlu bir izlenim yaratarak sorunların barışçı çözümüne katkı sağlamak da kültürel diplomasinin bir parçasıdır. Genel olarak yabancı ülkelerin hükümet ve yöneticilerini etkilemeyi hedefleyen diplomasi günümüzde giderek aynı zamanda yabancı toplumların kamuoylarını da etkilemeye yönelmektedir (İskit, 2012: 358). Kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi bir devletin sahip olduğu her türlü olanak ve kaynağı kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmasını ifade etmektedir. Balkanların etnik ve dini yapısındaki farklılıklar göz önüne alındığında burada uygulanacak kültür ve kamu diplomasisinin ne kadar gerekli ve önemli olduğu çok açıktır. Zira bölge sahip olduğu çeşitlilik nedeniyle ve son dönem uluslararası alanda yaşanan göç ve mülteci sorunlarının da etkisiyle hala çatışma ve savaş riskleri taşımaktadır. Bu yüzden Balkanlar'daki refah ve barış ortamının sürdürülebilirliği başta Avrupa olmak üzere küresel açıdan da stratejik konulardan başında gelmektedir.

3. BALKANLARDA ALMANYA

Kısmen Osmanlı İmparatorluğu, kısmen de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu egemenliğinde bulunan ve bağımsızlığını kazanmak isteyen Balkan milletlerinin 1870'lerde büyük güçlerin hamiliğini yeniden isteme tercihlerinin ortaya çıkması, Avrupa'nın gözlerini tekrar Balkanlara yöneltmesine neden olmuştur (Oğultürk ve Dağıstan, 2017: 36). Almanlar 8 Ekim 1862'de Otto von Bismarck'ın başbakan olması sonrasında 1870 yılında birliklerini

sağladıklarından itibaren Balkanlara ilgi duymuşlardır. Bu dönemde esasen mevcut imparatorlukların toprak bütünlüğüne saygı duyan bir tutum takınan Almanya II. Wilhelm'in başa geçmesiyle daha "saldırgan" bir yol izlemiş, nitekim 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nda Balkanlar'da patlak vermiştir. 1929 ekonomik buhranı ile birlikte Almanya'nın bölgeyle ekonomik ilişkileri ve ticareti artış göstermiş, toplam dış ticaretin yaklaşık dörtte biri Balkanlarla yapılmıştır (Oğultürk ve Dağıstan, 2017: 36).

Kaynak: <https://www.kosovo-info.com/where-is-kosovo/>

Soğuk Savaş sonrasında gerek güvenlik kaygıları gerekse bölgeyi doğal ekonomik alanı(hinterlandı) görmeleri Almanya'nın bu coğrafyadaki politikalarını belirlemiştir. Çok hızlı bir karar ile Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanımalarıyla Balkanlardaki değişiklikleri hızlandırmışlardır. Özellikle yaşanan savaşların bitmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunda ABD'den sonra en önemli aktörlerden biri Almanya olmuştur. Almanya savaşlar sırasında NATO üzerinden bölgeye yapılan müdahalelere destek vermiş (Ladurner, 2017) ve uluslararası toplumla birlikte hareket etmiştir (Friedrich ve Scharping, 2000). Savaş sonrası ise coğrafi yakınlığı ve AB faktörlerini de kullanarak bölgeyle hızlı bir iletişime geçmiştir. Avrupa'nın ihtiyacı olan enerjinin nakil hattı üzerinde bulunması Balkanlar'ın önemini artıran

diğer bir önemli nedendir, zira enerji ihtiyacı devamlı artan bir Avrupa için Balkanlar'da oluşacak bir istikrarsızlık, çatışma veya savaş durumu çok ciddi sorunlara yol açabilecektir. Ayrıca Avrupa'nın kurmayı planladığı yeni enerji koridorları arasında da Balkanlar mühim bir alternatif olarak göze çarpmaktadır.

11 Eylül 2001'de yaşanan ABD'deki İkiz Kulelerin ve Pentagon'un vurulması olayının ardından ortaya çıkan uluslararası durumda Almanya'nın bölgeye bakışında güvenlik unsuru daha önemli hale gelmiş, bu çerçevede AB içindeki ortak güvenlik ve savunma politikasının (Bekar, 2015: 67-69) geliştirilmesine de öncülük eden devletlerden biri olmuştur. 2008'teki ekonomik krizle birlikte Almanya daha çok AB içine odaklanmak zorunda kalmış, Balkanlara yönelik politikalarında, doğrudan ve direkt yapılan yardımlarda nispeten bir duraklama yaşanmıştır. Bu durum ekonomik sıkıntılarla uğraşan Balkanlar açısından zorluk yaratsa da 2011 sonrası bölgeye olan ilgi gerek Almanya gerekse Avrupa Birliği nezdinde yeniden yükselişe geçmiştir.

Dil, sanat, edebiyat ve folklor gibi kültürün içinde yer alan ögeler doğru ve sistematik bir biçimde kullanıldığında ciddi bir güç unsurunu teşkil etmektedir (Bayraktar, 2012: 185) ve ulusal kimliği belirleyen unsurlar arasında da belirleyici bir etki yapmaktadırlar.¹ Din faktörü ise milli aidiyetin oluşmasında bir diğer önemli belirleyicidir. Balkan nüfusunun dini açıdan dağılımına baktığımızda Ortodoksların en fazla nüfusa sahip olduğu, onları Müslümanların ve Katoliklerin izlediği görülmektedir. Bu çerçevede Rusya da gerek tarihte gerekse günümüzde bölgedeki temel aktörlerden biri olmuştur. Ancak yirmi birinci yüzyılda daha çok eski Sovyet coğrafyasının sorunları ve Suriye ile ilgilenen Rusya'nın etkisi günümüzde nispeten azalmıştır. Bölgede Almanca kullanımının yaygınlaşması hem temel eğitimde Almanca öğretiminin artırılması ile hem de yükseköğrenim için Almanya'da birçok imkânın bulunmasıyla doğru orantılı olarak artmıştır. Balkan ülkelerinden özellikle Bosna Hersek'te pazarda bile Almanca konuşmalara rastlanmakta, halkın çoğu İngilizceyi bilmemekte ancak Almancayı kullanmaktadır. İşsizliğin -özellikle genç işsizliğin- çok yüksek olduğu Bosna Hersek'ten başta Almanya olmak üzere diğer AB ülkelerine göç oranı da yüksektir.

Almanya kültür politikalarını ekonomik ve diplomatik politikalarıyla desteklemekte, esasen siyasetini Almanya'nın genel dış politika anlayışı olan "*Zivilmacht*"² konseptinde

¹ 4-8 Eylül 2018 tarihlerinde Üsküp'te yapılan araştırma çalışmaları sırasında, tarihi Türk Çarşısı'nın artık tabelalarda "Tarihi Üsküp Çarşısı" olarak yazıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle Üsküp merkezinde bağımsızlıktan sonra büyük paralar harcanarak heykeller ve sanat eserlerinin yaptırılması ve birçok isim ve kavramın değiştirilerek dilin yeni bir Makedon kimliği yaratmak için yeniden yapılandırılması Balkanlarda yeni bir kimlik yaratma çabalarına örnek gösterilebilir.

² Almanya'nın uluslararası işbirliğini ön planda tutarak ekonomik gücünü ve buna bağlı araçları kullandığı politika ve diplomasi anlayışı. Bu anlayış Almanya'nın aynı zamanda Alman dış politikasının altı prensibine dayanmaktadır: Avrupa entegrasyonu ve Avrupa Birliği; Barış için Transatlantik Ortaklık; Güvenlik; Demokrasi, Hukuk Devleti ve İnsan Hakları;

oluşturmaktadır. Bu çerçevede *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit* (GIZ)³, Alman Kalkınma Bankası (KfW), Goethe Enstitüsü⁴, Uluslararası Göç ve Kalkınma Merkezi, Ticaret Odaları, Alman Akademik Değişim Hizmetleri (DAAD), Yurtdışı Okulları Ajansı (ZfA), Alman şirketleri ve farklı görüşleri temsil eden birçok Alman Vakfı⁵ ile Düşünce Kuruluşları Almanya'nın etkisini artıracak önemli faaliyetler yürütmektedirler. Bu kuruluşlarla Almanya sürdürülebilir kalkınma hedeflerini, demokrasi ve sivil topluma yönelik unsurları destekleyerek bölgede kültürel diplomasisinin ağırlığını artırmaya çalışmaktadır. Almanya düzenli bir şekilde gerçekleştirilen ve AB üyesi ülkelerin liderleriyle Balkan ülkesi liderlerini bir araya getiren Balkan buluşmalarındaki kararların alınmasında son derece etkin bir rol oynamaktadır (Krauel, 2016).

Batı Balkanlar'da politika yapıcılarla düşünce kuruluşları arasında verimli siyasi diyalogu besleme amacıyla oluşturulan TRAIN Programı bunlardan bir tanesidir. Bu proje kapsamında bölgede hukuk ve şeffaflık üzerine araştırmalar yapılmakta, özellikle yaygın bir sorun olan yolsuzluğun önlenmesi için mücadele kapsamında yapılabilecekler tartışılmaktadır. Özellikle düşünce kuruluşları Batı Balkanlar'daki yeniden yapılanma ve bölgedeki sorunlara eleştirel yaklaşımın desteklenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Ayrıca Almanya bölgede mesleki eğitim vermekte ve birçok Balkan devletiyle "Kültür Anlaşmaları" imzalamaktadır. AB içinde Almanya'nın başat bir role sahip olması ve bu vesileyle AB'nin de bölgeye ilişkin politikalarını şekillendirmede (AB imkân ve kaynaklarının Balkan ülkeleri için kullanılmasına öncelik verilmesi) belirleyici olması, Almanya'nın Balkanlardaki etkinliğini kuvvetlendiren bir diğer önemli başlıktır (Feilcke, 2017).

Henüz üye olmamış devletler için AB'ye üyelik, bu devletlerin Almanya'ya yaklaşmalarının en önemli sebeplerinden biridir. Almanya'nın Balkan politikasındaki araçlarından biri AB çıtası olduğu için Almanya kendi politikalarıyla birlikte AB'nin Balkan politikasını da belirleyebilmektedir. Dolayısıyla kendi etki alanını da genişletmektedir. AB Batı Balkanlar'daki ülkelere ilk kez 2003 Selanik Zirvesi'nde açık bir üyelik imkânı sunmuştur. Bu Zirve'nin sonuç bildirgesinde AB'nin Balkanlar'a vereceği güçlü desteğe

Küreselleşme ve Uluslararası Düzen; Çoğulculuk, Dış Ekonomik Politika, Dış Kültür ve Eğitim Politikasından oluşan üç sütunlu yapı.

³ Bu kuruluşun adı 2011 yılından önce *Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit*(GTZ) idi ve TİKA ile de ortak çalışmalar yapmıştır. Avrupa çapında hem 18 binden fazla çalışanı ile hem de çalıştığı alan itibarıyla en büyük kalkınma kuruluşudur. Balkanlarda Avrupa Komisyonu'nun destek programlarını alarak projeler eşliğinde Balkanların gelişimine katkıda bulunma amacı gütmektedir. Ekonomik gelişme ve iş olanakları, yönetim ve demokrasinin desteklenmesi, çevre ve iklim değişikliği ve sürdürülebilir altyapı çalışmaları alanlarında projeler gerçekleştirmektedir.

⁴ Goethe Enstitüsü "eğitimde fırsat eşitliği" yönünde yürüttüğü çalışmalar kapsamında dünya üzerinde 100'den fazla ülkenin dâhil olduğu "Okullar: Geleceğin Ortakları" isimli projelerinde Balkanlarda da milli eğitim sistemine bağlı altı yüz (600) okula eğitim danışmanlığı vermektedir.

⁵ Konrad Adenauer, Friedrich Ebert, Friedrich Naumann, Alexander von Humboldt, Hans Seidel, Heinrich Böll gibi vakıflar Balkan ülkelerinde faaliyet göstermektedir.

dikkat çekilmiş (Schlussfolgerungen des Vorsitzes, Europaeischer Rat (Thessaloniki) Tagung vom 19. Und 20. Juni 2003), Almanya bu destekte de öncülük etmiştir. Almanya bu devletlerle ekonomik işbirliği ve AB'ye yaklaşma anlamında antlaşmalar ve protokoller imzalayarak Bölge halkının gündelik hayatlarını da kapsayacak kanallar oluşturmaktadır. Örneğin demokratikleşme, insan hakları, güvenlik ve ekonomik konularında işbirliğini öngören Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi bu çerçevede bir olanak sağlamaktadır. Pakt 2008 yılında Bölgesel İşbirliği Konseyi'ne dönüşerek kurumsallaşmaya gitmiştir. Bu bağlamda bölgedeki ülkelerle ticaretini artıran Almanya bölgenin genelinde ekonomik ilişkiler açısından etkin olmakla birlikte Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'ta öne çıkmaktadır. Gerek bu ülkelere gerekse bölgedeki diğer ülkelere yapılan Alman doğrudan yatırımları ise kültürel politikaların gücünü artırmaktadır. Şansölye Merkel'in verdiği destekle Hırvatistan AB'ye tam üye olurken, Karadağ müzakerelere başlamış, Sırbistan ise adaylık statüsü elde etmiştir.

Almanya için devletin güvenliği sınırdaki değil, sınırların ötesinde başlamaktadır. Balkanlar'daki güvenlik ve istikrarın bozulması ise gerek Almanya'nın gerekse Avrupa'nın güvenliğini tehlike altına sokacaktır. Bu çerçevede 1989 sonrası Almanya'nın Balkanlara yönelik politikaları esasen üç öncelik etrafında tesis edilmiştir:

1. Bölgedeki düzenlemelerde uluslararası hukuk kurallarına uyulması
2. Balkanlardaki çatışma risklerinin önlenmesi ve mevcut tehditlerin ortadan kaldırılması
3. Toplumsal, ekonomik ve iç siyasi istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması

Almanya'nın bu coğrafyada daha fazla yatırım yapabildiği, dolayısıyla daha etkin olabildiği görülmektedir (Nuroğlu ve Nuroğlu, 2016: 15). 2006'da yayımlanan Almanya'nın güvenlik stratejisini açıkladığı Beyaz Kitap'ta, Balkanlar'ın Avrupa ve Almanya'nın güvenliği için öncelikli olduğu ifade edilmiştir (Vatandaş, 2013). Dolayısıyla bu bölgede yürüttüğü politikalar Almanya'nın ulusal çıkarları açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak 2016 tarihli Beyaz Kitap da ise Almanya'nın Balkanlara yönelik güvenlik endişesinin nispeten azaldığı göze çarpmaktadır (Weissbuch, 2016). Bölgeye yönelik ekonomik çıkar temelli politikalara baktığımızda, bunların her dönem geçerliliğini ve önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Almanya'nın yeni çıkardığı göç yasası Balkanlar'da yaşayanlar için en önemli göç ülkesi olma özelliğini devam ettirecektir. Bilhassa Batı Balkanlar'daki genç işsizler tarafından bir fırsat olarak görülen yeni yasa ile ülkedeki nitelikli işgücü açığını kapatmayı hedefleyen Almanya, sağlayacağı kolaylıklarla (Kohnen, 2018; Kramer, 2018) yumuşak gücünün etkinliğini artırıcı bir durum yaratacaktır.

4. BALKANLARDA TÜRKİYE

Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan'ın yer aldığı Balkanlar'a Türklerin güneyden, Anadolu'dan gelip yerleşmesinin tarihi 1260'lara kadar gitmektedir (İnalçık, 2016: 15). Daha sonra Osmanlı'nın Balkanlara gelmesiyle altı yüzyılı aşkın bir süre Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde kalan ve imparatorluğun doğal hinterlandı olarak görülen Balkanların tarihinin önemli bir döneminde Osmanlı tarafından yönetilmesi, bugünkü Balkan kültürünün ve toplumsal yapısının oluşmasında büyük bir etki yapmıştır. Balkanlardaki İslam varlığı Osmanlıyla birlikte özellikle Orhan Bey'in döneminde artarken oğlu Süleyman Paşa'nın Sırp-Yunan kuvvetlerini 1352'de bozguna uğratmasıyla Osmanlı Rumeli'ye iyice yerleşmiş, sistematik bir iskân politikasıyla da Balkanlar'daki mevcudiyetini genişletmiştir (Parlak, 2016: 301-302). Dolayısıyla Balkan ülkelerinin kimliğinin tanımlanmasında Türk kültürünün ve İslam'ın önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda Türk tarihi olmaksızın Balkanların tarihini anlayabilmek ve anlatabilmek mümkün değildir.

Osmanlı'nın yönetim sistemi sayesinde (Müslüman olmayanlara verilen hak ve özgürlükler, farklı etnik ve dini yapılara gösterilen hoşgörünün yer aldığı bir yönetim anlayışı hüküm sürmüştür) Balkanlardaki halklar uzun süre barış içinde ve bir arada yaşayabilmişler, dini ve ulusal aidiyetlere saygı temeline dayanan bu düzen yaklaşık 300 yıl sürmüştür. Fransız Devrimi'nin etkilerinin Osmanlı'ya da ulaşması sonucunda milliyetçilik akımları Balkan ülkelerinin Osmanlı'dan ayrılışını getirmiştir. Kültürün temel unsurlarından biri olan dil konusunda da Türkiye Balkanları ciddi anlamda etkilemiştir. Osmanlı döneminde her millet kendi dilini kullansa da Türkçe de günlük yaşama girebilmiştir (Bayraktar, 2012: 183). Bugün Boşnakça, Arnavutça, Sırpça, Bulgarca gibi birçok Balkan dilinde çok sayıda Türkçe kelime bulunmakta, çoğu zaman bu kelimeler ilgili toplumun günlük yaşam ve gelenek-göreneklerine ilişkin kavramları ifade etmektedir.

Osmanlı'nın ardılı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlara bakışı 1923'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar genel dış politikaya paralel seyretmiş, "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi çerçevesinde çeşitli dostluk, tarafsızlık ve güvenlik anlaşmalarıyla bölge ülkeleriyle dostane ilişkiler hedeflenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Hitler Almanya'sının saldırgan ve yayılmacı tutumu Türkiye'de endişe yaratmış, bu endişe ise Balkan devletlerinin sınırlarının korunmasına yönelik olarak Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye arasında 9 Şubat 1934'de imzalanan I. Balkan Antantının imzalanmasına yol açmıştır (Kamel, 2014: 97-98). Ancak Almanya ile İtalya arasındaki yakınlaşma ve sonrasında Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgaline kadar devam eden süreçte Balkan Antantı çok etkili olamamıştır (Emiroğlu, 2018: 532). 1954'te imzalanan

II. Balkan Antantı ise ilkinden çok farklı koşullarda, 1930'ların çok kutuplu uluslararası düzenine karşılık çok kutuplu düzenin gereklerine uygun olarak, ABD ve NATO stratejileri çerçevesinde farklı çıkarların gerçekleştirebilmesine yönelik bir anlaşma olmuştur (Fırat, 2001: 588-599).

Türkiye'nin Balkanlar politikası 1990 sonrası bölgede yaşanan savaşlardan sonra daha aktif bir görünüm almış, gerek siyasi ve ekonomik olarak gerekse kültürel olarak birçok alanda etkin politikalar üretme yoluna gidilmiştir. Çok yönlü bu politikayı Dışişleri Bakanlığı şu ifadelerle tanımlamaktadır (<http://www.mfa.gov.tr>): *“Bölgesel sahiplenme” ve “kapsayıcılık” ilkeleri gözetilerek şekillendirilen Balkan politikamızın dört ana eksenini; üst düzeyli siyasi diyalog, herkes için güvenlik, azami ekonomik entegrasyon ve bölgedeki çok etnili, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların muhafazası teşkil etmektedir. Bölge ülkeleri arasında “ortak çıkar alanları” yaratılarak mevcut işbirliğinin hızlandırılması ve kapsamlı bir bölgesel entegrasyon sağlanması hedeflerimizin başında gelmektedir.”* Dışişleri Bakanlığı'nın tanımlamasından da anlaşılacağı üzere, Balkanlarla ilgilinin Türkiye'nin politikalarını yönlendiren güvenlik unsuruna 1990 sonrasında “kimlik” unsuru da eklenmiştir (Emiroğlu, 2018: 549). Nitekim Balkanlar'da sınırlar ve kimliklerle ilgili yaşanan sorunlar her zaman ciddi güvenlik riskleri barındırmaktadır.

Kaynak:<http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/04/balkanlar-ve-C3%BCrkiye-847x477.jpeg>

Türkiye'nin Boğazları elinde bulundurması ve Romanya ile Bulgaristan'ın deniz yolunu kontrol edebilmesi nedeniyle, Balkanlar için konumu daha da önemli hale gelmektedir (Türbedar, 2003: 331). Balkanlar'da uluslararası aktörlerin gerçekleştirdiği tüm girişimlere dâhil olan Türkiye barışı koruma çabalarının bir göstergesi olarak Kosova'daki barış gücüne

(KFOR) de katılmaktadır. Türkiye ayrıca bu çerçevede AB Bosna Hersek Barış Gücü (*European Union Force in Bosnia and Herzegovina-EUFOR*), BM Kosova Barış Gücü (*United Nations Missions in Kosova-UNMIK*) ve AB Hukukun Üstünlüğü Kosova Misyonu (*European Union Rule of Law Mission in Kosova-EULEX*) gibi sivil oluşumların da bir parçasıdır (Eralp, 2011: 393). Kurucu üye olarak yer aldığı “Güneydoğu Avrupa İşbirliği” süreci ise Slovenya’nın da katılımıyla 12 üyeye ulaşmış bir ortak çalışmalar zemini teşkil etmektedir. Bölgeyle ilgili her türlü girişim için verdiği bu katkıları göz önünde bulundurursak Türkiye, Soğuk Savaş dönemine nazaran Balkanlarla daha yakın ve sürekli bir ilişki biçimi yürütmektedir.

Balkanlarda diplomatik ve akademik mecrada ikili bir söylem mevcuttur. Ortak kültür hala önemini korumakla birlikte Türkiye’nin rekabet etmesi gereken aktörler çok fazladır. ABD’nin, AB’nin, Rusya’nın ve son dönemlerde Çin’in politikalarını bilmeden bölgeye yönelik bir tutum takınmak kolay değildir. Zira Balkanların barışı, siyasi ve ekonomik istikrarı her zaman bulunduğu coğrafyanın ve sahip olduğu toplumsal yapının da bir sonucu olarak kendisi dışındaki aktörlerin davranışlarından etkilenmiştir. Bu yüzden uzun vadeli stratejileri oluşturabilmek ve bu oluşumda tüm unsurları doğru değerlendirebilmek Türkiye’nin Balkan politikası açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’nin Balkan politikasında rekabet edilecek aktörler dışında birçok unsuru da aynı anda göz önünde bulundurması gerekmektedir. Özellikle iki kutuplu sistemin yıkılmasının ardından etnik çatışmalara daha açık hale gelen bu coğrafyanın Türkiye’nin savunma ve güvenliği açısından büyük önem teşkil etmesi, Türkiye’nin bölgeye yönelik tutumunu etkileyen faktörlerin en başında gelmektedir. Bir başka belirleyici faktör ise Balkan ülkelerinde yaşayan çok sayıda Türk ve/veya Müslüman nüfustur. Onların Türkiye’de yaşayan akrabalarıyla birlikte, Türkiye’nin Balkanlar’da yürüteceği siyaset üzerinde etki edebilmektedirler. Balkan ülkeleriyle gerek sosyo-ekonomik gerekse ekonomi-politik ilişkilerin geliştirilmesi, “Osmanlı bakiyesi” rumuzuyla bilinen bu coğrafyada “mülkiyetçi” değil “kültürel mirasçı” ve “tarihsel birikimci” düsturuyla etkin olmaya çalışan Türkiye için özel bir önem taşımaktadır (Kalaycı ve AYTEKİN, 50/2016-2: 102). Bu bağlamda Almanya’da yaşayan Balkan kökenlilerle, Türkiye’de yaşayan Balkan kökenlilerin etkisini kıyasladığımızda esasen Balkanlar’da yaşayan Türk ve/veya Müslüman azınlık nedeniyle Türkiye daha farklı bir konuma sahiptir. Sahip olduğu bu konum Türkiye için zaman zaman avantajlar sunarken, bazen de dezavantajlar yaratmaktadır.

Küreselleşmenin getirdiklerini göz önüne aldığımızda uzun vadeli stratejileri oluşturmada kültüre dair unsurlar devletlerin yumuşak gücü kapsamında kendilerine

avantajlar sağlamaktadır. Özellikle ortak mirası ve benzerlikleri vurgulamak Türkiye için Balkanlar'da etkisini ve başarısını artıracak unsurlardan biridir. Nitekim Türkiye, ortak bir tarihi, benzer kültürleri ve coğrafyayı paylaştığı Balkanlar'da sadece aktif bir kültürel diplomasi yürütmekte, bu coğrafyayla olan köklü bağları Türkiye'nin yumuşak gücünün hem bölgesel düzeyde hem de küresel ölçekte hissedilmesini sağlamaktadır (Purtaş, 2013: 2). Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı öte yandan Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA), Maarif Vakfı Okulları, Yunus Emre Enstitüleri gibi resmi kurumlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, iş insanlarının girişimleri vasıtasıyla da bölgede etki alanını genişletmeye ve bunu sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede özellikle TİKA'nın faaliyetleri Balkan coğrafyasındaki halkların hayatlarına dokunan projeler üretmesi sebebiyle ayrı bir değerlendirmeyi hak etmektedir.

TİKA başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, ülkemizin tarihi kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu tabii coğrafyası ile güçlü bir işbirliği geliştirmek üzere 1992'de kurulmuştur (<http://www.tika.gov.tr>). Kuruluş 2000'li yıllarla birlikte uluslararası politikadaki değişimlere paralel olarak faaliyet alanını genişletmiş ve neredeyse tüm Balkan ülkelerinde⁶ bir Program Koordinasyon Ofisi (PKO) açmıştır. Günümüzde Almanya ile kıyasladığımızda çok küçük bütçeli projelerle hareket edilse de on bir (11) adet PKO'nun yanı sıra bölgedeki Büyükelçiliklerimiz ve Başkonsolosluklarımız vasıtasıyla gelen projeler de değerlendirilmekte, Balkanlar'da her kesimden insana kalkınma yardımı hizmeti TİKA eliyle götürülmektedir. Balkan toplumları içinde yüksek görünürlüğe sahip ve kendisinden çok şey beklenen bir kurum olan TİKA kültürel diplomasi konusunda Türkiye'nin yumuşak gücüne büyük bir katkı sağlamaktadır.

Önceliği ata yadigarı eserlerin, Osmanlı kültürel mirasının korunmasına⁷ vermekle birlikte sağlık, eğitim, sivil alt yapıların güçlendirilmesi başlıklarında ülke, etnik yapı ve din ayrımı gözetmeksizin sayısız onarım, yenileme, bakım projeleri gerçekleştirmektedir. Örneğin sadece Karadağ genelinde bile 320 proje gerçekleştiren (<https://www.star.com.tr>) TİKA birçok ülkede hem doğrudan teminlerle ihtiyaçları gidermekte hem de meslek edindirme kursları düzenleyerek bölge devletlerinin özellikle sıkıntı çektikleri işsizlik konusunda çözümler üretmeye uğraşmaktadır. Balkanlarla ilgili olarak 30-31 Mayıs 2018 tarihlerinde Ankara'da Stratejik Düşünce Enstitüsü ile birlikte düzenlediği Çalıştay'da (Balkanların Geleceği İçin Strateji Çalıştayı, 2018: <http://www.sde.org.tr>), TİKA, Balkanlar ve Doğu Avrupa'dan yaklaşık 500 temsilciyi bir araya getirerek değerlendirme yapma imkânı

⁶ Yunanistan ve Bulgaristan'da TİKA'nın Program Koordinasyon Ofisleri mevcut değildir.

⁷ 2000 yılında başlatılan "Osmanlı Eserleri Envanteri" projesi ile Türkiye'den uzmanlar bölgeye gitmekte arşiv çalışmaları ve eser tespiti yapılmaktadır.

sağlamıştır. Üst düzey katılımlı bu Çalıştay sırasında TİKA'nın hazırlık ve uygulama aşamalarında destek verdiği bir strateji planı oluşturulmuş, Balkanlar'dan gelen uzmanların söyledikleri büyük bir dikkatle not edilmiştir.

2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü, Kalkınma Bakanlığı ve Merkez Bankasıyla işbirliği yaparak gerek Bosna Hersek'te gerekse Balkanların genelinde Kültürel Mirasın Yeniden İnşası adında bir proje yürütmektedir. Bu proje çerçevesinde Bosna Hersek'in Mostar kentinde yazma eserler için restorasyon atölyesi kurma çalışmaları devam etmektedir. Enstitü, Balkan ülkelerindeki üniversitelerinde Türkoloji bölümleri açılmasını teşvik etmektedir.

Türkiye'nin son dönemde dış politikadaki yumuşak gücünü destekleyen bir diğer kurum olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Türkiye dışından gelecek öğrenciler için staj ve burs⁸ programları düzenlerken, kültür gezileri de gerçekleştirmektedir. Diaspora Gençlik Akademisi (<https://www.ytb.gov.tr>) ise yine yurtdışından gelecek gençlere Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanıma fırsatı sunmaktadır. Bu kapsamda Balkanlar'dan gelen gençler YTB'nin faaliyetlerden yararlanmaktadır. YTB'nin yürüttüğü programlar arasında özellikle Balkanlar'a yönelik fikir ve sanat etkinliklerinin yapıldığı bir atölye olan Akademi Rumeli ve Balkanlar'daki insanların faydalanacağı Mevlana Kültürel Etkileşim Programı mevcuttur. YTB'nin bu programlarına edebiyat, tarih, sanat ve kültür konularında eğitim almış kişiler katılabilmektedir. Ayrıca Balkanlar'da sekiz ülkede "Balkan Gençlik Okulu" projesi başlatılmış, bu çerçevede Balkan Gençlik Okulu kapsamında en son Karadağlı gençlere başkent Podgorica'da bulunan Mehmet Fatih Medresesi tarafından düzenlenen programla "Bilinçli İnternet Eğitimi" verilmiştir (<https://www.ytb.gov.tr>).

Balkan coğrafyasında son dönemde varlık gösteren diğer bir kurum olan Türkiye Maarif Vakfı bölgede Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek'te okullar açmıştır; bu okullarda yerel dil, İngilizce ve Türkçe dillerinde eğitim verilmektedir. Bu coğrafyada faaliyet gösteren Ziraat ve Halk Bankaları da ekonomik unsurlar olmalarına rağmen, Türkiye ile bir temas noktası oluşturmaları açısından kültürel diplomaside ve yumuşak gücün etkisini artırmasında önem arz etmektedir. Balkanların genelinde Türk kültürüne yönelik ilgi son zamanlarda özellikle Türk dizi ve filmlerinin de etkisiyle artış kaydetmiştir. Bosna'da, Kosova'da, Makedonya'da, Sırbistan'da, Hırvatistan'da insanlar çarşıda pazarda, bir gece önce izlemiş oldukları Türk filmlerini, günlük sohbetlerine konu edinmeye başlamışlardır (Bayraktar, 2012: 187).

⁸ YTB 2012 yılından bu yana yaklaşık 25 bin öğrenciye burs sağlamıştır.

Türkiye'nin Balkanlar'da etkinliğini artırması yönünde yürüttüğü çalışmalar AB ülkeleri ve Almanya'nın bölgedeki çıkarlarına zarar verici bir unsur olarak algılanmaktadır (Dusan, 2010). Balkanlarda Türkiye'nin dini ayrımcılık yaptığına dair negatif görüş yayılmak istenmekte, Balkanların İslamlaşması ve Türkiye'nin artan etkisine dikkat çeken yazılar AB ülkelerinin basın yayın organlarında sık sık yer almaktadır (Deutsch, 2017) Çalışmanın konusunu teşkil eden ülkelere Arnavutluk'ta yüzde 70, Kosova'da yüzde 97 oranında Müslüman bulunmaktadır. Makedonya Arnavutlarının ise yüzde 99'u Müslüman'dır. Bu bağlamda Balkanlar'daki devlet arşivlerinin araştırmacıların daha fazla kullanımına açılması da Türkiye olan ortak kültür mirasının doğru bir söylemde sürdürülebilmesi açısından önem taşımaktadır. Zira Türklerin tarihte ve günümüzde bölgeye yönelik politikalarında dini ve/veya etnik bir ayırım yapmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Balkan ülkeleriyle ilişkilerde Türkiye'nin AB ile olan ilişkisi de önem taşımaktadır. Türkiye'nin 1959'da imzaladığı Ankara Antlaşmasından bu yana sürdürülen ilişkilerin geleceği Balkanlarda üreteceği politikalarla yakından ilişkilidir, zira Türkiye AB dışında kalır da Balkan ülkelerinin tamamı AB üyesi olurlarsa, bu devletlerle yürütülen ilişkiler Türkiye-AB ilişkileri biçimine dönüşecektir (Kalaycı ve Aytekin, 50/2016-2: 121).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Balkan kültürü birçok kültürün bir arada olmasından meydana gelmektedir, ancak en fazla etkilendiği kültürlerden biri Osmanlı kültürüdür. Bu bağlamda Balkan halklarının günlük yaşam tarzları ve alışkanlıkları Türk kültüründen önemli izler taşımaktadır. 1989 sonrası yaşanan çatışma ve savaşlar ile bölgede yeni devletlerin kurulması da pratikte durumu değiştirmemiştir, ancak Balkanlar'da hala ciddi yapısal ve siyasi sorunların mevcut olması, özellikle yüksek (genç) işsizliğin yol açtığı sıkıntılar nedeniyle yüzünü daha çok Avrupa Birliği'ne, esasen Almanya'ya dönmüş bir coğrafya söz konusudur. Henüz AB üyesi olmamış devletlerin kısa zaman içinde üye olacağı söylemiyle bu bağlantı AB tarafından daha da kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde Türkiye'nin bölgedeki etkisi en aza indirilebilecektir.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırılar tüm uluslararası politikayı ve devletlerarası ilişkileri etkilemiş, küreselleşen terör karşısında yeni önlemlerin alınması gündeme gelmiştir. Böyle bir ortamda Almanya'nın Balkanlara olan ilgisi nispeten azalsa da bu coğrafyanın Asya, Ortadoğu, Afrika ile Avrupa arasında geçiş noktası olma özelliği nedeniyle Balkanlar her zaman stratejik önemini korumuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar'da milliyetçilik unsurunun istikrarsızlık faktörü olarak ortaya çıktığı (Özçelik, 2012: 437) göz önüne alınırsa Balkanların uluslararası ilişkileri daha fazla meşgul etmesi son

derece normaldir. 2008 ekonomik kriziyle bölge için kullanılan imkân ve kaynakların azaltılması da bölgeye yönelik politikaların önemini azaltmamıştır.

Balkanlarda Hıristiyan ve Müslüman nüfusun bir arada ve yan yana yaşaması 2001 sonrası oluşan düzen içinde hızlanan küreselleşme ve artan milliyetçilikle birlikte uluslararası ilişkiler açısından ciddiye alınması gereken bir duruma işaret etmektedir. Zira bölgede yeniden sıcak çatışma riski ve bu çatışmanın tüm Avrupa'yı etkileme tehlikesi büyüktür (Mijnssen, 2018). Dolayısıyla yaşanacak çatışmazlık ve savaşlardan en fazla zarar görecekları arasında bulunan Almanya Balkanları kendi görüş alanında tutmak için bölgeye yönelik politikalarında yumuşak gücünü, bir başka ifadeyle kültürel politikalarını da yoğunlaştırmaktadır. Almanya'nın ekonomik gücü ve AB içindeki başat pozisyonu kendisine avantaj sağlamaktadır. Bilhassa Alman vakıflarının sahada etkin bir biçimde var olması ve Almancanın İngilizceden sonra en çok kullanılan yabancı dil olarak karşımıza çıkması Almanya'nın Türkiye karşısındaki üstünlüğünü artıran nedenler arasındadır.

Balkanlar'da refah, barış ve istikrarın sağlanması ve bunun sürdürülebilir kılınması Almanya kadar Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Bu yakından bağlantılı olma durumu coğrafi yakınlıktan kaynaklandığı kadar tarihi ve kültürel bağlardan da kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye Balkanlara karşı politikalarında tarihsel olarak da sorumluluk taşımaktadır. Türkiye'nin bölgedeki kültürel politikalarını uygulamasında kullandığı araçlar etkin olmakla birlikte Almanya ile kıyaslandığında ekonomik olarak yetersiz kalmaktadır. Türkiye bu yetersizliği aşmak için bölgeyle paylaştığı ortak tarihi ve kültürel yapıya vurgu yaparak ilerleme sağlayabilecektir. Nitekim bu coğrafyada gerek devlet gerekse devlet dışı kuruluşlar açısından Türkiye son derece faal çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin politikalarının istenen faydayı sağlaması için Balkanlar'da faaliyet gösteren çok sayıda kurum ve kuruluşlar arasında işbirliğinin sağlanması ve mümkünse bu işbirliğinin kurumsal yapısının oluşturulması gerekmektedir. Özellikle Almanya'nın ekonomik gücü düşünüldüğünde bu eşgüdüm Türkiye'nin sahip olduğu kaynakların optimum kullanılması açısından daha da büyük önem arz etmektedir. Son dönemde Türk Dış Politikasının "insani diplomasi" prensibiyle hareket ettiği düşünülecek olursa, Balkanlar'da üretilecek politikalarda çocuk, genç ve kadın nüfusa yönelik geliştirilecek uygulamalar Türkiye'nin Almanya karşısında avantaj sağlamasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye'nin politikalarının etkili olabilmesi için bir başka gerekli şart özellikle Suriye'den olmak üzere Ortadoğu ve Afrika'dan gelen göçlerle ilgili doğru politikalar oluşturabilmesidir. Zira bu göçmenler Balkanlar üzerinden Avrupa'ya geçmektedirler.

Dolayısıyla Balkanlar kendi taşıdığı risklerin yanı sıra göçlerden kaynaklanan tehditleri de barındırmaktadır. Balkanlar'dan Avrupa'ya geçecek olanların en çok gittiği ülkelerin başında Almanya gelmektedir, dolayısıyla bu durum Almanya'yı da yakından ilgilendirmektedir.

Balkan coğrafyasında barış, refah ve istikrarın sağlanması bölgeye komşu tüm devletler (aktörler) için önemli olduğu kadar, Balkanlar'ın Doğu ve Batı arasında köprü olması münasebetiyle Ortadoğu ve Kafkaslar için de önemlidir. Barış, refah ve istikrarın tesis edilmesi için bir yandan sert güç olarak NATO gibi unsurlara ihtiyaç duyulurken, öte yandan bölge ülkelerinde demokrasinin güçlenmesi için yumuşak güç de büyük anlam ifade etmektedir. Almanya sert güç unsuru kimliğiyle ABD'den sonra en etkili kuvvetlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye de bölgede barışı koruma operasyonlarında her türlü katkıyı sağlamaya çalışmaktadır. BM bölgede NATO ve G-8'den sonra güç olarak üçüncü sırada gelmektedir (Cremer, 1999: 3).

Kültürel diplomasi devletlerin yumuşak gücü olarak ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesi için önemli anahtarlardan birini teşkil etmektedir. Uluslararası ilişkilerde bir devletin diğer bir devlete yaptığı her türlü yardım dış politika hedefi güdülerek gerçekleştirilmektedir; Balkan devletleri dış yardımlara oldukça bağımlı yapılarıyla özellikle Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun güvenliğine etki edebilecek kilit önemde bir coğrafyayı oluşturmaktadırlar. Balkanlar'da en temel sorunlardan biri milliyetçilik konusudur. Bölgenin çok sayıda farklı etnik ve dini yapıya sahip olması ve bu yapılar arasındaki çıkar çatışmaları, sınır sorunları her daim kriz ve çatışma olasılıklarını canlı tutmaktadır. Etnisiteler arasında ortak, bir başka ifadeyle birleştirici noktaları bulmak ve bir arada yaşama kültürünü destekleyici politikalar üretmek büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Almanya'nın ekonomik, Türkiye'nin ise tarihi ve kültürel avantajları fazladır. Anılan devletlerin sahip oldukları avantajlarını yumuşak güç bağlamında kullanabilme becerileri, birinin diğerine göre Balkanlar'da daha etkin ve belirleyici güç olmasına yol açabilecektir.

KAYNAKLAR

- Balkanların Geleceği İçin Strateji Çalıştayı. (30-31 Mayıs 2018). Stratejik Düşünce Enstitüsü. <http://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/1-%20SDE%20Calismasi-Balkanlar.pdf>. (Erişim:08.09.2018)
- "Balkanlaender "sind schon laenger sicher"". (10.08.2015) <https://www.dw.com/de/balkanl%C3%A4nder-sind-schon-%20sicher/a-18638006>, (Erişim: 21.08.2018)
- Balkan Ülkeleriyle İlişkiler. http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa, (Erişim: 21.08.2018)
- Bayraktar, Z. (2012) "Türkiye'nin Balkanlar'daki Yumuşak Gücü Türk Kültürü", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 35, s.181-183.
- Bekar, N. (2015). Die Sicherheitspolitik der EU-Die ESVP nach dem Vertrag von Lissabon und die neue Situation der Türkei, Saarbrücken: SVH
- Bilinçli İnternet Eğitimi. YTB, (08.02.2019) <https://www.ytb.gov.tr/haberler/ytbnin-destegi-ile-karadagli-genclere-bilincli-internet-egitimi-verildi>, (Erişim: 09.02.2018)
- Cremer, U. Die Balkanpolitik Deutschlands (1999-3): Tödliche Bilanz, Wissenschaft und Frieden,

- <https://wissenschaft-und-frieden.de/seite.php?artikelID:1368>, (Erişim: 23.08.2018)
- Çağbayır, Y. (2016). Türkçe Sözlük. Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, TİKA, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Emiroğlu, H. (Şubat 2018). Türkiye'nin Balkanlar Politikası. Ed. Adem Çaylak-Seyit Ali Avcı, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası (s.525-554). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Eralp, D. U. (Ekim 2011). Türkiye'nin Balkanlar Politikası 2010. Türk Dış Politikası Yıllığı 2010. Ed. Burhanettin Duran ve diğerleri (s.391-408). Ankara: SETA.
- Feilcke, A. (13.06.2017). Christian Hellbach: Die "EU-Perspektive des Balkans ist keine Einbahnstrasse. Deutsche Welle, <https://www.dw.com/de/christian-hellbach-die-eu-perspektive-des-balkans-ist-keine-einbahnstra%C3%9F/a-39232666>, (Erişim: 10.08.2018)
- Fırat, M. (2001). Yunanistan'la İlişkiler. Ed. Baskın Oran. Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar içinde (s.576-614), Cilt I: 1919-1980, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Friedrich, W. U. Ischinger, W. Scharping, R. (2000). The Legacy of Kosovo: German Politics and Policies in the Balkans. German Issues 22, American Institute for Contemporary German Studies: in foreword, https://www.aicgs.org/site/wp-content/uploads/2011/11/legacy_of_kosovo.pdf, Erişim: 08.08.2018)
- Gathmann, F. Maxwil, P. (23.07.2015). Balkan-Flüchtlinge-worum es in dem Streit geht. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlinge-vom-balkan-warum-die-politik-darueber-streit-a-1044966.html>, 09.08.2018)
- Güvenç, B. (1993), Türk Kimliği. Kültür Tarihinin Kaynakları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnalçık, H. (2016), Türkler ve Balkanlar. (s.9-10). Ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Balkanlarda İslam-Miadi Dolmayan Umut içinde Cilt 2Ankara: TİKA Yayınları.
- İskit, T. (Ekim 2012). Diplomasi-Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması, Genişletilmiş 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalaycı İ. Ve AYTEKİN, B. (50/2016-2). Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar, Avrasya Etüdüleri, (s.99-126).
- Kamel, A. (2014). 1923'ten Günümüze Türk Dış Politikası ve Diplomasisi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kohlen, A.(19.12.2018). So soll das neue Einwanderungsgesetz Fachkraefte anlocken. <https://www.waz.de/politik/neues-einwanderungsgesetz-soll-fachkraefte-anlocken-id216054667.html>, (Erişim: 27.12.2018).
- Kraemer, A. (20.11.2018), Wie steht es um das Einwanderungsgesetz? <https://www.tagesschau.de/inland/einwanderungsgesetz-113.html>, (Erişim: 27.12.2018).
- Ladurner, U. (2.2.2017). Wo Europa am zerbrechlichsten ist. Zeit Online. <https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-02/balkan-europaeische-union-konflikte-5vor8>, (Erişim:09.08.2018)
- Middel, A. (11.07.2000). Aussenminister wollen Staaten des Balkan an die EU heranhelfen. Die Welt, <https://www.welt.de/print-welt/article522527/Aussenminister-wollen-Staaten-des-Balkan-an-die-EU-heranhelfen.html>, 8Erişim: 08.09. 2018)
- Mijnssen, İ. (05.04.2018). Der Balkan gehört zu Europa. Neue Zürcher Zeitung, <https://www.nzz.ch/meinung/der-balkan-gehört-zu-europa-ld.1371262>, (Erişim: 10.08.2018)
- Moving Forward with the EU Enlargement Process, <https://dgap.org/en/think-tank/publications/further-publications/moving-forward-eu-enlargement-process-1>, (Erişim: 09.08.2018)
- Nuroğlu, E. ve Nuroğlu, H.H. (2016). Balkanlar'da Almanya ve Türkiye: İhracat ve Yatırımlar, İstanbul: SETA Yayınları.
- Nye, J. (2011). Macht im 21. Jahrhundert-Politische strategien Für ein Neues Zeitalter. Almanya: Siedler Verlag.
- Oğultürk, M. C. Dağistan, F. (Mayıs 2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Almanya'nın Balkanlar'a Etkisi. Savunma Bilimleri Dergisi.Cilt 16, Sayı 1. (33-56).
- Özçelik, S. (Ekim 2012). Önleyici Diplomasi Pratiği ve Teorisi. Ed. Mustafa Aydın ve diğerleri, Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe (s.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özkök, A. Gewicht der EU auf dem Balkan schwindet-Russland und Türkei verdraengen Brussel. (29.06.2017). RT Deutsch, <https://deutsch.rt.com/europa/53197-eu-verliert-balkan-russland-tuerkei/>, (Erişim:11.08.2018)
- Parlak, N. (2016). İki Yarımada da Yarım Kalmış Bir Serüven: İberya ve Balkan Yarımadaalarında İslam Varlığı. Ed. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Balkanlarda İslam-Miadi Dolmayan Umut içinde (s.301-302). Cilt 2, Ankara: TİKA Yayınları.
- Purtaş, F. (Kış 2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi. Akademik Bakış (s.1-14). Cilt 7, Sayı 13.
- Reljic, Dr. D. (2010). Die Türkei weckt alte Lieben und Feindschaften im Westbalkan. SWP-Aktuell 69. https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2010A69_rlc_ks.pdf, (Erişim: 11.08.2018)

- Schlussfolgerungen des Vorsitzes, Europäischer Rat (Thessaloniki) Tagung vom 19. Und 20. Juni 2003, <https://www.consilium.europa.eu/media/20839/76285.pdf>, (Erişim: 05.08.2018)
- TİKA'dan Karadağ'a tıbbi cihaz desteği, (03.10.2018), <https://www.star.com.tr/yerel-haberler/tikadan-karadaga-tibbi-cihaz-destegi-3650487/>, (Erişim: 09.09.2018)
- TİKA Tarihçe, <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>, (Erişim:20.08.2018)
- Torsten, K. (26.09.2016). Der Frontex-Beschluss zeigt, dass die EU funktioniert <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article158370377/Der-Frontex-Beschluss-zeigt-dass-die-EU-funktioniert.html>, (Erişim: 09.08.2018)
- TRAIN Programme, https://dgap.org/en/think-tank/program/aoz-eu/activities_initiatives/train-programme, (Erişim: 11.08.2018)
- Türbedar, E. (2003). Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı, Ankara: ASAM Yayınları. Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, <http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>
- Vatandaş, S. (7.09.2013). Alman Dış Politikası ve Batı Balkanlar. <http://www.bilgesam.org/incele/135/-alman-dis-politikasi-ve-bati-balkanlar/#.W7yhWWgzaUk>, (Erişim: 09.10.2018)
- Weissbuch (2016) <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf>, (Erişim: 05.08.2018)
- Wiedmann-Schmidt, W. (01.09.2018). Westbalkan-Visumantraege überfordern deutsche Botschaften. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/balkan-visumantraege-ueberfordern-deutsche-botschaften-a-1225888.html>, (Erişim: 01.10.2018)
- Türkçe Sözlük 10. Baskı. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu

EXTENDED ABSTRACT

As being a strategic passing way between Europe and Asia, the Balkans had been hosting various ethnicities throughout history and was ruled by different empires. It has a cosmopolitan structure because of its diversified administrative and cultural characteristics in terms of language, religion, nationality. The Balkans has always occupied an important place in the international politics and was considered as a central factor in the wars that impact on the world history. Instability that was caused by conflicts and wars in the post-Cold War period has confirmed strategic value of the Balkans for the international peace. Today, as a transit corridor for energy transmission lines and migrations from the Middle East and Africa, the value of the region is being increasingly maintained.

Following the developments in the post-1989 period the region turned its face towards Europe. The existence of serious structural and political issues in the region has increased European influence. Due to the direct link between the Balkans and European security, the EU members have pursued a common strategy despite their different interests in restructuring the Balkan countries. They have also tried to have an influence on the internal and external policies of the countries by offering them the perspective of the EU membership in particular. The role and place of Germany in the race of influence, as one of the dominant Powers in the EU, deserves a separate assessment. The Balkans has always been a hinterland for Germany in the past and present. The German share in the direct and indirect assistances to the region is a proof for it.

The cosmopolitan culture of the region that is a formation of various cultures is deeply affected by the Ottoman culture. Hence daily living styles and traditions of the Balkan peoples trace many signs of the Turkish culture. The interest of Turkey towards the Balkan countries is not only a necessity but at the same time a (historical) responsibility in light of the direct impact of the Balkan geography on the security and economy of Turkey as well as the presence of Balkan-origin Turkish citizens in Turkey. In this regard, Turkey also attaches importance to maintaining and preserving of all ethnic and cultural identities in the Balkan countries. Thus, the actors who conduct and shape the Turkish foreign policy through public and non-governmental organizations produce policies aimed at the same direction in the Balkan geography. By the year 2000, Turkish foreign policy toward the Balkans has become more active in parallel to the overall Turkish foreign policy.

The terrorist attacks in the USA on 11 September 2001 has affected whole international policy and inter-state relations, and it was raised that new measures should be taken against global terrorism. Within this environment, cultural diplomacy has been considered as one of the main tools in implementing policies toward the Balkans. States pursue cultural diplomacy policies (their soft-power) aimed at developing further economic and political relations.

The multi-religious and multi-ethnic structure of the Balkans is the main factor behind nationalism problem and keeps alive the potential of crises and conflicts throughout the region. It is important to develop policies aiming at supporting the culture of coexistence and finding common and cooperative ties among the ethnic communities in the region. Germany is among those who will suffer from possible conflicts and wars in the Balkans, has increased its activities of cultural diplomacy or policies to maintain its influence in the region. German economic power in the world and dominant position in the EU creates advantages for herself. Ensuring and realizing sustainable welfare, peace and stability in the Balkans closely concerns Turkey as well as Germany. Turkish means in implementing cultural diplomacy in the region are effective but when they would be compared to German policies in terms of economy remain insufficient. To overcome this economic challenge, Turkey would advance its interests by emphasizing more the historical and cultural commonalities with the region. In fact, Turkey has followed active policies through its public and civil society organizations. In order to achieve its policy goals, Turkey should ensure cooperation and coordination among many Turkish organizations which are active in the Balkans and set up institutional structure for the cooperation. In light of the economic power of Germany, the cooperation and coordination gain more importance for the maximum utilization of Turkish policies in the region. While humanitarian diplomacy has recently become one of the main principles of

Turkish foreign policy, Turkey would take advantage against Germany by formulating policies in the Balkans aimed at targeting children, women and youth population of the region.

Developing right policies related to the migration coming from mainly Syria, the Middle East and Africa is also another factor to determine the efficiency both of Turkish and German policies in the region. The migrants will pass through the Balkans to Europe. Hence, the Balkans is a source of new threats stemming from the migration along with its own potential risk areas. Germany follows closely the migration issue due to the fact that Germany is the main destination for immigrants in Europe.

In this study, when comparing the cultural diplomacy policies or soft-powers of German and Turkish governments during the 2000-2015 period, an answer to the question "which country is more effective in the region?" will be found by employing the content analysis method. Current studies address the Balkan policies of Turkey and Germany, but the number of comparative analysis for the policies in the post-1990 period is being insufficient. The outcomes of this study would be useful to the relevant literature.